Google

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

Google

Dette er en digital kopi af en bog, der har været bevaret i generationer på bibliotekshylder, før den omhyggeligt er scannet af Google som del af et projekt, der går ud på at gøre verdens bøger tilgængelige online.

Den har overlevet længe nok til, at ophavsretten er udløbet, og til at bogen er blevet offentlig ejendom. En offentligt ejet bog er en bog, der aldrig har været underlagt copyright, eller hvor de juridiske copyrightvilkår er udløbet. Om en bog er offentlig ejendom varierer fra land til land. Bøger, der er offentlig ejendom, er vores indblik i fortiden og repræsenterer en rigdom af historie, kultur og viden, der ofte er vanskelig at opdage.

Mærker, kommentarer og andre marginalnoter, der er vises i det oprindelige bind, vises i denne fil - en påmindelse om denne bogs lange rejse fra udgiver til et bibliotek og endelig til dig.

Retningslinjer for anvendelse

Google er stolte over at indgå partnerskaber med biblioteker om at digitalisere offentligt ejede materialer og gøre dem bredt tilgængelige. Offentligt ejede bøger tilhører alle og vi er blot deres vogtere. Selvom dette arbejde er kostbart, så har vi taget skridt i retning af at forhindre misbrug fra kommerciel side, herunder placering af tekniske begrænsninger på automatiserede forespørgsler for fortsat at kunne tilvejebringe denne kilde.

Vi beder dig også om følgende:

- Anvend kun disse filer til ikke-kommercielt brug
  Vi designede Google Bogsøgning til enkeltpersoner, og vi beder dig om at bruge disse filer til personlige, ikke-kommercielle formål.
- Undlad at bruge automatiserede forespørgsler
  Undlad at sende automatiserede søgninger af nogen som helst art til Googles system. Hvis du foretager undersøgelse af maskinoversættelse, optisk tegngenkendelse eller andre områder, hvor adgangen til store mængder tekst er nyttig, bør du kontakte os. Vi opmuntrer til anvendelse af offentligt ejede materialer til disse formål, og kan måske hjælpe.
- Bevar tilegnelse
  Det Google-"vandmærke" du ser på hver fil er en vigtig måde at fortælle mennesker om dette projekt og hjælpe dem med at finde yderligere materialer ved brug af Google Bogsøgning. Lad være med at fjerne det.
- Overhold reglerne
  Uanset hvad du bruger, skal du huske, at du er ansvarlig for at sikre, at det du gør er lovligt. Antag ikke, at bare fordi vi tror, at en bog er offentlig ejendom for brugere i USA, at værket også er offentlig ejendom for brugere i andre lande. Om en bog stadig er underlagt copyright varierer fra land til land, og vi kan ikke tilbyde vejledning i, om en bestemt anvendelse af en bog er tilladt. Antag ikke at en bogs tilstedeværelse i Google Bogsøgning betyder, at den kan bruges på enhver måde overalt i verden. Erstatningspligten for krænkelse af copyright kan være ganske alvorlig.

Om Google Bogsøgning

Det er Googles mission at organisere alverdens oplysninger for at gøre dem almindeligt tilgængelige og nyttige. Google Bogsøgning hjælper læsere med at opdage alverdens bøger, samtidig med at det hjælper forfattere og udgivere med at nå nye målgrupper. Du kan søge gennem hele teksten i denne bog på internettet på http://books.google.com

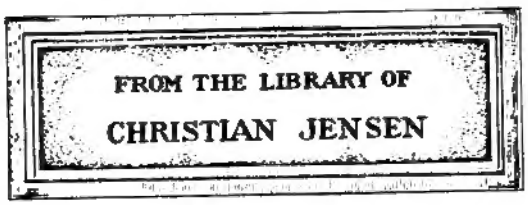
FROM THE LIBRARY OF
CHRISTIAN JENSEN

D
20
.091

FOLKENES HISTORIE

FREMSTILLET AF NORDISKE HISTORIKERE

UNDER REDAKTION AF

JOHAN OTTOSEN OG NIELS MØLLER

III.

MIDDELALDEREN 400—1300

AF

ANNA HUDE, J. P. JACOBSEN,
HANS OLRIK OG J. ØSTRUP

KØBENHAVN
GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG
MCMVIII

P. PETERSENS BOGTRYKKERI (EGMONT H. PETERSEN)
KØBENHAVN

FOLKENES HISTORIE

FØRSTE BOG

FOLKEVANDRINGSTIDEN OG DE NY RIGER

DUNNING
HILL
12-14-39
39883

GERMANERNE FØR FOLKEVANDRINGEN

Germanerne skaber Middelalderen.

Med Middelalderen oprinder en Periode i Historien, der selv for en flygtig Betragtning synes ganske forskellig fra den foregaaende, skilt fra den ved en dybere Kløft, end der før eller siden er blevet draget mellem to Tidsaldre. I lige Linie gaar Udviklingen fra Middelalder til Nytid; mellem Oldtid og Middelalder føler man næppe Sammenhængen til Trods for Erkendelsen af, at de gamle Institutioner i mange Retninger levede videre. Hvad var det, som fremkaldte denne Kløft? Det var ikke en ny Religions Indflydelse; hvor verdensomskabende Kristendommen end havde Muligheden for at blive, saa var dog dens Sejr over Hedenskabet fuldbyrdet indenfor Oldtidslivets Rammer uden i nogen Grad at bryde disse. Det var ikke den antike Statsforms Undergang; Romernes stolte Magt var givet i Enkeltmands Haand, østerlandsk Despotisme havde bredt sig paa den klassiske Friheds Jordbund; men Oldtiden var ikke endt med Friheden. Ikke en ny Statsform eller en ny Tro — *en ny Folkeraces* Indtræden paa den historiske Skueplads er det, der danner Skel mellem gammelt og nyt; da Germanernes Tid var kommet til at gribe bestemmende ind i Verdenshistoriens Gang, da gik Oldtiden i sin Grav. Tilsyneladende bragte de kun Forvirring og Undergang, ja Aarhundreders Barbari; de greb ødelæggende ind i den Kultur, de forefandt, og mistede selv deres primitive Dyder. Men da Opløsningens Tid var forbi og ny Fremgang mulig, viste det sig, at der med de germanske Folks Medvirkning kunde bygges videre og naas højere, end Oldtiden havde formaaet; og ikke én Tidsalder alene, ikke Middelalderen ene, men alle siden henrundne Aarhundreder har baaret Mærke af den ny Races Aand.

* * *

Germanernes Aftamning.

Germanerne hørte ligesom Hovedmassen af Romerrigets Befolkning — Grækere, Italer og Kelter — til den indoeuropæiske Stamme, hvorfra de fleste af Jordens Kulturfolk er udsprungne. Historisk set var Germanerne blandt Stammens yngste Grene. I Asien bredte sig Indere og Persere med en ældgammel Kultur; i Grækenlands og Italiens skønne og rige Egne havde forlængst Fortropperne blandt deres europæiske Stammefrænder fundet Ro og den for deres

Udvikling gunstige Jordbund. Langs Donau havde Kelterne banet sig Vej mod Vest og fortrængt den iberiske Befolkning; fra Nordhav til Middelhav havde de bredt sig langs Atlanterhavskysten og opfyldt Norditalien, uden at derfor Mellemeuropa tømtes for deres Skarer; til det 2det Aarhundrede f. Kr. var Sydtysklands Højland deres ubestridte Territorium. Dog tyder deres Indfald i Italien og Grækenland i det 4de og 3dje Aarhundrede paa et Tryk fra Nord og Øst; det næste Folk var i Fremrykning.

1. Brudstykke af Fasti Triumphales:
„M. Claudius, Marcus' Søn, Marcus' Sønnesøn, har Aar 531 d. 1. Marts som Konsul sejret over de inaubriske Galler og Germanerne. Han fældede Fjendernes Fører Virdumar ved Clastidium og gjorde hans Rustning til Bytte." Det er første Gang Navnet Germaner forekommer.

Først sent havde Germanerne begyndt Bevægelsen mod Vest — selv fulgte af Slaverne, Stamtræets alleryngste Skud. Ringere blev for hvert efterfølgende Folk den Lod, der var at vinde i Forgængernes Spor. Det kolde Norden, Tysklands Sumpe og Urskove blev Germanernes Arvepart; med den kunde de med deres utilstrækkelige Kulturmidler ikke føle sig tilfredse; en fortsat Vandring i Haab om at finde rigere Egne blev de flestes Skæbne, medens samtidig selve Omflakningen hindrede den Fremgang i Kultur, der kunde have besejret Naturvanskelighederne.

Urfolket. Hvad der vides om Germanerne paa deres forhistoriske Trin, kan kun læres af Sprogvidenskaben. Det Ordforraad, som de maa have været i Besiddelse af, før de skiltes fra Stammefrænderne, kan udfindes ved at sammenligne deres senere Sprog med de andre Indoeuropæeres; hvad der har udviklet sig af den samme Rod, maa have hørt hjemme i det oprindelige Fællesmaal og været Udtryk for Ting og Begreber, som Urfolket kendte. Ad denne Vej lærer man Arieres og Europæeres fælles Forfædre at kende som et Hyrdefolk, der vel brugte det vildtvoksende Korn, men ikke forstod at dyrke Jorden; med Hjorderne, der var deres egentlige Næringskilde, flyttede de fra Græsgang til Græsgang; stadig omflakkende var de dog ikke, de skiftede ikke Opholdssted fra Dag til Dag eller boede i Telte; de havde Huse af Træ, som de ved Omflytningerne førte med sig paa Vogne. Af Metaller kendte og forarbejdede de i al Fald Kobberet, og Klæder forstod de at væve og sy af Uld. Ogsaa i aandelig Henseende var de langt ude over de vildes Standpunkt; de levede et ordnet Familieliv og de

2. Bronzevogn,
Har vistnok været bestemt til religiøs Brug. Fundet i Spreewald.

havde i deres religiøse Opfattelse af Naturmagterne Spiren til deres senere Gudetro.

Germanerne som særskilt Race.

Paa et lidt senere Trin viser Sprogvidenskaben os Germanernes Forfædre efter Adskillelsen mellem Ariere og Europæere. De havde da lært Agerbruget at kende, men dette havde ikke for Germanernes Vedkommende ført til Opgivelsen af Hyrdelivet eller Vandringerne. Disse førte dem i Tidens Løb til Østersøens Kyster; her har de deres Urhjem som særskilt Race; af Havet lærer de ny Begreber at kende, som det fælles Fortidssprog intet Udtryk havde for. Snart fandt dog atter en Adskillelse Sted; nogle gik imod Nord og Øst, hvor de kom til Finnernes Grænse; det finske Sprog optog Ord, der viser, at saavel Nordgermaner — Skandinaver — som Goter var deres Naboer i denne fjerne Tid. Andre fyldte Nordtysklands Sumpegne og var i det 4de Aarhundrede f. Kr. naaet frem til Elben, hvor den berømte græske Opdagelsesrejsende Pytheas fra Marseille, Alexander den Stores samtidige, hørte om dem som et Øst for Kelterne boende Folk af fremmed Race. Dette er den ældste Efterretning, der ad historisk Vej har naaet os om Germanerne.

* * *

3. Ung Germaner.
(Marmorbuste i British Museum.)

Kimbrer og Teutoner.

To Hundrede Aar senere viste Germanerne sig første Gang for den romerske Verden, hvor de frembragte et Indtryk, der sent blev glemt; „den kimbriske Rædsel" blev et romersk Mundheld, der gik i Arv til Efterkommerne. Til Kimbrernes Folk, efter hvem Romerne gav den jyske Halvø Navn og som maaske virkelig udgik derfra, sluttede sig paa den dristige Fart mod Syd de stammebeslægtede Teutoner, der i Pytheas's Dage havde boet ved Nordsøen. Det var den første germanske Folkevandring i stor Stil; forskellig fra den vante langsomme Fremrykning fra Plet til Plet og dog intet Krigstog, men et Opbrud af Stammer,

der søgte Land. Seks Dage igennem skal Teutonernes Skarer være draget forbi Marius's Lejr i et uendeligt Tog af Mænd, Kvinder og Børn, Hjorder og Vogne. Fremmedartet og vild traadte den ny Race den antike Verden i Møde; høje, blaaøjede, lyse Mænd med kraftige Kvinder og hvidhaarede Børn; gamle Kvinder i hvide Klæder slog under Kampen drønende paa Vognenes Læderdække for at holde de onde Aander borte og ofrede efter Sejren Fangerne for at spaa af Blodet. Men Land opnaaede de ikke af Romerne; i Marseilles Nærhed faldt Teutonerne for Marius's Hær i saa stor en Mængde, at Massilioterne hegnede deres Vinbjærge med de faldnes Ben; paa den norditalienske Slette fandt Aaret efter Kimbrerne deres Grav.

101 f. Kr.

Germanernes første Stormløb mod Romerriget var endt; men uden Følger blev det ikke; Kimbrers og Teutoners Fremtrængen havde brudt Vej over Bjærggrænsen mellem Nord- og Sydtyskland, og andre Stammer fulgte i deres Spor. Ikke et halvt Aarhundrede efter stod deres yderste Fortropper, Svæverne, ved Galliens sydøstlige Indgang; deres Pres var saa stærkt, at de keltiske Helvetier havde besluttet at udvandre til Havet i Vest. Nord for dem var Germanerne naaet til Rinen, og Gallerne var ikke i Stand til at standse deres Fremgang. Allerede syntes Vesten at ligge dem aaben; da forandredes alt ved Cæsars Ankomst. Han besejrede Ariovist og hans Svevere; han tvang Helvetierne til at opgive deres Flugt; han lagde fremfor alt Gallien under romersk Herredømme og afspærrede det derved for Aarhundreder mod de fra Øst fremvæltende Folkemasser. Til Gengæld mislykkedes Augusts Forsøg paa at udvide Romerdømmet ud over denne Grænse; da Varus's Legioner i Teutoburgerskoven faldt for Armins Cherusker (Aar 9 e. Kr.), blev Landet mellem Rinen og Elben atter frit. Vel havde de sveviske Markomanner fra Mainegnen maattet vige mod Øst til Bøhmen (*Bojohe-*

Svæverne.

Germanernes Fremtrængen standses.

4. Ung germansk Pige.
(Marmorbuste i St. Petersborg.)

mum), hvor de arvede de keltiske Bojers Navn[1]; men i deres Sted kom andre Svevere, og kun Trekanten mellem Rinen og Donau (*agri decumates*) forblev under romersk Højhed i Kelternes Haand.

Germanerne havde dermed besat det Omraade, der for en lang Periode skulde være deres, — som man ikke søgte at berøve dem, men som de heller ikke kunde faa Lov til at udvide. Romerne syntes at føle, at deres Rige nu strakte sig vidt nok, at det i Eftertiden snarere gjaldt at styrke og befæste Grænserne end at flytte dem frem. I Rinens og Donaus Kæmpefloder, der fra omtrent samme Udgangspunkt slyngede sig mod Nord og mod Øst mellem deres og det fremmede Folks Territorium, havde Riget fundet et naturligt Værn. Med det som Grundlag skabtes nu en sammenhængende Fæstningslinie af Byer og Kasteller, og det mellemliggende Hjørne i Sydvest blev gennem Generationers Arbejde hegnet af en Mur eller Vold med Grave, der i Styrke næppe stod tilbage for Britanniens Mur i Nord. Over denne Grænse indlodes Germanerne kun paa bestemte Steder, under Bevogtning og uden Vaaben. For dem var Stilstanden af anden Art end for Romerne. De var stødt paa en Hindring, som de ikke kunde overskride; men de lærte ikke at slaa sig til Taals udenfor Muren. Ro var der ikke over de Menneskemasser, der stadig tættere fyldte Mellemeuropa; et sydende og boblende Folkehav, af hvis Bølger nogle slog jævnt mod Dæmningen og langsomt undergravede dens Kraft, medens andre var bestemte til en Dag under Stormes Pres at bane sig voldsom Vej og sprænge den for bestandig.

Grænsen mellem Germanerne og Romerriget.

* * *

Paa dette Tidspunkt havde Romerverdenen haft rig Lejlighed til at lære sine barbariske Naboer at kende baade i Krig og i Fred. Allerede Cæsar havde interesseret sig for at skaffe Underretning om deres Forfatning og Sæder; halvandet Hundrede Aar efter fremkom Tacitus's fyldige Skildring af det fremmedartede Folk. Om dets Hjemstavn og Afstamning véd han vel intet; han tror, at det maa være jordfødt i det hæslige Sumpland med de strittende Skove og det barske Klima, der er Sydlændingens Indtryk af det daværende Tyskland; thi hvem vilde vælge saa uskønt et Opholdssted, naar det ikke var hans Fædreland? Men han tegner et Billede af den kraftige Race med det fritbølgende, rødlige Haar, de blaa og vildtfunklende Øjne, hvis Hvashed ogsaa Cæsar beskriver, og de mægtige Legemer, der vakte de langt mindre Romeres Undren; besjælet af Ønsket om at stille det fordærvede Romersamfund dets Modsætning for Øje i dette Naturfolk, skildrer han dets Dragt og dets Levevis, dets Dyder og Laster, dets økonomiske og politiske Liv med en Kraft og Anskuelighed, der gør Fremstillingen til en rigtstrømmende Kilde til Oplysning for Eftertiden.

Romerske Skildringer af Germanerne. *99 e. Kr.*

Ved Hjælp af denne Skildring og af Cæsars Meddelelser, udfyldt med enkelte spredte Oplysninger, knyttes med Lethed Traaden mellem Historiens Germaner

[1] Da de under Folkevandringen igen drog mod Vest, overførte de dette Navn paa deres ny Hjemstavn Bajern; saaledes er i Virkeligheden baade Bøhmen og Bajern blevet opkaldt efter de gamle Bojer.

og Urfolket, der kom vandrende fra Øst. Navnlig paa det økonomiske Omraade
Næringsveje. havde Udviklingen været ringe. Som før var Kvæget den vigtigste Næringskilde; som før levede man en Tid lang paa det enkelte Sted, — en Tid, men ikke bestandig. En virkelig Bosættelse kendtes ikke; de løstbyggede Træhuse reves ned uden Møje og Tømmeret læssedes paa Vogne, eller Vognene var indrettede til at køres ind under de paa Hjørnepæle staaende Bygninger og optage dem; Aar-
Vandreliv. hundreder senere førte Goterne deres Huse med under Folkevandringen. Man havde lært at saa Korn i Jorden, men ikke at udnytte dens Kraft; naar Græsset var afgnavet og Kornet indhøstet, forlod man den én Gang benyttede Strækning og drog videre for at finde ny Marker. En Dag maatte imidlertid komme, da der ikke længer var Jord nok at faa, da Verden ikke længer laa aaben for Ger-

5—6.[1] En germansk Landsby hærges.

manerne. Utvivlsomt kom den til forskellige Tider for Racens forskellige Folkeslag. Nogle fandt Grænsen ved Havet i Nord; ikke uden Forbindelse hermed er det vistnok, at netop et Folk fra det „yderste Thule", Kimbrerne, var de første Banebrydere paa Vejen mod Rom, eller at Goterne fra Østersøen atter satte Kursen mod Syd. For Vestgermanerne var Grænsen naaet, da de stod foran Romermuren; for første Gang var de truffet paa et Folk, hvis Jord de ikke kunde tage med Magt. Netop disse nødtvungent standsede og for saa vidt videst fremskredne Germaner er det, hvis Levevis Cæsar og Tacitus har beskrevet; gennem Skildringen skimtes det Vandreliv, de næppe endnu har forladt, og man kan deraf slutte sig til de øvriges Standpunkt. Hvert Aar skiftede de af Cæsar
Jorduddeling. kendte Folkeslag nærmest Gallien Bolig: „Høvdingene uddeler aarlig et passende Stykke til Slægterne og tvinger dem Aaret efter til at gaa andetsteds hen". For at kunne dette maatte de imidlertid lægge Beslag paa langt større Omraader, end de i Øjeblikket havde Brug for; det er de enkelte Folkeslags

[1] Fig. 5—13 fra Mark Aurels Søjle i Rom (efter Petersen, Domaszewski og Calderini: Die Marcussäule).

Stolthed, fortæller Cæsar, at være omgivet af Ødemarker, thi ingen skulde vove at være deres Naboer; i Virkeligheden var det vel økonomiske Grunde, der fik dem til at sikre sig et vidtstrakt Territorium, og de fortsatte saaledes til en vis Grad deres Vandreliv. En lignende Fremgangsmaade er Forudsætningen for Tacitus's Skildring: „Efter hinanden besættes af Stammen i Fællesskab Landstrækninger afpassede efter Dyrkernes Antal og uddeles efter Værdighed iblandt disse"; der er altsaa fremdeles Tale om ny Opbrud og ny Jordfordelinger. Dog er man kommet et Skridt videre henimod den fastere Bosættelse: indenfor det fordelte Omraade skiftes aarlig Sædemarkerne, saa at den samme Jord ikke tilsaas to Aar i Træk; dette forudsætter, at man nu i al Fald ikke hvert Aar bryder op til et nyt Sted. Endnu er der vel Jord nok at raade over: „Delingen mellem

7—8. Romerne bortfører som Bytte germanske Kvinder og Kvæg.

Stammens Medlemmer falder let paa Grund af Markernes Omfang, og der er Jord tilovers til Trods for Vekseldriften". Men den fortsatte Udvikling maatte aabenbart for de vestlige Folkeslag føre til en stærkere Udnyttelse af Jorden og til fastboende Agerdyrkeres Liv.

Forfatning.

Til Germanernes Levevis svarede deres Forfatning. Deres omvankende Tilværelse havde modvirket Dannelsen af egentlige Stater; men den hindrede ikke en fast Ordning indenfor de enkelte Kredse, hvoraf de større løst sammenhængende Samfund bestod. Den inderste og sikkert oprindeligste Kærne i disse var Slægterne; til Slægten og ikke til Enkeltmand uddeltes paa Cæsars Tid de skiftende Jordlodder; i Slaget stod Slægterne sammen hver med sin Vognborg i Nærheden, hvorfra Kvindernes Krigshyl og Børnenes Skrig ansporende naaede deres nærmeste Forsvareres Øren; Bloddaad krævede Hævn af hele Slægten, og blev den sonet ved Bøder, tilfaldt de Slægten i Fællesskab. Blandt Slægterne æredes enkelte fremfor de andre paa Grund af deres formodede Ælde eller Ned-

Slægter.

stamning fra Fortidens Helte; andet Adelskab kendtes ikke. Men Baandet, der sammenholdt Slægterne, var i Færd med at slappes; paa én Gang gik Udviklingen i Retning af Individets Frigørelse og af et videre Samfunds stigende Krav. Tacitus kender intet til Jordfordelingen efter Slægter; hver voksen Mand faar sandsynligvis nu sin Lod for sig selv. Men er han saaledes frigjort for Slægtsforholdet, tilhører han som Kriger Samfundet; i Folkeforsamlingen foregaar den højtidelige Handling, hvorved Ynglingen erklæres for vaabendygtig og som af Tacitus sammenlignes med de unge Romeres Anlæggelse af de voksnes Toga; og Tacitus tilføjer udtrykkelig, at han nu er et Led i Samfundet, mens han før var en Del af sin Slægt.

Stammer. Medens Slægterne dannede de mindste Kredse, var en Gruppe af Slægter en Stamme; den udgjorde for saa vidt en virkelig Enhed, som den førte sit Liv paa egen Haand, slog sig ned i Fællesskab og havde fælles og faste Institutioner. I Spidsen for den stod i Fredstid en Høvding (*Princeps*); det var ham, der paabød Omflytningerne og ordnede Jorduddelingen. Retsplejen var dog hans vigtigste Virksomhed indenfor det ham tildelte Omraade: „indenfor hver Stamme holder en Princeps Rettergang", skriver Cæsar; Tacitus tilføjer, at hver Høvding paa sine Rundrejser til Stammens Landsbyer medførte 100 Ledsagere til Raad og Støtte. Ved Siden heraf havde Stammen sin Folkeforsamling, der afholdtes hver 14de Dag eller ved Ny- og Fuldmaane, og hvor Tingmændene afsagde Domme paa Grundlag af Høvdingens Tilkendegivelse af Lovens Bud. Høvdingene lønnedes ved frivillige Gaver af Kvæg og Korn; til Skatter kendtes intet paa dette primitive Trin.

9. „Skjoldtag": Romerne stormer en Fæstning.

Folkeslag. Oven over Stammen stod imidlertid Folkeslaget eller Foreningen af alle de Stammer, der var knyttede til hverandre ved et fælles Navn. I Folkeslaget laa Spiren til en virkelig Stat; men endnu var den kun i sin Vorden. „I Fredstid har den ingen fælles Øvrighed", beretter Cæsar; „kun naar Krig truer Folkeslaget eller det har i Sinde selv at skride til Angreb, udnævner det en Fører

med uindskrænket Myndighed". Ogsaa Tacitus omtaler Hærførerne, der tages efter Dygtighed, men tillige Folkeslag med Konger, der vælges paa Grund af deres Byrd. En politisk Enhed udgør Folkeslaget i Fredstid dog gennem sin Folkeforsamling; paa den vælges Høvdingene for de enkelte Stammer og her træffes der ogsaa Afgørelse om Folkeslagets Fællesanliggender. Den afholdtes dog kun sjælden, maaske en eller to Gange aarlig; langsomt, ad de ujævne Veje, fra den ofte fjerntliggende Bolig begiver Germanen sig til det fastsatte Mødested, hvor man hyppig i to til tre Dage venter paa de nølende, inden Tinget sættes. Under aaben Himmel, i en af Træer og Stene hegnet Kreds tager den bevæbnede Skare Plads; Præsterne paabyder Tingfred, og man lytter til Høvdingenes Tale med den Ærbødighed, som deres Alder og ædle Byrd, Krigshæder eller Veltalenhed fremkalder; hvis deres Forslag vækker Uvilje, lyder en Mishagsmumlen, medens Bifald tilkendegives ved Spydenes Klang. Alle vigtige Spørgsmaal forelægges paa denne Maade Forsamlingen efter i Forvejen at være blevet drøftede af Høvdingene; kun de mindre Sager kan disse afgøre paa egen Haand. — Saa lidt formaaede dog Folkeforsamlingen at knytte Stammerne sammen til en Stat, at de end ikke i Krig altid stod paa samme Side; saaledes sluttede af Cheruskernes Stammer kun en Part sig til Armin, medens andre foretrak Romernes Venskab.

10. Fangne Germaner henrettes.

Et vigtigt Led i det offentlige Liv og halvvejs knyttet til Forfatningen var det ejendommelige Hird- eller Følgevæsen (*comitatus* af *comes* ɔ: Ledsager), hvorom baade Cæsar og Tacitus taler; i Modsætning til de fleste andre Forhold synes dog dette at være undergaaet en rig Udvikling i Tiden mellem de to Forfattere. Cæsar fortæller, hvorledes det for det enkelte Folkeslag ikke er nogen Skam at foretage Plyndringstog udenfor sit eget Omraade „for at øve Ungdommen og afværge Hungersnød"; i Folkeforsamlingen forkynder en af Høvdingene, at han vil være Fører, og de Ynglinge, der lover at følge ham, roses af Mængden; „men hvis nogen af disse ikke følger, anses de for frafaldne og Forræd- *Hirdvæsen.*

ere og al Tiltro er dem i Fremtiden berøvet". I vage Omrids skimtes her Begyndelsen til det af Tacitus skildrede Forhold:

„Naar den germanske Yngling er blevet kendt vaabendygtig af Folkeforsamlingen og har modtaget Skjold og Spyd enten af en af Høvdingene eller af sin Fader eller en anden Slægtning, da hænder det, at hans Slægts Anseelse eller hans Faders Fortjenester straks henleder en Høvdings Opmærksomhed paa ham; han optages blandt hans mere udviklede og allerede prøvede Ledsagere, og det er ingen Skam at høre til et Følge. Dette har desuden Trin efter Høvdingens Anordning; og der er stor Kappestrid mellem Ledsagerne om at indtage første Plads hos Høvdingen, og mellem Høvdingene om at have de fleste og ivrigste Ledsagere; det er i Fredstid en Hæder og i Krigen et Værn; ogsaa hos Nabofolkene giver det Anseelse og faar dem til at sende Gaver og afholde sig fra at paaføre Krig. Det er en Skam for Følget ikke i Slaget at naa sin Høvding i Tapperhed, en livsvarig Vanære at overleve hans Fald. At lade ham faa Æren for ens egne Bedrifter er en hellig Pligt: Høvdingene kæmper for Sejren, men Følget for Høvdingen".

11. Fangne Germaner føres frem for Kejseren.

Et andet Sted fortæller Tacitus, at man i Slaget stillede 100 udvalgte Ynglinge fra hver Stamme i Spidsen for den slægtvis grupperede Hovedhær, hvis Opstilling havde Form af en Kile, eller som en senere romersk Forfatter kalder det, af et Svinehoved (Svinefylking); „og hvad der først var et Tal, er nu et Æresnavn". Muligvis kaldtes da Følget for et Hundrede, og maaske var det de samme 100 Ledsagere, der fulgte Høvdingen paa hans Rundrejse som Dommer. I historiske Meddelelser fra Folkevandringstiden opgives et Krigsfølges Størrelse ofte til et Antal af Hundreder. Ogsaa tidligere har vel under krigerske Forhold Følget kunnet opnaa en usædvanlig Størrelse; det maatte da siden indskrænkes, hvorom Tacitus meddeler: „Hvis der hos et Folkeslag hersker sløvende Fred, søger mange ædelbaarne Ynglinge frivillig til Nationer, som fører Krig, baade fordi

det er en Race, der hader Ro, og fordi der lettere vindes Berømmelse under urolige Forhold, endelig fordi et stort Følge kun kan underholdes i Krig".

Saaledes har Følgevæsenet ført til Uddannelsen af en formelig Krigerstand indenfor det af Naturen krigerske Folk. Det er en Udvikling, der er foregaaet i Løbet af de halvandet Hundrede Aar mellem Cæsar og Tacitus, — et Tidsafsnit, der rummer Germanerverdenens lange Krigsforhold til Romerriget og den derpaa fulgte Fredstids Indflydelse. Det er Krigen, der har givet Følgevæsenet Vækst, og Freden, der fæstner det ved at bortdrage Folkets Hovedmasse fra Krigens Sysler. Et krigersk Vandrefolk er ved at dele sig i Krigere og Bønder. *Krigere og Bønder.*

* * *

Som Tacitus skildrer Germanernes Liv, er det dog Krigerfolket, han endnu har for Øje. Kampen er deres højeste Lyst; „de ansaa det for en Skam at erhverve ved Sved, hvad der kunde vindes ved Blod". De gik i Slag som til Fest: „Hæren genlyder af Mændenes Sang og af Kvindernes Krigshyl". Naar de ikke er i Krig eller paa Jagt, sløser de Tiden hen i Uvirksomhed; „de elsker Lediggang, skønt de hader Ro". Dage igennem ligger de ved Arnens Ild, hyllede i en Kappe eller en Dyrehud, der sammenholdtes paa Skulderen af et Spænde (*Fibula*) eller en Torn og for mange var det eneste Klædningsstykke; de fornemme bar dog oftest en Underklædning, der modsat Romernes sluttede tæt til Legemet. Deres Vaaben forlod dem aldrig; det vigtigste var Spydet, *Framja*, der i Fjernkamp anvendtes til Kastning og i Nærkamp til Stød. Et Slags Dolk var Scramasaksen; hos Frankerne forekom senere en Stridsøkse, *Francisca*, der ligesom Spydet ogsaa var Kastevaaben. Til Dækning havde de Langskjolde af Træ; Hjælm og Brynje brugtes sjælden paa Tacitus's Tid; dog er „*Hilms*" og „*Brunjo*" gotiske Ord. *Levevis.* *Dragt.* *Vaaben.*

Husførelsen overlod Germanen til Kvinderne, og Jorden dyrkedes ofte af Trælle, der ligesom de romerske Koloner boede for sig selv og gav Afgift i Korn; sandsynligvis var det Rester af en tidligere Befolkning. Byer kendte Vandrefolket selvfølgelig ikke; deres løstbyggede Træhuse udgjorde vidtstrakte Landsbyer, hvor hver enkelt Bolig laa frit for sig selv. I Forholdet til Romerne blev Mangelen paa Byer en Fordel; den bidrog til at vanskeliggøre deres Lands Erobring, og ikke uden Grund holdt de fast ved Systemet: „De skyr de muromgivne Stæder som Faldgruber og nedriver dem, naar de falder i deres Hænder", hedder det om dem henimod Folkevandringen. *Bosættelsesmaade.*

Et andet Udslag af det fribaarne Krigerliv, der i Fredstid intet Arbejde kender, var Germanernes Hang til Drikkelag: „at drikke Dag og Nat igennem i hinandens Selskab anses ikke for nogen Skam; slipper Forraadet op hos den oprindelige Vært, begiver man sig til det næste Hus". Som ofte hos primitive Folk var Gæstfrihed en af deres største Dyder; den øvedes baade mod Venner og Fjender: som Gæst er man sikker under Germanens Tag; han deler sit Forraad med uindbudne saa godt som med indbudne og giver dem Gaver ved Afskeden. Ordstrid, Blodsudgydelse og Drab fulgte dog ofte med Drikkegildet; *Karakter og Sæder.*

eller Germanens ubændige Natur gav sig Udslag i hans Lidenskab for Spil; paa et Terningkast satte han stundom sin Frihed ind, naar alt andet var bortspillet; og den Æresfølelse, som hans umodne Sind husede ved Lidenskabens Side, forbød ham ved Magt at unddrage sig Følgen af sin Daarskab; han blev Træl, men solgtes til en fremmed Stamme: „thi i Hjemmet vilde hans Nedværdigelse have været til Skam for begge Parter".

Ordholdende og gæstfri, men drikfældige og spilleøyge fremstiller Tacitus Datidens Germaner. Fremfor alt dvæler han dog ved deres Sæders Renhed; her mer end nogetsteds skulde Romerne rødme over sig selv. Med stærke Ord skildres Ungdommens Afholdenhed, — som ogsaa Cæsar fremhæver som en Aarsag til Racens *Kvinderne.* Styrke —, Kvindernes Kyskhed og Ægteskabets Ukrænkelighed. I Forbindelse hermed staar den Ærbødighed, Germanen føler for Kvinden, og den Indflydelse, hun har paa hans Liv. Hendes Tilraab i Slaget opildner hans Mod, og han foragter ikke hendes Raad; ja han tiltror hende Indsigt i Fremtiden, og der er Kvinder, der æres som guddommelige Væsener for deres Spaadomsgave; fra sin egen Tid nævner Tacitus Veleda hos Batavernes Folk, fra fordums Dage Alruna.

12. Kejseren modtager germanske Sendemænd.

Religion. Paa Religionens Omraade har en mærkelig Udvikling fundet Sted mellem Cæsar og Tacitus. For Cæsar knytter Germanernes Dyrkelse sig kun til Naturmagter; han nævner Solen, Maanen og Ilden; formodentlig har da virkelig de religiøse Forestillinger, som Germanerne medbragte fra det fælles Urhjem og som ligger til Grund for Indernes Mytologi og for Persernes Tilbedelse af Lysets Magter, ikke under Vandrelivet kunnet undergaa den Forvandling, hvorved i de ældre Religioner Naturkræfter var blevet til Guder og Kampen i Tilværelsen symboliseret i en Række af Myter. Men paa Tacitus's Tid synes de germanske Gudsbegreber at have formet sig til tydelige Skikkelser; han genkender i dem adskillige af de Guder, som Romerne tilbad. Merkur, siger han, er deres øverste Gud; desuden dyrkes Herkules og Mars. Det er Wodanas, Þonaras og Tiwas

— Odin, Tor og Tyr —, der skjuler sig under disse Sammenligninger; ved at jævnføre de fra den følgende Tid stammende germanske Ugedagsnavne med de tilsvarende romerske, vil man finde Merkurs Dag gengivet som Odins Dag og Mars's Dag som Tyrs; til Torsdag svarer derimod Jupiters Dag, og ingen romersk Ugedag har Navn efter Herkules; aabenbart har Tacitus i Þonar set Styrkens Gud, mens Parallellen med Jupiter (*tonans*) henpeger paa Tordenguden, som hans Navn forkynder ham at være. Dog er ogsaa denne Parallel fejl; sprogligt er det Tiw, der svarer til Ju-piter (Zeus), og han er i Virkeligheden den øverste Guddom; men den oprindelige Lysgud er blevet til Krigens Gud, og for saa vidt er det rigtigt, at Mars's Dag er helliget ham. At Wodan jævnstilles med Merkur, har maaske sin Forklaring i, at han oprindelig var Vindens Gud; han dyrkedes især i Nordtyskland, hvorfra Sachserne siden førte hans Navn til England (Wednesday ɔ: Wodans Dag), og senere i Norden, medens Sydgermanerne ikke opkaldte nogen Dag efter ham (Onsdag — Mittwoch).

Tydelig spores hos disse Guder — Lysets, Tordenens og Vindens Guddomme — den endnu nære Sammenhæng med Naturbaggrunden, hvorfra de reliefagtigt fremtræder snarere end at staa frit i Rummet. Det samme er Tilfældet med to Gudinder, som Tacitus nævner, Svevernes „Isis", der symboliserer Frugtbarheden, og den af 7 Stammer ved Kysten dyrkede „Moder Jord" eller Nerthus, der paa en Ø i Havet har en hellig Lund, hvorfra hun stundom under stor Højtidelighed føres tilhyllet ud paa en med Køer forspændt Vogn; Fred og Glæde hersker, alle Vaaben hviler, medens Gudinden færdes blandt Menneskene; men ved Tilbagekomsten til Lunden tvættes Vogn og Billede i en hemmelig Sø, som derefter opsluger Trællene, der har hjulpet til ved Tvætningen. Ogsaa ellers dyrkedes Guderne i indviede Lunde, men uden Templer, og æredes ved Dyre- og Menneskeofringer; en egen Præstestand havde Germanerne dog ikke. — Isis er muligvis Frija eller Frea, efter hvem Venus's Dag i Ugen fik Navn og som allerede i et gammelt longobardisk Sagn gøres til Wodans Ægtefælle. Først i

13. Ofring. Kejseren modtager germanske Udsendinge.

Norden fik dog den germanske Mytedannelse en fyldig Udvikling; i Tyskland synes man væsentlig at være standset paa det Overgangstrin, der er Genstand for Tacitus's Skildring.

14—17. Grave ved Oberflacht i Würtemberg.

Udviklingens Retning.

I to Punkter har den foregaaende Fremstilling kunnet paapege en tydelig Udvikling i Tiden mellem Cæsar og Tacitus. Følgevæsenet havde fra en ringe Begyndelse udformet sig til en fast Institution med vidtrækkende Indflydelse paa Germanernes Samfundsorden; Religionen havde sat Guder i Naturmagternes Sted. Mellem begge Dele spores en indre Sammenhæng. Den lysende Himmel og Solen er blevet til Kampens Gud Tiw; den rullende Torden, Þonar, er nedsteget til Jorden med sin Stridshammer; Wodan staar iblandt Menneskene og lærer dem Slagets Kunst. Den Aand, der taler heri, er den samme, der bærer Følgevæsenet; som dette er den religiøse Udvikling en Frugt af den kri-

gerske Berøring med Rom, et første Udslag af den Paavirkning, der gennem Aarhundreder skulde udgaa fra Riget til det barbariske Folk ved dets Grænse.

* * *

Germanerne under Paavirkning af Romerne.

Da Tacitus skrev sin Fremstilling, var Forholdet imidlertid fredeligt og ny Indflydelser i Færd med at gøre sig gældende. Romerske Handelsmænd bragte deres Varer til Tyskland og forbedrede den materielle Kultur; Smykker, Vaaben, Kar og andre Redskaber fandt Vej endogsaa til Norden; Penge indførtes og fremmede Handelen mellem Folkene indbyrdes; Sølvmønter satte de mest Pris paa, fortæller Tacitus, da deres Varers Værdi var for ringe til at gøre Guldet brugbart ved Omsætningen. De nærmest boende Folkeslag drev selv Handel paa Grænsen, og Hermundurerne — de senere Thüringer — fik som Handelsmænd Adgang til Rætien og dens prægtige Hovedstad Augsburg. Mellem dem og Romerne var Forholdet i høj Grad venskabeligt og Grænselinien ingen hæmmende Skranke. „Hvor som helst og uden Bevogtning gaar de over", siger Tacitus; „og medens vi ikke viser de andre Folkeslag andet end vore Vaaben og vore Fæstninger, aabner vi for dem vore Huse og Landgaarde". Den Ærbødighed, Germanerne følte for den overlegne Civilisation, som Romerne repræsenterede, findes udtalt i en Fortælling fra en lidt tidligere Tid. Medens Tiber som Feltherre opholdt sig ved

18—19. Forgyldt Sølvspænde, fundet ved Nordendorf ved Augsburg. Runeskriften indeholder Gudenavnene Woden og þonar. Sprogformen er sydgermansk (tysk).

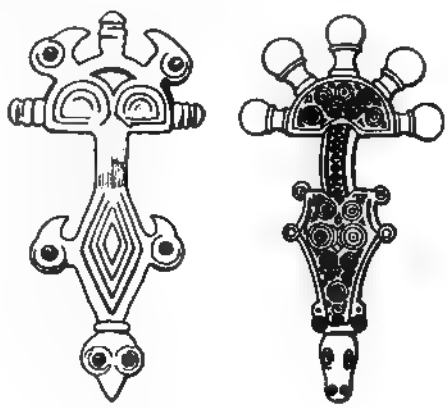

20. Brakteat.

21 22. Fibulaer fra Sydrusland.

Elben, der den Gang var Grænseflod, kom en Olding i fyrstelig Dragt roende over Floden, ene i sin Baad, og bad om at blive ført for Befalingsmanden. Han fik sit Ønske opfyldt og udbrød: „Ved Din Naade, o Cæsar, har jeg i Dag skuet de Guder, om hvem jeg før kun havde hørt, og lykkeligere Dag har jeg ikke levet", hvorpaa han med Blikket rettet imod ham roede tilbage til sin egen Bred.

Ornamentik. I kunstnerisk Henseende viste Germanerne en egen Modtagelighed for de tilførte Indtryk. De romerske Genstande, som indførtes iblandt dem, blev efterlignede, men Udsmykningen gengaves med stor Selvstændighed. Linieornamentiken erstattedes af Sammenslyngninger, der i uendelig Mangfoldighed fyldte Rummet; efterhaanden udvoksede heraf en ejendommelig Dyreornamentik, idet alle Ender afsluttedes med Hoveder af Dyr eller dyrelignende Skabninger. Det simple og ædle maatte vige for det bizarre og sammensatte; men den originale Stil var ikke uden Skønhed. Den tiltog i Dristighed og kulminerede under Folkevandringen, hvor den blev som et Udtryk for Tidens Oprørthed.

Runer. Fra Naborigets Paavirkning stammer endelig Germanernes Skrift. Som det græske Alfabet nedstammede fra Fønikernes og Italernes igen fra Grækernes, saaledes udviklede den germanske Runeskrift sig af de græske og latinske Bogstaver, skønt ogsaa paa dette Omraade en udpræget Selvstændighed lagdes for Dagen. Gallerne havde simpelthen laant deres Skrift, først af Grækerne, hvis Kolonier tidlig dannede Oaser af Civilisation i det halvbarbariske Land, og hvis Alfabet de brugte, indtil de under Romerherredømmet ombyttede det med Erobrernes; hos Germanerne derimod undergik de benyttede Skrifttegn en gennemgribende Omdannelse. De maatte indrettes efter det Materiale, der hos dem erstattede Pergament og Papir; det var oftest Træ, om end Minderuner ristedes i Sten og Metalsager stundom smykkedes med de prydende Tegn; en latinsk Digter i det 6te Aarhundrede hentyder til, at Barbarerne „ridser Runer paa Asketræstavler", og om Bøgetræets Anvendelse vidner selve Ordet Bogstav. For at skæres i Træ maatte de ældre Bogstavers runde Former gøres skarpkantede, saa at f. Eks. B blev til ᛒ, og de vandrette Linier, der forsvinder i Træet, erstattes af Skraastreger, som ᚺ for H og ᛏ for T; andre Ændringer førte længere bort fra Forbilledet, og desuden maatte ny Tegn opfindes for de særlig germanske Lyde. Et helt nyt og ejendommeligt Alfabet var saaledes opstaaet og bevaredes hos Germanerne endnu efter deres Opgaaen i den romerske Kultur; da Frankerkongen Kilperik i det 6te Aarhundrede vilde forbedre det latinske Alfabet, benyttede han bl. a. Rune-

23. Vadstenabrakteaten med den ældre, fællesgermanske Runerække.

24. Remspænde fra Vimose med Runeindskrift.

tegnet for W. Hos Angelsachserne holdt Runeskriften sig endnu længere og allerlængst i de fra Sydens Kultur fjerntliggende nordiske Lande.

Indre Omdannelser.

Jævnsides med den ydre Kulturpaavirkning gaar i den indtraadte Fredstid en Række af indre Omdannelser hos Germanernes vestlige Gruppe. Hindrede i at komme videre i Vest og Syd, afskaarne fra Tilbagevandring af de dem efterfølgende Folkeslag, havde de definitivt maattet ombytte det fri Vandreliv med en varigere Tilknytning til den én Gang beslaglagte Jordbund; Befolkningen voksede, da den stadig gentagne Kamp for Erhvervelsen af ny Landstrækninger var til Ende og da Kvinder og Børn ikke længere udsattes for det omvankende Livs Besvær. Saaledes blev ogsaa indefra Germanernes Vilkaar ændrede; den Tid

25. Levninger af en romersk Fæstning, Saalburg ved Homburg.
Volden omslutter en Plads, der er 300 Skridt lang og 200 Skridt bred. a) *porta decumana*, b) *quæstorium*, c) Magasin, d) Værelse som kan opvarmes, e) Brønd, ff) Exercerhuse, gg) *cubicula*, h) *sacellum*, i) *porta princ. dextra*, k) *porta princ. sinistra*, l) *via princ.*, m) *atrium*, n) *peristyl*, o) *oecus*, p) *porta prætoria*, q) Brønd, r) Bad og s) *latrina*.

var snart forbi, da der var „Jord tilovers" til Trods for den overfladiske Udnyttelse af dens Kraft. Følgerne heraf udeblev ikke; længst i Vest træffes paa Folkevandringstiden Folk, der anerkendte den enkeltes Ret til Grundejendom: i de saliske Frankers Lov gaar Jorden i Arv til Sønnerne. Det ubeboede Grænsebælte, der omgav de enkelte Folkeslag, for største Delen bedækket af Urskovens sammenflettede Træer, blev for kostbart et Terrain til at kunne bevares uryddet i hele sit Omfang, og efterhaanden som det stigende Folketal nødte til at søge ny Dyrkningssteder, banede de hidtil adskilte Stammefrænder sig med Øksen i Haand langsomt Vej til hinanden.

Stammerne bliver til Folk.

Den saaledes opstaaede Tilnærmelse mellem Germanerne indbyrdes fik vidtrækkende Betydning paa det politiske Omraade. Deres Sammenhæng havde oprindelig været af den løseste Art. De forskellige Folkeslag havde næppe nogen Forestilling om deres Sammenhørighed med hverandre; det Navn, hvorunder

de af Cæsar indførtes for Romerverdenen og som de beholdt i Historien, var blevet givet en enkelt Stamme ved Rinen af dens galliske Naboer og derfra overført paa den hele Race, der ikke selv kendte nogen Fællesbetegnelse. Langt senere opstod for Vestgermanerne Benævnelsen Tyskere af Ordet *teotisk*, der betød „folkelig" ligesom det gotiske *tjudisks* (af *Tjuda* ɔ: Folk). Derimod opregner Tacitus de enkelte Folkeslag ved en lang Række Navne, hvoraf de fleste siden var ganske ukendte; kun Svevere i Vest og Goter i Øst er Betegnelsen for større Folkegrupper, og selv disse kun for stammebeslægtede, ikke for politisk forenede Nationer. I dette Forhold foregik der imidlertid i de følgende Aarhundreder en stor Forandring, der giver sig til Kende i de gamle Navnes Forsvinden og nyes Opdukken, til Dels ogsaa i disses Art. De smaa Samfund slutter sig sammen og danner Forbund: allerede i det 2det Aarhundrede nævnes Sachserne — et Fællesnavn dannet af *Sax* ɔ: Sværd —, i Begyndelsen af det 3dje Aarhundrede i Sydvest Alemannerne, hvem Navnet tydelig betegner som en Sammenslutning af mange Folk, og et halvt Aarhundrede senere Frankerne i Nordvest; den sidste Gruppe, hvis Fællesnavn kendetegner dem som de „fri Mænd", var opstaaet ved Sammensmeltning af en Række af Folkeslag, af hvilke man i Fremtiden særlig erindrede Sugambrerne, der under Tiber var blevet flyttet ind paa romersk Grund. Alemannerne derimod var væsentlig Svevere og deres gamle Navn lever endnu som Schwaber; de omfattede dog ikke alle tidligere sveviske Folkeslag: Hermundurerne vedblev at eksistere som et Folk for sig under den forkortede Benævnelse Thüringer (Duringer), Markomannerne med det af *Bojohemum* dannede Navn Bajrer. Allerede et Aarhundrede før Folkevandringen var saaledes den Række af Folkeslag — Franker, Sachser, Alemanner, Thüringer, Bajrer — fremtraadt, der skulde spille Hovedrollen i det middelalderlige Tysklands Historie.

Forholdet til Romerne bliver atter krigersk.

Alle ovenfor skildrede Forhold bidrog tilsammen til at gøre Vestgermanerne til langt farligere Naboer for Romerne end før. Den forøgede Folkemængde, den fastere Sammenslutning, Følgevæsenets Uddannelse, der havde opildnet Krigeraanden og gjort Krigsførelse mulig uden Opbrud af Folket, alt dette var ligesaa mange Trusler mod Romerrigets Fred. I Øst var Forholdene af en anden Natur. For de gotiske Folkeslag — Østgermanerne — var Vandringen ikke ophørt; paa Tacitus's Tid fandtes de ved Østersøen, kort efter maa de været gaaet Syd paa; da Romerne i Begyndelsen af det 2det Aarhundrede havde grundet Provinsen Dakien Nord for Donau, blev Goterne snart deres umiddelbare Naboer. Vestens tætte Befolkning hindrede deres Afløb i denne Retning, men det Pres, de udøvede, satte dens Kræfter i Bevægelse imod Rom. Den ny Krigsperiode indledes med de bøhmiske Markomanners Indfald i Italien, og fra da af var der sjælden Fred. Goterne selv bredte sig imod Øst og naaede Sortehavet, hvorfra de i det 3dje Aarhundrede plyndrede Lilleasiens Kyster; ogsaa Dakien, som Romerne opgav henimod Aarhundredets Slutning, fyldtes af deres Skarer. I det 4de Aarhundrede stod Østgoterne Øst for Floden Dnjæstr i Sydrusland og paa Krim, Vestgoterne Vest for Dnjæstr og i Dakien; endnu vestligere var Vanda-

lerne fra Weichsels Bredder langsomt rykket Syd paa til Pannoniens Grænse. Mindre gotiske Folkeslag fulgte i disses Fodspor og kom delvis til at spille en Rolle ved Rigets endelige Opløsning. I Vest var Alemanner og Franker forlængst i Bevægelse; ofte sloges de tilbage, men stadig kom de igen. I Slutningen af det 3dje Aarhundrede var Dekumatlandet (*agri decumates*) definitivt erobret af Alemannerne; i det næste Aarhundredes Midte havde de i den Grad vundet Fodfæste Vest for Rinen, at Slaget ved Strassburg, der atter drev dem ud af 357
Riget, holdtes midt iblandt deres Kornmarker. Samtidig havde Frankerne bemægtiget sig Køln og lagde langsomt det nordøstlige Gallien under deres Herredømme. Mellem Franker og Alemanner fremtraadte i Mainegnen Burgunderne, en krigersk Vandrestamme, der her slog sig til Ro. Ogsaa i Vest stod da Romervældens Arvetagere beredt til ved given Lejlighed at bemægtige sig

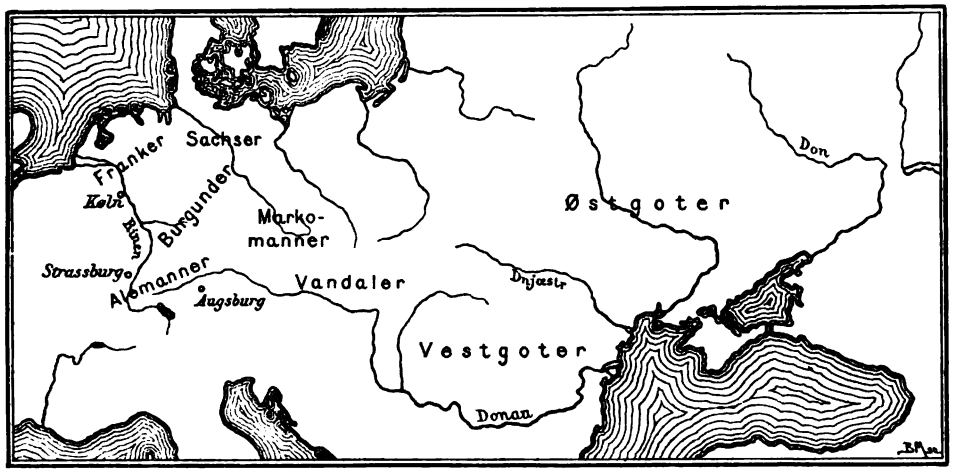

26. Germanerne i det 4de Aarhundrede.

Arven. Dog var Forsvaret ikke opgivet; endnu Valentinian fornyede Grænsebefæstningen langs Rin og Donau ved en Række Kasteller, der med visse Mellemrum strakte sig paa venstre Rinbred fra Nordsøen til Rætien og paa højre Donaubred indtil Komorn.

Germaner optages i Riget.

Under alt dette var Indvandringen blevet forberedt paa en anden Maade; i flere Aarhundreder og i stigende Grad havde Germanerne fundet Optagelse i Riget paa fredelig Vis. I mere end én Retning havde den svækkede Romerstat gjort Brug af deres Kraft. Det affolkede Land trængte til Agerdyrkere; allerede Mark Aurel optog efter Markomannerkrigen store Skarer af Germaner i Dakien og Pannonien, ja paa Domænerne omkring Ravenna. Disse Indvandrere blev Koloner og fik romersk Borgerret; andre anbragtes langs Grænserne i mindre Afdelinger og beholdt deres hjemlige Styrelse; det var de saakaldte *Læti*, der fik Jord at dyrke mod at vogte Grænsen mod deres egne Landsmænd. Germanske Lejetropper havde allerede Cæsar benyttet; paa Tacitus's Tid sendte Bataverne deres Kohorter i romersk Tjeneste under Anførsel af indfødte Høvdinge;

siden under Rigets Forfald optoges i stor Mængde Barbarer i selve Legionerne. Fremragende Germaner ansaa det for en Hæder at tjene den romerske Kejser og naaede ofte meget vidt som Officerer eller paa Embedsbanen. I det 4de Aarhundrede endelig kom hele Folkeafdelinger ind i Riget uden at opgive deres Nationalitet; Konstantin den Store tillod Vandalerne at gaa over Donau og nedsætte sig i Pannonien, og i Møsien fik senere en til Kristendommen omvendt Gruppe af Vestgoter Bolig.

Goterne. Af denne Periodes Germaner var det Goterne, der paa en vis Maade var stærkest paavirkede af Romernes Naboskab. Byzans var blevet Rigets Hovedstad, og her hørte først og fremmest den Livsmagt hjemme, som et halvt udviklet Folk lettest kommer under Indflydelse af: i Byzans stredes Arianere og Athanasianere som senere mangfoldige andre Afskygninger af den fælles Kristentro, og Religion saa vel som Stridsspørgsmaal bredte sig til de nærboende Goter. Allerede da Arius forkætredes paa Konciliet i Nikæa 325, nævnes en Biskop for Østgoterne paa Krim blandt hans Fordømmere, og i ariansk Form prækedes hos Vestgoterne Kristendommen i Aar-

Vulfila. hundredets Midte af Biskop Vulfila, hvem Kejser Konstantius kaldte for „sin Tids Moses"; det var ham og hans Menighed, der forfulgt af de hedenske Vestgoter med Kejserens Tilladelse fandt Tilflugt i Møsien. Gennem den fra ham udgaaende Mission synes de øvrige Østgermaner at have modtaget Kristendommen; baade Vestgoter, Østgoter og Vandaler var ved deres Fremtrængen i Riget under Folkevandringen Kristne og Arianere. Mest berømt er Vulfilas Navn dog blevet gennem hans Oversættelse af Biblen paa Gotisk; den har enestaaende Betydning til Oplysning om Østgermanernes Sprog, som forlængst er dødt ud, medens Vestgermanernes endnu lever i Afarterne Tysk, Hollandsk og Engelsk og Nordgermanernes i Islandsk, Dansk og Svensk; tillige er dens Ordforraad blevet Midlet til at danne sig en Forestilling om Folkets daværende Kulturtrin. Det ses, at Agerdyrkningen vel var af Betydning, men Hjorderne dog den vigtigste Rigdom: mange Penge gengives som „meget Fæ", og selv Kirken var et Telt hos det omvandrende Folk,

27. Germansk Rytter i romersk Tjeneste.
(Gravsten i Museet i Mainz.)

hvis Standpunkt synes at svare til Vestgermanernes paa Tacitus's Tid. — Skriften, som Vulfila benyttede, var et af ham selv sammensat Alfabet af 14 græske og nogle latinske Bogstaver samt et enkelt Runetegn. Den Dag i Dag forherliger det sjældne Værk, ved et Tilfælde bevaret i et vidunderlig smukt Eksemplar, Mindet om det som Nation uddøde Folk.

De germanske Folkegrupper før Vandringen.

Henimod Folkevandringen grupperer sig da langs Romerrigets Nordrand en Række germanske Folkeslag: Goter, Vandaler, Markomanner (Bajrer), Thüringer, Alemanner (Svevere), Burgunder, Franker; de sidstes Naboer Sachserne naaede ikke den romerske Grænse. Ejendommelig forskellig var den Skæbne, som Folkevandringsaarhundredet havde i Beredskab for de forskellige Folk, — bestemt af deres økonomiske snarere end af deres politiske Udviklingstrin. Hos enkelte af dem havde vel den foregaaende Tid medført en Ændring i Styrelsesformen; Franker og Alemanner havde faaet Konger, medens Tacitus kun kender Høvdinger hos de Folkeslag, de nedstammede fra; men denne Forfatningsforandring var mere en Følge af de forudgaaende Krige end en Aarsag til Fremtidens Omvæltninger.

veihnai namo þein. qimai þiudinassus
Viet (vorde) Navn dit, komme Rige
þeins, vairþai vilja þeins. sve in himina
dit! Vorde Vilje din som i Himlen,
jah ana airþai. hlaif unsarana þana
ogsaa paa Jorden. Brød vort det
sinteinan gif uns himma daga. jah aflet
daglige giv os denne Dag! Og forlad
uns þatei skulans sijaima. svasve jah
os, at skyldige (vi) ere, saasom ogsaa
veis afletam þaim skulam unsaraim. jah
vi forlade disse skyldige vore! Og
ni briggais uns in fraistubnjai. ak lausei
ikke bring os i Fristelse, men løs
uns af þamma ubilin. unte þeina ist
os af dette Onde! Thi dit er
þiudangardi. jah mahts jah vulþus in aivins.
Riget og Magt og Ære i Evighed.
amen. unte jabai afletiþ mannam
Amen! Thi naar (I) forlade Menneskene
missadedins ize. afletiþ jah izeris
Misgerninger deres, forlader ogsaa eders
atta izvar sa ufar himinam. iþ jabai
Fader eder, han over Himlene. Men naar (I)
ni afletiþ mannam missadedins ize.
ikke forlade Menneskene Misgerninger deres,
ni þau atta izvar afletiþ missadedins
heller ikke Fader eders forlader Misgerninger
izvaros: aþþan biþe fastaiþ ni vairþaiþ
eders: men, naar (I) faste, ikke vorder
svasve þai liutans gaurai.
saasom de Hyklere sørgmodige.

28. En Side af Vulfilas Bibeloversættelse i Codex Argenteus, Upsala.

Det germanske Kongedømme før Folkevandringen.

Det germanske Kongedømme var af gammel Oprindelse; Tacitus nævner som

dets væsentligste Kendemærke, at Kongerne toges „efter Byrd", det vil sige af visse højtansete Slægter, hvis Oprindelse ofte tabte sig i Fortidens Taager eller henførtes til halvguddommelige Væsener; saadanne Kongeslægter fremtraadte senere hos Goterne; de forekommer hos Nordgermanerne — Skjoldunger, Ynglinger — og har maaske for Vestgermanernes Vedkommende givet Anledning til den sagnagtige Inddeling i Ingvæoner, Istæoner og Irminoner efter de tre Sønner af Guden Tuistos Søn Mannus. Dog paa Tacitus's Tid fandtes Kongedømmet vel hos Goterne, men kun rent undtagelsesvis hos de vestgermanske Folk; hos Markomannerne var det affødt af Marbods kraftige Førerskab; paa samme Maade var tidligere Ariovist blevet Svevernes Konge og Armins Slægt hos Cheruskerne æret som Kongeæt (*stirps regia*). Der er her da Tale om et nyt, af Hærførerstillingen udvokset Kongedømme; det dukker i den næste Krigsperiode op netop hos de Folkeforbund, hvis krigerske Berøring med Romerne er størst, medens f. Eks. de fjerntboende Sachser og de fredelige Thüringer beholder deres Høvdinger. Muligvis er da Kongedømmet med sin ejendommelige mytiske Oprindelse det første Trin, der i sin Tid omfattede alle Germaner; Høvdingedømmet, der kun i Krigstid suppleres af Hærførerens kraftigere og mere omfattende Styrelse, har efterhaanden afløst det hos de Folkeslag, der kom til Ro efter Vandringerne, men i Øst er de omflakkende Goter blevet staaende paa det gamle Trin, og hos Vestens Germaner har Krigene med Rom fremkaldt det paany. En vidtstrakt Magt udøvede de germanske Konger dog ikke; da Julian bekæmpede Alemannerne, havde de mindst 12 Smaakonger (*reguli*), hvoraf 7 deltog i Slaget ved Strassburg; om Frankerne siges det, at de valgte „langlokkede Konger" for de enkelte Stammer. Heller ikke hos Goterne synes Forholdet anderledes; i de historiske Beretninger kaldes Førerne for Smaakonger eller for Dommere (*judices*, gotisk *reiks*); dog kendtes Begrebet Folkekonge, *Tjudans*, og hos Østgoterne herskede Storkongen Ermanrik henimod Folkevandringen over et mægtigt Rige; men naar han siges at have haft 100 Konger under sig, viser dette netop det sædvanlige Kongedømmes ringe Omfang.

I deres eget Kongedømme besad Germanerne da intet kraftigt Redskab til fremtidige Statsdannelser. Først Folkevandringens Rystelser skulde føre det videre frem: paa romersk Grund skulde virkelige Kongeriger opstaa. Af Balters og Amalers gudebaarne Slægter skulde Folkekonger udgaa for Vestgoter og Østgoter; Vandaler, Svevere og Burgunder skulde danne Riger under Enekongers Styrelse; af Frankernes Smaakonger skulde én gribe Herredømmet for sig alene; selv Sachsernes og deres Nabofolks Hærførere skulde paa britisk Jordbund forvandles til Konger. Som Kejservældens Arvetager fik det germanske Kongedømme den Kraft, det havde savnet.

ROMERRIGETS TILSTAND I DETS SIDSTE TID

I Aarhundreder havde Germaner staaet ved Romerrigets Porte, havde undertiden sprængt dem og var ikke sjælden blevet lukket ind igennem dem; men Romerriget stod endnu urokket, væsentlig i sin gamle Udstrækning og tilsyneladende i sin gamle Magtfylde. Hvad den kommende Tid skulde bringe, var af meget forskellig Art fra de henrundne Aarhundreders Tilskikkelser. Bolværket skulde falde og Folk efter Folk strømme ind; Riget skulde styrte og ny Stater opstaa paa dets Ruiner. Indre Aarsager samvirkede her med ydre; et Blik paa Romerrigets Tilstand ved det 4de Aarhundredes Slutning vil vise, hvorfor det var modent til Undergang. Ikke mindre vigtigt er det at kende det Samfund,

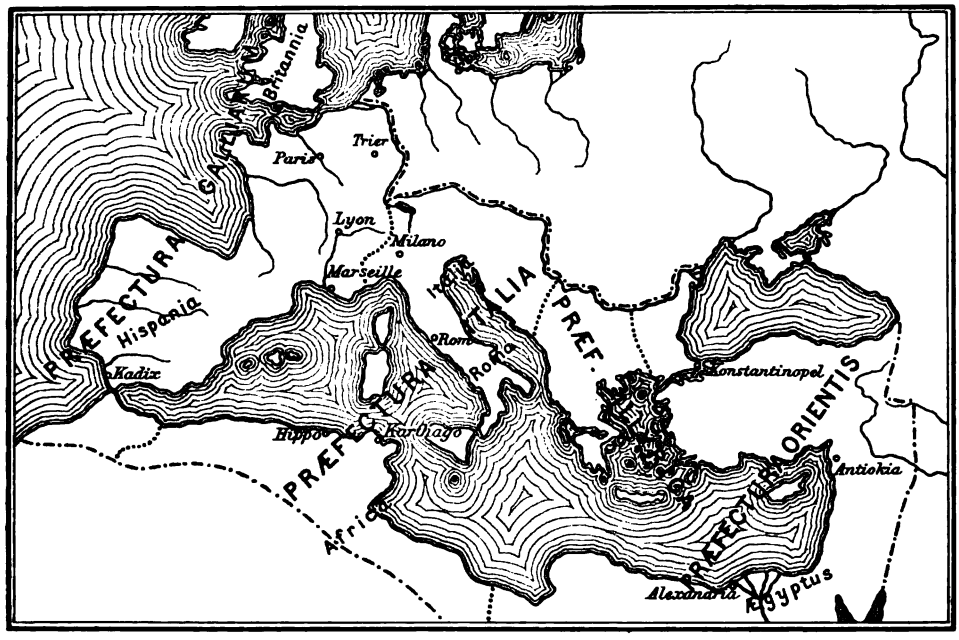

29. Romerriget delt i Præfekturer.

hvori Germanerne trængte ind, fordi dets Forhold i mangt og meget, ja i det meste og det væsentligste skulde danne Basis for den følgende Tids Udvikling. For at forstaa Fremtiden er det nødvendigt at vide, hvorledes Livet havde formet sig i den sidste Periode af det dødsdømte Riges Tilværelse.

Romerstaten. Romerriget var som Stat betragtet et Fænomen i Verdenshistorien, der aldrig har gentaget sig. En Række af undertvungne Lande, der holdtes sammen under et Jærnaag. Et Kulturomraade, der omspændte saa godt som hele den civiliserede Verden: de gamle Stater, som Rom havde opslugt og af hvis Aandsindhold det havde suget Næring, de halvbarbariske Lande, som det havde underlagt sig og bragt ind under den samme Civilisations nivellerende Herredømme. Et Kompleks af Nationer, der aldrig stod i Vaaben mod hinanden og efterhaanden mi-

stede deres Nationalitet; som dyrkede deres materielle Interesser i Ly af den samme Herskermagt uden Indflydelse paa den Regering, der gav dem Beskyttelse til Gengæld for den Frihed, de havde mistet.

Rigets Grænser og Inddeling.

Vel 100,000 Kvadratmile stort var det mægtige Rige, der i Europa begrænsedes af den britiske Mur og af Rinen og Donau, i Asien af Perserriget og i Afrika af Ørkenlandet. Broget som dets Sammensætning oprindelig var, havde dets Organisation givet det et næsten ensformigt Udseende. De 4 Præfekturer, der var blevet oprettede af Konstantin den Store af det samme Hensyn til Rigets Forsvar, som foranledigede Diokletians Udstykning af Herskermagten, delte i det væsentlige Riget ved Linier fra Nord til Syd; det vestligste var Gallien, delt i 3 Dioceser: Britannien, Gallien og Spanien med Afrikas nordvestlige Hjørne; derefter kom Italien med Dioceserne Italien, Rom og Afrika; endelig de to østlige Præfekturer Illyrien og Orienten, hvoraf det sidste medomfattede Ægypten; Dioceserne var atter delt i Provinser, 119 i alt. I Spidsen for Provinserne stod Guvernører, over dem i hvert Dioces en Vikar eller Vicepræfekt; over dem igen i hvert Præfektur saavel som i Hovedstæderne Rom og Byzans en Prætorianpræfekt. De 6 Præfekter forenede Dommerstillingen med den øverste Administration inden for deres Omraade, men var i Modsætning til deres Navnefæller fra den tidligere Kejsertid udelukkende civile Embedsmænd.

Romerrigets Styrelse.

Den gradvise Ordning og den højeste Myndigheds Fordeling blandt saa faa Embedsmænd gjorde det let for Regeringen til enhver Tid at gribe ind i Provinsernes Forhold. Grundprincipet var en gennemført Centralisation; det kejserlige Hof var det Midtpunkt, hvortil alle Traade førte ind. Selv æredes Kejseren som en Guddom, til hvem ingen turde nærme sig uden Knæfald og slaviske Ceremonier; saaledes styrkedes Folkets Underdanighed. Omkring ham stod en

Centralisation.

Kreds af Ministre, hvis Funktioner mer eller mindre knyttede sig til hans Person, samtidig med at de omfattede Rigets vigtigste Anliggender. Mægtigst iblandt dem ved sit personlige Forhold til Herskeren var Overkammerherren, „Chefen for det hellige Sovekammer"; efter ham fulgte „Chefen for Kontorerne" eller den egentlige Premierminister, der ved Hjælp af et talrigt Embedspersonale ledede Forretningerne og gennem en Hærskare af hemmelige Agenter udstrakte sin Myndighed til alle Provinser. „Paladskvæstoren" redigerede Lovene; Finanserne var fordelt mellem „Chefen for de hellige Gaver" eller de offentlige Indkomster og „Chefen for Privatformuen" eller Domænerne. Til Centralmyndighederne regnedes endelig de to Befalingsmænd for Paladstropperne til Hest og til Fods. Alle disse Embeder fordobledes, da Riget fik to Kejsere, hvorimod Provinsstyrelsen ikke undergik nogen Forandring.

De gamle Myndigheders ændrede Karakter.

Ved Siden af dette Embedshierarki fandtes ingen Plads for de gamle Statsmyndigheder, der havde repræsenteret Folket. At være Senator var ikke længer at beklæde en Stilling, men at tilhøre en Stand; Konsuler valgtes vel aarlig, én i Rom og én i Konstantinopel, men Navnet var kun en Titel, om end den fornemste næst efter „*Nobilissimus*", der tilkom Kejserens Slægtninge, og højere end den livsvarige Patricierrang. Kun Prætorembedet var ikke uden Betydning: dets Indehaver var forpligtet til at bekoste de offentlige Lege, en Skattebyrde,

som ingen Senator kunde unddrage sig og som for en enkelt Rigmands Vedkommende vides at være løbet op til c. 1½ Million Kroner. Paa en ejendommelig Maade bevægede den enkeltes Løbebane sig gennem de gamle og de ny Værdigheder; en højtstaaende Embedsmand i Slutningen af det 4de Aarh. begyndte f. Eks. som Guvernør i en afrikansk Provins, blev dernæst efterhaanden Vicepræfekt i Makedoniens Dioces, Kvæstor, „Chef for de hellige Gaver" (Finansminister), endelig Præfekt i Galliens Præfektur og tilsidst i Italiens, medens han tillige et Aar (399) beklædtes med Konsulværdigheden.

Militærvæsen.

Paa denne Bane savnes imidlertid et Trin, der tidligere ufravigelig hørte hjemme paa en Senators „Æresvej" *(cursus honorum)*. Embedsmændene var ikke længer Officerer; Konstantin den Store havde skilt det civile og det militære

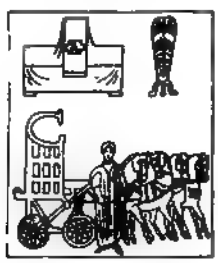

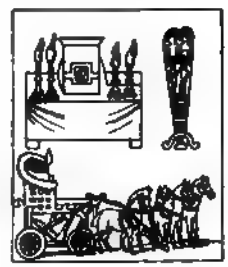

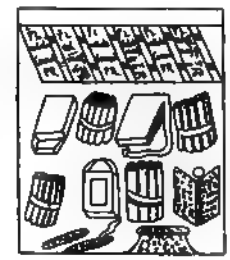

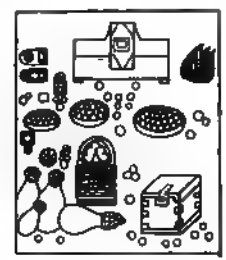

30 -34. De høje Embedsmænds Insignier.

a) *Stadspræfekten*, der stod i Spidsen for Styrelsen i Rom og Italien.
b) *Prætorianpræfekten*. Paa Bordet og paa Trefoden: Kejserens Billede.
c—d) *Chefen for Kontorerne*. Mellem hans Insignier ses navnlig Papyrusruller, medens Vaabnene henleder Tanken paa Vaabenfabrikkerne, som han førte Tilsyn med.
e) *Chefen for de hellige Gaver:* Pengekister og -poser.

Myndighedsomraade fra hinanden, vel navnlig i den Hensigt at formindske Faren for Oprør af Provinsembedsmændene, hvis dobbelte Stilling havde gjort dem næsten til Selvherskere; men Virkningen af dette Skridt var Militæraandens Svækkelse og Standens Nedgang i Anseelse. Desuden muliggjorde den efter en større Maalestok end før Optagelse af fremmede o: Germaner — blandt Officererne; tillige var der blevet Brug for langt flere Befalingsmænd end tidligere, idet Legionernes Tal var blevet forøget fra 33 til 120, medens den enkelte Legion var blevet formindsket til en Femtedel af den tidligere Størrelse (1200 Mand i Stedet for 6000). — De højeste Officerer var foruden Paladstroppernes to Befalingsmænd — i hvert af de 4 Præfekturer en Chef for Fodfolket og en for Rytteriet; undertiden forenedes begge Stillinger *(magister utriusque militiæ)*. Under dem stod i alt 35 „Førere" *(duces)*, af hvilke 10 havde Ærestitlen *Comes*.

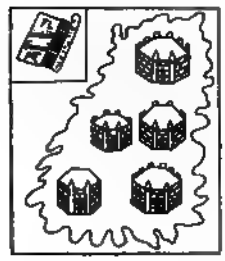

35—37. Provinsstatholderes Insignier.
f) *Statholderen i Argentoratum*, Strassburg, med Billede af Byens Mur.
g) *Statholderen i Bretagne:* Kort over Provinsen med dens Hovedbyer.
h) *Statholderen i Ægyptens Grænseland*: De faste Pladser med de der liggende Legioners Mærker.

Rigets Forsvar.

Som Officererne var kommet til at udgøre en Stand for sig selv, saaledes havde Hæren længe været det. Den Tid var forbi, da det var hver romersk Borgers Pligt at værne sit Land; Rigets militære Opgave bestod desuden væsentlig i at beskytte Grænserne, og at betro Bevogtningen til de undertvungne Nationer selv vilde have været for stort et Vovestykke. Derfor brugte man helst Briter i Afrika og afrikanske Soldater i Britannien osv., og man forlangte 20 Aars Garnisonstjeneste af de langvejs fra hidførte Folk. Til Gengæld lovede man dem Jord og Slaver, naar Tiden var omme; mange hvervedes paa denne Maade, andre pressedes med Magt. Jordegodsejerne gjordes ansvarlige for Tilvejebringelsen af Rekruter; de efterkom Forpligtelsen ved at stavnsbinde deres Fæstere; saaledes var det just de laveste Lag af Befolkningen, der anvendtes til Rigets Værn, ja man frigav Slaver for ikke at mangle det fornødne Antal; for at hindre Soldaternes Bortløben brændte man Statens Mærke ind i deres Hud. I stigende Grad kom man imidlertid ind paa at forlange Penge i Stedet for Rekruter og hentede som ovenfor nævnt sit Mandskab hos Germanerne. Massevis optoges de i Legionerne – af Julian navnlig Franker, af Theodosius

38. Legionssoldat.
Dragten: Benklæder og Tunika.
Udrustningen: Hjælm, Skjold og Spyd.

39. Førselstropper.

38—40. Romerske Krigere. Fra Konstantinsbuen.

Goter —; Sachser og Franker laa i Garnison endog i Ægypten og Fønikien; selv Rin- og Donaugrænsen skulde germanske *Læti* værne mod deres fremtrængende Landsmænd. Det nationale Forsvar var blevet afløst af sin yderste Modsætning.

* * *

Økonomiske og sociale Forhold.

Ikke blot den politiske Frihed var gaaet tabt i det romerske Rige; ogsaa i social Henseende laa dets Indbyggere i Bast og Baand. Det kommunale Selvstyre var forsvundet, og det økonomiske Liv, der havde blomstret i Kejsertidens første Aarhundreder, hensygnede under Regeringens Indgriben saavel som under Skatternes Tryk.

Romerske Stæder.

I Romerstaten, der selv havde været en Stad, før den blev et Rige, havde efter Frihedens Tab det offentlige Liv knyttet sig til de Stæder, der Riget over skabtes i Roms Lignelse. Fra Tysklands Grænse strakte sig gennem Gallien, Spanien og Middelhavet rundt en Krans af stolte Byer, hvoraf mange vilde have været værdige til at være Rigers Hovedstæder: Trier, Lyon,

40. Rytter med Felttegn.
Samme Udstyrelse som Fodfolket. Sidebøjler bruges ikke.

41. Porta nigra i Trier.

Kadix, Karthago, Alexandria, Antiokia og den Stad, der virkelig blev det, Konstantinopel. I de gamle Kulturlande med græsk eller romersk Befolkning laa jo Byforfatningen forud for Rigets Dannelse; i de ny Provinser var det de tidligere Stammer, der hver for sig var kommet til at udgøre et Municipium med en Stad til Centrum. Saaledes blev i Gallien Trier Trevirernes By, Soissons Suessionernes og Parisernes Lutetia til Fremtidens Paris.

Stadforfatning.

Med Forfatningen var det imidlertid gaaet i Provinsstæderne som i Rom. Officielt ophævedes de gamle Embeder ikke; nu som før var der Tomænd, „*Duumvirer*", der svarede til Roms Konsuler, der var Ædiler, Kvæstorer og et Byraad, Kurien, som var det romerske Senat i formindsket Maalestok. Men af Embedsmændene havde kun Ædilerne Betydning, fordi de ligesom Prætorerne i Rom skulde sørge for Folkets Forlystelser; de andres Myndighed var traadt i Skygge for den kejserlige Kurators eller udøvedes delvis af Provinsens Guvernør.

Dekurioner.

Heller ikke valgtes de som før af Folket, men udtoges i bestemt Rækkefølge blandt Kuriens Medlemmer, Dekurionerne; og Dekurionværdigheden var — ligesom Senatorernes — nu kun et Udtryk for, at dens Indehaver var i Besiddelse af en vis Formue. Dog var Institutionen af stor Betydning, ikke for Dekurionen selv eller for Kommunen, men for Staten, der gennem Dekurionerne sikrede sig sine Skatter; deres Ret til at fordele disse iblandt Borgerne havde vendt sig imod dem selv, idet de var blevet gjort ansvarlige for deres Tilvejebringelse. Det medførte ofte deres økonomiske Ruin, men gjorde dem samtidig til haarde Skatteopkrævere; hen i det 4de Aarh. opkom derfor i Byerne en ny Myndighed, Defensoren, der blev indsat til Befolkningens Beskyttelse mod de nødtvungne Tyranner og egentlig skulde vælges af den; men selv denne Rettighed tabtes hurtig, saa at Valget ene udøvedes af Dekurionerne i Forening med Gejstligheden. Kun fra Bispevalget var Folket ikke udelukket; derfor blev dette en Begivenhed, der satte alle Sind i Bevægelse og vakte Interesse, hvor al anden offentlig Sans var uddød, medens Bisperne selv fik en Myndighed, der rakte langt ind paa det verdslige Omraade og i den kommende Ufredstid ofte traadte i Stedet for Defensoratet.

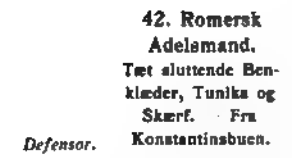

42. Romersk Adelsmand. Tæt sluttende Benklæder, Tunika og Skærf. Fra Konstantinsbuen.

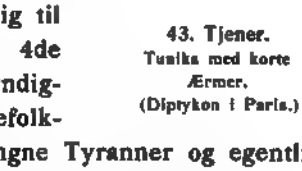

43. Tjener. Tunika med korte Ærmer. (Diptykon i Paris.)

Defensor.

Bispevalg.

Jordejernes Tilbagegang.

Den Maade, hvorpaa Regeringen udnyttede Dekurionerne, havde vidtrækkende Følger. For det første førte den til selve Standens Ødelæggelse, hvilket vil sige den Klasses Undergang, som et Land allerdaarligst kan undvære, de mindre Grundejere; thi Dekurioner var alle, der ejede 25 *Jugera* (c. 13 Tdr.) Jord eller mere uden dog at have Senatorformue. Saa ødelæggende var deres Stilling, at

de paa alle Maader søgte at unddrage sig den; der findes Lovforbud mod, at de gør sig til Fæstere, ja i det 5te Aarh. mod at de slutter sig til de indtrængte Barbarer. Alligevel aftog de i en forfærdelig Grad. Under Valentinian I var Forholdene saadanne, at han for at fremtvinge Skatternes Inddrivelse i en Række af Stæder paabød 3 Dekurioners Henrettelse i hver; men hans Embedsmænd spurgte ham, hvad man skulde gøre i de Byer, hvor der ikke længere fandtes tre. — Den anden uheldsvangre Følge af Dekurionernes Ansvar var den, at det fremmede Kolonatets Udvikling; Dekurionerne anbragte paa deres Ejendomme Arbejdere, der foruden Landgilde maatte svare Skatter, og som for at sikre Staten blev gjort stavnsbundne og saa godt som berøvede deres Frimandsret. Men samtidig øgedes Kolonernes Antal med rivende Hast ad andre Veje, medens den fri Jordejendom paa mindre end 25 Jugera ganske forsvandt. Trykkede af Skatterne og forarmede ved det økonomiske Livs Stagnation afstod de smaa Grundejere deres Jord til Storgodsejerne og fik den tilbage som et Slags Arvefæste, der dog næsten stillede dem i Klasse med ufri. Det er Stormændenes Begærlighed efter paa denne Maade at udvide deres Besiddelser, der i Slutningen

44. En Embedsmand (fra det 4de Aarh.) giver Tegn til Væddekørselens Begyndelse. (Lancian.)

45. Byzantinsk Hus, restaureret.
Efter Garnier og Amman.

af det 4de Aarh. faar Kirkefaderen Ambrosius til at udbryde: „Historien om Naboths Vingaard er gammel, men finder daglig sin Anvendelse; thi hvilken Rigmand er der nutildags, uden at han tragter efter fremmed Ejendom? hvem selv blandt de allerrigeste, der ikke søger at fortrænge den fattige fra hans lille Plet Jord?“

Storgodser. Paa denne Maade voksede Kløften mellem rige og fattige. Storgodserne — *Latifundierne* — strakte sig som Smaariger og dyrkedes næsten som Plantager af Slaver og halvfri. Deres Ejere var Senatorerne, der ikke længer ved noget Hverv var knyttede til Hovedstaden, men fandtes spredt over hele Riget. Til at blive Senatsmedlem hørte en Formue paa c. 150,000 Kr., desuden kejserlig Udnævnelse; men Værdigheden gik i Arv, og der skabtes saaledes en Overklasse, hvis Rigdom var dens eneste Adel. Mellemklasserne derimod aftog; af Dekurionerne blev Rigmændene Senatorer, de andre gik i stort Antal til *Koloner.* Grunde. De helt smaa Jordejere blev Koloner, næsten ufri; videre end nogen Sinde gabede Svælget mellem Besiddere og besiddelsesløse. At Udviklingen havde økonomisk Elendighed til Følge, viser Landets Affolkning og Ødemarkernes Tiltagen, der forlængst havde faaet Regeringen til at flytte germanske Koloner ind i Riget. Ogsaa til Lovløshed og Selvtægt førte de ulykkelige Forhold endnu før Folkevandringen; i Gallien rasede Bagaudeopstandene, der var begyndt allerede i det 3dje Aarh., og i Afrika forfulgte Cirkumcellionerne det uretfærdige Samfund med Mord og Brand.

46. Syrisk Gaard

I Mudjeleia, Syrien. Fra o. 4—500 e. Kr. Nærmest ved Porten et Udhus med Lader og lign. I Midten ligger Hovedbygningen, prydet med en Søjlegang i to Stokværk; bag ved den Staldene; til højre Haven.

(de Vogüé: Architecture de la Syrie.)

I Stæderne var Befolkningens Kaar ikke bedre end paa Landet, de sociale Forhold ligesaa unaturlige. Haandværket led under Konkurrencen med de kejserlige Fabrikker, Handelen lammedes af de af Regeringen fastsatte Maksimumspriser; af Storhandlere fandtes næppe andre end de offentlige Leverandører; — Karthago, der forsynede Italien med Korn, havde en sidste Opblomstringsperiode som Handelsstad. Til indbyrdes Støtte havde Haandværkerne i tidligere Tid stiftet Lav; men ogsaa denne Foranstaltning havde ved Regeringens Indgriben *Lavstvang.* vendt sig til det onde. Lavene var blevet til Kaster, idet det ikke blot var forbudt at skifte Næringsvej, men endog at vælge nogen anden end Faderens. Arbejderne i de kejserlige Fabrikker eller ved de offentlige Vandledninger og andetsteds i Statens Tjeneste blev til yderligere Sikkerhed indbrændte med det kejserlige Mærke — „vor Fromheds lykkelige Navn“ kaldes det i Forordningerne — paa lignende Vis som Soldaterne. Ogsaa til Handelsstanden, ja til Embedsmæn-

dene, der tjente Regeringen i dens talløse Kontorer, strakte Kasteväesenet sig; og saa pinagtig havde Tvangen gjort enhver Gerning, at man overalt kun sukkede efter at blive sin egen Stilling kvit i det forfængelige Haab, at de andres skulde være bedre; Lovene maatte forbyde endog saadanne Forandringer, som førte nedad paa den sociale Trappestige. At blive gejstlig var en Udvej, der efter Kristendommens Sejr aabnede sig for mange; Kirkefaderen Basilios klager over, at Embedsmænd griber dertil kun som Middel til at slippe bort fra deres Embeders Byrdefuldhed.

Kun én Klasse foruden Gejstligheden var undtaget fra den almindelige Tvang og de trykkende Byrder; det var Bypøbelen, Rigets Bærme og dog — i Modsætning til Slaverne — en Del af Samfundet. Helt besiddelsesløs og oftest uden *Bypøbelen.*

47. Knælende Tilbedelse.
Mosaik i Sofiakirken. Kejser Justinian er her fremstillet overfor Kristus i den Stilling, som Hofceremoniellet paalagde enhver overfor Kejseren.

Erhverv levede den sit sorgløse Liv i de store Stæder, hvor Staten gennem Prætorer og Dekurioner tilfredsstillede dens gamle Krav paa „Brød og Forlystelser". En urolig og farlig Skare, hvis Medvirkning var af Betydning for mangen Tronomvæltning, og hvis Standpunkt ikke var at foragte i de hyppige, af religiøse Spørgsmaal fremkaldte Partikampe. Lykkelig ikke mindst ved at være fritaget for de uhyre Skatter, hvormed Hoffets Overdaadighed og Regeringens daarlige Økonomi knugede den øvrige Befolkning i Knæ: Grundskatten, *Skatter* der paahvilede al Jordejendom undtagen Gejstlighedens, Guld- og Sølvskatten *(Krysargyros)*, der ramte Bynæringsvejene, og Hovedskatten, der maatte svares af alle dem, der ikke faldt ind under de to andre Kategorier, som Koloner, Kvinder, Børn og Slaver; Rangskatten endelig, der kunde naa op i en Højde af c. 10,000 Kr. aarlig og hvorved selv Senatorformuer kunde bringes til at svinde. Kun Hoftjeneste fritog for Regeringens Krav, der, skønt stigende i Forhold til Rigdommen, dog var saa ublu, at de paa ethvert Trin blev til Udsugelse. Men

Hoftjeneste. Hoftjeneste fritog ikke for Skammen ved paa Knæ at krybe for Kejserens Trone; den nedværdigede fri Romere ved at stille dem i Linie med Eunuker og paalægge dem Arbejde, som Slaver før havde udført. Saaledes havde enhver Stilling sin Trældom; et helt Samfund stivnede i Lænker og syntes selv uden ydre Tilskikkelser at maatte gaa Undergang i Møde.

48. Fra Trajans Torv.

Imidlertid maa det ikke glemmes, at den raadnende Kærne endnu var omgivet af en højst glimrende Skal. Vel kunde en Samfundstilstand som den ovenfor skildrede ikke være Basis for et aandeligt Liv, der gav sig Udslag i Stordaad paa Kunstens og Litteraturens Omraade; men idé- eller skønhedsforladt var alligevel Oldtidens Slutningsperiode ikke; man havde Fortidens Arv at leve paa, med dens Kunst var Byer og Helligdomme smykkede, med dens litterære Skatte opdroges Dekadencetidens Børn. Amfiteatre og Templer, Søjler og Statuer fandtes overalt i Stæderne; selv Vandledninger og Porte glædede ved deres ædle Former Synet. Ikke blot de gamle Kulturlande, ogsaa sent tilkomne Provinser som Gallien aflægger den Dag i Dag med deres Mindesmærker Vidnesbyrd om den Tidsalders Skønhedstrang, der skabte dem. Selv en Provinsby som det i vore Dage udgravede Thamugadi i Nordafrika havde sin pragtfulde Triumfbue, sit Forum omgivet af Søjlehaller og prydet med Billedstøtter, sine velindrettede Bade og Vandledninger og sit af mægtige Søjler baarne Jupitertempel foruden de fra den kristne Tid stammende Kirker. Men Frembringelsens Tid var forbi, om dens

Kunst.

49. Frise fra Basilica Ulpia.

50. Af Venus Sallustianas Tronstol.

Værker end var tilbage; da Konstantinopel skulde smykkes paa en Maade, der var Østens Hovedstad værdig, maatte man hente Kunstværkerne fra de hellenske Byer. Ny Kunst trivedes kun i Ly af Kristendommens Behov; medens Templerne ofte faldt for Befolkningens Fanatisme, rejstes Kirker rundt om i Stæderne: Basilikaer med langstrakte, i Skibe delte Haller, med fladt Bjælkeloft, men skønne Søjlerækker mellem Skibene; derefter ogsaa Rundkirker, der siden blev til Korskirker, da man udvidede dem ved at lade Skibe udgaa til alle fire Sider af den oprindelig aabne, nu kuppeldækkede Rotunde. Indvendig var Mosaikbilleders Pragt traadt i Stedet for de tidligere Malerier, hvis ædle Simpelhed ikke tilfredsstillede den nu herskende Smag.

51. Kapitæl fra Caracallas Bade.

Paa det litterært-videnskabelige Omraade var Forholdene omtrent som paa

52. Basilikaen S. Paolo ved Rom.
Grundlagt 386, nedbrændt 1823 paa Koret nær, men genopført paa det nærmeste i sin gamle Skikkelse.

Litteratur og Opdragelse. Kunstens. De store Værker fra Fortiden var Efterkommernes Opdragelsesmiddel; i det velregulerede Romerrige fattedes der hverken Skoler, hvor de højere Klassers Børn fik Undervisning i al Datidens Lærdom, eller offentlige Biblioteker, hvor dens Skatte opbevaredes; alene Rom havde 28. Der var Højskoler — Universiteter — med statslønnede Lærere; den berømte Skole i Athen holdtes aaben til 529, skønt den var et Arnested for hedensk Filosofi; i Alexandria var Serapeion de eksakte Videnskabers Hjem; til det knytter sig Mindet om den kvindelige Filosof Hypatia, Matematikeren Theons Datter, der i 415 blev et Offer for den kristne Befolknings Fanatisme. Men var Dannelsen end almindelig og Opdragelsesmidlerne gode, saa var Frugterne deraf dog kun ringe; Litteratur og Videnskab var stivnet som alt andet Liv; man sugede Næring af det gamle uden Evne til selv at frembringe noget nyt. Intet Digter- eller Forfatternavn straaler Eftertiden i Møde fra denne Periode. Den begyndende Folkevandrings Rystelser frembringer en Historieskriver som Ammianus Marcellinus, en historisk Digter som Stilikos Forherliger Claudian; men det meste er Kunstpoesi og aandløs Efterligning. Kun de kristne „Kirkefædre" skaber en Litteratur, der med alle Mangler i stilistisk og videnskabelig Henseende dog i Indhold er ny og et Udtryk for den Aand, der var stærkest i Samtiden.

Forlystelser. Naar Litteratur og Kunst viser Nedgang i Smag saavel som i Evne, er det i endnu højere Grad Tilfældet med de Forlystelser, der var traadt i Skuespilkunstens Sted; Efterkommerne af de Folkeslag, der havde forstaaet at skatte de græske Tragikere og Komediedigtningens Vid, havde selv kun Sans for Gladiator- og Dyrekampe, for Væddekørsel i Cirkus eller Teaterforestillinger af laveste Art. Til Gengæld omfattede de disse med lidenskabelig Interesse, og Stormændene anvendte Formuer paa at iscenesætte dem med den attraaede Pragt. Under en Hungersnød i Rom maatte alle fremmede Filosofer og Digtere forlade Byen, men 3000 Danserinder og Skuespillerinder gav man Lov til at blive. Kirkefaderen Augustin, der var Biskop i Afrika, bebrejder de dertil under Folkevandringens Trængsler flygtende Romere, at de straks søgte hen til deres vante Forlystelser; da Germanerne havde plyndret Trier, indgik dens tiloversblevne Indbyggere med et Andragende til Kejseren om at lade Cirkuslege opføre til Erstatning for deres udstandne Lidelser, og Salvian forsikrer, at Folket var at finde i Teatre og paa Væddeløbspladser, selv medens Fjenden stormede Stæderne. Ja, delt i Partier rasede Væddekørslernes Tilskuere mod hinanden med næppe mindre Voldsomhed end de religiøse Fanatikere.

* * *

Dette var Romerverdenens Udseende ved Indgangen til Folkevandringen — efter Udløbet af det Aarhundrede, der havde ført Kristendommen til Sejr og set dens Tilhængeres Antal vokse fra én Tiendedel til 9 Tiendedel af hele Rigets Befolkning. Theodosius den Store fuldbyrdede Sejren ved at gaa angrebsvis til Værks imod Hedningerne, hvis Ofringer til de gamle Guder først nu forbødes; snart forsvandt Hedenskabet endog fra sine fasteste Tilholdssteder, det romerske

53. Lateransarkofagen.
Denne Sarkofag, som nu gemmes i Lateranmuseet, stammer fra Roms Katakomber. Dens Relieffer er sandsynligvis de ældste billedlige Fremstillinger af Lidelseshistorien. I Midten ses Konstantins Labarum, Hærtegn, med Kristi Monogram og derunder to Krigere. Til højre gaar Jesus, ledsaget af en Soldat, i Feltet yderst til højre: Pilatus, eftertænksom, vil vaske sine Hænder og fralægge sig al Skyld. Til venstre, inderste Felt: Jesus tornekrones; yderste Felt: Simon fra Kyrene bærer Jesu Kors.

Senat og Filosofskolerne i Øst; kun i Rigets mest afsidesliggende Kroge fjernt fra Byerne holdt det sig, saa at „Landboere" *(pagani)* blev det Haansnavn, hvormed man betegnede den forældede Tros Tilhængere. Et Spørgsmaal staar da endnu tilbage: hvad var Kristendommens Del i Samfundets Liv, hvilke Træk i dets Fysionomi var tegnede af den, hvad havde den gjort til dets Forbedring?

Religiøs Interesse.

I én Henseende er Religionens Indvirkning stor og paaviselig nok. Den var Samfundets eneste virkelige Interesse paa Aandslivets Område; den maatte erstatte Romeres og Kelters medfødte Hang til at politisere, den gav Østens spekulative Anlæg nyt Stof. En Følge heraf var den Række af dogmatiske Stridigheder, der gennem det 4de og 5te Aarhundrede næsten uden Afbrydelse satte Sindene i Bevægelse. I det 4de Aarhundrede veg *Arianismen*, hvis Tilhængere bestred Kristi Guddommelighed, langsomt for den rette Lære; langsomt, thi i Østen holdt den sig længe i en Mellemform, *Semiarianismen*; saaledes var Kejser Konstantius Semiarianer eller *Homøusianer* og forfulgte Katolikerne eller Athanasianerne, der kaldtes *Homo-usianere* efter det af Athanasius benyttede Udtryk om Kristus, at han var „af samme Væsen" som Faderen. Kejser Valens var endog Arianer, og først Theodosius bragte Ortodoksien til endelig Sejr i Østriget; men dens lange Afmagtstid havde haft til Følge, at Kristendommen gennem den fra Vulfila udgaaende Mission havde bredt sig blandt Østgermanerne i sin arianske Skikkelse, hvilket fik en skæbnesvanger Indflydelse paa deres Forhold til Romerrigets Ind-

Arianere og Semiarianere.

54. Bronzelampe fra det 4de Aarh. e. Kr. Mennesket rejser paa det Skib, som Kristus styrer.

byggere, da disse blev deres Undersaatter. Imidlertid fortsattes Dogmestridighederne med ny Lidenskab i det 5te Aarhundrede, især i Østen, hvor Interessen for de i Kristendommen indeholdte Problemer deltes af alle Lag i Samfundet; i Konstantinopel var selv Haandværkere og Slaver dybsindige Teologer, fortæller en samtidig Forfatter, der ironisk skildrer, hvorledes man ikke kan „bede om at faa en Sølvmønt vekslet uden at faa at vide, hvori Sønnen er forskellig fra Faderen, eller spørge, om Badet er færdigt, uden at blive underrettet om, at Sønnen blev skabt af intet". Saaledes opstod det gamle Tvisteemne i ny Skikkelse, efter at Biskop Nestorios i Konstantinopel havde fremført

55. Fra Roms Katakomber: den hellige Cæcilies Grav.

Nestorianere og Monofysiter.

den Anskuelse, at man burde skelne mellem den guddommelige og den menneskelige Natur hos Kristus og ikke kalde Maria for *Guds* Moder, da hun netop kun var Moder til den menneskeblevne Kristus. Hans Modstander var Biskop Kyrillos i Alexandria, en voldsom og lidenskabelig Mand, der vistnok havde staaet bagved den Folkebevægelse, som foraarsagede Hypatias Martyrdød; han hævdede Enheden af de to Naturer i Kristus, og han førte sin Mening til Sejr ved at bestikke Kejserens Hofembedsmænd ved Hjælp af Alexandrias Kirkeskatte. De mest yderliggaaende „*Monofysiter*" følte sig dog ikke tilfredsstillede; de erklærede Kristi to Naturer for sammen*smeltede*, og Striden udbrød paany efter Kyrillos's Død. Kejserens mægtige Overkammerherre Krysaflos blev vundet for deres Anskuelse, og paa en Kirkeforsamling i Efesos fastsloges 449 det ny Dogme under Trykket af kejserlige Soldaters Tilstedeværelse og under saa krigerske Forhold, at Ærkebispen fra Konstantinopel døde som Følge af lidte

Mishandlinger; en vigtig Rolle spillede her som ofte ved lignende Lejligheder de syriske Munke, der var bekendte som vilde Fanatikere. Kort efter døde imidlertid Kejseren, og Tronen besteges af hans „ortodokse" Søster Pulcheria og hendes ligesindede Ægtefælle. Beslutningen fra „Røversynoden" i Efesos, som den døbtes af Romerbispen Leo den Store, blev omstyrtet, og det endelige Dogme kom efter samme Biskops Forslag til at lyde paa, at de to Naturer var forenede „uden Sammenblanding og uden Adskillelse". Efter denne upartiske Afgørelse døde Striden hen, skønt Monofysiterne vedblev at bestaa som Sekt, navnlig i Syrien og Ægypten. *Ortodoksiens Sejr.*

En særlig Betydning fik Dogmekampene ved deres Indflydelse paa den romerske Biskops Stilling. Kirkens Organisation var paa dette Tidspunkt fuldendt. Hvert Stadområde havde sin Biskop, hver Provins sin Metropolit eller Ærkebisp. Metropoliterne i de mest fremragende Byer, Konstantinopel, Alexandria, Antiokia og i Vesten Rom, var ansete fremfor de andre og fik siden i Øst Æresnavnet Patriarker. I Vestriget var der imidlertid ingen Stad, der kunde maale sig med Rom; dens Biskop var dér det naturlige Overhoved. Som det oprindelige Udgangspunkt for Verdensherredømmet besad den desuden et Ry, der gjorde sig gældende ogsaa i Rigets østlige Halvdel; naar hertil lægges Sagnet om St. Peders Bispedom i Rom, var alle Forudsætninger givne for, at den romerske Metropolit kunde blive Kirkepyramidens Spids, den af hele Hierarkiet anerkendte Øverste. De dogmatiske Stridigheder bragte denne Mulighed til Udvikling; i den navnlig fra Østens Kampe mere fjerntstaaende Romerbisp frembød der sig en naturlig Voldgiftsmand, og Pavens Aandsherredømme var grundlagt. *Kirkens Organisation.* *Romerbispen.*

56. Den gode Hyrde.
Oldkristelig Statue i Lateranmuseet.

Heller ikke Vestriget manglede sine religiøse Tvistigheder, men disse var gennemgaaende af anden Art end Østens subtile Spekulationer. Karakteristisk i saa Henseende er navnlig Donatistkampen, der i Begyndelsen af det 5te Aarhundrede rasede i Afrikas vestlige Provinser. Donatisterne havde saa at sige et politisk Formaal; de drog de praktiske Konsekvenser af Kristi Lære og fordrede *Kætterpartier i Vestriget.*

Donatister. Adskillelse mellem Stat og Kirke, ja gjorde en Tid lang fælles Sag med de oprørske Koloner, der under Navn af Circumcellioner satte Landbefolkningen i Forfærdelse. Samtidig med at Donatisterne bekæmpedes af Biskop Augustin i Hippo, fandt denne Kirkefader en anden Modstander i en britisk Asket Pelagius, der i Rom optraadte mod hans Lære om Arvesynden og Viljens Ufrihed; *Pelagianere.* Troen paa Menneskets Uformuenhed til at vælge imellem ondt og godt maatte faa en ødelæggende Virkning paa Livsførelsen, mente han og hans Tilhængere, Pelagianerne; men deres Mening forkætredes, og Dogmet om Forudbestemmelse til Salighed eller Fordømmelse fastsloges som det rette. Et tredje Kætteri, der *Manikæere.* i denne Periode bredte sig i det vestlige Romerrige, var Manikæismen; den har Navn efter Perseren Mani, der i det 3dje Aarhundrede forkyndte sin af kristelige Læresætninger paavirkede Religion i Perserriget, hvorfra den over Nordafrika kom til Spanien og Italien. Den var nærmest en Sædelære og forkastede de kristne Dogmer, og dens talrige Tilhængere forfulgtes haardt.

Medens Dogmestridighederne trods alle Udskejelser dog var et Udslag af aandelig Interesserthed hos den intelligentere Del af Befolkningen, er der andre Symptomer, der taler om Kristendommens Tillempning for den store Hob. *Helgendyrkelse.* Saaledes navnlig Helgendyrkelsen, der tilsyneladende knyttede sig til den Række af Martyrer, som Kristenforfølgelserne havde skabt, men som i Virkeligheden var en Tribut til de nedarvede polyteistiske Tendenser og lettede Mængden Overgangen til den ny Tro. Ikke uden Grund tilraaber en manikæisk Modstander Augustin: „I har sat Martyrerne i Stedet for Afguderne og tjener dem ved Løfter og Bønner som dem, Hedningerne brugte". Selv lokale Guddomme erstattedes af lokale Helgener, hvis synlige Billeder dyrkedes med større Iver end den usynlige Gud.

Kristendommens Forhold til Livsførelsen. Heller ikke er det at vente, at Kristendommens Udbredelse skulde medføre nogen Opgang paa det etiske Omraade. Den havde været de forfulgtes Religion, som der hørte Alvor og Mod til at bekende; nu var den Sejrherre, og der var Ære og Vinding at hente i dens Rækker. Den havde været en Religion for de fattige og fortrykte, der i et kommende Liv haabede Erstatning for de Savn, de her bar i Ydmyghed og med hjælpende Hænder udstrakt til andre lidende; nu var den antaget af de rige og mægtige, der ikke vilde opgive deres jordiske Goder og derfor omfortolkede den efter deres eget Behov. Den havde været de udvalgtes Religion, deres, der tørstede efter aandelig Næring og gik til Grunde i Verdenslivets Ørk; nu var den Mængdens. Derfor omformede den ikke Livet; Usædeligheden aftog ikke, og den Fremgang i Humanitet, der havde været at spore i de foregaaende Aarhundreder, fortsattes end ikke paa alle Omraader. Kristendommen fandt sig til Rette med Samfundet; selv dens ivrigste Forkyndere havde skyndt sig at forlige sig med Statens Fordringer. Det hed ikke længere: „Elsker Eders Fjender", saa lidt som „I skal ikke sværge", eller „Samler Eder ikke Liggendefæ paa Jorden"; Augustin forsvarer baade Krigsførelse og Edsaflæggelse og bestrider, at det skulde være utilladeligt for en Kristen at ophobe Rigdom. Overfor Kejserne viste Gejstligheden krybende Smiger; det udtales, at Konstantin den Store i det evige Liv skal regere sammen med Guds Søn. En

Undtagelse er Johannes Krysostomos, som sammenlignede Kejserinde Eudoxia, Arkadius's herskesyge og pragtlystne Hustru, med Jesabel og Herodias, og hvis Udtalelser straffedes med en Forvisning, der paaførte ham Døden.

Flugt fra Verdenslivet.

Dog overfor Religionens Verdsliggørelse staar dens yderste Modsætning, Askesen og Samfundsflugten. Martyriets Tid var forbi; men endnu var der Helgenglorier at vinde. At tilbringe sit Liv med at bøje Knæ for Gud paa Toppen af en Søjle — som Simon Stylites og hans talrige Efterfølgere — var fortjenstligere end at tjene ham i Verden; og at fly til Ørkener og Klippehuler for at undgaa Stædernes Fristelser og sikre sin evige Salighed var bedre end at gavne Samfundet. Askesens Forherligelse medførte Foragt for Ægteskabet; det var det lavere Trin, mens „den ugifte Stand vinder Ære"; saaledes bortviste Religionen den Støtte, som en ædlere Opfattelse af Ægteskabet havde været i Kampen mod Sædernes Fordærvelse. Af de høje gejstlige fordredes Cølibat, og selv Familiefølelsen maatte vige for Kristendommens Krav; „selv om Din Moder med sønderrevet Klædning viser Dig det Bryst, Du har diet, selv om Din Fader kaster sig paa Husets Tærskel, saa træd dog paa ham og il med tørre Øjne efter Korsets Banner", byder Hieronimus. Religionen er traadt i Moralens Sted; med Blikket vendt mod den himmelske Salighed sætter den Kristne alle Hensyn til Side og gaar tabt for det Samfund, han tilhører.

57. Billede i Sofiakirken af en Biskop (Basillos af Kappadokien).

Uformuende havde Kristendommen vist sig til at løse sin store Opgave; den kunde kun bøje sig eller fly. Til Gengæld brød Kirkens Mænd sig oftest kun

Kirken og Barbarerne.

lidt om den Stat, de levede i; ogsaa Fædrelandskærligheden var traadt i Skygge for Religionen. Uden Smerte fulgte Augustin fra Afrika Roms Fald for Vestgoterne; i Gallien skildrer Salvian uden Deltagelse den romerske Verden, der „ler, til den dør". Det er Guds Stat alene, de har for Øje, og de nærer ingen Uvilje mod Barbarerne, der skal opdrages til at indtræde i den.

* * *

Romerriget modent til Undergang.

Saaledes er alt da forberedt; en Stat uden Frihed og Fædrelandsfølelse; en Befolkning, der ikke kan forsvare sig selv og som næppe bryder sig om det; et Samfund, hvis Kaar er saa usle, at enhver Omvæltning synes Forbedring; en Religion, der viser ud over Livet og sløver for dets Tilskikkelser. Det var den Verden, der faldt for Germanernes Stormløb; det Grundlag, hvorpaa de ny Stater skulde bygge.

FOLKEVANDRINGEN

DRAGNE af Rigets ydre Glans, begærlige efter dets Korn og Marker stod Germanernes Skarer langs Grænsen, rede til at bryde Skranken, naar Lejlighed kom. Mindre som Fjender, der vilde ødelægge Riget, end som hungrige, hvem Nøden tvang til at stille Fordringer. Da Kejser Valens paa et Skib i Donau forhandlede med den vestgotiske Fyrste Athanarik, stod paa Flodens højre Bred den romerske Hær i pragtfuld Slagorden; paa den venstre flokkedes Goter i bedende Stillinger. Saaledes var i Virkeligheden Goternes Holdning ved Indgangen til det store Drama, som nu begyndte. Det Stød, der indledte det, kom udefra.

Germanerne ved Østrigets Grænse.

Med Varsler og Jærtegn bebuder Historieskriverne de frygtelige Ting, som forestod. Hunnerne, et Folk af finsk Æt, brød sig Vej gennem „den store Folkeport" mellem Ural og det kaspiske Hav, der har aabnet mange Racer Adgang til Europa. I Afstamning stod de Romere og Goter lige fjernt og vakte i lige Grad begges Modbydelighed. Med Afsky skildrer Ammian det hæslige Folk med de lave, men brede og stærktbyggede Skikkelser, „tobenede Dyr", hvis Ansigter er formløse „som Broernes Træfigurer"; fastvoksede til deres Heste jager de over Sletterne; deres Føde er vilde Rødder og raat Kød, som de lægger paa Hesten som en Saddel og spiser, naar det er blevet mørt efter Ridtet. Goteren Jordanes kalder dem Halvmennesker og fortæller, at de er fremgaaede af de onde Aanders Forbindelse med Alrunerne, som en gotisk Konge i fordums Tid forjog fra sit Rige og uddrev paa Stepperne. Som en Uvejrsstorm suste de hen over Landene, og Folk efter Folk bøjede sig for deres Magt; hvem der ikke vilde underkaste sig, maatte fly.

Hunnerne.

375.

Med de betvungne Alaner i Følge kom Hunnerne 375 til Don; bag denne

58. Prøver af Guldfundet fra Petrossa, kaldet „Athanariks Skat", fundet 1837.

Af dette store Fund (oprindelig $^{8}/_{4}$ Centner rent Guld) er mange Ting gaaet tabt ved Tyveri. Hvad der endnu er til, findes i Museet i Bukarest. Vort Billede gengiver fem af dets Numre: 1) Fibula, 14 Ctm. bred og 27 Ctm. høj, i Form af en Fugl. 2) Stykker af et stort, fladt Fad af 56 Ctm.s Gennemsnit. 3) Kurv med Haandtag i Form af Leoparder. 4) Kande. 5) Skaal af 26 Ctm.s Gennemsnit, prydet med Billeder i drevet Arbeide.

59. Theodosius's Triumftog[1].

Flod laa Germanernes Riger. Over Østgoterne herskede Ermanrik, der bød over 100 Underkonger; men den mer end hundredaarige Helt besejredes og faldt efter Nederlaget for sin egen Haand. Hans Rige opløstes, og talrige Goter forstærkede Hunnernes Krigsmagt. Dnjæstr blev overskredet i en Maaneskinsnat,

60. Gotisk Fyrste føres i Triumf.

[1] Billederne 59–62 er fra en Sejrssøjle i Konstantinopel, rejst af Arkadius. Reliefferne, som nu kun kendes gennem Tegninger, eksisterede endnu o. 1700.

og Vestgoternes Frihed var truet. Ogsaa de havde anerkendt Ermanriks Overherredømme, men havde samtidig under de hjemlige Smaafyrster staaet spaltet i to Partier, af hvilke Hedningerne under Athanarik boede nærmest ved Dnjæstr, medens Fridigern med de Kristne var Romernes Nabo. Det fjendtlige Forhold havde dog mindre haft Religionen til Grund end de to Føreres forskellige Stemning overfor Romerriget; men nu aabnede Fridigerns Romervenlighed en Udsigt til Frelse, og medens Athanarik flygtede til Transsilvaniens Bjærge, sluttede de fleste af hans Undersaatter sig til hans Modstander og fik sammen med de kristne Vestgoter Kejser Valens's Tilladelse til at gaa over Donau.

Østgoterne besejres af Hunnerne.

Vestgoterne gaar over Donau.

61. Fangne Goter.

I Ly bag den skærmende Flod undgik Vestgoterne Hunnernes Aag; men deres Optagelse i Riget fik skæbnesvangre Følger. Pinte af de havesyge Embedsmænd, der skulde sørge for deres Forplejning, greb de kort efter til Vaaben; deres Landsmænd i romersk Tjeneste stillede sig paa deres Side, og Rigets fortrykte Undersaatter strømmede skarevis til. Forgæves indfandt Kejseren sig for at dæmpe Opstanden; han faldt ved Adrianopel for Fridigerns Hær. Men Vestgoterne forstod ikke at drage Nytte af Sejren; de befæstede Byer var sikre mod deres Angreb; „jeg kæmper ikke mod Mure", sagde Fridigern. Valens's Efterfølger Theodosius bragte Orden i Forholdene ved at indrømme dem Thrakien som krigspligtige Forbundsfæller; i denne Egenskab bidrog de senere til hans Sejr ved Akvileja, der Aaret før hans Død skaffede ham Herredømmet i Vest og for sidste Gang lod Romerriget forenes under ét Scepter.

378.

Rigets Grænser var bevarede, og tilsyneladende var ved Theodosius den Stores Død i 395 Forholdene ikke meget anderledes end før Hunnerstødet. Og dog

Stillingen 395.

var Forskellen overordentlig stor. Indenfor Grænsen stod et fremmed Folk i Vaaben; udenfor havde de vilde og truende Hunner indtaget de gotiske Folks Plads og vedblev at volde Uro i den germanske Verden. Under disse Forhold fuldbyrdedes tilmed den Spaltning af Riget, der var blevet paabegyndt af Hensyn til dets Forsvar, men nu blev en af Aarsagerne til dets Fald. Trods Organisationens Ensartethed og skønt Regeringen ogsaa i Østriget var romersk og dens Sprog Latin, var den store Modsætning mellem *Øst og Vest.* Hellenerverdenen i Øst og det romerske Vesten aldrig blevet udslettet; Romerne foragtede de blødagtige Grækere, som deres Forfædre havde undertvunget, og til Gengæld følte disse sig dem overlegne i Kultur. Derfor fik Delingen mellem Theodosius's Sønner en aldrig ment Betydning; gensidig Uvilje i Forbindelse med de herskendes Skinsyge skilte Rigerne i Farens Stund.

62. Gotisk Træl.

I Vestriget havde Theodosius indsat sin 11aarige Søn Honorius til Kejser under Formynderskab af den højtbegavede Vandaler Stiliko, der med germansk Kraft forenede romersk Dannelse; *Stemningen overfor Vestgoterne* Theodosius havde givet ham sin Broderdatter Serena til Hustru, og Honorius ægtede siden hans Datter. I Østen støttede den 18aarige Arkadius sig efter Faderens Raad til Konstantinopels Præfekt Rufinus. Uviljen mod de i Riget optagne Vestgoter var stor i Befolkningens højere Lag; Kyrenes senere Biskop, den djærve Synesios, der den Gang endnu var Hedning, gav den et kraftigt Udtryk i en Tale „om Kejserdømmet"; han krymper sig under den Forsmædelse at skulle overlade Krigens Ære til andre, „hvis Sejre beskæmmer, selv naar de gavner", og opfordrer „den stærke Helteyngling" Arkadius til at „jage disse Slaver, der gengælder Theodosius's Gæstevenskab med Overmod, tilbage over deres Ister (ɔ: Donau) eller tvinge dem til Trælledont ved Pio-

63—64. Mønter med Billeder af Arkadius og Honorius.

ven". Men paa den lavere Befolkning i Byzans gjorde de vestgotiske Krigere saa stolt et Indtryk med deres høje Skikkelser og det langtbølgende Haar, som de trodsigt rystede, at selv de simple Frimænd blev antagne for Adelsmænd. Ved Akvileja havde de kæmpet under Anførsel af Alarik af Balternes — de tapres — Slægt, der blandt alle Goter var den ædleste næst efter Amalernes, hvoraf Østgoterne tog deres Konger. Efter Sejren spurgte han dem, om det ikke var bedre selv at grunde Riger end at kæmpe for andres; og da den ny Regering ikke behandlede dem med Theodosius's Klogskab, udraabte de ham til Konge og drog hærgende gennem Grækenland. Dog afvendtes Faren endnu en Gang; fra Italien kom Stiliko til Undsætning; Theodosius havde ikke begrænset hans Opgave som Rigets Vogter til Vesten alene, og da Rufinus af Skinsyge modvirkede hans Planer, lod han den selviske Statsmand myrde af Anføreren for de gotiske Lejetropper i Byzans. Med Alarik sluttedes en Overenskomst, der bragte den ærgerrige Høvding til foreløbig Ro som *Dux* i Illyrien. Vestgoternes Hovedmasse fik Bolig i Noricum; her var de paany de vestlige Naboer til Østgoterne, hvis for Hunnerne flygtende Skarer allerede under Gratian havde fundet Tilflugt i Pannonien. Østriget var reddet; men Uvejret drog imod Vest og tiltog i Styrke, jo længere det kom frem.

Alarik bliver Vestgoternes Konge.

65. Østen o. 400.

Med det ny Aarhundrede oprandt en Trængselstid for Honorius's Rige. Under Pres af Hunnerne, der nu havde naaet den ungarske Slette, begyndte de gotiske Folk igen at røre sig; igen gik Vejen mod Syd, og denne Gang førte den til Italien. Først kom Østgoterne fra Pannonien med flere mindre Folk i Følge; deres Anfører var Hedningen Ratiger, der af Romerne skildres som „den grummeste af alle Fjender". Derefter brød Alarik op med sine Vestgoter; men Stiliko drev dem begge tilbage i en Række af Kampe, og da Ratiger kom igen og var trængt frem indtil Arno, blev han overrumplet ved Florens og drevet op ad Bjærgsiden til Fæsulæ, hvor han og alle hans Østgoter faldt til sidste Mand. For Kejseren, som en Vinter havde været indesluttet i en norditaliensk Fæstning, havde man fundet et sikkert Tilflugtssted i det utilgængelige Ravenna, der paa Landsiden var omgivet af Sumpe og i Øst havde Havet; i dets Havn laa Flaaden og sikrede den fri Forbindelse med det østlige Rige. Her tilbragte Honorius sit Liv som et kostbart Symbol paa Statens Enhed uden forøvrigt at bidrage til dens Bestaaen.

Germanerne mod Italien.

405.

Ratiger var tilintetgjort, men Alarik stod i Noricum og sendte Fordring paa Fordring til den romerske Regering. Stiliko underhandlede med ham og var stemt for at tilfredsstille ham og bruge hans Hjælp imod andre Fjender. Men heraf benyttede hans egne Modstandere sig til hans Undergang. Af de indfødte Romere var han forhadt som Vandaler, af de ortodokse Kristne for sin Tolerance mod Arianere og Hedninger, af Hofpartiet for sin Magt over Kejseren. Med Eunuken Olympius til Fører fik man den svage Honorius til at beslutte hans Fald. Anklaget for forræderisk Forbindelse med Barbarerne blev han grebet i Ravenna i en Kirke, hvor han havde søgt Tilflugt; hans germanske Følge vilde forsvare ham, men han forbød det og gav sig rolig i Bødlernes Vold. Hans Datter Thermantia blev forskudt af Honorius og hans Søn henrettet; hans Enke Serena myrdedes af det nationale Parti i Rom Aaret efter, da Alarik stod foran Stadens Porte.

Stilikos Fald.

66. Safir med Alarikø Segl.

408.

Alarik mod Rom

Italien havde mistet sin kraftigste Værner, og uden Hindring drog Alarik, hvis Fordringer paany tilbagevistes, imod Rom, der stadig ansaas for Vestens Hovedstad. Første Gang købte Byen sig fri, skønt Gudebillederne af Guld og Sølv maatte smeltes for at tilvejebringe den uhyre Løsesum. Men da Honorius fra sit sikre Tilflugtssted vedblev at nægte ham Land eller Korn til hans Folk, maatte Rom omsider falde. To

67. Stiliko i Konsularfestdragt.

Fremstilling paa et „Diptykon" d. v. s. dobbelt Skrivetavle med Indbydelse til Festlege. Øverst læses Stilikos Titel: *Excomes sacri stabuli et magister militum per Orientem, exconsul, consul ordinarius.* Derunder hans Billede. Nederst Amfiteatret med Legene.

Aar efter Stilikos Drab besatte Vestgoterne den stolte Stad, men drog faa Dage efter atter bort med det tagne Bytte. Politisk set havde dens Indtagelse mindre at sige, da Regeringens Sæde var Ravenna; men rundt om i Romerverdenen rystedes man af Efterretningen om den uhørte Forsmædelse. Augustin triumferer vel paa Kristendommens Vegne, fordi Barbarerne ved Plyndringen har skaanet de kristne Kirker; men Hieronimus begræder den Dag, da „i én By hele Verden gik til Grunde og Verdens skønneste Lys blev slukt". *410.*

Efter Roms Indtagelse gik Alarik mod Syd og paatænkte sandsynligvis at føre sine Vestgoter til det rige Afrika; men Døden naaede ham paa Italiens Grund. Hans Legeme nedsænkedes med Vaaben og Skatte paa Bunden af den bortledte Flod Busento; Slaverne, der havde udført Arbejdet, dræbtes, for at i Fremtiden ingen skulde vide, hvor de atter tilbageledte Bølger skyllede hen over den store Konges Grav. Hans Folk forlod Landet for ikke mere at vende tilbage. *Alariks Død.* *412.*

Vestgoternes Bortgang gav Italien Fred for ydre Fjender i 40 Aar; til Gengæld tabte Vestriget i denne Periode saa godt som alle andre Provinser. Allerede før Stilikos Død, da han til Italiens Værn havde maattet hjemkalde Tropperne fra Rinen, var Barbarerne strømmet ind i Gallien; forgæves var den Forvisning, som hans Beundrer Claudian i et Digt havde udtalt: at Grænsen kunde beskyttes „ved Frygten alene" (*solo terrore*) for Romernavnet. I Mellemtyskland var der stadig Uro siden Hunnernes Ankomst; en Række af Folkeslag pressedes imod Vest, og i Nytaarsnatten mellem 405 og 406 gik Vandaler, Alaner og Svevere over Rinen og banede sig gennem Alemannernes Land Vej til det romerske Gallien. Fra Landets nordlige Del holdt Frankerne dem tilbage; men i Syden spredte de deres Skarer, som overalt, hvor de kom frem, øgedes ved Tilstrømningen af Slaver og Koloner. Deres Udbredelse til Spanien hindredes en Tid lang af to romersksindede Godsejere, Brødrene Didymus og Verinianus, der med deres undergivne holdt Pyrenæernes Passer besat; men en Oprører Konstantin, der havde ladet sig udraabe til Kejser i Galliens Præfektur, lod dem fængsle og henrette for selv at bemægtige sig Landet, og Følgen blev, at det faldt i Barbarernes Haand. I Nordvest tog Sveverne Bolig, de ikke-germanske Alaner Syd for dem, medens Vandalerne bredte sig lige til Middelhavet og

68. Gallien og Spanien 423.

Vandalers, Alaners og Sveveres Indfald i Gallien 406 og i Spanien 409.

bl. a. gav det nuværende Andalusien Navn; Romerne beholdt kun det nordøstlige Hjørne.

Vestgoterne kommer til Gallien 412. Faa Aar efter kom Vestgoterne til Gallien. Deres Konge var Ataulf, der havde været Alariks Svoger og ligesom han var af Balternes Slægt. Han ønskede at staa i et godt Forhold til Romerne, hvis Kultur han med Ærbødighed bøjede sig for. Gerne havde han villet gøre Romerriget til et Goterrige, sagde han; men han indsaa, at det var umuligt paa Goternes daværende Standpunkt. I vestgotisk Fangenskab befandt sig den Gang Honorius's Søster Galla Placidia; med hende fejrede Ataulf sit Bryllup i Narbo med stor Pragt under Afsyngelse af romerske Bryllupssange og Opførelse af romerske Lege; selv sad han i romersk Dragt paa et lavere Sæde end Bruden, og i Brudegave bragte 50 unge Göter hende hver 2 Skaale, fyldte med Guld og Ædelstene af det fra Rom medbragte Bytte. Men Honorius ønskede intet venligt Forhold til Goterkongen, i hvis Ægteskab med hans Søster han saa en Forhaanelse; og da Ataulf kort efter døde, maatte Galla Placidia nødtvungen ægte Feltherren Konstantius, som i Honorius's Tjeneste havde overvundet Usurpatoren Konstantin. Ataulfs Broder Vallia fortsatte dog hans romervenlige Politik og fik omsider tilvejebragt en Overenskomst, hvorefter han som Roms Forbundsfælle skulde bekæmpe de i Spanien indtrængte Barbarer; — da han derpaa efter en Sejr over Vandalerne sendte Honorius deres fangne Konger, undsaa Kejseren sig ikke ved selv at fejre en Triumf i Ravenna. Til Gengæld afstodes til Vestgoterne det skønne og *Riget i Tolosa.* frugtbare Akvitanien, hvor Tolosa (Toulouse) blev Hovedstaden og gav det ny Rige Navn. Den første germanske Stat paa romersk Jordbund var grundlagt; men Spanien vandtes ikke tilbage, og Germanernes Fremrykning var endnu ikke endt.

423. Snart efter døde den barnløse Honorius, og saa ændret var Synet paa Kejserens Opgaver blevet, at Regeringen just i denne bevægede Tid lagdes i en Kvindes Haand; Konstantius havde været udset til Efterfølger, men var død før Honorius, og Galla Placidia fik Ledelsen i deres Søn Valentinian III's Navn. Og- *Placidia og Pulcheria.* saa da han blev voksen, beholdt hun den; og paa samme Tid styredes Østriget, hvor Arkadius var død 408, mindre af hans Søn Theodosius end af dennes Søster Pulcheria. Det haardt hjemsøgte Vesten fandt imidlertid en kraftig Beskytter i Feltherren Aëtius, som i en lang Række af Aar kæmpede mod den tiltagende Opløsning og ikke uden Grund har faaet Æresnavnet „den sidste Romer". Men uheldigvis gjorde politisk Ærgerrighed ham til en Dødsfjende af den afrikanske Statholder Bonifacius, hvis Indflydelse hos Placidia var større end hans, og de to Statsmænds Rivaliseren fik skæbnesvangre Følger. Det lykkedes Aëtius at bevirke sin Modstanders Fald; til Gengæld skal Bonifacius fra *Vandalerne kommer til Afrika 429.* Spanien have hidkaldt Vandalerne, som han bagefter selv forgæves bekæmpede. De oversvømmede det rige Afrika, hvor Donatister, Cirkumcellioner og de mauriske Bjærgstammer i Mængde sluttede sig til dem. Ti Aar efter havde de indtaget Karthago og berøvet Italien den Provins, hvorfra det hentede sit Korn, et føleligt Slag for det udpinte Land, der ikke kunde brødføde sig selv.

I Vandalerne havde Rom fundet værre Modstandere end i noget andet germansk Folkeslag; de skildres af Samtiden med langt mørkere Farver end deres Stammefrænder — troløse, havesyge, ødelæggende hvor de kom frem. Til Konge havde de Genserik, en uskøn Skikkelse, lav og haltende, og en frastødende Karakter, ordknap og paaholdende, grusom og rænkefuld, „dygtig til at udsaa Tvedragt og opvække Had", men statsklog og vidtskuende fremfor nogen dalevende Hersker. Han nøjedes ikke med at erobre Afrika, men han forfulgte Sejren paa Søerøvertog i de italienske Farvande; uden bestemt Maal udsendte han sine Skibe med Befaling til at gaa, hvorhen Vinden førte dem, „til Folk, paa hvem Gud er fortørnet". Han blev en Svøbe for Italien og udtømte dets sidste Kræfter. *Vandalerne under Genserik.*

Imidlertid havde Bonifacius forlængst mistet Livet i en ny Kamp med Aëtius, og denne havde kunnet vende hele sin Kraft mod de ydre Fjender. Han kæmpede i Britannien mod Pikter og Skotter, i Gallien mod Franker og Vestgoter, mod Svevere i Spanien og Vandaler i Afrika; mod Burgunderne ved Rinen havde han paakaldt Hunnernes Hjælp; han havde i sin Ungdom været hos dem som Gidsel og siden bevaret sin Forbindelse med dem. De var endnu ikke optraadt som Vestrigets Fjender; de havde levet rolig paa Ungarns Sletter og modtaget Tribut af Østriget, og en stor Forandring var foregaaet i deres Levevis siden de Dage, da de første Gang bredte Rædsel ud over Europa. Grækeren Priscus, der som kejserlig Udsending besøgte deres Konge i hans Træslot ved Donau, skildrer fra sit Ophold et Gæstebud i Kongehallen, der viser, at de har antaget Germanernes Samfundsskik; samtidig har Berøringen med Konstantinopel og dets Guld givet dem Smag for en Luksus, der staar i en mærkelig Modsætning til det primitive Grundlag. Ved Hoffet tales baade Hunnisk, Gotisk og Latin; og Nomadefolkets Konge og hans Mænd kappes i Diplomati med Kejserens Raadgivere. *Hunnerne i Ungarn.*

69. Placidia og Valentinian III.
Fra et Elfenbens Diptykon, nu i Domkirken i Monza.

Paa dette Tidspunkt var imidlertid Frygten for Hunnerne atter vaagnet. Den Konge, med hvem Theodosius's Udsendinge forhandlede henimod Aarhundredets Midte, var Attila; i ham samlede sig for sidste Gang Folkets fulde Kraft; hans Herredømme omspændte ikke blot Hunnerne, men alle gotiske Folkeslag langs med Romergrænsen, og hans Fordringer til Østriget var blevet saa store, at mange af Indbyggerne dræbte sig selv af Fortvivlelse over Skattebyrden, medens Kejserens Omgivelser forgæves lagde Planer til ved Snigmord at befri sig fra den frygtelige Modstander. Selv kaldte han sig for „Guds Svøbe" og paastod at have fundet Krigsgudens Sværd, der gjorde ham uovervindelig. Skønt hunnisk af Ydre, lille og bred, med stort Hoved og flad Næse, havde han en Herskers Holdning og Blik og en myndig Røst; han var forfærdelig for sine Fjender, men mild mod de bønfaldende og en Beskytter for dem, han antog sig. Derfor blev hans Eftermæle højst forskelligt hos de forskellige Folk; for Romerne var han den ødelæggende Magt — Græsset visner, hvor hans Hest har traadt —, og de italienske Sagn gør ham til et Uhyre med Svinetryne og Hundeøren; men i den germanske Digtning bliver han en næsten patriarkalsk Skikkelse; Niebelungenlied skildrer ham som mægtig og mild. — Med denne Mand til Fører kom Hunnerne paany til at gribe ind i Begivenhedernes Gang, om end med langt mindre vidtrækkende Følger end ved deres første Fremtræden.

Attila.

Forskellige Omstændigheder forenede sig for at drive Attila mod Vest. I Konstantinopel havde Theodosius II's Død givet Tronen i Arv til Pulcheria, som til Ægtefælle og Medregent tog den dygtige Feltherre Marcian; hans kraftige Optræden og Vægring ved at betale Tribut gjorde det ønskeligt for Hunnerne at finde et nyt Bytte; fra Karthago hidsede Genserik Attila til at gaa imod Vestgoterne, som han havde gjort sig til Fjender ved at mishandle og hjemsende en vestgotisk Kongedatter, der havde ægtet hans Søn; og endelig havde Hunnerkongen et mere personligt Anliggende at afgøre med Vestromerne. Valentinian III's letsindige Søster Honoria — Galla Placidias Datter — var blevet sendt til Byzans for at være under den strænge Pulcherias Opsigt; men herfra sendte hun Attila sin Ring og tilbød ham sin Haand. Med Glæde greb han Lejligheden til at blande sig i Vestrigets Forhold; han krævede hende til Ægte og med hende en Del af Riget. Da hans Fordringer ikke opfyldtes, brød han op med sin Hær.

450.

Placidia var nylig død og den udulige Valentinian blevet ene om Styrelsen; men Aëtius's Kræfter var endnu ikke udtømte. Trods Attilas Forsøg paa at faa saavel Vestgoter som Vestromere til at tro, at Angrebet gjaldt den anden Part, var et Forbund blevet sluttet mellem begge Magter; „hjælper den Stat, hvoraf I selv er en Del", lød Opfordringen til Tolosa, og Vestgoterkongen Theodorik havde lovet at adlyde.

I Foraaret 451 væltede Hunnerhærens Masser ind over Gallien, ledsaget af talrige germanske Folk; Østgoter, Gepider og andre Goter var med ved Opbrudet, andre reves med undervejs — Svevere, Thüringer, Burgunder, Franker; de fleste kæmpede under egne Førere, Østgoterne under de tre Brødre Valamir, Videmir og Theodemir af Amalernes Slægt. Ogsaa Aëtius's Styrke var

Hunnerne mod Gallien 451.

broget sammensat; Vestgoter, Franker, Sachser og mange flere; ikke uden Grund har det vældige Møde faaet Navn af den store Folkekamp. Paa en Slette i Nærheden af Troyes standsede Hærene; efter et halvt Aarhundredes Adskillelse gensaas Vestgoter og Østgoter, men kun for at mødes med Vaaben i Haand. Netop de to Broderfolk blev i Slaget stillede overfor hinanden; Vestgoterkongen Theodorik faldt for en Østgoters Spyd. Kampen endte uden afgørende Sejr eller Nederlag for nogen af Parterne; Attila trak sig tilbage til sin Vognborg, som ingen turde angribe, og for hans Øjne fuldbyrdede Vestgoterne under Dødssange deres faldne Konges Jordefærd. Men Gallien var frelst; Hunnerne vendte om. Aaret efter stod de i Italien, men forlod det uden at have hjemsøgt Rom. Østromerkejseren Marcian havde gjort et Tog til deres Hjemstavn, hvor Kvinder og Børn var ladt tilbage; det blev rimeligvis Grunden til Italiens Redning. Tillige sagdes det, at Attila frygtede for at dele Alariks Skæbne: at dø efter at have indtaget Rom. Men mest udbredt var Troen paa, at Hunnerkongen havde bøjet sig for Biskop Leos Myndighed, da han, udsendt af Romerne, bød ham at vende tilbage; i Apostlene Peter og Paulus, Roms Skytshelgene, i hvis Navn han talte, saa man Italiens sande Befriere.

Hunnerne mod Italien 452.

Til Romerverdenens Held var Attilas Bane endt. Til sine mange Hustruer havde han føjet den skønne Burgunderinde Ildiko (Hildegunde); men Morgenen efter sit Bryllup fandtes han død, muligvis dræbt af Bruden til Hævn for hendes Folks Ødelæggelse. Han efterlod en Mængde Sønner, „der paa Daarers Vis alle begærede at herske", men ingen, der havde Kraft til at holde Faderens Rige sammen. De germanske Folk rev sig løs, og Hunnernes verdenshistoriske Rolle var udspillet.

Attilas Død.

70. Aëtius.
Fra et Elfenbens Diptykon i Monza.

* * *

Stillingen efter Hunnerrigets Opløsning.

Hunnerstormen havde udraset, og Romerverdenen kunde atter drage Aande. Men hvad var ikke sket i det Trefjerdedel Aarhundrede, der var hengaaet, siden det forhadte Folks Navn første Gang lød i dens Øren? Hvad var tilbage af det Rige, der indtil da havde behersket Verden?

Østriget.

Østriget stod urokket, og Faren var i Virkeligheden overstaaet for dets Vedkommende, ja dets Stilling var endogsaa bedre end før. Hunnerne havde ryd-

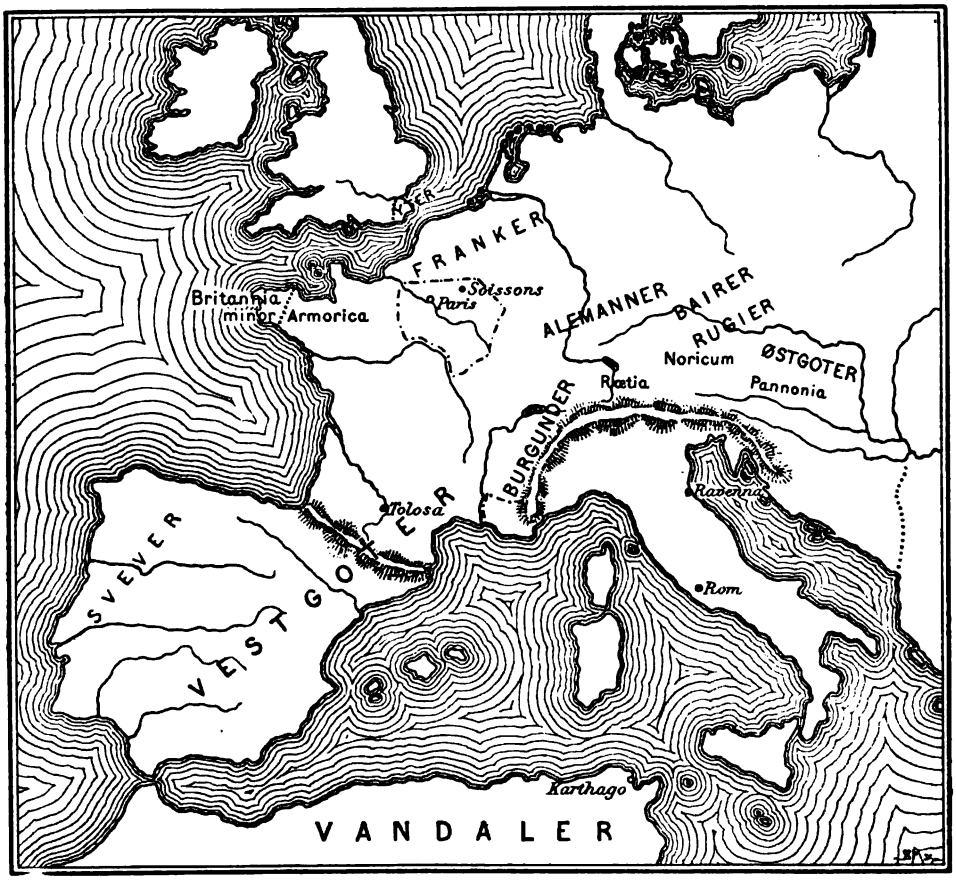

71. Vestriget i dets sidste Tid.

det op blandt Germanerne paa dets Grænse og var selv gaaet til Grunde; Grækenland havde ikke som Italien mistet sit Kornland; thi Ægypten var uberørt af det vestlige Afrikas Skæbne, og Korntilførslen fra Alexandria sikrede Byzans mod Nød. I den følgende Tid kom Vestriget næsten i en Slags Afhængighed af Østkejseren, der ved Skæbnens Tilskikkelser var blevet den overlegne i Magt.

Vestriget.

Vestriget havde Stormen søndersplittet; i Halvkreds om Italien laa en Række Riger, der aldrig mere skulde samles under én Hersker. I Afrika havde Vandalerne befæstet deres Herredømme og hjemsøgte derfra Sicilien og de andre Middelhavsøer. I Spanien havde deres og i Følge med dem Alanernes Bortgang kun ført til Udvidelse af Svevernes Magt; siden trængte Vestgoterne derind; i

Gallien havde de paa lidt nær erobret hele Landet til Loire og Rhone. Øst for Rhone var et nyt Rige blevet oprettet af Burgunderne, efter at Attilas Hunner i 30'erne havde besejret Kong Gundokar i Worms og omstyrtet deres Herredømme i disse Egne, hvor de havde boet fra deres første Ankomst til Rinen i Følge med Vandaler og Svevere. I Nordøstgallien var Frankerne naaet frem indtil Somme; Bretagne havde gjort sig uafhængig; kun et lille Distrikt mellem det og Frankernes Land adlød endnu Kejserens Statholder i Soissons. Nord for Gallien laa Britannien forsvarsløs under Romerrigets Trængsler, hjemsøgt i Nord af Pikter og Skotter og i Sydøst af sachsiske Vikinger, hvis Plyndringstog fra Aarhundredets Midte forvandledes til en varig Erobring. Provinserne mellem Donau og Alperne endelig var oversvømmede af Alemanner, Bajrer, Rugier, Østgoter; i Noricum og Pannonien laa de romerske Stæder som isolerede Øer blandt Germanernes Marker.

Vestrigets sidste Tid.

Det vestromerske Kejserdømmes Historie i den korte Periode, det endnu havde tilbage efter Hunnerrigets Undergang, er da i Virkeligheden begrænset til Italien alene. Den indledes med, at Theodosius den Stores sidste mandlige Ætling, Valentinian III, der havde ladet Rigets Beskytter Aëtius myrde, selv fandt Døden for en krænket Feltherres Haand; og en Række af Kejserskifter, ledsagede af Mord og Voldshandlinger, er dens væsentlige Indhold indadtil, medens Roms Indtagelse af Genserik, Vandalernes fortsatte Plyndringer, de forgæves Nødraab fra Gallien fuldstændiggør det mørke Billede af den sidste Opløsningstid. I 20 Aar havde Valentinian 9 Efterfølgere; af disse faldt 4 for Morderhaand som han selv. I største Parten af denne Tid var den mægtigste Mand i Riget en germansk Høvding, Sveveren Rikimer, Dattersøn af Vestgoterkongen Vallia; beklædt med den livsvarige Patricierrang, som ogsaa havde været Aëtius tildelt og som fritog for Senatorstandens Byrder, lod han ved Lejetroppernes Hjælp Kejsere myrde og andre indsætte i 16 Aar. Efter hans Død sloges Romerne indbyrdes om den farlige Trone; tre Kejsere efter hinanden maatte atter vige. Den sidste af dem var endnu næsten Barn, indsat af sin Fader; Romulus Augustus havde denne kaldt ham efter Roms Grundlægger og dets første Kejser; han var bestemt til at blive den sidste.

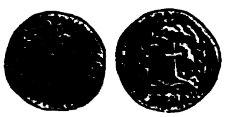

72. Romulus Augustus.

455.

Odoaker.

De germanske Lejetropper havde gjort Fordring paa en Tredjedel af de dem anviste „Værters" Jordejendom; da det nægtedes, fremstod en af deres Midte, en simpel Frimand ved Navn Odoaker, udgaaet fra et af de mindre gotiske Folkeslag i Donauegnen, og lovede at give dem det forlangte, hvis de vilde tage ham til Hersker. Med Undren vidste man at fortælle, at en hellig Mand, Munken Severinus, paa hans Vej gennem Noricum havde spaaet ham tilkommende Storhed; „drag til Italien", havde han tilraabt den stolte Yngling, der sammen med andre Germaner kom for at bede om hans Velsignelse til den forestaaende Rejse, „og Du, der er klædt i simpelt Skind, skal komme til at uddele Gaver til mange". Nu antog han Kongenavn, lod Kejserens Fader dræbe og ham selv anvise Opholdssted paa Lukullus's fordums Landgaard i Kampagnen. Det var

Vestrigets Undergang 476.

et Tronskifte, der i meget lignede de foregaaende og praktisk kun havde lidt at betyde; med Styrelsen foregik der ingen Forandring. Men Forskellen følles alligevel i den romerske Verden. For første Gang havde en German grebet Magten i sit eget Navn og ladet Kejsertronen staa ubesat. Vestromerriget var opløst og dets sidste Levning forvandlet til et italisk Kongerige.

Odoakers Rige.

Et nationalt Kongedømme kunde Odoaker dog ikke skabe; han herskede ikke over et germansk Folk, men over Lejetropper af forskellig Afstamning, og han havde ikke som de germanske Folkekonger Fødslens Ret. Forholdet til Konstantinopel er oplysende for hans Stilling. Han sendte „Paladsets Smykker", d. e. de kejserlige Insignier, til den østromerske Kejser og bad selv kun om Titel af Patricier og Styrelsen af „Dioceset Italien": Romerriget skulde paany forenes under én Hersker. Kejser Zeno svarede dog undvigende, og nogen virkelig Anerkendelse opnaaede Odoaker ikke. Heller ikke kom hans Herredømme til at omfatte Vestrigets spredte Rester i Gallien; de gik i Løbet af hans Regering tabt til Germanerne. Det samme blev paa en anden Maade Tilfældet med Noricum. Her havde Severinus, en ubekendt Munk, der var kommet vandrende til Landet, ingen vidste hvorfra, i en lang Aarrække holdt Modet oppe hos den romerske Befolkning i Stæderne; den ikke blot styrkedes ved Troen paa hans Mirakler, men lærte af ham at slutte sig sammen i Foreninger til de syges Pleje eller Fangers Løskøbelse fra Germanerne, samtidig med at han ved sin personlige Indflydelse hos Rugiernes arianske Konge og Dronning beskyttede de katolske Romere mod Forfølgelse. Men i Længden var det umuligt for den romerske Befolkning at udholde det dobbelte Tryk af Rugier i Nord og Alemanner i Vest. Severinus døde, og de holdtes kun oppe af hans Spaadom om, at de til sidst skulde blive udfriede „som Israels Sønner af Ægyptens Land". Dette skete virkelig, da Odoaker overvandt Rugiernes Konge Feva og lod sin Broder Onulf føre Romerne bort til Italien; men Provinsen gik derved tabt for den romerske Kultur og kom definitivt i de germanske Folks Eje. Landet Nord for Alperne blev en Del af Fremtidens Tyskland.

Romerne i Noricum.

73. Theodoriks Navnetræk.
Paa en Søjle-Kapitæl i Herkulesbasilikaen i Ravenna.

Men endnu var Folkevandringen ikke endt. Blandt de talrige mindre Folkeslag stod endnu en kraftig Nation i Grænselandet, begærlig efter at drage mod Syd. Det var Østgoterne, der siden Hunnerrigets Opløsning var blevet boende i Pannonien, hvor de som Østromerrigets „Forbundsfæller" modtog en aarlig Sum af 300 Pund Guld; de beherskedes en Tid lang af de tre Brødre Valamir, Videmir og Theodemir, der havde været deres Førere i den store Folkekamp i Gallien. Til Pant paa deres Troskab havde den yngstes Søn, Theodorik, tilbragt sin Barndom og første Ungdom i Konstantinopel og var derpaa efter Faderens og Farbrødrenes Død blevet Østgoternes Konge. Til Kejseren stod Theodorik i et

Østgoterne i Pannonien.

ejendommeligt Forhold; han var ved Vaabenoverrækkelse blevet hans Adoptivsøn, han havde Titel af Patricier og beklædtes et Aar med Konsulværdigheden, ja fejrede en Triumf og fik sin Rytterstatue rejst i Hovedstaden; men alligevel var han en farlig Nabo, og hans Ønske om at gaa mod Italien hilstes med Glæde. Med Kvinder og Børn brød Østgoterne op, vel 300,000 i Antal; Kampen mod Odoaker blev langvarig, men endte med Theodoriks Sejr og hans Modstanders Drab. Østgoterne besatte de Jordlodder (*sortes Herulorum*), som Odoakers Tropper havde haft; det sidste af de ved Hunnerstødet fremdrevne Germanerfolk var dermed kommet til Ro. *Østgoterne mod Italien 488.*

74. Østgotisk Kriger. (I Exarken Isaks Gravkapel i Ravenna).

Vidt havde Folkevandringen ført Østgermanerne omkring; nu herskede Østgoter i Italien, Vestgoter i Gallien og Spanien, Vandaler i Afrika. I underlig Modsætning hertil staar de vestgermanske Folks beskednere Skæbne. For dem var ved Folkevandringens Begyndelse Vandrelivet et overstaaet Stadium, og de genoptog ikke dets Vaner. Kun af Sveverne var en Afdeling blevet revet med paa Farten mod Spanien; de andre beholdt deres Plads eller flyttede i alt Fald kun til en nærliggende Egn; — Sachsers og Anglers Vikingetog til Britannien var af en anden Art, de berørte ikke Folkets Hovedmasse. Men i det nordlige Gallien fortsatte Frankerne deres aarhundredlange Fremrykken; forskellig fra Goternes dristige Vandringer havde den ført dem til det samme Maal; en Del af Romerriget var underlagt deres Herredømme, og den følgende Tid skulde vise, at dets Grundlag var sikrere og dets Levedygtighed større end nogen af de Nationers, der havde maattet løsrive sig fra Hjemlandet for at danne Riger paa romersk Grund. *Vestgermanerne.*

* * *

Ejendommelige Spor satte Folkevandringen i Germanernes Aandsliv. At den prægede deres Kunst, er tidligere omtalt; men paa Digtningens Omraade frembragte den noget helt nyt. Der findes vel fra tidligere Tid Antydninger af, at Germanerne har kendt Sangens Kunst og fejret Forfædrenes Bedrifter; Tacitus's Germaner synger i Slaget, idet de holder Skjoldet for Munden for at forstærke Lyden; Fridigerns Goter aabner Kampen med Sang. Guden Tuisto og hans Søn Mannus besynges, Germaniens Befrier Armins Minde lever i Digt. Men af alt dette er intet bevaret, intet erindret af Germanerne selv. Deres Historie begynder for dem med Folkevandringen, den er deres episke Tidsalder, som den af Homer besungne Tid er det for Grækerne. Om dens Begivenheder digtedes gennem mange følgende Aarhundreder: Ermanriks tragiske Død, *Germanernes Aandsliv paa Folkevandringens Tid.*

„Atles" Kamp mod Burgunderkongen Gundokar — et Emne, der siden sammenblandedes med det mytologiske Sigfredssagn —, „Otaker" og fremfor alle den store Østgoter Theodorik, „Diderik af Bern" (ɔ: Verona), forherligedes i Digtninge, der vel kun er bevarede i deres senere Form, men hvis Indhold peger tilbage til den Tid, de besynger. Ogsaa her spores dog Forskellen paa de to Germanergruppers Optræden i det minderige Aarhundrede. Det er Østgermanernes Helte, der berømmes gennem kommende Tider; selv Attila har sit Forhold til Goterne at takke for sin digteriske Navnkundighed. Fremtiden hørte Vestgermanerne til; men i straalende Glans har Digtekunsten klædt Goternes korte Storhedstid.

DE NY RIGER

VESTROMERRIGET var faldet, og de følgende Aarhundreders Historie er fremfor alt de Rigers Historie, der opstod paa dets Ruiner. Dog i Samtidens Øjne var Romerrigets Undergang ingen fuldbyrdet Kendsgerning; det byzantinske Kejserdømme havde overlevet Folkevandringens Storme, og Østens Hersker havde efter Vestrigets Opløsning arvet et Skær af Overherredømme over de germanske Stater, der opretholdt Forestillingen om det heles Sammenhæng. Germanerne bøjede sig for Rigets Storhed, selv i dets Fald, og deres Fyrster syntes ude af Stand til at forstaa, at den Magt, som de havde styrtet, var ophørt at eksistere. Odoaker vilde have styret Italien som Dioces under Østriget; Burgunderkongen tilskriver i dyb Underdanighed Kejseren: „Mit Folk er Eders, og det er mig mere kært at tjene Eder end at herske over det"; selv den mægtige Frankerkonge Klodvig glæder sig ved fra Byzans at modtage Titler, der fordum betegnede Rigets Embedsmænd; han var *magister militum* og Patricier; efter sin Sejr over Vestgoterne hædredes han med et Aars Konsulværdighed og iførte sig i den hellige Martins Kirke i Tours under stor Højtidelighed den grønne Klamys, der var Konsulens Æresdragt. Stærkest fremtræder dog Indbildningen om Rigets Bestaaen hos Østgoterkongen Theodorik, der som Italiens Hersker ansaa sig for Vestrigets Arvetager overfor de andre Germanerfyrster, men samtidig bøjede sig for Østens Overherredømme; han havde faaet de kejserlige Insignier tilbage, som Odoaker havde sendt til Byzans, men han satte Østkejserens Navn og Billede paa sine Mønter og kun paa Bagsiden sit eget Monogram; „Eder følger vi, men for de andre har vi Forrangen", skrev han til Kejseren som Udtryk for sin Opfattelse af det dobbelte Forhold.

Germanerfyrsterne og Kejserdømmet.

I Virkeligheden var jo Germanerne for største Delen indkomne i Riget uden egentlig fjendtlige Hensigter. De havde forlangt Jord for at skaffe sig Livets Ophold, men de havde været villige til at betale den ved at gøre Krigstjeneste; og da Udgifterne til Hærens Underhold havde været en af Grundene til det Skattetryk, der knugede Befolkningen, var Opfyldelsen af deres Fordring nær-

Germanernes Forhold til den gamle Befolkning.

mest en Vinding. Tilmed gik den ikke ud over Folkets Hovedmasse, der ikke var jordbesiddende, men bragte tværtimod bedre Kaar for denne ved at opløse Storgodserne og genoplive Agerbruget. Det Krav, som Germanerne stillede, var dog temmelig forskelligt hos de enkelte Folk; mildest optraadte de i Italien, hvor Odoakers Tropper fik en Tredjedel af Jorden i Tilslutning til en romersk Bestemmelse om, at Værten skulde overlade den indkvarterede en Tredjedel af sit Hus til Brug, og hvor de sejrrige Østgoter nøjedes med de én Gang afstaaede Lodder, hvis Besiddere var faldne i Krigen; Vestgoterne derimod forlangte to Tredjedele af Grundejendommene, og i de burgundiske Love tildeles der Krigeren to Tredjedele af Agerlandet, det halve af Hus og Gaard og en Tredjedel af Trællene; for de sidste var der aabenbart mere Brug i en romersk Husholdning end hos de jævne Germaner. Hos de andre Nationer foretoges der ingen Landdeling; Vandalerne ryddede det rige Distrikt i Karthagos Omegn, men lod Romerne beholde Resten; Frankerne havde under deres Fremrykning fortrængt alle Jordejere i det nordøstlige Gallien, men nøjedes ved den senere Erobring med Besiddelsen af den Mængde af herreløst eller inddraget Gods, som Krigen fremkaldte; kun Angelsachserne udryddede den hele Befolkning, saa langt de kom frem.

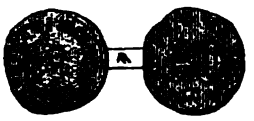

75. En af Theodoriks Mønter.

Den gamle Befolknings Stemning.

Fraregnet Britanniens ulykkelige Indbyggere synes da ogsaa Romerrigets Undersaatter gennemgaaende at have befundet sig vel ved Omvæltningen. I Spanien findes der Romere, erklærer Orosius, der hellere vil leve som fri Mænd blandt Barbarerne end under de gamle Forhold udholde Skatteafpresningens Lidelser; om Burgunderne siger den samme Kirkefader, at de „lever med Gallerne som kristne Brødre og ikke som med undertvungne"; en anden Forfatter finder Anledning til at dadle dem, der selv under Vandalerne følte sig lykkeligere end i Romertiden. Nogen virkelig Modstand havde Germanerne derfor heller ikke mødt. De laveste Lag af Befolkningen — Koloner, Statsarbejdere, Slaver — havde i Mængde sluttet sig til dem; selv Dekurioner havde man maattet forbyde at gøre det samme. Som Undtagelser staar de spanske Godsejeres Forsvar af Pyrenæernes Passer og enkelte befæstede Stæders tapre Modstand. Her var det navnlig Bisperne, der optraadte som Ledere; de frygtede de arianske Germaners Herredømme, og deres Indflydelse rakte i Nødens Stund langt ind paa det verdslige Omraade. Undertiden valgtes derfor ogsaa Mænd til Bisper, der ikke før havde været gejstlige; den sidste By, der faldt for Vestgoterne, var Arvernernes Stad, det senere Clermont, hvis Biskop var den forhenværende Præfekt i Rom, Digteren Sidonius Apollinaris; han var gift med en Datter af en af Vestrigets sidste Kejsere og forsvarede sammen med hendes Broder Ekdicius i flere Aar Byen mod Kong Eurik, der var en ivrig Arianer og i Modsætning til de fleste Germanerfyrster forfulgte Katolicismen.

Oftest stillede dog Gejstligheden sig venligt til Barbarerne; den priste deres Sæders Renhed i Modsætning til det fordærvede Romersamfund og opfattede Tidens Ulykker som en Straf over dette. Mere Uvilje vakte de skindklædte Krigere hos den forfinede Del af Befolkningen, Senatorstanden og Skønaanderne,

der forargedes over deres Uvidenhed og Mangel paa Kultur. Som Æstetiker endnu mere end som Biskop harmes Sidonius Apollinaris over Vestgoterne, ja selv over de venligtsindede Burgunder, i hvem han dog saa sine Beskyttere; og en anden latinsk Digter istemmer hans Klage over Poesiens Forfald:

> Dér, hvor det lyder: „Hallo! skaf Mad og Drikke, I Goter!“[1])
> Evner Digteren ej at frembringe værdige Vers.

Dog afholdt Foragten ikke Romerne fra at søge Indflydelse hos de ny Magthavere; Sidonius Apollinaris er selv et Eksempel derpaa; endog hos Eurik indynder han sig efter Auvergnes Erobring; samtidig klager han over nogle af sine Landsmænd, der „spinder Rænker“ ved Burgunderkongens Hof. Ogsaa i Frankerkongens Følge fandtes Romere, „Kongens Husfæller“ *(convivæ regis)*, der i den saliske Lov udmærkes ved en tre Gange højere Drabsbøde end den, der tilkom de andre romerske Undersaatter. Senatorstanden beredte sig til at blive Adel ogsaa i de ny Riger.

Forskel i Bosættelsesmaaden.

For den kommende Udvikling fik de indvandrede Folks forskellige Bosættelsesmaade den mest afgørende Betydning. Virkelig germaniseret blev foruden Britannien kun en Landstrækning vest for Rinen, der imod Nord tiltog i Bredde og afskar Galliens nordøstlige Hjørne, og Provinserne mellem Donau og Alperne. I det øvrige Gallien, i Spanien og Italien spredtes forholdsvis faa Germaner ud over et Omraade, der rummede mere end ti Gange saa mange af dé gamle Indbyggere; desuden vedblev en Tid lang Stadlivet her at være romersk; Byforfatningen ændredes ikke, de kommunale Embedsmænd vedblev at fungere, og den katolske Gejstlighed udøvede nu som før sin for den lavere Befolkning saa betydningsfulde Virksomhed i Humanitetens Tjeneste. Den gamle Kultur udryddedes ikke, om den end efterhaanden næsten opløstes under Tidernes Uro og Barbarernes smittende Indflydelse; og i Sprog og Folkekarakter satte den indvandrede Race til Trods for sin politiske Overvægt kun ringe Spor. Vestgoternes Herredømme i Spanien ændrede næppe det nationale Præg hos dette Lands Indbyggere, der allerede i det 1ste Aarhundrede eft. Kr. fremtræder med Ejendommeligheder, som er særegne for dem den Dag i Dag; deres stolte Væsen, deres Færdighed i Guerillakrig, deres Forkærlighed for de sorte Farver (— den sorte Kappe og den sorte Mantille) beskrives altsammen af Strabo. Cæsars Gallere genfindes efter Aarhundreder i det Land, som Frankerne gav Navn: „flygtige i deres Politik og ivrige efter Omvæltning“; efter 2000 Aars Forløb passer Catos Beskrivelse: „to Ting lægger Gallien Vægt paa fremfor alt: Krigens Anliggender og en aandfuld Udtryksmaade“. Og i sproglig Henseende kunde Germanerne hverken i disse Lande eller i Italien fortrænge Latinen, der i Romertiden næsten overalt havde besejret de ældre Sprog; den „fordærvedes“, d. v. s. ændrede Endelser og Former; den optog fra det daglige Liv en Del Betegnelser fra de indkomne Folks Tale, men Italiensk, Spansk og Fransk staar ved hinandens Side som Forgreninger af det latinske Modersprog, medens Goters, Van-

[1]) „Hails Gothicum! skapja matjan jah drinkan“.

dalers og Burgunders Sprog er dødt ud og Frankernes kun bevaret i den Del af Romerriget, hvor de først og grundigst opslog deres Bo.

Goter og Tyskere.

Uden varig Sejr for Nationaliteten havde den gotiske Gren af Germanerstammen sendt sine Skarer ind over Romerriget; noget bidrog hertil deres Faatallighed, mere vistnok den Omstændighed, at de ikke som Tyskerne havde bevaret Forbindelsen med Moderlandet. Kun Vestgoternes Rige bestod dog længe nok, til at dets indre Mangler helt kunde lægge sig for Dagen; i Afrika og Italien skulde deres Broderfolk snart overvældes af den med ny Kraft optrædende Romermagt.

VANDALERRIGET

Vandalerriget under Genserik.

VANDALERNES Rige i Afrika havde, saa længe det holdtes oppe af sin Grundlæggers Statskløgt og Kraft, indtaget en ejendommelig Stilling blandt de germanske Stater. Indadtil havde Afrikas Erobrere sikret deres Magt ved i samlet Masse at bosætte sig i Karthagos Omegn, som de fuldstændig ryddede for de romerske Godsejere; i Antal var de færre end de to gotiske Hovedfolk, vel højst ca. 100,000 Mennesker. Udadtil havde de gjort deres Navn frygtet baade i Vest og Øst ved deres aldrig ophørende Ødelæggelsestog; Middelhavets Øer og Kyster plyndredes, Indbyggerne myrdedes eller bortslæbtes som Slaver; Sardinien og Korsika tog de i varig Besiddelse, Sicilien holdtes en Tid lang besat. Først i sine sidste Dage havde Genserik sluttet Fred med Østkejseren og lovet at opgive sine Plyndringer; han døde Aaret efter Vestrigets Undergang, som han i en næsten halvhundredaarig Regeringstid havde været med til at fremskynde. Trods al hans Grumhed stiller den romerske Historieskrivning ham og den østgotiske Theodorik ved hinandens Side som „de største af Barbarernes Konger".

Tronfølgelov.

Den Bygning, som Genserik havde opført, havde han i mærkelig Modsætning til de fleste andre Germanerkonger ogsaa tænkt paa at opretholde efter sin Død. Han ophævede den ejendommelige Blanding af Valg- og Arvekongedømme, som overalt herskede hos de germanske Folk, og fastslog i dets Sted en Tronfølgelov, hvorefter den ældste Mand i Kongeslægten skulde arve Riget — altsaa en Konges Broder eller Fætter muligvis følge ham fremfor hans Søn. Det var en Ordning, hvorved den statskloge Hersker havde villet formindske Faren for Magtens Overgang til umyndige Børn; men den kunde let komme i Strid med den regerende Konges Interesse og fik allerede Genseriks Søn Hunerik til ved Brodermord og andre Voldshandlinger at berede Vejen for sin egen Søns Tronbestigelse. Det lykkedes dog ikke; Hunerik fulgtes af sine Brodersønner Gunthamund og Thrasamund, og hans Søn Hilderik kom først paa Tronen næsten 40 Aar efter Faderens Død.

Germansk Styrelse.

I den romerske Styrelsesmaade havde Vandalerherredømmet ingen Forandring medført. Den gamle Befolkning beholdt de fleste Provinser og alle Stæ-

derne; kun blev alle Fæstningsmure nedrevne undtagen Karthagos. Som i Kejsertiden maatte Dekurionerne sikre Staten dens Indtægter; baade Samfundslivet og Regeringssystemet hvilede paa den gamle Grundvold. Vandalerne udgjorde Hæren og var fri for Skatter; foruden Hærførerne havde de ogsaa i retslig Henseende deres egne Embedsmænd, men paa alle andre Omraader var den germanske Forfatning forsvundet; Folkeforsamlingen nævnes ikke, og den gamle Slægtsadel veg Pladsen for en Hof- eller Tjenesteadel, der omgav Kongens Person og fik sit Navn af denne Stilling (*domestici* og paa Vandalsk *gardingi* af *gards* — *domus*, Hus). Det vandalske Hof laante sin Glans fra Kejserhoffet og smykkede sig med Romerrigets Rang- og Titelvæsen; de fornemme Vandaler var „*illustres*" eller „*spectabiles*", og den øverste Embedsmand — „Rigets Forstander" (*præpositus regni*) — tiltaltes som „Deres Herlighed" (*vestra magnificentia*). Latinen var det officielle Sprog ogsaa i dette Rige og brugtes i den diplomatiske Forbindelse mellem de germanske Konger indbyrdes.

Romersk Rangvæsen.

Paa en anden og mere skæbnesvanger Maade gjorde Romerkulturen sin Indflydelse gældende overfor det vandalske Folk, som af alle Germaner var trængt længst frem og havde fundet Bolig i et Land, der fra gammel Tid var bekendt for sin Yppighed og hvis hede Klima maatte virke afslappende paa dets Kraft. For disse Krigere, der i Modsætning til deres Stammefrænder var optraadt aabenlyst som Erobrere og med Vold havde bemægtiget sig de karthageniensiske Rigmænds prægtige Landgaarde, var der i den rige Hovedstads Nærhed Lejlighed nok til at nyde Erobringens Frugter i et overdaadigt og blødagtigt Levned; en samtidig Historieskriver skildrer deres Levevis i malende Ord: „Daglig nød de Badet og de mest udsøgte Bordets Glæder. Guldsmykkede og silkeklædte tilbragte de Dagen i Teatrene, paa Væddeløbsbanen eller andre Forlystelsessteder; undertiden gik de ogsaa paa Jagt, som det endnu er Skik hos Germanerne. Dansere, Gøglere og Skuespillere, Musik og al anden Øjnenes og Ørenes Lyst havde de til deres Underholdning. Mange af dem boede paa Landsteder med Haver og Parker, rige paa Kilder og Træer. Uafladelig holdt de Drikkegilder, og med Lidenskab hengav de sig til Afrodites Gerninger". — Det var disse Vandaler, hvis Forfædre Salvian i det foregaaende Aarhundrede havde berømmet for deres Kyskhed og opstillet som Forbillede for det romerske Folk.

Nedgang i Kraft.

Vandalerrigets ydre Historie er i det væsentlige bestemt af dets Stilling til dets to nærmeste Naboer, Byzans og Østgoterne, medens den indre faar sit Præg af Forholdet til dets katolske Undersaatter. De to Ting er dog ikke uden indbyrdes Sammenhæng; just fordi Vandalerne var Arianere og stillede sig fjendtlig overfor Katolikerne, blev det katolske Byzans deres naturlige Modstander og de arianske Østgoter baade som Trosfæller og stammebeslægtede deres fødte Forbundsfæller. Da Vandaler og Østgoter ikke længer indsaa dette, var deres Undergangs Time nær.

Vandalernes Forhold udadtil.

Med ualmindelig Lidenskab synes Vandalerne at have omfattet deres arianske Tro. De vandalske Konger taalte ingen Katoliker ved deres Hof; vilde en hidtilværende Katolik skifte Religion for at kunne tjene dem, maatte han ved Om-

Arianisme.

døbning vise, at det var alvorlig ment; at en Vandaler blev Katolik var saa godt som ukendt. Men til denne Trosiver hos Erobrerne svarede en lige saa stor Fanatisme hos den undertvungne Befolkning; netop Afrika, hvor Augustin havde virket, og hvor en overvældende Mængde Biskopper — 477 i alt - holdt den religiøse Begejstring ved lige, var et Rige, der ikke lod sig omvende. Forgæves havde Genserik og efter ham Hunerik taget deres Tilflugt til de haardeste Midler; Bisper blev gjort til Koloner eller sendt som Slaver til Korsika; — dræbte blev de kun undtagelsesvis, da man ikke vilde skabe Martyrer af dem. I Kong Thrasamunds lange Regeringstid var Forfølgelsen af en noget anden Art; hans Vaaben mod Katolikerne var Spot og Tilsidesættelse, medens han paa alle Maader belønnede dem, der lod sig omvende. Selv satte han sig nøje ind i Stridsspørgsmaalene og opfordrede de katolske Bisper til at diskutere dem med ham.

76. Gelimers Missorium.
Metalskjold med den afrikanske Løve i Centrum. Paa Bagsidens Rand læses: Gelimer rex Vandalorum et Alanorum (Gaz. arch.).

Kong Thrasamund var gift med Østgoterkongen Theodoriks Søster Amalafrida og havde under hele sin Regering staaet i det bedst mulige Forhold til sin mægtige Svoger; da han en Gang havde fortørnet ham ved at beskytte en fra Spanien fordrevet Halvbroder af hans Dattersøn Amalarik, der havde villet berøve denne Tronen, søgte han ivrig at forsone ham med Undskyldninger og kostbare Gaver; Theodorik sendte Gaverne tilbage, men ledsagede dem med et Brev, hvori det hedder: „Naar en Konge undskylder sig, bortfalder al Grund til Klage". Men ved Thrasamunds Død indtraadte et Omslag i den vandalske Politik. Riget tilfaldt omsider Hilderik; han var Huneriks Søn og Genseriks Sønnesøn, men paa mødrene Side en romersk Kejsers Ætling, idet Hunerik efter Valentinian III's Drab havde ægtet hans Datter Eudokia, der med sin Moder var kommet som Flygtning til Afrika. Den ny Konge var blødagtig og byzantinsksindet; han stillede sig venligt til Katolikerne og satte Kejserens Navn paa sine Mønter, hvad ingen anden Vandalerkonge havde gjort. Vandalerne vrededes over denne Optræden; de samlede sig omkring Gelimer, der var Thrasamunds Brodersøn og den retmæssige Tronarving efter Hilderiks Død; han lod Hilderik tage til Fange og blev selv udraabt til Konge. Men dette Øjeblik benyttede Byzantinerne til at blande sig i Vandalerrigets Forhold; faa Aar i Forvejen havde Justinian

Thrasamund og Theodorik den Store.

Hilderik.

Gelimer.

besteget Kejsertronen, og denne lige saa ærgerrige som religiøse Hersker greb begærlig Lejligheden til paa én Gang at indlægge sig Fortjeneste som Ortodoksiens Beskytter og vinde Berømmelse som det gamle Romerriges Genopretter. I Feltherren Belisar havde han en udmærket Udfører af sine Planer; en Forbundsfælle fandt han i den østgotiske Kongedatter Amalasunta, der efter sin Fader Theodoriks Død styrede Riget for sin umyndige Søn og var saa betaget af Beundring for den gamle Kulturs Glans, at hun oversaa sin Nations naturlige Sammenhørighed med de betrængte Vandaler. Hun støttede kraftigt Kejseren ved at stille Sicilien, som Vandalerne paa et tidligere Tidspunkt havde overladt til Østgoterne, til hans Raadighed som Flaadestation og Udgangspunkt for Toget mod Afrika.

Vandalerrigets Undergang.

I Vandalerriget fandt Belisar overalt Tilslutning hos den katolske Befolkning. Han drog frem „som gennem Venneland", og den Modstand, der ydedes af de én Gang saa krigerske Vandaler, var ringe, skønt ingen af dem forraadte sin Nation ved at gaa over til Fjenden. Efter et sejrrigt Sammenstød i Karthagos Nærhed laa Vejen fri til denne By, hvis romerske Indbyggere aabnede dens Porte og ved festlig Illumination fejrede Befriernes Ankomst. Hilderik var blevet dræbt ved Fjendens Nærmelse, men Gelimers Sag var uigenkaldelig tabt. Saa haabløs var Situationen, da hans Broder Tzazo kom tilbage efter at have sikret Sardinien, at ingen af Brødrene spurgte eller fortalte, men begge græd og vred deres Hænder i Tavshed. Halvfjerde Mil fra Karthago, hvor Vandalerne i en Lejr havde samlet Kvinder, Børn og alle deres Skatte, stod det afgørende Slag; Tzazo faldt, og Gelimer flygtede. Da det i Lejren rygtedes, at han havde forladt sit Folk, kom alt i Forvirring; „Mændene græd, Børnene skreg, og Kvinderne hylte". Alt faldt uden Modstand i Romernes Hænder. De Vandaler, der havde søgt Asyl i Kirkerne, sørgede Belisar for at redde, da han ønskede at føre saa mange som muligt til Byzans; de toges siden i Rigets Tjeneste og lagdes i Garnison paa Østgrænsen, hvor de omkom i Kamp mod Perserne eller gik op i den omkringboende Befolkning. Gelimer var flygtet til de mauriske Bjærgstammer, hvor han indesluttedes i en Klippefæstning og til sidst maatte overgive sig. Et Skær af Poesi omgiver Vandalernes sidste Konge; under Belejringen havde han digtet en Klagesang over sin Skæbne, og da Belejrerne, der var Germaner i romersk Tjeneste, syntes villige til at tilstaa ham en Gunst, udbad han sig en Harpe for at kunne synge den til dens Toner. Da han som Fange førtes gennem Karthagos Gader, lo han ved at mindes sin fordums Storhed; og da han ved Belisars Triumf i Byzans, hvor han selv var den fornemste Pryd, kom til Cirkus og saa Kejseren paa hans Højsæde, til begge Sider omgivet af det underdanige Folk, hørte man ham fremmumle Salomons Ord: „Forfængeligheders Forfængelighed!" I Lilleasien fik han anvist en Landejendom til sit Underhold; man havde lovet at gøre ham til Patricier, men han gav Afkald paa denne Ære, da Betingelsen for den var Opgivelsen af hans arianske Tro.

Vandalernes hundredaarige Herredømme efterlod intet Spor i Afrika; det hele Folk var tilintetgjort og med dem Alanerne, der var fulgt med dem fra Spanien

og delte deres Skæbne. De generhvervede afrikanske Provinser forblev i Byzantinernes Hænder, indtil Araberne tog dem i Besiddelse; de af Romerriget udgaaede germanske Stater indskrænkedes til Europa.

ØSTGOTERRIGET

THEODORIK den Store havde ligesom Genserik vundet sit Rige med væbnet Haand; men i Modsætning til Vandalerkongen var det ikke mod Romerne, han havde rettet Vaabnene. Han havde kæmpet mod andre Germaner, mod en Fyrste, der af den gamle Befolkning betragtedes som en Usurpator; han kunde opfattes som Befrier fra et paatvungent Aag, og han var til en vis Grad optraadt som Kejserens Udsending; han havde hermed vundet et Grundlag for sit Herredømme, som han forstod at holde fast ved og drage Nytte af, til Trods for at hans Underkastelse under Kejseren kun var et Skin og hans Stilling til Befolkningen ikke meget forskellig fra Odoakers. Men han var en større Personlighed end denne, han havde udmærkede Raadgivere ved

77. Vægbillede i Sant' Apollinare nuovo i Ravenna: Paladset.

sin Side, og han havde under sit 11-aarige Ophold i Byzans lært at kende og elske den gamle Kultur.

Theodorik og Romerne.

Sit Præg faar hans Regering derfor frem for alt af hans Forhold til Rigets romerske Undersaatter. Mod dem optraadte han mildere end nogen anden Germanerfyrste; langt fra at se et herskende Folk i sine Østgoter, syntes han snarere at tildele dem en underordnet Stilling som de ydre Opretholdere af en Kultur, de næppe selv fik Lov til at dele. Deres Forhold til Romerbefolkningen afveg kun lidt fra de tidligere Lejetroppers, der jo ogsaa havde været Germaner;

78. Vægbillede i Sant' Apollinare nuovo i Ravenna: Byen ud mod Søsiden.

under egne gotiske Officerer — *duces, comites* og *millenarii* (Tusendførere) — udgjorde de en fra det øvrige Samfund skarpt adskilt Hær; den væsentligste Forskel mellem før og nu var paa dette Omraade den, at de ligesom Odoakers Tropper og som Vestgoter og Burgunder havde faaet Jord til Ejendom til Løn for deres Tjeneste; men betegnende for deres Konges Utilbøjelighed til at begunstige sin egen Nation er det, at de ikke alene maatte nøjes med en ringere Andel end de andre indvandrede Folk, men end ikke fritoges for at svare Skat af Jorden ligesom Romerne, der jo dog var fri for Krigstjeneste. At værne om deres Krigerdygtighed var Theodoriks Hovedformaal for deres Vedkommende; den Aandsdannelse, som han beundrede hos den romerske Verden, var det saa lidt hans Ønske at give Goterne Del i, at det tværtimod forbødes dem at sende

Theodorik og Goterne.

deres Børn i Skole, „for at ikke de, der havde lært at skælve for Tampen, skulde skælve for Sværdet". Saaledes kom de to Folk, der i Forvejen holdtes adskilte af deres forskellige Tro, idet ogsaa Østgoterne bekendte sig til Kristendommen i dens arianske Form, til at leve ved hinandens Side uden nogen Mulighed for nærmere Forening. Forgæves gjorde de sig værdige til deres Herres Ros: „Det er, hvad der mangler de andre Barbarfolk, og som I alene udmærker Eder ved, at I er rustede til Kamp og dog lever med Romerne efter Lovene"; Østgoterne vedblev at være fremmede i det Land, de skulde forsvare, og da

79. Sant' Apollinare in Classe ved Ravenna.
Paabegyndt 535, indviet af Ærkebisp Maximian 549.

Angrebets Time kom, var det ikke til Romerfolkets Forsvar, de stred.

Forøvrigt traadte, som overalt i de ny Riger, de germanske Institutioner gan- *Forfatning.*
ske i Baggrunden. Kun paa Retsomraadet beholdt det indvandrede Folk sin egen Forfatning, og de gotiske „Grever" — *comites* - var paa én Gang Hærførere og Dommere; til at dømme Goter og Romere imellem skulde „Gotergreven" *(comes Gotorum)* have en romersk Retskyndig ved sin Side. Men politiske Rettigheder eksisterede ikke; Folkeforsamlingen var bortfaldet; Enevælden, som Goterkongen over for den italienske Befolkning tog i Arv efter Kejserne, udstraktes ved Forholdenes Magt over hans oprindelige Undersaatter. Han var den eneste Lovgiver, og al Myndighed udgik fra hans Person: „den lever uden al Ære, over hvem hans Øje ikke lyser". Den gotiske Folkeadel af-

løstes af en Tjeneste- eller Embedsadel, hvori den romerske Senatorstand indtog en fremragende Plads.

For Romernes Vedkommende bestod de gamle Styrelsesforhold uforandrede; ved et Edikt sikrede Theodorik dem lovformelig deres Rettigheder; end ikke i Religionsfriheden gjorde den arianske Hersker noget Indgreb. Skattesystemets Gennemførelse var mildere end i Kejsertiden; der førtes Kontrol med Skatteopkræverne, og Restancer eftergaves hyppigt. For det italienske Folk var da i Virkeligheden Theodoriks Herredømme en Vinding; ikke uden Grund siges det

Lykkeligt Forhold.

80. Theodoriks Gravmæle ved Ravenna.

om ham, at „han kom til Rom og levede dér med Romerne som en Fader med sine Børn"; næsten syntes han at have faaet sit Ønske opfyldt, at „de overvundne skulde klage over ikke før at have faaet ham til Herre". En lykkelig Periode var oprundet for Italien efter Folkevandringsaarhundredets Trængsler: „Trajans eller Valentinians Tid synes at være vendt tilbage", jubler en samtidig i Anledning af de Festligheder, hvormed Theodoriks Svigersøn Eutharik i Aaret 519 fejrede sin Udnævnelse til Konsul i Rom – Dyrekampe i Cirkus, hvortil Vandalerkongen Thrasamund havde hidsendt Afrikas vilde Dyr. Ogsaa Kornforsyningen til de store Byer havde Østgoterkongen bragt i Orden; Romerne havde atter deres „*panem et circenses*". Paa en værdigere Maade sørgede Theodorik for det Lands Tarv, som han satte en Ære i at herske over, ved at lade Veje istandsætte, øde Jorder opdyrke, de pontinske Sumpe udtørre; „Romernavnets For-

herliger" *(propagator Romani nominis)* kalder han sig med Stolthed i en Indskrift til Minde om det sidstnævnte Foretagende.

Theodorik og Bygningskunsten.

Ogsaa paa Kunstens Omraade vidste Østgoterkongen at hævde det romerske Navns Ry. Til de herlige Mindesmærker fra Oldtiden nærede den indvandrede Barbarfyrste en Kærlighed, der kun deltes af faa iblandt Samtidens Romere; store Summer anvistes aarlig til deres Vedligeholdelse, og Vogtere ansattes til at beskytte dem imod Overgreb. Rom var fremfor alle Byer Genstand for hans Beundring; „hele Rom er et Underværk", sagde han om den, og hans Iver for

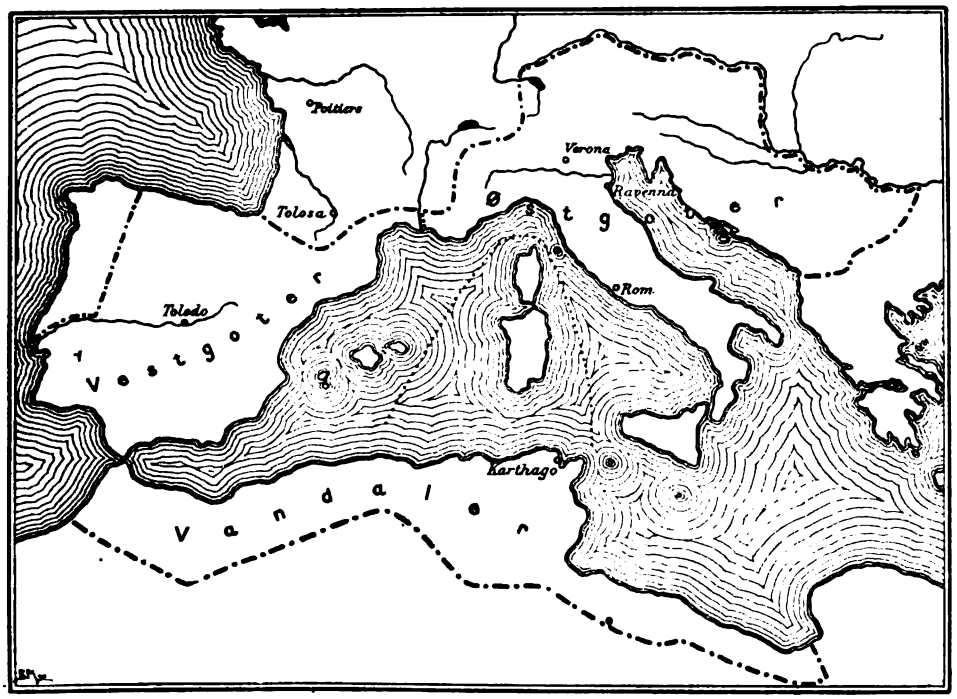

81. Østgermanerne efter 507.

dens Forskønnelse var saa stor, at en samtidig kunde udbryde: „Rom, Stædernes ærværdige Moder, er igen blevet ung". Sin Residens havde han dog — lige som Odoaker og alle de sidste Vestromerkejsere — i Ravenna; en Række af pragtfulde Bygninger minder her om Østgoternes korte Glanstid: Theodoriks eget Gravmæle, en mægtig Rundbygning, der siden anvendtes til Kirke, den i byzantinsk Kuppelstil opførte Kirke San Vitale og frem for alle den skønne Basilika Sant' Apollinare, der laa i den nu forsvundne Havnestad Classis. I Digtningen er det Verona, der er knyttet til Theodoriks Navn: „Diderik af Bern"; i den stærke Fæstning paa Italiens Nordgrænse havde han en Borg, hvorfra han i Krigstid værnede sit Rige.

* * *

Theodoriks Forhold til de andre Germaner-fyrster.

Theodoriks mægtigste samtidige var Frankernes Konge Klodvig; den fredelskende Goterkonge havde ønsket at staa i et venskabeligt Forhold til denne krigerske Fyrste, og han havde ment at styrke det ved et Ægteskab med hans Søster Audefleda. Paa lignende Maade havde han ved Familieforbindelser sikret sin Indflydelse overalt i de germanske Riger; hans Søster var Vandalerrigets Dronning, af hans Døtre Theodegotho og Ostrogotho havde den ene ægtet Vestgoterkongen Alarik II, den anden Burgundernes Konge Sigismund; hans Søsterdatter Amalaberga var gift med Thüringernes Fyrste. „I den vestlige Del af Riget (ɔ: Romerriget i gammel Forstand) var der intet Folk, der ikke ydede ham sin Hyldest", siger Goterfolkets Historieskriver Jordanes. Men Klodvigs Erobrelyst formaaede Theodorik ikke at dæmpe; han angreb og besejrede Alarik II,

507.

der faldt i Kampen, og var i Færd med at drive Vestgoterne helt ud af Gallien; da sendte Theodorik en Hær over Søalperne og Rhone; for første Gang maatte Frankerkongen vige. Vestgoterne beholdt i Gallien en Strimmel Land Vest for Rhone (Septimanien), og Theodorik sikrede sin Dattersøn Amalarik Herredømmet over dem under sit eget Formynderskab. Selv bemægtigede han sig Landet Øst for Rhone (Provence); her stødte altsaa Øst- og Vestgoterriget sammen, og Frankerne var afskaarne fra Middelhavet, hvis vestlige Halvdel i denne Periode tilhørte Østgermanerne alene.

Theodoriks Tolerance.

Oftest anvendte dog Theodorik sin Magt til Fredens Opretholdelse; ogsaa indadtil havde han undgaaet alle Stridigheder, skønt hans Stilling som Arianer rummede store Farer i Forholdet til den katolske Befolkning. Selv var han tolerant ikke blot af Klogskab, men sikkert nok af Sindelag; i en Tidsalder, da alle forfulgte Jøderne, udstrakte han sin Beskyttelse ogsaa til dem: „Vi kan ikke paabyde en Religion, thi ingen kan tvinges til at tro imod sin Vilje", hedder det i en Forordning dem angaaende, og de Kristne, som brændte deres Synagoger, tvang han til at genopbygge dem paa egen Bekostning. Men det skulde ikke lykkes ham at gennemføre sin ædle Fremgangsmaade til det sidste. Byzantinerne havde i Justin I — Justinians Forgænger og Farbroder — faaet en yderst rettroende Kejser, der uskaansomt forfulgte sine arianske Undersaatter, deriblandt de i Riget optagne Goter; denne Modsætning til hans egen Tolerance maatte saa meget mere oprøre Theodorik, som han hos de italienske Biskopper og Senatorer sporede Sympati med Kejserens Optræden og et hemmeligt Haab om i ham at finde en Befrier fra Goterherredømmet; — med Bitterhed saa han, at al Mildhed havde været forgæves, at alle Velgerninger var glemte. Den romerske Pave Johannes, som han sendte til Konstantinopel for at udvirke Arianerforfølgelsens Ophør, blev personlig modtaget med den dybeste Ærbødighed; med Kejser og Patriark i Spidsen gik Byzantinerne ham i Møde, men mod Forfølgelserne blev der intet udrettet; og i Rom rejstes der Anklage mod Senatoren Albinus for at have indladt sig i en forrædersk Brevveksling med den byzantinske Regering. Theodorik havde altid vist Ærbødighed mod Senatets Medlemmer og lyttet til deres Raad; naar han var i Ravenna, indhentede han deres skriftlige Betænkninger og titulerede dem, som de gamle Kejsere havde gjort: „Forsamlede Fædre" *(patres conscripti)*. Ingen iblandt dem var mere fremragende

end den lærde Boëtius; han havde været Goterkongens tro Mand og udført hans Hverv ved mangfoldige Lejligheder, hvor der var Brug for hans Viden og Indsigt; hans videnskabelige Arbejder — Bearbejdelser af Euklids Geometri, Arkimedes's Mekanik, Aristoteles's Logik, Ptolemæos's Astronomi — havde kastet Glans over Theodoriks Regeringstid. Netop han paadrog sig i dette skæbnesvangre Øjeblik den ophidsede Konges Unaade ved til sin anklagede Kollegas Forsvar at udtale de uforsigtige Ord, at „han selv og hele Senatet var lige saa skyldige som Albinus". Theodorik saa heri en Tilstaaelse om hans Forbindelse med Kejseren; han lod ham kaste i Fængsel og siden henrette; hans højt ansete Svigerfader Symmachus delte hans Skæbne, og den fra Konstantinopel tilbagevendte Pave døde i Fangenskab. I Fængslet lagde Boëtius Grunden til sit Ry gennem Middelalderen ved sit Skrift om „Filosofiens Trøst" *(de consolatione philosophiæ)*, der paa nyplatonsk Grundlag priser den romerske Karakterstyrke; selv kaldes han med Rette for „den sidste Filosof" — 4 Aar efter hans Død lukkede Justinian i Athen den sidste Filosofskole. *Boëtius.*

Kun et Aar overlevede Theodorik de Begivenheder, der havde formørket hans Alderdom og kastet Skygge over hans forhen saa lyse Regeringstid. Han døde pludselig i Aaret 526 uden at efterlade nogen Søn; Riget var bestemt til at gaa i Arv til hans Datter Amalasuntas Søn med Amaleren Eutharik, der selv var død før Theodorik. Den store Østgoterkonge blev Germanerverdenens Helt i Eftertiden; Sagn efter Sagn knyttede sig til hans Navn, og baade Fortids og Fremtids Bedrifter maatte tjene til hans Forherligelse. Hos Romersamfundet efterlod han intet saadant straalende Minde; hans Fortjenester glemtes, og man huskede ham kun som en Kætter og Barbar. Men ogsaa Historieforskningen har maattet spørge om Sammenhængen med den store Theodoriks Ry. Østgoteren, der efter Sigende end ikke kunde skrive sit Navn, men maatte undertegne sine Regeringshandlinger ved Hjælp af de udskaarne Træk i en Blikplade, Barbaren, der med egen Haand dræbte Odoaker, som han havde lovet Fred og Venskab, *Theodoriks Død.* *526.* *Theodoriks Eftermæle.*

82. Boëtius.
(Relief paa et Diptykon).

Tyrannen, der lod Rigets bedste Mænd henrette — er det muligt, at „Romerrigets Genoprettelse" var hans Værk? Og man har henvist til de dygtige Mænd ved hans Side, fremfor alt til Cassiodor (Cassiodorus Senator), der havde tjent ham fra sit 20de Aar, og fra hvis Haand alle Aktstykker og Skrivelser i Kongens Navn stammer; dem og ikke Theodorik skulde Romerverdenen have at takke for den skønne Eftersommer, der blev den til Del før Vinterens endelige Indtog. Men man har sikkert haft Uret i disse Betragtninger. Utvivlsomt har Theodorik forstaaet at vælge sine Hjælpere; men hans Virksomhed har for mange Sider til at kunne bortforklares ved Henvisning til andres Raad. Fredsfyrsten, for hvis Myndighed de omkringliggende Riger dog maa bøje sig, Skønhedsdyrkeren, der værner om Oldtidens Herlighed og fremkalder nye Kunstværker, Tolerancens Forkæmper i en Tidsalder, hvor Kætterhad var en Gudsdyrkelse — det er en Personlighed, hvis Kraft kommer inde fra, intet kunstigt Produkt af ydre Paavirkninger. Noget andet er, at Theodorik kun i ringe Grad gennemførte sin Opgave ved sit eget Folks Hjælp. Han saa lidt som et Aarhundrede forud Vestgoterkongen Ataulf kunde eller vilde „gøre Romerriget til et Goterrige"; det var den gamle Kultur, der vaagnede under hans Herredømmes gavnlige Indflydelse, ikke den ny Races Kraft, der omskabte Samfundet. Derfor var ogsaa den gyldne Tid af kort Varighed; med Theodoriks Død begynder Nedgangen.

83. Jesu Daab. Mosaik i Baptisteriet i Ravenna.

Uheldige Forhold efter Theodoriks Død.

Forskellige Aarsager kaldte Ulykken ned over Riget. Amalasunta, der herskede i sin Søn Athalariks Navn, med Cassiodor til Minister ligesom Faderen, forstod ikke som denne at ære Romerkulturen uden at bøje sig for Byzans; de gotiske Stormænd, der i Forvejen var misfornøjede med deres beskedne Stilling i det erobrede Rige, opbragtes over hendes Mangel paa Nationalfølelse og tiltvang sig Ledelsen af den unge Konges Opdragelse i gotisk Aand; en Medbejler til Magten fandtes i Amalasuntas rænkefulde og havesyge Fætter Theoda-

had, der som Storgodsejer i Tuskien pinte Befolkningen og bemægtigede sig de smaa Frimænds Jord saa godt som nogen romersk Rigmand; og i Øst havde Justinian umiddelbart efter Theodoriks Død besteget Kejsertronen. Ganske uholdbar blev Amalasuntas Stilling endelig, da hendes Søn ødelagde sit Helbred ved Udsvævelser og syntes bestemt til en tidlig Død; hun tænkte paa at søge Tilflugt hos Kejseren, hvis Beskyttelse hun havde paakaldt i ærbødige Udtryk, men foretrak dog efter Athalariks Død at dele Magten med Theodahad, hvem hun tilbød Kongenavnet mod selv at beholde sin Andel i Styrelsen. Men Theodahad lod hende føre som Fange til en Ø i Bolsenersøen; og en Udsending fra Justinian skal hemmelig af Kejserinden, den forhenværende Danserinde Theodora, have faaet Ordre til at hindre den begavede Fyrstindes Ankomst til Byzans; muligvis var det i Forstaaelse med ham, at nogle Goter med Theodahads Samtykke fik Adgang til hendes Opholdssted og til Hævn for myrdede Frænder lod hende ombringe. For Justinian, der offentlig havde taget hende i sin Beskyttelse, var dog hendes Drab en gyldig Grund til Indblanding; Belisar, der just havde besejret Vandalerne, stod færdig til at gaa imod Østgoterne, og en tyveaarig Udryddelseskrig begyndte. 535.

Krig med Byzans.

Østgoternes tapre Modstand danner en iøjnefaldende Modsætning til Vandalernes hurtige Nederlag og er et af de mange Vidnesbyrd om dette Folks høje

· 84. Det indre af Sant' Apollinare nuovo i Ravenna.

Rang indenfor Germanernes Race. Forskellige dygtige Førere afløste hinanden og viste sig oftest Kampen voksen mod Justinians bedste Feltherrer, skønt de til Modstandere havde ikke dem alene, men største Parten af Landets egen Befolkning, — fremfor alt Senatorstanden og Gejstligheden, Nationalitetens og Ortodoksiens Forkæmpere. I Farens Stund kom de gamle germanske Institutioner atter til deres Ret: Theodahad blev afsat, og i en Folke- og Hærforsamling løftedes den tapre Vitiges paa Skjolde og kaaredes til Konge; han var en simpel Kriger af uadelig Slægt, men han satte en Ære i at være valgt af Folket: „Ikke i snævre Rum, men paa fri Mark er jeg blevet valgt, ikke blandt krybende Hofmænd, men mellem blinkende Sværd under Trompeternes Lyd". For Belisar havde imidlertid Roms Porte frivillig aabnet sig, og den romerske Feltherre lo ad Goternes klodsede Forsøg paa at storme Staden ved Hjælp af Trætaarne, der blev trukket af Okser og var til ingen Nytte, naar de kom Muren nær nok til, at de belejrede kunde ramme Dyrene med deres Pile. I Syditalien var overhovedet Goternes Herredømme daarlig befæstet; „Herulernes Lodder", som var Hovedbestanddelen af deres Grundejendom, laa i Nord- og Østitalien, med Verona og Ravenna til Midtpunkter. Ogsaa her blev Belisars Fremgang dog snart saa truende, at Goterne for at bevare deres Selvstændighed tilbød at tage ham til Konge i Stedet for Vitiges, der selv indvilgede i denne Ordning; men Justinians Feltherre viste sig lige saa trofast mod sin Kejser som troløs overfor Goterne: han gav tilsyneladende sit Samtykke og kom derved i Besiddelse af Ravenna og det meste af Norditalien, som han besatte i Kejserens Navn. Vitiges førtes fangen til Konstantinopel; men om de gotiske Kvinder hedder det, at de „spyttede deres Mænd i Øjnene, fordi de uden Sværdslag havde underkastet sig en Fjende, som de baade i Tal og Legemskræfter var langt overlegne".

Vitiges.

85. Ærkebisp Maximians Elfenbensstol i Domkirken i Ravenna.

Snart skulde dog Goternes Udsigter atter bedres. Justinian kaldte mistroisk sin sejrrige Feltherre tilbage; den italienske Befolkning skiftede Stemning under Trykket af de Skatteudpresninger, der altid fulgte med det romerske Herredømme, og endelig fik Goterne i deres ny Konge Totila en fremragende Fører. Kampen drejede sig især om Rom; „den evige Stad" var trods Ravennas større politiske Betydning nu som før Rigets aandelige Midtpunkt, som det fremfor

Totila.

alt gjaldt at komme i Besiddelse af. Da Totila havde tilbageerobret den for anden Gang, besluttede han derfor at gøre den til sin Residensstad; Goter og Romere — selv Senatorerne — opfordredes til at bo der, den skete Ødelæggelse søgtes genoprettet, ja Cirkuslegene kom igen i Gang. Totila var overalt optraadt med stor Mildhed; da under Krigen de goterfjendske Senatorers Hustruer var faldne i hans Haand, havde han frigivet dem; han afholdt i Modsætning til Kejserens Feltherrer sine Tropper fra Overgreb mod Befolkningen, og da Boëtius's Enke Rusticiana var blevet fanget og Goterne fordrede hendes Liv, fordi hun havde ladet Theodoriks Statuer i Rom nedrive, tog han hende under sin Beskyttelse. Han syntes værdig at skulle fortsætte sin store Forgængers Værk; men Justinian var ikke til Sinds at lade sit Bytte slippe sig af Hænderne. Han udrustede en større Krigsstyrke end nogen Sinde før under Anførsel af Eunuken Narses, om hvem det blev sagt, at „Døden var ikke saa skrækkelig som et vredt Blik af ham". I Spidsen for en vældig Hær af Hunner og Persere, Longobarder, Heruler og Gepider gik han imod Totila og tilføjede ham et afgørende Nederlag ved Tagina ved Apenninernes Fod, hvor den ædle Helt selv fik sit Banesaar.

Østgoterrigets Undergang.

Endnu var dog Goternes Kraft ikke brudt; under Teja samlede de sig paany for efter faa Maaneders Forløb atter at staa over for den overlegne Fjende. Afskaarne fra Tilførsel blev de tvungne til en Fortvivlelsens Kamp ved Vesuv; Prokop skildrer Tejas daglange Kamp og Heltedød. Goterne kæmpede endnu den næste Dag; da tilbød de Narses at ende Modstanden, naar de maatte drage fri bort og leve uafhængig med andre Germaner udenfor Riget. Tusind Mand stor var den Skare, der forlod Italien; men i dette Land rasede Kampen endnu et Par Aar, indtil Narses vandt en afgørende Sejr 554. Det følgende Foraar overgav 7000 Goter sig og førtes til Byzans. Østgoternes Navn forsvandt, og Italien var atter indlemmet i Kejserriget.

552.

555.

VESTGOTERRIGET

Af Østgermanernes Riger var efter Vandalers og Østgoters Udryddelse nu kun ét tilbage — det gallisk-spanske Vestgoterrige, der var grundlagt før de andre Brødrefolks og bestemt til at opnaa den i Sammenligning med disses korte Bestaaen ærværdige Alder af næsten 300 Aar. Vestgoterfolkets Historie paa romersk Jordbund faar en anden Karakter end de andre Østgermaners og en forøget Interesse, fordi der her alene kan være Tale om en Udvikling, et Resultat af det gennem Generationer fortsatte Samliv mellem det indvandrede Folk og den fra det vidt forskellige Race, i hvis Midte det optoges.

Erobringstiden.

Udadtil gennemgik Vestgoterriget i sin første Periode store Omvekslinger. En Erobringstid i det 5te Aarhundrede, hvor navnlig Eurik, yngste Søn af den i Hunnerslaget faldne Theodorik og den sidste i Rækken af 3 Brødre paa Tronen, udvidede sit Folks Omraade i Gallien paa Bekostning af det hendøende Romer-

466—84.

rige; efter langvarig Modstand erobredes Højlandet Auvergne med sin af Bispen Sidonius Apollinaris tappert forsvarede Hovedstad; Riget naaede Loire og Rhone og udstraktes efter Kejserdømmets Fald over „Provinsen" Øst for den sidstnævnte Flod (Provence); i Spanien trængtes Sveverne op i Nordvest. Men allerede under Euriks Søn og Efterfølger Alarik II kom Omslaget; Frankernes Magt voksede under den ærgerrige Klodvigs Førerskab; han underkastede sig den sidste Rest af Romerdømmet og havde dermed fra sin Side naaet Loire og var blevet Vestgoternes Nabo. Hans paafølgende Overgang til Katolicismen fik Alariks romerske Undersaatter til i ham at haabe paa en Befrier fra deres arianske Herrer; „fra da af", siger den biskoppelige Historieskriver Gregor af Tours, „ønskede alle med Længsel og Kærlighed Frankernes Herredømme". Alarik

Tilbagegang.

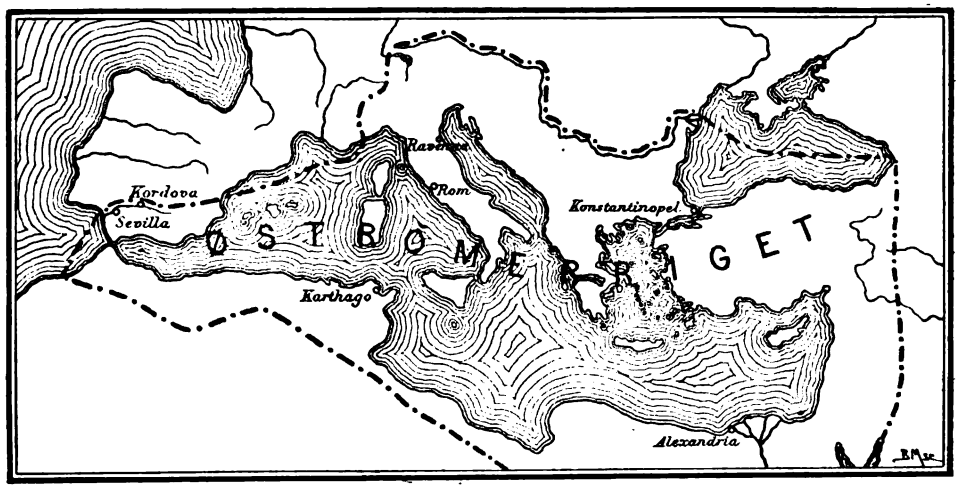

86. Østromerriget 565.

besejredes og faldt i en afgørende Kamp 507 to Mil fra Poitiers, og af Gallien bevaredes kun ved Theodorik den Stores Mellemkomst Septimanien som en ringe Levning af det oprindelige „Rige i Tolosa", hvis Hovedstad nu var i Frankernes Hænder. „Riget i Toledo" blev i de følgende Aarhundreder Navnet for det spanske Vestgoterrige.

507.

Forholdet til Frankerne.

Ogsaa i det paafølgende Tidsrum var Forholdet til Frankerne af megen Betydning for Vestgoterne, og navnlig gennem Familieforbindelser søgte adskillige Konger at sikre sig mod Overgreb af de mægtige og overmodige Merovingerfyrster; Alariks Søn Amalarik ægter Klodvigs Datter, en af hans Efterfølgere Athanagild sender to af sine Døtre til Nabolandet som Dronninger for Brødrene Sigebert og Kilperik — det er den i Frankernes Historie berømte Brunhilde og hendes ulykkelige Søster Galsvinta —; i den næste Generation ægter Sigeberts og Brunhildes Datter Vestgoterkongens ene Søn, medens der for den anden paatænkes Giftermaal med Kilperiks Datter. Alt i alt var det dog ikke Frankerne, der nu var Rigets farligste Naboer, men de to Magter, som Spanien endnu rummede foruden Vestgoterne — Byzantinerne i Sydøst og Sveverne i Nordvest.

Byzantinerne var midt i det 6te Aarhundrede blevet hidkaldte af en oprørsk Vestgoter Athanagild, og et Øjeblik saa det ud, som om Justinian, der lige havde fuldendt Østgoternes Betvingelse, ogsaa skulde tilintetgøre det tredje Germanerrige; men Vestgoterne afvendte Faren ved at myrde deres Konge og gøre Oprøreren til hans Efterfølger, hvorefter han besejrede Byzantinerne uden dog helt at kunne fordrive dem igen. Cordova og Sevilla var deres faste Holdepunkter, og deres Tilstedeværelse i Riget var en Kilde til stadig Uro paa Grund af det naturlige Baand, der var mellem dem og de katolske Romere i Modsætning til den Kløft, der skilte disse fra de arianske Vestgoter. Hertil kom endda, at ogsaa Sveverne paa dette Tidspunkt havde antaget Katolicismen; en Forbindelse mellem dem og Byzantinerne kunde nu altid frygtes, og af samme Grund var Frankerne deres naturlige Forbundsfæller, som det krævede Anstrængelse at holde paa vestgotisk Side. *Byzantinere og Svevere.*

Under disse Forhold fik Vestgoterne til Konge den kraftige Leovigild, hvis ydre og indre Sejre har sikret ham et Navn, der lyser op i den lange Række af de oftest betydningsløse Vestgoterfyrster. *Kong Leovigild.*

Det var ikke mod Byzantinere og Svevere alene, at Leovigild vendte sine vægtige Vaaben, heller ikke udelukkende mod den katolske Del af sine egne Undersaatter, at han havde at kæmpe. Fra det vestgotiske Riges første Time havde det lidt under en Svaghed, der stammede fra dets Kongers altfor ubefæstede Stilling overfor den Stormandsklasse, som de selv ved Fødslen tilhørte, og som de ikke kom til at hæve sig ud over, fordi Tronen besattes ved Valg og kun undtagelsesvis beklædtes af flere paa hinanden følgende Medlemmer af samme Slægt. Heraf fulgte atter, at en Konge ikke sjælden kom til Magten gennem sin Forgængers Mord; med megen Grund dadler Gregor af Tours „denne afskylige Vane hos Vestgoterne, at de, naar deres Konge ikke behager dem, angriber ham med Sværdet og tager sig en anden Hersker"; af de nogle og tredive Konger, der beherskede Vestgoterriget under dets 300-aarige Bestaaen, blev Halvdelen med Vold fjernede fra Tronen og i de fleste Tilfælde myrdede. Saa utaalelig var Tilstanden, at man paa et senere Tidspunkt søgte at raade Bod paa den ved at fastslaa ved Lov, at en myrdet Konges Efterfølger sammen med Adelen skulde hævne hans Mord; man haabede derved at sikre sig mod at faa selve Ophavsmanden til Konge. — Samtidig havde denne for Kongedømmet saa *Kamp mod Adelen.*

87. Vestgotiske Krigere.
(Stenrelief fra 6. Aarh.; i Sevilla).

farlige Stormandsstand nedadtil udfoldet en Magtfylde, der gik haardt ud over den lavere Befolkning; men saa kraftig var den Haand, hvormed Leovigild tøjlede dens Overmod, at endog en katolsk og landsforvist Biskop, Johannes af Valclara, udtaler de stærkeste Ord til hans Sejrs Forherligelse: „Overalt i Landet overvandt og udryddede han Tyrannerne, Spaniens voldsomme Undertrykkere, og skaffede saaledes sig selv og Folket Ro". Tillige havde han søgt Styrke for Kongemagten og Sikkerhed for sig selv ved fra første Færd at faa sine to Sønner Hermenegild og Rekkared udnævnt til sine Medregenter.

Kong Leovigilds Sønner.

Kong Leovigilds Sønner var Frugten af et Ægteskab, som han længe før sin Tronbestigelse havde indgaaet med Theodosia, Datter af en fornem Byzantiner fra Karthagena og selv Katolik. Siden havde han, ogsaa før sin Tronbestigelse, ægtet Kong Athanagilds Enke Godisvinta — Moder til Brunhilde og Galsvinta — og netop gennem dette Giftermaal erhvervet sig en Anseelse, der meget bidrog til hans Opnaaelse af Kongeværdigheden. Imidlertid blev Brunhildes Datter Ingunthis udset til Hermenegilds Brud [1]), idet man som sædvanlig ad denne Vej vilde sikre sig et godt Forhold til Frankerne; men det viste sig her som én Gang tidligere, nemlig ved Amalariks ovenfor nævnte Ægteskab med Klodvigs Datter, at en katolsk Kongedatters Optagelse blandt de arianske Vestgoter kunde faa skæbnesvangre Følger. Amalarik havde villet paatvinge sin Dronning Arianismen og var af den Grund kommet i Krig med hendes Broder; overfor Ingunthis optraadte hendes egen Bedstemoder Godisvinta og søgte med Magt og legemlig Mishandling at tvinge hende til at fornægte sin katolske Tro og lade sig døbe paany som Arianer. Det lykkedes hende ikke at besejre den frankiske Kongedatters Modstand; men omvendt lykkedes det denne at vinde Hermenegild, der selv var Søn af en katolsk Moder, for sin egen Tro. Overfor en Fader som Leovigild var hans Overgang til Katolicismen ensbetydende med aabent Oprør.

Hermenegilds Oprør.

Hermenegild havde Forbundsfæller nok at støtte sig til i den Kamp, der forestod. Der var nu som før Svevere i Nordvest og Byzantinere i Sydøst, der var Hjælp at vente fra Ingunthis's Landsmænd, og der var hele den katolske Befolkning i Riget selv. Men Leovigilds Kraft og Klogskab var i Stand til at overvinde alt. Til Katolikerne forsøgte han en Tilnærmelse; medens han ikke kunde dele deres Opfattelse af den Helligaand, erkendte han sin Tro paa Kristi Lighed med Faderen og lod de arianske Biskopper afholde et Koncilium i Toledo, der vedtog at lette Katolikerne Overgangen til Arianismen ved at opgive Fordringen om Omdøbning. Det lykkedes ad denne Vej at faa endog gejstlige til at frafalde den rette Lære; Gregor af Tours hørte med Bekymring om den Fare, som „Kristus" — d. e. Katolicismen — var stedt i i Spanien. Frankerne søgte Leovigild at vinde ved for sin anden Søn Rekkared at bejle til Kilperiks Datter Rigunthis, der virkelig sendtes hjemme fra med et prægtigt Udstyr og et talrigt Følge, men paa Grund af sin Faders Død aldrig naaede sit Bestem-

[1]) Athanagild ∿ Godisvinta ∿ Leovigild ∿ Theodosia
Brunhilde
Ingunthis ∿ Hermenegild

melsessted, hvor man vel af samme Grund ikke længer lagde Vægt paa at faa Forbindelsen fuldbyrdet. Endelig lykkedes det Vestgoterkongen ved Bestikkelse af den byzantinske Præfekt i Cordova at faa Hermenegild selv i sin Haand; han havde søgt Asyl i en Kirke i Staden og fik Løfte om Skaansel, men henrettedes ikke desmindre Aaret efter. Ingunthis blev af Byzantinerne sendt til Konstantinopel og døde paa Overfarten. Et Hævntog af hendes frankiske Frænder endte med Leovigilds Sejr.

Heller ikke Sveverne undgik at høste Frugten af deres Forbindelse med den oprørske Søn. Samme Aar, som han selv led Døden, gjorde hans Fader Ende paa det lille Riges Selvstændighed. Et svagt Spor af sin Tilværelse efterlod det gennem Aarhundreder: længe efter Middelalderens Udgang kaldte Kastiliens stolte Befolkning Portugiserne for „*los Svevosos*" med spottende Hentydning til deres Nedstamning fra det overvundne Folk. *Sveverrigets Undergang.* *585.*

Aaret efter Svevernes Underkastelse døde den sejrrige Konge. Hans Regering afslutter den første Periode af Vestgoterrigets Historie; det, han kæmpede for, og hvorfor han skaanselsløst ofrede sin Søns Liv, var ikke bestemt til at overleve ham selv.

* * *

Kong Leovigilds Dødsaar blev tillige Aarstallet for hans Folks Overgang til Katolicismen. Der er noget tragisk i denne Udgang af hans Livs Kamp, noget grumt ved den Skæbne, der væbnede den ene Søn til Oprør mod en Fader, som havde elsket ham højt nok til at tage ham til Medkonge, for at lade den anden Søn efter hans Død træde Frugten af den dyrtvundne Sejr under Fod. Men politisk set handlede Rekkared klogt og til Gavn for sit af Religionsforskellen spaltede Rige, da han „af himmelske og jordiske Grunde" erklærede sig for omvendt til den katolske Lære og fremtvang dens Antagelse af alle Vestgoter. Det var den første og nødvendige Indledning til at udjævne Kløften mellem de to Racer; Arianismen maatte vige, thi Germanerne maatte ligge under ved Raceblandingen; deres Religion havde aldrig naaet den Fasthed indadtil eller den Organisation udadtil, som den gamle Kulturs Bærere havde kunnet give Katolicismen. Ogsaa i ydre Henseende frembød det af Rekkared gjorte Skridt store Fordele; de netop undertvungne Svevere vilde som Katoliker have været vanskelige at holde i Tømme for en ariansk Regering, og overfor Byzantinerne bortfaldt den Fare, som den romerske Befolknings Sympatier hidtil havde medført; deres Omraade aftog efterhaanden, og et Stykke ind i det følgende Aarhundrede lykkedes det at forjage deres sidste Levninger. *Overgang til Katolicismen.* *586.*

Vigtig og af vidtrækkende Følger blev endelig den Deltagelse i Statslivet, der fra nu af tilfaldt de katolske Bisper. Som den romerske Befolknings naturlige Beskytter mod Arianerne og Goterne var den ortodokse Gejstlighed forud for Religionsforandringen saa at sige blevet opdraget til Indblanding i de verdslige Anliggender; nu fik denne Indblanding en hidtil ukendt Betydning. Kirkens faste Organisation gav den Styrke, og den besad i sine Koncilier et Organ for sin Myndighed, hvortil der ikke fandtes noget Sidestykke paa det verdslige Om- *Koncilier.*

raade; derfor kunde efter Katolicismens Sejr den mærkelige Udvikling foregaa, at selve Bispekoncilierne, der fra nu af holdtes i Residensstaden Toledo under Metropolitens Forsæde, blev til Statskoncilier med Ret til at træffe Afgørelse ogsaa i verdslige Anliggender. Vel havde samtidig en Del af Kongen udnævnte Stormænd faaet Sæde i Forsamlingen, men deres Tal var kun ringe i Sammenligning med de gejstliges, oftest hen ved en Femtedel eller omtrent 20 overfor ca. 80 Biskopper. Konciliets Beslutninger skulde have Kongens Samtykke for at faa Lovskraft, men dette synes i Almindelighed at have været en Formsag, og det var saaledes i Virkeligheden Bisperne, der var Rigets lovgivende Myndighed. Dog var Mødernes Afholdelse hverken hyppig eller regelmæssig; ikke enhver Konge var til Sinds at dele Magten med de myndige Prælater. En flittig Sammenkaldelse af Konciliets Medlemmer er oftest Tegn paa en Konges Svaghed; omvendt maatte stundom en kraftig Hersker bøde med Kronen for sin Uvilje mod de gejstlige Medregenter. Og Bispernes Myndighed udøvedes langtfra gennem Koncilierne alene; de havde Overopsyn med hele Embedsstanden og var højeste Instans i alle Retssager. For Folket og som Modvægt mod Adelsherredømmet var deres Magtstilling vistnok en Vinding; men Kongedømmet var næppe blevet stærkere derved.

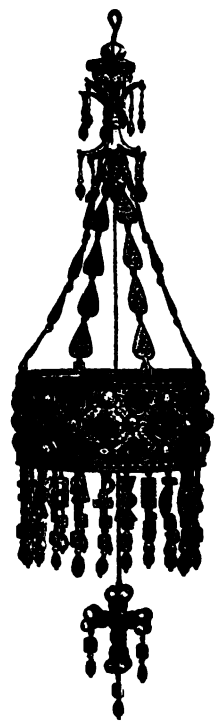

88. Votivkrone i „Guarrazar-Skatten" i Paris. Den skriver sig fra Kong Rekisvint.

Kindasvint. Henimod Midten af det 7de Aarhundrede fik Riget dog en kraftig Styrer i den 79-aarige Kindasvint, der greb Magten som en Modstander af Bispevældet, men i endnu højere Grad blev en Svøbe for den tøjlesløse Adel, der til Trods for hans høje Alder i 11 Aar maatte bøje sig for hans Myndighed. Under ham og hans Søn Rekisvint fik den *Lovgivning.* vestgotiske Lov sin endelige Skikkelse i en *„lex Visigotorum"*, der var bestemt til at gælde for alle Rigets Indbyggere, Romere saa vel som Goter; det Udtog af Romerretten — ɔ: Codex Theodosianus —, der gaar under Navn af „Alariks Breviar" og fra ca. 500 havde været Lov for Romerne i Vestgoterriget, blev afskaffet og dets fremtidige Anvendelse modvirket ved strænge Straffebestemmelser. Dette var det andet og store Skridt til *Vestgoters og Romeres Sammensmeltning.* Fremme af Racernes Sammensmeltning; hvad den fælles Religion havde indledt, fuldbyrdedes gennem den fælles Lov. Hidtil havde end ikke Ægteskab mellem de to Nationer været tilladt for Loven, skønt det alligevel ofte fandt Sted eller erstattedes af illegitime Forbindelser; thi i Alariks Breviar var — til Betryggelse for Romerne mod de indvandrede Barbarer — blevet optaget det Forbud mod indbyrdes Ægteskab, der i Romerlovgivningen stammede fra den fjerne Tid, da Vestgoterne stod ved Grækenlands Nordgrænse som Østrigets frygtede Naboer. Nu ophævedes dette Forbud, og Raceblandingen mødte ikke længer nogen Hindring. Men ligesom Trosfællesskabet kun var kommet i Stand ved, at det erobrende Folks Efterkommere antog de overvundnes Religion, saa-

ledes var det ogsaa den indvandrede Race, der ved Sammenblandingen mistede sin Nationalitet. Det gotiske Sprog gik under, idet Børnene af de blandede Ægteskaber kom til at tale Latin, der allerede forud havde faaet Forrangen, da efter Arianismens Ophør ogsaa de gotiske Katoliker maatte benytte det romerske Kirkesprog. Heller ikke Lovfællesskabet betød andet end Sejr for Romanismen; vel var det „Romerretten", der afskaffedes, og „Vestgoternes Lov", der blev fælles, men den sidste var i Tidens Løb undergaaet saa store Ændringer i romersk Retning, at den næppe havde andet vestgotisk end Navnet tilbage; kun derfor var den skikket til at blive Fælleslov. Racernes Sammensmeltning er da i Virkeligheden ensbetydende med Vestgoternes Romanisering. Det gotiske Overherredømme fandt ene Udtryk i Kongens Nationalitet og i Bestemmelsen om, at det af de verdslige Stormænd kun var Goterne, der i Forening med Rigets Bisper traadte sammen for efter en Konges Død at vælge hans Efterfølger. *Romanisering.*

* * *

Det Billede, som Samfundet i det spanske Vestgoterrige i det 7de Aarhundrede frembyder, er da ikke længere præget af Modsætningen mellem de to Folkeracer. Den gamle Befolkning havde sejret i den nationale Kamp; den havde ved Hjælp af sin Gejstlighed, sin Embedsstand og sine Stæder med deres urørte Byforfatning og det til en vis Grad fortsatte Kulturliv kunnet bevare Sammenhængen med sin romerske Fortid, og Vestgoterne havde lidt efter lidt bøjet sig for dens Overlegenhed, havde antaget dens Religion og ladet sine Love gennemtrænge af dens Aand. Socialt havde en retfærdig Ligestillethed allerede længe kendetegnet de to Folks Stilling indenfor det fælles Rige; Romerne var meget snart efter dets Oprettelse blevet værnepligtige, først i særlige Afdelinger, men allerede i det 6te Aarhundrede indenfor Goterhærens Rammer under Anførsel af dens Hundred- og Tusindførere *(centenarii* og *millenarii),* og til Gengæld var ogsaa Goterne skattepligtige. De Skillelinier, der nu var draget mellem Indbyggerne, havde intet at gøre med den nationale Forskel. Som i Romertiden var Befolkningen delt i Klasser, og ligesom den Gang var det Besiddelsen, der laa til Grund for Inddelingen. „De fattige" *(pauperes)* eller „ringe", „usle" *(humiles, viles)* havde været Lovens Navn paa dem, hvem det ikke i Tilfælde af Lovovertrædelse kunde nytte at paalægge den fulde Bøde, som „hæderlige Folk" *(honestiores)* skulde udrede; senere var imidlertid for deres Vedkommende Pryg- eller anden Legemsstraf traadt i Stedet for Bøden, eller Forbrydelsens Straf var blevet Trældom — Fængselsstraf kendte Datiden ikke —; men saa kasteagtig skarp var Sondringen blevet mellem Klasserne, at den enkelte, der havde Evne til at sone sin Brøde med Penge, ikke fik Lov dertil, naar han af Stand hørte til „de fattige". I Mellemklassen *(mediani)* fandtes navnlig Byernes Dekurioner, der havde beholdt deres Funktioner fra Kejsertiden, og hvis Stilling som Skatteopkrævere heller ikke nu var misundelsesværdig. Kun den øverste Klasse, „de mægtige" *(potentiores)* eller Palatinerne — d. v. s. de til „Paladset" eller Hoffet hørende —, var i Besiddelse af virkelig Rigdom. Det var Arvetagerne efter de *Indre Forhold.* *Klassedeling.*

godsejerlige Senatorer fra Romertiden, og Forskellen var ikke stor mellem disses virkelige Efterkommere og de Goter, der havde faaet Plads imellem dem.

Den Opløsning af Latifundierne, som Delingen med Goterne i en Mængde Tilfælde maatte medføre, havde aabenbart ikke været af lang Varighed. Nu som *Storgodser.* før begunstigede Forholdene Storgodsets Vækst. De smaa Jordbesiddere havde ikke blot økonomisk talt vanskeligt ved at bestaa; ved Siden heraf virkede Trangen til Beskyttelse, Nødvendigheden af i de urolige Tider at søge ind under en mægtigeres Værn. Men Prisen, de maatte betale, var Opgivelsen af deres Jord; de afstod den til en Storgodsejer og fik den tilbage som en „Naadegave" *(Precarium),* der kun for deres egen Levetid hjemlede dem Brugen af den. Sørgmodig skildrer Historieskriveren Salvian i Slutningen af det 5te Aarhundrede disse Forhold i det vestgotiske Rige: „Mangfoldige er de, der opgiver deres Jordstykker og Huse for at give sig ind under de stores Beskyttelse og gøre sig til de riges undergivne. Saadan beskytter disse de ulykkelige, at de bliver ulykkeligere derved; thi de maa give Beskytterne al deres Ejendom for at opnaa Beskyttelsen. Saaledes mister Børnene deres Arv, for at Fædrene kan blive beskyttede". Senere førte den trykkende Hærpligt til et lignende Resultat.

Seniorat. Ejerne af disse Storgodser var dels de gamle Senatorslægter, dels de gotiske Stormænd. Den vestgotiske Slægtsadel var gaaet til Grunde under Indvandringens Uro; men en ny Adel var ligesom i de andre Riger udsprunget af Forholdet til Kongemagten og kappedes med de romerske Senatorer i Erhvervelsen af Rigdom og Magt. I det affældige Romerriges sidste Dage havde Godsejerne væbnet deres undergivne til deres Jordomraaders Beskyttelse, ja havde med saadanne Skarer forsvaret Pyrenæernes Passer mod Germanerne selv; i Begyndelsen af det 6te Aarhundrede kunde en gotisk Storgodsejer — den senere Konge Theudis — omgive sig med en Livvagt af 2000 Klienter og Koloner. Krigerskhed og Tøjlesløshed hørte med til Tiden og fandtes i lige Grad hos den gamle og den ny Adel; i de vanskelig tilgængelige og af Bjærgkæder skilte Landskaber opstod der rundt om Smaariger, hvis Herskere ofte med Vaabenmagt modsatte sig Kongernes Forsøg paa at gøre deres Rettigheder gældende. Et nyt Skridt i denne Udvikling gjorde dog selve Regeringen ved mod Slutningen af det 7de Aarhundrede under Kong Wamba at indrømme „Seniorerne" Ret til under Overbefaling af den af Kongen indsatte Greve selv at anføre deres Mandskab i Rigshæren. Men Følgerne af en saa uklog Overdragelse af Statens Myndighed til private Godsejere skulde ikke komme fuldt for Dagen i det til snarlig Undergang viede Vestgoterrige.

* * *

Rigets sidste Tid. Det vestgotiske Rige i sin sidste Periode frembyder intet tiltalende Skue. Adelsvælden var trods enkelte Kongers kraftige Bestræbelser gaaet stadig frem; Lovløshed og Overgreb mod de laverestaaende var Dagens Orden. Bispernes Indflydelse paa Styrelsen betegnedes af en trykkende Indblanding i alle Forhold, der genkalder Kejsertidens pinagtige Regimente; alt skulde reguleres ved Forbud og Straffebestemmelser; i de mest private Anliggender griber Lovgivnings-

magten ind — som naar Forbud udstedes mod at lade Trolovelser vare mere end to Aar, eller mod en Mands Giftermaal med en Kvinde, der er ældre end han selv. Samtidig synes den religiøse Iver at have været i Aftagende; paa et Koncilium henimod Aarhundredets Slutning beklager Kongen, at Gejstligheden lader sine Kirker forfalde, saa at de forfulgte Jøder spotter over, at de er mere faldefærdige end deres egne tillukkede og nedbrudte Synagoger. Et ynkværdigt Indtryk af Alderdomssvaghed gør det, naar der i en fra Rigets sidste Koncilium bevaret Beslutning paabydes en tre Dages Faste med Gudstjeneste hver Maaned for at afbede, at Djævelen forfører Undersaatterne til Oprør mod Kongen.

Konge og Bisper.

Fremfor alt gjaldt det dog for Bisperne om at hævde deres egen Magt, og de bidrog derved til Kongedømmets Svaghed og Rigets Fordærv. Da den dygtige

89. Votivkrone („Guarrazar-Skatten"; i Paris).

90. Votivkors („Guarrazar-Skatten"; i Madrid).

Kong Wamba for at modvirke Følgerne af de smaa Frimænds Aftagen havde udstrakt Hærpligten til en Del af Trællene, gejstliges saa vel som verdsliges, lod de ham i Vrede over dette Indgreb i Kirkens Rettigheder afsætte og sætte i Kloster; under en senere Konge Egika synes Metropoliten af Toledo Sisbert endog at have haft Planer om Kongedømmets Afskaffelse og et kirkeligt Regimentes Indførelse. Et andet Udslag af Bispevælden var de ubarmhjærtige Jødeforfølgelser, der opfylder Rigets sidste Tid. Under Arianismen havde Jøderne haft gode Vilkaar og udmærket sig baade ved Driftighed og videnskabelig Dygtighed; senere havde de ved Hjælp af deres Rigdomme i lang Tid kunnet afværge Forfølgelserne ved Bestikkelse; men hen imod Aarhundredets Slutning vedtog et Koncilium den fuldstændigste Udryddelse af deres Tro: de skulde gøres til Slaver og deres Børn opdrages iblandt Kristne. Mange af dem havde dog forinden søgt og fundet et Tilflugtssted hos de stammebeslægtede Arabere, der erobrende var trængt frem langs Middelhavets Sydkyst og snart kun af det smalle Stræde mellem Spanien og Nordafrika var skilte fra det Rige, der maatte blive det næste Maal paa deres Vej.

Jødeforfølgelser.

Om Rigets sidste Aar og om de Begivenheder, der gik forud for Arabernes

Arabernes Ankomst. Overgang til Europa, véd Historien saa godt som intet. Der gaar Sagn om Arabernes Hidkaldelse af en oprørsk vestgotisk Greve; sikkert er kun, at de kom, og at Riget faldt næsten med et eneste Slag. Tarik, Emiren af Kairwans frigivne Slave og Hærfører, overskred Strædet, der siden tillige med Klippen, hvor han landede, har baaret hans Navn (Tariks Klippe — Gebel al Tarik ɔ: Gibr-al-tar). Ved Vadi-Bekka, en lille Flod i Nærheden af Xeres de la Frontera, mødte han *711.* Vestgoternes Konge Rothareik, der først nylig havde besteget Tronen. Sejren blev Arabernes; Rothareik selv forsvandt: „man hørte intet mere til ham, og da man hverken fandt ham levende eller død, saa kender ingen hans Skæbne uden Gud alene". Riget var modent til Undergang; indre Stridigheder herskede mellem de enkelte Provinsers Styrere, og Erobringen fuldbyrdedes hurtig af Tariks Herre Musa, der ikke vilde lade sin frigivne have Æren derfor. Vestgotertiden var til Ende; kun til Bjærgegnene i Nord naaede Arabernes Herredømme ikke; dér holdt Spaniernes Forfædre sig uovervundne, indtil Gengældelsens Time slog.

FRANKERRIGET

I. SALISKE LØVS FORFATNING

Modsætning mellem Østgermaner og Franker. Gaar man fra Østgermanernes Historie over til Frankernes, er det først og fremmest Modsætningen mellem deres forskellige Skæbne i Romerriget, der griber en. Vandaler og Østgoter udryddedes, Vestgoterne mistede deres Nationalitet og har ingen Historie paa den anden Side Arabertiden; men Frankernes Herredømme voksede gennem Tiderne, indtil selve Kejserdømmet syntes genfødt ved dem; deres Statsordning blev Forbilledet for det halve Europas Stater, deres Nationalitet blomstrede kraftigt, deres Sprog bevaredes og deres Navn blev Fremtidens Benævnelse for det gallisk-romerske Folk og det Land, som de delte med det.

Frankernes Forbindelse med Tyskland. Forklaringen paa denne Forskel er vel for en stor Del givet derved, at Frankerne i Modsætning til de andre Germaner, hvorom Talen hidtil har været, ikke ved deres Indtrængen i Romerriget afbrød Forbindelsen med det Folk, hvorfra de udskilte sig. De brød sig ikke Vej gennem Romerbefolkningen for at lade dens Bølger lukke sig bag dem; de gik langsomt frem og lod Indgangen aaben, idet de germaniserede de Strækninger, de kom igennem; de skød sig ind i Romerriget som en Kile, der blev stadig bredere og havde sin solide Basis uden for Riget i det gamle Germanerland. Det var herfra, de paa et senere Tidspunkt fornyede deres Nationalitets politiske Overmagt, og det var ene her og i de tilstødende Egne, at den sproglig gik af med den endelige Sejr. I Virkeligheden maa der, naar Talen er om Germanernes Indflydelse i Gallien, gøres en bestemt Forskel paa dette Lands nordlige og dets sydlige Del. I de Egne, hvortil Fran-

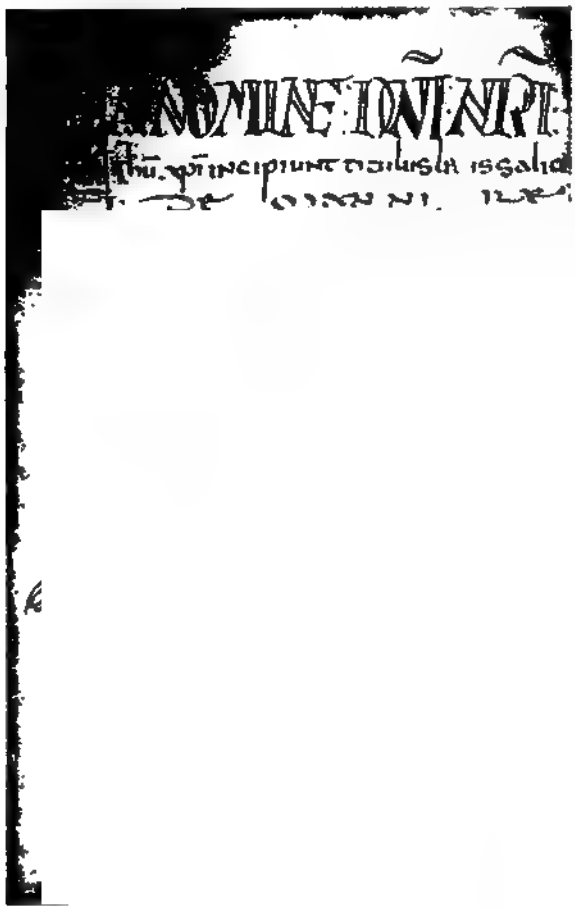

91. En Side i et Haandskrift af Lex Salica[1].
(Stiftsbiblioteket i St. Gallen).

kerne først udstrakte deres Magt paa et senere Tidspunkt, som Vestgoternes og Burgundernes Efterfølgere, formede Vilkaarene sig ikke meget anderledes end i det spanske Naboland, hvor Romanismen havde vundet en saa ubetinget Sejr. Dog selv begrænset til det nordlige Gallien er det nødvendigt at søge særlige Aarsager til, at Frankerne fremfor de andre Indvandrere formaaede at give Udviklingen deres eget Præg.

Frankernes Standpunkt.

Fremhæves bør det da ikke alene, at Frankerne skød sig frem som Forposter for et sammenhængende Germanien, men ved Siden heraf, at de tog Romerland i Besiddelse uden først at have ladet sig paavirke af den romerske Kultur. De havde ikke som Østgermanerne tilbragt Generationer ved Romergrænsen under livligt Samkvem; de havde ikke faaet Bolig indenfor den som Forbundsfæller, deres Førere var ikke traadt i romersk Tjeneste som Officerer, eller naar det undtagelsesvis var sket, var det ikke i deres Egenskab af Førere og havde intet at gøre med Stammernes Fremtrængen. De havde ikke modtaget en ny Religion af deres romerske Naboer, og deres Lovgivning var ikke kommet ind under disses Indflydelse.

[1] Gengivelse: In nomine Domini nostri Jesu Christi incipiunt titulus legis salice: I. De mannire. Si quis ad mallum legibus dominicis mannitus fuerit et non uenuerit, se cum sunnis non detenuerit, sol. XV culpabilis iudicetur. IIII uero, qui alio manit et ipsi non uenerit, se cum sunnis non detenuerit, sol. XV ei, cui manuit, componat. II. De furtis porcorum. Si quis purcellum lactantem de cranne furauerit et ei fuerit adprobatum, *malb. chranne chalti, rechalti*, sol. III culpabilis iudicetur. Si quis purcellum furauerit, qui sine matre uiuere possit, et ei fuerit adprobatum, *malb. himnes theca*, sol. I culpabilis iudicetur, excepto capitale et dilatura. Si quis bimum porcum furauerit, *malb. in zimis sniani*, sol. XV culpabilis iudicetur, excepto capitale et dilatura.

Anm. De med Kursiv trykte Steder er de saakaldte *malbergske Gloser*, d. v. s. germanske Retsudtryk, som brugtes paa Malberget. Da de ikke kan tydes med Sikkerhed, er de udeladte i Oversættelsen.

Oversættelse: I vor Herre Jesu Kristi Navn begynder den saliske Lovs Titel: I. Om retslig Stævning. Naar nogen efter de beskrevne Love er blevet stævnet for Retten og ikke kommer, skal han, saafremt ingen lovlig Forhindring har afholdt ham, idømmes en Bøde af 15 Solidi. Men den, der har stævnet en anden og ikke selv kommer, skal, saafremt ingen lovlig Forhindring har afholdt ham, betale den, som han stævnede, 15 Solidi. II. Om Tyveri af Svin. Naar nogen har stjaalet en Pattegris ud af Stalden og overbevises derom, skal han idømmes en Bøde af 3 Solidi. Naar nogen har stjaalet en Gris, der kan leve uden Moderen, og overbevises derom, skal han idømmes en Bøde af 1 Solidus, foruden Kapital og Dilatur. Naar nogen har stjaalet et toaarigt Svin, skal han idømmes en Bøde af 15 Solidi.

Lex Salica. I de saliske Frankers Lov — det Folks Lov, der politisk set var bestemt til at overflyve alle sine Frænder og grunde et kommende Verdensrige — er der bevaret et Mindesmærke fra Germanernes Fortid, som der intet Sidestykke findes til. Vestgoternes og Burgundernes Lovgivning tilhører en Periode, da Romerrettens Indflydelse i rigt Maal havde gjort sig gældende; den saliske Lov skildrer den Tilstand, hvori Frankerne befandt sig ved deres Indtrængen i det omsider opløste Romerrige; men samtidig viser den tilbage til en svunden Tid, skildrer et Germanerfolk, der endnu er uberørt af Romerkulturen. Omtrent til Aar 480 henfører man den første Optegnelse af denne Lov, som „Frankernes Folk, mens det endnu var i Barbartilstanden" — saaledes hedder det i den noget senere affattede Fortale til Loven —, havde fastsat ved fire af sine udvalgte Mænd, og som Kongerne Klodvig, Kildebert og Klotar siden „forbedrede". Fuld af Selvfølelse skildrer Fortalens Forfatter i verslignende Sætninger sit Folk:

Frankers berømte Folk,
grundlagt af Gud,
tappert i Vaabenfærd,
trofast i Fredsforbund,
kløgtigt af Sind,
herligt af Skikkelse,
dristigt, hurtigt og stærkt . . .
det er det Folk, som,
fordi det var kraftigt og kækt,
Romernes tyngende Aag
rysted af Nakken i Kamp.

Saliske Lovs Oplysninger om Frankernes Samfundsforhold. Loven selv er først og fremmest en Straffelov, med vidtløftig Opregning af de Bøders Størrelse, hvormed saavel Tyverier som Drab og andre Voldshandlinger sonedes; desuden indeholder den Rettergangsregler, Arveregler og andre Bestemmelser vedrørende Forholdet mellem Slægtens Medlemmer — altsammen Ting af praktisk Betydning i det daglige Liv. Men mangfoldige er de Oplysninger, den derigennem meddeler om økonomiske, sociale og andre Forhold baade før og efter Indvandringen. Det er den saliske Lov, der giver Underretning om, at Jordfællesskabet var blevet afløst af Privateje, idet Sønnerne arvede Jorden med Udelukkelse af Døtrene; Bondegaardens Udseende med Hallen *(sala)*, den kælderagtige Spindestue og de spredtliggende Udhuse — Stald *(scuria)*, Lade — tydeliggøres, og Forholdet mellem de forskellige Ejendeles Værdi oplyser Næringsvejenes Tilstand hos det primitive Folk, der betalte et Sværd ligesaa dyrt som en Ko og gav en Hingsts Værdi for en Hjælm. Om den sociale Rangforordning giver Bødernes ulige Størrelse den klareste Forestilling. Voldsbøden — „Værnpengene", hvormed Frankerne værnede deres egne og deres Slægtninges eller undergivnes Liv og Lemmer — vekslede efter den forurettedes Stand; saaledes var den fri Frankers Liv 200 Guldsolidi [1]) værd, den stavnsbundne Jorddyrkers kun 100; ved Tjenesteforhold til Kongen fik Frankeren sine Værnpenge tredoblede, og det hvad enten han hørte til hans

[1]) En Solidus var en Guldmønt omtrent som en Tikrone; men i Forhold til Livsfornødenhederne havde Pengene den Gang en langt større Værdi end nu (en Ko vurderedes til 3 Solidi o. s. fr.).

Hird *(Trustis)* eller tjente ham som Embedsmand (Greve eller *Sakebaro*). At der ikke fandtes nogen Fødselsadel, fremgaar indirekte af Lovens Tavshed derom. Ogsaa Forholdet til den overvundne Race oplyses paa den utvetydigste Maade gennem Bødesystemet. Værnpengene var blevet udstrakt til at gælde Romerne; de havde faaet Borgerret i det erobrede Land, de var ikke Fjender, der skulde slaas ned. Men den fri Romer -- „Ejeren" kalder Loven ham i Modsætning til den jordløse Kolon — værdsættes kun til det halve af den frankiske Frimand; og det samme indbyrdes Forhold vedligeholdes, naar han træder i Kongens Tjeneste og som hans „Husfælle" *(conviva regis)* indtager en til Hirdmandens *(Antrustionens)* svarende Stilling; i saa Fald steg altsaa Bøden for at dræbe ham til 300 Solidi, medens den for Frankeren var 600. Kun for de romerske Koloners Vedkommende stillede Forholdet sig lidt gunstigere; de vurderedes til $62^1/_2$ Solidi eller $^5/_8$ af de frankiske *Liters* Værd — sikkert nok fordi de anvendtes ogsaa paa de frankiske Jordbesidderes Godser.

Forhold til Romerne.

Medens de sidstnævnte Bestemmelser maa stamme fra en Periode, som ligger tæt op til Tidspunktet for Lovens Nedskrivning, indeholder den andre Afsnit, der bærer den fjerne Fortids Præg. Den indbyrdes Sammenhæng mellem Slægtens Medlemmer træder frem med en Styrke, der leder Tanken tilbage til Slægtsforfatningen fra Cæsars Dage. Hvor uberørt af romersk Civilisation maatte ikke det Folk være, der i sin Lovbog indførte en Forskrift som den, der bærer den barbarisk klingende Overskrift „Om *chrene cruda*" og lyder saaledes:

Rester af Fortidens Forfatning.

„Hvis nogen har dræbt et Menneske og ikke efter at have givet al sin Ejendom har opfyldt Lovens Krav, skal han med 12 Mededsmænd bevidne, at han hverken over Jorden eller under Jorden har mere, end han alt har givet. Derefter skal han gaa ind i sit Hus og fra dets 4 Hjørner samle Jord i sin Haand og derpaa stille sig paa Dørtærsklen med Blikket vendt ind i Hytten og derpaa med den venstre Haand kaste Jorden over sine Skuldre paa den, der er hans nærmeste Slægtning. Hvis allerede Moderen og Brødrene har betalt, skal han kaste Jorden over sin Modersøster eller hendes Sønner, d. e. over tre af Moderens Slægt, og over de tre, der er nærmest af Faderens Slægt. Derefter skal han i den blotte Skjorte, uden Bælte, uden Sko og med Stav i Haand springe over Hegnet, for at hine tre skal betale Halvdelen af, hvad Loven byder; det samme skal de gøre, der kommer af Faderens Slægt. Men hvis nogen af dem er saa fattig, at han ikke kan betale sin Del, skal han paa sin Side kaste *chrene cruda*[1]) over den, der har mere, for at han skal betale det hele . . ."

Ved Jordkastningen og Springet over Hegnet betegner Skyldneren, at han afstaar sin Ejendom til Slægten; bliver Bøden alligevel ikke betalt, maa han med sit Liv sone Gerningen. Omvendt tilkom i Tilfælde af Drab de to Tredjedele af Værnpengene — *faidus* — den dræbtes Slægt, medens den sidste Tredjedel var hjemfalden til Kongen som *fredus*, Bøden for den brudte Fred. En Mand kunde sige sig løs fra sin Slægt, men havde da ogsaa frasagt sig sin Ret baade til Arv og til eventuelle Drabsbøder; Arven efter ham selv tilfaldt Kongen, og det samme var Tilfældet med Bøden, hvis han dræbtes.

Et Fortidspræg har ogsaa Retsforfatningen, saaledes som den fremtræder i

[1]) Man har i dette Udtryk for Jorden eller Støvet ment at genkende Ordene „reine Kraut".

Retsforfatningen. den saliske Lov. Inden for hvert Retsomraade holdtes til bestemte Tider uden forudgaaende Indkaldelse Tinget eller *Mallus* paa „Malberget" ɔ: Tinghøjen under Forsæde af en *Tungin,* der var valgt af Folket og sikkert er den samme som Fortidens Princeps. Han ledede Retsforhandlingerne, men det var Tingmændene, der fældede Dommen eller „sagde Loven", som det hed; de kaldtes Rachineburger, naar de i dette Øjemed havde taget Plads paa de fire Bænke, der hegnede Tingstedet, og skulde i det mindste være 7 i Antal for at gøre Loven Fyldest. Bevismidlerne var navnlig Renselsesed med Mededsmænd og den Art af „Gudsdom", der kaldtes Kedelprøve og bestod i, at den anklagede fra en Kedel med kogende Vand skulde optage en deri nedsænket Genstand. Straffen var oftest Bøder; men en Forbrydelse straffedes ikke, naar ingen optraadte som Klager, og mangt et Drab kom ikke for Retten, fordi Slægten valgte Blodhævn for Bøde.

Fuldbyrdelsen af de fældede Domme tilkom alt paa denne Tid ikke Folkets, men Kongens Embedsmænd, nemlig Greven, *grafio,* og de ham underordnede Sakebaroner, hvoraf der maatte være indtil tre ved hvert Malberg.

Kongedømmet. Om Frankernes politiske Forfatning indeholdes der direkte intet i Saliernes Lov. Men af de kongelige Embedsmænds Myndighed og af deres Anseelse, der udtrykkes gennem den tredoblede Drabsbøde, udlæses Kongemagtens stigende Betydning. Den fremgaar endvidere af den Forrang, der paa samme Maade gives Kongefølget, ja enhver, der dræbes under sit Ophold ved Hæren, altsaa medens han, om end kun midlertidig, er i Kongens Tjeneste; for Frimands Drab skal der i saa Fald bødes 600 Solidi og for Antrustionens 1800. Ogsaa Kongens betydelige Part i Bøderne og enkelte Sagers Henvisning til hans retslige Afgørelse peger i samme Retning. Allerede er da de første Tegn paa den kommende Udvikling at spore i den gamle Lov.

Sæderne. Endog det sædelige Standpunkt hos Frankerne skinner igennem i deres Lov. Det fremfor noget skulde i Fremtiden undergaa en sørgelig Forvandling, og det er derfor værd at lægge Mærke til, hvad de forud for Berøringen med Romerne ansaa for den største Skam. Som overalt er det Bøderne, der afgiver Maalestokken, i dette Tilfælde saaledes Bøden for Skældsord og falsk Beskyldning. At skylde en Mand for Fejghed ved at kalde ham en Hare eller sige, at han havde kastet sit Skjold i Kampen, kostede 3 Solidi; at beskylde ham for Angiveri eller Falskhed var meget værre og bødedes med 15 Solidi; men højest Bøde — 45 Solidi — ramte den, der skældte en fri Kvinde for en Skøge. Vederhæftigheden og den rene Livsførelse synes da hos de primitive Franker at være værdsat højere end selve den Krigerskhed, der fra et Bondefolk skulde gøre dem til en Verdensmagt.

Den saliske Forfatning er, som det er blevet udtalt, „ikke Begyndelsen til en ny Udvikling, men Afslutningen paa en gammel". Den er optegnet paa et Tidspunkt, da alle Forhold var i Færd med at forandres. Som et Element i den ny Udvikling hævdede den dog sin Plads og gjorde netop derved denne væsensforskellig fra Tilstanden i de hidtil skildrede Samfund.

II. GALLIENS EROBRING

Frankerne før Klodvig.

Forud for Romerrigets Opløsning havde Frankernes Fremtrængen i Nordøstgallien vel været ustandselig, men yderst langsom; til Gengæld havde det været en virkelig Tilegnelse; Befolkningen var blevet fortrængt og Landsby paa Landsby dannet paa germansk Vis. Af de to frankiske Hovedfolk indehavde Ripuarerne Rinlandet paa begge Sider Floden mellem Köln og Mainz; Salierne stod Nord for dem i Lavlandet med bedre Betingelser for at trænge frem imod Vest. Efter Midten af det 5te Aarhundrede havde de vestligstboende en Konge Kilderik, hvis „Rige" laa omkring Tournay; fra hans Fader Mervig stammer Ættens Navn Merovinger. Kilderiks Nabo var den romerske Befalingsmand *(magister militum)* i Soissons, Ægidius; i Følge Sagnet skal Kongens Vilkaarlighed have faaet Frankerne til at jage ham bort og tage Ægidius til Herre. I hvert Fald kom han dog tilbage og var til sin Død 481 Konge i Tournay; her har man fundet hans Grav, hvori han efter germansk Skik var blevet nedsænket med Stridshest og Vaaben — Sværd, Spyd og Økse — foruden andre Skatte; blandt disse var der en Seglring med en harniskklædt Krigers Brystbillede og Omskriften „*Childirici regis*" („Kong Kilderiks"). Hans Søn var Klodvig, der 15 Aar gammel tog sin Faders indskrænkede Magt i Arv for i en 30-aarig Regering at lægge Grunden til et Verdensrige.

Riget i Tournay.

92. Kilderiks Seglring. (Fra hans Grav i Tournay).

481.

Klodvig.

Da Klodvig arvede Herredømmet over Salierne omkring Tournay — næppe over alle saliske Stammer —, var Kejserrigets sidste Time endelig slaaet. For Frankernes Vedkommende var dette dog uden stor Betydning; thi netop i deres Naboskab bestod Romermagten endnu, opretholdt af Ægidius's Søn Syagrius, der trods Franker i Nord og Vestgoter og Burgunder i Syd havde skabt sig et uafhængigt „Rige i Soissons". Den mægtige Vestgoterkonge Eurik havde ikke søgt at fortrænge

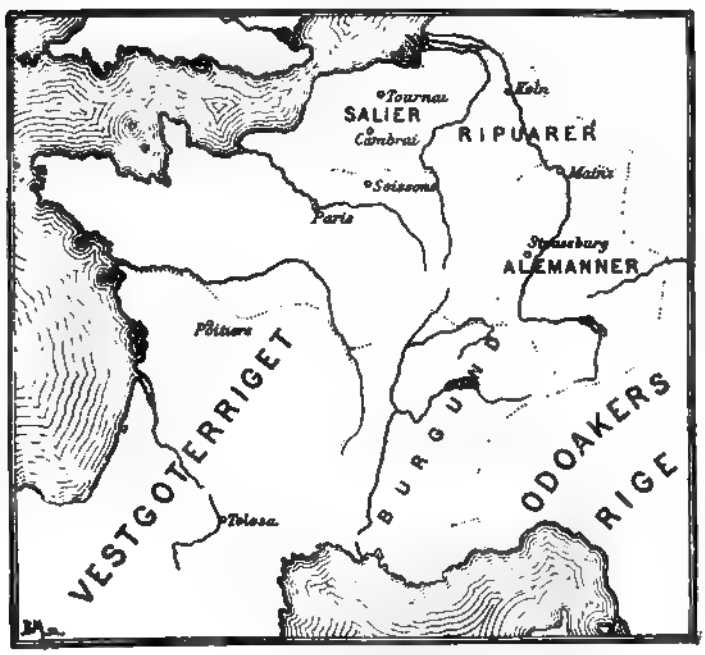

93. Gallien 481.

ham; men da han var død og Riget gaaet over til hans svagere Søn Alarik, hvem det syntes mindre farligt at udæske, var for den unge Salierfyrste Øjeblikket kommet til den første Udvidelse af sin Magt. Syagrius overvandtes uden Vanskelighed, og snart gik Klodvigs Rige til Loire, hvor det stødte sammen med Vestgoternes. Sit Regeringssæde flyttede han fra Tournay til Soissons; de to Stæder ligger i en Linie, der fra Nord til Syd deler Gallien i to Halvdele; ikke langt fra denne Linie ligger atter Syd for Soissons den By, der endnu i Klodvigs Dage og derefter for alle Tider skulde blive Frankrigs Hovedstad. Mod Syd gik Vejen for den unge Erobrer; dog ikke mod Syd alene; ogsaa mod Øst og Nord maatte han have Blikket rettet for at skabe et sikkert Grundlag for sin Magt.

Sejr over Syagrius 486.

I en sjælden Grad var hos Klodvig Betingelserne til Stede for i Tider som disse at blive en Erobrer og Statsgrundlægger af Rang. Man har kaldt ham en Datidens Franker i overnaturlig Størrelse; kraftfuld og kløgtig, magtbegærlig og havesyg, hensynsløs og troløs var han; men han var i Stand til at tøjle sine Lidenskaber og følge forud lagte Planer fremfor paa Barbarvis at tilfredsstille Øjeblikkets Hævntrang, og han blev derved en Hersker over sit Folk, som det maatte bøje sig for. Stærk ved Frankernes Lydighed kunde han lægge de omgivende Lande under sin Krone og til sine romerske Undersaatter skabe et Forhold, der atter øgede hans Styrke. I sin dobbelte Egenskab af Frankerhærens frygtindgydende, men halvbarbariske Fører og Kejserens Arvetager overfor Romerne fremtræder han i Beretningen om en Tildragelse, der knytter sig til Indtagelsen af Soissons. Ved Byttets Deling havde han udvalgt sig et kostbart Kirkekar, fordi han paa Biskoppens Anmodning vilde give Kirken det tilbage; men en Franker slog med sin Økse paa Karret og raabte, at Kongen ikke skulde have andet af Byttet, end hvad der tilfaldt ham ved Lodtrækningen. De andre Krigere støttede imidlertid Klodvig, der tog Karret og gav det til Biskoppen. At straffe den dristige Franker for hans Optræden kunde der ikke være Tale om; dertil var Frankerfyrsten for lidt hævet over sine Krigsfæller. Men ved den næste Mønstring fandt han Lejlighed til at dadle hans Udrustning, tog hans Vaaben fra ham og kastede dem til Jorden; og da Frankeren bøjede sig ned for at opsamle dem, ramtes han af Kongens dræbende Øksehug. Klodvig havde faaet Hævn og lært de andre Franker at vogte sig for hans Vrede.

Klodvigs Herskernatur.

94. Frankisk Kriger.
Efter Rekonstr. i Museet i Mainz.

Syd for de ripuariske Franker boede paa begge Sider af Rinen i denne Pe-

riode Alemannerne, der ligesom Frankerne var et relativt fastboende Bondefolk og havde taget romersk Jord i Besiddelse uden at foretage store Vandringer. Mod dem vendte Klodvig 10 Aar efter Soissons's Indtagelse sine Vaaben. Paa den gamle Romervej mellem Köln og Trier mødtes de to Germanerfolk i et Hovedslag, hvis Udfald en Tid lang syntes tvivlsomt, indtil det endte med Frankernes Sejr og Alemannerkongens Død; en Del af Folket trængtes derefter mod Øst og erstattedes af Franker, Resten underkastede sig Klodvig. Det var en Udvidelse af hans Herredømme, der i høj Grad maatte styrke det germanske Element i Riget og øge dets Modstandskraft i Kampen mod Romeraanden. *Sejr over Alemannerne.* *496.*

Til Alemannerslaget knytter sig imidlertid Begivenheder af endnu større Rækkevidde. Flere Aar forinden havde Klodvig ægtet en burgundisk Prinsesse Krotkildis; hun var Kristen og i Modsætning til sine arianske Frænder Katolik. Frankerne var jo Hedninger, og den katolske Dronnings Stilling iblandt dem var af en ganske anden Art end f. Eks. de frankiske Kongedøtres senere hos Vestgoterne. Hendes Forsøg paa at omvende Klodvig blev ikke helt afviste; der var ikke her Tale om at bestride Kristi Lighed med Faderen eller den Helligaands Stilling i Treenigheden; Frankerne stod overfor en hel ny Lære om en Guddom, der var forskellig fra dem, de hidtil havde dyrket, men muligvis meget mægtigere. For Klodvig var dette Hovedsynspunktet; han betvivlede ikke Beretningernes Sandhed — da han hørte om Kristi Martyrdød paa Korset, ønskede han blot at have været der med sine Franker for at kunne hævne ham —; men Spørgsmaalet var, om det var klogt at fortørne de gamle Guder ved at slutte sig til den ny. Da han mistede sin førstefødte Søn umiddelbart efter, at han med hans Indvilgelse havde modtaget den katolske Daab, saa han deri et Vidnesbyrd om sine Guders Vrede og den kristne Guds Afmagt; den anden Søn overlevede imidlertid Daaben, og han blev atter vaklende. Under disse Forhold fandt Alemannerslaget Sted; Sejren syntes at hælde til Fjendens Side, og forfærdet anraabte Klodvig de Kristnes Gud; ham alene vilde han i Fremtiden dyrke, hvis han vilde give Sejren i hans Haand. *Klodvig og Katolicismen.*

Saaledes lyder Beretningen, og de paafølgende Begivenheder stadfæster den. Juledag 496 døbte Biskop Remigius af Rheims Frankerkongen og derefter 3000 af hans Mænd, der i Forvejen i en Forsamling havde erklæret, at de vilde „forkaste de dødelige Guder og følge den udødelige, om hvem Remigius prædiker". „Bøj dit Hoved, stolte Sugambrer" — tilraabte Biskoppen Kongen med det fra Frankernes Fortid stammende Navn —, „tilbed, hvad du har brændt, og brænd, hvad du har tilbedt"; Sagnet tilføjer, at en Due fra Himlen bragte Olien til at salve ham med. Sikkert vilde dog den betydningsfulde Begivenhed være indtruffet uden Alemannerslaget, vel endog uden en Krotkildis's Medvirkning. Den var en Nødvendighed ligesom Vestgoternes senere Omvendelse til Katolicismen og mere selvfølgelig end deres oprindelige Omvendelse til Kristendommen. Før eller senere maatte disse i en katolsk Befolknings Midte optagne Hedninger være bukkede under for det fra alle Sider udgaaende Tryk. Og at de blev Katoliker og ikke Arianere var ligesaa naturligt, som at det gik Vestgoterne omvendt i den arianske Læres Sejrstid i Konstantinopel. *Katolicismens Sejr.*

De politiske Følger af Katolicismens Antagelse.

Men var Katolicismens Antagelse selvfølgelig, var den derfor ikke mindre følgerig. Man har sagt, at det var Frankernes Held, at de var Hedninger og kunde gøres til Katoliker, medens deres Naboer mod Syd endnu var Arianere og ingenlunde tilbøjelige til at opgive deres Tro. Derfor blev de støttede af den romerske Befolkning, mens de andre Germaner kun blev taalte; derfor ønskede disses Undersaatter „med Længsel" deres Herredømme, derfor tilfaldt Gallien Frankerne fremfor Vestgoter og Burgunder. Efter Kongens Daab tilskrev Remigius Bispen af Vienne: „Enhver Triumf for Klodvig er Kirkens egen Sejr!"

Kamp mod Burgunderne 500.

Det første Skridt mod Burgunderne blev gjort af Klodvig selv. Deres Konge var den Gang Gundobad, hvis Navn knytter sig til den bekendte *„loi Gombette"*, som han gav for sine burgundiske Undersaatter, medens den gamle Befolknings Tarv varetoges ved en forkortet Udgave af den for dem gældende Romerret. Den frankiske Dronnings burgundiske Fødsel kunde ikke være nogen Anstødssten for hendes Ægtefælles Erobringsplaner; thi hendes Farbroder Gundobad var hendes Faders Morder. Burgunderne overvandtes dog ikke den Gang; Gundobad besejredes og flygtede, men kom tilbage og beholdt sit Rige mod at give Frankerkongen Tribut. Først Krotkildis's Sønner var den fuldstændige Erobring forbeholdt.

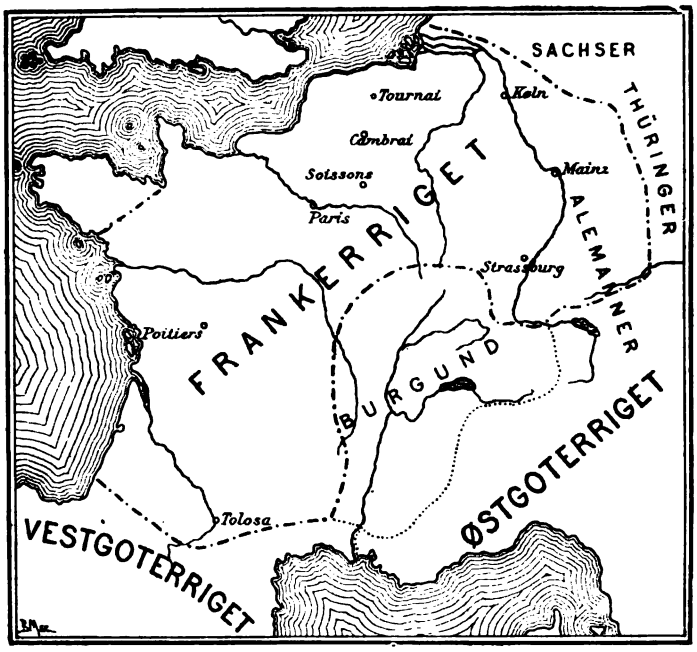

95. Klodvigs Rige.

Sejr over Vestgoterne 507.

Med afgjort Held vendte Klodvig sig derimod mod Vestgoterne; her vandt han vel sin største Sejr. Alarik II's Overvindelse betød trods Østgoternes Indgriben det frankiske Riges Fordobling eller mer end det. Fra da af var det, at Paris blev Klodvigs Hovedstad; fra en sydlig By var den blevet Rigets Midtpunkt.

Smaakongernes Udryddelse.

Den saliske Stammekonge herskede nu over et Rige, der i Datiden kun stod tilbage for Østgoternes og Byzans. Men i Forholdet til Frankerne var hans Magt ikke steget efter samme Maalestok; dér delte han endnu Kongeværdigheden med talrige andre Stammefyrster, — Smaakonger, hvoraf Salierne havde adskillige og Ripuarerne i alt Fald én. I en i sin Grufuldhed maaske sagnagtig Be-

retning skildres Klodvigs Fremfærd imod disse Fyrster, hvorved han i sine sidste Leveaar sikrede sin Æts Fremtid og Rigets Sammenhørighed under den. Ripuarerkongen Sigebert af Köln faldt ved hans Anstiftelse for sin egen Søns Haand; da Fadermorderen efter Aftale vilde dele de erhvervede Skatte med Klodvigs Udsending, ramtes han bøjet over Kisten af dennes Øksehug, saa at hans Hoved trillede ned mellem Guldstykkerne. Sin Frænde Ragnakar af Cambrai besejrede Klodvig i aaben Kamp; men da han med sin Broder bunden førtes for Sejrherren, mødtes han med blodig Haan: „Hvorfor skænder du vor Slægt og lader dig lægge i Baand?" tilraabte Klodvig ham for derefter med sin Økse at kløve hans Isse. Broderen gik det ikke bedre: „Hvorfor hjalp du ikke din Broder?" lød det spottende, før hans Drab fuldbyrdedes. Og disse var langtfra de eneste Ofre for Klodvigs ubarmhjærtige Politik; i alt nævnes 7 ved Navn, og det tilføjes, at der var endnu flere. Ja, for ret at fastslaa, at de beslægtede Stammefyrsters fuldstændige Udryddelse var Klodvigs Formaal, lader Beretningen ham til Slut fremstaa med hyklet Klage over sin Frændeløshed, for at derved mulig oversete Kongeætlinge skulde lokkes til at give sig til Kende: „havde nogen fremstillet sig, da vilde han ogsaa have myrdet ham".

Klodvigs Rige.

Saaledes undermurede denne Barbarkonge sit Riges Bygning; havde den romerske Konges Overvindelse, Vestgoternes Fordrivelse, Burgundernes Ydmygelse skabt dens Højde, saa blev Alemannernes Underkastelse og Stammefyrsternes Udryddelse dens faste Grundvold. Det germanske Elements Bevarelse var Betingelsen for Frankerrigets Vækst. Men i Romerverdenen glædedes man nu som før over den rettroende Konges Sejre: „Gud gav daglig Klodvigs Fjender i hans Haand, fordi han vandrede med et rent Hjærte paa hans Veje og gjorde, hvad der var velbehageligt i hans Øjne", skriver Biskoppen Gregor af Tours om hans Færd.

III. MEROVINGERNE 511—614

Rigets Deling 511.

Klodvig døde 511 i en Alder af kun 45 Aar; han efterlod fire Sønner, af hvilke den ældste Theodorik var uægtefødt og de tre andre Krotkildis's Børn. Mellem alle disse blev Riget delt — delt som andet Gods efter den saliske Lovs Arveregler. I sig selv er dette et Vidnesbyrd om Frankernes ringe Udvikling og Mangel paa Statsbegreb; men Delingen — og de efterfølgende Delinger — medførte dog ingenlunde Rigets Opløsning, om de end bragte Brodertvist og Borgerkrig i deres Følge. Trods alt udgjorde det udstykkede Rige en Enhed i Regeringsform og Samfundsorden; det kaldes i et Aktstykke fra Aarhundredets Slutning[1]) for *Francia,* Frankerriget, der altsaa var blevet et Begreb for sig, forskelligt fra Gallien. Heller ikke gik man ved Delingen ud paa at skabe afrundede Besiddelser for hver enkelt Fyrste. Rigets Tyngdepunkt laa fremdeles mod Nordøst, hvor Kongerne alle havde deres Hovedstæder: Rheims, Soissons, Paris og Orleans; hvad der tilstræbtes, var at skaffe hver af dem en Part i de Egne, hvor Frankerne var talrige, og en anden i det rige Syden med de store Stæder, hvorfra Skatteindtægten skulde komme.

[1]) Overenskomsten i Andelot 587, se ndfr. S. 100.

Klodvigs Sønner.

Klodvigs krigerske Afkom fortsatte Kampen for at udvide og afrunde Frankeromraadet. Navnlig Theodoriks Stræben gik imod Øst, hvor efterhaanden baade Thüringer og Bajrer blev undertvungne. Under hans Regering nævner Historien for første Gang et Indfald af danske Vikinger; de drog

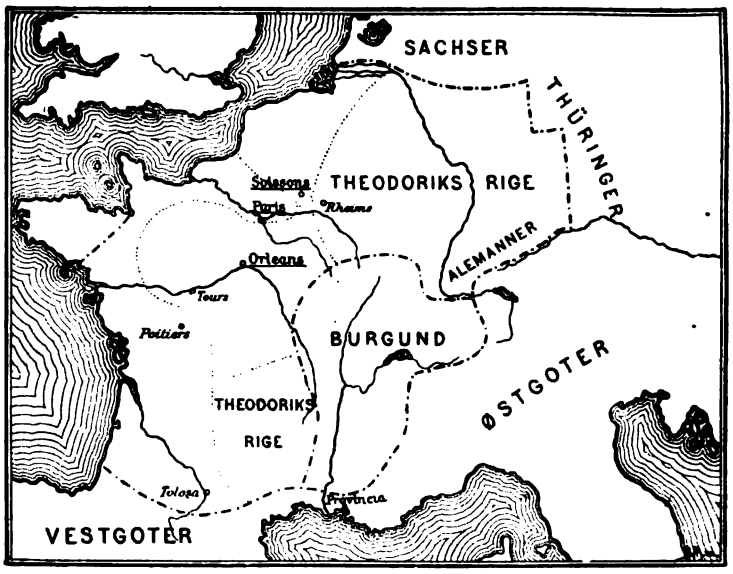

96. Frankerrigets Deling 511.

paa deres Skibe op ad Maasfloden under Anførsel af Kong Chochilaik eller Hygelak — den i Digtningen berømte Beowulfs Morbroder —, men blev paa
515. Tilbagevejen forfulgte og besejrede af Theodorik. Krotkildis's tre Sønner optog deres Faders Kamp mod Burgund; den ene, Klodomer, faldt paa et Tog, der
532. ved Theodorik den Stores Indskriden blev resultatløst; senere fuldbyrdede de to andre Erobringen. Under Østgoterrigets Trængsel vandtes desuden Provence.

I Rheims efterfulgtes Theodorik endnu i sine Halvbrødres Levetid baade af sin Søn og Sønnesøn; i det øvrige Rige havde allerede Klodomers Død givet Anledning til den første af de Voldshandlinger, der fylder Merovingernes hele Historie; med List havde Kongerne Kildebert og Klotar lokket deres Broders to smaa Sønner fra Bedstemoderen Krotkildis, og Klotar havde myrdet dem med egen Haand. En tredje Søn Klodovald reddede Livet ved

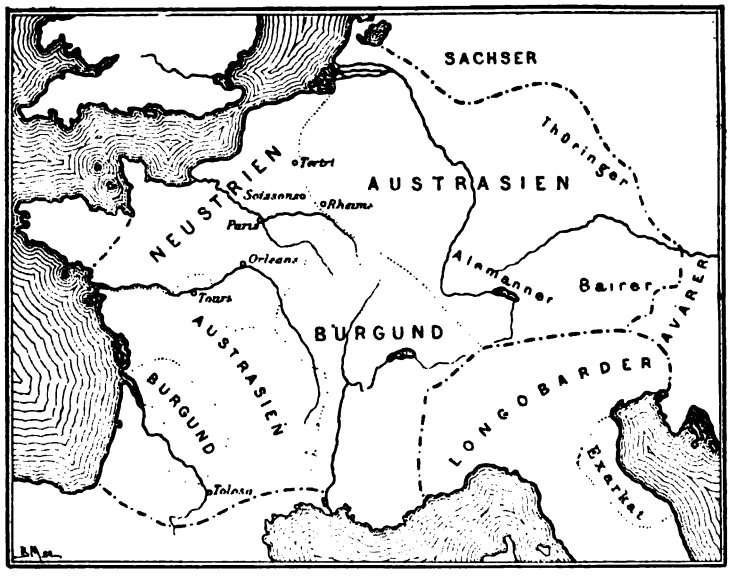

97. Austrasien, Neustrien og Burgund.

at gaa i Kloster; fra ham har det berømte St. Cloud sit Navn. Saaledes tilfaldt Klodomers Rige de to Brødre; og da Kildebert ingen Børn havde, og Theodoriks Æt døde ud, forenede Klotar som den længstlevende af Klodvigs Sønner tilsidst hele Riget under sig. Han synes tillige at have været den, der i særlig Grad havde arvet sin Faders Grumhed; i sit Livs sidste Dage lod han en af sine Sønner, der havde sat sig op imod ham og var blevet taget til Fange, brænde inde med sin Hustru og deres to smaa Døtre; blandt hans Dronninger var den i en Krig mod Thüringerne fangne Kongedatter Radegundis, der gik i Kloster, fordi han lod hendes Broder myrde, og vandt Helgenry for sin Fromhed. Men netop Klotar var bestemt til at fortsætte Ætten; som sin Fader efterlod han fire Sønner, og for anden Gang deltes Riget i fire Parter.

Klotar I Enekonge.

En lidt anden Karakter fik dog den ny Deling. Riget var jo blevet udvidet baade mod Øst og Syd, og da den ene Broder Kariberts tidlige Død forvandlede Firdelingen til en Tredeling, opstod derved tre Kongeriger, der til en vis Grad adskilte sig fra hverandre ved nationale Forskelle. De ripuariske Franker og de nytilkomne Germaner dannede Grundstammen i det østlige Rige, hvis Hovedstad var Rheims; det kaldtes senere Austrasien, Østriget, og havde en aldeles overvejende germansk Karakter; dog vedblev et Stykke af Akvitanien at høre sammen med det. Burgunderne, der ikke ved Erobringen var blevet fortrængt af Franker, udgjorde den germanske Bestanddel i det stærkt romaniserede Land, der vedblivende kaldtes Burgund; sammen med et Enklave i Akvitanien dannede det det andet Rige, som i Begyndelsen beholdt Orleans til Hovedstad. Det tredje endelig, med Soissons til Hovedstad, bestod af Saliernes gamle Land og strakte sig derfra mod Vest; det kom i Modsætning til Austrasien til at hedde Neustrien, Vestriget. Kariberts Hovedstad Paris tilfaldt ingen af de efterlevende Brødre; den omstridte By skulde være fælles og ikke betrædes af nogen af dem uden de andres Tilladelse.

Rigets anden Deling 561.

I Klotars Sønners og deres nærmeste Afkoms Historie naar Merovingerslægtens Saga sit Højdepunkt af blodig Uhygge; det ene Billede grellere end det andet oprulles af deres vilde og tøjlesløse Færd. Mest gælder dette den Periode, som har fundet sin Skildrer i den samtidige Biskop Gregor af Tours, hvis snaksomme Pen fører Tiden levende frem for Efterverdenens Øjne. Han tilhørte en Slægt af gammel Senatoradel, af hvis Medlemmer en Række før ham havde beklædt Bispestolen i Tours; selv besteg han den i Aaret 573, mens endnu Klotars tre Sønner Sigebert, Kilperik og Guntram herskede hver i sit Rige, og levede netop længe nok til at se dem alle dø. Han kendte dem alle personlig og havde den bedst mulige Lejlighed til at følge Begivenhedernes Gang fra sin Bispestad, der var Naboby til Guntrams Residens Orleans, men samtidig et Stridens Æble mellem Neustriens og Austrasiens Konger og snart i den enes, snart i den andens Magt, og som desuden i den hellige Martins Basilika med den mirakelgørende Helgens Grav ejede en Tiltrækningskraft, der bragte mange af Tidens store indenfor dens Mure. Saaledes er det ikke blot Datidens politiske Historie, han meddeler, men en Række af Bidrag til Forstaaelsen af Samfundsforhold og Kulturstandpunkt i et Land og en Tid, hvor alle Moralbegreber synes

Klotar I's Sønner.

Gregor af Tours.

ophævede og alle Lidenskaber slupne løs. Selv er han en naiv og from, men langtfra uhildet Betragter af den farefulde Leg, hvori ikke sjælden ogsaa han hvirvledes ind.

Kilperik I. Mellem de talløse Skikkelser i det brogede Værk tegner sig forholdsvis skarpt Billedet af de kongelige Brødre. Magtbegærlig, troløs og grusom er Neustriens Konge Kilperik, men tillige med Egenskaber, der peger paa Slægtens aftagende Kraft. Han lader sig sit Liv igennem beherske af en Kvinde; blodbestænkt som han er, synes han ikke i Besiddelse af nogen Krigerdygtighed; derimod har han teologiske Interesser, forfatter en Afhandling om Treenigheden og digter Hymner og Messesange — „slet ikke til at bruge", mener rigtignok Gregor —, ja for-

Guntram af Burgund. søger ved personlig Indvirkning at omvende Jøder til Kristendommen. Guntram af Burgund berømmes for sin Godmodighed; af egen Drift synes han uden Tilbøjelighed til at føre Krig; men han staar vaklende mellem sine Brødre og kæmper i det ene Øjeblik paa Kilperiks Side imod Sigebert for i det næste at stille sig paa dennes Parti imod Kilperik, oftest dog villig til at være Mægleren i den indbyrdes Strid. I hans private Liv er Godmodigheden lidet fremtrædende; han lader sin forskudte Dronnings Brødre myrde, fordi de taler Haansord om hendes Efterfølgerske, Ternen Austrigilde; og han opfylder det Ønske, som denne paa sit Dødsleje udtaler: at han efter hendes Død skal lade hendes Læger henrette, for at ogsaa deres Venner skal begræde hendes Bortgang —!

Sigebert af Austrasien. Overfor disse to staar Austrasiens Konge Sigebert som en mærkelig Modsætning til dem og til hele sin Slægt. Daadskraftig — han kriger i Øst mod Avarerne, Hunnernes Efterfølgere og da en begyndende Fare for de nærboende Germaner; han besejrer ved sin Tilbagekomst den troløse Kilperik, der under hans Fraværelse har kastet sig over hans Rige; ædelmodig — han tilgiver Broderens Forræderi og giver ham efter Sejren hans Hovedstad Soissons tilbage; i sin personlige Livsførelse endelig saa forskellig fra alle andre Merovinger, at den Ros, der altid strømmer fra Hofdigteren Venantius Fortunatus's Læber, for en Gangs Skyld synes at have været paa sin Plads, naar han om Sigebert udbryder:

> Han, der var Folkenes Hersker, holdt ogsaa selv sig i Tøjle,
> Glad ved den Lykke, han vandt i Ægteskabet med én.

Merovingernes Ægteskaber. De merovingiske Kongers ægteskabelige Forbindelser plejede at være af en mærkelig Natur. Foruden deres lovmæssige Dronninger havde de oftest flere og hyppigt vekslende Medhustruer; men selv Dronningernes Stilling var meget usikker, da Ægteskabet i Almindelighed var indgaaet paa germansk Vis uden gejstlig Indvielse og derfor let at opløse. Kirken blandede sig kun i Forholdet, naar dens specielle Bud overtraadtes; saaledes havde Kong Karibert, Klotars først afdøde Søn, uden Indsigelse kunnet forskyde sin Dronning Ingeberga for at tage en tidligere Medhustru Merofleda til Ægte; men da han derefter ægtede hendes Søster Markovefa, om hvem det tilmed hedder, at hun „bar Nonneklæder", blev baade Kongen og den ny Dronning banlyste af Bisp Germanus af Paris, og Samtiden saa i begges snart paafølgende Død Himlens Straf for deres Brøde. Ellers vakte Kongernes Polygami ringe Forargelse og havde lige

saa lidt som Moderens Herkomst nogen Indflydelse paa Børnenes Stilling eller Arveret: „I vor Tid", skriver Gregor af Tours, „kaldes uden Hensyn til Kvindernes Stand alle de for Kongebørn, der avles af Konger". De talrige Forbindelser, hvori Sigeberts Brødre havde levet, havde udelukkende været knyttede med deres egne Undersaatter og oftest med de lavest stillede blandt disse; en tidligere Ternes Ophøjelse til Dronning var ingen usædvanlig Begivenhed.

Sigebert og Brunhilde.

Under disse Forhold vakte det megen Opsigt, da Sigebert flere Aar efter sin Tronbestigelse bejlede til en Hustru af kongelig Slægt; det var Vestgoterkongen Athanagilds skønne og kloge Datter Brunhilde, af Venantius Fortunatus hyldet som „den ny Perle, som Spanien frembragte":

> Skøn, beskeden og ærbar, forstandig, mild og elskværdig,
> Mægtig ved Aasyn og Aand, som ved sin fornemme Byrd.

Kilperik og Galsvinta.

Fremfor alt opvakte det den altid ærelystne Kilperiks Misundelse; og skønt der blandt hans talrige Medhustruer var en, hvis Magt over ham havde været stor, lovede han at bortsende dem alle for at faa Brunhildes Søster Galsvinta til Ægte. Ængstelig gik den unge Kongedatter sin Skæbne i Møde; med Magt maatte man rive hende ud af hendes Moders Arme. Hendes Anelser gik i Opfyldelse; vel mener naivt Gregor, at hun „elskedes højt af sin Ægteherre, da hun havde medbragt store Skatte"; snart tilsidesattes hun for den indflydelsesrige Fredegunde, der trods alle Løfter kom tilbage til Hoffet. Forgæves bad Galsvinta om at blive sendt hjem og tilbød at lade Kilperik beholde Skattene; han havde svoret ikke at forstøde hende, og han undgik det ved at lade hende dræbe. Hun blev kvalt i sin Seng, og faa Dage efter tog han Fredegunde til Ægte.

Fredegunde.

Broderkrig.

Dette var Indledningen til en ny Kamp mellem Brødrene, der endnu mere blev en Krig mellem de to Dronninger, den ædelbaarne Prinsesse fra Spanien og den frankiske Kvinde, der fra sin ringe Stilling var naaet op til at blive hendes Søsters Efterfølgerske paa Tronen; thi fra nu af nævnes der ogsaa for Kilperiks Vedkommende kun én Ægtefælle, og hendes Del i Herredømmet maaler sig med Brunhildes.

Brunhildes første Forbitrelse over Søsterens Mord afbødedes efter germansk Skik med en Drabsbøde: „ved Dom af Kong Guntram og af Frankerne", hedder det, fik hun i Erstatning 5 Byer, som Kilperik havde givet Galsvinta i Morgengave, deriblandt det vigtige Bordeaux. Men snart opkom der Strid mellem de to Brødre om denne By. I den paafølgende Krig blev Sigebert Sejrherre; Rædsel greb Gallien, da de vilde Krigere fra Landene Øst for Rinen væltede ind over dets Grænse. Da Kilperiks Søn og Hærfører Theodebert var faldet, besluttede en Del af hans Franker at tage Sigebert til Konge. I en Hærforsamling blev han løftet paa Skjolde og kaaret; da nærmede sig ubemærket to af Fredegunde udsendte Mordere og fældede ham med deres Scramasakse. Dette skete 575. Den første Akt af Skuespillet var endt, den bedste af Klotars Sønner faldet. Brunhilde var ene tilbage om at føre Kampen for sig og sin femaarige Søn mod sin Søsters og Ægtefælles Mordere.

Sigebert myrdes 575.

Fredegundes Storhed havde naaet sit Højdepunkt; den altid lovprisende Venantius vender nu sin Smiger til hende: „den af alle Dyder straalende Fredegunde, ved hvem Kilperiks Ære blomstrer". Brunhilde formaaede i Øjeblikket intet; de austrasiske Stormænd satte hendes Søn paa Faderens Trone, men for hende var der ingen Plads ved hans Side. Det forbedrede ikke hendes Stilling, at hun kort efter giftede sig med Kilperiks Søn Mervig, der til sin Ulykke var truffet sammen med hende efter Sigeberts Død; thi derved forøgedes kun ydermere det Had, hvormed Fredegunde forfulgte denne saa vel som Kilperiks andre Sønner af tidligere Forbindelser. Skilt fra Brunhilde maatte Mervig søge Asyl i den hellige Martins Basilika i Tours; dér traf han sammen med den austrasiske Stormand Guntram Boso, der i Krigen var blevet hans Broder Theodeberts Banemand og nu flygtede for Kilperiks Vrede. Men af Fredegunde havde Guntram Boso intet at frygte — tværtimod. Biskop Gregor, der paa nært Hold fulgte de to Flygtninges Skæbne, beretter: „Theodebert havde været Fredegundes Stifsøn, og hun glædede sig i Stilhed over hans Død og takkede Guntram derfor; derfor lod hun ham melde: Naar du skaffer Mervig ud af Basilikaen, saa at man kan dræbe ham, skal du faa en stor Gave af mig". Guntram Bosos ihærdige Bestræbelser for at forraade sin Ulykkesfælle førte dog ikke til noget; Mervig flygtede fra Asylet, men lod sig under den fortsatte Forfølgelse give Døden af en Slaves Haand. Ogsaa sin tredje Stifsøn Klodvig fik Frede-

Fredegunde og hendes Stifsønner.

98. Facsimile af et Haandskrift af Gregor af Tours's Frankerhistorie[1].
(Bibl. Nat. Paris).

[1] Gengivelse: Igitur Chrodichildis regina, plena dierum bonisque operibus praedita, aput urbem Turonicam obiit tempore Iniuriosi episcopi, quae Paricius cum magno psallentio deportata in sacrario basilicae sancti Petri ad latus Chlodouechi regis sepulta est a filiis suis Childeberto atque Chlotario regibus. Nam basilicam illam ipsa construxerat, in qua et Genouefa beatissima est sepulta. II. Denique Chlotharius rex indixerat, ut omnes ecclesiae regni sui tertiam partem fructuum fisco diesol [uerent].

Oversættelse: Altsaa døde Dronning Krotkildis, højtbedaget og rig paa gode Gerninger, i Staden Tours paa Biskop Injuriosus's Tid, og blev under megen Salmesang ført til Paris og bisat ved Kong Klodvigs Side under Højalteret i St. Peters Kirke af sine Sønner, Kongerne Kildebert og Klotar. Ti hun havde selv opført denne Kirke, i hvilken ogsaa den hellige Genofeva er begravet. II. Dernæst havde Kong Klotar paabudt, at alle Kirker i hans Rige skulde betale en Tredjedel af deres Indtægter til Skatkammeret.

gunde Bugt med; hun beskyldte ham for at have bevirket hendes egne Sønners Død ved Tryllekunster, og baade han og hans Moder Audovera tilligemed mange andre blev af Kilperik overladt til hendes grusomme Hævn.

„Guds og alle Menneskers Fjende" kaldte i Følge Gregor Kong Guntram sin Broders Hustru; sandsynligvis blev hun ogsaa sin Mands Morderske. Gregor beretter forskellige Ting, der stiller hendes Troskab mod Kilperik i et tvivlsomt Lys; en af dem greb i høj Grad ind i hans egen Tilværelse og fortælles med stor Udførlighed. Han havde erhvervet sig en farlig Fjende i den mægtige Leudast, der fra Trællestilling havde svunget sig op til at blive Greve i Tours, og denne beskyldte ham for at have sigtet Fredegunde for Ægteskabsbrud med Biskop Bertram af Bordeaux. Ved en højtidelig Edsaflæggelse fik han dog renset sig fra Beskyldningen; — saa farlig var hans Stilling, at den ham velsindede Kongedatter Rigunthis paa den fastsatte Dag fastede med hele sin Husstand, indtil hun fik Meddelelse om Renselsens Fuldbyrdelse —; men Leudast blev nu Ofret for Fredegundes Vrede. Et Øjeblik saa det ud, som om han skulde faa Tilgivelse; Kilperik var blevet forsonet, men Gregor turde ikke genoptage ham i Menigheden uden udtrykkelig Tilladelse fra Dronningen, og da han skrev til hende, fik han følgende Svar: „Trængt fra alle Sider kunde jeg ikke andet end tillade ham at gaa fri. Men nu beder jeg dig, forson dig ikke med ham og ræk ham ikke Nadveren, førend vi mere modent har overvejet, hvad der er at gøre". „Da jeg læste og atter læste dette", er Gregors betegnende Tilføjelse, „frygtede jeg, at man vilde myrde ham", — og han tog ikke fejl heri. *Fredegunde og Gregor af Tours.*

Om selve den mod Fredegunde indirekte fremsatte Beskyldning udtaler Gregor sig ikke; og ligesaa forsigtig forholder han sig ved Beretningen om de følgende Begivenheder. Kong Kilperik havde just afsendt sin Datter Rigunthis til Spanien som Brud for Vestgoterprinsen Rekkared; hun ledsagedes af en Hær paa 4000 Mand, der skulde beskytte hende paa hendes Rejse gennem de to andre Frankerkongers Lande, men som selv plyndrede som en Græshoppesværm, hvor den kom frem. Medens nu disse drog af Sted med deres Bytte, hedder det, begav Kilperik, „vor Tids Nero og Herodes", sig til en Landgaard i Nærheden af Paris. Dér blev han en Aften, da han ved sin Hjemkomst fra Jagten steg af Hesten, myrdet af to Mænd paa lignende Maade som Sigebert før ham. At Fredegunde skulde have udsendt dem, tyder Ligheden med dette og mange andre af hende anstiftede Mordanslag paa; Rygtet talte om et Forhold mellem hende og Hofmanden Landerik, og Frygt for dets Opdagelse kunde da have været hendes Bevæggrund til at rydde sin Ægtefælle af Vejen. Hvad Gregor angaar, udtrykker han kun sin Opfattelse ved at omtale hendes den Gang spæde Søn Klotar som „Fredegundes Søn, der skal være Kilperiks Barn". Selv maatte hun senere med 303 Mededsmænd fri sig for Mistanken om, at han ikke var det. *Kilperik myrdes 587.*

Havde Fredegunde været Ophavet til Kilperiks Mord, bragte det hende i hvert Fald ikke i nogen heldig Stilling. Forholdet mellem hende og Brunhilde var nu lige det omvendte af, hvad det havde været for 9 Aar siden ved Sigeberts Død. I denne Mellemtid var hans og Brunhildes Søn Kildebert vokset til og havde nu naaet Myndighedsalderen. Det havde hidtil været Stormændene, der stod for *Fredegunde og Brunhilde.*

Styret i Austrasien; nu traadte Brunhilde, støttet paa Sønnen, atter i Forgrunden. For Fredegunde blev derved Stillingen efter Kilperiks Død dobbelt farlig; forgæves havde hun baade før forsøgt og søgte atter senere ved sine Morderhaandlangere at skille de to ved Livet. Hendes eneste Haab var Guntram; han havde selv ingen Sønner mere og var ivrig for sin Slægts Opretholdelse. Fra en Kirke i Paris, hvor hun efter Kongemordet havde søgt Asyl, sendte hun derfor Bud til ham og lod sige: „Lad min Herre komme og overtage sin Broders Rige. Jeg har en lille Søn, som jeg ønsker at lægge i hans Arme; selv bøjer jeg mig ydmyg under hans Herredømme". Hendes Beregning skuffede hende ikke. Guntram adlød Opfordringen, og da Kildebert fordrede hendes Udlevering, tilbageviste han ham med Ordene: „Hun har en Konge til Søn!" Senere stod han Fadder til ham og kaldte ham Klotar efter sin egen Fader, idet han udtalte: „Gid Drengen maa vokse og svare til sit Navn og blive mægtig som den, hvis Navn han har erholdt!"

Fredegunde og Kong Guntram.

Forbund mellem Burgund og Austrasien.

Til Trods for dette Beskytterforhold vedblev Guntram, der her virkelig synes at have vist en vis Retsindighed, at vedligeholde Venskabet med sin Brodersøn i Austrasien, hvem han tidligere havde adopteret. Da der faa Aar senere havde dannet sig en Sammensværgelse mod dem begge mellem Stormændene i Austrasien og i Klotars Rige, knyttedes de endnu nærmere til hinanden ved en Overenskomst i Andelot, der bestemte, at den længstlevende skulde arve den anden, hvis denne døde barnløs. Dette indtraf ved Guntrams Død 593, og Kildebert forenede nu Burgund med sit eget Rige Austrasien.

Guntram dør 593.

Fredegunde dør 595.

To Aar efter døde Fredegunde uden at have faaet mættet sit Had til Brunhilde, men ogsaa uden at have lidt Straffen for sine talløse Ugerninger. Med Mord og Mordplaner fyldte hun sit Liv til det sidste; endog sin egen Datter søgte hun at ombringe; denne havde gjort Fordring paa en Del hende tilkommende Kostbarheder, og hun prøvede da at myrde hende ved at slaa Laaget i paa den Kiste, hvori de fandtes, da hun bøjede sig over den for at tage dem i Øjesyn. Gregor af Tours, der har ført Billedet af hendes bloddryppende Skikkelse frem for Efterverdenen, oplevede ikke hendes Endeligt; han var død kort efter Guntram uden at se det Drama afsluttes, der sikkert ogsaa i sine sidste Akter vilde have frembudt rigt Stof for hans Pen.

Brunhildes Magttid.

Ved Fredegundes Død var Klotar efter Datidens Begreb omtrent voksen; samtidig havde de to andre Riger faaet lige saa unge Konger i den nylig afdøde Kildeberts Sønner Theudebert og Theuderik, der under deres Bedstemoders Formynderskab var kommet paa Tronen henholdsvis i Austrasien og Burgund. Det følgende Tidsrum er fyldt af Brunhildes Bestræbelser for at bevare den tilvante Magt. Hun, der som ung Prinsesse, der kom til Gallien fra det stærkt romaniserede Vestgoterland, repræsenterede et højere Kulturtrin blandt de halvvilde Franker, synes ved Samlivet med disse næsten selv at være blevet barbariseret i de mellemliggende Aar; i den sidste Periode af hendes Liv er det vanskeligt at fastholde Sympatien for Fredegundes Rival. I Austrasien vakte hendes egenmægtige Optræden megen Misnøje; da hun havde ladet Hertug Wintrio af Champagne dræbe, blev hun fordrevet af Stormændene; uden Ledsagere eller

Levnetsmidler sattes hun ud paa Grænsen og naaede kun ved en fattig Mands tilfældige Hjælp sin anden Sønnesøn i Burgund; fra nu af ophidsede hun denne mod Broderen, som hun paastod ikke var Kildeberts Søn. Af den irske Munk Columba, der en Tid lang opholdt sig i Gallien, dadles hun heftig for sin Medskyldighed i Theuderiks slette Levned, der gjorde hende det lettere selv at bevare Magten. Til sidst lykkedes det hende at fremkalde Krig mellem Brødrene; Theudebert besejredes og blev af Bedstemoderen tvunget til at blive gejstlig, men dræbtes kort efter; hans Søn var blevet knust mod en Klippe. Snart efter døde Theuderik, men efterlod en 11-aarig Søn Sigebert, i hvis Navn Brunhilde fremdeles troede at kunne herske; men Stormændene rejste sig imod hende under Anførsel af Pipin den Ældre og Arnold, siden Biskop af Metz, og ind-

Brunhilde forjages fra Austrasien.

Krig mellem Austrasien og Burgund.

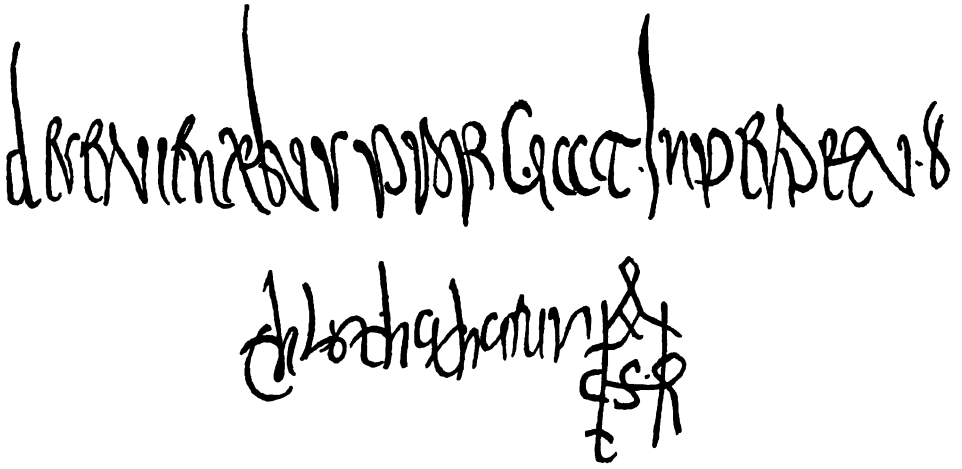

99. Aktstykke med Klotar II's Underskrift (deservientibus proficiat in perpetuo ... Chlotacharius clemens rex).

kaldte Klotar. I Fredegundes Søns Haand lagdes den gamle Dronnings Skæbne; hendes Æt udryddedes, hun selv bandtes nøgen til en vild Hests Hale og omkom ynkelig.

Brunhilde dør 614.

For anden Gang forenedes det delte Rige under en fælles Hersker, Klotar I's Navnefælle Klotar II.

* * *

Klotars Eneherredømme afslutter en Periode, der har faaet sin særegne Karakter ved Rigets Udstykning, Kongeslægtens Talrighed og dens indbyrdes Fjendtlighed, men fremfor alt ved et Højdemaal af sædelig Opløsthed, der næppe har sit Sidestykke i nogen Tidsalders Historie. Spredt i Gregors ukunstlede Værk findes talløse Eksempler paa den samme Fordærvelse, som karakteriserede Kongehuset; den strækker sig gennem alle Klasser og omfatter begge Folkeracer; Romerne var blevet smittede af Germanernes Raahed og Barbarernes naturlige Udvikling afbrudt ved Berøringen med en udartet Kulturs Laster. Betegnende er Gregors utallige Historier om hans egen Stand; Havesyge, Gru-

Sæderne i Merovingertiden.

Gejstlighedens. somhed, Drukkenskab, Usædelighed — alle Udyder blomstrer dér. Biskop Cautinus af Arvern lader en Præst, der ikke vil afstaa ham sin Jord, indespærre i en Sarkofag sammen med et forraadnende Lig; Bisperne Bertram og Palladius kommer i Klammeri ved et kongeligt Gæstebud og beskylder under de omkringsiddendes Latter hinanden for Mened og Ægteskabsbrud; Biskop Droktigisil af Soissons drikker, til han mister Forstanden. Rigtignok var Bisperne ofte forhenværende Grever eller andre høje Embedsmænd, for hvem Bispestolen kun var en behagelig Retrætepost; den tidligere Majordomus Baudigisil udøvede som Biskop de forfærdeligste Grusomheder og gav til Svar, da man dadlede ham derfor: „Skulde jeg ikke mere hævne mine Forurettelser, fordi jeg er blevet gejstlig?" — Saaledes udviskedes efterhaanden Forskellen mellem den gejstlige og den verdslige Stormandsstand; enkelte Biskopper gik personlig med i Krig, og Gregor er selv en af de sidste Repræsentanter for den gamle, snart forsvundne Type paa bogligt dannede og kristeligsindede Prælater.

Religionen. Haand i Haand med Sædernes Opløsning og Gejstlighedens Nedgang gik Kristendommens Forfald. Barbarerne havde ikke været modne til at modtage dens Lære, og den gamle Kulturs Børn sank efterhaanden ned til deres Standpunkt. Frygt og Overtro traadte i Stedet for Fromhed og Ærefrygt. Helgenerne var blevet de virkelige Afløsere af de gamle Guder, og til deres Dyrkelse knyttede sig saa godt som alt, hvad der endnu var tilbage af Religion. Asylretten, der spillede saa stor en Rolle i de urolige Tider, at selv de mægtigste tog deres Tilflugt til den, opretholdtes ikke af Sky for at krænke Kirkens Hellighed, men af Frygt for den Helgens Hævn, til hvem den var viet. Jo større Anseelse, hans Mirakler eller de Mirakler, der skete ved hans Grav, havde skaffet ham, des sikrere var det at søge Asyl i hans Kirker. Ingen var mere frygtet end den hellige Martin; en Udsending, der havde faaet Befaling til at skaffe Flygtningen Eberulf ud af hans Basilika i Tours, forespurgte derfor forsigtig, om Helgenen endnu fornylig havde givet Beviser paa sin fordums mirakuløse Kraft. Kunde man derimod bedrage Helgenerne ved at lokke de forfulgte ud af Asylet eller blot til Udgangen, hvorfra man da trak dem ud med Magt, gjorde man det uden Skrupler. Omvendt søgte man de helliges Beskyttelse for sin egen Falskhed; Gregor fortæller: „Kong Kilperik brød før Paaske op til Paris, og for at undgaa den Forbandelse, under hvilken det i Overenskomsten med hans Brødre var forbudt hver enkelt at betræde Staden uden de andres Tilladelse, lod han ved sit Indtog flere Helgeners Relikvier bære foran sig". Forøvrigt saa man mirakuløse Straffe overalt — i Sygdom, Død og Naturbegivenheder; Kong Kilperiks Sønner bliver syge, fordi han paalægger „ny og svære" Skatter, hvorpaa han lader alle Skattebøger brænde; senere skaffer en Mand i Tours ham et Eksemplar for denne By, men angribes af Feber og dør, og Kongen opgiver atter Skatteudskrivningen. Af den Slags Mirakler er der fuldt op i Gregors Værk, der ikke er mindst oplysende, fordi han selv deler sin Tids naive Opfattelse af Forholdet til de guddommelige Magter. I Virkeligheden synes Datidens intellektuelle Standpunkt kun i ringe Grad at have hævet sig over det moralske.

IV. INDRE FORHOLD I MEROVINGERRIGET

I Frankerrigets indre Historie danner Aaret 614 et Vendepunkt, idet meget af det, som den foregaaende Udvikling havde ført til, da fæstnedes. Det afsluttede Tidsrum er Kongevældens, med 614 begynder Stormændenes Magttid.

Forholdet mellem Franker og Romere.

Mer end et Aarhundrede var hengaaet siden de store Erobringer, der grundlagde Riget; Indvandrerne og det besejrede Samfund havde faaet Tid til at leve sig ind i de ny Forhold. De stod ikke overfor hinanden som fjendtlige Racer. Romerne havde ikke alene Værnpenge, men indtog høje Stillinger. De fandtes i Kongens Følge og blandt hans fornemste Embedsmænd; i Auvergne var i det 6te Aarhundrede af 9 Grever de 6 Romere. Omvendt fandtes der efter Trosskiftet talrige Franker blandt Prælaterne; paa et Koncilium først i det 7de Aarhundrede bar over Halvdelen af de tilstedeværende Biskopper germanske Navne. Ved Giftermaal blandedes efter Kristendommens Indførelse Racerne sammen. I ydre Henseende nærmede de sig hinanden; Frankerne anlagde den romerske Klædedragt, der i den fra Byzans udgaaende Form holdt sig næsten uforandret gennem den ældre Middelalder; Romerne optog Frankernes Vaaben, deriblandt den ejendommelige Stridsøkse, der efter Folket kaldtes *Francisca,* og med Vaabnene Krigerskheden, saa at Blodhævn og Slægtsfejder nu ogsaa for deres Vedkommende ofte traadte i Stedet for Retsafgørelse og Bødestraf. Tilsidst blev der end ikke af Navn gjort Forskel paa de to Folkeslag; Frankeren — *homo Francus* — betød blot Frimanden, Romeren — *homo Romanus* — var den efter romersk Ret frigivne Træl.

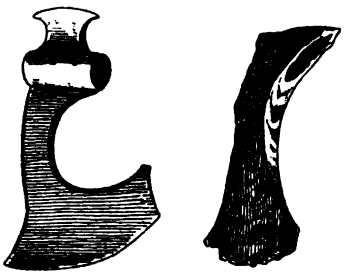

100. Frankiske Stridsøkser.

Forskel paa Nord og Syd.

Forholdene var imidlertid langtfra ensartede gennem det store Frankerrige. Germaner havde faaet Indpas saa godt som alle Vegne i det gamle Gallien; i Sydvest Vestgoter, i Sydøst Burgunder, i Nord og især Nordøst Frankerne, der desuden spredt og navnlig som Godsejere var at finde i de andre Landsdele. Men fraregnet Burgundernes østligste Besiddelser gik kun de af Frankerne tæt besatte Egne helt tabt for Romanismen. Hvor Frankerne havde taget hele Landet i Besiddelse, bedækkede de det med deres Landsbyer og indførte deres germanske Dyrkemaade med Trevangsskifte og Fællesoverdrev; kun undtagelsesvis — navnlig i Bjærgegne som Ardennerne — boede de paa enkeltliggende Gaarde, og kun her havde de rigeste iblandt dem Lejlighed til at danne Storgodser. Saa fuldstændig var Germaniseringen i disse Egne, at de ved Erobringen ødelagte Grænsestæder — som Worms og Trier, Köln og Strassburg — foruden en Mængde i det nordlige Gallien ogsaa nedsank til Landsbyer, der kun ved deres Størrelse adskilte sig fra de øvrige, og hvor de frankiske Bondegaarde rejste sig mellem Ruinerne af romerske Pragtbygninger.

Anderledes gik det længere syd paa. Efter Erobringen af det vidtstrakte Rige kunde de frankiske Stormænd med Lethed nøjes med de Jordejendomme, der

Levninger af Romerkultur i Syden.

var blevet herreløse under Krigen eller som Domæner tilfaldt Kongen, der med rund Haand uddelte dem til sine trofaste Mænd. Ikke blot den lavere Befolkning vedblev at være romersk, men ogsaa Senatoradelen beholdt sin gamle godsejerlige Stilling fra Kejsertiden. Desuden bevarede Stæderne her en Del af deres forrige Betydning og var de fasteste Tilholdssteder for den gamle Kultur. Som Midtpunkter for Grevskaberne var de Sæde baade for Greve og Biskop, og mange Stormænd vedblev at have deres Bolig dér, medens de nord paa levede paa Landgaarde eller „Villaer", der omgaves af de undergivnes Huse og snart

101. Frankisk Storgaard (Rekonstruktion).

blev til Landsbyer af en hidtil ukendt Art. Ogsaa i Syden aftog dog efterhaanden Bykulturen, navnlig fordi Kirkens voksende Godsbesiddelse modvirkede dens udelukkende stadlige Karakter.

Økonomiske Forhold.

Paa de økonomiske Forhold havde Bylivets Aftagen en afgørende Indflydelse. Naturalhusholdningen paa Landgaardene overflødiggjorde Handelen; i Norden kendtes Pengeomsætning næsten ikke mere. Kun Marseille vedligeholdt endnu sin Betydning som Handelsstad og indførte fra Orienten Silketøjer, Tæpper og andre Kostbarheder til Brug for de rige og fremfor alt for Kirkerne. Omsætningen besørgedes dog væsentlig af fremmede - Jøder, Syrere og Grækere. Møntsystemet var romersk, men Mønterne prægedes fra henimod Midten af det 6te Aarhundrede i Landet selv og bar de merovingiske Kongers Billeder.

Love.

I retslig Henseende var Forskellen mellem Nord og Syd ikke mindre udpræget end paa det økonomiske Omraade. Det Retsprincip, der gjaldt i Merovingerriget, var vel overalt det samme — nemlig det personlige; men netop dette førte til Uensartethed. Den saliske Franker dømtes efter Saliernes Lov;

Ripuarer, Bajrer, Alemanner, Thüringer, hvis Love efterhaanden nedskreves, ligeledes hver efter sin, og Romerne efter Romerret. Paa samme Maade vedblev Vestgoterne i Akvitanien — og hvor de ellers opholdt sig — at staa under den vestgotiske Lov og Burgunderne under den af Kong Gundobad givne *„lex Gundobada" (loi Gombette).* Men de sidstnævnte Love var i høj Grad paavirkede af romersk Ret, medens omvendt den Romerlov, som den gamle Befolkning i Akvitanien og Burgund havde erholdt af sine første germanske Herrer, nemlig „Alariks Breviar" og *„lex Romana Burgundionum"*, var en Tillempning af Romerretten, der gjorde den vel skikket til at bruges Side om Side med de romaniserede Barbarlove. Resultatet blev da det, at i Praksis en Slags folkelig Romerret blev fælles for begge Parter og enegældende i Syden. Omvendt i Norden, hvor Frankerne ikke havde fundet Anledning til at simplificere Romerretten til Brug for deres Undersaatter, og hvor tilmed Værnpengesystemets Overførelse paa dem havde fjernet dem fra den gamle Lov. Her blev da den germanske Lovgivning i den rene Form, hvori den havde holdt sig hos Frankerne fremfor hos Vestgoter og Burgunder, i Virkeligheden eneherskende, i udpræget Modsætning til, hvad der var blevet Tilfældet i Spanien og Sydgallien.

Retspleje. I selve Retsplejen foregik der betydningsfulde Forandringer. De gik i Retning af Kongemagtens Udvidelse og bestod fremfor alt i, at den folkelige Tingleder, Tunginen, forsvandt og afløstes af en underordnet kongelig Embedsmand, *Vikaren* eller *Centenaren;* han bistod Greven, der ledede Tingforhandlingerne paa sine Rundrejser i Grevskabet. I Straffesager fældede Greven selv Dommen, Tingmændenes Medvirken var indskrænket til Civilsager. Sakebaronerne fandtes ikke mere. Den ny Ordning var opstaaet i de romanske Dele af Riget og bredte sig derfra til de germanske, hvormed da den sidste Rest af Folkestyre paa Retsområdet forsvandt. Der havde desuden dannet sig et kongeligt Retterting, bestaaende af Mænd blandt Kongens Omgivelser uden egentlig Udnævnelse, og der kunde hertil appelleres fra de almindelige Ting.

Kongen og Stormændene. Hvor fæstnet Kongens Myndighed end var og hvor velordnet Systemet, var dog den faktiske Retstilstand alt andet end god. Navnlig overfor Stormændene var Kongens Magt til at gøre Retten gældende yderst ringe. Da Brunhildes Søn Kildebert vilde straffe Stormanden Magnoald, der havde ombragt sin Hustru, vidste han intet andet Middel end at lade ham hugge ned, medens han intet anende sad som Tilskuer ved en Dyrekamp. Da han en anden Gang vilde forsøge lovlig Rettergang, faldt det meget uheldigt ud. Den forhenværende Marskalk *(comes stabuli)* Chuppa havde røvet Hjorder i Omegnen af Tours; men Vikaren hindrede hans Paagribelse, og da Kildebert derefter skred ind imod dem begge, blev de begge befundne uskyldige og vendte hjem, hedder det, „efter først at have givet *Domesticus* (den kongelige Domænebestyrer) Gaver". Stormændene holdt sammen, og Selvtægt i Stedet for Rettergang blev da ogsaa Regeringens Tilflugt.

Forfatning. Paa det egentlige Forfatningsområde er Folkeherredømmets Ophør ligeledes fuldbyrdet. Af den gamle germanske Folkeforsamling havde paa Erobringstiden en Levning holdt sig i det aarlige Hærskue, Martsmarken, hvori alle Frimænd

skulde deltage; den vedblev efter Klodvigs Tid kun i Austrasien og selv her kun som Hærmønstring. Ved forskellige Loves Udstedelse tales der om „Rigets" Deltagelse, men der menes hermed kun Stormændene, der var forsamlede samtidig med Hærskuet. Ogsaa deres Medvirkning var dog temmelig ubestemt og i al Fald begrænset til de vigtigste Love; gennem Forordninger og Privilegier ordnede Kongen det meste efter eget Tykke.

Lokalstyrelse. Som før nævnt var Riget delt i Grevskaber, der i de germanske Egne svarede til de gamle Stammeterritorier og paa romersk Grund til Stadomraaderne. Greven, der stod i Spidsen for hvert enkelt, forenede i Modsætning til de romerske Provinsembedsmænd fra den senere Kejsertid den militære og civile Myndighed under sig; han anførte Hæropbudet fra sit Distrikt og var som ovenfor set ogsaa dets Dommer. Han lønnedes med at faa Del i Bøderne, der stadig steg i Vigtighed, og desuden med Jordegods. Efterhaanden blev det ogsaa ham, der bestyrede Domænerne, i Stedet for den tidligere *Domesticus*. Undertiden forenedes flere Grevskaber under en overordnet Embedsmand, der da kaldtes for Hertug (*dux*). Det skete saaledes i Gregor af Tours's Tid med Grevskaberne Tours, Poitiers og to andre; men Greverne af Tours og Poitiers var meget misfornøjede dermed og udvirkede Hertugens Afsættelse. — Stædernes kommunale Forfatning var forsvundet; kun af Defensorens Virksomhed holdt sig endnu svage Rester.

Centralembedsmænd. Af en anden Art end Provinsembederne var de Stillinger, der knyttede sig til Hoffet og til Kongens Person. Men de Mænd, der som Marskalk, Drost, Mundskænk og Kammersvend (*camerarius*) oprindelig havde Opsynet med den kongelige Stald, Køkkenet, Vinkælderen og Forraadskammeret, blev i Tidens Løb lhændehavere af de store Rigsembeder, skønt Benævnelserne vedblev at være de samme som tidligere. Paa samme Maade blev Hushovmesteren eller *Majordomus*'en, der sandsynligvis fra Begyndelsen havde et Slags Overopsyn over de andre, i den følgende Periode til Rigets vigtigste Embedsmand.

Udviklingen fra Folkestyre til Kongevælde havde været en naturlig Følge paa den ene Side af Rigets Tiltagen og Krongodsets voksende Omfang, paa den anden Side af den Afglans fra Kejserdømmet, der blev dets Arvetager til Del. Alligevel havde den i Frankerriget fundet Sted væsentlig paa det germanske, fra Fortiden medbragte Grundlag; i Hovedtrækkene var baade Retsforfatning og Styrelse af frankisk Rod; paa de Omraader, hvor de romerske Institutioner levede videre, havde den germanske Verden ikke haft noget af sit eget at sætte i Stedet.

Skattevæsen. Dette var saaledes Tilfældet med Skatteväsenet. Germanerne havde før Indvandringen kun kendt Afgifter i Form af frivillige Gaver til deres Konger eller Høvdinger. Hos Romerne forefandt de Kejsertidens frygtelige Udsugelsessystem af alle Undersaatter, og skønt det i Praksis meget mildnedes, opretholdt de det i Principet, saa godt de formaaede. Jordejerne maatte svare Grundskat og de ikke jordbesiddende Personskat; det ses hos Gregor, at Skatteopkrævernes Ansvar som i Romertiden kunde føre til deres Forarmelse. Men til Frankerne lod Systemet sig vanskelig udstrække. De betragtede Grundskatten som et Indgreb i deres Besiddelsesret og Personskatten som en Forringelse af deres Frihed.

Dette virkede atter tilbage paa de romerske Undersaatter, og efterhaanden kom desuden Ordningen i Forfald ved Indrømmelse af Privilegier for Kirkegods, forhenværende Krongods osv. Grundskatten blev tilsidst en Jordafgift, der betaltes til Ejeren som et Slags Landgilde. Regeringen skaffede sig sine Indtægter ved Toldafgifter, der afnødtes Befolkningen ved Broer, paa Torve og en Mængde andre Steder, ved Retsbøderne og ved Indkomsten af de kongelige Jordejendomme. Dens Embedsmænd lønnedes med Gods eller Bøder, og andre offentlige Udgifter — som til Vejanlæg o. lign. — maatte Befolkningen selv udrede. Kirken sørgede for sit eget Tarv og havde intet med Staten at gøre.

* * *

Sociale Forhold.

Paa Grundlag af de økonomiske Forhold havde imidlertid Samfundsordningen fortsat sin Udvikling siden Erobringstiden. Dette vil for den langt overvejende Del af Gallien først og fremmest sige, at de sociale Forhold bevarede deres Karakter fra Romertiden. Paa de Godser, der kom i frankiske Stormænds Hænder, blev Vilkaarene ikke anderledes end paa dem, der tilhørte de romerske Senatorers Ætlinge. Kirkens Stormænd — Bisper og Abbeder — kom til at udgøre en tredje Art af Godsbesiddere, men ogsaa paa deres Ejendomme blev Udviklingen den samme. Forskellen mellem før og nu kom væsentlig til at bestaa i tre Ting: i Stædernes aftagende Betydning, hvorved Befolkningen fremfor alt blev til en Befolkning paa Godserne, i Opkomsten af en afhængig, men ikke ufri Mellemklasse, og i en ny og mærkelig Selvstændighed, der efterhaanden blev Godsomraaderne til Del i Forhold til Staten.

Jordbesiddelse.

I Romertiden havde der overfor Godsejerne staaet dels Slaver og frigivne — hvilket i Almindelighed vil sige halvfri —, dels stavnsbundne Koloner, der knyttede til Jorden var ude af Stand til at drage Fordel af deres personlige Frihed. Hvad Jordbesiddelsens Art angaar, havde alt Romerne foruden Ejerens fulde Ret og Kolonens Fæsteret kendt en tredje, nemlig den, der tilkom Indehaveren af et *Prekarium*. Dette var, som Ordet udsiger, en Naadegave, erhvervet ved „Bøn" og givet paa ubestemt Tid, altsaa udsat for at tilbagetages i et hvilket som helst Øjeblik. Paa den ubarmhjærtigste Maade maatte det gøre sin Indehaver afhængig af Ejermandens Naade og saaledes til en vis Grad berøve ogsaa ham hans fulde Frihed. Ofte havde det været hans egen Ejendom, som han havde maattet afstaa og tage tilbage som Prekarium; da var det ham vel som Regel sikret paa Livstid; men i saa Fald indtraadte hans Efterkommere i den helt afhængige Stilling (jfr. Salvian ovfr. S. 82). — I alle disse Forhold bragte Frankertiden ikke synderlig anden Forbedring, end at den egentlige Trældom aftog under Kirkens Paavirkning; men da man nu som før maatte sikre sig Jorddyrkere, blev Frigivelsen endnu mere betinget end tidligere, og samtidig hørte man helt op med at betragte Kolonerne som fri. Hvad Prekarievæsenet angaar, blomstrede det endnu kraftigere end før paa Grund af de stadige Krige og den hele retsløse Tilstand; de smaa kunde ikke beskytte sig selv, hverken mod ydre Fjender eller mod mægtige Naboer, der begærede deres Jord. Mange

søgte ind under Kirken, der var en mildere Herre end Stormændene, og hvis Jordbesiddelse ogsaa herigennem voksede i en overordentlig Grad.

Personlige Forhold. Saaledes bestod da Landbefolkningen af Godsejere — for saa vidt som disse ikke boede i Stæderne — og halvfri Jorddyrkere og mellem dem en Mellemklasse af afhængige Frimænd, der ikke ejede nogen Jord. Trangen til Beskyttelse førte de sidste et Skridt videre. De stillede sig i et undersaatligt Forhold til Godsejeren, som de gennem en formelig Umyndighedserklæring gjorde til deres Herre eller *Senior;* man kaldte det at *rekommendere* eller anbefale sig til Seniors Formynderskab eller *Mundoburdium.* Erklæringen lød f. Eks. saaledes:

„Da det er vel kendt, at jeg ikke har det, jeg kan ernære mig af eller klæde mig med har jeg besluttet at henvende mig til Eders Fromhed for at rekommendere mig til Eder og stille mig under Eders Mundoburdium. Dette har jeg gjort, saaledes at I skal give mig Klæder og Underhold, som jeg fortjener, og saa længe jeg lever, skal jeg være skyldig at hædre Eder og tjene Eder, som det bør sig paa Frimandsvis".

Det betones udtrykkelig, at Frimandsværdigheden bevares, og den ny Mellemklasse faar herigennem sit fra Underklassen skarpt adskilte Præg. Lønnen, som den rekommenderede fik for sit Tjenesteforhold, bestod ofte i et Stykke Jord til Brug, hvilket efterhaanden kaldtes for et *Beneficium,* men kun ved sin Oprindelse var forskelligt fra Prekariet: Prekariets Indehaver kunde rekommendere sig og den rekommenderede faa et Beneficium; Forskellen var den, at den enes Forhold *begyndte* med Jordbesiddelsen, den andens med den personlige Underkastelse. Prekarieindehaveren sikrede ved Rekommendationen sin Stilling, men samtidig blev hans Afhængighed lovformelig fastslaaet.

Seniorater. Yderligere fæstnedes dette Forhold i den krigerske Merovingertid gennem den Brug, som Stormændene lærte at gøre af disse Tjenere „paa Frimandsvis" Ligesom i Spanien havde allerede i Romertiden Godsejerne omgivet sig med væbnede Følger til Forsvar eller Angreb under Tidernes Uro; men det havde været deres Slaver eller Koloner, som de anvendte paa denne Vis, og paa tilsvarende Maade var de frankiske Stormænd optraadt i den første Tid efter Erobringen, medens en frankisk Frimand endnu var for stolt til at søge Brødet i en andens Tjeneste. Dette var imidlertid nu forandret; netop Frimændene, der stod i Rekommendationsforhold til en Senior, var selvskrevne til at udgøre hans Følge i en Tid, hvor Krigens Idrætter just var blevet Stormændenes og de fri Mænds Syssel, medens Arbejdet overlodes de halvfri. Saaledes gik det til, at Navnet *Vassus,* der tidligere havde betegnet den tjenende, Trællen, gik i Arv til den rekommenderede Frimand og i Diminutivformen *Vasal* blev den staaende Benævnelse for ham i hans Forhold til Senior. Hvor hæderfuld den var, hvor langt fra at være tynget af sin fornedrende Oprindelse, ses af en symbolsk Fortælling fra en lidt senere Tid, hvori *Francus* og *Vassus* fremstilles som to Brødre, der udfører stolte Bedrifter ved hinandens Side.

Immunitet. Den Udvikling, der af Storgodserne havde skabt Seniorater, fik en ny Betydning, idet Staten uforsigtig støttede den og førte den videre. Dette skete ved Indrømmelsen af Privilegier, hvorved mangfoldige Godsomraader — saa vel Kirkens som verdslige Stormænds — fik *Immunitet* eller Ukrænkelighed, d. v. s.

fritoges for enhver Indblanding af Statens Myndighed. Følgerne heraf var vidtrækkende; Skatterne, som de kongelige Embedsmænd var udelukkede fra at opkræve, tilfaldt den gejstlige eller verdslige Senior; Dommene, som Greven ikke længere kunde lade udføre, fuldbyrdedes af Immunitetsherrens Embedsmænd, og Bøderne opkrævedes af dem. „Ingen", hedder det i Kong Dagoberts Privilegium for Klostret St. Denis, „maa trænge ind i Abbediet eller dets Besiddelser, give Befalinger til Klostret eller dets Tjenere, inddrive Bøder, paalægge Gæsteri eller kræve nogen Ydelse. Alt, hvad vor Fiscus kan vente derfra, skænker vi Klostret ved dette Immunitetsprivilegium". Et Seniorat, der havde

102. Krypten i St. Denis.

faaet Immunitet, var i Virkeligheden som en lille Stat for sig; kun Forpligtelsen til at stille Folk til Hæren bandt det til Riget; ved Immunitetsomraadets Grænse overtog da Greven Befalingen over dets krigspligtige Mandskab. Det var disse Smaastater, der udgjorde den sociale Forudsætning for Udviklingen af den følgende Periodes Lensvæsen.

V. MEROVINGERNES SIDSTE TID

Klotar II's Edikt.

Da Klotar II i 614 ved Aristokratiets Hjælp var blevet Enekonge, udstedte han i en Forsamling af gejstlige og verdslige Stormænd i Paris et Forfatningsedikt, der i forskellige Retninger lagde Baand paa Kongemagten; den kongelige Dommermyndighed blev indskrænket og Løfte afgivet mod ny Skatters Paalæggelse; Bispevalget skulde foregaa uden Kongens Indblanding, Greven vælges blandt Grevskabets Godsejere. Det er den sidste af disse Bestemmelser, der

Greverne.

har givet Ediktet Betydning. Kongen kunde fra nu af ikke udnævne en Mand blandt sine Omgivelser til Greve, ikke udsende en ham hengiven Tilhænger for at varetage hans Tarv overfor Egnens mægtige Seniorer; han skulde tværtimod til en af disse overdrage sin Myndighed og derved forøge den, han i Forvejen besad. Oven i Købet var det ikke let at undgaa at vælge netop den rigeste og mest indflydelsesrige Godsejer i Grevskabet til den vigtige Stilling og endnu vanskeligere at modsætte sig hans Efterkommeres Krav paa at opnaa den efter ham. Naar Greven, der lønnedes med Jordegods og bestyrede Domænerne, tillige var Grevskabets mægtigste Senior, var Embedets Arvelighed næsten ensbetydende med Distriktets Omdannelse til et Fyrstendømme; heri udgjorde da de andre Seniorater halv uafhængige Enklaver, ofte kun bundne til Greven ved Nødvendigheden af, naar Hærbannet udgik, at møde med deres krigspligtige undergivne paa det fastsatte Samlingssted. Men idet Greven paa sin Side var forpligtet til at tilføre Rigshæren det samlede Mandskab fra hele Grevskabet, fandtes der trods hans stigende Uafhængighed mellem ham og Kongemagten et Baand, der ikke skulde briste, men snarere vandt i Styrke og i Feudalitetens Tidsalder genfindes som Baandet mellem Lensherre og Vasal.

Rigshovmesteren.

Inden denne Udvikling fuldbyrdedes, havde Stormandsvælden i Frankerriget dog faaet et andet Udslag. De merovingiske Konger traadte lidt efter lidt i Baggrunden for deres øverste Embedsmænd eller *Majordomus*'er, der blev Rigets virkelige Styrere. Skønt Kronens Embedsmænd var de oftest Adelens Førere, navnlig i Austrasien, hvor Værdigheden tilsidst gik i Arv i en bestemt Slægt, Arnulfingerne, der nedstammede fra de to Stormænd Pipin og Arnulf, som i Forening var optraadt mod Brunhildes sidste Forsøg paa at bevare Herredømmet. I et Ægteskab mellem Arnulfs Søn og Pipins Datter Begga fødtes Pipin den Yngre, hvis Sønnesøn blev Merovingernes Afløser paa selve Tronen og Stamfader til den Kongeæt, der efter sit berømteste Medlem kaldes Karolingerne.

Øst- og Vestrige.

I Overgangsperioden, der optog mere end et Aarhundrede, var Riget som tidligere oftest delt; allerede Klotar indsatte sin Søn Dagobert til Konge i Austrasien og denne efter faa Aars Eneherredømme atter sin Søn, medens han selv tog Sæde i Paris som Vestrigets Hersker. Grunden til dette Forhold var ikke som før Dynastiets Interesser, men tværtimod Rigsdelenes Krav paa Selvstændighed; navnlig Austrasierne vaagede med Nidkærhed over deres Uafhængighed. Burgund derimod udgjorde ikke længere noget eget Kongedømme, men havde Hersker tilfælles med Neustrien. Saaledes udformedes allerede i denne Periode Modsætningen mellem Øst og Vest mere end før — den, der tilsidst skulde ende med Modsætningen mellem et Tyskland og et Frankrig.

Merovinger og Arnulfinger.

Klotar II's Søn Dagobert er den sidste merovingiske Konge, hvis Navn har faaet et vist Ry. Under hans Efterkommere drejer det sig næppe længer om Kongerne; meget ofte var de umyndige; de døde unge uden dog derfor at mangle Afkom. Des mere tiltog Rigshovmestrenes Magt. Allerede Pipin den Ældres Søn Grimoald kaldes et Sted for Underkonge, *subregulus*. Et Forsøg, han gjorde paa at skaffe sin Søn Kongemagten, viste sig dog forhastet; han havde sendt den

umyndige Kongesøn Dagobert, hvem Tronen tilkom, med raget Hoved til et Kloster i Irland, men de austrasiske Stormænd førte ham selv og hans Søn til Neustriens Konge i Paris, der lod dem begge henrette. Som Følge af Dagoberts Forsvinden var der nu en kort Tid kun én Konge i Frankerriget; hans Majordomus var Ebroin, der modsat de austrasiske Rigshovmestre regerede med Kronens Interesser for Øje, men gjorde sig saa forhadt, at han senere, da Riget atter var blevet delt, blev sat i Kloster af Stormændene tillige med Neustriens Konge Theuderik III. Den austrasiske Konge Kilderik II indkaldtes, og Stormændene, der begyndte at frygte deres fordums Førere som værre Magthavere end Kongerne, benyttede Lejligheden til at udvirke Indskrænkninger i Majordomus'ens Myndighed. *Ebroin.*

Efter Grimoalds Henrettelse havde hans Slægt i mere end 20 Aar holdt sig i Baggrunden. Kilderik II, der synes kraftigere end de foregaaende Merovinger, men var hadet for sin Vilkaarlighed, blev imidlertid overfaldet og dræbt paa Jagten, og Drabet havde en fuldstændig Forvirring til Følge. Ebroin og Theuderik kom frem af deres Klostre; den sidstes Haar, der var blevet afskaaret som alle Merovingers, naar de afsattes, var atter vokset ud, hvilket vil sige, at han atter var værdig til at være Konge over Frankerne —; endog den for lang Tid siden bortsendte Dagobert kom ved Ærkebiskop Wilfred af Yorks Hjælp tilbage til Gallien. Theuderik blev Konge i Vestriget, Dagobert i Austrasien; Ebroin blev Theuderiks Majordomus og omtales som „en af Verdens fornemste Mænd, berømt i tre Verdensdele". Imidlertid førte han et Rædselsregimente og vilde efter at have foranlediget Dagoberts Mord ogsaa udstrække sin Magt til Østriget. Da fremtraadte Pipin den Yngre. Hans Modstand gjaldt ikke Kongedømmet, men Vestriget: fra det skulde ikke Austrasien regeres. Ebroin faldt for Morderhaand, og mod en ny neustrisk Rigshovmester vandt Pipin en afgørende Sejr ved Tertri og blev derefter det samlede Riges Majordomus. Østen havde sejret over Vesten; Frankerne havde fra nu af kun én Hersker, og han var en Austrasier og en Arnulfing. *Arnulfingernes Sejr 687.*

Af Navn var Theuderik III fremdeles Konge, og Rigsdelinger fandt ikke oftere Sted. Men med Grund har man kaldt ham og de efterfølgende Merovinger for Skyggekonger; paa en eller anden Kongsgaard henlevede de deres Liv i Stilhed og næsten som Fanger; én Gang aarlig skal de paa Martsmarken være blevet fremvist for Folket, hidførte paa den i Følge Fortidsskik brugelige Vogn med Okseforspand, for tilsyneladende at holde Rettergang og mønstre Hæren. Er denne Beretning end sagnagtig, er det dog sikkert, at de næppe nævnes undtagen i de Aktstykker, som de herskende udstedte i deres Navn, men hvis vekslende Dateringssteder ikke har noget som helst med deres virkelige Opholdssted at gøre. *Skyggekonger.*

Pipin den Yngre havde indsat sine to Sønner til under ham at styre Burgund og Neustrien som Majordomus'er, men de døde begge kort før han selv. Udenfor Ægteskab, eller i al Fald af et Ægteskab, der var indgaaet, skønt hans egentlige Hustru Plektrudis levede, havde han med Alpheid en Søn Karl, der ved Faderens Død var 25 Aar gammel. Ikke desto mindre udnævnte han paa sit *714.*

Dødsleje sin og Plektrudis's seksaarige Sønnesøn til Majordomus under Bedstemoderens Formynderskab; i den Grad havde Rigshovmesterembedet mistet sin oprindelige Karakter, at det nu kunde besættes med en umyndig ganske som hidtil Kongetronen. Plektrudis, der paa én Gang skulde regere for Konge og Majordomus, fandt imidlertid Modstand baade hos Neustrierne og hos sin Stif-

Karl Martel. søn Karl; flere Aar hengik i Ufred, inden den kraftige Karl, der midt under Striden havde fundet Tid til at afværge et Indfald af Rigets hedenske Naboer Friserne, fik besejret Plektrudis og derefter Neustrien. Riget havde i ham faaet en dygtig Hersker; i de følgende Aar sikrede han dets Herredømme i Øst over Alemanner, Bajrer og Thüringer, der i den foregaaende Svaghedsperiode havde gjort sig saa godt som uafhængige under deres Stammehertuger.

Karl Martel — som han senere kaldtes — gjorde ikke sig selv til Konge, men i sine sidste Aar lod han Merovingernes Trone staa tom; Regeringens Skrivelser dateredes ikke længer f. Eks. „i Theuderik IV's tredje Aar", men „i det andet Aar efter Theuderik IV's Død" osv. Paa anden Maade mærkes ikke Merovingerkongens Afgang; ingen Historieskriver finder det Umagen værd at omtale den. For saa vidt var da den gamle Ære afsluttet; Karl Martels Regering peger i mer end én Henseende fremad. Skønt han ikke beklædte Kongetronen, har hans Bedrifter deres Plads i Karolingerrigets Historie.

ANGELSACHSERNE

Forskelligt havde Forholdene formet sig i de Brudstykker af Romerriget, hvor Vandaler og Østgoter, Vestgoter og Franker sammen med den gamle Befolkning skabte ny Stater; men én Form var ikke kommet til Anvendelse paa Fastlandet: den fuldstændige Udryddelse af den romerske Kultur blev kun Briternes Ø Vidne til; kun her paa den yderste Grænse af det fordums Rige grundedes en ublandet germansk Stat, hvis Udvikling foregik upaavirket af den Samfundstilstand, der var gaaet forud.

Briterne og deres Forgængere. En Række af Folk havde efterfulgt og til Dels fortrængt hverandre paa de britiske Øer endnu før Romernes Tid. Af de første Indbyggere, et iberisk Folk af samme Race som de endnu levende Basker i Pyrenæerne, var ved Oldtidens Slutning kun Pikterne i det nordlige Skotland tilbage; deres historiske Navn *Picti*, „de malede", er givet dem af Romerne og giver en Forestilling om deres lave Kulturtrin. Efter dem var fulgt Kelter i to Afdelinger, først Gælerne, siden Briterne; Briterne havde trængt Gælerne dels over til Irland, dels op i Skotland og ud i Englands vestligste Egne (Strathclyde, Wales og Cornwall). Selv havde de bredt sig over det egentlige England og det sydlige Skotland, og det var deres Land, som Romerstaten havde bemægtiget sig og givet Del i sin Kultur. Ved den Mur, som Hadrian — efter at have opgivet den nordligste Del af

det vundne Omraade — lod drage mellem Havene i Vest og Øst fra Solwaybugten til Tyne, beskyttedes de og Riget mod de barbariske Pikter og et andet malet Folk, der i det 4de Aarhundrede kom fra Irland og kaldtes Skotter med et keltisk Ord, der havde samme Betydning som det latinske Picti; efter dem fik Skotland Navn, og i Forening med Pikterne blev de i Roms Nedgangstid et medvirkende Redskab til den britisk-romerske Kulturs Undergang.

Germanske Vikingetog til Britannien.

Briternes Naboer mod Syd var deres Stammefrænder, de forlængst romaniserede Galler, og Øst for dem den germanske Verden. Vel skilte Havet imellem dem, men Nordsøkystens Beboere synes tidlig at have skaffet sig Færdighed i at befare dets Bølger; Franker havde i det tredje Aarhundrede formaaet at finde hjem fra Lilleasien ad Vandvejen langs Europas Kyst, og at Sachserne kendte Vejen til Britannien havde her fundet sit Udtryk i, at Landets Sydøstkyst havde faaet Navn af „den sachsiske Strandbred" (*litus Saxonicum*). Paa Vikingevis havde de alt i Romertiden aflagt talrige Besøg i deres fremtidige Fædreland; til Værn mod dem udsendtes allerede i det 4de Aarhundrede Feltherren Theodosius, Theodosius den Stores dygtige Fader. Da Romerrigets Kraft ikke længere var tilstrækkelig til Beskyttelse af dets fjerneste Provins, var denne saaledes paa én Gang udsat for sine gamle Angriberes Indfald fra Nord og for de germanske Vikingers stedse farligere Plyndringer i Sydøst.

103. Britannien i Romertiden.

I Begyndelsen af det 5te Aar-

104. Parti af den romerske Grænsevold i Britannien.

Romerne opgiver Britannien. hundrede havde den sidste romerske Hær forladt Ølandet under sin Anfører Konstantin, der i Gallien opkastede sig til Kejser; en britisk Officer i romersk Tjeneste, Vortigern eller Gerontius, gjorde derefter et Forsøg paa at skaffe sig selv Herredømmet i Britannien, og efter Sigende skal han til sin Hjælp have indkaldt netop Germanerne. Sikkert vilde dog ogsaa uden Opfordring disse i stigende Grad have kastet sig over det modstandsløse Rige; deres Indfald blev stadig hyppigere og mere ødelæggende, og deres Nedsættelse syntes nærforestaaende. I 446 sendte de fortvivlede Indbyggere for sidste Gang et Klageraab til Rom, hvor Aëtius's kraftige Styrelse i denne Tid vakte Haab om en Bedring af Rigets Forhold; „Barbarerne", skrev de, „driver os ud paa Havet, og Havet driver os tilbage til Barbarerne; „vi har Valget mellem at dræbes eller drukne". Men Aëtius kunde ikke sende Hjælp,

449. og kun 3 Aar efter begyndte for Alvor den angelsachsiske Indvandring, der drev Briterne over i de vestlige Egne, hvortil de selv en Gang havde fortrængt deres Forgængere Gælerne, og langsomt, men uden Skaansel fuldbyrdedes i de følgende Aarhundreder Britanniens Forvandling til det germanske England.

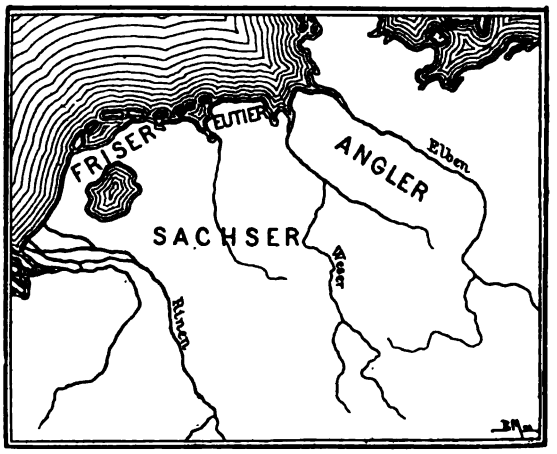

105. „Angelsachsernes" Hjemstavn.

* * *

Angelsachserne. Beretningen om de germanske Rigers Grundlæggelse i Britannien er sagnagtig og kan kun fastholdes i sine Hovedtræk. Indvandrerne var Sachser, Angler og „Jutæ" — d. e. Yter eller Eutier — og maaske ogsaa Friser og kom alle fra Landene Syd for Nordsøen mellem Rinen og Elben, hvor Anglerne boede længst mod Øst, Sachserne Vest for dem og Eutierne nærmest Kysten; det var de sidste, der efter Traditionen gjorde Begyndelsen med den faste Nedsættelse paa britisk Jord. En ældgammel Sammenblanding af Eutier med Jyder, d. e. Jyllands Beboere, har i Forbindelse med Navneligheden fremkaldt Anglernes Henførelse til Halvøen Angel i Sønderjylland; men deres nedertyske og ikke nordiske Afstamning godtgøres tilfulde af det engelske Sprogs Karakter. Heller ikke tyder Sproget paa nogen synderlig Forskel mellem de tre Stammer indbyrdes; selv gav de sig snart det fælles Folkenavn Angler *(Engle, Englisc);* kun undtagelsesvis forekommer Benævnelsen Angelsachser; men af de fortrængte Briter vedblev de at kendes under det gamle Navn paa de plyndrende Vikinger, Sachser, der af deres Efterkommere gives Englænderne den Dag i Dag.

Erobringstiden. Erobringens Gang var i korte Træk følgende. Yterne, hvem Sagnet giver til Anførere de to Hertuger (*heretogan*) Hengest og Horsa, gjorde Landgang paa

449. Øen Thanet og besatte derfra den lille Halvø Kent, der langt ned i Tiden ud-

gjorde et Rige for sig med Canterbury — „Kenternes By" — til Hovedstad. Dette var Begyndelsen, og næsten 30 Aar hengik, før forskellige Grupper af Sachser fortsatte. Ligesom Yterne kom de efter Sagnet hver under to Førere, først Sydsachserne under Ælla og Cissa, dernæst mod Aarhundredets Slutning 477.
Vestsachserne under de to *Ealdormen* Cerdic og Cynric. Dermed var Landet 491.
syd for Themsen og dets Fortsættelse indtil Severns Munding saa godt som besat; Briterne indehavde Cornwall, men var dog endnu ikke adskilte fra deres Frænder mod Nord. Ja en Sejr, som de i Aaret 520 vandt ved Mount Badon, og hvortil Sagnet har villet knytte deres berømte Konge Arthurs Navn, hæmmede endog saa eftertrykkelig Germanernes Fremgang, at en britisk Munk Gildas, der paa denne Tid nedskrev en Beretning om Indvandringen, med Ringeagt omtaler de fremmede Barbarer, hvis Tid nu maa antages at være forbi. Det var den imidlertid ikke; tværtimod havde ny Skarer gjort Landgang i Østengland og bemægtigede sig lidt efter lidt Landet nord for Themsen. Rimeligvis nedsatte de sig i Smaagrupper, hver under sin *Ealdorman;* men efterhaanden sluttede flere saadanne sig sammen og dannede Riger. Saaledes opstod Østsachsernes Rige Essex nord for Sydsachsernes (Sussex); det af Angler besatte Østangel, der naaede til Humber, fik sin første Fælleshersker i Offa 571; Northumberland nord for Humber synes allerede 547 at være blevet til et Rige under Ida, men var senere oftest spaltet i to Dele, Deira og Bernicia. Sidst dannedes vest for Northumberland Mercia, d. e. Grænselandet, sandsynligvis ved en gradevis Underkastelse af forskellige Smaariger under én Fyrste.

106. De angelsachsiske Riger.

Denne Fremgang i Midt- og Nordengland havde ogsaa virket til Gavn for Vestsachserne, hvis Omraade Wessex langsomt udvidedes paa Briternes Bekostning. Tilsidst vandt de en afgørende Sejr ved Deorham 577, der blev af Betydning, fordi den sprængte Forbindelsen mellem Briterne i Cornwall og Wales, der fra nu af ingen Støtte kunde yde hverandre. Paa lignende Maade virkede en Sejr mod Nord, som Northumberlænderne vandt ved Indtagelsen af den vigtige Fæstning Chester i Aaret 607; den skilte for stedse Wales's Indbyggere *Den endelige Sejr.*

fra deres nordlige Landsmænd i Strathclyde. De tre adskilte britiske Folkegrupper havde ikke længere nogen Betydning som Modstandere; Germanernes Erobring af England var fuldført

* * *

Erobringens Karakter. Hvad der karakteriserer den angelsachsiske Erobring af Britannien, er fremfor alt dens Fuldstændighed; den indtrængende Nation fortrængte aldeles den gamle. Modstanderne i Kampen blev ubarmhjærtig nedhuggede; „Ælla og Cissa", hedder det i Beretningen om Sussex's Erobring, „indtog Fæstningen Anderida og ihjelslog alt, som fandtes i den, og ikke blev der siden en eneste Brite tilbage". Andetsteds flygtede de gamle Indbyggere: „Briterne forlod Kenterlandet og flyede med stor Frygt til London". Erobringens gradevise Karakter gav bestandig de besejrede Muligheden for at søge Tilflugt i endnu ubetvungne Dele af Landet, indtil de tilsidst havde naaet det yderste Vests utilgængelige Bjærgegne; des lettere blev det da at udrydde de faa tilbageblevne. Kun af Kvinder og Slaver skaanedes vel en Del; derpaa tyder Optagelsen af en Række keltiske Udtryk fra det daglige Livs Sysler i det angelsachsiske Sprog. Iøvrigt blev Sproget Sejrherrernes, upaavirket af Latinen, der havde været Kultursproget i den romerske Provins, men som først Aarhundreder efter gennem Normannerne fik Indflydelse paa Angelsachsernes hidtil uforfalskede germanske Tungemaal; Religionen blev Erobrernes Hedenskab, indtil Kristendommen kom til dem fra Rom og Frankerriget, ikke gennem deres britiske Forgængere; Samfundsordenen blev germansk, og den romerske Kultur forsvandt. Byerne forfaldt, alle Kunstværker forgik; kun enkelte Fæstninger og Romerveje — som *Watlingastreet* fra London til Caerleon i Nordvest — blev tilbage som Minder fra den svundne Tid. Saa godt som alle baade keltiske og latinske Stednavne afløstes af germanske eller omdannedes til germansk Form. Den britiske Civilisation havde ikke været dybtgaaende nok til at modstaa Indvandrernes Tryk; — Romaniseringens Overfladiskhed fremgaar f. Eks. deraf, at de overlevende Briter vendte tilbage til deres keltiske Sprog og glemte Latinen —; den havde fremfor alt været for ringe til at gribe og paavirke Sejrherrerne, saaledes som Vest- og Østgoter, ja endog Frankerne var blevet grebne af den; og endelig var disse Sejrherrer i Modsætning til saa mange af de i Fastlandets Provinser indtrængte Germaner ikke gennem lang Tids Berøring med Romerriget blevet opdragne til overhovedet at kunne beundre en overlegen Kultur. Der var intet, der kunde imponere dem og holde dem tilbage fra det Ødelæggelsens Værk, som var Betingelsen for Opbyggelsen af Fremtidens England.

Romerkulturens Undergang.

* * *

Angelsachserne i deres Hjemstavn. Den Samfundsorden, der blev gældende i det erobrede Land, var saaledes kun betinget af to Forhold: af de fra Hjemlandet medbragte Institutioner og af de Ændringer, som selve Erobringen maatte fremkalde. Paa Fastlandet havde Angelsachsernes Forfædre levet under Vilkaar, som de tilbageblevne Sachser bevarede endnu i det 8de Aarhundrede, og som i meget svarer til det Trin, paa

hvilket Germanerne skildres af Tacitus. De havde været delt i Klasser, idet der over Frimændene stod Ædelinge og under dem jordløse frigivne foruden de egentlige Trælles Gruppe. De havde rimeligvis endnu ikke gjort Overgangen til virkeligt Privateje til Jord; Stednavnene i det erobrede Land tyder paa en Bosættelse efter Slægter, der fremkalder Forestillingen om en Jordfordeling som den, Cæsar omtaler. De havde udgjort Smaastater og haft Forsamlinger, der varetog disses Anliggender, men desuden Møder af lokal Natur for endnu mindre Omraader. De havde i Spidsen for hver lille Stat haft en Høvding af samme Art som den af Tacitus skildrede *Princeps* og kun i Krigstilfælde givet en Fører eller Hertug den Myndighed, som Tacitus tillægger *Dux*.

Angelsachserne i det ny Land.

De fleste af disse Forhold førte Germanerne med sig til deres ny Fædreland. Hver lille Stat kaldtes i England for et Shire, der igen bestod af Hundreder, som udgjordes af 100 Slægter og atter var delte i Bylag eller *Tunships* med egne folkelige Forstandere eller *Tungrever*. Saa vel Bylaget som Hundredet beholdt sin Folkeforsamling, der for det sidstes Vedkommende tillige var Domstol. Som nævnt henpeger de angelsachsiske Stednavne paa, at Slægterne bosatte sig sammen, som de altsaa sammen maa have fulgtes ad fra det gamle Land; Billingernes „Hjem" blev til Billingham, Harlingernes By til Harlington osv. Men hvis denne Bosættelsesmaade har været ledsaget af fælles Jordbesiddelse for hele Slægten eller Bylaget, saa skiftede Forholdene hurtig Karakter efter Erobringen. Den lettere Adgang til Jord og Sejrherrernes Krav paa Belønning virkede tilsammen til Særejendommens Opkomst, og snart stillede man i England Begrebet *Bokland* — den Jord, som man skulde have skriftligt Retsbevis for — eller Privatjord i Modsætning til Bylagets eller hele Statens Ejendom, der kaldtes *Folkland*.

Kongedømmets Fremvækst.

En anden og gennemgribende Ændring førte Erobringen til paa det politiske Omraade. De sejrrige Kampe spredte Glans over Høvdingernes Navn, det fjendtlige Folkeslags Nærhed nødvendiggjorde et større Sammenhold mellem de enkelte Smaastater og en fortsat krigersk Ledelse; Hertugens Stilling blev stedsevarende, eller *Ealdorman*'ens fik samme Karakter som Hertugens og kom til at omfatte flere Stater —: Kongedømmet opstod. Vistnok foregik Forvandlingen ikke paa én Gang; Cerdic var blevet valgt til Konge over alle Vestsachser, men senere havde Wessex atter opløst sig i Smaastater, hver under sin *Ealdorman*, uden fælles Overhoved — det gik her som snart efter hos Longobarderne i Italien —; Østangel og Northumberland havde været i Anglernes Besiddelse, længe før de under Offa og Ida blev til Kongeriger; Mercia opstod ved, at *Ealdorman* efter *Ealdorman* maatte bøje sig under den forenende Kongemagt. Da Udviklingen først var fuldbyrdet og henved en halv Snes Riger opstaaede — Tallet var ikke til Stadighed det samme, og det er urigtigt at tale om et „Syvrige" eller Heptarki —, vedblev imidlertid Tendensen mod Sammenslutning og fik Udtryk i, at snart en, snart en anden af de enkelte Rigers Fyrster under Navn af *Bretwalda* indtog en Slags Overkongestilling blandt de øvrige; senere afløstes dette nærmest nominelle Overherredømme af en fortsat Stræben

henimod Enemagten, der omsider skulde føre til de mange Smaarigers Sammensmeltning til det endelige England.

Sociale Omdannelser. Med Kongedømmets Opkomst fulgte en Række af sociale Omdannelser. Fra det gamle Land havde Angelsachserne medbragt deres Fødselsadel; deres *Eorls* — Jarler — var de sachsiske Ædelinge, medens Frimanden i England betegnedes som *Ceorl*, svarende til det nordiske Karl; de to Klasser adskilte sig fra hinanden ved den højst forskellige Drabsbøde: Jarlen var *Twelfhyndeman*, ɔ: vurderedes til 1200 Shilling eller 6 Gange saa meget som den blotte Frimand, *Følgevæsen.* der kun var *Twyhyndeman*. Men tillige havde de medført det germanske Følgevæsen, Hirden, hvormed Førerne omgav sig, og paa hvis Troskab og Styrke deres Magtstilling for en stor Del beroede. At Førerne blev Konger, maatte selvfølgelig forøge deres Hirdmænds Anseelse; og snart kom det dertil, at de kongelige *Gesiths* — Følgesvende — eller, som de efterhaanden kaldtes med et Ord, der egentlig havde en lavere Betydning, *Thegner* eller Tjenere, i Virkeligheden kom til at indtage Jarlernes tidligere Plads, saa at de uden Hensyn til deres Fødsel udgjorde Rigernes Adel. Men samtidig var deres Stilling som Hirdmænd undergaaet en fuldstændig Omdannelse; de udgjorde ikke længer Kongernes stadige Følge, men fik til Løn for deres Tjeneste Jordejendomme, som de beboede, og hvorfra de kun under Krigsforhold begav sig til den kongelige Hær. Paa den anden Side havde ogsaa den oprindelige Fødselsadel gennem Erobringen udviklet sig til en jordbesiddende Overklasse, og de to Grupper, der naturligvis for en stor Del faldt sammen, idet Thegnerne *Godsejere.* ofte var *Eorls* af Fødsel og Jarlerne saa godt som altid Thegner, dannede i Forening en krigersk Godsejerstand af lignende Karakter som den, der samtidig var at finde i Vesteuropas Fastlandsstater. Udspringet fra det germanske Hirdforhold spores dog i en personlig Forbindelse mellem Konge og Adelsstand, der ikke paa denne Tid findes paa Fastlandet; Thegnen er først og fremmest Kongsmand, kun i anden Linie Godsejer. Ofte forekommer i Datidens Historie Træk, der genspejler Troskabsforholdet i dets oprindelige Renhed; da Northumberlands Konge Edwin forrædersk angribes af en vestsachsisk Udsending, ofrer Hirdmanden Lilla Livet for sin Herre ved at kaste sig mellem ham og den dræbende Dolk. Og i Digtningen forherliges ingen Følelse saa stærkt som den, der raader mellem Kongen og hans Mænd.

107. Klædedragt i det 7. Aarh. Initial i et angelsachsisk Haandskrift i Brit. Museum.

Frimandsstandens Tilbagegang. Nedadtil udviklede der sig trods det germanske Grundlag Forhold, der i meget minder om Tilstanden i de romanske Riger. Frimændenes Anseelse aftog i samme Grad, som Kongemagten kastede Glans over Overklassen; at den enkelte Frimand kunde blive Thegn, medens han aldrig havde kunnet blive Jarl, kunde ikke bøde paa den hele Stands Forringelse. Jordfællesskabets Ophør havde gjort

Ende paa den gamle økonomiske Ordning, og Krigstilstandens Vedvaren lagde Byrder paa den lille Frimands Jord, som den ikke i Længden, og efterhaanden som Ejendomsdelinger formindskede den enkeltes Lod, kunde bære. Følgen blev som paa Fastlandet, at Frimanden stillede sig under en Godsejers Beskyttelse, valgte ham til sin *Hlaford (Lord)* eller „Brødgiver" og bandt sig til ham ved Troskabsed. Den Lighed, der sporedes mellem dette Forhold og Troskabsbaandet, som knyttede Stormændene til Landets Konge, bidrog dog meget til dets Indgaaelse og gav det en Anseelse, der ikke fra først af var forenet med den frankiske Kommendation; for saa vidt havde Tilknytningen til det gamle Hirdvæsen sin Del i Udviklingen hos Angelsachserne baade nedad- og opadtil. Men de sociale Følger var skæbnesvangre; de ikke kommenderede sank efterhaanden ned blandt de ufri, og de, der endnu bar Frimandsnavnet, var Godsejernes undergivne. Den gamle Ligestillethed var blevet afløst af et trinvist Afhængighedsforhold; Thegnen var Frimændenes Herre som Kongen Thegnernes.

Folkefrihedens Aftagen.

Jævnsides med den sociale Udvikling, der dog foregik langsomt og i Virkeligheden strakte sig over Aarhundreder, gik i det følgende Tidsrum andre Forandringer i monarkisk og aristokratisk Retning, som førte bort fra den gamle Folkelighed. De enkelte Shirer havde, idet de smeltede sammen til Kongeriger, beholdt deres gamle Statsleder *Ealdorman*'en som en arvelig og af Kongemagten uafhængig Repræsentant for Folket; men hans Myndighed traadte efterhaanden i Skygge for den, der tilkom Kongens Embedsmand, *Shiregreven* eller Sheriffen, som snart blev Shirets egentlige Øvrighed. Paa lignende Maade aftog de gamle Folketings Betydning; da Folket ikke som Helhed kunde deltage i de Sammenkomster, der nu afholdtes for hvert enkelt Rige, skiftede disse Karakter og blev til Stormandsmøder eller, som de i England kaldtes, Vismandsmøder, *Witenagemots,* der vel begrænsede Kongens Magt, men kun i ringe Grad repræsenterede Folket. Kun i de mindre Kredse bevaredes Rester af det fordums Selvstyre; Sammenholdet i *Tidings,* Sammenkomsterne paa de lokale Tingsteder vedblev og nedarvedes til kommende Tider som et sundt Grundlag for fremtidig Udvikling.

* * *

Angelsachsernes Religion.

Omtrent paa det Tidspunkt, da den vanskeligste Del af Kampen mod Briterne var til Ende, da Kongedømmet var blevet herskende rundt om i de angelsachsiske Riger, og da disse var paa Vej til at vende sig mod hverandre indbyrdes i en aarhundredlang Strid om Overherredømmet i det omsider betvungne Land, — omtrent paa dette Tidspunkt blev Begyndelsen gjort til en stor Omvæltning i Erobrernes aandelige Liv. Angelsachserne havde været Hedninger som deres Stamfædre, havde tilbedt Wodan og Tiw, Þonar og Freja og ikke paa nogen Maade ladet sig paavirke af de kristne Briter, som de fortrængte og hvis Kirker blev nedrevne eller forfaldt. Heller ikke havde det haft nogen Indflydelse paa dem, at der fra Irland, som i det 5te Aarhundrede var blevet kristnet af den hellige Patrick og hvor en kraftig og ejendommelig Religiøsitet havde slaaet Rod og bedækket Landet med Kirker og Klostre, i det næste Aarhundrede var

Irsk Mission.

udgaaet en Skare af Missionærer til Skotter og Pikter i deres Naboland. Paa Klippeøen Hy eller Iona ved Skotlands Vestkyst havde Columba grundlagt et stort Kloster som Midtpunkt for en af ham stiftet Munkeorden, og herfra udgik et nyt religiøst Liv ogsaa til Angelsachsernes Naboer i Vest, de haardt medtagne og aandelig forkrøblede Briter, der havde opgivet deres romerske Kultur og det latinske Sprog og nu sluttede sig til den irsk-skotske Kirke; men fra Angelsachserne selv stod denne skilt baade ved Sproget og ved Nationalhadet; til dem maatte Kristendommen bringes ad en anden Vej.

Angelsachsernes Afsondrethed.

Det angelsachsiske Britannien havde siden Indvandringen været saa godt som uden Berøring med den øvrige Verden; Angelsachsernes Kulturstandpunkt

108. Klostret i Iona.

havde skilt dem fra Resterne af det fordums Romerrige, hvis Sprog de ikke forstod og hvis Sæder var vidt forskellige fra deres. Deres Fyrster giftede sig med Kongedøtrene fra de andre Smaariger eller tog deres egne Undersaatter til Ægte; en Forbindelse med en udenlandsk Prinsesse havde endnu aldrig fundet Sted.

Kong Æthelberts kristne Dronning.

Da skete det, at Kong Æthelbert af Kent, hvis Anseelse just paa denne Tid var større end nogen anden Konges i England, bejlede til den frankiske Kong Kariberts Datter Berta og fik hende til Ægte paa Betingelse af, at hun som hans Dronning maatte vedblive med Udøvelsen af sin kristne Religion; en Biskop ledsagede hende til det hedenske Hof, og en forfalden Kirke i Canterbury blev istandsat til Brug for hendes Gudsdyrkelse. Vel lod Æthelbert sig ikke som tidligere Klodvig omvende af sin kristne Dronning; men hans Tolerance gav den trosivrige Pave Gregor den Store Mod til at sende romerske Missionærer

til det fjerne Land, som han i sin Ungdom havde fattet Interesse for ved paa Roms Slavemarked at se nogle blondlokkede Ynglinge, der syntes værdige til at bære deres underlige Navn: „Engle". Med 40 Munke i Følge udsendtes Abbeden Augustin og modtoges med Velvilje af den kentiske Konge, som gav dem 597. Tilladelse til at prædike deres Religion, skønt han ikke selv var villig til at opgive sine Fædres Tro for en Lære, der forekom ham „skøn, men ny og vanskelig at forstaa". Senere antog han dog Kristendommen, og da hans Datter Æthelberga ægtede Northumbrerkongen Edwin, fulgte med hende en af Augustins Ledsagere Paulinus og forkyndte sin Tro i Edwins Rige. Med Alvor og Inderlighed synes Angelsachserne at have modtaget den fremmede Lære, der stillede Liv og Død i et nyt Lys for dem. Edwin grublede selv over Spørgsmaalet og sammenkaldte til sidst sine Stormænd og Præster for at raadføre sig med dem. En gammel *Ealdorman* udbrød: „Saaledes, o Konge, synes Menneskets Liv at være, som en Spurvs Flugt gennem Hallen, naar Arnens Ild oplyser den ved Vintertid, medens Stormen raser udenfor. Den kommer fra Mørket og gaar til Mørket og dvæler kun en liden Stund i Lyset og Varmen. Saaledes dvæler Menneskets Liv kun en liden Stund for vort Blik, men hvad der er før og hvad der kommer efter, véd vi ikke. Hvis den ny Lære kan sige os noget sikkert om dette, da lad os følge den". Forsamlingen mente som han, og Kristendommen bredte sig nu ogsaa i Northumberland. Grundlinierne i den senere hierarkiske Ordning blev dragne, idet York gjordes til Sæde for en Ærkebiskop, ligesom Canterbury var blevet det i Kent; under hver Ærkestol skulde der være 12 Bispedømmer; men foreløbig var der rigtignok i Edwins hele Rige kun to smaa Trækirker.

109. Irsk Munkebo i Gallarus, Grevskabet Kerry.

Under Edwin havde Northumberland hævet sig til en stor Højde; det 7de Aarhundrede var overhovedet dette Riges Glanstid. Edwin havde udvidet sit Herredømme imod Nord indtil Forthbugten, hvor han sikrede Grænsen ved at anlægge en Fæstning, der kom til at bære hans eget Navn: Edwinsburg, senere Edinburgh. Men han fandt en jævnbyrdig Modstander i Mercias Konge Penda og faldt i en Kamp mod denne ved Hatfield 633. Penda var ikke blot Northumberlands Fjende, men tillige Hedenskabets Forkæmper; det siges, at han „foragtede de Kristne, fordi han saa, at de ikke gjorde den Tros Gerninger, som de havde antaget". Endnu var Tiden dog ikke moden for Mercias Supremati; Northumberlænderne sejrede atter, og med Penda faldt Hedenskabet. Først noget senere begyndte Mercias Overherredømme (685—829), men da var det 655. blevet et kristent Rige. *Northumberland og Mercia.*

De Konger, der i Northumberland fulgte Edwin, var Oswald og Oswi, der

begge virkede for Kristendommens Udbredelse; men i Modsætning til deres Forgænger benyttede de hertil Munke fra Iona, der havde grundet et Kloster paa Øen Lindisfarne syd for Tweeds Udløb i Nordsøen. Den irsk-skotske Kirke var særlig anlagt paa Missionsvirksomhed; hvert enkelt Kloster blev Moder til et nyt, idet en Abbed med 12 Disciple udsendtes til dets Grundlæggelse. Den udmærkede sig desuden ved sin Kærlighed til Lærdom; Klostrene var Skoler og besad Biblioteker, hvor de klassiske Værker mangfoldiggjordes ved Munkenes Flid og Kunst. Et andet Særmærke var dens Tarvelighed i Levemaade og Simpelhed i Kirkeskikke; endelig havde den ikke som Romerkirken noget egentligt Hierarki; dens øverste Ledere var Abbederne, der forestod de vidtstrakte Klostre — ofte hele Byer — og var selve Bispernes Overordnede. Pavens Overherredømme erkendtes aldeles ikke af dette afsides Kirkesamfund, hvis Uberørthed af Romernes Indretninger desuden fik et ydre Udslag i saadanne Afvigelser, som at Munketonsuren havde Form af en Halvmaane, og at Paasken udregnedes paa den Maade, der i Rom havde været brugt indtil Aar 450, men da blev forladt.

Den irsk-skotske Kirke.

110. Kirke i Bradford ved Avon, begyndt af Ealdhelm.

Romerkirkens Sejr.

Det kunde ikke undgaas, at alle disse Forskelligheder frembragte Splid mellem Tilhængerne af den irske og af den romerske Kirke, og tilsidst saa Kong Oswi sig i 664 nødsaget til i Whitby at sammenkalde en Synode, der skulde afgøre Striden. Disputen endte med, at Romerkirkens Forsvarere fik Kongen overtydet om, at St. Peter og hans Efterfølgere Paverne havde Himlens Nøgler i deres Varetægt, hvorefter han med sine Stormænd besluttede at holde sig til dem. Efter denne Sejr blev Romerkirken eneherskende; de angelsachsiske Riger var alle romersk-katolske inden Aarhundredets Udgang, og selv Kelterne lod sig besejre og indførte f. Eks. den ny Paaskeberegning i selve Klostret paa Iona. Omvendt gik den irske Kirkes Lærdom paa en lykkelig Maade i Arv til den angelsachsiske; baade York og Canterbury fik Skoler og Biblioteker af høj Rang. Ligeledes synes Kristendommen at have haft en heldbringende Indflydelse paa Forholdet mellem Angelsachser og Kelter; det Sammenknytningsbaand, som den fælles Religion udgjorde, var vel frem for noget Grunden til, at de tilbageblevne Briter i Englands Vestegne frelstes fra at dele Skæbne med deres Forfædre og falde for de fremtrængende Angelsachseres Haand. Mere end andetsteds

virkede Kristendommen forædlende paa denne Race, der modtog den uden som sine Stammefrænder at være blevet fordærvet ved Berøringen med en Kultur, som den ikke var moden til at tilegne sig.

LONGOBARDERRIGET

Folkevandringens sidste Akt.

BYZANTINERNE havde sat sig i rolig Besiddelse af Italien og faaet indsat en Styrelse med Midtpunkt i Ravenna, hvorfra en Exark paany pinte Befolkningen med Skatteudpresninger og Tvangsforanstaltninger; — da, knap 15 Aar efter Østgoternes Fordrivelse, blev det hjemsøgte Land Skuepladsen for en ny Indvandring. For sidste Gang drog et Germanerfolk ind i en af det gamle Riges Provinser; med Longobardernes Nedsættelse i Italien er Folkevandringen til Ende.

568.

Longobardernes Forhistorie.

Longobarderne, der paa Tacitus's Tid var et faatalligt Folk, som boede ved Nedre-Elben, skal i Følge det af deres Historieskriver og Landsmand Paul, Warnfrieds Søn, gengivne Sagn oprindelig være kommet til Tyskland fra nordligere Egne; under en Hungersnød i deres Hjemland Skandinavia blev ved Lodtrækning en Tredjedel af Befolkningen bestemt til at udvandre, og det var dette lille Folk, der siden fik Navn af Longobarderne eller „de langskæggede"; muligvis peger ogsaa deres Lovgivning paa nordisk Afstamning. Et ofte omvankende Folk maa de i alt Fald have været i de første 500 Aar af deres kendte Historie; paa Markomannerkrigens Tid (ca. 170) træffes de i Pannonien, men forsvinder atter derfra og genfindes først i det 5te Aarhundrede i Mähren, hvorfra de efter Rugiernes Overvindelse af Odoaker rykker sydpaa ind i det forladte „Rugiland" (Noricum). Derefter kommer de endnu en Gang til Pannonien, nemlig paa Opfordring af Kejser Justinian, og sender herfra Narses Hjælpetropper i hans Kamp mod Østgoterne. Hurtigst mulig skilte Byzantinerne sig atter af med disse Krigere, hvis Vildhed i Optræden og Udseende overgik alle da kendte Germaners; men til ingen Nytte — de havde lært Vejen til Italien at kende og fandt den igen.

Longobarderne havde med deres primitive Sæder bevaret den germanske Samfundsorden i en sjælden Renhed; selv Kongedømmet var næppe nogen fæstnet Styrelsesform,

111. Ligkiste fra en longobardisk Fyrstegrav i Civezzano ved Trento.

skønt Vandrelivet med dets Krigsforetagender ikke havde kunnet undgaa periodisk at fremkalde det. Til Pannonien var de kommet under Anførsel af Hærkongen Audoin; hans Søn var Albuin, der 568 førte dem til Italien; fra en Højde, som fra da af kaldtes for Kongens Bjærg, skuede han ned over den herlige Slette, der i Fremtiden kom til at bære hans Folks Navn — *Longobardia* eller Lombardiet. Forinden Opbruddet havde han i Forbund med Hunnernes Stammefrænder Avarerne overvundet de germanske Gepider, der gik fuldstændig til Grunde, og hvis Rige Dakien nu tilligemed Pannonien kom i Avarernes Besiddelse. Som ung havde Albuin opholdt sig ved Gepidekongen Turisinds Hof for efter germansk Skik at iklædes Vaaben af en fremmed Fyrstes Haand; nu dræbte han hans Søn og Efterfølger Kunimund og lod sig af hans afhuggede Hoved forfærdige en Drikkeskaal (*Skala*); men Kunimunds Datter Rosimunda tog han til Ægte. Hun voldte ham en tidlig Død; da han en Dag i Drukkenskab havde tvunget hende til at drikke af Faderens Hjærneskal, sammensvor hun sig med hans Skjoldbærer og lod ham myrde.

Longobardernes Indfald i Italien.

112. Longobarderriget 573.

573.

Hans korte Regeringstid havde dog været tilstrækkelig til Erobringen af Norditalien og Toskana, der blev Longobardernes egentlige Rige. Det fik til Hovedstad Pavia, der den Gang kald-

De første Erobringer.

tes Ticinus og laa ved Floden Ticino omtrent midt i det af Provinserne Austrien, Neustrien og Tuskien bestaaende Rige. Efter Albuins Død valgtes til Konge Stormanden Klef, men da han kort efter myrdedes og kun efterlod en 8-aarig Søn, opgav man Kongedømmet og vendte tilbage til den tidligere Styrelsesform, som Vandringerne havde afbrudt. Landet deltes mellem Hertuger — *ductores* eller *duces* —, der svarede til de gamle Principes og herskede hver i sit Stadomraade (*civitas*), hvoraf der paa denne Tid var 35 i alt. Men da Riget snart efter angrebes baade af Franker og Byzantiner, blev Klefs nu 18-aarige Søn Authari alligevel Konge, og Longobarderne gjorde ikke senere noget Forsøg paa at undvære den øverste Statsleder.

114. Callistus's Baptisterium i Domkirken i Cividale (712—744).

Longobarderne og den gamle Befolkning.

Ligesom Angelsachserne havde Longobarderne bosat sig efter Slægter, der hos dem kaldtes *Fara*'er; men en stor Forskel gjorde det paa Bosættelsesmaaden, at de ikke fordrev den overvundne Befolkning, men fraregnet de fornemme Godsejere, hvoraf største Parten myrdedes, lod den leve som deres undergivne Fæstere paa Landet eller som halvfri Haandværkere og Smaahandlende i Byerne i et Slags Værnforhold til den longobardiske Herre, som hver enkelt skyldte sin Afgift. Longobarderne alene udgjorde Frimændenes Klasse, *Arimanni* eller Hærmænd, medens *Aldionerne* eller de halvfri til Gengæld var fritagne for Hærpligt. Da Jorden for største Delen var blevet i de gamle Dyrkeres Hænder, bosatte en Mængde Longobarder sig i Stæderne,

115. Guldrelief i Florens: Kong Agilulf (591—615) med Følge modtager Udsendinge.

hvis senere Udvikling fik et ejendommeligt Præg ved at være Sædet for en saadan krigersk Adel. — Det var dog ikke Longobardernes Hensigt, som forhen Østgoternes, at trække en skarp Grænse mellem sig og det overvundne Folk, og efterhaanden som roligere Forhold indtraadte, kunde ogsaa Romere finde Optagelse i Arimannernes Klasse. Senere afløstes overhovedet den gamle Inddeling af en ny Gruppering efter Formue med de tre Klasser *potentes, sequentes* og *minores*, der skilte sig fra hverandre ved forskellig Drabsbøde. Lovgivningen var fælles for begge Folkeslag, idet ogsaa Romerne dømtes efter longobardisk Lov. Til Trods for, at Longobardernes Fremfærd havde været langt haardere end Østgoternes, endte de gamle Indbyggere dog med at foretrække dem for Byzantinerne, og mange flygtede fra det kejserlige Omraade ind paa det longobardiske.

Italiens Deling.

At erobre hele Italien lykkedes nemlig aldrig de ny Indvandrere. Under Authari udvidedes Herredømmet stærkt mod Syd, hvor navnlig de to ny Hertugdømmer Benevent og Spoleto tilføjedes; men vigtige Besiddelser vedblev at staa under Østrom, nemlig hele Territoriet omkring Ravenna, der efter Befalingsmanden fik Navn af Exarkatet, Rom med Omegn, Neapel og de to sydlige Halvøer Apulien og Kalabrien, desuden Sicilien og endelig oppe i Nord Lagunestaden Venezia, der i det 5te Aarhundrede var blevet grundlagt af Flygtninge fra Fastlandet, til hvem der under Longobarderkampen sluttede sig ny Skarer fra Akvileja med Patriarken i Spidsen. Det var en Spaltning af Italien i to Dele, der oven i Købet bar Spiren til ny Delinger i sig, og som mer end et Aartusinde igennem ikke skulde ophøre. Den spaaede Longobarderriget en tidlig Undergang, men var paa den anden Side Forudsætningen for Opkomsten af en ny italiensk Stormagt, den største siden Roms Fald, — Pavedømmet.

116. Elfenbensrelief fra 8. Aarhundrede, Museet i Cividale.

Forfatning.

Politisk set kom Longobarderriget nogenlunde til Ro efter Kongedømmets endelige Sejr med Authari. Hertugernes Myndighed vedblev vel og var i Begyndelsen meget stor; de anførte Hertugdømmets Hær og forestod Retsplejen;

de valgtes nominelt af Kongen, men paa Livstid, og faktisk var de oftest arvelige. Men efterhaanden indtraadte der en Forandring i deres Stilling, der meget minder om den Udvikling til Kongemagtens Fordel, som foregik omtrent samtidig i det fjerne England. Kongen havde i hvert Hertugdømme indsat en af sine Hirdmænd eller *Gasindi* — jfr. de angelsachsiske *Gesiths* — til at styre Domænerne og varetage Kronens Interesser; og til denne Embedsmand, der havde Navn af *Gastald*, gik efterhaanden meget af Hertugens Myndighed over, saa at den tidligere Enehersker endte med at blive Folkets Repræsentant overfor Kongemagtens Udøver — paa lignende Maade som i England *Ealdorman*'en eller den gamle Princeps traadte i Skygge for den kongelige Shiregreve. Kun i ganske enkelte Hertugdømmer forblev Forholdet, som det havde været før Autharis Tid, saaledes fremfor alt i de to næsten uafhængige Smaariger imod Syd, Benevent og Spoleto; her var der desuden flere Gastalder i hvert Hertugdømme, og det var Hertugen og ikke Kongen, der indsatte dem. En Ulykke for Longobarderstaten var det imidlertid, at Kongemagten — ligesom hos Vestgoterne — ikke hørte hjemme i en bestemt Slægt. Sjælden nedarvedes den fra Fader til Søn; langt oftere blev en af Hertugerne Konge, og megen indre Kamp fremkaldtes af den Udsigt til at erhverve Kronen, der saaledes til enhver Tid frembød sig for en Konges Modstandere.

117. Facsimile af Edictum Rotharis.[1]
(Stiftsbiblioteket i St. Gallen).

Forøvrigt bevarede Longobarderne i meget deres gamle Forfatning. De romerske Institutioner Embeds- og Skattevæsen afløstes af germanske; Lovgivningen foregik paa *Garetinget*, hvor Folket eller i al Fald Stormændene tilkendegav deres Tilslutning ved Spydslag — deraf Tingets Navn: *Gar* er det

Germanske Institutioner.

[1] Gengivelse: LXXVII. De haldius et servus ministeriales, de illos viro ministeriales, qui docti domui nutriti aprouati sunt.

LXXVIII. Si quis haldium alienum aut servum ministerialem percusserit, si vulnus aut libor apparuerit, pro una ferita componat sol. unum, si duas fecirit, dit solidos duo, si tres fecirit, dit solidos tres, si quattuor fecirit, dit solidos quattuor, si vero amplius duraverit, non numerentur.

Oversættelse: 77. Om Aldionerne og Ministerialernes Slaver og om dem, som bliver oplærte, ernærede og opdragne i Huset.

78. Naar nogen har saaret en fremmed Aldion eller en Ministerialis Slave, skal han, saafremt Saaret er alvorligt, bøde en Solidus for et Saar, to Solidi, hvis han har tilføjet to, tre, hvis tre, og fire Solidi, hvis han har tilføjet fire; men hvis der er flere, skal de ikke regnes.

nordiske Gejr, Spyd; og da de hidtil mundtlig bevarede Love 75 Aar efter Indvandringen nedskreves under Navn af *Rotharis Edikt*, var det en fuldstændig germansk Lovsamling, der kom til at foreligge.

643.

Foragt for Romerkulturen.

Naar Romerkulturen i saa langt et Tidsrum saa lidt kom til at paavirke de indvandrede Barbarer, havde dette sin ene Grund i den lave Stilling, der blev den gamle Befolkning til Del, hvilket atter hang sammen med den fuldkomne Mangel paa Ærbødighed for Romerriget, der i stærk Modsætning til Østgoternes Holdning karakteriserer Longobarderne; ligesom Vandaler og Angelsachser var de kommet til Riget som Fjender, ikke paa Øst- og Vestgoters Vis som *foederati*. Dertil kom imidlertid her som andetsteds Religionsforskellen; Longobarderne var enten Arianere eller — vistnok i stor Mængde — endnu Hedninger; saa langt ned i Tiden som 660 nævnes en til Wodan viet Eg i Benevent som Genstand for deres Ærefrygt. Her som andetsteds viste sig dog den katolske Kirkes Overlegenhed i Kampen mod Arianismen, og baade denne Trosform og det gamle Hedenskab veg langsomt for tilsidst ganske at forsvinde fra det longobardiske Rige. I det nære Rom sad Paven rede til at nytte hver gunstig Lejlighed til sin Tros Sejr, og allerede inden Udløbet af det 6te Aarhundrede havde den ivrigste af alle Paver, Gregor den Store, ved Longobarderkongens Hof som ved Kenterkongens fundet Forbundsfæller for sin Sag.

585.

Kong Authari, der 18 Aar gammel havde besteget sin Faders Trone, havde med Dygtighed slaaet saa vel Frankers som Byzantineres Angreb paa Riget tilbage; derefter var han draget ud for at søge sig en Brud i den bajerske Hertug Garibalds Datter Theudelinde, hvis Skønhed han havde hørt prise, og som han nu forklædt som Sendebud bej-

119. Longobardisk Vægmaleri.

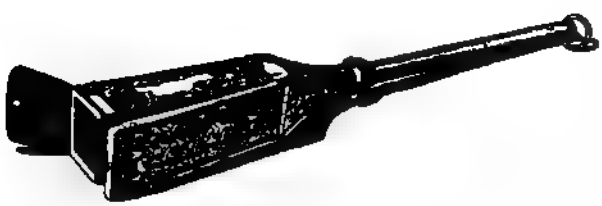

120. Dronning Theudelindes Kam og Viftehylster (i Monza).

lede til paa Longobarderkongens Vegne. Svaret var gunstigt, og da hans Adfærd havde røbet ham for Theudelinde og hun syntes godt om ham, flygtede hun kort efter til ham under et Indfald af Frankerne og blev hans Dronning. Med hende, der var Katolik, begyndte Pavens Indflydelse i det hidtil fjendtlige Naboland, og skønt Authari døde tidlig, ophørte ikke derfor det Herredømme, som Theudelinde havde vundet over sine longobardiske Undersaatter; de lovede at tage den til Konge, som hun vilde ægte; hun valgte Hertug Agilulf, der siden indvilgede i at lade deres Søn Adalvald døbe paa katolsk. I Monza lod Dronning Theudelinde bygge en Domkirke, som endnu gemmer den saakaldte lombardiske Jærnkrone, hvormed de longobardiske Konger kronedes. I det følgende Tidsrum vandt Katolicismen stadig frem, indtil den ved den katolske Hertug Grimoald af Benevents Tronbestigelse 664 fuldstændig sejrede. Paven erkendtes som Overhoved, om end de longobardiske Konger forbeholdt sig deres tidligere Kirkehøjhed og Dommermyndighed over Bisperne.

Katolicismens Fremgang og Sejr.

Efter Religionsforandringen smeltede Longobarder og Romere ganske sammen. Det germanske Sprog gik op i Latinen, og Italiensk blev det fælles Tungemaal for begge Racer. Kun paa Personnavnenes Omraade spores en kraftig Paavirkning fra Longobardernes Side; Erobrerfolkets Navne holdt sig med stor Sejghed gennem mange følgende Aarhundreder, ja er ikke forsvundne den Dag i Dag. Ellers var det her som andetsteds de overvundnes Nationalitet, der gik af med Sejren; da Kong Luitprand ca. 75 Aar efter Rothari føjede sine Love til dennes Edikt, var det ikke længer germanske Retsregler, men Romerret, der fremkom.

Raceblanding og Romanisering.

Som Nation forsvandt Longobarderne langsomt fra det 8de Aarhundrede; som Rige ophørte „Longobardien" omtrent paa samme Tid. Det var ikke Byzantinerne, der tog deres Land tilbage; mere skæbnesvangert end deres Krav blev Longobardernes Forhold til den farlige Nabo, som de havde i deres aandelige Herre, Paven i Rom. Mod Luitprands kraftige Optræden paakaldte Gregor III for første Gang frankisk Hjælp; Karl Martel afviste hans Anmodning, men hans Efterfølgere havde god Brug for de myndige Kirkefyrster, og snart kom et Forbund i Stand, der

Kong Luitprand 713–44.

121. Den lombardiske Jærnkrone (i Monza).

ved Frankernes Haand gjorde Ende paa Longobardernes Selvstændighed. Af de germanske Folkevandringsstater blev kun Angelsachsernes og det mægtige Frankerrige tilbage.

KIRKE OG AANDSLIV

ROMERRIGETS Opløsning var fuldbyrdet, Vesten tilfaldet Barbarerne. Hvad Byzans havde tilbageerobret i det 6te Aarhundrede, gik for største Delen atter tabt; Longobarder fulgte paa Østgoter, Vestgoterne tog Spaniens Østkyst tilbage, Araberne besatte Nordafrika; kun i Italien holdt sig svage Rester af den fordums Kejsermagt. Men blandt Barbarernes Kongeborge, der rejstes paa Vestens Ruiner, hævede sig uomstyrtet en Bygning fra Oldtiden — endnu ikke knejsende mod Himlen med Taarne og Spir, men anselig og respektindgydende i sin klassiske Storladenhed. Det var *Kirken*, bestemt til -- som en anden Ark — at huse og bringe i Land alt, hvad reddes kunde fra Folkevandringens Bølger, der havde skyllet den gamle Tid med sig i deres Fart.

Kirkens Opgave.

Næppe nogen Sinde har en Institution haft større Opgave at løse end den, der tilfaldt den kristne Kirke ved Middelalderens Begyndelse. Den skulde slaa Bro mellem Fortid og Fremtid; den skulde værne om den rige Arv fra Oldtiden, indtil de højtbegavede, men uudviklede Germaner og de ved Sammenstødet med dem barbariserede romanske Folkeslag blev modne til at modtage den; den skulde være Folkenes Opdrager i denne Umyndighedstid. Men den kristne Kirke havde ejendommelige Betingelser, der gjorde den vel skikket til at være Mellemled mellem Oldtidskulturen og de primitive Folk. Født i Ydmyghed, foragtende jordisk Visdom havde den i sin Barndom just henvendt sig til de ringe i Samfundet, til Slaverne, de fattige og de uudviklede; den havde spillet en ringe Rolle overfor den antike Verden som Helhed, saa længe denne stod paa sin Højde af Tankeklarhed og Aandskraft; først da dens Kraft var hensygnet, var den blevet moden til Kristendommens Modtagelse, var tyet til Kristi Lære som Lægedom. Overfor Barbarerne stillede det sig anderledes; Kirken, der havde sejret over Oldtidens Filosofi, overvandt uden Kamp de ny Folkeslags Hedenskab. Men nu var Forholdet det omvendte af, hvad det havde været i Kristendommens Spiringstid; nu stod Kirken som den overlegne, som den med Kultur og Lærdom udstyrede Aandsmagt, hvis Lys, skønt svagt, dog oplyste den mørke Tidsalder, som Folkevandringen indledte. Thi den glemte ikke, at den var Barn af den Oldtid, som den dog ved sin Fødsel havde syntes saa lidt i Slægt med; den kastede ikke Vrag paa dens verdslige Kundskabsindhold, om den end søgte at anvende det til sit eget Tarv. Saaledes frelstes den klassiske Verdens Tanker fra den fuldstændige Undergang i Vest og Interessen for dem fra at uddø i Menneskenes Sind, inden bedre Tider kom. Ja ogsaa dens

ydre Værk levede til en vis Grad videre ved Kirkens Hjælp. Den alene havde bevaret Bevidstheden om det Baand, der én Gang havde bundet Verdens civiliserede Lande sammen, og drog Omsorg for, at det ikke ganske bristede; den tog Romerstatens organisatoriske Kraft i Arv og søgte at skabe Enhed i et Tidsrum, hvor Splittethed og Opløsthed var Særkendet for al verdslig Styrelse. Som Oldtidens Ætling blev den Religion, hvis „Rige ikke er af denne Verden", Statsmagtens virksomme Støtte; Galliens Biskopper bad for Klodvigs Fremgang, og Romerpaven satte Kejserkronen paa Karl den Stores Hoved. Snart søgte Kirken for sig selv et Verdensherredømme, der minder om Romerkejserens.

* * *

Kirkens Organisation.

Sin egen Organisation havde Kirken allerede sat i Værk i Oldtiden. Denne, der havde sin Grundvold i Bispedømmerne, bevarede den med stor Kraft, styrkede den ved en fast Udformning nedadtil af de lavere Præsteskabers Lag, indførte den skyndsomst overalt, hvor nyt Territorium vandtes — saaledes i England —, og kronede den endelig ved et stedse mere udpræget Underordnethedsforhold til dens øverste Leder, Romerbispen. *Pavedømmet* førtes i Aarhundrederne efter Folkevandringen et stort Skridt fremad.

Pavedømmet.

Romerrigets Opløsning havde i første Øjeblik tegnet til at blive skæbnesvanger for det pavelige Overherredømme, som Roms Fortid og Traditioner i Forvejen havde indledt. Den romerske Biskop blev Østgoterkongens Undersaat, og en Undersaat, hvis Skæbne ikke altid var blid; paa dette Tidspunkt saa han hen til Kejseren, ja til Patriarken i Byzans, der ellers var hans Rival, som sin Tilflugt og Hjælp. Anderledes, men næppe bedre gik det ham, da Østriget tilbageerobrede Italien og ogsaa efter Longobardernes Indfald beholdt Rom; nu var han kejserlig Undersaat, men kunde i sin Fjernhed vanskelig maale sig med Østens Primas. I Vesten hørte af de ny Folk kun Franker og Svever til den Kirke, han repræsenterede.

Pavens Selvstændighed.

Hvad der fra Begyndelsen havde syntes Svaghed, blev imidlertid hurtig Romerbispens Styrke. Østen var blevet skilt fra Vesten, og Adskillelsen blev i kirkelig Henseende definitiv; selv de katolske Lande undlod at sende Deltagere til de store Koncilier i Øst, der før havde været „økumeniske", d. v. s. omfattet den hele Kristenhed. Svækkedes end derved Kirken i sin Helhed, kom det dog Paven til Gode; paa Grund af Konciliernes Forsømmelse blev han Vestens højeste Autoritet. Paa samme Maade blev den Afstand, der skilte ham fra hans jordiske Overhoved, netop Aarsag til en Uafhængighed, der langsomt udviklede sig næsten til Suverænitet, og som indeholdt Spiren til hans senere verdslige Herredømme. Exarken i Ravenna traadte i Skygge overfor hans Myndighed; samtidig adskilte Hertugdømmet Spoletos Oprettelse de to Landomraader og fremmede Pavens Selvstændighed. At Longobarderne var Arianere, indeholdt vel en Fare for hans Stilling, men en Fare, som han forstod at afbøde og snart at overvinde.

Gregor den Store 590—604.

Just paa det kritiske Tidspunkt, da Rom kunde være sunket ned til at blive en Provinsstad under Østens Herredømme, uden Autoritet i sit eget Land, var

Bispesædet blevet beklædt med en Mand, der fremfor nogen bragte Pavedømmet fremad. Gregor I, der vandt Tilnavn af den Store, tilhørte ved Fødslen den ædle Slægt *Anici*, en af de gamle, nu for største Delen uddøde Senatorætter i Rom; han havde ikke været bestemt til gejstlig, men var tværtimod tidlig naaet frem til verdslig Ære, saa at han næppe 30 Aar gammel indtog den høje Stilling som Byens Præfekt. Faa Maaneder efter nedlagde han sit Embede og blev Munk; men han fik ikke Lov til at leve i Stilhed, han blev af Paven benyttet til vigtige Sendelser og maatte endelig i 590 mod sit Ønske selv bestige Pavestolen. Hans Virksomhed som Pave gik i de mest forskellige Retninger. Det kirkelige Baand mellem Vestens Lande styrkedes ved hans personlige Indgriben gennem talrige Breve, som han udsendte ikke blot til Bisperne, men til Kongerne selv; kort før han blev Pave, var Vestgoterne blevet vundne for den katolske Lære, til England sendte han selv Missionærer, og blandt Longobarderne forberedte han Katolicismens Sejr gennem sit Venskab med deres trosivrige Dronning, den bajerske Prinsesse Theudelinde. Saaledes optraadte han med Rette som Vestens Primas; at han var det, slog han fast overfor Patriarken i Konstantinopel, da han bestred dennes Ret til at bære Navn af „ökumenisk Biskop", medens han selv dog ikke ønskede nogen anden Titel end den, der fra da af blev baaret af alle Romerbisper: *servus servorum dei*, Guds Tjeneres Tjener. Ogsaa paa verdsligt Omraade hævdede han Pavestolens Myndighed; det var ham og ikke Kejserens Embedsmænd, der sørgede for Stadens Forsvar som for dens Kornforsyning, og med Longobarderkongen Agilulf forhandlede han, som om han var Roms virkelige Overhoved.

For Kirkens indre Liv blev Gregors Virken af vidtrækkende Betydning. Fra hans Tid stammer den pragtfulde Gudstjeneste, der i en uudviklet Tidsalder var særlig skikket til at vinde Hjerterne ved at daare Sanserne. Den ambrosianske Kirkesang, som efter Beskrivelsen lignede „en fjern Vogns Rumlen mellem Stene", afløstes af den gregorianske Sangs skønne Rytmer. Endnu vigtigere var Uddannelsen af Dogmet om Skærsilden, hvori de henfarnes Sjæle skulde lutres før deres Indgang til Salighed, og om Messeofret, hvorved Sjælene løskøbtes af denne Lutringsild; det blev for Kirken en rigtstrømmende Kilde til Indtægt og et sikkert Grundlag for dens verdslige Magt i de følgende Tider. Ogsaa som Forfatter af moralske Skrifter rakte Gregors Indflydelse ned gennem Middelalderen; en Kommentar til Jobs Bog (*Moralia*) og en Haandbog for Sjælesørgere (*Regula pastoralis*) hører til de vigtigste. Derimod afskyede han den hedenske Dannelse og vilde intet have at skaffe med Oldtidens Litteratur.

Rom. Fra Gregor den Stores Tid var Pavestolens Myndighed grundfæstet. I det følgende Aarhundrede opstod der mellem Rom og Kejser Konstans II en bitter Strid, hvorunder Paven en Tid lang trodsede sin Overherres Vrede ved Hjælp af Stadens Hærstyrke. Da Konstans Aar 663 kom til Rom, blev det sidste Gang, en byzantinsk Kejser betraadte Rigets fordums Hovedstad. For Fremtiden var det Pavens Stad. En stor Forandring var den undergaaet siden de Dage, da Herredømmet over den civiliserede Verden udgik fra den; Templer, Paladser, Teatre, Termer var sunkne i Grus, de fornemme Slægter var uddøde, en Be-

122. Grundplan af den gamle Peterskirke i Rom.
De punkterede Linier betegner Neros Cirkus, ved hvis Side Kirken byggedes.

folkning af fattige levede blandt Ruinerne. Men mellem dem havde Kirke rejst sig ved Kirke, smykkede med de antike Søjler og andre af Oldtidens Kunstværker; kun sjælden havde en hel Bygning - som Panteon — faaet Lov til at leve videre som Kirke. Klostre var opstaaede det ene ved Siden af det andet; Aventinerbjærget var en By af Munkeboliger, medens Palatinerhøjen dækkedes af Paladsruinernes Kaos. Kirken havde arvet de uddøde Senatorslægters Jordejendomme; dens materielle Basis var sikker som dens aandelige. Paa sit verdslige Herredømmes Befæstelse satte Pavemagten i den følgende Periode sin væsentligste Kraft ind; efter i Realiteten at have frigjort sig for Afhængigheden af Konstantinopel vendte den sig mod Longobarderne, der — skønt nu Katoliker — var ildesete som altfor nære Naboer. Hos Frankerne søgte Paven det Forbund, der skulde skabe Kirkestaten.

Kirkens Verdsliggørelse.

Som Pavedømmet udvikledes til at blive en verdslig Magt, var dette paa forskellig Vis ogsaa Tilfældet med Kirken i andre af Vestens Lande. Dens Indflydelse paa Regeringens Ledelse i Spanien førte noget nær til Kirkevælde; i Gallien, hvor den fra Stæderne søgte ud paa Landet og erhvervede Godsomraader, der ved Immunitetsprivilegier blev til suveræne Smaastater, opstod der hurtigt et biskoppeligt Aristokrati, der allerede i det 7de Aarhundrede fremtraadte ved Siden af det grevelige som en Magt i Staten. De religiøse Interesser traadte i Baggrunden, og den sædelige Opløsthed mødte ingen alvorlig Hindring hos denne verdsliggjorte Kirkes Ledere. Grel-

123. Tværsnit af den gamle Peterskirke i Rom.

lest fremtræder dette i Merovingerriget, vistnok som en Følge af det barbariske Elements større Overvægt her end i de andre Blandingsstater. Kristendommen, der i Oldtiden havde suget Næring af Filosofi, Menneskekærlighed, Verdensforagt, var gaaet i Arv til Folk, der intet kendte til disse Begreber. Hos de barbariserede Blandingsfolk, hvis Liv var fyldt af Usædelighed, Grusomhed, Havesyge og Falskhed, blev Religionen til Frygt for Straf — i Livet og efter Døden , og i Forbindelse hermed til Overtro og Helgendyrkelse. Kristi Lære syntes glemt og ethvert Moralbegreb — i al Fald for Tidens store — ophævet.

124. Klostergaard ved „S. Paolo udenfor Muren" i Rom.

Heller ikke den germanske Æresfølelse havde kunnet overleve det almindelige Forfald.

Kirkens humane Opgave.

Noget anderledes stiller det sig med Kirkens Betydning for Befolkningens brede Lag. Trods al Verdsliggørelse, trods Mangel paa sædelig Storhed og trods Nedgang i Kultur var dog denne Kirke en Tilflugt for de undertrykte, en Hjælp for de fattige og syge, en Talsmand overfor Tidens Voldsomhed, der gik haardest ud over de smaa i Samfundet. I en Tidsalder, hvor Fattigunderstøttelse og Sygepleje laa uendelig fjernt fra Statens Opgaver, blev Kirken den barmhjertige Samaritan, der tog sig af de lidende. Misbrugtes end Kirkernes Asyler af de magthavende store, saa ydede de dog Tilflugt for mangen uskyldig forfulgt; og i Klostrene var der Gæstfrihed at finde for hver vejfarende Mand. Slaveriets gradvise Ophør hører ogsaa til Kirkens Fortjenester og danner en ædel Modsætning til den Haardhed, hvormed den antike Stat byggede sin Kultur med det

til Grundlag. Kirken forsømte paa dette Tidspunkt vistnok sin religiøse Opgave; men den svigtede ikke den humane.

Munkevæsen.

En Side af Kirkelivet, der staar i et nært Forhold til Tidens hele Oprørthed og viser Kirken i dens Opposition mod Verden, er Munkevæsenet. Opstaaet allerede i Kristendommens andet Aarhundrede som et Udslag af Østens asketiske Aand havde det først efter Folkevandringens Storme ret slaaet Rod i det mindre fanatiske Vesten, men havde her til Gengæld antaget en værdifuldere Karakter. Tidligere havde man kendt Eneboere — deraf Ordet *monachi,* Munke — eller dog kun Klostersamfund af tvangløs Art; Kyskhed og Fattigdom var de eneste Fordringer, der stilledes til de fra Verden flygtede Mænd og Kvinder. Men i Aaret 529 — samme Aar som et Kejsermagtsprog lukkede den hedenske Kulturs sidste Tilflugtssted, Skolen i Athen — skete der heri en Forandring, der fik kulturhistorisk Betydning. Benedikt af Nursia grundlagde et Kloster paa Toppen af Monte Casino i Mellemitalien, og for dette fastslog han en „Regel", der siden bredte sig til talløse andre Klostersamfund. Løfterne om et Liv i Fattigdom og Kyskhed bibeholdtes, men hertil føjedes Forpligtelsen til ubetinget Lydighed mod Klostrets Overhoved og streng Overholdelse af Reglens Forskrifter. Arbejdsomhed afløste den tidligere Lediggang; Døgnets Timer deltes regelmæssigt mellem legemligt og aandeligt Arbejde; Agerdyrkning, Kærlighedsgerninger, Læsning af de hellige Skrifter, snart ogsaa Afskrivning af Haandskrifter fyldte Munkenes Liv. I den sidstnævnte Retning virkede navnlig det Eksempel, som den berømte Cassiodorus Senator gav; i Klostret Vivarium, som han grundlagde paa sit Gods i Bruttien, da han 60 Aar gammel trak sig tilbage fra sin Statsmandsvirksomhed, og hvor han levede endnu mindst 33 Aar, gav han denne Sysselsættelse Forrangen for det rent legemlige Markarbejde o. lign., idet han gennem Mangfoldiggørelse vilde sikre de hedenske saa vel som de kristne Oldtidsskrifters Bestaaen. Om hans Iver end langtfra deltes af Munkenes store Mængde, blev dog dette stille Klosterarbejde et Hovedmiddel til Bevarelsen af den gamle Litteratur.

529.

Den irske Kirkes Missionsvirksomhed.

Uafhængig af Benedikts Klosterregel og uden Forhold til Paven blomstrede, som tidligere omtalt, utallige Klostre i Irland og bredte sig herfra til Skotland, ja til det angelsachsiske England. I Lærdom og Aandskultur kappedes den irsk-skotske Klosterkirke let med Romerkirken; og i en anden Henseende overgik den den langt. Den verdsligblevne katolske Kirke synes længe at have savnet Blik for en Opgave, der paa et senere Tidspunkt laa den nær paa Hjerte. De vantros Omvendelse havde kun været den magtpaaliggende, saa længe det gjaldt de i Romerriget optagne Folkeslag, hvis Hedenskab eller Arianisme indeholdt en Fare for dens egen Stilling; udover denne Grænse kom kun den store Gregor, der sendte Augustin til England og vandt det tabte Land tilbage for Kirken. Paa den ene Undtagelse nær udgik der ikke fra Romerkirken nogen Mission blandt Hedningerne, før Eksemplet var blevet givet den af de fromme Irere. Som Columba var draget til Skotland, drog hans Landsmand og Navnefælle Columba den Yngre mod det 6te Aarhundredes Slutning til Burgund, hvor han

vakte Dronning Brunhildes Vrede ved at dadle hendes Levned, og derfra mod Øst til de endnu uomvendte tyske Folkeslag. En Række Klostre oprettedes som altid af Irerkirken, saaledes i Alemannerlandet det berømte St. Gallen, der bærer Navn efter en af Columbas Disciple. Hvad Irerne havde paabegyndt, fortsattes siden af Angelsachserne, der havde taget meget af deres aandelige Stræben i Arv; men de fra dem udgaaende Missionærer anerkendte Pavens Overhøjhed og indførte Benedikts Klosterregel. Willibrord og hans Discipel Winfred — hvis Navn oversat paa Latin blev til Bonifatius — kristnede Hesserne; Friser og Sachser var endnu Hedninger, og mod de første led Winfred Martyrdøden, da han i en høj Alder gjorde et nyt Forsøg paa at omvende dem (755). Men Mis-

Angelsachsisk Mission.

Fra et irsk Evangeliehaandskrift (Trinity College, Dublin).

sionens Gerning gik sin Gang og indvandt i Aarhundredets Løb for Kristendom og Civilisation Lande, hvorhen Romerdømmet aldrig var naaet.

* * *

Litteratur.

Til Kirken og dens Mænd knytter sig saa godt som alt, hvad denne Tidsalder frembragte af Litteratur; med Boëtius, „den sidste Filosof", uddøde den verdslige Videnskab. Hans samtidige og Landsmand Cassiodor staar paa Overgangen mellem de to Sfærer; af hans Statsmandsvirksomhed fremgik *Varia*, en righoldig Samling af de Skrivelser, der i hans lange Embedstid var udgaaede fra hans Haand, og et Værk af stor kulturhistorisk Interesse; hans Forhold til Goterne satte Frugt i hans store Goterhistorie, der dog kun er bevaret i forkortet Skikkelse af deres Landsmand Jordanes; i sit Munkeliv endelig beskæftigede han sig med Afskrivning af Oldtidslitteraturen eller med dens Bearbejdelse og Tilrettelægning for den ny Tidsalders uudviklede Intelligens. Denne Tilrettelægning blev overhovedet et Særkende for hele Periodens Forfatterskab; den klassiske Verdens Aandsskatte overleveredes til Middelalderen i Excerptværker og Kompendier, der trods deres Tørhed og Mangel paa selvstændig litterær Værdi

blev af Vigtighed som det eneste Grundlag for dens Kendskab til Oldtidens Viden. Først Renæssancen fandt tilbage til de uforfalskede Kilder.

Spanien.

Bedst faren var i Opløsningstiden Romerkulturen i Spanien, hvor den holdtes oppe af Gejstlighedens Civilisation og store Indflydelse. En særlig Rolle spillede her Historieskrivningen som forøvrigt gennemgaaende i den hele Periode, medens Digtekunsten traadte helt i Baggrunden. Allerede først i 5te Aarhundrede skrev Presbyteren Orosius sin mod Hedenskabet rettede Verdenshistorie (*Historia adversus paganos*), der fortsatte Augustins „Guds Stat" (*Civitas dei*) og ligesom denne skulde modbevise Hedningernes Paastand om, at Verden var blevet haardere hjemsøgt i Tiden efter Konstantin den Store og Kristendommens Indførelse end forud for denne Omvæltning. Han indførte Teorien om en Række af „Verdensriger": Babylon, Makedonien, Karthago og Rom, idet Gud i hver enkelt Periode havde underordnet alle andre Magter under én ledende Verdensmagt, og grundlagde en Art mystisk Historiens Filosofi, der gik i Arv til Middelalderen. I Vestgoterriget levede ogsaa Prosper Aquitanus, der gengav Hieronimus's Verdenskronik i Udtog indtil 378 og derfra fortsatte den indtil 455. Biskop Idatius skrev ligeledes en Fortsættelse af Hieronimus, der dog mest blev til en Spaniens Historie, og Presbyteren Salvian, der var fra Nordgallien, men boede i Marseille, skildrede i sit Værk „Om Guds Styrelse" (*de gubernatione dei*) med levende Farver Romerverdenens Fordærvelse, der fik ham til med Sympati at se paa Barbarernes Færd. Et Hundredaar senere skrev Biskoppen Johannes af Valclaro, en spansk Vestgoter, der havde faaet sin Opdragelse i Byzans, som Fortsættelse af tidligere Krøniker Spaniens og Østromerrigets Historie indtil 590. Betydeligere er Biskop Isidor af Sevilla, hvis Excerptværk *Origines* eller *Etymologiæ* er et kæmpemæssigt Samlerarbejde, der i 20 Bøger gennemgaar alle Videnskabens Grene, og som blev et af de mest indflydelsesrige af denne Art; han forfattede desuden en „Goternes, Vandalernes og Svevernes Historie" indtil 620. Endnu senere bidrog den højt begavede Biskop Julian af Toledo til Vestgoternes Historie med en Skildring af Kong Wambas Felttog mod det oprørske Septimanien 673 — et Skrift, der i Form og Fremstillingsmaade peger tilbage paa den klassiske Historieskrivning og den Oldtidskultur, som Spanierne ikke ganske havde glemt.

Gallien.

I Gallien spores endnu ind i det 6te Aarhundrede Virkningen af de berømte Retorskoler, der dog fra dette Tidspunkt ophørte at eksistere. Det 5te Aarhundrede havde frembragt Digteren Sidonius Apollinaris, der var født i Lyon og havde været Bypræfekt i Rom, men som endte sine Dage som Biskop i Auvergne under de forhadte Vestgoters Overherredømme og ikke undsaa sig for at optræde som Hofdigter for Sejrherrerne. Som saadan fik han i det følgende Aarhundrede en Efterfølger i Venantius Fortunatus, der var Italiener af Fødsel, men havde faaet sin Uddannelse ved Retorskolen i Poitiers; hans digteriske Forherligelse først af Brunhilde og hendes Slægt og senere af hendes Fjende Fredegunde er allerede omtalt. Hans Venskabsforhold til den fromme Dronning Radegundis, der havde været Klotar I's Hustru og nu levede som Nonne i et

af hende selv grundlagt Kloster, førte siden til hans Indtræden blandt Gejstligheden, hvorefter han blev Biskop i Poitiers.

Gregor af Tours.

Endnu en gallisk Biskop har vundet Navn i Litteraturens Historie i dette Tidsrum — større Navn og højere Rang end nogen af de forhen nævnte. Det er Gregor af Tours, hvis Forfattervirksomhed er saa sammenvævet med hans Optræden som historisk Personlighed, at den har sin Plads allerede i Fremstillingen af Datidens politiske Begivenheder. Naar han som Historieskriver har vundet Ry fremfor alle andre i Samtiden, beror dette heller ikke just paa hans litterære Begavelse, men er snarere en Følge af hans ejendommelige Stilling og det Stofs Interesse, som den bød ham. Hans „Ti Bøger frankisk Historie" — senere kaldet *Historia ecclesiastica Francorum* — er intet Mesterværk med Hensyn til Fremstillingen; det er et jævnt og prunkløst Arbejde, frit for Datidens Hang til retorisk Svulstighed, men uden kunstnerisk Form og skrevet i et Sprog, der viser Latinen i barbarisk Dekadence. Alligevel hædres han med Rette som den trofaste Overleverer til Efterverdenen af sin Samtids brogede Indhold.

Nedgang.

Gregors Værk fortsattes i det følgende Aarhundrede af den burgundiske gejstlige Fredegar, hvis Dannelse dog var endnu ringere og hvis Sprog var endnu mere fordærvet. „Verden bliver gammel, Aandens Skarphed afstumpes i os", udbryder han selv i Følelse af Kulturens Tilbagegang. De romerske Bisper havde her som i Spanien været dens Opretholdere; deres Kolleger i Norden havde ikke været blinde for den Afstand, der skilte dem fra Kulturtrinet i Syden; da Klotar I vilde forfremme Domnolus, senere Biskop i Le Mans, til det rige Sæde i Avignon, bad han sig fritaget, fordi hans Enfoldighed (*simplicitas*) vilde blive til Spot mellem „Sofister og Filosofer" i denne Landsdel. Mere og mere udslettedes nu denne Forskel; og det var Sydens Kultur, der gik under, ikke Nordens, der højnedes.

126. Merovingisk Ornamentik fra 700—750. Paa et Haandskrift fra Corbie (nu i Bibl. Nat. Paris).

England.

Med det 8de Aarhundrede naas Periodens mørkeste Punkt; Litteraturen synes næsten uddød. Én Undtagelse findes der dog fra den almindelige Nedgang; over ét Land skinner Aandens Lys med mærkelig Glans. Det er det fjerne England, det af Barbarerne helt besatte, det fra Romerfortiden grundigst afskaarne. Da Kristendommens og i dens Følge Kulturens Sæd faldt paa denne Jordbund, frembragtes der en renere Høst end i noget Land, hvor Romere og Germaner boede sammen.

Mest beslægtet med Fastlandets lærde gejstlige og dog uendelig hævet over dem var Beda. Født paa Klostergrund i Northumberland c. 674 blev han opdraget af Abbeder, blev Munk og andre Munkes Opdrager i det nygrundede Kloster Yarrow og kom i sit hele Liv ikke ud over den Plet paa Jorden, som hans Fødsel havde anvist ham. Men hans Aand svævede vidt omkring, omfattede al Fortidens Viden og forstod som ingen Samtiden, saa at hans Hovedværk „Angelsachsernes Kirkehistorie" (*historia ecclesiastica gentis Anglorum*) er blevet den uvurderlige Kilde til Tidsalderens hele Historie. Med et videnskabeligt Anlæg, der peger langt frem i Tiden, indsamlede han sit Materiale, støttet af ansete gejstlige fra Landets forskellige Dele; én bragte ham endog Afskrifter af Breve fra Pavens Arkiv i Rom; de vigtigste Aktstykker meddelte han ordret, og hvor det var muligt, angav han Navnene paa sine Hjemmelsmænd og Kilder. Kraft og Anskuelighed præger Fremstillingen, og overalt gør han sig det til Pligt at følge det, han kaldte „Historiens sande Lov" (*vera lex historiæ*), d. v. s. stræbe efter Sandheden. Af Bedas andre Værker — han efterlod i alt 45 — er de fleste vel Kommentarer til Biblen; men tillige sammenfattede han paa Datidens Vis sin Kundskab paa de mest forskellige Omraader: Kronologi og Verdenshistorie, Martyrologi, Ortografi, Metrik og Kosmografi i en Række af Lærebøger, der havde stor Betydning i Middelalderen. Hans Viden, som Yarrowklostrets udmærkede Bibliotek støttede, strakte sig ikke blot til den latinske Litteratur, men han havde som adskillige af hans lærde Landsmænd gennem den fra Tarsos stammende Ærkebiskop Theodor af York gjort Bekendtskab ogsaa med den græske og citerer Platon og Aristoteles saa godt som Cicero, Seneca, Ovid og Virgil. Sine Værker skrev han paa Datidens almindelige Littera-

Beda.

127. David som Salmist.
Efter et Haandskrift som tillægges Beda (Durham).

tursprog, Latin; paa sit eget Sprog Angelsachsisk affattede han dog en Oversættelse af Johannes's Evangelium, som han fuldførte paa sit Dødsleje (735). En af hans Disciple har givet en smuk Skildring af, hvorledes den utrættelige Arbejder først da følte sig færdig til at dø, da den sidste Sætning i dette hans sidste Værk var nedskrevet efter hans Diktat; „nu er alt fuldbragt; Ære være Gud!" brød han ud og sov derpaa stille hen.

Litteratur paa Angelsachsisk.

Bedas Oversættelse af Johannesevangeliet peger paa et Forhold, der udmærker Angelsachserne fremfor Vestens andre Folkeslag i dette Tidsrum: de alene frembragte en Litteratur i deres eget Sprog. Endnu i Bedas Aarhundrede paabegyndtes den betydningsfulde „angelsachsiske Krønike", der fortsattes gennem hele den angelsachsiske Tid, og paa Digtningens Omraade havde Sproget længe tolket de Tanker og Følelser, der besjælede det alvorlige og mandige Folk.

Kædmon.

Medens Beda endnu var Barn, var der i hans eget Land Northumberland — hvor overhovedet det angelsachsiske Aandsliv fik sine kraftigste Udslag — fremvokset en kristelig Folkedigtning, hvis Oprindelse er knyttet til Kædmons Navn. Beda selv fortæller dennes Historie. Han var Hyrde i det berømte Whitbyklosters Nærhed og allerede af fremrykket Alder, da han en Morgen kom til Klostrets Abbedisse Hilde og fortalte om en sælsom Ting, der var hændet ham. Mismodig havde han Aftenen forud — som ofte før — forladt Hallen, hvor hans Fæller digtede til Tonerne af Harpen, der gik fra Haand til Haand imellem dem; thi ham fattedes denne Evne. Da havde en Skikkelse vist sig for ham i Drømme og budt ham synge om „alle Tings Skabelse"; han havde maattet lyde Budet, og ved sin Opvaagnen huskede han endnu Versene, han havde digtet. Forundret lod Abbedissen Stykker af Biblen oversætte for ham, og han formaaede at omsætte det altsammen til Digt. Han blev nu i Klostret som Lægbroder, og en Række af Digtninge udgik fra ham, alle med bibelske Emner til Grund.

Digtningens Art.

Kædmon og hans Efterfølgere, af hvem dog ingen vandt et Navn som hans, tilhører en underlig Overgangens Tid. Deres Emner er kristelige, og selv er de gennemtrængte af en dyb og mægtig Religiøsitet; men Iklædningen er ofte hedensk nok, med sit Billedsprog, sit kortklingende, krigerske Versemaal, sin Glæde over den mandige Kamp. Det var altsammen Ting, der var taget i Arv fra Fortiden; Versemaalet med sine korte Linier og to betonede Stavelser i hver, med Bogstavrimene:

Strid stod Strømmen, Hærhyl slog
højt mod Himlen . . . . . ;

Omskrivningerne, der ikke blot gør Apostlene til „Herrens Thegner" og Kristus til „Himmerigs Hlaford", men paa hedensk Vis kalder Jorden for Midgaard og Helvede for Niflhejm, ja gør de fromme Jøder ved Kristi Kors til „Hildes (Valkyriens) Helte"; Kampglæden endelig, der undertiden finder næsten blodige Udtryk:

Vide saa man slide i Folkets
Valens Fugle slagne Drabsmænd . . .

Mærkeligst er dog Skildringen af Kristus selv som den mandige Helt, der gaar i Døden for sit Folk. Smukt og karakteristisk finder den Udtryk i den Digtning, der kaldes „Drømmen om Korset"; Digteren drømmer, at han ser Kristi Kors og hører det synge:

Mandhjems Frej saa jeg magtfuld ile,
stærk paa min Stamme han stige vilde.
Dèr ej jeg turde mod Drottens Ord bukke mig, briste,
skønt bæve jeg mærked Jordens Skød.
Hvor jeg havde kunnet fælde de Fjender!
Men fast jeg stod.
Da gjorded sig Helten,
Helten hin unge,
Gud almægtig,
mandig og vældig;
og han steg op
paa højen Galge,
modig midt udi
manges Paasyn.
Thi Mandhjems Lænker
han løse vilde . . .
Korsrejst bar jeg
rigen Konning,
Himmerigs Høvding.

Beowulfskvadet.

Som den religiøse Digtning bærer Minder i sig fra Hedenskabets Tid, synes samtidig selve den hedenske Digtning endnu at være i Live. Vistnok i Begyndelsen af det 8de Aarhundrede nedskreves eller omformedes det Drapa, der kaldes Beowulfskvadet; det har sit Stof fra Sagn og Sange, som vel stammer fra det Land, hvor Handlingen foregaar, Geate- eller Gøtelandet, enten Sverige eller Jylland; men sin kunstneriske Form fik det først i England og paa Angelsachsisk. Dets Helt er Beowulf, Geatekongen Hygelaks Søstersøn, der i Danerkongen Hrodgars (Hroars) Tjeneste fælder Uhyret Grændel og siden selv som Geatekonge sætter Livet til i ny Kamp mod en Drage. Hygelak er den samme som den Chochilaik, der 515 nævnes som Merovingerkongen Theodoriks Modstander. Emnet er hedensk, Behandlingen ogsaa mere i Slægt med de hedenske Oldkvad fra Norden, end den kristelige Digtning var det; her er de utallige Omskrivninger, ofte stadig genkommende: Sværdet er Vølunds Værk, Kampens Lue; Spydet er Kamptræet, Blodet Sværddrikken, Havet er Hvalens Vej, Kampen Sværdenes Leg o. s. v. Men medens det kristelige Emne var paavirket af hedenske Minder, bærer omvendt det hedenske Stof Præg af at have faaet Form i en Tidsalder, da ædle og milde Følelser fandt Rum i Hjerterne. Digtet handler om Kamp; men det er det godes Kamp mod det onde, og Maalet er at skaffe Fred. Kongen er Hjemmets Vogter, Rigets Værner, Mændenes Guldgiver; Æren er det højeste Gode:

Død er bedre end æreløst Liv.
for alle Mænd . . . . . .

I Lovprisningen af den ubrødelige Troskab mod den kaarne Herre mødes begge Digtarter. Tro til Døden er Wiglaf mod Beowulf:

Ej tykkes det mig ret, fælde den lede
at vi Skjolde bære og Vederfyrstens
hjem til vort Land, Liv skærme
undtagen vi først . . . . . .

Som Kædmon ikke kunde nævne Apostlene med noget bedre Navn end „Herrens Thegner", saaledes er de kongelige Hirdmænds Trofasthed Beowulfkvadets Midtpunkt. I dette Forhold havde Datidens Angelsachser fundet deres krigerske og religiøse Ideal virkeliggjort.

Saaledes er da Beowulfskvadet paa én Gang et Udtryk for sin Tids Indhold og dog et Overgangsled, et sidste Skud af Hedenskabets Træ, indpodet paa en fremmed Stamme. Dem begge skylder det sin Ejendommelighed og Kraft.

* * *

Mærkelig stor er den Afstand, der i aandelig som i sædelig Henseende skiller Angelsachserne i England fra deres Samtid paa Fastlandet. Hvad man har lært ved at iagttage den ulykkebringende Virkning af Racernes Sammensmeltning i de romanske Lande, udfyldes ved Betragtningen af dens Modsætning i England. Barbarernes friske Blod havde vel formaaet at gyde nyt Liv i de udlevede Oldtidssamfund, som de var blevet optagne i; men en uhyre Tilbagegang i Kultur havde været Prisen derfor for Romerne, og selv havde de tilsat deres Sæders Renhed, deres mandige Æresfølelse, deres stolte Ærlighed; til gensidig Fordærvelse havde Romere og Germaner virket paa hinanden. Det gik anderledes i England, hvor ingen saadan Sammenblanding fandt Sted. Men det er Englands Skæbne, der peger mod Fremtiden; Angelsachserne afgav kun det første Vidnesbyrd om, hvad den germanske Race med sin Dybde og Alvor kunde udvikle sig til, naar den uberørt af en overmoden Kultur kom under Indflydelse af Kristi forædlende Lære og af de evige Aandsværdier, som Oldtiden havde skabt.

LITTERATUR

Ret udførlige Redegørelser baade for Kilderne til denne Tidsalders Historie og for de vigtigste Værker om den gives hos *Kr. Erslev:* Oversigt over Middelalderens Historie, udgivet som Grundlag for Eksaminatorier og Forelæsninger. I. 2. Udgave København 1895 -- og hos *Lavisse & Rambaud:* Histoire générale I (Les Origines).

Her vil kun blive givet et Overblik over nogle af de lettest tilgængelige blandt de Arbejder, som har været benyttede til foranstaaende Fremstilling.

Af Onckens „Allgemeine Weltgeschichte in Einzeldarstellungen" navnlig: *G. F. Hertzberg:* Geschichte des römischen Kaiserreiches. — *Felix Dahn:* Urgeschichte der germanischen und romanischen Völker I—IV. — *E. Winkelmann:* Geschichte der Angelsachsen.

Edv. Holm: Gejstlighedens Optræden lige over for Staten fra Slutningen af Konstantin den Stores Regering indtil det vestromerske Riges Fald (1864).

Felix Dahn: Die Könige der Germanen. Nach den Quellen dargestellt. I -VIII.

Leop. v. Ranke: Weltgeschichte. Bind III og IV.

Karl Lamprecht: Deutsche Geschichte.

Fustel de Coulanges: Histoire des institutions politiques de l'ancienne France (2. Udg. 1887.)

G. Waitz: Deutsche Verfassungsgeschichte I—VIII.

H. v. Sybel: Entstehung des deutschen Königthums. (2. Udg. 1881).

Rhys: Celtic Britain.

Green: A short history of the English people. -- A history of the English people.

Freeman: The Norman Conquest (Indledningen).

Gardiner: A students history of England. I.

E. Winkelmann: Geschichte der Angelsachsen.

Ebert: Allgemeine Geschichte der Litteratur der Abendländer im Mittelalter. (2. Udg. 1889.)

F. Hammerich: De episk-kristelige Oldkvad hos de gotiske Folk (1873).

F. Rønning: Beowulfskvadet (1883).

ANDEN BOG

DEN ÆLDRE MIDDELALDER
RIGER OG RELIGIONER

DET BYZANTINSKE RIGE 395—717.

THEODOSIUS den Stores Død 395 fik større verdenshistorisk Betydning, end man den Gang kunde forudse, idet den Tvedeling af Romerriget, der da skete, blev anderledes varig end oprindelig tilsigtet. Formelt skulde de to Riger, det *vestromerske* og det *østromerske*, fremdeles udgøre et Hele, kun med to Residenser (»*commune imperium, divisis tantum sedibus*«); men i Virkeligheden fik hver af de to Dele straks en forskellig Opgave, en forskellig Udvikling. Under de Uvejr, der brød løs over Vestriget, fik Østriget Lov til at leve forholdsvis roligt; dets Fjender var helt andre end Vestrigets, Bulgarer, Slaver og Persere. Ganske vist truede Hunnerne i nogen Tid (441—447) Balkanhalvøen, ja selve Konstantinopel; Theodosius II maatte betale Attila en aarlig Tribut og — efter et mislykket Forsøg paa at bestikke en af Attilas egne Mænd til at dræbe ham — finde sig i den haanligste Behandling fra Hunnerkongens Side; men det væsentlige var, at Hunnernes Hovedangreb dog blev rettet mod Vestriget. Og ganske sikkert var det af afgørende Betydning, at Østriget i det 5. Aarh. saa nogenlunde blev forskaanet for Hunnernes og Germanernes Anfald. Dets Herskere synes i hvert Fald hverken at have ejet den Kløgt eller det Mod og den Energi, der kunde have frelst et temmelig broget sammensat Rige ud af den germanske Folkevandrings Storme. Nu nød dette Rige imidlertid i det 5. Aarh. en forholdsvis fredelig Tilværelse, under hvilken de Institutioner, der senere skulde bære det mere eller mindre uskadt igennem ydre og indre Farer, fik Tid at fæstnes.

Rigsdelingen 395.

Østriget rammes kun lidt af Folkevandringen.

Arkadius (395—408) var ved Theodosius' Død kun 17 Aar. Hans Fader havde raadet ham til at søge Støtte hos Præfekten i Konstantinopel, Rufinus, og skønt han ikke kunde lide denne, fandt han sig dog i hans Formynderskab, saa han endog lod sig overtale til at tage Præfektens Datter til Brud. Men inden Ægteskabet blev fuldbyrdet, var Rufinus uforsigtig nok til at forlade Konstantinopel; Eunuken Eutropios greb da Lejligheden og fik den svage og viljeløse Kejser gift med Eudoxia, Datter af en frankisk Høvding, medens Rufinus (Nov. 395) blev myrdet af Goten Gainas, Stilikos Ven (III 47). I de følgende 4 Aar var Eutropios den raadende. Han var af Slavebyrd og havde fristet Livet ved de laveste og usleste Sysler; han begyndte sin Tjeneste i Kejserpaladset foragtet og haanet af alle; ved

Arkadius (395-408).

Rufinus.

Eutropios.

samvittighedsløs Snuhed naaede han tilsidst at blive Rigets virkelige Hersker. Hans hensynløse Intriger for at holde sig ved Magten og hindre Vestrigets Styrer, Stiliko, i at faa Indflydelse i Østriget har den samtidige Digter Claudianus skildret i Vers, der med bidende Spot og glødende Harme brændemærker den usle Eunuk og hans Forgænger Rufinus, medens de hæver Stiliko til Skyerne som den ædle, fribaarne og karakterstærke Helt, Romerrigets mægtige Støtte. En ny Paladsrevolution, der lededes af Kejserinde Eudoxia og Patriarken Johannes Krysostomos, hidførte i 399 Eutropios' Fald uden iøvrigt at bringe værdigere Forhold tilveje hverken for Hoffet og Regeringen i det hele eller for Arkadius selv.

Theodosius II Kalligrafen (408-450).

Skønt Arkadius' Søn *Theodosius* kun var 7 Aar gammel, og skønt saavel ydre som indre Forhold kunde synes alvorlige nok til at kræve en myndig og kraftig Styrer, var Arvelighedstanken, saaledes som Theodosius den Store havde formuleret den, slaaet saa stærkt igennem, at ikke blot blev det 7aarige Barn Kejser, men Formynderskabet og Regeringen kom snart efter til at ligge i en Kvindes, hans Søster *Pulcherias* Haand. Den dobbelte Opgave, at lede Kejserens Opdragelse og at styre Riget, løste denne pedantisk-asketiske Nonne-Prinsesse kun højst ufuldkomment. Theodosius II blev opdraget til en Repræsentations-Maskine, hvis eneste Ærgerrighed var at kunne prente de nydeligste Haandskrifter, diskutere med Bisperne om de spidsfindigste dogmatiske Spørgsmaal og optræde med ulastelige Manerer ved offenlige Ceremonier i Paladset, paa Gaderne og i Cirkus. I den lange Tid i hvilken han var Kejser (408—450) kom han aldrig til at regere, men Pulcheria blev ved at styre. Hun valgte ham ogsaa en Hustru: den skønne, højtbegavede Athenais, Datter af en hedensk Filosof i Athen. Athenais selv havde hidtil levet i den græsk-hedenske Filosofi, som den endnu paa den Tid lærtes i Athen; men for den fromme Pulcheria var det nok, at Filosof-Datteren inden Bryllupet offenlig lod sig optage i den ortodokse Kirke; dermed var hendes og den officielle byzantinske Verdens Krav til Formerne sket Fyldest. Naar en Lov fra 423 forbyder at gøre Hedninger til Officerer og Dommere, men derpaa tilføjer: „dog tror vi ikke, at der nu længere findes saadanne", er det atter den udvortes Form, der lægges Vægt paa. Rettroenheden, den ortodokse Daab, var det eneste Vilkaar for at vinde Borgerret i Byzans. Ejendommeligt og betegnende for Tidens Overflade-Religiøsitet hos høje og lave, saavel som for det kejserlige Despoti, er den Skæbne, der ramte Bypræfekten Kyros, en af Rigets højeste Embedsmænd. Som Bypræfekt havde han bl. a. Opsynet med de offenlige Bygninger i Konstantinopel og havde ved nidkært Arbejde for Byens Forskønnelse vundet stor Folkeyndest. En Dag, da han sammen med Kejseren overværede Løbene paa Rendebanen, hilsede Folket ham med Tilraabet: „Konstantin har bygget Staden, men Kyros har fornyet den." Her over følte Kejseren sig dybt krænket; han lod sin tidligere Yndling og Lærer anklage for Hedenskab, røvede ham hans Værdigheder som Patricier og Konsular og hans Formue, og tvang ham til at blive — Præst i Konstantinopel. Nogen Tid efter fik Kyros Befaling til at overtage Bispeembedet i Kotyaion i Frygien, — maaske fordi det var bekendt, at Menigheden dér havde dræbt fire

Søsteren Pulcheria styrer for ham al hans Tid.

Athenais.

Formel Religiøsitet.

Bypræfekten Kyros dømmes for Hedenskab og gøres til Biskop.

af sine tidligere Bisper. Den for Hedenskab dømte og i alle kirkelige Ceremonier lidet erfarne Kyros fremstillede sig for sin Menighed ved Julefesten. Den talrige Forsamling ventede spændt paa, hvorledes den forhenværende Bypræfekt vilde skille sig fra sit Hverv. „Brødre," sagde han efter at have besteget Prædikestolen, „det sømmer sig at fejre vor Guds og Frelsers Jesu Kristi Fødsels-

128. Kejser Theodosius paa Dommersædet (?) med sin Hustru og Arkadius og Honorius. (Relief paa Fodstykket af Obelisken i Hippodromen).

fest med Tavshed, thi gennem Hørelsen alene er Logos bleven undfanget af den hellige Jomfru. Ham være Ære i Evighed. Amen!" og steg derpaa ned under Bifaldsraab. — Ogsaa Athenais, eller som hun efter Daaben hed: Eudokia, blev et Offer for Despotiets og Hofintrigernes lunefulde Spil; hun blev forskudt og landsforvist af Theodosius og døde glemt i Jerusalem, hvor hun i sin sidste Tid syslede med religiøs Digtning. Pulcheria derimod bevarede sin Indflydelse, saa længe Theodosius var Kejser, ja kunde endog, da han ved sin Død 450 ikke efterlod sig Sønner, optræde som hans Arving og paa en vis Maade redde et Skin af Arvelig-

hedstanken ved at indgaa et platonisk Ægteskab med Patricieren Marcianus, som herved blev Kejser med et Skær af Legitimitet over sig. *Marcianus* (450—457) var gammel og svag, men gjorde sig fortjent af Riget ved at fri det for Hunnerfaren og ved sin Stræben efter at stanse de i Østriget fornyede dogmatiske Stridigheder om Kristi Natur.

Marcianus (450-457).

Under Marcians og Pulcherias barnløse Ægteskab var Østrigets og Vestrigets Genforening i Kraft af Arvelighedstanken en Tid lang stærkt paa Tale, og Vestrigets egenlige Styrer, Aëtius, virkede ivrigt herfor. Valentinianus III var gift med Eudoxia, Theodosius II.s Datter, og havde med hende flere Døtre men ingen Sønner. Aëtius pønsede paa at faa sin Søn gift med en af Valentinians Døtre, saa han selv kunde komme til at styre begge Riger, og Hoffet i Konstantinopel syntes ikke utilbøjeligt til at gaa ind paa Tanken om en Genforening af Rigerne, hvorved desuden Forestillingen om det theodosianske Dynastis Arveret fæstnedes. Aetius' og Valentinians Død (454 og 455) og den derpaa følgende Forvirring i Vestriget gjorde imidlertid alle disse Planer og Forhaabninger frugtesløse.

Da Marcian døde 457, var der ingen Mulighed for at hævde blot et Skin af Arvelighedstanken. Den følgende Kejser, *Leo I* (457—474) skyldte Hæren sit *Valg*, men det viste sig, at Legitimitetstanken havde slaaet saa dybe Rødder, at først da Patriarken, Anatolios, havde rakt den nye Kejser Pandebaandet (Diademet) og derved givet ham en Slags kirkelig Indvielse, vilde Folket og Præsteskabet anerkende ham. Det, der her skete, fik den største Betydning for Kirkens og Statens indbyrdes Forhold. Efter det legitime Dynastis Uddøen tager Kirken Retten til — ikke at overdrage en Mand Kejser*magten*, thi det havde Hæren ved sit Valg gjort — men til at godkende Overdragelsen, gøre den lovlig i den offenlige Mening. Anatolios blev derved Skaber af en Tradition af verdenshistorisk Vigtighed. Da Leo I efter en lidet kraftig Regering, hvorunder han dog flere Gange kunde hævde en Slags Overhøjhedsret over Vestriget, døde (474), kom Arvelighedstanken, der ved hans Tronbestigelse havde maattet opgives og erstattes, atter frem paa en højst ejendommelig Maade. Leos Datter Ariadne havde ægtet en Isaurer, Tarasikodissa, som derefter antog Navnet *Zenon*, og havde født ham en Søn, Leo. Denne var ved sin Morfaders Død kun 4 Aar gammel og meget svagelig. Han blev anerkendt som Kejser under Navnet Leo II; men allerede 6 Dage efter Leo I.s Død lod man under stor Højtidelighed det dødssyge Barn i Hippodromen paasætte sin Fader Zenon Diademet. Barnets Ophøjelse til Kejser skete kun for at kaste et Skær af Legitimitet over Zenon, der ikke selv var af kejserlig Byrd. Her prøvede man altsaa ved Hjælp af en temmelig kunstlet Legitimitet at holde Kirken udenfor. Det lykkedes dog ikke i Længden; et misfornøjet Parti i Konstantinopel valgte en Modkejser, der nødte Zenon til at forlade Hovedstaden; først 476 vandt han atter Magten, ikke i Kraft af nogen egenlig sejrrig Kamp, men ved at støtte sig til den ortodokse Kirke og

Leo I (457-474).

Kirken kræver Ret til at indvie og godkende Fyrsterne.

Leo II og Zenon (474-491).

Arveretten og Kirkens Krav.

129. Guldsolidus fra Leo II og Zenons Tid.
(Paa Forsiden ses Leo alene, paa Bagsiden sidder han sammen med Faderen).

Flertallet af Hovedstadens Præsteskab. Kirkens Indflydelse fremtræder endnu stærkere efter Zenons Død 491. Hans Enke, Ariadne ønskede en Slægtning af Zenon ved Navn *Anastasios*, en skikkelig og redelig Hofembedsmand, til Kejser og vandt baade Senatet og Hæren for ham. Et samtidigt latinsk Digt priser hende, fordi hun har „befæstet Riget, hendes *Arvelod*, ved en saa udmærket og kraftig Hersker". Og i Sammenligning med tidligere Kejservalg syntes jo her de ganske vist meget beskedne Krav til Legitimitet at være fyldestgjorte. Men ikke desto mindre træder nu Kirken frem med uafviselige Krav paa Medbestemmelsesret. Under Paaskud af, at der gik Rygter om, at Anastasios hældede til det manikæiske Kætteri, afkrævede Patriarken ham det Løfte, at han ikke vilde søge at rokke ved den ortodokse Kirkelære, „thi derved vilde han gøre sig uværdig til at herske over rettroende Kristne." Og først da Anastasios skriftlig havde afgivet det ønskede Løfte, blev han kronet. Hans Regering (491—518) prægedes iøvrigt af større Omsigt og Iver for Folkets Vel, navnlig de lavere Klassers, end man havde været vant til under de tidligere Kejsere. Ogsaa sørgede han dygtigt for Rigets Forsvar ved at anlægge Fæstningsværker paa den persiske Grænse og ved til Værn mod Bulgarernes frygtelige Plyndringstog at skærme selve Hovedstaden med en Fæstningsrække, der gik fra Propontis (Marmarahavet) til Sortehavet, 7 Mil vest for Byen. Da han imidlertid brød sin „Haandfæstning" til Kirken, navnlig ved en mæglende Kirkepolitik, der skulde kunne forene Monofysiter og ortodokse, vakte han de rettroendes Forbitrelse; disse og Hæren gjorde Oprør, og under Oprøret døde Anastasios.

Anastasios (491-518).

Anastasios maa love at holde den ortodokse Lære, før han krones.

Den ortodokse Kirke og Hæren enedes nu om at vælge Anastasios' Efterfølger. Det blev Føreren for Livvagten, *Justinus*, en Mand, der havde arbejdet sig frem fra Trællekaar. Hans Ry for Krigsdygtighed og Rettroenhed forenede alle Magtfaktorer om hans Valg: Hæren, Kirken, Senatet og Folket. Efter at være kronet af Patriarken udstedte han et Edikt, hvorved enhver, som ikke hyldede den ortodokse Troslære, udelukkedes fra alle offenlige Embeder i Kirke, Stat og Hær. Da denne hans Kirkepolitik naturligvis foruden Monofysiterne ramte Arianerne, blev den skæbnesvanger for det arianske, østgotiske Styre i Italien.

Det Justinianske Hus (518-610.)

Justinus (518-527).

Ved den gamle Kejsers Side havde i adskillige Aar staaet hans ærgerrige, energiske og højtbegavede Brodersøn Uprauda, paa Latin: *Justinianus*. Han havde tilegnet sig den græsk-romerske eller maaske snarere den særlig romerske Dannelse, havde naaet de højeste offenlige Æresposter, vundet Hovedstadsbefolkningens Yndest ved at give prægtige Fester og Præsternes Hengivenhed ved at støtte Kejser Justinus' ortodokse Kirkepolitik. Den 1. April 527 blev han adopteret af sin Farbroder, og hermed var hans Fremtidsgerning givet. Hof og Hær, Kirke og Folk saa' hen til ham som den kommende Hersker, og da Justinus var død, modtog han og hans Hustru Theodora Kronen af Patriarkens Haand (1. Aug. 527). For første Gang i lang Tid herskede nu en Mand, der stod i sin fulde Kraft — han var 45 Aar gammel — og hvis personlige Adkomst til Stillingen var omtrent almindelig anerkendt. Hans lange Regering (527—565) lagde da ogsaa Grunden for Rigets Udvikling og blev i mange Retninger skæbnesvanger for Fremtiden. Naar hertil kommer, at hans Livsværk er skildret af to sam-

Justinianus (527-565).

Justinians Tidsalder.

tidige Historieskrivere, Prokopios og Agathias, af hvilke i hvert Fald den første kan staa ved Siden af de bedste romerske Historikere og højt over den øvrige Middelalders Krønikeskrivere, og at Kejseren selv i sit Lovgivningsarbejde har givet en Fylde af paalidelige Bidrag til Forstaaelsen af, hvad han vilde og hvad han naaede, er det ikke underligt, at „Justinians Tidsalder" senere har vakt særlig Interesse. Intet andet Afsnit af Rigets tusindaarige Liv ligger saa klart for os; og sammenligner vi byzantinske Kulturtilstande og Politik med Forholdene i de barbariske Folkevandringsstater paa det gamle Vestriges Grund, viser det sig først, hvilke mægtige Kræfter der endnu levede i den romerske Kultur, og hvor overlegent den byzantinske Statskunst evnede at beregne, handle paa langt Sigte og dog bruge enhver øjeblikkelig Udsigt til Held, saa langt stærkere Barbarstater atter og atter kom til kort mod Byzans.

Justinians Person

Kejser Justinian var efter Prokops Skildring middelhøj og kraftig bygget. Der findes to samtidige Mosaikbilleder af ham i Ravenna. Det ene i Kirken San Vitale er fra Aar 547, da han var o. 65 Aar gammel; det andet, i Sant'Apollinare Nuovo er fra o. 557, da han var 75 Aar. Selv om Fremstillingen er noget idealiseret og forynget, er Billederne højst karakterfulde. I San Vitale er Ansigtet ovalt, magert, fast; de store Øjne, den lange, lige, skarpt skaarne Næse, den stærke Hage udtrykker Energi forbundet med Omsigt og Varsomhed. Det andet Billede viser et Gammelmandsansigt; Trækkene er slappede, hele Skikkelsen er mere kødfuld; Øjnene har et Udtryk af halvt snu halvt godmodig Ligegladhed; den kraftige Hage er blevet til en lasket og slap Dobbelthage, — Billedet svarer godt til den Forestilling, Agathias' Skildring af Justinians sørgelige Oldingeaar giver om den mægtige Personligheds Svækkelse og Opløsning mod Slutningen af det lange arbejdsomme Liv.

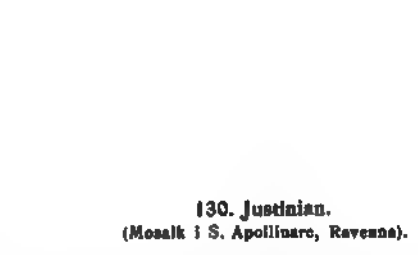

130. Justinian.
(Mosaik i S. Apollinare, Ravenna).

Hans utrættelige Virksomhed.

Arbejdsomt og anspændt var de 40 Aars Herskerliv. De elementæreste Midler til Livsfornyelsen, Mad og Søvn, indskrænkedes til det mindst mulige. Dagen var neppe lang nok til de praktiske Regeringsforretninger — Audienser, Forhandlinger med Embedsmændene, Ceremoniel o. l. De ensomme Timers Tanker og Planer var henvist til Natten. I Rigsstyret, Lovgivningen, kirkelige

Forhold, Udenrigspolitik, paa alle Omraader var han personlig virksom. Hans Udholdenhed og Selvbeherskelse betog alle, der kom ham nær. Manglerne ved hans Personlighed hang nøje sammen med hans særegne Stilling. Som enevældig Hersker i et Samfund, hvor Sammensværgelser og Oprør havde været og var hyppige, blev han med Aarene mistænksom og smaalig, ofte utaknemlig mod Folk, der havde tjent ham og Riget trofast, saaledes mod den store Feltherre Belisarius. Overhovedet følte han sig altid utryg overfor de Feltherrer, som ledede de Krige, han selv havde ønsket og planlagt. Hans Barnløshed skærpede hans Mistænksomhed mod ærgerrige og heldige Generaler. Der er en mærkelig Forskel paa hans Holdning overfor dem og overfor de høje Civilembedsmænd, der staar i Spidsen for Styrelsens enkelte Grene, som Johannes fra Kappadokien eller Tribonian. Trods deres Griskhed, Vilkaarlighed og Hensynsløshed, der jevnlig fremkaldte Klager ja Oprør fra Befolkningen, holder han fast ved dem, fordi de ypperlig passer til deres Hverv; han kan føre Tilsyn med deres Virksomhed, og uden Smaalighed værdsætter han det væsentlige ved deres Arbejde og lukker Øjnene for deres Brøst. Overfor Feltherrerne er det helt anderledes; han er altid mistænksom, ofte smaalig. Det ligger i, at deres Virksomhed øves langt borte og under Forhold, han daarlig kan kontrollere. Han selv er ikke Hærfører, er aldrig i Krig. Fra sit Palads leder han alt; her lægger han Planerne, som han forlanger fulgte. Adskillige Gange har Hensynet til hans Mistænksomhed afholdt hans Feltherrer fra at bruge en god Lejlighed til et dristigt og afgørende Kup.

Hans Mistro til Hærførerne.

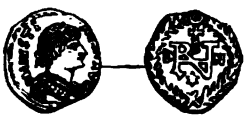

131. Justinians Billede paa en af Athalariks Mønter. (Diehl).

Justinian havde, faa Aar før han blev Kejser, ægtet Theodora, en Kvinde af ringe Herkomst som det synes. En frodig Sagndigtning hele Middelalderen igennem viser, uden at oplyse noget om hendes virkelige Liv, at hendes Skæbne levende har fængslet Folkets Fantasi, der har givet de mærkeligste Forklaringer af hendes Ophøjelse fra en Tilværelse i Skyggen til et Liv ved Verdens Herres Side. To Samtidige har fortalt om hende, hendes Ægtefælle og Prokop. Kejseren priser hende i varme ærefrygtsfulde Ord, kalder hende sin Medhjælper, indeslutter hende i den Troskabsed, han kræver af Embedsmændene, og sørger dybt ved hendes Død i 548. Prokop har givet to Beretninger om hende, begge Hofmandsskildringer, den ene smigrende den anden hadefuld, begge formodenlig stærkt overdrevne. Hvad der med Sikkerhed kan siges er, at hun var en lunefuld Natur, der ofte lange Tider igennem ligesom laa i Dvale og plejede sit vaklende Helbred i et af de luftige, stille Slotte ved Havet, borte fra Storbyens Larm og Stimmel, men til andre Tider med næsten overmenneskelig Sejghed og Energi drev skæbnesvangre Afgørelser igennem.

Kejserinde Theodora.

Romerrigets Tvedeling var, som omtalt, oprindelig kun tænkt som en foreløbig Ordning. Folkevandringens uberegnelige Begivenheder havde gjort den til en varig Tilstand, som de byzantinske Kejsere før Justinian ikke havde gjort noget alvorligt Forsøg paa at ændre. Men i den folkelige Bevidsthed levede stadig Forestillingen om den gamle Rigsenhed, der kun truedes af forbigaaende Farer.

Rigsenhedstanken.

Kejserne opretholdt Fiktionen; det var en stadig Grundsætning i Byzans aldrig at indrømme noget Landetab. De barbariske Konger i Afrika, Italien og Gallien betragtedes som en Art Vassaller; det kejserlige Kancelli overdrog dem officielle Hoftitler og Værdigheder; Anastasios udnævnte Klodevig til Patricier og Konsul og betragtede ham som en Slags Vicekejser; og hvad mere var, de germanske Konger selv var nærmest tilbøjelige til at dele denne Opfattelse.

Barbarfyrsterne regnes for Kejserens Embedsmænd.

Kejserdømmets Maal: én Tro, ét Rige i Verden.

Et al-kristeligt Monarki, saaledes kan egentlig Maalet for de byzantinske Kejseres Politik betegnes. Allerede Eusebios havde i sin Skildring af Konstantin den Stores Regering udtalt denne Tanke: „Fordum var Verden delt i en Mængde forskellige Riger efter Nationer og Lande. Deraf fulgte stadige Krige med Røveri og Plyndring, fordi Folkene tilbad forskellige Guder. Men nu, da Korset, Frelsens Redskab og Sejrens Tegn, er vist Jorden og har rejst sig mod Dæmonerne .... er det ude med de forskellige Riger. En eneste Gud er forkyndt alle, et eneste Rige er til, rede til at modtage og rumme dem alle: det romerske Rige. Paa én og samme Tid har Guds Vilje givet to Spirer Vækst, saa de er skudt frem og skygger over al Verden: det romerske Rige og den kristne Tro, bestemte til i en evig Enigheds Baand at samle den hele Menneskeslægt". Disse Tanker mødte levende Tilslutning hos det ortodokse Præsteskab rundt om-

132. Theodora.
(Mosaik i S. Vitale, Ravenna).

Justinians Krige i Vesterleden.

kring, ogsaa i de „fraskilte Provinser", hvor den snart stærkere, snart svagere Modsætning mellem romanske Katolikker og germanske Arianere tilførte Bevægelsen den religiøse Lidenskab, der i disse urolige Tider spillede en saa mægtig og uberegnelig Rolle. Hos *Vandalerne* var med Gelimers Tronbestigelse 531 det vandalsk-arianske Parti kommen til Magten og havde brudt med Hilderiks Tolerance- og Forsoningspolitik. Dermed var Paaskudet givet for den ortodokse Kejsers Indblanding; de nationale og religiøse Modsætninger i Befolkningen lettede ham Sejren (III 64). I *Italien* var det ganske tilsvarende Forhold — Modsætningen mellem den romerskdannede Amalasuntas romervenlige Politik og den af Theodahad repræsenterede gotisk-arianske Reaktion — der hidførte Ju-

Vandalerne.

Italien.

stinians Indblanding. Kampen blev vel her haardere og mere langvarig end i Afrika, men Udgangen blev den samme (III 72 ff.). Det var et frygtelig ødelagt Land og et ulykkeligt Folk, der fra Barbarernes Herredømme kom tilbage under Romerriget, men det var Rigets gamle Kerne, der baade for Kejser og Folk var helliget ved en tusindaarig Histories Traditioner. Straks efter den endelige Sejr tog Justinian fat paa den besværlige Opgave at tilvejebringe Orden og lovmæssige Tilstande i det hærgede Land. Fra Ravenna styrede en kejserlig Exark som Vicekonge Halvøen. Bisperne skulde, i byzantinsk Aand, være Regeringens Medhjælpere og fik ikke ringe verdslig-administrativ Myndighed. Den byzantinske Lovgivning blev indført, men hensigtsmæssigt ændret og udfyldt med de af stedlige Forhold fremgaaede Love, der skyldtes Theodorik og Amalasunta. Rammerne for en fremtidig lykkelig Udvikling syntes saaledes i Orden, da en ny Folkevandringsbølge brød ind over Landet.

Exarken i Ravenna.

Efter Sejrene over Vandalerne og Østgoterne vendte Justinian sig mod Vestgoternes Rige i *Spanien*, hvor politiske og religiøse Rivninger syntes at berede Vejen ogsaa for denne romerske Provins' Genindlemmelse. Store Resultater opnaaedes dog ikke. Dygtige Herskere, som Leovigild og Rekkared, stansede de byzantinske Erobringsforsøg og fjernede de nationale og kirkelige Modsætninger, der var den byzantinske Politiks vigtigste Forudsætninger (III 77 ff.).

Spanien.

Justinians Erobringskrige havde paa ny næsten gjort Middelhavet til et romersk Indhav. Den Kraft, der var sat ind paa disse Foretagender, og den Kraft, der fremtidig krævedes til at hævde det vundne, medførte store Vanskeligheder paa andre Kanter af Riget. Først og fremmest svækkedes derved Forsvarsevnen overfor Romerrigets Arvefjender, *Perserne.*

Krige mod Perserne.

Det østromerske og det persiske Riges Grænser berørte hinanden paa mangfoldige Punkter, og hvor dette ikke var Tilfældet, gav de uorganiserede og delvis uciviliserede Stammer og Folk, der boede imellem de to Storstater, stadig Anledning til Forviklinger. Mellem Eufratdalen og det romerske Syrien levede *arabiske* Stammer, af hvilke nogle stod i Afhængighed af Persien, andre af Byzans, og hvis urolige Stridbarhed stadig fremkaldte Bryderier. *Armenien* var siden 4. Aarh. delt i to Stater, den ene afhængig af det østromerske Rige, den anden af Persien. *Lazerne* ved Kaukasus søgte deres Fordel ved snart at stille sig under østromersk, snart under persisk Beskyttelse. Modstridende Handelsinteresser gjorde derhos Forholdet mellem de to store Kulturstater fjendtligt. Perserriget med dets gamle Kultur og dets udviklede politiske og militære Organisationer var i Virkeligheden en langt farligere Fjende end de germanske Barbarer.

Stridsæmner.

I det 5. Aarh. havde Forholdet mellem det byzantinske og det persiske Rige været overvejende fredeligt, men i 502 brød Kejser Anastasios Freden ved at nægte at betale den aarlige Tribut, Perserne fik for at vedligeholde nogle Fæstningsanlæg i Kaukasus. Med mindre Afbrydelser fortsattes Kampen under Justinus, og Justinian arvede denne Krig, der snart blev ham yderst ubelejlig, fordi den bandt de Tropper, han havde nødig i Europa til Generhvervelsen af de gamle vestromerske Lande. Tronskiftet i Persien 531, da Kosroes I Anus-

Krige fra 502-532.

hirvan fulgte efter sin Fader Kabadh, skabte indre Vanskeligheder for den ny Perserkonge, som derfor ogsaa paa sin Side ønskede Krigen endt. Der sluttedes *Den evige Fred 532.* da i 532 en evig Fred, ved hvilken Justinian forpligtede sig til at betale Perserkongen 110 000 Pund Guld aarlig for Vedligeholdelsen af de kaukasiske Fæstninger. *Kosroes I.s Stormagtsdrøm.* Med Kosroes I havde imidlertid Sassanidernes romantiske Ideal, Genoprettelsen af Akæmenidernes gamle Rige, faaet en lige saa klog og kraftig som dristig og hensynsløs Forkæmper. Det persiske Diplomati gav ikke det byzantinske meget efter. Det var paa Færde overalt, baade i Asien, Afrika og Europa, for at knytte Forbindelser mod Byzans — med Østgoterne i Italien, med de misfornøjede i Armenien, hvor byzantinske Skatteudpresninger havde fremkaldt Oprør, med Lazerne, i hvis Land Justinian havde lagt en militær Besætning, med de arabiske Stammer paa den *Ny Krig 540.* syriske Grænse. I 540 brød Krigen ud. Kosroes drog ind i Syrien og hærgede det rige Land uden Skaansel. Selve *Perserne ødelægger Antiokia.* Hovedstaden, det stærkt befæstede Antiokia, faldt efter en kort Belejring. Ulykken var forfærdelig. Et Jordskælv havde i 526 hjemsøgt den rige Handelsstad, men Justinian havde med store Ofre genopført Fæstningsværker, Kirker og andre offenlige Bygninger og ydet Indbyggerne overdaadig Hjælp. Nu, 15 Aar efter, blev Byen igen lagt øde, „alt blev brændt og ødelagt, saa de Beboere, der lodes tilbage, ikke blandt de levnede Ruindynger kunde kende det Sted, hvor deres Huse havde staaet". En stor Del af Indbyggerne bortførte Kosroes og byggede dem en ny Stad nær Ktesifon. Et nyt, persisk Antiokia skulde her fortsætte den gamle romerske Handelsbys Virksomhed, men paa persisk Grund. Denne Begivenhed er betegnende for den Blanding af Civilisation og despotisk Barbari, der mærkes i de to Stormagters maalbevidste Politik. Det gik op og *Freden 562.* ned med Krigen, til der i 562 sluttedes en Fred paa 50 Aar. Ingen af Parterne havde nogen afgjort Overvægt. Justinian forpligtede sig til at yde en stor aarlig Tribut, medens Perserne gav Afkald paa Lazernes Land. Kosroes tilsikrede de Kristne i Persien fuld Religionsfrihed, medens Justinian lovede ikke at øve *Antiokia genopbygges.* eller understøtte nogen religiøs Propaganda i Persien. Det ødelagte Antiokia blev for anden Gang genopbygget. Kirker, Bade, Cirkus, Teatre, Vandledninger, Fremmedherberger, Sygehuse og andre offenlige Bygninger opførtes paa Statens Bekostning, og Byen blomstrede snart igen som Forasiens største Handelsstad.

133. Rytterbillede af Justinian paa Augustæum i Konstantinopel.
(Efter en gammel græsk Tegning).

Medens Grænselandene mod Øst hærgedes af Perserne, var den europæiske Nordgrænse, hvis Forsvarsevne svækkedes ved Erobringskrigene i Afrika og Italien, udsat for endnu frygteligere Ødelæggelser. I 538 plyndrer Bulgarerne Møsien. Det følgende Aar trænger Hunnerne frem og hærger Thrakien, Illyricum og Grækenland til Korinth; de rykker frem lige til Konstantinopels Mure. Slaverne bryder i 551 ind over de samme Egne. Ingen af disse barbariske Folk tager ganske vist noget romersk Land i varig Besiddelse; hvor faatallige end de byzantinske Hære er, bliver Førernes Taktik og Regeringens Diplomati sejgere end Fjenden, men selve Ødelæggelserne er skæbnesvangre og virker lange Tider efter. Den forfærdede Prokop skildrer, hvorledes Slaverne ved deres Indfald i 551 spiddede deres Fanger levende eller bandt dem til fire Pæle og piskede dem til Døde eller indebrændte dem i Husene med de Faar og Okser, der ikke kunde føres med. De bulgariske og slaviske Folks Indfald var i lange Tider en næsten aarlig Plage. De byzantinske Kejsere sørgede da ogsaa for ved vældige Fæstningsanlæg at skærme i hvert Fald de centrale Dele af de europæiske Besiddelser. Allerede Anastasios havde som nævnt bygget en Række Fæstningsanlæg 7 Mil vest for Hovedstaden. Som vi har set hindredes ikke derved Barbarerne i at rykke frem lige til Hovedstaden, endnu mindre i at trænge Syd paa, ned i det egenlige Grækenland. Justinian forstærkede den gamle Fæstningslinje og sikrede Passet ved Thermopylerne; men forøvrigt spredtes Fæstningsanlæg saa at sige overalt ud over Grænseegnene, saa der altid, selv under de farligste Indfald, var faste Punkter, Barbarernes Krigskunst ikke fik Bugt med, og som hindrede varige Landetab.

Bulgarer, Hunner og Slaver hærger Riget i Europa.

Slavernes Grusomhed.

Det østromerske Rige var paa alle Sider omgivet af Stammer og Folk, der altid lurede paa Lejlighed til at tage eller af yderste Evne ødelægge Landet, uforsonlige af politisk-økonomiske Grunde som Perserne, griske efter Guld og Jord, som den Mængde barbariske Stammer, der baade i Europa og Asien i evindelig nomadeagtig Bevægelse gned sig opad de Grænser, som spærrede for de rige og frugtbare Kulturlande. Under lignende Forhold havde Barbarernes Strøm gennembrudt det vestromerske Riges Grænser og oversvømmet og ødelagt Landet. Hvor stærk en Krigsmagt maatte da ikke Østrom opbyde for at holde de fremstormende Kræfter tilbage, tilmed naar Grænserne var saa udstrakte som her? Det er da mærkeligt at se, hvor forholdsvis faatallig den byzantinske Krigsmagt er. Den Hær, der erobrede Vandalernes Rige, talte alt ialt 15 000 Mand. Den langvarige Kamp om Italien lagde efterhaanden Beslag paa o. 25 000 Mand. De færreste af dem var endda Landets egne Børn.

Farlige Naboer.

Fraregnet de Tropper, der udskreves i Grænseegnene *(limitanei)*, er der under normale Forhold ikke længer Tale om Udskrivning af Rigets egen Befolkning. De fleste Soldater leveredes af de ovenfor omtalte urolige Folkeslag, der boede rundt omkring Riget og som altid var rede til at sælge deres Tjeneste til den, der vilde købe den og betale den dyrest. Blandt disse „Forbundstropper" er der Hunner, Gepider, Heruler, Vandaler, Goter, Longobarder, Slaver, Persere, Armeniere, Arabere, hvert enkelt Folk oftest med sine egne Høvdinge. Endelig havde hver af de overordnede byzantinske Officerer i sin Tjeneste et vist An-

Hæren.

Forbundstropper.

tal væbnede Mænd, der knyttedes til ham ved en særlig Troskabsed og modtog deres Underhold af ham personlig. Disse *Hypaspister* (Vaabendragere) talte adskillige Tusinder, — Belisarius har saaledes i Afrika som sin personlige Garde 2000, i Italien 7000, de andre Generaler tilsvarende efter deres Rang. Det var udmærket tapre Folk, som Feltherren altid kunde stole paa.

Hærførernes Garde (Hypaspister).

Udrustningen og Vaabendygtigheden.

De regelmæssige byzantinske Tropper var ypperlig rustede. Fodfolket havde over deres Jernkyrads og Benskinner en Ringbrynje over $^1/_2$ Tomme tyk. En Metalhjælm og et Skjold paa 5 Fods Tvermaal gav yderligere Dækning. Angrebsvaabnene var Sværd, Spyd og Bue og, for visse Afdelingers Vedkommende, en tveægget Økse. Rytteriet var lige saa tungt rustet. Hestens Hoved, Hals og Bringe dækkedes af Panser; den staalpansrede Rytter bar Sværd, Lanse og Bue. Det tungt rustede Fodfolk var ikke meget rørligt, dets Styrke laa mere i dets Modstandskraft. Men til Gengæld var det forholdsvis talrige Rytteri trods den svære Udrustning langt mere bevægeligt og taktisk brugbart end Tilfældet var med Barbarernes Hære. Kampene med Perserne havde ført til en omhyggelig Indøvelse i Bueskydning. Af Slagberetninger og Ekscercitslærebøger ses det, at saavel Fodfolk som Rytteri er bleven grundig øvet i at skyde hurtigt og med megen Kraft, og at Træffesikkerheden er forbavsende stor.

Hærens Brøst.

Den byzantinske Hærs store Brøst var og blev dens Mangel paa virkelig Samfølelse med den Stat og de Folk, den skulde tjene. Naar Solden betaltes nøjagtigt og Naturalforplejningen var i Orden, gik det godt; men var der noget i Vejen med disse Ting — som ofte i Justinians sidste Aar og i Tiden efter ham — var Førerne højst uhyggelig stillede. Mandstugten brydes Gang efter Gang. Er det galt før Slaget, er det altid meget værre ovenpaa. Efter en Sejr vil Soldaterne plyndre, have Vin og Kvinder; efter Nederlag vil de have Feltherrens Hoved. Og altid er Hæren en Plage for de Egne, hvor Krigen føres. Baade Vandalernes Land og især Italien blev frygtelig hærgede. Til Troppernes mangelfulde Disciplin kom Førernes Uvilje mod at samarbejde og i givet Tilfælde underordne sig under Overfeltherren. Belisar fik det at føle i Italien med Narses, og det gentager sig overalt. At de overordnede Førere som nævnt havde en forholdsvis talrig Garde, der stod i rent personligt Troskabs- og Afhængighedsforhold til dem, fik her en yderligere skæbnesvanger Betydning.

Mandstugten brydes.

Plyndringer.

Førernes Selvraadighed.

Flaaden.

Søværnet var temmelig løst organiseret. Krigsflaadens Størrelse vekslede meget. Til Tider forfaldt den ganske, for saa under overhængende Fare i forbavsende Hast at fornyes. Skibene, *Dromonerne,* havde baade Sejl og Aarer. Mandskabet rekruteredes mest i de græske Havnestæder. I fornødent Fald maatte ogsaa Koffardiskibe gøre Tjeneste til Transport af Tropper og Forraad.

Grænseværn.

Limitanei.

Hvad der imidlertid i Samtiden mest imponerede saavel Byzantinerne selv som deres Fjender, var de omfattende Fæstningsanlæg, Justinian tilvejebragte i Grænseegnene. Han fornyede her det gammelromerske System med Grænsetropper *(limitanei)*, der foruden at være Krigere var Agerdyrkere. Efter Sejren over Vandalerne sendte han Belisarius en udførlig Anvisning paa, hvorledes Grænseforsvaret i Afrika skulde ordnes. Grænsetropperne — næsten udelukkende fra Provinsens Grænseegne — fik Jordlodder, der omtrent blev skattefri,

og dertil en bestemt Sold i Penge og Naturalier. Tropperne skulde saa i Fredstid, foruden at dyrke deres Lodder, have Opsigt med Grænsetrafikken f. Eks. hindre al Slags Smugleri, men navnlig holde Øje med alle mistænkelige Bevægelser fra Barbarernes Side. De maatte i intet Tilfælde forlade det Distrikt, hvor de havde deres Lodder. De havde Lov at gifte sig, og deres Koner og Børn levede sammen med dem i de „Kasteller", der var opført i kort Afstand fra hinanden. For at de ikke skulde miste deres Vaabenfærdighed, var det paalagt deres Officerer at holde hyppige Øvelser med dem. En lignende Ordning gennemførtes efterhaanden langs alle Rigets Grænser, og Justinian anlægger overalt sammenhængende Fæstningslinjer — dels ved Benyttelse og Forstærkning af allerede eksisterende „castella", dels ved Opførelse af nye. Levningerne af disse Fæstningsværker er nok til at forklare Samtidens Forundring og Stolthed over den Energi, hvormed Arbejdet i faa Aar udførtes, over de uhyre Summer, det kostede, og over den Forsvarsevne mod den hele øvrige Verdens aldrig hvilende Fjendskab, som Riget derved fik. Kejseren nøjes nemlig ikke med én Fæstningslinje, ude ved Grænsen; dette System havde forlængst vist sig utilstrækkeligt. Men bagved denne yderste Linje anlægges nye, større, længere fra hinanden liggende Fæstninger, ofte i Forbindelse med større Byer og udrustede med talrige Garnisoner. Herfra kan der ydes kraftigere samlet Modstand mod den Fjende, der er brudt igennem den yderste Forsvarslinje; her kan Folk og Fæ fra Omegnen søge Tilflugt. Man fatter det næppe i Nutiden, at det byzantinske Riges udstrakte Grænser paa den Maade kunde dækkes af Fæstninger. Men de Ruiner, der staar endnu, gør det muligt at kontrollere Prokops Fremstilling af, hvorledes alle Hovedveje fik deres Skanser, hvert eneste strategisk Punkt sit Kastel, hver eneste By sine Mure og Taarne, hvorledes alle Fæstninger forsynedes med Cisterner og Vandledninger, Magasiner og Arsenaler.

Grænserne sikres ved 2 Rækker Fæstningsanlæg.

134. Byzantinsk Borg, Lemsa i Tunis. (Efter Diehl).

Dette Forsvarssystem var i ren teknisk Henseende udmærket under Datidens Forhold. Naar det alligevel ikke altid gjorde Fyldest, laa det dels i, at Grænsegarnisonerne, som Justinian mente skulde kunne klare sig alene, saa den egentlige Hær kunde bruges til andre Formaal, jevnlig viste sig for svage, naar et særlig stærkt Angreb rettedes mod et enkelt Punkt, dels i at de uhyre Summer, det hele Arbejde havde krævet, forringede Statens Evne til senere at vedligeholde og under givne Forhold yderligere forstærke truede Punkter, ligesom

Forsvarets Mangler og Kostbarhed.

Troppernes personlige Underhold i Justinians senere Regeringstid ofte var mangelfuld, saa misfornøjede Garnisoner flere Gange gjorde Oprør eller endog gik over til den Fjende, de skulde bekæmpe.

Finansvæsen. Meget af Justinians store Organisationsarbejde lammedes af Mangel paa Penge. Finansnøden følte s baade under de store Erobringskrige, under Arbejdet paa Grænseforsvaret og i den indenrigske Styrelse. Det skyldtes ikke, at det byzantinske *Finansvæsen* i og for sig var daarligt, — det var i hvert Fald de nye Barbarstaters langt overlegent, — men det var ikke *godt nok* i Forhold til de store Krav, der stilledes til det.

Mønt. Hvad først selve *Møntvæsenet* angaar, da stod Konstantin den Stores Møntreform ved Magt lige til 1204, — hvad der fortjener Beundring, naar man sammenligner denne Fasthed med Møntsvindelen i Vesteuropa. Den byzantinske *Guldsolidus*, der vejede 4,55 Gram, repræsenterede omtrent 11 Kroner i Metalværdi. Der prægedes Guldmønter paa 5, 4, 3, 2, 1, $^1/_2$, $^1/_3$ og $^1/_4$ Solidus. Af Sølvmønter havdes $^1/_{12}$ og $^1/_{24}$ Solidus ɔ: omtr. 1 Kr. og o. $^1/_2$ Kr. Desuden Kobbermønter af meget vekslende Størrelse. Et Vidnesbyrd om de byzantinske Guldmønters Anseelse Europa over — og tillige om den byzantinske Handels Betydning — er, at man i næsten alle de europæiske Sprog i Middelalderen har optaget og folkelig omdannet Ordet „Byzantiner" (*byzantius*) i Betydning en Guldmønt (f. Eks. fransk *besant*, islandsk *bisund*, ital. *bisante*, spansk *besante*).

135. Fæstningsmur om Antiokia.
(Efter Diehl).

Byzantinsk Pengemagt. Alene dette gode Møntvæsen gav det byzantinske Samfund et stort Forspring fremfor Barbarstaterne, hvor Naturalhusholdningen trods den Pengemasse, der endnu fandtes fra Romertiden, blev mere og mere almindelig. Byzantinerne kunde med deres kontante Penge skaffe sig alt fornødent fra alle Verdens Egne, medens Barbarerne henvistes til Tuskhandel med Naboer eller i hvert Fald til et besværligt Omsætningsarbejde. I Kraft af Pengenes store Magt under disse Forhold opnaar Byzantinerne ofte ved kontante Ydelser Resultater, der ellers vilde have kostet møjsommelige Kampe. Det er ikke altid af Fejghed eller militær Svaghed, at det østromerske Diplomati yder besværlige Naboer en Pengetribut eller køber sig Fred af en sejrende Fjende; det er tværtimod ofte Udslag af en klog Beregning, en overlegen Værdsættelse af, hvad en hærgende Krig kunde

koste en frugtbar Landsdel baade i Øjeblikket og senere, og hvad en Sum Penge en Gang for alle (der normalt betød meget mere for de pengefattige Barbarer end i det højt udviklede østromerske Rige) var værd. Men skønt Taktikken i og for sig indenfor rimelige Grænser var forstandig nok, førte den under de vanskelige udenrigske Forhold til Overanstrængelse af Rigets finansielle Kræfter. *Rigets finansielle Kræfter overanstrænges.*

136. Guldsolidus fra Justinians Tid.

Det byzantinske *Skattesystem* bygger paa det gamle romerske (II 516 f.). Grundskatten er den vigtigste af de direkte Ydelser. Kopskatten for de ubemidlede jordløse Inbyggere bortfaldt efterhaanden fuldstændig. De største Grundejere var Staten og Kirken. Derefter kom de store Godsejere, af hvis Kres Embedsstanden væsenlig fremgik, men den talrigste Klasse var de smaa Bønder, Fribønder, Fæstere og Forpagtere. Storgodserne, saavel Statens og Kirkens som Privates, dyrkedes af stavnsbundne men iøvrigt personligt frie Koloner. Skønt der dreves Slavehandel med Krigsfanger, var Trældommen i selve det østromerske Rige saa godt som afskaffet. — Grundskatten svaredes af *al* Grundejendom, ogsaa Statens og Kirkens. Den fastsattes temmelig nøjagtigt ved ofte fornyede Matrikuleringer. Under vanskelige Forhold fristedes Regeringen imidlertid til at skaffe Penge ved ekstraordinære Forhøjelser, der gjorde den i sig selv ret trykkende Skat helt utaalelig, saa hvem der kunde søgte bort fra Jorden, ind til Byernes Industriarbejde eller til selve Hovedstaden, hvor de fleste fattige Indvandrere hurtigt sank tilbunds i det talrige Proletariat. Fra det gamle Riges Tid gjaldt stadig den Ordning, at alle Grundejere indenfor et bestemt Distrikt indestod for hele Distriktets Skattebeløb. Øde Jord blev saa at sige paatvungen Distriktets Grundejere. Dette forklarer delvis, at Regeringen, ikke mindst under Justinian, begunstigede Klostrenes Jordegodserhvervelser. Klosterjorderne var jo ikke skattefri, og naar det kneb at holde Folk ved Jorden, var dens Overgang til Klostereje da, trods betænkelige Skyggesider ved Ordningen, nyttig for Statskassen. Foruden den egenlige Grundskat paahvilede der Landbruget forskellige Naturalafgifter til Garnisonernes Underhold, til Hovedstaden o. l. og endelig forskellig Slags Arbejde, paa Veje og Broer o. l. For disse to Byrder var Klostergodset dog fritaget. *Skatter. Grundskat. Statens og Kirkens Jord er ikke skattefri. Regeringen ikke mod Jords Overgang i Klostereje.*

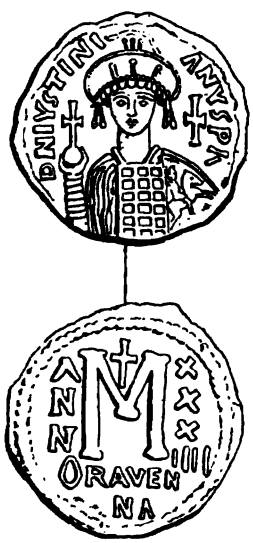

137. Kobbermønt fra Justinians Tid. (Ravenna 560).

Fra Byerne, der foreløbig ikke gik tilbage, saaledes som Tilfældet havde været med de vestromerske Byer (III 30), hævede Staten Erhvervsskatter af forskellig Art, som det er vanskeligt at faa Rede paa. Men ved Siden af de direkte Skatter spillede Told- og Havneafgifter en særdeles stor Rolle og vedblev at gøre det lang Tid endnu. Den hele Skatteordning var i Hovedsagen uforandret fra det 4. Aarh. og var vistnok i Almindelighed ganske hensigtsmæssig. Men *Byskatter, Told- og Havneafgifter.*

Ulykken var, at Statens Opgaver blev vanskeligere og vanskeligere at løse, og man ser Regeringen stadig vakle imellem at skubbe ny og gamle Opgaver fra sig, f. Eks. ved at formindske Garnisonerne, forringe Lønningerne til Tropper eller Embedsmænd, indskrænke Kornuddelingen i Storbyerne, — eller søge Statsindtægterne øgede: ved Forhøjelse af Grundskatten, ved Embedssalg, ved Tvangslaan, ved Konfiskation eller, alleruheldigst, ved midlertidige Toldforhøjelser, der bragte Forvirring og Usikkerhed i hele Forretningslivet.

Justinian stræber at hæve og styrke Embedsstanden.

Hvor meget der end fra Regeringens Side var sat ind paa at gøre Styrelsen fast og redelig, havde den stadig store Brøst, i hvert Fald sammenlignet med moderne Administration. Justinians Love vrimler af Paabud og Tilrettevisninger til Embedsmændene. I to store Forordninger af 535 opstiller han Grundsætningerne for Styrelsens Forbedring og udvikler i alle Enkeltheder sine Krav til Embedsstanden. Salg af Embeder maa ikke mere finde Sted. Kun en ringe Afgift skal fremtidig betales for Udnævnelser. Embedslønningerne forhøjes for at fjerne Fristelser til Bestikkelighed og Vilkaarlighed. Embedsmændenes sociale Anseelse søges højnet ved Tildeling af Titler og Rang, saa de med større Virkning kan træde op mod stedlige Storheders Selvstændighedslyster. Guvernørerne faar en særlig Instruks, der paalægger dem at holde virksomt Opsyn med de underordnede civile, militære og kirkelige Myndigheder, først og sidst dog at „øge Statskassens Indtægter og i det hele værne dens Interesser." Det var altsammen forstandigt og velment, men den praktiske Gennemførelse strandede paa de samme Skær som senere Tiders Centralstyrelse, paa Embedsmændenes menneskelige Skrøbeligheder, der ikke kunde hæmmes ved stadigt Tilsyn, som alene højt udviklede Samfærdselsmidler og en oplyst Befolkning gør mulig. De Klager, der fremføres mod den byzantinske Styrelse, er de samme, der har lydt i Enevoldstiden i 17. og 18. Aarh.: Partiskhed, Vilkaarlighed, Bestikkelighed. I Justinians sidste Tid bliver Klagerne stærkere, og Forfaldet synes da ogsaa at være naaet op i de allerhøjeste Stillinger. Den stadige Pengemangel bragte endog Kejseren til at sælge Embeder, Rang og Titler, skønt han vidste, at denne øjeblikkelige Indtægt langt fra kunde opveje den Forringelse af Undersaatternes Skatteevne og økonomiske Kaar, som Købernes senere Udnyttelse af Embedet — ved Videresalg af underordnede Stillinger og anden Vilkaarlighed — maatte volde.

Enevoldsstyrets Brøst.

Kulturstatens Fortrin.

Skattetrykket var altsaa stadig og overalt tungt, til Tider var det næsten utaaleligt. Men dette er kun den ene Side af Sagen. Undersøger man, hvad Befolkningen fik for Skatterne, kommer den lyse Side frem; da ser vi Billedet af en Kulturstat, der bygger videre paa den tusindaarige romerske Civilisation; da øjnes Modsætningen til de unge Barbarstater. Den næringsdrivende Befolkning paa Landet og i Byerne er fri for Krigstjeneste. Grænserne værnes af lønnede Tropper i hensigtsmæssige Fæstninger. I Fred og under Lovenes Beskyttelse udvikles Næringslivet. Ved Krige og Handelstraktater skaffer Regeringen nye Afsætningsmarkeder, bedre Handelsforhold. De indenrigske Samfærdselsmidler udvikles. Veje, Broer, Dæmninger, Vandledninger, Termer, Kirker, Klostre, Hospitaler, Mure o. s. v. istandsættes eller nybygges. Virkningerne af store

138. Tøj af en byzantinsk Kvindedragt.
(Efter Diehl).

stedlige Ulykker som Jordskælv, Ildebrand, fjendtlige Indfald mildnes ved rigelige, undertiden storartede Gaver af Statskassen.

Byzans og Udlandet. Diplomatisk Klogt.

Den byzantinske Stats kulturelle Overlegenhed fremtræder særlig stærkt paa *Diplomatiens* og Lovgivningens Omraade. Overfor den evige Fare for Indfald, som Barbarernes mangelfulde Samfundsordning og Stammernes indbyrdes Krige stadig affødte, maatte den byzantinske Regering nøje overveje, ved hvilke Midler Faren kunde afværges, og hvorledes Handelen og andre økonomiske Formaal kunde fremmes. I det kejserlige Kancelli samles og ordnes alle de Efterretninger, man ad de forskelligste Veje indhentede om Barbarernes indbyrdes Forhold, hvad der kunde gøres for at sætte dem op mod hinanden, hvilke Familier eller Høvdinge der var de indflydelsesrigeste, hvilke Gaver der vilde være mest velkomne, hvilke Stemninger der skulde paavirkes. Et enkelt Eksempel belyser denne Politik. Gennem Alanerne var Avarerne kommen i Forbindelse med Kejser Justinian. Deres Sendemænd blev forestillede for ham, og med barbarisk Pral brovtede de af, at de var Jordens største og tapreste Folk, uovervindelige, i Stand til at slaa og knuse alle Kejserens Fjender. For deres værdifulde Hjælp krævede de kun nogle smukke Gaver, en aarlig Løn og frugtbar Jord at bo paa. Justinian tog imod deres Tilbud og lovede dem Bopæle i Pannonien. For at sikre sig deres Troskab lod han de fornemste af dem ægte romerske Kvinder af Senatorrang — Forbindelser, der ingen Modstand mødte fra Damernes eller deres Slægts Side, — og Børnene af disse Ægteskaber lod han opdrage i Konstantinopel. Avariske Høvdinge, der var besejrede i Stammekampe, og andre misfornøjede Stormænd modtog og underholdt Justinian ligeledes i sin Hovedstad, og havde derved altid en Stab af Høvdingemner, hvis Nærværelse tvang Stormændene hjemme til Troskab og Lydighed. Ved Tronledighed fandt Kejseren blandt disse Folk let en Konge efter sit Hjærte. Et andet Eksempel. Justinian sender følgende Bud til en Hunnerhøvding: Jeg sendte mine Gaver til den mægtigste af eders Høvdinge; jeg sendte dem til dig, fordi jeg ansaa dig for den mægtigste. Men en anden har med Magt taget mine Gaver, idet han erklærede, han var den mægtigste iblandt eder. Vis ham, at du overgaar alle; tag tilbage hvad der er blevet dig berøvet, hævn dig. Hvis ikke, er det klart, at han er den store Høvding, og vi vil vende vor Gunst til ham, og du vil miste de Fordele, vi havde tiltænkt dig.

Et til Tider meget vigtigt Middel i Udenrigspolitikkens Tjeneste var den *kristne Mission.* Missionæren er ofte kundskabsrig, snild, taalmodig. Ved Siden

Hedningemissionen bryder Vej for byzantinsk Indflydelse.

af Købmanden, der paa sine dristige Rejser udforsker de Omraader, hvor Diplomatien senere skal virke, bereder Munken Vejen for byzantinsk Indflydelse. Helst søger han Høvdingen, sommetider først Kvinderne, som det er lettere at vinde. Giver Høvdingen efter, følger Folket snart. Gør han Modstand, søger Munken at faa ham til at rejse til Konstantinopel, hvor Kejserens huldsalige Modtagelse, blændende Gaver og bedøvende Kirkeceremonier hurtig gør Barbaren svimmel; han lader sig døbe, og Kejseren er Herre i hans Land.

Hofpragten skal blænde Barbarerne.

Hofceremoniellet er ogsaa en Del af Diplomatien. Det er et Middel til at skabe eller vedligeholde Ærefrygt hos Undersaatter saavel som hos Barbarer. Diokletian og Konstantin havde lagt Grunden til det; Justinian udvikler og ordner det yderligere. Ikke af Lune eller Forfængelighed men af dybsindig Beregning. Før hans Tid havde de allerfornemste Storembedsmænd kun skullet bøje det ene Knæ for Herskeren, medens alle andre maatte kaste sig næsegrus til Jorden. Nu skete der ingen Undtagelse. Alle skulde her være lige, hvilket betød en Forskydning af Monarkiets Begreb. Med uhyre Bekostning øgedes og smykkedes Kejserpaladset og fyldtes af et Hofpersonale, der i Tal og Pragt overgik de franske Enevoldskongers i Versailles. Naar Barbarernes Afsendinge skulde fremstilles for Kejseren, sørgede man altid for, at de blev ført de længst mulige Veje, gennem saa mange Gaarde, Buegange og Pragtsale som gørligt, forbi saa mange Paradetropper som muligt (der fandtes 5000 i Paladset). At se disse velvoksne Krigsmænd, alle klædt i lange hvide Kjortler, med brede Guldkæder over Brystet og et gyldent Skjold med Kristi Monogram, med gyldne Hjelme og røde Fjerbuske og guldindlagte Lanser kunde nok imponere og blænde Barbarerne, saa de blev yderligere modtagelige for den almægtige Kejsers vennesæle Smiger eller unaadige Bebrejdelser.

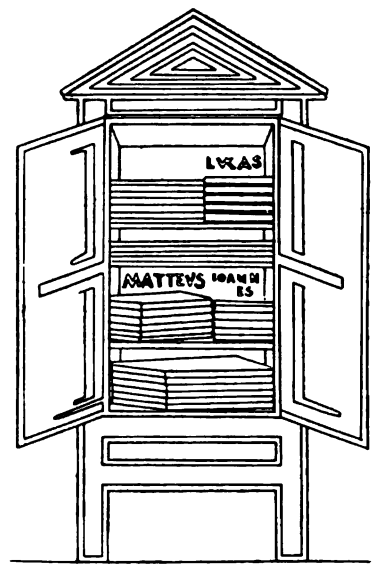

139. Bogskab.
(Fra Galla Placidias Gravmæle, Ravenna).

Diplomati uden tilstrækkelig Magt.

Dette overlagte Arbejde paa at imponere og blænde Barbarerne gjorde utvivlsomt megen Nytte ligesom den før nævnte Stræben efter at *købe* Fred eller Forbund i Stedet for at udsætte en Landsdel for Krigens Ødelæggelser. Men Forudsætningen maatte være, at der altid stod en virkelig Magt bag ved, hvad der ingenlunde var Tilfældet. Fortryllelsen brast altfor ofte. Mangen Barbarfyrste blev kun yderligere fordringsfuld og uforskammet. Justinians sidste Regeringsaar bragte mange Ydmygelser af den Art; Historieskriverne opregner omhyggelig alle Skuffelserne, uden at mindes hvad de selv tidligere har sagt om de mange Tilfælde, hvor denne Politik bragte Fordel.

Justinians Herskersans for faste og ordnede Samfundsforhold førte ham ind paa det store *Lovgivnings-* og *Lovordningsarbejde*, der maaske mest af alt har

gjort ham navnkundig gennem Tiderne. Trods forskellige tidligere Samlingsarbejder var den romerske Lovgivning et Virvar, spredt, uordnet, uoverskuelig. Baade Rigsstyrelsen og Retsplejen led under disse Mangler. Justinian selv klager over, at Dommene tit ikke fældes efter Lovene men efter Dommernes Luner, og han kræver „urokkelige og uomtvistelige Love". Den 13. Februar 528 nedsatte han en Lovkommission paa ti Mand. Den fornemste af disse var den store Retslærde *Tribonian;* af de andre var to Sagførere, én Professor i Lovkyndighed ved Juristskolen i Konstantinopel og seks høje Regeringsembeds-

Justinians Lovgivningsvirksomhed

Corpus Juris.

Lovkommission 528 under Tribonian.

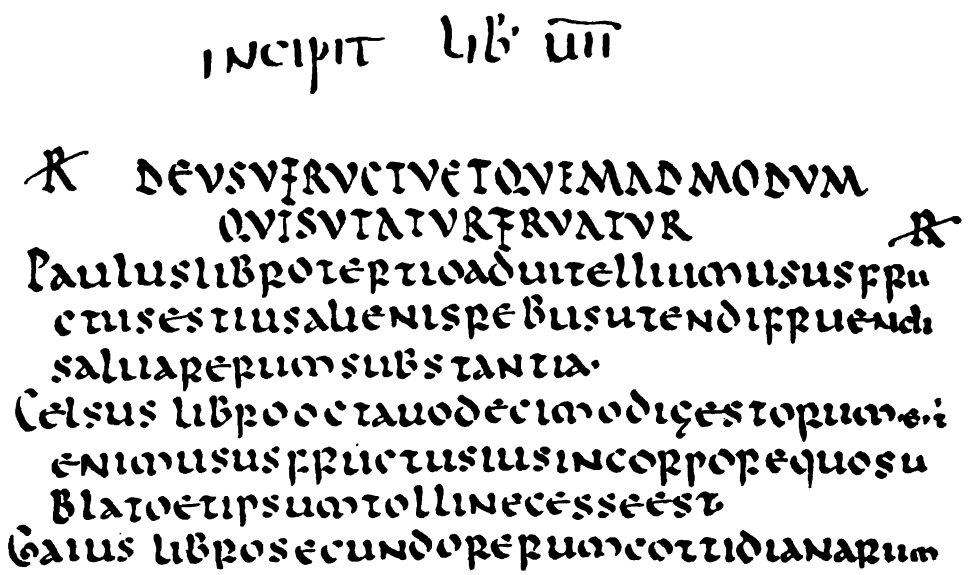

140. Begyndelsen af Pandekternes VII Bog.

(Af et prægtfuldt Pandekthaandskrift fra 7. Aarh., skrevet i Konstantinopel. Nu i Laurentiana i Florens).

Incipit lib VII.
R(ubrica) De usufructu et quemadmodum quis utatur fruatur R(ubrica).
Paulus libro tertio ad Vitellium: Ususfructus est jus alienis rebus utendi, fruendi, salva rerum substantia.
Celsus libro octavo decimo digestorum: Est enim ususfructus jus in corpore quo sublato et ipsum tolli necesse est.
Gaius libro secundo rerum cottidianarum.

Oversættelse:

„Her begynder 7. Bog.
(Titel): Om Brugsret og hvorledes man bruger og nyder. (Titel).
Paulus i 3. Bog til Vitellius: Brugsret er Retten til at bruge og nyde andres Ting, saaledes at Tingene selv bevares.
Celsus i 18. Bog af „Digesta": Brugsret er nemlig en Ret over Tingen, og maa nødvendig selv falde bort, naar Tingen borttages.
Gaius i 2. Bog af „Res quotidianae" . . . ."
Overskriften, Titlen, kaldtes *Rubrica*, fordi den skreves med rød Farve (*ruber* = rød).

mænd. Kommissionen havde streng Ordre til at arbejde energisk, og under Tribonians kyndige og faste Ledelse fremmedes Arbejdet saa hurtigt, at allerede 7. April 529 var den uhyre Masse af spredte Love fra gammel og ny Tid samlet, sigtet og ordnet i „Justinians Lovbog" (*Codex Justinianeus*), delt i 12 Afsnit til Minde om de 12 Tavlers Love.

Codex, 529.

Den 15. December 530 nedsattes en ny Kommission paa 16 Medlemmer, atter under Tribonians Ledelse. Justinian ønskede en ordnet Fremstilling af de romerske Retslærdes Begrundelser og Fortolkninger af Lovene — dels for at skaffe fremtidige Dommere og Retslærde en brugelig Haandbog, dels for at bevare for Efterverdenen den rige Skat af gammel romersk Retsvidenskab, der

Lovkommission 530.

var spredt i 2000 forskellige Bøger og — som man nøjagtig regnede ud — fyldte 3 Mill. Linjer. Det var et mægtigt Arbejde, som selv Justinian mistvivlede om at faa fuldført, „men efter at vi har løftet vore Hænder mod Himlen og paakaldt den Eviges Hjælp, har vi begyndt dette Værk i Tillid til Gud, der ved sin Almagt kan fuldbyrde de mest haabløse Ting". Ved en forstandig Arbejdsdeling lykkedes det Tribonian at ende Arbejdet i 3 Aar.

Pandekterne eller Digesterne. 533.

Den 16. December 533 blev *Pandekterne* (ɔ: et Værk, der indeholder alt, Encyklopædi) eller *Digesterne* offenliggjorte. De 3 Mill. Linjer var bleven til 150 000, og et Tusindaars retsvidenskabelig Litteratur var samlet og ordnet i en Fremstilling, der vel ikke var saa ideal som Justinian smigrede sig med, men som dog var læselig og haandterlig. I én Henseende er Arbejdet — uheldigvis, men selvfølgeligt og nødvendigt — præget af Tidsforholdene; de gamle Tekster er ofte læmpede eller forvanskede efter den byzantinske Enevældes Tarv; Enevælden af Guds Naade, den bureaukratisk-absolutistiske Statstanke har i Justinians Lovværk faaet sit skarpeste og fuldkomneste Udtryk. Betegnende nok blev Romerretsstudiet langt senere i Vesteuropa et Middel til at styrke Kongemagten, efter at Lensvæsenet var kommet i Opløsning.

Justinians Lovgivervirksomhed ophørte naturligvis ikke efter 530. Dels udkom allerede 534 en ny forøget Udgave af Lovbogen med ialt 4700 Bestemmelser, dels vedblev der stadig at komme nye Love eller Ændringer af de gamle. Disse Tillæg

Novellae.

samledes senere og er kendt under Navnet *Novellae*, ɔ: nye Love. Endelig lod Kejseren 533 Tribonian og to juridiske Pro-

Institutiones.

fessorer udarbejde en praktisk, kortfattet juridisk Lærebog *Institutiones*, og hermed var det store Arbejde tilendebragt, der under Fællesbetegnelsen *Corpus Juris Civilis* har bevaret Mindet om Romerstatens beundringsværdige Retsorden. En Omordning af Retsstudiet, for at Embedsmænd, Dommere og Sagførere kunde faa en hensigtsmæssig Uddannelse, blev foretaget. I Konstantinopel, Rom og Berytos stiftedes der Retsskoler, hvor Studenterne under et femaarigt Kursus skulde tilegne sig grundigt Kendskab til den gældende Lovgivning og gennemtrænges af dens Aand.

141. Byzantinsk Ærmeprydelse. (Efter Diehl).

Kulturfremskridt i Lovene.

De nye Love og Lovændringerne fra Justinians egen Tid (Novellerne) er en særdeles vigtig og paalidelig Kilde til Kundskab om Tidens Kulturforhold. Men de af dem, der vedrører Personretten, er desuden af særlig Interesse, da de viser, at den humane Udvikling fra det gamle Romerriges Tid endnu vedblivende fortsættes. Hele den gamle Opfattelse af Familien er forsvundet. Kvinden er Mandens Lige; Lovene giver nøjagtige Regler for hendes Raadighed over Medgiften under Ægteskabet, og om hvorledes hun kan faa den tilbage ved Skilsmisse. Hendes økonomiske Uafhængighed søges yderligere trygget ved,

at det paalægges Manden ved Ægteskabs Indgaaelse at sikre Hustruen en Bryllupsgave, svarende til hendes Medgift, og som ved Skilsmisse bliver hendes Ejendom. Fadermyndigheden er stærkt indskrænket, de enkelte Familiemedlemmers Stilling er friere. Agtelsen for den personlige Frihed kommer stærkt frem. Trældom erklæres naturstridig, Frigivelse opmuntres og lettes. Skøger og Skuespillerinder kan indgaa retsgyldigt Ægteskab med fri Mænd, endog af Senatorstand. Selv om Justinians Love ikke rummer mange nye Grundsætninger, gør de Retten simplere, bortfejer en Mængde Omsvøb og muliggør en hurtigere og billigere Rettergang.

Rigssproget

Da det byzantinske Rige efter Justinians Opfattelse jo var det gamle romerske Rige, lod han Lovbogen, Pandekterne og Institutionerne udgive paa Latin, Rigets officielle Sprog. Kun Novellerne, der mere direkte vedkom Menigmand, gaves paa Græsk. Først efterhaanden, især efter Tabet af de semitiske og afrikanske Provinser til Araberne, blev Græsk det herskende Sprog; o. 600 blev det Kommandosprog i Hæren og Regeringssprog.

Konstantinopel. Den fortrinlige Beliggenhed.

Rigshovedstaden *Konstantinopels* Beliggenhed, der den Dag i Dag, da dog de nærmeste Lande, Balkanhalvøen, Ægypten og Forasien, kun spiller en beskeden Rolle i den civiliserede Verdens økonomiske Liv, er saa udmærket, at selve det orientalske Spørgsmaal i Nutiden for en væsenlig Del drejer sig om denne By, var i Datiden med de helt anderledes artede politiske og økonomiske Forhold enestaaende. „Verdens Navle" kaldtes Kejserstaden ved Bosporus, Midtpunktet for Rigets Styrelse, Rigets militære Hovedplads og Knudepunktet for alle vigtigere Handelsveje.

Byens Styrke.

Konstantinopel var først og fremmest *uindtagelig*. Ingen af Datidens Folk ejede Midler til at gennemføre et Angreb eller en virksom Blokade fra Søsiden. De smalle Farvande, der fører ind til Marmarahavet, værnedes af en sammenhængende Række Fæstningsværker paa begge Kyster. Fra Landsiden var Adgangen vel nok lettere, men hindredes af den stærke dobbelte Murkres omkring Byens Vestside, Mure, der flere Gange udvidedes og forstærkedes i 5. Aarh. og som under Justinian paa en Længde af 3 Fjerdingvej var forsynet med 118 Taarne. En 30 Alen bred Grav løb langs den yderste Mur, og Mellemrummet mellem yderste og inderste 30 Alen høje Mur var 10 Alen.

Konstantinopel bliver Verdens vigtigste Handels- og Industriby.

Hvad *Handelen* og *Næringslivet* angaar arver Konstantinopel Roms Stilling. Under det gamle vestromerske Riges fremadskridende Barbarisering i 5. og 6. Aarh. suger Storbyen Virksomheder og Interesser til sig fra hele den civiliserede Verden og opelsker Fornødenheder og Forfinelser ligesom Rom, da denne By var Verdens Hovedstad. Allerede Rom havde væsenlig søgt til Orienten for

at tilfredsstille de Krav, der gik ud over det elementære Livsophold. For Konstantinopel bliver de orientalske Markeder endnu vigtigere end for Rom. Hvad der brugtes af orientalske Luksusvarer i 5., 6., 7. og 8. Aarh. kan næppe anslaas højt nok. Dels førte det talrige, stundum rigtlønnede Embedsaristokrati et overdaadigt Liv, dels var Hoffets Forbrug til Tider uhyre stort. Dette sidste skyldes som omtalt ikke altid egenlig Pragtlyst, men havde ogsaa politiske Grunde. Udfoldelse af fantastisk Pragt var saa at sige en Del af Statsforfatningen, beregnet paa at skabe Ærbødighed for Enevælden og imponere Barbarerne; mange Gange tjente desuden Gaver af Silketøjer, Ædelstene, fine Krydderier o. l. til at afvende truende Angreb. I den østromerske Udenrigspolitik gør Handelsinteresser sig da ogsaa stærkt gældende; for at opnaa gunstigere Handelsvilkaar, nye Handelsveje og nye Forbindelser ofres tit andre Hensyn — territoriale og militære — der for Barbarer syntes langt vigtigere.

Handelsveje til Østen.

Fra gammel Tid var der to Hovedveje for Forbindelsen mellem Middelhavskysten og det yderste Østen. Den ene, den ældste og korteste, gik fra Kina over Samarkand og Bukara til Persien og derfra til Nisibis paa den romerske Grænse.

Landvejen fra Kina.

Man regnede, at en Karavane var 200—250 Dage om at tilbagelægge denne Vej. Den anden Vej, Søvejen, der havde faaet Betydning i 2. Aarh. e. Kr. og som gjorde det muligt delvis at undgaa Mellemhandlerne, især Partherne, gennem hvis Rige Landvejen maatte gaa, gik over Ceylon. Herhen førtes Produkterne fra Kina og Indien og herfra sendtes de Vest paa. Sjeldent hentede dog græske Købmænd direkte Varerne paa Ceylon; oftest var der persiske og arabiske Mellemmænd, som skinsygt hævdede denne Stilling. Især vaagede Perserne over, at *Silken* ikke skulde komme til Konstantinopel uden gennem deres Hænder. En Række Handelstraktater ord-

Søvejen over Ceylon.

143. Den hellige Jomfru.
(Biskopsgaarden i Ravenna).

nede i de mindste Enkeltheder Handelen med dette vigtige Stof, og Smugleri straffedes haardt.

Handel med Barbarerne i Europa.

Ogsaa med Barbarerne i Europa knyttedes Handelsforbindelser. Byzantinske Industrivarer sendtes i Mængde nordpaa, især til Goterne, Avarerne og Hunnerne, og betaltes i dyre Domme med Pelsværk, Skind og Slaver. Fra det indre Afrika fik man Røgelse, Papyrus, Elfenben, Guld og forskellige Krydderier, der betaltes bl. a. med Salt og Jærn.

Indførsel.

Men Handelen paa Østasien var den vigtigste. Hvad der oprindelig havde været Luksusvarer blev efterhaanden Fornødenheder: Perler og Ædelstene, Moskus, Peber, Sesam, Bomuld, Silke, for kun at nævne de væsentligste. Da Perserne var Mellemmænd i næsten alle Forretninger, voldte Krig med dem altid store Ulemper i Form af Varemangel eller af Varefordyrelse. Navnlig for Silkens Vedkommende virkede Perserkrigene altid skæbnesvangert. Det var derfor et stort Held, at det i 554 lykkedes to Munke, der i lang Tid havde drevet kristen Mission i Serinda (Centralasien), at føre Silkeormeæg til Lilleasien, med den Oplysning, at Morbærtræets Blade vilde være en hensigtsmæssig Føde for Silkeormene. I Løbet af faa Aar dækkedes store Strækninger af Syrien med Morbærtræer, og en hjemlig Silkeindustri blomstrede op med Fabrikker i Tyrus, Berytos, Athen, Korinth og Konstantinopel.

Silkeormen bringes til Byzans 554.

144. Af Kristi Lidelseshistorie (Pilatus vasker sine Hænder). S. Apollinare Nuovo, Ravenna.

Udførsel.

Medens en væsentlig Del af det østromerske Riges Indførsel var hvad vi vilde kalde Luksusvarer, var Udførslen derimod mest Landbrugs- og Industriprodukter, hvad der vistnok var særdeles heldigt baade for Stat og Folk, først og fremmest derved, at Befolkningens Arbejdsomhed og praktiske Dygtighed holdtes vaagen. Fra Nordafrika gik over Alexandria en Mængde Korn til Arabien (foruden hvad der gik til Rigshovedstaden). Fra Syrien gik til Indien og Kina Industrivarer som Glas, vævede Stoffer, Broderier, emaljerede, ciselerede og paa anden Maade fint udarbejdede Smykker, Koraller, Rav. Men stærkest rørte Erhvervslivet sig dog i Konstantinopel, hvis lavsordnede Haandværkere i private Driftsherrers Brød eller i statskontrollerede Fabrikker tilvirkede de kostbare Glas-, Emalje-, Guld- og Sølvsager, der i den ældre Middelalder saavel i det østromerske Rige som i Vesteuropa smykkede Kirkernes Altre, Præsternes

Kunstindustri.

145. Sofiakirken.
(Minaretterne er tyrkiske Tilføielser).

Ornater, Fyrsters og Stormænds Borde og fornemme Damers Dragter. I Konstantinopel og i andre Storbyer i Riget vedblev verdslige Haandværkere at give sig af med kunstindustrielle Arbejder saasom Diptyker, Bogbind, Relikviskrin af Elfenben eller kostbare Metaller, Haandskriftsminiaturer o. l., som

146. Tværsnit af Sofiakirken.
(Efter Pulgher).

ellers i Vesteuropa næsten udelukkende blev Klerke- og Munkearbejde. Det samme gælder ogsaa „den store Kunst", Billedhugger- og Mosaikarbejder og Arkitektur, om end her Klostrenes Beboere efterhaanden trængte verdslige Kunstnere bort.

Billedkunst.

Medens den byzantinske Kunstindustris Frembringelser ligefrem var Udførselsvarer til det barbariske Vesteuropa, kunde en egenlig Eksport af Billedhugger- og Mosaikarbejde ikke finde Sted, uden forsaavidt byzantinske Kunstnere og Haandværkere kunde tilkaldes. Men alligevel bliver denne Kunst fra og med Justinians Tid forbilledlig i det kristne Europa. I Italien var o. 500 den sidste Rest af antik Kultur saa at sige opbrugt. Herfra mødte ingen Konkurrence det nu fremblomstrende særlig byzantinske Kulturliv. Skønt dette i sine Grundtræk hvilede paa det antikke, havde orientalsk Smag og det gennemførte Hof- og Kirkeceremoniel givet det et nyt ejendommeligt Præg. Den *byzantinske Stil* i *Kunsten* røber den orientalske Paavirkning ved den stærke Brug af kostbare brogede iøjnefaldende Stoffer — Guld, Sølv, Emalje, Ædelstene, farvet Glas o. l. — og det stive Hofceremoniels Indflydelse mærkes i Figurernes stivnede Ro og højtidelige Væsen. Det skematiske og vedtægtsmæssige i Udførelsen, der oftest bliver rent mekanisk, lader sig gennem Formler og Forskrifter let overføre til andre Kulturforhold, tilmed da den byzantinske Figurstil i meget svarer til et forholdsvis primitivt Udviklingstrin i Kunsten (omtrent som til den gammelægyptiske eller den assyrisk-babyloniske Kunsts). Sansen for det rent individuelle, for det dybt menneskelige, der er Hellenernes store Indsats i Kunstens Historie, svinder fuldstændig bort. Det der er levnet, det udvendige og typiske, tilegnes forholdsvis let af Barbarer. I Teknikken var naturligvis de byzantinske Kunstnere Mestre, men ogsaa heri kom Vestlandenes Munke efterhaanden med. Kunsten blev desuden efter Antikkens Forfald væsenlig Kirkens Tjener — i det byzantinske Rige selv fremkaldte Kejserhoffets Glans og Kejsernes, særlig Justinians Forestilling om deres næsten guddommelige Højhed dog ogsaa verdslige Ceremonibilleder — saa den, ogsaa hvad Indholdet angaar, temmelig let tilegnedes af de nye vesteuropæiske Folk.

Den byzantinske Stil.

147. Marmorvægge i Sofiakirken.

Prægtfulde Mosaikker.

Den byzantinske Kunst søger at udfolde en blændende Pragt i de Bibel- eller Legende-Billeder, som Kirken en Gang for alle har krævet fremstillede i den kirkelige Kunst. Mosaikbillederne anbringes ikke som tidligere paa blaa Grund men paa Guldgrund; mod den gyldne Glans fremtræder da de strengt

symmetrisk ordnede Figurer i brogede og pyntede Hofdragter; i de store Kirkerum ses de langt borte og højt oppe, men virker dog ved kraftige Omrids og stærke Farver saaledes som de skal, ikke med et mangfoldigt Udtryk for sjæleligt Liv, ikke ved udpræget Individualitet, men ved store, strenge Linjer og fornem Ro, som Udtryk for den ortodokse Dogmatisme, Kejseren og Kirken har formet og fæstnet.

Bygningskunst. I *Bygningskunsten* har den justinianske Tid paavirket Vesten langt mindre, ganske simpelt fordi dens arkitektoniske Hovedværk, Sofiakirken var for vanskelig at efterligne. I Østen var der derimod baade Rigdom nok og teknisk Evne til at overvinde alle Vanskeligheder. Med forskellige Ændringer blev *den guddommelige Visdoms* Kirke Forbillede for en Mængde orientalske Kirker, medens Kuppelbygningen først mange Hundrede Aar senere kom rigtig frem i Vesteuropa.

Medens Konstantinopel fra Landsiden med sine Mure, Grave og Taarne saa' fæstningsagtig ud, havde man fra Søen Billedet af Byens Pragtbygninger, Kirker, Paladser, Hippodrom, og imellem dem Haver og Parker. I de her liggende Bydele mindede intet om den haarde Kamp for Tilværelsen, Riget daglig maatte føre. Her samledes Skarerne for at opbygges og more sig, for at snakke og gøre Larm, og her mødte Folket de herskende Magter i deres imponerende Pynt. Af det store Kejserpalads er der intet tilbage. Hvad der lejlighedsvis fortælles om det, vækker Forestillingen om en gennemført Pragt, der rigtignok tit kan synes noget parvenuagtigt ubehersket. Længere hen i Tiden, da dog en Del af Glansen var svunden, vidner frankiske og nordiske Fortællinger om det næsten bedøvende Indtryk, det gjorde paa Vestens og Nordens Barbarer.

148. Det Indre

Sofiakirken. *Sofiakirken* derimod har overlevet de historiske Omskiftelser, dog ikke uden selv at være mærket af dem baade i det Ydre og Indre.

Under det store Oprør i Konstantinopel 532 (hvorom nedenfor) brændte Konstantins Sofiakirke, en Basilika ligesom San Paolo eller Santa Maria Maggiore i

Rom; Justinian vilde genopbygge den, men den skulde da blive en værdig Hovedkirke for hele Kristenheden, „en Kirke, hvis Mage ikke har været til fra Adams Tid, og som aldrig vil faa sin Lige". Ved kostbare Ekspropriationer i Hovedstadens rigeste Kvarter skaffede han Plads til den nye Bygning, og Grundene ryddedes i forbavsende kort Tid. Derpaa bød Kejseren alle Provinsguvernører at sende til Konstantinopel de prægtigste og bedst bevarede Bygningsdele fra de gamle hedenske Templer. Fra Rom kom saaledes 8 Porfyrsøjler fra Solens Tempel; fra Efesos 8 Søjler af grønt Marmor; fra Athen sendtes en Mængde forskellige Ting; fra Marmorbruddene i Grækenland og Lilleasien kom Marmor, helst saa broget som muligt, fra Ægypten Porfyr; paa Rhodos tilvirkedes en ejendommelig let og porøs hvid Teglsten, der benyttedes til Kuplen for at lette Vægten. Kejseren selv nedlagde den første Sten, mens Patriarken velsignede Foretagendet. Hver Dag i de 5 Aar Bygningen stod paa bad Præsterne i Kirkerne om Guds Velsignelse over den, og Tusinder af Relikvier indmuredes rundtomkring, efterhaanden som Værket skred frem. Under de to Arkitekter Anthemios og Isidor stod Hundrede Arbejdsformænd, hver med Hundrede Arbejdere under sig, ialt saaledes over 10 000 Mennesker, der, for at al Misfornøjelse og Uorden kunde undgaas, hver Aften fik deres Dagløn udbetalt. Da der intet sparedes paa Materialerne og alt betaltes punktligt, blev Kejserens Utaalmodighed ikke sat paa nogen lang Prøve. 5 Aar var nok til at bygge og smykke den vældige Kirke, hvis Hovedskib alene dækker en Tønde Land, medens Midtkuplen spænder over 8000 Kvadratfod. Der var ikke lagt Vægt paa at smykke Kirkens Ydre. Herligheden samlede sig i det Indre. Pragten dér var i det stærke Lys fra de talrige, store, højtsiddende Vinduer mere blændende end skøn. Der er noget barbarisk ved Byzantinernes Smag for den stoflige Rigdom, som sættes langt over den Skønhedsvirkning, Linjer og Former skaber. Mangefarvede Søjler, broget Marmor paa Vægfladerne, sjældne Metaller, Emaljer eller Mosaikker af

Kirkebygningen.

Sankt Sofiakirken.

Dens Storhed og Pragt.

kostbare Stoffer i stærke Farver, Kapitæler og Arkitraver, hvis Marmor mejsommelig var udskaaret kniplingefint, Prædikestole, Altere og andet Kirkebohave af massivt Guld eller Sølv indlagt med Ædelstene — alt viser den samme Stræben efter at blænde, imponere og prale, som vi paa saa mange Punkter møder i den byzantinske Kultur.

Sofiakirken indvies 537.

Den 27. December 537 skulde Bygningen indvies. I en Vogn forspændt med 4 Heste drog Justinian fra Paladset over Forum Augustæum til Kirken, ved hvis Indgang Patriarken modtog ham. Da han var kommen helt ind under Midtkuplen, blev han staaende og betragtede Kirkens pragtfulde Rum og udbrød: „Ære være Gud, at han har regnet mig værdig til at fuldende et saadant Værk. Jeg har overgaaet dig, Salomon!“ — En Mængde Jordegods blev anvist til Kirkens Underhold. En 500 Præster skulde besørge Kirketjenesten. Kostelige Relikvier skaffedes tilveje, som Rammen om den Brønd, ved hvilken Kristus havde talt med den samaritanske Kvinde, eller de Trompeter, hvis Klang fik Jerikos Mure til at falde. Paa Festdage foregik her de prægtigste Ceremonier, hvis Tiltrækning øgedes ved Kejserfamiliens og Hoffets Nærværelse. Mest imponeredes Byzantinerne af de natlige Kirkefester, naar Rummet oplystes fra de Tusinder Kandelabrer og Lamper af de mest fantastiske Former. Det kunstige Lys var saa stærkt, Vinduerne saa store og Kirken saa højt liggende, at den straalende Bygning kunde tjene som Sømærke for Skibene, der nærmede sig Hovedstaden.

149. Af Sofiakirkens Indre.

Nær ved Sofiamoskéen staar endnu to ilde medhandlede, ærværdige Minder

om svunden Herlighed: en gammel ægyptisk Obelisk, som Theodosius den Store havde ført hid og opstillet paa et reliefprydet Fodstykke, og Resten af Mindesmærket for Hellenernes Sejr over Perserne ved Plataiai. De to gamle Monumenter er de eneste synlige Levninger af Væddeløbsbanen, *Hippodromen*, der sammen med Kejserpaladset, Sofiakirken og Termerne omsluttede Hovedstadens fineste Plads, Forum Augustæum. Den vældige Bygning, der var 1200 Fod lang og 200 Fod bred og hvis Tilskuerplads med 40 rundtløbende Trinrækker kunde rumme 30 000 Mennesker, var fordum smykket med et overdaadigt Mylr af Kunstværker, som de østromerske Kejsere havde bortført fra Rom, Athen, Alexandria, Syrakus, Delfi og Olympia o. fl. Steder (jfr. Billedet II 541). Alt dette er ligesom selve Bygningen gaaet til Grunde. *Hippodromen.*

Siden den kejserlige Enevælde havde ophævet den gamle romerske Borgerfrihed og Folkets direkte Deltagelse i Statsstyrelsen, var Hippodromen — allerede i Rom, men endnu mere i Konstantinopel — bleven Folkets Forum, Hjemsted og Midtpunktet for hvad der var tilbage af offenligt Liv. Her mødtes hver ny Kejser første Gang med Folket; herhen kom Justinian og Theodora efter den kirkelige Indvielse og modtog Folkets Hyldingsraab, medens de gjorde Korsets Tegn ud over Mængdens Hoveder; her rettede Folket Klager og Bønner til Kejserne eller haanede og skældte dem ud. Her holdt Feltherrerne Triumf efter Sejre over Barbarerne, saaledes Belisarius efter Vandalerkrigen. Hele det uhyre Bytte, Hæren havde gjort i Karthago, førtes da frem for Tilskuernes Øjne. Vandalerkongen selv maatte purpurklædt følge Sejrherren, indtil man foran Justinians Loge rev Pragtklædningen af ham og tvang ham paa Knæ. Men fremfor alt, her samledes, Dag efter Dag, Hovedstadsboerne for at demonstrere, kritisere, skændes, rase og først og sidst for at se paa Cirkusforestillingerne. *Det offentlige Liv samler sig i Hippodromen.*

150. Porfyrsøjler i Sofiakirken.

I Aarhundreder, først i Rom senere her, havde Kuskene i Hippodromen sat Partiskel blandt Folket. Caligula og Nero havde holdt paa de *Grønne* til usige- *De Grønne og de Blaa.*

lig Ærgrelse for de *Blaa* og deres Parti. Det hele Forhold bunder dybt i romerske og byzantinske Tilstande. Kernen i Hippodrompartierne er Folk, der er knyttede til Driften af Hippodromen: Kuske, Digtere, Musikanter, Malere, Billedhuggere, Dansere, Mimer, Akrobater, Klovner, Dyrevogtere, Staldpersonale o. s. v., Folk der havde alskens og talrige Forbindelser ude i Byen. De fleste Byzantiner, Store som Smaa, var Medlemmer af det grønne eller det blaa Parti, — to andre de „Hvide" og de „Røde" synes at have ført en hensygnende Tilværelse, — og hvert Parti sad paa de Pladser, der efter Vedtægt var forbeholdt deres Farve. Der dannedes herved en Partiorganisation, ikke blot i Hovedstaden men i alle større Byer, en Slags Frimureri, der til Tider kunde blive farligt for den offenlige Ro. Thi indenfor disse Partier gjorde sig ogsaa andre end Væddeløbsinteresser gældende. Religiøse og politiske Meninger, der ikke fik Lov at give sig Udtryk paa anden Maade, søgte Ly under den hævdvundne Cirkusfrihed. Dette forklarer, at mange af de voldsomme Folkerørelser, hvorpaa Konstantinopels Historie er saa rig, og hvoraf Nika-Oprøret 532 var den farligste, udgik fra Hippodromen. Og at forbyde Hippodromspillene havde ingen Kejser Mod eller Lyst til; han kunde ligesaa godt forbyde den kristne Gudstjeneste.

Cirkuspartierne religiøse og politiske.

151. Hippodrompladsen (Atmeidan) med Theodosius' Obelisk og Mindesmærket for Platalai.

Det daglige Liv hos den byzantinske Haandværker og Købmand, hos Proletaren og Rigmanden, lader sig ikke nøjagtigt skildre. Men Fælleslivet paa Hippodromen og Folkestemningen der faar vi et anskueligt Billede af hos de samtidige Digtere og Historieskrivere.

Hippodromforestillinger.

Medens Partistyrelserne lægger sidste Haand paa Forberedelserne, fyldes Rummet af Skuelystne. Nærmest Arenaen sidder de officielle Partiledere, kendelige paa deres grønne, blaa, røde eller hvide Skærf. Paa andre reserverede Pladser sætter sig de fremmede Folks Sendemænd, Generaler, Senatorer, Hoffets og Kirkens fornemste Embedsmænd. Kejserens Loge er hævet højt over Arenaen. Den er — forsigtigvis — utilgængelig derfra eller fra Tilskuerpladserne, og Kejseren gaar ind i den lige fra Paladset. Paa en Forhøjning lidt nedenfor Kejserlogen staar nogle Afdelinger af Garden. I det Øjeblik, Kejseren træder ind — med Krone paa Hovedet og Scepter i Haanden — og gør Korsets Tegn over Mængden, overbyder Partierne hinanden i Leveraab for ham. Kejserinden og Hofdamerne ser til, selv usete, fra Galleriet øverst i den hellige Stefans

Kirke, der staar i Forbindelse med Hippodromen. Paa et Vink af Kejseren flyver fire Porte op, og 4 Firspand stormer ind. Hvert af de fire Partier larmer for sit Spand. Æggende eller haanende Tilraab, forbitrede Hyl og Jubelskrig afløses stundum af aandeløs Stilhed; alle sitrer i Spænding. Endelig er Afgørelsen der, Sejrherren udraabes og Ordenspolitiet bringer med Møje Ro tilveje. Saa kommer Mellemspillene, Pantomimer, Akrobat- og Klovnkunster, Optræden af afrettede eller sjældne Dyr. Derefter trækker Kejseren og de fornemme Folk sig tilbage for at spise, medens det jævnere Publikum pakker medbragte Mad- og *Væddeløb.* *Mellemspil.*

152. Kejseren giver Sejrskransen paa Hippodromen. Nedenfor Tilskuerne Dansere og Musik.
(Relief paa Fodstykket af Theodosius' Obelisk).

Drikkevarer ud, medmindre da Kejseren giver Frokost. Naar Mængden har spist, venter den utaalmodig paa Kejserens Tilbagekomst, for at Forestillingen kan gaa videre. Først lyder nogle korte, særbødige Kald; virker de ikke, bliver Tonen højere, mere grov; Skældsord som Drukkenbolt og Ædedolk hviner gennem Rummet; Larmen stiger, til Kejseren atter viser sig, og næste Afdeling begynder. Forestillingen varer til hen paa Eftermiddagen, og Tumulten er altid værst ved Slutningen. Politiet har ondt ved at holde Mængdens Jubel eller Raseri indenfor rimelige Grænser, og tit lægger Partilidenskaben sig først efter blodige Gadekampe.

Søndagen den 11. Januar 532 var der, som sædvanlig, Væddekørsel i Hippo-

Nika-Oprøret 532.

dromen, og Kejseren var til Stede. Der var Uro over Forsamlingen. Paa de Grønnes Bænke var Røret stærkest; gennem det vældende Skraal skelnedes Klage- og Truselsraab. Kejseren blev utaalmodig og bød en Herold tale Mængden tilrette. Det kom til et Ordskifte mellem Herolden og de Grønnes Fører, der først beskedent og klagende men snart voldsommere og truende skyldte den kejserlige Overkammerherre, Kalopodios, for, at han uretfærdigt hjalp de Blaa og forfulgte de Grønne. De Blaa griber ind i Tvisten, og under stor Tumult rømmes saa Hippodromen. Optøjerne fortsættes i Gaderne, Bypræfekten fængsler en Del baade denne Dag og den følgende, da Larmen blev ved. Ulykkeligvis var der blandt Fangerne én af de Blaas Førere. Det var et Brud paa den gamle prøvede Regeringsgrundsætning: Del og hersk. Nu enedes de Grønne og de Blaa, og under Forestillingen i Hippodromen den 13. Januar brød Tumulten atter løs; med Raabet *Nika* (Sejr!) styrtede

Gadekampe.

Mængden ud i Byen, stormede Præfektens Palads, dræbte Vagtposterne og stak Ild paa Huset. Præfekten fandt man dog ikke; baade han og Overkammerherren havde søgt Ly i Kejserpaladset. Den 14. blev Røret endnu voldsommere. Mængden drog til Kejserpaladset og krævede de to Syndebukke udleverede og desuden de to forhadte Ministre Tribonian og Johannes fra Kappadokien. Justinian gav et halvt imødekommende Svar, og Mængden drog da bort. Men næste Dag, den 15., fortrød Justinian sin Eftergivenhed og lod Belisarius med en stor Skare Soldater rykke ud mod den oprørske Mæng-

153. Kamp med vilde Dyr.
Diptykon fra 6. Aarh. (Eremitage-Museet i St. Petersborg).

de, der endnu stadig bølgede frem og tilbage i Gaderne. I Haandmænget slog Soldaterne uheldigvis ogsaa løs paa nogle Præster, der var ilet til med Helgenrelikvier i Hænderne for at skille de kæmpende. Nu blev det rent galt; mange Borgere, der hidtil havde holdt sig rolige, grebes af hellig Forargelse. Gadekampen blev almindelig. Fra Vinduerne og de flade Tage regnede Sten og Pile ned over Soldaterne. De maatte trække sig tilbage til Kejserpaladset, og den rasende Mængde satte Ild i flere offenlige Bygninger; Vinden førte Flammerne videre, og i de tre næste Dage rasede Branden, der fortærede den gamle Sofiakirke, mange andre Kirker, Hospitaler (tilligemed de gamle og syge, der fandtes i dem) og private Huse. Justinian holdt sig inde i Paladset og skælvede for Trone og Liv. Den 18. vovede han sig hen i Hippodromen, og søgte med Evangeliebogen i Haanden at tale Mængden tilrette. Men intet hjalp. En Slægtning af Kejser Anastasios blev trukket ud af sit Hus og udraabt til Kejser. Justinian tabte fuldstændig Modet og vilde flygte bort paa et Skib, der laa rede, ladet med alle de Penge og Kostbarheder, man i Skyndingen havde kunnet skrabe sammen. Selv Belisarius fortvivlede. Men Theodoras kraftige Mod sejrede over Kejserens og hans Hærføreres Forfjamskelse. Narses fik overladt saa meget Guld, at han dermed vandt de Blaa, og Belisarius rykkede med alle de paalidelige Soldater ind i Hippodromen, hvis Tilskuerpladser var overfyldte af hujende og rasende Mennesker. Med vild Brutalitet huggede og skød Soldaterne Mængden ned. Da Mørket faldt paa, rummede Hippodromen over 30 000 Lig. Oprørets Kraft var brudt. Nogle Henrettelser af højtstaaende Mænd, der under Kampen havde angrebet den kejserlige Enevælde, endte dette mindeværdige Nika-Oprør, der i lige Grad viser det byzantinske Folkelivs særegne Former og Kræfter og den despotiske Statsforfatnings vulkanske Grundlag.

Byen brænder.

Theodoras Mod.

Myrderier i Hippodromen.

Som Kejseren saaledes, trods al Absolutisme, stadig maatte regne med Hovedstadsbefolkningen, maatte han ikke mindre tage Hensyn til *Kirkens* Tjenere rundt i Riget. Religionen synes ligesom Hippodromen under Enevælden at have dækket over meget af den Trang til aandelig Virksomhed, der ellers ytrer sig i sociale og politiske Interesser. Ogsaa af den Grund maatte Kejserne stræbe efter at faa Haand i Hanke med Kirkens Styrelse saavel som med dens Lære. Man har kaldt denne Ordning Byzantinisme eller Cæsareopapisme. Den afviger i sin Grund ikke væsenlig fra Forholdet i den ældre luthersk-protestantiske Statskirke. De romerske Kejsere, der gjorde den ortodokse kristne Kirke til eneste herskende Kirke, var de samme, der fæstnede og uddybede Enevælden; det var ingenlunde deres Mening at give denne Kirke Ejendomme og Rettigheder og saa Selvstændighed oven i Købet, og derved rejse en Stat i Staten. Tvertimod. Idet Kirken nød godt af Statslovgivningen, søgte Kejserens Hjælp til at gennemføre og bevare den kirkelige Enhed, krævede Statsmagtens Indgriben mod Kættere o. l., godkendte den saavel i Praksis som i Principet Kejserens Overhøjhed. Kejseren udnævner Rigets 4 Patriarker: i Konstantinopel, Antiokia, Alexandria og Jerusalem; han stadfæster Udnævnelsen af Bisperne. Han udsteder Forordninger om Præsteskabets Stilling, om Klostre og Munke, han sammenkalder og leder Synoderne og giver deres Vedtagelser Lovskraft. Men naar Kejseren saa-

Kejseren og Kirken.

Kejseren Kirkens Overhoved.

Kirkens Magt kan blive farlig for Kejseren.

ledes havde hjulpet til at skabe en fast Ortodoksi og en socialt og økonomisk højtstillet Præstestand, der blev Genstand for Folkets Ærbødighed og i Almuens Øjne stod som Indehaver og Forkynder af de hellige Sandheder, kom Præster og Munke tit overfor Kejseren til at virke som et stort Svinghjul, der én Gang i Fart ikke let lod sig stanse af den Magt, der havde sat det i Gang.

Justinians Kætterlove.

Justinians Syn paa Kirken og dens Opgaver bestemmes dels af hans egen virkelige Gudfrygtighed dels af rent politiske Grunde. Dette kommer især frem i hans Love mod Kætterne. „Den blotte Omgang med Kætterne er en Besudling". „Disse forbandede bør udryddes". „Intet kan være Gud mere kært end at forene alle Kristne i den samme rene Tro og stanse al Tvist i den hellige Kirkes Skød". „Det er retfærdigt at tage det jordiske Gods fra dem, der ikke tilbeder den sande Gud". Kættere udelukkes fra Embeder og frie Erhverv; de maa ikke være Sagførere eller Læger; de maa naturligvis ikke holde Forsamlinger eller Gudstjeneste. Især raser Kejseren mod Manikæerne, der regnes lige med Hedninger. De skal slaas ned, „thi de vækker Guds retfærdige Vrede", der kan skade Riget. Tilsvarende hedder det i en anden Lov: „Der skal, efter Apostlenes Lære, vælges udadlelige Præster, *thi det er dem, der ved deres Bønner sikrer Staten Guds Velvilje.*" Og i god Overensstemmelse hermed staar de Paabud, der sikrer Bispernes Domsmagt i kirkelige Sager og deres Tilsyn med visse Sider af den borgerlige Styrelse. Men det er endda ikke den egenlige Kirke, der vækker den stærkeste aandelige Gæring i det østromerske Rige, det er *Munkevæsenet.* Munkene gaar langt dybere ned i Folkelagene end Kirken. Deres Magt over Mængden er uberegnelig, og intet Sted har den været saa stor som i det østromerske Rige.

Kirkens Bønner sikrer Staten Guds Velvilje.

Folk strømmer til Klostrene.

Det asketiske Hang, Verdensflugten, den religiøse Egoisme, der var kommen saa stærkt frem i det 4. Aarh., havde straks vakt samfundsbekymret Modsigelse. Selv Johannes Krysostomos havde i sine senere Prædikener stærkt fremhævet, at et handlekraftigt Liv sømmede sig bedre for den Kristne end Eneboerens golde Mysticisme. Men trods al Modstand bredte Bevægelsen sig. I Ægypten, Syrien og Palæstina opstod det ene Kloster efter det andet, og Eneboeren Sabas organiserede Klosterlivet i Palæstina. Paa Balkanhalvøen var Bevægelsen saa stærk som noget Sted, fremmet som den blev baade af Kejser og Folk. Justinian udtaler atter og atter i Lovene sin Højagtelse for de „engleklædte Himmelboere". Det 6. Aarh. er Klostrenes Blomstringstid. Fra alle Samfundsklasser tyer Folk til dem og af de forskelligste Grunde: from Sjæleangst, Bodstrang, Verdenstræthed, eller for at unddrage sig ubehagelige Byrder. Kejseren, Embedsmænd, Forretningsfolk skænker Midler til gamle eller nye Klostre. — Naturligvis har Klosterlivet under disse Forhold ændret sig meget siden Simeon Stylites' Dage, og naturligvis er det ikke ublandet religiøse Følelser, der bringer en Hersker som Justinian til at støtte en Udvikling, som maatte virke statsopløsende, hvis den holdt sig i de gamle Spor.

Justinian finder Munkelivet statsgavnligt.

„Munkelivet er ærefuldt, thi det bringer Menneskene i direkte Forbindelse med Gud; det aftvætter enhver Urenhed hos dem og hæver dem op over alle menneskelige Bekymringer". „Klosterlivet er ikke blot i sig selv helligt, idet

det fører Sjælene til Gud og derved gavner dem, der klostergiver sig; men ogsaa hele Samfundet har Nytte af Munkenes Hellighed og de Bønner, de opsender til Gud . . . Naar disse rene Hænder og hellige Sjæle beder for Riget, styrkes Hæren og Landets Velvære øges, og under Guds sikre Naade blomstrer Landbrug og Haandværk". Disse Udtalelser af Justinian røber den Blanding af gammel romersk Religionsopfattelse og af kristelig Inderlighed, der er betegnende for Forholdet mellem Staten og Religionen i det byzantinske Rige.

Den hellige Simeon Søjleboer.

Den praktiske, haandgribelige Nytte, Klostrene gjorde, saavel som deres Tilblivelsesmaade og Indretning kan skønnes af mange Klosterruiner i de muhamedanske Lande, især af de mægtige Levninger af den hellige Simeons Kloster ved Antiokia. Det har Navn efter Simeon Stylites (III 41), der levede i Syrien i første Halvdel af 5. Aarh. Han var tidlig gaaet i Kloster, men selve Klosterlivets Savn blev ham snart for spage. Hans sværmeriske Fromhed og Trang til ensom Selvfordybelse, hedder det, lod ham bede Klostrets Overordnede om Lov til at bo i en lille Celle paa Toppen af en 10 Alen høj Søjle. Snart var dette ham ikke nok. Han fik Søjlen forhøjet 5 Alen, saa 9 til, og paa den 24 Alen høje Søjle levede da den hellige Mand i 37 Aar. Rygtet om hans besynderlige Liv, hans Fromhed, hans Selvplagerier, hans Undergerninger førte Pilegrimme til hans Søjle, saa mange, at der efterhaanden byggedes en Række Gæstgiverier nærved for at huse og føde den valfartende Mængde. Efter hans Død 459 groede Legenderne frodig om hans Navn, og Tilstrømningen til Søjlen blev stærkere og stærkere. Der rejstes en Kirke ved Siden af; mange Mennesker slog sig ned for længere Tid for at opbygges af det hellige Sted; nogle ønskede at ende deres Dage der, og et Samfund af fromme Mennesker byggede omkring den hellige Søjle et Kloster med Kirker og Søjlegange og egenlige Klosterbygninger for Munkene, Økonomibygninger, Gæstehuse og Sygehuse for tilrejsende Pilegrimme samt en Skole. Om hele Anlæget gik en Fæstningsmur med Taarne — et Tidens Tegn. De egenlige Klosterbygninger, der laa om en smal Gaard med Søjlegange, rummede den store Fest- og Forsamlingssal, de fælles Spise-, Sove- og Bedesale, alle meget store; men der fandtes desuden en Del

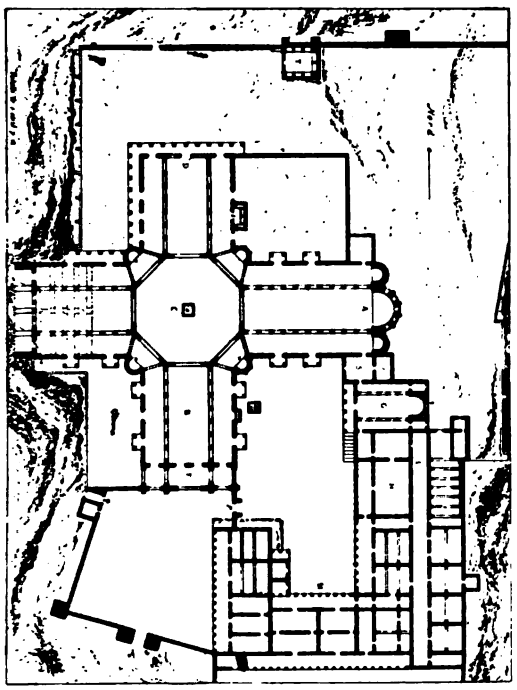

154. Plan af St. Simeons Klostret ved Antiokia. Gennem en Port med 2 Taarne kommer man over en aaben Plads ind i en langagtig Gaard, hvorom Herberge, Sygehus m. v. og, tilhøjre, de egenlige Klosterbygninger. Om den hellige Søjle en 8-kantet Gaard, hvorfra korsvis udgaar 4 store 3-skibede Bygninger, de 3 Opholdsrum for Pilegrimme, den 4. (tilhøjre) Kirken.

St. Simeons Kloster ved Antiokia.

smaa Celler til gamle og syge Munke og til dem, der med Forstanderens Samtykke vilde føre et ensomt og særlig asketisk Liv. Endvidere Værkstedslokaler for de Munke, der øvede Haandværk.

Munkelivet. I en af sine Love siger Justinian: „De der har ombyttet det mindre ærefulde verdslige Liv med den englelige Tilstand (ɔ: Munkeliv), har den Pligt enten at studere de hellige Skrifter eller beskæftige sig med de Haandværk, der passer sig for Munke. En ledig Aand frembringer intet godt." Noget lignende havde allerede Basilios i 4. Aarh. lært, og herefter udformede i 6. Aarh. den hellige Sabas de Klosterregler, som Østens Munke fulgte i deres Liv. Fra den Dag, Munken har iført sig den grove sorte Kutte, maa han forsage Verden, leve i stadig Bod, „saaledes at han af indre Drift gør hvad Grædekoner ved Ligfærd gør paa Bestilling". Han skal leve tarveligt, maa aldrig spise Kød. Hans daglige Kost skal være Frugter, Grøntsager, en Gang imellem Fisk, Æg, Mælk, Ost. Under de hyppige og lange Fasteperioder maa han kun nyde tørrede Frugter, Brød og Vand.

Frygt for Kvinder. Tidligere var der jevnlig oprettet blandede Klostre, hvor Mænd og Kvinder boede under samme Tag. Herimod ivrer Justinian, iøvrigt i god Overensstemmelse med Basilios og de andre Klosterlovgivere. Og ikke blot mod blandede Klostre, men mod enhver Art Samkvem mellem Kønnene. Allerhelst maa Munken slet ikke forlade Klostrets Omraade; thi det er „at udsætte sig for at kaste sine Øjne paa en af disse Kvinder, hvis søde Ord daarer Øret og hvis Aasyn fortryller Øjet . . . hun vil drage dig til sig, hæfte sig ved dine Lemmer, rokke dit faste Forsæt om Kyskhed, og selv om du slipper fra hendes Net, vil Mindet om hende stadig forfølge dig, og kun med uendelig Møje kan du vinde dig selv igen". Den orientalske Kvindebetragtning og den dermed samhængende kristelige Askese, som har fundet Udtryk i disse Ord, kommer senere til at virke langt ud over Østens Lande.

155. Ruiner af St. Simeons Kirken ved Antiokia.

Bøn. Mod alle Fristelser er Bønnen det bedste Middel, især Bøn i Fællesskab, i Kirken. Strenge Regler forpligter Munkene til lange Bønnetimer. Aften og Nat før de store Kirkefester maa de tilbringe i Kirken og blive der Dagen med, altsaa ofte et Døgn igennem. Med bidende Ord snerter Basilios alle Slags Udflugter og Undskyldninger. I hvert Kloster er der en særlig Funktionær, der om Natten skal vække Munkene, saa de kan være i Kirken til de fastsatte Bede-

tider; han skal undersøge Celler og Sovesale for at purre Efternølerne ud, og i Kirken skal han passe paa, at ingen af Brødrene sover.

Arbejde.

Men foruden at bede maa Munken arbejde. Klosteret er et stort Værksted, hvor alle maa yde en Haandsrækning. Her faar Lydighedsløftet sin praktiske Betydning. Enhver maa arbejde, ikke med hvad han selv lider bedst, men med hvad hans Overordnede sætter ham til. Meget vanskelige Ting er det forbudt at tage fat paa, da Munken derover kan slippe de fromme Tanker, som altid bør fylde hans Sind. Verdslige Luksusgenstande maa som Regel ikke forfærdiges, derimod nok alskens kirkeligt Nips og alle Slags kirkeligt Bohave og alt hvad der bruges i Klosteret selv. Have- og Agerbrug er dog Hovedsyslen. Klosterlandbruget var som tidligere nævnt af stor Betydning for Rigets hele økonomiske Stilling.

Klostertugt.

Abbeden styrer og ordner alt. Naar Munkene har valgt ham og hans Valg er stadfæstet af Patriarken, hersker han over Legemer og Sjæle. Ved den stærke Tilstrømning til Klostrene kom mange uheldige Elementer ind, der gjorde en haandfast Myndighed nødvendig. Den hellige Sabas foreskriver f. Eks., hvad der skal gøres, naar en Munk drikker sig fuld, naar han gribes i Tyveri, naar han bruger plumpe Skældsord, øver Slagsmaal, spinder Rænker, ypper Kiv. Vel fastsatte Fundatser og almindelige Bestemmelser strenge Vilkaar for Optagelse og en lang Prøvetid, men Livet var stærkere end Loven. Det hændte jo f. Eks. jevnlig, at en Hof- eller Embedsmand, der ramtes af Kejserens Unaade, fik Paalæg om at gaa i Kloster. Mange søgte Optagelse for at unddrage sig Straffen for en Forbrydelse, for at slippe fra en Proces, for Gæld o. l., og ofte, især hvis den Søgende havde Penge, optoges og kronragedes han uden videre Undersøgelser.

Klostrenes Betydning.

Hvad betød Klostrene for Datidens Samfund? Det ligger nær at anse det for en Ulempe, at Klostrene, navnlig i Trængselstider, drog Folk bort fra det praktiske Liv. Selv om Klostergodset ikke var frit for den vigtigste Skat, Grundskatten, var det dog fritaget for en Del af Naturalydelserne, navnlig offenligt Arbejde. Endnu skadeligere kunde den uhyre Ophobning af Gods under den døde Haand synes. Men Samtiden saa' derpaa med andre Øjne end vi. Justinians Synsmaade kommer tit frem i Præmisserne til hans Love. Atter og atter fremhæver han som et ubetinget Gode, at Rigdomme knyttes uafhændeligt til Klostre, „thi disse hellige Huse og de Samfund, der lever i dem, vil vare evigt, ligesaa længe som Kristennavnet er til og æres blandt Menneskene". Derfor skal enhver, der optages i Klostret, bringe som Medgift hele sin Formue eller dog det meste deraf, og hver der grundlægger et Kloster er forpligtet til at sikre det tilstrækkelige Midler. Under strenge Straffe forbyder Justinian at sælge Gods, der én Gang er kommen ind under et Kloster. Og Justinians Opfattelse bliver, skønt enkelte Kejsere sætter sig mod den, herskende i den følgende Tid. Som tidligere nævnt mente Justinian, at Klosterlivet i sig selv gavnede Staten. Der kan ingen Tvivl være om, at naar Justinian, Enevoldskejseren, Bureaukratiets og Centralisationens Mand, ikke blot fandt sig i men opmuntrede til Klostergivning og ved omhyggelige Love værnede Klostergodset, var det, fordi han ansaa

Justinians Syn paa Klostrene.

Traditionel romersk Religionsbetragtning.

Munkenes Bønner og fromme Liv for en Betaling for Guds Beskyttelse og Hjælp ligesom det hedenske Offer. I nogen Grad maa man her regne med en ikke ringe Utryghed i Samtidens Livsbetragtning. Selv om de Kriser, Riget i disse Aarhundreder gennemgik, ikke knuste det, var de dog saa hyppige og uberegnelige — Perserkrige, Krige med Slaverne, Jordskælv, Pest, Ildebrand — at baade kloge og enfoldige greb efter alle Trøstemidler. Og allevegne hørte man jo om de bratteste Omskiftelser og ødelæggende Krige i Folkevandringsstaterne i Europa. Intet var sikkert, man levede paa gyngende Grund.

Klostrene giver de frygtsomme Ly.

Klostrene røgter Samfundshverv.

Men ved Siden af denne religiøs-juridiske Begrundelse af Klostervæsenets Nytte er der andre mere haandgribelige Aarsager til, at Statsmagten støttede den mægtige Institution. Statsmagten var, trods alle Bestræbelser lige fra Augustus' Dage, aldrig kommen saa vidt, at den evnede at ordne alle Forhold. Klostrene røgter en Mængde Samfundsopgaver, som Staten maatte lade ligge, og Kejserne ønsker da rimeligt nok Statens Hjælper en saa fast Indretning og saa rige Midler, at tilfældige Omvekslinger ikke kan udsætte den hensigtsmæssige Løsning af disse Opgaver for Fare. I Klostrene finder Vejfarende, Fattige og Syge altid Hjælp og Pleje. I mange af dem er der Skoler. Boglig Lærdom er ikke ualmindelig. Navnlig i Hovedstaden er mange Klostre Hjemsted for en litterær Dannelse, der vel ofte er barnlig og snever, begrænset til Bibel- og Kirkefaderstudium og til en oftest yderst lettroende og barnagtig Krønikeskrivning, til Afskrivning og Illuminering af kirkelige Bøger, men som, i hvert Fald senere da den verdslige Dannelse gaar tilbage, har sit Værd. Og foruden hvad der saaledes er knyttet til Klostrets eget daglige Liv, er der en Række humane Opgaver, til hvis Bestridelse Staten vel direkte yder en Del af Midlerne, men som Klostrene organiserer og udfører: Fremmedherberger, Alderdomsasyler, Børneasyler, Sygehuse o.l.

156. Rossikon-Klostret paa Athos-Bjærget.
Indenfor Muren Munkeboliger, Kirke og Bibliotek, Refektorium med Køkken og Kælder, i Midten en Brønd. Udenfor Murene Kirkegaard. (Efter en gammel græsk Tegning).

Hedenskabet.

Trods Klostre og Statskirke, trods Munkenes og Præsternes Mængde vedblev Hedenskabet at holde sig. Først og fremmest naturligvis de hedenske Folkeskikke, der over hele den kristne Verden har holdt sig, indtil den nyeste Tids Kulturspredning har gjort Ende paa dem. De Forbud, som f. Eks. Theodosius den Store udstedte mod saadanne Skikke: som ved visse Lejligheder at tænde

Folkeskikke.

Lamper, brænde Røgelse, hænge Blomsterkranse paa Husene, vikle brogede Baand om Træernes Grene, tænde Arneilden o. s. v. gentages næsten uforandret paa Synoderne i de følgende 8—900 Aar. Mere virksomme var naturligvis Forbud mod at besøge hedenske Templer (eller Tempelruiner) og deltage i hedensk Gudstjeneste. Men der er Vidnesbyrd nok fra Justinians Tid om, at Hedenskabet ogsaa som bevidst Religionsform levede baade hos Landalmuen og i de højeste Krese i Storbyerne. Bypøbelen og Byernes Middelstand er gennemgaa-

157. Væg- og Loftsdekoration fra Galla Placidias Grav, Ravenna.
(Hjortene er Symbol paa den troende Menneskesjæl, efter Davids Salme 42: „Ligesom en Hjort skriger efter Vandstrømme, saa skriger min Sjæl til dig, o Gud!" — Paa Loftet Kristi Monogram).

ende helt indlevede i de kristne kirkelige Former, helt under Præsternes og Munkenes Ledelse; det er disse Folkelag, der efter deres Føreres Tilskyndelse Gang efter Gang iværksætter blodige Hedningeforfølgelser. Justinian selv var sikkert alvorligt optaget af at komme det bevidste Hedenskab til Livs. „Hedningene drager, ved deres blotte Tilværelse, Guds Vrede ned over Staten"; det er derfor Kejserens religiøse og politiske Pligt at forfølge dem. Lovene røver dem deres borgerlige Rettigheder; Konfiskationer, Tvangsdaab, Børns Unddragelse fra Forældremyndighed, formelig Inkvisition, Dødsstraffe i visse Tilfælde, for ikke at tale om Hedninges Udelukkelse fra Embeder, fra Sagfører-

Hedningeforfølgelser.

og Lærerstillinger, vidner baade om Hedenskabets Magt og om Iveren for at udrydde det. I dybere Forstand lykkedes det naturligvis slet ikke. Selv om Folk af de højere Klasser lod sig døbe — dette og Opfyldelsen af Velanstændighedens allerbeskedneste Krav om Deltagelse i Kirkeceremonierne var tilstrækkeligt — blev de ikke derfor kristne. Men ikke en Gang dette Krav lod sig fuldt gennemføre uden at røve Staten de dygtigste Kræfter. I Konstantinopel var mange af de højeste Embedsmænd Hedninge; i Ægypten, selv i det fanatiske Alexandria, samlede nyplatoniske Skoler mange Disciple fra fornemme Hjem, og rundt omkring i de semitiske Lande holdt de forskellige Former af Hedenskab sig sejgt.

Hedenskab i de højeste Samfundskrese.

Hellas.

Hedenskabets fasteste Borg var dog Hellas. Ordet Hellener blev enstydigt med Hedning. Ganske vist var de største Templer lukkede og plyndrede og deres Skatte ført til Konstantinopel, de olympiske Lege og andre offenlige Livsytringer, der knyttedes til gamle Traditioner, var forbudt, men de nyplatoniske Filosofskoler blomstrede stadig, i det længste beskyttede af den sejge Modstand mod kraftige Forholdsregler, som ydedes af Regeringskresene i Hovedstaden, i hvis Bevidsthed de skønne kunstneriske og litterære Minder stadig modvirkede Embedslydigheden. Justinian, der var opdraget i latinske Traditioner og i hvert Fald med sin barbariske Afstamning var blottet for Smag eller Sympati for Hellenismen og i hvis Tanker Trosenheden gik fremfor alt, tog imidlertid med fastere Haand end sine Forgængere om det hedenske Ugræs. 529 blev Retsskolen i Athen lukket. S. A. forbødes Undervisning i Filosofi; Lærerne blev jagne bort og de faste Skolers Ejendomme blev inddragne (jfr. II 586 ff.). Hermed var Athens sidste Kilde til Ry og Rigdom udtørret. Medens Konstantinopel mere og mere blev Rigets aandelige og økonomiske Midtpunkt, blev det ærværdige Athen en fattig, ubetydelig Provinsby. Dets Templer blev kristne Kirker, Parthenon blev Sofiakirke, Erektheion Fruekirke, Theseustemplet St. Georgskirke; Dionysosdyrkelsen overførtes paa den hellige Dionysios, Solens paa Elias, Demeters til Demetrios, Herakles' eller Theseus' til St. Georg.

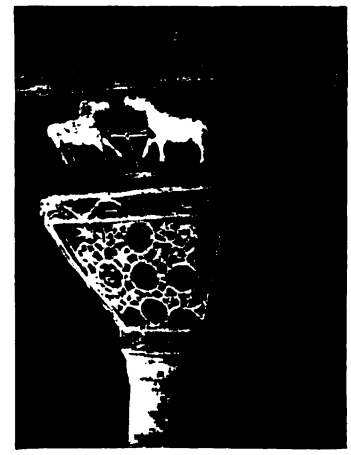

158. Byzantinsk Kapitæl. (S. Vitale, Ravenna).

Athens Højskole lukkes.

Verdslig Dannelse i Byzans.

Skønt Kirken efterhaanden sugede de bedste aandelige Kræfter til sig, saa' man dog aldrig i det østromerske Rige den Tilstand, der Middelalderen igennem er ejendommelig for Vesteuropa, at Pennen udelukkende føres af Klerke, medens Lægfolk er henvist til at bruge Ploven og Sværdet. Gejstligheden blev aldrig Statslegemets Sjæl. I Byzans er der stadig en dannet højere Stand, som bevarer Sans for litterære Sysler, og Middelstanden synes gennemgaaende at have kunnet læse og skrive, saa Regeringskontorernes Arbejde delvis kunde røgtes af Lægfolk. Den højere Undervisning vedblev at være stærkt præget af den antikke hedenske Kultur. Ved Universitetet i Konstantinopel, der var rigt udstyret med Lærere, Biblioteker og Legater, søgte man vel overvejende Al-

mendannelse ved at dyrke Bibelen, Kirkefædrene og Aristoteles, hvis Filosofi udnyttedes i Dogmatikkens Tjeneste, men mange af den antikke Litteraturs Mesterværker — Homer, Pindar, Tragikerne, Aristofanes, Menander, Thukydid, Platon, Demosthenes, Strabon, Plutark, Lukian — doceredes og krævedes læst. Det vigtigste Fagstudium var naturligvis Retsstudiet, derunder Kirkeretten, som efterhaanden opbyggedes paa talrige Konciliebeslutninger og Kejserlove. Af Naturvidenskab dyrkede man navnlig hvad der var praktisk anvendeligt; men om nogen videre selvstændig Aandsvirksomhed er der vistnok ikke Tale; man bygger paa gamle Autoriteter, gør Uddrag og systematiserer, men tilføjer intet Nyt.

Den antikke Litteratur dyrkes.

Paa et enkelt Omraade har Justinians Tid frembragt et selvstændigt litterært Værk, der i sin Art er ypperligt og som Vesteuropas Litteratur neppe har Sidestykke til i 1000 Aar: *Prokops* Historieværk. Prokopios, en Mand af fornem Byrd, var Belisarius' Sekretær og fulgte ham paa nogle af hans Felttog. Han har, delvis efter Selvsyn, skildret Krigen mod Vandalerne, mod Perserne og mod Østgoterne; han fortæller livligt og forstandigt ikke blot om Slagene men ogsaa om de fremmede Folks Levevis og de politiske Forhold hjemme og ude, der danner Baggrunden for Begivenhederne. Havde han kun skrevet disse Værker, vilde hans Ry maaske ikke være mindre end Polybs. Men et Par andre Arbejder af ham røber en moralsk Holdningsløshed, der vel er forstaaelig og nøje hænger sammen med den byzantinske Enevældes og det byzantinske Hoflivs fordærvelige Indflydelse, men som altid vil blive haardere bedømt hos en Historieskriver end f. Eks. hos en Digter. Det er hans Værk om Justinians Byggeforetagender og den saakaldte „Hemmelige Historie". Det førstnævnte Arbejde kan nærmest kaldes en kejserlig Historiografs officielle, hofmandsmæssige Beskrivelse af Kejserens store og gode Gerninger; det har dog sit Værd, da det giver en Række positive Oplysninger om Justinians Grænsefæstninger. Men den „hemmelige Historie" er et Smædeskrift, som tilbagekalder og modsiger alle de Lovord over Justinian, der findes i Bogen om Bygningerne. I „Anekdota" giver en krænket Hofmand sig hen til grænseløs og urimelig Bagvaskelse af alt hvad han officielt har hyldet og smigret. Justinian er nu et forfængeligt Uhyre, der koldblodigt ofrer Menneskeliv og Statsvel for at føje sine Luner; Hærførere og Embedsmænd, der har været Kejserens Hjælpere, afsløres som hensynsløse Stræbere, Pengepugere og Bedragere, hadede af det udsugede og ødelagte Folk. Værst behandles Kejserinde Theodora, hvis Navn ved Prokops sandsynligvis grundløse og i hvert Fald taabelig overdrevne Beretning om hendes Ungdomsliv er bleven et Symbol paa den mest udtænkte kønslige Perversitet, som Hovedstaden ved Bosporus eller nogen anden Storstad har frembragt. Hendes Liv som Kejserinde giver ingen Grund til at tro paa de Udskejelser, Prokop lægger hendes Fortid til Last.

Prokops Historieskrivning.

Krigshistorier.

„Om Justinians Bygninger".

„Anekdota", den hemmelige Historie.

Den „hemmelige Historie" udkom først efter Prokops og Kejserparrets Død. Hvis den ogsaa er *forfattet* imod Slutningen af Justinians Liv, kan der heri ligge et vist Forsvar for Bogens Indhold. De sidste Regeringsaar var nemlig højst ulykkelige. Krige, Byggeforetagender, Naturulykker, Hofluksus og Embedsstan-

Ulykkestid.

dens Fordærvelse havde spændt Rigets økonomiske Kræfter over Evne. En Slappelses- og Nedgangstid fulgte efter. Nye vældige Kræfter sattes udefra i Fart mod den medtagne Stat, hvis Historie blev en lang Tragedie. Men Rigets Arv af gammel Kultur gav det Evne til at yde en sejg og særegen Modstand mod Ulykkerne.

Justinus II (567-578).

Efter Justinians Død 567 godkendte Senatet og Garden hans Søstersøn *Justinus* som Tronarving, og han kronedes af Patriarken. En af Justinus' første Regeringshandlinger var at kalde Narses bort fra Ravenna, hvorfra han som Exark dygtigt men strengt havde styret det genvundne Land. Hans Bortfjernelse og Død s. A.

159. Mosaik i S. Vitale, Ravenna.
(Herren og de to Engle hos Abraham; tilhøjre: Abraham vil ofre Isak).

gav Longobarderkongen Alboin Mod til det Angreb, der kostede Østrom det meste af Norditalien og Toscana. Italiens 800aarige Enhed var dermed brudt og dets 1300aarige Splittelse begyndt. For det østromerske Rige blev Justinians Erobring af Italien Aarsag til mange kostbare Kampe og til at Riget indvikledes i Vesteuropas Stridigheder. En virksom Kamp mod Longobarderne kunde Justinus og hans Efterfølgere ikke føre paa Grund af Krige med Persien. Avarernes, Hunnernes, Bulgarernes Hærgninger i Syddonaulandene svækkede yderligere Rigets Modstandsevne. Efter Justinus († 578) fulgte Gardens Anfører *Tiberius*, der i 574 var bleven ophøjet til Cæsar. Han døde imidlertid allerede 582. Hans Efterfølger og Svigersøn *Mauricius* var baade kraftig og klog, men havde alt for meget at gøre paa én Gang: Kamp mod Perserne, mod Slaverne og mod Longobarderne. Den strengere Mandstugt, han søgte at indføre i Hæren, hans Ned-

Tiberius, Mauricius, Fokas (578-610).

sættelse af Solden og endelig hans Vægring ved at løskøbe 12 000 Fanger fremkaldte et Soldateroprør, der i Hovedstaden støttedes af de „Grønne". En af Soldaterrevoltens Ledere, en plump og raa Officer *Fokas* udraabtes til Kejser 602, og Mauricius blev myrdet efter at have maattet se sine 5 Sønner blive hugget ned. Fokas' uduelige Rædselsherredømme varede til 610, da Exarken i Afrika, Heraklios, efter hemmelig Aftale med Senatet i Konstantinopel, der var fortvivlet over Tilstandene, hurtigt og energisk greb ind. Hans Søn af samme Navn førte en Flaade lige til Bosporus og slog Fokas' Flaade nedenfor Kejserpaladsets Mure. Fokas selv blev prisgivet det rasende Folk og led en grufuld Død. Den 5. Oktober 610 holdt den unge *Heraklios* sit Indtog i Hovedstaden og grundede det sidste romanske Dynasti i Østrom. *Heraklios (610-641).*

Rigets Tilstand var forfærdelig efter Fokas' Død. Alle Fjender i Europa og

160. Dommedagsbillede fra Kirken i Torcello.
(Kristus med Adam ved Haanden træder paa Djævlen og Helvedes nedstyrtede Porte (Nøgler og Laas ligger spredt omkring). Bag Adam staar Eva oprejst i Graven; ligesaa andre døde paa begge Sider; tilhøjre for Kristus Johannes Døberen; yderst Ærkeenglene Mikael og Gabriel).

Asien, især Perserne, havde gjort farlige Fremskridt; Hær og Finanser var i Uorden. Og den ny Kejser syntes tilmed udygtig og kraftløs. Justinians Erobringer i Spanien gik tabt. Perserne indtog hele Syrien og Ægypten, og fra Jerusalem bortførte de til Gru og Fortvivlelse for alle Kristne Jesu Kristi hellige Kors, som fordum Konstantins Moder Helena havde fundet. Manglen paa Korntilførsel fra Ægypten og en frygtelig Pest bragte yderligere Nød og Elendighed over Hovedstaden, der tilmed angrebes af Avarerne. Kejseren tænkte paa at opgive Byen og flytte Residensen til Karthago. Befolkningen i Konstantinopel grebes af Skræk herover og lovede al menneskelig mulig Opofrelse i en fortsat Kamp. Patriarken Sergios, der skønnede Kirkens Fare, hvis Konstantinopel og Kristendommens Hovedlande opgaves, lovede paa Kirkens Vegne betydelige Pengemidler, der tilvejebragtes ved Tvangslaan paa Kirkegodset og Indsmeltning af hellige Kar. Kejserens raadløse Mismod veg da for tillidsfuld Handlekraft. Ved ekstraordinære Udskrivninger rejstes en stor Hær, og Kejseren selv stillede sig, mod al Sædvane, i Spidsen for den. En religiøs Begejstring havde grebet ham. *Perserkrig.* *Kejseren og Folket opflammes til hellig Krig.*

For Folk og Hær prædikedes den hellige Krig mod Kristenhedens Fjender, Perserne. 622, samme Aar som Muhammed flygtede til Medina, begyndte Angrebet paa Perserne. De Kristnes Hær sejrede i Asien. Det persiske Diplomati fik da Bulgarerne, Avarerne og Slaverne til at falde over det østromerske Rige i Europa. 80 000 Avarer stormede mod Konstantinopels Mure (626), medens en persisk Hær stod hinsides Bosporus. Men Hovedstadens Folk, der ellers var slappe og modløse i Farer, grebes af den almindelige Løftelse. Efter en Maaneds Belejring trak Avarerne sig tilbage. Heraklios indkaldte Kroaterne og Serberne og bosatte dem i Dalmatien, Øvre Mœsien og Nedre Dacien, og fra den Tid havde Riget Ro for Avarerne. Mod Øst kæmpedes der vedblivende heldigt, og indre Uro i Persien lettede den fuldstændige Sejr. Det hellige Kors førtes 628 i Triumf til Konstantinopel og Aaret efter hjem til Jerusalem, hvor det opstilledes paa Golgata den 14. September, som derfor blev en kirkelig Festdag („Korsets Ophøjelse"). Men den voldsomme Spændkraft, der i de forløbne 6 Aar havde drevet Folk, Hær og Kejser til Heltekamp, syntes nu slappet. Da Araberne snart efter brød løs mod Korsets Lande, mødte de et splidagtigt Folk under en raadløs og daadløs Kejser. Det religiøse Sværmeri, der havde løftet ham til Handling og Kamp, stivnede i Fanatisme og Dogmatisme. Han iværksatte blodige Jødeforfølgelser, der krævede Ofre i Tusindtal navnlig i Syrien, hvor der var mange Jøder, og Forfølgelsen blev til en ren Borgerkrig. I sin hellige Iver for Troens Enhed greb Heraklios ind i de teologiske Kævlerier, der stadig optog Folk. Maaske skulde hans dogmatiske Reformforsøg tjene et politisk Formaal. I de mest udsatte Lande som Ægypten, Syrien og Armenien var der talrige Monofysiter, hvis Uvilje mod den herskende ortodokse Lære om Kristi dobbelte, guddommelige og menneskelige, Natur kunde blive farlig, nu da en ny, strengt monoteistisk Bevægelse udgik fra Arabien. Kejseren vilde slaa Bro mellem Ortodokse og Monofysiter ved at lære, at der i Kristus efter de to Naturers Forening kun var *én* Villie og én Virken. Den rettroende Patriark i Jerusalem stemplede denne Opfattelse som *Monothelisme* (Envilje-Lære) og klagede over, at Kejseren uretmæssig greb ind i kirkelige Spørgsmaal. De andre Bisper og Patriarker syntes derimod tilbøjelige til fredelig Imødekommen; Pave Honorius gik endog saa vidt, at han senere blev forkætret af den følgende Pave. 638 udstedte Heraklios derpaa den saakaldte *Ekthesis* (Fremstilling af Troen), der med sin endnu mere udsvømmende Definition skulde forlige Modsætningerne. Men jo mere man talte og skrev om Sagen, des voldsommere blev Striden.

Slappelse efter Sejren.

Teologiske Stridigheder om Kristi enkelte eller dobbelte Natur.

Heraklios' Mæglingsforsøg. Monothelisme.

161. Skib med græsk Ild i Krukker. (Efter arabisk Haandskrift i Bibl. Nat.).

Disse tilsyneladende saa spidsfindige Distinktioner, hvis Slagord var i alles Munde, var imidlertid, ganske som Striden mellem Cirkuspartierne, Udtryk for dybere politiske og andre Interesser, der ikke ligefrem kunde komme til

Orde. Den nationale og religiøse Modsætning mellem de orientalske Monofysiter og de ortodokse Grækere kunde ikke jævnes ved en dogmatisk Formel. I Syrien og Ægypten havde den lange Perserkrigs Ødelæggelser udsuget og forarmet Befolkningen. Da Heraklios nu ovenikøbet forlangte Bidrag fra disse Lande til at tilbagebetale det Laan, Kirken havde ydet under Perserkrigen, hidsedes Stemningen end mere. Saaledes stod Sagerne, da Araberne rettede deres Angreb paa Syrien og Ægypten. Det viste sig, at Kristendommen ikke var stærk nok til at binde Rigets forskellige Dele sammen. Slag i Slag ramte Ulykkerne Heraklios. Inden han døde, var Mesopotamien og Syrien tabt, og Fjenderne belejrede Alexandria. Den eneste Trøst han havde var, at han i Tide atter fik ført det hellige Kors fra Jerusalem til Konstantinopel. Mere og mere optaget af gold Mystik og pint paa Sjæl og Legeme døde han 641. Hans bevægede Regering og hans egen sært svingende Personlighed fængslede allerede Samtiden stærkt. Den kejserlige Arkivar Georgios fra Pisidien skildrede hans Liv og Gerning i flere dygtige Værker. Men Sagnene groede snart frodigt op om den historiske Sandhed. Eventyrlige Folkebøger bredte i 12. og 13. Aarh. den byzantinske Heltekejsers Ry over Frankrig og Tyskland, og i nyere Tider fristede Emnet store dramatiske Digtere som Corneille og Calderon.

Modsætning mellem Orientalere og Grækere.

Araberne angriber Riget.

162. Sølvmønt med Konstans II og hans Søn Konstantin Pogonatos.
Indskrift: Deus adjuta Romanis, Gud Romernes Hjælp.

Efter Heraklios' Død er Riget i Opløsning*). Pøbeloprør, Paladsrevolutioner, Soldateropstande, Kejsermord svækker dets Modstandskraft udadtil. Longobarderne trænger videre frem i Italien. Slaver og Bulgarer truer Balkanhalvøen, og Araberne fortsætter deres Sejrstog. Ikke en Gang Konstantinopel er tryg for disse nye frygtelige Fjender. Fra 672 til 677 viste der sig hvert Aar arabiske Krigsflaader udenfor Hovedstaden. En forbedret Sammensætning af det mærkelige Sprængstof „den græske Ild" gjorde det muligt for Byzantinerne at tilbageslaa Angrebet.

Rigets Opløsning og Forfald.

I denne Opløsning ligger imidlertid Spiren til en Genfødelse. De asiatiske Dele af Riget gik tabt med Undtagelse af det rent græske Lilleasien, ligeledes tabtes Afrika, og Resterne af Herredømmet i Italien mindskedes stærkt. Det byzantinske Rige bliver næsten udelukkende et *græsk* Rige. Men derved vinder det en Kraft, som hidtil ikke har haft Lejlighed til at virke: den nationale og religiøse Enhed. Fra Heraklios' Tid kan man spore, hvorledes det græske Sprog fortrænger Latin fra alle offenlige Forhold. Mønterne er ved at faa græske Indskrifter. I Stedet for „Provinser" siges „Themer", i Stedet for „comites" „Strateger". Ved Siden af den romerske Titel Imperator bruger Kejserne nu *Basileus* (Konge), *Despotes* (Herre), *Autokrator* (Selvhersker), *Isapostolos* (Apostlenes Lige). Som *Kulturstat* vedblev Riget at hævde Forrangen, og et Ophold i Konstantinopel — som Gissel eller Sendemand — gjaldt stadig for at være en Skole i højere Dan-

Ved Landstabet vindes religiøs og national Enhed.

*) Heraklios † 641. Konstantin III † 641. Konstans II 641—668. Konstantin IV Pogonatos (den Skæggede) 668—685. Justinian II 685—695, landsforvist 695—705. Leontios 695—698. Apsimar 698—705. Justinian II 705—711. Filippikos 711—713. Anastasios II 713—716. Theodosios III 716—717.

nelse. Og ikke blot fornemme Fremmede kommer til Konstantinopel. Denne og andre Byer optager i Tidens Løb en Mængde Udlændinge, Haandværkere og Købmænd allevegne fra. Kun ét Vilkaar sættes for Opnaaelse af Borgerret: Indtræden i den ortodokse Kirke gennem den ortodokse Daab.

DEN KRISTNE VERDEN I KAROLINGERTIDEN.

Dunkle Tider efter Justinian.

JUSTINIANS Forsøg paa at genoprette det romerske Verdensrige var strandet. Hans stort anlagte Politik, hans Guld og hans Diplomati havde gjort det byzantinske Kejserpalads til et Samlingspunkt for politiske Traade fra saa at sige alle mindre Magtcentrer i Europa. Ikke blot *er* der en vis Forbindelse mellem Begivenhederne i det 6. Aarh., men det er ogsaa, takket være den byzantinske Kulturstats Diplomati, muligt at *finde* denne Forbindelse. Efter Justinians Død indtræder paany et næsten uigennemtrængeligt Kaos. De germanske og slaviske Folkevandringsstater er endnu ikke kommen i fast Leje, og det østromerske Rige lammes af indre Uro og af Arabernes farlige Angreb, som i lang Tid, lige til Angrebet paa Spanien, var lidet paagtet i det øvrige Europa. I denne Tid brister Forbindelsestraadene. En Verdenspolitik, et overskueligt Sammenspil af Interesser i den kristne Verden kommer først frem igen i det 8. Aarh., da de billedstormende Kejsere i Konstantinopel, Bisperne i Rom, de longobardiske Konger og Karolingerne ved en Række i hinanden indgribende Forhold og Begivenheder skaber en sammenhængende historisk Udvikling.

Romerpaven. Størst og varigst Betydning har de romerske Paver og den under dem staaende Kirkeorganisation haft. Foran (III 36 ff., 130 ff.) er der gjort Rede for, hvorledes den romerske Kirke i den foregaaende Tid grundlagde sin aandelige og politiske Magt. Den latinske Kirkes Aand og de Vilkaar, hvorunder den virker i Italien og Vesteuropa, belyses maaske bedst ved at den sammenstilles med den græske Kirke. I denne øves ubestrideligt den livligste Aandsvirksomhed.

Spidsfindig Dogmestrid i Østen, praktisk Kirkepolitik i Vesten. De store økumeniske Koncilier, hvor Dogmerne udformes, holdes alle i Østen, og kun faa Latinere deltager i dem. Men den ringe Interesse for Drøftelsen af subtile Dogmespørgsmaal og for de deraf følgende Forkætringer viste sig i Længden at være den klogeste Politik. Romerkirken holder sig til de Grundsætninger, som er praktisk brugbare for Menigheden, der i de barbariserede Folkevandringsstater var ude af Stand til at fatte eller bryde sig om græsk Dialektik. Og Kirkens Styrere i Rom tilpasses med Tiden hensigtsmæssigt efter Befolkningens Væsen. Allerede Leo den Store forstaar ikke længer den græske Affattelse af

Græsk og Latin. Kalkedon-Konciliets Beslutninger; han beder sin sædvanlige Korrespondent, Bispen i Kos, om „en latinsk Oversættelse uden tvetydige Udtryk, klar og fuldt

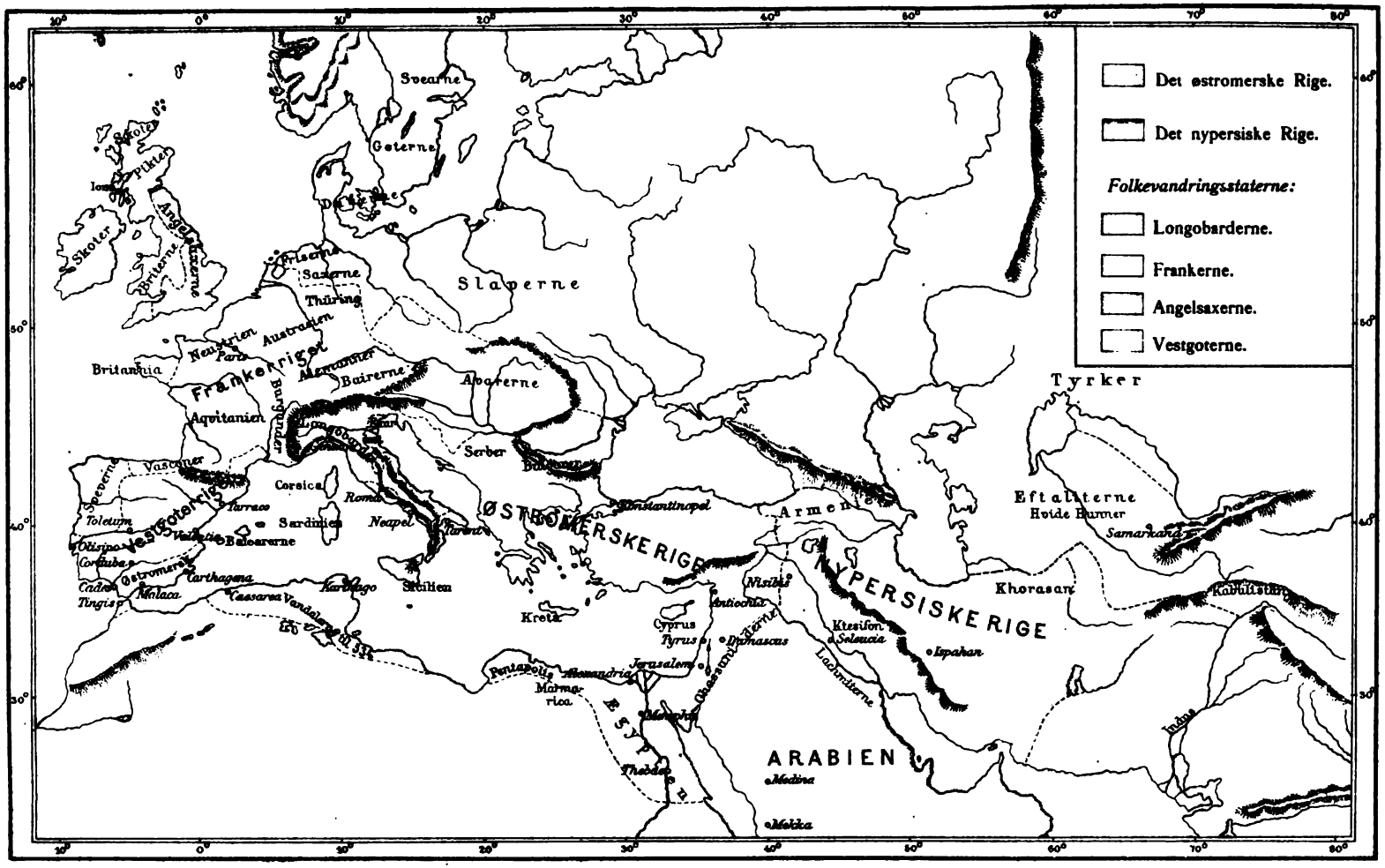

ØSTEN OG VESTEN VED AAR 600.

forstaaelig". Hans Frygt for subtile Grænsebestemmelser og skjulte Finesser er karakteristisk. Han beklager sig en Gang over, at et latinsk Brev fra ham, hvori han fremstiller den rette katolske Lære, efter at være blevet oversat paa Græsk fortolkes, som om han var Nestorianer, skønt han netop vilde bekæmpe Nestorius (III, 38). Heller ikke Gregor den Store kunde Græsk. Det barbariserede Latin, der skrives i 5., 6., 7. og følgende Aarhundreder, egnede sig heller slet ikke til at gengive haarfine Tankenuancer. Hvor hjælpeløse stod ikke praktiske men firskaarne og plumpe Intelligenser som Leo og Gregor overfor elegante filosofiske Fægtemestre som de græske Kætterførere, der kæmpede med et saa smidigt og let Vaaben som det af Tusind Aars dristig og fin Tænkning gennemarbejdede græske Sprog. En hel Lærebygning ligger gemt i en enkelt Glose; Kernepunktet i Striden mellem Ortodokse og Arianerne dækkes af et Par Bogstaver (*homusios, homoiusios, homoios, heterusios*, hvoraf Homusiaster, Homoiusiaster, o. s. v., slg. III, 40). Men for den Aandsgymnastik, der bødes ved Drøftelsen af disse og lignende Tankenuancer (jfr. Monotheletstriden i 7. Aarh., III 190), havde de romerske Præster ingen Brug, selv om de havde kunnet deltage i den. De barbariske Folk, der skulde ledes og vindes for Kristendommen, eller rettere: saa vidt muligt ledes bort fra hedensk Gudsdyrkelse, havde hverken Smag for eller Forstand paa sligt. Kirken handlede derfor praktisk, naar den i sin Tid antog og senere holdt sig til den nikæanske Trosbekendelse og drog alle Konsekvenserne fra dette givne, sikre Udgangspunkt. Fastheden og ikke Dybsindigheden er her det væsenlige. Og den uvægerlige Fastholden af det én Gang antagne Dogme gjorde under de endeløse Stridigheder i Østen Romerpaven til en urokkelig Klippe i et gyngende, bundløst Morads, de Ortodokses trygge Støtte og Tilflugt, Kirkefredens stadige Talsmand.

Romerkirkens Fasthed.

En Række heldige — eller, om man vil, ulykkelige — Omstændigheder havde fremmet Pavens og Romerkirkens Magtvækst. Residensens Flytning til Konstantinopel havde, uden at mindske Kirkens Fordel af Regeringens Støtte, øget Romerbispens Uafhængighed. Rigsdelingen i 395 havde atter bragt en Kejser til Italien, men vel at mærke til Ravenna, ikke til Rom. Odoakers og senere Østgoternes Erobring af Italien og hele Vestrigets Undergang fik afgørende Betydning. Kirken drog Nytte og Styrke af al den Elendighed, disse Erobringer og Hærgninger voldte de ulykkelige Lande, særlig Italien. Den romerske Kultur trampes ned. Der frembringes færre og færre hedenske eller verdslige Aandsarbejder, og dermed svækkes den aandelige Konkurrence, som den gamle Kultur indtil da, under stadig uheldigere Vilkaar, havde ført med den kristne Kirkes Talsmænd, der stræbte at blive Menneskenes aandelige Ledere. Den kirkelige Litteratur er ikke længer daglig udsat for ubehagelige Sammenligninger og overlegen Spot. Den er eneherskende. De hedenske Præster havde været en Slags professionelle Bestillingsmænd, der ledede Ofringer o. l., de kristne Præster bliver Sjælehyrder, alle fyldte af én Aand, medens de hedenske Digtere og Filosoffer aldrig havde samvirket som Led i en Helhed. — At Østgoterne var Arianere kom ogsaa Romerbispen tilgode. Theodoriks Stræben efter at bringe Vækst i den antikke Kultur kunde være blevet farlig for Kirken, hvis det derved var

Romerrigets Ulykker øger Pavens Magt.

Den verdslig-hedenske Kultur ligger under for Kirken.

lykkedes ham at vinde de verdslige Stormænd. Men hans Planer brast. Senatorstanden og Præsteskabet, Patrioter og Ortodokse var lige ivrige og lige sejge Modstandere af de kætterske Goters Herredømme. Det var tvertimod disse to vigtige Samfundsmagter, der ved deres Tilslutning lettede Justinian Erobringen af Italien. Land og Folk blev fattigere og ulykkeligere, men Rettroenheden havde sejret over Kætteriet. Den verdslige Aandsvirksomhed blev endnu svagere end før. Men i Sejren laa der, ligesom i 395, en Fare. Kejseren kunde nu kraftigere gøre sin Myndighed gældende over Romerbispen, saa denne kunde let blive ligesaa afhængig af skiftende dogmatiske Luner som Patriarken i Konstantinopel. Men Faren mindskedes dog noget ved, at den kejserlige Statholder tog Bolig i Ravenna, ikke i Rom, hvor kun en *dux* repræsenterede den kejserlige Myndighed, medens

Den byzantinske Kejser og Paven.

163. Peterskirken i Middelalderen.
(Efter Neuwirth: Baukunst des Mittelalters).

Bispen som hidtil blev Byens egentlige Styrer, saavel i kirkelig som i verdslig Henseende. Og Kejservælden i Italien blev jo kun af kort Varighed. Ulykken kom atter over Landet, og atter drog Kirken Fordel af Ulykken. Dels fjernede Longobardernes Erobring for bestandig Faren for byzantinsk Hofstyre, dels blev Landets Tilstand endnu elendigere. Efter Krigens Rædsler kom Pest, Hungersnød, Oversvømmelser. Store før frugtbare Strækninger blev menneskетomme febersvangre Ørkner og Sumpe. Byerne forarmedes, Levefoden sank, Handelen indskrænkedes næsten til lokal Tuskhandel, Norditaliens Befolkning kom ned paa det rene Naturalhusholdningsstade. Folketallet tog uhyggeligt af; de gamle Familier uddøde, og en broget, barbariseret Raceblanding kom i Stedet. Selve Rom blev en fattig lille By, hvor Pave og Præster repræsenterede Kulturen og med Rette regnedes for Stadens Frelsere og Opretholdere. Medens de byzantinske Kejsere efter Justinian er ude af Stand til at hjælpe Rom og Italien, er Paven

Italiens Tilbagegang.

virksom med Raad og Daad. Han og Præsteskabet deltager i Forsvaret, forhandler med Fjenden, løskøber Fanger, sørger for Vedligeholdelse af Fæstningsværker og Diger. Paven er den store Arbejdsgiver; Kirkebygning er Haandværkets vigtigste Indtægtskilde; Kirkerne bliver Byens Hovedbygninger; til dem anvendes de brugelige Rester af de gamle Paladser og Templer, medens Marmorstatuerne forvandles til Kalk i Kalkovnene. Hele Befolkningen er økonomisk afhængig af Paven, der da ogsaa er Italiens rigeste Grundejer. Utallige Gaver og Legater har skænket ham store Jordstrækninger i Italien, i Gallien, i Afrika og Asien. Forvalterne rundt omkring paa Kirkegodserne er værdifulde Hjælpere; de er vel underrettede om alt hvad der sker paa de forskelligste Steder. Efter deres Indberetninger, der undertiden udfyldes med Bispernes, kan Paven med større Overblik og mere Viden end nogen anden vesteuropæisk Statsmand handle hurtigere og sikrere end Modstanderne, der, med Undtagelse af Kejseren, er Barbarer med stykkevis Viden og mangelfuldt Overblik.

Paven Roms Frelser.

Pavens Rigdom paa Jordegods.

Hans politiske Overblik.

Denne Pavens økonomiske og territoriale Magtstilling er en stærk Underbygning for den Myndighed, Romerkirken havde vundet ved klogt og kraftigt at udnytte de politiske og kulturelle Forhold, Begivenhederne havde skabt og saa at sige lagt tilrette, den Myndighed, der halvt tjener, halvt tjenes af den rent dogmatiske Autoritet, som efterhaanden var bygget op.

Arabernes Erobring af Syrien og Ægypten gavnede atter Rom. Patriarkerne i Jerusalem, Antiokia og Alexandria er ikke mere Romerbispens Medbejlere. Tilbage er kun Patriarken i Konstantinopel, der vel for saa vidt er farligere som han nu er den eneste. Men dels øges Romerkirkens Myndighedsomraade i samme Grad som den græske Kirkes indskrænkes. Den angelsachsiske og frankiske Kirke lyder Paven, og Missionen i det øvrige Vest- og Nordeuropa udgaar fra Rom. Havde de byzantinske Kejsere i 6. og 7. Aarh. gentagne Gange, trods Romerkirkens voksende Uafhængighed, kunnet lade Paverne føle deres Overmagt, bl. a. regelmæssigt ved nye Valg, der altid skulde godkendes i Konstantinopel (eller, efter 685, af Exarken), saa var Stillingen dog bleven stærkt forandret. Under de monotheletiske Stridigheder havde Paverne med en enkelt Undtagelse (Honorius) stadig staaet fast paa det ortodokse Standpunkt og havde, efterhaanden med større og større Held, trodset de heterodokse Kejsere. I det 8. Aarh. hidførte Billedstriden det endelige Brud, medens samtidig Forholdet til Frankerne og Longobarderne bragte Pavedømmet ind i en ny, frugtbar Udvikling.

Arabernes Fremgang i Østen gavner Paven.

I Begyndelsen af Aaret 717 valgte Senatet i Konstantinopel, under Pres af Hærens øverste Befalingsmænd, den dygtige Feltherre *Leo Isaureren* til Kejser. Den 40aarige Mand havde allerede vundet Ry som Rigets ypperste Hærfører, og det var naturligt, at de militære Hensyn maatte komme i første Række nu, da Araberne efter saa mange vidunderlige Sejre — sidst over Vestgoterne i Spanien — gjorde sig rede til at sætte Kronen paa deres stolte Værk ved at erobre den kristne Verdens rigeste og skønneste Stad. Hen paa Sommeren 717 drog en 180 000 Mand stærk arabisk Hær over Hellespont og indesluttede Konstantinopel fra Landsiden, støttet fra Søsiden af en Flaade paa 1800 Skibe. Et

Byzans 717—867 Leo III Isaureren (717-741).

helt Aar varede Belejringen. Leos Omsigt, den græske Ild, Sygdomme i den arabiske Hær, der dels skyldtes den haarde Vinter dels mangelfuld Forplejning, tvang endelig den frygtede Fjende til at drage bort. Over hele den kristne Verden, hvor Budskabet om de kristne Vestgoters Nederlag havde vakt Sorg og Skræk, lød der i Kirkerne Takkebønner til Gud. Nederlaget her 717—718 og Karl Martels Sejr 732 i Forbindelse med indre Uroligheder i Kalifatet friede da ogsaa foreløbig den kristne Verden fra den arabiske Folkevandrings Fare.

Arabernes Angreb afværges 717—18.

Leo III.s Reformer.

Leo III tog straks kraftig fat paa at gennemføre de Reformer i Styrelsen, som allerede tidligere Kejsere hist og her havde forsøgt og hvorved først og fremmest den gamle Adskillelse mellem civilt og militært Styre, der under de stadig mere truende Forhold havde voldt Nølen og Usikkerhed i Krigsførelsen, ophævedes. Reformerne gik i udpræget militaristisk Retning. Riget inddeles i *Themer*, og disse styres af *Strateger*, der paa samme Tid er militære Kommandanter og Guvernører. Officerers og Soldaters Lønning og Forplejning bliver mere regelmæssig og mere sikker, Hærens Rekrutering i det hele hensigtsmæssigere, ligesom Flaaden holdes udrustet og bemandet, saa den altid er til rede. Den administrative Centralisation bliver endnu mere fremtrædende end tidligere. Skatteopkrævningen sker gennem kejserlige Embedsmænd, saa de store Grundejere paa Landet fries for det trykkende, til Tider ødelæggende Ansvar, der før havde hvilet paa dem, medens de paa den anden Side mister en stor Del af deres Indflydelse paa den øvrige Landbefolkning.

Styrelsen centraliseres og bliver militær.

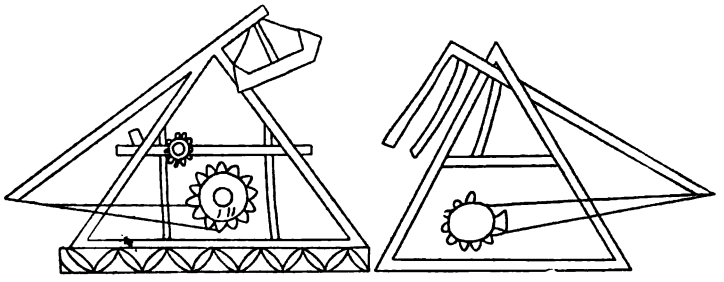

164. Maskine til at kaste græsk Ild.
(Efter et arabisk Haandskrift).

Utvivlsomt var denne øgede Centralisation kun muliggjort ved den Formindskelse af Rigsterritoriet, som den foregaaende Tids Ulykker havde voldt, og ved den større Ensartethed, den tilbageværende Del havde. Men Leos og hans Efterfølgeres kraftige Soldatervæsen ligesom de spændte Forhold udadtil har ogsaa haft deres Betydning. Kampen mod Araberne fortsattes i den følgende Tid med overvejende Held, og Bulgarerne lykkedes det Leos Søn Konstantin at tvinge til en ydmygende Fred i 774.

Kampe med Araberne og Bulgarerne.

Det er imidlertid hverken Sejrene over Araberne og Bulgarerne eller de administrative Reformer, der har gjort de isauriske Kejsere berømte. Det er *Billedstriden*. I 726 udstedte Kejser Leo en Forordning, der erklærede Billedtilbedelse for Afgudsdyrkelse og paabød, at Billederne i Kirkerne skulde hænges saa højt op, at ingen kunde naa at kysse dem. To Aar efter bød en ny Lov, — der i Forvejen var bifaldet af Senatet og de højeste kirkelige og verdslige Embedsmænd undtagen Konstantinopels Patriark, Germanos, — at alle Statuer af Kristus, Jomfru Maria, Helgene og Martyrer skulde fjernes fra Kirkerne og alle tilsva-

Billedstriden.

rende Malerier overkalkes. Allerede 727 havde den første Billedforordning fremkaldt Uroligheder i Hellas, og en Modkejser var bleven valgt; men Røret blev da kuet. Efter den anden Forordning blev det imidlertid værre. Den lidenskabelige Kamp, der nu udbrød mellem *Ikonoklasterne* (Billedødelæggerne) og *Ikonodulerne* (Billeddyrkerne, ogsaa kaldet Idololatrer, Dyrkere af Afgudsbilleder) varede i over 100 Aar og optog i sig alle religiøse, politiske, personlige og principielle Modsætninger i Riget. Paa Kejserens Side stod de fleste højere Officerer, de fleste Bisper og Embedsmænd, de øverste Samfundslag, især i Asien, kort sagt de dannede Klasser. Imod ham stod Folkemassen, for hvem denne Strid var mere interessant og forstaaelig end de tidligere Dogmestridigheder, Kvinderne i alle Stænder, lige op til Kejsernes Søstre og Hustruer, og endelig *Munkene*, hvem Kejserbudet ramte ogsaa økonomisk ved at ødelægge deres Erhverv som Kunstnere. Med Munkene holdt gennemgaaende den lavere Præstestand.

Ikonoklaster og Ikonoduler.

165. Byzantinsk Kristushoved.
Af et Sølv-Kruciflks i Domkirken i Vercelli.
(Hovedet minder om et antikt Dionysoshoved).
Efter Heiberg: Italien.

Det er vanskeligt at udrede Enkelthederne i den voldsomme Folkebevægelse, som Billedstriden fremkaldte. Den bevarede byzantinske Historieskrivning fra denne Tid bæres af et lidenskabeligt Had til de billedfjendske Kejsere, hvis Eftermæle den tilsudler over alle rimelige Grænser. Den Litteratur, der fremkom i modsat Retning, søgte man omhyggeligt at tilintetgøre, efterat Billeddyrkelsen havde vundet endelig Sejr. Først i vore Dage er det lykkedes at fremdrage en Del af de Love, som Kejserne i det 8. Aarh. udstedte — paa Græsk — og som mere overbevisende end nogen Partilitteratur oplyser de bil-

Kampen mod Billederne et Led i Kejserens Reformvirksomhed.

ledfjendske Kejseres Virksomhed og Maal. Det ses heraf, at de ikke, hvad man skulde tro efter Historikernes Udsagn, har indskrænket sig til at føre Krig mod Billederne og Billeddyrkelsen, men at de har stræbt at reorganisere hele Samfundslivet. Kun i store Træk kan man følge Bevægelsen.

Leo kæmper ikke mod Kirken men mod Munkene.

Leos Politik er i og for sig ikke en Kamp mod Kirken. Flertallet af det højere Præsteskab stod paa hans Side. Det er en Kamp mod Munkene, der efterhaanden havde faaet langt mere Magt end Kirken. Justinians Opfattelse af Munkenes Betydning for Statens Velfærd var ikke længer holdbar, og Klostrenes Virken paa Samfundets Vegne var nu ogsaa sygnet hen; og Leos hele Centralisationspolitik gik netop ud paa at gøre *Statsmagten* eneraadende overalt. Mens de samtidige vesteuropæiske Munke øver praktisk Virksomhed, har de byzantinske Munke i 7. og 8. Aarh. mere og mere trukket sig tilbage fra samfundsnyttig Flid for at hellige sig en stadig mere smaalig Gudsdyrkelse og for at optages af Spekulationer og Intriger. Den sværmeriske Vækkelse, der paa Kejser Heraklios' Tid gik igennem Folket, havde øget Munkenes Indflydelse. Klostrene fyldtes jo for en væsenlig Del fra Folkets brede Lag; ingen intellektuelle Betænkeligheder hindrede da Gennemsnitsmunken i at imødekomme det elementære religiøse Behov, der tilfredsstilledes af de udvendigste Kultusformer, som det desuden var i Klostrenes Interesse at opretholde, da deres praktiske Virksomhed mere og mere havde indskrænket sig til den ene Specialitet: Fabrikation af Billeder.

Munkenes samfundsnyttige Virksomhed stanset.

Nogen Modstand imod denne overhaandtagende Forgrovelse af Kristendommen spores, dels fra de gamle Monofysiter men navnlig fra en gnostisk Sekt *Paulikianerne,* der dannede sig i 7. Aarh. og som med særlig Fremhævelse af Apostlen Paulus' Skrifter (deraf Navnet) stillede Kristendommens sædelige Indhold i Forgrunden, medens de forkastede hele det udvortes Kirkevæsen, særlig Faste, Munkevæsen, Helgen-, Billed- og Relikvidyrkelse. Det er navnlig i den asiatiske Del af Riget, denne Bevægelse fandt Udbredelse, hvilket stemmer godt med, at det var her Kultur og Dannelse den Gang stod højest. Det er muligt, at lignende religiøse Betænkeligheder har været medbestemmende for Kejser Leo; det er muligt, at den billedløse Gudsdyrkelse hos Jøderne og Araberne, der ofte udtrykte deres Forargelse over Grækernes Afgudsdyrkelse, har virket med. Men det afgørende for Leo og hans Efterfølger *Konstantin V,* hvem Ikonodulerne kaldte *Kopronymos* (Møgmennesket, Besudleren) var Statshensynet, Uvilje mod den Stat i Staten, som Klostrene var. Naar Leo valgte at slaa ned paa Billeddyrkelsen, var det fordi Billederne var et af Munkenes Virkemidler, det haandgribelige Udtryk for den udvortes og overtroiske Gudsdyrkelse, som de holdt Haanden over eller endog fremmede. Derimod er det næppe rimeligt at antage, at Leo og Konstantin har villet gennemføre en „Lægstat". Det var Munkene og ikke Kirken som saadan de angreb. I Aaret 754 lod Konstantin for at faa Ende paa Sagen holde et stort Kirkemøde i Konstantinopel, hvortil der mødte 338 Bisper. Denne Forsamling sluttede sig i det væsenlige til Kejserens Politik. Billeddyrkelsen fordømtes som Afgudsdyrkelse; Malerier og Statuer maatte ikke findes hverken i Kirkerne eller i private Huse, ja ikke engang

Paulikianerne.

Konstantin V Kopronymos (741—775).

Kirkemøde i Konstantinopel 754.

Krucifikser. Man gik saa radikalt til Værks, at enhver Tilvirkning af kirkelige Billeder ligefrem blev forbudt, medens man dog for at hindre Røveri og Ødelæggelser vedtog, at de bestaaende Kirkers Kunstskatte ikke maatte fjernes uden Patriarkens og Kejserens særlige Tilladelse. Ogsaa direkte kommer den klosterfjendtlige Politik frem. I Konstantinopel blev flere Klostre lukkede og omdannede til Kaserner eller brugte til andre offenlige Formaal. Provinsguvernørerne fik Ordre til at iværksætte tilsvarende Foranstaltninger. For at modvirke Udslag af den folkelige Ophidselse i Hovedstaden lod Kejseren saa mange Paulikianere som muligt overflytte fra Asien til Konstantinopel og Omegn. Billeddyrkelsen havde sine fleste og mest fanatiske Tilhængere blandt de egenlige Grækere i Europa, hvor Kunstens Brug i Religionens Tjeneste var nedarvet fra Hedenskabet til Kristendommen, saaledes at en Gudsdyrkelse uden Billeder syntes ufattelig. Da de europæiske Dele af Riget efterhaanden havde faaet forholdsvis størst Betydning, blev Kejsernes Undervurdering af Folkevanens Magt skæbnesvanger for den billedfjendtlige Politik. *Leo IV*, der 775 fulgte efter Konstantin, var mindre energisk, og hans Hustru, Athenerinden *Irene*, beskyttede aabenlyst Ikonodulerne, og da Leo døde allerede 780 og hans Søn *Konstantin* kun var 10 Aar gammel, blev det hende, der fik Magten. En voldsom Reaktion brød nu løs mod Ikonoklasterne. Kejserinden lod sammenkalde en Kirkeforsamling i Konstantinopel; men Stedet var uheldigt valgt, da Dannelsesaristokratiet og Officererne dér overvejende var billedfjendske; den kejserlige Garde gjorde ligefrem Mytteri og ryddede Mødesalen. Først da Irene med Møje havde opløst Garden og havde flyttet Mødet til den lille By Nikæa (787), hvor der ogsaa mødte Afsendinge fra Pave Hadrian I, fik Billeddyrkerne endelig deres Vilje sat igennem. Alle Billedfjender blev lyste i Ban, og det vedtoges, at ikke blot Korset, men ogsaa Billeder af Kristus, Jomfru Maria, Englene og Helgenene, det være sig Malerier, Mosaikbilleder, Relieffer paa hellige Kar eller Broderier paa kirkelige Klædebon, med Rette maatte æres med Kys og Knæfald, dog ikke „tilbedes", hvilket alene tilkom Gud. De ortodokse Ikonoduler priste Irene og ærede hende senere som Helgen. Som Regentinde viste hun sig iøvrigt lidet dygtig. Med Harun-al-Raschid maatte hun slutte en ydmygende Fred, og flere Tog mod Fjenderne Nord paa mislykkedes. Da hendes udygtige Søn vilde trænge hende bort, lod hun ham blinde 797 og regerede selv videre med liden Berømmelse til 802, da en Paladsrevolution bragte Overskatmesteren *Nikeforos* paa Tronen. Irene døde i Landflygtighed.

Billeddyrkerne i Europa, Billedfjenderne i Asien.

Leo IV (775-780) Konstantin VI (780-802) Kejsermoderen Irene faar Magten og forfølger Billedfjenderne.

166. Guldmønt med Konstantin VI og hans Moder Irene. Indskrift: CONSTANTINOS C' (ɔ: καὶ og) EIR. Bagsiden: CONST. AΓVSTI ET EIRI med Kejserens Ætmænd: Leo III, Konstantin V og Leo IV.

Kirkemøde i Nikæa 787.

Nikeforos (802-811).

Den nye Kejser synes at have indtaget et Mellemstandpunkt. Selve Billeddyrkelsen skred han ikke ind imod, men de billedfjendske Kejseres politiske Reformer opretholdtes. Kirke- og Klostergodserne, der hidtil kun havde betalt Grundskat, maatte fremtidig bære de samme Byrder som andre Ejendomme. Under Nikeforos og hans nærmeste Efterfølgere fuldbyrdedes i Vesten den Ud-

Stansning i Billedstriden.

vikling, som Billedstriden havde givet Stødet til. Frankernes Forbund med Paven førte til Karl den Stores Kejserdømme. Den byzantinske Politiks Sejghed fornægtede sig heller ikke her; trods al Modgang i Italien og trods al faktisk Vanmagt gik de byzantinske Kejsere kun rent undtagelsesvis ind paa at godkende Karl den Store eller hans Efterfølgere som Kejsere.

Under stadige Kampe med Bulgarerne og andre nordlige Folk og Araberne søgte en Række hurtigt skiftende Kejsere*), der hævedes og styrtedes ved Pa-

167. Byzantinske Krigere.
(Efter et byzantinsk Haandskrift fra 9. Aarh. i Bibl. Nat.).

ladsintriger og Forræderi, at holde Billedstriden i Baggrunden. Det sidste voldsomme Angreb paa Billeddyrkelsen udgik fra Kejser *Theoflos* (829—842), der endog i Harme over Munkenes næsten oprørske Modstand paabød, at alle Klostre i Byerne skulde lukkes (836). Ved hans Død kom Magten imidlertid atter til en Kvinde, hans Enke *Theodora* som Formynderske for deres umyndige Søn *Mikael III.* Hun fik sammenkaldt en Synode, der paa hendes Tilskyndelse genindførte Billeddyrkelsen 842. Mikael III, der aldrig kom til at styre selv, blev myrdet 867, og s. A. døde hans Moder.

Theoflos (829-842) forbyder atter Billeddyrkelsen, men hans Enke Theodora faar den genindført.

*) Nikeforos I 802—811; Staurakios 811; Mikael I Rangabe 811–813; Leo V, Armenieren, 813—820; Mikael II, den Stammende 820–829.

Billeddyrkelsens endelige Sejr betød ikke, — ligesaa lidt som den foreløbige Sejr under Irene, — at Kirkens Magt eller Frihed blev større. Kejserne vedblev at være Kirkens Herrer, og den kejserlige Lovgivning greb stadig ind i kirkelige Forhold. Derimod fik Afgørelsen Betydning for Munkevæsenets videre Udvikling og derigennem for den store Befolknings aandelige Standpunkt. Det praktiske, samfundsnyttige Arbejde i Klostrene blev om muligt endnu mindre end før. Klosterlivet udfyldtes af minutiøse, mekaniske Fromhedsøvelser, Forfærdigelse af Helgenbilleder og Afskrivning af opbyggelige Bøger. Noget kulturelt Fremskridtsarbejde i de brede Lag, hvis aandelige Fornødenheder nu som før tilfredsstilledes af Munkene, kunde der herefter ikke være Tale om. Men ogsaa den egenlige Præstestand sank, idet flere og flere Præster og Bisper udgik fra Klostrene. Den teologiske Litteratur forarmedes og blev til Skolastik; Dogmekresen lukkedes; den græske Kristendom blev en rituel Kultus uden Tænkning, uden etisk Værd. Modsat Vesteuropa var Præsterne i Byzans udelukket fra Rigsstyrelsen. Der fandtes stadig en Lægmandsdannelse og en Lægmandsdigtning, om end Præstestanden frembragte det meste, ogsaa af den ikke-kirkelige Litteratur. Men ogsaa paa dette Omraade af Aandslivet ses en Udvikling af samme Art som 4—500 Aar senere i Vesteuropa. Den almindelige Videns Stof afgrænses og afsluttes. Den byzantinske Aristoteles *Fotios* i 9. Aarh., — der som Patriark i Konstantinopel fik Lejlighed til at uddybe Splittelsen mellem den græske og den romerske Kirke, — nedlagde sin uhyre Lærdom i et endnu bevaret Værk, kaldet *Bibliotheka* eller *Myriobiblion,* der rummer Uddrag af o. 300, nu mest tabte, hedenske og kristelige Forfatteres Skrifter, og i et *„Lexikon"*, der skulde tjene som Hjælpemiddel ved Læsning af de klassiske Forfattere og af de hellige Skrifter. Der var ingen nye Værdier i disse Værker, og de blev selv en Hindring for ny selvstændig Aandsvirksomhed. Man studerede disse Udpluk istedetfor Forfatterne selv. Naar undtages Historieskrivningen, var Videnskabeligheden i det væsenlige gold, om den end i og for sig stod langt over den vesteuropæiske i den ældre Middelalder.

Ikonodulernes Sejr giver ikke den østromerske Kirke større Magt.

Aandelig Tilbagegang i Klostrene og Folket.

Lægmandsdannelsen indsnævres.

Fotios.

Med Kunsten gik det som med Litteraturen. Ikonodulernes Sejr var alt andet end gunstig for den. Dels havde Ikonodulerne maattet gøre Ikonoklasterne den Indrømmelse, at *Statuer* af Kristus og Helgene ikke maatte findes i Kirkerne, og den byzantinske Billedhuggerkunst synes overhovedet paa denne Tid at være død ud, i hvert Fald hvad Menneskefremstilling angaar. Mangelen paa Uddannelse og Øvelse i Billedhuggerkunsten virkede højst uheldigt paa Maleriet; Figurerne gjordes ganske flade, og barbariske Virkemidler, som Paasætning paa Billedet af fremmede, kostbare eller glimrende og brogede Stoffer, øgede det dekorative og iøjnefaldende men gjorde Billederne til døde Dukker. Dels prægedes Maleriproduktionen naturligvis af Frembringelsesstederne og Aanden dér. Jo mere fjern og fremmed Antikken blev, des tarveligere artede Munkemaleriet sig; aandløs, mekanisk Klosterfabrikation fyldte Markedet ikke blot i det byzantinske Rige men ogsaa i Vesteuropa. Folkets tiltagende Barbarisering ses ogsaa af de grusomme Straffe, som efter Lovene og Krønikerne hyppig brugtes: Udstikning af Øjne, Afskæring af Næse eller Hænder og andre Lemlæstelser.

Tilbagegang i Billedkunsten.

Barbariske Straffe.

Handelen. Handelen vedblev at være betydelig, skønt Araberne havde taget Handelslinjen over Volga og hentede det stærkt efterspurgte Pelsværk og Rav fra det nordlige Rusland og fra Skandinavien og Østersøens andre Kyster. Vigtigst var Middelhavshandelen navnlig paa Italien og Gallien. De byzantinske Guldmønter gik Verden over, og var især uundværlige i Gallien, siden Guldudmøntningen dér var stanset. Denne stadig rindende Guldstrøm er det bedste Bevis paa, hvor rigt det byzantinske Rige endnu stadig var.

Ingen Ikonoklaster i Vesteuropa. I Vesten mødte Billeddyrkelsen ingen nævneværdig Modstand; udenfor Italien greb den næppe heller nogetsteds om sig som i Byzans; i de nye Barbarriger havde man ikke som dér arvet Billedlysten fra den hedenske Kultur. Kirkens Ledere fremmede snarest Brugen af Billeder i Kirkerne; de skulde dog ikke i og for sig være Genstand for Dyrkelse men tjene som Oplysnings- og Opbyggelsesmidler. Det er højst betegnende hvad Gregor den Store udtalte, da en Biskop i Massilia forargedes over, at man viste Billederne for vidtdreven Ære og derfor lod alle Billeder fjerne fra Kirkerne i sit Stift. Gregor roste nok Bispen, fordi han havde villet hindre, at Ting gjorte af Menneskehænder blev Genstand for Tilbedelse; men han tilføjede, at Billederne burde blive i Kirkerne „for at de, der ikke kendte Bogstaverne, kunde læse det paa Væggene, som de ikke kunde læse i Bøgerne". Og da Bispen blev ved sit, skrev Paven ham paany til og fremhævede, at der var stor Forskel paa at tilstede Folk at tilbede et Billede og paa ved Hjælp af et Billede at lære dem, der ikke kunde læse, hvad der skal tilbedes. Denne Opfattelse af Billedernes Nytte, der viser, hvor praktisk Romerkirken forstod at lade alt tjene til sine Formaals Fremme, hersker hele Middelalderen igennem.

168. Konstantinopel i den byzantinske Tid.
1. Sofiakirken. — 2. Kejserpaladset. — 4. Hippodromen.

Billederne Oplysnings- og Opbyggelsesmidler.

Modstand mod Billedfjenderne i Italien. Leo III's Forbud mod Billederne mødte da ogsaa stejl Modstand hos Pave Gregor II, og Befolkningen i selve Italien var mere end rede til i denne Sag at følge Paven. Protestskrivelser til Kejseren fulgtes af en formelig Folkerejsning. Longobarderne drog sig ivrig Sagen til Nytte. De tager Parti for Paven mod Ikonoklasterne. Kong Luitprand nærmer sig Maalet: Erobringen af hele Italien; hans Tropper trænger ind i Exarkatet, hvor Stemningen desuden er stærkt op-

169. Livets Brønd.

Miniatur af Metz-Skolen i 9. Aarh. fra Soissons-Evangeliaret i Bibl. Nat.
(Kirkearkitektur og Baptisterium. Mærk den gode Naturiagttagelse i Dyrene paa de græskiædte Klipper)

Longobarderne griber ind for at vinde hele Italien.

hidset paa Grund af nye byzantinske Skattepaalæg, der ogsaa ramte Kirkens Godser, og han gør sig klar til at gaa mod Rom. Men for Paven var et Kongerige Italien endnu farligere end det byzantinske Herredømme over Rom. Gregor II begynder paa den Politik, Paverne lige til vore Dage har fulgt: Modstand til det yderste mod Italiens Enhed. Hvorledes det lykkedes at faa Luitprand til at opgive Rom er usikkert. Efter Overleveringen skal Paven have faaet ham bort paa lignende Maade som Leo i sin Tid Attila (III, 53). Gregor III sammenkaldte 732 en Kirkeforsamling i Rom, der lyste Ban over „enhver, der fjerner, ødelægger, vanhelliger og spotter de hellige Billeder". Kejser Leo fratog til Gengæld Pavestolen Primatet over de byzantinske Dele af Italien. Da de longobardiske Hertuger af Benevent og Spoleto vilde rive sig løs fra Luitprand, sluttede Gregor III Forbund med dem mod den mægtigere Fjende. Men Hertugerne blev slaaede og paany var Roms Uafhængighed truet. Da vender Paven sig 741 til *Frankerne*, til *Karl Martel*, hvem han sender Nøglerne til Apostlenes Grav som for at opfordre ham til at vogte og værne den. Store Ting kom der ikke denne Gang ud af den nye Politik. Kejser Leo, Pave Gregor og Karl Martel døde alle tre 741. Pave Zacharias fik, hjulpet af en stærk Folkestemning, Held til at holde Luitprand Stangen, indtil denne døde 744. Men Faren blev endnu større, da Aistulf 749 blev Longobardernes Konge. Skulde Italien nu blive Lombardiet ligesom Gallien blev Frankrig, Britannien England? Krisens Udgang blev afgørende for Italiens Skæbne i over Tusind Aar, og Afgørelsen kom fra Frankerne.

Paverne mod Italiens Enhed.

Paven kalder Frankerne ind.

* * *

Frankerriget.

De ældre *Karolingers* Historie viser os en Slægt af Herskere, der i politisk Dannelse var langt forud for de samtidige Barbarer. Barbaren er Lyriker, handler efter Drifters og Stemningers Indskydelse, beregner kun det nære, ringeagter det fjerne, som han er uvidende om. Alt hvad han virker er undergivet uberegnede og uanede Kræfters vilkaarlige Spil. Hvad Aarbøgerne og Krønikerne fortæller om Folkevandringsstaternes ældste Historie er en ligesaa lang som ensformig Række af Beviser herpaa. En drukken Mands Voldsfærd mod en Mand eller en Kvinde avler Fejder, der breder sig fra Familie til Familie, fra Slægtled til Slægtled. Og Fuldskab er endda ikke nødvendig. Ogsaa udenfor Gildehallens Tummel bobler og bruser Lidenskaberne. Fra Indskydelse til Handling er kun et Nu. Haanden ligger altid paa Øksen eller Sværdet. At Klodvig kunde tøjle sin Hidsighed og gemme Vreden et helt Aar (III, 90) var en Evne, der netop gjorde ham overlegen i sin Tid.

Arnulfingerne.

Karolingernes Historie til og med Karl den Store præges af en usædvanlig Sammenhæng i Planer og Virken, endda Pippinerne og Karlerne spiller paa mange Strenge samtidig. Slægtens Glans fordunkledes ved de sidste Ætlinges Uduelighed og Vanskæbne. Det er disse sidste Vantrivninger, der egenlig burde kaldes *Karolinger*, medens de heroiske Slægtled i 7. og 8. Aarh., hvis Værk krones 800, med historisk Ret kunde kaldes *Arnulfinger* efter Stamfaderen paa

Mandssiden Biskop Arnulf af Metz*) (III, 110). Skønt vi saa godt som intet véd om hans Personlighed, er det rimeligt at antage, at han som anset og mægtig Biskop har ejet Evne til at se ud over Dagen, til at kende og vurdere Mennesker og Forhold, til at gemme og huske. Hvorledes Arnulfingerne ved en efter Omstændighederne maalbevidst Politik blev Herrer over det i Virkeligheden af dem selv paany samlede Frankerrige er foran omtalt. Skønt *Karl Martel* (714—741), navnlig efter Sejren over Araberne 732, næsten uanfægtet herskede over hele Frankerriget, tog han dog ikke Kongenavn, om han end i sine sidste Aar lod Tronen staa ubesat. Hans Herskertid var kamprig. Paa Hærtog efter Hærtog plyndrede han i Friesernes og Saksernes Lande, Alemannien og Baiern. Syd for Loire, i Akvitanien, havde Frankerne aldrig ret faaet fast Fod. Befolkningen her var langt mere udpræget gallo-romansk end i det øvrige Gallien og betragtede Frankerne som Barbarer. Paa Karl Martels Tid var *Eudes* Akvitaniens Hertug. Den arabiske Folkevandring blev skæbnesvanger for ham og hans Land. I Løbet af 3 Aar havde Araberne erobret Spanien; i de følgende Aar gaar de videre mod Nord. Eudes søger forgæves at drive dem tilbage, samtidig med at han maa værge sig mod Karl Martel. Da gør han et fortvivlet Skridt. Han, den kristne Hertug, søger Hjælp mod Frankerne hos en arabisk Høvding, Othman, der har gjort Oprør mod Abd-el-Rhaman, og han giver ham sin Datter til Ægte. Men Othman bliver dræbt af Abd-el-Rhaman, og denne bryder ind i Akvitanien, erobrer Bordeaux og sætter Ild paa Kirkerne dér, trænger videre frem til Poitiers og derfra i Retning af Tours, Frankernes hellige By. Nu maatte Eudes søge Karl Martels Hjælp. Karl rykkede med sin alt kamprede Hær imod de Vantro. I Nærheden af Poitiers stod de to Hære og iagttog hinanden i 7 Dage. Den 17. Oktober 732 rykkede Araberne frem mod „Nordens Folk, der som en urokkelig froststivnet Mur" holdt Stand mod det voldsomme Rytterangreb. Mørket faldt paa, uden at Kampen kunde skønnes afgjort. Ved Daggry næste Dag saa' Frankerne Fjendens Telte staa i fuldkommen Orden. De angreb paany, men Teltene var tomme. Araberne havde i Mørket sneget sig bort; Abd-el-Rhaman var falden.

Karl Martel (714-741).

Eudes i Akvitanien søger Arabernes Hjælp mod Karl og derefter Karls mod Araberne.

Karl Martel slaar Araberne ved Poitiers 732.

I de følgende Aar kom Araberne imidlertid igen. Den sydfranske Befolkning synes sine Steder at have sluttet sig til dem imod Frankerne. Bevarede Dokumenter viser, at Karl inddrog adskillige Godser tilhørende Folk, der havde svigtet Kristus og Frankerne. Eudes døde allerede 735. Hans Søn, Hunald, nægtede Karl Troskabsed. I den dobbelte Kamp mod Araberne og Akvitanerne søgte Frankerne Hjælp hos Longobarderne, hvis Konge, Luitprand, knæsatte Karls Søn Pippin. O. 740 var Akvitanernes Modstand brudt, og samtidig stansede de arabiske Indfald. Saa godt som hele Gallien var nu underlagt Frankerne.

Akvitanien kues.

De her omtalte Kampe var imidlertid kun en Del af Karls daadrige Livsværk. Med rigtig Forstaaelse af det væsenlige i Arnulfingernes Stræben og det, der

Karl Martels Kampe med verdslige og kirkelige Stormænd.

*) Arnulf af Metz — Pippin.
Ansegisel g. m. Begga.
Pippin (II)
Karl Martel.

mere end Kampene mod ydre Fjender lagde Grunden til Karl den Stores Magt, fremhæver Eginhard, at Karl Martel „kuede de Tyranner, der, hele Gallien over, var ifærd med at tilrive sig Herredømmet." Denne Kamp mod Smaaherrerne førte Slægten et Skridt nærmere til Monarkiet, men Karls eget Eftermæle har lidt ubodelig Skade derved. De „Tyranner", han kuede, var for en stor Del Bisper og Abbeder, der i Kraft af Immuniteten (III, 108) var bleven næsten suveræne Herrer indenfor deres Omraade. Den kirkelige Missions- og Reforminteresse var foreløbig forbi; det kirkelige Aristokrati var barbariseret og verdsligt som alle andre Stormænd. Karl selv, der synes at have været ualmindelig lidt paavirket af Tidens yderst beskedne Krav til religiøs Livsførelse, gjorde da heller ingen Forskel paa kirkelige og verdslige Stormænd, naar de nægtede Hærfølge eller hjalp hans Fjender. Ingen kirkelige Hensyn afholdt ham heller fra at overdrage erobrede Bispedømmer eller Abbedier til sine Slægtninge eller til andre, han kunde stole paa, ligegyldigt om de havde kirkelige Interesser eller ej. Betegnende for Tilstanden er, hvad der berettes om Saint-Wandrilleklostret, grundlagt i 7 Aarh. af den hellige Wandregisel af Arnulfingernes Slægt og derfor ofte beriget og begunstiget af Hovmestrene. Fra 723—730 var Karls Brodersøn Hugo Abbed for dette Kloster og for Klostret i Jumièges og desuden Biskop over Paris og Bayeux. En saadan Ophobning af Gods og Embeder var i høj Grad ukanonisk. Efter Hugos Død stod Klostret i 4 Aar under Lando, der tillige var Biskop af Reims. Derefter bler det overdraget Abbeden for St. Martin i Tours, Teutsind, der i de 4 Aar han styrede Klostret formindskede dets Gods med $^1/_3$, som han overlod sine eller Hovmestrenes Slægtninge som *Precarium*, en Betegnelse, der imidlertid ikke længer helt dækker det gamle Forhold (III, 107); det er Hovmesteren, der tvinger eller overtaler Abbeden til at overlade en af hans Mænd en Del af Klostrets Jord til Brug mod en Afgift til Klostret, som beholder Ejendomsretten, og mod Hærpligt overfor Hovmesteren. 738 overdrog Karl Saint-Wandrille til sin Slægtning Wido, der i Forvejen var Abbed for St. Vast i Arras. Munkene saa' aldrig deres Abbed i Kutte; Sværd og Bue forlod ham sjelden; han var en vældig Jæger, og Hundeglammet i Klostergaarden forstyrrede idelig Munkenes Andagt. Efter et Aars Forløb lod Karl ham halshugge, fordi han var Medvider i en Sammensværgelse mod Hovmestren. Nu overdrog denne Klostret til sin tro Tilhænger Bispen af Rouen, Ragenfried, om hvem Munkene sagde, at han, — hvad der ogsaa gjaldt Wido og hans Forgænger paa Bispestolen i Rouen, Grimo, — aldrig havde lært at læse. Han styrede Klostret i Teutsinds Aand; Munkene sultede — som de senere udtalte i en Klage til Pippin, — Jord og Indkomster brugtes til verdslige Formaal. Først da Karl var død, bevægede Munkene hans Søn Pippin til at afsætte den ukristelige Abbed.

Karl giver sine tro Mænd Kirkembeder.

St. Wandrille-Klostret.

Karls Politik var i og for sig ikke kirkefjendtlig, kun ukirkelig. For at hævde og øge sin Magt, maatte han skaffe sig Hjælpere eller hindre Frafald. Der var næppe længer synderlig meget Krongods at tage af; saa gik det ud over Kirkegodset. Det var slet ikke noget nyt; talrige Konciliebeslutninger viser, at Merovingerne jævnlig havde baaret sig ad paa den Maade, saa Bisperne, ikke helt med Urette, klagede over, at de „i Stedet for at være Indehavere af det Kirken

Karl ukirkelig, ikke kirkefjendtlig.

skænkede Gods kun havde Gavebrevene i deres Varetægt." Men det var Præster og Munke, der skrev Aarbøgerne, og de var ikke blide mod Karl. Han var en ugudelig Tyran, der da ogsaa senere blev set brændende i Helvedes Luer. I Folkets Minde, hvor Heltedigtningen kunde have bevaret noget af hans Storhed, overskyggedes hans Skikkelse senere af hans Sønnesøn. Hverken i de kirkelige eller i de folkelige Overleveringer blev der vist ham Retfærdighed; ikke en Gang Sejren over Araberne kom til ret at lyse om hans Navn, skønt netop Kirken kunde have Grund til at prise Hovmesteren for denne Daad, især da meget tyder paa, at Islam, hvis den politisk havde sejret, ikke vilde være stødt paa nogen uovervindelig religiøs Modstand. *Karls Eftermæle.*

Paa ét Punkt støttede og fremmede Karl Martel ligefrem Kirkens Arbejde: i Missionen blandt Tyskerne. Hans Slægts og de romerske Pavers Interesser mødes her — ovenover og udenom Forholdet til Bisperne. Denne Mission tjener dels til at fæstne og udvide Frankernes Herredømme, dels grundlægges gennem den den kirkepolitiske Forbindelse mellem Arnulfingerne og Pavestolen, der i Tidens Fylde førte Slægten op paa Merovingernes Trone. Den ældre Pippin havde støttet Willibrords og Kilians Mission i Friesland og Thüringen. Karl vedblev med at støtte Willibrord, og det var ved hans Hjælp, at Pirmin, der prædikede blandt Alemannerne, grundlagde det berømte Kloster paa Øen Reichenau i Bodensøen. Dette Kloster indrettedes og lededes efter Benedikts af Romerkirken prægede Regler, som herfra efterhaanden trængte ind i Tyskland, ligesom de alt tidligere vest for Rhinen havde fortrængt Columbareglerne (III, 135). *Karl Martel støtter Kirken i den tyske Mission.*

Større baade politisk og kirkelig Betydning end nogen anden Præst i 8. Aarh. fik imidlertid Angelsachseren Winfrith eller (med latiniseret Navn) *Bonifatius.* *Bonifatius (o. 675-755)*

Bonifatius var Søn af en angelsachsisk Godsejer i Wessex. Han blev født o. 675. Han klostergav sig tidlig og omtaler næsten aldrig sit Hjem eller sine Forældre, saa vi end ikke véd, hvad hans Fader hed. I Bonifatius' Levnedsskildring (forfattet kort efter hans Død) hedder det, at Faderen modsatte sig Sønnens brændende Ønske om at vie sit Liv til Gud; „for at lokke ham til verdslige Nydelsers Blødagtighed brugte han (Faderen) den menneskelige Lists svigefulde Snedighed." Men „Guds Miskundhed" aabenbarede sig: Faderen blev ramt af en dødelig Sygdom, og „den Guds Mand, der nu ikke længer havde nogen Fader efter Kødet, kunde følge sin Adoptivfader og Forløser; han opgav jordisk Vinding for at vinde den evige Arveløn; efter Sandhedens Ord forlod han Fader og Moder, Gods og alt hvad Verdens er for at vinde hundred Fold og eje det evige Liv." I Benediktinerklostret Nhutscelle, hvis Abbed Winbercht, en dygtig Skriver og bibelkyndig Mand, søgte at gøre sit Kloster til et Hjemsted for boglige Sysler og stod i Forbindelse med en Kres af højættede Angelsachsere, der samledes om den „lærde" Aldhelm, mødte hans asketiske Munkeidealer en delvis anden Livsanskuelse, i hvilken antikke Kulturelementer — af den tilfældigste og mest usammenhængende Art — forenedes med Munkeinteresserne. Bonifatius lærte alt, lærte det som et umodent Barn lærer sine Lærebøger, uden at søge eller at finde Sammenhæng, med ubetinget Ærbødighed for de givne Regler og med en stolt Tilfredshed over at „kunne" de vanskelige Ting. Men bagved Lære- *Hans Klosteropdragelse.*

Hans Autoritetstro og religiøse Angst.

lysten og Lærenemheden lurer en stadig Frygt, Frygten for Synden, Frygten for den evige Straf. I Breve skildrer han med gribende Anskuelighed den vanvittigste Helvedrædsel. Hans senere Missions- og Reformationsgerning ser han da ogsaa som et Middel til at vinde Saligheden for sig selv; men urolig og uselvstændig som han er, trænger han altid til Raad og Vejledning i store og smaa Ting. Takket være hans bevarede Brevskifte med Paven, til hvis ubetingede Myndighed han altid søger om Oplysning, Afgørelse og Trøst, ligger hans Liv mere aabent for os end nogen anden samtidigs.

Bonifatius rejser til Rom.

717 eller 718 forlod han for bestandig sit Kloster og sit Land „af Frygt for Kristus og af Rejselyst," ikke som forhen de irske og skotske Munke, der uden Vejledning drog gennem Hedningelande og prædikede Guds Ord, saaledes som det i hvert givet Øjeblik formede sig i dem, uden Bekymring for, om der mulig skulde findes mindre ortodoks Klinte iblandt de gode Sædekorn, men som den romerske Kirkes Mand, der bestandig taler og tænker paa Reglerne, den rette Lære og paa Rettroenhedens ufejlbare Repræsentant. Han drog da ogsaa først til Rom, Pavens By og Hjemstedet for den antikke Kultur, som han havde lært at ære uden at forstaa den. Gregor II overdrog, efter mange Samtaler med den virkelystne og lærvillige Munk, Bonifatius „at drage ud og besøge Germaniens vilde Folkeslag og bringe dem Guds Ord." 719 drog han afsted, først til Willibrord i Friesernes Land for at lære og øves, derefter til Hessen og Thüringen, hvor der alt tidligere var drevet Mission, og hvor hans Gerning derfor fuldt saa meget blev en Reformators som en Missionærs. Som saadan var han den Mand, Rom kunde bruge. 4 Aar efter viedes han til Biskop og aflagde ved den Lejlighed følgende Ed: „Jeg ... sværger ved den udelelige Treenighed .. at bevare hele den hellige katolske Tro i dens Renhed og med Guds Hjælp altid at blive ved denne rene Tro, der er Kilden til Frelse for de Kristne. Jeg vil aldrig, hvem der end raader dertil, gaa med til at handle imod denne hellige almindelige Kirkes Enhed, men ... jeg vil bevare min Tro og min Tros Renhed, og jeg vil i alle Ting tjene dig (ɔ: Paven) og din Kirkes Interesser, du som af Gud har faaet Magt til at binde og løse ... Hvis jeg faar Kundskab om Præster, der handler imod de hellige Fædres gamle Skikke, vil jeg intet Samkvem have med dem. Hvis jeg kan hindre dem i deres Værk, vil jeg hindre dem, og hvis jeg ikke kan det, vil jeg trofast og øjeblikkelig angive dem til den apostoliske Herre.." Ved denne Ed lægges Tysklands vordende Kirke ind under Romerkirken, og medens de italienske Bisper i deres Embedsed tillige svor „vor fromme Kejser" i Byzans Troskab, nævnes Kejseren slet ikke her, et Udtryk for, at Pavens Kirkepolitik er ved at tage en ny Retning.

Gregor II sender ham som Missionær til Tyskland 719.

Bonifatius' Bispeed. Ubetinget Lydighed mod Paven og stræng Rettroenhed.

Hedensk og kristeligt blandet sammen hos Folket.

For Bonifatius var hans nye Virksomhed baade tiltalende og ængstende. De Skildringer, han giver af Folkenes Vankundighed, er yderst oplysende for den Maade, hvorpaa hedenske Folk opfattede den nye Lære. Nogle Præster forrettede samtidig hedensk og kristelig Gudstjeneste, døbte dem, der forlangte det, og ofrede til Odin, naar det ønskedes. Ogsaa Hedninge gav sig af med at døbe; mange vidste ikke, om de var døbte eller ej; døbte Kristne dyrkede ogsaa de gamle Guder. Daaben opfattedes som et Tryllemiddel. Mange forlangte Sjæle-

messe for afdøde hedenske Slægtninge. Kristne spiser uden Skrupler hedensk Offerkød, naar de blot har gjort Korsets Tegn over det, anser ikke Hestekød

170. Messe og Nadver.

Elfenbens-Dække til Drogo-Sakramentaret (Drogo Biskop 826 - 55).
I. Forberedelse til Messe, Celebranten i Koret blandt Præsterne. — II. Han beder Confiteor for Altret. — III. Giver Diakonen Kærlighedskys. — IV. Kysser Messeboken paa Altret. — V. Gaar til sit Tronsæde. — VI Vender tilbage til Altret. — VII. Modtager de Troendes Offringer. — VIII. Frembærer Vinen. — IX. Uddeler Nadveren.

for uren Spise o. s. v. Noget af det, Bonifatius klager over som Hedenskab, er saadanne Ting, som de keltiske Missionærer med forstandig Taalsomhed havde ladet bestaa for med Lempe at føre Hedningene bort fra deres

gamle Tro og efterhaanden kristne de hedenske Skikke. De keltiske „Fripræster", der fandtes i stort Antal i Hessen, Thüringen, Bajern og Alemannien, er da

171. Bagsiden af Drogo-Sakramentaret.

I. En Diakon indvies. — II. Kristus døben i Jordan (mærk den antikke Flodgud nede til venstre). — III. Kristus velsigner Disciplene. — IV. Indvielse af den hellige Olje (?). — V. Kristi Himmelfart (?). — VI. Indvielse af en Kirke (?). — VII. Fremstilling til Dåb (?). VIII. Indvielse af Dåbsvandet. — IX. Dåb.

De keltiske Fripræster tager lempelig paa de gamle Skikke.

ogsaa Bonifatius en Vederstyggelighed. Paven indskærper at fly de fremmede Missionærer og *især de keltiske*, der prædikede en folkelig Kristendom, levede Folkets Liv, havde Kone og Børn, ansaa det for uvæsenligt, om Gudstjenesten foregik i en Kirke eller under aaben Himmel, ikke forkyndte evige Helvedes-

straffe for alle udøbte Hedninge, ikke krævede Skriftemaal o. s. v. Men Bonifatius overgaar selve Paven i Angst for at støde an mod den rette Lære. Hans Sneversind og Ængstelighed udvikles endog med Aarene. „Hvilke Fugle," spørger han i et Brev Paven, „er det tilladt at spise?" Paven svarer, at Kristne hverken kan spise Storke, Krager eller Skader. Naturligvis er Hestekød forbudt. „Paa hvilke Tider er det tilladt at spise Flæsk?" „Fædrene", svarer Paven, „har intet bestemt sagt derom; men mit Raad er dette: Flæsk bør ikke spises, med mindre det er enten røget eller kogt; hvis en og anden dog gerne vil spise raat Flæsk, bør det ske efter Paaskefesten." Paa Bonifatius' Spørgsmaal, om det er tilladt Nonner, ligesom Munke, paa de foreskrevne Dage gensidig at vaske hinandens Fødder, svarer Paven ja, thi Herren har befalet gensidig Vaskning, og vi har alle, Mænd og Kvinder, den samme Herre. Bonifatius udtaler en Gang sin Bekymring over, at han ved det frankiske Hof har maattet sidde sammen med uretmæssige Præster og vantro Stormænd; han har ganske vist kun haft legemlig ikke aandelig Berøring med dem; vil han blive fordømt derfor? Nej, svarer Paven, man maa være sammen med de onde, hvis man vil forbedre dem, og ofte finder man under et lystigt Maaltid aabne Øren, hvori man kan hviske Sandhedens Ord. — En Kristen er bleven døbt af en Præst, der ikke kunde Latin; thi i Stedet for at sige: *In nomine patris et filii et spiritus sancti* (i Faderens, Sønnens og den Helligaands Navn) sagde han: *in nomine patria et filia et spiritus sancti.* Bonifatius er bange for, at Daaben ikke duer, naar Evangeliets Ord ikke er bleven nøjagtig udtalt, og han har derfor omdøbt Manden. Men Paven dadler ham; en Daab er god, naar den er givet i Treenighedens Navn, og det er uvæsenligt, om Præstens Latin har været mangelfuldt. I disse og Hundred andre Spørgsmaal viser Bonifatius sig som den ringere, Paven som den overlegne; men den ængstelige, smaalige, barnagtige Missionær og Reformator var dog bedre skikket til sin Gerning, end den overlegne Pave vilde have været. I et Brev til Sachserne opfordrer Paven disse til ikke at søge deres Sjæls Frelse i Tilbedelse af Billeder af Sølv, Malm eller Sten, og til ikke at lade sig besnære af aandrige Taler eller af Filosofien. Opfordringen var ilde anbragt overfor Sachserne, der sikkert aldrig havde hørt Tale om Filosofien. Bonifatius tog mere haandfast paa Tingene, som naar han spottende beklagede de stakkels Hedninge, der maatte nøjes med et koldt og goldt Land, medens de Kristne ejer Lande, hvor Solen varmer og lyser, og hvor Jorden bærer Vin, Olje og Frugter i Overflod, eller som da han en Dag prædikede for en Flok Hedninge i Hessen i Nærheden af Geismar, hvor der stod en gammel, Odin helliget Eg, og han efter en ildfuld Tale gik løs paa Egen med sin Økse og fældede den, hvorpaa han i de følgende Dage af Træet lod tømre et Kapel. Det var af den Art Handlinger, som Missionshistorien er saa rig paa, iværksat under Øjeblikkets Stemning men derfor ingenlunde uoverlagt; var den mislykkedes, kunde det have kostet ham Livet. Vi ser ogsaa Barbar-Missionæren bruge mindre heltemodige Midler til at imponere og blænde. En Gang bad han en Veninde, en skrivekyndig, angelsachsisk Abbedisse, om med gylden Skrift at afskrive Apostlen Peters Breve, „for at jeg kan vise dem frem for disse vantro Væsner og saa-

Bonifatius' Angst for at overtræde Kirkeregelerne.

Hans Dristighed og Dygtighed som Missionær.

Den hellige Eg ved Geismar.

ledes indgive dem Ærefrygt for den hellige Skrift." Man kan se Missionæren staa og prædike Guds Ord og især fremhæve Apostlen Peter, Vogteren af Himmeriges Nøgler, læse op af hans Breve og saa med ét vise det maabende Folk det guldskrevne Sendebrev fra selve den store Apostel.

Bonifatius' kirkelige Organisationsarbejde.

Jævnsides Missions- og Prædikantgerningen gik en stadig mere og mere omfattende Virksomhed som kirkelig Organisator. Bonifatius stod stadig i Forbindelse med sit Hjemlands fromme Mænd og Kvinder. Fra England kommer hans ivrigste Hjælpere som Burchard, senere Biskop i Würzburg, og Lull, senere Bonifatius' Efterfølger som Ærkebisp i Mainz. Med en Række Kvinder i sit Hjemland skiftede han Breve, saaledes med Abbedissen Eadburg — hende, der havde afskrevet Petersbrevene med Guldskrift. Brevene til hende indeholder mærkelige Udtryk for en Slags mystisk Kærlighed; „han omslynger hende med en aandelig Kærligheds gyldne Baand og trykker hende til sig i et himmelsk og jomfrueligt Kærlighedskys." I hendes Kloster oplærtes en Slægtning af Bonifatius, Lioba, sine Forældres eneste Barn, der som ung Pige forlod sin syge Moder, som var Enke, for at klostergive sig. Hun var „skøn som Englene, henrivende i Samtaler, lærd i Skrifterne," iøvrigt om muligt endnu mere overtroisk end Bonifatius; som han interesseret for smagløse, barnagtige Rimerier men tillige, som han, ikke uden praktisk Dygtighed. Hun og en kvindelig Slægtning ved Navn Thekla og flere andre Kvinder drog over til Tyskland for at hjælpe Bonifatius. Med sine angelsachsiske Venner og Veninders Hjælp kunde han grundlægge Munke- og Nonneklostre — f. Eks. i Fritzlar, Fulda, Amöneburg, Kitzingen, Ochsenfürth, Tauberbischofsheim, sidstnævnte under Liobas Ledelse; flere dér uddannede Nonner traadte senere i Spidsen for andre Klostre. Alle de nye Klostre ledes i streng romersk Aand og fik i den følgende Tid næppe ringere Betydning for den kirkelige Organisation end de nye Bisper. — 732 blev Bonifatius udnævnt til Ærkebisp. I Hessen, Thüringen, Baiern og Alemannien opretter han Bispedømmer og indvier Bisper, stadig under pinlig Iagttagelse af Romerkirkens Interesser og Krav. Gregor skriver i et Brev, hvori han lykønsker Ærkebispen til hans velsignelsesrige Gerning: „Lad ikke af med, kære Broder, at undervise Bisperne i den romerske Stols hellige, katolske og apostolske Tradition, for at deres endnu tunge og uoplyste Aand kan oplyses og de kan gaa Frelsens Vej." I 751 blev Mainz hans Ærkebispesæde. „I Kraft af den salige Apostel Peters Myndighed bestemmer vi, at Kirken i Mainz fra nu af og til Tidernes Ende skal vedblive at være din og dine Efterfølgeres Metropol; og under den skal være .. alle Germaniens Nationer som du, Broder, ved din Prædiken skal oplyse om Kristi Kirke." Disse Paveord af Zacharias udtrykker i kort Begreb, hvad der er Bonifatius' store, historiske Gerning. Tyskland er fra nu af mere end et geografisk Begreb; det er paa Vej til at blive en kirkelig Enhed under den romerske Kirke. Og denne kirkelige Enhed gaar forud for og har lagt Grunden til den politiske Enhed. Mainz blev Tysklands kirkelige Hovedstad, mange Hundred Aar før Landet fik en politisk Hovedstad. Mainz kan for Tysklands Historie sammenlignes med Reims for Frankrigs. Den Kristendom, Bonifatius prædikede, holdt sig ikke; den veg, naturligt nok, for en mere folkelig Afart;

Han grundlægger Klostre med angelsachsiske Venner og Veninders Hjælp.

Bonifatius bliver Ærkebisp 732.

Bonifatius gør Tyskland til en kirkelig Enhed under den romerske Kirke.

men den kirkepolitiske, romersk-katolske Gerning, han øvede, var af saa afgørende Betydning baade i kirkelig og politisk Henseende, at hans Navn med Rette stilles foran alle verdslige Fyrstenavne.

Karl Martel dør efter at have delt Riget mellem sine Sønner Karlman og Pippin.

Karl Martel døde 741. I de sidste Aar havde han regeret uden Konge, idet Theoderik var død 737. Karl mente næppe, Tiden endnu var inde, til at han kunde tage Kronen, men gjorde Regning paa, at Frankerne efterhaanden vilde glemme deres gamle Kongehus. Efter Aftale med Stormændene delte han kort før sin Død Riget mellem sine to ægtefødte Sønner *Karlman* og *Pippin*. Med en bajersk Frille, Svanhild, havde han en Søn, Grif, der mente sig forurettet, og som trods megen Imødekommen voldte Brødrene adskilligt Bryderi sammen med flere af de undertvungne Hertuger, der nu søgte Lejlighed til at gøre sig fri. Først efter 8 Aars Forløb, da Grif døde, just som han stod i Begreb med at søge Longobardernes Hjælp, kom der Fred igen. Brødrene havde sejret paa alle Punkter.

Karlman og Pippin vil reformere Præstestanden.

Men trods Krigene havde Brødrene ikke forsømt den indre Styrelse. Karl Martel havde kuet de kirkelige „Tyranner"; han havde sat lydige Folk over Kirkegodset, hvad der vel ogsaa var det første fornødne for en ordnet Styrelse; men han havde næppe Forstaaelse af, hvilken Hjælp en vel organiseret Præstestand med fornøden Anseelse og Myndighed kunde yde Arbejdet for Ro og Orden i Staten. Anderledes hans Sønner. Karlman var den, der var mest Barbar; en vis Degeneration spores i hans uroligt svingende Væsen. Han kunde være tøjlesløs grusom og fortvivlet angerfuld, og han afbrød sin Manddomsgerning for at gaa i Kloster. Pippin synes at have haft sine Forfædres Ligevægt i Sindet, deres sejge Udholdenhed, deres ret ringe Anlæg for Mystik. Det blev da ogsaa ham, der førte Slægtens Politik til dens foreløbige Afslutning, ham, der plukkede den modne Frugt. Hverken han eller Broderen forhastede sig. Kort efter Faderens Død satte de en Ætling af den gamle Kongestamme Kilperik III paa Tronen, vistnok fordi de mente, at de derved lettere bragte forskellige Stormænd som Hertugerne af Baiern og Akvitanien til Lydighed, — ved det Skin af Legitimitet som den merovingiske Skyggekonge gav deres Magt. Karlman gav sig straks i Lag med det kirkelige Reformarbejde inden for sin Del af Riget, den nordlige Halvdel af Frankerriget: Austrasien, Thüringen og Alemannien. Det var derfor naturligt, at hans Opmærksomhed vendtes mod Bonifatius, selv om han ingenlunde tænkte sig den kommende Kirkereform i Bonifatius' romersk-katolske Aand. Hvem af de to, der har gjort det første Skridt til Samarbejde, er uvist; men allerede i Foraaret 742 holdtes den første frankiske Reformsynode, hvor Bonifatius var tilstede som Karlmans Raadgiver.

Bonifatius bliver Karlmans Raadgiver.

Præstestandens sædelige Forfald.

Bonifatius' Opfattelse af de kirkelige Forhold i Gallien finder vi i et af hans Breve. „I over 60 Aar har Kirkens Religion været traadt under Fødder. Embederne gives til griske Lægfolk eller til Klerke, der er Kræmmere og Skørlevnere. Man ser unge Mennesker, der vokser op i Usædelighed, blive Diakoner, og skønt de om Natten paa deres Leje har fire, fem Konkubiner, forrette Gudstjeneste ... Deres Skørlevned hindrer dem ikke i at blive Præster, og efterhaanden som de dynger Synd paa Synd, stiger de fra Grad til Grad og bliver Bisper. Og de Bisper, der roser sig af ikke at være Horkarle og Ægteskabs-

172. Kristus i Glorie.

Ved Siden Keruber med øjenbesatte Vinger. Nedenfor *Oceanus* (Havet) paa en Delfin og *Tellus* (Jorden) med Børn ved Brystet. Disse to Figurer er gaaet fra den antikke Kunst uforandret over i den kristelige. (Efter Miniatur i et Sakramentar, maaske fra Corbie; Bibl. Nat. Paris).

brydere, tilbringer Tiden med Drik og Jagt og Fejder, og udgyder uden Forskel Kristnes og Hedninges Blod.* Skildringen er næppe synderlig overdreven; den passer godt til de almindelige Samfundsforhold hos Frankerne paa den Tid. Som Pavens Mand tilføjer Bonifatius nogle lidenskabelige Forbandelser over

et Par mægtige „Kætterførere", hvis sædelige Vandel der ikke er noget at sige paa, men som prædiker de afskyeligste Vranglærdomme; vi genkender let i de to Kættere keltiske Fripræster, hvem han her som overalt forfølger med katolsk Nidkærhed.

Reformsynoder.

Paa den første Synode i 742 og paa en Række følgende, deriblandt ogsaa Synoder som Pippin lod sammenkalde for sin Rigsdel, vedtoges saa en Række Reformer, der naturligvis sent eller aldrig blev gennemførte, men hvis Krav blev et Program for den følgende Tids kirkelige Organisationsarbejde. Der begyndtes med Bisperne. „Vi har indsat Bisper i Stæderne og over dem som Ærkebisp sat Bonifatius, der er Sankt Peters Udsending." Altsaa: en Ærkebisp (som Karlman udnævner paa egen Haand, uden at spørge Paven og uden at tage Hensyn til, at Bonifatius forlængst af Paven var udnævnt til Ærkebisp) og i hver By en Biskop med fast omgrænset Stiftsomraade. Enhver Præst er underordnet Stiftets Biskop og skal til bestemte Tider aflægge ham Regnskab for sin Embedsførelse, medens Bispen paa sin Side skal holde Opsigt med Præsterne og i fornødent Fald have Hjælp dertil fra Greven; Fripræster maatte ikke mere uden særlig Tilladelse holde Gudstjeneste. Præster maa ikke mere bære Vaaben eller gaa i Krig, uden for saa vidt de er Feltpræster; thi det blev bestemt, at der fremtidig skulde læses Messer i Lejren og medføres Relikvier. De maa heller ikke gaa paa Jagt eller opdrætte Høge og Falke. De skal altid bære en særlig Præstedragt (*casula*). Usædelighed straffes strængt — med indtil to Aars Fængsel og med Pisk. For Munke og Nonner gives der tilsvarende Bestemmelser, og de skal lyde Benedikts Regler. Naturligvis indskærpes det Præsterne at bekæmpe alle Slags hedenske Skikke i Menighederne („den, der øver hedenske Skikke, skal bøde 15 solidi", hedder det i en Paragraf). Kirken skal have sine Godser tilbage; dog ikke saaledes, at de uden videre tages fra de Krigere, der har faaet dem, men saaledes, at Indehaverne beholder dem, mod at anerkende Kirkens Ejendomsret og mod at betale Kirken en aarlig Afgift — og tillige mod at yde Fyrsten Krigstjeneste. Med denne Afgørelse var Bonifatius ingenlunde tilfreds; men han var nødt til at nøjes med det opnaaelige. Den hele Ordning var endnu langt fra i Overensstemmelse med Romerkirkens Krav. Man ser den romerkirkelige og den frankiskpolitiske Opfattelse brydes mod hinanden. Paa en Synode i 748 lader Bonifatius Bisperne udtale: „Vi har erklæret og besluttet, at vi til vort Livs Ende vil bevare den katolske Tro og Enhed og vor Lydighed mod den romerske Kirke, Sankt Peter og hans Stedfortræder ... og at vi paa kanonisk Vis vil følge alle Peters Forskrifter for at blive regnede blandt hans Faar .... Alle Bisper skal aflægge Regnskab for Ærkebispen og han for Paven i Rom .." Men paa den anden Side anser Karlman og Pippin sig selv for Bispernes Overordnede. Det er dem, der sammenkalder Synoderne; med deres Mænd deltager de i Møderne og i Drøftelserne. Beslutningerne offenliggøres i deres Navne. „Hvo, som overtræder denne Befaling, som 23 Bisper og andre Præster og Guds Tjenere har givet med Fyrst Pippin og frankiske Ædlinges Samtykke, skal dømmes af Fyrsten selv eller af Bisperne eller af Greverne", hedder det i en af Konciliebeslutningerne.

Bispers og Præsters Pligter.

Indehaverne af Kirkegodset skal betale Afgift til Kirken og yde Fyrsten Hærfølge.

Den nye Ordning gør stadig Kirken afhængig af Fyrsten.

Bonifatius knytter Pavestolen og Arnulfingerne sammen.

Efter Evne havde Bonifatius søgt at gøre Pavens Over-Myndighed gældende ogsaa i den frankiske Kirke. Helt lykkedes det ham ikke, men det er hans betydningsfuldeVærk at have tilvejebragt Forbindelse og Interessefællesskab mellem Frankerfyrsterne og Paven, Forudsætningen for Arnulfingernes Kongedømme og for Karl den Stores Kejserkroning. Vesteuropas kirkelige Enhed i Middelalderen er atter Forudsætningen for hele den middelalderlige vesteuropæiske Kultur, hvis Værdi kan omtvistes men hvis Eksistens er uomtvistelig. Med Rette maa da den smaatskaarne angelsachsiske Munks Navn indtage en fremskudt Plads i Frankerrigets Historie. Selv fattede han næppe Rækkevidden af sin Gerning. Uro og Angst pinte ham ofte i hans sidste Aar. „Bed for mig," skriver han til sine Søstre i Herren Thekla og Kynegild, „bed, at mit Liv ikke skal blive goldt, at jeg ikke skal vende tilbage til Ham, der har sendt mig, uden Følge af Sønner og Døtre. Bed for mig, at Herren ikke skal anklage mig for at have nedgravet det mig betroede Pund, at han ikke i Stedet for at lønne mig skal straffe mig for et frugtesløst Arbejde." Det er Missionæren, der skyder Politikeren, Reformatoren til Side. Helvedfrygten overmandede ham. 755 besluttede han at „sikre sin Sjæls Frelse" ved det eneste ufejlbare Middel. Han sagde til sine Venner, at han vilde til Friesland, og han endte sine Formaninger til dem med de Ord: „Bered alt, hvad der er nødvendigt til vor Rejse, og læg min Ligskjorte i min Bogkasse." Frieserne gav ham 755 den Martyrdød, han higede efter. Hans Lig blev ført til Klostret i Fulda, der blev et af de ærværdigste i Tyskland.

Bonifatius søger Martyrdøden for at sikre sin Sjæls Frelse.

Han dræbes af Frieserne 755.

Karlman gaar i Kloster 747. Pippin vil være Konge.

I 747, inden Kampen med Grif og de oprørske Hertuger endnu var helt til Ende og midt under det kirkelige Reformarbejde, gik Karlman i Kloster, først paa Soracte senere paa Monte Cassino. Pippin, der nu var Eneherre, fortsatte og tilendebragte Kampen og Reformerne. Og nu syntes Tiden ham inde til at vove det afgørende Skridt. Naar Arnulfingerne saa længe havde fundet sig i at have Magten uden at have Kongeværdigheden, var det, fordi de vidste, at Ærbødigheden for den gamle Kongestamme, for Klodvigs Æt stadig var levende i Folket. Men nu havde Pippin vundet en ny Forbundsfælle, som Frankerne tidligere næppe havde regnet med — den katolske Præstestand og Paven — og som ikke længer kunde overses. Den Forbindelse, som Kirkereformen havde skabt mellem Pippin og Rom, gjordes ved den byzantinske Billedstrid og de longobardiske Kongers Politik til et gensidigt Interesseforhold. Nu var Øjeblikket kommet til at bringe alle disse Forudsætninger til at virke, nu kunde Pippin antage, at hans nye Forbundsfælles Myndighed var stærk nok til at opveje Frankernes svindende Ærbødighed for Merovingerstammens Skyggetilværelse. Han vovede Forsøget. Om Enkelthederne vides næsten intet. 751 sendte han „efter Frankernes Raad og med deres Samtykke" Fulrad, Forstander for Saint-Denis-Klostret, og Burchard, Biskop af Würzburg, Bonifatius' Discipel, til Pave Zacharias „for at raadspørge ham med Hensyn til Frankernes daværende Konge, der havde Kongenavn uden at have kongelig Magt." Zacharias gav, hedder det, det orakelmæssige Svar, „at det var bedre at kalde den Konge, der havde Magten, fremfor den, der ingen Magt havde." I November Maaned s. A. sammenkaldte Pippin saa en frankisk Folkeforsamling i Soissons, hvor

Han søger Pavens Støtte dertil.

han „i Kraft af alle Frankernes Valg, Bispernes Indvielse og Stormændenes Indvilgelse blev sat paa Tronen sammen med sin Hustru Bertrad.“ Kilderik og hans Søn blev kronragede og klostergivne og dermed endte Merovingernes Saga. *Pippin bliver Konge paa Folkemødet i Soissons 751.*

Pavens Hjælp maatte imidlertid betales. Og Paven var i Nød. Longobarderkongen Aistulf (III, 204), truede Rom og Ravenna, der var Fare for et longobardisk Kongerige Italien. Zacharias døde i Foraaret 752; og hans Efterfølger Stefan II prøvede først at gøre Indtryk paa Aistulf og satte hele det romerske Maskineri: Gaver, Sendefærd, Ceremonier, Bønner og Formaninger i Bevægelse, men til ingen Nytte. Saa længe der var noget tilbage af den byzantinske Kejsers Herredømme i Italien, var Longobarderriget truet. Aistulf var ikke pavefjendtlig, men kejserfjendtlig; han og hans Folk forstod ikke, hvorfor Paven netop nu forsvarede den billedstormende Kejsers Ret, forstod ikke den romerske Politik, der først og fremmest var rettet paa at hindre Italiens Enhed. Men Roms og Ravennas naturlige Forsvarer, Kejseren i Byzans, kunde paa Grund af Kampe med Araberne og paa Grund af de Folkebevægelser, den billedstormende Politik havde fremkaldt, ingen virksom Hjælp bringe. Stefan II vendte sig da til Pippin. Med en Pilgrim sendte han denne et Brev, i hvilket han bad ham om at sende paalidelige Folk til Rom, for at han i deres Følge kunde drage til Frankerkongen. Det skete, og det første Møde mellem Pippin og Paven fandt Sted 6. Januar 754 ved Ponthion. Pippin lovede Paven Hjælp mod Longobarderne, men mødte nogen Modstand hos de frankiske Stormænd, der endnu ikke kunde bekvemme sig til at følge den nye Politik og især nødig gik med til Kamp mod de gamle Forbundsfæller*). For yderligere at styrke sin Stilling lod Pippin da Paven, — der Vinteren over boede i Saint-Denis Klostret, — salve sig, sin Dronning og sine to Sønner. Paven forbød højtidelig Frankerne under Bans Straf nogensinde at vælge en Konge udenfor denne Slægt, „der var bleven ophøjet ved sin Fromhed, og som de hellige Apostle havde viet gennem deres Stedfortræder Paven.“ Nu var Pippin Herrens Salvede, ikke længer blot Konge ved Frankernes Valg. Tronen og Alteret havde sluttet Forbund. Muligvis gjorde Handlingen og den dertil knyttede Forestilling allerede den Gang et vist Indtryk paa Frankerne; i Tidens Løb fik den i hvert Fald stor Betydning. Pippins første Skridt overfor Aistulf var at sende ham en Opfordring til for Sankt Peters og Sankt Paulus' Skyld ikke at angribe Rom. Da denne Opfordring intet

Paven trues af Aistulf.

Pave Leo kommer til Frankrig for at faa Hjælp mod Longobarderne 754.

Pippin salves til Konge af Paven.

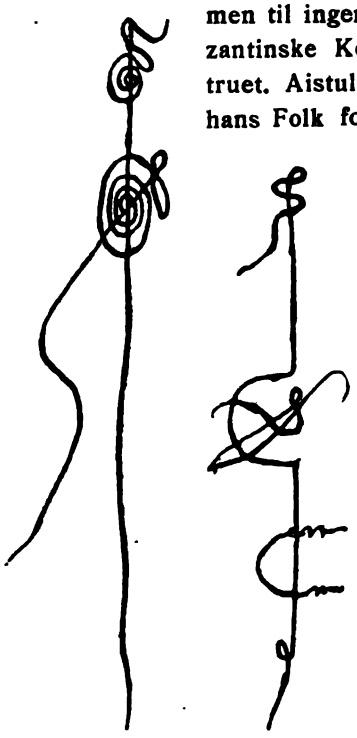

173. Krismon fra 650. 174. Krismon fra 889.

Et Krismon er et symbolsk Tegn, der sattes i middelalderlige Dokumenter og skulde udtrykke en Anraabelse af Kristus, maaske for at stille Dokumentet under Guds Værn. I de ældre Krisma er Grundtrækket et X, det græske Begyndelsesbogstav i Navnet Kristus, i de senere et C, Begyndelsesbogstavet i Navnets latinske Form. En Levning af denne Skik findes maaske i det Tegn, Lægerne pleier at sætte paa deres Recepter.

*) Karlman forlod endog sit Kloster for at fraraade Pippin at bryde med Longobarderne.

Pippin gaar over Alperne og slaar Aistulf 754.

nyttede, drog en frankisk Hær over Alperne (Efteraar 754), slog Aistulf og gik mod Pavia. Aistulf maatte da indlade sig paa Forhandling. Han benyttede sig af den hos mange frankiske Stormænd endnu levende Uvilje mod den longobarderfjendtlige Politik, saaledes at Pippin ikke ansaa det for raadeligt at føre Kampen igennem. Trods Pavens Advarsler mod at stole paa den „troløse og ugudelige" Aistulf, sluttedes den Overenskomst, at Aistulf skulde opgive Ravenna og forskellige andre Byer i Exarkatet. De blev afstaaede til Pippin, som derefter ved Gavebrev overdrog Paven dem. Dette Gavebrev er et Symbol paa den afgørende Forskydning i Europas storpolitiske Forhold, der nu er fuldbyrdet.

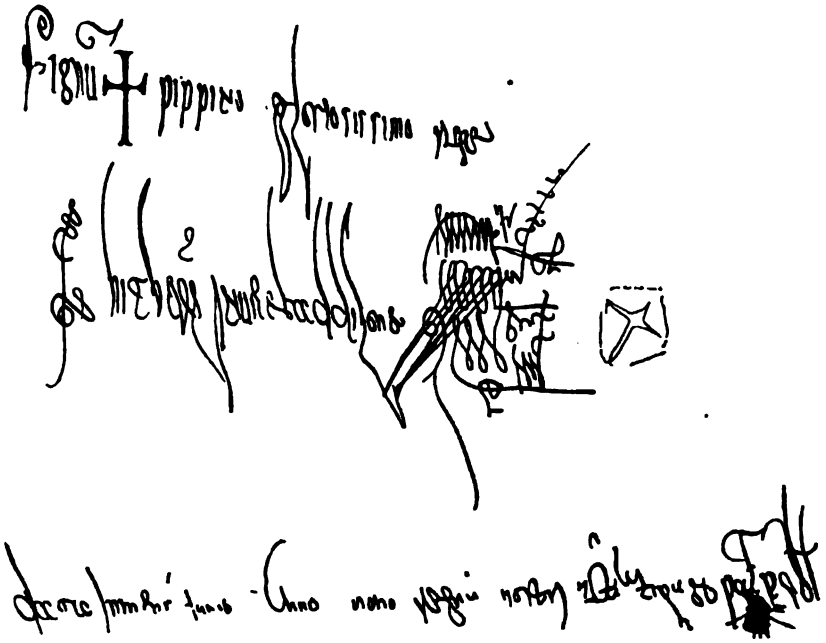

175. Underskrift paa et Gavebrev til Klosteret Fulda, 760 (I preuss. Statsarkiv i Marburg).
Signum + Pippino gloriosissimo rege
(Krismon) Hitherius in vice Baddilone
Derefter Kanslerens Rekognitionstegn = Hitherius subscripsi.
Data in mense Junio anno nono regni nostri Actum Atiniago (ɔ: Attigny) palatio publico.
Hitherius er Kansleren, Wigbald („Baddilone") Skriveren. Pippins Underskrift bestaar i, at han udfylder et aabent Rum i Korsskæringen +.

Vesterlandene siger sig helt løs fra Østrom.

De nævnte Stæder stod jo, ligesom Rom og alle andre ikke-longobardiske Dele af Italien, under Kejseren i Byzans. Det mejsommeligt og svagt hævdede Herredømme i Italien var den skrøbelige Traad, der endnu knyttede de byzantinske Forestillinger om, at det gamle Romerrige varede ved, til Virkeligheden. Nu brast den. Klodvig havde vedkendt sig et vist ubestemt Afhængighedsforhold til Kejseren; for Pippin, Folkets kaarede Konge og Kirkens Salvede, var en saadan Tanke ganske fremmed, ligesom den sikkert ogsaa var forsvundet af Folkenes Bevidsthed. Arabernes Sejrsgang over den gamle Kulturs og den kristne Kirkes Hovedlande var bleven stanset af den store frankiske Barbar; Arnulfingernes og Bonifatius' Kirkepolitik havde aabnet nye Udsigter *mod Nord* for St. Peters Efterfølger, medens de byzantinske Kejseres Myndighedskrav rummede

en stadig Fare for den rette Tro uden paa den anden Side at yde Paven noget virkeligt Værn. Pippins Gavebrev — paa Lande og Stæder, der stod under Kejseren i Byzans, — viser da, at Ærefrygten for Østrom er svunden bort hos Pippin som hos Paven.

Paven hidser Pippin mod Aistulf.

Pave Stefan II.s Arbejde paa at virkeliggøre Gavebrevets Løfter under Aistulfs fortsatte Modstand er et af de interessanteste Afsnit i den haandfaste romerkirkelige Politiks Historie. De bevarede Breve fra Paven til Pippin er yderst oplysende for Tidens religiøse Forestillinger, lige betegnende for Afsender og Modtager. Paven er meget utilfreds med Pippins nødtvungent lemfældige Opgør med Aistulf i 754. Atter og atter „farer Djævelen ind i den onde Longobarderkonge", saa han bryder sine Løfter, fordi Pippin ikke er gaaet grundigt nok til Værks. Atter og atter indskærpes det Pippin, at han ved „i endnu højere Grad at forsvare Kirken maa vise sig St. Peters og Guds Naade værdig." Kort efter den lette Sejr i 754 paastaar Paven, at Sejren skyldes et aabenbart Mirakel af St. Peter. „Hvorfor har I da troet Løgnen (ɔ: Aistulfs Løfter) mere end Sandheden?" (ɔ: Pavens Advarsel mod at stole paa Aistulfs Løfter). „Ingen menneskelig Tunge kan udtrykke den Skændsel, Aistulf har bragt over Kirken. Hvis Stenene kunde tale, vilde de græde." Augustins ledende Tanke staar lyslevende op igen: Verdenshistoriens af Gud bestemte Maal er Virkeliggørelsen af *Civitas Dei*, Guds Stat paa Jorden. Til Pippin og hans Sønner, der altid kaldes Konger og Patricier, skriver Paven: „Derfor har Gud ved Sankt Peters Formidling ladet mig salve eder, paa det at hans Kirke ved eder maa blive styrket." „Hvad I har lovet St. Peter maa I holde; heller intet love end ikke holde." „I vil komme til paa Dommens frygtelige Dag at gøre Regnskab for, hvorledes I har kæmpet for Apostelfyrsten og for Generhvervelsen (!) af hans Byer." „Gud har længe forbeholdt netop eder denne gode Gerning; ingen af eders Forfædre er bleven holdt værdig til denne lysende Gave. Eder har Gud udvalgt, I er kaldede. Hjælp da uden Tøven St. Peter til hans Ret. I skal handle saaledes, at I sejrer paa Jorden og ved St. Peters Forbøn bliver salige i Himlen." Ved en kraftig Dialektik naar Paven til ligefrem at hævde, at Krigen mod Longobarderne er en fra Evighed af forudbestemt *Naade* for Pippin. Frankerkongen maa takke Paven, fordi han er bleven regnet værdig til at hjælpe ham: „Gud havde jo ogsaa hertil kunnet bruge andre Midler; men da han saa' eders Fromhed, besluttede han at lønne jer derved, at han lod jer vinde denne Fortjeneste af St. Peter." Kirkens „aandelige" Virkemidler i Datiden fremtræder her i utilsløret Nøgenhed: Trusel om Helvede og Løfte om Himmerig for at fremtvinge en vigtig politisk Beslutning. Endmere betegnende er det, naar Paven i denne Sammenhæng tit slaar paa, at han er Himmeriges Dørvogter, Nøglemagtens Indehaver. Og disse Virkemidler bruges endda overfor Pippin, der saavidt det kan skønnes staar langt over sin Samtid i aandelig Klarhed. Aistulf fremstilles i Pavebrevene som en Kirkeskænder, hvis ugudelige Frækhed raaber til Himlen. Og dog fremgaar det af Pavens egen Skildring — saavelsom af andre Aktstykker fra Tiden, — at han har været en Type paa en kristelig og kirkelig Konge. Peterskirken, der den Gang laa ubeskyttet udenfor Roms Mure, led intet, da Aistulf belejrede Byen.

Civitas Dei.

Forsvaret af Pavestolen gøres til en religiøs Pligt.

Ganske vist gennemsøgte han Kirkerne, ikke for at røve deres kostbare Kar, men for at finde — Helgenben, et helligt Tyveri, der den Gang og længe efter øvedes med den frommeste Frækhed, og som i hvert Fald ikke tydede paa Ugudelighed hos Tyvene. Men i „Pavebogen" lægges det i høj Grad den djævlebesatte Aistulf til Last.

Aistulf for Rom 756.

I 756 belejrede Aistulf atter Rom. Paven skrev Brev paa Brev til Pippin for at fremtvinge et nyt Tog. Men Pippin mødte stadig Modstand hos de frankiske Stormænd. Da skriver *Sankt Peter selv* „til Pippin, hans Sønner og Frankernes Folk": „Jeg, Apostlen Peter, alle Kirkers Overhoved, jeg Apostlen Peter, jeg viser mig for jer som nærværende i Kødet og kalder jer til Hjælp mod de elendige Longobarder .... paa det at ikke mit Legeme skal falde i Fjendernes Haand. Jeg lover eder derfor min særlige Beskyttelse. Skynd jer, hjælp mig, hvis I ikke vil, at ogsaa eders Land skal oversvømmes af Folk, I ikke kender, hvis I ikke vil forspilde det evige Liv og evig fortabes. Hvis I kommer, lover jeg eder alt hvad I forlanger af mig. Hjælp mig, hvis ikke eders Legemer og Sjæle skal sønderslides og pines i den evige uslukkelige Helvedes Ild sammen med Djævelen og hans Engle, hvis ikke Gud skal adsplitte jer ligesom Israels Folk. Thi det er aabenbart, at eders Folk, Frankerne, fremfor alle andre Folk under Himlen er mig hengivent; derfor har jeg ogsaa indtil nu hjulpet jer i alle Farer og givet jer Sejr over eders Fjender. Og hjælper I mig nu, vil jeg ogsaa fremtidig give jer Sejr ... Jeg vil lønne jer derfor med et langt Liv og med Sejr over eders Fjender; alle Jordens gode Ting skal I æde og blive evigt salige; men i modsat Fald vil jeg udstøde jer fra Himlen og fra det evige Liv. *Saaledes skriver Sankt Peter selv*" (Paven nævner slet ikke sig selv i Brevet). Det er ikke helt udelukket, at denne Form for Brevskrivning (der har adskillige Sidestykker i Missionshistorien) har skullet virke paa Frankerne som en Aabenbaring fra St. Peter. Hvilken Virkning det har haft er uvist. Men Pippin fulgte Opfordringen. Byzantinske Sendemænd prøvede forgæves ad diplomatisk Vej og for gode byzantinske Guldstykker at faa ham til at give de omstridte Byer tilbage til deres lovlige Herre Kejseren. Kampen blev snart afgjort. Pavia maatte efter en kort og kraftig Belejring overgive sig. De frankiske Stormænd fik vel Pippin til at skænke Aistulf Rige og Liv; men de omstridte Stæder maatte Longobarderkongen paany højtideligt afstaa til Pippin. Abbed Fulrad drog med en Fuldmagt fra Pippin og ledsaget af Aistulfs Sendemænd rundt til Byerne og modtog Nøgler og Gisler. Nøglerne blev derpaa tilligemed Pippins Gavebrev nedlagt paa Sankt Peters Grav. Endnu samme Aar 756 døde Aistulf; paa Jagten faldt han af Hesten og slog Hovedet mod et Træ. Paven jubler derover i et Brev til Pippin, hvem han kalder en anden Moses, en straalende David: „Denne Tyran, Djævlens Følgesvend, denne blodsugende Vampyr, denne Kirkeskænder har Gud ramt og nedstyrtet i Helvedes Svælg. Just som han atter drog ud mod Rom, traf Guds Sværd ham." I Foraaret 757 døde Pave Stefan II efter at have øvet et vigtigt og skæbnesvangert Livsværk. Macchiavelli stemplede med Rette hans og Pippins Grundlæggelse af Kirkestaten som Ophavet til Fremmedherredømmet i Italien, til Italiens Splittelse, til Folkets Ulykke. Pave Stefans og Pippins Værk

„Sankt Peter" kalder Pippin til Hjælp.

Pippin overvinder Aistulf.

Aistulf dør 756.

Stefan II dør 757.

er først blevet ophævet i 1870, under Forhold, der meget minder om dem midt i det 8. Aarh.

Stefan og Pippin har skabt Kirkestaten og Fremmedherredømmet i Italien.

Aistulfs Efterfølger, *Desiderius*, fandt i Stefans Efterfølger Paul I. atter en ihærdig og uforsonlig Fjende. De følgende Aar bragte en evindelig Række Kæremaal fra Paven til Pippin; men Pavens voksende Krav synes at have gjort Pippin træt; der spores en vis Gnavenhed i hans Svar paa Pavebrevene. Dels af den Grund, dels af Frygt for Byzans blev Paul efterhaanden blidere og Forholdet mellem ham og Longobarderne mere fredeligt.

Desiderius og Paul I.

Pippins største Daad efter de italienske Felttog er den endelige og fuldstændige Erobring af Akvitanien. Som nævnt var Befolkningen her mere romansk end Befolkningen i det øvrige Gallien. *Romani* kaldes de ligefrem i en samtidig frankisk Krønike. Kampen var haardnakket. Pippin og hans i denne Sag kampivrige Stormænd erobrede Landet Skridt for Skridt under en Række Felttog. Først 768, da Akvitaniens tapre Hertug, Waifar, faldt, var Maalet naaet. En Mængde Gods inddroges under Kronen — til stor Gavn senere for Karl den Store —, Landets Styrelse ordnedes fra Grunden af; Kirkens Støtte sikredes ved Tilbagegivelse af alt Kirkegods. Denne Landvinding fik ogsaa vidtrækkende Følger. Ved Erobringen af Landet mellem Loire og Pyrenæerne paa den ene Side og ved Karl den Stores Erobring af Sachsen paa den anden Side bliver Modsætningen mellem Nord og Syd for stærk: Frankerriget sprænges. Men til Dannelsen af „Frankrig" var Akvitanien med dets stærkt fremtrædende romanske Karakter i Sprog, Sæder og Skikke nødvendig. Allerede Pippin selv synes at have øjnet Faren for den frankiske Rigsenhed. Da han delte Landet mellem sine Sønner, gik han bort fra den tidligere Delingsmaade og gav hver af dem Dele af Akvitanien og Neustrien.

Pippin indtager Akvitanien.

Akvitaniens Betydning for Frankrig.

Paa Tilbagetoget fra den sidste, afgørende Kamp i Akvitanien blev Pippin syg. I Saint-Denis samlede han de verdslige og kirkelige Stormænd om sig, og her foretoges en Deling af Riget mellem hans to Sønner Karl og Karlman. Kort efter døde den store Konge, 54 Aar gammel.

Pippin dør 768.

De to Brødre forligtes daarligt. Karlman synes at have været behersket af det gamle folkelige frankiske Syn, der saa ofte havde lammet Pippins kirkepolitiske Virksomhed, især naar den var rettet mod Longobarderne. Karlman var Desiderius' Ven, og det synes som om Karl lige efter Faderens Død har vaklet mellem at følge de frankiske Stormænds longobardervenlige Stemninger eller fortsætte Pippins Politik. Maaske tilskyndet af sin Moder, der i Fjendskabet mellem Brødrene og i Frankernes uvillige Holdning overfor den hidtil førte ufolkelige Kirkepolitik saa' en Fare for Rigsenheden og for Dynastiets Fremtid, gik han ind paa at skille sig ved sin frankiske Frille og ægte en Datter af Desiderius. At dette Skridt havde storpolitisk Sigte og betegnede et Brud med Pippins Grundsætninger fremgaar med al ønskelig Klarhed af Pave Stefan III.s Breve, hvis voldsomme Sprog kun yderligere røber den Angst, der ligger bagved. Da han hører om den paatænkte Forbindelse mellem Karl og den longobardiske Prinsesse, advarer han mod Djævlens Fristelser og anfører intet ringere Eksempel end Adams, han der ved at lade sig forføre af Eva styrtede hele

Karl og Karlman.

Karl ledes til longobardervenlig Politik.

Paven bliver angst og søger at skræmme ham derfra.

Menneskeslægten i Fordærv; „hvilket Vanvid, om Frankernes herlige Folk og eders ophøjede kongelige Slægt paa skammelig Vis besudler sig ved at indgaa Forbindelse med Longobarderne, der egenlig slet ikke kan regnes for et rigtigt Folk, og fra hvem de Spedalske nedstammer . . . I maa heller ikke glemme, at I har lovet Sankt Peter og hans Statholder at være vore Venners Ven og vore Fjenders Fjende; og de menederske Longobarder har altid været Guds Kirkes Fjender. — Derfor formaner Sankt Peter, hvem Gud har givet Himmeriges Nøgler, jer ved den levende og sande Gud og ved den forfærdelige yderste Dag, at ingen af eder gifter sig med Desiderius' Datter . . . Rejs eder mod vore Fjender Longobarderne og tving dem til at tilbagegive Guds Kirke dens Ejendom. Denne vor Formaning har vi lagt paa Sankt Peters Grav og forrettet det hellige Messeoffer over den, og den, der handler derimod, vil blive udstødt af Guds Rige og overgivet Helvedes evige Ild . . .“ At ogsaa Bajrernes Hertug Tassilo var gift med en Datter og Karls Søster Gisela trolovet med en Søn af Desiderius kunde kun øge Pavens Angst. Han havde god Grund til at føle sig utryg, og som sædvanlig sparede han ikke hverken paa Løfter eller Trusler. Foreløbig sejrede Enkedronningens og de verdslige Stormænds Indflydelse, Karl ægtede den longobardiske Prinsesse. Et afgørende Brud med Karlman, som dennes Vægring ved at hjælpe Karl mod nogle oprørske Akvitanere alligevel havde forberedt, afværgedes ved Karlmans tidlige Død 771. Karl hyldedes uden Modstand i hans Lande, men nærmede sig nu mere og mere til Faderens Politik, maaske fordi han efter Karlmans Død ikke længer havde noget at frygte af de frankiske Stormænd. Han forskød sin Hustru, medens Karlmans Enke søgte Tilflugt hos Desiderius, der truede med at støtte hendes Børns formentlige Krav paa Dele af Frankerriget, samtidig med at han fornyede Aistulfs Politik overfor Paven. Atter bad og truede denne — nu Hadrian I — Karl, der under disse Forhold maatte finde det mest hensigtsmæssigt at støtte Paven og sikre sig den frankiske Kirkes Tilslutning. Hos de verdslige Stormænd mødte han, som det kunde ventes, nogen Uvilje. Dels af den Grund, dels fordi han allerede var optagen af Kampen mod Sachserne, søgte han flere Gange at tilvejebringe en fredelig Udsoning mellem Paven og Desiderius; men det var forgæves. Saa drog han da mod Longobarderne og nærmede sig uden synderlig Modstand Pavia. Belejringen trak ud; under den drog Karl ved Paasketid til Rom, hvor Paven modtog ham med hele det kirkelige Ceremoniel: „Den hellige Fader stod tidlig paa Sabbaten op, ilede med alle Præsterne til Peterskirken og ventede her paa Trappen til Forhallen. Kong Karl kyssede ved sin Ankomst alle Trappetrinene og nærmede sig saaledes Paven, der stod oppe i Forhallen ved Indgangen til Kirken. Saa omfavnede de hinanden og traadte sammen ind i Kirken, hvor de samlede Præster sang med høj Røst: Velsignet være den, der kommer i Herrens Navn. Saa gik

Karlman dør 771 og Karl vender tilbage til Pippins italienske Politik.

Tog mod Longobarderne. Pavia belejres.

Karl i Rom. 774.

176. Karl den Stores Elfenbenshorn (Olifant). (Domkirken i Aachen).

Kongen og Paven hen til Sankt Peters Grav, knælede og bad til den almægtige Gud og Apostlenes Fyrste . .“ I de følgende Dage drog Karl og Paven fra Kirke

177. Rytterstatuette af Karl den Store i Carnavalet-Museet i Paris.
(Der er Tvivl om, hvorvidt den er samtidig).

til Kirke, og paa den fjerde Dag, da Kongen formodenlig var bleven tilstrækkelig imponeret og bevæget, formaaede Hadrian ham til at udstede et nyt Gave-

Karl stadfæster Pippins Gavebrev. brev paa den Pippinske Gave, vistnok med nogle Tilføjelser. Derefter drog Karl tilbage til Pavia, og „da der ifølge Guds Vrede udbrød voldsomme Sygdomme blandt Indbyggerne", maatte Byen snart overgive sig. Desiderius endte sit Liv i et Kloster, og Karl tog hans Land og Titel af Longobardernes Konge (774).

Longobarderrigets Undergang 774. De longobardiske Hertuger søgte i den følgende Tid, i Forstaaelse med Byzans og støttet af misfornøjede Stormænd fra Kongeriget, at styrte Karls Herredømme; men de blev slaaede og maatte hylde Frankerkongen; kun Hertugen af Benevent hævdede i længere Tid sin Selvstændighed. Frankiske Garnisoner sikrede Karls Herredømme i Italien; Oprørerne blev henrettede eller forviste, og deres Godser fratagne dem og givne til frankiske Grever. Det blev senere nødvendigt

Styrelsen af Italien. for Karl at indrette en selvstændig Styrelse for Italien. Med den Tids Samfærdselsforhold og lidet udviklede Styreformer var det umuligt virkeligt at *regere* det ret fjerne Land fra Tyskland eller Frankrig. Hans 4aarige Søn Pippin blev indsat til Vicekonge over Italien, med eget Hof og eget Kancelli, og tyve frankiske Grever fik den Opgave hver paa sit Omraade at indføre frankisk Styrelse.

Magtfordelingen i Italien. Det er vanskeligt at klarlægge Italiens politiske Geografi paa denne Tid. I store Træk var Forholdet det, at Karl var Herre over Norditalien (og Lensherre over Benevent); Byzantinerne herskede over Apulien, Kalabrien og Sicilien: Pavestaten omfattede en Del af Pentapolis (Kyststrækningen Syd for Exarkatet til Ancona) og Exarkatet og største Delen af Dukatet Rom (og maaske Korsika) medens Venezia og Dalmatien, som Frankerne ikke havde Sømagt til at tvinge, indtog en i Virkeligheden uafhængig Stilling, om de end anerkendte Byzans' Overhøjhed.

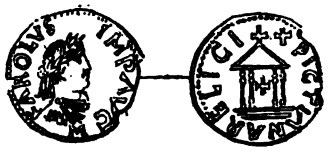

178. En Sølvdenar fra Karl den Stores Tid. (Indskrift: KAROLVS IMP. AVG. M (ɔ: Milano, Prægningsstedet). Bagsiden: XPICTIANA RELIGIO om en Kirkebygning).

Kampe med Sachserne. Allerede før Kampen i Italien begyndte, havde Karl og hans Franker optaget den gamle Kamp med *Sachserne*, d. v. s. med hele det uafhængige hedenske Nordtyskland Vest for Elben. Sachserne betyder i de karolingiske Aarbøger ikke længer en enkelt Stamme, men Befolkningen paa et Omraade af 3—4000

Sachsernes Samfundsliv. Kv.-Mils Størrelse. Hverken gammel eller ny romersk Kultur havde berørt deres Sæder og Indretninger, der saavidt det kan skønnes ingen væsenlig Udvikling havde gennemgaaet siden Tacitus' Tid. Storkongedømmet var ukendt hos dem. Stammerne valgte kun i Krig en Hertug og lededes ellers af Høvdinge. Folket var klassedelt i Adel (*Edelinger*), der ved 6dobbelt *Wergeld* (Mandebod) hævede sig op over den almindelige Frimandsklasse (*Frilinger*), under hvem igen de frigivne og Trællene stod. Der var ingen særlig Præstestand; der var hellige Lunde og Kilder, iøvrigt den gammelgermanske Religion; de døde blev brændt. Mellem Sachserne og Frankerne havde der i Aarhundreder været Krigstilstand, og den romerkirkelige Mission, Arnulfingerne støttede, havde skærpet Modsætningen. Einhart fremhæver desuden med Rette de vanskelige Grænseforhold: „Grænsen mellem vore og deres Lande laa næsten allevegne paa Sletteland, kun ganske enkelte Steder satte store Skove eller Bjærgrygge skarpe

Grænseskel; ellers øvedes langs Grænsen uafbrudt Drab, Røverier og Brand fra begge Sider". 772 udsendtes det første frankiske Krigstog over Rhinen gennem Hessen ind i Sachsernes Land. Det befæstede Ehresburg indtoges; lidt Nord derfor i en hellig Lund fandtes en Træstamme af usædvanlig Ælde og Størrelse, den hellige *Irminsul*, der var Genstand for religiøs Ærefrygt; i dens Nærhed opbevaredes Skatte af Guld og Sølv. Irminsul blev ødelagt og Skattene røvede, hvorpaa Frankerhæren efter et 3 Maaneders Felttog drog tilbage. I 774, mens Karl var i Italien, kom der Bud om, at sachsiske Krigere var falden ind i Hessen, havde plyndret Klostret i Fritzlar og røvet dets Skatte og Helligdomme — som Hævn for Ødelæggelsen af Irminsul. Dette fremkaldte et nyt frankisk Hævntog, og i 30 Aar drog næsten hvert Aar Tog efter Tog af frankiske Krigere ind i Sachsernes Land, før Modstanden var brudt. At Kampen blev saa langvarig skyldes snarere Sachsernes Svaghed end deres Styrke. Der var ingen politisk Enhed i det vidtstrakte Land; Modstanden var spredt; et Aar var det nogle Stammer, et andet Aar andre, der rejste sig mod Frankerne. Kun et Par Gange nævnes større stedfæstede Slag (ved Detmold og Hase). Heller ikke Frankernes Krigerflokke var nogen Sinde særlig talrige. En enkelt Mand blandt Sachserne søgte som en ny Arminius at rejse Stammerne til mere samlet Modstand; det var *Widukind*, en rig Vestfaler af ædel Byrd; men det lykkedes ham aldrig. Han træder kun sjældent frem i fuldt Lys, fører ikke an i store Kampe; han er stadig virksom i det skjulte, nu hos én Stamme, nu hos en anden. Hver Gang Frankerne har trukket sig tilbage eller er optagne af andre Kampe, bryder sachsiske Krigere frem; de nye Kirker plyndres og ødelægges, og Missionærerne flygter. Hævnen er hver enkelt Gang let nok for Karl; Barbarerne bøjer sig, angiver Hovedmændene for Oprøret; oftere omtales sachsiske Stormænd rosende for deres Troskab mod Karl; saadanne Forrædere gjorde naturligvis megen Gavn, hver i sin Egn, og det var disse Folks Holdning, der hos Frankerne holdt Haabet oppe om dog en Gang at faa Bugt med den langvarige, stadig fornyede Modstand. I 782 havde Frankerne lidt et følelig Nederlag. Ved Efterretningen herom drog Karl selv imod „Oprørerne". Han stævner de sachsiske Høvdinge til sig og æsker Forklaring af dem; alle udpeger Widukind som den egentlige Fører, men han er flygtet til Danerne og kan derfor ikke udleveres; derpaa angiver de hans „Medskyldige" i et Antal af 4500 (!) „og paa det Sted, der hedder Verden, blev de alle samme Dag paa Kongens Bud halshuggede, hvorpaa Kongen efter fuldbragt Hævn drog til Thionville, hvor han fejrede Herrens Fødselsdag og Paaskefesten". Widukind selv synes allerede

Irminsul.

Sachsernes Modstand spredt og derfor langvarig.

Widukind søger forgæves at rejse en samlet Modstand mod Frankerne.

Blodbadet i Verden.

179. „Widukinds Dobeskaal".
(Afrikansk Jaspis, forgyldt Broncindfatning. Indskrift: MVNERE TAM CLARO NOS DIDAT AFRICA RARO: „Saa herlig Gave skænker Afrika os sjældent". Skal være fundet i Widukinds Grav. Nu i Kunstgewerbe-Museum, Berlin).

Widukind falder tilføje 785.

temmelig tidlig at have indset Modstandens Ørkesløshed. I 785 „underkastede Ophavsmanden til alt Ondt, den troløse Rænkesmed, sig under Kongen og modtog Daabens Naadegave" og forsvinder derefter sporløst. Karl sendte straks efter Widukinds Daab Bud til Paven om alle Sachsernes Omvendelse, og Hadrian paabød 3 Dages Takkebønner og sendte de flygtede Missionærer tilbage. Kampen var dog ingenlunde tilendebragt med Widukinds Underkastelse. Fra 794—799 var der hvert Aar Felttog, og hver Gang førte Karl sachsiske Familier bort med sig og bosatte dem i Frankernes Land, medens frankiske Krigere fik Jord hos Sachserne; hos adskillige Stammer ombyttedes paa den Maade indtil $^1/_3$ af Befolkningen. Mod Øst og Nord var det ikke saa meget Franker, Karl benyttede som Kolonister, men derimod Slaver (Obodriter), der levede i stadig Fejde med deres germanske Naboer.

Kampe mod Bajrerne.

Medens de, ganske vist yderst tarvelige og vankundige, Beretninger om Sachserkrigen giver os Billedet af en helt igennem barbarisk Befolkning uden Samfølelse og Sammenhold og uden Evne til at erkende, endsige benytte sig af de Vanskeligheder, der jævnlig rejste sig for Frankerne andetsteds, møder vi hos *Bajrerne* et betydeligt højere Kulturtrin. Her havde Arnulfingernes kirkepolitiske Virksomhed forlængst faaet Indpas, og Bajrernes Hertug gjaldt for en frankisk Vasal. Her var en virkelig Statsenhed under et nationalt Dynasti, *Agilolfingerne,* der førte Udenrigspolitik og stod i diplomatisk Forbindelse med Longobarderne, Paven, Frankerne og Byzantinerne. Her var endelig en romerkirkelig Organisation med en Ærkebisp i Salzburg. Men denne Kirkeorganisation var for en stor Del Frankerkongernes Værk; den gjaldt med Rette for et Led i de frankiske Overhøjhedsbestræbelser; den var ufolkelig i sin Oprindelse og i sit Væsen. I Hertug *Tassilo* fik Modstanden mod de romerkirkelige og de frankiske Magtkrav en kraftig Fører. Længe indskrænkede han sig til passiv Modstand, sendte ikke Tropper til Karls italienske og sachsiske Felttog, mødte ikke ved Frankernes Rigsforsamlinger. Han var gift med en Datter af Desiderius, Liutberga, der æggede ham mod sin Faders Fjende. Han synes at have haft Planer om at rejse Longobarderne mod Karl og søgte Forbund med Kejseren i Byzans. Men et energisk frankisk Felttog i 787 nødte ham til Underkastelse, og da han endnu en Gang ved Avarernes Hjælp forsøgte en Rejsning, blev han i 788 afsat og tilligemed sin Familie klostergiven. Bajrerne svor Karl Troskab, og snart indførtes den frankiske Grevestyrelse i Landet, i nær Samvirken med den romerkirkelige Præstestand, der hele Tiden havde været imod Tassilo og lammet hans Modstand.

Tassilo.

Karl vinder Bajern 788.

Nøje Forbindelse mellem Karls Kampe i Tyskland og den romerkirkelige Mission.

Under Karls Kampe med Sachserne og Bajrerne fremtræder atter og atter Forbindelsen mellem Frankernes Sværd og den romerkirkelige Mission. Missionærer følger Krigerne, Kirker og Klostre rejses i Læ af Fæstningerne, ligesom Stiftsgrænserne senere, efter Erobringen, falder sammen med Grevskabsgrænserne. Osnabrück, Münster, Bremen, Verden, Paderborn, Minden, Halberstadt og Hildesheim bliver Bispesæder, hvorom der senere rejser sig betydelige Byer. Det er Arnulfingernes gamle kirkepolitiske Grundsætninger, der præger Erobringstogene og den senere indrettede Styrelse. Og set paa denne

Baggrund faar de sachsiske „Omvendelsestog" et vist forsonende Skær over sig. Omvendelsen ɔ: Grundlæggelsen af en romerkirkelig Organisation gaar i ét med den almindelige Stræben efter at skaffe Fred og Orden. De kirkelige Beretteres frastødende Glæde over den massevise Tvangsdaab, „der fører nye Børn ind i Guds Hus", over at „de genstridige tvinges ind under Guds milde Aag, thi Gud vil, at alle Mennesker skal blive frelste", en Glæde, som Hundred Aar senere hos en sachsisk Munk, der paa Vers fortæller om sine Forfædres Undertvingelse, fremkalder Udbrud som dette: „O Guds velsignede Miskundhed! Han vil, at alle Mennesker skal frelses . . . derfor har han givet dem (Sachserne) en saadan Troslærer, nemlig den herlige Karl, paa det at han kan knuse dem i Krig, hvem han ikke kan bøje ved Overtalelse, og saaledes mod deres Vilje bringe dem til at blive frelste . . .", denne Glæde er Udtryk for de frommes naive kirkelige Sind, næppe for Karls og hans Frankers modnere politiske Syn; den træder næsten slet ikke frem i Einharts Skildring af Kongens Liv og Bedrifter, hvori der f. Eks. slet intet nævnes om Blodbadet i Verden. Det turde endog være rimeligt at antage, at den kirkelige Begejstring for saadanne „Troshandlinger" ved denne Lejlighed har overdrevet Tallet. Paa den anden Side vilde det være ganske urigtigt at tale om Mildhed eller Taalsomhed hos Karl. I 782 udstedtes en almindelig Lov for Sachserne, den ødsler med Dødsstraffe. Med Døden straffes enhver, der bryder sin Troskab mod Kongen, enhver, der gør Indbrud i en Kirke, sætter Ild paa den eller røver Ting fra den; enhver, der dræber en Ærkebisp, Bisp, Præst eller Diakon; enhver, der holder fast ved hedensk Gudsdyrkelse, brænder en afdøds Lig, nægter at lade sig døbe eller at overholde Fasten. Alle skal i Løbet af et Aar lade deres Børn døbe; hvis ikke dette sker, skal Ædlingen bøde 120 solidi, Frilingen 30, de frigivne 15. Det forbydes at afholde Forsamlinger uden Tilsigelse af de kongelige Fogder. Det var en Slags Belejringstilstand, der varede, saalænge Befolkningen ydede alvorligere Modstand. En ny Sachserlov fra 797 afskaffede igen Dødsstraffene i mange Tilfælde og erstattede dem med Bødestraffe efter frankisk Ret, medens Sachserne iøvrigt i vid Udstrækning beholdt deres gamle Love.

Klerkenes Glæde over Karls Omvendelsestog.

Karls haarde Lov mod Sachserne. 782.

Mildere Sachserlov 797.

Frankerkongens Missionskrige drog stadig nye Følger efter sig. Erobringen af Sachsen førte til Sammenstød med Danerne Nord for Ejderen og med Slaverne Øst for Elben. Bajrernes Undertvingelse førte til Krig mod Avarerne i Ungarn og Akvitaniens til Indblanding i det muhammedanske Spanien. Grænserne for Kristenkongens Virksomhedsomraade videde sig stadig længere ud.

I 755 havde Abd-el-Rhaman af Omaijadernes Slægt gjort sig til Herre i *Spanien* og løsrevet dette Land fra Kalifatet. Under den følgende Tids Uro stræbte flere nordspanske Emirer at opnaa Selvstændighed og har muligvis søgt Frankerkongens Hjælp; i 777 drog en af dem helt op til Paderborn, hvor Karl da opholdt sig. Om der fra de Kristne i Spanien er sket nogen ligefrem Henvendelse til ham er uvist; deres Stilling var næppe særlig trykket; men ogsaa uden en saadan Henvendelse kunde det ligge nær for Karl baade af politiske og kirkelige Grunde at interessere sig for Forholdene i Spanien. Lejligheden syntes nu gunstig. I 778 udbødes Leding over hele Riget, og store Hærmasser

Karls Kampe i Spanien.

Toget 778 mislykkes. drog ad forskellige Veje ind over Pyrenæerne. Toget mislykkedes, for saa vidt som Frankerne maatte opgive Belejringen af Arabernes Hovedfæstning i Nord-

Roncesvalnederlaget. Spanien, Zaragoza, og paa Tilbagetoget blev en Del af Hæren overfalden og nedhugget af Baskerne. Blandt de faldne var Bretagnes Markgreve, Roland. I de følgende Aar drog Araberne endog flere Gange plyndrende op i Gallien og bortførte Fanger og Bytte i Mængde. Nye Tronkampe i Spanien gjorde det imidlertid muligt for Karl at genoprette Nederlagene. Noget almindeligt Opbud fra hele Riget forsøgtes ikke mere; Kampen i Spanien blev en Særopgave for Akvitanerne, der paa den anden Side kun sjældent kaldtes til Deltagelse i Krigene

Karls Fremgang i Spanien. mod Nord og Øst. Først henimod Slutningen af Karls Levetid blev der Fred. Egnen mellem Pyrenæerne og en Linje parallel dermed fra Barcelona til Atlanterhavet blev underlagt Frankerne.

Kampe med Avarerne. Bajrernes Hertug Tassilo havde, som omtalt, søgt *Avarernes* Hjælp mod Karl. 791 besluttedes et stort Hærtog mod disse Hedninge „paa Grund af den utaalelige Skade, som de havde tilføjet den hellige Kirke og Kristenfolket". Einhart kalder Avarerkrigen den betydeligste af alle de Krige, Karl førte næst efter Sachserkrigen. Det første store Tog mislykkedes vistnok. Næsten alle Hestene døde af Pest, og Hæren maatte trække sig tilbage efter at have plyndret af al Evne. Blandt de følgende Aars Hændelser omtaler Beretningerne i meget taagede og utilforladelige Udtryk Erobringen af Avarernes „Ring", der skildres som en

180. Avarerring. (Efter Garnier).

Avarerringen erobres. Frankernes rige Bytte. uhyre cirkelrund Lejr omgivet af 9 koncentriske Volde. Frankerne gjorde her, hedder det, et umaadeligt Bytte af Guld, Sølv, Ædelstene, Kirkekar o. l., som Avarerne tidligere havde røvet fra deres Naboer, og som Karl nu uddelte til Paven og til Kirker og Klostre rundt om i Riget. „Hele Hunnernes (Avarernes) Adel faldt i denne Kamp", siger Einhart, „al deres Hæder gik til Grunde, alle deres Penge og Skatte blev gjort til Krigsbytte . . . Før den Tid kunde man næsten kalde Frankerne fattige, men her fandt de en Mængde Guld og Sølv i Kongeborgen („Ringen") og gjorde en Mængde Kostbarheder til Bytte i Slagene". Tilsidst synes det, som om Avarerne trængt fra modsat Side af Slaverne har anerkendt Karls Overhøjhed.

Kampe med Slaverne. Mod de forskellige *slaviske* Stammer Øst for Elben rettedes efter Sachsernes Undertvingelse en Række Tog, hvis Betydning det er vanskeligt at faa Rede

paa. Et varigt Minde om Slavefejden blev to faste Borge, Frankerne grundede ved Saale og Elben; de blev Oprindelsen til Halle og Magdeburg.

Karls sidste Kampe gjaldt de hedenske *Daner*, hos hvem Widukind i sin Tid havde fundet Tilflugt. Men her mødte han en Krigsførelse, Frankerne i deres *Kampe med Danerne.*

181. Karl den Stores Rige.

Stednavne i den gamle latinske og den nuværende franske eller tyske Form:

Ambiani — Amiens.	Corbeia — Corbie.	Mosa — Meuse.	Santonae — Saintes.
Aquisgranum — Aachen.	Engolisme — Angoulême.	Namnetes — Nantes.	Sequana — Seine.
Augustodunum — Autun.	Gandu — Gand (Gent).	Nivernum — Nevers.	Spira — Speyer.
Aureliani — Orléans.	Lemovici — Limoges.	Petragora — Périgord.	Suessiones — Soissons.
Basilia — Bâle (Basel).	Leodium — Liège.	Pictavi — Poitou.	Tornacus — Tournai
Bituricas — Bourges.	Liger — Loire.	Redones — Rennes.	Trecas — Troyes.
Bononia — Boulogne.	Lingones — Langres.	Remi — Reims.	Tullum — Toul.
Burdigala — Bordeaux.	Magontia — Mayence (Mainz).	Rhodanus — Rhône.	Turones — Tours.
Cadurcum — Cahors.	Massilia — Marseille.	Rotomagus — Rouen	Venedi — Vannes.
Catalaunum — Châlons.	Matrona — Marne.	Sancti Dionysii — Saint Denis.	Virdunum — Verdun.
Clarus mons — Clermont.	Mettis — Metz.		

hidtidige Kampe ikke havde haft Lejlighed til at gøre sig fortrolige med, Krigen til Søs. Danerkongen Godfred værnede Jyllands Sydgrænse samtidig med at han hærgede Frankerrigets nordlige Kyster. Den bedste Maalestok for den Be-

tydning, Karl tillagde denne ny Krigsart, giver hans omfattende Skibsbygnings- og Søbefæstningsarbejde i hans sidste Leveaar. „Til Krigen mod Normannerne," siger Einhart, „udrustede han en Flaade, idet han lod Skibe bygge ved de Floder, som baade fra Germanien og Gallien strømmer til det nordlige Hav. Og da nu Normannerne idelig hærgede Galliens og Germaniens Kyster, lod han Vagtposter lægge sig rundt om i alle Havne og Flodmundinger."

Karl bygger Flaade.

Grænserne for Karls Rige og Indflydelse.

Karls Rige omfattede, efter at de store Erobringskrige var tilendebragte, kort udtrykt hele Centraleuropa og grænsede mod Nord til de hedenske Daner og Nordsøen, mod Øst til de hedenske Slaver og Avarer, mod Syd til de byzantinske Besiddelser i Syditalien, til Middelhavet og til de muhammedanske Saracenere og mod Vest til Atlanterhavet. Overalt, saa langt hans Magt virkelig rakte, indførtes den romerske Kirkeordning og den frankiske Grevskabsstyrelse. Langs Grænserne vedblev der at bestaa en Række delvis uafhængige men tributpligtige Stater eller Stammer: Bretonerne, Avarerne, Baskerne, Beneventinerne, Slaverne, hvis statsretlige Stilling det er umuligt nøjagtigt at betegne, ligesom det er umuligt at sige, med hvilken Virkning Missionen dér dreves. Overhovedet er det ved de allerfleste af Karls Krige vanskeligt nøje at bestemme baade Anledning, Formaal og Resultater. De skriftkyndige og boglærde kirkelige Berettere mangler altfor ofte Sagkundskab og Stedkendskab, og hvad de gengiver af deres Hjemmelsmænds Fortællinger er hyppig misforstaaet eller tilfældigt. Og hertil kommer det ensidige kirkelige Synspunkt, de alle tænker og skriver under. Overalt, hvor de hører der er bygget Kirker og indsat romerkirkelige Præster, dér er Folket kristnet. Da den kirkelige Enhed, hvor ringe og uholdbar den end mange Steder er, for deres tillidsfulde og snevre Opfattelse dækker Statsenheden, bliver den Forestilling, de giver om Udstrækningen af Karls Rige, i Virkeligheden falsk og uholdbar. Dette har Eftertiden ogsaa let nok ved at se. Men det blev skæbnesvangert, at denne Forestilling i *Samtidens* Opfattelse ikke berigtigedes i den Hof- og Stormandskres, man skulde tro kunde se mere nøgternt paa Forholdene. At kirkelige Synspunkter er fremherskende eller ofte eneraadende hos de kirkelige Berettere er selvfølgeligt, og naturligvis *har* der i Samtiden ogsaa raadet andre Synspunkter, som det nu kun undtagelsesvis er muligt at faa Rede paa. Men disse mere praktiske, politiske og militære Synspunkter har end ikke i Datidens herskende Krese gjort sig gældende med den Styrke, vi kunde have ventet. Det har været af uberegnelig Betydning ikke blot for Eftertidens historiske Opfattelse, men ogsaa for Begivenhedernes Gang i Samtiden, at Herskerne, og ikke mindst Karl, har været henvist til at søge deres diplomatiske Medhjælp og derved ogsaa for en ikke ringe Del deres politiske Raadgivere blandt Kirkens Mænd, i den lærde og aandelige Stand. Disse Medhjælpere og Raadgivere har ved som Kirkepolitikkens utrættelige Talsmænd, selv blændede og hildede, altid at være tilstede blændet og hildet de herskende, paavirket Hensigter og Handlinger og præget de herskendes Vurderinger af, hvad der skulde opnaas og hvad

De kirkelige Kilder til Karls Historie misvisende og ensidige.

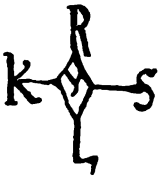

182. Karl den Stores Underskrift (Han tegnede selv kun Stregen inde i A'et. Firkanten i Midten danner O, A og V i KAROLVS).

Præstesynet paa Begivenhederne paavirker Lægmandssynet.

der var opnaaet, med et Stempel, hvis Falskhed aabenbaredes, da Rigsenheden splittedes.

Karls lærde Omgangskres arbejder for Kejsertanken.

Og Karl var paa en Maade mere blændet og hildet end de foregaaende Arnulfinger, forsaavidt han i sin nærmeste daglige Omgangskres havde en Række af Samtidens højest begavede Boglærde, der veltalende og med al den logiske Styrke, deres begrænsede og tilfældige Viden gav dem, atter og atter søgte at vinde Kongens Øre for deres højtflyvende Planer. Det er utvivlsomt denne lærde Kres, dette kosmopolitiske Hofakademi, der i Tilknytning til Begivenhederne og paa en vis almindelig Stemningsbaggrund i den kristne Verden har fostret *Kejsertanken* og iscenesat dette Middelalderens pragtfuldeste Blændværk.

Naar undtages de angelsachsiske og keltiske Smaariger hinsides Kanalen og Nordsøen omfattede Karls Rige ved Slutningen af det 8. Aarh., i hvert Fald for en romerkirkelig Betragtning, alle rette Kristne; thi Kejseren i Byzans, der dels havde vist sig magtesløs under de longobardiske Kriser, dels oftest førte en Kirkepolitik (Billedstriden III, 196 ff), der fra romersk Synspunkt var kættersk og kirkefjendtlig, gled mere og mere bort fra den Stilling, han tidligere havde indtaget i de kirkelige Kreses Bevidsthed. Karls Rige opfattes og betegnes i samtidige Breve og Digte som Kristenriget, hans Undersaatter som Kristenfolket og han selv som Kristenkongen. Dette Forhold kunde kun sammenlignes med de kristne romerske Storkejseres, Konstantins og Theodosius', Verdensherredømme, hvorom Forestillingerne levede hos Tidens Lærde. Og det var ikke nok med, at Karl var Kristenfolkets Herre og Beskytter. Som de romerske Verdenskejsere var han kendt, elsket eller frygtet langt ud over Rigets Grænser. Angelsachsiske og skotske Konger søger hans Venskab og Hjælp, og hvad mere var, Muselmændenes Overhoved, Harun al Raschid i Bagdad, sætter sig i Forbindelse med ham, sender ham kostbare Krydderier og vellugtende Vande, sjældne Dyr, saagar en Elefant og, „da Karls Landsmænd, som han havde skikket til vor Herre og Frelsers højhellige Grav og Opstandelsessted, ogsaa havde indfundet sig hos Aaron for at give ham deres Herres Ønsker tilkende, indrømmede han dem ikke alene, hvad de bad om, men ogsaa at dette hellige og signede Sted maatte tilhøre deres Herre." Karl blev paa den Maade Pilegrimmenes og de i Orienten bosatte Europæeres Velgører og Værner, et Forhold, der hos de kirkelige Digtere snart udvidedes rent fantastisk, saaledes at der senere opstod Sagn om hans Pilgrimsfærd til det hellige Land.

Karl Kristenkongen.

Karl og Harun al Raschid.

Kirken udbreder Kendskab til Samtidens Hændelser.

Levnede Skriftværker gør os det muligt nogenlunde at følge, hvorledes Begivenhederne, eller den kirkelige Fortolkning af dem, bekendtgøres rundt om i Riget. Naturligvis er selve den ensartede romerkirkelige Organisation Riget over det vigtigste Middel til forholdsvis hurtig og sikker Meddelelse. Hver Gang et frankisk Tog mod Hedningene forberedtes, paabød særlige kirkelige Udsendinge Bønner om Sejr i alle Kirker og Klostre, og virkelige eller formentlige Sejre kundgjordes paa samme Maade. Men ved Siden af dette regelmæssige Efterretningsvæsen, hvortil naturligvis kom Folkeforsamlinger og andre mere verdslige, administrative Efterretningsmidler, var Pilgrimsfærdene ogsaa i den Henseende meget virksomme. Netop i Tiden 750—800, den Tid i hvilken Forbindelsen

Pilegrimmene.

mellem Rom og Frankerriget fæstnes og den romerkirkelige Mission og Organisation var i kraftigst Vækst, spores en stærk Forøgelse af Pilgrimstogene. De gik hovedsagelig til Rom, Sankt Peters og Martyrernes Stad, den gamle Vidunderby med Apostelfyrsternes Grave. Driftige Munke i Rom forfattede smaa praktiske „Førere" med Beskrivelse af Byens gamle og nye Herligheder. Betydelige Fremmedkvarterer opstod, af hvilke navnlig Frankernes, Angelsachsernes, Friesernes og Longobardernes fremhæves. Her logerede Pilegrimmene og her tog mange varig Bopæl; Rom blev atter en kosmopolitisk By. En Begivenhed som Karls Indtog i Rom 774 havde mange ikke-romerske Tilskuere, Lægfolk og Præster, der snart under Tilbagerejsen og efter Hjemkomsten hver i sin Kres og hver med sin Fortolkning og Overdrivelse fortalte om Paven og Helte- og Kristenkongen. Paa den Maade skabtes rundt om i det kristne Europa hvad man med en vis Ret kan kalde en Slags Folkestemning, naturligvis væsenlig i kirkelige Krese, men sikkert ogsaa hos adskillige, mest fornemme Lægfolk.

Kirkelig paavirket Folkestemning.

Var der saaledes dannet en vis almindelig Stemningsbaggrund, der har været Kejserplanerne gunstig, foregik der ogsaa henimod Aar 800 Begivenheder, som i de ledende Krese gav de ubestemte Ønsker og Planer fastere Form. De byzantinske Kejseres Stilling som den kristne Verdens, Roms og Pavens Skytsherrer glider, som berørt, mere og mere ud af den almindelige Bevidsthed i 8. Aarh. Hvad Forholdet til Paverne angaar, saa giver det pavelige Kancelli afgørende Oplysning herom. Det var gammel Skik, at Breve og Dokumenter dateredes efter Kejserens Regeringsaar, og at enhver Pave efter at være bleven valgt søgte Kejserens Stadfæstelse. Under Pave Paul I opgives i 757 Dateringen efter Kejseren; ganske vist optager Hadrian Skikken igen, men kun i kort Tid; i et Brev fra 775 bruger han Formlen: „1. Januar i den fromme Kejser Konstantins 10. Regeringsaar (?) og i det første Aar af den af Gud kronede fromme Kong Karls Patriciat", og senere daterer han efter sit eget Papat. Kejserlig Godkendelse af Pavevalg søgtes sidste Gang 731 (under Leo III Isaureren, Billedstormeren) af Pave Gregor III. I den følgende Tid, efter at Forbindelsen med Arnulfingerne var knyttet, ser man nyvalgte Paver henvende sig til Frankerkongen paa næsten lignende Maade som forhen til Kejseren, men nogen fast Praksis udvikler der sig ikke. Pave Hadrian, der var af fornem Byrd og valgtes uden Modstand i Rom, hvor han stadig kunde regne paa sin mægtige Slægts Støtte, og som fæstnede sin Stilling yderligere i sit forholdsvis langvarige Papat, søgte, skønt Forholdet mellem ham og Karl gennemgaaende var meget venskabeligt, at afvende den Fare, der fra Frankerkongens Side truede Pavens Uafhængighed. Men hans forsigtige Forbehold og Protester gjaldt subtile Formaliteter (f. Eks. Betydningen af Karls Titel af Patricier), som man udenfor det pavelige Kancelli havde vanskeligt ved at interessere sig for. Da han desuden paa det voldsomste angreb Grækerne („frække, ugudelige, kætterske, fordærvede, troløse, af Gud forbandede") og omvendt priste Karl i klingende Udtryk — som den, der overgaar alle tidligere Konger og Kejsere i Rettroenhed, som en ny Konstantin — bidrog han i Virkeligheden kun yder-

Vesterlandenes Løsrivelse fra Byzans fremmer Tanken om Kejserdømmet.

Hadrian søger at holde Paven uafhængig af Frankerkongen.

ligere til at fremhæve Frankerkongens Anseelse. Karl paa sin Side tilbageviste med sejg Fasthed alle pavelige Forsøg paa at fortolke de vistnok ret ubestemte Aftaler om den ny Kirkestats Omfang og statsretslige Stilling til Fordel for Paven. I en Række Breve til Kongen klager Hadrian over, at Karls Gavebrev af 774 med dets Løfte om Udvidelse af Landomraadet ikke blev bragt til Udførelse. Paa den anden Side var der for Paverne noget utrygt og utilfredsstillende i, at saavel de Pippinske Gavebreve som det Karolinske var uden lovmæssigt Grundlag; de gjaldt jo den byzantinske Kejsers Lande, og deres Gyldighed var aldrig bleven godkendt fra byzantinsk Side; under ændrede Forhold kunde der heraf opstaa alvorlige Farer for Kirkestatens Selvstændighed. Det er de Ønsker og dette Savn, der fremkalder et af de berømteste kirkelige Falskneriер i Middelalderen, kendt under Navnet *Donatio Constantina*, „Konstantins Gavebrev", fremkommen omkring 775. Det gik ud paa, at Kejser Konstantin den Store i Erkendelse af, at den pavelige Værdighed staar over den kejserlige, flytter til Konstantinopel for at overlade Paven Rom og Herskermagten over „Hesperiens" (Vestens) Egne. At Brevet er falsk er forlængst godtgjort (af Laurentius Valla i 15. Aarh.). Den psykologiske Forklaring af dets Fremkomst er mere usikker. Hensigten med det er jo tydelig nok: paa samme Tid at fastslaa Pavestolens Ret til den saa længe og saa vedholdende attraaede Landudvidelse og at skaffe det hidtil manglende Retsgrundlag: Kejserens egenhændige Overdragelsesdokument. Om det faktiske Falskneri saa er den bevidste Afslutning paa et bevidst Tilsnigelsesforsøg, eller om Forholdet har været det, at den stadige Gentagelse af det samme Krav i de højere romerkirkelige Kreses Bevidsthed hurtigt og umærkeligt har skabt Forestillingen om et gammelt Retskrav, hvis egenlige Gyldighed var uomtvistelig, men som manglede en ren udvortes, juridisk Formulering, — er næppe til at afgøre. Begge Muligheder har deres tilstrækkelige Forklaring i den grænseløse intellektuelle og moralske Letfærdighed, der er et Særkende for Datidens kirkelige Krese. — Noget Resultat af det dumdristige Falskneri opnaaedes ikke, hverken i Retning af Landudvidelsen eller af verdslig Uafhængighed. Frankerkongen var ubevægelig, da Paven i 778 i et Brev til ham fremsatte de Krav, hvis Berettigelse skulde søges i det konstantinske Gavebrev, og en Henvendelse til Byzans, som den utrættelige Hadrian foretog nogen Tid efter, da Kejserinde Irenes billedvenlige Kirkepolitik tillod en Tilnærmelse fra Romerpavens Side, blev aldeles virkningsløs. Saavel det falske Gavebrev som Forsøget paa at knytte Forbindelse med Byzans som en Modvægt mod Frankerkongens voksende Overmagt viser imidlertid, at Pave Hadrian har set den Fare, der truede Romerkirkens Selvstændighed. Men han døde 795 og hans Efterfølger, Leo III, var ikke i Stand til at fortsætte den dristige Politik. Han var af ringe Byrd og havde tjent sig op i den pavelige Administration. Det var den romerske Præstestand, der satte hans Valg igennem imod Adelen, som var bestemt paa at trodse den nye Pave, noget der iøvrigt viser en højst interessant Modsætning mellem Pavens uhyre Autoritet rundt i de kirkeligt organiserede Lande og hans svage Magtstilling i selve Rom. Straks efter sit Valg lod Paven sine Legater overrække Kong Karl Sankt Peters

„Konstantins Gavebrev" fabrikeres for at grundfæste Pavens Ret til Kirkestaten.

Karl afvisende over for Pavens Uafhængighedslyst.

Leo III søger ind under Karls Værn.

Nøgler og Byen Roms Fane. Nøglerne var kun et traditionelt Høflighedsbevis, men Fanen betød, at Paven anerkendte Karl som Roms Skytsherre, en Tanke, der nærmere udvikledes i en medfølgende Skrivelse, hvori han opfordrer Kongen til at skikke en Sendefærd til Rom for at modtage Romernes Troskabsed. Til Minde herom opsattes i Lateranen et stort Mosaikbillede, hvorpaa man ser Kristus, der udsender Apostlene for at prædike Evangeliet; paa den ene Side af denne Gruppe sidder Kristus og giver Pave Sylvester Nøglerne og Kejser Konstantin Fanen; paa den anden Side ser man Sankt Peter, der rækker Leo III Palliet og Karl Fanen. Karl røbede hverken Overraskelse eller Glæde; han synes at have opfattet det som noget ganske selvfølgeligt. Saa hændte det i 799, at Paven en Dag paa Vej til en Kirke blev overfalden af nogle sammensvorne Adelsmænd, der lededes af to af Hadrians Slægtninge. Han blev slemt tilredt, men undgik dog Døden; nogle af hans Folk fandt ham, besvimet og blødende, og førte ham til Spoleto, hvor han snart kom sig saavidt, at han kunde følge Kong Karls Indbydelse til Tyskland. I Paderborn mødtes Kongen og Paven. Begivenheden maatte minde stærkt om Mødet i Ponthion 754 mellem Pippin og Pave Stefan II, men Forholdet var i høj Grad forskudt til Ugunst for Paven, der kom næsten som en landflygtig til sin stormægtige Beskytter, oven i Købet fulgt af ærerørige Beskyldninger fra sine Forfølgeres Side. Da Karl i Øjeblikket var stærkt optaget af Sachserkrigen, kunde han ikke straks selv drage med Paven til Rom. Et Følge af høje Prælater, deriblandt Ærkebiskop Arno af Salzburg, ledsagede da med kongeligt Lejde Leo tilbage til Rom. Karl selv forbeholdt sig senere at komme og undersøge Klagerne og straffe de skyldige.

Lateranbilledet.

Paven overfaldes og tyr til Karl 799.

183. Mosaik fra Leo III.s Triklinium i Lateranen.
(St. Peter rækker Paven et Pallium og Karl en Fane. Indskrift: „Hellige Peter, giv Pave Leo Liv og Kong Karl Sejr").

Karl og Byzans.

Disse Begivenheder vakte naturligvis den største Opsigt i alle kirkelige Krese og samlede yderligere Opmærksomheden om Karl. Men samtidig skete der i Byzans Ting, der ligefrem tilrettelagde Omstændighederne for en storpolitisk

Revolution. Kejserinde Irene, der under vanskelige indre Forhold regerede for sin Søn, søgte god Forstaaelse med Karl. Et Ægteskab mellem den unge Kejser Konstantin og Karls Datter Rothrude blev aftalt, og en byzantinsk Embedsmand kom endog til Aachen for at lære Prinsessen græsk Sprog og Skik. Men pludselig brød Irene Aftalen 787 og lod Sønnen gifte sig med en Armenierinde. Byzantinske Tropper sendtes over til Syditalien, hvor de sloges med frankiske. Den Forbitrelse, som Fornærmelsen og de nye Fjendtligheder vakte hos Karl og hans Nærmeste, har faaet et litterært Udtryk i de saakaldte *Libri Carolini*, der fremkom under Form af Synodalbeslutninger vedtagne paa den af Karl sammenkaldte Synode i Frankfurt 794. Billeddyrkerne, som Irene havde beskyttet, omtales her som Taaber (der laa deri tillige en Dadel over Pave Hadrian, som holdt med Billeddyrkerne). Og Kejserinden dadles hæftigt, fordi hun, en Kvinde, var optraadt som Lærer i Teologi, og hele den byzantinske teokratiske Kejseridé angribes. Hos alle, der læste eller hørte om disse „karolinske Bøger", vaktes paa ny Mindet om alle de Klager, der fra Romerkirkens Side tidligere var fremkommen over byzantinske Forhold, og særlig styrkedes Forargelsen over, at en uværdig Kvinde repræsenterede Kejserdømmet. Men snart fik Forargelsen ny Næring. 797 rygtedes det, at Kejserinden havde ladet sin Søn blinde for selv at kunne vedblive at regere alene. En byzantinsk Sendefærd, der Aaret efter blev sendt til Kong Karl, fremstillede Sagen saaledes, at den unge Kejser havde mistet Synet som Følge af sine Udskejelser; men ingen troede det, og Forargelsen over den frække Sønnemorderske paa Kejsertronen bredtes i stadig videre Krese.

Libri Carolini.

Forargelse over Irene.

184. Kirke i Michelstadt i Odenwald. Bygget af Einhart.

Den Maade, hvorpaa alle disse Forhold og Begivenheder fortolkes i den kirkelige og lærde Hofkres, der næsten stadig var i Karls Nærhed og havde hans Øre, blev afgørende for hvad der skete i 800. Kresen talte adskillige fremragende Mænd, der besad Tidens højeste Dannelse som Angelsachseren Alkuin, Frankeren Angilbert, Vestgoten Theodulf, Longobarderen Paulinus af Aquileia, en kosmopolitisk Kres, der holdtes sammen af et kirkeligt-antikt Lærdomsfællesskab og af Beundring for Karl, hvem de fulgte paa hans Rejser til Kirke- og Folkeforsamlinger, ofte paa hans Krigstog, og i hvem de saa' Genopretteren

Hofkresen lovpriser Karls Magt og agiterer for Kejserdømmet.

af det kristne Romerrige. De vidste alle god Besked med, hvad der foregik, og deres Digte og indbyrdes Brevskifte er af den største Interesse for Tidens Historie. Et Hyldingsdigt til Karl af Theodulf fra Tiden omkring 795 er med al sin barbarisk-højtidelige Retorik betegnende for Kresens Stemning: „Naar du oplader din Røst, samles Nationerne, rede til at følge Kristus. Se, der kommer Hunneren med det flettede Haar, ydmyg i sin Tro, han der før var saa stejl, Araberen med de flagrende Lokker, over hele Verden genlyder din Lov og Pris, o Konge, og skønt Verden siger meget, kan den dog ikke udtale alt. Man kan maale Maas, Rhinen, Saône, Rhone, Tiber og Po, men ingen kan maale den Lovprisning, der lyder over dig. Hvor lykkelig er ikke den, som altid kan være hos dig og skue dit Aasyn, der straaler tre Gange herligere end Guld, og din Pande, der er værdig at bære Diademet". I det sidste Udtryk ligger maaske allerede en Hentydning til Kejserværdigheden. At bruge selve Kejsertitlen vover vistnok ingen, men højtidelige og opfindsomme Omskrivninger træffes atter og atter. Mærkeligt er det at se, hvorledes Kancelliformlerne lidt efter lidt ændres og præges af de boglærde Kancellisters Synsmaade og Ideal. Kongens Hof og Palads og hans Befalinger kaldes paa byzantinsk Vis „hellige" eller „højhellige", og Ordet *imperium, imperialis* (Kejserdømme, kejserlig) glider ind i Sprogbrugen. Saa kom Begivenhederne i Konstantinopel og Rom og Pavens Rejse til Paderborn. I Tiden fra Leos Tilbagekomst til Rom og Jul 800 bearbejder den omtalte Kres af Karls Venner i Samtaler, i Breve, i Digte, hvis Tendens træder stadig tydeligere frem, dels hinanden indbyrdes, dels Kongen. Alkuin opholdt sig den meste Tid i Tours, hvorfra han sender Breve til sine Venner, og hvor han modtager Beretninger om Forholdene. Ærkebisp Arno af Salzburg, der ledsagede Paven fra Paderborn til Rom og var nøje kendt med Forholdene dér, Paulinus, der ogsaa var fortrolig med de italienske Stemninger, og Karls nærmeste Ven Angilbert holder ham stadig underrettet om hvad der sker. I Juni Maaned 799 skriver Alkuin et Brev til Karl, hvori han sammenfatter de Tanker og Meninger, der under Indtryk af Begivenhederne havde dannet sig hos Hofkresens Medlemmer og i ledende kirkelige Krese. „Hvis jeg var ved Hoffet, og hvis I havde Tid at høre paa mig, og hvis jeg var veltalende nok, vilde jeg give Eders Højhed adskillige gode Raad til Gavn for det Rige, Gud har givet Jer, og for Kristi hellige Kirke. Tre Værdigheder er hidtil bleven anset for de højeste i Verden. Den første er den apostoliske Værdighed, der giver Ret til at herske paa Apostlenes Fyrstes, Sankt Peters Stol. I har selv ladet mig vide, hvorledes man har behandlet ham, der beklæder denne Stilling. Den anden er Kejserværdigheden, der er forbunden med den verdslige Styrelse af det andet Rom. Alverden véd, hvorledes dette Kejserdømmes Herre ved en ugudelig Forbrydelse er bleven afsat, ikke af Fremmede men af sine Paarørende og Landsmænd. Den tredie er Kongeværdigheden, som vor Herre Jesus Kristus har givet Jer og derved sat Jer til Herre over alt Kristenfolket mægtigere, visere og mere ophøjet end nogen af de to andre. Og se, nu hviler Kristi Kirkes Velfærd paa Eder. Gud har gjort Jer vis, paa det at I skal vogte og styre hans Kirke og bevare den i Kristenfolket. Hvem kan sige, hvilken Løn

Alkuins Brev 799.

Gud har bestemt for Eder? Øjet ser ikke, Ørene hører ikke og Menneskets Hjerte véd ikke, hvad Gud vil gøre for dem, der elsker ham". Lignende Tanker bærer et Hyldingsdigt til Karl, som Angilbert skrev kort efter Paderbornmødet. Theodulf og Alkuin selv skrev lyriske Digte til deres Helt: „. . . Dine Tjeneres Bønner følger dig. Rom, Verdens Hovedstad, hvis Herre du er, og Paven, Ypperstepræsten paa Jorden, venter dig. Den almægtige Guds Haand føre dig, at du kan herske lykkeligt over den vide Jordkres. Kom hurtig tilbage, højt elskede David; Frankrig (Francia) bereder sig til at modtage dig, naar du sejrrig vender tilbage og til at møde dig med Palmer i Hænderne". Først i Foraaret 800 kunde Karl forlade Sachsen; forskellige Regeringssager optog ham Sommeren over, bl. a. Ordningen af Flaadeudrustning, en Rigsforsamling i Mainz, hvor han, „da han havde set, at der var Fred paa alle Rigets Grænser", forkyndte, at han nu vilde drage til Italien. Den 24. November holdt han sit Indtog i Rom, overalt hilset og hyldet af Skarer af Pilegrimme og Indfødte.

Karls Tog til Rom 800.

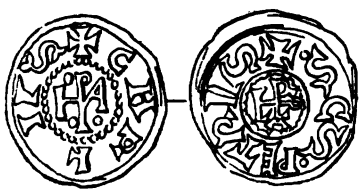

185. Fællesdenar for Karl d. Store og Pave Leo III. Sølv.
(Indskrift: CARLVS og Monogram for Imperator; paa den anden Side: SCS (sanctus) PETRVS og Monogram: Leo Papa).

Det kirkelige Ceremoniel var omtrent som i 774. Karl — ikke Paven — sammenkaldte til 1. December en Forsamling af Ærkebisper, Bisper, Abbeder, frankiske Adelsmænd og Roms Senat, og for denne Forsamling svor Paven den 23. December med Evangeliebogen over sit Hoved, at han var uskyldig i alt, hvad hans Fjender anklagede ham for. Deltagerne i Komplottet blev dømte til Døden, men paa Pavens Forbøn benaadede af Karl, saaledes at Straffen blev Landsforvisning. Juledag overværede Karl Messen i Peterskirken. Han tog Plads foran Alteret, og just som han rejste sig op fra Bønnen, satte Leo III Kejserkronen paa hans Hoved, medens de tilstedeværende Romere raabte: „Længe leve med Sejr Karl Augustus, Romernes af Gud kronede, store fredsæle Kejser!"

Leo III kroner Karl til Kejser Juledag 800.

Einhart fortæller, at Karl efter Ceremonien udtalte, at han ikke vilde være kommen i Kirken denne Juledag, hvis han havde vidst, hvad Paven havde i Sinde. Hvis denne Ytring ikke skal forstaas som et Udtryk for den vedtægtsmæssige Ydmyghed, som god Tone krævede og som Tusinder af Gange møder os under forskellige Former indenfor den kirkelige Verden i Middelalderen (f. Eks. naar en Præst, der er bleven valgt til Biskop, flygter ud i Skoven for at „undgaa" Ophøjelsen), saa kaster den et Lys over et Forhold, der er berørt foran og som ellers er uforklarligt. Naar Karls lærde Venner i Tiden nærmest før Kroningen henvendte deres Breve og Hyldingsdigte med de svulmende Lovprisninger til ham, undgik de altid at nævne den Ting, deres Tanker kresede om, med dens rette Navn, hvilket er paafaldende, da Meningen er tydelig nok. For Vennerne var alt i Orden; de historiske Begivenheder syntes dem ligefrem tilrettelagte af Gud. Arno af Salzburg og andre har sandsynligvis under stadigt Pres af Alkuin og de andre fælles Venner, der ikke var i Rom, forhandlet med Paven om Sagen, og en Del af det romerske Aristokrati var indviet. Derfor var det *Romerne*, ikke Franker og andre Fremmede, der i Peterskirken hyldede Kejseren.

Var Kejserkroningen Karl imod?

Vennernes Romerfantasier.

For de lærde Fantaster var der noget tiltalende i, at det nu som i gamle Dage var „Romerfolket", der havde valgt og hyldet Romerkejseren. Ogsaa Kroningen havde historisk Hjemmel, der gik tilbage til den Tid, da Kejserdømmet var bleven kristent. I 457 havde Leo I ladet sig krone af Konstantinopels Patriark, og de følgende Kejsere havde gjort som han. At Karl havde Betænkeligheder vidste man, men man troede ogsaa at vide, at han ikke i og for sig var imod Planen; Kroningen paa Juledag har da været en Slags Overrumpling. Karl har naturligvis forhandlet om Sagen men ikke bestemt noget Tidspunkt; og det er let nok at se hvad der kan have været i Vejen. Først og fremmest maatte Forholdet til Byzans bekymre ham, og han har utvivlsomt selv ønsket, at dette Forhold havde været klaret, før han gjorde det afgørende Skridt. Derpaa tyder hans Omhu bagefter for at bringe en Udsoning i Stand med Hoffet i Konstantinopel. Der var endog Planer oppe om et Giftermaal mellem Karl og Irene, Planer, der dog strandede, fordi Irene blev afsat og klostergiven. Men Forsoningsarbejdet fortsattes, og trods al byzantinsk Stædighed naaedes en Overenskomst om gensidig Anerkendelse før Karls Død, og den kristne Verden styredes nu ligesom 400 Aar før af to Kejsere. Men netop Forholdet til Byzans betragtedes aldeles forskelligt af Karls Venner og Kirkens Ledere paa den ene Side og af Karl paa den anden. Alkuins foran anførte Brev til Karl viser tydeligt, at dets Forfatter og med ham den romerske Kirkes Ledere tænkte sig Karls Ophøjelse fuldbragt uden mindste Hensyn til det byzantinske Hof, hvis umoralske Handlinger og idelig gentagne Anstød mod den romerkirkelige Tro netop kunde afgive et belejligt Paaskud for Revolutionen, hvorefter den romerkirkelige Organisations Omraade i Europa fremtidig skulde udgøre en kirkelig og verdslig Enhed, der skulde være sig selv nok. Karl selv havde imidlertid altfor alvorlige Forestillinger om den virkelige Magt, der stod bagved det byzantinske Hof, til at han uden videre turde behandle Byzans med en saadan overlegen Ringeagt. Den Overenskomst, der naaedes, svarede da heller slet ikke til hvad man i Rom og i Karls egen Omgangskres havde foregøglet sig. I Virkeligheden er der ingen videre Forskel paa Karls Regering som Konge og som Kejser. Det skæbnesvangre i Kejserkroningen viser sig derfor ikke straks; det kommer først frem efterhaanden, da Mindet om den lokker Tysklands Herskere ind paa den farlige italienske Politik. En anden Grund til Karls Misfornøjelse med Kroningen kunde være den, at *Paven* deri kunde finde Adkomst til en Myndighed, som Karl ingenlunde vilde indrømme ham. Vi ser da ogsaa senere, i 813, Karl selv krone sin Søn Ludvig uden Pavens eller nogen Biskops Mellemkomst. Det kirkelige Herredømme, Pippin og han selv stadig havde øvet, forstærkedes end mere efter 800. En ny Troskabsed afkræves Undersaatterne i 802. Særlige

Karls Betænkeligheder overfor Byzans.

Udsoning med Byzans.

186. Frankisk Fodsoldat.
(Figur af Karl den Stores Skakspil. Bibl. Nat.).

Kejserkroningen gør ingen videre Forandring i Karls Styre.

Karl mod, at Paven ved Kroningen faar større Myndighed.

Udsendinge drog ud til Rigets forskellige Egne for at organisere Edsaflæggelsen; Præsterne skulde forklare Edens Betydning; Bøn og Faste paalagdes; selve Eden svores af hver enkelt i en Kirke paa hellige Relikvier, i 6 Vidners Nærværelse. I den kirkelige Styrelse, ja selv i Præsternes Uddannelse og i Gudstjenestens Ordning greb han ind. Pavens politiske Betydning blev under Leo III i alle Henseender underordnet i Forhold til Kejserens.

Kronens kirkelige Herredomme forstærkes efter 800.

I Vennernes Breve og Digte og i de fra det kejserlige Kancelli udgaaende Dokumenter tituleres Karl med Navne som *Augustus, Serenissimus* (ophøjede) *Augustus, Optimus Maximus, Princeps, Consul.* Paa Mønter afbildes han paa romersk Cæsarvis med laurbærkranset Hoved og med romersk Feltherrekappe over Skulderen. Han er, efter Samtidens og egen Opfattelse, de romerske Kejseres Efterfølger, Genopretteren af *Imperium Romanum.* Men denne Opfattelse er saa langt fra at svare til nogen Virkelighed, at hverken Karl selv eller nogen af hans lærde Venner overhovedet var i Stand til at have nogen rimelig Forestilling om den romerske Kejserstyrelses Væsen. Den Virkelighed, de havde for Øje og levede i, gav ikke deres Fantasi den ringeste Næring i den Henseende. De i forholdsvis betydeligt Tal bevarede Dokumenter af alle Slags fra Tiden viser os et Samfundsliv saa primitivt, at det i ingen Henseende kan sammenlignes med den romerske Kejsertids. Dette gælder ogsaa Karl selv, hans Klædedragt og Levemaade saavel som hans Dannelse; og det gælder fuldt saa meget Statsstyrelsen og de sociale og økonomiske Forhold i det hele.

De gamle Kejsere og den nye.

187. Blybulle fra Karl d. Store.
(Indskrift: IHV NATE DI CARLVM DEFENDE POTENTER, „Jesus, Guds Søn, værn Karl med Vælde". Bagsiden: GLORIA SIT XPO REGI VICTORIA CARLO", „Ære være Kristus, Sejr Kong Karl". Bibl. Nat.)

Kejserens daglige Liv er ikke meget forskelligt fra Merovingerkongernes. Hans Klædedragt er gammeldags, hans Fornøjelser er Svømning og Jagt. Modsat de gamle Konger og modsat Flertallet af Tidens Stormænd var han maadeholden i Spise og (nogenledes) i Drikke og satte Pris paa aandelig Underholdning. Hans Kønsmoral stod omtrent paa Højde med hans Samtids. Ved Siden af de fire Koner, han efterhaanden var gift med, levede han med et Utal af Friller — Einhart nævner fire, som han tog efter sin fjerde Hustrus Død, — og en Mængde ægte og uægte Sønner og Døtre levede i hans Hus og var Genstand for hans ømmeste Omhu. Sønnerne oplærtes paa frankisk Vis i Vaabenbrug og Jagt; de uægte Sønner fik i passende Alder høje Kirkestillinger; Døtrene holdtes til alskens huslig Syssel som Vævning, Spinding, Syning. Han skiltes nødig fra dem; paa hans Rejser fulgte de jævnlig med til Hest og til Vogns. „Skønt Døtrene var usædvanlig kønne, vilde han dog aldrig lade nogen af dem gifte sig; han sagde selv, at han ikke kunde leve skilt fra dem og beholdt dem alle i Huset hos sig lige til sin Død" (Einh.). En af dem, Berta, fik med Karls Ven, Digteren Angilbert, to Sønner, af hvilke den ene, Nithard, senere blev bekendt som Hi-

Karls Levevis.

Hans Familieliv.

Døtrenes frie Forbindelser.

storieskriver. Den diskrete Einhart lader forstaa, at Berta langt fra var den eneste af Døtrene, der saaledes omgik Kirkens Krav og Faderens Ægteskabsforbud. Alkuin advarer en ung Mand, der søger til Hoffet for at uddanne sig: „Vogt Dig for de kronede Duer, der flagrer rundt omkring gennem Kongsgaardens Kamre." Ogsaa Børnebørnene, de ægte som de uægte, levede i Kongsgaarden, omfattede med lige Kærlighed af den kejserlige Bedstefader, der aldrig viste hverken Vrede eller Forargelse. — Under Maaltiderne holdt han af at faa læst op af de gamle Krøniker eller af Augustins „Guds Stat," der ofte gav Stof til Drøftelser mellem ham og hans lærde Venner. Han vilde ogsaa gerne høre paa Musik, som han interesserede sig saa meget for, at han fik Kirkemusikken reformeret. Han dyrker efter Evne Tidens Videnskab, hvori især Alkuin var hans Lærer. „Han prøvede ogsaa paa at skrive og plejede derfor at føre en Tavle om med sig, som han havde liggende under Hovedgærdet i Sengen for, naar han havde Tid dertil, at vænne sin Haand til at tegne Bogstaver ... men det var for sent" (Einh.). Han søgte flittig Kirken, lod sig vække flere Gange om Natten for at holde Bøn; Gudstjenesten ønskede han saa værdig og højtidelig som muligt; han udstyrede saa mange Kirker, han kunde overkomme, med kostbare Kar og fine Præsteklæder. Han var altid tilgængelig for hvem der søgte ham. Naar han om Morgenen eller efter Middagsluren trak sine Sko og Klæder paa, kunde enhver komme til ham „ikke blot hans Venner, men ogsaa, naar Drosten forebragte ham en Retssag, som kun han (Karl) kunde afgøre, lod han straks de stridende Parter komme ind til sig, undersøgte selv Sagen og fældede sin Dom." Verdens Herre levede som en primitiv Patriark. Virkelig at styre det store Rige, han sagdes at herske over, laa over hans Indsigt og Evne. Noget videre end Merovingerkongerne kom han dog; saavel Centralstyrelsen som den stedlige Styrelse ordnedes noget bedre end tidligere.

Karls Sans for Lærdom og Musik.

Han lærte ikke at skrive.

Hans Fromhed og Folkelighed.

Centralstyrelsen.

Ligesaalidt som ved Merovingerhoffet er der ved Karls Hof nogen bestemt Adskillelse mellem Hoftjeneste og Statsembede. Hovmesteren (*Major domus*) er forsvunden. Den øverste Rang indtager nu Paladsgreven (*comes palatii*), der omtrent har samme Forretninger, som Hovmesteren oprindelig havde haft, men desuden de gamle Paladsgrevers Hverv som Leder af det kongelige Retterting. En helt ny Stilling, skabt af Pippin, da han tog fat paa Kirkereformen, beklædes af Ærkekapellanen, der leder Gudstjenesten i Kongens Kapel og tillige er Kongens fornemste Raadgiver i kirkelige Sager. Under ham staar Kansleren, der tillige er Arkivar. Af Merovingertidens Embedsmænd findes endnu Kammermestre, Skatmestre, Seneskaller, Mundskænke og Staldgrever (*comes stabuli*, det senere franske *connétable*), der alle ved Siden af deres Hoftjeneste jævnlig faar Statshverv, især Anførsel i Krig. Foruden Embedsmændene huser Kongsgaarden (*palatium*) ogsaa ligesom i Merovingertiden en Del ædelbaarne Ynglinge, der sendes hertil for at uddanne sig og som ofte efterhaanden naar op til de højeste Embeder. De har vel ikke i deres Læretid nogen egenlig politisk Stilling; men ved deres nære Forhold til Kejseren faar de ikke ringe Indflydelse og er hyppig Genstand for mere eller mindre tilslørede Bestikkelser. — Foruden dette mere faste Hof- og Embedspersonale er der en stadig bølgende Strøm

Adelsynglinge opdrages ved Hoffet.

GENGIVELSE.

[Kap. 21. Amabat peregrinos et in eis suscipiendis magnam habebat curam, adeo ut eorum] multitudo non solum palatio, uerum etiam regno non inmerito uideretur onerosa. Ipse tamen prae magnitudine animi huiuscemodi pondere minime grauabatur, cum etiam ingentia incommoda laude liberalitatis ac bonae famae mercede compensaret.

22. Corpore fuit amplo atque robusto, statura eminenti, quae tamen iustam non excederet (nam septem suorum pedum proceritatem eius constat habuisse mensuram), apice capitis rotundo, oculis praegrandibus ac uegetis, naso paululum mediocritatem excedenti, canitie pulchra, facie laeta et hilari. Vnde formae auctoritas ac dignitas tam stanti quam sedenti plurima adquirebatur; quamquam ceruix obesa et breuior uenterque proiectior uideretur, tamen haec caeterorum membrorum celabat aequalitas. Incessu firmo totaque corporis habitudine uirili, uoce clara quidem, sed quae minus corporis formae conueniret, ualitudine prospera, praeter quod, antequam decederet, per quatuor annos crebro febribus corripiebatur, ad extremum etiam uno pede claudicaret. Et tunc quidem plura suo arbitratu quam medicorum consilio faciebat; quos pene exosos habebat, quod ei in cibis assa, quibus assuetus erat, dimittere et elixis adsuescere suadebant.

Exercebatur assidue aequitando ac uenando; quod illi gentilicium erat, quia uix ulla in terris natio inuenitur, quae in hac arte Francis possit aequari. Delectabatur etiam uaporibus aquarum naturaliter calentium, frequenti natatu corpus exercens; cuius adeo peritus fuit, ut nullus ei iuste ualeat anteferri. Ob hoc etiam Aquisgrani regiam exstruxit ibique extremis uitae annis usque ad obitum perpetim habitauit. Et non solum filios ad balneum, uerum optimates et amicos, aliquando etiam satellitum et custodum corporis turbam inuitauit, ita ut nonnumquam centum uel eo amplius homines una lauarentur.

23. Vestitu patrio, id est Francico, utebatur. Ad corpus camisam lineam; et feminalibus lineis induebatur; deinde tunicam, quae limbo serico ambiebatur, et tibialia; cum fasciolis crura et pedes calciamentis constringebat; et ex pellibus lutrinis et murinis thorace confecto umeros ac pectus hieme muniebat; sago Veneto amictus et gladio semper accinctus, cuius capulus ac balteus aut aureus aut argen [teus erat].

ET BLAD AF EINHARDI V

med hans Skildring af Kejserens Person og daglige Fær

A KAROLI IMPERATORIS

ergamenthaandskrift fra 10. Aarh., Wiens Hofbibliotek.)

OVERSÆTTELSE.

[Kap. 21. Han yndede Fremmede og var saa ivrig til at tage mod dem, at deres] Mængde med Føje syntes plagsom ikke blot for Paladset men ogsaa for Riget. Men han selv i sit Storsind tyngedes lidet under denne Byrde, da han ogsaa opvejede de største Ubekvemmeligheder med den Ros, han vandt for Gavmildhed, og med den Løn, godt Ry gav.

22. Af Legeme var han bred og kraftig; hans Skikkelse var høj, dog ikke overvættes (thi hans Højdemaal vides at have været 7 Gange hans Fod); hans Isse var rund, Øjnene meget store og spillende, Næsen en Kende ud over Middelstørrelse; han havde smukt hvidt Haar og et muntert og livligt Aasyn. Derved øgedes hans Skikkelses Myndighed og Værdighed meget, baade naar han stod og sad, og skønt hans Hals syntes noget tyk og vel kort og hans Bug temmelig svær, dulgtes det dog af hans øvrige Lemmers Jævnmaal. Han var fast i Gangen og mandig i hele sin Legemsholdning; hans Røst var nok høj men passede dog ikke til hans Legemsbygning. Han havde et godt Helbred, paa det nær, at i 4 Aar før sin Død led han hyppig af Feber, og i sin sidste Tid haltede han ogsaa paa det ene Ben. Dog fulgte han da mere sit eget Tykke end Lægernes Raad; dem hadede han næsten, fordi de vilde have ham til at lade være med at spise Steg, som han var vant til, og lægge sig efter kogt Kød.

Han drev ivrig Jagt og Ridning, — efter sit Folks Sæd, for der findes næppe noget Folk paa Jorden, som i den Kunst kan maale sig med Frankerne. Han holdt ogsaa af Dampen fra varme Kilder og øvede hyppig sit Legeme ved Svømning, hvori han var saa dygtig, at ingen med Rette kunde regnes for hans Overmand.

Derfor byggede han ogsaa sin Borg i Aachen og boede stadig der sine sidste Aar lige til sin Død. Og han bød ikke blot sine Sønner ind i sit Badehus, men ogsaa Stormændene og sine Venner, sommetider endog sine Drabanter og sin Livvagt, saa at stundum 100 Mennesker eller endog flere badede sig paa samme Tid.

23. Han brugte den fædrene, d. v. s. den frankiske Dragt. Paa Kroppen bar han en linned Skjorte og linnede Benklæder, derover en silkebræmmet Trøje, og Hoser; han snørede Remme om Læggene og Sko paa Fødderne, og om Vinteren dækkede han Bryst og Skuldre med en Vams af Odder- eller Maarskind. Han bar en venetisk Kappe og var altid omgjordet med et Sværd, hvis Greb og Bælte var af Guld eller Sølv.

af Folk, der kommer og gaar, — stedlige Embedsmænd rundt om fra Riget, der skal aflægge Regnskab eller modtage Befalinger, Privatfolk af alle Stænder, der vil opnaa en eller anden Gunst, Kræmmere, deriblandt mange Jøder. Endelig en Sværm af lyssky Væsener, Eventyrere, Gøglere, Tiggere, mandlige og kvindelige Skøger, hvis Nærværelse vidner om, at Krigs- og Lejrlivets Moral endnu behersker Mændene. Karls Yndlingsbopæl var Aachen, fra gammel Tid berømt for sine mineralske Kilder (deraf det latinske Navn *Aquisgranus*: — af *aquae*, „Kilder", og *Granus*, Navnet paa en keltisk Gud) og omgivet af vildtrige Skove. Her byggede han en Kongsgaard og et Kapel, (deraf Byens franske Navn *Aix la Chapelle*), der endnu danner Kernen i den iøvrigt langt yngre Domkirke. Men Tidens Samfundsforhold tillod ikke et enkelt fast Regeringssæde. Rundt om i Riget er der andre Kongsgaarde — Compiègne, Héristal, Thionville, Worms, Frankfurt (ved Main) Nijmegen, Mainz, Paderborn, Regensburg o. fl. — hvor han paa sine Rejser tager ind med sin Familie og sine Embedsmænd. Det er sædvanlig paa et af disse Steder, han sammenkalder de store Rigsmøder, der ogsaa kendtes i Merovingertiden og da samledes i Marts, medens de nu først samles i Maj eller senere; som det hedder, for at de mødepligtige Bisper og Abbeder i Ro kan fejre Paaskefesten i deres Kirker og Klostre. Formelt var det Folkeforsamlinger, hvortil alle Frimænd kaldtes. Men kun Stormændene, verdslige og kirkelige, samles i Hallen til Drøftelse af de Sager, Kongen forelægger dem. Kongen selv overværer i Almindelighed ikke Drøftelserne og kommer kun paa Opfordring. Han nytter Lejligheden til at færdes blandt Mængden udenfor, udspørgende denne

Hoffets Gæster og Pragt.

Aachen og andre Kongsgaarde.

Rigsmøder.

Stormændene drøfter Sagerne, Kongen afgør dem, Folket samtykker.

188. Det indre af Domkirken i Aachen.
(Denne Del af Kirken er bygget af Karl den Store).

og hin om Hjemstavnsforhold, hørende paa Klager og Bønner. Naar Stormændene er færdige med Drøftelsen af en Sag, forelægges den atter Kongen, der har Afgørelsen; han meddeler saa Mængden Resultatet, og Mængden samtykker, mere eller mindre villig, men den har ikke andet at gøre. Iøvrigt er ofte selve Stormandsdrøftelsen en Formalitet, thi alle vigtigere Sager er i Forvejen aftalt paa et endnu snævrere og mere aristokratisk Efteraarsmøde det foregaaende Aar. Rigsmøderne kaldes med højst forskellige Navne: „Almindeligt Møde", „Retsmøde", „Synode", hvilket forklares af, at det var højst forskellige Ting, der kom for: Felttogsplaner, Lovforslag, vigtige Retssager, almindelige politiske Spørgsmaal (f. Eks. Rigsdelinger), kirkelige Spørgsmaal. Vigtigst er maaske Drøftelsen af nye Love. Til en vis Grad repræsenterer disse Møder den lovgivende Magt i Karolingertiden. De Love, der her drøftes og vedtages og stadfæstes af Kongen, kaldes *Kapitularer*, et Navn, der egenlig blot betegner en Række i Kapitler inddelte Bestemmelser. Men der er en Væsensforskel mellem de fleste af disse Kapitularer og hvad der kaldes *Love (leges)*, idet man ved Love forstaar hvert enkelt Folks gamle, skrevne eller uskrevne Vedtægter, forskellige for hvert Folk eller Stamme og kun gældende for vedkommende Folk, medens Kapitularerne væsenlig er Rigslove, fælles for hele Riget, nye Love om nye Forhold, derfor en Hovedkilde til Viden om Karolingertidens Indsats i Samfundets Kultur. Hovedmængden af dem *(Capitularia per se scribenda*, selvstændige Love om helt nye Forhold, som nye Tider førte med sig) giver Regler for Centralstyrelsen, for Administrationen af Krongodset, for Hærordning, Kirkestyrelse o. s. v. De offenliggøres efter hvert Rigsmøde, skrives af i flere Eksemplarer, som uddeles til Bisper, Abbeder og Grever, der da sørger for deres videre Bekendtgørelse for Præster, Munke og Grevskabsbeboere. De gælder kun for Kongens Regeringstid men fornyes ofte. Andre Kapitularer *(Capitularia legibus addenda)* er Ændringer i eller Tilføjelser til Folkelovene, som efterhaanden krævedes, bl. a. ogsaa af Hensyn til de omtalte Kapitularer. De vedtages under vedkommende Folks Medvirkning og gælder, ligesom Lovene, ogsaa ud over Kongens Levetid. Overskuelighed og Orden i Lovgivningen naaede Karl ikke, endnu mindre Ensartethed. Hans Stræben efter at ændre de mest barbariske Regler i Folkelovene — f. Eks. i Retning af at faa indført Bødesystem i Stedet for Blodhævn — lammedes som oftest af den Modstand, den mødte hos paagældende Folk. Hans ogsaa i Samtiden højt priste Arbejde for at faa uskrevne Folkelove nedskrevne fik derfor ikke megen virkelig Betydning.

Rigsmødernes Lovgivning. *Kapitularer.* *Nye Love.* *Tillæg til Folkelovene.*

Kongens og Rigsmødernes Magt i kirkelige Sager.

I Rigsmødernes Forhandlinger deltog, som nævnt, baade verdslige og kirkelige Stormænd, der drøftede baade verdslige og kirkelige Sager. Dette Forhold er i nøje Overensstemmelse med Pippins og Karls kirkepolitiske Grundsætninger, hvorefter Kirkens Embedsmænd er Kongens „tro Mænd", hans Hjælpere i det almindelige Arbejde for Kultur, for Orden. Ikke en Gang Bispevalg, der dog retligt og formelt tilhørte Præster og Menigheder, foregaar uden Kongens ofte afgørende Medvirken. Ligesaa lidt overholdes Munkenes Ret til at vælge deres Abbed. De kirkelige Synoder sammenkaldes og ledes ofte af Kongen, der stadfæster de vedtagne Bestemmelser. Stifts- og Sogneordningen fæstnes

ved hans Hjælp. Kapitularerne indeholder Regler for Præsternes sædelige Vandel saavelsom for deres Embedsgerning. Gudstjenestens Ordning, Kirkesangen, Præsteklæder, Alterprydelser, selv rent dogmatiske Spørgsmaal er Karl med til at tage Bestemmelse om. Indenfor Romerkirkens Omraade fremkom netop i Karls Tid et af den Art Kætterier, der ellers trivedes frodigst i Byzans, den saakaldte *Adoptianisme*, hvorefter der i Kristus skælnes mellem en guddommelig Person og en menneskelig, der kun var Guds Adoptivsøn. Kætteriet forkyndtes af et Par spanske Bisper, af hvilke den ene, Felix, hørte hjemme i det spanske Markgrevskab og saaledes var Karls Undersaat. Muligvis fremkom det for at imødegaa en nærliggende og overfor ubefæstede Kristne farlig Kritik fra Muhammedanerne. 792 blev Felix stævnet til Kongsgaarden i Regensburg, og af den dér samlede Synode „paa den berømmelige og rettroende Karls Bud" dømt for Kætteri og senere afsat. Da han stadig fastholdt sin Mening og støttedes af flere spanske Bisper, blev Sagen taget op igen. I Aachen førtes i 799 seks Dage igennem en Disput mellem Felix og Alkuin, hvorefter Felix, overbevist, afsvor sit Kætteri. De foran omtalte *Libri Carolini* er et andet Vidnesbyrd om Karls Indgreb i dogmatiske Spørgsmaal. *Adoptianisme.*

Medens det saaledes af det foregaaende er klart, at Karl selv gør sig personlig gældende i en ganske anden Grad end Merovingerkongerne, er de Grundsætninger for Styrelsen af Landet, han følger, egenlig ikke væsenlig forskellige fra deres. Aarsagen til, at Resultatet — foreløbig — bliver helt anderledes, maa derfor søges i Karls Personlighed og i den Myndighed, som Omstændighederne, Sejre, Dygtighed og Lykke skaffede ham.

Den følgende Fremstilling af den *stedlige Rigsstyrelse* gælder hovedsagelig det egenlige Frankerrige, ikke Grænselandene som Bretagne, Baskernes, Slavernes og Avarernes Lande, der vel var skatskyldige men vistnok væsenlig beholdt deres egen Styrelse, der er temmelig ukendt. *Rigsstyrelsen.*

Grevskabsinddelingen er den administrative, officielle Inddeling. Der er i hele Riget o. 300 Grevskaber, hvoraf i Gallien 110, svarende til den merovingiske og romerske Inddeling. Merovingertidens „Hertugdømmer" (III,106) er fuldstændig afskaffede; ingen Greve har mere end ét Grevskab at styre. Ved Grænserne indrettedes Markgrevskaber („Mark" — Grænse) under Markgrever *(marquis)*, hvis Myndighed, efter Omstændighederne, kunde være noget større end de øvrige Grevers. Greven udnævnes af Kongen og kan afsættes. Sædvanlig er han fra sin tidlige Ungdom bleven opdraget i Kongsgaarden, hvor han efterhaanden har opnaaet forskellige Stillinger som Mundskænk, som Medhjælper hos Kansleren el. lign.; helst maa han ogsaa have deltaget i et Par Felttog, før han i Trediveaarsalderen bliver Greve. Paa den Maade vilde Karl opdrage Embedsmænd, der, villigere og bedre end Merovingertidens, gjorde Fyldest efter deres Bestemmelse. Greverne skulde yderligere hvert Aar møde i Kongsgaarden, hvor de under længere eller kortere Ophold skulde gøre Rede for deres Virksomhed, modtage Raad, Ros og Tilrettevisninger. Naar de saa vendte tilbage til deres Grevskab, medførte de hvad nye Love og andre nye Bestemmelser, der maatte være givne, og kundgjorde dem i Grevskabet. Deres Hverv var at *Grevskaberne.* *Grevens Uddannelse.* *Hans Hverv.*

repræsentere og udøve Kongemagten, bringe Lovene til Udførelse, opbyde Leding og føre Tropperne til Krigsskuepladsen eller dog til det af Kongen fastsatte Sted for Hærmødet, have Tilsyn med de offenlige Arbejder, opkræve de Skatter, enkelte Frimænd endnu maatte være pligtige at betale, og endelig fore-

Hans Løn. staa Retsplejen. Som Løn fik de først og fremmest en Gaard i *Beneficium* (III, 108). Kongen havde Gaarde rundt omkring i Landet, sandsynligvis i hvert eneste Grevskab; nogle af dem dreves for Kongens egen Regning, andre var givne som Beneficium til Kongens Mænd, atter andre til Greverne. Men desuden fik de den Tredjedel af Bøderne, som for Retsbrud tilkom Kongen (*fredus*, Kongsbøden) og iøvrigt forskellige Naturalydelser. Under Grevens Fraværelse traadte en Vice-Greve (*vice-comes*, *vicomte*) i hans Sted. — Trods den Opdragelse, Karls Grever efterhaanden fik i Kongsgaarden, klager baade Kongen og især hans kirkelige Venner atter og atter over deres Egenraadighed, Voldsomhed og Ugudelighed. Og næppe med Urette. Grevens Lønningsmaade gjorde ham interesseret i, at Retssagerne blev saa talrige som muligt, og her stødte han ofte sammen med de Godsejere, Bisper og Abbeder, der havde Immunitet (III,108) for deres Jorder og disses Befolkning; vanskelig at kontrollere som hans Virksomhed var og delvis baaret af Merovingertidens Traditioner, tillod han sig derhos tit overfor verdslige Frimænd Plagerier og Vilkaarligheder, der kunde gøre Frimandsstillingen saa sur for mindre mægtige Folk, at de foretrak at opgive den. Men hertil kom, at den Samvirken mellem Greverne og Bisperne, som Karls kirkepolitiske Grundsætninger forudsatte, idelig affødte Sammenstød, fordi de to Parters politiske Begreber var forskellige og Grænserne for deres Myndighedsomraader flydende. Greven skal være „Kirkens Forsvarer" og hjælpe Bispen med sine Magtmidler, hvor denne trænger dertil overfor sine Undergivne eller overfor de Lægfolk, der har gjort sig skyldige i Forbrydelser som Hor, Frændemord, Kætteri, for hvilke Domsretten tilhører Bispen, medens Dommens Udførelse tilfalder Greven. Omvendt sætter Bispens eller Abbedens

Grevernes Styrelse ikke tilfredsstillende.

Strid mellem Grever og Bisper.

189. Karl den Stores Marmorstol.
(Domkirken i Aachen).

Dommer- og Politimyndighed over Kirke- og Klostergodsets Beboere Skranker for Grevens Lyst til at udøve sin Magt, og det er kun nødigt og ufuldstændigt han bøjer sig for Asylretten, Misdæderes eller Forfulgtes Ret til at søge Ly i en Kirke eller et Kloster, — en Ret, der efterhaanden har udviklet sig og udtrykkelig anerkendes af Karl, og hvis Hensigt er at fri den Forfulgte eller Forbryderen for de af Kirken bekæmpede barbariske Straffe som Lemlæstelse og Død eller blot for overilet Vold fra Forfølgerens Side, saaledes at Flygtningen kun skal udleveres til Øvrigheden, naar denne med Ed har lovet, at han ikke skal dræbes eller lemlæstes. *Asylretten.*

Et virksomt Kontrolmiddel paa disse Omraader fandt Karl den Store i de *Missi*, som allerede Merovingertiden kendte, og som baade Karl Martel og Pippin havde brugt, men som først nu blev et fast Led i Styrelsen. I 802, altsaa efter Kejserkroningen og som et Udslag af den kirkelige og politiske Magtfylde, Kejseren følte sig gennemtrængt af, udstedte han et *capitularium missorum* med meget udførlige Regler for disse kejserlige Sendemænds Virksomhed. Riget inddeles i Sendemandskrese, hver omfattende flere Grevskaber, som Sendemændene skal gennemrejse en Gang om Aaret. De rejser to og to; den ene af dem er altid en Bisp eller en Abbed, den anden *kan* være en verdslig Stormand. De udnævnes for et Aar ad Gangen, sædvanlig ved Aarets Begyndelse; Valget af Personerne sker altid under Hensyn til de øjeblikkelige Forhold i den Sendemandskres, der bliver hvert enkelt Par anvist og som iøvrigt kan omlægges fra Aar til Aar. Hensigten er tydelig nok den, at gøre Sendemændene, Kejserens umiddelbare Repræsentanter, saa uafhængige og upaavirkelige af de stedlige Myndigheder som muligt. Kun undtagelsesvis havde én Sendemand, endnu sjældnere begge, samme Kres i flere Aar. Det ny der, foruden Regelmæssigheden og den større Magtfylde, skyldes Karl, er at Sendemændene vælges blandt de Fornemste og Mægtigste; tidligere var det underordnede Embedsmænd i Kongsgaarden der valgtes. En frankisk Aarbog, hvis Forfatter øjensynlig véd Besked om Kejserens Synsmaade, fortæller om den nye Ordning følgende: „Af Medlidenhed med de svage og de smaa i Riget, der ikke kunde faa deres Ret, besluttede Karl, at han ikke vilde sende underordnede Tjenere ved sit Hof ud som *missi*, fordi saadanne Folk paa Grund af deres Fattigdom let lod sig bestikke ved Gaver. Han valgte Ærkebisper, Bisper, Abbeder, Hertuger og Grever. Disse Mænd var i Forvejen rige og behøvede ikke at modtage Gaver, der kunde forlede dem til at dømme de fattige uretfærdigt.“ Som vi skal se, var netop Dommernes Bestikkelighed og Vilkaarlighed en særlig indgroet Brøst ved Retsplejen. Men endnu mere betegnende for Karls Regeringsgrundsætninger er det, at Sendemændene følges ad to og to, og at i hvert Fald den ene altid er en fornem Kirkens Mand. De har ikke hver for sig sit bestemte Myndighedsomraade men virker som oftest i Fællesskab. Intetsteds fremtræder tydeligere end her Karls teokratiske Stræben eller rettere hans Stræben efter at udnytte den ny Kirkeorganisations Myndighed til at gøre den personlige verdslige og kirkelige Kejsermagt gældende i det opløste Samfund. Sendemændene har det Hverv at besøge Kirker og Klostre for at se, om Præster og Munke lever efter *Kejserens Sendemænd.* *Sendemandskrese i Riget.* *Sendemændene udnævnes aarsvis og rejser to sammen.* *Sendemændene er fornemme Folk, den ene altid en Prælat.* *Deres Hverv.*

Forskrifterne, om Kirkesangen og Liturgien er i Orden, om Kirke- og Klosterbygningen er i forsvarlig Stand, om Menigheden gaar i Kirke om Søndagen, kan Fadervor og Trosbekendelsen, og om nogen øver Hedenskab. De skal paase, at Kapitularerne kundgøres og efterleves overalt, at Ildgerningsmænd gribes og straffes, at Ledingspligten opfyldes; man faar af disse Bestemmelser et levende Indtryk af, at Grevernes daglige Virksomhed lod meget tilbage at ønske. Det mærkeligste Udtryk for Karls Opfattelse af sin Regerings Væsen giver Buddet om, at Sendemændene paa Kejserens Vegne skal modtage *Folkets* d. v. s. *Frimændenes Troskabsed*. Meget nøje Forskrifter for Edsaflæggelsen viser, hvilken Vægt Karl lagde paa denne Sag. Det er intet mindre end det oldgermanske personlige Troskabsforhold — naturligt og nødvendigt under primitive Samfundsformer — der søges genoplivet nu for at støtte eller snarere erstatte den døende romerske Statsfølelse, og som i Mangel af andet Samfundsbaand skal knytte Kejser og Undersaatter sammen. Den første Troskabsed blev krævet i 789 efter Opdagelsen af en Sammensværgelse mod Karls Liv. Synderne undskyldte sig med, at de aldrig havde svoret Kongen Troskab, en Undskyldning, der røber en ganske primitiv Statsfølelse. Karl affattede da en Edsformular, der skulde besværges af alle Bisper, Abbeder, Kanniker, Sognepræster, Munke, Grever, Vikarer og Centenarer og „af Folket (paa Tinge) i Almindelighed." I 802 kræver han, som Kejser, en ny Troskabsed, først af alle dem, der tidligere har svoret ham Troskab som Konge, men desuden *enkeltvis* af alt Mandkøn over 12 Aar. „Jeg sværger at være min Herre, Karl, den saare fromme Kejser, Søn af Pippin og Bertrad, tro, saaledes som en Mand bør være tro mod sin Herre, mod Riget og Retten. Og den Ed, jeg har svoret, vil jeg holde fra denne Dag af al min Evne og med Hjælp fra Gud, der har skabt Himlen og Jorden, og fra de hellige Relikvier, der findes paa dette Sted." Saaledes lød Eden, der blev svoret i en Kirke, paa de hellige Relikvier og i Vidners Overværelse. Sendemændene skulde ordne alt og modtage Eden. De sværgendes Navne blev opskrevne paa Lister, som indsendtes til Kejseren; enhver, der vægrede sig, blev straks grebet og overgivet Kejserens Naade. Sendemændene skulde omhyggelig forklare

Folkets Troskabsed til Kejseren.

Edsaflæggelsen 789.

802.

190. Alter fra Karolingertiden.
Med gennembrudt Arbejde, for at man kunde se Relikvierne, der opbevaredes i Alteret.
(Stefanskapellet i Regensburg.)

de i Kirken forsamlede, som skulde aflægge Eden, dennes fulde Betydning: at de sværgende lovede at være Kejseren huld og tro, at afholde sig fra og hindre ethvert Anslag imod ham og Riget, at overholde Ledingspligten, betale de lovlige Afgifter, ikke forgribe sig paa Kejserens Gods eller hans Fæstere og Trælle, ikke øve Vold mod Kirkerne eller mod de fattige, ikke bryde Freden eller krænke Ordenen.

Sendemændenes Dommerhverv.

Først og sidst er *Sendemændene* imidlertid optagne af at være *Dommere*, dels i saadanne Sager, som det lovligt tilkom Kongen at dømme i, dels — og hovedsagelig — som Overdommere i de talrige Tilfælde, hvor der klagedes over Grevens eller Centenarens Domme, eller hvor disse selv æskede Sendemændenes Afgørelse. Betegnende for Tidens Forhold er et Brev fra de udvalgte Sendemænd til en af de Grever, hvis Embedsførelse de skulde undersøge: „Vi skriver til dig for i Kejserens Navn at byde dig med al mulig Iver at røgte dit Embede; thi Kejseren har befalet os midt i April Maaned at aflægge Beretning om, hvorledes du har efterkommet hans Paalæg. Dem, der har handlet vel, vil han belønne; men dem, der ikke har gjort efter hans Vilje, vil han strængt irettesætte. Gennemlæs nøje de Forskrifter, der er bleven sendte dig for nylig, og husk vel paa de mundtlige Paalæg, du har faaet i Kongsgaarden, paa det at du kan faa Løn af Gud og af vor Herre den store Kejser. Modtag ingen Bestikkelse og vogt dig især for i Retssager at forhale Afgørelsen ved at sige til Parterne: „sig intet, før Sendemændene er rejst bort igen, saa skal vi nok bagefter komme til Rette om Sagen." Gennemlæs flere Gange dette Brev og pas godt paa det, at det kan være et Vidnesbyrd mellem dig og os."

Retsplejen.

Rettens tilbørlige Pleje voldte Karl megen Møje. Hvorledes den sædvanlige Rettergang øvedes er meget dunkelt. Det gamle *Grevskabsting* vedblev at bestaa, og det synes, som om alle Grevskabets Frimænd i Begyndelsen af Karls Regering var mødepligtige. Men Forholdet ændredes i hvert Fald hurtigt. Dels følte Mødepligten, forhen en Ret og en Ære, mere og mere som en Byrde, efterhaanden som de stadig færre Frimænds daglige, nødvendige Virksomhed lagde stedse mere Beslag paa den Tid, de hyppige Krigstog levnede dem. Dels blev det, rent sagligt, vanskeligere for den jævne Frimand at forstaa de Sager, der i stigende Mængde kom til at foreligge. Kapitularerne fastsatte ofte nye Bestemmelser om gamle og nye Forhold, og hvor meget det end indskærpedes Sendemændene gennem Grever og Bisper at bekendtgøre det ny for Folket, var det vanskeligt for de fleste at danne sig en Mening endog blot om Ret og Uret. Tilmed gav Samfærdselen mellem de forskellige „Folk" i Frankerriget, der hvert havde sin Lov, nu da Pippins og Karls Sejre havde bragt mange nye Folk ind under Riget, ofte Anledning til Retssager af en saa indviklet Art, at tilfældige Tingmænd umulig kunde have nogen rimelig Mening om dem. Skønt det er uklart, i hvilke Tilfælde en „Fremmed" dømtes efter sin egen Lov og naar efter Loven i det „Land", hvori han havde Retssag (f. Eks. en Sachser i Provence*), er det forstaaeligt, at det hele Forhold mellem den territoriale

Grevskabstingene.

Frimændenes Mødepligt paa Tinget bliver en tung Byrde.

Retten bliver for indviklet for Lægmænd.

*) Om Jøderne gjaldt det, at de overalt var ikke blot „Landsfremmede" men „Rigsfremmede", henviste til Kongens Naade, hvorfor de maatte betale Kongen en aarlig Afgift for at faa Retsbeskyttelse; i visse Tilfælde henviste

og den personlige Ret var altfor vanskeligt at finde Rede i for Menigmand. Storrigets Dannelse havde saaledes hidført en Tilstand paa Retsvæsenets Omraade, der var lige utilfredsstillende for de tingpligtige Frimænd og for Kongen som Rettens og Ordenens Haandhæver. Den gamle germanske Retspleje var utilstrækkelig og den romerske forlængst gaaet af Minde. Den Ændring, der nu foretoges, synes at være gaaet ud paa følgende: Frimændenes Mødepligt til Grevskabstingene indskrænkes til 2 eller 3 Gange aarlig, medens der under Grevens eller Centenarens Forsæde skal holdes *Herredsting* langt hyppigere; men til Herredstingene ophæves den almindelige Mødepligt, og Dommerhvervet overdrages et vist Antal (7?) faste Dommere eller Sandemænd, der vælges af Sendemændene blandt Frimændene i hvert Herred. De vælges paa Livstid; deres Navne opskrives og sendes til Kejseren. Som Løn for deres Arbejde faar de Jord. Disse nye Dommerkollegier *(scabini*, fransk *échevins*, tysk *Schöffen)*, er da Oprindelsen til den Ordning af Domsmagten, der efterhaanden skulde blive saa almindelig. Sandemændstinget blev tillige en Art Underdomstol for mindre vigtige Sager (der ikke angik Liv eller Frihed, altsaa f. Eks. ikke Tyverisager).

Herredsting med faste Dommere (scabini).

Fra Grevskabsdomstolen kunde der appelleres enten til Gudsdom eller til Kongen. *Kongens Domstol*, der sættes hvor han opholder sig omkring paa Kongsgaardene (derfor „Hofret", „Pfalzret"), er ikke som de andre Domstole strængt bunden til Landslovene. Kongen skaber selv Ret, kan dømme efter Skøn. I Almindelighed er den kongelige Domstol sammensat af et ganske ubestemt Antal af de i Kongsgaarden tilstedeværende Embedsmænd og Stormænd. Som oftest fører Paladsgreven Forsædet, i de vigtigste Sager Kongen selv. Det var dog ikke blot Appelsager, Kongen dømte i. Visse Sager laa direkte under hans Domstol, saaledes Majestætsforbrydelsessager; Embedsmænd, Enker, Faderløse, der stod under Kongens *mundoburdium* (III, 108), havde ham til Dommer. Den kongelige Domsret omfattede saaledes en overordenlig stor Mængde Sager, og mange Menneskers Velfærd afhang af dens forsvarlige og virksomme Udøvelse. I den senere Merovingertid var derfor netop de Frimænd, der haardest trængte til kraftig Retsbeskyttelse, bleven prisgivne Vold og Vilkaarlighed fra Grevernes og mægtigere Stormænds Side. Men selv en saa kraftig Personlighed som Karl maatte indse, at den kongelige Domstol nu, i et Storrige, mindre end nogensinde kunde gøre Fyldest i sin gamle Form. Her laa en Hovedopgave for Sendemændene, der ved deres Rejser rundt i Riget skulde gøre Kongens Domsmagt virksom og nærværende overalt. Det indskærpes dem atter og atter, at det er de Fattige (d. v. s. de smaa Frimænd), Enker og Faderløse, de skal tage sig af.

Kongens Domstol.

En Skildring af disse Sendemænds Virksomhed, skrevet af en Samtidig, der selv har røgtet dette Hverv med Iver og Kløgt, giver et interessant Indblik i Tidens Retsforhold. Den hidrører fra Karls Ven Theodulf (III, 236 f) Biskop i Orléans og Abbed over en 3—4 Klostre. Han var i 797 eller 798 — altsaa lidt før den endelige Missus-Ordning — sammen med en Ærkebiskop udsendt af Kongen til det sydlige Gallien. De to Sendemænd gør Ophold i alle større

Biskop Theodulf som Sendemand.

Kongen dem da til vedkommende „Lands" Lov og Domstole, i andre Tilfælde, naar der var Sag mellem Jøder indbyrdes, var de undergivne den mosaiske Lov med Rabbineren eller „Jødebispen" som Dommer.

Byer som Vienne, Orange, Nîmes, Avignon, Narbonne, Carcassonne, Arles, Marseille. Fjærne sig fra Hovedvejene og drage ind i Landet kunde der ikke være Tale om; derfor mødte i de nævnte Byer Omegnens Befolkning af alle Klasser, Aldre og Nationaliteter med sine Klager. Det var en overmaade vanskelig Opgave at behandle denne Mængde. Her kom Gallo-Romaner, der skulde dømmes efter romersk Ret; andre skulde dømmes efter vestgotisk Ret; atter andre efter frankisk Ret, og hos dem alle havde Aarhundreders Ulykker og Opløsning forvildet Sæderne og svækket Retssansen, som hos Gallo-Romanerne, eller vedligeholdt den barbariske Tøjlesløshed. Udstrakt Lovkundskab og stort praktisk Snille krævedes af de Sendemænd, der skulde gøre Lovenes og Kongens Myndighed gældende i denne brogede Mængde. Derfor, siger Theodulf, maa Dommeren først og fremmest være klar i Hovedet, saa han kan begynde tidlig om Morgenen og holde ud til Aften, og han begynder naturligvis sit Dagværk bedst ved først at gaa hen i Kirken. Har man — som Greverne og Centenarerne saa ofte gør — tilbragt Natten med Svir og alskens Ufærd, er man Dagen efter utidig og lunefuld, bliver til Spot for Forsamlingen og nedværdiger Kongen og Loven. Karl indskærper iøvrigt atter og atter i Kapitularerne, at Dommerne (Greverne) skal møde nøgterne. Fra Kirken gaar Sendemanden saa hen i Retslokalet — i Sydens Byer ofte en bevaret romersk Bygning — paa Vejen omsværmet af Klagere, der, nogle ved Hjælp af Gaver, beder om at faa deres Sag afgjort samme Dag, for at de kan naa hjem til deres Arbejde den næste. Ankommen til Retssalen sætter han sig i Dommersædet, og omkring ham tager, foruden Greven og Bispen, Byens og Egnens fornemste Mænd Plads som Bisiddere. For at skaffe Stilhed maa Dommeren raabe og true; „han maa dog nødig slaa med sin Stok". Størst Vanskelighed under Retsforhandlingen volder Misbrugen af Eden efter de germanske Love. Den anklagede sværger, han er uskyldig, Anklageren, at hans Klage er sandfærdig, og Mededsmændene, der er komne for at støtte deres Slægtning eller deres Beskytter, sværger hvad de skal. Theodulf er forfærdet over den Mængde menederske Vidnesbyrd, der nødvendigvis maa afgives. Som Romerkirkens Mand fordømmer han, ligesom andre retskyndige Præster, den germanske Rettergangs udvortes Formalisme, som han ønsker afløst af et skønsomt ledet Inkvisitionsforhør. Han vil, at Dommerne selv skal vælge Vidnerne, gøre sig bekendt med deres Hjemsted, deres Vandel, deres Vilje og Evne til at sige Sandheden. Theodulf forarges ogsaa over de germanske Loves Straffebestemmelser. Tyveri straffes haardere end Mord. „Den, der har stjaalet en skabet Ged, mister Livet i Galgen, men den raa Voldsmand, der slaar Mennesker ihjel, bøder kun med Penge eller Kvæg". Et Kapitular fra 818 sætter Dødsstraf for Mord, hvis det er forøvet i en Kirke, ɔ: hvis det er forbundet med Helgbrud; ellers kun Bøde og Landsforvisning uden Tab af Ejendom iøvrigt. Kirkelig Paavirkning er her øjensynlig, men i Retning af større Menneskelighed i Straffen er den næppe mærkelig. Maaske spores den i en Ændring af Straffen for Tyveri, idet et Kapitular istedenfor ubetinget Dødsstraf fastsætter, at for første Gang begaaet Tyveri skal Tyven kun miste sit ene Øje; anden Gang skal hans Næse afskæres, og først tredje Gang skal han hænges. Denne

Misbrug af Ed.

Tyveri straffes haardere end Mord.

Forskel paa Straffen for Tyveri og for Mord er ikke vanskelig at forklare. Drabsmænd var oftest rige og mægtige; var deres Ofre ringe Folk, maatte Slægten foretrække Bøde for gold Gengæld; var det Jævninger, foretrak Slægten standsmæssig Hævn, og at finde sig tilfredsstillet ved en Bøddeløkses beskikkede og lejede Gerning faldt ingen ind. Tyveri var derimod sædvanlig Smaamandsværk; at straffe med Bøder vilde her være ørkesløst. Desuden gjaldt Tyveri, planlagt med koldt Blod og øvet i Løndom paa værgeløst Gods, for mere æreløst end Mord paa jævngod Mand, øvet i Fuldskab eller paa anden Maade i opbrusende Lidenskab. Hertil kom, at Menneskeliv i og for sig maatte skønnes mindre værd end rørligt Gods. Da Fængselsstraf i forskellige Grader ikke kendtes — bortset fra Varetægtsfængsel — havde man iøvrigt næppe noget andet Valg end Dødsstraffen og de med barbarisk Logik udtænkte til Forbrydelserne svarende Lemlæstelser o. l. Theodulf opregner foruden Dødsstraffe følgende: at hælde smeltet Bly i Munden paa Forbryderen, udstikke hans Øjne, afskære hans Hænder, Fødder, Næse, Øren, Kønsdele. Naar han fordømmer disse Straffe, er det imidlertid ikke ud fra en kristelig bestemt Moral men fra den gammeltestamentlige; naar han sætter „den gamle Lov" op mod „den nye Lov", er den nye Lov den germanske Lov, den gamle Lov Moseloven. De nytestamentlige Vendinger, der i rigeligt Maal brugtes som Indledninger til Formaninger og til Love, var og blev kun Taleprydelser. Moseloven og dens Moral (der jo ogsaa var bibelsk og guddommelig) svarede derimod nogenlunde til Tidens barbariske Kultur, og det er den, der i *Praksis* anlægges som Maalestok. Herved forklares det, at Kirken ikke fik nogen synderlig forædlende Indflydelse paa den strafferetlige Side af Lovgivningen eller iøvrigt paa de sociale Forhold. — En stor Plads i Theodulfs Skildring indtager endelig en morsom Beskrivelse af de Bestikkelser, han har været Genstand for, og som han med Rette slutter er bleven anvendte jævnlig og med Held overfor de sædvanlige Dommere. Fattigfolk møder med en Ost, et Par Høns, et Stykke Uldtøj, et Stykke Voks (til Vokstavler); mere velstillede bringer en Okse, en Hest, et Muldyr, et Vaaben, et Stykke kordovansk Læder; rige Folk har saracenske Guldpenge og frankiske eller romerske Sølvpenge, Ædelstene, prægtige Kar af ædelt Metal, orientalske Stoffer. Theodulf tilstaar, at han, for ikke at synes umenneskelig haard og afvisende, har taget mod Smaating som Frugter, Ost, Æg, Høns og andet Fjerkræ, „hvis Krop vel er liden men saare velsmagende". Den hele Skildring viser, at det ikke var en Talemaade, naar Karl atter og atter indskærper, at Dommeren ikke maa sælge Retten.

Legemsstraffe.

Moseloven mod den germanske Lov.

Bestikkelser.

191. Karl den Stores Dommerstav. (Efter Spamer).

Gudsdomme. I de karolingiske Kapitularer omtales jævnlig *Gudsdomme*, hvis Anvendelse efter nogles Mening skyldes Kristendommen. Saaledes som vi kender dem i Frankerriget, er de nøje knyttede til Kirken. Der omtales *Jernprøve* (bære glødende Jern eller gaa over glødende Plovjern), *Kedelfang* (stikke Haanden ned i en Kedel med kogende Vand og tage en Sten op derfra), *Koldtvandsprøve* (den, der skal prøves, styrtes i en Aa eller en Dam

eller Sø; hvis han synker, er han uskyldig; „hvis Vandet" — der i Forvejen er indviet — „ikke vil modtage ham", ɔ: hvis han ikke synker, er han skyldig) og *Korsprøve,* særlig yndet af Karl den Store (den anklagede skal staa oprejst med begge Arme strakte ud til Siden og holde sig ubevægelig, saa længe Fremsigelsen af de foreskrevne Bønner og Besværgelser varer; hvis han rører sig, er han skyldig). Fra Formelbøger kendes Ceremoniellet ved disse Gudsdomme. En frankisk Formel for Jernbyrd, der altid foregaar i Kirken, lyder saaledes: Præsten skal have tilbragt de tre foregaaende Døgn i Faste og Bøn; iført Ornat skal han med en Tang tage det Stykke Jern, der er lagt foran Alteret, og mens han derover messer de tre Ynglinges Hymne i Danielsbogens 3. Kapitel (hvori de tre Jøder priser Gud, der har frelst dem uskadte fra Ildovnen, hvis Flammer derimod har fortæret deres Bødler) skal han bringe det hen til et Baal, hvorefter han skal bede: Velsign, o Gud, dette Sted .... o Gud, almægtigste Fader, uslukkelige Lys! hør os, du som har skabt Lyset, velsign dette Lys .... Fader vor o. s. v. Saa skal han lægge Jernet paa Baalet, der skal bestænkes med Vievand, og medens Jernet ligger og glødes, skal han synge Messen, og efter at have taget den hellige Nadvere frem skal han besværge den anklagede og give ham Sakramentet. Derpaa skal Præsten stænke Vievand paa Jernet, sigende: Gud Faders, Søns og Helligaands Velsignelse være over dette Jern, at Guds Dom maa blive kendt. Saa skal den anklagede tage Jernet i Haand, og Præsten skal føre ham 9 Fods Længde fra Baalet. — Derpaa skal Haanden tilhylles og forsegles, og først 3 Dage efter brydes Seglet. Hvis der er Saar efter Jernet, er den anklagede skyldig.

* * *

Til Forstaaelse af den politiske og sociale Udvikling, der er foregaaet til Karl den Stores Tid, og som i de næste Aarhundreder uafvendelig fører til den fuldkomne Statsopløsning, der kendetegnes ved Ordet Lensvæsen, er det nødvendigt at have et *Overblik over Jordfordelingen, Jorddyrkningen og de til Jorden knyttede Personers Stilling.*

Jordeje og Jorddyrkning.

I den største og vigtigste Del af Frankerriget, *Gallien,* findes paa Karl den Stores Tid og længe derefter væsenlig den samme Godsinddeling som i Merovingertiden og i Romertiden, medens der indenfor det enkelte Godsomraade kan være sket betydelige Forandringer. Godsenheden er *Villaen,* hvis Jordtilliggende er uforandret. Oprindelig ejes Villaen med Jorder, Trælle og Koloner af én Ejer; i Tidens Løb er der, som nedenfor skal omtales, indtraadt Forandring heri. Villaernes Omraade kan være højst forskelligt; de største findes i Syd- og Midtfrankrig, hvor det romerske Godssystem var stærkest udviklet. Der kan dér være Ejendomme paa indtil 4000 Td. Land, men ogsaa langt mindre paa 5—600 Td. Land (svarende til Nutidens Kommuners og Landsbyers Omraade; det er Frankertidens *villae,* Godser, der, for største Delen med de samme Navne, er Nutidens Landkommuner i Frankrig). Disse Villaer tilhører Kongen, Kirker og Klostre og en stor Mængde Frimænd. Ejerne var imidlertid kun en ringe Brøkdel af den Befolkning, der levede paa Jorden som dens Dyrkere: de fleste var Trælle, Frigivne og Koloner, hvis Forhold til Jorden er langt ældre og i hvert Fald langt fastere end Frimændenes.

Jordfordelingen i Gallien.

Villa-Godset.

Der er i Frankertiden ikke Tale om Stor*drift,* og egenlig heller ikke om Storgods. En Mand kan nok eje mange Tusind Tønder Land, men saa er det flere, ofte langt fra hinanden liggende *villae,* der enkeltvis sjældent omfatter mere end et Par Tusind Td. Land og oftest meget mindre; dette gælder ogsaa Kongens

Ingen Stordrift.

Gods, ja selv Kirkens og Klostrenes store Godsmasser. Enhver Villa er en økonomisk Enhed for sig, og der er endda ikke Tale om, at Villaens Jord dyrkes under et. Den er sædvanlig delt i to Dele, jævnlig omtrent lige store. Den ene dyrkes under Ejerens eller hans Forvalters Ledelse, medens den anden Del er udstykket i smaa Fæstelodder, der hver for sig dyrkes af Trælle, Frigivne eller Koloner. Paa Ejerlodden ligger „Herregaarden" (*casa* eller *domus dominica*, i de tyske Egne: *sala*). Om dens Udseende vides ikke meget; de gamle prægtige romerske Herresæder var vist for Størstedelen gaaet til Grunde; deres Afløsere har, navnlig mod Nord, hyppig været af Træ; Fæstningsværker omkring dem omtales ikke, saa de har ikke lignet de senere Borge. Lidt borte fra Hovedbygningen laa omkring en Gaard de Bygninger, Driften krævede: Køkken, Badehus, Heste- og Kostalde, Indelukker til Faar og Svin og Høns, Lader, Bagehus, Vinperse, Bryghus, Kælderhus, Huggehus til Snedkere og Tømrere og Hjulmænd, nogle Hytter til Gaardens Trælletyende og et for sig selv liggende Værksted for de Trælkvinder, der vævede, spandt o. s. v., det hele omgivet af et Hegn eller af Palissader. Nærved Herregaarden rejste der sig i 6.—9. Aarh. gerne en Kirke eller et Kapel, bygget af og tilhørende Ejeren, til Brug for hans Husstand og hans Fæstere og betjent af en Præst, der ofte var en af Ejerens frigivne Trælle, hvem der blev tillagt et Par Fæstebol med tilhørende Trælle. Udenfor Gaarden fandtes en Park med Fiskedamme og en Urtegaard og længere borte laa de under Gaardens Drift værende Marker, Enge og Vinmarker og næsten altid en Skovstrækning. Var der en Bæk eller en Aa, byggede Herremanden dér en Mølle, — der altid hører til Herregaarden, ikke til Fæsterne, som maa betale Afgift for at faa deres Korn malet. Den anden Del af Villaen er Fæstejord, inddelt i Lodder (i Gallien *mansus*, i Tyskland *Hof*), der enkeltvis dyrkedes og beboedes af Fæstere, hvoraf nogle var Trælle eller Frigivne, andre Koloner. Fæsteloddernes Størrelse var ret forskellig; en Mængde af dem havde nøjagtig samme Størrelse fra Tiden før Folkevandringen til langt op i den nyere Tid, medens der navnlig paa Klosterjorden vistnok er bleven oprettet ikke faa nye i Frankertiden. Mindst var gennemgaa-

Ejerlodden med Herregaarden.

Driftsbygninger.

Kirke.

Park, Have, Skov.

Mølle.

Fæstejorden.

192. Karl den Stores „Sale" i Ingelheim, bygget 768—774.
(Rekonstrueret af Clemen.)

ende Trælleloddere (10—15 Td. Land, dog ogsaa mindre), Kolonernes var oftest endel større. *Kolonernes* Stilling var i alt væsenligt, som den havde været i Romertiden. Kolonen betegnes i Lovene som fri (*ingenuus*, men ikke *liber*); han kan klage for Retten; han kan, udenfor sit Fæste, eje Jord, købe og arve. Men han er stavnsbunden, kan ikke forlade den Jord, han dyrker som Fæster, medens paa den anden Side denne Jord heller ikke kan fratages ham. Hans Stilling arves af hans Børn. Sælger eller skænker Ejeren Jorden til et Kloster eller en anden Godsejer, følger Kolonen med, uden at dog hans Afgifter og Ydelser ændres. *Trællenes* Stilling frembyder forsaavidt større Interesse som den er i Udvikling. For det første faar Trælleklassen, der fandtes baade hos Romere og Barbarer før Folkevandringen, endnu paa Karl den Stores Tid og senere stadig ny Tilførsel, dels ved Krige, dels ved Køb, dels derved at en Frimand eller Kolon, som ikke kan betale en idømt Bøde, bliver Træl. I et af Karls Kapitularer hedder det endog, at den, der gør sig skyldig i visse hedenske Ceremonier, skal, alt efter sin Rang, idømmes svære Bøder, og hvis han ikke kan betale dem, gives som Træl til den Kirke, han hører under. Klostrenes Jordebøger viser, at det jævnlig skete, at en Mand, der var bleven helbredet af Klostrets Helgen, af Taknemlighed blev Helgenens ɔ: Klostrets Træl; undertiden er Fromheden vel kun Paaskud for at faa et sikkert Underhold. Det hændte ogsaa ofte, at en Kolon under Tryk af Nød eller Vold kunde gaa over i Trælleklassen, hvad enten han stod under en verdslig eller en kirkelig Godsejer, eller at en Frimand satte sin Frihed i Pant for et Laan eller en Tjeneste af en eller anden Art. Om denne vedvarende Tilgang til Trælleklassen har øget Trællenes Tal, eller om den blot har strakt til at erstatte den Afgang, som Frigivelserne medførte, lader sig ikke afgøre. En absolut Nedgang i Trællenes Antal er i hvert Fald lidet sandsynlig, idet den foran omtalte Overdragelse af Fæstelodder til Trælle netop i 7. og 8. Aarh. synes at have fundet Sted i stærkt voksende Omfang. Dette Forhold er af stor Interesse, idet det ikke blot betegner en Forandring i særdeles mange Trælles Kaar men ogsaa senere faar Betydning for Fæstebøndernes Stilling.

Kolonerne, fri men stavnsbundne.

Trællene.

Tilgang til Trælleklassen.

Som vi har set, var et Gods udstyret baade med *Fæstertrælle* og med *Tyendetrælle*. De sidste levede paa Herregaarden og brugtes iflæng til alt forefaldende Arbejde, navnlig al Slags Haandværk, og til Herrens personlige Opvartning. De svarer altsaa til den gængse Forestilling om Slaver. Der kan næppe være Tvivl om, at det var et Fremskridt for dem at faa en Lod i Fæste, faa egen, særskilt Husstand og delvis at være selvbestemmende over Tidens Anvendelse og Arbejdets Ordning, selv om Fæstertrællens retlige Stilling ikke var forskellig fra Tyendetrællens. At Trælle er Fæstere er ganske vist ikke i og for sig nyt; Forholdet træffes baade hos Germanerne og hos Romerne før Folkevandringen; men det breder sig stærkt i den sidste Merovingertid og i Karolingertiden, vistnok mest paa Kongens Godser og især paa Kirke- og Klostergodset. Det skyldes næppe en Indflydelse fra Kristendommens Lære; der er ikke tilsigtet nogen Bedring i Trællenes Kaar — deres retlige Stilling ændredes jo heller ikke derved. Det er tværtimod et Udslag af en tiltagende Barbarisering, der umuliggjorde

Fæstertrælle og Tyendetrælle.

Flere og flere Trælle bliver Fæstere, for at Godserne kan blive dyrkede.

al Stordrift; af praktiske økonomiske Grunde maatte Bisper og Abbeder foretrække at bruge Fæstertrælle paa de store vidt spredte Godser af alle Slags, der efterhaanden erhvervedes. At der fra den kristne Kirkes Side slet intet er virket imod Trældommen lader sig dog heller ikke hævde, selv om det spores meget lidt i egenlig Gerning, og selv om Trældommen atter og atter i kirkelige Dokumenter hævdes, godkendes og udnyttes. Naar vi i Frigivelsesbreve og Testamenter hyppig ser Trælle frigives af deres Herrer med Begrundelser som: „for at lette mine Synders Byrde", „for at Gud kan være mig en naadig Dommer paa hin forfærdelige Dag", „for min Sjæls Frelse", saa ligger heri ligefrem en Paavirkning fra den kristne Forkyndelse. Men naar vi paa den anden Side ser Godsejere skænke Trælle til et eller andet Kloster, „for at denne Gave kan skaffe mig Syndernes Forladelse" — og Trællene vedbliver at være Trælle under deres nye Herrer, — saa viser disse to med samme Formaal men med modsatte Virkninger udførte Arter af Handlinger, at Paavirkningen har været mere kirkelig end kristelig ment. Et virkeligt Fremskridt i Trællekaarene er det derimod, at Kirken med Styrke og efterhaanden med Virkning hævder, at Trælles Ægteskab er ukrænkeligt og gyldigt som Frimænds, at Trælle skal nyde samme Asylret i Kirkerne som de fri, at de ikke maa sælges til Jøder og Hedninge og heller ikke til fremmede Lande; et Kapitular fra 779 bestemmer, at Trælle kun maa sælges og købes paa offenligt Marked under Kontrol; længe før den Tid havde Kirken indskærpet, at Herren ikke maatte dræbe sin Slave. Hvad der har gjort Kirkens Forskrifter virksomme er ganske klart; det er en enkelt Side af den kristelige Lære om alle Menneskers Lighed for Gud: at Død og Dom venter alle. Medens de omtalte Forbedringer i Trællekaarene gælder baade Tyendetrælle og Fæstertrælle, der iøvrigt vedblev at staa udenfor Loven undergivne Herrens fulde Husbondret, synes der paa Karl den Stores Tid at være sket den utvivlsomme Forbedring i de sidstes Kaar, at de ikke som tidligere kunde flyttes fra Lod til Lod, fra Gods til Gods som Tyendetrællene; et Kapitular fra 806 bestemmer, at en Fæstertræl (*servus casatus*) ikke maa sælges, uden naar hans Fæstelod ogsaa sælges. Efter dette nærmer Fæstertrællens Stilling sig stærkt til den stavnsbundne, betinget fri Kolons, og den ved Forbedring af Fæstertrællens Kaar tilvejebragte Lighed mellem Træl og Kolon bliver skæbnesvanger for den sidste. Skellet udviskes yderligere derved, at de frigivne Trælle i væsenlige Henseender bliver stillede som Kolonerne; de bliver stavnsbundne og uopsigelige Fæstere; de kaldes som Kolonerne fri, men bliver dog ikke Statsborgere; de vedbliver at være en Privatmands arvelige Undergivne; deres Retsstilling bliver den samme, enten de frigives af Naade eller de køber sig fri med deres *peculium*, og de følger, som Kolonerne, med Jorden, naar den sælges eller bortskænkes. I Dokumenter fra Karl den Stores Tid ses det ret hyppigt, at en Kolon er gift med en Trælkvinde, en Træl med en Kolonkvinde; Børn af disse blandede Ægteskaber synes i Almindelighed at faa Moderens Stand; i hvert Fald er de ikke uden videre blevne Trælle. Heraf sés, at Kolonens og Trællens Kaar ikke, hverken af de paagældende selv eller af deres Herrer, er bleven betragtede som saa vidt forskellige, at Overgang og Sammenblanding

Kirken og Træl-dommen.

Trælle paa Kirkegods.

Kirken bedrer Trællenes Kaar.

Fæstertrællens Stilling nærmer sig Kolonens og dennes forringes.

Ægteskab mellem Trælle, Kolo-ner og Fri.

jo let og hyppig foregik. Det hændte ogsaa, at en fri Mand ægtede en Trælkvinde eller, hyppigere, at en fri Kvinde ægtede en Fæstertræl. Børnene bliver da Koloner. Meget ofte ægter en fri Mand en Kolonkvinde; Børnene bliver da Koloner. Disse Forhold er en af Aarsagerne til, at Frimændenes Antal synker. I begge Tilfælde er Bevæggrunden Ønsket om at faa Jord, om end Fæstejord, for sig selv eller for Efterkommerne, et Ønske der gerne imødekommes af Jordens Ejere. Men alle disse Ting viser tillige, baade at Modsætningen mellem Træl og Fæster (Kolon) ikke følte stærkt, at Statsborgerværdigheden uden Jord og Magt var mindre værd end Fæsterens ja Trællens forholdsvis trygge Liv paa en Fæstelod under Godsejerens Myndighed, og at Godsejerne paa deres Side først og fremmest interesserede sig for at faa deres Jord bortfæstet paa den ene eller den anden Maade; om Fæsteren er Træl, frigiven eller Kolon bliver efterhaanden temmelig ligegyldig.

De blandede Ægteskaber virker til, at Frimændenes Tal gaar ned.

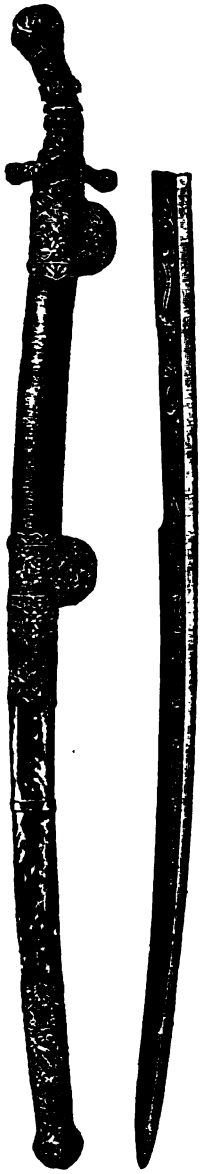

193. Karl den Stores Sværd. (Gave fra Harun al Raschid. Nu i Domkirken i Aachen.)

Det er denne Fæsterbefolkning, der talmæssig udgør Hovedmængden af Frankerrigets Befolkning og som økonomisk bærer Riget. En Frimands Rigdom betegnes ved Antallet af Fæstelodder, der tilhører ham, idet man altsaa ikke medregner den Jord, der ligger direkte under Herregaarden. Dette forstaas let, naar man ser, at Herregaardsjorden — hvis Dyrkning og Drift er en Del af Fæsternes pligtmæssige Ydelser — i Almindelighed er bestemt til at yde Herren, hans Familie og Husstand det nødvendige til Livets daglige Krav. Alt andet, Herrens Ydelser til Staten, alle de Udgifter, Ledingspligten medfører o. s. v., og hvad der hører med til Frimandens Luksus, skal han have af sine Fæstere. Fæsteafgiften er som Regel fast, uforandret fra Aarhundrede til Aarhundrede; men denne Fasthed gælder kun den enkelte Fæstelod. Ydelsen er højst forskellig for de forskellige Lodder, retter sig tildels efter Loddens (oprindelige) Størrelse og Godhed og efter Fæsterens Stand. Naturligvis oprettes der nu og da — især paa Klostergodset — nye Fæstelodder, eller Fæsterens Familie uddør, saa der ingen Arving til Lodden er og denne overdrages en ny Fæster. I saadanne Tilfælde bliver Fæsteafgiften fastsat fra nyt, men sædvanlig under Hensyn til Egnens Skik. Fæsteafgiften forandres ikke, selv om Fæstet deles, hvad der ses ret jævnlig at være sket, naar flere Sønner overlever Faderen og ikke bosættes andetsteds; der tales om Halv- og Fjerdingsfæster, hvis Indehavere tilsammen maa udrede den gamle Fæsteafgift.

Fæsterne Hovedmængden af Folket.

Godsherrens Afgifter til Staten ydes af Fæsterne.

Nogle Eksempler paa Fæsteafgifter vil vise disse Ydelsers Art og Omfang. En Træl har en Lod paa 10 Td. Land Ager, $^1/_6$ Td. Land Vinmark og $^1/_4$ Td. L. Eng og derhos,

Første afgifter.

som alle Fæstere, Ret til at lade sine Svin gaa i Herremandens Skov. For dette sidste betaler han 100 Potter Vin og et Faar aarlig. Iøvrigt skal han paa Herremandens Vinmark passe $^1/_2$ Td. Land, gøre en Dags Vinterpløjning, forrette Skovhugst og Kørsel efter Ordre (altsaa ubestemt), levere 3 Læs Møg til Herregaarden og desuden give 3 Høns, 15 Æg, 100 Tagspaaner af Egetræ og en Pot Sennop. En Kolon har en Lod paa 30 Td. Land Ager, $^3/_4$ Td. L. Vinmark og $1^1/_2$ Td. L. Eng. Han skal til Bestridelse af Godsejerens Ledingsudgifter betale hvert andet Aar 4, hvert andet 2 Sølvsolidi (henholdsvis o. $^1/_5$ og $^1/_{10}$ Pund Sølv); endvidere for Svinenes Gang i Skoven 150 Potter Vin, hvert tredje Aar 100 Taglægter, en Dags Pløjning til Rugsæd og en Dags til Vaarsæd og ellers to Dages Pløjning ugenlig, Kørsel efter Ordre og Pasning af 1 Skæppe Land af Herremandens Vinmark. En anden Kolon har en Lod paa 25 Td. Land Agerjord samt Vinmark og Eng. Til Bestridelse af Herremandens aarlige Ledingsudgifter yder han hvert 3. Aar henholdsvis $^1/_2$ Okse, 2 Faar og et Lam. Endvidere 7 Potter Sennop og, for Retten til at tage Brændsel og Gavntræ i Skoven, 4 Denarer (1 Sølvsolidus = 12 Denarer) og hvert 3. Aar 50 Tagspaaner, hvert Aar 3 Høns og 15 Æg samt en „Kongehøne" (oprindelig en Høne, der ydedes, naar Kongen gæstede Herremanden, altsaa en Lejlighedsafgift, der efterhaanden er bleven fast); endelig forskelligt Arbejde omtrent som den foregaaende. Af andre Afgifter, der ikke ere nævnte ovenfor, kan anføres: Korn, Malt, Humle, Hør, Lærred, Uld, Honning, Voks, Sæbe, Olie, Baljer, Tøndestaver, Tøndebaand, Lyspinde, forskellige Vogndele og andet Træarbejde (hvortil Træet leveredes fra Herremandens Skov), Hakker, Skovle o. l., Lanser (Skafter og Jern). I enkelte Tilfælde er Ydelserne afløste med en Pengeafgift.

Hovedgaardsindtægten. Foruden disse Fæsteafgifter har Herremanden Herregaardsjordens Afgrøder og sine Tyendetrælles Arbejde, for en stor Del Haandværks- eller Husflidsgenstande tilvirkede i Trælkvindernes Værksted. Disse Trælle ydede Herren den personlige Opvartning, han ønskede, og var, fordi de levede i hans Nærhed og under hans daglige Myndighed, ofte Genstand for barbarisk Behandling. Trælkvindeværkstedet (*genitium*, af det græske *gynaceum*) er ofte ilde omtalt i Tidens kirkelige Skrifter, der kalder det et Horehus og dets Beboere Skøger.

Villaens Styrelse. Den daglige Styrelse af Villaen kan Herremanden, der ofte har mere end én Villa og desuden hyppig Maaneder ad Gangen er langt borte paa Krigstog eller har andre offenlige eller private Hverv at røgte, ikke overkomme. Vi træffer da, i hvert Fald paa alle nogenlunde store Villaer, en Del Opsyns- og Bestillingsmænd (*ministeriales*), der er hans Forvaltere. Det er sædvanlig Koloner, der foruden at have Fæstelodder, hvoraf de svarer Ydelser af delvis samme Art som alle andre Fæstere, lønnes med en Del af de Penge og Varer, de skal opkræve og samle hos Fæsterne. Romernes *villicus* genfindes i Frankerriget, men Navnet fortrænges efterhaanden af *maior* (fransk *maire*), der i Middelalderen altsaa ikke betyder Sogneforstander men Godsfoged. Er Godset meget stort, har han en Del Underfogeder (*decani*, fransk *doyen*) under sig. Disse Fogeders Sag var det at kontrollere og ordne Fæsternes mangeartede Arbejder paa de forskellige Aarstider og tildels ogsaa at inddrive Afgifterne, en Opgave de dog vistnok delte med „Kældermesteren" (*cellerarius*), der havde at forvalte Forraadskamrenes Spise- og Drikkevarer. Skovfoged og Møller omtales ogsaa som ministeriales.

Forvaltere, ministeriales.

Maior.

Decanus.

Cellerarius.

En Villa udgjorde saaledes en økonomisk selvstændig Enhed, der saa at sige var sig selv nok. Denne Selvstændighed bliver dog først fuldkommen, naar

Herremanden tillige er sine Undergivnes Dommer. Herrens Husbondsret overfor Tyendetrællene er her Udgangspunktet for en Udvikling, der efterhaanden bringer ogsaa Kolonerne ind under hans Domsmyndighed. Denne Udvikling er paa Karl den Stores Tid vidt fremskreden saavel paa Kirke- og Klostergodset som paa de verdslige Godser. Flere af Karls Kapitularer indskærper det som Herremandens Pligt, ikke blot som hans Ret, at dømme og straffe sine Undergivne, og i 8. og 9. Aarh. omtales flere Gange Fangehuller paa Herregaardene. *Herremandens Dommerret paa Godset.*

Villaerne omfattede imidlertid ikke al Jord i Frankerriget, om de end i Syd- og Mellemgallien var fremherskende. Mod Nord og Øst, hvor den romerske Godsstyrelse og Jordfordeling var bleven stærkt ændret ved de talrigere germanske Bosættelser, og i de tyske Egne, hvor den romerske Ordning aldrig var trængt ind, var Forholdet anderledes, om end den i de sydligere Egne fremherskende Ordning efterhaanden ogsaa naaede herhen. Der findes, foruden Trælle- og Kolonlandsbyerne paa Villajorderne, tillige andre Landsbyer, færre mod Syd, flere mod Nord og Øst, der i deres Oprindelse er af en hel anden Art. Hvis Germanernes Bosættelse i Gallien er foregaaet saaledes, at Kongen og hans Stormænd har taget de romerske Villaer, der under Kampene var bleven herreløse, og de romerske Statsdomæner, medens Villaernes Omfang, Skyldsætning, Trælle- og Fæstermængde er bleven uforandret, maa de ringere Krigere være bleven bosatte paa anden Maade. I de sydlige Egne har kun forholdsvis faa faaet Jord, antagelig ofte paa Steder, der var bleven forladte. Mod Nord er det gaaet haardere ud over den galloromanske Befolkning. De her i Forvejen eksisterende Landsbyer er for en stor Del tagne i Besiddelse af germanske Krigere, der i Hjemmet var vante til Landsbyfællesskab og nu indrettede sig paa lignende Maade i det nye Land. Men Fællesskabet forsvandt ret hurtig under Indflydelse af det langt mere fremskredne galloromanske Jordbrug. Jorderne blev udskiftede undtagen Skove og Almindinger, og denne Forandring trængte ogsaa ind i de rent tyske Egne. Der kan her ikke være Tale om Gaarde af tilnærmelsesvis samme Størrelse som Villaerne, men Forholdet er saa daarlig kendt, at der intet nøjere kan siges om disse Frimænds økonomiske Stilling, om de ogsaa har haft Fæstere eller kun Hustrælle, og om de oprindelig har været lige saa selvstændige som Villaernes Herremænd. Men saa meget er sikkert, at deres Stilling bliver ringere og ringere; paa Karl den Stores Tid er de næsten overalt i Afhængighed. Den stadige Leding og andre offenlige Byrder som Tingpligten, Stormændenes Overgreb og — i den senere Merovingertid — den fuldstændige Mangel paa Beskyttelse fra Statens Side ødelægger dem og tvinger dem til at søge Værn hos en Herremand, et Kloster, en Kirke. Hvori deres Afhængighed har været forskellig fra de sædvanlige Fæsteres lader sig ikke nøje bestemme: de har næppe ydet egenligt Hovarbejde. *Jordfordelingen i Nord- og Østgallien.* *Germanske Landsbyer.* *Forringelse i Frimændenes Stilling.*

Det er imidlertid ikke blot disse Frimænd det gaar tilbage med. Indenfor Villaernes Omraade har Tilstanden paa Karl den Stores Tid ændret sig meget. Som omtalt er Villaerne af højst forskellig Størrelse og Størrelsen af hver enkelt som oftest bestemt ved Forhold, der ligger længe forud for den her omhandlede Tid, i de fleste Tilfælde nok helt tilbage i Romertiden. Enhver Villa,

Allodium. hvad enten den er nedarvet fra Slægt til Slægt eller den er skænket af Kongen eller købt, ejes oprindelig med fuld Ejendomsret. Betegnelsen for denne Ejendomsret er *alode* eller *allodium,* et Ord der muligvis er af romersk eller keltisk Oprindelse, og som i Begyndelsen betyder Arveret eller Arv men senere bruges om den uindskrænkede Ejendomsret i Almindelighed. Enhver enkelt Villa har oprindelig været en enkelt Mands Ejendom, men i Tidens Løb er mange Villaer en eller flere Gange bleven delte, ligesom det ofte ogsaa er sket, at en enkelt Godsejer er kommen i Besiddelse af flere Villaer eller Dele af Villaer. I første Linje er denne Deling (eller Sammenhobning) foranlediget ved Arvedeling, dernæst ved Køb og Salg og ved Gave.

Ejendomme deles eller forenes.

Et Gods's Historie fra 700—800. Lad os følge et enkelt Gods i 100 Aar, fra 700 til 800. Det omfatter 2500 Td. Land, hvoraf 500 Td. L. er Skov, 1200 Td. L. Fæstejord, medens Resten, 800 Td. L., udelt er under Herregaardens Drift. Fæstejorden bestaar af 60 større og mindre Lodder, der dyrkes af Koloner og Trælle, hvis Husstande tilsammen, fordelte i 3 Landsbyer, tæller 300 Personer. Herregaardsjordens Drift besørges dels af de omtalte Fæstere, dels af Tyendetrællene, der i et Antal af 100 bor ved Herregaarden. Der findes en Kirke og 2 Møller. Ejeren dør 725 og efterlader sig tre Sønner og en Datter. Datteren og en af Sønnerne bosættes andetsteds, de to andre Sønner deler Villaen. Delingen er ikke geometrisk; A faar de 28 af Fæstelodderne, B de 32, eller rettere de paagældende Fæsteres Afgifter og Ydelser; Skoven deles ikke; om Herregaardsjorden er bleven delt er tvivlsomt men muligt; kan være, at det er sket paa den Maade, at Tyendetrællene (og deres Arbejde) er bleven delt og A desuden har faaet de Dele af Herregaardsjorden, som de 28 Fæstere gjorde Hoveriarbejde paa, B Resten. Hvis Fæsternes Hoveri ikke for hver enkelt var knyttet til et bestemt Stykke Jord, kunde en geometrisk Deling af selve Herregaardsjorden finde Sted. A har tillige faaet den ene Mølle, B den anden, og hver af dem Halvparten af Kirken. B falder i Kampen mod Araberne og har ingen Børn; det hele gaar da tilbage til A, der for sin Broders og sin egen Sjæls Frelse skænker et nærliggende Kloster den ene Mølle, Kirken og 5 Fæstelodder med ialt 28 Fæstere, Trælle og Koloner, og ved sin Død 743 testamenterer han til samme Kloster $^1/_4$ af hele Villaen. Resten tilfalder hans Enke og eneste Datter. I de strænge Tider, der nu kommer, trænges Kvinderne haardt. De skænker først Klostret en anden Fjerdedel af Villaen med Fæstere og Trælle og forholdsvis Andel i Skovene og i Fæsternes Afgift for Svinefodring og Brændselsvéd. Dernæst bortsælger de forskellige mindre Stykker af Herregaardsjorden; en af Fæsterne, en Kolon, køber saaledes en Vinmark paa 4 Td. L., en anden et Stykke Agerland paa 20 Td. L. Godsforvalteren, en Kolon, faar som Gave 60 Td. Land af alle Slags og 6 Hustrælle; han indretter Jorden som en lille Villa; 3 Trælle bliver Fæstere, hver med en Lod paa 10 Td. Land, medens de 30 Td. Land, hvorpaa der bygges, dyrkes som Herregaardsjord af Ejeren og de 3 Trælle. Efter lang Tids Trængsel sælger Kvinderne endelig 765 hvad de har tilbage af deres Ejendom til en anden Godsejer; de bliver boende paa Gaarden, idet de har forbeholdt sig 5 Hustrælle og 3 Fæsterlodders Afgifter, saa længe de lever. Den nye Ejer, der i Forvejen har to Villaer, lykkes det ved forskellige Midler at genvinde de to Smaalodder, der var solgt til Kolonerne, og han tvinger den tidligere Forvalter til at søge Beskyttelse hos sig, saaledes at han afstaar Ejendomsretten til sin Jord og kun ved *Beneficium* faar Brugen af Jorden tilbage igen. Da Godsejeren o. 790 dør, faar en af hans 3 Sønner den paagældende Villa og Halvdelen af en anden, medens den godsgriske Mand i sit Testamente har betænkt 3 Klostre med forskellige Smykker, Klæder og Pengesummer.

Under alle disse Omskiftelser er Villaen udadtil stadig væsenlig en Enhed; dens Drift paavirkes næsten ikke af Forandringerne i Ejendomsforholdet; de

offenlige Ydelser heller ikke, men det er let at se, at Vanskeligheder ved nøje at fastsætte de forskellige Forandringers Art og Omfang maatte give Anledning til Kævleri og til Overgreb fra den stærkeres Side. De smaa jordejende Frimænd i alle Egne af Riget, hvad enten de var bosiddende i de egenlige Landsbyer eller de havde Jord paa en Villas Omraade, tvinges ind under de mægtigere og synker ofte ned til de stavnsbundne Koloners Vilkaar. Udtrykket „synke ned til" passer dog maaske snarere paa Forholdet i den ældre frankiske Tid, da den germanske Frimand med det uciviliserede primitive Menneskes Uevne til at finde sig i faste og stadige Livsformer, i Pligter, i Arbejde, betragtede den jorddyrkende Kolon som en indespærret Træl og heller, uden Jord, vilde staa i et opsigeligt Afhængighedsforhold til en af de Mægtige. Efterhaanden er mange jordløse Frimænd bleven kede af at tjene en Herre „paa Frimandsvis" og har foretrukket at blive bosiddende Jorddyrkere selv paa Fæstervilkaar. Dette Forhold har atter indvirket paa de smaa jordejende Frimænds Synsmaade. Efterhaanden som Kongemagten blev slappere og slappere, og Grever og Godsejere og løse Folk blev mere nærgaaende og tøjlesløse, blev Frimandsrangen mindre værdifuld for de allerfleste smaa Selvejere, medens samtidig Synet paa Fæsternes ufri men forholdsvis trygge Stilling forandres.

De smaa jordejende Frimænd maa undergive sig de Mægtigere.

Frihed og tryg Jordbesiddelse.

Den Arv, Karolingerne overtog fra den forudgaaende Opløsningstid, var, set fra et moderne Synspunkt, overmaade vanskelig. Det Beskyttelses- og Afhængighedsforhold, der i Merovingertiden udtrykkes ved Patronat eller (senere) *Seniorat* og *Rekommendation* (III, 108) og som oprindelig hovedsagelig havde omfattet Godsejeren, Kongen eller en anden mægtig Mand paa den ene Side og den jordløse Frimand paa den anden Side, udviklede sig hurtig til ogsaa at omfatte de mindre Selvejere, der under alskens Nød og Vold drives til at søge Værn hos en Mægtigere — den, der truer dem, eller hans ligesaa mægtige eller mægtigere Nabo. Selvejerbonden giver denne sin Jord, sit Allodium, for at faa hans Beskyttelse, og han faar ved den mægtiges „Velgerning" *(beneficium)* Jorden tilbage, ikke som fri Ejendom, heller ikke som Fæste — idet vi her ser bort fra de før omtalte Tilfælde, hvor Frimænd synker ned til Kolon- og Trællekaar, — men som en ejendommelig Mellemting. Han faar Brugsretten, men denne arves ikke af hans Søn. Forholdet maa fornyes, baade naar Beskytteren og naar Beneficiaren dør; det almindelige er dog, at Sønnen følger efter Faderen i Beneficiarforholdet. Beneficiarens Forpligtelse bestod ikke som de ufri Fæsteres i Arbejde og faste Afgifter af Avling o. l. — disse Afgifter vedblev hans Fæstere at yde ham selv, ligesom han beholdt sine Tyendetrælle, sin Gaard o. s. v. — men i „Frimandsydelser", der sammenfattes i Begrebet Troskab *(fides)*: han skal følge sin „Velgører", *Senior*, overalt hvor denne kræver det, gaa i Krig under hans Befaling, kæmpe for ham, hjælpe ham i Retten og i Nødsfald ogsaa, hvis det kræves, hjælpe ham med Penge og paa anden Maade. Oprindelig var der, omvendt, ingen Regel for hvad Senioren skyldte til Gengæld; han var jo „Velgøreren", der af Naade gav Ansøgeren Jorden, hvad enten denne i Forvejen var jordløs eller Selvejer. Men der ligger i selve Forholdets Navn og Begreb først og fremmest det, at den, der har rekommenderet sig, nyder *Be-*

Seniorat og Rekommendation.

Beneficium.

Beneficiaren faar personlig Brugsret til Jorden.

Beneficiarens Forpligtelser. „Fides".

Senioren yder Beneficiaren Værn. *skyttelse* hos Senioren, Værn mod Trusler og Vold og for Retten, sandsynligvis ogsaa anden Hjælp. Og denne Beskyttelse faar særlig Vægt ved et andet Forhold, der ligeledes i Merovingertiden har udviklet sig som Følge og paa Bekostning af den stadig slappere Kongemagt: *Immuniteten* (III, 108). De smaa Selvejere havde ikke blot de mægtigere Godsejeres Griskhed og Vold at frygte men i ligesaa høj Grad Grevernes og andre Embedsmænds Overgreb, der kunde give sig Udslag i Vilkaarlighed under Retssager, i Ledingsopbud, i Skatteopkrævning o. s. v. Overfor dette var de værgeløse, medens de store Godsejere, verdslige som kirkelige, i stadig stigende Tal havde sikret sig mod Embedsmændenes Plagerier ved Immunitetsprivilegier, hvorved Kongen forbød sine Embedsmænd at trænge ind paa vedkommende Gods' Omraade, dømme og straffe, opkræve Kongsbøder *(fredus)* og Skatter. Immunitet betød da Frihed for Embedsmændenes Indblanding men ikke fuldstændig Uafhængighed af Statsmagten, idet den altid forbeholder Kongen selv hans Ret, hvorfor den, som et Beneficium, maa fornyes, naar Kongen eller Immunisten dør. Jo svagere Kongemagten bliver, desto mindre betyder Forbeholdet af Kongens Ret. Medens det i mange ældre Immunitetsprivilegier bestemmes, at Immunisten skal indbetale de Kongen tilkommende Afgifter til denne selv (ikke til Greven), bliver Forholdet senere hyppigere og hyppigere det, at denne Pligt helt bortfalder. Paa samme Maade gaar det med Retssager; Godsejeren udøver efterhaanden selv Kongens Domsmagt og søger desuden at unddrage saa mange som muligt af de Sager, Immuniteten ikke gjaldt (f. Eks. Retssager med fremmede), fra Grevskabsdomstolen. Ledingspligten paahvilede alle fri Mænd, og det var Greven eller hans Underordnede, der havde at sørge for, at alle mødte, og at opkræve de Bøder, de udeblivende ifaldt. Ved Immuniteten gik det med Ledingsbøderne som med alle andre Bøder og Afgifter, og det blev Godsejeren, der kom til at opbyde de ledingspligtige og føre dem til Hæren. Det er forstaaeligt, at de store Godsejere, hvem Immuniteten efterhaanden bragte økonomiske Fordele foruden Selvstændigheden, var interesserede i at faa saa mange som muligt ind under deres Myndighed, og for mange smaa Frimænd var det ligegyldigt, om de var prisgivne Grevens eller den private Godsejers Magt; de gjorde næppe stor Modstand; tværtimod er det sandsynligt, at Godsejerens Immunitet endda kunde byde dem Fordele, maaske Formindskelse af Skatter og offenlige Arbejder. Men hvor uklart end dette er, er det politiske Resultat af Immuniteten og Beneficieforholdet sikkert nok: den store Godsejer har indenfor sit Omraade sat Kongens Embedsmænd ud af Spillet, og Kongens personlige Myndighed virker mindre og mindre. Godsejeren er bleven uindskrænket Herre, ikke blot over sine Trælle og Fæstere men over et stadig voksende Antal mindre mægtige Frimænd, der har stillet sig under hans Værn og fra Selvejere er blevne Beneficiarer.

Kongens Ret over Immunisten.

Immuniteten gør mere og mere Stormanden til uindskrænket Herre paa Godset.

Denne Ordning var omtrent fuldt udviklet i 8. Aarh., da Karolingerne overtog Styrelsen af Frankerriget. At det var en Følge af og en Aarsag til Merovingerregeringens Opløsning kunde ikke være dem ukendt, og dog tyder intet paa, at Karl Martel, Pippin eller Karl har søgt at hæmme end sige ophæve det Patronatsforhold, der var det centrale i hele Udviklingen. Og dette er let forstaaeligt;

Karolingerne hæmmer ikke Patronatsforholdet.

de var alle opvoksede og indlevede i den til Grund for Tilstanden liggende Opfattelse af Livskaarene i Almindelighed og af det Forhold mellem mere og mindre mægtige Frimænd, som Tidens Nød og Trang gjorde naturlig. Det er sandsynligt, at de overhovedet ikke tænkte sig nogen anden Form for Statsliv, og om muligvis Karls lærde kirkelige Venner har haft afvigende Meninger, kunde de ikke gøre sig gældende her. De bestaaende sociale Forhold: Storgods med Trælle og Koloner som Jorddyrkere, de jordløse og jordfattige Frimænds Underkastelse under Godsejeren, Patronatet, Beneficiet og Immuniteten, kunde slet ikke ændres, voksede frem som de var af sig selv, lidt efter lidt. Ved Siden af de kirkepolitiske Grundsætninger, der tidligere er fremstillede, ser vi Karl den Store overfor de indre sociale og politiske Forhold *gøre Udnyttelsen af selve Patronatet med hvad dertil hører til en Regeringsgrundsætning.* I Kapitularerne sættes det ligefrem i System. „Den der har modtaget et Beneficium af den Mand, til hvem han har rekommenderet sig, bør vise ham al den Lydighed, som Mænd skylder deres Herre". „Ingen Mand maa forlade sin Senior imod dennes Vilje, med mindre Senioren har villet dræbe ham eller slaa ham med en Stok, voldtage hans Hustru eller Datter eller berøve ham hans Arv". „Den Mand, der har forladt sin Senior imod hans Vilje, maa ikke modtages hverken af Kongen eller af nogen anden". Og de samme Regler, der gælder Patronatsforholdet, Forholdet mellem Personerne, gælder Beneficiet, Jorden. Baade Karl Martel, Pippin og Karl den Store har i stort Omfang af deres Slægtseje og af nyt og gammelt Krongods uddelt Jord som Beneficium til de Mænd, hvis Hjælp de havde behov, hvem de vilde knytte til sig ved Taknemligheds og Troskabs Baand.

Karl den Store gør Patronatet til Regeringsprincip.

194. Frankiske Dragter.
(„De hellige 3 Konger", efter Haandskrift fra 9. Aarh. i Bibl. Nat.)

Karl den Store kommer paa den Maade til at indtage en Dobbeltstilling: som Senior overfor sine Beneficiarer og som Statsoverhoved, Monark overfor de øvrige fri Mænd i Frankerriget. Men den gentagne Aflæggelse af Troskabseden, som ovenfor er omtalt og som han krævede af hver enkelt fri Mand over 12 Aar, er et Udtryk for, at han var aldeles fremmed for den Opfattelse af Monarkiet, af Staten, som Romerne var naaet til og som er den nyere Tids. At han kræver Eden enkeltvis af alle forudsætter, at Troskaben er noget personligt og

De romerske Statstraditioner svinder.

frivilligt, der ikke uden videre gaar over fra den ene Slægt til den anden, og ikke er noget selvfølgeligt, m. a. O. at hverken Kongen eller Frimændene ansaa Statsbaandet for det højeste og afgørende, at deres statsretlige Opfattelse nu, omtrent frigjort fra alle romerske Traditioner, er naaet tilbage til de oldgermanske Barbarers primitive Standpunkt.

Forskellen mellem Karl den Stores Styrelse og Merovingernes er da ikke den, at Karl med overlegen Statsklogskab har trængt de kraftige Spirer til Feodalstyrelse, der havde udviklet sig i Merovingertiden, tilbage; han har tværtimod ladet dem udvikle sig videre og fremmet deres Vækst. Men han har, i Modsætning til sine Forgængeres slappe og afmægtige Laden-staa-til, med al sin Kraft og med al den Myndighed, som hans Slægts Dygtighed og hans eget Held gav ham, og støttet til den romerkirkelige Organisation, hvis stærke Vækst for en Del skyldtes ham og hans Fader og i hvis Interesse det laa at indskærpe Folket Troskabspligten som en religiøs Pligt, *benyttet* og *udnyttet* Patronatet og Beneficiet som sit fornemste Regeringsmiddel. Da det hurtig viste sig, at de Embedsmænd, han havde arvet fra sine Forgængere, var lidet egnede til at repræsentere og opretholde den *personlige* Kongemagt, han vilde gøre gældende forat virkeliggøre Troskabsidéen, fandt han i Anvendelsen af de kongelige *Missi* — hvoraf de fleste jo var Bisper eller Abbeder — netop et brugbart Middel til altid og overalt at gøre den Kongemagt gældende, som i Merovingernes sidste Tid havde været næsten uvirksom, saaledes at nu — i hvert Fald under Karls egen Regering og en Tid derefter — Immuniteten, skønt fuldt ud anerkendt, blev holdt inden for de Grænser, dens egen oprindelige Natur anviste den.

Karl benytter og udnytter Patronatet.

Kongemagten hævdes.

I Overensstemmelse med de her skildrede Forhold ordnes da ogsaa de vigtigste Midler til Styrelsens og selve Statens Opretholdelse: Skatte- og Ledingsvæsenet.

Merovingerne havde fra det romerske Kejserdømme arvet et ret fuldstændigt Grundskattesystem og en Matrikel og tillige et Toldsystem med talrige Toldsteder. I 7. Aarh. er Kongedømmet dog synlig fattigt, forarmes stadig mere og mere og mister alle Midler til at styre. *Skatterne* er saa godt som forsvundne. Dette hænger sammen med, at Opfattelsen af Skattens Væsen og Bestemmelse efterhaanden under den barbariske Styrelse bliver en anden end den romerske. Gregor af Tours fortæller (jfr. III, 102), at Kilperik I paalagde nye Skatter, hvorefter en hærgende Farsot udbrød, der bl. a. ramte et af Kongens Børn. Kilperik og Fredegunde ser heri Himlens Straf — ikke for deres talløse Forbrydelser men for Skattepaalægget. Fredegunde siger: „Vi samler Skatte og vore Børn dør; disse Skatter er de fattiges Taarer og de faderløses Sukke. Lad os brænde Skattelisterne for ikke at komme til at lide Helvedes Pine.“ Skatten opfattes af Kongen og Dronningen ikke, saaledes som i Romertiden, som en nødvendig Byrde til Statens almindelige Behov og derfor i Befolkningens Interesse. Den er Kongens personlige Indtægt og kan derfor nage ham i Samvittigheden og synes ham en Forbandelse. Kongens Opfattelse bliver af samme Grund Folkets. Jo mindre man sporer Kongens Styrelse og Regeringens Forsorg i alle Ting, jo mindre indser man Skattens Berettigelse; og Merovingerne forsømte jo alle de

Finansordningen.

Skatter giver faa Indtægter.

Statsopgaver, der tidligere havde gjort Skatterne forstaaelige og rimelige. Bisperne og Abbederne gaar i Spidsen for Modstanden mod Skatterne. Biskop Injuriosus i Tours protesterede mod en Skat, Klotar I havde paalagt Kirkegodset, med følgende Ord: „Du vil røve det Gods, der tilhører Gud, men Gud vil snart tage alt fra dig, thi det er uretfærdigt, at dine Forraadskamre fyldes ved de fattiges Skærv, medens *du* burde bespise de fattige med Kornet fra dine Lader." Bispen taler her med Retfærdighedens Kraft, thi Kirker og Klostre løste dog eller mentes at løse en Samfundsopgave til Gengæld for de Gaver, der havde gjort dem rige. Det var da ogsaa denne Erkendelse, der bragte Kongerne til at give Kirke- og Klostergods Immunitet, først for Skatter og senere i andre Henseender. Men de mægtige verdslige Stormænd fik snart de samme Indrømmelser; de efterhaanden i stor Mængde konfiskerede Godser gav Kongen til Kirker og Klostre og til sine Venner i Forbindelse med Skattefrihed, saa Skatten snart helt forsvandt fra alle de større Godser. Vilkaarlig Ødelæggelse af Skattelister (som Kilperiks) og Mangel paa Evne til at vedligeholde en paalidelig Matrikel, bragte snart Skattevæsenet i Forvirring og Forfald Riget over, saa det i Karl den Stores Tid er ganske tilfældigt hvem der endnu svarer Grundskat, og denne betød i hvert Fald ikke længer ret meget. Paa lignende Maade gik det med *Toldafgifterne.* I sig selv kunde disse ikke indbringe nær saa meget som i Romertiden, fordi Handel og alt andet Næringsliv stadig gik tilbage. Men Tolden mistede sin Berettigelse af samme Aarsag som Grundskatterne. Ogsaa her er det Klostrene, der protesterer; lidt efter lidt bliver de fri. Saint-Denis Klostret begynder med under Dagobert at faa Toldfrihed i Marseille, Valence og Lyon for 6 Vognlæs bestemt til Klostret, og efterhaanden faar Klostre og Godsejere Toldfrihed eller Frihed for andre Afgifter som Bom- Bro- og Flodafgifter. Dette betød dog næppe synderlig meget; værre var det, at Kongerne jævnlig skænkede Klostre og Stormænd Indtægten af saadanne Afgifter indenfor et vist Omraade, thi derved opretholdtes mange af disse nu som blotte Hindringer virkende Oppebørselssteder. I Kapitularerne klager Karl hyppig over at nu en, nu en anden Godsejer paa egen Haand og til egen Fordel spærrer en Vej, en Bro, en Flod for at tage Færdselsafgifter af Mennesker og Varer, saaledes at Handel og andet Samkvem yderligere vanskeliggjordes.

Toldafgifterne indbringer kun lidet.

Stormænd kræver Told.

De gamle Skatter har saaledes tabt al Betydning. Paa Karl den Stores Tid er *Kongens Indtægter* af en helt anden Art. Kongens Andel i Retsbøderne betyder vel endnu noget, skønt Immuniteten har berøvet ham en stor Del. Vigtigere er Skatterne fra de undertvungne Folk og især Krigbytte (jfr. foran om Byttet fra Avarerkrigen). En særlig Betydning har de saakaldte *Gaver,* dels Aarsgaver dels Lejlighedsgaver. De indbetaltes direkte til Kongen, sædvanlig ved de store Rigsmøder. Det var i Virkeligheden en Art Skat, hvis Størrelse vekslede fra Aar til Aar efter Kongens Behov og fastsattes af ham ved Breve, der nogen Tid før Rigsmødet udsendtes til Greverne. Det ejendommelige ved den er altsaa, at den ikke opkræves af Embedsmænd men betales direkte til Kongen og at den veksler efter Øjeblikkets Behov — et Udtryk for, at det hele Samfund er bleven saa barbariseret, at en virkelig, omsigtsfuld Finanspolitik er umulig. — Endelig er

Kongens Indtægter. Retsbøder.

„Gaver".

Gods-indtægter. der *Kongens Godser*, dels arvede dels erhvervede, der ligger spredt rundt omkring i Riget. Vi har set, at han overdrog en stor Del af dem som Beneficier til sine tro Mænd og skænkede andre bort som fuld Ejendom. Men en stor Del beholdt han dog og lod dem dyrke under sine egne Fogeders Opsyn, saaledes at Udbyttet — i Penge og Varer — sendtes til ham. Disse kongelige Villaers Bebyggelse og Driftsmaade var i alt væsenligt af samme Art som de andre Villaers, der er skildret ovenfor. Der er Herregaard og Herregaardsjord med tilhørende Tyendetrælle og der er Fæstejord med Koloner og Fæstertrælle. Der er bevaret en omhyggelig Instruks (i Form af et Kapitular) for Kongens *Gods-regnskaber.* Forvaltere; det hedder heri bl. a.: „Hvert Aar paa vor Herres Jesu Fødselsdag skal vor Forvalter give os en nøjagtig og velordnet Fortegnelse over vort Kvæg, over de Jorder, der skal pløjes, over det Vildt, der er dræbt i vore Skove, over Skove, Møller, Broer og Baade, over de Frimænd, der lever paa vore Jorder, over Markeder, Vinbjerge, indhøstet Korn og Hø, fældet Træ, Bjælker o. l., over slagne Sten, Grøntsager, Uld, Hør og Hamp, Bier, Huder og Læder, Saltmad, Honning, Voks, Mjød, Sæbe, Eddike, Øl, gammel og ung Vin, Høns, Gæs, Æg, Fiskere og Trælle, Føl og Plage." Hvad der ikke er Brug for paa Stedet eller i Kongens Husholdning skal sælges. De fleste af vor Tids Frugttræer og Blomster fandtes paa Kongens Gaarde. Det synes, som Kongen har beskæftiget et forholdsvis stort Antal Haandværkere (Trælle); der nævnes Guld- og Sølvsmede, Grovsmede, Skrædere, Drejere, Tømrere, Sko- og Sadelmagere, Rebslagere foruden de selvfølgelige som Bagere, Bryggere, Sæbesydere, Fuglefængere og Trælkvinderne i Kvindeværkstedet. I Misvækstaar — der iøvrigt synes at have været mindre hyppige i Karls Regeringstid end før og siden — paalægges det Forvalterne at sørge for, at alle Godsets Beboere, fri saavelsom Trælle, skaanes og hjælpes, saa ingen dør af Sult, og lignende Paabud gives Beneficiarerne. „Enhver, der af os har faaet en Villa *in beneficium*, skal sørge for, at ingen af hans Trælle dør af Sult; først naar han har sikret alle sine Undergivne mod Hunger, kan han frit sælge, hvad der bliver tilovers, til de af os fastsatte Priser."

Tilsyn med Kongsgaardene. Tilsynet med Kongens Gaarde var ret vanskeligt, mindre med dem, der dreves for Kongens Regning, idet Forvalterne var fuldstændig personlig afhængige af Karl, end med Beneficiegaardene. Det paalægges Sendemændene at forvisse sig om, at disse er vel drevne, saa Beneficiaren ikke øver Rovdrift for at skrabe Penge sammen til at købe sig Gods til Selveje, at Beneficiaren ikke overflytter Trællene fra Beneficiet til sin egen Jord o. l.

Statsudgifter mest til Hofhold og Gaver. Statsopgaverne var jo faa og smaa; offenlige Arbejder ved Veje, Broer, Diger og Dæmninger besørgedes af Befolkningen (*corvée*, senere = Hoveriarbejde, af lat. *(opera) corrogata*, Arbejde udført ved samlet Opbud af vedkommende Egns Befolkning). Naar Kongen og hans Embedsmænd rejser, skal Befolkningen yde dem Husly og Underhold. Da Krigstjenesten ogsaa direkte paahvilede Folket, var der af egenlige Statsopgaver, der skulde bestrides af Kongens Kasse, kun Hofhold og Gaver til Kirker, Klostre og Stormænd og fremmede Fyrster. Og hertil var i Karls Tid de ovenfor anførte Statsindtægter fuldt ud tilstrækkelige.

Karl havde Raad til at være gavmild, og denne Gavmildhed skylder han for en stor Del det straalende Minde, som Klosteraarbøgerne og hans Venner har sat ham. Men der er noget svindelagtigt ved hele denne tilsyneladende og i Øjeblikket saa gunstige økonomiske Stilling, der beroede paa tilfældige og forbigaaende Omstændigheder. Skatterne fra de undertvungne Folk forudsatte en stadig og tilstrækkelig stor Krigsmagt, Krigsbyttet fortsatte Erobringer, Aars- og Lejlighedsgaverne fortsat Troskab hos Stormændene, Toldafgifterne og Domæneafgifterne Opretholdelsen af en ordnet Styrelse og en paapasselig Forvaltning. *Alle* disse Forudsætninger brast i den følgende Tid.

Karls Velstand utryg.

Frankerrigets stadig voksende Udstrækning og de evindelige Krige skabte stadig større Vanskeligheder for en rimelig Ordning af *Ledingsvæsenet.* Ledingspligten følte stadig mere trykkende. Karl erkendte det og søgte at lempe den men uden synderlig Virkning. — Naar et Krigstog er besluttet, bekendtgøres det ved *Heriban,* der gennem Grever, Bisper og Abbeder eller ved de kongelige *Missi* kundgøres for Folket. I et saadant Ledingsbud til S. Quentinklostrets Abbed, Fulrad, hedder det:

Ledingsvæsenet.

195. Frankisk Kriger.
(Efter Haandskrift fra 9. Aarh.)

Vi Karl, *Serenissimus Augustus,* den af Gud kronede store og fredsæle Kejser, af Guds Naade Frankernes Konge, lader dig hermed vide, at Vi iaar har besluttet at holde Vor Folkeforsamling i Sachsen . . paa det Sted, der hedder Starasfurt. Thi byder Vi dig, at du begiver dig til dette Sted med fuldtalligt, velrustet og velforsynet Mandskab; du skal være der den 18. Juni. Du og dine Mænd skal være saa vel forsynede med alt nødvendigt, at I straks kan møde til Krig, dér hvor Vi maatte bestemme. Enhver Rytter skal medføre Skjold, Lanse, kort og langt Sværd, Bue (med to Buestrænge), Kogger og 12 Pile. Paa eders Kærrer skal I have Biler og Stridsøkser, Hakker og Skovle af Jern . . . Levnedsmidler til 3 Maaneder, Klæder og Vaaben til et halvt Aar fra den Dag I møder i Starasfurt. Vi paalægger dig til videre Kundgørelse for de andre, at I begiver eder til det nævnte Sted i Fred og Orden, ad den korteste Vej, og I maa intet tage fra Beboerne uden Græs, Ved og Vand, saa meget I har Brug for. Og Mændene i dit Følge skal holde sig tæt ved Kærrerne og Rytterne og ikke forlade dem, for at ikke Mandskabet i Herrens Fraværelse skal fristes til Ufærd.

Kancelliets Brevformular skælner ikke mellem Grever og Abbeder. Det var ikke Meningen, at Abbeden selv skulde føre Folkene i Krig, men det er hans eller Klostrets Sag at sende saavel Mandskab og Forraad som en Fører i Abbedens Sted. Af Brevet ses det, at Rytteriet allerede nu har Betydning. Det er især Kampen med Saracenerne i 8. Aarh., der har hidført denne Forandring i Frankerhærens Sammensætning. Om det end først er i 9. Aarh., at Rytteriet bliver Hærens Hovedstyrke, har dets Anvendelse lige fra Karl Martels Tid begyndt at indvirke paa sociale og politiske Forhold, idet denne kostbarere Ud-

Rytteriets voksende Betydning.

Medvirker til Lensvæsenets Udformning.

rustning har krævet særlige Begunstigelser og været én af Aarsagerne til Lensvæsenets Udformning. Naar allerede Karl Martel uddelte store Stykker af Kirkegodset til Beneficier til sine Mænd, var det bl. a. for at faa Ryttertjeneste. Det er ogsaa den stadig stigende Brug af Rytteri, der er medvirkende til, at Martsforsamlingen lægges længere hen i Aaret, i Maj eller Juni, da man ikke kunde regne paa tilstrækkelig store Høforraad i de Egne, hvor Hæren samledes, men maatte bruge Engens og Markens Græs. Vinterfelttog bliver næsten umulige. — Naar Hærbud kom, maatte enhver ledingspligtig bryde op inden 12 Timer. Udeblivelse straffedes med overordenlig strænge Bøder og i Forhold til vedkommendes Formue. Da nu Ledingspligten ikke blot medførte Fraværelse fra Hjem og Bedrift næsten hvert Aar i flere Maaneder, ofte over et halvt Aar, men ogsaa store Udgifter til Vaaben, Klæder, Levnedsmidler o. s. v., som den ledingspligtige selv maatte sørge for, virkede den ødelæggende paa de smaa Frimænd med ganske faa Fæstere og Trælle. Til Lettelse for dem bestemmer Karl da, at fuld Leding kun skal kræves af saadanne, der ejer mere end 3 à 4 Fæstelodder (og tilsvarende Hovedgaardsjord). To Mænd, der hver ejer 2 Fæstelodder, skal hjælpe hinanden saaledes, at den ene, „hvem der kan bedst", gaar til Hæren men udrustes af den anden. Af 3, der hver kun ejer én Fæstelod, (som altsaa kun har én afgifts- og arbejdspligtig Fæster og maaske slet ingen Tyendetrælle), skal de to udruste den tredje, der saa skal gaa til Hæren. Delingen kan strækkes endnu videre, saa f. Eks. 5 Bønder i Fællesskab udruster den sjette. En anden Lempelse, der var en nødvendig Følge af Storrigets Vækst, bestod i at Ledingen ikke, undtagen naar et meget betydningsfuldt og farligt Felttog forestod, udskreves ligelig i alle Landsdele. Til en Krig i Spanien skal Sachserne kun sende hver sjette ellers ledingspligtige Mand, til en Krig i Bøhmen hver tredje, medens alle ledingspligtige Sachsere skal møde til Krig mod de slaviske Naboer mod Nord, hvortil omvendt kun en Brøkdel af Akvitanerne opbydes. Men disse Lempelser opvejes ved, at Ledingspligten udstrækkes ogsaa til Frimænd uden Jord, naar de har en vis Formue, hvorved sikkert en Del Haandværkere og Købmænd i Byerne rammes. At Ledingspligten er bleven spændt til det yderste, giver Karls egne Udtalelser et levende Indtryk af. I et Kapitular forbyder han saaledes Frimænd at gaa i Kloster uden hans Tilladelse, „thi vi har hørt sige, at adskillige bliver Munke, ikke af Fromhed men for at unddrage sig Ledingspligten eller andre offenlige Byrder". De smaa Fribønders Uvilje mod og Frygt for Leding er ofte bleven udnyttet af verdslige og kirkelige Stormænd til at bringe dem til at opgive deres Selveje og blive Beneficiarer. Et andet Sted siger Karl: „De fattige (d. v. s. de smaa Fribønder) siger, at det ofte hænder, at hvis en af dem ikke vil overlade Bispen, Abbeden, Greven eller

Ledingspligten ødelæggende for de smaa Frimænd.

Ledingsbyrden tung trods flere Lempelser.

196. Frankisk Kriger. Han bærer Kastespyd (dard, arabisk djerid), som Frankerne maaske havde lært at bruge under Karolingerkampene med Araberne. (Efter Miniatur fra 9. Aarh.)

Centenaren sin Ejendom (d. v. s. tage sin hidtil fri Ejendom som Beneficium eller maaske, undertiden, endog opgive den helt og i Stedet for modtage et Fæste), søger disse ved enhver Lejlighed at komme ham tillivs og tvinge ham til at gøre Leding, saa længe til han tvungen af Armod og Nød afstaar eller sælger sin Ejendom; og de, der én Gang har afstaaet deres Ejendom, faar Lov til at blive hjemme i Ro.“ Den sidste Sætning sigter til et i Merovingertiden almindeligt Forhold, som søges gjort gældende ogsaa nu: at den, der ikke længer er Selvejer men Beneficiar, ikke udskrives til Leding, et Forhold der, forstaaeligt nok, kunde bringe mangen Frimand til at opgive sin Selvejerstilling, og som derfor af Karl med Rette ansaas for farligt og utilladeligt. Vi ser da ogsaa Karl gøre gældende, at Beneficiaren ligesaa vel som Selvejeren er ledingspligtig. Men atter her *benytter* han Patronatsforholdet i Stedet for at bekæmpe det. Det paalægges nemlig Beneficiarerne at gaa til Hæren i den Seniors Følge, til hvem de har rekommenderet sig, han være en verdslig Stormand eller en Bisp eller en Abbed, i Stedet for at følge Greven, der altsaa intet faar at gøre med den formodenlig allerede i Karls Tid langt overvejende Del af ledingspligtige, der samles og føres til Hæren af de Immunitet-ejende verdslige og kirkelige Seniorer. Med andre Ord, ogsaa Hæren er stærkt i Færd med at blive feudal. Snart kommer den Tid, da Seniorerne ikke længer føler sig forpligtede til Lydighed mod Kongen og hans Embedsmænd. Saa er de store Hæres Tid forbi, og Landet er værgeløst overfor Normannerne.

Stormændene tvinger de smaa Selvejere til at blive Beneficiarer ved at udskrive dem til Leding.

Karls Kamp derimod.

Naar Karl den Store, trods den Opløsning af Stat og Regeringsmagt, som i Virkeligheden kun skred videre frem under ham, og som han hverken tænkte paa eller vilde have haft Magt til at stanse, dog evnede til en vis Grad at styre de stridende Kræfter og føre dem frem til fælles Virke, skyldes dette foruden hans personlige Egenskaber og gunstige historiske Omstændigheder, først og fremmest den kraftige Støtte, som *Kirken* endnu i hans Tid, i Bevidstheden om hvad den skyldte Arnulfingernes Kirkepolitik, ydede Kongens Arbejde for indre Ro og Orden. Omtrent Tredjedelen af al Jord i Frankerriget var ved Aar 800 Kirke- og Klostergods. Dette betyder paa den ene Side, da det meste af denne uhyre Godsmængde er Gaver, hvoraf vel en betydelig Del stammer fra Romertiden men hvoraf dog sandsynligvis Hovedmassen er skænket af Barbarerne, Konger og Privatmænd, at det barbariske Samfund i Kirken har set en Magt, som det lønnede sig at have til Beskytter og Hjælper (at „rekommendere sig“ til, som det ofte hedder med det samme Udtryk, der brugtes i det verdslige Patronatsforhold) baade i denne og navnlig i den anden Verden; paa den anden Side, at Kirken ved den ret ensartede og vistnok i mange Retninger forholdsvis dygtige og vel ordnede Godsstyrelse, den kunde gennemføre, har haft en fremragende økonomisk Betydning i Samtiden. Men indenfor Kirken er det atter *Klostrene*, der i stigende Grad gør sig gældende i begge Retninger. Netop paa det økonomiske Omraade har Klostrene ydet en uvurderlig Indsats i den ældre Middelalders Samfundsliv, en Indsats, der ikke er tilfældig men dybt begrundet i selve

Kirken.

Omtrent 1/3 af Frankerrigets Jord er Kirkegods o. 800.

Klostrene.

Deres Samfundsbetydning.

197. En skrivende Klerk.
„Evangelisten Matthæus". Miniaturmaleri af Metz-Skolen, 9. Aarh. I Randforsiringen Efterligninger af antikke Gemmer.
(Efter Evangeliaret fra Soissons, Bibl. Nat.)

den Organisation, som Munkevæsenets klogeste og menneskeligste Lovgiver Benedikt (III, 135) grundede.

I Benedikts Munkeregel hedder det i 48. Kapitel: „Lediggang er Sjælens Fjende, og derfor skal Brødrene paa bestemte Tider beskæftige sig med legemligt Arbejde og til

andre bestemte Tider med hellig Læsning . . Fra Paaske til 1. Oktober skal de gaa ud tidlig om Morgenen og arbejde fra Kl. 6 til Kl. 10. Fra Kl. 10—12 skal de læse. Efter Kl. 12 kan de, naar de har rejst sig fra deres Bord, hvile i Tavshed paa deres Løjbænke, eller hvis nogen ønsker at læse, kan han læse, men saaledes, at han ingen anden forstyrrer. Saa skal de spise deres Hovedmaaltid i Sømmelighed Kl. $1^1/_2$ og derpaa arbejde fra Kl. 3 til Kl. 6.... og de maa ikke være tvære over at skulle leve af deres Hænders Arbejde ligesom Apostlene . . Men fra 1. Oktober til Fastelavns Begyndelse skal de . . ligefra Kl. 9 til Kl. 3 arbejde ved, hvad der bliver dem paalagt . . i hele Fastetiden derimod fra Kl. 9 til Kl. 4 . . . ." Timerne mellem Arbejdet optages af Læsning, Andagt, Bøn, Sang; en eller to af de ældste Munke skal gaa rundt og passe paa, at ingen er sløv og ledig, og hvis en eller anden ligefrem ikke kan hengive sig til Andagt og anden aandelig Syssel, skal han have et Arbejde, der kan beskæftige ham. Kap. 53 giver Regler for Adfærd mod vejfarende Fremmede, der skal nyde al aandelig og legemlig Pleje; Abbeden skal endog bryde Fasten for at spise sammen med den Fremmede. Kap. 57 handler om Haandværk i Klostret. Hvis der forarbejdes mere, end Klostret selv har Brug for, skal det sælges; „ved Fastsættelsen af Prisen maa Gerrighedens Synd ikke indsnige sig, men det skal altid sælges lidt billigere, end det sælges af verdslige, paa det at Gud kan æres i alle Ting." Mølle, Bageri og Have med Grøntsager skal findes indenfor Klostrets Omraade, „for at Munkene ikke skal være nødte til at færdes ude, thi saadant er ikke gavnligt for deres Sjæl."

Benedikts Paabud om Munkenes Arbejde.

Det Arbejdskrav, Benedikts Regler stiller til Munkene, er sandsynligvis ikke væsenlig ringere end det, der stilledes til Arbejdere, selv Trælle, i det verdslige Samfund. Mange af Frankerrigets Klostre antog Benedikts Regler allerede i 6. og 7. Aarh., og fra 788 blev de, efter en Konciliebeslutning i Aachen, indført over hele Riget. Selv om Benedikt næppe havde tænkt sig en Udvikling, som den der efterhaanden skulde komme, er det klart, at et Benediktinerkloster ikke, ej heller oprindelig, var en Bolig for Drømmere og ørkesløse Asketer. Fra første Færd er Munkene Agerdyrkere, Rydningsmænd og Administratorer. Utallige Jordstrækninger, der i Romertiden havde været veldyrkede og folkerige, var i de ulykkelige Aarhundreder bleven øde, tilvoksede med Krat, eller de laa hen i Vildnis og Sump. Saadanne Jordstykker var det let nok for Klostrene at faa overdraget ved Siden af gode Jorder, som de fik i voksende Maal. Fra Dag til Dag, fra Aar til Aar rydder Munkene eller lader rydde og opdyrke det ene Stykke efter det andet, og efterhaanden som Missionen trænger frem udenfor de gamle Romergrænser, rejser der sig Klostre i Tyskland, hvor der er herreløs og udyrket Jord i Mængde, som travle Munke med Trælles Hjælp efterhaanden opdyrker, alt imens det ene gode Jordstykke efter det andet af Bønder, Stormænd og Konger overdrages Klostret paa forskellige Vilkaar. Snart er det en hel Villa med tilhørende Trælle og Fæstere og smaa Beneficiarer, snart Dele af et Gods, Fæstelodder, Tyendetrælle der skænkes. En Selvejer kan skænke sit Gods som fuld Gave, eller han kan som i det verdslige Samfund blive Klostrets Beneficiar. Den til Grund liggende Idé er en Handel, der afsluttes ved en Kontrakt. Giveren vil til Gengæld for at aftræde Ejendomsretten til sin Jord eller en Del af den eller Ejendomsretten til sin Person sikre sig Plads i Himlen og Værn paa Jorden. Det er Helgenen, ikke Abbeden, der er Herre over Godset; Abbeden er en Forvalter, der bestyrer Godset og Indtægterne efter visse

Munkene Agerdyrkere og Godsstyrere.

Opdyrkningsarbejde.

Regler. Egenlig er Kloster- og Kirkegods uafhændeligt, fordi det er overdraget en evig Ejer, Helgenen, og om end dette langt fra gælder i Praksis, er Kirke-

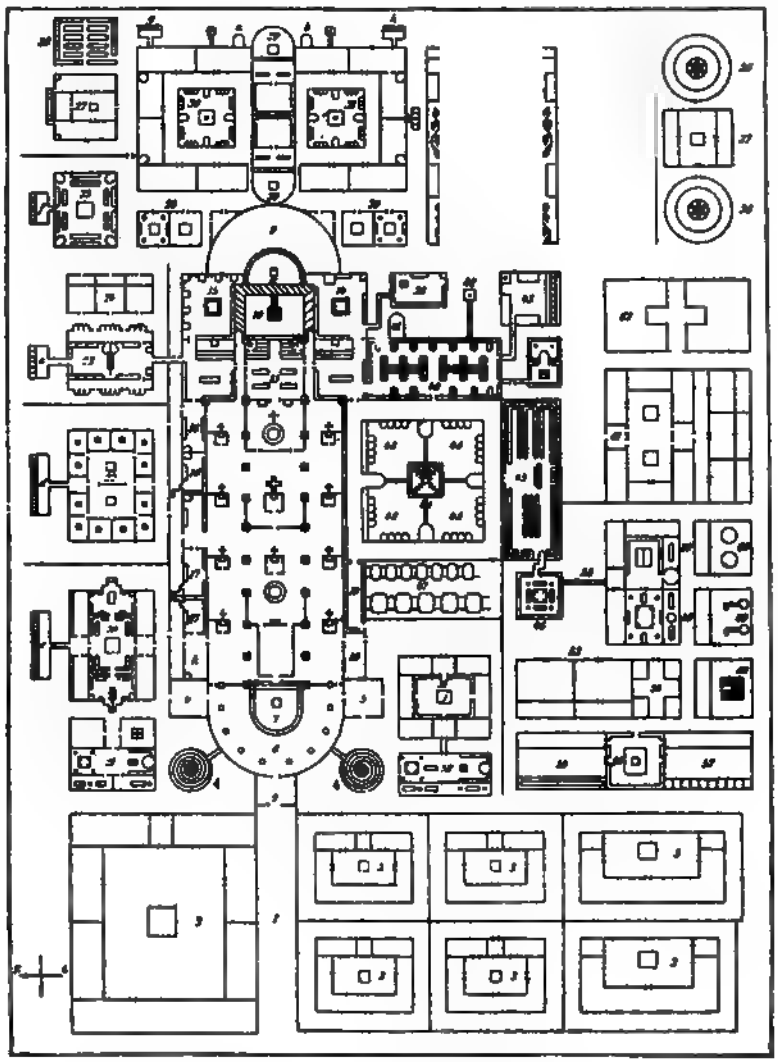

198. Grundplan af San Gallen-Klostret fra 820.
(Tegning paa Pergament i Stiftsbiblioteket i S. Gallen).

1. Vej til Kirken. 2. Indgang til Kirken. 3. Heste- og Kvægstalde, Boliger for Staldkarle og Hyrder. 4. Taarne med Altre for S. Michael og S. Gabriel. 5—6. Forhaller (den til Højre er for Klostertyendet). 7. S. Peters Alter. 8—9. Vestlig og østlig Apsis. 10. S. Pauls Alter. 11. Jomfru Marias og S. Gall's Altre. 12. S. Gall's Grav. 13. Munkekor. 14. Sakristi. 15. Skrivekammer og Bogsal (to Stokværk). 16. Bolig for tilrejsende Brødre. 17. Skoleforstanderens Kamre. *k.* Portneren. 18. Fattigforstanderens Kammer. 19. Talestue. 20. Herberg for Rejsende. 21. Refektorium med Køkken, Bagerі m. m. 22. Skole med Kamre for Eleverne. *d.* Lærernes Bolig. 23. Abbedens Bolig 2 Stokværk. *c.* Latrin. 24. Bolig for Abbedens Tyende (Soverum, Køkken, Spiseskammer, Badstue). 25. Rum til Aareladning og anden Sygepleje. 26. Badstue for de Syge. 27. Sygestuer med Kamre til Lægerne. Apotek. 28. Urtehave med Lægeplanter. 29. Kapeller i Novicernes Kirke. 30. Sygestuer for Brødrene. 31. Bolig for Novicerne. 32—34. Frugt-, Urte- og Blomsterhaver. 33. Gravpladser. 35. Gartnerens Bolig. 36. Hønse- og Gaasehus. 37. Bolig for Hønse- og Gaasepasserne. 38. Rum, hvor Hostiebrødet og Olien til Kirkelamperne tilberedes og opbevares. 39. Køkken og Badstue. 40. Sovesal for Brødrene. 41. Badstue, der kan hedes. 42. Kamin. 43. Latrin. 44. Vaskehus. 45. Refektorium for Abbeden og Brødrene. 46. Køkken. 47. Vinkælder, og ovenover Rum til Kød og Flæsk. 48 50. Klostergaard med Søjlegange. I Midten Træer og Springvand. 51. Herberg for Fremmede. 52. Herberg for Pilegrimme og Fattige. 53. Bødkernes og Drejernes Værksteder og Bolig. 54. Rum til Malt og Humle. 55—57. Stalde og Tyendeboliger. 58. Bagerі. 59. Bryghus, Bagerovn, Rum til Mel. Tyendekamre. 60 Maltkølle, Haandmøller. 61. Værksteder for Sværdfegere, Billedskærere, Garvere, Guldsmede, Grovsmede, Vaskere. 62. Lade og Tærskelo. De 8 korsmærkede Steder i Hovedkirken betegner Altre.

og Klostergods dog ikke underkastet tilnærmelsesvis saa store Omskiftelser som det verdslige Gods. Og naar Forholdet er det, at éngang erhvervet Gods sjældent afhændes og nyt stadig kommer til, forstaar man de uhyre Godsophobninger, der er Tale om. Jo mere Gods der samles under en ensartet Administration, desto større Fordele medfører dette i de urolige og utrygge Tider. Abbeden kan handle paa langt Sigt, behøver ikke som den verdslige Godsejer at bøje sig for Øjeblikkets Behov eller Fristelse. Døden, der i det verdslige Liv gør alle Forhold usikre og utrygge og derigennem Menneskenes Tanker og Handlinger lunefulde, taabelige og grusomme, gør sig ikke gældende i Forvaltningen af Kirkegodset, hvis Ejer er evig. Trygheden i Forbindelse med selve Mængden af Gods, der sætter Klostret i Stand til i hvert givet Øjeblik at skaffe enhver Familie hensigtsmæssig Virksomhed, at handle og hjælpe skønsomt, gør Klosterorganisationen til den betydningsfuldeste økonomiske Faktor i den ældre Middelalder og til en sand Velgerning for de ulykkelige Aarhundreders forpinte Menneskehed.

Kirkegodset ikke udsat for Omskiftelser som verdsligt Gods.

Ejeren kan ikke dø.

De største Klostre i Frankerriget findes især i det nordlige Gallien (Saint-Wast, Saint-Bertin, Saint-Riquier, Saint-Germain-des-Prés, Saint-Wandrille); enkelte meget store dog ogsaa sydligere (S. Martin i Tours, Luxeuil). Under Saint-Wandrille hører i Aaret 787 o. 2000 Fæstegaarde med en Befolkning af henved 10 000 Mennesker; 50 Aar senere er der næsten 5000 Fæstelodder. Til Luxeuil hører der 15 000 Fæstelodder. Bedst kendt i Enkeltheder er Saint-Germain-des-Prés-Klostrets Tilliggende, idet Abbed Irminon paa Karl den Stores Tid lod affatte en fuldstændig Jordebog med Opregning af alle Arter af Jorder, der hørte til Klostret, og disses Størrelse, over de enkelte Herregaardes og Fæstelodders Beboere (saavel Voksne som Børn), disses Afgifter og Ydelser af enhver Art. Af denne Jordebog er imidlertid kun $^1/_4$ bevaret. I denne Fjerdedel opregnes og beskrives Herregaarde og Fæstelodder med et Tilliggende af ialt 70 000 Td. Land, hvoraf omtrent Halvdelen hører til Herregaarde, Halvdelen er fordelt i Fæstelodder; af disse opregnes 1646, hvoraf de fleste dyrkes af Koloner, forholdsvis faa af Trælle. Medregner man, hvad der kan antages at have været optegnet i de manglende $^3/_4$ af Jordebogen, faar man, at Klostrets hele Tilliggende har udgjort o. 280 000 Tdr. Land eller o. 28 □ Mil, hvoraf o. $^1/_4$ Skov, Resten Agerjord, Vinmark, Eng. Men disse Jorder ligger meget spredt, i 7 af Nutidens Departementer, erhvervede som de er ved Gaver eller Køb eller paa anden Maade i Løbet af de halvtredje Hundred Aar, Klostret har bestaaet (stiftet o. 550). Forvaltningen af dem er en Hovedopgave for Abbeden og kun mulig ved en gennemført Orden, især med Fæstebreve o. l. Besiddelserne er inddelte i Skyldkrese *(fiscus)*, saaledes at de enkelte Dele i en bestemt Egn er grupperede om en større Herregaard, hvorved muliggøres en lignende Driftsmaade som den, der ovenfor er skildret ved Omtalen af Villaerne. Herregaard og Fæstegaarde styres da af en Foged, der er Klostrets Tillids- og Embedsmand og som saadan modtager de Afgifter, Fæsteren svarer, og afgiver dem til Klostret tilligemed Udbyttet af Herregaardens Drift. Men der er iøvrigt ogsaa andre end afgiftspligtige Jorder, som hører ind under Klostret, idet der nævnes o. 400

Klostre i Nordfrankrig.

S. Germain-des-Prés' Jordebog.

Fiscus.

større og mindre (de fleste ganske smaa) Gaarde, hvis Indehavere er Klostrets Beneficiarer, hvilket vel i de fleste Tilfælde vil sige, at deres Ejere paa et eller andet Tidspunkt har været fristede eller nødte til at rekommendere sig, afstaa deres Jord og faa den tilbage som Beneficium med de almindelige Forpligtelser.

Jordfordelingen i Palaiseau.

Som Eksempel paa Godsordningen anføres her Jordfordelingen indenfor en enkelt Skyldkres, der svarer til den nuværende Kommune *Palaiseau* i Nærheden af Versailles. Navnet skrives i Jordebogen *Palatiolum*, der betyder en lille Kongsgaard, idet Merovingerne netop paa dette Sted havde en Gaard, hvor de ofte opholdt sig. Denne gamle Kongsgaard skænkede Pippin den Lille i 754 til Saint-Germain-Klostret. Hvad der den Gang hørte til Gaarden udover selve Herregaardsjorden, er usikkert. I vor Jordebog bestaar Skyldkresen som sædvanlig af 2 Dele, nemlig Herregaardsjorden og Fæstejorden, af hvilken sidste sandsynligvis en Del i Forvejen tilhørte Klostret og nu blev lagt ind under den ny erhvervede Gaard. Herregaarden Palaiseau bestaar af 600 Td. Land Markjord med en Udsæd af 400 Tdr. Korn, 30 Td. Land Vinmark, hvorpaa der avles 40 000 Potter Vin, 25 Td. Land Eng, der giver 150 Læs Hø, 60 Td. Land Skov med Olden til 50 Svin, 3 Møller, hvoraf der i Afgift svares 60 Td. Korn; 1 velbygget Kirke med 40 Td. Land Markjord, 1 Td. Land Vinmark og $^1/_2$ Td. Land Eng — hørende ind under Præstegaardens Dyrkning — og en Fæstegaard paa 10 Td. Land med lidt Eng og en lille Vinmark, samt 6 „Fremmedbol", hvert kun paa $^1/_2$ Td. Land og hvis Indehavere endda skal gøre en Ugedags Arbejde og svare en Høne og 5 Æg aarlig; en anden Kirke har et noget lignende Tilliggende og 7 Fremmedbol. Disse usædvanlig smaa Fremmedbol, der meget ofte findes hørende til en Kirke og ikke er fast Fæste som de sædvanlige men opsigelige naarsomhelst, og med højst forskellige og hyppig vekslende Afgifter viser, at en stor Del Mennesker — Trælle, Koloner, Fri, — der af en eller anden Grund er kommen ud af deres tilvante og nedarvede Stilling (maaske er det ofte Flygtninge andet Steds fra) har fundet Tilflugt, om end under yderst trykkende Vilkaar, paa Klostergodset.

Hovedgaardsjorden omfatter altsaa alt ialt o. 800 Td. Land. Tilbage er Fæstegodset; dette omfatter o. 1000 Td. Land af alle Slags — Pløjeland, Vinmark, Eng. Fæsterne, hvoraf der findes o. 120, de fleste Koloner, svarer de samme Afgifter og Ydelser som beskrevet under Villaerne. Endelig opregner Jordebogen som hørende ind under Skyldkresen 26 Mennesker, der ingen Jord har, men som aarlig svarer en Kopskat paa 4 Denarer til Klostret. Ogsaa de hører til den paa Klostergodserne ret talrige Klasse Mennesker, der af en eller anden Grund er bleven jordløse — og derfor uden Værn —, og som nu faar Tag over Hovedet, Beskyttelse og Sysselsættelse under Klostret.

Munkenes Arbejde.

Størrelsen af de Jorder, der hører til et Kloster, er aldeles uafhængig af Munkenes Antal. Paa Irminons Tid husede Saint-Germain 210 Munke, og baade før og siden var Antallet betydelig mindre. Disse Munkes Arbejde, der vistnok nu (bortset fra litterær og anden aandelig Syssel) mest bestod i et mere sportsmæssigt end egenlig økonomisk og samfundsnyttigt Havearbejde, spillede en ganske forsvindende Rolle i Klostrets Økonomi. Ved Siden af Hovedklostret og underlagt dette grundlægges der ganske vist nu og da ved dertil bestemte Gaver mindre Klostre, ligesom der stadig rundt om i Frankerriget grundes helt ny selvstændige Klostre, der vel ofte har rent religiøse Formaal, men som dog i afsides Egne jævnlig i Begyndelsen løser økonomiske Opgaver*). Men i Hoved-

*) Til Karakteristik af de forskellige Tiders Stræben og Trang kan anføres, at af de 2577 Klostre, der i Frankrig er grundlagt fra det 4. til 18. Aarh , blev i 4. Aarh. grundlagt 11, i 5. Aarh. 40, i 6. Aarh. 262, i 7. Aarh. 280, i 8. Aarh. 107, i 9. Aarh. 251, i 10. Aarh. 157, i 11. Aarh. 326, i 12. Aarh. 702, i 13. Aarh. 287, i 14. Aarh. 53, i 15. Aarh. 36, i 16. Aarh. 15, i 17. Aarh. 46, i 18. Aarh. 4.

sagen ligger Klostrenes økonomiske Betydning nu paa det administrative Omraade. Abbeden og Abbedissen optages af ganske verdslige Sysler, og ofte er de selv verdslige Personer, der i Kraft af Stifterens Bestemmelse arver deres Stilling.

Kirkers og Klostres rørlige Gods.

Foruden de faste Ejendomme, Kirker og Klostre har og stadig faar, ophobes der efterhaanden store Mængder af rørligt Gods — Smykker og Kar af ædelt Metal, Guld- og Sølvpenge, kostbare Klæder o. l., der gives Kirkens eller Klostrets Helgen som Betaling for ventede eller ydede Gunstbevisninger, og endelig kommer hertil i Karolingertiden *Tienden*, som i de foregaaende Aarhundreder kun undtagelsesvis ydedes og kun af Kirkegodsets Dyrkere.

Kirkens Værn mod verdslig Grished.

Det var ofte vanskeligt at værge saavel Jordegodset som de ophobede Skatte mod griske Stormænd eller Ugerningsmænd. Ingen politimæssig Beskyttelse vilde være tilstrækkelig overfor Mennesker, hvis Instinkter hvert Øjeblik brød igennem den ufuldkomne Opøvelse i Lovlydighed. Kirken maa her gribe til aandelige Vaaben. I Legenderne tilføjes Fortællinger om rædselsfulde Straffe, der har ramt Ransmænd. Gavebrevene indeholder Forbandelsesformularer over Slægtninge, der maatte formaste sig til at kræve det skænkede Gods tilbage, hvorved den evige Løn, som Giveren havde betinget sig, kunde forskertses. Det hedder f. Eks.: „I den hellige og udelelige Treenigheds Navn! Jeg . . . . skænker for min egen og mine Frænders Sjæles Frelse . . . til den hellige Germanus. Af Indtægterne af dette Gods skal der gives et Lys, der skal brænde foran hans Gravsted, paa det at jeg ved denne Helgens Fortjenester og ved hans Hjælp af Gud kan opnaa Sjælens Fuldkommenhed og skue ham paa hans Herligheds Sæde. Men hvis nogen af mine Efterkommere skulde formaste sig til at gøre Indsigelse mod dette Gavebrev, skal han bøde 10 Pund Guld og dog ingenlunde opnaa, hvad han har attraaet, og over ham skal komme alle de Forbandelser, der er skrevne i de hellige Bøger. Amen. Det ske. Forbandet være han!“ Der sigtes herved til de forfærdelige Forbandelser i den 109. Psalme, der sædvanlig ogsaa fra Kirkens Side benyttes mod kirkerøverske Stormænd. Kirken maatte overhovedet i mange Retninger lide under Menneskenes mangelfulde Retsfølelse og under Statsmagtens ringe Evne til at haandhæve den fra et kirkeligt Synspunkt i sig selv højst ufuldkomne borgerlige Ret. Herfra stammer Kirkens Stræben

Aandelige Vaaben. Forbandelser.

199. Barnemordet i Bethlehem.
Af et Elfenbensblad om en Evangeliebog fra 9. Aarh. Byzantinsk Arbejde. (Bibl. Nat.)

Kirkens Domsmagt og Kirketugten.

efter fuldstændig Domsmagt — ikke blot over Kirkemænd, men over alle dens Jorders Beboere og Dyrkere — i Sammenhæng med den egenlige Kirketugt, der straffer *Synden.* Forbrydelser mod de verdslige Love var i de fleste Tilfælde ogsaa Overtrædelse af Guds Lov, d. v. s. Synd. Ved Immunitetsprivilegier opnaaede Kirken virkelig efterhaanden at faa mere eller mindre uindskrænket Domsret paa sine Godser, men ganske vist maatte Domsretten i mange Tilfælde udøves efter Statens Love, og med Hensyn til Straf for Synd mod Gud var disse ikke Rettesnor. Og hertil kom, at meget var Synd, Overtrædelse af Guds Lov, som ikke var Forbrydelse, Overtrædelse af Statens Love. Her er Kirkens Straf *Ban og Bod.* For at faa Folk til at skrifte og sone Synd frembringer Kirken, med Benyttelse af Legenderne, en Mængde grufulde Beretninger om, hvorledes det er gaaet de genstridige. Efterhaanden som Missionen udstrækkes til Landbefolkningen og til de fjerneste tyske Egne, maa der grovere og grovere Midler til. Men Bodens Form ændres ogsaa. Den sædvanligste Bod var *Faste*, hvis Varighed rettede sig efter Synden. Paa Kirkeforsamlingerne i 8. og 9. Aarh. drøfter man imidlertid ivrig Muligheden for at komme bort fra den, idet det viser sig, at hvis man følger Reglen, vil de fleste Mennesker næppe være færdige med Boden for én Synd, før de maa begynde at sone den næste, saaledes at Bodstilstanden bliver stedsevarende og derved, saaledes som den menneskelige Natur nu en Gang er, ophører at virke efter sin Bestemmelse. Man vedtog da, at den angrende Synder kunde købe sig fri for et vist Antal Fastedage. Selv om denne Ændring kunde medføre saadanne til en vis Grad logisk forsvarlige Misbrug, som at én Synder lod en anden bøde for sig, var den ingenlunde i Modstrid med Kirkens moralske Stræben. Den mødes med den altid kraftig hævdede Nødvendighed for alle Mennesker at give *Almisse.* „Ligesom Vand slukker Ild, saaledes udslukker Almisse Synd." Og Almissen forvaltedes bedst af Kirken, der altsaa her fik en ny, rig Indtægtskilde; thi næppe nogensinde har Syndsfølelsen og Helvedangsten været stærkere end i disse Tider, hvor barbariske Instinkter brødes nøgent med asketiske Krav i en overnaturlig, skæbnebestemmende Autoritets Tjeneste. Gud er fjern og forfærdelig og Djævlen er nærværende og forfærdelig. Alle Instinkter og næsten alle Vaner er syndige. Men atter her virker den strænge kirkelige Forkyndelse imod sin Bestemmelse. En stadig Synds- og Helvedangst var uforenelig med den menneskelige Natur. I Praksis maatte Kravene lempes efter Mulighederne, og den stadig talrigere Præstestand, der efterhaanden som Kirker byggedes ogsaa ude paa Landet, fik Bønder og Barbarer at arbejde med, var gennemgaaende ikke dybere præget af Askese og Ortodoksi, end at den jo stod Folket nærmere end Kirkelærerne. Saadanne „Synder", som af Kirkelærerne kaldtes Hedenskab, — et Begreb, der spændte over en Verden af Instinkter, Vaner eller Ceremonier, aarhundred- eller aartusindgamle og uudryddelige, en væsenlig Del af det Bevidsthedsindhold og de Handlinger, der strængt taget skulde fylde de Troende med Syndsfølelse og gøre dem Livet utaaleligt, — mødte Medskyldens Forstaaelse hos det lavere af Trælle- og Kolonklassen fremgaaede Præsteskab, hvis Optugtelse ikke mægtede at dræbe Naturen. Det er dette Præsteskab, der uden Evne og Vilje til at *udrydde* Hedenskabet efterhaanden

Kirkestraffe. Ban og Bod.

Faste.

Almisse.

Helvedangst.

Det lavere Præsteskab sammensmelter Kristendom og Hedenskab.

„kristner" det og tilvejebringer en vis Harmoni i de hedenske Kristnes Sind. Hovedmidlet var *Helgendyrkelsen*, der tilfredsstillede et dybt grundet Behov hos Menneskene, men ganske vist medførte det uberegnelige Kulturtab, at den barbariske Fetishdyrkelse i Stedet for at visne hen fik nyt Liv, saa en rimelig og sammenhængende Naturopfattelse udelukkedes for lange Tider. I de ulykkelige Aarhundreder prisgaves Menneskene Miraklet i ubegrænset Omfang. Pest, Syg- *Helgendyrkelsen.*

200. To oldtyske hedenske Trylleformler.

(Skrevne, maaske af en Munk i Fulda, paa et Forsatsblad i en Messebog fra 10. Aarh., nu i Merseburg).

Gengivelse:	*Oversættelse:*
Eiris sazun idisi, sazun hera duoder,	Fordum satte sig Kvinder, satte sig hid og did,
suma hapt heptidun, suma heri lezidun,	somme lænkede Lænker, somme hindrede Hæren,
suma clubodun umbi cuniowidr.	somme sagte om Knævidjer.
insprinc haptbandun, invar vigandun.	Spring ud af Lænkebaandene, undgaa Fjenderne.
Phol ende Wodan vuorun zi holza;	Fol og Vodan för til Skovs;
du wart demo Baldares volon sin vuoz birenki(c)t.	da fik Baldurs Fole sin Fod vredet.
Thu biguolen Sinthgunt, Sunna era suister,	Da galdrede Sinthgunt, Solens Søster,
thu biguolen Frija, Volla era suister,	da galdrede Frija, Vollas Søster,
thu biguolen Wodan, so he wola conda,	da galdrede Vodan, som han vel kunde,
sose benrenki, sose bluotrenki,	over Benvrid og Blodvrid
sose liderinki.	og Ledvrid.
ben zi bena, bluot zi bluoda,	Ben til Ben, Blod til Blod,
lid zi gelidun, sose gelimida sin.	Led til Led, som om de var limede.

Den første Remse skal løse en Krigsfange; det er Valkyrier, der tales om. Den anden skal gøre en lam Hest rask; her nævnes en hel Skare hedenske Guddomme. Som mange andre Trylleformler begynder disse med et kort fortællende Digt. I Hesteremsen faar Baldurs Hest sin Fod af Led, og hverken Sinthgunt eller Frija — Frija og Volla er Eddaens Frigg og Fulla — kan helbrede den. Det lykkes først Odin, da han fremsiger Formlen „Ben til Ben osv.", der da ogsaa af Menneskene kan bruges med magisk Virkning.

Med disse Remser kan sammenlignes en kristelig Trylleformel mod Næseblod: „Kristus og Johannes gik til Jordan. Da sagde Kristus: Stans Jordan, til jeg og Johannes er kommen over dig! Som Jordan da stansede, skal du, Blod, standse", — en Trylleformel, der ogsaa kendes i Danmark og har været brugt lige til vore Dage.

dom, Misvækst, Uvejr, Ildebrande slog ned over de i alle Henseender værgeløse Mennesker, der var ude af Stand til at fatte den allersimpleste Sammenhæng mellem Aarsag og Virkning. Livet blev en daglig Angst for den forfærdelige, altid aarvaagne Gud, der i sin Fjernhed holdt Regnskab over Menneskenes Tanker og Gerninger, over Menneskenes *Synder*. Og hvad drev Menneskene til at synde? Svaret er altid det samme: Djævlen eller Djævlene, Dæmonerne, hvis Antal stadig vokser. De hedenske Guder, Guddomme og Naturvæsener, som Menneskene hænger ved, bliver Dæmoner, Satans Hjælpere. Den hedenske Naturdyrkelses Tusinde Skikke og Ceremonier bliver ligesaa mange grove Synder, der vækker Guds aabenbare og følelige Vrede. Men Djævlen og Dæmonerne virker ikke blot i Menneskene selv og driver dem til Synd. Man er tilbøjelig til ogsaa at tilskrive dem alle Slags Ulykker og Modgang i den ydre Verden: Ildebrand, Uvejr, Sygdom og Død. Det er umuligt ved Læsningen af Tidens Mønsterprædikener, Synder-Registre og Helgen-Legender at skelne Guds Magtomraade fra Djævlens, uden forsaavidt som det efter Døden er godt at komme til Gud, frygteligt at komme til Helvede. En fuldstændig religiøs Dualisme hersker. Mennesket er et svajende Rør, behersket af to modsatte overnaturlige Magter, ude af Stand til at bære Ansvaret for nogen af sine Tanker og Gerninger. Hvor finde Fodfæste paa den gyngende Grund? Hvorledes indsmigre sig hos den strænge, fjerne Gud, hvorledes undgaa den allestedsnærværende Satans og de utallige Dæmoners Fristelser? Midlet, der peges paa, og som den stadig mere og mere barbariserede Præstestand, i sympatisk Føling med Folkets Tarv og Trang, selv finder Trøst i, er *Helgen*dyrkelsen. Den hedenske Naturdyrkelse overføres under Præsternes Medvirken paa Helgener; hedenske Skikke, Ceremonier og Fester faar kristelig Borgerret ved at udøves og fejres under Præsternes Medvirken. Den hedenske Almues Overtro vies og døbes til Gudsfrygt og Fromhed. Den hedenske Fetishdyrkelse (hos den romerske og germanske Almue) udstrækkes til det mangedobbelte Omfang i Merovinger- og Karolingertiden. Jo mere hjælpeløse Menneskene er overfor deres egne Drifter og Livets Tilskikkelser, desto villigere tyer de til Helgenens Hjælp. Helgenen er menneskelig og nær, næsten en fortrolig, Modstykket til de mylrende, nærgaaende Dæmoner. Og de Helliges util-

De allestedsnærværende Djævle.

Helgenerne Hjælpere mod Djævlene.

201. Forsiden af et Helgenskrin af Elfenben.
(Domkirken i Trier, 6. Aarh.)
Den fremstiller den højtidelige Overførelse af de hellige Relikvier til en Kirke (der ses tilhøjre). To Præster sidder med Relikviskrinet paa en Vogn. Hustage og Vinduer er fyldt af Tilskuere.

strækkelige aandelige Nærværelse hjælpes der paa i 7., 8. og 9. Aarh., da Kirkerne rejser sig paa Villaerne og i Landsbyerne og Klostrenes Tal mangedobles. Der sørges da ogsaa for Helgenernes haandgribelige Nærværelse. Til hver Kirke søges tilvejebragt en eller flere eller, hvis der ikke er Raad eller Lejlighed til at faa en hel, saa en Del af en Helgen, en Haand, en Fod, noget Støv. Man kan ogsaa nøjes med Ting, der har været i nær Berøring med en Helgen, — Klædningsstykker, Vaskevand, Redskaber. Kisten eller Sarkofagen er i særlig Grad hellig. Produktionen af nye Helgenlegender eller af Tilføjelser til og Ændringer i de gamle holder nogenlunde Skridt med Relikviproduktionen, og det bliver paa den Maade muligt at tilfredsstille Tidens ubegrænsede Mirakeltrang. Den karolingiske Præstestands ledende Medvirken ved denne Helgendyrkelse betegner et stort aandeligt Tilbageskridt. Almuejævnmaalet er blevet det højeste; Barbariseringen har gennemtrængt alt. Paa det religiøse og moralske Omraade virker Mirakeltroen ikke forædlende, snarest forringende. Synd og Bod faar en forretningsmæssig Karakter uden inderlig Sammenhæng med det øvrige Bevidsthedsliv, som bliver goldt og utilgængeligt for den Aand, der dog skulde gøre Menneskene kærligere. Fromhed hviler paa den nøgneste Egenkærlighed; en virkelig Hjertensgodhed møder os næsten aldrig, hverken i Helgendigtningen eller i den øvrige Litteratur. *Relikvier.*

Einharts Beretning om, hvorledes han fik Helgenlevninger.

Et ejendommeligt Billede af Tidens Mirakeltro og Mirakeltrang giver Einhart i en udførlig Beretning, en Art Mémoire, han har forfattet om Overførelsen fra Rom til Seligenstadt af de to diokletianske Martyrer Petrus og Marcellinus' Ben. Der findes en Mængde af den Art Beretninger, bestemte til at læses op eller fortælles i Kirken i Fortsættelse af Fortællinger om de paagældende Martyrers Liv og Lidelser; disse Helgenhistorier var Hovedparten af Menneskenes aandelige Ernæring, og kun Kendskabet til dem gør os det muligt at forstaa den Sjælstilstand, der ligger bagved de samme Menneskers ofte indbyrdes modstridende Handlinger, som karakteriserer Tidens fuldstændig holdningsløse, ægte barbariske Moral. At Beretningen skyldes en af Tidens ypperste Mænd, beundret af Karl den Store og hans Venner som et Vidunder af Kløgt og Lærdom, viser yderligere, at der ingen væsenlig Forskel med Hensyn til aandelig Klarhed fandtes mellem Almuen og de lærde og fornemme. Einhart havde paa et Grundstykke, Kongen havde givet ham i Tyskland, bygget en Kirke og var nu i Tvivl om, til hvilken Helgen han skulde vie den. Dette maatte bero paa, hvilke Helgenben han kunde faa. Tilfældigvis kom han i Selskab med en romersk Diakon, Deusdona, der var paa Rejse i Frankerriget. Ved Bordet faldt Talen paa en nylig sket Overførelse af Helgenben fra Rom til Soissons „og paa de forsømte Martyrgrave, som der findes en saa uhyre Mængde af i Rom". Einhart griber Lejligheden og spørger Diakonen, hvorledes han kan faa nogle ægte Relikvier af en af de mange Helgener i Rom, og Deusdona siger, at han selv ejer en stor Mængde, hvorpaa han og Einhart slutter en Handel. Imod at give Diakonen Rejsepenge og et Muldyr skal Einhart have de ønskede Helgenben. To af Einharts Mænd følger med for at modtage dem. Paa Vejen til Rom afslutter Diakonen en lignende Forretning med Abbeden i Soissons. Da de er komne til Rom, viser det sig, at Diakonen har narret dem; han har ingen Relikvier. Under Indflydelse af en Drøm, en febersyg Tjener i Følget har haft, beslutter Einharts Folk imidlertid at søge at stjæle nogle Helgenben; og Diakonen tilbød „i Haab om Guds Bistand" sin Hjælp dertil. Efter tre Dages Faste sneg de sig saa en Nat ind i den hellige Tiburtius' Kirke, hvor de forsøgte at sprænge Marmoralteret over Helgenens Grav. Men Marmoret var for solidt, og de gik derfor ned i Krypten, hvor Sankt Marcellinus og Sankt Petrus laa. „Efter at have paakaldt vor Herre Jesus

Relikvierne stjæles og bortføres. Kristus og de hellige Martyrer" gav de sig ifærd med at fjerne Stenlaaget over Kisten og fandt da ogsaa de attraaede Helgenben. Det lykkedes dem at faa de kostelige Relikvier ført ud af Byen uden at blive opdagede. (Der var haard Straf for den Art from Helligbrøde, ligesom i Nutiden for Eksport af Kunstværker). Men i Pavia, hvor de holdt Rast i en af Kirkerne, lykkedes det Abbeden af Soissons' Tjener — der var fulgt med Einharts Mænd og ikke havde faaet noget, — mens de andre sov at stjæle noget af *Tyv over Tyv.* Asken; „det forekom ham at være et Vink fra Gud, at alle de andre var faldne i en tung Søvn, medens han alene var vaagen," og han besluttede at følge Vinket; ingen opdagede, hvad han havde gjort. Først senere, da det kom Einhart for Øre, at man i Soissons pralede af at eje de to Helgeners Relikvier, medens Einharts Kiste i Virkeligheden var tom, kom Sandheden for en Dag. Einhart raabte op om djævelsk List og afskyelig Løgn og tvang tilsidst Abbeden i Soissons til at tilbagegive den røvede Aske. — Imidlertid havde Einharts Mænd ført Relikvierne helt ind i Tyskland til Michelstadt (lidt Nord for Heidelberg), hvor Einhart lige havde bygget en Kirke, der endnu ikke var indviet (Sign. Fig. 184). Her holdt de Rast og sendte Bud til Einhart, der hurtig kom tilstede, vistnok oprindelig med den Tanke at lade Relikvierne blive her. Han maa dog snart have skiftet Mening – sagtens fordi han indsaa, at Stedet var for afsides og Egnen for tyndt befolket, til at Helgenernes mirakuløse Evner her fuldt kunde komme til deres *Mirakler.* Ret, thi kort efter hans Ankomst indtraf der Nat efter Nat besynderlige og ængstende Ting. Einharts Folk havde Drømme og Syner og hørte Stemmer, altsammen gaaende ud paa, at de to Helgener var misfornøjede med deres Opholdssted. Hvor de vilde hen blev ikke sagt, men Einhart bestemte sig til at drage videre med dem. Overalt paa Togets Vej strømmede Folk til og Vidundere skete. Endelig kom man til Mulinheim, der nu fik Navnet Seligenstadt, og her slog Helgenerne sig til Ro. Her havde Einhart nemlig ogsaa bygget en endnu ikke helgenviet Kirke. Nu følger en lang Række Beretninger (som optager de to Tredjedele af den hele Fortælling) om allehaande Mirakler, der drager Mennesker i Hobetal til Seligenstadt. Bl. a. fortælles om en Djævleuddrivelse. En af en ond Aand besat 16aarig Pige føres af sine Forældre hen i Kirken. Hun blev stillet i Nærheden af Relikvierne, og Præsten gav sig til at læse Djævleuddrivelses-Formularen over hende. Han spurgte hende derpaa, naar Djævlen var faret i hende, og hun svarede, ikke i barbarisk Tungemaal (Tysk), men paa Latin, som hun aldrig havde lært. Men det var Djævlen, der svarede gennem Pigens Mund. Bl. a. sagde han: Jeg er en af Satans Mænd og Disciple; jeg var forhen Dørvogter i Helvede, men jeg har siden i nogle Aar sammen med 11 andre hærget Frankerriget, ødelagt Afgrøderne, hjemsøgt Mennesker og Kvæg med Sygdom og Død. Paa Præstens Spørgsmaal om, hvorfor han har gjort det, svarer Djævlen med en lang Skildring af Menneskenes — baade de fornemmes og de ringes — lastefulde Liv, og Einhart indskyder den Bemærkning, at det maa være kommet meget vidt med Elendigheden i Verden, siden det ikke er gode Mennesker men onde Aander, der er Menneskenes Lærere. Endelig bød Præsten Aanden at fare ud. „Jeg skal gaa", siger den, „ikke fordi jeg adlyder dig, men fordi disse Helgener ikke tillader mig at blive længer", og Pigen var straks karsk.

Skatte og Ødselhed i Kirker og Klostre. I Kirkers og Klostres Forvaltning af Penge og Gods, som Mængdens Fromhed stadig øgede, trængte Barbariet vel ogsaa ind, — der bruges mere og mere til Ceremonier, Fester, Kirkeprydelser, Relikviskrin o. l. (den vel bevarede Samling af Kirkeskatte fra 9. og følgende Aarhundreder, der findes i Conques i Sydfrankrig, giver et levende Indtryk af den barbariske Ødselhed, hvormed Statuer og kirkelige Kar og Bøger prydedes), og Bisperne og Abbederne fører ofte et ukristeligt kostbart Liv; men nogle humane, sociale Opgaver løses dog stadig, især af Klostrene. Bisperne i Byerne og Abbederne paa Landet har deres Flokke af Fattige, hvis Navne er opskrevne paa særlige Lister, og som hjælpes

efter bestemte Regler. Til Klostrene er der knyttet Sygehuse med læge- og urtekyndige Munke, Herberg for Vejfarende, Skoler; hvortil kommer de Velgerninger, som en forholdsvis omsigtsfuld Godsstyrelse maa antages at have ydet de Hundredtusinder, der som ovenfor nævnt levede paa Kirke- og Klosterjorden. Om end den almindelige Nedgang i human Kultur virker her som overalt, er det dog i Kirkens Organisationer, vi skal finde de svage Vidnesbyrd om, at Oldtidens lange Arbejde for i Menneskeheden at oparbejde Samfundsfølelse ikke helt er spildt. Mindet om det er igennem de romerkirkelige Præster og Munkene forplantet over i et iøvrigt barbarisk Samfund, hvor Statsmagten svigtede alle de Opgaver, den havde arvet fra Romerrigets Tid. Med nogen Grund kunde Kirkens Mænd endnu som før hævde, at Kirkens Gods var de Fattiges, de Syges, Guds, at Kirken, om end yderst ufuldkomment, løste nogle af de Opgaver, Staten lod ligge.

Humane Opgaver løses af Klostrene.

Allerede i Merovingertiden var de fleste af Oldtidens *Byer* gaaet til Grunde, nogle voldelig ødelagt, andre sygnede hen. Hovedsagelig er det Bispe- og Klosterbyer, der er bevarede, men overalt ringe i Forhold til Romertidens Herlighed. Menneskenes daglige Fornødenheder var efterhaanden sunkne ned til det helt elementære, og Villaernes og Klostrenes Værksteder tilfredsstillede i mange Egne det stedlige Behov. Klosterværkstederne tilvirkede, som allerede Benedikt havde tænkt sig, jævnlig mere end der var Brug for i Klostret selv, og om det end først er i en senere Tid, at Byer i større Tal skyder op om Klostre og Borge, er der dog Eksempler paa, at Klosterbyer rejser sig i Karl den Stores Tid, idet Abbederne skønner det fordelagtigt at lade Klostrets Hørige arbejde med Afsætning ud ad for Øje. Det er saaledes Tilfældet med det store Kloster Saint-Riquier i Pikardiet, hvis Smedearbejder allerede i 8. Aarh. var berømte. Abbed Erik forfattede i 831 en Beskrivelse af de Virksomheder, der alt da, i

Byerne. Mange Oldtidsbyer gaaede til Grunde eller sygnede hen.

Klosterbyer.

202. Den hellige Fides.
Karolingisk Guldstatue, overtrukket med Ædelstene, Offergaver fra bodfærdige og taknemlige Troende. (Fra Kirkeskatten i Conques.)

Ly af Klostrets Immunitet, var samlet udenfor, grupperede i Kvarterer og Gader for hver Virksomhedsgren, saaledes som det blev almindeligt senere i Middelalderens Byer. Beskrivelsens Fremkomst skyldes samme Aarsag som Saint-Germain-Klostrets Jordebog, Hensynet til de Undergivnes Afgiftsydelser. „Købmændenes Gade skal hvert Aar yde Klæde til en Værdi af 100 Solidi; Smedenes Gade Jernarbejde til 3 Pund (Sølv); Sadelmagernes skal levere alle de Sadler, Abbeden og Brødrene skal bruge (Værdi 30 Solidi); Bagernes Gade 100 Brød om Ugen; Skomagernes alt fornødent Fodtøj til Klostrets Køkken- og øvrige Tjenerpersonale; Valkernes Gade Klæde til Brødrene; Feldberedernes skal tilvirke og sy alle Skindklæder; Bryggernes levere Øl o. s. v.“ Disse ufri Haandværkere har 4 Kapeller. 110 Krigere (Ryttere), der ligeledes er bosatte udenfor Klostret, har et Kapel for sig. Ialt var der 2500 Huse (Familier) hobede sammen om Klostret (nu har Byen kun 1000 Indbyggere). Ved Byer og Klostre holdes offenlige Markeder, der gerne falder sammen med store aarlige Pilgrimsfærder til en berømt Helgen. Allerede under Pippin omtales det senere berømte Marked ved Saint-Denis i Nærheden af Paris; det varer i 4 Uger, „for at Købmænd fra Spanien, Provence, Lombardiet og andre Egne kan komme tilstede.“ De engelske og irske Pilgrimme, der søger til Rom og under Kejserens Lejde rejser gennem Frankerriget, varetager ogsaa Handelsinteresser. De gaar i Land i Gent, Dorestad, Sluys, Boulogne, hvor der samles Forretningsfolk, som handler med Pilgrimmene, og hvor Kejseren opretter Toldkontorer, der forvaltes af Abbeden i Saint-Wandrille. Trods de mange Krige synes Usikkerheden i Karls Tid at have været noget mindre end før og siden, og adskillige Træk viser Kejserens Interesse for Handelen. I Tyskland indrettes langs Vejene Bedesteder for Købmænd; langs Elben og Saale oprettes 9 Toldsteder, hvis Personale skal sørge for de frankiske Købmænds Sikkerhed og paase, at de ikke udfører Vaaben til Fjenderne hinsides Floden. Forholdsvis betydelige Handelssteder var i det Indre Tournai, Maastricht, Worms og Mainz. Karl havde Planer om at forbinde Main og Donau ved en Kanal. Samtiden beundrede en Bro over Rhinen, ved Mainz, paa 500 Skridts Længde, der kostede 10 Aars Arbejde, men som i 813 ødelagdes af Ildebrand. — I Sydgallien er de romerske Byer bedst bevarede, om end ogsaa her den almindelige Kulturnedgang og Aarhundreders Krige har virket ødelæggende paa Bylivet. En By som Narbonne har et ganske kosmopolitisk Præg med sin gamle

Markeder og Pilgrimsfærd.

Karls Interesse for Handelen.

Romerske Byer i Sydgallien.

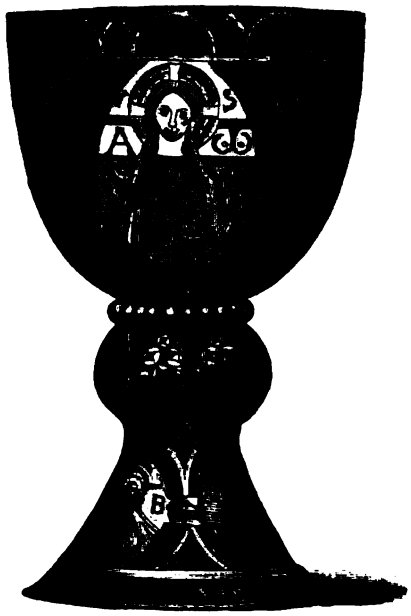

203. Tassilo-Kalken.
Bajrerhertugens Navn er graveret paa Foden. Prøve paa det 8. Aarh.s Guldsmedekunst, hvori der spores baade irsk og byzantinsk Indflydelse. Øverst Frelseren; paa Foden de 4 Evangelister. (Kremsmünster).

gallo-romanske og gotiske Befolkning, sine frankiske Embedsmænd, sine spanske Købmænd og sin jødiske Koloni. Nantes og Bordeaux og Middelhavsbyer som Arles, Marseille, Narbonne var forholdsvis betydelige Handelsbyer. Under Karl den Store synes Handelen med Orienten at være ganske livlig paa Grund af det venskabelige Forhold til Harun al Raschid. Frankerne faar Luksusvarer som Purpur, Silke, Perler, Krydderier, Røgelse, fremmede Dyr som Aber og Elefanter og udfører til Gengæld Korn, Vin, Olje, Jagthunde, frisisk Klæde. Ogsaa med det byzantinske Rige er der, trods de diplomatiske Vanskeligheder, livligt Handelssamkvem. Det er især *Jøderne*, der er Mellemmænd ved den orientalske Handel. Baade under Merovingerne og de første Karolinger havde de forholdsvis gode Kaar; betydelige jødiske Menigheder fandtes i Paris, Lyon, Toulouse og Narbonne. En af Ludvig den Frommes Hof-Kapellaner, Bodo, gik endog over til Jødedommen. Da de ikke kunde eje Jord, var de henvist til Handel, som de med deres forholdsvis betydelige Kapitalstyrke og internationale Forbindelser ogsaa var velskikkede til.

Orienthandel.

Jøderne.

Den indenrigske Handel gik snarere tilbage end fremad. Det er betegnende for, hvor afmægtig den kejserlige Regering var overfor Barbariet, at Godsejerne, trods Forbud paa Forbud, rejste Bomme og Skranker ved Floder og Veje, hvor de kunde, for at tage Afgift af Købmændenes Varer. Omvendt kunde Kirkens Aagerlove, der bekræftedes i flere Kapitularer („Det er Aager, naar der kræves mere for en Ting, end der er givet for den, f. Eks. hvis man har givet 10 Solidi og man kræver mere. Den, der i Kornhøstens eller Vinhøstens Tid, ikke af Trang men for Vindings Skyld, køber Korn eller Vin, f. Eks. et Maal for 2 Denarer, og gemmer det, til han kan sælge det for 4 eller 6 eller mere, han gør sig skyldig i Aager; men hvis han køber af Trang, for at han selv kan have nok og kan meddele andre, saa kalder vi det Handel") næppe virke hensigtsmæssig. De hæmmede i hvert Fald ikke den Stærkes Haardhed mod og Udbytning af den Svage; mange Grundsalg, mange Beneficie- og Prekarieforhold, mangt et Trælleforhold er tilsløret „Aager" af en langt værre Art end den Rentevinding, Lovene vilde ramme. — Vægt og Maal voldte mange Bryderier. Karl lod fremstille Normaltøndemaal og -Vægtlodder, der opbevaredes i Kongsgaarden, og bød, at man paa Krongodserne, i Byerne og i Klostrene skulde rette sig efter dem; men Regeringen var for svag til at gennemføre det. Mønten var vistnok i Karls Tid hæderlig; mange Kapitularer beskæftiger sig med herhen hørende Spørgsmaal. „Da der mange Steder imod al Ret og imod alle Paabud bruges falske Mønter, byder vi, at Udmøntning kun maa foregaa i vor Kongsgaard, med mindre vi i enkelte Tilfælde tager anden Bestemmelse", hedder det 805. Men ved Kongsgaarden maa forstaas *alle* Kongsgaarde i Riget, ikke blot Aachen. Der er da ogsaa fundet Mønter fra Karls Tid hidrørende fra 48 forskellige Møntsteder. Hovedsagen er imidlertid, at det er Kronen, der hævder Eneretten til at slaa Mønt. Under den senere Opløsning gaar Møntretten som alle andre Rester af Statsmagten over til Stormændene. Et afgørende Bevis paa en stadig fortsat økonomisk og kulturel Nedgang er det, at Guldmøntningen allerede ophører under Pippin for først Aarhundreder efter at begynde igen.

Den indenrigske Handel hæmmes og tager af.

Aagerlove.

Vægt, Maal, Mønt.

Litteratur og Oplysning.

Den usædvanlig vel bevarede *Litteratur* fra Karl den Stores Tid, skrevet af Mænd, der alle stod Kongen nær, har indprentet Eftertiden Forestillingen om, at Karl var en Kunstens og Videnskabens Beundrer og Beskytter, en Slags Renæssancefyrste midt i den mørke Middelalder. Denne Forestilling er baade overdreven og delvis falsk. Karl er ogsaa paa dette Omraade sin Samtids Mand, om end maaske den ypperste.

Karl klager over Munkenes Uvidenhed og paalægger dem at søge Lærdom.

Hans Tankegang og Hensigter træder ejendommeligst frem i et Brev, han 787 skrev til Abbeden i Fulda, hvori det hedder: „Vi og vore tro Mænd er blevne enige om, at det ikke er nok, at Munkene iagttager Klosterreglerne, eller at Bisperne overholder Kirkens Lære. I skal ogsaa lægge Vind paa at undervise i boglig Kundskab dem, der er i Stand til at lære noget, alt efter den Forstand, Gud har givet enhver af dem. De, der vil tækkes Gud ved at gøre ret, bør ikke forsømme at tækkes ham ved ogsaa at tale ret; thi der staar skrevet: Af eders Ord skal I retfærdiggøres, af eders Ord skal I fordømmes. I de sidste Aar har vi ofte faaet Breve fra flere Klostre om, at Munkene bad fromme og hellige Bønner for os, og vi har lagt Mærke til, at Meningen var god, men Ordene daarlige. Deres Hjerters Fromhed kunde de kun udtrykke plumpt og fejlfuldt, fordi de mangler Kundskab. Og deres ringe Skrivefærdighed har vakt vor Frygt for, at de ogsaa var for uvidende til ret at kunne forstaa de hellige Skrifter. Vi véd alle, at hvis det er farligt at tage fejl af Ord, saa er det endnu langt farligere at tage fejl af Meningen. Vi opfordrer jer da til ikke blot ikke at forsømme Studierne men ogsaa til med særlig Iver og i gudvelbehagelig Ydmyghed at lægge Vind paa dem, for at I lettere og sikrere kan forstaa de hellige Skrifters Hemmeligheder. Vælg dertil Mænd, der har Vilje og Evne til selv at lære og Lyst til at lære andre. Vi ønsker, at I skal være som det sømmer sig Kirkens Stridsmænd: fromme i Hjertet og lærde i Menneskenes Øjne. De, der besøger jer, maa kunne opbygges af eders Væsen og erkende eders Kundskab, naar de hører jer læse eller synge, og gaa bort fra jer fulde af Glæde og i Tak til Gud. Sørg for at sende Afskrifter af dette Brev til alle Bisper og Klostre."

Der skal være Skoler ved Klostrene og Bispekirkerne til Uddannelse af Præster og Munke.

I et Kapitular fra 789 hedder det endvidere, at Præsternes Vandel skal være sømmelig, saa deres Eksempel kan drage mange til at tjene Gud. Der skal oprettes Skoler ved hvert Kloster og hver Bispekirke, hvor Præster skal uddannes, og her skal man ikke blot modtage Trællebørn (de fleste Præster var af Trælleæt) men ogsaa Børn af frie Forældre. Der skal undervises i Psalmerne (Davids), Noder, Sang, Regning; og de kirkelige Bøger skal være omhyggelig rettede, „fordi det ofte hænder, at Mennesker, der gerne vil bede Gud om noget paa rette Maade, ved Brugen af fejlfulde Bøger kommer til at bede paa en mangelfuld Maade." Derfor maa Drenge hverken sættes til at diktere eller skrive de hellige Bøger, der let kan blive forvanskede derved. Men hvis der skal skrives en Evangeliebog, en Psalmebog eller en Messebog, skal modne Mænd gøre det med al Flid. — Den Omhu for de rette Gudsfrygtsformer, der i disse Bud træder frem, skyldes ikke udelukkende den barbariske Bog-Fetishisme, som saa ofte træder os i Møde i Samtiden (meget hyppigt under den Form, at man tager Varsler og Spaadomme af Evangeliebogen ved, efter fornøden Faste og Bøn,

at slaa op paa maa og faa for saa at finde det afgørende Skriftsted) og som ikke er væsenlig forskellig fra den langt videre drevne Overtro overfor alt, hvad der staar i Forbindelse med en Helgen, med Kirkens hellige Kar, Vokslysene, Klokkerne, Klokkerebet o. s. v. Kapitularerne vidner tværtimod ofte om Karls og hans Raadgiveres virkningsløse Stræben efter at hæmme dette Barbari: „De maa ikke døbe Klokkerne og ikke ophænge Pergamentstrimler (med Bibelsteder o. l.) i Kirkedørene for at besværge Haglvejr"; „Ingen maa spaa af Psalmerne eller Evangeliet"; „falske Skrifter eller tvivlsomme Fortællinger maa ikke læses eller tros. Forgangen Aar var der nogle, der sagde, at et Brev var faldet ned fra Himlen; det var Løgn; thi Brevet var falsk og fordærveligt, og mange Mennesker bragtes i Vildfarelse". „Ny og falske Martyrer og Helgener maa ikke dyrkes og tilbedes, og der maa ikke rejses Mindesmærker for dem ved Vejene". I de ovenfor nævnte Skolebestemmelser tænkes der kun paa Præ-

Karl søger at hæmme barbarisk Overtro.

204. Illustration til Davids Psalmer i et Haandskrift fra Begyndelsen af 9. Aarh.
Den fortrinlige Tegning af Løverne vidner om Efterligning af østerlandsk (byzantinsk) Kunst.
(Universitetsbibliotheket i Utrecht).

sters og Munkes Oplæring, som Karl lagde megen Vægt paa, i den Mening at fromme og rettroende Munke og Præster sikrede Land og Folk Guds Velbehag. Men han havde langt videre gaaende Planer, der antydes i et Kapitular fra 802, hvori han byder, at „*enhver* skal sende sin Søn (til Klosterskolen) for at lære at læse og lade ham blive dér, saalænge til han er bleven vel oplært." Ordet „enhver" er noget ubestemt, og Meningen er vel i hvert Fald ikke, at Karl har tænkt sig noget som en almindelig Folkeskole. Men sikkert er det dog, at han har ønsket, at ogsaa andre end Præster skulde kunne læse og skrive. Hans Forbindelser med Rom og Longobarderne (hos hvem han havde truffet nogle vantrevne Rester af den boglige Kultur, der havde overlevet Romerstaten) i Forbindelse med hans ærgerrige politiske Drømme førte ham ind paa Tanken om at genskabe den Aandskultur, som han vel ikke kendte, end mindre forstod, men som han mente hørte med til Fuldkommengørelsen af det kristne Verdensrige, han og hans Venner troede Virkeliggørelsen nær. I Vennekresen sammenlignes Aachen med Athen; men det skal overgaa Athen baade i ydre Pragt og i Aand og Sandhed ved at være et kristent Athen. De hyppige Bordsamtaler om Augustins „Guds Stat" er et Udtryk for det samme. Og i Overensstemmelse med den overalt fremtrædende *personlige* Styrelsesmaade, der er Storheden og Svagheden ved Karls Livsværk, skulde Kulturgenfødelsen udgaa fra Kongsgaarden.

Undervisning for Lægfolk.

Aachen skal være et andet og bedre Athen.

Her søger han at samle lærde og gudfrygtige Mænd og oprette en Mønsterskole, en frugtbar Planteskole, hvis Vækster senere kan udplantes i alle Egne af Riget.

Karl samler lærde Fremmede ved sit Hof. Alcuin.

Hos Frankerne var Studierne glemt i Vankundighedens mørke Tider. „Forgængernes (ɔ: Merovingernes) Forsømmelighed," siger Karl, „har bragt Studierne i Forfald, saa der ikke fandtes Bibler, Liturgier eller Bønnebøger, som ikke var fulde af Fejl og af ildelydende Barbarismer." Han søgte da ud over sit Folks Grænser, og efterhaanden samledes en international Skare af lærde Mænd ved hans Hof: Angelsachsere, Irer, Skotter, Longobarder og Goter. Den, der som Organisator og Lærer fik størst Betydning, var Angelsachseren *Alcuin*, som overførte den engelske Klosterlærdom til Frankerriget. Hans Personlighed træder usædvanlig klart frem af hans egne Bøger, Breve og Digte og af Vennernes hyppige Omtale af ham. Han er from, flittig, bogkær, uverdslig. Han elsker sin Celle i Martinsklostret i Tours, hvor han kan sidde og læse og skrive, mens Fuglene kvidrer og Blomsterne dufter i Haven udenfor. Han rejser nødig, er helst fri for at følge Karl paa hans Krigstog: „Hvad formaar jeg svage mellem Vaaben, hvad skal en Hare blandt Vildsvin, et Lam blandt Løver? Efter Guds Forskrifter skal den frygtsomme blive hjemme, for at han ikke skal gøre de andre ængstelige," skriver han aabenhjertig til Karl. Han er taalsom og mild overfor de Hedninger, Karl vil hærge til Kristendom. I et sjældent skønt Brev skriver han til Karl, da denne har kuet Avarerne: „Gid Du (til Missionen blandt Avarerne) maa vælge fromme, lærde og rettroende Mænd, der er rede til at følge de hellige Apostles Mønster. Disse bød først de nyomvendte Mælk, det vil sige de blideste og lempeligste Forskrifter. Tænk nu selv over, om det er rigtigt at paatvinge disse nyomvendte vankundige Mennesker Tienden. Man maa spørge sig selv, om Apostlene, der dog var oplærte af Jesus Kristus selv, har krævet Tiende eller har forlangt den betalt. Vi véd, at det er godt at betale Tiende af vore Rigdomme, men det vilde være bedre for Kirken at undvære Tienden end at bringe disse Folks Tro i Fare. Vi, der dog er opdragne i den rette katolske Tro, har sommetider ondt ved at finde os i denne Skat; hvormeget mere da ikke disse Mennesker, der endnu er ny og ubefæstede i Troen og hænger ved deres jordiske Gods." Den evangelske Moral i disse Ytringer er det sjældent at finde i Alcuins Samtid, hvis Moral ellers er i det højeste gammeltestamentlig. Formaningen gjorde næppe nogen Virkning paa Karl, saalidt som andre lignende fra den uverdslige, barnlig fromme Lærde, der f. Eks. advarede mod at føre Krig med Benevent med den Begrundelse: „Hvis det er Guds Vilje, vil Hertugen dø, uden at en eneste af dine Mænd behøver at sætte sit Liv i Fare. Jo dybere Mennesket ydmyger sig for Gud, desto hurtigere hævner Gud den Uret, der sker hans Tjenere." Til sin Ven Biskop Arno i Salzburg, der klagede over at maatte færdes saa meget i det verdslige Liv, skriver han et Trøstebrev, hvori han, meget betegnende for hans egen Sky for verdslig Tummel, sammenstiller Kristenforfølgelserne med Nødvendigheden af at give sig af med Statssager; „det er de Trængsler, Guds Tjenere altid maa lide under." Han er, af samme Aarsager, en oprigtig Tilhænger af Kongens Ene-

Hans fredsæle og milde Karakter.

vælde. „Efter guddommelig Ret skal man lede Folket, ikke følge det," skriver han til Karl, „og man skal ikke høre paa dem, der siger, at Folkets Røst er Guds Røst (*vox populi, vox dei*), thi det urolige Folk er altid ufornuftigt." Han gaar da helt op i sine Studier og i sin Undervisning. Det er i den sidste Virksomhed, han har sin egenlige Betydning. Som Teolog, som Lærd, har han intet selvstændigt ydet uden ren haandværksmæssig Afskrivning og Sammenstilling af ældre Skrifter. Han vilde kun lære af dem og meddele andre sin Viden. Enhver Tanke om Kritik er ham fremmed. Hans Ærefrygt for de Store i Fortiden og hans Mistillid til sin egen Samtids Forskningsevne fremgaar af en Ytring som denne: „Hvad kan vi Smaamennesker, der lever i Verdens sidste Tider, vel udtænke bedre end dette af al vor Sjæl at følge den evangeliske og apostoliske Lære?" Som *Lærer* derimod har han verdenshistorisk Betydning. Det er ham, der fremfor nogen anden har ført den angelsachsiske Klosterskoles Traditioner ind i Frankerriget, ham, der har lagt det praktiske Grundlag for Middelalderens Skolestudier. Hans Lærebøger var i Aarhundreder Mønsterbøger. Det ejendommeligste ved dem er, at de er skrevne i Form af Samtaler mellem Læreren og Eleven, en Form Alcuin skylder sine engelske Lærere. Grammatikken er en Samtale mellem „Magister" og to Elever, en 15aarig Angelsachser og en 14aarig Franker, af hvilke den sidste betegnende nok er den mest uvidende, den, der oftest spørger. Retorikken og Dialektikken er en Samtale mellem selve Kong Karl og „Magister Albinus" (ɔ: Alcuin), der her nok er den i Viden overlegne Lærer, men stadig tiltaler Karl som Kongen, med samme hofmandsmæssige Ærbødighed som i sine Breve til ham. Stoffet er ganske uoriginalt, for en stor Del hidrørende fra Ciceros Skrifter med Tilføjelse af enkelte Uddrag af Bibelen eller af Kirkelærernes Skrifter. En Lærebog i Tænkeøvelse er skrevet for en af Karls Sønner, Pippin: „*Disputatio Pippini cum Albino scholastico*"; Bogen skal vække og udvikle Skarpsindighed og Vid ved Samtaler om de almindeligste hverdagsagtige Ting. Spørgsmaal og Svar er som Gaader og Kenninger, barnagtige og golde, men interessante som Udtryk for hvad der ved Frankerhoffet gjaldt for aandfuldt: „Hvad er Taagen?" „Nat ved Dag, Øjnenes Møje." „Hvad er Skriften?" „Historiens Vogterske." „Hvad er Ordet?" „Sjælens Tolk." „Hvad føder Ordet?" „Tungen." „Hvad er Tungen?" „Luftens Svøbe." „Hvad er Vinteren?" „Sommerens Landflygtighed." „Foraaret?" „Jordens Maler." „Sommeren?" „Frugternes Modner." „Efteraaret?" „Aarets Lade." De nævnte Eksempler er de mest vellykkede. Oftest er Billederne og Sammenligningerne yderst svage. — I Indledningen til Grammatikken udvikler Alcuin, at Visdommens Lys nok er Menneskene medfødt, men ligger skjult i dem ligesom Gnisten i Flintestenen; det maa hjælpes frem ved stadig fortsat Undervisning. Visdommen bør elskes for Guds, Dydens og dens egen Skyld, ikke for verdslig Vindings Skyld. Dens Glans er uforgængelig som Sjælen, hvori den bor. Visdommens højeste Tinde er Teologien, Indsigten i den hellige Skrift. Syv Trin fører op til den, det er „de syv frie Kunster": Grammatik, Retorik, Dialektik, Aritmetik, Geometri, Musik og Astrologi, der er som de syv Søjler i Visdommens Hus, hvorom Salomos Ordsprog (IX,1) taler. Den religiøse Ind-

Alcuin uselvstændig som lærd Forfatter.

Som Lærer lægger han Grunden for Middelalderens Skolestudier.

Hans Lærebøger.

„Samtale mellem Pippin og Alcuin".

De syv frie Kunster.

vielse, som Alcuin saaledes giver Studierne, svarer til den herskende Tankegang baade i Samtiden og i den senere Middelalder.

Hofskolen. Alcuins Virksomhed er dels knyttet til Hofskolen dels til Klosterskolen i Tours. Hofskolen er bygget paa et langt bredere, mere alment Grundlag end Klosterskolen. De mange unge Mænd af fornem Slægt, Karl samlede ved sit Hof for at uddanne dem til senere at tjene Konge og Land, skulde ogsaa nyde Undervisning i Videnskaberne. Karl selv og hans talrige Familie foregik de andre med et godt Eksempel. Lærere og Elever fulgte Karl paa hans Rejser fra Kongsgaard til Kongsgaard, og sandsynligvis kom under Opholdet i hver enkelt Kongsgaard adskillige unge Franker fra paagældende Egn til Skolen. Karl overværede jævnlig Undervisningen, roste de flittige og dadlede de dovne Elever.

205. Illustration til Davids Psalmer (Ps. XXIV).
Kvinden midt i Forgrunden ligner en romersk Præstinde.
(Universitetsbiblioteket i Utrecht)

Det var fortrinsvis Mænd, der havde fulgt Undervisningen ved Hofskolen, han gav Embeder baade verdslige og kirkelige. Det var hans bestemte Hensigt ogsaa ved dette Middel at gøre sine Ideer gældende, saa langt hans Magt rakte. Klosterskolen i Tours er mere udpræget kirkelig. Medens Hofskolen i høj Grad er

Klosterskolen i Tours. knyttet til Karls Person og forfalder, da han gaar bort, er Klosterskolen i Tours knyttet til den hele fastere kirkelige Organisation og bevarer sin Betydning gennem Aarhundreder. Her som ved alle andre Klosterskoler gjaldt det først og fremmest om at skaffe Bøger, det nødvendige Grundlag for hele Præstedannelsen. Hvad der fandtes var lidet og fejlfuldt og derfor ubrugeligt. Alcuin tyer til sine Venner i England og faar derfra og fra Rom gode Afskrifter af de Bøger, der skal bruges. Bevarede Kataloger over flere Klosterbiblioteker giver en

Bog-Armod. ret klar Forestilling om Klosterskolens Lærestof. Den antikke Litteratur er yderst tarvelig repræsenteret, og selv den kristelige Litteratur før Konstantin den Store er næsten ukendt. Herefter forstaar man den aandelige Armod i Ti-

dens Kultur. Hovedmængden af Bøger er Helgenbiografier, Forklaringer til enkelte Dele af Biblen, Biblen selv eller oftest kun Dele deraf som Psalmerne og Evangelierne, Bønnebøger og andre til Gudstjenesten hørende Bøger, yngre Kirkelæreres Skrifter, Klosterregler, undertiden nogle Lovbøger, endelig Lærebøger i Grammatik og de andre „frie Kunster." Under Alcuins Ledelse sættes et stort Arbejde ind paa Tilvejebringelsen af pyntelige og fejlfri Afskrifter. I Klosterskolen i Tours — og senere i de Klostre, som faar Lærere og Abbeder derfra, — er *Skrivning* en Hovedsyssel og Skolens Stolthed, og efterhaanden naar man til i Frankerriget selv at producere de nødvendige Bøger til alle Klostre og Bispekirker. Den karolingiske Skrift, *Minuskelskriften* (vore „smaa" Bogstaver), udmærker sig ved sin Tydelighed og nød stor Anseelse Middelalderen igennem.

Afskrivning af Bøger.

Den karolingiske Skrift.

Næst Alcuin er Vestgoten *Theodulf* Karls betydeligste Hjælper. Han er sin Omgangskres aandelig overlegen og har et langt skarpere Blik end nogen anden for sin Samtids Brøst. Hans Digtning er ikke meget omfattende men friskere og originalere end Vennernes. Hans Virksomhed er væsenlig rent praktisk. Vi har set Karl bruge ham som Missus og gøre ham til Biskop i Orléans. Begge Dele viser, at Karl satte megen Pris paa denne Fremmede. Som Biskop virker han ivrig for Karls Tanker. Han gaar saa vidt i sin Iver for Skolesagen, at han paalægger alle *Præster* i sit Stift at holde gratis Skole, selv ude paa Landet, paa Villaerne og i Landsbyerne.

Theodulf.

Den eneste Lægmand i Hofakademiet var Frankeren *Einhart*, Vennekresens Benjamin, hvis ungdommelige, livlige, lidt stundesløse Væsen ofte var Genstand for de andres elskværdige Drillerier. Havde han intet andet skrevet end Bogen om Karls Liv, vilde han med Rette være et forbavsende Vidnesbyrd om det, man har kaldt den litterære Renæssance under Karl den Store. Den lille Bog, der paa ualmindelig pyntelig Latin fortæller saa jævnt og anskueligt om Kongens Liv, uden Svulst og uden Overdrivelse — man maa dog herved huske, at Bogen først er skreven *efter* Karls Død, — med en Fylde af fordringsløse Smaatræk fra det daglige Liv, er et smukt Eksempel paa, hvor meget frugtbart Tankestof, Efterligning af et Oldtidsværk har kunnet udløse hos en Barbar, der uden det klassiske Forbillede utvivlsomt vilde have givet en langt mindre værdifuld Skildring af sin Helt. Fra Suetons Skildring af Augustus har Einhart ikke blot laant hele Sætninger i Mængde men Planen til og Rammen for sin Skildring. At det her er Forbilledet, der har forædlet baade Formen og Indholdet, fremgaar ved Sammenligning med det øvrige, han har skrevet, f. Eks. den foran omtalte Fortælling om Helgenoverførelsen og forskellige Breve, der blev samlede i en Mønster-Brevbog til Brug for Munkene i S. Bavoklostret i Gent, som Einhart, skønt Lægmand og gift, havde faaet overdraget. Her hvor Einhart er henvist til sig selv og sin Samtids aandelige Jævnmaal, er han Samtidens Mand.

Einhart.

„Kejser Karls Levned".

Ligesom Einhart er *Angilbert* en frankisk Stormand. Ved Siden af sin politiske Virksomhed i Karls Tjeneste — som Statholder i Italien, som Leder af Søforsvaret ved Rigets Nordvestkyst og som Abbed for det rige, for Industri og Handel betydningsfulde S. Riquierkloster, hvor han virkede for at fremme

Angilbert.

Studierne og skabe et Bibliotek — finder han Tid til at sysle med Digtekunst og er under sine Ophold i Kongsgaarden en ivrig og skattet Deltager i Hofkresens litterære Underholdning. Noget fjernere fra Kongsgaards-Samlivet, mere udelukkende optagne af stedlig Virksomhed var Mænd som *Raban Maurus*, Biskop i Fulda og senere Ærkebisp i Mainz, *Walafrid Strabo*, Abbed for Reichenauklostret, *Wala*, Abbed for Klostret i Corbie, kendt fra Ansgars Historie; deres litterære Virksomhed er mest helliget Teologien og Gudstjenesten.

Paul Warnefriedsøn.

En særlig Stilling i den litterære Hofkres indtager Longobarderen *Paul Warnefriedsøn*. Han, der var af ædel Byrd, var nøje knyttet til Desiderius' Hof som Lærer for dennes Døtre. Efter Desiderius' Fald søgte han til Benevent, hvis longobardiske Hertug modtog den lærde Stammefrænde med Glæde. Senere finder vi Paul i Monte-Cassinoklostret, indtil hans Families Ulykke — en Broder tog Del i den longobardiske Opstand mod Frankerne, hvorfor Familiens Ejendomme blev inddragne af Karl den Store, — drev ham til at søge Frankerkongens Hjælp

Ophold i Aachen.

i 782. Karl fik ham til at drage med hjem til Aachen, og i 4 Aar var han Kongsgaardens Pryd og Kongens Hjælper. I Lærdom var han vistnok alle andre overlegen; han var langt kyndigere i romersk Litteratur og Historie end nogen af Karls Venner, og han kunde Græsk. Karl fik ham til at undervise de Klerke i Græsk, der skulde forberede Prinsesse Rothrude (III, 235) til hendes paatænkte Fremtidsstilling som Kejserinde i Byzans. Ogsaa paa anden Maade drog Kongen Nytte af den lærde Italiener, der f. Eks. forfattede en Samling Mønsterprædikener til Præsternes Brug. Men Paul længtes tilbage til Italien og tilbragte sine sidste Aar paa Monte-Cassino. Det var her, han skrev sit Folks Historie,

„Longobardernes Historie".

Historia Longobardorum, fra deres Indtrængen i Italien — med en Indledning om Folkets oprindelige Hjem i Skandinavien — til Liutprands Død, et Værk, der vel er fuldt af Fejl og Unøjagtigheder, men som dog er langt forstandigere i Vurderingen af Begivenhederne end Tidens øvrige „historiske" Arbejder, Einharts undtagen, ligesom det ved en Fylde af jævnt fortalte livlige Enkeltheder om longobardiske Kongers og Høvdingers Liv, ved Sansen for folkelige Myter og Sagn, er et ypperligt Mindesmærke over det kraftige Longobarderfolks historiske Gerning. Egenlig er Paul da kun en Gæst, maaske endda halvt mod sin Vilje, i Karls Kongsgaard. Hans Hjerte er i hans Folks Land; dér har han udført sit Hovedværk, dér har han ogsaa lært alt det, han en kort Stund lod sit Folks sejrrige Fjender nyde godt af.

Af de talrige Helgenbiografier, der fremkom i 8. og 9. Aarh., er der adskillige, der ved Siden af de sædvanlige fabrikmæssige Eventyr indeholder interes-

Klosteraarbøger.

sante historiske Enkeltheder om samtidige Forhold, men langt større Interesse har den mere systematiske navnløse Historieskrivning, der fortrinsvis hører hjemme i Klostrene, *Annalerne*, der i Frankerriget opstaar under lignende Forhold som i det gamle Rom (II,118). Ligesom i Rom f. Eks. Konsullisterne gav

Paasketavler (angav, naar Paasken hvert Aar faldt).

Anledning og Plads til korte Optegnelser, saaledes er det i England og senere i Frankerriget Paasketavlerne, der saa at sige opfordrede Munken til i Randen ved Siden af Aarstallet at tilføje en kort Notits om en for Klostret vigtig Begivenhed. En saaledes beskreven Paasketavle kunde saa afskrives til et andet

Kloster, hvor der da tilføjedes nye Notitser om andre, dette Kloster vedkommende Begivenheder. Snart havde de fleste Klostre saadanne Annaler, der saa førtes videre alt som Tiden gik. Med den sædvanlige Blanding af aandelig Ladhed og Letfærdighed og uden Evne og Vilje til at forstaa og vurdere har Munkene sammenskrevet løst og fast i broget Virvar. Den historiske Interesse ved Annalerne ligger derfor oftest ikke i det, de indeholder, — Beretninger om Varsler, Jærtegn, Dødsfald, om en eller anden fjernere Begivenhed, hvorom Rygtet er naaet til Klostret og som oftest er aldeles misforstaaet, om nærliggende, Klostret selv berørende Forhold, der da omtales og bedømmes udfra de allersnævreste Klosterinteresser paa Grundlag af en yderst indskrænket, stedbunden Viden og Erfaring, — men deri at de giver et Grundlag for Tidsbestemmelser der, skønt ofte mangelfuldt, er uundværligt for den historiske Forskning, særlig for den ældre Tids Vedkommende, der er saa fattig paa Skriftværker. Under Karl den Store indtræder en betydelig Bedring. Der skrives Aarbøger, som hviler paa et langt bredere Erfaringsgrundlag. Forfatterne er øjensynlig Folk, der ogsaa kender Verden udenfor Klostret. Enkelte af disse Aarbøger kan opfattes som en Slags Rigsaarbøger, der udtrykker de ledende Statsmænds, Hoffets Syn paa Begivenhederne og deres Sammenhæng. Selv om de ikke ligefrem er skrevne i Kongsgaarden, er de i hvert Fald skrevne af Mænd, der staar i livligt Samkvem med Hoffet. Man behøver da ogsaa blot at tænke paa, at næsten alle betydeligere Abbed- og Bispestillinger efterhaanden gaves enten til Karls Venner og Hjælpere, eller dog til Folk, der havde opholdt sig ved Hoffet i Aarevis og, naar de fik Embede ude i Landet, aarlig gæstede Kongsgaarden. Fremskridtet skyldes da i første Række Kongen selv og den større Almensans, som Følelsen af at leve i en mærkelig Tid gav dem, der stod Karl nær. I den følgende Opløsningstid bliver Annalerne ogsaa ringere, men til en vis Grad virkede Forbillederne, de én Gang skabte Rammer ansporende paa senere Slægtled af Munkeskribenter, der da ogsaa ofte, mere flittig end skønsomt, søger at berette om nære og fjerne Begivenheder.

Fremgang i Aarbøgerne paa Karl den Stores Tid.

Den Kirke- og Hofkultur, som den bevarede Litteratur fra Karolingertiden er Udtryk for, er i en sjælden Grad aristokratisk, udtrykkelig og udelukkende bestemt for den ikke meget talrige Kres af kirkelig dannede Mænd — overvejende tilhørende det højere Præsteskab, om end enkelte Lægmænd, først og fremmest Kongefamilien, maa regnes med — der forstod Latin. Den kirkelige Kulturs *romerske* Oprindelse gør sig saa stærkt gældende, at det ikke blot er den kirkelige Litteratur men al anden Litteratur, lyrisk og episk Digtning, Historieskrivning o. s. v., der skrives paa Latin. Og endnu mærkeligere er det, at ogsaa Love (Kapitularerne) og Dokumenter affattes paa et Sprog, der ikke er Folkets. Dette Forhold har en dobbelt Interesse. Det udtrykker paa den ene Side, at det er gennem den romerske Kirke, Barbarerne har faaet tilført saa godt som alle Kulturelementer, baade økonomiske, politiske og aandelige. Paa den anden Side forklarer det paa sin Vis den ringe og overfladiske Virkning af Reformerne fra oven, som Begivenhederne atter og atter nøder os til at indrømme. Karl den Store selv synes i dette Forhold at have været mere fordoms-

Karolinger-Kulturen for en lille Overklasse.

Litteratur, Love og Dokumenter skrives paa Latin.

Koncilie-beslutning fra 813. fri end sine Venner og Raadgivere. Det er sandsynligt, at hans Vilje ligger bagved en Konciliebeslutning i Tours 813, der paalægger Præsterne at oversætte paa det „romanske Bondesprog" ɔ: Fransk de af de Lærde udarbejdede Mønsterprædikener, „for at *alle* kan forstaa hvad der siges". Dette betyder ikke, at Menigmand slet ikke hørte Modersmaalet i Kirken; thi skønt Gudstjenesten væsenlig var indrettet for Præster og Munke, og skønt Hovedsagen i hvert Fald var den rent rituelle Gudstjeneste, kan der ikke være Tvivl om, at Helgenhistorier o. l. er bleven fortalte i Kirken ogsaa for Menigmand, d. v. s. paa Folkesproget. Men det betyder, at de ledende i Kirken har ønsket, at ogsaa den i de Lærdes Kres frembragte Litteratur i beskedent Omfang skulde gøres tilgængelig for Menigmand. Endnu mere fordomsfri viser Karl den Store sig ved sin Interesse for, som Einhart siger, at faa opskrevet „de gamle barbariske (ɔ: kun paa Folkesprogene, Fransk og Tysk, sungne) Kvad om de gamle Kongers (ɔ: Merovingernes) Liv og Krige", en Folkedigtning, som Hofakademiets Lærde og Kirkens Ledere betragtede med Ringeagt eller med from Forargelse. Intet heraf er os ligefrem levnet; men det 11. og 12. Aarh.s omfattende Digtning paa Modersmaalet indeholder mange Vidnesbyrd om, at den fortsætter en Digtning, der gaar langt længere tilbage i Tiden. Denne folkelige Digtning har netop med særlig Forkærlighed behandlet Karl selv, hans Slægt og hans Krigsøverster; Karl den Stores „poetiske Historie", der ogsaa slugte hans Forfædres, er mere omfattende og mere vidunderlig end nogen anden Konges i Verden.

Strøben efter folkelig Oplysning.

Karl's Sans for Folkedigtning.

De karolingiske Kunstværker er næsten helt gaaede til Grunde. Medens de Skriftværker, Karls Vennekres og Samtid har skabt, er usædvanlig godt bevarede, er de karolingiske *Bygninger og Billedværker* paa faa Undtagelser nær gaaet til Grunde. Hvad der er tilbage er dog nok til at vise, at ogsaa disse Udtryk for kulturel Evne og Stræben er prægede af Misforholdet mellem de ringe Forudsætninger og de høje Forestillinger, vi paa saa mange Punkter finder hos den Kres af Mænd, der troede at Aachen var herligere end Athen, og at Kejserkroningen i Rom betød det kristne Romerriges Genoprettelse.

Kirkebygninger. Karls verdslige Bygninger — Kongsgaarde i Aachen, Nijmegen, Ingelheim — er næsten sporløst forsvundne. Noget bedre er det med Kirkerne. Endnu staar Paladskapellet i Aachen, en Del af Klosterkirken i Lorsch og nogle mindre Kirker (f. Eks. de af Einhart byggede ved Michelstadt (Fig. 184) og Seligenstadt). Paladskapellet i Aachen er ikke typisk for Karls Kirkebygninger, men betegner det højeste, der under de gunstigste Forhold og med de bedst mulige fremmede Hjælpemidler kunde ydes; Byggeplan og Materiale er væsenlig hentet andetsteds fra, fra Ravenna og andre Steder i Italien; selve Udførelsen, der maaske endda hovedsagelig skyldes fremmede Haandværkere, er plump og ubehjælpsom i Sammenligning med Forbilledet, San Vitale i Ravenna, der jo iøvrigt selv tilhører en Nedgangstid. Lærerigere end dette i Samtiden grænseløst beundrede og flere Steder efter ringe Evne efterlignede Pragtkapel er Bygningen i Lorsch. Antik-Efterligningen er iøjnefaldende, men Hensigten krysses paa en snurrig haandgribelig Maade af en udpræget Barbarsmag. Der er ingen Sans for Antikkens Forhold i Flader og Linjer; Spidsgavl-Prydelsen over de smaa Rundbuevinduer i andet Stokværk passer ikke til de tre brede Rundbuer for-

Kapellet i Aachen.

Klosterbygningen i Lorsch.

neden; den rød- og hvidtavlede tæppeagtige Murflade er af en ægte barbarisk Smag, der kendtes fra merovingiske Bygninger, kort sagt, Maal og Midler staar i et skrigende Misforhold til hinanden.

Tillæb til den romanske Stil.

Af praktiske, gudstjenstlige Grunde undergaar Kirke-Basilikaens Grundplan visse Forandringer, der peger hen mod den senere saa velkendte „romanske" Stil. Langhuset forlænges ud over Tværskibet, saa T-Formen afløses af det saakaldte latinske Kors, og for at skaffe Plads til en ny Helgens Relikvier anlægges et Vestkor overfor det gamle Østkor, saaledes at den oldkristelige Vestfaçade med dens Forhaller (Fig. 163) ændres eller forsvinder. Ofte forhøjes Korgulvet, idet der under Koret bygges en Krypt; foruden det sædvanlige Taarn over Langhusets og Tværskibets Krysningsfirkant bygges ofte to andre Taarne. I det Indre begynder Søjlerne at afløses af Piller, længe før man begynder at mure Hvælvinger. De nævnte Forandringer gælder dog kun de Hovedkirker, der er byggede af Sten; den store Mængde af mindre Kirker var af Træ og er forsvundne i Frankerriget.

206. Bygning fra Karolingertiden i Lorsch ved Worms. Oprindelig Portbygning til Klosteret; den romerske Triumfbue har været Forbillede. Taget er fra senere Tid.

Vægmaleri.

Vægmaleriet, der sammen med den italienske Kirkebygningskunst forplantedes til Gallien, Britannien og Tyskland, har ikke nogensinde i Middelalderen været Genstand for saadanne systematiske Angreb og Ødelæggelser, som dem den byzantinske Billedstrid fremkaldte. Imidlertid er der indenfor hele det romerkirkelige Omraade saa godt som intet bevaret fra 8. Aarh. Skal vi i Frankerrigets Billedkunst søge Spor af den Aand, der er udgaaet fra Karls Kongsgaard, maa vi ty til Haandskrifterne, hvis Miniaturer genspejler de kirkelige Vægmalerier. Fra Skriveskolerne i Tours, Metz, Corbie, Reims, Fulda og San Gallen er udgaaet pragtfulde Haandskrifter af Biblen, Evangelierne, Davids Psalmer, Liturgier (Sakramentarier) skrevne med Guldskrift (saaledes Ludvig den Frommes Evangeliebog med Billeder af de 4 Evangelister, sign. Fig. 197) og smykkede med Vignetter og Randprydelser i skrigende Farver. Om dem alle

Haandskrift-miniaturer.

gælder det, at deres Billeder er malede efter romerske eller byzantinske Forbilleder (se Fig. 169, med den pragtfulde Kirkearkitektur, der alene er nok til at vise, at Billedet, hvis det er malet af en Franker, ikke gengiver noget, han har set i Virkeligheden; Fig. 172, hvis rent hedenske Symboler er ganske ufrankiske; Fig. 204 og 205, der findes i samme Haandskrift og hvis Løvebilleder tilstrækkelig viser fremmed, ufolkeligt Forbillede) uden virkelig selvstændig Tilegnelse af det fremmede Stof, uden at det er muligt i dem at paavise andet hjemligt end en plump Udførelse. — Noget tilsvarende gælder de sparsomme Rester af Tidens Skulptur, der væsenlig er repræsenteret ved udskaarne Elfenbens Bogbind (Fig. 170 og 171). —

Karls Død 814.

Da Karl efter over 45 Aars virksom Regering døde i Januar 814, efterlod han en Opgave, der var betydelig vanskeligere end den, han selv havde modtaget. Rigets Omfang var stærkt øget, dets Befolkning som Følge af Erobringerne mere uensartet, dets Grænser vanskeligere at forsvare. Hertil kom saa yderligere, at hvis Kejserværdigheden skulde betyde mere end en Titel, vilde dens Hævdelse kræve en langt større Kraftudfoldelse af den Efterfølger, der havde faaet den ved Arv, end af Karl, der selv havde erhvervet den i Medfør af Begivenhedernes Gang. Og medens Opgaven var vokset, var Forudsætningerne for at hævde det vundne bleven ringere. Selv om det lykkedes Karl nogenlunde at styre de stridende Kræfter — adskilligt tyder paa, at de i hans sidste Aar blev ham overmægtige, — saa var det kun i Kraft af den personlige Myndighed, det blændende Værks heldige Skaber øvede paa dem, der var voksede op i uvilkaarlig Beundring for Føreren, for Høvdingen, hvis Medarbejdere de mere eller mindre frivillig var. Thi i Virkeligheden havde Karl, som vi har set, ikke skabt nye, varige Forudsætninger for sit Riges Bestaaen. Tværtimod. Istedet for at hæmme de opløsende Kræfter, Barbarernes og de barbariseredes selvraadige, samfundsfjendtlige Uvilje mod fælles Lov og fælles Virke, havde han, naturligt og nødvendigt, godkendt den Udviklingsretning, disse Kræfter alt havde givet Samfundet, ved at godkende og udnytte Patronatet og Immuniteten og alt hvad deraf fulgte. Det vældige Rige holdtes ikke sammen ved fælles Institutioner, fælles Traditioner, fælles Kultur, kun ved Skaberens Autoritet. Naar han gik bort og naar det først rigtig erkendtes at han var borte, var Frankerriget saa at sige med det samme i Tusind Stumper, et Kaos af indbyrdes stridende Smaastater eller Storgodser, udadtil afmægtigt mod en Fjende som Normannerne, der aldrig vilde have faaet nogen Betydning, hvis det havde været mod et samlet Rige og et samvirkende Folk de havde rettet deres Angreb. Eftertiden var ubillig mod de senere Karolinger ved at lade Rigsopløsningen og Landeulykkerne i 9. og 10. Aarh. være en Følge af deres Udueliged. Udueligheden er maaske en Kendsgerning, men det er lidet sandsynligt, at kraftigere Konger havde kunnet stanse eller vende en Udvikling, der efter Aarhundreders underjordiske Vækst, næret af de økonomiske, sociale og kulturelle Forhold nu brød frem med en Naturmagts Vælde. I Folkets Bevidsthed blev Karl ikke gjort ansvarlig for Eftertidens Ulykker; hans Regering kom tværtimod til at lyse saa meget stærkere i de mørke Tider. Som han i sit Liv var en lykkelig Mand, om-

Vanskelig Opgave for Efterfølgerne.

Riget holdes kun sammen af Kejserens Autoritet.

De senere Karolinger kun delvis skyldige i Rigets Opløsning.

givet af trofaste Venner og Raadgivere, hvoraf ingen efter hans Død ved Bagvaskelse af hans Minde stemplede Beundringen for den levende Kejser som Smiger, saaledes blev hans Eftermæle enestaaende i Historien. Han var lykkeligere i Liv og Eftermæle end den store Justinian, der, viljestærk, arbejdsom og klog som Karl, i sit Liv var ensom, mistænksom, smigret og bagvasket, i sit Eftermæle smædet af den Mand, der havde lovprist ham og hvis Dom længe maatte synes den kyndigste. Venneskrifterne om Karl har haft den sjældent lykkelige Skæbne i uforholdsmæssig stort Omfang at have undgaaet den Ødelæggelse, der har ramt saa meget andet af Middelalderens Bogværk. Saalænge den historiske Forskning overvejende hvilede paa det litterære historiske Stof, maatte Karl staa som det uforlignelig store Menneske, den geniale Erobrer og Hersker. De sidste Menneskealdres Fremdragen af dokumentarisk Stof af alle Slags har afløst Afstands-Beundringen med en næsten Samtidighedens Forstaaelse forenet med en eftertidig Overskuen af den skete Udvikling. Vi kan nu se og følge Karl som sin Samtids Mand, handlende med sin Samtids Forudsætninger om end som dens retmæssige Høvding. Han hverken evnede eller tænkte paa at vende den Udvikling, han selv stod i. Netop det der bragte hans Navn til at lyse i Eftertiden: Storriget og Kejserværdigheden, var Blændværk, hvis bratte Forsvinden kun gjorde Mørket tættere og Barbariets Ulykker tungere. Justinian byggede paa sikrere Grund, paa et tusindaarigt civiliseret Samfunds faste Institutioner; hans Værk stod sin Prøve mod Angreb, der i sig selv var langt voldsommere end de, der ramte Frankerriget. Det østromerske Rige maatte erobres Stykke for Stykke af overmægtige Fjender, før det gik under. Karolingerriget styrtede sammen saa at sige paa én Gang som en Bygning, hvis Grundvold pludselig glider bort.

Karl og Justinian.

Det byzantinske Riges Modstandsevne langt større end det karolingiske.

207. Landsbykirke fra den tidlige Middelalder. (Lübbow i Hannover.)

* * *

I 806 havde Karl paa et Stormandsmøde delt Riget mellem sine tre ægtefødte Sønner. „Da Gud i sin Miskundhed har skænket os tre Sønner, ønsker vi at efterlade dem vort Rige i Arv, ikke paa en forvirret og uordenlig Maade, hvil-

Karl deler Riget mellem sine Sønner 806.

ket kunde medføre indbyrdes Kiv, men ved at dele Riget i tre Dele, saaledes at enhver, tilfreds med sin Del, skal forsvare sine Grænser mod Fjender og pleje Fred og Kærlighed overfor sine Brødre". Det var ikke den første og blev desværre ikke den sidste Rigsdeling, det karolingiske Dynasti lod foretage; men den er dog af en særlig Interesse, fordi den viser, at Kejseren heller ikke paa dette Punkt har hævet sig op over den gamle germanske primitive Forestilling om Staten. Ligesom han i Rigsstyrelsen ved at fremme og udnytte det statsopløsende Patronatsforhold og lægge Hovedvægten paa det personlige Troskabsforhold udelukkende bygger paa Personligheden, ude af Stand til at tilegne sig det antikke Samfunds sociale, udover Personligheden rækkende Syn paa Institutioner, saaledes betragter han det frankiske Storrige væsenlig paa samme Maade som den germanske Fribonde sit Gods. Hverken en lang Regerings mangehaande Erfaringer eller Vennekresens formentlige Lærdom eller den romerske Kirkeorganisations Eksempel synes at have kunnet sprede de nedarvede og tilvante Forestillingers Taagekres eller lære ham, hvad det var for Kræfter, der, udenfor hans egen Personlighed, holdt sammen paa eller splittede Riget. Og den i 806 foretagne eller dog planlagte Rigsdeling har direkte og indirekte været skæbnesvanger for hele den statsretlige Udvikling Europa over i de følgende Aarhundreder. Den retfærdiggjorde Delingerne indenfor det karolingiske Dynasti, hvorved Forestillingen om disse Delingers Retmæssighed og Selvfølgelighed vedligeholdtes, og i Lande, der stod helt udenfor (f. Eks. de nordiske) og hvor Sagn og Digt om Karl Magnus og hans Slægt senere nærede Kongers og Stormænds Fantasi, har den karolingiske „Statsret" utvivlsomt været medvirkende til at vedligeholde tilsvarende Forestillinger.

Det primitive germanske Syn paa Staten som et Gods.

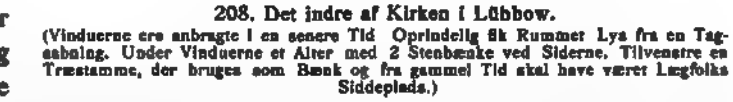

208. Det indre af Kirken i Lübbow.
(Vinduerne ere anbragte i en senere Tid. Oprindelig fik Rummet Lys fra en Tagaabning. Under Vinduerne et Alter med 2 Stenbænke ved Siderne. Tilvenstre en Træstamme, der bruges som Bænk og fra gammel Tid skal have været Lægfolks Siddeplads.)

Delingstanken skæbnesvanger for Europa i de følgende Tider.

Paa det samme Stormandsmøde søgte Karl at sikre sine Døtres og Børnebørns fremtidige Stilling, og Tidens Barbari faar et ejendommeligt, naivt haandgribeligt Udtryk i Kejserens Bud til Sønnerne, at de ikke maa dræbe, lemlæste eller klostertvinge hans Børnebørn, medmindre det sker efter lovlig Dom.

Delingen fik denne Gang ingen praktisk Betydning, idet de to af Sønnerne døde kort efter. I 813 lod Karl da i Aachen den eneste Søn, der var tilbage,

Ludvig, udraabe til Kejser og kronede ham selv. Rigsenheden syntes saaledes foreløbig sikret, men det skulde snart vise sig, at de statsopløsende Kræfter, der alt under Karl var stærke, uimodstaaelige og stadig voksende, nu da den store Kejsers Personlighed ikke længer modvirkede dem, blev fuldkommen ødelæggende. Karl havde været en harmonisk ligevægtig Natur. Med lige god Samvittighed havde han været den ømme Familiefader i Kresen af skiftende Hustruer, Friller, ægte og uægte Børn og Børnebørn, den omhyggelige Kristenkonge, der personlig overholdt Kirkeskikkene og utrættelig virkede for, at alle hans Undersaatter skulde gøre som han, den ihærdige Stridsmand for den hellige Kirke, Missionæren, der med grufulde Straffe hærgede Hedninger til Kristendom. En selvbevidst rolig Højhedsfølelse præger hans Væsen, som netop derfor vækker Tillid og Ærefrygt hos Omgivelserne. Helt anderledes var *Ludvig*. Skønt han i 814 var 36 Aar gl. og havde haft rig Lejlighed til Opøvelse i Styrergerning, og skønt han med sin kraftige, velvoksne Skikkelse, sin ædruelige og i det hele maadeholdende Livsførelse syntes i Stand til, om ellers nogen, at bære Høvdingpligternes Byrde i Krig og Fred, var hans Personlighed ikke paa noget Punkt Opgaverne voksen. Han er vaklende, ængstelig, kortsynet, uden Ligevægt. Hans Karakter er holdningsløs; jævnlige Tilløb til Stædighed afløses af Træthed; atter og atter smøger han Pligten af sig og hengiver sig til døvende Idræt. Han er en vældig Jæger, der, „fra den Tid Hjortene bliver fede indtil Vildsvinetiden", søger at glemme de Vanskeligheder, han aldrig naaede at løse. Han minder i meget om Ludvig XVI, den kongelige Jæger og Laasesmed. Han er mærket af Tidens farligste Sot, Synds- og Helvedangsten. Den overvælder ham atter og atter og lammer hans Handlekraft i afgørende Øjeblikke. Hans Fromhed er af en hel anden Art end Karl den Stores. Karl havde nærmest følt sig som Guds Forbundsfælle, som Kirkens overlegne Beskytter, som Præsternes og Pavens Lærer og Herre. Ludvigs Fromhed er Gudsfrygt, der naturligt hos en svag Karakter som hans former sig som Præstefrygt. Skønt kronet af sin Fader fandt han det nødvendigt i 816 at lade sig krone af Paven; tre Gange kastede han sig næsegrus til Jorden for Kirkefyrsten, der selv var bleven valgt og viet, uden at Ludvigs Samtykke var indhentet. Forholdet mellem Kejser og Pave er helt vendt om. I 817 lod han paa et Stormandsmøde i Aachen foretage en Rigsdeling, for at det, mens det endnu var Tid og alt kunde ordnes i Fred, kunde blive afgjort, hvad hver af hans 3 Sønner skulde herske over. En af Sønnerne, Pippin, fik Akvitanien, en anden, Ludvig, Bajern med Kärnthen, Böhmen, Avarernes og Slavernes Lande, medens Lothar, den ældste, skulde have de nordlige Lande og desuden som en Art Medkejser deltage i Overledelsen. Italien styredes i Forvejen af en af Karl den Stores uægte Sønnesønner, Bernhard, der beholdt Styrelsen men med mindre Selvstændighed end før. Til Delingen knyttedes nøje Forskrifter for Brødrenes indbyrdes Forhold. Lothar skulde have et vist Overopsyn over Brødrene; hvis han fandt, at en af dem handlede uret, skulde han, indtil 3 Gange, hemmelig formane ham; frugtede dette ikke, skulde han stævne ham for sig og den anden Broder, og hvis heller ikke dette virkede, skulde Sagen forebringes paa et Rigsmøde. Pavens Samtykke

De 2 Sønner dør, den tredje, Ludvig, krones af Karl til Kejser 813.

Ludvig den Fromme (814—840).

Ludvig lader sig krone af Paven, der vælges uden hans Samtykke.

Rigsdeling mellem hans 3 Sønner i Aachen 817.

til Ordningen blev indhentet, og Rigets Indbyggere aflagde Ed paa at rette sig efter den. Dette nye Forsøg paa at forlige Forestillingen om Rigsenheden med Forestillingen om Riget som et deleligt Arvegods viste sig, da det skulde staa sin Prøve, ja endnu før Kongens Død kunde gøre Ordningen fuldt virkende, aldeles ugennemførligt. Bernhard gjorde straks Oprør men overgav sig uden egentlig Kamp, da han skønnede Modstand frugtesløs. Han blev ikke desmindre dømt til Døden tillige med flere af sine Mænd. Dødsdommen „formildedes" for Bernhard og hans Ven Regner, tidligere Karl den Stores Paladsgreve, derhen, at de skulde slippe med at faa Øjnene udstukne, hvorpaa „Bernhard og Regner dræbte sig selv, fordi de ikke kunde finde sig i at være blinde og ikke havde nogen Glæde af det Liv, man havde skænket dem." Omtrent samtidig hermed klostertvang Ludvig flere af sine Faders Børnebørn. Men Haardheden veg snart for den mest ubeherskede Anger over Grusomheden og Løftebruddet. I Syndsangst gør han da „efter Theodosii Eksempel" offenlig Bod for hele Folket; han bekender, at han i sit Liv, i sin Tro, i sin Regering har syndet saa ofte, at det vilde være umuligt at opregne alle de Tilfælde, hvori han har svigtet sine Pligter. Denne Ydmygelse var ikke egnet til at vinde eller øge Frankernes Agtelse, næppe nok Præsternes. I 818 døde saa Kejserens Hustru, og nu vilde han fra-sige sig Regeringen og gaa i Kloster. Af Frygt for den Forvirring en saadan pludselig Forandring kunde fremkalde, fik en Del Bisper, der forstod hvad Rigsenheden og Freden betød, Ludvig til at gifte sig igen. De tilvejebragte en Udstilling af de skønneste unge Piger af ædel Byrd fra hele Frankerriget (tildels vistnok efter byzantinsk Skik, der langt senere, i 16. og 17. Aarh., ogsaa blev optagen i Rusland), og den vankelmodige Kejser forsonede sig igen med det verdslige Liv og valgte den bajerske Grev Welfs unge skønne Datter Judith til sin anden Hustru. Dette Ægteskab førte Ludvig fra Ydmygelse til Ydmygelse og blev den ydre Aarsag til, at Enhedsbaandene brast. Da Judith havde født en Søn, var Faderen ganske hensynsløs i sin Iver for at føje sin Rachel og sikre sin Benjamins Fremtid. Rigsdelingen af 817 ophævedes, og den lille Søn Karl fik tildelt Land paa de ældste Brødres Bekostning. Rigsenhedens og Ordenens Forsvarere, der holdt paa de én Gang trufne Aftaler, fjernedes fra Hoffet (deriblandt Wala) og nye Mænd, der var villige til at føje Judith og støtte den nye Ordning, blev Kejserens Raadgivere. Alt er Forvirring og Opløsning. Stormændene tager hver for sig Parti for én af Kejsersønnerne eller for Ludvig og Judith, og de ældre Sønner slutter sig endelig sammen mod Faderen. Delingen ophæves; den lille Karl mister det ham tildelte Land, Judith klostergives, og Kejseren tvinges til en ny offenlig Ydmygelse. I en højtidelig Henvendelse til sine ældre Sønner og til Stormændene takker han Gud, der har givet denne farlige Strid en fredelig Udgang, og lover fremtidig intet at gøre mod Sønnernes og Stormændenes Raad. Tidens Aarbøger, Breve, Digte og andre Skrifter bærer Vidne om en lidenskabelig Ophidselse. Judith kaldes en Skøge, Kongsgaarden et Horehus, hvor Utugt og Ægteskabsbrud gaar i Svang, og hvor Kejserens og Rigets Ære daglig besudles af et uværdigt Kvinde- og Yndlingeregimente. Efter Ydmygelsen satte Kejseren alt ind paa at faa sin Hustru tilbage, og hun, „der

Bernhard, Italiens Styrer, gør Oprør, men underkaster sig og blindes.

Ludvigs Grusomhed og Syndsangst.

Kejseren bliver Enkemand 818 og vil gaa i Kloster, men Bisperne faar ham gift med Judith af Bajern.

Judith vil skaffe sin Søn Karl Land. Kejseren bryder Aftalerne fra 817.

Kampe mellem Kejseren og hans ældre Sønner.

vendte Mændenes Hjærter til alt hvad hun vilde", samlede atter et Parti og beherskede fuldstændig sin Mand. Nye Rænker bragte Splid mellem de ældre Sønner, og i 831 foretoges en ny Rigsdeling, der gav Karl Land paa Halvbrødrenes Bekostning. Disse forenede sig igen til fælles Oprør mod Faderen. Hver af Parterne samlede Krigere, og i Elsass mødtes Hærene. Al Mægling, selv Pavens Tilstedekomst, var ørkesløs. Men Ludvigs Krigere var utrygge, og i det sidste Øjeblik gik de over til Modparten. Da Ludvig saa' næsten alle Lejrtelte samlede i Sønnernes Lejr og sin egen Sag forraadt og opgiven, maatte han underkaste sig paa Naade og Unaade. I Folkets Mund hed Stedet, hvor dette skete, senere *Løgnesletten (Lügenfeld)*. Nu blev Judith paany sat i Kloster, Karl ligeledes, og Ludvig faktisk afsat. Lothar tog Overledelsen, medens hver af de to andre ældre Brødre fik sin Rigsdel. Ludvigs Ydmygelse var dog ikke dermed til Ende. I Medarduskirken i Soissons maatte han underkaste sig den offenlige Kirkebod, som Sønnerne og Bisperne — hvis Fører var Ebbo af Reims — krævede. Et langt Synderegister blev oplæst for ham: Han havde brudt sine Løfter til sin Fader (om god Behandling af sine Slægtninge); han havde brudt den Arvefølge og Rigsdeling, alle Frankerne havde besvoret, havde derved vakt Kiv og Kamp; ved at kræve ny Ed havde han tvunget baade Bisper og Grever til Mened og selv gjort sig skyldig deri; uden Nødvendighed havde han udbudt Leding i Fastetiden og sammenkaldt til Hærskue paa en Skærtorsdag; han havde taget Folket i Ed mod sine Sønner, som om de var Rigsfjender, og meget mere. Da Ludvig grædende havde bekendt sin Skyld for Gud, Kirken og alt Folket, spændte han sit Sværdbælte af og lagde det paa Alteret, og medens Bisperne lagde deres Hænder paa hans Hoved, modtog han under Salmesang og Bønner Haarskjorten. Enhver af Bisperne udstedte og underskrev et Dokument om det skete og de underskrev i Fællesskab en Protokol. Fremhævelsen af Ludvigs eget Edsbrud og især Bebrejdelsen mod ham for at have opfordret eller tvunget Folket til at aflægge modstridende Eder er Udtryk for, at endnu noget af Theodulfs Aand var tilbage blandt Bisperne, at der endnu var nogle, der saa' en Kulturopgave for Kirken i at indskærpe Barbarerne Agtelse for Ord og Aftaler. Men baade nu og senere er det kirkelige og verdslige Barbarers hensynsløse Ringeagt for Sandhed og Eder, den Ringeagt, som Theodulf saa bittert havde erkendt, der er den dybeste Aarsag til Opløsningen, til alles Krig mod

Ludvig underkaster sig paa „Løgnesletten" i Elsass.

Ludvigs Ydmygelse i Soissons 833.

Barbarernes Ringeagt for Eder og Aftaler.

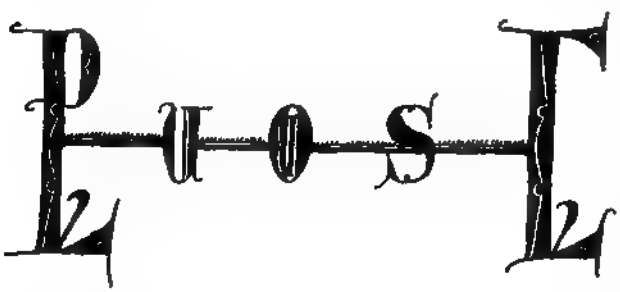

209. Kejser Ludvigs Monogram.

210. Ludvig den Frommes Segl som Konge og Kejser.

211. Strassburger-Ederne.

(Af Pariser-Haandskriftet fra 10. Aarh. af Nithards Historie.)

GENGIVELSE

unumquemque vestrum absolvo. Cumque Karolus haec eadem verba romana lingua perorasset, Lodhuvicus, quoniam maior natu erat, prior haec deinde se servaturum testatus est: ***Pro deo amur et pro christian poblo et nostre commun salvament, dist di en avant, in quant Deus savir et podir me dunat, si salvarai eo cist meon fradre Karlo, et in adindha et in cadhuna cosa, si cum om per dreit son fradra salvar dift, in o quid il mi altresi faxet, et ab Ludher nul plaid nunquam prindrai qui meon vol cist meon fradre Karle in damno sit.*** **Quod cum Lodhuvicus explesset, Karolus teudisca lingua sic hec eadem verba testatus est:** ***In Godes minna ind in thes christianes folches ind unser bedhero ge[h]altnissi, fon thesemo dage frammordes so fram so mir Got gewizzi indi madh furgibit, so hald ih tesan minen bruodher so so man mit rehtu sinan bru[od]her scal in thiu thaz er mig so soma duo, indi mit Lu[d]heren in nohheiniu thing ne gegango zhe minan willon imo ce scadhen wer[d]han.*** **Sacramentum autem quod utrorumque populus quique propria lingua testatus est, romana lingua sic se habet:** ***Si Lodhuwigs sagrament que son fradre Karlo iurat conservat, et Karlus meos sendra de suo part non lo franit (?), si lo returnar non i int pois, ne lo ne neuls cui eo returnar int pois in nulla aiudha contra Lodhuwig non li iv er (?).*** **Teudisca autem lingua. . . .**

OVERSÆTTELSE

. . . Og da Karl havde sagt disse Ord paa romersk Tungemaal, svor Ludvig, eftersom han var den ældste, først, at han fremtidig vilde holde dette: „Af Kærlighed til Gud og for det kristne Folks og vor fælles Freise, fra denne Dag af, saavidt Gud giver mig Kundskab og Ævne, saa vil jeg værne denne min Broder Karl, baade med Hjælp og i enhver Sag, som en Mand med Rette bør værne sin Broder, forsaavidt han vil gøre ligesaa mod mig, og med Lothar vil jeg ikke slutte nogen Overenskomst, der med min Vilje kan være denne min Broder Karl til Skade". Da Ludvig havde fuldendt dette, svor Karl med tysk Tunge saaledes disse samme Ord: „For Guds Kærligheds Skyld og det kristne Folks og vor begges Freise fra denne Dag af, saa vidt Gud giver mig Viden og Magt, saa holder jeg denne min Broder, saaledes som man med Rette skal sin Broder, forsaavidt han gør ligesaa mod mig, og med Lothar vil jeg ikke gaa i nogen Ting, som med min Vilje kan blive ham til Skade". Men den Ed, som begges Hær, hver i sit eget Maal, svor, lyder i den romanske Tunge saaledes: „Hvis Ludvig holder den Ed, han har svoret sin Broder Karl, og hvis Karl paa sin Side bryder sin, og jeg ikke kan afholde ham derfra, vil hverken jeg eller nogen, jeg kan bringe derfra, være ham til nogen Hjælp mod Ludvig". Men paa Tysk (saa følger den tyske Gengivelse af Eden).

alle. Den første haandgribelige Følge var, at den eneste Dæmning, Karl den Store havde holdt oppe mod alle Barbariets selvraadige Kræfter, den Lydighedspligt, som den personlige Troskabsed, aflagt under de højtideligste kirkelige Former, paalagde alle Undersaatter, nu nedbrødes. For saa vidt havde Bisperne Ret. Men de blev Anarkiets Medarbejdere ved Ydmygelsen af Kongen, fordi Kirken selv ikke ene evnede at lede og ordne. Altfor hurtig glemte Bisperne, at Kirkens Stilling i Frankerriget skyldtes Pippins og Karls Arbejde; kun Samvirken kunde holde begge Magter oppe.

Stemningen vender sig mod Lothar.

Ydmygelsen i Soissons foregik i Oktober 833. Inden to Aar var alting paany vendt om. Bisperne var uenige, de fleste af Stormændene uden Rigsinteresser og rede til hver især at kæmpe for den, der lovede højst Løn. Lothars Kejsermyndighed, der i Begyndelsen støttedes af mange af de bedste Bisper, vakte Uvilje baade hos Brødrene og hos mange Bisper. Stridsskrifter skød frem i Mængde. Raban Maurus gav manges Følelser Udtryk ved i et kraftigt Forsvarsskrift for Ludvig at fremhæve det fjerde Bud som et Grundlag for det menneskelige Samfund og Ulydighed imod det som en oprørende Synd. Brat skiftede Ludvigs Skæbne. Lothar blev forladt af sine Brødre, der nu hjalp deres Fader. I Februar 835 blev den gamle Kejser højtidelig genoptagen i Kirken og genindsat paa Tronen. En Række Ceremonier gentog Punkt for Punkt, men i modsat Betydning, Ydmygelsesceremonierne fra 833. Ebbo af Reims blev fængslet men maatte alligevel i Domkirken i Metz bestige Prædikestolen og for den

Ludvig kommer atter til Ære og Værdighed 835.

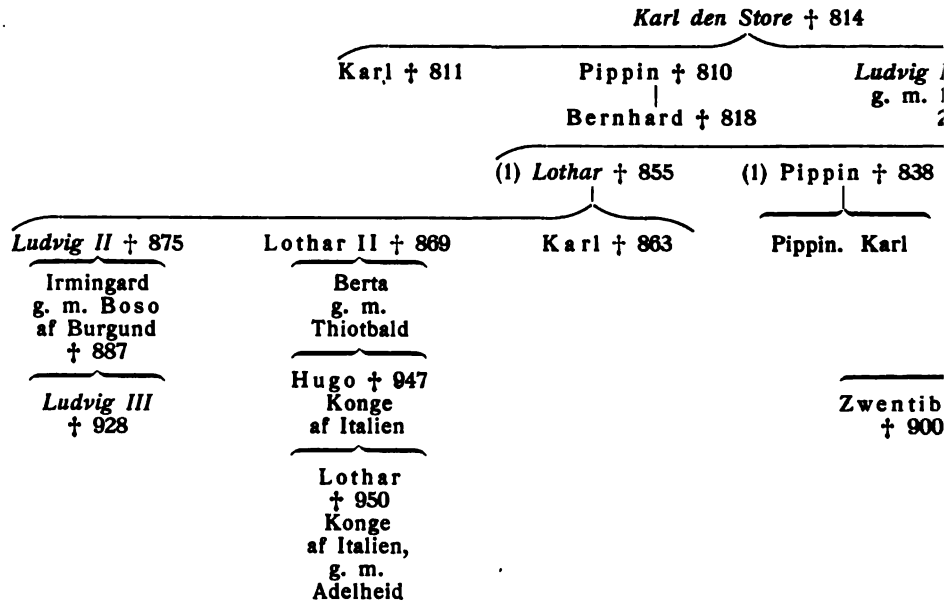

forsamlede Mængde af Bisper og Grever tilbagekalde alle Beskyldninger, alle Krænkelser; alt hvad der var gjort mod Kejseren var gjort med Urette; Pligt og Ret bød at genindsætte den uskyldige; derpaa tog Bisperne den paa Altret liggende Krone og satte den paa Ludvigs Hoved. Ebbo blev paa en Synode afsat fra sit Embede og sad fængslet saalænge Ludvig levede.

Judith spinder nye Ænker.

Efter al denne Højtidelighed blev Forvirringen kun endnu større. Judith og Karl kom atter tilbage, og Judith spandt paany sine Ænker. Med endnu mindre Agtelse for Eder, Aftaler og Ansvar end Samtidens Mænd virkede hun utrættelig for at skaffe sin Søn Land. I 839 vandt hendes Ænker deres Øjebliksejr: hele Riget deltes mellem hendes Søn og Lothar. Pippin var død og Ludvig — der havde hjulpet Faderen mod Lothar — blev helt udelukket. Under stigende Forvirring døde saa Kejser Ludvig i 840. Da han laa paa Dødslejet, lod han Krone og Sværd sende til Lothar og paalagde ham at være Judith og Karl tro og lade sin yngste Broder beholde den Del af Riget, der for Guds og Stormændenes Aasyn var givet ham. Men Lothar gjorde Krav paa Overledelse over hele Riget, og skønt Bisperne overvejende støttede ham, var der atter Stormænd nok, som fandt deres Regning ved at slutte sig til Karl, der nu indgik Forlig med den udelukkede Broder Ludvig. Et blodigt Slag ved Auxerre i 841 endte med Sejr for de to Brødre. Næste Aar mødtes disse, hver med sine Krigere ved Strassburg, sluttede et nøje Forbund og udvekslede Eder. Nithard, Karl den Stores Dattersøn (III, 239), der har skildret Broderkrigen, har optegnet

Ludvig den Fromme dør 840.

Karl og Ludvig slutter sig sammen mod Lothar.

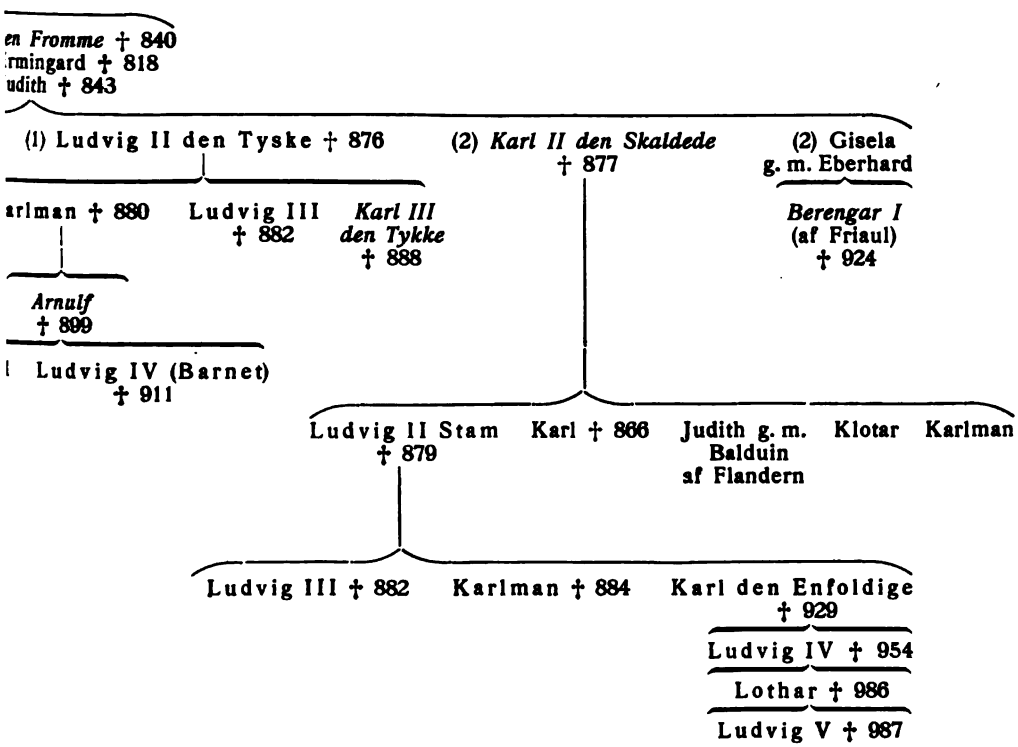

Strassburg-Ederne 842. Ordlyden af disse berømte Strassburg-Eder, som, for at Krigerne alle kunde forstaa dem, affattedes paa Folkesprogene Fransk og Tysk og som hører til de ældste af de to Folks Sprogmindesmærker. Lothar nødtes til at indlede For-

Forliget i Verdun 843. handlinger, og i 843 sluttedes saa i *Verdun* Overenskomst om en ny Rigsdeling. I store Træk kan Delingsbestemmelserne sammenfattes saaledes, at *Ludvig („den Tyske")* fik den Del af Frankerriget, der laa Øst for Rhinen (Sachsen, Thüringen, Franken, Alemannien, Bajern, Kärnthen, en Del af Schweiz) med Undtagelse af Friesland; desuden Vest for Rhinen Vinlandet omkring Mainz, Worms og Speier. *Karl („den Skaldede")* fik hvad der laa Vest for Schelde, Maas, Saône og Rhone. *Lothar* fik den lange Kile mellem de to andre Brødres Lande samt Italien. Hans Rige var det største; det strakte sig fra Elbens Munding til Middelhavet; men det var yderst uensartet; mellem Friesere og Italienere var der hverken sproglig, økonomisk eller historisk Fællesskab, og politisk eller militært Sammenhold var der ikke Tale om. Det gik da ogsaa hurtigst i Stykker.

Riget tredeles mellem Brødrene.

Lothar dør 855. Ved Lothars Død i 855 fik en af hans Sønner, Ludvig, Italien og Kejsertitel, en anden, Karl, Burgund, en tredje, Lothar, den nordlige Del, der efter ham kaldes Lothringen (et Navn der altsaa betegnede et langt større Omraade end det nuværende Lothringen). De to sidste døde tidlig, og med Udelukkelse af den ældste Broder i Italien delte Onklerne deres Lande imellem sig (Forliget i *Meersen* 870), saaledes at Karl den Skaldede væsenlig fik de romanske Dele, Ludvig den Tyske de tyske. Med moderne Forhold for Øje kan man sige, at Frankerriget nu var delt omtrent efter Nationalitet og tale om et Frankrig og et Tyskland. I Virkeligheden er al Tale om folkebevidst Nationalitetsfølelse paa den Tid dog meningsløs. Ved alle tidligere Delinger er det næppe muligt at finde nogen anden Grundsætning end den at skaffe hvert enkelt Kongsemne et passende stort Stykke Land. Verdun-Forligets Bestemmelse om Lothars Land spotter enhver Tanke om sproglig, økonomisk, militær, geografisk eller historisk Enhed. Flere Gange omtales det, at Kongerne krævede Beskrivelser af de forskellige Rigsdele for derefter at foretage Delingen. Hensigten med disse Beskrivelser var imidlertid kun at faa Rede paa de forskellige Landsdeles Værdi ifølge de Fordele, der direkte eller indirekte tilflød Kongen af Kongsgaarde, Grevskaber, Klostre, Bispedømmer, Toldsteder o. s. v., enten i Form af ligefremme Indtægter i Penge og Varer eller i Form af Udnævnelsesret til Embedsstillinger, særlig Abbedstillinger. Det er i den Henseende betegnende, at en af Beretningerne om Forliget i Verdun for at forklare den underlige Bestemmelse, at Ludvig den Tyske skulde have den vestrhinske Landstrækning om Mainz, Speier og Worms, siger, at det skete, for at Ludvig dog ogsaa kunde have nogle Vinlande, d. v. s. for at han ikke i det daglige Liv i Kongsgaarden skulde savne Vin, som han nu vilde kunne faa fra de i de paagældende Egne liggende Familiegodser, medens han ellers vilde være nødt til at købe og indføre den. Det er vel sandt, at Karl den Skaldede tilsidst kom til at „regere" over væsenlig romanske Folk, Ludvig den Tyske over væsenlig tyske, men dette betyder ingenlunde, at Akvitanere og Pikarder eller Sachsere og Alemanner følte sig i Slægt med hinanden. Det er ganske vist ogsaa en Kendsgerning, at det vestfrankiske Rige Aarhun-

Forliget i Meersen 870.

Karl den Skaldede faar væsenlig de romanske Lande, Ludvig den Tyske de tyske, Kejser Ludvig II Italien.

Delingerne foretages ikke af nationale men af personlige Hensyn.

dreder senere blev Frankrig, det østfrankiske Tyskland, med andre Ord: at visse romerske Kulturelementer selv gennem en tusindaarig Opløsningstilstand har gjort sig gældende i det vestfrankiske Rige og paa mangfoldig Vis bestemt dets Befolknings kulturelle Udvikling i Modsætning til Tysklands. Men den histori-

212. Kort over Frankerriget efter Delingen i Verdun 843.

ske Forskning savner Midler til at klarlægge disse skjulte Kræfter. Det eneste, den med nogenlunde Sikkerhed kan bestemme som en for Samtiden selv mere eller mindre bevidst Forskel mellem de to Rigsdele, en Forskel, der har gjort sig gældende igennem hele Lensopløsningen, er den økonomiske, særlig Godsordningen og de dermed forbundne sociale Forhold (saasom Retssædvaner) der, nogenlunde ensartede indenfor hvert af Omraaderne, har været ret forskellige i de to Rigsdele. Men selv denne Forskel har i Samtiden vejet mindre tungt end øjeblikkelige, yderst begrænsede personlige Interesseforhold. Mange Stor-

Forskellen mellem de tyske og romanske Lande.

mænd havde Godser i flere af Rigsdelene eller i dem alle, og de vekslende Delingslinjer faldt ikke en Gang sammen med Stiftsgrænserne. Hverken verdslige eller kirkelige Stormænd har derfor i Virkeligheden tillagt Delingerne dybere og varigere politisk Betydning. Og naar hertil kommer, at man jævnlig i Samtidens Skrifter træffer Ytringer, der gaar ud paa, at „Riget" egenlig stadig bestaar, medens Delingerne kun er midlertidige, og vi tillige ser nu én nu en anden af Karolingerne stræbe efter og en af dem en enkelt Gang formelt opnaa at genoprette Rigsenheden, medens samtidig Stykke efter Stykke faktisk unddrager sig Kongens eller Kejserens Herredømme, saa bliver den eneste virkelige Forklaring den, at *Delingerne er de første synlige og haandgribelige Udslag af den aarhundredlange Opløsningsproces,* der i den følgende Tid æder sig frem til Overfladen og nu viser os, ikke et Rige eller et Folk, men en forvirret Hob Smaadele i kaotisk Kamp indbyrdes, *Lensopløsningen.*

Delingerne betragtes som midlertidige.

Opløsningsprocessen.

Denne Forklaring styrkes af forskellige Oplysninger, vore Kilder giver. Kongsemnerne støtter sig hver for sig i deres indbyrdes Kampe til deres Svogerskabsforbindelser. Karl den Skaldede fik Hjælp af sin Moders mægtige welfiske Slægt og senere af sine Svogre, især Boso; Lothars Søn, Lothar II ægtede en Søster til Abbeden af Saint-Maurice, der var Herre over Alpepasserne mellem Italien og Rhonedalen og derfor en værdifuld Forbundsfælle mod Lothars Broder i Italien, „Kejser" Ludvig II; andre Karolinger indgik af tilsvarende Grunde Forbindelser med andre rige og af en eller anden Grund i Øjeblikket politisk betydningsfulde Stormandsslægter. Men Svogerhjælpen maatte altid betales dyrt; det er disse Svogre, der i Almindelighed i Forvejen hørte til Rigets mægtigste Stormænd, som paa samme Tid betinger og i første Linje høster Fordel af Rigsdelingerne, medens den store Mængde af Stormænd endnu maa holde sig lidt tilbage og først under den stigende Delingsforvirring ved Hjælp eller ved Oprør aftvinger de svage Konger Selvstændighed og Privilegier.

Slægt og Svogere. Deres Hjælp i Delingsstridigheder maa købes dyrt.

Den barbariske Tøjlesløshed, der findes hos Kongsemnerne lige saa vel som hos Stormændene, mangedobler Blodsslægtskabers og Svogerskabers rigsopløsende Virkninger. Et Par Eksempler af mange er nok til at oplyse Forholdet. Karl den Skaldede havde 8 ægte Sønner, hvoraf dog de 4 døde i ung Alder. For i nogen Maade at indskrænke Delingsforvirringen tvang han Klotar og Karlman, to af de fire der var tilbage, til at gaa i Kloster, medens de to andre Karl og Ludvig (Stam), skulde dele Riget. Klotar og Karl døde, inden de fik Lejlighed til at gøre videre Ulykker, og Ludvig Stam havde altsaa Udsigt til at blive Eneherre over det vestfrankiske Rige. Faderen lod ham da ogsaa som 20aarig Yngling krone til Konge over Akvitanien 867, men nu forlod Karlman sit Kloster, samlede en Bande Krigere og gav sig til at plyndre i Faderens (Broderens) Rige. Ærkebispen i Reims, Hinkmar, satte ham i Ban, medens Faderen dømte ham til Døden 871. Paven, der var utilfreds med det nylig afsluttede Forlig i Meersen, hvorved Kejser Ludvig II (af Italien) var bleven forfordelt, tog Parti for Karlman og ophævede Banlysningen. Hinkmar hævdede herimod Ærkebispernes og Provinssynodernes Ret til at handle uafhængig af Paven. Denne, Hadrian II, døde under Striden, og hans Efterfølger, Johannes VIII, tog

Tøjlesløshed hos Konger og Stormænd virker med til Opløsningen.

Karl den Skaldedes Børn.

Karlmans Oprør.

Parti for Karl den Skaldede og Hinkmar. Karlman, der nu var uden Støtte, blev fanget og paany dømt til Døden. Faderen „formildede" paa sædvanlig Maade Dommen: han lod Sønnens Øjne stikke ud, og satte ham i Kloster igen i Corbie. Herfra undslap Karlman og søgte Tilflugt hos sin Farbroder Ludvig den Tyske, men døde kort efter. — En Datter af Karl den Skaldede, Judith, blev gift med den angelsachsiske Konge Ethelwulf. Han døde snart derpaa, og hun ægtede da sin Stedsøn, men blev af Præsterne og Folket jaget ud af Landet og vendte tilbage til Faderens Kongsgaard. Herfra lod hun sig bortføre af den mægtige Grev Balduin af Flandern, der trods Banlysning over Parret forstod at udnytte Forholdet og aftvinge Karl store Indrømmelser. Tøjlesløsheden bragte, som man ser, alle mejsommelig fæstnede Institutioner i Opløsning: Familiebaand, Klosterregler, Pavemyndighed; og en Svigersøn, Grev Balduin, tiltvang sig et uafhængigt Grevskab: Flandern, medens sandsynligvis mange Stormænd, der har taget Del i Kampene paa en af Siderne, har tiltvunget sig Godser og Rettigheder paa Kongemagtens Bekostning, uden at dette i Enkeltheder kan oplyses af Kilderne. — Mest karakteristisk for Vildskaben og dens vidtgrenede Virkninger er dog det Billede af Tidens Sæder, som Lothar II.s Ægteskabshistorie giver.

Judith bortføres af Balduin af Flandern.

213. En af Ludvig den Tyskes Mønter.

Lothar II.s Ægteskabshistorie.

Lothar havde, mens han endnu kun var en Dreng, taget en ung, skøn, velbyrdig Kvinde, Valdrada, til Frille. Da han efter Faderen Kejser Lothars Død selv blev Konge over sin Rigsdel, ægtede han 856 af politiske Grunde den mægtige Abbed og Greve Huberts Søster Teutberga, men forskød hende efter knap et Aars Ægteskab for at genoptage Samlivet med Valdrada og om muligt blive gift med hende. Bruddet med Teutberga medførte forbitret Kamp med hendes Broder og en Række andre Begivenheder, der gjorde Forholdet til Genstand for megen Drøftelse i Samtiden, skønt Ægteskabsbrud ellers ikke vakte større Opmærksomhed. Den almindelige Forklaring var her den sædvanlige, at Lothars Lidenskab for Valdrada skyldtes en Trylledrik. Ærkebiskop Hinkmar af Reims opbød al sin Lærdom og Skarpsindighed for at besvare Spørgsmaalet: „om det kan være sandt, hvad mange siger, at der er Kvinder, som ved Trolddom kan vække uslukkeligt Had mellem Mand og Hustru og usigelig Elskov mellem Manden og en anden Kvinde, saa at Manden ikke længer formaar at være Mand for sin Hustru men brænder efter en anden Kvinde". Han besvarer Spørgsmaalet med Ja og anfører en lang Liste over rædselsfulde Tryllekunster, Magi, Aande- og Djævlebesværgelser, der gør Sagen forklarlig. Fra Lothars Kres fremkom en anden Forklaring af Sagens Sammenhæng: Teutberga skulde før sit Giftermaal have levet i Blodskam med sin berygtede tøjlesløse Broder Hubert og have øvet Fosterfordrivelse, hvorfor hun nu var ufrugtbar. Huberts Hævnkrig mod Lothar gik i Begyndelsen denne imod, og Teutbergas Venner og andre af Lothars Stormænd tvang igennem, at hendes Sag skulde undersøges og lovlig dømmes. Da Vidneudsagn efter Sagens Natur ikke kunde tilvejebringes, og da Hubert, som var Part i Sagen, ikke gav Møde, skulde Gudsdom vise Sandheden. Efter germansk Ret var det den anklagede, Teutberga, der skulde bevise sin Uskyld ved at underkaste sig Gudsdommen. Som Kvinde kunde hun ikke selv gøre det; det skete ved en Stedfortræder, der heldig bestod Prøven: Kedelfang; han trak Arm og Haand uskoldede op af det kogende Vand; Teutbergas Uskyld var bevist; Gudsdom var den højeste Ret og ingen Appel mulig. Lothar maatte tage sin Hustru tilbage, og i nogen Tid levede hun nu i

Valdrada og Teutberga.

Teutbergas Uskyld bevises ved Gudsdom.

haardt Fangenskab. Naar Lothar hverken nu eller senere valgte den almindelige og bekvemme Udvej at lade hende dræbe, var det fordi manges Øjne var henvendt paa Forholdet og fordi han, som det atter og atter viste sig, manglede Mod; hans kirkelige Opdragelse havde gjort ham frygtsom over for Kirken; et Brud med den undveg han. Hans Lidenskab for Valdrada og Raseri mod Hubert hidsede ham imidlertid til nye Forsøg paa at faa Ægteskabet opløst — med Kirkens Tilladelse. Først vandt han ved betydelige Landafstaaelser sin Broder, Kejser Ludvig II.s Hjælp mod Hubert. Ved Trusler, Løfter og Gaver vandt han derefter de lothringske Bisper og sammenkaldte saa en lothringsk Synode, for hvilken han paany førte sin Sag frem. Han erklærede, at han siden Gudsdommen havde faaet Ting at vide, der viste, at den ikke var rigtig; for Resten var Kedelfang ingen virkelig Gudsdom men skyldtes Menneskepaafund, og Trolddom kunde let bringe Løgnen Sejr over Sandheden. Men stærkere virkede Teutbergas eget Udsagn: hun tilstod at være skyldig, at Broderen havde tvunget hende til Utugt, og hun bad selv om at blive sendt i Kloster. Synoden erklærede saa Ægteskabet for ophævet. Imidlertid løftede der sig mange vægtige Stemmer for, at denne Provinssynode, der maaske havde dømt under Tvang, ikke kunde afgøre en saa vigtig Sag. Den maatte forelægges en ny Synode, hvor ogsaa ikke-lothringske Bisper var med. En saadan traadte da ogsaa kort efter sammen i Aachen. Men her gentog det samme sig. Teutberga erklærede sig atter skyldig og fremlagde en skriftlig Erklæring baade herom og om, at hendes Udsagn var frivilligt og velovervejet, medens Lothar selv sværger, at han ikke har truet eller tvunget hende. Sagen endte som forrige Gang. En samtidig Aarbogsforfatter giver paa dette Punkt af Sagens Forløb en Forklaring af Sammenhængen, der afviger stærkt fra den, Synodens Akter indeholder: „Lothar nærede et uslukkeligt Had til Dronning Teutberga og tvang hende til at bekende for Bisperne, at hun havde staaet i sodomitisk Forhold til sin Broder, hvorfor hun blev dømt til livsvarig Bod i et Kloster". — Men Lothar havde endnu ikke faaet Lov til at gifte sig med Valdrada, og netop nu formørkedes Udsigten dertil. Det lykkedes Teutberga at flygte fra Klostret og sammen med sin Broder, der havde lidt et Nederlag mod Lothar og Ludvig, søgte hun Tilflugt hos Karl den Skaldede, der fandt sin Regning ved at støtte dem: hvis Skilsmissen opretholdtes og Lothar fik Lov til at ægte Valdrada, med hvem han allerede havde 3 Børn, vilde der blive retmæssige Arvinger til hans Rige; hvis derimod Lothar nødtes i Ægteskab igen med Teutberga, vilde han sandsynligvis dø uden ægte Afkom og en Del af hans Rige tilfalde Karl. Teutberga henvendte sig nu til Paven og erklærede, at alle Tilstaaelser var hende aftvungne. Karl støttede „i levende Medfølelse med hendes Ulykke" hendes Bøn om ny Undersøgelse, og Ærkebiskop Hinkmar af Reims forfattede en vidtløftig Fremstilling af det hele Forhold, beskylder Synoderne for at være bleven bestukne til samvittighedsløs Fremfærd mod en værgeløs Kvinde og hævder, at selv om Teutberga er skyldig, bør Lothar dog ikke have Lov til paa Trods af alle guddommelige og menneskelige Love at ægte sin Frille. Skriftet vakte Opsigt og Forargelse hos Vestrigets Bisper og hvem der ellers fik det at læse eller høre; og Paven selv, hvis Støtte Lothar og Ludvig havde gjort Regning paa, mentes usikker. Lothar sender ydmyge Skrivelser til Rom, advarer Paven mod de løgnagtige Fremstillinger, der kan ventes fra Teutbergas Venner, henviser til de fromme og redelige lothringske Bispers Dom og lover sluttelig med hele sin egen og sin Broder Kejserens Stridsmagt at ville værge Pavestaten mod Saracenernes Angreb. Samtidig hermed vandt Lothar Ludvig den Tyske for sig ved at afstaa Elsass til ham. En tredje lothringsk Synode samledes i Aachen 862. Lothar kom tilstede og oplæste en skriftlig Fremstilling af sin Sag: han var villig til at gøre Bod for sine sanselige Forvildelser; men da han ikke havde Afholdenhedens Naadegave, bad han Bisperne af Hensyn til hans Ungdom hjælpe ham i hans Kamp mod Synden. „En Slegfred er ingen Hustru, og jeg vil heller ikke beholde hende paa utilladelig men paa tilladelig Vis. Betænk min Ungdom og overvej hvad der er at gøre for den, hvem man hverken vil give en Hustru eller tilstede en Frille. I kender Apostlens Ord: „jeg vil, at de unge Mænd skal gifte sig og avle Børn; det er bedre at tage til Ægte end at lide Brynde." . . . . Jeg ønsker inderlig at holde

Lothar bringer Sagen for en lothringsk Synode og bliver skilt fra Teutberga.

En ny Synode giver ham atter Medhold.

Teutberga faar Hjælp hos Karl den Skaldede.

En tredje Synode giver Lothar Lov til at gifte sig med Valdrada.

mig fri for Utugt og anraaber Eders Helligheder for Kristi Kærligheds Skyld om ikke at tøve med at hjælpe mig mod denne Fare for Legem og Sjæl." Synodens Flertal erklærer da Ægteskabet med Teutberga for ugyldigt og tillader Lothar at indgaa et retmæssigt Ægteskab, „for at ikke en saadan Fyrste efter tilbørlig Bod skal læsse Svaghedens Skyld paa sig igen og som Hunden vende tilbage til sit Spy eller som det vaskede Svin til Pølen". Nu fejrede Lothar sit Bryllup med Valdrada og kronede hende til Dronning. Ludvig den Tyske havde imidlertid efter lange Forhandlinger med Karl den Skaldede og med Indrømmelser og Gaver til mange Stormænd opnaaet, at der fra Frankrig intet foretoges mod Lothar, men saa brød Uvejret løs fra Rom. Pave Nikolaus I var en energisk Karakter, der satte alt ind paa at hævde Pavestolens moralske Autoritet. Efter nøje Studium af Synodeakterne, Hinkmars Fremstilling og Teutbergas Klage sammenkaldte han en Synode i Metz, der paany skulde undersøge og dømme i Sagen, men saaledes at Paven skulde fælde den endelige Dom. Den pavelige Legat, der skulde lede Undersøgelsen, kom just fra Konstantinopel, hvor han havde ladet sig bestikke. Dette var endnu ikke kommet til Pavens Kundskab, men Lothar fik det at vide og købte nu let Legaten, der var forberedt paa Pavens Unaade og saaledes intet satte paa Spil, til at være sig behjælpelig. Ved lignende Midler vandt Lothar de fleste af Synodens Medlemmer, og ved Forfalskning af Underskrifterne under Protokollen raadede han Bod paa de Mangler, der klæbede ved Synodens Kendelse, hvorefter Lothar var lovlig gift med Valdrada og lovlig skilt fra Teutberga. For dog at have noget, der kunde forsone Paven med Afgørelsen, fik man Lothar til at love at tilbagegive en Mængde Kirkegods, han i sin Nød havde lagt Haand paa for at give det som Beneficier til de Stormænd, hvis Hjælp han havde behov. Det skete vakte stor Harme hos Paven, der bragte Sagen frem for en Synode i Rom, hvor han selv førte Forsædet. Metz-Synodens Medlemmer truedes med Ban, og mod Lothar forfattedes et voldsomt Anklageskrift, der oplæstes overalt i de karolingiske Lande. Lothars Broder, Kejser Ludvig drog i vild Forbitrelse mod Rom for at straffe den dristige Pave. Nikolaus paabød Faste, Bønner og Processioner, for at Gud skulde vende Kejserens Hjerte, men alt forgæves. De vilde Krigere trængte ind i Byen, overfaldt Processionerne, ødelagde kostelige Relikvier, plyndrede Kirker og Huse og voldtog mange Nonner. Da blev Kejseren syg; han selv, hans Hustru og mange af Krigerne saa' heri en Gudsdom. Forfærdelsen hidførte en Udsoning med Paven, og Lothar stod atter paa bar Bund. Ganske vist faldt Hubert i et Slag, men dette opvejede langt fra en ny Fare: Lothars to Farbrødre, Ludvig den Tyske og Karl den Skaldede, der mente at Brodersønnens Stilling nu var haabløs, sluttede sig nøje sammen for at dele hans Lande. Den eneste Redning for Lothar var derfor at ydmyge sig for Paven for at undgaa en Banlysning, der kunde give Farbrødrene fornødent Paaskud til at iværksætte Delingen. Teutberga blev da højtidelig genindsat i sin Dronningeværdighed og Valdrada officielt fjernet. Efter nogle Maaneders Forløb erklærede imidlertid Teutberga, at hun ikke følte sig som Lothars retmæssige Hustru; Valdrada var lovlig gift med ham, og hun bad Paven om at maatte forlade sin Mand. Nye Mishandlinger havde drevet hende til dette Skridt, og Paven blottede da ogsaa det sande Forhold i et truende Brev til Lothar. Men saa døde i Efteraaret 867 Nikolaus, og hans Efterfølger, Hadrian II havde hverken Forgængerens personlige Fasthed eller kirkelige Højhedsfølelse og var tilmed i Forvejen ved Slægtskabs- og Interesseforhold afhængig af de stridende Parter. Nikolaus' romerske Kirkepolitik og hans Indskriden mod Provinssynoderne havde vakt megen Misnøje ogsaa hos Bisper rundt om; de verdslige Stormænds Selvraadighedstendenser gjorde sig ogsaa gældende indenfor Kirken. Sagernes Stilling ændredes paany, Gaver — Penge og Godser og Privilegier — vandt Lothar nye Venner, og Teutberga selv støttede delvis hans Stræben. Hun var nu bleven saa forpint, at hun erklærede hellere at ville dø eller flygte til Hedningerne end leve sammen med Lothar. Denne drog selv til Rom, hvor det lykkedes ham ved nye Gaver og falske Eder og dyb Ydmyghed at opnaa et dog noget forbeholdent Løfte af Paven om at faa sit Forhold til Valdrada og Teutberga ordnet efter Ønske. Da døde han, kun nogle og tyve Aar gammel, 869. Faa Aar efter døde ogsaa Teutberga som Abbedisse

Nikolaus I griber ind.

Synode i Metz.

Lothar bestikker Legaten og Synodemedlemmerne og faar atter Medhold.

Paven holder Synode i Rom og anklager Lothar.

Kejser Ludvig plyndrer Rom, men bliver syg og bange.

Lothar maa ydmyge sig for Paven.

Hadrian II.

Udsigterne bedres for Lothar. Hans Død.

i Metz. Valdrada gik ligeledes i Kloster. Hendes Dattersøn, Hugo, blev Konge i Italien; hendes Dattersøns Søn Lothar var gift med Adelheid, der blev Kejser Otto I.s Hustru, Otto II.s Moder og Otto III.s Formynderske.

Forvirring og Opløsning i Rigerne under Lothars Proces.

Under Processens Forløb havde de politiske Forhold rundt om i Karolingerrigerne atter og atter vekslet. Forbund stiftedes og opløstes, Aftaler og Løfter brødes mellem Karolingerne indbyrdes; Kongsemner rejste Oprør; Grevskaber, Godser, Privilegier gaves, toges og toges tilbage. Kirkens sædelige Myndighed svækkedes; Kloster- og Bispegodset unddroges i stort Omfang fra den kirkelige Administration; Kirkens Evne saavelsom dens Vilje til at hjælpe dem, det verdslige Samfund lod i Stikken, blev endnu ringere end før.

214. Karl den Skaldede.
(Miniatur af en Bibel i Bibl. Nat. Paris.)

Karl den Skaldede bliver Kejser.

Ludvig den Tyske dør 876.

For den almindelige historiske Betragtning er det af liden Interesse at følge Kongsemnernes Kampe og de hurtig skiftende Grænseændringer i Enkeltheder. Da Kejser Ludvig II af Italien døde 875, vilde begge Farbrødre have hans Titel og Land. Paven og de italienske Bisper valgte Karl, dels fordi han ansaas for mere kirkelig end Ludvig, dels fordi man af ham snarest ventede Værn mod Saracenerne, der nu i 30 Aar havde hærget Halvøen. Juledag 875 kronedes Karl i Peterskirken og en Maaned efter hyldedes han i Pavia som Italiens Konge. Ludvig truede med Krig men døde 876. Og uden at gøre det ringeste for at værne Italien mod Saracenerne, og mens Normannerne hærgede langt ind i Landet, drog Karl ind i Tyskland for at erobre alle de vestrhinske Lande. Efter et blodigt Nederlag ved Andernach i Oktober 876, bestemte han sig til efter mange indtrængende Bønner fra Paven at drage til Italien og kæmpe mod

Saracenerne. Han naaede lige at faa sin anden Hustru kronet til Dronning i Italien, da de mægtigste italienske og frankiske Stormænd gjorde Oprør. Paa Tilbagetoget fra Italien døde han 877. Hans eneste overlevende Søn, Ludvig Stam tog straks Kongetitel; men for at vinde den fornødne Støtte hos Stormændene maatte han bortgive Grevskaber, Klostre og Godser; og da de oprørske Stormænd vendte tilbage fra Italien og nægtede at hylde ham, maatte ogsaa de tilfredsstilles. Først saa blev han „valgt" til Konge og kronet af Hinkmar. Han døde allerede 879, og hans to Sønner, Ludvig (III) og Karlman, blev nu Samkonger, hvorpaa de delte Riget. Men samtidig hermed lykkedes det en af de Stormænd, der havde gjort Oprør i 877, en Svoger til Karl den Skaldede, *Boso*, at blive valgt og kronet til Konge over den sydøstlige Del af det vestfrankiske Rige, det cisjuranske *Burgund* eller Nedreburgund. Det var Bisperne og Abbederne i Burgund og Provence, der, for at faa en Fører i Forsvaret mod Normannerne og Saracenerne, her brød igennem Kongeslægtens Arveret. Ludvig Stams to Sønner døde allerede 882 og 884. En tredje Søn, der var født efter hans Død og som senere skulde blive Konge — Karl den Enfoldige — var endnu et Barn. Stormændene valgte da Ludvig den Tyskes Søn, *Karl den Tykke*, der var Konge over det østfrankiske Rige og som i 881 var bleven kejserkronet i Rom. Karl den Stores Rige var genoprettet, men baade Menneskene og Forholdene var forandrede. Karl den Tykke var „en saare kristelig og gudfrygtig Fyrste, der af hele sit Hjerte stræbte at overholde Guds Bud og fromt adlød Kirkens Befalinger. Han var utrættelig i at bede og synge Salmer og i at lovprise Gud". Han led af Ligfald og var baade aandelig og legemlig en Svækling. Normannerne drog helt ind til Paris, der værgedes med Kraft af den stedlige Greve, Odo. Langt om længe fik Kejseren samlet „en umaadelig Hær", og drog Byen til Undsætning. Nogen Kamp blev der dog ikke. Han købte Normannerne til at drage bort ved at give dem 700 Pund Sølv og Lov til uhindret at plyndre Burgund. Han døde barnløs 888. Allerede før hans Død havde man afsat ham i Tyskland og valgt hans Brodersøn *Arnulf* til Konge 887. I Vestriget brød man helt med Karolingerslægten, hvis eneste Ætling var Ludvig Stams lille Søn, og valgte Grev *Odo* (Eudes) til Konge, medens paany en Rigsdel løsnedes, derved at den welfiske Grev Rudolf hyldedes til Konge i det transjuranske Burgund (Franche-Comté og det østlige Schweiz). De to burgundiske Kongeriger forenedes 933 til ét Rige, *Arelat* (efter Hovedstaden Arles). I Italien stredes Kong Arnulf af Tyskland, Markgrev Berengar af Friaul, Hertug Guido af Spoleto og Kong Ludvig af Nedreburgund om Landet og Kejsertitlen. Ludvig blev kejserkronet i Aaret 900, men blev nogle Aar efter fanget og blindet af Berengar, der fik en Pave til at krone sig. Da Berengar 924 blev myrdet, ophørte Kejserdømmet helt. — Arnulfs Regering i Tyskland var kortvarig; Normannerne an-

Kejser Karl dør 877.
Ludvig Stam (877—79).
Boso, Konge af Burgund.

215. Karl den Tykkes Segl.

Karl den Tykke samler det karolingiske Rige.
Karl, en from Svækling.
Karl dør 888.
Arnulf Konge i Tyskland, Odo i Frankrig.
Arelat.
Kamp om Kejsertitlen.

Arnulf (887—99). Tyskland angribes af Normanner, Mæhrer og Magyarer. greb fra Vest men blev slaaet ved Løwen 891; mod Øst var det mæhriske Rige en farlig Nabo, mod hvem han søgte de vilde Magyarers Hjælp og derved banede Vej for disse Horder, som i en Aarrække hærgede Tyskland, Italien, ja selv Frankrig, indtil Otto den Store stansede dem. Da Arnulf døde 899, blev hans seksaarige Søn Konge og nu brød alt sammen. En samtidig, Biskop Salomon af Konstans, skildrer Tilstanden saaledes: „Det er alles Krig mod alle. Bisper, Grever, Vasaller mod hinanden, Broder mod Broder, Borgerne i den samme By i Haandmænge. De Store, der skulde sikre Freden, fører an i Fejder; Loven trædes under Fødder; Almuen knurrer og rejser sig. Aldrig har det med større Sandhed kunnet siges: Ve over det Land, hvis Konge er et Barn.“ Centralmagten er fuldstændig ophørt. Landet hærges mod Nordvest af de nordiske Sørøvere, mod Nord af Daner og Vender, mod Øst af de slaviske Mæhrer og ligger aabent for de magyariske Ryttere. Saaledes er Tilstanden i det østfrankiske Rige, da Karolingerne her ophører at regere ved Ludvig Barns Død 911.

Ludvig Barn (899—911). Alles Krig mod alle.

216. Ludvig Barns Segl.

Karl den Stores Rige opløst. Hundrede Aar efter Karl den Stores Død er hans vældige Rige et Kaos. Rigsdelingerne og de nye Rigsdannelser er de mest fremtrædende Resultater af Opløsningen, men denne gaar langt dybere. Historien kender Riger, hvis Samfundsliv og Institutioner kun i ringe Grad er bleven berørt af Fyrsternes Uduelighed eller Vildskab, men Frankerrigernes barbariske eller barbariserede Befolkning var ikke opdraget til Statsborgere; efterhaanden som Ledelsen slappes og dens Anseelse svinder, virker Barbariet efter sit Væsen, selvraadig, statsopløsende.

Opløsningselementer: Rekommendation, Beneficium, Immunitet. I den indefra virkende Opløsning er der tre væsentlige Elementer: *Rekommendationen* eller Patronatsforholdet, *Beneficiet* og *Immuniteten;* de har virket i Aarhundreder, men spredt og tilfældigt, indtil Karl den Store saa at sige tager dem i sin Tjeneste, regerer ved Hjælp af dem, giver dem statsretlig Gyldighed. *Han* evnede nogenledes at udnytte dem, fordi han evnede at tvinge dem. De styrkedes under hans Regering, og da hans Efterfølgere ikke evnede at tvinge dem, blev de saa meget mere ødelæggende.

Vasalforholdet fremmes af Delingskrigene og Oprørene i 9. Aarh. *Rekommendationen*, hvorved en Frimand giver sig under en mægtigere Frimands, Patronens, Seniorens Værn og bliver hans Vasal, antager større og større Omfang i det 9. Aarh. med dets evindelige Oprør og Delingskrige, der unddrager de Svage Statsmagtens Beskyttelse og prisgiver dem til selvraadige Stormænd. En Række Kapitularer blotter den lovløse Tilstand, som naar der i 853 særlig klages over hyppige Drab, Kvinderov, Brandstiftelser, Vold mod Præster og Enker, Røverier — en Røver maa frit dræbes, ligesaa enhver, der yder Røveren Husly, — eller naar der i 857 udstedes et særligt Kapitular mod Røvere, mærkeligt derved, at det fuldstændig blotter Regeringens Afmagt og kun anviser „aandelige“ Midler til at hæmme Ondet: Bisperne og Greverne skal hver i sin Kres holde Folkemøder; Bisperne skal paa deres Møder oplæse

Evangeliernes, Kirkefædrenes og Profeternes Forskrifter og Forbud mod Røveri og fremhæve hvor uhyre en Synd Røveri er; Greverne skal paa deres Møder oplæse Karl den Stores og Ludvig den Frommes Love. Hvis de skyldige ikke lader sig afskrække, stævner Kongen dem for sin Domstol, og hvis de ikke møder, lyses de i Kirkens Ban for Tid og Evighed. Man forstaar denne Afmagtserklæring, naar man ser, at Kapitularets § 8 selv handler om Grever, der gør sig skyldige i Røveri indenfor deres eget Grevskab.

Enhver, der ikke er stærk nok til at værge sig selv, søger Værn hos den stærkere; han svigtes af Staten og svigter derfor selv Staten, giver sig én Stormand i Vold for ikke at være prisgivet alle Stormænd. Det egenlige Selveje, Allodierne, forsvinder mere og mere. Men samtidig smelter *Beneficieforholdet* sammen med Vasalforholdet. Tidligere havde mangen jordløs Frimand rekommenderet sig til en Godsejer, var blevet hans Vasal, uden at faa Jord. Det var den rige Godsejer, der naadig optog en fattig Frimand i sin Tjeneste og gav ham Underhold paa sin Gaard, mod at Vasallen paatog sig visse personlige Tjenesteydelser. Under Opløsningen og Fejderne i 9. Aarh. ændres dette Forhold. Godsejeren trænger ligesaa meget til „tro Mænd" som den fattige Frimand trænger til Værn og Underhold. Den sidste kan stille Krav: han kræver og faar Jord. Vasaller og Beneficiarer er derved i et væsenligt Forhold bleven ligestillede, og deres Pligter mod Senioren bliver efterhaanden ganske ensartede. Men da Afhængighedsforholdet nu overalt er knyttet til Jorden, foregaar efterhaanden den vigtige Forandring, at det Forhold, der tidligere var opsigeligt, og som i hvert Fald ophørte ved én af Parternes Død, bliver *arveligt*. Begge Parter er lige interesserede i at bevare det. Og nu binder selve Jorden. Det rent personlige Troskabsbaand brødes overmaade let; knyttet til arvelig Jordbesiddelse bliver det anderledes fast. Det er ganske vist Statsideens Fornægtelse, idet der, som vi skal se, ved Udvidelse af Immuniteten skabes en Række smaa Grupper, uden indbyrdes Forbindelse og uden noget fælles Baand der samles i Kongens Haand. Da Karl den Store krævede individuel Troskabsed, var det fordi det almindelige Undersaats- eller Statsborgerforhold ikke syntes tilstrækkeligt. Eden i 802: jeg sværger at være Karl tro som en Mand bør være tro mod sin Herre (Senior), er i Virkeligheden en Vasaled. Alle fri Undersaatter skulde være Kongens Vasaller. Men samtidig havde rigtignok allerede Karl selv godkendt det selvstændige Vasalforhold mellem Frimænd og Seniorer og anerkendt Seniorens Ret til i mange Forhold at indtræde i Kongens eller hans Embedsmands, Grevens Sted. Dette gjorde jo ikke noget, da alle alligevel, udenfor og ovenover dette snævrere Vasalforhold til den private Godsejer-Senior, ligesom denne og ligesom Embedsmændene skyldte Kongen Troskab, og Kongen mente sig stærk nok til at hævde sin Myndighed over alle. Hans Efterfølgere stadfæster og udvider den ene Gang efter den anden Seniorernes Ret til at udøve den Myndighed over deres Vasaller, som ellers egenlig kun tilkom Kongen og hans Embedsmænd. Det var nødvendigt, thi Kongen og Greverne var nødte til at benytte de private Godsejeres Magt over deres Undergivne, hvis de overhovedet skulde faa Tag i disse, og det vilde for saa vidt stadig have været uskadeligt, hvis blot

Vasallerne faar Jord, bliver Beneficiarer.

Jordbesiddelsen bliver arvelig.

Vasallerne staar kun under Godsejerne, disse skylder Kongen Troskab, men gør sig uafhængige.

Godsejer-Seniorerne selv vedblev at være Kongens „tro Mænd". Men dette skete netop ikke. Jo mere Kongen eller Staten mistede Taget i Seniorernes Vasaller ved at undergive dem Seniorens Myndighed, desto mere tilrettelægges Muligheden for Seniorernes Uafhængighed overfor Kongen, og Muligheden bliver til Virkelighed under Delingskrigene. Modstridende Eder, skiftende Troskabspligter og Kongernes Uduelighed og Troløshed bryder de rent personlige Troskabsbaand. Det var ikke blot Selvejer-Godsejeren, der ned ad blev Herre og Konge over sine Vasaller og opad, som Kongens Vasal, trods sin Vasaled, blev uafhængig. Ogsaa Kongens Beneficiarer, de hvem Kongen havde overdraget Jord i Beneficium, bliver paa samme Maade uafhængige. Ogsaa de opnaar, at Beneficiet bliver arveligt, og deres Vasalforhold til Kongen bliver ligesaa formelt som Selvejernes, medens de overfor de Frimænd, der maatte have rekommenderet sig til dem og maaske faaet Jord overdraget, skønt deres Senior ikke var Selvejer, faar samme Myndighed som enhver anden Senior over sine Vasaller.

217. David og Profeten Nathan.
Elfenbensblad til Karl den Skaldedes „Psalmebog".

Embederne bliver arvelige.

Værre end dette var imidlertid den aldeles tilsvarende Forandring, der sker med *Embedsmændenes* Forhold til Staten. Greven lønnedes jo ved at have en kongelig Villa i Beneficium. Han er Kongens Vasal, Beneficiar og Embedsmand. Ogsaa han stræber at gøre sit Beneficium arveligt, og ved en let forstaaelig Udvikling knyttes Embedet til Beneficiet, opfattes selv som et Beneficium og bliver arveligt som dette. Forholdet udvikler sig lidt efter lidt, stedvis, og ingen almindelig Lov stadfæster det; det viser sig omtrent fuldt udviklet i et Kapitular, udstedt i Kiersy 877. Nogen Modstand fra Kongernes Side møder vi egen-

lig ikke. Tidernes Ugunst har saa at sige gjort Forholdet ønskeligt og nødvendigt ligesom tidligere Senior-Godsejerens Myndighed over hans Vasaller. Enhver Embedsledighed vakte Attraa og Strid i uberegneligt og ubegrænset Omfang. Blev Embedet arveligt, foregik Skiftet roligt. Der var derfor en viss Mening i det, naar saa blot den arvelige Embedsmand bevarede Vasal-Troskaben mod Kongen og røgtede sit Embede i Statens Interesse. Men da Statsfølelsen ikke fandtes og Troskabsbaandet, her som overalt, brast, er Kongemagten sat ud af Spillet.

Allodium bliver til Len.

Under denne Udvikling er næsten alt fuldt og egenligt Selveje, *Allodium*, forsvunden, er, i hvert Fald formelt, *bleven til Len.* Senioren betragtede sig som den egenlige Herre over sin Vasals Jord, hvad enten den oprindelig havde tilhørt Senioren og af ham var overdraget Vasallen, eller den omvendt havde været den Mands Allodium, der havde søgt Værn hos ham og taget sit Gods som Beneficium. Selve Ordet Beneficium, der nu ikke længer havde nogen Mening, afløses i Dokumenterne af Ordet *Feudum* (af en germansk Rod, der genfindes i det danske Ord *Fæ* — Kvæg, Gods), og vi kan nu bruge Udtrykket Feudalforfatning — dog med den Indskrænkning at Forfatning kun betyder Tilstand og ikke ordnet Tilstand — om de Samfundsforhold, der efter en 400aarig Opløsningsproces er traadt i Stedet for den antikke Stat og som, statsretlig, ikke er meget forskellig fra de gamle germanske.

Feudum.

Stormændene faar Immunitet, Kongerettigheder.

Den ovenfor skildrede Udvikling af Vasal- og Beneficieforholdet er imidlertid, betragtet for sig selv, ikke fuldt forstaaelig, fordi den forudsætter Tilværelsen af det tredje Opløsningselement, *Immuniteten* (se III, 260). Kongerne indrømmer og Stormændene tilsniger og tiltvinger sig den ene Kongerettighed efter den anden. Greverne udøver, dels fra gammel Tid dels i Kraft af særlige, efterhaanden erhvervede Immunitetsprivilegier, paa deres egne Godser og paa deres Beneficium en stadig mere udstrakt Myndighed (Politi- og Domsmagt, Skatteopbørsel o. l.), og denne Myndighed søger de at udstrække over hele Grevskabet, søger dér for egen Regning at udøve de Kongerettigheder, de forhen udøvede i Kongens Navn og i Statens Interesse: at dømme og straffe, opkræve Skatter og Toldafgifter og Retsbøder — som de selv beholder; udbyde Leding — men for at bruge Tropperne i deres egne Fejder i Stedet for at føre dem til Kongen.

Bisper mod Grever.

Da Bispernes Myndighedsomraade for en stor Del faldt sammen med Grevernes, opstod der ofte Vanskeligheder, idet Bisperne ligesaavel som Greverne søgte at beholde for sig selv den Myndighed, de egenlig skulde udøve paa Statens Vegne. Undertiden ser vi da ogsaa, at Bispen har været stærkere end Greven, at Grevskabet saa at sige er blevet hans, at Grevskabet for bestandig blev knyttet til Bispedømmet, at Bispen blev en kirkelig Fyrste. — Men Forholdet er ikke saa simpelt, at Greven indenfor sit Grevskab bliver Konge. Dels søger Vicegreverne og Centenarerne indenfor deres Omraade for egen Regning at udøve den Myndighed og tilegne sig de Afgifter, de før udøvede og opkrævede paa Grevens Vegne. De kæmper med Greven, og Kampens Udfald er yderst vekslende; undertiden enes Parterne om en Deling, undertiden ligger den ene helt under. Dels er der indenfor Grevskabet og dets Underafdelinger jo et

Grever mod Undergrever.

Grever mod Godsejere. større eller mindre Antal Godsejere. Nogle har allerede tidligere faaet tilstaaet Immunitet, de andre søger at skaffe sig den under Kamp med Greven, Vicegreven eller Centenaren; ogsaa denne Kamps Udfald er yderst vekslende, men i hvert Fald bliver Resultatet det, at en stor Mængde private Godsejere ved Siden af de oprindelige kongelige Embedsmænd har tilegnet sig de kongelige Rettigheder. Endnu paa Karl den Stores Tid var Immuniteten begrænset derved, at den kun gav Immunisten Frihed for *Embedsmændenes* Indtrængen paa hans Omraade, *Følgerne af Patronatet for Kongens Myndighed.* den stillede ham direkte under *Kongen;* han skulde til Kongen selv indbetale Skatter og Retsbøder, underkaste sig Kongens Dom o. s. v. Dette Forbehold taber naturligvis i 9. Aarh. al Betydning, og naar vi da ser paa hvad der er tilbage af Kongens Myndighed o. 900, faar vi den fuldstændige Klarhed over, hvad Karl den Stores Godkendelse og Udnyttelse af Patronatet med hvad dertil hører har ført til.

Kongens Indtægter svinder. *Kongens Indtægter svinder.* Grundskatten havde alt længe været tilfældig; nogle svarede den, andre ikke; det var let for Greverne og de andre Stormænd, der havde Magt til det, at beholde den for sig selv. Retsbøderne gik det med paa samme Maade, ligesaa Toldafgifter, Bompenge o. l. Allerede i 8. Aarh. og før havde Kongen ofte overladt Godsejere, Klostre og Bisper disse Afgifter indenfor et vist Omraade, men mod, at disse saa til Gengæld holdt Veje, Broer o. l. i Stand. Nu beholder de Pengene uden at opfylde Pligterne og Kongen faar intet. Tilmed forøges Toldsteder og Bomme i størst muligt Omfang, saa Handel og Færdsel hæmmes end mere end før. Aars- og Lejlighedsgaverne ophørte med de regelmæssige Stormandsmøder. Krigsbytte vandtes ikke mere, da der ingen Sejre vandtes over Fjender. Tilbage er da kun Indtægterne fra Kongens Godser.

Kongen lever kun af sine Godser. Kongen maa leve som Godsejer, og da han i og for sig saa godt som ingen Kongegerning udfører, er dette rimeligt nok. Men under Delingskrigene og Oprørene har han bortgivet Godser som Beneficier eller paa anden Maade for at skaffe sig tro Mænd. Allerede Karl den Skaldede har til Tider næppe Midler til et anstændigt Hofhold. Ogsaa Møntretten mister Kongen. Det sker paa den Maade, at han først overdrager en eller anden, en Godsejer, en Greve, en Bisp, en Abbed Udbyttet af Møntretten for den Mønt, der præges et bestemt Sted, — altsaa som et almindeligt Beneficium. Derefter gaar det som sædvanligt: Beneficiaren eller en, der er stærkere end han, tager selve Møntretten. Kongens Navn udelades paa Mønten, der i Stedet for bærer den stedlige Møntherres og Møntstedets, og den middelalderlige Møntforvirring begynder.*)

Kongens Ledingshær forsvinder. *Den kongelige Ledingshær forsvinder.* Da Allodierne forsvinder, hviler Ledingspligten paa Beneficiet, og Beneficiaren og hans Folk følger Senioren eller Greven, hvad der kommer ud paa ét, da ingen af dem lystrer Kongen. Senioren eller Greven betragter den lille Hær, de samler, som deres egen og bruger den i deres egne Fejder, ofte imod Kongen selv. Og Kongen har ingen Magt til at ændre det. Rigshær og Landeværn eksisterer ikke mere. I 9. Aarh. begynder Stormændene at bygge Fæstninger paa hensigtsmæssige Steder, baade i deres

*) Med Møntretten følger ofte Retten til at afholde Marked og Retten til Markedsafgifterne. Skulde et Marked faa nogen Betydning, var det nødvendigt, at der fandtes et Møntsted i Nærheden, hvor Købmændene kunde faa deres Guld- Sølv- og Kobberbarrer eller deres ikke gangbare Mønter ombyttede med stedlige Mønter.

egen og i deres Undergivnes Interesse. Men fra disse befæstede Borge kan de lige godt trodse Kongen, fejde paa deres krigerske Nabo og undertrykke dem, der i egen Interesse har hjulpet med til at bygge dem.

Kongens Domsret forsvinder. Godsejere, Grever, Vicegrever, Centenarer udøver den selvstændig, hver indenfor sit Omraade. Greven beholder vel oftest de vigtigere Sager, der afføder de største Retsbøder, Centenaren de mindre vigtige, men Fordelingen er et Magtspørgsmaal. Domsretten er et Pengespørgsmaal. Indehaveren af den kan afhænde den, sælge eller dele den. Indenfor det gamle Grevskabsomraade kan der opstaa en Vrimmel af Domstole; en af dem dømmer indenfor et vist Omraade i én Art Sager, en anden i en anden Art o. s. v. Det er en Selvfølge, at de kongelige Sendemænd efterhaanden fuldstændig forsvinder under Lensopløsningen. Fra Slutningen af 9. Aarh. ophører ethvert Forsøg paa Rigslovgivning.

Kongens Domsret forsvinder.

Rigslovgivning ophører.

Det Samfund, der findes ved Aar 900 paa Frankerrigets Grund, er ikke længer en Stat eller en fire, fem Stater. Der er vel nogen Forskel fra Sted til Sted, Forskel mellem visse tyske og visse franske eller italienske Egne, eftersom de sociale Forudsætninger er forskellige. Men der er det væsenlige Fællesmærke, at Fortidens omfattende Samfundsbaand er bristede, Menneskene er delt i Smaagrupper, hvis Medlemmer formelt er knyttet sammen ved gensidige Eder om Værn og Troskab, i Virkeligheden oftest kun ved de allersnævreste øjeblikkelige Interesseforhold, hvis idelige Skiften kuldkaster Eder og Troskab. Helt neden under de kæmpende lever Fæsterne og Trællene, Jordens Dyrkere; deres Kaar er formelt uafhængige af Herrernes Skiften, men værgeløse som de er, er de prisgivne al Slags Vold baade paa Liv og Erhverv.

Samfundsopløsningen o. Aar 900.

Kirkens Stilling paavirkes af den almindelige Opløsning. Bispe- og Klostergods beslaglægges jævnlig af Konger og Stormænd. Kirkens humane og sociale Virksomhed gaar tilbage og dens Personer barbariseres. Det 9. Aarh. er utvivlsomt en af de mørkeste Tider i Menneskenes Historie, og alt tyder paa, at det ogsaa i Samtiden har været følt som en ulykkelig Tid. Og der var langt igen, inden de faste Linjer i Samfundslivet traadte frem af Kaos.

Kirken gaar tilbage.

Medens alt Fællesskab og al Samvirken ophørte, medens Fejder og Borgerkrige drev Land og Folk tilbage i Barbariet, skyllede barbariske Folkevandringsstrømme paany fra alle Sider ind over Rigerne: fra Nord og Vest Normannerne, fra Øst Slaverne og Ungarerne, fra Syd og Vest Saracenerne. Strømmen fra Øst var i og for sig stærkest, og navnlig led Tyskland forfærdelig under Ungarernes Hærgninger i Begyndelsen af 10. Aarh., Hærgninger der forøvrigt udstraktes til Italien, Provence og de indre Dele af Frankrig. Men dels var de østlige Grænseegne saa at sige forberedte paa Angreb, dels var Angrebsmaaden ikke overraskende. Helt anderledes var det med Normannerne og Saracenerne, der angreb fra Søsiden og fra Flodbredderne. Saracenerne holdt sig væsenlig til de franske Kyster og Italien, hvorimod Normannerne hærgede lige fra Elben til Guadalquivir, undertiden endda længere Syd paa.

Barbarangreb paa Rigerne.

Om *Normannernes* (d. v. s. „Mændene fra Nord“) Samfundsforhold i Hjemmet i 8. og 9. Aarh. vides intet bestemt. Vort Kendskab til dem stammer udeluk-

Normannerne.

kende fra de tilfældige og ofte forvirrede Beretninger om deres Overfald og Plyndringer, som Annalister og Krønikeskrivere i de hjemsøgte Egne har nedskrevet. Hvad der drev disse i Forhold til Hjemlandenes, Norges og Danmarks Folketal vistnok ret talrige Sørøverskarer paa Langfart er ikke klart. Siden Herulernes Dage havde Nordboerne vistnok levet afsondret fra de sydgermanske Folk. Den slaviske Folkevandring havde befolket Østersøens Sydkyst med Slaver. Forbindelsen mellem Danskere og Tyskere var derved næsten bleven afbrudt; kun med den mest barbariske af de tyske Stammer, Sachserne, der før 800 næppe stod meget højere i Kultur end Danskerne, var der noget Samkvem. Nordboerne maa da betragtes som en tilbagebleven, afsondret Del af Germanerne, med et temmelig stillestaaende, ganske primitivt Samfundsliv. De spredte Oplysninger, vi faar om Normannernes Organisation i 9. Aarh., svarer til hvad Prokop og Jordanes beretter om Herulerne 300 Aar tidligere, saaledes det Træk, at alle Krigerne regner sig for lige, at de ingen Herre taaler uden den, de selv har valgt. Norge og Danmark var fattige Lande; en slet dyrket og karrig Jord gav et knebent Livsophold; Børnemord og Sot holdt vel Folketallet nogenlunde nede; men Trangen til andre, lettere Erhvervskilder var dog stærk;

Nordboerne og de germanske Folk.

Livsforhold i Norden.

218. Skib fra 9. Aarh.
(Miniatur i Bibl. Nat., Paris.)

219. Vikingeskibet fra Gokstad.
(Kristiania Universitet.)

dybt indskaarne Fjorde, Belter og Sunde drog Fjord- og Øboere og hjemløse Indlandsfolk ud paa Søen til Fiskeri, Sørøveri og Købmandsfærd. En forholdsvis stor Del af Befolkningen har fra Barnsben været vant til at tumle sig paa Havet. Den eneste Kulturdaad, der ubestridt maa tilskrives Nordboerne, er en enestaaende højt udviklet Skibsbygningskunst og et ligesaa enestaaende Mod til at vove sig Havet i Vold paa eventyrlige Langfarter. Den 8. Juni 793 gik en Skare nordiske Sørøvere i Land paa den hellige Ø Lindisfarne ved den northumbriske Kyst, overfaldt Øens Kloster og Bispesæde, plyndrede og dræbte og drog bort igen. Denne Ulykke, der kom aldeles uventet, eftersom England i Aarhundreder havde været forskaanet for Overfald fra Søen, blev bekendt for Vesteuropas kristne Verden gennem et langt Klage- og Trøstedigt, som Alkuin skrev kort efter Begivenheden, og hvori han mindede om Profeten Jeremias' Spaadom: „Fra Norden skal alt ondt komme over Landets Indbyggere". Kort efter ramte samme Skæbne flere Punkter paa Frankerrigets Kyster. Man stod værgeløs overfor denne uvante Angrebsmaade. Karl den Store lod i Hast foretage nogle Forsvarsarbejder og Flaaderustninger og havde Planer om et Tog mod Danskerne.

Skibsbygningskunst.

Overfald paa Lindisfarne 793.

I Ludvig den Frommes første Regeringstid gjorde Normannerne Strandhugst baade paa Flanderns og Akvitaniens Kyst. I Flandern traf de Havnene befæstede og bevogtede, men i Akvitanien „fandt de Havnene uden Værn og trængte derfor let ind i Landet, og da de havde hærget det, drog de hjem". Kejseren prøvede dels ved Mission dels ved Indblanding i danske Kongsemners Strid at faa Haand i Hanke med Forholdene i det nordiske Naboland. 823 blev Ebbo af Reims, der den Gang var Ludvigs Ven, med Brask og Bram sendt afsted som Missionær, og et Kloster byggedes ved det befæstede Itzehoe. Men Ebbo drog hjem, da Vinteren kom, vist uden at have udrettet noget videre. Det danske Kongsemne Haralds Daab og Udsendelsen af en Missionær, Ansgar, i 826 fik heller ingen Betydning. Frændefejderne i Frankerriget og den følgende Tids stadig større Forvirring umuliggjorde Samvirken i Værn, og navnlig vilde et virksomt Kystværn have krævet et langvarigt, ordnet, offervilligt Arbejde af hele Befolkningen, som der slet ikke kunde være Tale om. Frieslands (Hollands) Kyster hærgedes allerede under Ludvig den Fromme grundig, og snart vovede Vikingerne sig opad Floderne, dybt ind i Landet, et Vidnesbyrd om, at de kun havde en spredt og tilfældig stedlig Modstand at overvinde. I 841, da Broderkrigen var i fuld Gang, sejlede de opad Seine til Rouen, som de plyndrede og brændte; paa Tilbagevejen brændte eller brandskattede de de store Klostre Jumièges og Saint-Wandrille. Og 844 drog Vikingeflaader opad baade Loire og Garonne. Men ved disse Tog hører vi allerede om et Forhold, der yderligere lettede Barbarernes Indtrængen, og som viser den vidt fremskredne Feudalopløsning. Loire-Toget hidførtes ligefrem af en oprørsk frankisk Stormand, Grev Lambert, der i Vrede over, at Karl den Skaldede ikke vilde overdrage ham Grevskabet Nantes, først forbandt sig med Bretagnernes Høvding Nomenoe mod Kongen og den af ham indsatte Greve, og dernæst fik Hjælp af en normannisk Flaade, som just viste sig i Nærheden og nu med stedkendte frankiske Lodser

Ludvig den Frommes Missioner til Norden.

Ansgar.

Ingen samlet Modstand mod Vikingerne.

Oprørske Stormænd indkalder Vikingerne.

Normannerne paa Noirmoutier.

løb op ad Floden og hærgede Nantes. Fra da af synes Normannerne at have sat sig fast paa Øen Noirmoutier ved Loires Munding, hvorfra de kunde iagttage Forholdene inde i Landet, udnytte enhver bekvem Lejlighed, knytte Forbindelser med trodsige Feudalherrer, og hvorhen de kunde bringe sig selv og deres Bytte i Sikkerhed. Toget opad Garonne foregik ogsaa samtidig med en stedlig Fejde i disse Egne. Betegnende i samme Retning er det, at da en Del vestfrankiske Stormænd i 858, utilfredse med Karl den Skaldede, opfordrede Ludvig den Tyske til at tage Magten fra Broderen, lod de deres Sendefærd, Grev Odo og Abbed Adalhard sige Ludvig, at hvis han ikke kom, vilde de nødes til at søge Hjælp hos Hedningerne, og da denne Trusel kunde synes underlig, naar den fremførtes af en Abbed, tilføjede man, ligesom for at vælte Ansvaret over paa Ludvig, at en Henvendelse til Hedningerne jo kunde medføre stor Fare for den kristne Tro. Endnu mere haandgribelig fremtræder Feudalopløsningens ødelæggende Virkninger af en Beretning fra 866 i en Aarbog, der antages at være forfattet af Hinkmar af Reims, og hvis udførlige Oplysninger derfor kan staa til troende. I dette Aar hærgede Normannerne Seinelandet. — Karl den Skaldedes Tropper, der førtes af den kække og ellers ofte heldige Grev Robert den Tapre, blev fuldstændig oprevne, og Kongen maatte købe Fjenderne bort for 4000 Pund Sølv (svarende til o. 1600 Kilogram Sølv). Under Karl den Store eller

220. Normanner stormer en Borg.
(Miniatur i angelsachsisk Haandskrift fra 9. Aarh.)

Normannerne hærger Seinelandet, slaar Robert den Tapre, købes bort af Karl den Skaldede.

221. Normanniske Krigere.
(Efter et angelsachsisk Haandskrift.)

i det byzantinske Rige vilde dette Beløb være en Ubetydelighed; nu maatte der paalægges en Ekstraskat „over hele Riget": hvert Kolonfæste skulde betale 6 Denarer, hvert Trællefæste 3 Denarer, hvert Fremmedbol 1 eller $^1/_2$ Denar, hver Købmand 10, alle Præster efter Evne og alle ledingspligtige Frimænd det fulde Ledingsafløsningsbeløb, Heriban, 3 Pund Sølv (d. v. s. o. 800 Denarer hver). Da der endda ikke indkom nok, paalagdes der yderligere alle Fæstebol 1 Denar og alle Godsejere to Gange efter hinanden en særlig Skat i Penge og Vin. Da 4000 Pund Sølv udgjorde noget over 1 Mill. Denarer, er det klart, at Skatten, der udskreves „over hele Riget", kun er bleven betalt af en ubetydelig Brøkdel af Befolkningen og, hvad mere er, man har heller ikke ventet den betalt uden af ganske faa — af de faa, der enten i Troskab mod Kongen baade kunde og vilde betale eller som man tilfældigvis kunde tvinge dertil, f. Eks. i den Egn hvor Kongens Krigere netop befandt sig, eller hvor en Greve, Godsejer, Abbed eller Bisp af en eller anden Grund har kunnet eller villet søge at efterkomme Kongens Bud. Hvis blot et Tusind Godsejere havde betalt deres Heriban, havde det omtrent været nok til at dække hele Beløbet, ligesaa formodenlig, hvis blot Hundrede Godsejere, hver med alle sine Fæstere, havde betalt fuldt. Skønt vi intet véd om, hvem der betalte, er det sandsynligt, at dér hvor der var en rigstro Godsejer eller Greve, har han og hans Fæstere betalt, medens det store Flertal af Stormænd rundt i Riget hverken selv har betalt eller tilladt deres Fæstere at gøre det, og intet Vidnesbyrd taler klarere end denne Skattehistorie om Rigstankens og Samfølelsens Uddøen. Dog maa ogsaa et andet Forhold tages i Betragtning. Det var ikke første Gang, Vikingerne brandskattede. Jævnlig hører vi, at et Kloster, en By, en Bisp, en Egn maa købe sig Fred, og endnu hyppigere er der Tale om Plyndringer; mange Egne forarmedes fuldstændig, og i de mest gennemhærgede Egne har Befolkningen sikkert ikke, selv om den havde villet, evnet at betale nogen Skat. For Normannernes Vedkommende blev det i Aarenes Løb meget store Værdier, der kom i deres Besiddelse; men det er ikke muligt at paavise, hvad godt de bragte dem. Lejlighedsvis hører vi om deres Hang til Drukkenskab og om deres Kvindebegær. Endnu mere end de tidligere Folkevandringer har de nordiske Skarer i blind Vildskab søndertrampet, røvet, myrdet og brændt, medens det varige Udbytte for dem selv og deres Hjemlande blev fattigt, fordi de nødvendige Betingelser for frugtbar Tilegnelse manglede. Først den varige Bosættelse hidførte et frugtbarere Samfundsliv.

Vanskeligt at faa Pengene ind i Skat paa Grund af Rigsopløsningen og Hærgningen.

Kun sjælden er der Tale om, at Normannerne lider alvorligere Tab, med mindre det da er Pest eller Uvejr, der rammer dem. En enkelt frankisk Sejr i 881, ved Saucourt, er bleven berømt, mindre ved dens virkelige Betydning end derved, at der om den er bevaret en samtidig tysk Folkesang „Ludvigssangen", der priser Sejrherren Kong Ludvig III, men nogen varig Vending hidførte den ikke, ligesaa lidt som den betingede Sejr ved Paris 886 (III, 309).

Normannernes Tab ikke store.

Saucourt.

„Ludvigssangen".

Vi kan nu skimte den ganske naturlige Forklaring til, at en formodenlig ringe Brøkdel af to folkefattige Landes Befolkning — og endda maa man vistnok hovedsagelig kun tænke paa Danmark — har kunnet volde Frankerrigerne saa stor Fortræd. De første Plyndringer lykkes, fordi der intet Søværn er, fordi

Hvorfor Vikingetogene lykkedes.

ingen har tænkt paa Fjendefærd fra Søen. Frændefejderne hæmmer derefter Indretning af den nødvendige Kystsikring, og endelig gør Feudalopløsningen det muligt for ganske faatallige Røverhobe at trænge ind i Landet uden som oftest at møde andet end en forfjamsket stedlig Modstand; de Forsøg, Kongerne gør paa at samle et Rigsopbud, er næsten altid frugtesløse, og hvad værre er, de selvraadige Stormænd hidkalder og udnytter jævnlig de fremmede Voldsmænd.

222. Ludvigssangens Begyndelse.
(Efter Haandskrift fra sidst i 9. Aarh. Biblioteket i Valenciennes.)

Einan kuning uueiz ih, Heizit her Hiudulg. Ther gerno gode thionôt: ih ueiz her imos lônôt Kind uuarth her faterlôs. Thes uarth imo sâr buoz: Holôda inan trahtin, Magaczogo uuarth her sin. Gab im imo dugidi, Froniec githigini, Stual hier in Vrankôn. Sô bruche her es lango. Thaz gideilder thanne Sâr mit Karlemanne.

Jeg véd en Konge, hedder Hr. Ludvig, som gerne tjener Gud, jeg véd han lønner ham det. Som Barn blev han faderløs, det fik han snart Bod for, Herren kaldte ham og tog ham under sin Beskyttelse, han gav ham Hird og herligt Følge, Stol (Trone) i Frankrig. Gid han længe vil bevare dem. Han delte snart dette med Karlman.

Ødelæggelserne ved Vikingetogene.

Det er til ingen Nytte at omtale alle de enkelte Vikingetog, der ødelagde Kystlande og Flodbredder, saa langt Frankerrigerne strakte sig og først mødte kraftig Modstand paa den pyrenæiske Halvø. De kirkelige Aarbogsforfattere er ret ensformige i deres Fortællinger, der naturligvis særlig drejer sig om, hvad Præster og Munke, Kirker og Klostre led. Og ikke helt med Urette, thi dels var de fleste af de store, rige Klostre anlagt ved Floder og Flodmundinger og jævnlig omgivne af tætte Bebyggelser, dels lærte Vikingerne snart, at det var hensigtsmæssigt at plyndre Klostre og Kirker med de dér ophobede Kostbarheder, der gav et ganske anderledes rigt Udbytte end de spredte Bebyggelser i det aabne Land. Uden al Tvivl ødelagdes der mange Gange mere end der bortførtes, og den Skade, der voldtes, er uberegnelig. Man søgte efter Evne i Tide at skjule eller bortføre de hellige Kar og med ganske særlig Iver Helgenskrinene; atter og atter hører vi om en Abbed eller en Bisp, at han flygter med sit Klosters eller sin Kirkes Helgen. I Løbet af 9. Aarh. begyndte man mange Steder i de udsatte Egne at bygge Taarne ved Sogne- og Klosterkirkerne, dels for derfra at holde Udkig dels i Forsvarsøjemed, og sandsynligvis staar den senere Anvendelse af dem som Klokketaarne oprindelig i Forbindelse med Vagttjeneste. Under Karl den Skaldede begynder vi ogsaa at høre om Stormændenes Fæstninger. Men selv om disse i nogle Egne opføres til Værn mod Vikingerne, er det i de fleste Tilfælde Feudalfejderne, der fremkalder dem, og meget betegnende byder Karl i 864 — uden Virkning iøvrigt: „Enhver, der i disse Tider har opført Borge, Fæstninger og Palissader uden vort Samtykke, skal nedrive dem inden 1. August, thi Folk i Omegnen er bleven Ofre for alskens Røveri og Ufærd fra dem.“ Der kan i det hele ikke være Tale om, at Vikingerne har fremkaldt større Sammenhold og Samværn i Frankerrigerne. Ligesom Opløs-

Taarne bygges til Værn og Vagt.

ningen er langt ældre og skyldes helt andre Aarsager, saaledes fortsættes og øges den længe efter.

Saracenernes Hærgninger.

Saracenerne hærgede hovedsagelig Italien. Da de o. 830 havde erobret det meste af Sicilien, og den byzantinske Flaade derefter kun i ringe Grad tog sig af Kystforsvaret, laa Italien næsten aabent. Rom truedes gentagne Gange, og frelstes kun ved Pave Leo IV.s energiske Forsvar. De rige Søstæder Salerno, Amalfi, Neapel og Gaeta blev flere Gange hjemsøgte baade af Saracenerne og af de longobardiske Hertuger i Benevent. Frankrigs Middelhavskyst hærgedes af Saracenerne som Vestkysten af Normannerne. Paa Øen la Camargue i Rhonemundingen satte Saracenerne sig fast som Normannerne paa Noirmoutier. En frankisk Aarbog fortæller, at Ærkebispen i Arles, Roland, af Kejser Ludvig II havde faaet overdraget det rige S. Cæsarius-Kloster paa Øen og derefter befæstet det med en Jordvold. Saracenerne angreb Klostret, dræbte Besætningen og fangede Ærkebispen, som de førte ombord paa deres Flaade. I Løsepenge for ham forlangte de 150 Pund Sølv, 150 Kapper, 150 Sværd og 150 saracenske Fanger. De kristne gik ind paa Fordringen, men uheldigvis døde Ærkebispen inden Udvekslingen. For ikke at gaa glip af Løsepengene klædte Saracenerne saa den døde i hans Bispeskrud, satte ham i en Stol og bar ham fra Borde under store Æresbevisninger, medens nogle Udsendinge imens fik udbetalt Løsesummen. I det store og hele synes dog de saracenske Angreb ikke at have været nær saa ødelæggende som de normanniske.

Robert den Tapre, Capetingernes Stamfader.

Ligesom Arnulf af Metz er den historiske Stamfader til Arnulfingerne eller Karolingerne, saaledes er Robert den Tapre Stamfader til Robertingerne eller *Capetingerne.* Robert var i Midten af 9. Aarh. en af de største Godsejere i Egnen mellem Seine og Loire og vandt Heltenavn og Folkeyndest som stedlig Fører i en ofte heldig Kamp mod Normannerne. Hans Søn *Odo* (Eudes), Greve af Paris, Blois og Orléans og Ejer af store Godser i Anjou, Touraine, Champagne og Poitou, var Rigets mægtigste Mand og som Faderen en kæk Fører mod Normannerne. At han i 888 blev valgt til Konge over det nordlige Frankrig med Forbigaaelse af den karolingiske Barneprins Karl var da en ligefrem Følge af de øjeblikkelige Omstændigheder. Og dog gjorde Folkets Troskab mod den gamle Kongestamme sig gældende endnu — aldeles som i den sidste Merovingertid. I en Række Aarhundreder, i hvilke Mænds Ord og dyre Eder i alle Livets øvrige Forhold henvejres for Øjeblikkets barbariske Instinkter, møder vi atter og atter en Vasaltroskab, der kan beherske de voldsomste Sind under Forhold, hvor der ingen ydre tvingende Grunde øjnes dertil, en mærkelig afsondret Troskabsfølelse, der har sin Rod i Vedtægtens og Vanens Magt over barbariske Sind meget mere end i en levende Erkendelse af dens Samfundsbetydning, og som er en væsenlig Forudsætning for Lenskongedømmets fortsatte Bestaaen. Skønt Odo havde Magtens og Dygtighedens Adkomst til Kongeværdigheden, maatte han aflægge en Slags Hyldingsed til den tyske Karolingerkonge, og da han efter en kortvarig Regering, der var mindre heldig end man havde ventet, døde 898, blev den unge Karolinger *Karl (den Enfoldige)* hans Efterfølger, hjulpen dertil dels af de omtalte legitimistiske Forestillinger, der særlig kraftig

Roberts Søn Odo bliver Konge 888.

Vasaltroskab mod den gamle Kongeslægt.

Karl den Enfoldige bliver Konge. (898—929.)

hævdedes af den mægtige Ærkebisp i Reims, dels af Stormændenes Forskrækkelse for Robertingernes Magtstilling. Odos Broder Robert nøjedes foreløbig med sin Godsejer- og Grevestilling og med nye Len, han aftvang Kongen, saasom de rige Klostre Saint-Germain des Prés og Saint-Denis.

223. Karl den Enfoldiges Segl.

Under Karl den Enfoldiges Regering fortsattes den indre Opløsning og Normannernes Hærgninger. Vikingerne sad fast i Loires og Seines Mundinger, og en af deres Høvdinger, *Rollo*, vistnok en Dansker, gennemplyndrede i en Aarrække Seinelandet, indtil Kongen i 911 overfor ham gjorde som hans Forgængere saa ofte havde maattet gøre overfor mægtige hjemlige Stormænd og undertiden overfor andre Normanner: afstod ham de Egne, han faktisk beherskede, og som siden kaldtes Normandie. Den nye Lensmand lod sig døbe og fik i Daaben sin Fadders, Grev Roberts Navn. Han uddelte saa til sine Mænd bestemte Stykker af Landet som fuldt Eje kun med Forpligtelse til Hjælp i Krig, vistnok i Overensstemmelse med Forholdene i de nordiske Hjemlande, der altsaa nu i den Henseende ikke var synderlig forskellige fra den frankiske Feudalforfatning.

Normannerhøvdingen Rollo faar Normandiet 911.

Normandiet var utvivlsomt forfærdelig ødelagt og derfor næppe i Øjeblikket fuldt tilfredsstillende for de normanniske Krigere, der nu fik Jord. Det berettes da ogsaa, at Rollo af Frankerkongen fik anvist Bretagne som foreløbigt Plyndringsfelt. Indrømmelsen kostede ikke Kongen noget. Landskabet Armorica var i 5. og 6. Aarh. bleven besat af Kelter fra Britannien, der veg for Angelsachserne i en saadan Mængde, at det maaske i Forvejen kun svagt romaniserede og endnu svagere germaniserede Landskabs keltiske Folkepræg blev meget forstærket. Geografisk og folkelig afsondret som „Bretagne" saaledes var, blev Sammenhængen med Frankerriget aldrig stærk, og da Feudalfejderne under Karolingerne begyndte, omtales Bretonerne ofte som oprørske eller selvstændige, under Førere, der snart kaldtes Grever snart Konger (Nomenoe, Erispoe, Salomon). Normannerne havde jævnlig hærget Kysterne men ogsaa af og til staaet i Forbund med en af Høvdingerne i Kampen mod Frankerkongerne. Nu besatte Rollo Landet og aflagde Karl den Enfoldige Hyldingsed for det; men under Alan, en Mand af den gamle Høvdingstamme, gjorde Bretonerne voldsom Modstand; Alan tiltvang sig Hertugstilling under normannisk Lenshøjhed, og Landskabet vedblev at være noget for sig, saa det egenlig kun ved Lensforholdet til Normandiet stod i Forbindelse med det øvrige Frankrig. Den Dag idag taler henved $1\,^1/_4$ Mill. af Befolkningen Keltisk, et Forhold der staar i en paafaldende Modsætning til Forholdet i Normandiet, hvor det nordiske Sprog meget hurtig uddøde. Vikingerne giftede sig med franske Kvinder, og i Løbet af to eller tre Slægtled var Hjemsproget væsenlig glemt. Hertug Vilhelm Langsværd († 943) kunde endnu tale „den daciske Egns Sprog", men da hans Søn skulde lære at tale Dansk, maatte han sendes til Bayeux, da man i Egnen omkring Rouen talte romansk, og at „Dansk" endnu taltes i Bayeux staar sandsynligvis i Forbindelse

Normandiet og Bretagne.

Kelterne i Bretagne.

Alan.

Vikingernes Slægt i Normandiet bliver hurtig fransk.

med, at denne Egn i Forvejen var germaniseret ved en stærk sachsisk Indvandring samtidig med den store germanske Folkevandring. I Sproget i Normandiet er det nu kun nogle Egennavne, der minder om den nordiske Erobring, og endda væsenlig kun nogle Stednavne, hvilket forstaas, naar man betænker, at Landet sikkert mange Steder var øde, saa den normanniske Bebyggelse skete fra Grunden af. Efter 911 ophører Vikingetogene fra Nord, om der end synes at have været en vis Forbindelse med Hjemmet endnu i nogen Tid. De indre Forhold artede sig nogenlunde som i det øvrige Frankrig, saaledes Kirkeordning og Feudalfejder.

Vikingetogene nordfra ophører efter 911.

Karl den Enfoldiges Kongestilling var yderlig svag. Grundlaget for den, Godsbesiddelsen, svandt efterhaanden ind, saa at der intet mere var at bortgive eller lade sig aftvinge, og i 922 jog den godsrige og frændestærke Robert ham bort fra hans Kongsgaard i Laon og lod sig krone til Konge. Roberts bratte Død 923 i en iøvrigt sejrrig Kamp mod Karl, der havde faaet Hjælp fra Lothringen, førte ikke det legitime Dynasti tilbage. Robert efterlod sig en Søn, *Hugo,* som dog paa Grund af sin Ungdom blev holdt tilbage til Fordel for hans Svoger Rudolf, Hertug af Burgund, der regerede til 936. Hugo benyttede Tiden til at øge sin Magt, saaledes ved Erhvervelse af Grevskabet Maine og en Del af Picardiet og stod ved Svogerens Død som Rigets mægtigste Mand, i lige Grad frygtet for sin Magt og sin forsigtige Klogskab, der har skaffet ham Tilnavnet „den Store". Med en forsigtig Klogskab, der minder om de arnulfingiske Hovmestres, skaffede han efter Rudolfs Død en Karolinger paa Tronen, Ludvig den Engelske *(d'Outremer)*, Karl den Enfoldiges Søn, der var opfostret i sin Moders Hjemstavn, England. Til sine Godser og Grevskaber i Egnen mellem Seine og Loire, hvor Slægten i det sidste Aarhundrede havde været næsten eneraadende, føjede Hugo nu Hertugdømmet over „Frankerne", *„Francia"*, d. v. s. Egnene Nord for Seine, og var saaledes langt mægtigere end Kong Ludvig, der kun var direkte Herre over Laon og Omegn. Men dels havde det legitime Dynasti endnu en Del Tilhængere rundt om, dels kunde Kongen gøre Regning paa Støtte fra sin Svoger, Kong Otto I, dels endelig havde Lenskongeværdigheden i sig selv næppe saa stor Tiltrækning for Hugo, at han for dens Skyld vilde skaffe sig uendelige Bryderier med de andre Feudalherrer og sætte sin sikre Magtstilling paa Spil. Skønt Ludvigs Død 954 paany aabnede ham Adgang til Tronen, lod han Kongens Søn Lothar, der endnu var et Barn, blive valgt, og hans afventende Politik fortsattes efter hans Død 956 af hans Søn *Hugo (Capet).* Lothar, hvis Stilling i Frankrig selv var ligesaa uholdbar som Forgængernes, søgte at vinde et nyt Grundlag for sit Kongedømme ved at erobre Lothringen fra de tyske Konger.

Karolinger og Robertinger strides om Kronen.

Rudolf af Burgund.

Ludvig fra hinsides Havet.

Lothar bliver Konge 954.

Lothar I.s gamle Rige gled efter Karl den Tykke bort fra Karolingerne. Feudalfejder og Ungarernes Hærgninger ødelagde og opløste ogsaa dette Land, hvis Bisper og Stormænd efterhaanden i større og større Tal søgte Støtte hos de sachsiske Konger og Kejsere. Under Ottonerne skred Lensudstykningen stærkt frem, og Navnet Lothringen bevaredes kun for et Hertugdømme i Moselegnene, der dog ikke omfattede Byerne Metz, Toul og Verdun, medens der i de øvrige

Lothar søger at vinde Lothringen og mister derved de sachsiske Kejseres Støtte.

I. Vægterne ved Kristi Grav.
II. Kvinderne ved Graven.
III. Vandringen til Emaus (mærk den middelalderlige Fæstning).
IV. Den opstandne Kristus blandt Disciplene.
(Bibl. nat., Paris.)

224. Bogdække af Elfenben o. fra Midten af 10. Aarh.

Dele af det gamle Lothringen blev et broget Virvar af smaa Feudalstater, om hvis evige Fejder i 10. Aarh. en Række oldfranske Heltedigte har bevaret et sagnagtigt Minde.

Ved Angrebet paa Lothringen brød Lothar imidlertid med sit Dynastis kraftigste Støtte, de sachsiske Kejsere Otto II og Otto III, og et uklogt Brud med Ærkebispen i Reims drev denne og andre legitimistiske Præster over til Hugo. Om end Lothars Søn Ludvig V ved Faderens Død i 986 fik Lov til at bestige Tronen, var Dynastiets Stilling nu helt haabløs, og ved Ludvigs Død 987 var dets Saga ude. Vel var der endnu en voksen Mand af Slægten tilbage, Ludvigs Broder Karl, der havde et Hertugdømme i Lothringen under Otto III.s Lenshøjhed. Han var forstandig nok til straks efter Broderens Død at henvende sig til Ærkebispen af Reims om Udsoning og Hjælp, men det var for silde. Ærkebispen havde efter Bruddet med Lothar sluttet sig nøje til Hugo og indsaa, at den forarmede Karolinger hverken havde Forbundsfæller til at hævde sin egen Stilling eller Stridskræfter til at værne Kirken mod Feudalvildskaben eller endelig Jordegods at uddele til Bisper og Klostre. Skulde der overhovedet vælges en Konge — og Tanken om et kongeløst Lenssamfund synes at have været Tiden ganske fremmed — maatte alle Omstændigheder tvinge til at vælge Hugo som den uden Sammenligning mægtigste af alle Stormænd, helt bortset fra, at hans Forfædre Odo og Robert havde været Konger, og at Slægtens Mænd i over et Aarhundrede i Folkets Forestilling havde indtaget den første Plads. Ganske vist havde den med en Naturmagts Vælde fremskridende Feudalopløsning ogsaa gjort sig gældende selv indenfor denne Feudalslægts Godser og Grevskaber, og Hugo var i og for sig langtfra saa mægtig som hans Fader havde været, men han var dog direkte Herre over det meste af Isle de France, der var Knudepunktet for vigtige Flod- og Landeveje; han ejede det udmærket beliggende Paris og „den lærde By" Orléans; Bisperne i Beauvais, Noyon, Châlons

Ludvig V, den sidste karolingiske Konge, † 987.

Karl af Lothringen som Kongeemne; Stormændene slutter sig til Robertingerne.

225. Frankisk Fyrste fra 9. Aarh.
Han staar mellem 2 Bisper i Messedragt med korsamykket Pallium. Han selv bærer Purpurkappe fæstnet paa Skulderen med Guldspænde, guldbroderet lys Tunika, ædelstensprydet Bælte, Benklæder (femoralia). (Efter Messebog i Bibl. nat., Paris.)

og Laon og først og fremmest Ærkebispen i Reims anerkendte ham som deres direkte Herre og ydede ham Penge og Krigere. Landets mægtigste Feudalherrer var hans Frænder; hans Broder Henrik var Hertug over det franske Burgund; Hertugen af Normandiet og Hertugen af Akvitanien var hans Svogre, og en stor Del af de største Klostre, som han og hans Forfædre havde skænket rige Gaver, eller hvis Godser de havde haft til Len og saaledes værnet mod anden Vold, var ham hengivne. En samtidig Krønikeskriver, Munken Richerus i Reims, der stod Begivenhederne nær, har skildret det *Stormandsmøde i Senlis 987 paa hvilket Hugo Capet blev valgt til Konge.* Ærkebispen i Reims førte Ordet: „Kong Ludvig er død barnløs . . . Vi véd nok, at Karl (af Lothringen) har Tilhængere; de paastaar, at Tronen er hans ved Fødselsret. Hvis man fremstiller Sagen saaledes, vil vi dertil svare, at Tronen ikke vindes ved Arveret. Man bør til denne Værdighed kun ophøje den, der udmærker sig ikke blot ved gode legemlige Egenskaber (Karl havde i et Brev til Ærkebispen skrevet: „Naturen har ikke nægtet mig noget af det, der udgør en Mand; jeg er født med alle de Lemmer, der er nødvendige for hver den, der tragter efter en høj Stilling") men ogsaa ved Klogskab, Trofasthed og Gavmildhed. Historiens Aarbøger viser os Herskere af berømmelig Æt, der er bleven udelukkede paa Grund af Uværdighed, til Fordel for andre af ringere Byrd. Og Karl er en Mand uden Anseelse, troløs, sløv og karakterløs. Han har ikke skammet sig ved at være en fremmed Konges Tjener (Otto III.s Vasal) og han har ægtet en Kvinde, der er udgaaet af Vasallernes Klasse. Hvorledes skulde den ædle Hertug (Hugo) kunne taale som Dronning en Kvinde af hans ringeste Vasallers Rang? Hvorledes skulde han kunne hylde en Kvinde, naar Folk af hendes Rang, ja af højere Rang, bøjer Knæ for ham og lægger deres Hænder under hans Fodsaal? Karl har ved egen Skyld mistet sin Rang; ingen har styrtet ham. Vælg da en Mand, der kan bringe Landet Lykke og ikke én, der lægger det øde . . ." Den 1. Juli 987 kronede Ærkebispen af Reims i Noyon Hugo Capet som „Gallernes, Bretonernes, Danskernes, Akvitanernes, Goternes, Spaniernes og Baskernes Konge".

Stormandsmøde i Senlis 987.

Hugo Capet vælges til Konge.

Det østfrankiske Rige.

Ved Ludvig Barns Død i 911 var *det østfrankiske Rige* mindst ligesaa ulykkeligt som det vestfrankiske. De ydre Fjenders Vold var ødelæggende her som der, og Kampen med Slaverne og især Ungarerne varede længere end Kampen med Normannerne. De indre Forhold var vistnok i sig selv ligesaa forvirrede som i Frankrig, men vi véd mindre derom, og da Beretningerne for en stor Del samler sig om Hertugerne og deres Kamp med Kongerne, er der paa en vis Maade en større Fasthed og Regelmæssighed i det historiske Billede, vi faar ud af Kilderne i 10. Aarh., end Virkeligheden vistnok kunde svare til.

Stammefølelsen levende.

Det østfrankiske Rige var ikke nogen Enhed. De gamle Stammer havde stadig hver for sig deres egne Love og Sæder. Den karolingiske Rigslovgivning og Rigsstyrelse var hverken omfattende eller indtrængende og navnlig ikke langvarig nok til at skabe Fasthed og Fællesskab, og det karolingiske Kongedømme tog stadig — ved Rigsdelinger, Ledingsopbud o. l. — Hensyn til de gamle Stammedelinger. Naar undtages den ganske vist meget betydningsfulde Kirke-

organisation, der i nogen Grad overlevede Sammenbruddet i 9. Aarh., var der ved Aar 900 ingen samlende Kræfter tilbage, medens de opløsende Kræfter, uden at man ret véd hvorledes, havde udviklet sig stærkt. I første Linje kommer det tyske *Hertugdømme.* Karl den Store havde ophævet Hertugdømmet overalt i Riget og søgt, i Stedet for, at fordele den stedlige Styrelse mellem et stort Antal Greve-Embedsmænd, hver med et langt mindre Omraade end de gamle Hertugdømmer. Men den gamle Stamme-Særfølelse holdt sig levende ind i 9. Aarh., da Rigsstyrelsen omtrent ophørte, og enhver Landsdel maatte skøtte sig selv overfor de østlige og nordlige Fjenders evige Indfald. Forholdenes Magt og enkelte Storslægters Magtbegær, Dygtighed og Uundværlighed — der har et delvist Sidestykke i Robertingernes Stilling i Vestriget — førte Hertugdømmet tilbage i dets fulde Styrke, og *maaske* har denne Mellemform for Statsdannelse, med Styrke i Begrænsningen, i nogen Grad hindret Feudaludstykningen og den deraf følgende Forvirring.

Hertugdømmer dannes paany.

Stærkest levede Stammefølelsen i de senest til Frankerriget knyttede Lande Bajern og Sachsen. I Bajern, Agilolfingernes gamle Hertugdømme, der først i 788 blev indlemmet i Riget (III, 226), grundlagde Markgrev Arnulf ved Aar 900 et Hertugdømme. De kirkelige Forfattere kalder ham „den Slemme", fordi han i Kampen med Ungarerne — ligesom Karl Martel under Kampen mod Araberne — lagde Haand paa meget Kirkegods. I Sachsen træffer vi ved samme Tid som Hertug: Otto, paa mødrene Side af Karolingernes, paa fædrene af Ludolfingernes Æt, en godsrig og frændestærk Mand. I Franken føres i Begyndelsen af 10. Aarh. en vild og skaanselløs Kamp mellem to Slægter, Babenbergerne og Konradinerne, der endte med Babenbergeren Adalberts Halshugning udenfor hans egen Borg. Konrad blev Frankernes Hertug. I Schwaben (Alemannien) vinder to stedlige Stormænd, Erchanger og Berchtold, der havde været en Slags Hovmestre for Ludvig Barn og hvis Søster Kunigunde var gift med Konrad, frem til Hertugstilling. Fælles for alle disse ved Aar 900 opdukkende Hertuger er, at de berømmes som Førere i Kampen mod fremmede Fjender som Normannerne og Ungarerne. Med dem kom et delvis nyt Element ind i Forfatningen, et Element, der virkede længe og selv bidrog til at holde Liv i Stammefølelsen.

Hertugdømmer. Bajern.

Sachsen.

Franken.

Schwaben.

Overfor Kongerne indtog disse Hertuger vistnok en næsten selvstændig Stilling med eget Hof, egen Hær, egne Folkeforsamlinger. Nedad er det endnu vanskeligere at betegne deres Stilling, der naturligvis bestemtes ved Feudalopløsningens større eller mindre Styrkegrad i de forskellige Hertugdømmer. Den var størst i Franken og Schwaben, mindst i Sachsen, hvor den karolingiske Kultur overhovedet havde de svageste Rødder, og hvor f. Eks. Kirkeorganisationen endnu var svag og Klostrenes Tal ringe. Ledingsvæsenet synes ingen Steder helt feudaliseret; til Landeværn og til Værn mod Røveri kunde almindelig Leding, baade Ryttere og det jævne Frimands-Fodfolk, endnu opbydes, men Rigsopbud er gaaet af Brug.

Hertugernes Stilling til Kongerne og Folket.

Stormænd fra de fire Hertugdømmer valgte 911 Hertug *Konrad af Franken* til Konge og brød saaledes, ved at forbigaa Karl den Enfoldige, helt med Karolingerne. I Lothringen var Stillingen uklar, og foreløbig fik en Karolinger dér

Konrad af Franken 911—918.

Magten. Konrad I synes ikke at have arbejdet paa at afskaffe Hertugdømmerne. Kun i Schwaben, hvor de nye Hertuger stod paa svage Fødder, greb han, tilskyndet af Bisperne, virksomt ind. De to Brødre mistede Livet, men en Grev Burchard tog saa Magten som Hertug. Skønt Bisperne fra hele Riget undtagen Sachsen paa et Møde i 916 tilsagde Kongen deres kraftigste Støtte, var han afmægtig overfor de øvrige Hertuger og laa i aaben Fejde med den sachsiske Hertug Henrik, Ottos Søn, der ved sit Ægteskab med Mathilde, en Ætling af Stammehelten Widukind, yderligere havde knyttet sin Slægt til Stammens historiske Traditioner. Da Konrad døde i December 918, var *Henrik* selvskreven til Konge og blev da ogsaa valgt dertil i Begyndelsen af 919. Hans Slægt regerede til 1024.

Henrik af Sachsen 919—936.

Henrik mødte de samme Hindringer som Konrad, men hans Rigdom var større og hans Magtstilling i Forvejen stærkere. I sit eget gamle Hertugdømme var hans Anseelse grundfæstet; han følte sig som Sachser, og Sachserne følte sig som det herskende Folk. Men ved Siden af den folkelige Karakter, den ny Kongeslægts Stilling havde, synes allerede hos Henrik Tanken om en Art Fortsættelse af den karolingiske Stat at have dæmret, idet han for sin Person som Konge antog den frankiske Ret, noget de tyske Konger Aarhundreder efter vedblev at gøre. Deri laa den Tanke, at Riget skulde bevare Karolingertidens Traditioner, og Henriks nærmeste Efterfølgere tilegnede sig baade Traditionerne og Illusionerne. Henrik selv fik imidlertid nok at gøre med de nærmeste Opgaver.

Karolingertidens Traditioner tages op af det sachsiske Hus.

226. Kapitæl med Ørne fra Petrikirken i Quedlinburg.
(Bygget af Henrik I.)

Hertug Burchard af Schwaben og Arnulf af Bajern nægtede Lydighed, men blev snart kuede; ogsaa Lothringen nødtes til Underkastelse, og da ligeledes Franken anerkendte ham, kan man forsaavidt sige, at han er den første tyske Konge, om end Navnets Begreb endnu nødvendigvis var meget fattigt, og om end en Del Romaner mod Vest og en Del Slaver mod Øst hørte med. Efter Kampene med Hertugerne samlede Henrik sine Kræfter til Kamp mod Venderne og Ungarerne. Munken *Widukind* fra Korvei-Klostret i Vestfalen (grundlagt af Ludvig den Frommes Onkler Adalhard og Wala med Munke fra Corbie i Picardiet) har i sin „*Sachserkrønike*" skildret, hvorledes Henrik forberedte Afgørelsen ved et maalbevidst og omsigtsfuldt Arbejde, netop et saadant som i en førerløs Tid var umuligt men som en folkelig Konge kunde faa gennemført. „Da de indre Kampe nu var forbi, gennemhærgede Ungarerne igen hele Sachsen, afbrændte Stæder og Landsbyer og myrdede overalt i en saadan Grad, at Landet var nærved at blive folketomt. Kongen holdt sig i sin befæstede Stad Werla (ved

Henriks Kampe med Naboerne.

Widukinds Sachserkrønike.

Goslar), thi han stolede ikke paa sine uøvede Krigere, der ikke var vant til aaben Kamp . . . Det traf sig da, at en af Ungarernes Høvdinger blev fangen og i Lænker ført for Kongen. Ungarerne satte saa stor Pris paa denne Høvding, at de i Løsepenge tilbød en uhyre Mængde Guld og Sølv. Men Kongen forsmaaede Guldet og krævede blot Fred og fik da ogsaa ved Gaver og ved Udlevering af den fangne afsluttet en Fred paa 9 Aar . . . Det overgaar nu mine Kræfter at skildre, med hvilken Klogskab Henrik sørgede for at styrke og ruste Fædrelandet og kue Barbarerne, men helt bør jeg dog ikke fortie det. Først udvalgte han da blandt de ledingspligtige Bønder hver 9de og lod dem bosætte sig i Stæderne, for at hver af dem her kunde opføre 8 Huse for sine 8 Fæller og her modtage og opbevare Tredjedelen af al Afgrøde; de andre 8 skulde da saa og høste for den 9de og opbevare Høsten paa sit Sted. Ogsaa bød han, at Retsmøder og alle andre Forsamlinger og Gilder skulde foregaa i Stæderne, paa hvilke man byggede Dag og Nat, for at Folkene kunde lære i Fredstid, hvad de, naar Nøden tvang, skulde gøre mod Fjenderne. Uden for de faste Stæder var der ingen eller dog kun værdiløse murede Huse. Medens han saaledes indøvede og oplærte Borgerne, brød han pludselig ind over de Slaver, der kaldes Heveldер (Havelboerne omkring Brandenburg), . . .“ og de andre vendiske Folk, der levede under ganske primitive Samfundsforhold og ingen samlet og ordnet Modstand gjorde. Der havde tidligere paa Grænserne mellem Sachsen og Vendernes Lande været evige Rivninger mellem røverske Smaahobe — ligesom i sin Tid mellem Sachserne og Frankerriget (III, 224—225). Nu kom der System i Sachsernes Værn og Angreb. Brandenburg (Brennaburg) og andre faste Pladser ødelagdes med skaanselløs Grusomhed, og Venderne blev skatskyldige ligesom senere (934) en Del af Danerne og deres Konge Chnuba (Vedelspang-Runestenenes Gnupa, som maaske var en svensk Høvding, der herskede over en Del af Jylland). Ogsaa Hertug Wenzel af Böhmen maatte hylde Henrik og svare ham Skat. Men Hovedsagen for Henrik var jo Kampen mod Ungarerne. „Og da Kongen nu (efter Kampene med Venderne og Böhmerne) havde et i Rytterkamp øvet Rytteri, følte han sig stærk nok til at aabne Kampen mod de gamle Fjender Ungarerne.“ Paa en sachsisk Folkeforsamling i 932 fremstillede han Sagen: „Vi maa rejse os endrægtig mod vore Fjender. Hidtil har jeg maattet udplyndre jer, eders Sønner og Døtre for at fylde deres Skatkammer, og nu, da vi ingen Penge har mere, intet uden den bare Krop, nu tvinges jeg til at udplyndre Kirkerne og Kirkens Tjenere. Hvad skal vi gøre? Skal jeg borttage den Skat, der er viet til Guds Dyrkelse, og give Guds Fjender den som Løsepenge for os, eller skal jeg ikke hellere lade disse Penge komme Guds Dyrkelse til Ære, paa det at vi kan blive løskøbte af ham, der i Sandhed er baade vor Skaber og vor Forløser?“ Folket raabte højt og sagde, de vilde forløses af den levende og sande Gud; de lovede Kongen deres Hjælp mod det vilde Folk . . . og da Kongen *havde sluttet denne Overenskomst med sit Folk* (Sachserne), hævede han Forsamlingen.“ Da Ungarernes Sendefærd kom for at hente de sædvanlige Gaver, blev de haanlig afviste, og de vilde, uordnede Skarer trængte nu, som saa ofte før, frem mod Sachsen. Henriks Ryttere vandt i 933 ved Riade (ved Unstrutt) en

Henrik styrker Landet til Kamp mod Ungarerne.

Kampe med Slaver, Vender, Daner og Bøhmer.

En sachsisk Folkeforsamling 932 tilsiger Henrik Støtte i Kampen mod Ungarerne.

Henrik slaar Ungarerne ved Riade 933.

let Sejr, saa let, at de flygtende Fjender intet afgørende Tab led, hvorfor Henriks Efterfølger senere maatte tage en haard Dyst med dem. „Tilsidst, da alle Folk rundt om var kuede, besluttede Henrik at drage til Rom, men opgav paa Grund af Sygdom Rejsen.“ Disse Widukinds knappe Ord har fremkaldt det uløselige Spørgsmaal, om allerede Henrik har haft de romerske Kejserplaner, som hans Efterfølger virkeliggjorde, eller om der blot er Tale om en almindelig Valfart eller et Krigstog uden Kejserplaner. Da hele hans Kongeværk (ligesom Pippin den Lilles) er præget af en klog og forsigtig Stræben efter at naa de nærmeste og nødvendigste Maal, synes det mindst rimeligt at tillægge ham, der end ikke havde ønsket kirkelig Kongevielse, fantastiske Kejsertanker. — Inden han døde i 936, fik han paa en Folkeforsamling sin Søn Otto hyldet til Konge. Paa den Maade skabtes en større Fasthed i Tronfølgen, uden at der dog fastsloges nogen Arvelighed; Riget blev ikke et Familiegods, og de karolingiske Familiedelinger var udelukkede. Men den indre Feudalopløsning skred frem ogsaa her.

227. Henrik I.s Monogram. 923.

Henrik faar sin Søn Otto valgt til sin Efterfølger.

Den „Overenskomst“, Henrik sluttede med Sachserne om Kampen mod Ungarerne, viser ham egenlig som en Feudalkonge, og naar Widukind priser ham for, at „der næppe var en eneste nogenlunde fornem Mand i hele Sachsen, hvem han ikke havde hædret ved en herlig Gave, et Embede eller et Gods“, saa ligger deri det samme. Nogen virkelig *Styrelse* af Riget er der næppe Tale om, allerede af den Grund, at Henrik fortrinsvis følte sig som Sachsernes Konge og altid søgte den afgørende Støtte i sin egen Stamme. Det Tyskland, han i ren udvortes Forstand har samlet, er snarest et Forbund af ret selvstændige Hertugdømmer, som Otto i den første Tid fik nok at gøre med at holde sammen.

Henrik væsenlig Sachsernes Konge, ikke Herre over Tyskland.

Otto I, den Store, 936—973.

„Efter at nu Fædrelandets Fader, den største og bedste blandt Konger, Hr. Henrik var hensovet, kaarede Frankernes og Sachsernes Folk hans Søn Otto, der alt forud af Faderen var udnævnt, til deres Hersker og udpegede Kongsgaarden i Aachen som det Sted, hvor det almindelige Valg skulde foregaa.“ Den karolingiske Tradition er øjensynlig nu stærkt fremme, og den følgende Ceremoni er af en helt anden Art end Henriks formløse, folkelige Kongevalg.

Kongevalget i Aachen.

— „Da man var kommen til Aachen, samlede Hertugerne og de fornemste af Greverne og Vasallerne sig i den Søjlegang, der er forbunden med Karl den Stores Basilika, og de satte den nye Hersker op paa en Trone, rakte ham deres Hænder og svor ham Troskab og Hjælp mod alle hans Fjender og tog ham saaledes efter deres Sæd til Konge. Nede i Basilikaen ventede imidlertid den øverste Biskop med hele Præsteskabet og det menige Folk paa den nye Konge. Da han traadte ind, gik Ærkebispen ham i Møde, berørte med sin venstre Haand Kongens højre, medens han i sin egen højre Haand holdt Krumstaven, gik hen midt i Kirken, vendte sig om mod Folket og sagde: Se her er den af Gud valgte, af Hr. Henrik forud udpegede og nu af alle Fyrster til Konge hyldede Herre Otto. Hvis dette Valg huer jer, saa vis det ved at række den højre Haand op. Derpaa oprakte alle deres Hænder og ønskede med vældigt Raab den nye Hersker Held og Lykke. Saa traadte Ærkebispen hen til Alteret, tog her Sværdet og Bæltet og sagde til Kongen: Tag dette Sværd og uddriv dermed alle Kristi Fjender, Barbarer og slette Kristne, da ved Guds Vilje al Magt over Frankerriget er dig overdragen

til alle Kristnes Tryghed og Fred. Saa tog han Armsmykkerne og Kaaben og gav Kongen dem paa og sagde: Dette Klædebon, der gaar helt ned til Jorden, skal minde dig om, at du til din Død bør være brændende i Troen og udholdende i at værne om Freden. Saa rakte han ham Scepter og Stav og sagde: Ved disse Tegn skal du mindes om at styre dine Undersaatter med faderlig Tugt og fornemmelig række Guds Tjenere, Enker og Faderløse en barmhjertig Haand, og gid aldrig Barmhjertighedens Olje maa hentørres fra dit Hoved, paa det at du nu og i Fremtiden maa have den evige Løn. Derpaa blev han salvet med hellig Olje og kronet med et gyldent Diadem. Derpaa satte Kongen sig i Kongsgaarden til Bords med Bisperne og alt Folket, og Hertugerne vartede op: Hertugen af Lothringen, Giselbert, ordnede hele Festen, Eberhard af Franken sørgede for Bordet, Heriman af Schwaben var Mundskænk, Arnulf af Bajern sørgede for Rytterne og for Lejrpladsen, men Sigfred, den fornemste Mand i Sachsen næst Kongen, styrede paa den Tid Sachsen, for at ikke Fjender imens skulde bryde ind."

Ottos Kongetid ulykkelig og fuld af Oprør.

Hertugerne og Stormændene havde svoret Otto Troskab — men i den feudale Betydning af Ordet. Ottos Kongetid er fra først til sidst en ulykkelig Tid for Landet. Hans Brødre og Sønner gør Oprør og søger Støtte hos Landsmænd og hos Rigets Fjender, selv hos Ungarerne. Frændefejderne præges af en grænseløs Troløshed. For hver Gang en af Kongesønnerne, overvunden af Otto eller ladt i Stikken af sine Hjælpere, maa underkaste sig, sværger han en stadig dyrere Ed paa angerfuld Troskab for ved første Lejlighed at bryde den. Hertugerne rejste sig, den ene efter den anden, saa snart Otto prøvede paa at gøre Kongemagten gældende indenfor deres Omraader. „De sachsiske Stormænd var bleven stolte, fordi de stod umiddelbart under deres Konges Regering, og de ansaa det for uværdigt at tjene andre Stammer; de Len, de havde i andre Hertugdømmer, vilde de ikke yde nogen anden end Kongen Tak for." Derover harmedes Hertug Eberhard af Franken og gav sig til at fejde paa en af de sachsiske Lensmænd i Franken. I Vrede over denne Trods dømte Kongen Eberhard til at bøde Heste til en Værdi af 100 Talenter, og alle de Krigsøverster, der havde været ham behjælpelige, dømtes til „at bære Hunde lige til den kongelige Stad Magdeburg" (Hundebyrd var en ældgammel vanærende Straf; ligesom andre domfældte maatte bære et Sværd, en Svøbe, et Reb om Halsen, hvorved Straffens Art udtryktes, saaledes betød Hundebyrd, at vedkommende havde fortjent at slaas ned eller hænges op ligesom eller ved

228. Elfenbenstavle
med Otto I.s, hans Dronning Adelheids og Otto II.s Billeder.
(Milano.)

Siden af en Hund). Sandsynligvis blev Straffedommene aldrig udført, og Eberhard vedblev at fejde paa de sachsiske Lensmænd i Franken, hvis Godser hærgedes med Mord og Brand.

Stammestridigheder.

Forskellighederne mellem de gamle Stammelove havde holdt sig og gav nu Anledning til yderligere feudale Stridigheder. Da der mellem de fremmede Lensmænd og Hertugerne opstod Strid om Arveretten, „idet nogle paastod, at Sønners Sønner ikke burde regnes blandt Sønner og dele Arv med Sønner, hvis deres Fader skulde dø, mens Bedstefaderen endnu var i Live", sammenkaldte Kongen en almindelig Folkeforsamling for at faa Sagen afgjort, men utilfreds med Resultatet bød han, „at en Tvekamp skulde jævne Tvisten, og paa den Maade sejrede de, der holdt paa Sønnesønners lige Arvegang med deres Farbrødre". Her havde altsaa Kongen gjort sin Vilje gældende om end paa en Maade, der ikke kunde kaldes folkeopdragende; men paa det samme Møde (938) kom ogsaa Fredsbrydernes Ugerninger for. De stridige Stormænd paastod, i ægte feudal Aand, at de intet havde foretaget sig mod Kongemagten, men blot havde hævnet Krænkelser paa deres Ligemænd. „Og skønt Kongen mente, de ikke viste ham skyldig Agtelse — de havde heller ikke en Gang fundet for godt at følge Kongens Bud og Stævning — saa greb han dog endnu ikke ind med Magt, men tilgav, saasom det altid laa ham nærmest at lade Naade gaa for Ret. Men denne Langmodighed forledte mange til endnu større Ufærd. Mange grufulde Gerninger øvedes af oprørske Mennesker: Mord, Mened, Hærgning, Brand, og mellem Ret og Uret, mellem Troskab og Edsbrud gjordes i denne Tid ringe Forskel." Den trohjertige Widukind, der altid finder det, Otto gør, rigtigt, priser atter og atter hans Mildhed mod overvundne eller angerfulde Oprørere, hvis han da ikke føjer til, at Mildheden skyldes Afmagt eller Frygt for andre Stormænds Hævn. Feudalfejder og Oprør lammer da ogsaa ofte Kongen i Kampene mod Venderne og Ungarerne, der Aar efter Aar, ofte i Forstaaelse med eller ligefrem anførte af en Kongesøn eller en anden Stormand hærger dybt ind i Landet.

Kongens Svaghed.

Oprørene dæmpes.

De oprørske Hertuger, Stormænd og Kongesønner lykkedes det vel efterhaanden Otto at faa Bugt med, bl. a. derved, at endel af dem ifølge Livets Gang faldt i Kamp, og da den enkelte Personlighed i hine Tider i høj Grad gjorde sig umiddelbart gældende, betød dette i og for sig ikke lidet. I de faldne Hertugers Sted indsætter han en Broder, en Svoger, en Svigersøn, men Hertugdømmets Væsen ændres ikke afgørende derved, og under Otto II bryder Oprøret løs igen. Endog i Sachsen er der jævnlig Feudalrejsninger, men det er dog i dette Hertugdømme, Kongen har sin paalideligste Støtte. Den kongetro Stormand Herman Billung er her en Art Statholder for Kongehertugen og er utrættelig i Kampen mod Venderne og de andre slaviske Folk. Langsomt og med jævnlige Uheld trænger han frem i de vendiske Grænseegne, hvis Indbyggere hugges ned for Fode og erstattes med tyske Kolonister. En Kirkeorganisation grundlagdes, Bispedømmer indrettedes i Merseburg, Brandenburg, Oldenburg o. fl. Steder, og Overledelsen lagdes ind under den i 968 oprettede Ærkebispestol i Magdeburg. Hamburgs Ærkebisp, Adaldag, fik paa lignende Maade den Opgave at sørge for Kirkeorganisation i Danmark og fik da ogsaa i Jylland ind-

Sachserne.

Herman Billung trænger frem mod Vender og Slaver.

Nye Bispedømmer.

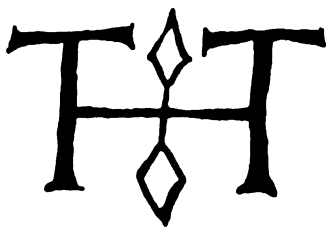

229. Otto I.s Monogram. 940.

rettet 3 Bispedømmer. Hvorvel denne fra Tyskland udgaaede Kirkeorganisation i Danmark sikkert betød meget mere end en ligefrem politisk Overhøjhed i hin Tid, maa det dog fremhæves, at skønt der, paa Grund af Kong Haralds Forbindelser med oprørske sachsiske Stormænd og vekslende Forbund med eller Angreb paa Venderne, kunde være Anledning for Otto til ogsaa at vende sine Vaaben Nord paa, kan der dog næppe være Tale om, at Danmark paa den Tid stod i politisk Afhængighedsforhold til Tyskland. *Otto og Danmark.*

Ungarerne havde under al den øvrige Forvirring atter og atter kunnet hærge i Tyskland. Endnu i 954 kunde de bryde ind i Bajern, og i Forbund med Ottos Søn Liudolf, der gav dem tyske Førere, ved hvis Hjælp de i spredte Hobe plyndrede rundt om i Bajern og Franken, undveg de aaben Kamp med Kongen, der havde samlet en anselig Stridsmagt imod dem. Men da Liudolf efter haarde Kampe med Faderen endelig var bleven nødt til at underkaste sig, kunde Otto i 955 samle Folk fra alle Hertugdømmerne — endda færrest fra Sachsen, hvor Venderne netop da igen hærgede — og uden Fare for Oprørsangreb i Ryggen berede sig til Kamp. Hæren samledes ved Augsburg, og da Spejdere havde meldt, at Ungarerne var i Nærheden, fik alle Krigere Paalæg om at holde sig rede til Kamp næste Dag. „Ved Morgengry stod de op, gav hinanden gensidig Fred og tilsvor med Ed først deres Førere, derefter hinanden indbyrdes at gøre hvad de formaaede og drog derpaa i 8 Hobe ud af Lejren". Udtrykkene viser Hærens rent feudale Karakter, og Manglen paa Enhed gjorde da ogsaa længe Sejren tvivlsom, men før Aften d. 10. August var dog Fjendens Lejr erobret, og de to følgende Dage blev de flygtende Skarer helt oprevne. Herefter ophører de store ungarske Hærgningstog, ikke fordi Nederlaget i sig selv var ødelæggende, men fordi Forholdene i Ungarn selv efterhaanden ændredes og fik større Fasthed — bl. a. grundlagdes en Kirkeorganisation — og fordi Oprettelse af tyske Markgrevskaber mod Nord og Øst og Syd, i Forbindelse med Kirkeorganisationerne, i nogen Grad hæmmede Grænsefejder. *Kampe med Ungarerne.* *Otto slaar Ungarerne paa Lechmarken 955.*

Tysklands Feudalisering gik paa en Maade lettere for sig end Frankrigs, fordi „Staten" aldrig havde naaet nogen videre Fasthed. Hverken de romerske Traditioner eller de karolingiske Forsøg paa Rigsstyrelse og Rigslovgivning havde skabt statslige Samfundsformer af tilnærmelsesvis saa stor Styrke som i Frankrig. Feudalisering betyder jo paa væsentlige Omraader Tilbagevenden til primitive, barbariske Tilstande, og det er da ogsaa ofte vanskeligt at afgøre, hvad der i de ovenfor skildrede tyske Forhold skyldes en Udvikling i tilbagegaaende Retning, Feudalisering, og hvad der blot er bevaret, oprindeligt Barbari. Men hvad enten det *Feudaliseringen i Tyskland.*

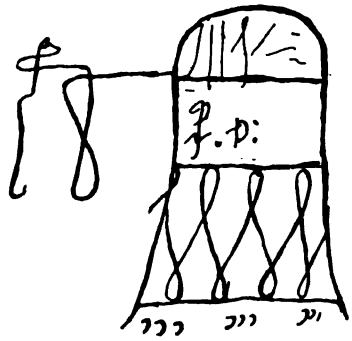

230. Rekognitionstegn.
Kansler Poppos Bekræftelsestegn paa Otto I.s Dokumenter 940.

ene eller det andet er Tilfældet, er Statsopløsningen den store, skæbnesvangre Kendsgerning, der altid maa fastholdes, hvis Tildragelserne skal forstaas. Selve de hævdvundne historiske Udtryk forfalsker ofte Meningen med dem. Naar vi saaledes hører, at Kong Otto af Tyskland, der var besvogret baade med Robertinger og Karolinger, gør Tog til Frankrig i 946 bl. a. for at hjælpe sin ene Svoger, Ludvig IV mod sin anden Svoger, Hugo den Store og paa dette Tog erobrer Reims og Laon, som han tilbagegiver Kongen, medens han derimod maa opgive Belejringen af Rouen, saa er der ikke i dette Forhold mere Tale om Tyskland og Frankrig end om Tyskland og Italien, naar det berettes om Ottos genstridige Søn Liudolf, Hertug af Franken, at han i 950 — paa egen Haand og for egen Regning — gør Tog til Italien og indtager nogle Byer, som han lægger Besætning i og derpaa drager hjem. Udtrykkene betyder kun, at en Feudalfyrste med et tilfældigt Antal „tro Mænd" fejder paa en anden Feudalfyrste. Geografiske Statsbegreber, Begreber om Kongemagt og Hær maa indskrænkes eller helt lades ude af Betragtning her, hvor Tyskland, Frankrig, Italien er tomme Navne, Eftertiden lægger om det bølgende Kaos af stridende Feudalstater i Hundredtal. Og ganske særlig maa dette Forhold fastholdes, naar Talen er om „Grundlæggelsen" af det nye romerske Kejserdømme.

Otto I.s Personlighed.

Politisk er Otto I en Feudalfyrste af et maaske lidt mere folkeligt Præg end en fransk Feudalkonge. Hans Personlighed tegner den trohjertige, beundrende Widukind i faa grove Rids. Han er naturligvis from, d. v. s. forholdsvis gavmild mod de af hans Slægt grundlagte og til den knyttede Klostre, dertil vennesæl og gavmild mod sine tro Mænd. Væsenligere er det, at Widukind gentagne Gange udtrykkelig fremhæver, at han er mere vedholdende i sine Foretagender end nogen anden; dette alene forklarer hans Overlegenhed i Samtiden. Iøvrigt er han langt mere urgermansk end Karl den Store havde været. „Hans Aandsevner er vidunderlige, thi efter Dronning Ediths Død lærte han Bogstaverne, som han forhen ikke havde kendt, saa godt, at han nu fuldstændig kan baade læse og forstaa Bøger. Desuden kan han (foruden Tysk) tale baade Romansk (d. v. s. Fransk, ikke Latin, som han slet ikke forstod) og Slavisk; dog benytter han kun sjældent disse Sprog. Han er maadeholden med Søvn, og mens han sover, taler han bestandig, saa man kunde tro, han altid er vaagen. Han er en ivrig Jæger og elsker Brætspil; han øver jævnlig Rytteridræt med kongelig Anstand. Hertil kommer saa hans vældige Legem, der røber hans kongelige Værdighed. Hans Haar er graanet, hans Øjne funkler og udstraaler en Glans, der rammer brat som et Lyn. Hans Ansigtsfarve er rødlig; han bærer et langt Skæg, hvilket ikke stemmer med gammel Skik. Hans Bryst er haaret, næsten som var det dækket af en Løvemanke. Han gaar altid klædt paa hjemlig Vis og har aldrig brugt fremmede Moder. Man forsikrer, at saa ofte han skal bære Kronen, bereder han sig dertil ved Faste". Den latinske Lægmandsdannelse, der var en Pryd for Karl den Store og hans Kres, er aldeles uddød og

231. Mønt fra Otto I.s Tid.
Slaaet i Strassburg af Biskop Udo.
Indskrift: Otto Rex Pacificus — Argentina Uoto.

med den enhver verdenshistorisk Idé. Kun hos nogle af Kongehusets Kvinder findes Antydning af litterære Interesser, som hos Abbedisserne Mathilde i Quedlinburg og Gerberga i Gandersheim, Ludolfingernes Familieklostre. I Gandersheim levede paa Ottos Tid som Nonne den mærkelige Digterinde *Hrotsvitha*, der (paa Latin) forfattede episke Digte om Kejserens Bedrifter og om Klostrets Historie, og til Guds og Jomfrustandens Ære en Række „Komedier", der er Tidens interessanteste Litteraturværk. I Form og Emnevalg vil hun efterligne den i Klostrene meget læste Terents, hvis Skildringer af alle Slags utilladelige Elskovsforhold har øvet en stærk Tillokkelse for Munke og Nonner. Hendes Formaal er at kristne den hedenske Digtning og gøre det forargelige opbyggeligt, ikke ved at fjerne de slibrige Optrin — thi derved vilde hendes Værk miste sin Tillokkelse og ikke opfylde sin Hensigt at fortrænge Hedningen — men ved at lade Komediernes Synderinder omvende sig, lovprise Jomfrueligheden og faa en salig Ende. Hendes Digtning er saaledes et lærd Sidestykke til en Evangelieharmoni („Kristus"), som en Munk ved Navn *Otfrid* i Slutningen af 9. Aarh. forfattede paa Modersmaalet for ved dette kristelige Heltedigt at modvirke og fortrænge den folkelige Heltedigtning, som han ringeagter og forarges over, og til de lidt ældre Digtninge paa Modersmaalet: „*Heliand*" (et Kristus-Epos hvor Frelseren er Folkekongen og Apostlene hans Hirdmænd, det hele en Omskrivning i oldsachsisk Aand af Evangelierne) og „*Muspilli*" (om Sjælens Skæbne efter Døden). I de nævnte Digtninge, latinske som tyske, er der en ikke ringe Virkelighedssans i den Forstand, at de søger Indgang i Folkets Fantasi ad den eneste fremkommelige Vej, gennem Erkendelse af hvad denne Fantasi overhovedet kan optage og arbejde med. Men der er intet Udsyn over Verden deri, intet der minder om Aachener-Vennekresens storladne verdenshistoriske Fantasier, intet der forklarer, hvorledes Kejsertanken kunde opstaa i en sachsisk Barbarhjerne. Og hos Widukind, hvor man dog snarest skulde vente det, findes ikke Antydning af storpolitisk Udsyn. Nu var ganske vist flere af Kongefamiliens Medlemmer Ærkebisper og Bisper — blandt dem Ottos Broder og stadige Raadgiver, Brun, Ærkekansler, Ærkekapellan og senere Ærkebisp i Køln — og da Kirken overhovedet var Kongens bedste Støtte, idet Otto i Administration, Retspleje, ja selv ved Ledingsopbud søger, i videst mulige Omfang, at benytte Bisper og Abbeder imod de stridige verdslige Stormænd, er det naturligt, at kirkelige Forhold maatte interessere ham meget. Om denne kirkelige Interesse kan have bidraget til at føre ham ind paa Kejserplaner er imidlertid meget tvivlsomt. Vi maa da søge til Italien for i Forholdene dér at finde Svaret.

Tidens Litteratur.

Hrotsvitha.

Otfrids „Kristus".

„Heliand" og „Muspilli".

Ottos kirkelige Interesse.

Kejserplaner.

Den almindelige Opløsning gjorde sig ogsaa gældende i Italien. Landet var jo ingen politisk Enhed, men delt mellem Byzans (Sicilien, Apulien, Calabrien) longobardiske Hertuger (Benevent, i 9. Aarh. delt i flere Fyrstendømmer som Benevent, Salerno, Neapel, Capua), Pavestaten, de frankiske Besiddelser og endel næsten uafhængige Byer. Hverken det longobardiske eller det frankiske Herredømme havde naaet helt at ødelægge Resterne af Oldtidens Kultur i de nordlige Dele af Landet, og i Syd vedligeholdt det byzantinske Herredømme, saa godt det under en stadig anspændt Kamp mod inden- og udenlandsk Vold

Opløsning i Italien.

Levninger af Oldtidens Kultur holder sig.

lod sig gøre, en Tilstand, der i hvert Fald var langt gunstigere end nordpaa. Men normanniske, ungarske og især saracenske Angreb hærgede Landet og forvildede Sæderne; og hertil kom saa, foruden evindelige Rivninger af dynastipolitisk Art, den ogsaa her indtrængende Feudalopløsning, begunstiget af den øvrige Ufred. Feudaliseringen, der hurtigst og grundigst angreb de frankiske Besiddelser og i denne Periode kun i ringe Grad trængte ind i de byzantinske Egne, har dog ikke ganske samme Karakter i Italien som i Frankrig og Tyskland, navnlig fordi det gamle Byliv adskillige Steder dannede faste Punkter i det øvrige Kaos.

Feudaliseringen mindre end i Frankrig og Tyskland.

Det byzantinske Landeje.

Siden Pippins Tid var det *byzantinske* Herredømme indskrænket til Syditalien og Sicilien. Det græske Element dér forstærkedes under Billedstriden, som ikke udstraktes hertil. Store Skarer af billeddyrkende Præster, Munke og Lægfolk indvandrede fra forskellige Egne af det byzantinske Rige, og henved 200 Klostre af Basiliosordenen grundlagdes i 8. og 9. Aarh. og bidrog til at sprede og opretholde byzantinsk Kultur. Under vanskelige indre Forhold i Byzans kom saa imidlertid de saracenske Hærgninger. I Løbet af 9. Aarh. erobredes Sicilien, og herfra angreb Saracenerne Syditalien, men da Kejser Basilios i 867 havde faaet Magten i Byzans og ordnet den gamle Kulturstats sejge Magtmidler, kom der ogsaa Fart i Kampen mod Saracenerne; i en Række vældige Søslag ødelagde Basilios' Admiraler Sørøverflaaderne, saaledes at Calabrien og det meste af Apulien, trods jævnlig fornyede Angreb, bevaredes for Byzans og ved omfattende Kolonisationer og ved en dygtig Styrelse kom til Kræfter igen. I 10. Aarh. er navnlig Calabriens Befolkning græsk i Sind, Sæder og Sprog.

Longobarder.

De *longobardiske* Smaastaters Politik er ganske planløs; til Tider er de Byzantinernes Forbundsfæller, oftere dog det modsatte. Derimod er de betydeligste *Handelsbyer* som Venedig, Neapel, Amalfi, Gaeta, der er saa godt som uafhængige og har Kontorer og Handelsprivilegier i den byzantinske Orient, altid saa vidt muligt trofaste Forbundsfæller for Byzans. Dette gælder især Venedig, der allerede, i rigtig Erkendelse af Værdiforholdet mellem frankisk og byzantinsk Kultur, havde besvaret Pippin den Lilles Opfordring om Tilslutning med: Vi ønsker at staa under Romernes Basileus, ikke under dig. Lige til Korstogstiden er Venedig nøje knyttet til Byzans, hjælper det med Tropper og Flaader, samler Rigdomme og opbygger og udvikler en udpræget byzantinsk Kultur ved en stadig Handelsforbindelse med Orienten.

Handelsbyer.

Rom.

Størst Interesse for Vesteuropa maatte dog Forholdene i *Rom* have. Den gensidig nyttige Forbindelse mellem Frankerriget og Paven, som Pippin og Karl den Store havde tilvejebragt, svækkedes ganske naturlig i 9. Aarh. Vi har set, at overfor Ludvig den Fromme er det af Forgængerne tilvejebragte Forhold ganske vendt om (III, 295), og den pavelige Højhedsfølelse fik i Nikolaus I (858—67) sin virksomste Ordfører og i de pseudo-isidoriske Dekretaler (hvorom nærmere senere) sit foreløbig kraftigste Udtryk. Men denne Kraftudfoldelse var kun ganske kortvarig og fik foreløbig ingen nævneværdig Betydning. Den almindelige Opløsning gjorde sine Virkninger gældende ogsaa i Rom, hvor mere eller mindre tilfældig valgte, uduelige Paver væsenlig gik op i idelig skiftende

Nikolaus I.

Feudalfejder mellem tyske, franske og longobardiske Stormænd, medens Pavedømmets aandelige og politiske Myndighed svandt. Ved Aar 900, samtidig med at Forvirringen er paa sit højeste rundt om i Karolingerrigerne, ser det ud, som om ogsaa Pavedømmet skal feudaliseres. Ved Svig og Vold var i 891 den næsten 80aarige Formosus bleven Pave, og i sit korte Papat (891—896) var han stærkt optaget af Kejserkampene i Italien mellem Arnulf af Tyskland og Guido af Spoleto og dennes Søn Lambert. Han havde kronet Arnulf, og de longobardiske Hertuger var derfor hans Fjender. Efter hans Død lod den ubændige Lambert sit Raseri gaa ud over hans Lig. Han fik den følgende Pave, Stefan VI, til at stævne den døde for en romersk Synodes Domstol under Anklage for i levende Live at have tilranet sig St. Peters Stol paa syndig Vis. Liget blev i stærkt forraadnet Tilstand — det havde allerede ligget begravet i 9 Maaneder — revet ud af Kisten og, klædt i paveligt Skrud, sat paa en Trone i Retssalen, hvorpaa Processen begyndte. Resultatet blev naturligvis, at hans Paveværdighed kendtes ugyldig; Klæderne blev revne af Liget, de tre Fingre paa højre Haand, hvormed den levende Pave havde svoret falsk, blev huggede af, og Liget blev slæbt ved Fødderne gennem Roms Gader og kastet i Tiberen. Den tyskvenlige Krønikeskriver Liudprand, Otto I.s samtidige, fortæller, at nogle Fiskere en Tid efter fandt Liget og førte det tilbage til Peterskirken, hvor alle Helgenbilleder bøjede sig i Ærefrygt for den ulykkelige Pave. Fra 896—904 var der 8 Paver, indsatte, afsatte, forjagede eller myrdede af indbyrdes fejdende Stormænd. Feudalvildskaben skyller op over selve Pavestolen. I 904 bliver Sergius III Pave, hjulpen dertil af en fornem Romerinde Theodora, hvis Datter Marozia var hans Elskerinde; en anden Datter, den yngre Theodora, sætter i 914 sin Elsker, Ærkebispen af Ravenna Johan X paa Pavestolen. De to Søstre, Marozia og Theodora, lige rænkefulde, troløse og lidenskabelige og i disse Egenskaber vistnok alle Samtidens Mænd overlegne, blev Dødsfjender. Marozia havde ægtet en longobardisk Stormand, Alberik, der, foruden at være Hertug af Spoleto, en Tid lang under Johan X.s Papat var Roms verdslige Herre. Søsterfejden bragte Brud mellem Johan og Alberik; den sidste kaldte Ungarerne til Hjælp men faldt selv. Marozia ægtede nu Markgrev Guido af Toscana, som skaffede hende Hævn over Paven, der døde i Fængsel 928. I 931 fik hun sin Søn (med Pave Sergius) Johan XI paa Pavestolen.

Pave Formosus.

Liget for Domstolen.

Theodora og Marozia, Pornokratiet, Skøgestyret

Under alt dette var ogsaa Kejsertraditionerne opløste i Vold og Svig. Efter Lamberts Død 898 var Ludvig af Provence, Bosos Søn bleven kejserkronet i Aaret 900. 5 Aar efter overfaldt Berengar af Friaul ham, lod hans Øjne udstikke og sendte ham tilbage til Provence, hvorpaa han selv nogen Tid efter af Johan X blev kronet til Kejser. Mod ham samlede Markgrev Adalbert af Ivrea et Stormandsforbund og tilbød Kong Rudolf af det cisjuranske Burgund Værdigheden. Berengar kaldte Ungarerne til Hjælp men blev snigmyrdet i 924. Under saadanne Forhold blev Kejserværdigheden et Navn, der i Virkeligheden ikke betød andet end alle de øvrige feudale Betegnelser for stridende Stormænd. Kroningen i Rom hører da ogsaa nu op, medens „Konger af Italien", kronede i Pavia, vedblivende forekommer, men næsten i ligesaa titulær Forstand.

Stridigheder om Kejsernavnet.

I 926 fik Grev Hugo af Provence Magten og stræbte yderligere efter Kejserværdigheden og Herredømmet over Rom. For at opnaa det ægtede han Marozia. De romerske Stormænds Trods og hans eget troløse Hovmod bragte dog hans Planer til at strande. En af Marozias egne Sønner, Alberik, Pavens Broder, ordnede Modstanden imod ham og fordrev ham i 932. Alberik blev nu i en Aarrække Roms og Pavestatens Herre; „alle Romeres Fyrste og Senator" kalder han sig, medens Paven kun beholdt den rent kirkelige Myndighed, der i Forvejen var saare ringe. Hermed er ogsaa Rom og Pavestaten feudaliseret. Et Aarhundredes voksende Vildskab har præget Livet, baade det verdslige og det kirkelige, der bliver omtrent lige saa raat her som Nord for Alperne. Dog, medens Nord for Alperne den nøgne Raahed bevæger sig mellem Vildskab og Anger, frastødende ved den holdningsløse Svingen frem og tilbage mellem de barbariske Instinkter og Rædslen for Syndens Følger, er det som om noget af Oldtidstraditionerne endnu hos mange Italienere ligesom forsoner Modsætningerne og gør Sanseligheden mere frisk, mindre karakterødelæggende, saa den ikke blot synes en Last men ogsaa en Lyst. Den hele Opløsningstilstand har sin samtidige, sympatisk-forstaaende Historieskriver i Liudprand, Biskop i Cremona, en livlig, lettroende og overfladisk Intrigant, der som Otto I.s tjenstivrige Tillidsmand oplevede adskilligt og uden større Forargelse beretter iflæng om Svig og Vold, om Mord og Hor, øvet af Læg og Klerk. Betegnende for den grænseløse Opløsning men ogsaa for en vis antikhedensk forsonende Grundstemning er hvad han fortæller om Kong Hugos Familieliv. „Blandt Kong Hugos mange Friller var der særlig tre, som han elskede med utérlig Attraa: Pezola, en Kvinde af ringe Trællebyrd, med hvem han havde en Søn ved Navn Boso, som han gjorde til Biskop i Placentia, dernæst Rosa, Datter af en fornem Mand i Pavia (som Hugo forøvrigt nogle Aar før sin Forbindelse med Rosa havde ladet halshugge); hun fødte ham en underskøn Datter; endelig Stefania, en romersk Kvinde, med hvem han fik en Søn ved Navn Tetbald, som han senere gjorde til Ærkediakon i Milano. Men i Folkemunde kaldtes Pezola Venus og Rosa Juno paa Grund af deres indbyrdes Had og Skinsyge; Stefania kaldtes Semele." Den Art kirkelige Embedsbesættelser, der her omtales, og som i dette Tidsrum hører til Dagens Orden, maatte, selv om ikke Tidens Vildskab iøvrigt virkede med, ødelægge Kirke- og Klostertugt. En enkelt Beretning om Klostret Farfa i Sabinerbjergene er oplysende. Det rige Kloster var bleven plyndret og brændt af Saracenerne, og Munkene var flygtede, men ved Aar 925 vendte de tilbage, og ved Hjælp af de rige Indtægter fra det store Jordegods blev Klostret genopbygget. Men Munkenes Sæder var bleven forvildede, og to af dem, Campo og Hildebrand, dræbte Abbeden og indsatte sig selv i hans Sted. De tog Kvinder til sig, og Campo fik 3 Sønner og 7 Døtre, som opdroges og udstyredes paa Klostrets Bekostning. En af Døtrene blev gift med en Jøde, der ligesom de andre Svigersønner fik store Stykker af Klostergodset. Hildebrand udstyrede sine talrige Børn paa lignende Maade. Ogsaa Munkene tog sig Kvinder og boede med dem omkring paa Klostrets Gaarde. De kom kun til Klostret en Gang imellem om Søndagen for at læse eller høre Messen og vendte straks tilbage til deres Familie, oftest med stjaalne

Alberik, Romernes Fyrste og Senator.

Opløsningstilstanden i Italien.

Hedensk Livslyst.

Kong Hugos Elskerinder, Venus, Juno, Semele.

Livet i Farfaklostret.

Kirkekar og Kirkeprydelser, som de lod omsmedde til Smykker for deres Kvinder. Endelig blev der fra Rom sendt nogle Munke for at haandhæve Klostertugten, men de maatte i den yderste Livsfare straks flygte igen. Saa blev der sendt en Abbed, der skulde hævde Pladsen ved Siden af de to andre, men han blev forgivet. Hans Efterfølger hævdede ganske vist Stillingen, men kun ved at leve paa samme Maade som de andre. Da han blev anklaget for Ægteskabsbrud, sonede han Straffen ved en Bøde, som han betalte af Klostrets Midler.

Alberiks 16-aarige Søn Octavianus bliver Pave og kalder sig Johan XII. 955—964.

Alberik døde 954. Romerne havde svoret ham, at de, naar Pavestolen blev ledig, vilde vælge hans unge Søn Octavianus til Pave, og virkelig blev han ogsaa, 16 Aar gl., valgt i 955. Han antog Navnet Johan XII og er Grundlægger af den senere fulgte Skik, at den valgte Pave antager et andet Navn. Nu var kirkelig og verdslig Myndighed igen forenet, men det var sket under næsten feudale Former, og Drengepavens 9aarige Papat er da ogsaa en fortsat Fornedrelsestid for Pavedømmet, en lidet værdig Baggrund for Ottos Kejserkroning. Der skulde endnu gaa lang Tid, inden den sædelige og politiske Genrejsning forberedtes og fuldbyrdedes, der paa ny kunde gøre Rom til Folkenes Fører. Forfaldet i Rom virkede naturligvis ikke blot i Italien men rundt om i Romerkirkens Lande og øgede de ulykkelige Virkninger af de øvrige opløsende Kræfter. Dette viste sig tydeligst deri, at det blev færre og færre Sager, der sendtes til Afgørelse i det pavelige Kancelli; men det er sandsynligt, at Aarsagen hertil dog lige saa meget maa søges i de stedlige Feudalherrers Vold og Griskhed som i dalende Agtelse for Roms Afgørelse eller voksende Sløvhed i Rom. Traditionen virkede trods alt til at vedligeholde nogen Forbindelse. Ærkebisperne vedblev at hente deres Udmærkelsestegn, Palliet, i Rom, ligesom Oprettelsen af nye Bispedømmer stadig stadfæstedes af Paven. Og i 10. Aarh. begynder, oprindelig uafhængig af Rom, det Arbejde for Genrejsningen af Kirke- og Klostertugt, der udgaar fra det franske Kloster i Cluny, og som senere skulde blive Pavedømmet og Klosterorganisationen en mægtig Støtte.

Roms Anseelse daler.

Otto I.s og Karl den Stores Kejserplaner.

Otto I og det Slægtled, han tilhørte, kunde under saadanne Forhold, hvor Feudalopløsningen gennemtrængte alt og alle, umulig have kirkepolitiske Planer som Karl den Stores, og der er da heller ikke i Samtiden noget, som, endog blot fjernt, minder om de Idéer, der i Vennebrevene i 790erne udvekslede mellem Tidens Kyndigste. Men der er paa den anden Side ingen Tvivl om, at Karl den Stores Kejserkroning virkede forbilledlig baade for Otto og for alle dem, der sukkede under Samtidens Elendighed og ventede Frelsen fra et styrket og renset Pavedømme støttet af den mægtigste Fyrstes Kejserdømme. Blændværket fra 800 virkede dobbelt blændende halvandet Hundred Aar senere. Alligevel er det Forhold af feudal og familiepolitisk Art, der hidfører Afgørelsen.

Berengar af Ivrea strides med Kong Hugo og hans Søn Lothar.

I over Tusind Aar havde Sydens Lande lokket Germanerne, og denne Higen mod Syd vaktes netop nu stærkt af en Række øjeblikkelige Forhold, saa den drog Otto og Tyskerne bort fra den nærliggende og naturlige Opgave at udnytte Havet mod Nord, vinde trygge Grænser mod Slaver og Daner eller erobre deres Lande. Markgrev Berengar af Ivrea, Sønnesøn af Kongen og Kejse-

ren af samme Navn, flygtede i 940, forfulgt af Kong Hugo, til Otto og hyldede ham som sin Lensherre for at faa hans Hjælp mod Hugo. Da denne døde 946 og hans Søn Lothar i 950, blev Berengar valgt til „Konge af Italien". For at sikre sit og sin Søn Adalberts Herredømme vilde han tvinge Lothars Enke Adelheid til Ægteskab med Adalbert, men Adelheid bad Otto, sine Forfølgeres Lensherre, om Værn, og Kongen drog da, i et Pusterum mellem Fejderne, i 951 til Italien og skaffede sig ved at ægte Adelheid den Legitimitetsadkomst, som Berengar og Adalbert forgæves havde efterstræbt, og tvang de to selvraadige „Konger" til at forny deres Hyldingsed. Men ud over dette opnaaede Otto denne Gang intet. Til Rom vovede han sig ikke, da Alberik nægtede ham Adgang. Sønne- og Hertugfejder og Krigen med Ungarerne optog ham i de følgende Aar saa meget, at Berengar temmelig uhindret kunde føre sit vilde Regimente i Norditalien og efter Alberiks Død i 954 ogsaa true Pavestaten, som Drengepaven Johan XII ikke evnede at værge. Først i 961, da der atter var et Pusterum mellem Fejderne hjemme, drog Otto vistnok efter den truede Paves Opfordring igen til Italien. Han blev kongekronet i Pavia; Berengar trak sig uden synderlig Modstand tilbage for de tyske Krigere, og Otto holdt endelig sit Indtog i Rom, hvor Paven kronede ham til Kejser 2. Februar 962. Faa Dage efter bekræftede Otto de gamle Privilegier og Gavebreve fra Karl den Stores og Ludvig den Frommes Tid, der overlod Paven Rom og Ravenna, en Del af Toscana og Campanien, Neapel og Gaëta m. m., „hvis han med Guds Hjælp kunde blive Herre derover". Omvendt „svor Paven og alle Stadens Stormænd paa den hellige Peters dyrebare Legeme den Ed, at de aldrig vilde holde med Berengar eller med Adalbert, hvorefter Kejseren straks drog tilbage til Pavia", men tillige havde Paven svoret, at enhver fremtidig valgt Pave først skulde kunne indvies efter at have svoret Kejseren Troskab.

Otto I ægter Lothars Enke Adelheid og arver dermed Krav paa den italienske Krone.

Ottos Tog til Italien.

Otto I krones til Kejser i Rom 962.

Tilsyneladende er der da en vis Lighed med Begivenheden i 800, men i Virkeligheden var alt forskelligt, og Forskellen har sin Rod i den i Mellemtiden fuldbyrdede feudale Barbarisering baade af Stat og Kirke. Det er allerede paafaldende, at Otto uden paaviselig Uvilje lader den højst uværdige, ungdommelige Pave, hvis Laster og Forbrydelser var landskendte, lede de pompøse Ceremonier, end mere at Kejseren straks efter Kroningen i rigeligt Maal bekræfter Donationer og Privilegier, uden at der spores nogen Tilbøjelighed til at undersøge end sige straffe de grove Misgerninger, der saa aabenbart gjorde Johan uværdig til at sidde paa Sankt Peters Stol. Men det kan altsammen forklares. Lige før Kroningen paalagde Otto en af sine tro Mænd at holde Øje med de nærmeststaaende Romere i Kirken: „du kan altid faa Lejlighed til at bede saa meget du ønsker, naar vi er komne ud af Byen igen". Otto selv var paa det rene med Stillingens Utryghed. Der er en Afgrund mellem denne Frygt for Øjeblikkets Farer, der viser hvor uforberedt denne som næsten enhver anden politisk Handling var og maatte være, og saa Karl den Stores længe forberedte Romertog i 800. Begivenhederne i de nærmeste Aar efter 962 viser da ogsaa, hvor løs Grunden var. Paven ændrede straks Politik. Han indlod sig med Berengar og med Kejseren i Byzans, ja søgte at hidse Ungarerne til nye Indfald

Ottos Stilling utryg og hans Magt ringe i Italien.

i Tyskland. 963 drog Otto da paany mod Rom. Paven flygtede. Kejseren sammenkaldte en Synode, der afsatte Johan efter at have dømt ham skyldig i alle Slags Udskejelser, Mord, Mened, Helligbrøde. En romersk Lægmand blev Pave under Navnet Leo VIII, men faa Dage efter rejste Romerne sig mod Otto, der kun med den yderste Nød fik Rejsningen slaaet ned, hvorefter han forlod Byen. Straks derpaa drog imidlertid Johan derind og forjog Leo, og selv efter Johans Død i 964 vilde Romerne ikke taale den kejserlige Pave men valgte en anden. Kampene fortsattes lige til Ottos Død. Oftest var det selve Byen Rom, der med stadig lige stor Spændstighed rejste sig mod Storrigets Konge, undertiden alene, undertiden støttet af Berengar eller en anden Stormand. Det laa netop i Feudalvæsenets Natur, at næsten enhver Kamp var endeløs, fordi Vilkaarene idelig skiftede paa begge Sider, fordi det aldrig lykkedes at forene saa mange Kræfter paa den ene eller paa den anden Side, at en endelig Afgørelse hidførtes. Hvad der imidlertid sikkert opnaaedes var et i Folket udbredt Had til Tyskerne, et Had, der i hele den følgende Tid gjorde det i sig selv saa svage tysk-romerske Kejserdømmes Stilling endnu vanskeligere, end det efter sit hele løse Grundlag i Forvejen var.

Kampe mellem Romerne og Kejseren.

Tyskerhad.

Mellem Slagene havde Otto faaet sin og Adelheids unge Søn Otto kejserkronet i Rom 967, og kort efter søgte han i Byzans en Brud til den unge Kejser. Den byzantinske Magt i Syditalien viste sig stadig saa stærk, at det var umuligt at komme uden om den. En Sendefærd med den græskkyndige Biskop Liudprand af Cremona som Ordfører blev sendt til Konstantinopel for paa Ottos Vegne at bejle til Prinsesse Theofano. Liudprand har selv givet en livlig og uforbeholden Skildring af den mislykkede Færd. Kejser Nikeforos var ikke i ringeste Maade imponeret af den tysk-romerske Kejsers Storhed og nægtede paa en yderst saarende Maade at lade en Prinsesse af Blodet ægte den fremmede Barbar. En af de Samtaler, Liudprand gengiver, viser, hvor klart den græske Kejser saa' Svagheden i det vesteuropæiske Feudalkongedømme, samtidig med at han og hans Omgivelser med nedarvet Hovmod foragtede Barbarernes Levevis. Da Bispen brovtende havde talt om sin Herres Magt, afbrød Nikeforos ham: „Du lyver. Din Herres Krigere forstaar hverken at ride eller at kæmpe ordenlig til fods. Deres store Skjolde, deres tunge Brynjer, deres lange Sværd og tunge

232. Otto II og Theofano.
Byzantinsk Elfenbensarbejde. (Cluny-Museet i Paris).

Biskop Liudprand bejler i Byzans til Prinsesse Theofano for Ottos Søn.

Den græske Kejser haaner den tyske og hans Folk.

Hjælme hindrer dem i at kæmpe ordenlig, og med et Smil føjede han til: det er ogsaa nogle Fyldebøtter; deres Mod er en Rus, deres Tapperhed er Fuldskab; naar de ikke har Bugen fuld, er de sløve, og naar de er ædru, er de fejge. Din Herre har jo heller ingen Flaade. Jeg alene har tapre Søfolk, og jeg skal nok angribe ham med mine Skibe, ødelægge hans Kystbyer og lægge i Aske alt hvad der ligger nær ved Floderne. Og hvordan vil han vel ogsaa med sine faa Krigere kunne modstaa mig til Lands? Hans Søn var hos ham, hans Hustru var hos ham, og der var Sachsere og Schwabere og Bajrere og Italienere, og han kunde ikke erobre en lille Flække, der gjorde Modstand — hvordan skulde de kunne modstaa mig, naar jeg kommer? . . . .“ Liudprand, der blev syg af Ærgrelse i Konstantinopel, maatte fuld af Had og Bitterhed vende hjem med uforrettet Sag, men da Nikeforos kort efter under en Paladsrevolution — en byzantinsk Sædvane, som det nordiske Kongedømme ganske vist havde det Fortrin at være temmelig ukendt med — var bleven myrdet 969, og da Morderen, Johannes Zimiskes, var bleven Kejser, indvilgede denne i Ægteskabet, der indviedes i Rom 972. — Overfor Kalifen i Cordoba, Abd-er-Rahman III, maatte Otto døje lignende Ydmygelser som i Byzans og erfare, at hans klingende Titler ikke vurderedes saa højt som i Karl den Stores Dage.

Kejser Nikeforos myrdes; hans Efterfølger indvilger i Ægteskabet mellem Prins Otto og Theofano.

Begivenhederne efter Otto I.s Død (973) viser, at den hele Usikkerhed, i Tyskland som i Italien, ikke er foreløbig og forbigaaende, eller en Følge udelukkende af, at Opnaaelsen af et stort Maal har kostet store Anstrengelser, hvoraf det sikre Udbytte først kan nydes af en lykkeligere Efterslægt. Feudalvæsenets paa de enkelte Personligheder byggende Samfundsorden er efter sin inderste Natur usikker, fremmed som den er for Værdien af abstrakte Institutioner, der virker udover og tildels uafhængig af Personlighederne og Slægten. Derfor bliver selv Kirkeorganisationen stadig svagere i disse Aarhundreder, om den end i Kraft af sine Traditioner, der trods alt endnu gennemtrænger adskillige Bevidstheder, saa Feudalaanden ikke naar at faa Magt over dem, er Bærer af den eneste virkelige Samfundsaand, Tiden kender. Otto I.s Historie er Historien om en uafbrudt Række af Fejder, hvis Omraader og Genstande uafladelig skifter, saaledes at Otto selv det ene Aar kæmper paa Livet løs med Mænd, der Aaret før var hans „tro Mænd“. I denne evige Utryghed er der hverken Tanke eller Mulighed for Organisationsplaner ud over Dagen og Vejen. Kejserværdigheden er i og for sig lige saa utryg som alt det øvrige, men den søges opretholdt paa Bekostning af alle nærmere liggende Opgaver, den er Romantikken i Feudaltidens barbariske Statskunst.

Den feudale Samfundsordens Usikkerhed.

Otto II.s 10aarige Regeringstid er ikke væsenlig forskellig fra den foregaaende Tid. Hertugerne gør Oprør, Slaverne og Danerne hærger. Mod de sidste synes Kampen at have været lettest. Allerede i 974 brød Otto igennem Dannevirke, men noget bestemt om Kampens Gang og Resultater vides ikke. De oprørske Hertuger lykkedes det først 978 at bringe til foreløbig Ro. Kampen med Slaverne var endeløs, thi, siger Præsten Helmold i sin *Slavekrønike* „baade den mellemste og den tredje Otto var optagne af Krigen i Italien; derfor begyndte Slaverne i deres Fraværelse i stedse højere Grad at sætte sig op baade mod

Otto II (973—983).

Guds Bud og Kejsernes Befalinger". I Rom havde en stedlig Stormand, Crescentius, Søn af den yngre Theodora, vundet en lignende Stilling som Alberik tidligere. 974 lod han Ottos Pave, Benedikt VI, fange og myrde. Den ny Pave, Bonifacius VII, holdt sig dog ikke længe, og under blodige Fejder indsattes en kirkelig interesseret Mand, Benedikt VII, der fik Lov at dø i Fred. En gold Krig med Kong Lothar i Frankrig (III, 325) forhalede Ottos Komme til Italien til 980. Rom var i dette Øjeblik rolig, men i Syditalien kæmpede Saracenerne og Grækerne. I Haab om at kunne udnytte denne Kamp paa begge Parters Bekostning drog Kejseren Syd paa, men alle Planer strandede paa den snilde byzantinske Politik. Grækere og Saracenere forenede sig imod ham, og han led et fuldstændigt Nederlag. Han døde i Rom 983, 28 Aar gl., og paa ny svulmer den feudale Energi op mod den „Regering", Adelheid, Theofano og Ærkebispen af Mainz dannede for den 3aarige *Otto III.* En af de oprørske Stormænd, Otto II.s Fætter og bitreste Fjende, Hertug Henrik den Stridbare af Bajern fik en kort Tid Barnet i sin Magt og prøvede paa som dets Formynder at vinde Kongenavn. Andre Stormænds Modstand, der dels skyldtes legitimistiske Skrupler dels Frygten for i Henrik at finde en kraftigere Lensherre end i Barnet og dets Formyndersker, nødte ham til at udlevere Otto igen, dog mod Sikring af Hertugdømmet i Bajern. Medens nu Hertuger og Herrer Riget over gør hvad de har Lyst til og Fjender hærger Grænserne, opdrages Kongebarnet til en romantisk Fantast, til at svælge i romerske og byzantinske Forestillinger, der var den tyske Virkelighed saa fjerne som muligt. Otto III, der i sine Forsætter og Handlinger viser sig som en overspændt Taabe, har den historiske Interesse, at han er en Levendegørelse af alle de kirkelige og politiske Munkefantasier og Kvindedrømme, der kunde fostres i de ulykkelige og vankundige Tider omkring Aar 1000; han er, fremfor nogen anden Fyrste, Romantikeren paa Tronen.

Crescentius i Rom.

Otto III (983—1002).

Romantiker paa Tronen.

233. Bernward-Søjle i Hildesheim. (Fodstykket moderne.)
Otto III.s Lærer Bernward, der 993 blev Biskop i Hildesheim, var ivrig for at ophjælpe sit Bispedømme og gøre Hildesheim til et sachsisk Rom, smykket med Malm- og Guldsmedearbejder efter italiensk Mønster.

De romerske Feudalslægter fortsatte deres vilde Fejder med de skiftende Paver som Førere eller Syndebukke. Bonifacius VII, som det tyske Parti i Rom havde forjaget i 974, kom tilbage 984 og tog Otto II.s Pave, Johan XIV til Fange, indespærrede ham i Engelsborg, sultede ham og lod ham tilsidst dræbe. En ny

Kampene om Rom.

Crescentius den yngre. Crescentius, Søn af den forrige, tog kort efter Magten i Rom; Bonifacius blev myrdet, og den ny Pave, Johan XV, var Crescentius' lydige Tjener, der solgte Embeder og Privilegier til Fordel for ham og indespærredes eller joges væk, naar han prøvede paa Modstand. Medens Partispændingen i Rom er paa sit højeste, kommer saa den 16aarige Otto III i 996 til Italien, drømmende om med ét Slag at forny baade Pave- og Kejserdømme. Et lille Tilskud af Haab og Mod var nok til i Øjeblikket at bringe det tyske Parti ovenpaa. Heldet kom til: Pave Johan døde; en Tysker, Ottos Fætter og Kapellan Bruno blev valgt til Pave under Navnet Gregor V; han kejserkronede den tillidsfulde Yngling, for hvem alt syntes at føje sig. Det skete i Maj. I September, da Kejseren var vendt tilbage til Tyskland, gjorde Romerne ledede af Crescentius Oprør, forjog den tyske Pave og valgte i Stedet, i Forstaaelse med Byzans, en Græker, der lige til da havde staaet Otto og Theofano nær; han tog Navnet Johan XVI. Otto drog igen til Rom i 998. Crescentius og hans Tilhængere forskansede sig i Engelsborg og i andre Bygninger, der indrettedes til Værn (deriblandt ikke faa af Oldtidens solide Bygninger, der endnu fandtes i mere eller mindre ruinagtig Tilstand), medens Paven overlodes til sin Skæbne. Han prøvede at flygte men blev greben; hans Næse, Tunge og Øren blev afskaarne, hans Øjne udstukne, og det mishandlede Legeme slæbt igennem Gaderne. Gregor V kom tilbage. Crescentius maatte overgive sig og blev dræbt. Tyskerne var paa ny ovenpaa, og ved Gregors Død i 999 fik Otto atter en af sine Venner paa Pavestolen,

Gerbert, Sylvester II. Franskmanden *Gerbert*, en lærd, klog, rænkefuld og ærgerrig Mand, der i sin Ungdom havde studeret i Spanien og dér tilegnet sig en i det kristne Europa enestaaende Indsigt i Matematik og Naturvidenskab (der dannede sig senere Sagn om, at han var indviet i den sorte Kunst og havde forskrevet sig til Djævlen) og siden som Lærer i Reims og som Ærkebiskop i Reims og Ravenna var med i en Mængde politiske Intriger mellem Ottonerne og de franske Konger. Som Pave antog han Navnet Sylvester II. Den unge Kejserfantast og den graanede Intrigant enedes nogenlunde om Magtfordelingen; Paven tog Virkeligheden og lod Kejseren tumle sig i Drømme. En afgørende Forandring til det bedre syntes at indvarsles for Pavedømmet. Sylvester hævdede flere Gange Roms Myndighed baade overfor verdslige Feudalherrer og overfor Bisperne, og just i hans Tid syntes den romerske Kirkeordning at skulle faa fast Fod i Polen og Ungarn, men hans Papat (999—1003) var for kort til at fæstne det vundne. Imens arbejdede Otto rastløs med sine Fantasier, besat som han var af romantiske Fortidstraditioner. I Aaret 1000 lod han i Aachen Karl den Stores Grav aabne som for paa dette Sted at faa Indvielse til det høje Hverv, han troede sit: at forene den aandelige og verdslige Magt og derved genføde Verden. Paa hans Segl findes Billedet af en Kvinde, der forestiller Rom, og Indskriften: „Genoprettelse af Romerriget". Hans Hof indrettes efter byzantinsk Mønster med nøjagtige sindrig-latterlige Regler for Ceremonier og Dragter, og i 1001 drog han til Rom igen i den Hensigt at blive der. Men Virkeligheden slog sammen om ham. Romerne gjorde Oprør og belejrede hans Borg paa Aventinerhøjen. Overspændt og dybt krænket talte han oppe fra et Taarn til de utak-

nemlige: „Er I dem, jeg kaldte mine Romere, dem for hvis Skyld jeg forlod mit Fædreland og min Slægt? For jer Skyld har jeg ofret mine Sachsere, mine Tyskere, mit eget Blod ... Og I forlader eders Fader, I myrder mine tro Mænd, I jager mig bort." Skønt Romerne synes at have fortrudt Oprøret, var Ottos Sind knækket. Han døde i Januar 1002 og blev, efter sit Ønske, gravsat i Aachen.

Tyskland var mere opløst end nogensinde, og i Italien herskede der samme Forvirring som tidligere. Otto var sønneløs. En Markgreve af Ivrea blev umiddelbart efter hans Død kronet til Konge af Italien. I Rom tog en Søn af Crescentius Magten og kuede Sylvesters Efterfølger Pave Johan XVIII. I Tyskland var der tre Tronkrævere, og en ødelæggende Landskrig var ifærd med at bryde ud, da Ærkebispen af Mainz drev igennem, at den ene af dem, Hertug *Henrik af Bajern*, Henrik den Stridbares Søn og af Ottonernes Slægt, blev kronet i Juni 1002. Hans Hverv var vanskeligt. Paa Tysklands Østgrænse er det ny Kongerige Polen en farlig Fjende, med hvem han maa føre en langvarig, ofte uheldig og i det hele resultatløs Krig, atter og atter lammet af Slægtfejder og Oprør i Tyskland selv, hvor han kun med yderste Møje opretholder et Skin af Overherredømme over Feudalherrerne, der i stadig større Omfang gennemfører Arvelighed for deres Len og er ganske uimodtagelige for Kongens og enkelte Bispers Stræben efter at gennemføre stedlig Landefred. Skønt overvejende optaget af Forholdene i Tyskland fortsætter Henrik dog den italienske Politik. Han opnaar i 1004 at blive kongekronet i Pavia og i 1014 at blive kejserkronet i Rom, men Herredømmet i Italien er ligesaa løst som før.

Henrik II „den Hellige" (1002—24).

234. Otto III.s Blybulle med Roma-Hovedet og Omskrift: Renovatio Imperii Romanorum.

Naar Henrik II.s Kongetid alligevel betegner en vis Opgang for Tyskland, ligger dette ikke i Svækkelse af det verdslige Feudalvæsen, men i at Kongen med større Kraft, i hvert Fald med større Held, søgte Bispernes og Klostrenes Medvirken. Den middelalderlige Overlevering har givet ham Tilnavnet „den Hellige", vistnok af en ret tilfældig Grund (en Munketradition opfattede hans barnløse Ægteskab som et Udslag af kønslig Afholdenhed) og ingenlunde fordi hans Kirkepolitik var egnet til at vinde Bifald hos Samtidens Præster. Han søger ganske vist blandt Bisper og Abbeder sine Raadgivere og Hjælpere mod de verdslige Vasaller, men hans kirkelige Adfærd har altid politiske Formaal og vækker oftest Modstand hos Kirkens egne Mænd. Det var saaledes paa Trods af Bispen i Würzburg, at han fik oprettet Bispedømmet Bamberg for derfra at kristne og fortyske Slaverne. Han udnævnte flere Gange Bisper paa egen Haand og efter eget Tykke, ligeledes Abbeder, og inddrager adskilligt Klostergods, som han saa forlener til Verdslige for hos dem at faa den nødvendige Støtte. Det

Henriks Samvirken med Prælaterne.

var vistnok den rette Vej, han var inde paa, men den tyske Kongemagt var i Virkeligheden for svag til, at Kirken, da den efterhaanden, neden- og indenfra, vandt Kraft igen, kunde finde sin Fordel i at gaa den verdslige Ordensstræben til Haande. Derfor førte Henriks Kirkepolitik ikke til Forbund med Kirken men til den Kamp, der er Hovedlinjen i det følgende Dynastis Historie.

ENGLAND.

De angelsachsiske Smaarigers indbyrdes Kamp i 7. og 8. Aarh. syntes længe gold. En Tid saa' det ud, som om Northumberland (med Kong Oswy, † 670) skulde faa Overmagten; i 8. Aarh. tilkæmpede derpaa Mercia sig en ledende Stilling (især under Kong Offa, † 794), men da ved Aar 800 *Egbert* af Wessex, der havde fundet Tilflugt ved Karl den Stores Hof, kom tilbage, vandt han, støttet af Karls Magt og Berømmelse, snart Herredømmet i Wessex og i 825 underlagde han sig Mercia.

Egbert af Wessex, Karl den Stores Samtidige, samler de angelsachsiske Riger.

De andre mindre Smaariger havde for længst mistet deres Selvstændighed og stod afvekslende under et af de tre nævnte Rigers Overhøjhed. I Aarene efter 825 gjorde Egbert sin Overhøjhed gældende over dem alle, men vel at mærke saaledes, at ethvert af dem vedblev at styres af Underkonger, dels af Rigernes gamle Kongeslægter dels af Egberts Slægt. Enheden var saaledes meget ringe, og naar den i den følgende vanskelige Tid dog stadig delvis opretholdtes, skyldes det væsenlig den kraftige Kongeæt, der efter karolingisk Mønster søgte Kirkens Støtte og hos den og dens Ledere, Ærkebisperne af Canterbury, mødte Ønsket om en stærk Enhed som Kirkens bedste Værn. Hertil kom, at Kongeættens Hovedland, Wessex, af Naturen var bedst værnet — ved Havet mod Syd og ellers rundt om ved store Skove eller ved flere Rækker af skovklædte Højdedrag — medens Northumberland og Mercia laa aabne for Skotterne fra Nord, for Irerne og Walesboerne fra Vest og Vikingerne fra Øst. Om Egbert og hans Æt havde faaet Held til at skabe et Storrige, en fast Enhed, er vel tvivlsomt; i hvert Fald kryssedes den politiske Udvikling straks af *de nordiske Vikinger*, hvis Angreb var begyndt endnu før Egberts Tilbagekomst fra Fastlandet.

235. Greensted Kirke ved Chipping Ongar, Essex.
Skibet er fra angelsachsisk Tid bygget af kløvede Egestammer; Tag og Portal fra 19. Aarh., Taarn og Spir fra før 1740, Koret rød Murstensbygning fra Henrik VII.s Tid.

Vikingeangreb.

De samme Aarsager, der muliggjorde Vikingernes Angreb paa de frankiske Kyster og forklarer deres Fremtrængen længere ind i Landet, gælder for England, kun at i England var Forholdene fra første Færd endnu gunstigere for de fremmedes Angreb. I Frankerriget var der i Begyndelsen af 9. Aarh. en vis

Statsenhed, og først dennes fremadskridende Opløsning muliggjorde de ødelæggende Tog ind i Landet og den endelige Bosættelse i Normandiet. I England er der fra Begyndelsen af ingen fast Organisation. Det er ikke blot de bratte Plyndringsangreb med hurtige Tilbagetog, der let lykkes, — fordi et Angreb den Gang altid havde Fordelen paa sin Side, navnlig da naar det kom fra Søen, idet Angelsachserne lige saa fuldstændig som Frankerne havde forsømt Søvæsenet, — men ogsaa Togene ind i Landet lykkedes oftest, fordi det angelsachsiske Krigsvæsen, hidtil kun øvet i Kamp mod de svage Kelter eller i indbyrdes Fejder, ikke havde udviklet sig væsenlig siden Indvandringen. De stedlige Ledingsopbud kendte kun lidet til Samvirken, og det var umuligt at holde dem længe samlede; enhver havde sit at skøtte hjemme. Vikingerne sloges for at slaas og plyndre; der var Sammenhold og Orden under Togtet; de udførte med samme Hurtighed og Energi et Tilbagetog og et Fremstød; atter og atter hændte det samme: et Kloster eller en By angribes, men inden den angelsachsiske Hær, stor eller liden, er kommen til Stedet, er Plyndringen fuldført og Fjenden forsvunden. Eller ogsaa har han forskanset sig paa en Høj bag Jordvolde og Palisader, et Værn, Angelsachserne ikke var fortrolige med og hvor Fjenderne oftest efter mange tilbageslaaede Stormangreb holdt sig saa længe, at Belejrernes Skare udtyndedes og opløstes. Da Vikingerne selv i større Tal havde bosat sig og faaet Særinteresser at varetage, blev Kampens Vilkaar ligeligere. De første Slægtled af professionelle Krigere havde haft alle Fordelene. I 10. Aarh. var deres Efterkommere Bønder. Da gaar Angelsachserne angrebsvis frem og benytter med Fordel Forskansninger o. a.

Ingen samvirkende Modstand mod Angrebene.

236. Angelsachsisk Kriger fra 9. Aarh. (Efter Evangeliebog i Lambeth Palads' Bibliotek.)

I det enkelte at følge Kampene er ørkesløst. De udvikler sig paa lignende Maade som i Frankerriget, kun at Fremgangen i England er hurtigere — for ikke at tale om de norske Bosættelser i Irland og paa Smaaøerne. Under Egberts Søn Ethelwulf satte Krigerne sig fast paa Øen Thanet ved Nordøstspidsen af Kent (850) og trængte i de nærmeste Aar derefter frem til Thamesmundingen, og i Treserne øgedes Angrebenes Voldsomhed stærkt, samtidig med at Fyrstefejder i Northumberland dér yderligere svækkede Modstanden. Frygtelige Plyndringer kendetegnede Vikingernes Fremtrængen; især gik det ud over Kirker og Klostre. Fra Northumberland kom Turen til Østangel, der angrebes baade fra Landsiden og Kysten. Underkongen, *Edmund*, blev fangen (870) og bunden til et Træ, hvorpaa der blev skudt til Maals efter ham, indtil han døde. Den dræbte Kristenkonge opfattedes af Folket som Martyr for Troen. I disse Kampe nævnes som Vikingehøvdinger Regnar Lodbrog og hans Sønner, hvis Vildskab og Vovemod Sagnene forherliger. Mercias Underkonge blev skatskyldig. Kun Wessex med Kent og Sussex holdt endnu Stand. Den unge Kong *Alfred* (871—901) døjede haarde Kaar i sin første Kongetid. Vikingernes Mængde synes netop

Vikingerne bosætter sig i Landet fra Midten af 9. Aarh.

St. Edmunds Martyrium.

Alfred den Store (871—901).

da stærkt øget, medens Englænderne snarest blev mere modløse. I Vinteren 877—78 saa' det mørkest ud. Northumberland, Østangel og Mercia stod under Vikingernes Herredømme; en af deres Høvdinger, Gudrum, tog London og rykkede ind i Wessex, hvis Indbyggere dræbtes, flygtede eller overgav sig. Kun en lille Skare samlede sig under Alfred, skjult og værnet af Skove og Sumpe. I Vaaren 878 stødte Mændene fra Somerset, Hampshire og Wiltshire til ham; alle toges i Ed, og ved Eddington „kæmpede Alfred mod hele Vikingehæren. Han jog den paa Flugt og forfulgte den til dens Forskansning, som han belejrede i 14 Dage. Saa gav Hæren ham Gisler og svor med mange Eder at ville forlade hans Rige og lovede, at Kongen skulde tage Daaben. Tre Uger efter indfandt ogsaa Kong Gudrum sig hos Alfred og lod sig døbe. Alfred stod Fadder og gav Kongen skønne Gaver". Saaledes lyder Beretningen om den afgørende Vending i Tingene, der førte til en formelig Deling af Landet, idet Alfred beholdt sit Hovedland, Wessex med Sussex og Kent og en Del af Mercia, medens Resten — Danelag, fordi „dansk", ikke engelsk Lov herskede der — kom under „Danskernes" Konger. Freden blev vel ikke stadig overholdt, og nye Vikingeflokke kom nu og da over Havet, men der var dog Tid og Mod til Samling. Alfred byggede Flaader og Fæstningsværker og omordnede Ledingsvæsenet. Det gamle Ledingsopbud kunde aldrig samles hurtig nok eller holdes samlet længe nok; nu ordnedes det saaledes, at Halvdelen af hvert Shires ledingspligtige opbødes, medens Halvdelen blev hjemme. Denne Halvhær var stærkere end den gamle hele Hær, ligesom Alfreds Halvrige var stærkere end Egberts hele Rige. Alfred indleder en Lovgivning, fortsat af hans Efterfølgere i Samraad med Stormændene, der til en vis Grad kan sammenlignes med de karolingiske Kapitularer, nye, skrevne Love om nye Forhold, gældende saalangt det engelske Herredømme naar, men gennemgaaende meget enkle Love, fortrinsvis om det nærmest fornødne, om Fredens Overholdelse. Atter og atter gentages og indskærpes det, at Freden ikke maa brydes; de vilde Vaner tæmmedes ikke let, og Kongen beder og overtaler ligesaameget som han byder og truer.

Riget deles, saa Alfred faar Sydengland, Vikingerne det nordlige: Danelag.

Alfred bedrer Ledingsvæsenet.

237. Angelsachsisk Døbefont i Stone, Buckinghamshire.

Hans Love.

Alfreds Efterfølgere vinder Vikingerigerne.

Alfreds Efterfølgere, Edvard (901—924), Ethelstan (924—940), Edmund (940—946), Edred (946—955), alle dygtige Mænd, gjorde Ende paa Vikingerigerne. De fremmedes Krigslyst tabte sig efterhaanden som de i større Tal blev bosiddende Mænd, og da der ingen væsenlig Forskel var mellem nordiske og engelske Samfundsforhold, og desuden en vis kirkelig Paavirkning, udgaaet fra Ærkebispen i York, med Tiden udjævnede de ydre Modsætninger i officiel Gudsdyrkelse

mellem Nordboerne og Englænderne, var der faa eller ingen Interessemodsætninger tilbage, uden forsaavidt enkelte nordiske Kongsemner prøvede paa at vinde Herredømme for sig. Det kraftigste Forsøg udgik fra Olaf Kvaran, der med Hjælp fra Skotland, Dublin og nordiske Kolonier i England sejlede opad Humber med en Flaade der angives til 600 Skibe og indtog York 937. *Nordboerne og Angelsachserne smelter let sammen.*

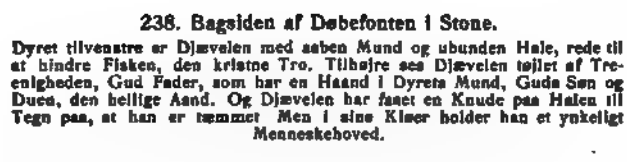

238. Bagsiden af Døbefonten i Stone.

Dyret tilvenstre er Djævelen med aaben Mund og ubunden Hale, rede til at hindre Fisken, den kristne Tro. Tilhøjre ses Djævelen tøjlet af Treenigheden, Gud Fader, som har en Haand i Dyrets Mund, Guds Søn og Duen, den hellige Aand. Og Djævelen har fanget en Knude paa Halen til Tegn paa, at han er tæmmet. Men i sine Kløer holder han et ynkeligt Menneskehoved.

Men Ethelstan fik i Hast samlet en Hær og slog ham ved Brunnanburh. 5 Konger og 7 Jarler, hedder det, laa paa Valen, og Slagets Ry fæstnedes i Saga og Sang. *Brunnanburh.*

Vikingerne havde hurtig sat sig fast i det løst organiserede Land og ret hurtig fundet sig tilrette i de Egne i Danelag, hvor Angelsachserne i størst Tal var dræbt eller fortrængt. Der var saa megen Lighed mellem de to Folks politiske og økonomiske Udviklingstrin, at Forskellene let udlignedes; paa denne Lighed beror det ogsaa, at adskillige „danske" Retsformer o. l. optoges af Angelsachserne. Alligevel var naturligvis Vikingetogene en stor Ulykke for Landet om end mindre ubodelig her end i Frankerriget, fordi der ikke fandtes Kulturværdier med saa dybe Rødder her som hist. Var Angelsachserne end ikke uvante med Fejder og Drab, var Vikingernes Vildskab, især i Begyndelsen med de hastige Plyndringsindfald, langt gruligere. Et ualmindelig levende Indtryk af denne Vildskab giver en irsk Krønike, der fortæller om en Kamp mellem danske og norske Vikinger i Irland 851, — hvor Irerne altsaa saa at sige er upartiske Tilskuere. De danske havde i en vild, dyrisk Kamp slaaet Nordmændene. Efter Slaget sendte Irerkongen en Sendefærd til Danskerne. Da den kom, var Danskerne i Færd med at koge, og deres Kedler stod paa Dynger af faldne Nordmænd. Den ene Ende af Spiddet, som Kødet hang paa, var stukken ind mellem Ligene, og liden brændte dem, saa at Huden brast, og alt det Kød og Flæsk, der var spist Natten i Forvejen, væltede ud af Bugene. Danskerne forærede den hellige Patrick — ved hvis Hjælp Sejren mentes vunden — en Kiste med Guld og Sølv, „thi Danerne var et Folk, som dog havde en Slags Fromhed; de kunde nemlig for en Stund opgive Mad og Kvinder for Fromheds Skyld." Da Klostre, Kirker og Byer i stort Tal laa ved Kysten og ved Flodbredderne, blev de her som i Frankerriget særlig Genstand for Fjendernes Overfald, ligesom ogsaa i Begyndelsen i de Egne hvor de fremmede nedsatte sig i større Tal. Den Svækkelse af Kirkens ordnende og samlende Virksomhed, dette medførte, var højst uheldig. Ogsaa politisk og socialt virkede Vikingetogene opløsende, i *Vikingetogene en stor Ulykke for Landets Kultur.* *Vikingernes Vildskab.* *Kirken svækkes ved Ødelæggelsen af Klostre og Kirker.*

239. En af Kong Alfreds Mønter.

Fribøndernes Tal gaar tilbage.

samme Retning som i Frankerriget. Om end Vikingerne i deres Hjemstavn var vante til fri Bondeejendom og selv i deres Kolonier i England i nogen Grad bevarede dette Forhold, medførte den øgede Ufred i de engelske Egne, at de smaa Fribønders Tal gik stærkt tilbage. Det er sandsynligt, at Udviklingen vilde have taget en lignende Retning ogsaa uden Vikingernes Indfald; men den vilde i hvert Fald være foregaaet meget langsommere. Nu nødte Plyndringerne overalt de smaa Frimænd til at søge Værn hos den nærmeste Thegn, et Værn der maatte betales med Afhængighed, enten som Fæster eller som Gaardsæde. Men denne sociale Forskydning faar i Forbindelse med et ændret Ledingsvæsen ogsaa politisk Betydning. Det almindelige Ledingsopbud havde vist sig uhensigtsmæssigt: enten mødte Folk ikke eller dog kun langsomt, eller de forlod Hæren i Utide. Alfred indskrænkede Mødepligten stærkt for saa til Gengæld dog at kunne regne paa den Halvdel, der skulde møde. Men det var ikke nok. Vægten maatte

Thegnerne bliver mægtigere.

mere og mere lægges paa de professionelle Krigere, Thegnerne. Disses Betydning steg derved, og Kongerne — hvis Magt som dygtige Førere i Kampen mod Vikingerne voksede — gav dem ofte Jordegodser, forhen fri Bondejord, som Løn for Tjeneste og med Jorden Domsret m. m. England kommer ind i en aristokratisk Udvikling, der i meget ligner Fastlandsfeudalismen, dog i hvert Fald med den Forskel, at Godserne i England er meget mindre end paa Fastlandet, den enkelte Thegn derfor mindre mægtig og mindre farlig for Kongemagten, ligesom Sherifferne vedblev at beholde Karakteren af kongelige Embedsmænd. Faren for Kongemagten laa da, under svage Konger, i Stormandsklassen som Helhed, der gennem Witenagemotet til Tider kunde gøre sig ret stærkt gældende.

Alfred den Stores folkeopdragende Virksomhed.

I Kampen mod Vikingerne var det *Kongerne* — alle af Egberts Slægt — der var Folkets Førere. Og de var ikke blot Krigere men ogsaa Opdragere for deres Folk. Alfred minder i meget om Karl den Store, særlig ved sin Sans for Aandskulturens sociale Betydning. Han lærte, hedder det, først sent at læse, men siden havde han altid en eller anden Bog hos sig. Han grundede en Art Hofskole og indkaldte lærde og fromme Mænd fra fremmede Lande som Frankrig, Sachsen, Wales, og satte dem til at styre Klostre og Bispedømmer. Han vilde, sagde han, „at alle fribaarne Ynglinge i hans Rige, der havde Midler dertil, skulde lade sig undervise saa længe, indtil de fuldkomment kunde læse engelsk Skrift. De der saa bestemte sig til Klerkegerning, skulde derefter yderligere lære Latin". Modersmaalet har saaledes stadig den første Plads i den engelske Aandsdannelse, og hertil svarer godt, at Alfreds Lovarbejder skreves paa Engelsk. Dette Forhold — saa forskelligt fra Fastlandets — har imidlertid væsenlige

Love og andre Skrifter paa Modersmaalet.

Skyggesider, idet det for en stor Del beror paa, at den Kulturfaktor, som paa Fastlandet stadig var den vigtigste, Kirken og Klostret med deres romerske Traditioner og latinske Dannelse, i England i Løbet af 9. Aarh. var bleven saa svækket og den latinske Boglærdom saa sjælden, at der slet ikke kunde bygges paa den. Det nationale Præg, Aandslivet faar, er derfor mindre et Udtryk for national Dygtighed og Selvfølelse end for Mangel paa Delagtighed i europæisk Fastlandskultur. Det er i den Henseende meget betegnende, at skønt der flere Gange knyttes Ægteskabsforbindelser mellem Karolinger og Ottoner og engelske

Kongeætlinge, er den mærkelige, maaske af Alfred selv fremkaldte „Angelsachsiske Krønike" — mærkelig derved, at den er en Art officiel Krønike, og at den, tidligere end noget andet Lands Krøniker, er skreven paa Modersmaalet — næsten helt fremmed for Begivenheder paa Fastlandet, et Vidnesbyrd altsaa om et nationalt men ogsaa et nationalt begrænset Aandsliv. Alfred selv søgte dog at gøre nogle af det europæiske Aandslivs Værdier tilgængelige for dem af hans Landsmænd, der kunde læse uden at kunne Latin, ved Oversættelser af Boetius' „Filosofiens Trøst", Orosius' Verdenskrønike (hvortil slutter sig hans Fortællinger om Ottar og Wulfstans Rejser i de nordlige Have) og Bedas Kirkehistorie samt Pave Gregor den Stores „Haandbog for Præster". Da Vikingefaren var dreven over ved Midten af 10. Aarh., blev der for Alvor taget fat paa en Genrejsning af Kirke- og Klosterorganisationen, delvis i Tilknytning til den fra det franske Kloster i Cluny udgaaede Bevægelse. Klostre byggedes eller genopbyggedes, og Benedikts Regler søgtes gennemførte i adskillige. Præsternes Sæder og Dannelse søgtes forbedrede og Latinkundskab fremmet. Under Kong *Edgar* (959—975), der fik Tilnavnet *Fredegod*, syntes der at skulle komme Ro i Landet og Fasthed i Samfundsformerne. Sammen med den besindige og kloge Dunstan, Ærkebisp af Canterbury, virkede Kongen for kirkelig Enhed, og paa en Kirkeforsamling i Winchester 964 fastsattes nøje Regler for Valg af Abbeder og Bisper og for disses Forhold i deres daglige Gerning, alt med det Formaal at skabe et Præste- og Munkeliv, der ved Selvtugt og Selvfornægtelse kunde virke som sædeligt Eksempel for alle andre Englændere. Ogsaa den verdslige Styrelse søgtes bedret og fæstnet af Edgar og Dunstan, men inden Frugterne ret kunde vise sig, ramtes Landet af nye Ulykker. Edgar efterlod sig to Sønner, begge mindreaarige. Den ældste, Edvard, blev ved Dunstans Støtte valgt men døde efter faa Aars Forløb, maaske myrdet af sin Stedmoder, der ønskede sin egen Søn *Ethelred* valgt. Da denne nu blev Konge, fjernedes Dunstan fra al politisk Indflydelse. Ingen betydelig Personlighed stod ved den „raadvilde" Konges Side, og Institutionerne saa lidt som selve Statstanken var rodfæstede nok til at hæmme Stormændenes Tøjleløshed, da Angreb ude fra bød Lejlighed til at bryde Troskaben mod Kongen. Irske, norske og især danske Vikingeflaader styrede nu paa ny mod England, de danske ledede af selve Danmarks Konge, Svend Tveskæg. Det engelske Ledingsvæsen, hvis Styrke beroede paa Stormændenes Troskab, slog aldeles ikke

Alfreds boglige Virksomhed

Arbejde paa Genrejsning af Kirken.

Kong Edgar (959—975) og Ærkebisp Dunstan.

Ethelred den Raadvilde (979—1016).

Svend Tveskægs Vikingeangreb.

240. Kong Alfreds Smykke.

Har været brugt som Knap paa en Stylus eller Stav ell. lign. Paa den ene Side i Emaljemosaik en Mand med Liljer i Hænderne, maaske St. Neot, Kongens Værnehelgen. Paa Bagsiden en Lilje. I Randen Indskriften AELFRED MEC HEBT GEWYRCAN, „Alfred har ladet mig lave". Fundet 1693 i Athelney, nu i det Ashmoleske Museum i Oxford

til. Et enkelt Eksempel paa Dygtighed og Troskab viste Essex' Ealdorman Byrht-
Maldon. noth og hans Skare, der i et Slag ved Maldon 991 kæmpede til sidste Mand, en Daad Folket længe mindedes i Kvad og Sagn. Byrhtnoths Enke fæstnede paa sin Vis Mindet om sin Mands og hans Folks Kamp og Død ved at indvirke en Fremstilling deraf paa et Tæppe, som hun skænkede Kirken i Ely. Men ellers brød Svig og Forræderi alle Baand. Andre Ealdormen valgte at slutte sig til Fjenderne med en større eller mindre Del af Landskabets Godsejere. I det gamle Danelag var Befolkningen, som rimeligt, mest upaalidelig. Ethelred søgte Frelse ved Underhandlinger. Nogle af de fremmede tog han i sin Sold, andre købte han til at drage bort eller holde Fred, og da Kongens Indtægter — Udbyttet af Kongens Gaarde, hvis Antal vistnok stadig formindskedes ved Overdragelser til Stormænd — ikke slog til, maatte der udskrives Landeskat, noget
Danegeld opkræves for at købe Vikingerne bort. man slet ikke var vant til. Denne Skat, „Danegeld", der vistnok opkrævedes første Gang i 991, blev senere ofte fornyet og trykkede Folket haardt, uden at nogen varig Virkning sporedes i Fjendernes Færd. De nordiske Krigere, Kongen tog i sin Sold, var upaalidelige, rede til at slutte sig til deres Landsmænd, naar disse i større Tal og med Udsigt til Sejr viste sig i Landet. Et Forsøg, den raadvilde Konge i 1002 gjorde paa at skaffe sig alle de upaalidelige Danskere,
Danske myrdes 1002. der opholdt sig i Landet (udenfor Danelag), fra Halsen ved at lade dem myrde, lykkedes vel, for saa vidt som der virkelig ved hemmelige Aftaler med engelske Stormænd blev dannet en Art Sammensværgelse, saaledes at en stor Del Danske dræbtes paa en bestemt Dag (S. Bricii Dag, 13. November), men Ulykkernes Aarsager laa langt dybere og virkede des stærkere, jo mere raadløs Landets Leder viste sig. Aar efter Aar drog nye Vikingeflaader fra Danmark over Havet, og Krigere satte sig fast Sted efter Sted under Hærgninger der næppe var mindre grulige end i den første Vikingetid. I 1011 indtoges saaledes Canterbury — det var en Præst, der forraadte Byen, — og en stor Hob Præster og andre myrdedes. Ærkebispen fangedes og førtes til Skibene, idet man haabede paa store
Canterbury tages af Vikingerne, Ærkebispen myrdes. Løsepenge for ham. Man ventede forgæves indtil Paaske 1012. En Dag da Danskerne holdt Fest og havde drukket sig fulde, blev Ærkebispen ført frem, og da han stadig ikke vilde eller kunde love den krævede Sum, gav Krigerne sig til at kaste til Maals efter ham med Sten, Træstykker, Ben o. l., indtil en af dem, hvem Ærkebispen tidligere havde kristnet, af Taknemlighed og Barmhjertighed kløvede hans Pande med en Økse. — Under de idelige Indfald blev Tilstanden i Landet mere og mere fortvivlet. I en samtidig Prædiken hedder det, at man
Fortvivlede Forhold i Landet. uden Blusel sælger Børn, Fattige og Kvinder til Fjenden, Faderen sælger sin Søn, Sønnen sin Moder, Broderen sin Broder. Al Ærefrygt for den hellige Kirke er borte; den faar ingen Indtægter mere; Pengene ødsles til Hor og Drik, og overalt høres om Tyveri, Rov og Svig. — Under saadanne Forhold vandt den Lan-
Svend Tveskæg vinder England 1013, dør 1014. det, der førte det første nogenlunde kraftige Angreb imod det. I Sommeren 1013 styrede Svend Tveskæg paa ny over Havet, denne Gang med en stor og velrustet Flaade. Først mod Danelag, der straks sluttede sig til ham og gav ham Heste og Levnedsmidler; derefter mod de engelske Landskaber sydpaa. Her begyndte Plyndringerne for Alvor; ingen maatte skaanes; Byerne skulde plyn-

VAN, OG

E VAABEN

NDERNE

BILLE

dres og brændes og Markerne ødelægges. Saa snart Danehærens Fremfærd rygtedes, skyndte de forskellige Landskaber sig at hylde Svend, medens den engelske Kongefamilie flygtede til Normandiet.

Knud den Store (1014—35).

Svends bratte Død i 1014 bragte ny Ufred. Ethelred kaldtes tilbage, medens Svends Søn *Knud* lystes fredløs. Han blev nødt til at flygte. Forinden lod han Næse, Øren og Hænder skære af alle de engelske Gisler, der var givet Svend Aaret før som Pant paa Troskab. Det gik nu igen haardt ud over de danske i England, men snart vendte Knud tilbage med en mægtig Flaade, og atter skaffede engelske Stormænds Forræderi Danskerne Fremgang. En Ealdorman, Edric Streona tilførte saaledes Knud 40 Skibe. Snart var Modstanden brudt overalt undtagen i Byen London og nærmeste Egn, hvor efter Ethelreds Død 1016 hans kraftige Søn Edmund („Jernside") samlede nogle faa trofaste til Kamp, medens verdslige og kirkelige Stormænd fra alle de andre Egne af Landet hyldede Knud. Atter her viste det sig, i hvilken Grad en enkelt Personlighed i hine Tider kunde gribe afgørende ind. Skønt Knud havde sine danske Krigere og største Delen af de engelske Stormænd og Edmund kun en lille Skare, nødtes Knud dog til at gaa ind paa en Deling af Landet i omtrent samme Forhold som i Alfreds Dage. Men Edmund døde allerede inden Udgangen af 1016, og i 1017 hyldedes Knud ogsaa i de sydlige Landsdele.

Ethelred dør 1016; Riget deles mellem Knud og Edmund Jernside.

Edmund dør 1017. Knud vinder hele Riget.

241. Konge og Hof o. 1000.
(Efter Haandskrift i Bodleianske Bibl.)

Knuds Stilling var endnu meget vanskelig: et hærget Land med en forvildet Befolkning, en Skare af fordringsfulde og upaalidelige engelske og nordiske Hjælpere, og Ætlinge af den gamle Kongestamme i Stand til ved given Lejlighed at samle utilfredse Stormænd om sig og volde ny Ufred. Kongeætlingene skaffedes bort ved Drab eller Landsforvisning. Vanskeligere var det med de fornemme Hjælpere, som han dels endnu trængte til dels ikke straks turde skaffe sig fra Halsen. De mægtigste af dem indsattes til Jarler eller Ealdormen over de tre store Landeparter: Mercia, Northumberland og Østangel, medens han selv styrede Hovedlandet Wessex med Kent og Sussex. Mercias Jarl, Edric Streona, der havde forraadt baade Ethelred og Edmund, blev endnu i 1017 sigtet for Forræderi mod Knud, der lod ham hugge ned under Julemødet s. A. En anden, Thorkel den Høje, blev i 1021 lyst fredløs. Flere Stormænd gik det paa lignende Maade, men der var jo desuden den store Hob af jævne danske Krigere, som Knud havde ført med sig herover. De var farlige at have, naar Landet skulde bringes til Ro, hvad Knud fra første Færd arbejdede paa, og at bosætte dem alle var næppe gørligt uden at krænke engelske Interesser. De blev da efter at have modtaget passende Belønninger, hvortil Midlerne skaffedes ved en stor Landeskat, sendte hjem til Danmark. Dog ikke alle. Var en hel Hær af blandede Elementer end ubekvem at have, kunde Knud heller ikke helt blotte sig. Af sine Krigere udtog Kongen en Skare paa 3000 af de mest velstaaende,

Knud skaffer sig farlige Medbejlere og Hjælpere fra Halsen.

af dem der havde eller kunde skaffe de bedste og skønneste Vaaben. De skulde danne en Art staaende Hær, hvoraf en Del boede i og om Kongsgaarden, medens andre fordeltes til Borge og Gaarde rundt om i Landet. Disse „Huskarle" fik deres eget Ting og deres egen Ret (med særlige Strafregler, *withærlogh*). De gjorde god Fyldest, idet Kongen ved deres Hjælp kunde tøjle de enkelte selvraadige Stormænd.

„Huskarle".

Knuds Kulturarbejde.

Knud havde med hensynsløst Barbari slaaet ned hvad der var ham i Vejen. Men han var mere end en Viking. Efter den første Rasetid fulgte en Tid med maalsikker Virken for Fred og Orden i Landet. Han ægtede Ethelreds Enke, den normanniske Prinsesse Emma (hvis Børn med Ethelred han havde jaget af Landet), hvorved han til Erobringens Ret knyttede en Slags Legitimitetsret for sig og sin Æt. Han blev en kirkefrom Konge og en god Englænder. Naar Dunstan og Edmund, den østangelske Konge, Vikingerne havde dræbt, og Elfea, den i 1012 dræbte Ærkebisp, med Knuds Minde og paa hans Tilskyndelse æredes som Helgener, laa deri en Fornægtelse og Fordømmelse af den vilde Vikingefærd, en engelsk Folkelighed, der viste fremad. Og ikke nok hermed. Han knyttede nøjere Forbindelse mellem den engelske Kirke og Rom. Han gjorde selv en Romerrejse 1027 og overværede Konrad II.s Kejserkroning. Han gjorde Færden „for sine Synders Skyld og for sit Folks Velfærd". „Jeg talte," skriver han i et Brev, „med Kejseren, Kong Rudolf (af Burgund) og andre Fyrster om mit engelske og danske Folks Behov, og de tilsagde mig for alle dem, der drager til Rom, en sikrere Fred, ingen Vejspærre og ingen uretfærdig Told. For Paven kærede jeg, at mine Ærkebisper trykkes af overvættes store Pengeafgifter for Pallium, og det blev bestemt, at sligt skulde for Fremtiden ophøre." I al deres Enfold er Ordene Udtryk for en Stræben efter Samliv med Europa. Han tilføjede, at han havde viet sit Liv til at øve Retfærd mod alle, til at styre som en from og retfærdig Konge. Alt tidligere havde han utvetydig ladet Englændere og Danskere vide, beroligende og advarende, at han var Englands Konge og ikke en Vikingehøvding: „Jeg har for Fremtiden forhindret, at nogen Ufred efterdags skal komme til eder fra Danmark. Alle mine Høvdinge skal, hvis de vil bevare mit Venskab og deres eget Liv og Gods, holde mit Folk rettelig, dømme ret og ikke give nogen Tyv Fred. Og jeg vil, at alt Folket, Læg og Klerk, skal nøje holde Edgars Love." Knuds Regering blev da en Samlingens og Ordningens Tid og næsten en Fredens Tid. Danmark synes ikke at have optaget ham synderlig, og Norges Erobring foregik meget let. En Kamp med Kong Malcolm II i Skotland førte til, at denne i 1031 hyldede Knud som Lensherre og synes ikke at have voldt større Besvær. Men ulykkeligvis døde Knud, kun 40 Aar gl., i 1035, og alt blev igen utrygt. To af hans Sønner stredes om Riget, og den længstlevende, Hardeknud, herskede med ringe Hæder. Ved hans Død i 1042 blev Emmas og Ethelreds Søn *Edvard* Konge. Han var opdraget hos sin mødrene Slægt i Normandiet og var helt forfransket. Kirkefrom, skrøbelig og fremmed for Land og Folk blev Edvard en svag Konge. Naar hans lange Regeringstid dog blev forholdsvis fredelig, skyldes det en Række for England heldige Omstændigheder. I Norden optog Kampe mellem Danske og Norske

Kirken støttes.

Knuds Romerrejse 1027.

Kongen holder Fred og Ret i Riget.

Den skotske Konge hylder Knud.

Knuds Sønner (1035–42).

Edvard Bekenderen (Confessor) (1042–66).

Kræfterne; i Skotland, hvor Macbeth i 1040 røvede sin Frænde Duncans Krone og Liv, var der vedvarende Fejder, og ingen Fare truede derfra. Men i England selv havde de store Jarler (Ealdormen) Magten; mægtigst blandt dem var Godwin, Jarl i Wessex, Kongens Svigerfader. Han fik efterhaanden sine Sønner og Frænder indsat som Jarler over det meste af Landet og fortrængte i samme Grad Kongens normanniske Venner. Efter hans Død sikrede hans Søn *Harald* sig den samme Herskerstilling og fæstnede den ved heldige Kampe mod Wales. Ved Edvards Død 1066 blev han da ogsaa hyldet uden Modstand, men med sikker Udsigt til Kamp dels med sin Broder Toste, hvem han havde frataget hans Jarledømme Northumberland, dels med Hertug Vilhelm af Normandiet.

Godwin og hans Slægt fortrænger Kongens normanniske Venner.

Harald Godwinsson bliver Konge 1066.

I *Normandiet* herskede stadig Rollos Æt, en Række kraftige Fyrster under hvis Styrelse det franske Feudalvæsen vel trængte igennem sammen med den øvrige franske Kultur, men dog saaledes at Hertugerne selv hævdede en langt stærkere Stilling overfor deres Vasaller end Tilfældet var andetsteds, medens omvendt deres Lensherrer, de sidste Karolinger og de første Kapetinger, var ufarlige for dem. En Bonderejsning ved Aar 1000 — fremkaldt ved den aristokratiske Feudalismes Vækst, hvorved de smaa Fribønder sank ned til Fæsterkaar — sloges ubarmhjertig ned, uden at de store Vasal-Godsejere derfor fik friere Spillerum overfor Hertugerne. Normandiet var ved Midten af 11. Aarh. det bedst ordnede og derfor det stærkeste Rige i Vesteuropa. Hertil bidrog ogsaa Hertugernes Kirkepolitik. De havde i rigeligt Maal ydet Kirken Erstatning for Plyndringerne før Bosættelsen, genopbygget Kirker i Mængde og udstyret Bispedømmerne med Jordegods; de havde genopført eller nybygget talrige Klostre (bl. a. de berømte i Fécamp og paa Mont Saint-Michel); og som Hertugerne virkede Vasallerne paa deres Godser. Kirkefromhed og Krigslyst smæltede sammen. De romerske Paver fandt altid i Normandiet den villigste Iagttagelse af Kirkereglerne. Helt anderledes var Forholdet i England. Kongemagten var her, i hvert Fald naar man undtager Knuds Regeringstid, langt ringere, Styrelsen mindre fast, Stormændene (f. Eks. Godwin og Harald) overmægtige, Kirkeordningen trods al Stræben lidet fæstnet, mere national end romersk. Dette blev skæbnesvangert i 1066. Da var *Vilhelm*, uægte Søn af den i Sagn berømte ubændige Hertug Robert „Djævel", der endte sit brødefulde og fejdeglade Liv paa en Pilgrimsrejse til Jerusalem 1035, *Hertug i Normandiet*. Han paastod, at Kong Edvard i sin Tid havde lovet ham, Dronning Emmas Slægtning, Tronfølgen, og at Harald, Godwins Søn, en Gang havde svoret ham dyre Eder, som han ikke havde holdt, Eder hvis Indhold ikke kendes, men som sagdes at gaa i samme Retning som Edvards Løfte.

242. Noahs Ark.
Skroget som et dansk Vikingeskib.
(Efter Haandskrift i Bodl. Bibl.)

Hertugerne i Normandiet holder deres Vasaller nede og sig selv uafhængige af de franske Konger.

Normandiet o. 1050 Vesteuropas stærkeste Rige.

Hertugernes Politik nøje knyttet til Kirken.

Vilhelm Bastarden gør Krav paa England.

Om nogen af Delene er sandt er uvist, men i hvert Fald æskede Vilhelm, da Harald havde taget Kongenavn, Pave Alexander II.s Dom med Løfte om som fremtidig engelsk Konge fuldt ud at ville lægge den engelske Kirke ind under Rom, hvad der i dette Øjeblik var saa meget virksommere, som Ærkebispen af Canterbury hyldede en Modpave. Alexander og hans Ven og Raadgiver Hildebrand erklærede da det af Vilhelm planlagte Tog mod England for en hellig Krig, sendte Hertugen et indviet Banner og en Ring, hvori var indfattet et af Sankt Peters Haar. Det blev et Korstog før Korstogene. Vilhelm paakaldte med Virkning sine Normanners Fromhed og Byttelyst, idet han ogsaa mindede om, at mange normanniske Stormænd af Haralds Fader var bleven fortrængte fra Gods og Værdigheder i England. En Mængde Krigere fra Flandern, Bretagne, Burgund og fra de normanniske Kolonier i Apulien og Sicilien sluttede sig til Toget. Harald samlede sine Folk ved Englands Sydkyst, men da Modvind sinkede Vilhelms Overfart, forlod mange af Haralds Mænd, kede af den ørkesløse Venten, Hæren for at skøtte deres Syssel hjemme. Da rygtedes det, at den norske Konge Harald Haardraade, tilskyndet af Toste Jarl, var draget over Havet og allerede var bleven hyldet i York. Harald Godwinssøn ilede imod ham med de Mænd, han havde, slog Hæren og fældede Kongen og Toste den 28. Sept. ved Stamford Bro. Men samme Dag landede Vilhelms Flaade i Sydengland; Hertugen havde holdt sine Folk sammen i 4 Maaneder og derved paa Forhaand vist sin Overlegenhed over Harald. Svigtet af mange af de mægtigste Stormænd og med en langt ringere Hær drog Harald alligevel hurtigst muligt igen Syd paa og ved *Senlac*, nær Hastings, stod 14. Oktober 1066 det afgørende Slag. Haralds Folk, hvis Kerne dannedes af Huskarlene, kæmpede alle til Fods, medens Vilhelm havde et stærkt Rytteri; det blev en Kamp mellem gammelt og nyt, mellem den oldgermanske Hærorden og det nye Lensrytteri. Kampen var haard; Harald og hans Kernetropper sloges til sidste Mand. Men derfor var Normannernes Sejr ogsaa aldeles afgørende.

Paven gør Erobringstoget til en hellig Krig.

Kong Harald Godwinssøn sejrer over Harald Haardraade ved Stamford Bro 28. Sept. 1066.

Vilhelm fælder Harald ved Senlac 14. Okt. 1066.

For Vilhelm var Sejren en Gudsdom, der havde vist hans Ret til Riget. Under ringe Modstand drog han hærgende frem til London, der maatte overgive sig, og Juledag kronedes han i Westminster. Kirken viede hans Magt og hans Ret.

Vilhelm Erobreren vinder England.

Med ubøjelig Fasthed fulgte Sejrherren ved Nyordningen af Landet den lensretlige Opfattelse, at enhver engelsk Stormand, der havde staaet ham imod, havde forbrudt sit Eje, var en Oprører mod sin Lensherre. Medens de lunkne, der havde svigtet Harald uden dog at slutte sig til Vilhelm, kunde blive Kongens Mænd ved at løskøbe deres Gods, behandledes alle, der havde baaret Vaaben mod ham, som aabenlyse Forrædere. Deres Godser inddroges ligesom alt Haralds Slægteje. Paa samme Maade gik han frem i de nærmest følgende Aar, da han slog den spredte Modstand ned i de nordlige Dele af Landet. Farligere end Englændernes egen Modstand var Indfald ude fra. Fra Danmark sendte Svend Estridsøn en Flaade til Danelag, og Kong Malcolm III af Skotland faldt ind Nord fra. Men den danske Flaade købtes til at sejle bort, og det oprørske Northumberland gennemhærgedes, saa det længe efter ikke forvandt det. Malcolm blev slaaet og maatte erkende Vilhelm som sin Lensherre (1072).

Hans Modstanderes Gods inddrages som forbrudte Len.

Angreb udefra afværges.

ARABERNE.

ARABIEN FØR MUHAMMED.

UDENFOR de Kulturstrømninger, hvis fortsatte Gang fra Øst til Vest udgør Oldtidens Historie, laa den arabiske Halvø. Vanskelig var den at trænge ind i og endnu vanskeligere at komme tilbage fra, hvad forskellige Erobreres mislykkede Forsøg noksom vidnede om; og dens Befolkning fik da Lov til at leve sit eget Liv, indtil en skøn Dag en vidunderlig religiøs Bevægelse, frembragt af et enkelt Geni, fik denne Befolkning til at overskride sine aartusindgamle Grænser og blive ledende i en Udvikling, der endnu ikke er afsluttet og som har givet vægtige Bidrag til den almindelige Kultur. *Den arabiske Halvøs afsides Beliggenhed.*

Den arabiske Halvø indeholder, navnlig i sin sydlige Del, store Strækninger, der dels er frugtbare af Naturen, dels ved omhyggelig Vanding kan tages ind til Dyrkning. Det er da ogsaa i de sydlige Egne, i Jemen omkring Byerne Sana og Marib (Saba), at Kulturen først slaar Rod, og der opstaar her i Oldtiden store Riger, om hvis svundne Herlighed nu kun dunkle arabiske Sagn og en Række, desværre højst kortfattede Indskrifter er de eneste Vidnesbyrd. *Kultur i Sydens frugtbare Egne (Jemen). Sana og Marib.*

Den største Del af det egentlige Arabien var imidlertid paa Grund af, at Landet kun har Plantevækst, delvis ogsaa Vand en begrænset Del af Aaret, fra Naturens Haand bestemt til Bolig for Nomader. De Mennesker, vi fra den her sent begyndende historiske Tids første Perioder finder bosatte i disse Egne, tilhører den semitiske Race og fremtræder som de fuldgyldigste Repræsentanter for alle dennes Ejendommeligheder. Ørkenaraberen, Beduinen, er Semit af det reneste Vand; hans Litteratur og hele Aandsudvikling saavel som hans senere Fremtræden i den politiske Historie er bestemt heraf, og Typen undergaar forbavsende faa Forandringer; som Landet var utilgængeligt for ydre Paavirkning saaledes ogsaa Folkekarakteren. *Ørkenaraberne, Beduinerne.*

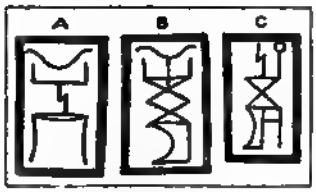

243. Sydarabiske Indskrifter (Monogrammer).
(Mitth. der Vorderasiatischen Gesellschaft 1897.)

Indskriften paa Frisen: *Bismi 'llâhi 'rrahmâni 'rrahîm* o: „I Guds Navn, den naadige og barmhjertige". (Den almindelig anvendte Formel i Begyndelsen af Bøger.)

Den arabiske Ørkens Naturforhold.

I de Naturomgivelser, hvorunder Ørkenaraberen har levet i Aartusinder, er der kun liden Forandring; fra en skyløs Himmel straaler Solen med en uforandret Glans, og Dags og Nats Længde forskydes kun lidt fra Vinter til Sommer. Under disse Forhold leves Livet idag som for hundrede Aar siden; det er de samme Interesser, der tager Sindene fangen, og den samme Tankegang, der fortsætter sit Kresløb fra Slægt til Slægt. Men stærk er Solens Glød og dybe i Farvetonen de Slagskygger, som alle Genstande kaster i denne Belysning; og var de Indtryk, denne Menneskerace modtog fra den ydre Omverden, end faa og usammensatte, saa fæstnedes de til Gengæld med uslettelig Kraft. Den arabiske Aand blev ikke rigt nuanceret, men i Besiddelse af en sjælden Inderlighed; Araberen blev lidenskabelig, opfarende, let paavirkelig og lidet reflekterende.

244. Ørken i Nordarabien.
(Efter Jul. Euting.)

De sydarabiske Rigers Forfald ved ændrede Handelsforhold.

Længe førend Araberne, drevne frem af Islams mægtige, religiøse Bevægelse, træder selvstændig og aktivt frem i den almindelige Verdenshistorie, var den sydarabiske, sabæiske Kulturs Riger sunkne sammen. Dette Forfald synes delvis at kunne føres tilbage til økonomiske Aarsager, til Forandringer i Verdenstrafikkens Søveje. Medens Handelssamkvemmet mellem Indien og Ægypten tidligere synes at være gaaet over den persiske Havbugt og Stæderne i Sydarabien, bevirker den stigende Benyttelse af Søvejen gennem det røde Hav, at den sydarabiske Kulturs økonomiske Forudsætninger rykkes bort, og dermed indtræder Forfaldet. De arabiske Stammesagn henfører efter Sagnets Skik dette Forfald til en bestemt Begivenhed, Gennembruddet af en stor Dæmning ved Marib, hvorved Landet ødelagdes; den historiske Sandhed er naturligvis den omvendte, at da Kulturen sank, ødelagdes ogsaa dens ydre Mindesmærker, Dæm-

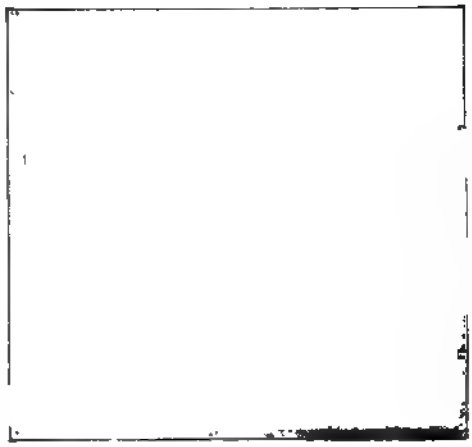

245. Sabæertyper.
(Efter D. H. Müller.)

ninger og lignende Anlæg. Dog vedbliver Sydarabien lige til Muhammeds Fremkomst at have nogen politisk Betydning, og vi hører om, at Perserne holdt Garnisoner her, ligesom Landet var Genstand for gentagne Angreb af de kristne Konger i Æthiopien; et af disse, der foretoges af en Konge Abraha, omtales i et af Koranens ældste Kapitler, og angives at have fundet Sted i selve Muhammeds Fødselsaar (570), sandsynligvis dog allerede et Par Aar før.

Arabiske Stammer vandrer nordpaa.

I Forbindelse med den sydarabiske Kulturs Forfald staar sikkert den Udvandring mod Nord, der fandt Sted af Stammer, som oprindelig havde hjemme i Jemen. I det 6. Aarh. finder vi sydarabiske Stammer Nord for Medina, ja helt oppe ved Palæstinas og Syriens Østgrænse, hvor et Dynasti, *Ghassaniderne*, danner et Rige. Ghassaniderne havde efter Traditionen allerede spillet en Rolle under Odænathos og Zenobia i Palmyra (II, 472), men først længe efter at dette kortvarige Forsøg paa at danne en stor arabisk Stat før Islams Fremkomst var tilintetgjort, fik denne Æt politisk Betydning. Ghassanidernes vigtigste Modstandere blev *Lachmiderne* i Byen Hira (ikke langt fra Eufrat, Syd for det nuværende Hille); disse to smaa Dynastier benyttedes som Brikker i det store, politiske Skakspil mellem Perserne og Byzantinerne, som hver for sig var betænkte paa at holde de rovgerrige Beduiner borte fra deres egne Enemærker og faa dem pudset frem imod Modstanderen; i de arabiske Stammesagn optager disse Kampe en stor Plads, og navnlig har Lachmiderne i Hira været en voldsom og barbarisk Slægt; en af deres Konger fører Tilnavnet „Brænderen" (*el-muharrik*), og om en anden, Mundzir III (505—54), fortælles, at han bragte de fangne, deriblandt en Gang 400 kristne Nonner, som Ofre til sine Afguder.

Ghassanider og Lachmider i Syrien.

Mundzir III.

246. Pløjende Bonde fra Sabæertiden
(Efter Journal Asiatique 1883.)

Hårits V.

Den berømteste af Ghassaniderne var Hårits V med Tilnavnet „den lamme" *(el-aradj)*, der var i Forbund med Kejser Justinian. Han overvandt i et stort Slag Mundzir III af Hira; Sagnet fortæller, at Sejren skyldtes 100 udvalgte unge Mænd, der som Overløbere begav sig til den fjendtlige Lejr, efter at Harits for at opflamme dem havde ladet sin egen dejlige Datter Halima opvarte dem ved Afskeden, og Slaget fik derfor efter Arabernes poetiske Sædvane Navnet „Halimas Dag". Efter Harits' Død sank Dynastiets Magt; den snedige Grænsevasal havde været de byzantinske Kejsere saa mægtig, at de ikke ansaa det for klogt at understøtte hans Æt.

„Halimas Dag".

Medens saaledes de arabiske Stammer paa Nordgrænsen takket være de geografiske Forhold og Naboskabet til de to stridige Verdensmagter allerede

Ørkenarabernes Klansvæsen.

tidlig kom til at udføre en, om end underordnet politisk Rolle, tumlede deres Frænder sig frit inde paa Stepperne, i Ly for alle Stormagtsefterstræbelser. Ørkenaraberne var den Gang som nu stansede ved det primitive Tilløb til Statsdannelse, der indeholdes i Klansvæsnet. Alle Ørkenens Beboere var indordnede i større eller mindre Stammer, der lededes af en Høvding (Sjeik), og hvis Medlemmer holdt ubrødelig sammen. Kun overfor Stammernes egne Medlemmer har de almindelige Retsregler Gyldighed; den fremmede er i Ørkenen i højere Grad end hos noget Oldtidsfolk retløs, kun den aldrig svigtende Appel til Gæstfrihed kan skaffe ham en Beskyttelse. Men Værdigheden som Sjeik er forbunden med saare liden virkelig Myndighed; medens de ariske Folk i

247. Beduiner, som holder Rast.
(Efter J. Østrup: „Skiftende Horisonter".)

Persien og Indien tilbad deres Hersker som en Gud, og medens Germanerne satte en Ære i den blinde Troskab mod den en Gang valgte Fører, hindrede Araberens grænseløse Individualisme og utæmmelige Lidenskab enhver Sammenslutning til større Samfund med den deraf nødvendig følgende Underordning af det enkelte Individ; den ubetingede Frihed var stedse Ørkenaraberens eneste politiske Ideal, og for sin delvise økonomiske Afhængighed af Byerne tog han Oprejsning ved en inderlig Foragt for disses Beboere, de stedbundne Stakler, der ikke kendte den salige Friheds-Følelse ved den uhindrede Færden over de umaalelige Stepper.

Arabernes Individualisme hindrer Dannelsen af større Samfund.

Kampe mellem Stammerne.

Imellem de forskellige Ørkenstammer kom det til stadige Rivninger. Da enhver fremmed var retløs, medens alle en Stammes Medlemmer stod solidarisk sammen til Værn af hver enkelts Interesser, blev ethvert tilfældigt Sammenstød mellem Individer, der maaske færdedes adskilte fra deres Stammer, en Sag, som disse i deres Helhed maatte tage sig af. Hertil kom ogsaa økonomiske Grunde. Paa

en stor Del af det arabiske Højland findes der kun Græsgange visse Dele af Aaret, og Ørkenstammerne, der altid har levet som Nomader, var altsaa ofte nødte til at drage om fra Sted til Sted. Under almindelige Forhold havde hver Stamme sine bestemte Pladser, som de havde Hævd paa og mellem hvilke de skiftede, men indtraf der særlig tørre Aarstider, indskrænkedes naturligvis disses Antal, og de førstankomnes Bestræbelser for at hævde de alt optagne Græsgange mod de senere ankommende blev da en ligefrem Kamp for Tilværelsen. *Strid om Græsset*

Det stærke Sammenhold mellem Stammens enkelte Medlemmer medførte en retslig Skik, hvis Hellighed følte dybt af alle og derfor fik afgørende samfundsmæssig Betydning, nemlig *Blodhævnen*. Den ægte semitiske Retsforestilling: Øje for Øje og Tand for Tand, var hos Ørkenaraberne ført ud i sine yderste Konsekvenser; den blodige Forbrydelse skulde helst sones med en Gengældelse af nøjagtig samme Art. Men paa Grund af alle Stammefrænders Solidaritet var det for den nøjagtige Opfyldelse af Hævnen ligegyldigt, om den traf Forbryderen selv eller en Mand af hans Stamme, og da denne sidste Form for Hævn naturligvis som oftest var den letteste at opnaa, blev den derfor ogsaa den hyppigste. De samme Forhold er bleven bevarede endnu i vore Dage, og heri ligger Grunden til, at en Beduin nødig opgiver sit Navn og sin Stammes til en fremmed; han kan jo aldrig vide, om der ikke er Blod mellem dennes Æt og hans egen, saa at den, som han ser for første Gang, i samme Øjeblik som Navnet nævnes, forvandles til en hævntørstende Fjende. Ved at begaa et Drab var det derfor et uhyre Ansvar, man paadrog, ikke blot sig selv, men hele sin Stamme, og Bevidstheden om Blodhævnens forfærdelige Følger har ofte bidraget til at holde den lidenskabelige Arabers Sværd i Skeden. Ganske vist kunde i Ørkenen ligesom i den nordiske Oldtid Blodhævnsforpligtelsen ophæves ved Mandebod, men stolte Høvdinger frygtede ofte mere den Skygge af Skam, som knyttede sig til at tage Penge for Blod, end den Kæde af Ulykker, som den fortsatte gensidige Tagen Blodhævn medførte, og man har mange Eksempler paa, at denne frygtelige Skik kunde tilintetgøre hele Ætter fuldstændig. *Blodhævnen.* *Stammen ansvarlig en for alle og alle for en.*

De to store Stammefejder, der fylder Arabernes Sagnhistorie i det sidste Aarhundrede før Muhammed, er betegnende Eksempler paa Blodhævnsforpligtelsens ubønhørlige Strænghed, og tillige vel værd at fortælle som en Illustration til hele Ørkenlivet med dets sociale og kulturelle Ejendommeligheder. Disse to Fejder er *„Basûsfejden“* og Krigen mellem *Abs og Dzubjân.* *Stammefejder.*

Omtrent ved Aar 500 levede i det nordlige Arabien en Høvding af Stammen Taglib, ved Navn Kulajb ibn Wâil. Under hans Ledelse havde hans Stamme i Forbindelse med den nærbeslægtede Stamme Bekr tilkæmpet sig en førende Stilling i det nordlige Arabien, hvor begge hørte hjemme, men Heltens Lykke førte ham til Overmod, og endnu lyder et arabisk Ordsprog: „Stoltere end Kulajb ibn Wâil!“ Kulajb havde taget sig en Hustru af Stammen Bekr, og hendes Broder Djessâs havde sit Telt i umiddelbar Nærhed af Svogerens. Hos Djessâs levede en gammel Tante af fremmed Æt, Basûs, og til hende kom i Besøg en fattig Stammefrænde, Saad, medførende en enlig Hunkamel. Baade Basûs og Saad stod altsaa efter arabisk Opfattelse under Djessâs' Beskyttelse, eller med andre Ord, hvad der vederfores dem, maatte hele den mægtige Stamme Bekr staa til Ansvar for, thi Mandens Gæst er Stammens. *Basûsfejden.*

En Morgen gik Kulajb ud for at se til sine Græsgange og fik Øje paa en Lærke, der ængstelig flagrede om sin Rede, og i Øjeblikkets naadige Lune tilsagde Kulajb den sin Beskyttelse. Men da han kom tilbage, var Æggene traadte sønder, og han saa' Spor af en Kamel, han ikke kendte. Blandt Svogerens Kameler bemærkede han den fremmede, der tilhørte Saad, og han formodede da, at det var denne, der havde knust Lærkeæggene. Derfor forbød han, at Kamelen maatte komme paa Græsgangene sammen med de andre, men Djessâs lod haant om hans Bud, og da Kulajb truede med at skyde den en Pil i Yveret, svarede Svogeren med Trusler om at dræbe Kulajb. Hjemme digtede denne nu Nidvers om den trodsige Svoger, og ved villige Kvinders Mellemkomst bragtes disse til Djessâs' Telt, hvor de betaltes med samme Mønt, og stadig stærkere blev den bitre Stemning mellem de to nærboende Slægter.

Da gik Kulajb atter en Morgen ud for at se til Kamelerne, som netop førtes til Vandingsstedet; forrest kom hans egne, men frem blandt disse trængte sig Saads fremmede Kamel, og da den allerede opirrede Kulajb mente, at Djessâs kun paa Trods havde sluppet den løs, greb han sin Bue og skød den en Pil tværs gennem Yveret. Blødende og skrigende løb den tilbage til Teltene, hvor Basûs fik Øje paa den og udbrød i Veraab over den Vanære, der timedes Gæsterne i Stammen Bekr. Klart saa' nu Djessâs den optrækkende Fare, og bød Basûs og hendes Gæst mangefold Erstatning for den saarede Kamel, men som de nidske Kvinder i de islandske Sagaer besvarede Tanten kun disse Tilbud med bitre Haansord, indtil Djessâs ude af sig selv lovede til Gengæld at slagte en, som var mange Gange mere værd end denne Hunkamel. Kort efter saa' han Kulajb gaa ubevæbnet ud, løb efter ham og sagde til ham: „Tag dig i Agt, thi jeg dræber dig." „Saa kom hen foran mig, hvis Du taler sandt," svarede Kulajb, der var for stolt til at vende sig om mod nogen, men inden han fik udtalt, havde han Djessâs' Lanse tværs igennem Ryggen. Morderen ilede til sin egen Stamme, og hans Fader vilde nu, at han skulde udleveres til Kulajbs Æt, thi dermed vilde Sagen være endt, men Stammefrænderne nægtede dette. Ingen af deres skulde gives til Pris, om han saa var Morder hundrede Gange, hvad Følgerne end maatte blive. Og dermed begyndte der en blodig Krig mellem de to Stammer, som efter Sagnet varede i fyrretyve Aar og først efter begges fuldstændige Udmattelse kunde bilægges ved en værdig Fred; sørgelig Sandhed blev det Ordsprog: „Mere ulykkebringende end Basûs", hvormed Araberne forevigede den hævnsyge Tantes Navn.

Fejden mellem Abs og Dzubjân.

Den Fejde, som nogle Aartier senere udbrød mellem de to nærbeslægtede Stammer i Centralarabien, Abs og Dzubjân (omtrent fra Aar 560) havde en ligesaa mærkelig Oprindelse. Høvding i Abs var Kajs ibn Zuhajr, der ejede en berømt Hest ved Navn Dâhis. En af hans Fættere saa' paa et Besøg i Stammen Dzubjân Hoppen Ghabra og foreslog paa sin Stammes Vegne et Væddeløb mellem de to Heste. Da Kajs fik at vide, hvad der var aftalt, søgte han at faa Væddemaalet til at gaa tilbage; det bares ham for, at meget ondt vilde rinde deraf. Men da Ghabras Ejer Hudzajfa svarede, at Grunden vel var hans Mistillid til Dahis' Kraft og Hurtighed, endte den opirrede Kajs med at foreslaa Væddemaalets Beløb forhøjet fra 10 til 100 Kameler. Løbets Afstand skulde være hundrede Pileskud. Hos Ørkenaraberne løb Hestene uden Rytter, saaledes at de førtes fra et bestemt Vandingssted indtil den aftalte Afstand, hvorpaa de blev holdt uden Vand i flere Dage og derpaa blev slupne løs. En Mængde Tilskuere indfandt sig for at overvære dette Løb, men skønt den listige Hudzajfa havde valgt Terrænet med særligt Henblik paa sin Hoppes Ejendommeligheder, kom dog Dahis langt i Forvejen, da der lige ved Vandingsstedet sprang Folk frem, som Ghabras Ejer havde lagt i Baghold, og som drev den sejrende Hest bort, saa at den anden kom først til Maalet. Dette blev naturligvis straks meldt til Kajs, som nu i Mindelighed søgte at faa Hudzajfa til at udbetale den forfaldne Gevinst, men herom vilde denne ikke vide Tale. „Saa giv os da i det mindste en Del af, hvad der skyldes os." „Nej." „Blot en eneste Kamel da til at beværte de Folk, der har passet Vandingsstedet." „Nej, en eller hundrede, det er lige meget; thi dermed anerkender vi

eder for Sejrherrer, og det vil vi aldrig.“ Forgæves søgte en Mand af Dzubjân at mægle, og forbitret over den udviste Troløshed drog Kajs bort. Snart efter ramte hans hævnende Sværd Hudzajfas Broder, og nu gik Krigen løs mellem Broderstammerne. Først efter mange og lange Aar — ogsaa her nævner Sagnet fyrretyve —, da næsten alle de ypperste Mænd paa begge Sider var faldne, deriblandt ogsaa Tvistens Ophavsmand, Hudzajfa, lykkedes det den ædle Hârits ibn Auf at mægle Fred. Han bejlede til den stolte Bahnesa, Datter af Aus, men hun svor ikke at ville tilhøre ham, førend han havde faaet den hærgende Stammefejde til at høre op. Harits ibn Auf sammenkaldte nu de overlevende Høvdinge af begge Stammer, og der blev aabnet Forhandlinger, hvorved de dræbte fra begge Sider blev regnede op og udlignede mod hverandre, saa at det viste sig, at kun et bestemt, mindre Antal endnu var uhævnede. Som Bod for disse ofrede Harits af sine umaadelige Rigdomme 3000 Kameler, og Freden blev sluttet. Kun sig selv undtog den gamle Kajs ibn Zuhajr fra den almindelige Tilgivelse, thi altfor meget Blod klæbede ved hans Haand, og for at skaane Mændene af Dzubjân for de pinlige Minder drog han i frivillig Landflygtighed til Mesopotamien; der blev han kristen og døde som Munk.

Gæstevenskabet.

To Ejendommeligheder i Ørkenaraberens Liv er der, som træder særlig klart frem i disse Krigersagn. Den første er de strænge Forpligtelser, som efter Beduinens Opfattelse hæfter ved Gæstevenskabet. Den usleste Fremmede er mig, fra det Øjeblik han er optaget i mit Telt, ligesaa dyrebar som den nærmeste Slægtning; hans Ære er min, og enhver Krænkelse, der tilføjes ham, er jeg forpligtet til at afværge eller hævne med Opbyden af min egen og hele min Stammes Evne. De lokale Forhold i Arabien, hvor der kun var faa Byer med umaadelige Afstande imellem, medførte, at Gæstfrihed blev en nødvendig Betingelse for al Samfærdsel, men det var den specielt arabiske Ridderlighed, som udvidede Gæstens Ret og Værtens Pligt langt ud over de Grænser, som for alle andre Folk vilde have syntes passende. Endnu i vore Dage har det arabiske Sprog bevaret Mindet om Gæstfrihedens Ret; „*ana dachîlak*“ ɔ: „jeg træder ind hos dig“, er det Udtryk, hvormed man i alle Livets Forhold beder en anden om Hjælp og Støtte.

Kvindens Stilling.

Det andet Moment af Ridderlighed i de gamle Beduiners Tænkemaade er den Betydning, som Kvinden har ogsaa i det offenlige Liv. Vi ser ikke blot, hvorledes den hævnsyge Basûs tirrer Djessâs til den ulykkebringende Morddaad, men ogsaa, hvorledes den ædle Bahnesa sætter de blodige Stridigheders Tilendebringelse som Vilkaar og Belønning for sin Gunst. I Rytterkampene til Forsvar for Teltlejrene, hvor det ikke blot gjaldt Hyrdens Rigdom, men ogsaa Kvindernes Ære, udviklede sig hine ridderlige Turneringsskikke, som Araberne i en senere Tid førte med sig til Spanien, og hvormed de paa flere Punkter paavirkede den kristne Middelalder. „*Jâ ênêk*“ ɔ: „for dine Øjne!“ var det Kampraab, hvormed den unge Helt i sin Udkaaredes Paasyn styrtede sig frem mod Fjenderne, og naar Lejrens Forsvarere var ved at vige — thi i sin urolige Lidenskabelighed var Ørkenaraberen lige saa hurtig til at flygte som til at angribe — da stillede Kvinderne sig op i Række, og med deres skingrende Hyl, den saakaldte *zaghrûta*, opflammede og udskammede de Mændene. Og ikke blot i Kampens Øjeblik og som Sejrens Løn gjorde Kvinden sin Betydning gældende; frit færdedes hun i Lejren, og som vi atter og atter hører, selv havde hun ogsaa en vægtig Stemme ved Afgørelsen af, hvem hun vilde forenes med. Adgan-

Ridderlighed overfor Kvinden.

Zaghrûta.

gen til Skilsmisse i Tilfælde af daarlig Behandling fra Ægtefællens Side var ogsaa for Kvinden i den før-islamitiske Tid forholdsvis let.

Det muhammedanske Haremsliv væsentlig en Arv fra Persien og Byzans.

Den orientalske Kulturs senere Forfald, hedder det ofte, har sin Grund i Kvindens Nedværdigelse og hele Haremslivet og dette udledes atter dels fra den muhammedanske Religion, dels fra et særligt Hang hos den arabiske Race. Dette er dog næppe rigtigt. Muhammeds uhyggelige Sanselighed i den senere Periode af hans Liv indførte vistnok forskellige Udtalelser og Bestemmelser i Koranen, der maatte bane Vejen for en ringere Værdsættelse af Kvinden end den, der tidligere havde været gældende. Men i det store og hele maa det hævdes, at Haremet, Kvindernes Indelukkethed med alle de deraf flydende uheldige moralske og sociale Følger, var en Arv, som Araberne overtog fra de Kulturfolk, de afløste, Perserne og Byzantinerne, og som de først i de store Byer, de erobrede fra disse, kom i nøjere Berøring med. Ørkenaraberen kender endnu den Dag idag ikke til Haremsindretningen, og under de ældre Kalifer, hvor de jævne Beduinsæder bevares trods de forandrede Forhold, er Kvindens Stilling langt bedre end senere, hvor den persiske Indvirkning bliver mere følelig.

Ørkenarabernes Lyrik.

Et fyldigt Billede af de førislamitiske Ørkenaraberes hele Kultur har vi i den fra denne Periode bevarede *Poesi.* Som Følge af Arabernes overordenlige Subjektivitet blev hele deres Digtning *lyrisk;* kun hvad der umiddelbart rører og griber Jeg'et, faar Udtryk, men netop derfor giver den arabiske Lyrik det bedste Billede af selve Folkets Karakter; vi ser denne udfolde sig i hele sin Lidenskabelighed, lige hastig til Forherligelse og Forhaanelse; Tapperhed, Gavmildhed og Gæstfrihed er Hoveddyderne, men disse skæmmes ofte af Forfængelighed og Hævngerrighed, og lav og troløs Adfærd bliver tit Følgen af denne sidste ubetvingelige Drift, der ned igennem hele det arabiske Folks Historie er den mægtigste Drivfjeder af alle.

Sproget.

I politisk Henseende blev den arabiske Digtekunst et af de stærkeste Baand til at holde Folket sammen. Allerede paa det ældste historiske Trin træffer vi den arabiske Lyrik fuldt udviklet, i mange Henseender paa et Standpunkt, hvorfra den senere Udvikling kun blev et Forfald. Denne Fuldkommenhed skyldtes for en stor Del det vidunderlig rige og bøjelige arabiske Sprog, og med en forbløffende tidlig og højt udviklet Sans herfor var Araberne sig fra den ældste Tid deres Sprogs Fortrin bevidst; Sproget, der dannede Adskillelsen fra Barbarerne, blev derfor ogsaa det bedste Middel til at fremelske den nationale Samfølelse; var Hadet end aldrig saa stærkt mellem de enkelte Stammer: overfor alle anderledes talende følte de sig dog sammenknyttede som Arabere, Ørkenens frie, ægtefødte Sønner. Derfor blev ogsaa Bevarelsen af Sprogets Renhed Genstand for en Interesse, der dannede en sær Modsætning til den øvrige, primitive Kultur; i Teltene blandt Kameler og Faarehjorde trivedes allerede fra den ældste Tid Spirerne til den særlig filologiske Aandsretning, der senere satte sit ejendommelige Præg paa den arabiske Kultur.

Ringe religiøs Sans hos Ørkenaraberne.

Ogsaa et andet af Ørkenboernes vigtigste Karaktertræk træder frem i den førmuhammedanske Lyrik, nemlig deres paafaldende ringe religiøse Interesse. For 1300 Aar siden var Beduinen, som han er den Dag idag; hans Liv er Livet paa

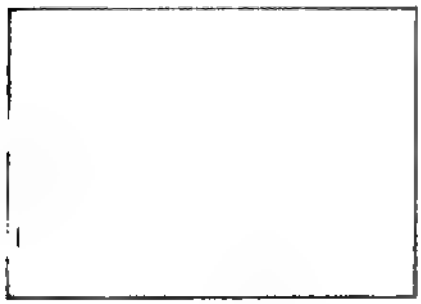

248. Den sorte Sten i Kaabaen.
(Efter Grimme.)

denne Jord, hans Interesser de rent materielle, og hvad der ligger der ud over, ænser han saare lidet; de Forestillinger, der findes hos Araberne før Muhammed om en Tilværelse efter Døden, er meget vage og uudviklede. Det var ikke Profetens religiøse Forkyndelse, men Muhammeds mægtige Personlighed og Lysten til Eventyr og Bytte, der bragte Ørkenstammerne under hans Fane, og vi ser da ogsaa, hvorledes mange straks efter hans Død falder fra og synker tilbage i deres gamle træge Ligegyldighed.

Religiositet i Byerne.

Det er derfor kun i *Byerne*, at vi lærer den gammelarabiske Religion at kende. Mellem Stadboen og Ørkenaraberen er der fra den tidligste Tid en gennemgribende Forskel, som ogsaa aabenbarer sig paa dette vigtige Punkt. De gamle Araberes Gudelære var ikke plastisk udformet i Myter som den græske; paa de forskellige Steder havde man forskellige Afguder, af hvilke saa godt som kun Navnene er bleven bevarede, og de religiøse Forestillinger synes i Almindelighed stærkt paavirkede af Dyredyrkelse, hvilket ogsaa antydes i Navnegivningen, og af Fetischisme; den berømte *sorte Sten* i *Mekka*, som Muhammed behændig lod glide ind under Islam, er et Minde herom. I den nævnte By, der tidlig blev et Midtpunkt for alt arabisk Handelssamkvem, synes der ved den gensidige Paavirkning af forskellige Egnes Befolkning at have været en rigere religiøs Udvikling; her fandtes ogsaa den gamle Helligdom *Kaaba*, som ifølge Sagnet skyldtes Abraham, og altsaa formodenlig er stiftet af Indvandrere nordfra; og delvis ved en spontan Udvikling, delvis ved de mekkanske Købmænds beregnende Kløgt blev Kaaba et Hjemsted for alle Arabiens Guder, et fælles arabisk Pantheon. Paa denne Maade blev Kaaba ogsaa et Baand, der holdt sammen paa hele den arabiske Nationalitet, og der udviklede sig herfra visse religiøse Vedtægter, som endog Ørkenaraberne lærte at agte; den vigtigste af dem var Overholdelsen af en Landefred i visse bestemte Maaneder, der var forbeholdte Rejser til og fra Helligdommen.

Kaabaen og den sorte Sten i Mekka.

Kaabaen holder sammen paa Araberne.

Religiøs Gæring i Byerne før Muhammed.

Ligesom alt dette kun indeholdt svage Spirer til Dannelsen af et fast ordnet Samfund, saaledes var ogsaa selve den religiøse Forestillingskres kun tarvelig, og for dybere tænkende Aander rundt om i de forskellige arabiske Byer maatte den absolut virke utilfredsstillende. Vi ser da ogsaa, at i Tiden før Muhammed baade Jødedommen og Kristendommen havde

249. Kaaba.
Ka'ba (egl. „Tærning") dækkes med et Klæde, maaske en Udvidelse af den gamle Skik at hænge Klæder paa de hellige Stene (Buhl).
a) den sorte Sten, b) Dørforhænget, c) Dør, d) Tagrende.
(Efter A. Müller.)

gjort store Fremskridt blandt Araberne, og ved Siden deraf gik der en urolig religiøs Gæring gennem Sindene, som tiltager i Styrke, jo mere vi nærmer os Muhammeds egen Tidsalder. Det er for tilfulde at følge denne Mands Løbebane vigtigt at se, at han kom, netop da der var Brug for ham.

Pengearistokrati i Byerne. Som i Ørkenen Sjeik-Værdigheden under normale Forhold var arvelig i samme Familie, var der ogsaa i Byerne bestemte Slægter, der gennem Aarhundreder vidste at hævde et Slags Overherredømme, og hvis Medlemmer naturlig blev de ledende ved alle fælles Anliggender. En saadan Slægt var i Mekka *Banu Kurajsch.* Forskellen mellem Stad og Ørken viste sig deri, at medens her Forrangen nærmest knyttedes til personlige Egenskaber, Tapperhed eller Gavmildhed, gav Byerne Plads for en mere timokratisk Udvikling, hvor Rigdommen blev det afgørende; ved de fælles Raadslagninger gjorde Smaafolk, selv om de maaske ogsaa havde berømte Ætmænd, bedst i at tie. Ved Siden af den religiøse Længsel fremavledes paa denne Maade i manges Sind en demokratisk Utilfredshed, medens naturligvis de rige Slægter, der nu en Gang havde Magten, omhyggelig vaagede over, at denne bevaredes indenfor deres egen Kres, og derved begik alle de politiske Fejl, som plejer at finde Sted i Samfund, hvor Pengemagten officielt erklæres for den eneste Adkomst til Indflydelse.

Kurajschiterne i Mekka.

— — Saaledes var altsaa Forholdene i Arabien umiddelbart før Profetens Komme. Ude paa Stepperne en Række krigslystne, rovgriske Stammer, letbevægelige og ikke uimodtagelige for høje og ædle Tanker, særlig naar de bragtes i Veltalenhedens skønne Form, men iøvrigt kun lidet moralsk udviklede og ganske fri for religiøse Skrupler; i Byerne et herskende Pengearistokrati, der havde gjort en Forretning af Religionen, og under dette en utilfreds Skare, der sukkede efter noget højere og bedre uden selv ret at vide hvad; og udenfor Arabiens Grænse to vaklende Verdensriger, to møre Statssamfund, begge medtagne af de aarhundredlange indbyrdes Krige og af indre Stridigheder, Persien og Byzans. Her trængtes kun til et Geni, der kunde samle Araberne og højne deres etiske Standpunkt ved at tage dem i en stor Idés Tjeneste og i sluttet Trop føre dem frem i Kamp for denne ud over Landets Grænse. I rette Øjeblik kom dette Geni, det var *Muhammed.*

MUHAMMEDS LIV OG VIRKSOMHED.

570—632.

Muhammeds Fødsel og Slægt. Muhammed fødtes i Mekka o. 570; hans Fader hed Abdallah og hans Moder Amine. Abdallah var af Slægten *Banu Haschim,* der tilhørte den kurajschitiske Æt, og den senere Overlevering, der naturligvis stræbte at gøre Profetens Familie og Afstamning saa anseelig som muligt, har meget at fortælle om den store Rolle, Haschimiterne spillede i Mekka, og om, hvorledes de og deres Fættere, de fornemme *Banu Umajja,* kappedes om Overherredømmet; det virkelige Forhold, hvoraf der ogsaa findes en Antydning i Koranen, var det, at Banu Haschim var ret fattige Folk, som i det mekkanske Pengearistokrati trods deres hæderlige Afstamning aldeles ingen Udsigter havde til at gøre sig gældende.

Haschimiterne temmelig fattige.

Muhammeds Bedstefader, Abd-el-Muttalib, havde mange Sønner, af hvilke

Abdallah var den yngste; adskillige af dennes Brødre fik en Plads i Profetens Historie, rigtignok paa forskellig Vis. Abu Tâlib, Fader til Kalifen Ali, blev sin Brodersøn en trofast Støtte, skønt han personlig holdt fast ved sit gamle Hedenskab; derimod var en anden Broder, Abu Lahab, Muhammeds bitre Fjende, der i sit Had til den nye Læres Forkynder glemte alle de Slægtskabets Forpligtelser, der ellers er en Araber saa hellige. Af de øvrige blev Abbâs Stamfader til det senere saa mægtige abbasidiske Dynasti. *Muhammeds Farbrødre.*

Men foreløbig var der i den fattige og børnerige Familie ingen, som anede noget om den Glans og Herlighed, den unge Abdallahs nyfødte Søn skulde kaste over hele Slægten, og saare trang blev den Spædes Barndom. Kun to Aar eller efter en anden Beretning kun to Maaneder var han, da Faderen døde, og faa Aar efter mistede han ogsaa sin Moder; saa kom Barnet i Huset hos sin Bedstefader og snart efter ved dennes Død hos sin trofaste Onkel, Abu Tâlib. *Hans Barndom.*

Naturligvis har den fromme Legendedigtning med Forkærlighed kastet sig over netop den første Periode af Profetens Liv, om hvilken vi intet sikkert véd. Hvor kunde det — ifølge Folkets naturlige Ræsonnement — være anderledes, end at den Mand, der senere viste sig som Guds udvalgte Redskab og som stod i personligt Samkvem med Englene, allerede i Barnealderen maatte have oplevet overnaturlige Begivenheder. En Dag, fortælles det, da den lille Muhammed var ude hos Kvæget paa Marken, kom to hvidklædte Skikkelser, som aabnede hans Bryst og udtog Hjærtet, hvorpaa de efter at have renset det satte det paa Plads igen. I dette Tilfælde kan Legendens Oprindelse paavises, idet den er en bogstavelig Fortolkning af et billedligt Udtryk i Koranen, hvor Gud siger til Profeten: „Har vi ikke skaffet dit Hjærte Luft og lettet det for den Byrde, som tyngede?" Men ved en Række andre lignende Sagn kan det kun siges, at disse er opstaaede af Folkets naturlige Trang til at se overnaturlig Indgriben overalt, naar Talen er om en saa mærkelig og gudbenaadet Mand. *Legender om Profetens Barnetid.*

I Virkeligheden véd vi intet om Muhammeds Barndom og første Ungdom. Han skal have hjulpet til Underholdet af sin fattige Plejefaders Familie ved at vogte de rige Mekkaneres Gede- og Faarehjorde, og han var allerede bleven et Par og tyve Aar uden endnu at være gift, under de daværende sociale Forhold et tilstrækkeligt tydeligt Bevis for, at han levede under lidet glimrende Kaar. *Hyrdeliv.*

Da kom han i Tjeneste hos en Købmandsenke *Chadidja;* hun var rig og uafhængig og havde en selvstændig Part i den store mekkanske Virksomhed med Transithandel, som blev drevet ved Karavaner til Jemen og til Syrien; paa disse Rejser var Muhammed med som Kameldriver og efterhaanden maaske tillige som en Slags Forretningsfører. Muhammed var en ærlig og samvittighedsfuld Prokurist; hans Bysbørn havde ogsaa for hans Tilforladelighed givet ham det hædrende Tilnavn *„el-Amîn"* (den paalidelige); han var tillige en smuk, ung Mand; og han havde endelig over sig det usigelige, som nu en Gang skiller Geniet, selv i dets slumrende Tilstand, fra de andre, dagligdags Handelskommiser. Intet Under, at Chadidja blev forelsket og tilbød den fattige Fuldmægtig sin Haand og Hjærte, og han paa sin Side saa' bort fra, at hun var femten Aar ældre, og modtog Tilbudet. *Muhammed i Tjeneste hos Chadidja.* *Han ægter hende.*

Ægteskabet lykkeligt.

Allerede Gert Westphaler lader i sin kortfattede Omtale af Profeten, der „først var Provisor i en Urtebod og siden bekom Midler med en Enke", tydelig skimte igennem, at Muhammed giftede sig for Pengenes Skyld, og den travesterede Fremstilling, som lægges i Munden paa den veltalende Barber, er kun Genlyden af, hvad adskillige europæiske Historikere har tilladt sig at paastaa. Det vilde være unaturligt at mene, at Muhammed, der fra sin tidligste Barndom havde følt Fattigdommens Tryk, ikke skulde være glad for ved sit Ægteskab at blive friet for dette, men med den stærke, ideelle Stræben, som besjæler ham, lige indtil Sejren virkelig er naaet, og med det asketisk verdensfjendske, som i den første Halvdel af hans Liv opfylder ham, vilde man gøre ham højlig Uret ved at stemple Forbindelsen med Chadidja som et slet og ret Fornuftgiftermaal. En Kendsgerning er det ogsaa, at Ægteskabet blev saare lykkeligt; i de trange Aar, da den religiøse Idé kom til Gennembrud hos Muhammed og han i sine stærke Sjælekampe ofte nok var ved at miste Fodfæstet, stod Chadidja trofast ved hans Side og ydede al den Støtte, som en Kvinde, der tror, kan bringe det stræbende Geni. Saalænge Chadidja levede, ægtede Muhammed ingen anden, og da hun var død, sagde senere hans Yndlingshustru Aischa, at ingen af Muhammeds levende Hustruer havde været mere Genstand for hendes Skinsyge end den døde Chadidja.

Deres Børn.

I Ægteskabet med denne havde Muhammed seks Børn; to af dem var Drenge og døde begge som smaa; den ene hed Abd Menâf (ɔ: [Afguden] Menâfs Tjener), hvilket Navn viser, at Muhammed den Gang endnu ikke havde brudt med det mekkanske Hedenskab; af Døtrene, der alle blev voksne og gifte, var det kun en, Fâtime, der i sit Ægteskab med Muhammeds Fætter Ali, Søn af Abu Tâlib, fortsatte Slægten, og fra hende udleder alle Profetens virkelige og foregivne Efterkommere deres Stamtavle.

Ægteskabet giver ham ingen stor Stilling i Mekka.

I sine mekkanske Bysbørns Øjne voksede Muhammed ved Giftermaalet med Chadidja, som havde gjort den fattige Karavanefører til en velhavende Købmand. Alligevel traadte han foreløbig ingenlunde frem i første Række, og de fleste i Byen anede vel næppe andet om Muhammed ibn Abdallah, end at han var en hæderlig Forretningsmand og en lykkelig Ægtemand.

Muhammed trækker sig bort fra Verden i religiøse Grublerier.

Efterhaanden trak Muhammed, hvem Nødvendigheden hidtil havde knyttet til det praktiske Liv, sig nu, da han var bleven økonomisk uafhængig, mere og bort fra Verden. Den religiøse Utilfredshed med de overleverede, ret primitive Forestillinger om Guderne havde grebet ogsaa ham, og idet han strejfede om i de golde Klippeegne i Byens umiddelbare Nærhed, kom han til at gruble dybere og dybere over de højeste Spørgsmaal: hvorfra kommer Mennesket og hvorhen gaar det? Adskillige af hans Nærmeste har vel nok regnet ham for en overspændt Nar, der løb omkring og gjorde sig unødige metafysiske Bekymringer i Stedet for at passe sine Forretninger, men Chadidja, der med Kærlighedens Instinkt anede, hvad der var ved at arbejde sig frem, lod ham have sin fuldstændige Frihed, og — i ærefuld Modsætning til den græske Tænkers Hustru — hun byggede ikke Forhindringer af Familievrøvl paa hans aandelige Udviklings Vej.

Hos Muhammed fandtes Uvidenhedens Kritikløshed og Enfold Side om Side

med Genialitetens Træfsikkerhed. Den Tankebygning, han skulde opføre og hvis første Anlæg han foreløbig gik og tumlede med, blev derfor heller intet metafysisk Storværk som de Systemer, der udtænktes i Indien; han greb en enkelt, central Idé, som han med utrolig Haardnakkethed fastholdt gennem hele sit Liv, og som blev Midtpunktet i hans Lære. Dette var Monoteismens store Idé: *la ilâha illa 'llâhu* ɔ: *„der er ingen Gud uden den ene, sande."* *Muhammeds Grundtanke: „Der er kun én Gud.*

Men naar der er én Gud, som har skabt og opholder alt, og hvem altsaa ogsaa Mennesket er undergivet, saa maa Mennesket ogsaa staa til Ansvar overfor ham og der maa være en Dom, hvor dette Ansvar bliver gjort gældende. Og dette blev da den Tanke, som med Angstens Rastløshed jog Muhammed dybere og dybere ind i Grubleriernes Vildnis: naar nu denne Dom kommer, hvorledes skal det da gaa dig og dit Folk? At Mekkaboernes Liv i almindelig, sædelig Henseende lod adskilligt tilbage at ønske, behøvede man ikke at være Profet for at indse, og for den, der en Gang havde faaet fat i den monoteistiske Idés Renhed og Højhed, maatte det mekkanske Hedenskab med sine Fetischer og Orakler tage sig kummerlig, ja vederstyggelig ud. Hvad skulde det dog blive til med dette Folk, der stak lige dybt i Synd og i Uvidenhed? *Dommen over de døde.*

Man har i ældre Tid været tilbøjelig til at antage, at Foranledningen til det religiøse Gennembrud hos Muhammed maatte søges i den Paavirkning, han under sine Købmandsrejser skulde have modtaget fra Jøder og Kristne. Denne Antagelse er urigtig. Muhammed viste sig ogsaa i sin senere Virksomhed at være mærkelig uvidende om de væsenlige Tanker i de to Religioner, ligesom hans Kendskab til de historiske Beretninger i det gamle og det nye Testamente var saare mangelfuldt. Hans Kaldelse til Profet kom af den almindelige religiøse Gæring, som sydede i saa mange Samtidiges Sind, men som kun i dette udvalgte Kar skulde afklares til en husvalende Drik. *Muhammeds Kendskab til jødisk og kristen Lære ringe.*

Et vidste dog Muhammed om Jøder og Kristne; de havde haft Profeter, Mænd, der utvivlsomt var udsendt af den ene sande Gud, sendte for at værne og vare. Halvt med Ærefrygt, halvt med Misundelse saa' han hen til disse lykkelige Folk, der havde Resultaterne af hine Udsendinges Virksomhed fæstnede i Skrift til Vejledning og Opbyggelse, og naar han saa i Modsætning til disse „Bogens Folk" betragtede sine egne Landsmænd, opstod naturlig Spørgsmaalet om, hvem der skulde vejlede og advare dem. Og jo mere dette Spørgsmaal blev levende hos ham, forstærket ved Uroen for den kommende Dom, desto tydeligere dæmrede den Tanke frem, som bragte Svaret: Du er Manden, dig er det, Gud har valgt til at bringe dit Folk ud af Syndens Mørke og give det Muligheder for at bestaa paa Dommens Dag! *Profeter.* *Muhammed føler sig kaldet til Profet.*

Muhammed var paa dette Tidspunkt omtrent fyrretyve Aar. Han greb derfor heller ikke sit Kald med Ungdommens frejdige Sikkerhed, men Tvivl og Uvished fyldte ham, indtil, som det oftere kommer igen i de store Religionsforkynderes Historie (Paulus, Buddha o. s. v.), en enkelt, bestemt Hændelse bragte det endelige Gennembrud. Om det, der her skete, har vi en dobbelt Beretning, hvoraf den ene betegner det stedfundne som et Syn, det andet som en Drøm. En Nat, da Muhammed efter Sædvane opholdt sig i Klippeegnene udenfor Byen, fordy- *Han har et Syn.*

bet i sin Andagt, tyktes det ham, at en Engel kom til ham og sagde: „Læs!" Han svarede: „Det kan jeg ikke!" men Englen trængte ind paa ham og udtalte de Ord, der i den Form, Koranen senere fik, staar som de første fem Vers af Kap. 96, og som regnes for det første, aabenbarede Afsnit:

„Forkynd! I din Herres Navn, som dannede den første Kim,
som har skabt Mennesket af blodigt Slim.
Forkynd! Thi din Herre er den ophøjede,
han, som ved Skrivekunsten Kundskab sendte
til Mennesket om, hvad det ikke kendte."

Chadidja styrker hans Tro paa Aabenbaringen.

Denne Vision rystede Muhammed i høj Grad, thi han troede om sig selv, at han var bleven vanvittig, eller, som Araberne siger, dæmonbesat. Men da han fortalte det skete til Chadidja, trøstede hun ham, og efter at hun havde raadført sig med sin Fætter Waraka, der var stærkt paavirket af Kristendommen, og med hvem Muhammed tidligere havde talt om religiøse Ting, kom hun til den Overbevisning, at hendes Mand var udset til sit Folks Profet. Imidlertid gik der længere Tid, inden der kom nogen ny Aabenbaring, som kunde bestyrke denne Tro, og Muhammed blev atter fortvivlet, saa at han endog omgikkes med Selvmordstanker; da fik han et nyt Budskab fra oven, og fra nu af kom der Ro i hans Sjæl. Han var nu sikker paa sig selv, og Aabenbaringerne kom til ham, hurtig efter hverandre, og som et ganske selvfølgeligt Fænomen.

Muhammeds Aabenbaringer ikke bevidst Bedrag.

Kun en ganske aandløs og upsykologisk Kritik har kunnet affærdige disse Aabenbaringer med Paastanden om, at Muhammed var en bevidst Bedrager. Det fremgaar klart af en lang Række Enkeltheder, at ikke blot Profetens nærmeste Omgivelser, men ogsaa han selv var fuldt overbevist om, at han modtog disse Meddelelser udefra gennem et overnaturligt Væsens Mellemkomst. Selve Modtagelsen var forbunden med legemlig Lidelse; han faldt om og kom i stærk Sved, samtidig med at han kun trak Vejret med Møje. Ogsaa den Omstændighed, at han selv paa alle andre Omraader saa stærkt betonede sin rent menneskelige Natur, bidrog til, at hans Tilhængere regnede ham for et udvalgt Redskab til Overbringelsen af Guds Aabenbaringer. Og hvad ham selv angaar, er det klart, at ingen bevidst Bedrager vilde have ejet den Sjælsstyrke og den Udholdenhed, der skulde til for at at bære alle de Trængsler, som netop ved disse Aabenbaringer paaførtes Profeten.

Senere brugte han Aabenbaringerne i politiske og personlige Formaals Tjeneste.

Noget andet er det, at Muhammed, efter at først Sejren var vunden, adskillige Gange tog Aabenbaringsformens Autoritet i sine politiske, ja endog rent personlige, delvis ret uhæderlige Formaals Tjeneste. Man maa overhovedet, for at forstaa denne mærkelige Mand ret, skelne bestemt imellem den asketiske og idealistiske Muhammed fra Trængslernes og Forfølgelsernes Tid og den sanselige, stærkt beregnende Folkefører, der havde vundet sig Herredømmet over det meste af Arabien; den dybe Modsætning mellem de ældre, i Mekka aabenbarede Afsnit af Koranen og Bogens senere Afsnit, der stammer fra Medina fra Muhammeds sidste Leveaar, taler tydelig nok om Forskellen mellem de to Perioder. Muhammed kunde, hvad der heller ikke er psykologisk uforklarligt

sætte sig et højt Maal og arbejde sig op dertil, men han kunde ikke helt unddrage sig den moralske Svimmelhed, da han først var kommen op paa Tinden.

Muhammed prækər Omvendelse.

Hovedindholdet af Muhammeds Forkyndelse var det samme, som saa ofte er hørt ogsaa før ham: Omvender eder, thi Dommen er nær! Det var Forestillingen om den kommende Dom, der først havde vakt hans religiøse Eftertanke, og han bliver derfor aldrig træt af i et Sprog, hvor det storladne og det barokke paa forunderlig Vis mødes, at skildre Dommedagens Majestæt med de frelstes Salighed og de fordømtes rædselsfulde Straffe. Og Omvendelsen skulde dels vise sig i en forbedret moralsk Vandel, dels i Bøn, Faste og Almisse, de tre Pligter, som senere kom til at høre til de helligste i Islam.

Kun faa af hans Bysbørn slutter sig straks til ham.

Fra første Færd havde Muhammeds Hustru Chadidja følt sig overbevist om, at hendes Mand var kaaret til Guds Sendebud. Og rundt om Ægteparret samledes nu en lille, ganske lille Menighed af Troende, som næsten alle kom til at blive Bærere af historiske Navne i den følgende, eventyrlige Periode af det arabiske Folks Historie; der var *Abu Bekr* og Muhammeds unge Fætter *Ali,* de to senere Kalifer, endvidere hans frigivne Slave Zajd, samt Saad ibn Ali Wakkâs, Talcha og Zubajr, der i de senere Krige vandt sig berømte Navne. Endelig trak Muhammeds smukke Datter Rukajja endnu en Tilhænger til Huse, nemlig *Osman,* den senere Kalif, af Umajjadernes fornemme Æt. Ingen af disse Mænd var dog nogen særlig fremragende Aand; Abu Bekr, en Mand af en sjælden trofast Karakter, var en anset og velhavende Købmand med et vist praktisk Greb, men uden selvstændig Overlegenhed, og de andre var dels for unge som Ali eller karaktersvage som Osman til ret at kunne give den nye Lære Anseelse; først da *Omar,* den senere Kalif, kom med, var der vundet en første Rangs Kraft for den Kamp, som stundede til; gennem ham skulde den nye Religion blive en Verdensmagt.

Muhammed gør ringe Lykke hos sin Slægt.

Som det faldt naturligt for en Araber, gjorde Muhammed sine første Forsøg paa en systematisk Propaganda af videre Omfang indenfor sin egen Slægt. Han kaldte alle Haschimiterne sammen for at forkynde dem det nye Budskab, men disse, der vel havde ventet at faa forelagt en Plan til et eller andet merkantilt Interessentskab, var meget forargede over saaledes at blive holdt for Nar med noget overspændt Snak og vilde intet høre. Foreløbig foretog de sig dog intet Skridt mod Muhammed; det var et Forretningsprincip hos Mekkaboerne at være tolerante mod enhver, saa meget mere mod en af deres egne.

Mekkaboerne finder Profetens Lære farlig for Byens Trivsel.

Imidlertid varede det ikke længe, førend det begyndte at gaa op for Muhammeds Bysbørn, at den nye Forkyndelse, som Chadidjas Mand havde fundet paa at bære omkring, kunde blive ret farlig i sine Følger, og dermed begyndte ogsaa de Trængsler, som skulde vare i over ti Aar og ende med Profetens Flugt fra hans egen Fødeby. De Grunde, der gjorde de velhavende mekkanske Købmænd fjendske mod den nye Lære, var mange og vægtige: for det første maatte det stærkt asketiske Præg, der laa over den, være de ret epikuræisk anlagte Indbyggere i Mekka meget uvelkomment; de var Folk, som ikke blot holdt af at tjene Penge, men ogsaa af at bruge dem, og alt dette nye med Bøn og Faste passede kun daarlig sammen her med. At Muhammeds Lære til at begynde

med paa ganske enkelte Undtagelser nær kun havde vundet Indpas hos ret tarvelige Folk, maatte derhos faa de ledende Familier i Byen, som var stærkt aristokratiske, til at se skævt til den rejste Bevægelse. Og endelig var der, som det mest afgørende af alt, Hensynet til de praktiske Følger af den nye Religion: Muhammed havde gjort Bekendelsen af Guds Enhed og Forkastelsen af Afguderi til Midtpunktet i sin Lære, men Mekkas Betydning som Handelsby var jo netop knyttet til, at alle arabiske Stammers Guddomme med lige Ret havde hjemme i Hovedhelligdommen *Kaaba*, som derfor blev det fælles Valfartssted for alle Arabere: uden Afguder ingen Valfart, uden Valfart ingen Handel, og uden Handel var Mekka, der laa i en øde og ufrugtbar Egn, ganske dødsdømt.

250. Mekka med Kaabaen.

Kampen mod den, der vilde rokke ved de overleverede religiøse Forestillinger, blev for det mekkanske Pengearistokrati en Kamp for Livet.

Muhammed haanes og spottes.

Oppositionen begyndte med Spot og Haan for efterhaanden at antage voldsommere Former: naar endelig Gud vilde sende Araberne en Profet, saa vilde det dog have været rimeligere, at det blev et Medlem af en af de ansete Slægter i Byen, og ikke en saa ubetydelig Størrelse som Chadidjas Mand! Og hvad betød al denne Snak om den nærforestaaende Dom, naar han ikke en Gang kunde sige paa hvilket Tidspunkt denne skulde komme? Men værst af alt var dog den taabelige Tale om en Fortsættelse af Livet i det hinsides! Hvor kunde noget fornuftigt Menneske dog skælve for Helvede eller gøre sig Haab om paradisisk Salighed, naar man først en Gang var død? Men hvis nu endelig alt dette var sandt og Muhammed virkelig var en Profet, hvorfor bekræftede han saa ikke sin guddommelige Sendelse med at gøre Mirakler? Det vidste man jo fra Jøderne og de Kristne, at baade de jødiske Profeter og Jesus havde gjort.

Muhammed var fornuftig nok til principielt ikke at indlade sig med denne

sidste Fordring. Og desuden: var ikke hans Aabenbaringer alene et tilstrækkeligt Jertegn? De, der ikke lod sig paavirke heraf, var saa vantro, at de heller ikke vilde have fæstet Lid til virkelige Undergerninger! I det hele ulejligede Profeten sig ikke med nogen egenlig Bevisførelse; overfor Mekkanernes Benægtelse satte han kun sin lidenskabelige Forsikring, som han lod virke ved den stadige Gentagelses Magt og med hele den Indflydelse, hans ejendommelige Personlighed trods alt udøvede paa Sindene.

Muhammed vil ikke indlade sig paa at gøre Jertegn.

Efterhaanden forsøgte han dog ogsaa med andre Midler; han fortalte Legender og Historier om tidligere Profeter og Guds udvalgte Mænd, om Moses og Jesus, om Salomo og Alexander den Store, i Haab om derved at fange Tilhørernes Opmærksomhed. Men Profeten var en daarlig Fortæller, og det undgik ikke hans Publikum, at hvad han berettede, kun var Ting, han selv havde hørt andet Steds fra. Værst af alt var dog stadig det, at hans hele Forkyndelse paa saa mange Punkter stred mod Mekkanernes praktiske Interesser. Der maatte i denne staaende Kamp mellem den nye Læres Talsmand og Forsvarerne af det gamle et helt nyt og fremmed Element ind, hvis Læren skulde føres til Sejr.

Hans Forkyndelse.

Denne trange Tid, hvor Muhammeds Menighed kun voksede Skridt for Skridt, strakte sig over mere end et Tiaar, og jo længere Tid der gik, desto haardere blev det Tryk, Mekkaboerne lagde paa den forrykte Profet og hans trofaste. Det kom endog saa vidt, at Muhammed, hvilket efter arabisk Skik vilde sige hele den haschimitiske Familie, blev formelig boykottet af de andre Mekkanere og udelukket fra alt Handelssamkvem. Dette ganske moderne sociale Kampmiddel viste sig meget virksomt, idet den lille lockoutede Menighed kom i stor Nød og Trang, og Tanken om at udvandre blev — saa frygtelig den end var for den hjemstavnsbundne Araber — stadig mere nærliggende.

Forfølgelsen skærpes. Profeten og hans Slægt boykottes.

Profeten havde i den første Periode af sin Forkyndelse ikke dogmatisk udformet sin Lære og derfor heller ikke stillet sig i bevidst Modsætning til Kristendommen. Da der nu i Abessinien, som kun ved faa Timers Sejlads over det røde Hav var skilt fra Arabien, fandtes en kristen Stat, som fra tidligere Tid havde Forbindelse med Sydarabien, faldt Tanken naturlig paa at søge did, og endel af de Troende udvandrede forsøgsvis derhen. Dog synes Forholdene ikke at have været gunstige, og de vendte snart tilbage igen.

Menigheden tænker paa at udvandre.

Profetens Styrke havde under hele Kampen været hans ensidige Fastholden af de en Gang rejste religiøse Krav. Det vidner da om, hvor stærkt Trykket har været paa den lille Menighed, at Profeten selv en Gang lyttede til den Akkordens Aand, som dog ogsaa han hurtig indsaa var Satan. Det var jo for Mekkas Skyld som Handelscentrum, at Kurajschiterne holdt fast ved de kære Afguder; men kunde man da ikke forsøge et Kompromis? Og saa stod Profeten en Dag frem i manges Nærværelse og foredrog en Aabenbaring, hvori de mekkanske Guddomme fremstilledes som dem, til hvis Forbøn hos Allah man tør fæste Lid. Hermed var Mekkaboerne tilfredse, og der blev indgaaet en formelig Forsoning. Snart vaagnede dog hos Muhammed Erkendelsen af, at han her havde forraadt sin egen Idé, Monoteismens store hellige Tanke; han tilbage-

Muhammed fristes til at gaa paa Forlig med Afguderne, men hævder atter Engudstanken.

kaldte, hvad han havde sagt, idet han betegnede det som en forvirrende Indskydelse af Satan, og de opbragte Mekkaneres Forfølgelse blev da endnu haardere.

Chadidja og Abu Talib dør 619.

Til al denne Nød kom nu ogsaa personlige Sorger. Aar 619 mistede Muhammed sin Hustru Chadidja og faa Uger efter døde hans Onkel Abu Talib; med den første tabte han sin vigtigste moralske Støtte, med den anden sin kraftigste Beskytter. Abu Talib havde aldrig villet indlade sig med den nye Lære, men Muhammed var hans Broders Søn, og den ægte Araber fornægtede ikke sin Slægt; en Gang forsøgte han at tilvejebringe en Forstaaelse mellem Brodersønnen og de andre Kurajschiter, men Muhammed svarede, at om de saa lagde Solen og Maanen i hans Hænder, vilde han ikke opgive sin Sag, førend Gud havde ført den til Sejr eller han selv var gaaet til Grunde. Og den højhjærtede Onkel, for hvem denne „Sag" kun var noget taabeligt Fantasteri, svarede: „Forkynd hvad du vil, jeg skal ikke slippe dig."

Muhammed forarmet.

Men nu var Abu Talib altsaa død, Chadidja var død, og Chadidjas Formue opbrugt under Boykotningsperioden; fattig og forladt stod Profeten der, med faa og svage Tilhængere, omringet af mange og mægtige Fjender. Kun hans usvigelige Tro paa sin Mission holdt ham oppe, indtil Hjælpen og Tilslutningen kom — udefra.

Han faar Tilhængere i det demokratiske Medina 620.

I Foraaret 620, da Valfarten til Mekka havde samlet Folk alle Vegne fra, traf Muhammed sammen med nogle Mænd af Stammen Chazradj fra *Medina*. I og omkring denne By boede mange Jøder, og disses Missionslære havde paavirket ogsaa Araberne og gjort de der boende Stammer mere modtagelige for en ny Profets Forkyndelse end Mekkanerne. Hertil kom, at de praktiske Hensyn, der stillede disse fjendlige mod Muhammed, ikke gjaldt for andre; tværtimod, hvis for Medinaboerne verdslige Overvejelser allerede paa dette Tidspunkt har virket med, maatte enhver, der mulig kunde hæve deres fattige og mere demokratiske By op mod det pengearistokratiske Mekka, absolut være dem velkommen. Endelig gik det Muhammed som saa mange andre Profeter: hans Personlighed havde lettere ved at gøre sig gældende i Omgivelser, hvor man ikke havde set ham vokse op og hvor ikke det daglige Samliv havde skærpet Kritikkens Blik. Alt bidrog saaledes til, at Profetens Missionsvirksomhed paa denne nye Mark kunde bære rigere Frugter end i Hjemmet.

Menigheden Medina vokser.

I Løbet af et Par Aar samledes en hel anseelig Menighed i Medina. Men i samme Maal som den voksede, forværredes Profetens Forhold til hans egne Bysbørn. Selve det at slutte Forbund med udenbys Folk indeholdt jo efter gængs arabisk Opfattelse et Brud med hans egen Stamme; hans Forbliven i Mekka var nu kun et Tidsspørgsmaal.

Muhammed drager til Medina med Menigheden i Mekka 622.

I Sommeren 622 kom Afgørelsen. Efter at Muhammed havde ladet sin lille mekkanske Menighed i smaa Afdelinger drage til Medina, brød han tilsidst selv op, ledsaget af den trofaste Abu Bekr, hvis Datter Aischa han allerede havde udset til sin Brud, medens hans egen Fætter og Svigersøn Ali ibn Abi Talib blev tilbage i hans Hus for at lede Mekkanerne paa Vildspor og derved hindre en mulig Forfølgelse.

Muhammeds Tog *(Hedjra) fra Mekka til Medina* er i den islamitiske Legende-

digtning udstyret med de vidunderligste Omstændigheder: Kurajschiterne, der bistaas af Djævlen, sætter efter den flygtende Profet, men alle deres Bestræbelser gøres til Skamme ved Guds Undere. I Virkeligheden synes Rejsen at være foregaaet uden Vanskeligheder; Mekkanerne var sikkert i Øjeblikket kun glade over at være bleven af med den besværlige Agitator; de anede endnu ikke, at han udenfor deres Mure skulde blive dem langt farligere end indenfor. *Hedjra, „Bruddet".*

De muhammedanske Folk daterer — ifølge en under Kalifen Omar truffen Bestemmelse — deres Tidsregning fra denne Begivenhed, og med god Grund. Først da Profeten løsrev sig fra sin Stamme og søgte Forbund med fremmede, blev Islam en verdslig Magt; den muhammedanske Menighed er fra nu af en *Stat,* hvis Politik foreløbig ganske vist udelukkende er bestemt af Religionen, men som dog søges gennemført med mere jordiske og — det maa indrømmes — mere kraftig virkende Midler end dem, der havde staaet til Raadighed for den forhaanede Gadeprædikant i Mekka. *Ved Hedjra bliver den muhammedanske Menighed en Stat.*

I den Grad er Araberen knyttet til sit Hjem, sin Familie, sin Stamme, at han ved Adskillelsen derfra bliver ligesom et helt nyt Menneske. Særlig gælder dette om Muhammed. Den Mand, vi træffer som det nye Samfunds Leder i Medina, politisk kløgtig, men diplomatisk uvederhæftig, fuld af den fødte Herskers berettigede Ærgerrighed, men ogsaa til Tider af tyrannisk Vilkaarlighed og Grusomhed, og hvis utæmmede Sanselighed gør hans Privatliv til en Skandale selv for de stærkeste i Troen — han er en ganske anden end den Muhammed ibn Abdallah, vi saa' i Mekka, den milde og sanddru, fuld af idealistisk Stræben, Chadidjas trofaste Ægtefælle. Naturligvis er denne Overgang ikke sket pludselig, og meget har ligget i Sindet, som paa Grund af Forholdene i Mekka aldrig var kommen til Udfoldelse; men netop herved hører Muhammed til „de interessanteste Eksempler paa, i hvor høj Grad de forskellige ydre Forhold kan udvikle de i Karakteren liggende forskellige Anlæg" (Buhl). *Muhammed et nyt Menneske efter Adskillelsen fra sin Stamme.*

Saasnart Muhammed var kommen til Medina, hvor han modtoges med stor Opmærksomhed, indrettede han sig huslig og tog derefter fat paa det store Organisationsarbejde, der ventede. Hans tilkommende Svigerfader, Abu Bekr, havde reddet en Del af sin Formue med sig fra Mekka, og den kom nu godt til Pas. Efter at Profeten i nogen Tid havde benyttet en anset Medinaboers Gæstevenskab, lod han bygge et Hus til sig og sin Hustru Sauda, hvem han havde ægtet kort efter Chadidjas Død; senere kom ved Indgaaelsen af Ægteskabet med Aischa et Hus til, og da Profeten i den følgende Tid tog flere Hustruer, opførtes der for disse nye Bygninger, i hvilke han skiftevis opholdt sig. *Muhammed bosætter sig i Medina.* *Hans Hustruer.*

Den unge Menigheds lokale Midtpunkt blev et nyt Bedehus *(mesdjid),* Islams første Moske. Her samledes man baade til de daglige Bønner og til Fredagsgudstjenesten, og her var Profeten i Reglen selv at træffe; her holdt han Statsraad og her forkyndte han de nye Aabenbaringer, han efterhaanden fik. *Islams første Moske i Medina.*

Og disses Tal blev stort. Medens hans Forkyndelser i Mekka hovedsagelig havde haft Karakteren af Prækener og Formaninger, fik de her et mere juridisk og dogmatisk Indhold. Tidligere var Muhammed blot den, der kaldte til Dyrkelsen af den ene, sande Gud, en Efterfølger af de tidligere Profeter, nu derimod *Profetens Aabenbaringer i Medina.* *En helt ny Religion stiftes.*

bliver han mere og mere Stifter af en hel ny Religion med sine egne Dogmer og sit særlige Ritual.

Muhammed og Jøderne i Medina.

I den første Tid havde Muhammed i sin Iver for at vinde Tilslutning strakt sig meget vidt overfor de allerede eksisterende Religioners Bekendere og særlig da overfor Jøderne. Men i Medina var der en anseelig jødisk Menighed, og her var man ikke længe om at opdage, at Profetens Kendskab til det gamle Testamentes Profeter, hvis Fortsætter og Arvtager han kaldte sig, var saare ringe, og man gjorde sig nu en Fornøjelse af at gaa Muhammed paa Klingen med Spørgsmaal for rigtig at sætte ham til Vægs. Men i denne Knibe havde han et Vaaben, hvis Frygtelighed Jøderne var langt fra at ane, men hvis Vægt de saare snart skulde faa at føle, hans profetiske Autoritet. Hvad Muhammed allerede tidligere havde fortalt om Moses og Josef og Salomo og andre, det var jo altsammen Guds egen Aabenbaring og altsaa sandt hver eneste Tøddel; naar nu Jøderne fortalte det anderledes, saa løj de enten selv bevidst eller deres Forfædre havde forvansket de hellige Skrifter. Ørkenaraberne, der naturligvis ikke kendte et hebraisk Bogstav og var afskaarne fra al selvstændig Undersøgelse, fæstede selvfølgelig heller Lid til deres egen Landsmands flammende Veltalenhed end til de grinende Jøders ondskabsfulde Kritik, og Afstanden mellem disse og den nye Læres Forkynder blev stadig større. Bruddet fik et ydre Udtryk i Muhammeds Bestemmelse om, at de Troende under Bønnen skulde vende sig mod Mekka, hvor Kaaba, den gamle arabiske Centralhelligdom fandtes, medens tidligere Jerusalem havde været fastsat som *Kibla* (Retningsstedet under Bønnen).

Dogmer og Ritus.

Men jo mere Muhammeds Forkyndelse saaledes blev selvstændig, des mere maatte den underbygges i *dogmatisk* og tillige, hvad der er endnu vigtigere, i *rituel* Henseende; thi for den menige Hob bliver jo i Reglen de Former, der skiller mellem nyt og gammelt, nok saa betydningsfulde som selve det religiøse Indhold, de skulde dække over, og dette savnede Muhammed ikke Blik for.

Muhammedanismens Indgriben i den enkeltes Liv.

Der gives ingen Religion, der i den Grad som Islam griber ind i den enkeltes daglige Liv paa hvert Tidspunkt; og heri ligger en stor Del af Muhammedanismens Styrke; den blev aldrig blot en Søndagsreligion som Kristendommen.

Islâm.

Den nye Religions Navn blev *Islâm*, ɔ: „Hengivelse", og Hengivelse i Guds Vilje er netop den etiske Kerne i Muhammeds Religion. Af Guddommens Egenskaber er det særlig Almagten, Profeten dvæler ved, og han synes her noget paavirket af den hos Jøderne herskende gammeltestamentlige Opfattelse: Gud er den, som raader for alt, som straffer og lønner, og hans Vilje om Menneskets Skæbne er uforanderlig bestemt fra Evighed af. Den logiske Modsigelse mellem denne Forudbestemmelses-Lære og Opfordringen til gode Gerninger for at vinde Paradiset blev Profeten ikke vár; nogen stiv Dogmatiker blev han aldrig. Den senere muhammedanske Teologi har haft adskillig Møje med at faa de to uforenelige Modsætninger til at rummes i den samme Lærebygning; i Reglen klarer man sig med at sige, at kun i de store Ting er Skæbnen forudbestemt, medens Enkelthederne, selv om ogsaa Enderesultatet bliver det samme, er overladt til enhvers Afgørelse, og her kan da det individuelle Ansvar gøres gældende.

Forudbestemmelseslæren og de gode Gerninger.

Ligesom det tildels er Uniformen, der skaber Sammenholdet i en Hærafdeling, er det for en væsenlig Part de rituelle Særligheder, der holder sammen paa en Religions Bekendere. Ved *Bønnen*, der skulde forrettes fem Gange daglig, samlede Muhammed alle Menighedens Medlemmer og fik dem til at føle sig som Led af en Helhed, og de til mindste Enkelthed foreskrevne Ceremonier under Bønnen med Knæling og Bøjning, alt i bestemt Orden og i bestemt Takt, blev ligesom en Slags religiøs Eksercits, der hjalp til at stryge den gamle, hedenske Sløjhed af de nye Proselyter og gøre dem til stramme Rekrutter i Guds udvalgte Hær. Foruden Bønnen, hvorpaa der lagdes særlig Vægt, indførtes som religiøse Pligter *Fasten*, der overholdes hele Maaneden Ramadan fra Solopgang til Solnedgang, samt Forpligtelsen til at give *Almisse*. Dette sidste Paabud foranledigedes oprindelig ved Hensynet til de fattige Mekkaboere, der var ilede forud for Profeten til Medina, og som nu under de nye Omgivelser var henviste til deres Trosbrødres Godgørenhed. Desuden gjordes det den Troende til Pligt, at han mindst én Gang i sit Liv skulde besøge Kaaba i Mekka; idet Profeten udnyttede en Paastand om, at den var anlagt af Abraham, fik han smidig den gammelarabiske Centralhelligdom, Genstanden for alle arabiske Stammers Ærbødighed, med ind i sit System. Endelig kom saa hertil Forpligtelsen til at virke for Islams Udbredelse ved *alle* Midler; i hele Islams senere Historie bliver dette bestemte Paabud om Kamp mod de Vantro af den videst rækkende Betydning. Da Muhammed efterhaanden øgede sin verdslige Magt, ordnedes Forholdet saaledes, at Jøder og Kristne mod at betale en bestemt Afgift kunde faa Lov at beholde deres Tro; for alle overvundne Hedningefolk er der derimod kun to Vilkaar: Antagelsen af Islam eller Døden. Det er, som man ser, det *monoteistiske* Princip, der er ledende ogsaa ved disse statsretslige Anordninger.

Bøn.

Faste, Almisse.

Valfarter til Kaaba.

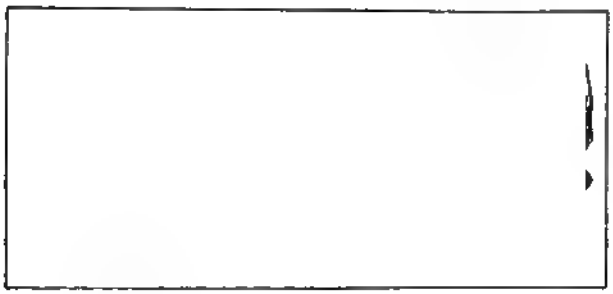

251. Bønnestillinger. (Efter Grimme).

Kamp mod de Vantro.

I det daglige Livs Ritus laante Muhammed en Del Forbud fra de jødiske Spiselove, saaledes Forbudet mod Nydelsen af Svinekød. Om Vinen udtaler Koranen sig ret svævende, dog nærmest fraraadende, og som bekendt er disse Udtalelser stadig siden blevne opfattede som et bestemt Forbud; dog er der ingen af Islams mange Forskrifter, der har maattet finde sig i saa talløse Overtrædelser som netop denne.

Spiselove; Forbud mod Svinekød og Vin.

Med alt det at de religiøse Bestemmelser saaledes greb ind paa alle Punkter i det daglige Liv, blev Islam dog ingenlunde den tunge og stramt bindende Religion som Jødedommen. Den samme Tilbøjelighed, der i sin Tid havde ladet Muhammed gaa paa Akkord med det mekkanske Hedenskab og senere havde faaet ham til at strække sig saa langt overfor Jøderne, lod ham ogsaa nu anbringe

Islam en lind og smidig Religion.

alle Slags smaa Sikkerhedsventiler, gennem hvilke ukuelige syndige Tilbøjeligheder eller Undladelser kunde slippe ud, uden at man risikerede en af Samvittighedsnaget fremkaldt Eksplosion. „Gud paalægger kun Mennesket Byrder i Forhold til dets Evner," siger Koranen, og dette er en af Grundtankerne i hele Islam. Den er helt igennem *en let Religion,* og det kan maaske noget forklare det Held, der særlig blandt mindre udviklede Folkeslag har fulgt den islamitiske Mission lige til vore Dage.

Gammelarabisk Moral bryder gennem Islam.

Det er lettere at ændre Menneskers ydre Livsformer end deres Tankegang, og i moralsk Henseende forblev Bekenderne af den ny Religion i mangt og meget paa samme Standpunkt som i Hedenskabets Tid. Profeten søgte ogsaa forgæves at sammensvejse alle Arabere til én Nation og at udslette gamle skarpe Skel mellem de enkelte Stammer med de dertil hørende strænge Blodhævnsforpligtelser. Skønt Islam frembringer et Verdensrige, ligger dog Fortidens Modsætninger stadig lurende under Overfladen; baade i de blodige Borgerkrige efter Profetens Død og senere i det fjærne Spanien bliver det gamle lidenskabelige Stammefjendskab en skæbnesvanger, storpolitisk Faktor.

Moralske Fremskridt.

Paa den anden Side var der med den sædelige Alvor, som laa i selve Bekendelsens Inderlighed, aabnet Muligheder for Profeten til at paavirke Sindene, ogsaa hvor Fanatismen ikke umiddelbart paakaldtes, og at højne det almindelige moralske Jævnmaal. Det lykkedes ham at afskaffe den barbariske Skik, der hidtil havde hersket blandt Araberne, at de nyfødte Døtre ofte skaffedes af Vejen ved at man begravede dem levende; og dernæst gav han en hel Række humane Forskrifter angaaende Slaveriet, som senere blev almengyldige i alle muhammedanske Lande, og som mere end noget andet har bidraget til at forskaane Islams Riger for de svære, sociale Rystelser, som den klassiske Oldtid maatte prøve.

Slaveriet mildnes.

Kvindens Stilling bliver ringere.

Et absolut Tilbageskridt blev derimod den nye Religions Stilling til *Kvinden.* Vi har set, hvorledes Kvinden hos den hedenske Ørkenaraber stod frank og fri, og hvorledes Samfundsformerne havde udviklet en vis Ridderlighed, der forøgede hendes Indflydelse. Under Islam gik alt dette til Grunde. Nu er det ganske vist saa, at hele det orientalske Haremsvæsen med Kvindens Indespærring og alle de andre fordærvelige sociale og moralske Følger, set i kulturhistorisk Sammenhæng, maa betragtes som en Arv, Araberne har overtaget efter Perserne og Byzantinerne, men alligevel er det en Kendsgerning, at hele dette Forhold fandt sin religiøse Godkendelse i selve Koranens Udtalelser, og Profetens egen brutale Sanselighed blev medvirkende til, at et dyrebart Stykke gammelarabisk Samfundskultur gik uerstattelig tabt.

Profetens Lære kun Brudstykker.

Vi har her fremstillet de vigtigste rituelle og sociale Hovedpunkter i Islams Lære, som de udformedes under Profetens Ophold i Medina i det sidste Tiaar af hans Levetid; det blev en Følge af selve Offenliggørelsesmaaden, gennem de brudstykkevis meddelte Aabenbaringer, at der ikke blev Tale om noget samlet System eller udtømmende Lovgivning; de fleste af Profetens Bud blev givne „för tillfället", naar Begivenheder indtraf, der krævede en Ordning, og saare mange vigtige Forhold ved Udviklingen af det nye Statssamfund blev derfor aldeles ikke berørte. Den senere muhammedanske Retsvidenskab, for hvilken

Koranen er den vigtigste Retskilde, har derfor maattet udfylde dennes mange Huller paa forskellig Maade; særlig har man i den praktiske Retspleje hjulpet sig med *Analogi* eller *Hævd.*

Virksomhed for at udbrede Læren.

Den indre Udvikling af den nye Religion og Anordningen af dens Former udgjorde den ene Del af Profetens store Arbejde efter Flugten fra Mekka; hans øvrige Kræfter blev optagne af *Virksomheden for Lærens Udbredelse,* baade gennem den fredelige og den krigerske Mission. Politisk fik denne Side af Sagen den største Betydning og til den medbragte Muhammed glimrende Evner; han var en daarlig Dogmatiker og en tarvelig Jurist, men han var en glødende Ordets Forkynder og ejede et vidtskuende, politisk Blik; selve de militære Magtmidler, som Islam i Profetens egen Levetid raadede over, var vel for smaa og Formerne for de krigerske Sammenstød for simple, til at man tør fælde nogen afgørende Dom om Muhammed som taktisk Slagleder, men hans politiske Evner gjorde ham til en fortrinlig Strateg, der altid havde det rette Skøn over, naar og hvor det var betimeligt at slaa til; og blandt sine nye Tilhængere vandt han et Par militære Begavelser, der forstod at virkeliggøre hans omfattende Planer.

Muhammeds Stræben efter at vinde Mekka.

Først og fremmest havde han naturligvis sin Opmærksomhed henvendt paa selve sin Fødeby, Mekka; her fandtes jo den arabiske Nationalhelligdom, som Muhammed ogsaa havde gjort til Islams Midtpunkt, og som det derfor gjaldt om at faa Adgang til; herfra havde Profetens Tilhængere maattet flygte med Tabet af deres Ejendom, og her havde han selv gennemlevet Forfølgelsens og Forhaanelsens tunge Aar; der var for Muhammed og hans Folk meget at vinde og meget at hævne i Kampen mod Mekka.

Angreb paa Karavaner fra Mekka.

De mekkanske Købmænd var imidlertid vel fornøjede med at være bleven af med deres besværlige Bysbarn og ønskede intet videre at foretage sig imod ham; skulde der være Krig, maatte Profeten derfor selv gøre Begyndelsen. Han besluttede da at rette sine Angreb mod de mekkanske Handelskaravaner, som lovede rigt Bytte, men de første Forsøg førte ikke til noget, indtil en af hans Undergivne overfaldt en Karavane i en af de fredlyste Maaneder; dette var efter arabisk Opfattelse et Niddingsværk, og Profeten, der vistnok selv havde planlagt Togtet, maatte endog fornægte dem, der altfor ivrig havde udført hans Vilje, indtil Harmen fik Tid at lægge sig.

Abu Sufjâns Karavane.

Først i Aaret 624 kom det til et Sammenstød af afgørende Betydning. Profeten havde faaet Melding om, at en stor og rig Karavane, ledet af *Abu Sufjân* af Umajjadernes fornemme Slægt, var paa Vej fra Gaza til Mekka, og med omtrent 300 Mand drog han ud for at opsnappe den. Men da den kloge Abu Sufjan fik Nys om, hvad der var i Gærde, sendte han Ilbud til Mekka og herfra drog en Hær paa o. 1000 Mand til Undsætning; men medens denne rykkede langsomt frem, bøjede Abu Sufjan, der havde faaet at vide, at Muhammed laa paa Lur ved Bedr, en Markedsplads Sydvest for Medina, af fra den vante Karavanvej og kom i god Behold til Mekka. Herfra gik der Bud for at kalde Hjælpehæren hjem, men dennes Førere vilde, da de nu en Gang var komne ud, ikke vende om uden at have slaaet et Slag, og ved *Bedr* stødte Hærene sammen.

Kampen ved Bedr 624.

Kampen, der paa gammel arabisk Vis indlededes med Enkeltmands Anfald,

blev et knusende Nederlag for Mekkanerne; Muhammed deltog ikke personlig i Slaget, men synes selv at have truffet alle forudgaaende Dispositioner, og naturligvis vidste de Troende senere at fortælle om, hvorledes han paa Afstand havde grebet ind og ved at kaste en Haandfuld Sand mod Fjenden havde sprængt dennes Skarer. Selv uden Legendens Udsmykning er Slagets Udfald vidunderligt nok og et glimrende Vidnesbyrd om den dødsforagtende Fanatisme, Muhammed forstod at indblæse sine Tilhængere; ved Bedr begynder den Islams Sejrsgang, som i det følgende Aarhundrede fører lige til Bredderne af Ganges og af Loire.

Muhammeds Sejr.

Sejrens Betydning.

Slaget ved Bedr er en Rytterkamp mellem nogle faa Hundreder, og dog staar det ved Siden af Slagene ved Salamis, ved Actium, ved Tours og ved Leipzig blandt de Kampe, der afgør Verdensdeles Skæbne. Det bliver bestemmende for Profetens Magtstilling i Medina og det gør Ende paa Ørkenstammernes Ærefrygt for det beundrede Mekka; det politiske Tyngdepunkt i Arabien ligger fra nu af i Profetens Lejr.

Profeten tager Hævn over Jøderne i Medina, som havde spottet ham.

Den ved Sejren vundne Magt benyttede Muhammed allerførst til at skaffe sig Hævn over Jøderne i Medina. Det er et interessant psykologisk Træk, at medens Profeten ellers gerne tilgav gammel Uret og var højmodig overfor fordums Fjender, var han ubarmhjærtig i Mindet om Nederlag, der var tilføjede ham med aandelige Vaaben. En af Fangerne fra Slaget ved Bedr var den vidt berejste mekkanske Købmand Nadr; han havde i sin Tid, da Muhammed i Mekka søgte at fange sine Landsmænds Opmærksomhed ved at fortælle Legender om det gamle Testamentes Profeter, ofte lokket hans Tilhørere fra ham ved sine morsommere og vel ogsaa bedre fortalte Eventyr om Drager og Prinsesser, som han havde hørt i Persien, men denne litterære Sejr kom nu til at koste ham Livet. Og for Jøderne, der saa tit havde sat Muhammed til Vægs med deres talmudiske Spidsfindigheder og lét ham ud for hans uklare Forestillinger om de bibelske Personer, blev hvert islamitisk Sejrsbudskab et Varsel om Ulykke; det var ikke blot politiske Hensyn, der ledede Profeten til at tage disse isolerede og derfor svagere Modstandere først, det var ogsaa det gamle, af Jødernes Spot ætsede Saar, der stadig brændte i Sjælen, og hvorfor der kun var Lindring i Hævnen.

Nadr.

Muhammeds Modstandere splittede og skinsyge paa hinanden.

Det er vel værd at lægge Mærke til, at ved hvert af Muhammeds, oftest slet begrundede Anfald paa de jødiske Stammer, holder deres Frænder og Trosfæller sig ligegyldig tilbage, ja, man synes endog at kunne spore en vis Skadefryd hos de andre over dem, det i Øjeblikket gik ud over. Jøderne i Arabien var fuldstændig arabiserede, eller rettere, det var for den største Del arabiske Stammer, der havde antaget Jødedommen, og efter den gængse arabiske Opfattelse havde hver Stamme kun at sørge for sig selv. Heri ligger, saavel overfor Jøderne som de andre arabiske Stammer, Forklaringen til, at Muhammed med saa forholdsvis smaa Kræfter kunde tilkæmpe sig saa stor Magt; medens han forfulgte et bestemt, stort, politisk Formaal, havde Modstanderne kun Sans for de snævreste Klan-Interesser, og da endelig, takket være den kloge Abu Sufjans Initiativ, Forsøget blev gjort paa at knuse Profeten under en stor Koalition, var det allerede for sent; da var han bleven dem for mægtig.

Samtidig med den systematiske Forfølgelse og Udryddelse af den ene jødiske Stamme efter den anden, fortsattes Kampen mod Mekkanerne. Blandt disse havde Nederlaget ved Bedr fremkaldt stor Harme, og de dyre Løsepenge for de mange Fanger sved dybt i Købmændenes Pung. Det lykkedes dem da efter flere Smaatogter det følgende Aar (625) at vinde en Sejr over Profetens Skarer ved *Ohod*, et Bjærgparti Nord for Medina. I Begyndelsen havde de Rettroende Fremgang, men da de — tværtimod Profetens udtrykkelige Bud — i Stedet for at kæmpe styrtede sig over det lokkende Bytte i Mekkanernes Lejr, benyttede en af disses Førere *Chalid ibn Walid*, som siden blev en af Islams store Feltherrer, det gunstige Øjeblik og kastede de spredte og plyndrende Krigere paa Flugt, og adskillige af de tapreste i Menigheden faldt. *Profetens Nederlag ved Ohod 625.*

Men dette Slag fik ingen blivende Følger. Mekkaboerne var gammeldags Arabere, der kun kæmpede for at vinde Hævn; nu da Skammen for Nederlaget ved Bedr var aftvættet, drog de veltilfredse hjem, og at forfølge Sejren ved et Angreb paa Medina tænkte ingen paa. Profeten reddede sin religiøse Myndighed over sine egne Tilhængere ved at fremstille Nederlaget som en Himlens Straf for deres Ulydighed mod hans Befalinger, og i den følgende Tid har han atter travlt med at udbrede sin Magt ved Krigstog til forskellige Sider. *Mekkaæren forfølger ikke Sejren.*

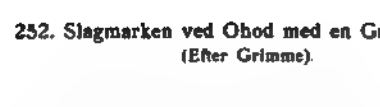

252. Slagmarken ved Ohod med en Gravmoske. (Efter Grimme).

Paa et af disse indtraf en Begivenhed, der saa ringe den var fik vidtrækkende Følger. Muhammed havde, som allerede nævnt, efter Chadidjas Død ægtet flere Hustruer, og de følgende Aars Togter havde givet ham mangen kærkommen Lejlighed til at udvide sit Harem ved Udvælgelse blandt de skønne, fangne Kvinder; kærest blandt alle var ham dog stadig *Aischa*, Abu Bekrs unge Datter. Kun 10 Aar var hun, da hun ægtede den mer end halvhundredaarige Mand, og ikke blot hendes Ungdom og Ynde, men ogsaa hendes højtbegavede Aand og lette Sind havde fængslet den kælne Profet for bestandig; ingen af hans andre Hustruer fik nogen Sinde den Magt over ham som Aischa. Men nu traf det sig, at hun en Dag paa Marschen tabte et Halsbaand og blev tilbage for at lede efter det; da hun atter kom til Lejren, var Skaren brudt op, medførende Aischas Kamel, idet man troede, at hun allerede sad i den lukkede Bærestol. Til alt Held kom der en Efternøler, som tog hende op paa sin Kamel og den følgende Dag bragte hende til Medina, men til lige saa stort Uheld var denne Efternøler en ung og meget smuk Mand; han hed Safwân. Medinaboerne paa Muhammeds Tid var ikke anderledes end alle andre Mennesker; dette Optog med Safwân og Aischa, som paa en saa mærkelig Maade var bleven borte, *Aischa, Muhammeds Yndlingshustru.* *Aischa taber sit Halsbaand.* *Safwân bringer hende til Medina.*

satte Bysladderen i det livligste Røre. Muhammed, der var lige saa lille i sit Harem som stor i Politik, vidste hverken ud eller ind; men hans Svigersøn Ali, der i denne Sag sikkert dreves frem af sin Hustru Fatime, holdt bestemt paa, at han burde lade sig skille fra den fordægtige Aischa; tilsidst sejrede dog Mindet om Elskovstimerne med Abu Bekrs dejlige Datter over alle Familieintriger og Bagtalelser, og i en Aabenbaring, som Englen Gabriel meget præcis afleverede i denne Anledning, blev Aischas Uskyld slaaet fast, og strænge Straffe indførtes for enhver, der fór med løs Tale om gifte Kvinder uden at have Vidner, endda hele fire, for sine Beskyldninger. Men siden da forfulgte Aischa Ali og hele hans Slægt med et glødende Had, og i Urolighederne efter Profetens Død blev den intrigante Kvindes Indflydelse saare uheldsvanger for hans Svigersøn og første Tilhænger.

Ali vil have Aischa forskudt, men hun renses af en Aabenbaring.

Aischas Had til Ali.

253. Kamel med Ridekurv for Beduinerkvinder.
(Efter Oppenheim)

Forenede arabiske Stammer under Abu Sufjan angriber Medina 627.

Imidlertid fik Indbyggerne i Medina snart andet at tænke paa end Aischas Skandalehistorier*). I Foraaret 627 var det lykkedes Mekkanerne under Abu Sufjan at samle en stor Hær af forskellige Stammer; nu skulde det afgørende Slag rettes mod Muhammed. For en Gangs Skyld havde de ellers ret magelige Kurajschiter mandet sig op til at handle hurtig, og Profeten havde derfor ikke kunnet træffe mange Forberedelser til at afværge Angrebet. Han vovede da heller ikke at møde Fjenden i aaben Mark, men holdt sig i Medina; da Byen kun var dækket mod de tre Sider, gav en Perser, som var gaaet over til Islam, det Raad paa den fjerde Side at opkaste en Grav, og denne primitive Foranstaltning, efter hvilken hele denne Episode bærer Navnet „*Kampen om Graven*“,

„Kampen om Graven“.

*) Med Hensyn til den kronologiske Orden af de her skildrede Begivenheder følger jeg den arabiske Historiker Taberi.

synes virkelig at have gjort sin Nytte overfor de mekkanske Ryttere; den Slags havde de aldrig set før, og i deres naive Ridderlighed kaldte Kurajschiterne endog Fæstningsanlægget for uærligt Spil: naar der var Krig, skulde man slaas ordenlig paa god, gammel arabisk Vis og ikke dække sig med udenlandske Hundekunster.

Muhammed saar Splid blandt Belejrerne.

Medens de kurajschitiske Ryttere tumlede sig foran Graven, som det kun en eneste Gang lykkedes en mindre Skare at komme over, uden at den dog vidste at udnytte den strategiske Fordel, brugte Profeten det Vaaben, han allerbedst forstod at haandtere, Diplomatiets. De forbundne Fjender havde indladt sig i Forhandlinger med den eneste tiloversblevne jødiske Stamme i Medina, Banu Kurajza. Men det lykkedes Muhammed gennem en snedig Underhandler, Nuajm ibn Masud, at udsaa Mistillid saavel mellem disse og Belejrerne, som mellem disses enkelte Stammer indbyrdes. I hine Tider var en Belejring, tilmed af en saa vidtstrakt og spredt liggende By som Medina, et indviklet Foretagende, der først og fremmest krævede Sammenhold og Enhed i Ledelsen, og da dette, takket være den behændige Nuajm, ganske manglede og det begyndte at knibe med Provianteringen, maatte Kurajschiterne hæve Belejringen, og det stolte Felttog endte som en ublodig, ynkelig Fiasko. Umiddelbart efter Belejrernes Bortmarsch lod Muhammed hele Stammen Banu Kurajza nedsable, 600 Mand ialt; de led Martyrdøden for deres Tro med en Standhaftighed, der danner en hæderfuld Modsætning til den politiske Vaklevornhed, de hidtil havde vist.

Angriberne maa drage bort med Skamme.

Profeten opfordrer de Troende til Valfart til Mekka 628.

Kurajschiternes Uheld foran Medina øgede Profetens Anseelse og Magt, og han vovede nu at rykke et stort Skridt nærmere mod sine Ønskers Maal, at faa aabnet Mekkas Porte. I Foraaret 628 forkyndte han de Troende, at han i en Drøm havde fuldbyrdet den hellige Valfart til Kaaba, og han opfordrede dem nu til sammen med ham at virkeliggøre denne Drøm. En stor Skare — der nævnes mellem 700 og 1600 — brød op og fulgte begejstret med; for Guds Profet maatte jo alle Hindringer jævne sig.

Modstanden i Mekka ved at slappes.

Vi har tidligere set, hvorledes Aabenbaringerne ofte kom netop paa de Tidspunkter, naar Profeten havde dem nødig til Undskyldning eller Forklaring af sin Handlemaade, og det synes at være gaaet ligesaa med denne Drøm. Muhammed har mærket, at Modstanden fra Mekka var ved at slappes, og at Stemningen for Fred blev stærkere; derpaa tydede ogsaa, at den kloge Abu Sufjan, der hidtil havde været Sjælen i alle Krigsforetagender, nu træder helt i Baggrunden, og Profeten har da tænkt, at Øjeblikket var kommen til med et enkelt, dristigt Kup at naa den endelige Sejr.

Hudajbija-Forliget.

Saa glat gik det dog ikke. Da Muhammed kom til Grænsen af det hellige Territorium, erfarede han, at Mekkaboerne var beredte paa at afvise hans Besøg med Vaabenmagt, og flere af de Ørkenstammer, som ellers gladelig fulgte Trop, naar det gjaldt at plyndre de mekkanske Karavaner, var ikke til at faa med nu, naar det skulde gælde en alvorlig Kamp om Byens Porte. Om at vende tilbage kunde der dog ikke være Tale, dertil havde Profeten indledet Toget med altfor megen profetisk Højtidelighed, og han vidste da ikke bedre end at lejre sig ved en lille Flække, *Hudajbija* og sende sin Svigersøn Osman, der havde indflydel-

sesrig Slægt i Byen, ind for at aabne Forhandlinger. Disse førte tilsidst til et Forlig, ved hvilken der afsluttedes en tiaarig Vaabenstilstand mellem Mekka og Muhammed; denne skulde udlevere alle mekkanske Overløbere, men skulde have Ret til det følgende Aar med sine Tilhængere at aflægge et tre Dages Besøg i Byen, som Mekkanerne i det Tidsrum skulde forlade.

Muhammeds Klogt.

Tilsyneladende var dette Forlig, ved hvis Affattelse Muhammed pludselig var slaaet om fra fanatisk Begejstring til den koldeste Beregning, en stor Ydmygelse for Profeten, og det vakte derfor stærk Uvilje blandt hans Tilhængere; den karakterfaste Omar, den senere Kalif, pønsede endog paa at forlade Islams Sag, og kun den sagtmodige og tillidsfulde Abu Bekr holdt fast ved, at naar Guds Udsending havde vedtaget Forliget, saa var det nok rigtigt. Og denne Tillid blev heller ikke skuffet. Snart viste det sig, at Muhammed ved sin kloge Eftergivenhed i Virkeligheden havde naaet langt større og virkeligere Fordele end de mekkanske Underhandlere, der nok saa triumferende var vendte hjem fra Hudajbija. Han var ved Traktaten bleven godkendt som ligeberettiget Part og var dermed ophørt at være den hjemløse Flygtning; i Flokkevis kom nu Stammerne, hvem dette for en Araber saa afgørende Hensyn havde holdt tilbage, og sluttede sig til ham, og Eftergivenheden ved Hudajbija skaffede flere Proselyter end nogen af de ved Vaabenmagt vundne Sejre. Heller ikke Bestemmelsen om, at Overløbere i Muhammeds Lejr skulde udleveres til Mekkanerne, blev til nogen Glæde for disse; thi de løse Folk, som hidtil havde holdt til i Medina, unddrog sig de Bevogtere, som skulde føre dem tilbage, og dannede Røverbander, som paa det føleligste hæmmede de mekkanske Karavaner. Blandt de nye Tilhængere, som i denne stærkt opadgaaende Tid sluttede sig til Profeten, var den senere berømte Feltherre *Chalid ibn Walid,* som havde bidraget til de Rettroendes Nederlag ved Ohod, og *Amr ibn el-Asi,* den snedigste Mand i sin Samtid, som altid omhyggelig sørgede for at være paa den stærkeste Side, og som senere kom til at spille en afgørende Rolle.

Forligets Fragter. Han er ikke mere en hjemløs Flygtning, men godkendt som ligeberettiget med Mekkaboerne.

Mange slutter sig nu til ham.

Jødebyen Chajbar tages.

Endnu inden det rigtig var gaaet op for Muhammeds Trofaste, hvilket diplomatisk Mesterstykke Forliget i Hudajbija i Virkeligheden var, havde han fuldstændig genvundet sin Anseelse ved Erobringen af den rige, jødiske Stad *Chajbar,* Nord for Medina. Ved Hjælp af jødiske Forrædere lykkedes det ham at tage Fæstningsværkerne, og Byen maatte overgive sig; Indbyggerne maatte udlevere al deres rørlige Ejendom, men fik Lov til at beholde Jorden, mod at de som en Slags Forpagtere overlod de Troende Halvdelen af Indtægterne. Ved denne Forholdsregel gøres Begyndelsen til Indretningen af en egenlig Statshusholdning og til Dannelsen af det Statsskatkammer, som under de følgende Aartiers Erobringer skulde antage saa umaadeligt Omfang.

De overvundne beholder Jorden, men yder Halvdelen af dens Udbytte i Afgift.

Profeten har vundet det meste af Arabien og vender sine Tanker ud over Grænserne.

Efter at saaledes en stor Del af Arabien dels var undertvunget, dels frivillig havde sluttet sig til Profeten, begyndte denne at strække sine Følehorn ud over Landets egne Grænser; han traadte i Forbindelse med Statholderen i Ægypten, som til Foræring blandt andet sendte ham to Slavinder, af hvilke den ene fødte ham en Søn, Ibrahim; efter Sagnet sendte han tillige Bud til den græske Kejser og den persiske Konge og opfordrede dem til at antage Islam; den sande Kerne

i denne naive Overlevering synes at være, at Muhammed indledede Underhandlinger med de byzantinske Guvernører paa Arabiens Nordgrænse. Noget positivt Resultat kom der endnu ikke ud heraf; Kejser Heraklios har personlig aldrig faaet noget at høre om den ukendte Arabers mærkelige Opfordring til ham om at opgive Kristendommen, og var den virkelig naaet til ham, vilde den sikkert kun have fremkaldt et halvt haanligt, halvt overbærende Smil. Lidet anede han, at denne gale Arabers Efterfølgere faa Aar efter skulde bære deres sejrrige Vaaben over hans halve Rige.

Valfarten til Mekka 629.

Men samtidig tabte Muhammed ikke sine Planer mod Mekka af Syne. I Aaret 629 foretog han det i Traktaten fra Hudajbija fastsatte tre Dages Besøg i den hellige Stad, hvis Mure han ikke havde set, siden han som en forhaanet Flygtning maatte snige sig ud i Mulm og Mørke, og det følgende Aar var den Frugt, Muhammed saa længe havde haabet paa, endelig moden; i Mekka var Iveren for Kampen mod Muhammed stadig sunket, og da Profeten i Begyndelsen af 630 rykkede frem med en stor Hærskare, var Abu Sufjan en af de første, der kom ham i Møde og aflagde Trosbekendelsen. Medens Chalid adsplittede det faatallige Krigsparti, aabnede Byen sine Porte, og *Profeten holdt sit højtidelige Indtog;* for otte Aar siden var han draget bort, fattig og ensom, kun fulgt af den trofaste Abu Bekr, nu kom han tilbage som den mægtige Erobrer, Arabiens Herre, for hvis guddommelige Sendelse Titusinder af Lanser var rede til at føre Beviset! Faa Mennesker i Historien har nydt Triumfen saa hel og ubeskaaret som Muhammed ved Indtoget i sin erobrede Fødeby.

Mekka vindes 630.

Mekka renses for Hedenskab.

I Mekka tilintetgjorde Profeten alle Spor af den hedenske Polyteisme, og i en højtidelig Prædiken blev Byen erklæret fredhellig; overfor alle de gamle Modstandere vistes der stort Maadehold, og de forretningskloge Mekkanere fandt sig snart i den nye Tingenes Orden, om end Trosbekendelsen ikke gik dem meget indenfor Læberne. De trofaste Hjælpere fra Medina begyndte at blive urolige for, at Profeten skulde svigte dem og atter slaa sig ned i sin Fødeby; men han erklærede højtidelig aldrig at ville forlade dem. Alligevel skimtes paa flere Punkter allerede i Profetens sidste Leveaar den stærke Skinsyge mellem det aristokratiske Mekka, der stadig husede det meste af Profetens Slægt, og det demokratiske Medina, der havde skaffet Islam Sejren; den følgende Tids Begivenheder skulde skærpe denne Modsætning.

Profetens Maadehold.

Modsætning mellem Mekka og Medina.

Muhammed fæstner sin Sejr.

Med det sejrrige Indtog i Mekka 630 havde Muhammed naaet sit Livs Maal. De to sidste Aar af hans Liv tilbragtes med at fæstne og fuldstændiggøre Sejren. Mindre Afdelinger sendtes rundt om til de Stammer, som endnu ikke havde anerkendt Muhammed, enten fordi de holdt fast ved Hedenskabet eller fordi der iblandt dem havde rejst sig Mænd, som havde lært Muhammed Kunsten af og søgte selv at spille Profeter. Ved Pilgrimsfarten i 631, hvor Muhammed ikke selv var til Stede i Mekka, men hvor Abu Bekr, der i Profetens sidste Tid kommer stedse mere i Forgrunden som hans Stedfortræder, ledede det hellige Tog, forkyndtes en højtidelig *Undsigelse* fra Gud og hans Udsending til alle Afgudsdyrkere: der blev givet Hedningene en Frist af fire Maaneder, og hvis de ikke, inden den udløb, havde antaget Islam, skulde de bekæmpes, hvorhos de

Afgudsdyrkerne undsiges.

udtrykkelig udelukkedes fra al Deltagelse i Pilgrimsfarten til Mekka. Dette Bud fik særlig Betydning for de Stammer, der endnu stod vaklende; thi medens Islam selv var dem ret ligegyldig, var Adgangen til Mekka derimod af stor praktisk Værd, og da nu denne spærredes for alle, der ikke tog den rette Tro, fik den nærmeste Tid efter „Undsigelsens" Udstedelse en Mængde Nyomvendelser at opvise.

Afskedsvalfarten 632. Det følgende Aar deltog Muhammed selv i Valfarten; den blev hans sidste og kaldtes derfor Afskedsvalfarten, ligesom de ved denne udførte Ceremonier fulgtes for Fremtiden. Efter sin Tilbagekomst til Medina traf han omfattende Forberedelser til et stort Tog mod Syrien, der var byzantinsk Besiddelse; men Følgen af dette første praktiske Forsøg paa at føre Islam ud over Arabiens Grænse skulde han ikke selv faa at se.

Muhammed bliver syg. Den Gang Muhammed indtog Chajbar, havde en Jødinde, der havde dræbte Slægtninge at hævne, forsøgt at forgive ham; men Muhammed var i Tide bleven opmærksom paa den underlige Smag af den Ret, hvori Giften blev bragt ham, og var lykkelig undgaaet Faren. Da han nu i Sommeren 632 blev angrebet af en hæftig Feber, mente han i denne at spore Eftervirkningerne af hint Forgiftningsforsøg. Dette var dog næppe rigtigt; med de stærke Sjælsanspændelser, Muhammed altid havde været udsat for, kunde en almindelig Sygdom nemt faa Bugt med den 63aarige Mand. Da Svagheden øgedes, tog han stadigt Ophold i Aischas Hus; tidligere havde han altid levet paa Omgang hos den ene efter den anden af Hustruerne. Halvt bevidstløs forlangte han Dagen før sin Død et Skrivetøj, men Omar hindrede dette, af Frygt for hvad han i sin utilregnelige Tilstand kunde falde paa. Til at lede Menighedens Bøn, det Hverv, han hidtil selv havde udført, indsatte han Abu Bekr, men iøvrigt kresede hans Tanker mest om Toget til Syrien, til hvis Udførelse han stadig formanede.

254. Muhammeds Gravmæle. Medina. (Efter Grimme).

Profeten dør 8. juni 632. Mandag Morgen den 8. Juni 632, da Menigheden var samlet til Morgenbønnen, blev det Forhæng, der skilte Moskeen fra Aischas Bolig, pludselig slaaet til Side, og Muhammed kom til Syne; „aldrig", fortæller et Øjenvidne, „har jeg set ham saa smuk som i det Øjeblik." Han smilte, da han saa' de Troendes ivrige Andagt, og efter at have formanet dem til ikke at lade sig forstyrre i deres Bøn, gik han straks bort igen. Stor var Glæden i Menigheden, thi man var

nu sikker paa, at Profeten atter var bleven rask. Men hvad man havde antaget for Helbredelse, viste sig snart kun at være Livskraftens sidste Opblussen. Med Hovedet i Aischas Skød kæmpede han om Formiddagen den sidste Strid. Paa en Gang begyndte hans Læber at bevæge sig: „Vennen, den højeste fra Paradiset!" hviskede han sagte; dermed døde Muhammed.

— — „Gud dømmer efter Hensigten, Menneskene efter Resultaterne". Med denne sidste Maalestok for Øje vil man ikke være længe om at anerkende Muhammeds Storhed: Han førte sit Folk frem i Historiens Lys og nedlagde i det Forudsætningerne for en Kultur, der blev af Betydning for hele Menneskeheden, og han skabte en Religion, der trods alle dens etiske Brøst dog var rig nok til, at den nu i over tolv Aarhundreder har kunnet give Milliarder Menneskers Liv forædlende og trøstende Indhold, og som kan rose sig af at have forenet sig langt inderligere med det enkelte Individs Karakter, Vaner og Livssyn, end Tilfældet er med nogen anden Religion; hvis Religionernes Værd skal maales efter den Sum af Lykke og Lise, de formaar at skænke Mennesket paa hans Vej gennem Livet, bliver Islam, Hengivelsens Religion, ikke blandt de ringeste. *Muhammeds Maal.*

Og naar de Midler, som Muhammed brugte for at skaffe sine Ideer den Sejr, der skulde sikre deres Bestaaen, stundum i moralsk Henseende var ret betænkelige, maa det vel erindres, at han her paa de fleste Punkter kun handlede, som det nu en Gang hørte hans Samtid og hans Race til; den ringe Ærbødighed for Sandheden, der er de ariske Folk saa forargelig, havde Profeten tilfælles med alle Arabere og i Grunden med alle semitiske Folk. Tungest paa Dadlens Vægtskaal vejer hans utæmmelige Sanselighed og hans Misbrug af den guddommelige Aabenbarings Form i personlige, nu og da endog ret lave Formaals Tjeneste. Men selv her synes undertiden det, der for os absolut tager sig ud som bevidst Bedrag, lige saa fuldt at skyldes et Selvbedrag; Muhammed kunde ifølge sin hysteriske Natur, uden at han selv ret vidste af det, hensætte sig i den ekstatiske Tilstand, der gav hans Forkyndelser Aabenbaringens Præg. *Midlerne.*

Usvækket bevarede han hele sit Liv igennem Troen paa sig selv, Troen paa, at han var Guds Sendemand. Det er denne Tro, der forklarer dels hans mageløse Udholdenhed i det lange og trange Tidsrum før Flugten fra Mekka, dels hans umaadelige Magt over Sindene; for den religiøse Forkynder gælder det mere end for nogen anden, at „aldrig vil han Vej til Hjærtet finde, hvis ej hans Ord ham selv fra Hjærtet gaar". *Hans sikre Tro paa, at han var Guds Sendemand.*

DE FIRE FØRSTE KALIFER.

632—661.

Muhammed havde altid i sin Forkyndelse stærkt betonet sin egen rent menneskelige Natur. Det er da ikke det ringeste Bevis paa den religiøse Autoritet, han havde vidst at vinde, at hans Tilhængere aldrig rigtig havde tænkt sig, at ogsaa han kunde dø, og derfor heller ikke nogensinde i Alvor havde overvejet, *hvem der skulde være hans Efterfølger.* Katastrofen den 8. Juni 632 kom uforberedt, saa meget mere, som man efter Profetens Tilsynekomst i Moskeen samme *Profetens Efterfølger.*

Dags Morgen atter havde troet paa hans snarlige Helbredelse, og stor blev derfor Bestyrtelsen i Menigheden; thi alle spurgte sig nu, hvem der skulde være dens Fører og Leder, og hos mange begyndte allerede Tanken herom at fostre ærgerrige Drømme og Haab.

Muhammed havde kunnet tøjle den arabiske Skinsyge; efter hans Død lever den op.

Muhammed havde gjort sine Arabere til troende Islamiter, og han havde vænnet dem til blind Lydighed mod ham personlig; men fordi han havde faaet dem til omhyggelig at iagttage alle de mange rituelle Ceremonier i det daglige Liv og til villig at følge ham i de Kampe for Troen, hvoraf de ogsaa selv havde haft saa mange Fordele, havde han derfor ikke kunnet omskabe dem til andre Mennesker; de var stadig de samme lidenskabelige, begærlige og hævnsyge Karakterer, altid ivrige efter at tilrive sig og sine det mest mulige og ængstelig aarvaagne for, at Nabofamilien eller Nabostammen ikke fik mere Indflydelse eller en større Byttedel; saalænge et overlegent Geni havde tøjlet dem i sin religiøse Idés Tjeneste, havde disse Egenskaber ikke faaet Lov at gøre sig gældende, men saasnart den Haand var slappet, der evnede at bortluge alle disse Tvedragtsspirer, maatte man vente, at de vilde skyde frem med uhyggelig Hast.

Rivninger mellem „Flugtfæller" (Muhâdjir-ûn) og „Hjælpere" (Ansarer).

Allerede i Profetens egen Levetid havde der været Tilløb til Rivninger mellem de Mekkanere, der havde fulgt ham fra hans Fødeby, de saakaldte „Flugtfæller" *(Muhâdjir-ûn)*, og Medinamændene, der havde skaffet ham Sejren, og som almindelig kaldtes „Hjælpere" eller „Forsvarere" *(Ansâr)*; de første pukkede paa deres Slægtskab med Profeten, de var jo tildels Kurajschiter, nogle endog af hans egen nærmeste Familie, Banu Håschim; de andre henviste til, at i sin egen Fødeby havde Profeten kun mødt Miskendelse og Forfølgelse, og først det trofaste Medina havde ført hans Sag til Sejr. Og naar Profeten i sine sidste Aar ofte havde givet Haschimiter og andre Mekkaboere store Kommandoposter, havde Ansarerne set derpaa med kun daarlig skjult Bitterhed: det gik altsaa i Islam akkurat som i den Historie, de Kristne kunde fortælle, at den Arbejder, der kom i den ellevte Time, fik samme Løn som den, der havde arbejdet lige fra om Morgenen. Hertil kom de fra Hedenskabets Tid arvede Stammefjendskaber, hvis Farlighed Muhammed havde haft et aabent Blik for, men som det dog aldrig var lykkedes ham helt at udrydde. De i længst forsvunden Tid fra Sydarabien indvandrede Stammer mindedes stadig, at de var noget andet — og ifølge den stærke arabiske Lokalpatriotisme naturligvis tillige noget bedre — end deres Omgivelser; man plejer vel at antage, at den stærke Modsætning mellem de sydarabiske Banu Kelb og de centralarabiske Banu Kajs, som træder saa stærkt frem i Borgerkrigene i Islams første Aarhundrede, og som senere skulde fortsætte sig helt ovre i Spanien, først er opstaaet under selve disse Borgerkrige, men hvis ikke de to Parter havde haft en tydelig Bevidsthed om deres forskelligartede Oprindelse, vilde Skillelinjen mellem dem næppe være bleven saa skarp.

Stammefjendskaber.

Banu Kelb og Banu Kajs.

Modsætningerne.

Der var saaledes Modsætninger nok, som kunde avle Tvist; Medina mod Mekka betød Ansarer mod Flugtfæller, Demokrati mod Plutokrati og virkelig Trosiver mod religiøs Opportunisme; Medinamændene var Fanatikere, medens Mekkaboerne for en stor Del gav Koranen en god Dag og blot iagttog Islams

ydre Former, fordi det nu stemmede med deres Interesser. Og hertil kom saa den for en Tid undertrykte, men derfor ikke mindre farlige Skinsyge mellem Stammerne. Der var Stof nok til en Sprængning af det nydannede Samfund; der behøvedes en paa en Gang kraftig og rolig Haand, hvis det hele skulde holdes sammen.

Abu Bekr og Omar.

Muhammed, hvem Lykken saa vidunderlig havde fulgt i hans sidste Leveaar, var ogsaa efter sin Død saa heldig, at han i sine nærmeste Omgivelser havde to Mænd, der skulde sikre hans Livsværks Vækst og Trivsel; den ene var Aischas Fader, den trofaste *Abu Bekr*, den anden *Omar ibn el-Chattâb* af den mekkanske Familie Adi. Den første, der byggede hele sin Autoritet paa, at han slavisk fulgte Profetens Fodspor, formidlede ved dennes Død den bratte Overgang til det Nye; den anden, der paa Sjæl og Legeme var født Hersker, vendte med Kraft Islams Vaaben udad og hindrede derved, at de brugtes i indre Strid.

Valgrøret.

Begge disse Mænd saa' ved Profetens Død klart, at Førerens tomme Plads øjeblikkelig maatte fyldes, hvis det hele ikke skulde falde sammen. Og det gjaldt at handle hurtig. Medens Flugtfællerne ved Budskabet om Profetens Død samlede sig dels i Fatimes, dels i Aischas Hus, ilede Medinamændene i stort Tal til Forsamlingshuset, hvor en af deres ansete Mænd, Saad ibn Ubada, udviklede, at den fremtidige Fører burde vælges blandt dem, der havde reddet Profeten fra Forfølgelsen, det vil sige blandt Ansarerne. Allerede var man paa Veje til at hylde Saad, da Flugtfællerne kom til, og der begyndte nu et Ordskifte, som snart tog temmelig skarpe Former. Abu Bekr foreslog at vælge Omar eller en anden Mekkaner ved Navn Abu Ubajda, men begge afslog Valg og mente, at Abu Bekr selv var den værdigste; da rejste sig en af Medinamændene, den fanatiske Beschir, og idet han uventet gik over paa Flugtfællernes Parti, gav han Abu Bekr Hylding og Haandslag; den Stamme i Medina, til hvilken Saad ikke hørte, sluttede sig hertil efter den gode gamle Regel: heller en udenbys end Konkurrenten fra vor egen By; tillige gav naturligvis alle Mekkanerne deres enstemmige Samtykke, og under stor Tumult blev *Abu Bekr* hyldet som *Profetens Efterfølger.*

Saad ibn Ubada.

Abu Bekr vælges til Profetens Efterfølger.

Alis og Fatimes Skuffelse.

For Muhammeds nærmeste Familie var dette Valg en Skuffelse, ikke mindst vistnok for hans fordringsfulde Datter Fatime, der gerne havde set sin Mand Ali paa Førerens Plads, men for Islam blev det en stor Lykke. Var end Abu Bekr ingen overlegen Aand, saa var han en ærlig og frygtløs Karakter, og da han helt var gaaet op i Profetens Virksomhed og i et og alt havde taget sig denne til Rettesnor, blev hans Bud kun en Fortsættelse af Muhammeds og fuldstændig i hans Aand. Paa denne Maade fik Kalifen, Profetens Efterfølger, efterhaanden en selvstændig Autoritet, som kunde strække til ogsaa, hvor der ikke forelaa direkte brugelige Bestemmelser fra Muhammeds egen Mund. Abu Bekr kaldte sig ogsaa bestandig kun *Kalif, chalîfatu rasûli 'llâh* ɔ: „Guds Udsendings Efterfølger"; de senere Herskere tog vel den mere straalende Titel *emîr el-muminîn* ɔ: „de Troendes Hersker", men i Begrebet Kalif laa dog stadig Begrundelsen af Herskerens aandelige og verdslige Magt, og endnu den Dag

Kalif.

idag staar den osmanniske Sultan, der er Kalifatets Arving, i et vist Overhøjhedsforhold til enhver Muhammedaner, uanset dennes Nationalitet.

Oprør mod Islam. For adskillige Beduinstammer, baade i det sydlige og mellemste Arabien, havde Sværdet været det virksomste Omvendelsesmiddel til Islam, og alle dem kaldte Budskabet om Muhammeds Sygdom og Død til Frafald; Medina fyldtes af Flygtninge, der var fordrevne af Oprørerne, og disse truede endog med at belejre Byen selv. De fleste raadede da til, at man skulde kalde den Hærstyrke tilbage, som allerede var draget afsted paa Toget til Syrien, og at man skulde søge Forlig med de oprørske Stammer, der ønskede forskellige religiøse Lempelser. Men Abu Bekr vilde ikke høre den mindste Tale om nogen af Delene: det Tog, Profeten havde paabudt, maatte gennemføres, om saa Medina skulde ligge aaben for de vilde Dyr, og at slaa den ringeste Tøddel af fra Islams Krav var umuligt.

Abu Bekrs faste Tro redder Islam. Denne klippefaste Tro paa sin Sags Styrke var Abu Bekrs Storhed; det var ogsaa den, der reddede Islam; Kalifens urokkelige Tillid æggede Muhammedanerne til det umulige; Toget til Syrien blev lykkelig tilendebragt, samtidig med at de oprørske Stammer, der paa ægte gammelarabisk Vis savnede al Enighed og Plan, kuedes en for en. Farligst var Rejsningen i Jemâma, det østlige Midt-

Musajlima. arabien, hvor en Maslama, spotvis kaldet Musajlima (ɔ: „den lille Maslama“) havde søgt at efterligne Muhammed ved at udgive sig for Profet. Det kom her til en blodig Kamp mellem denne og Abu Bekrs Feltherre, Chalid ibn Walid; Oprørerne blev trængt ind i et muret Indelukke, hvor de alle huggedes ned, og Araberne, der ynder klingende Navne for deres historiske Begivenheder, kalder

„Kampen ved Dødens Fold“. herefter dette Slag for „Kampen ved Dødens Fold“; o. 10 000 af Musajlimas Tilhængere skal være faldne.

Abu Bekr vælger Omar til sin Efterfølger og dør 634. Ved Chalids og de andre Feltherrers Sejre blev Arabien for anden Gang undertvunget, men det undtes ikke Abu Bekr at føre Islam videre ad den Sejrsgang, han saa sikkert troede paa; allerede i Sommeren 634 efter kun to Aars Regering døde Muhammeds mest trofaste Tilhænger. Før sin Død kaldte han Menighedens ypperste Mænd sammen og fik dem til at sværge, at de vilde hylde den Hersker, han valgte, og da han havde modtaget deres Ed, valgte han Omar.

Omars Storhed. I Dødens Øjeblik som i sit Livs Gerning fremmede Abu Bekr Islams Sag; *Omar ibn el-Chattab* var netop den Mand, det nye Rige havde Brug for. Han var den fødte Hersker, med et hurtigt strategisk Overblik og et omfattende administrativt Talent; han var stræng uden at være grusom og hjælpsom uden at være sentimental; baade legemlig og aandelig var han et Hoved højere end

„Faruk“. alt Folket. Muhammed havde givet ham Hædersnavnet *Faruk*, ɔ: „den, der afgør“, og Omar var i Virkeligheden en Hader af alle halve Standpunkter; Muhammeds Budskab til Hedningene formulerede han med sit sejrrige Sværd i et ubarmhjærtigt Enten-eller, Antagelse af Islam eller Død, og af Muhammedanerne selv forlangte han den strængeste Opfyldelse af Koranens Forskrifter. Legenden knytter til dette Navn Faruk en Beretning, der giver Omar lyslevende: En Muhammedaner og en Jøde, der havde en Trætte, søgte Profetens Voldgift, og da han havde hørt Sagen, gav han Jøden Medhold; hermed var den anden utilfreds og

appellerede til Omar. Denne bad dem vente et Øjeblik, og gik ind og hentede et Sværd; med et Slag afhuggede han Muhammedanerens Hoved og sagde: „Saaledes skal det gaa enhver, der fra Profetens Dom vil appellere til min." Da Muhammed hørte om denne hurtige Retsforfølgning, gav han Omar Tilnavnet „Faruk", der baade betyder „den, der adskiller", og „den, der afgør Sagen".

Abu Bekr har kuet Beduinstammerne, Omar vender Islams Vaaben udad og gør Araberne til ét Folk.

Ved Abu Bekrs Sejre var Beduinstammerne vel kuede, men ikke vundne. Ved at rette Vaabnene udad gjorde Omar Araberne til ét Folk, saa vidt dette overhovedet var muligt; i Kampene Side om Side mod den fælles Fjende glemtes den gamle Tvedragt; og de hævnsyge Minder fra Slaget ved Dødens Fold og lignende Lejligheder, hvor Arabere havde staaet mod Arabere, slettedes efterhaanden i de nye Omgivelser og af de nye Triumfer. Det var naturligvis i første Række Iveren for Islams Udbredelse, der gjorde Kalifen Omar til den store Erobrer i Fjendeland, men med sin overlegne Aand har han sikkert tillige indset, hvor disse Krigstog i det fjærne var gavnlige for Udviklingen af en arabisk Nationalfølelse. Personlig deltog Omar ikke i noget Krigstog; hjemme i Medina, i daglige Omgivelser, der for Grundlæggeren af et Verdensrige var mere end beskedne, sad han som en Generalstabschef og ledede sine Feltherrers Bevægelser i de store Hovedtræk, og ingen af de sejrkronede Høvdinger vovede at kny, naar Kureren fra Medina bragte Kalifens Bud om at gøre dette eller undlade hint.

Omar leder Krigene fra Medina.

Islam mod Persere og Byzantinere.

Allerede under Abu Bekr var arabiske Afdelinger rykkede frem lige til det egenlige Persiens Grænse, og den nyfødte, islamitiske Magt var saaledes bleven direkte Nabo til to Verdensriger, det persiske og det byzantinske. Begge repræsenterede de, hver paa sin Maade, en ret affældig Kultur, og i aarhundredlange indbyrdes Kampe var de begge stærkt svækkede; alligevel besad de begge en Organisation, der var den arabiske langt overlegen, ligesom de i Styrketal og militær Tugt var langt forud for deres arabiske Modstandere. Ikke des mindre bliver i Løbet af faa Aar det ene af disse Riger, det persiske, fuldstændig styrtet og det andet mister nogle af sine bedste Provinser, Syrien og Ægypten, samtidig med at Fjenden snart truende viser sig foran selve Konstantinopel. Aarsagerne til denne enestaaende Sejrsgang for Islams Vaaben var flere; de arabiske Skarers religiøse Fanatisme erstattede, hvad de manglede i taktisk Indøvelse; deres utrolige Hurtighed opvejede fuldstændig de tungvindte Fjenders Overlegenhed i Tal; deres Ledelse var ensartet og Lydigheden mod Overanføreren ubegrænset, medens baade Byzantinernes og Persernes Krigsførelse paa Grund af indre politisk Opløsning var ret planløs, den ene Underfeltherre lod være at hjælpe den anden, hvis han da ikke ligefrem modarbejdede ham, og Araberne fik saaledes stadig Initiativets store, strategiske Fordel. Hertil kom endelig, at en stor Del af de under Omar vundne Landsdele, saaledes baade Syrien, Ægypten og Mesopotamien havde en undertrykt, indfødt Befolkning, som ikke blot ikke hjalp til Landets Forsvar, men nok i adskillige Tilfælde har troet at se sin Fordel ved at støtte den fjendlige Erobrer.

Aarsager til Islams Sejr.

Araberne i de større Forhold.

Med sine større Formaal vokser Manden. Medens Araberne tidligere i Aarhundreder havde tumlet sig i regelløse Stammekampe, der var ligesaa pjankede

militært set som ørkesløse i Resultaterne, fremstaar nu paa en Gang af disse samme Ørkenrytteres Rækker en hel Skare strategiske Begavelser; deres Taktik stemmer vel næppe altid med den lærdere, græske eller persiske militære Tradition, men Sejren retfærdiggjorde de undertiden dristige Brud paa den overleverede Krigskunsts Regler. Og samtidig ser vi Beduiner, der hidtil kun havde haft deres Faare- og Kamelhjorde at herske over, aabenbare uventede administrative Evner som kloge og omsigtsfulde Provinsstyrere. I mindre end en Menneskealder dannes et helt nyt og ret vel organiseret Verdensrige.

Hærførere: Chalid og Muthanna. I Spidsen for de arabiske Hære, der i Aarene 632 og 633 var rykkede frem mod Persien, stod *Chalid ibn Walid* og den glimrende Rytteranfører *Muthanna ibn Haritha*. Chalid, der paa Grund af sin blodtørstige Krigsførelse var forhadt af Omar, men beskyttedes af Abu Bekr, gjorde raske Fremskridt, men maatte i Foraaret 634 forlade den persiske Krigsskueplads for at støtte Muhammedanernes Angreb paa Syrien; hans Efterfølger i Kampen blev Abu Ubajd. Men i Efteraaret s. A. faldt denne ved Overgangen over Eufrat, ikke langt fra det nuværende Hille og Ruinerne af Oldtidens Babylon, i „Slaget ved Broen", og kun den tapre Muthannas Mellemkomst frelste den arabiske Hær fra Undergang.

255. Kobbermønt slaaet af Chalid ibn Walid i Tiberias o. 636 e. K.

Forsiden: Billedet af en byzantinsk Kejser med Kors og Verdenskugle i Haanden; ved Siden en Vædder (?). Græsk Indskrift TIBEIIA (ɔ: TIBEPIA).

Bagsiden: Møntiegn M med Kors over; tilhøjre XAAEΔ ɔ: Chalid; den øvrige Indskrift maaske BOZAMAN ɔ: BOZAIMAN = „Abu Sulejman", Chalids Fornavn.

(Efter Müller).

Kong Jezdegerd i Persien. I Persien herskede siden 632 den endnu halvt umyndige Kong *Jezdegerd*, den tredje og sidste af sit Navn og sit Hus. Rigets Organisation var under Sassaniderne endnu som i Oldtiden, idet de enkelte Provinser styredes af Satraper, eller med det nypersiske Ord *Ispêhbed'er*, hvis Uafhængighed stod i direkte Forhold til deres Afstand fra Rigshovedstaden *Ktesifon* (som Araberne paa Grund af dens Storhed kaldte *al-Madâin* ɔ: Byerne). Tronstridigheder havde ved Arabernes Komme hærget Riget, og dette i Forbindelse med, at man først fuldstændig ringeagtede de muhammedanske Hære og mente, at det var et af Grænsebeduinernes vante Angreb, bevirkede, at Persørne altfor længe nøjedes med halve Forholdsregler. I Aaret 635 tog Muthanna med en glimrende Sejr Hævn for Slaget ved Broen; kort efter døde han, men om den nye Fører *Saad ibn Abi Wakkâs* flokkedes friske og stærke Araberskarer til den afgørende Kamp.

Slaget ved Kadesia 636. Denne fandt Sted ved *Kadesia* nær ved Hira i Aaret 636. Her havde den persiske Overfeltherre Rustem, en dygtig og erfaren Mand, som blot for sent havde faaet Ledelsen, lagt sig i Lejr for at afvente yderligere Forstærkninger; men denne Uvirksomhed gav Araberne Mod, og trods deres Underlegenhed i Tal — de kæmpende Hæres Størrelse angives meget forskelligt — vovede de et Angreb; Kampen varede flere Dage, og længe var Udfaldet tvivlsomt, men tilsidst sprængte de vilde arabiske Ryttere Persernes Rækker, Rustem selv faldt og hans Hær blev fuldstændig opløst. Med dette Slag vandt Araberne Herredømmet over hele det vestlige Persien, vel prøvede Jezdegerds Stormænd

Det vestlige Persien vindes.

endnu i over en halv Snes Aar at gøre Modstand, men de tabte det ene Slag efter det andet, og den ulykkelige Jezdegerds Regering blev kun en fortsat Række Tilbagetog gennem Provinser, hvis Troskab kølnedes, alt som den persiske Krones Glans blegnede. Tilsidst blev denne Nederlagenes Konge dræbt paa Flugten af en af sine Stormænd, som i sin Tid Dareios Kodomannos.

Ktesifon tages.

Ved Erobringen af Ktesifon, som faldt nogen Tid efter det sagnsmykkede Slag ved Kadesia, kom et umaadeligt Bytte i Arabernes Hænder, og Ørkenens Sønner, der endnu stadig var vante til ret primitive Livsformer, stilledes her for første Gang overfor en gammel forfinet Civilisations Frembringelser, som de hidtil næppe havde kendt af Omtale. Ikke mindre end 1200 Dirhem (en Dirhem

256. Omar-Moskeen i Jerusalem.

Arabernes rige Bytte.

havde omtrent samme Sølvindhold som en Frank, men adskillig større Købeevne) skal hver enkelt i Hæren have faaet i Bytteandel. For Beduinerne var denne Overflod noget ganske ukendt; betegnende er Fortællingen om den arabiske Kriger, der solgte en røvet Ædelsten for 1000 Dirhem, og da man spurgte ham, hvorfor han ikke havde krævet mere, naivt svarede: „Havde jeg vidst, at der var et større Tal end 1000, saa havde jeg ogsaa forlangt mere.“ Umaadelige Rigdomme blev sendte til Medina og dels henlagte i Statsskatkamret, dels uddelte blandt de Troende.

Pengeattraa og Lyst til Livsnydelse øges.

For det politiske som for det moralske Liv i det unge islamitiske Samfund blev denne Rigdom ingenlunde til Velsignelse. Den asketiske Tarvelighed, som udmærkede baade Abu Bekr og Omar, fandt nu, da Midlerne til Livsnydelse kom en saa let i Hænde, ikke Efterlignelse overalt, og adskillige af dem, der ivrigst svøbte sig i den religiøse Frases rummelige Klædebon, var meget stærkere opsatte paa de jordiske Goder, Kampen for Islam bragte straks, end paa

de himmelske, den forjættede; den uhyggelige Modsætning mellem det himmelvendte Blik og Haanden, der krummer sig om Guldet, findes baade hos Profetens egen Svigersøn, Ali, og endnu tydeligere senere hos den selvgjorte Kalif Abdallah ibn Zubajr.

Angreb paa Byzans' asiatiske Provinser.

— I samme raske Fart som Erobringerne i Persien, der egenlig lige saa meget havde overrasket Araberne selv som de besejrede, gik Fremrykningen imod Nord og Vest, ind i det byzantinske Riges Provinser. Ogsaa her fortsatte Omar umiddelbart Abu Bekrs Værk. I Byzans herskede da Kejser Heraklios, der havde kæmpet kækt og heldig mod Persere og Avarer (III, 189 f). Men mod Araberne viste han liden Kraft; han optoges af teologiske Stridigheder og lammedes derhos af en kronisk Pengemangel, der blev saa meget farligere, som Krigen for en stor Del førtes med Lejetropper, hertil kom, at Befolkningen i de angrebne Provinser stod uvillige mod Byzantinerne, og de kristne monofysitiske Præster støttede ofte de fremmede Erobrere, som kom med den ny Monoteisme hæftet til deres Lansespidser.

Arabiske Hærførere.

Blandt Arabernes Anførere var Chalid ibn Walid, der meget mod sin Vilje havde maattet afgive Kommandoen i Persien, og *Amr ibn el-Asi;* tillige fulgte Abu Sufjans to Sønner, Jezid og Muawija, med paa Toget. Deres Fader, den gamle Fører for det mekkanske Aristokrati, havde skaffet sig og sin Slægt rigeligt

Umajjaderne.

Vederlag for sin Tilslutning til Islam; for ham som for hele Umajjadernes Slægt var den nye Religion med dens vidtrækkende politiske Følger i Grunden kun et godt Middel til at skaffe sig selv Rigdom og Magt; det var ikke for ingen Ting, at de var fra Mekka, den By, der fra Arilds Tid havde slaaet Mønt af sin Hellighed og for hvilken Islams Nationaltempel væsenlig havde Betydning som merkantil Reklame. Abu Sufjan selv var nu for gammel til at deltage aktivt i Krigsførelsen, men naar Byttet og Kommandoposterne uddeltes, glemte han ikke at møde frem med Krav for sig og sine.

Damaskus og Jerusalem tages.

Allerede i Aaret 635 faldt *Damaskus,* som, højlig imod Chalids Sædvane, opnaaede en Kapitulation paa meget gunstige Vilkaar, og et Par Aar efter ogsaa *Jerusalem.* Heraklios førte det hellige Kors med sig til Konstantinopel (III, 191) og gav derved som en Slags Anerkendelse af, at Kristenhedens helligste Plet var uigenkaldelig tabt. Omar drog til Jerusalem og ordnede dér Forholdene i den nye Provins, ikke mindst det vigtige Spørgsmaal om, hvilke Helligdomme der skulde overlades Muhammedanerne og hvilke andre de Kristne kunde faa Lov at beholde.

Muawija, Abu Sufjans Søn, i Syrien.

Efterat en hærgende Pest havde bortrevet flere arabiske Feltherrer — Chalid havde allerede tidligere maattet nedlægge Kommandoen — overdrog Omar Ledelsen i Syrien til *Muawija, Søn af Abu Sufjan.* Han fortsatte kraftig den paabegyndte Undertvingelse, erobrede Antiochia og Cæsarea, Byzantinernes stærkeste Holdepunkt, og vovede sig endog frem paa det for Araberne ganske uvante Hav. Muawija var ikke professionel Kriger, men han var sin Samtids klareste politiske Hoved, og han forstod altid at vælge sine Folk, ligesom han med en vidunderlig Udholdenhed gennemførte de Foretagender, han tog fat paa. Hans politiske og taktiske Hovedregel var at bygge gyldne Broer for den flygtende

Fjende, og sine største Resultater naaede han med ganske lempelige Midler; derfor lykkedes det ham ogsaa hurtig efter Erobringen ikke blot at gøre Syrien til en særdeles velordnet Provins, men ogsaa at vinde en sikker Folkeyndest baade hos Araberne og den indfødte Befolkning. Allerede dæmrede der i Muawijas ærgerrige Sind Tanker om Overherredømmet, men for at naa dette indsaa han, at han i den haarde Kamp, der vilde komme, maatte have et trygt Støttepunkt; dette skabte han sig i Syrien; Damaskus blev Umajjadernes faste Borg.

Ved Belejringen af Cæsarea havde Amr ibn el-Asi haft Kommando; da han

257. Damaskus, set sydfra.
(Efter J. Østrup: Skiftende Horisonter).

senere maatte afgive denne, trak han sig ud af Kampen, og vistnok i Aaret 640 vendte han sig af egen Drift med en mindre Skare mod *Ægypten*. Han synes ved denne under en Kalif som Omar ret farlige Selvraadighed at have ladet sig lede af lignende, om end ikke saa højtflyvende Tanker som Muawija i Syrien; om han end ikke vilde skabe sig et Udgangspunkt for at vinde Kalifatet, vilde han gerne indrette sig en rig og lidt afsides liggende Provins, hvor han paa Grund af Afstanden kunde være halvvejs uafhængig, og hans Øjne var da faldne paa Ægypten, som han paa Købmandsrejser allerede i Hedenskabets Tid havde lært at kende som et aabent og velhavende Land, hvis lidet krigerske Befolkning lovede en let Erobring. Efter nogle arabiske Historikere havde han drøftet Sagen med Omar, der halvt modstræbende havde givet sit Samtykke. Dog da han

Amr ibn el-Asi drager mod Ægypten.

allerede var paa Marschen, blev han indhentet af et Ilbud fra Kalifen, som bød ham uopholdelig at vende tilbage, medmindre han da allerede havde overskredet Landets Grænser; den kloge Politiker Omar vilde hellere føre et Foretagende helt igennem, selv om han principielt var imod det, end opgive det paa Halvvejen. Amr, et af sin Tids snedigste og mest samvittighedsløse Mennesker, anede nok Indholdet af Kalifens Brev; han ventede derfor klogelig med at bryde Seglet, til han var paa den anden Side af el-Arisch, den ægyptiske Grænsestation, saa sammenkaldte han sit Krigsraad og meddelte dem, at da Kalifens Ordre lød paa, at han skulde vende om, hvis han ved dens Modtagelse endnu ikke havde passeret Grænsen, men gaa frem, hvis han allerede havde naaet Ægypten, saa havde de nu kun at gøre sig rede til Kamp.

Forholdene i Ægypten.

Det ægyptiske Folk bestod af den byzantinske Embedsstand og de indfødte Fellaher og Stadboere, de saakaldte Koptere. Med Alexandria som aandeligt Midtpunkt havde Ægypten været en Hovedskueplads for de livlige teologiske Tvistigheder i det 4. og 5. Aarh.; de byzantinske sportspolitiske Stridigheder mellem de *Grønne* og de *Blaa*, havde ogsaa forplantet sig hertil, og Dogmatik, Cirkuslidenskab og pøbelagtig Slagsbroderlyst havde i de ægyptiske Byer indgaaet en inderlig Forening. Den koptiske Præstestand stod meget uvillig mod de græske Overherrer og ved Arabernes Komme gjorde den derfor straks fælles Sag med dem. Alligevel var de byzantinske Garnisoner i Begyndelsen Amr for stærke, og først da Omar, der mente, at den eneste Vej til at bøde paa Amrs Letsindighed var at føre Angrebet igennem til Sejr, havde sendt en stærk Undsætningshær, lykkedes det Amr at slaa Grækerne ved *Heliopolis*, og i de følgende Aar kom hele det rige Land i hans Magt; af hans Krigslejr ved Nilen opstod en hel ny By, Fostat, der nu som „Gammel-Kairo" danner en Slags Forstad til Ægyptens Hovedstad, og her opførte han den første Moske i Landet; lige til vore Dage har den bevaret Erobrerens Navn og vidner med sin primitive Arkitektur om den Tid, da Araberne endnu ikke havde gaaet i Lære hos de byzantinske Bygmestre og ved at optage den nye Lærdom i deres særegne Fantasi skabte den yndefulde og imponerende arabiske Stil. Tilsidst faldt ogsaa Alexandria i Erobrernes Hænder; den gamle Fortælling, hvorefter Omar skulde have ladet det berømte alexandrinske Bibliotek brænde, er nu tilfulde bevist at være en Tendensfabel: Ptolemæernes Bogskatte var forlængst borte; Størstedelen

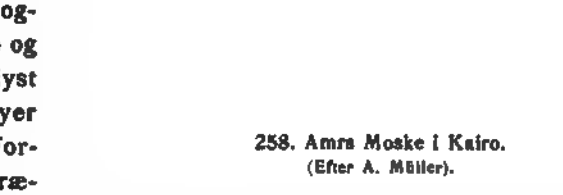

258. Amrs Moske i Kairo.
(Efter A. Müller).

Amr sejrer ved Heliopolis og indtager Ægypten.

brændte paa Caesars Tid (II, 179); hvad der var tilbage eller kom istedet, gik til Grunde under de blodige Borgerkrige og Pøbelopstande, som de dogmatiske Stridigheder i de første kristelige Aarhundreder havde affødt, eller var ført til Konstantinopel.

Araberne sætter sig fast i Ægypten.

Samtidig med at Araberne fra Ægypten arbejdede sig frem langs Afrikas Nordkyst og samtidig med at Amr ligesom Muawija i Syrien vovede sig ud paa det uvante Hav for at søge Grækerne dér, indrettede Erobrerne sig huslig i den nye Provins. Det rige Lands store Betydning for Korntilførslen til det golde Arabien saa' Omar klart, og han paabød derfor, at den gamle, tilsandede Kanal fra Nilen til det røde Hav atter skulde uddybes. Han forstod som Romerne, at kun de Lande, man har hurtig og direkte Adgang til, kan man i Længden beherske.

Omars Rige.

Ikke blot i Ægypten gik Organisationsarbejdet rask frem. Omar herskede ved sin Død over et Rige, der omfattede Arabien, Ægypten og en Del af Nordafrika, Palæstina og Syrien, Mesopotamien, Babylonien og den vestlige Del af Persien, ialt et Landomraade omtrent som Tyskland og Østrig-Ungarn tilsammen. I dette udstrakte Rige ordnede han Finansadministration og Postvæsen, udpegede Pladserne for de Garnisoner, der skulde oprettes, drog Grænserne mellem de enkelte Guvernørers Magtomraader, og ved en vid Brevveksling greb han ogsaa paa mange Maader ind i Administrationens Enkeltheder. Skønt Omar fra sit arabiske Hjem ikke medbragte nogen Fordannelse til Herskerkaldet, og skønt hans historiske Viden vistnok var saare begrænset, lod hans medfødte Takt, hans gennemtrængende Blik for geografiske og strategiske Forhold og hans overlegne Menneskekundskab ham dog altid vælge det rette. Skarpt vaagede han over, at de fjærnere Statholdere ikke fik Uafhængighedsnykker; dog naaede den ret mistænkelige Amr ibn el-Asi at holde sig i Ægypten, saalænge Omar levede.

Omars Rigsstyrelse.

Grundskatter.

Særlig Omhu viede Kalifen *Skattevæsnet* i sit nye, store Rige. Det persiske System med *Skat paa Grundejendom* lærte Araberne at kende i Babylonien og tog det ligefrem i Arv med Riget; de erobrede Provinser blev nøje opmaalte og takserede efter Jordens Bonitet og paa Grundlag heraf beregnedes Afgifterne, og da efter den gængse orientalske Opfattelse al Jord ved Erobring af et Land blev Erobrernes Statsejendom, blev disse Afgifter overordenlig høje, og de tidligere Ejere beholdt principielt kun Brugsretten af Arealerne; i Praksis skete der dog mange Lempelser fra denne strænge Regel.

Personskat.

Til denne Grundskat, der navnlig i de kornrige Egne, Ægypten og Babylonien, gav store Summer, kom den *Personskat,* som ifølge Muhammeds egen Forordning krævedes af alle Jøder og Kristne, for at de frit kunde beholde deres Religion; ogsaa denne indbragte store Beløb; det angives, at Amr ibn el-Asi i Ægypten opkrævede en Personskat paa 2 Dinarer aarlig pr. Individ (en Dinar var i Guldværdi o. 7—8 Kroner), og de skattepligtiges samlede Antal i hans Provins angives til 8 Millioner.

Krigsbytte.

Den tredje og ikke mindst betydelige Statsindtægt var endelig det gjorte *Krigsbytte,* der gik — eller skulde gaa — direkte i Statskassen. Under den langvarige Krig med Persien førtes paa denne Maade Masser af hidtil ukendte Kostbarheder til de arabiske Byer, hvor de i meget ændrede de dér herskende Kul-

turforhold. De primitive Beduiner fik nye Fornødenheder, og Levemaadens almindelige Jævnmaal højnedes betydelig.

Statsindretningen simpel, Udgifterne faa. Hele *Statsindretningen* var imidlertid *endnu meget simpel:* der var ingen Hofholdning, ingen stor Embedsstand og kun faa Udgifter til Hæren, da den væsentlig underholdt sig selv. Statsudgifterne stod da ikke i noget som helst Forhold til Indtægterne, og da alle Muhammedanere stadig regnedes for en fælles Menighed, blev det naturligt at bruge det uhyre Overskud til Uddeling blandt alle Menighedens enkelte Medlemmer.

Pengeuddeling til Menighedsmedlemmerne. Denne Uddeling ordnede Omar fuldstændig systematisk; de aarlige Portioners Størrelse rettede sig ligefrem efter den religiøse Anciennitet; de „Flugtfæller" og „Hjælpere", der havde været med i Slaget ved Bedr, fik mere end de, der først senere havde sluttet sig til Islam; øverst paa Listen kom Medlemmerne af Muhammeds egen Husstand og Slægt, og Nummer et af dem alle blev Aischa, der fik 1200 Dinarer aarlig, en efter Pengenes daværende Købeevne uhyre Sum.

Islams verdslige Tillokkelser. Disse Statsgaver knyttede alle Menighedens Medlemmer stærkt sammen, men de rummede tillige en kraftig Opfordring til den undertvungne Befolkning om at antage Islam; paa den ene Side Slid og Slæb og Skatter og stadig Undertrykkelse, paa den anden Side Frihed, Rigdom og Udsigt til Krigerhæder og en glimrende Løbebane; intet Under da, at Omars Ordning fik mange til at slutte sig ivrig til den nye Religion, samtidig med at den arabiske Nationalfølelse voksede stærkt, da Folket saaledes blev en privilegeret og rigt lønnet Krigerkaste.

Menigheden skulde holdes national arabisk. Det var Omars Tanke at bevare den islamitiske Menigheds Karakter som en national arabisk, og han forbød derfor enhver Muhammedaner at erhverve Grundejendom udenfor Arabien. De andre Folkeslag skulde pløje og arbejde, Araberne skulde kæmpe og herske. Tanken var i og for sig konsekvent, men hvad det havde været muligt for en Lykurg at opnaa i en lille afsides græsk Kommune, blev naturligvis uigennemførligt for Omar under Verdensrigets mangfoldige Gange større Forhold, og i Borgerkrigene efter hans Død var dette Bud da ogsaa et af de første, der gik i Glemme.

De vundne Provinsers Embedsmænd bliver ved at virke. At tumle med de store Summer og Tal, der gik gennem Statsregnskaberne, havde Araberne ingen Øvelse i; ligesom Omar havde optaget det persiske Skattesystem, lod han derfor ogsaa de undertvungne Provinsers Embedsstand blive ved at virke; i Rigets østlige Del blev Regeringssproget persisk, i de fra Byzantinerne erobrede Provinser blev det græsk; først et halvt Aarhundrede senere, under den umajjadiske Kalif Abdelmelik eller maaske hans Søn Walid var Araberne skredne saa langt frem, at de selv kunde overtage Administrationens Enkeltheder og det arabiske Sprog kunde indføres overalt som officielt Regeringssprog.

Abu Lulu. Omar havde udjaget alle Persere fra Medina; senere havde imidlertid en Perser ved Navn Abu Lulu, der var kendt som en duelig Mand i flere Haandværk, faaet Lov at bosætte sig dér; han klagede for Kalifen over den tunge Skat, der var paalagt ham, og bad om Nedsættelse, men Omar svarede, at en saa alsidig Mand kunde let skaffe det ansatte Skattebeløb til Veje. Abu Lulu havde rost sig af, at han kunde bygge en Mølle, der dreves med Vindkraft,

men da Omar spurgte ham ud derom, svarede han blot, at han nok skulde sætte et Mølleværk i Gang, som Folk skulde spørge viden om. Betydningen af de dunkle Ord blev klar, da Abu Lulu faa Dage efter overfaldt Kalifen og saarede ham dødelig, hvorpaa han efter en rasende Kamp dræbte sig selv. Omar levede endnu nogle Timer, men da hans Søn trængte ind paa ham, at han skulde vælge sin Efterfølger, øjensynlig i det Haab selv at blive den udkaarne, vægrede Kalifen sig, idet han henviste til, at vel havde Abu Bekr gjort saaledes, men Profeten selv derimod ikke; han sammenkaldte de ypperste i Menigheden og bad dem vælge hans Eftermand; derpaa døde han (3. Novbr. 644).

Omar myrdes 644.

Faa Enkeltmænd i Verdenshistorien har naaet at udføre et saa stort, i Krig og Fred lige omfattende Værk som Kalifen Omar; han skabte det muhammedanske Verdensrige og organiserede det, saa det endog kunde modstaa den følgende Tids svære Storme. Islams storpolitiske Betydning for Menneskehedens Skæbne skyldes næst dens Ophavsmand alene Omar. Som Menneske var han uselvisk, hjælpsom, trofast, raadsnild og ihærdig, som Hersker retfærdig, tapper og fremsynet; folkeyndet som senere Kalifen Ali blev han aldrig; som han var streng mod sig selv, krævede han ogsaa meget af andre, og han havde ikke let ved at tilgive. Underlig ensom maa denne mægtige Aand have følt sig, men hans dybe Religiøsitet holdt ham skadesløs herfor, og den Lykke, der ligger i at have Magt svarende til sin Stræben, den havde Omar fuldt ud.

Omars Betydning og Personlighed.

I hele sit arbejdsomme Liv overfløjede han langt Forgængeren Abu Bekr, kun i Dødsøjeblikket gavnede denne Islams Sag mere. Det var et Fejlgreb, der vidner om en idealistisk Overvurdering af de Samtidige, at Omar ikke selv udpegede sin Efterfølger, et Fejlgreb, der kom Islam dyrt at staa; det Mølleværk, Abu Lulu havde sat i Gang, skulde snart male Fordærv og Tvedragt over hele den muhammedanske Verden.

Abu Lulus Mølleværk.

Det lille Konklave, der traadte sammen efter Omars Død for at vælge den nye Kalif, havde i Begyndelsen ret vanskeligt ved at blive enigt; thi hvert af Medlemmerne vilde helst stemme paa sig selv. Efterhaanden samledes man dog om Profetens to Svigersønner, Haschimiten Ali ibn Abi Talib, gift med Fatime, og Umajjaden Osman ibn Affân, der var Enkemand efter Rukajja, og tilsidst sejrede *Osman.*

Profetens Svigersøn Umajjaden Osman vælges til Kalif (644–656).

Kappestriden mellem Osman og Ali havde ikke blot en personlig Karakter; det var tillige de en Gang saa ansete, men ved Profetens Sejr tilbagetrængte Umajjader, der nu søgte Oprejsning, og det var endelig, hvad der politisk fik mest Betydning, det mekkanske, halvt hedenske Aristokrati, som her stod mod de demokratiske Fanatikere fra Medina, Alis Tilhængere. Osmans Valg til Kalif blev Mekkanerne den bedste Bod for Nederlaget ved Bedr og for alle de Karavaner, Muhammed havde plyndret.

Det mekkanske Aristokrati faar Bod for Bedr.

Politiske Parvenuer som Araberne var, havde de dog hurtig fundet sig til rette i de store Forhold, som de hastige Erobringer havde skabt. Med ægte arabisk Slægtfølelse fandt Umajjaderne, at naar en af deres var bleven Kalif, betød det, at det islamitiske Rige nu var deres Familiedomæne, og med en Frejdighed, der minder om Napoleons Slægt, satte disse Beduinsønner, hvis Fædre

Umajjaderne regner Riget for en Familiedomæne.

havde været vante til at styre et Par Hundrede Kameler, sig magelig paa Plads som Statholdere rundt om i de forskellige Provinser. Osman var personlig en hæderlig og rettænkende Mand; men den Mildhed, han viste, kom mere af Svaghed end af Godhed, og hans Vanmagt til at kunne frigøre sig for Familieslænget, blev en Forbrydelse mod den Sag, der var lagt i hans Haand. De Umajjader, der blev sendt ud paa ledende Poster, var ganske vist gerne dygtige og omsigtsfulde Mænd, men de stod kun i et ret fjærnt Forhold til den religiøse Bevægelse, og ikke blot i selve Medina, men ogsaa i andre Byer, som Basra og det nyanlagte Kufa, hvor Fanatismen var stærk, forargede de ved deres gammelmekkanske, epikuræiske Livslyst, som under de større og rigere Forhold kun bredte sig saa meget yppigere. Berygtet blev saaledes Statholderen i Kufa, Walid ibn Okba, Søn af en af Muhammeds bitreste Modstandere; han mødte berusset i Moskeen, og da han som Menighedens Leder havde læst den sædvanlige Bøn, spurgte han for at vise, at Vinen da ikke havde gjort det helt af med ham: „Vil I have mere endnu?" For ham og for de andre Umajjader nu og senere var alt dette, som Muhammed havde hittet paa med Bøn og Faste og Afholdenhed fra Vin o. s. v., egenlig nogle Narrestreger, som kunde være gode nok til at ave Pøbelen med, men som ingen fornuftige Mennesker kunde tage alvorlig. Walid blev ganske vist afsat, og Ali, der fandt sin Fordel ved at optræde som Ortodoksiens Forkæmper, en Rolle, der iøvrigt klædte ham grumme daarlig, søgte at skaffe ham en alvorlig Revselse, men Umajjaderne holdt trofast sammen, og selv den ugudelige Walid blev taget under Kalifens Værn.

Deres areligiøse Livslyst.

Walid ibn Okba i Kufa.

Osmans Slaphed som Styrer.

Den ydre Politik under Osman fortsætter Omars, idet Kampene paa Grænserne føres videre, dog med svindende Kraft efterhaanden som der opstaar indre Uro i Riget, og om noget Initiativ fra Kalifens Side er der ikke Tale. Man leder overhovedet under hele Osmans tolvaarige Regering forgæves efter et Vidnesbyrd om selvstændigt Herskertalent; Rukajjas Skønhed havde i sin Tid draget ham til Muhammeds Hus, og paa denne Maade kom han i Forgrunden paa Historiens Scene, men af de store Begivenheder, han blev Vidne til, havde han intet forstaaet og intet lært. Profetens ivrige Stræben efter at slette Stammeforskellen mellem Araberne stod han ganske fremmed for, han følte og tænkte hele sit Liv igennem som en mekkansk Patricier og Medlem af Umajjadernes fornemme Æt, og at „Hjælperne" fra Medina, der havde været med baade ved Kadesia og andet Steds, hvor Riget blev skabt, ikke vilde bøje sig for det mekkanske blaa Blod, det var ham ganske ubegribeligt. Omars Strænghed med at se Statholderne paa Fingrene og hindre al uretfærdig Berigelse regnede han for plebejisk Smaalighed; om nu ogsaa hans umajjadiske Fætre og Fættersønner tillod sig nogle smaa Uregelmæssigheder, det var jo ikke noget at gøre Væsen af. En elskværdig, slap Laden fem være lige var Grundtrækket i Osmans Væsen, men Tiden krævede Mænd af anden Art.

Koranens Tekst fæstnes.

Personlig var Osman meget from; en for den muhammedanske Religion vigtig Foranstaltning blev udført efter hans Tilskyndelse, idet der tilvejebragtes en kanonisk Tekst af *Koranen.**) Denne var hidtil væsenlig bevaret ved mundlig

*) Koranen (*al qorân* d: „Læsning") er Muhammeds samlede Udsagn, Bud og Fortællinger, som aabenbare-

Tradition, men paa denne Maade var der allerede begyndt at indsnige sig Afvigelser, og Syrere og Folk fra Irak tvistedes hidsig om, hvem der havde den bedste Tekst. Osman kendte ikke den kristne Kirkes Historie, men instinktmæssig og rigtig følte han, at dette kunde føre til noget meget slemt, og tog derfor en lige saa simpel som kraftig Forholdsregel. Han lod nogle anerkendte ypperlige Korankendere, blandt dem Abdallah ibn Zubajr, paa Grundlag af et Eksemplar, der var hos en af Profetens Enker, fremstille en Tekst, der saavidt muligt gav Aabenbaringernes Ord, som de var udtalte af Profeten selv, og da dette Arbejde var udført, lod han alle andre Eksemplarer tilintetgøre. Trods

259. Arabisk Haandskrift-Frise med Begyndelsen af Koranen.
(Efter Prisse d'Avennes: „L'art arabe").

alle de Angreb, der af religiøse Fanatikere i Osmans senere Aar rettedes mod ham, har dog ingen af de ældre, der selv havde hørt Profeten, rejst alvorlig Klage mod den fastsatte Tekst, og man tør da antage, at Koranen, som den endnu foreligger i Osmans Redaktion, virkelig indeholder Profetens egne Ord i en i alt væsenligt autentisk Form.

De Fromme harmes paa Osman og hans Slægt.

Men al Osmans Fromhed kunde ikke bøde paa hans Slægts sørgelige Mangel derpaa. Særlig Harme vakte hans Fætter, *Merwân ibn el-Hakam*, der var hos ham som en Slags Privatsekretær og i mangt og meget var den virkelige Regent. Hans Fader, el-Hakam, havde været en af Islams arge Fjender og var derfor bleven forvist af Muhammed, en Dom som ogsaa Omar opretholdt; men nu kom

Merwan.

den ham af Englen Gabriel. Den omfatter ialt 77 639 Ord og er inddelt i 114 Kapitler *(Sura'er)*, ordnede efter Længde, saa at de ældste, der tillige er de korteste, kommer sidst; Kapitelinddelingens Gennemførelse skyldes den osmanske Redaktion. Koranen er næsten helt igennem rimet Prosa.

Sønnen, da hans Fætter var bleven Kalif, nok saa stolt tilbage og fik snart en afgørende Indflydelse. Merwan havde en velsignet Foragt for Mængdens Meninger og Stemninger, og det, hvad enten disse frembares som almindeligt holdningsløst Pøbelskraal eller fik en stærkere og ideellere Farve ved den religiøse Fanatisme; han var som hele Ætten Mekkaner og Umajjade. Men Osman var ikke den Mand, som virksomt kunde støtte en kraftig aristokratisk Politik.

Kalifens Modstandere. I den religiøse Vrede mod den umajjadiske Letfærdighed blandede sig naturligvis megen personlig Ærgerrighed. Ali havde ikke glemt, at han nu to Gange var forbigaaet, og skønt han aldrig traadte direkte op mod Osman, var det ham ingenlunde ukært at se, hvor Folkestemningen voksede mod Kalifen stadig stærkere, navnlig i Medina og i de urolige Byer Basra og Kufa. En af de vigtigste Førere for Modstanden var Abu Bekrs Søn Muhammed, hos hvem Faderens inderlige Religiøsitet havde fortættet sig til det stupideste Bigotteri, og som naturligvis tillige selv gik med et lille Kalifhaab i Hjærtet. Tilsidst blev

Abu Bekrs Søn Muhammed drager mod Medina. Stemningen hos de forargede saa stærk, at *Muhammed ibn Abi Bekr* med en lille Skare kunde drage mod Medina, og samtidig kom der nogle Folkehobe fra Basra og Kufa. Ali søgte nu at mægle mellem Kalifen og de oprørte Fanatikere og afpressede Osman det Løfte, at han vilde fjærne Merwan og tillige afskedige Statholderen i Ægypten, Ibn Abi Sarch, som havde afløst Amr ibn el-Asi og som man var særlig misnøjet med. Nu indlod Osman sig imidlertid paa det farlige Dobbeltspil, som svage Naturer saa tit fristes til, netop fordi de vil gøre alle Parter til Pas. Han sendte hemmeligt Bud til Ibn Abi Sarch, at naar Afskedigelsen kom til ham, skulde han ikke bryde sig om den, men blot fortsætte sin Styrelse og samtidig se at faa Hovedmændene blandt Urostifterne i sin Magt.

Kalifens Hus belejres. Dette blev opdaget, og nu brød Forbitrelsen alle Skranker; man stormede til Kalifens Hus og begyndte en formelig Belejring. Da Ali saa', at det blev Alvor, sendte han sine to Sønner, Hasan og Husajn, for at værne Kalifen, og to andre af de ypperste Mænd i Islam, Talcha og Zubajr, sendte ogsaa hver sin Søn, Muhammed og Abdallah. Men hvad enten denne Hjælp nu var alvorlig ment eller kun mødte for et Syns Skyld, for sent kom den; den fanatiske Muhammed

Osman myrdes 656. ibn Abi Bekr var allerede med to andre trængt ind i Huset, og Osman blev dræbt, siddende bøjet over Koranen, hin Bog, hvis Bogstav han saa vel havde værnet, men af hvis Aand han intet havde forstaaet. Merwan og de andre Umajjader i Medina lykkedes det at slippe bort. Dette skete d. 17. Juni 656.

Kalifemner. At Dolken er et daarligt religiøst Agitationsmiddel, og at det er langt lettere at dræbe en Mand end at drage de ønskede Konsekvenser af hans Død, viste sig ogsaa her. Det var de fanatiske Ansarer, der havde dræbt Osman, men en religiøs Udrensning af Islam, som mange sikkert havde haabet paa, fulgte ikke efter Bloddaaden i Medina. Og de politiske Ærgerrigheder, som rolig havde set Lidenskaberne modnes og tilsidst sætte Frugt i dette Mord, kom nu, straks da Høsten skulde tages hjem, til at staa fjendlige mod hverandre. Der var i Medina

Ali, Profetens Svigersøn, vælges (656—661). tre Kalifemner, *Ali* og Talcha og Zubajr; paa Grund af den førstes nære Forhold til Profeten, til hvem han baade var Fætter og Svigersøn, hyldede de fleste Ansarer ham, og Talcha og Zubajr blev med Sværdspidsen paa Struben tvungne

til at give ham deres Hylding, men naturligvis rejste de Protest og søgte at gøre deres egne formentlige Krav gældende, saa saare de var komne i Frelse. Profetens Enke Aischa, der hos de rigtig fromme ejede stor Myndighed og derfor bar Tilnavnet „de Troendes Moder", havde selv intrigeret mod Osman, men da hun saa', at Uvejret var ved at bryde løs, havde hun klogelig fjærnet sig fra Medina ligesom den listige Amr ibn el-Asi, og nu, da Medinafolkene havde valgt Ali, rejste hun en Agitation imod ham, saa farlig som en intrigant og hævnsyg Kvinde evner; hun havde ikke glemt, at Ali og Fatime i sin Tid havde været saa ivrige for, at Profeten skulde forstøde hende efter Historien med Safwan. *Aischa medarbejder Ali.*

Den religiøse Uvilje, der havde rejst sig mod Osman, havde i Virkeligheden kun omfattet en ringe Del af Befolkningen; og, som det saa tit gaar, selv hos mange virkelig fromme fortrængtes snart Harmen over hans og hans Æts religiøse Synder af Vreden over Drabets Vederstyggelighed; det Skrig, som Umajjaderne løftede, og som snart gav Genlyd over hele Riget: „Hævn for Osman!" — det fandt derfor aabent Øre hos mange. Og som politisk Trusel maatte dette Hævnskrig naturligvis særlig rette sig mod den, der havde høstet Fordelene af Mordet; den nye Kalifs ivrige Protester og hans Henvisning til, at han jo havde sendt sine egne Sønner for at værne Osman, hjalp intet overfor den uomstødelige Kendsgerning, at denne var bleven myrdet og at Kalifen som Følge deraf nu hed Ali. Alis Ophøjelse bundede i Blod, og Pletterne heraf blev altid siddende paa hans Kalifdragt. *„Hævn for Osman!"*

260. Sølvdirhem fra Kalifen Muawija.
Efterligning af persiske Mønter. Paa Forsiden: Kosroes II.s Billede; bag hans Hoved to persiske Ord, som stod paa Sassanidernes Mønter; foran paa Persisk: „Muawija, de Troendes Fyrste". — I Randen: paa Arabisk „I Allahs Navn". Paa Bagsiden: et persisk Tidalter mellem 2 Præster; tilvenstre Tallet 43, tilhøjre Begyndelsen paa et Bynavn. (Efter A. Müller).

De Umajjader, der flygtede fra Medina, havde, som venteligt var, søgt Tilflugt i Syrien, hvor Ættens ypperste, Muawija, allerede i mange Aar havde siddet som Statholder. Umajjaderne var Arabere af den gamle Skole, paa hvem Profetens Arbejde paa at udrydde Blodhævnsinstinktet havde været fuldstændig spildt; Osman, deres Ætmand og Velgører, skulde hævnes, og Muawija var den naturlige Fører for Hævnen. Og han paatog sig dette Hverv saa meget villigere, som det saa ypperlig støttede hans personlige Forhaabninger. At blive Rigets Hersker havde stadig været hans Drømmes Maal, og nu syntes Omstændighederne at have rykket det Virkeliggørelsen nær. Med velberaad Forsynlighed havde Muawija under sin Styrelse af Provinsen Syrien skabt et inderligt Tillidsforhold mellem sig og Befolkningen; de sydarabiske Stammer, som var trængte frem her, var ikke synderlig religiøst bevægede, tværtimod havde Bevarelsen af gammelarabisk Sæd og Skik ligget dem særlig paa Sinde. Med megen Takt havde Muawija, der ejede Faderen Abu Sufjans Klogskab i endnu højere Grad, vidst at undgaa Kalifen Omars Mistænksomhed overfor Selvstæn- *Muawija, Umajjadernes Fører.* *Hans Ærgerrighed og Klogskab.*

dighedslyster hos Statholderne, samtidig med at han gjorde Provinsen til den solide Kerne i sit fremtidige Rige; han var gavmild og sagtmodig, holdt mest af at vinde alt med Lempe, men blev det en Gang nødvendigt at slaa til, slog han ubarmhjærtig. Nu ved Osmans Mord var da endelig Forberedelsernes Tid forbi og Handlingens Øjeblik kommet; Muawija nægtede at godkende Alis Valg til Kalif og rejste aabenlyst Oprørsfanen i sin Hovedstad Damaskus.

Muawija rejser Oprør mod Ali.

I den Borgerkrig, som saaledes bryder løs mellem Muawija og Ali, krysser de forskellige Interesser i de to Partier paa vekslende Maade hverandre. Kampen var dels en Fortsættelse af den gamle Strid mellem Medina og Mekka, mellem de demokratiske Ansarer og de aristokratiske Umajjader, mellem Profetens gamle fanatiske Følgesvende og de lunkne nyomvendte, hvis Antagelse af Islam altfor tydelig skyldtes Hensyn til Fordelen; men tillige gør efterhaanden nye Modsætningsforhold sig gældende. Muawija havde sin sikreste Støtte i Syrien, hvis Befolkning som anført delvis bestod af indvandrede sydarabiske, kelbitiske Stammer, medens Ali talte sine fleste Tilhængere i Irak, det af Eufrat og Tigris gennemstrømmede Landskab, hvor Basra og det nyanlagte Kufa var de vigtigste Byer. Beduinstammerne her hørte til de mellemarabiske, kajsitiske Klaner, og til den ogsaa af økonomiske Grunde skærpede Kappestrid mellem Syrien og Irak kommer nu Stammeforskellen mellem Kelb og Kajs, der udvikler sig til glødende Had. Under Borgerkrigenes Omskiftelser i de følgende Aartier krysses undertiden alle disse Modsætninger, saa at Partiforvirringen bliver endnu større. Og jo længere Kampen raser og jo mere de personlige Interesser bliver de afgørende, des mere føler de virkelig fromme, de, for hvem Hensynet til Religionen er eneraadende, sig husvilde i denne Strid, indtil de skiller sig ud og som en særlig puritansk, demokratisk Sekt under Navnet „de udtraadte“ *(Charidjiter)* bliver lige farlige for begge Parter.

Borgerkrigens Modsætningsforhold.

Charidjiterne „De udtraadte“.

Saasnart Ali var bleven hyldet som Kalif i Medina, afsatte han alle de af Osman udnævnte Provinsguvernører over hele Riget og begyndte at ruste sig til Kampen mod den oprørske Guvernør i Syrien. Men her viste det sig snart, i hvor høj Grad Harmen over Mordet paa Osman vilde skade hans Efterfølger, og Ali manglede desuden den Hurtighed og det Initiativ, som fremfor alt krævedes overfor en Modstander som Muawija. Ali var blandt alle, der kendte ham personlig, meget afholdt; han var aandrig og gavmild og trods sin umaadelige Tykkelse en Løve i Kampen, men han manglede politisk Instinkt og fast Karakter, og den underlige Halvhed i hans Optræden gjorde, at han ofte lagde sig ud med sine egne uden derfor at vinde Modstanderne.

Ali.

Da det mærkedes, at Ali havde noget vanskeligt ved at gøre sin Myndighed som Kalif gældende, mente hans Medbejlere fra Valget i Medina, Talcha og Zubajr, at nu var deres Tid kommen, og sammen med Aischa, hvis religiøse Autoritet de udnyttede efter Evne, drog de til Basra for derfra at erobre sig Kalifatet. Men disse Kalifemners Stræben fik en brat Ende; sidst i Aaret 656 blev de slaaede udenfor Basra i det saakaldte „Kamelslag“; begge faldt, og den intrigante Aischa maatte gøre formelig Afbigt; dermed forsvinder hun — heldigvis — fra den politiske Skueplads.

Talcha, Zubajr og Aischa gør Oprør mod Ali, men bliver slaaede.

„Kamelslaget“ 656.

Ali gaar mod Muawija.

Ved denne Sejr blev Ali Herre over hele den østlige Del af Riget, og nu skulde Angrebet altsaa rettes mod Muawija; denne raadede kun over Syrien, medens baade Ægypten, Arabien, Irak og Persien lød Modstanderen; men trods denne store Forskel i Magtomraade var Muawija ikke langt fra at være sin Fjende jævnbyrdig i Stridskræfter; det afsides liggende Ægypten kunde ingen Forstærkning yde Alis Hær, og det østlige Persien var endnu knap kuet og derfor mere til Byrde end til Støtte; Befolkningen i selve Irak var selvraadig og upaalidelig, og Ali klagede med Grund over deres Uvilje til Krigstjeneste; om Vinteren var det dem for koldt at drage i Felten, om Sommeren for varmt. Syrien derimod udgjorde en strategisk Enhed og Folket dér var begejstret for Muawijas Sag. Selv om Ali kunde mønstre flest Folk, havde Muawija da de bedste og paalideligste.

Styrkeforholdene.

Slaget ved Siffin 657.

Vejen fra Syrien til Irak gik for større Karavaner den Gang som nu ikke fra Damaskus direkte mod Øst gennem Ørkenen, men i en stor Bue mod Nord forbi Aleppo og derfra langs Eufrat mod Sydøst. Omtrent midtvejs, i Nærheden af Rakka (Oldtidens Thapsakos) i det Landskab, der hedder *Siffin* og hvorefter Slaget har faaet Navn, stødte de to Hære sammen i Højsommeren 657. Arabiske Historikere angiver Muawijas Hær til o. 80 000, Alis til 95 000; Styrkeforskellen har i alle Fald ikke været stor. Paa gammel arabisk Vis strakte Slaget sig over mange Dage med en Række Skærmysler før den afgørende Kamp, men tilsidst trængte Alis Hær frem, ført af den tapre Aschtar, og Syrerne blev fordrevne fra deres Lejr. Muawija stod allerede paa Springet til Flugt, da Amr ibn el-Asi raadede ham til skyndsomst at lade samle alle de Koraneksemplarer, der fandtes i Lejren; disse blev bundne paa Lanser og rakte frem mod Fjenden med Raab om, at de skulde stanse Striden og lade Guds eget Ord bringe Afgørelsen. Om Amr i Forvejen har aftalt dette Spil med Forrædere i Alis Lejr, er uvist; sikkert er det, at Kalifens Raadgivere lod det gunstige Øjeblik til at vinde Sejren gaa tabt, og Aschtar maatte, meget mod sin Vilje, kalde sine Folk tilbage, just da de følte, at Dagen var deres.

Muawija ved at blive slaaet; Amr faar Kampen stanset.

Abu Musa og Amr som Voldgiftsdommere.

Til den Voldgiftsdomstol, som derpaa nedsattes, valgte Ali *Abu Musa*, en Mand, der mere var kendt for Fromhed end for Kløgt; Muawija lagde sin Sag i Amr ibn el-Asis sikre Hænder. Denne, der tilbunds kendte sin Koran, selv om han ikke rettede sig synderlig efter den, forestillede i en med Korancitater spækket Tale Abu Musa, hvilke Ulykker Borgerkrigen havde bragt over Profetens Menighed, og hvilken udødelig Ære der ventede den, som kunde gøre Ende paa den forfærdelige Blodsudgydelse. Det rette vilde da være at afsætte baade Ali og Muawija og til Kalif tage en Mand, som ikke havde Borgerkrigens Blod paa sine Hænder. Abu Musa hørte synlig opbygget paa denne Udvikling, men var endnu lidt i Tvivl om, hvem man da skulde vælge. „Naturligvis Omars Søn Abdallah," sagde Amr, som vidste, at denne Mand, der siden Faderens Død havde levet fuldstændig tilbagetrukket, var en af Abu Musas Venner. Dette, fandt Abu Musa, var en herlig Tanke, og da han havde bundet Amr ved dyre Eder, som rigtignok ikke kostede denne andet end Umagen med at sige Ordene, traadte de to Voldgiftsdommere frem for de to Hæres ængstelig ventende For-

samling. Først fremstod Abu Musa — naturligvis havde Amr undslaaet sig ved at tale før denne ærværdige Ældste i Menigheden — og kundgjorde, hvad Voldgiftsdomstolen var bleven enig om: „og hermed afklæder jeg da paa mit Partis Vegne Ali ibn Abi Talib hans Værdighed som Kalif, ligesom jeg aftager dette Sværd", og med disse Ord løste han Sværdhænget fra Skulderen. Derpaa traadte Amr frem med sit Sværd løst i Haanden: „I har nu hørt Abu Musas Ord og I er Vidner paa, at han har afsat Ali ibn Abi Talib; jeg kalder eder paa min Side til Vidne paa, at jeg hæfter Kalifværdigheden fast til Muawija ibn Abi Sufjan, ligesom jeg hæfter dette Sværd ved min Side," og dermed lod han Handlingen følge Ordet. Abu Musa fór op rasende over dette uhørte Edsbrud, men den smidige Amr stoppede Munden paa ham med et Par spydige Citater, og Forsamlingen opløstes i Forvirring. Muawija var bleven reddet for Nederlaget, og af Alis Hær havde en Skare paa 12 000, af Harme over at man overhovedet havde villet forhandle med de vantro Syrere, forladt hans Faner og var vendte tilbage til Kufa; denne Skare blev den første Kerne til den *charidjitiske Sekt*, der snart derpaa løsrev sig fuldstændig og gik sine egne, af religiøs Fanatisme og gammelarabisk Frihedstrang bestemte Baner.

Amr narrer Abu Musa.

Fanatikere af Alis Hær bliver Kernen til Charidjiterne.

Ali optages af de nye Modstandere.

For Muawija fik Charidjiterne afgørende Betydning. Medens han i Sikkerhed kunde trække sig tilbage til Syrien og derfra rette Angreb paa de udsatte Punkter i Alis Rige, først og fremmest paa Ægypten, blev Alis Kraft fuldstændig optaget af den nye Fjende, der kom indefra og derfor var saa meget farligere.

Charidjiterne arabiske og ivrig religiøse.

Charidjiterne lededes i deres Uvilje mod det bestaaende Samfund og dettes formelle Overhoved, Kalifen, af to Hensyn. Som jævne og oprigtig fromme Mennesker var de med Rette forargede over den Maade, hvorpaa Religionen var sunket ned til at blive Skalkeskjul for Partilidenskab og personlig Ærgerrighed; hovedsagelig rettedes deres Vrede herover mod Syrerne, som i deres Øjne var værre end Hedninger, men heller ikke Ali kunde staa for den rent religiøse Kritik. Hans Holdning ved Angrebene paa Osman, der, hvad man end ellers kunde sige, dog havde været den retmæssige Kalif, var højst tvetydig, og hans stadige Tilbøjelighed til at forhandle og gaa paa Akkord passede daarlig for den, der skulde være Religionens Forkæmper; thi Politikkens Krogveje kunde umulig være Guds Veje. Hertil kom, at det stadig stigende Hang til at gøre Kalifværdigheden til en enkelt Families Eje og derved skabe et Dynasti ikke stemmede med den gamle arabiske Demokratisme, hvor Overhovedet altid blev valgt. Naar Profetens egne Nærmeste var bleven saa moralsk ormstukne, som Tilfældet var, maatte man søge den rette og værdige Efterfølger af Guds Udsending i andre Ætter og andre Samfundslag.

Persiske mod arabiske Tanker.

Modsat Charidjiterne, der saaledes baade religiøst og statsretslig stillede sig paa et rent *arabisk* Grundlag, stod de, der nærmest flokkede sig om Ali, og i hvis Rækker det *persiske* Element, som efterhaanden var kommet ind i Islam, traadte stærkt frem. For Perserne var selve den dynastiske Idé en sund og naturlig Tanke, det rette Princip for alt ordnet Statsvæsen, og Ali, Faderen til Profetens Børnebørn, blev for den muhammedanske Perser den eneste legitime Hersker. „*Schiat Ali*", Alis Parti, hvorefter *Schiiterne* har Navn, var saaledes

i sin Oprindelse en væsenlig *politisk* Partidannelse; ved den følgende Tids Ulykker idealiseredes, som det ofte gaar, det oprindelig politiske Princips Repræsentanter ved en Forskydning af den hele Synsmaade i religiøs Retning, og Forskellen mellem Schiiterne og de øvrige Muhammedanere blev den dybe Spaltning, der indtil vore Dage har delt Islams Bekendere i to skarpt skilte Sekter. *Schiat Ali, Schiiterne.*

I Alis sidste Leveaar og under hans nærmeste Arvtagere bliver Islam Skuepladsen for en ejendommelig *trekantet Kamp* mellem *Umajjaderne* i Syrien, *Aliderne* og senere Abdallah ibn Zubajr i Arabien og Irak og *Charidjiterne* i Rigets østlige Udkanter; alles Haand var mod alle, men tilsidst sejrede Syrerne. I Begyndelsen optraadte Ali med stor Kraft mod Charidjiterne, og allerede i Aaret 658 slog han dem følelig ved Nahrawan, Sydøst for Bagdad, men Nederlaget æggede kun deres religiøse Fanatisme, og naar de ikke længer kunde kæmpe i aaben Mark, kom de tilbage enkeltvis som Snigmordere, samtidig med at de i spredte Skarer hærgede de østligste Provinser og førte en Strejfkrig med al den lidenskabelige Grusomhed, som kun Religionskrigene kender. *Trekantet Kamp mellem Syrer, Alidør og Charidjiterne.*

Men imedens Ali saaledes var optaget af Charidjiterne, førte Muawija fra Syrien sine velberegnede Stød mod de svage Punkter i Kalifens Rige, deriblandt særlig Ægypten. Her var Muhammed, Abu Bekrs Søn Statholder; trods hans fremtrædende Medvirkning ved Mordet paa Osman havde Ali ikke ment at burde tage Afstand fra ham. Muhammed var lige saa uduelig som Kriger og Politiker som han var fanatisk Troende; der blev Oprør, og da den gamle Ræv Amr ibn el-Asi, som af Muawija havde betinget sig Posten i sit kære Ægypten til Løn for sine Tjenester, førte en Hær ind fra Syrien, tog han let den rige Provins, og Muhammed blev dræbt. Indtil sin Død, der indtraf faa Aar efter, sad Amr uantastet som Ægyptens Statholder, den aandrigste og listigste og mest samvittighedsløse Mand i sin Samtid; ligesom Morny forstod han, naar der skulde fejes ud, altid at være paa Kosteskaftets Side. *Muawijas Fremgang.* *Amr atter i Ægypten.*

Efter at have vundet Ægypten trængte Muawija videre frem, men Ali værgede sig med stor Kraft. Han begyndte endog at gøre Fremskridt, da han — først i 661 — indhentedes af samme Skæbne som hans to Forgængere, Døden for Morderhaand. En Charidjit, *Abderrahman ibn Muldjim,* overfaldt ham sammen med to andre i Moskeen i Kufa og saarede ham dødelig; efter Sagnet var Ibn Muldjim ægget dertil af en Kvinde, hvis Slægt var falden ved Nahrawan. Den arabiske Historiker Masudi har en karakteristisk, men næppe helt paalidelig Beretning om, at nogle Charidjiter, der mødtes i Mekka, var bleven enige om at dræbe Ali, Muawija og Amr ibn el-Asi, efter deres Mening de tre værste Anstødsstene for en lykkelig og rolig Udvikling i Islam. De fordelte Rollerne mellem sig, og Ibn Muldjim udførte med Sikkerhed sit blodige Hverv; Muawija derimod slap med et let Saar, og Amr undgik fuldstændig Faren ved at en anden Mand, Charidja, den Dag havde overtaget hans Plads som Leder af Gudstjenesten, og Charidjiten, der ikke kendte Amr personlig, sprang frem og dræbte hans Stedfortræder. „Det var dig, Amr, han mente," stønnede den trufne; „javist," sagde den skadefro Amr, der gerne havde Gud paa Læberne, men Spot i Hjærtet, — „javist, men Gud mente nu dig!" *Ali myrdes af en Charidjit 661.*

Ali forgudes efter sin Død. Med Ali sluttes Rækken af de saakaldte legitime Kalifer, ɔ: dem, hvis Værdighed efter senere ortodoks Opfattelse skyldtes et regelmæssigt og anerkendt Valg og ikke Usurpation. Døden gjorde Ali til det, han aldrig ret naaede at blive i levende Live, en hyldet Troshelt; med sværmerisk Begejstring hævede Schiiterne hans Minde stadig højere, til han omsider var ved at fortrænge selve Profeten, og da persiske Ideer om Guds Aabenbaring i Kødet trængte ind i den ellers saa nøgterne Islam, endte Fatimes karaktersvage og lidet overlegne Mand som en Udstraaling af Guddommen selv, og endnu den Dag idag nævner Millioner hans Navn med den dybeste Ærefrygt: ad saa overraskende og sære Baner udvikler Menneskenes religiøse Forestillinger sig!

UMAJJADERNE.

661—750.

Alis Sønner Hasan og Husajn. Ali efterlod ved sin Død, foruden mange Børn med andre Hustruer, to Sønner af sit Ægteskab med Profetens Datter, Fâtime; de hed *Hasan* og *Husajn*, og af dem var den første ældst. Ham hyldede derfor hele Hæren, som førtes af den trofaste Kajs ibn Saad. Men ilde lønnedes den Begejstring, der slog Profetens egen Dattersøn i Møde; Hasan var et af de Mennesker, hos hvem paa ikke helt usædvanlig Vis den Religiøsitet, der bestaar i en nøjagtig Efterlevelse af de rituelle Forskrifter, forenes med en stærk Sanselighed; udover Moskeen og Haremet havde han ingen Interesser, og mindst af alt for at kæmpe om Herredømmet med en Modstander som Muawija. Denne fulgte sin gamle Taktik, at gøre sine Fjender deres Tilbagetog let og behageligt, og medens Hasan lod sin Hærfører Kajs besejres af en overlegen syrisk Styrke, idet han undlod at sende ham Hjælp i Tide, traadte han selv i Underhandlinger med Herskeren i Damaskus, og disse endte med, at han mod en stor kontant Affindelsessum hyldede Muawija som Kalif; Broderen Husajn og de øvrige ansete Mænd i Partiet maatte ogsaa aflægge Hyldingsed, og saaledes svigtede af deres Førere maatte de fanatiske Ansarer — foreløbig i alt Fald — opgive Kampen mod de forhadte Halv-Hedninger fra Syrien; endnu en Gang havde Mekka sejret over Medina, og saalænge Muawija levede, ændredes Forholdet ikke. Nogle Aar efter døde Hasan i Medina.

Hasan købes til at hylde Muawija som Kalif.

Rigets Fremgang under Umajjaderne. Muawija, Efterkommeren af Umajja, grundlægger *Umajjadernes* Dynasti. Under dette naar Kalifatet sin største Magtfylde; i ustanselig Sejrsgang føres Islam til Bredderne af Ganges og Loire. Ogsaa den indre Udvikling gør kæmpemæssige Fremskridt, og økonomisk steg Riget og særlig da dets frugtbareste Provinser, Ægypten og Mesopotamien, meget højt. I fuld Harmoni med denne frodige Vækst staar ogsaa den yppige Livsglæde, som — med en enkelt Undtagelse — kendetegner Medlemmerne af dette Herskerhus; de var ægte Sønner af de gamle Mekkanere, der ikke altid tog det saa nøje med Lovens Bogstav, men uden Dikkedarer og moralske Forbehold nød Livets Goder for hvad de var værd. I den arabiske Kultur, der trivedes og udvikledes ved Umajjadernes Hof, minder ikke saa lidt om den italienske Renæssance.

Deres Livslyst.

Arabiske Historieskriveres vrange Domme over Umajjaderne.

Men netop derfor blev den følgende Tids historiske Dom Umajjaderne saa gram. De arabiske Historikere under Abbasiderne var enten Hofhistoriografer, der paa enhver Maade forherligede det herskende Dynasti og derfor ogsaa af bedste Evne sværtede dettes Modstandere, de styrtede Umajjader, eller det var Mænd, hvem den allerede følelige moralske og politiske Nedgang havde ført ind paa et asketisk og verdensfjendsk Livssyn, og som derfor betragtede Samtidens Forfald som en naturlig Straf for Fædrenes Synd. I begge Tilfælde blev Resultatet det samme: Umajjaderne opfattedes i den autoriserede historiske Fremstilling som en Slægt af ryggesløse og udskejende Gudsfornægtere, og da man jo vanskelig kunde bortforklare den historiske Kendsgerning, at Kalifatets Magt-

261. Umajjade-Moskeen i Damaskus.
(Efter Oppenheim).

stilling ingensinde havde været større end under denne Slægt, kastede man sig over dens Privatliv. Umajjadernes frejdige Livsglæde blev i den senere Historie til Ugudelighed og Drukkenskab og deres beduinmæssige Ligefremhed til Plumphed og Trods; kun det halvforrykte Hængehoved Omar ibn Abdel-aziz fandt Naade for de bigotte eller devote Historieskriveres Øjne. Overfor hele denne Skildring maa den moderne Kritik stille sig paa samme Maade som mod det jødiske Præsteskabs Bedømmelse af Israels og Juda Konger, som den er overleveret i „Kongernes" og „Krønikernes" Bøger; ogsaa dér ser vi, at netop de Fyrster, der affærdiges med Omtalen „ugudelig", tit var dem, der hævede Rigets Magt, medens de fromme og præstevenlige lider Nederlag og Ydmygelser, som det ikke altid lykkes Krønikeskriverne at udviske Sporene af.

Umajjadernes Slægt var udgaaet fra Mekka, og som fuldblods Arabere vedblev

Umajjaderne fuldblods Arabere. de at føle sig ogsaa under de nye og større Omgivelser i Herskerpaladset i Damaskus. Den Kultur, de fremelsker, bevarer endnu sit rent arabiske Præg; først efter deres Tid maa man tale om en fælles islamitisk, for hvilken Arabisk kun var det sproglige Udtryksmiddel. Under Umajjaderne var Perserne endnu ikke ret kommen til Kræfter efter Nederlagene og gemte tillige for tydelig den bitre Erindring om disse, til at de kunde arbejde Side om Side med de arabiske Erobrere. Og med samme Iver, hvormed disse i de første Kalifers Tid havde lagt nye Lande til Islams Omraade, stræber de nu selv at organisere og beherske dette. Medens man tidligere havde været afhængig af de besejrede Folk for at lede og styre Provinserne, kan nu under dette Hus Araberne optræde selvstændig; Arabisk afløser Græsk og Persisk som Regeringskontorernes Sprog. For den arabiske Nation er Umajjadernes Herskerperiode den stolteste og lykkeligste Tid, og dette skyldes saa godt som udelukkende Dynastiet og navnlig da dets to mest fremragende Mænd, Stifteren Muawija og Genopretteren Abdelmelik ibn Merwan.

Organisationsarbejde.

Muawijas Angreb paa Byzans slaas tilbage. Da Muawija havde faaet sit Mellemværende med Hasan ordnet og følte sig fuldstændig tryg paa sin Trone, optager han overfor Udlandet Forgængernes Angrebspolitik. Først og fremmest gik det naturligvis ud over det *byzantinske* Rige. I en Række Felttog i Treserne og Halvfjerdserne af det 7. Aarh. hærges Lilleasien; Araberne optræder nu ogsaa dristig paa Havet, og flere Aar i Træk rettes der Angreb paa selve Konstantinopel, ledede af Kalifens Søn Jezid, hvem Faderen ønskede til Efterfølger og hvem han derfor vilde skaffe Anseelse gennem Krigsbedrifter. Men alle disse Angreb strandede paa den græske Krigs- og Befæstningskunst — i disse Kampe brugtes navnlig med frygtelig Virkning den nys forbedrede græske Ild (III, 191) — og paa Konstantin IV.s Tapperhed. Araberne maatte med uforrettet Sag vende tilbage og fik endda Nød nok med i den følgende Tid at dække deres egen syriske Nordgrænse mod Byzantinerne.

Erobringer i Nordafrika. Bedre Fremgang havde Muawija i *Nordafrika.* Den tapre Okba ibn Nafi udbredte Islam over hele Kyststrækningen lige til det nuværende Tunis, og efter Sagnet naaede han endog til Tanger; her, fortæller Heltedigtningen, sporede han sin Hest ud i Bølgerne, saa langt den kunde bunde, og raabte da: „Gud, jeg kalder dig til Vidne paa, at her ingen Overgang findes; var der én, vilde jeg gaa over!“ Først et halvt Aarhundrede senere blev det en muhammedansk Hærfører forundt at betræde Land Nord for Gibraltarstrædet. De Stammer, som Okba undertvang, var *Berbere*, Efterkommere af de gamle Numider og Arvtagere af disses Egenskaber; de var som Masinissas og Jugurthas fordums Undersaatter krigslystne og frihedselskende, lige saa trofaste mod det fra Fædrene nedarvede som upaalidelige overfor alle Fremmede. Derfor ser vi ogsaa nu, at Berberne i det første Slægtled kun nødtvungent antager Islam og umiddelbart efter Muawijas Død rejser en Række heldige Oprørsforsøg, medens de senere kommer til at høre til de mest fanatiske og ensidige af alle Muhammedanere.

Berberne.

Islam sletter ikke Racepræget hos de undertvungne Folk. Thi for rigtig at forstaa den kulturhistoriske Sammenhæng med Arabernes Fremtrængen og Islams Udbredelse maa man jo vel huske paa, at den omfangsrige „Mission med Sværdet“, der gaar for sig i den nye Religions første Aar-

hundrede, kun udføres af en i Tal ikke særlig overvældende Skare. De undertvungne Lande beholdt deres gamle Befolkning, og skønt Indbyggerne i Ægypten antog baade Arabernes Sprog og deres Religion og Indbyggerne i Nordafrika i Løbet af et Par Slægtled blev renlivede Rettroende, vedblev de at være uforfalskede Repræsentanter for henholdsvis den gamle ægyptiske og den numidiske Race. De nulevende Fellaher, Nillandets Dyrkere, har i en ganske forbavsende Grad alle ydre, legemlige Kendetegn fælles med deres Forfædre, som Faraonerne herskede over. Kun i det egenlige Syrien og i Dele af Mesopotamien, hvor Beduinerne allerede før Islam havde Indpas, er der foregaaet en virkelig Sammensmeltning mellem Ørkenarabernes Æt og den oprindelige Befolkning.

Erobringer mod Øst.

Medens Muawija saaledes havde betydelige Resultater at opvise i Vest, Resultater, som dog for en Del atter forspildtes efter hans Død og først paa ny indhentedes under Abdelmelik, blev Sejrsglansen om Islams Vaaben ikke mindre i Øst, hvor Kalifatets Interesser varetoges af Statholderen *Zijâd*. Zijâd nævnes i Historien blot med dette Navn, ikke som de fleste andre: Zijad „ibn den og den". Hans Moder havde været Slavinde og hans Fader var ukendt, hvorfor han ogsaa af Araberne, der holder meget paa deres Stamtræ, spotvis kaldtes *Zijad ibn abihi* o: „Søn af sin Fader". Ikke des mindre havde denne Søn af en navnløs Fader drevet det til under Kalifen Ali at blive Guvernør i Persien, og med sin beregnende politiske Sans lod han sig snart vinde for Muawija, da denne havde tilrevet sig Magten; Kalifen, der ellers var meget varsom med at give Provinsstatholderne for frie Tøjler, udvidede hurtig hans Herredømme, og en skønne Dag overraskedes Verden ved en af nogle Vidner afgivet Erklæring om, at Zijads hidtil ukendte Fader havde været — Abu Sufjan, og at han saaledes var Kalifens egen Halvbroder; dette var nu ikke ganske efter Koranens Ord, thi da han ikke var født i Abu Sufjans Hus, kunde han umulig nogensinde blive betragtet som hørende til dennes Slægt; men den Ubundethed overfor de ortodokse Forskrifter, som hos de senere Umajjader kom lovlig stærkt tilsyne, havde ogsaa allerede Muawija noget af, og Zijad blev til almindelig Forbavselse lyst i Kuld og Køn som Kalifens egen Broder.

Zijâd.

Zijad udgives for Søn af Abu Sufjan.

Den kloge Muawija, der altid søgte at naa sit Maal ad Eftergivenhedens Vej, havde ved dette usædvanlige Skridt villet binde Zijad til sig med sikrere Baand end Herskertvangens, og denne viste sig fuldt ud den Opmærksomhed værd, som blev ofret paa ham. Han udvidede Islams Omraade mod Øst, hvor hans Tropper naaede lige til Hindukusch, og den heldige Fremtrængen her fortsattes efter hans Død navnlig af den dygtige Feltherre *Muhallab*. Samtidig holdt Zijad streng Justits i det indre, dels overfor de stadig misfornøjede Tilhængere af Ali, dels overfor Charidjiterne, der havde deres Tilhold i Basra, og for hvis asketiske Livsanskuelse de verdsligsindede Umajjaders Regimente naturligvis var til endnu større Afsky end Alis. Men Zijad taalte ingen Mukken i Rækkerne, og selv de arabiske Historikere, der i de haardeste Udtryk angriber hans blodtørstige Grusomhed, lovpriser den Orden og Retssikkerhed, som i hans Levetid herskede overalt i Rigets østlige Halvdel.

Zijad trænger frem til Hindukusch og holder Alider og Charidjiter i Ave.

Det saarbare Punkt i hele Muawijas Herredømme laa i Virkelighed i selve

Medina fjendsk mod Muawija. den By, hvor dets religiøse Grundlag var bleven til. I Medina samledes efterhaanden de, hvem religiøs Fanatisme eller personlig Ærgerrighed eller Lokalpatriotisme maatte gøre til Fjender af det bestaaende Styre; de ortodokse Ansarer fra Medina saa' stadig skævt til de verdsligsindede mekkanske Slægter, og Medina selv kunde ikke glemme, at den af Damaskus var bleven fortrængt fra Ærespladsen som Rigets Residensstad. De utilfredses Førere var Alis Søn *Husajn*, der efter Broderens Død mente at have arvet Slægtens Krav, samt *Abdallah ibn Zubajr* og Abu Bekrs og Omars Sønner. Tydeligst kom denne Utilfredshed til Syne, da Muawija for at undgaa alle indre Rystelser søgte at faa Tronfølgen sikret for sin Søn Jezid, medens han endnu selv var i Live. Kronprinsens Vandel var tillige, set fra et ortodokst Standpunkt, alt andet end uangribelig, og i Medina blev Gæringen saa stærk, at Kalifens Statholder og Slægtning, Merwan ibn el-Hakam, sendte indtrængende Bønner til ham om at lade denne Sag fare. Muawija var imidlertid ikke tilsinds at sætte Frugten af et helt Livs Arbejde paa Spil, han rejste selv til Medina, og da Oppositionsbevægelsens Ledere allerede havde trukket sig tilbage derfra til Mekka, fortsatte han sin Vej derhen og lod dem overfor Spidsen af de blanke Sværd sværge den udkaarede Tronfølger Huldskab og Troskab. Vel anede det ham, at aftvungne Eder kun var lidet værd, men at gribe til strængere Forholdsregler, saalænge Oprørslysten endnu ikke havde givet sig aabent Udtryk, var ikke tilraadeligt overfor Mænd af de Slægter, der havde staaet Profeten selv allernærmest, og stemmede ogsaa kun lidet med Muawijas Tænkemaade. Dog undlod han ikke ved sin Død at advare sin Søn mod Husajn og Abdallah ibn Zubajr.

Husajn og Abdallah ibn Zubajr de misfornøjedes Førere.

Muawija tvinger dem til at sværge Jezid Troskab.

Tronfølgerhyldingen et Brud paa gammelarabisk Skik. Ved denne Tronfølgerhylding var der sket et afgjort Brud med den gammelarabiske Opfattelse af Rigsforfatningens Grundvold, en Opfattelse, som særlig Charidjiterne havde gjort sig saa ivrig til Talsmænd for, og som formelt i al Fald hidtil var bleven fulgt, den nemlig, at *Riget var et Valgrige.* Efter denne Betragtning var det islamitiske Verdensrige jo kun en udvidet Fortsættelse af den arabiske Stamme; ligesom her Sjeikens Myndighed kun hvilede paa, at han var valgt, selv om Valget af rent praktiske Grunde tit var indskrænket til en bestemt Familie, saaledes var fra først af ogsaa Kalifens Magt kun et Udtryk for Folkets Suverænitet. Navnlig de demokratiske Charidjiter fastholdt som sagt denne Betragtning, idet de forbandt den med en vis folkelig Tro paa, at Guds Vilje netop gav sig Udtryk i Flertallets Valg.

Det persiske og byzantinske Arvefølgeprincip trænger frem. Det var tildels ved Paavirkning fra Persien og Byzans, at det dynastiske Princip trængte igennem hos Araberne; men det udformer sig her saaledes, at *Arveretten tilhører Familien, ikke Individet,* og ifølge den gamle patriarkalske Opfattelse er til enhver Tid *det ældste Medlem i Familien dens mest berettigede Repræsentant.* Det er den paa dette Princip grundede Arvefølge, der i det osmanniske Dynasti har holdt sig lige til vore Dage, og som i tidligere Aarhundreder voldte saa mange blodige Optrin bag Haremets Vægge; naar en Favoritinde vilde tilsikre sin Søn Tronfølgen, var det eneste paalidelige Middel at udrydde alle de ældre, arveberettigede Medlemmer af Ætten, Onkler, Fætre og Halvbrødre, og paa Grund af Polygamiet kunde denne Række være saare lang.

Arvefølgen tilkommer Slægtens ældste Medlem.

Muawijas indre Styre.

Muawijas indre Politik fortsatte den store Omars Organisationsarbejde. I sin religiøse Fordomsfrihed var han ikke bange for at bruge kristne Embedsmænd, men den Stræben efter at arabisere hele Administrationen og frigøre den fra dens Afhængighed af persiske og byzantinske Forbilleder, som fuldendes under de senere Umajjader, den spores ogsaa allerede under Muawija. Med særlig Omhu vaagede han over at bevare de vigtigste Provinsers skatteydende Evne; Ægypten og Mesopotamien fik vel klækkelige Ydelser paalagte, men udpintes ikke helt; Muawija var for klog til at slagte Hønen, der lagde de gyldne Æg.

Muawija dør 680.

I Foraaret 680 døde Muawija, og med ham forsvinder en af de betydeligste Skikkelser i hele den arabiske Historie. Den mekkanske Adelsmand Abu Sufjans Søn var endt som Hersker over et mægtigt Verdensrige, takket være en aandelig Bevægelse, som de selv begge stod saare fjærnt, men netop derfor vel vidste at udnytte. Naar Muawija naaede saa store Resultater baade for sig og for Riget, laa det hovedsagelig deri, at han helt og holdent var *Realpolitiker,* og derigennem saa vidt forskellig fra sine Samtidige. Hans gamle Hjælper, Amr ibn el-Asi sagde en Gang til ham: „Bare jeg kunde faa Rede paa, om du er tapper eller fejg; jeg ser dig rykke frem, saa jeg tror, at du vil kæmpe; men saa gaar du atter tilbage, saa at jeg siger til mig selv: nu tænker han paa Flugt." — „Ja, ved Gud," svarede Muawija, „jeg rykker ikke frem, uden jeg regner det for nyttigt at rykke frem, og jeg gaar ikke tilbage, uden naar jeg holder Tilbagegangen for det klogeste; jeg er, som Digteren siger, tapper, naar den gunstige Lejlighed tilbyder sig, men fejg, naar der intet Haab er om Held." I disse Ord har vi hele Manden, og med slige Grundsætninger var det ham en let Sag at tumle sine Samtidige, der næsten altid var i ustadig Ligevægt, hidsede frem enten af gammelarabisk overspændt Ridderlighed eller af moderne overdreven Askese. Sin overlegne Ro viser Muawija ogsaa ved altid at vælge de mildeste Midler til Opnaaelse af sine Formaal; den gamle Araber kendte intet til Latin,

Muawija en Realpolitiker.

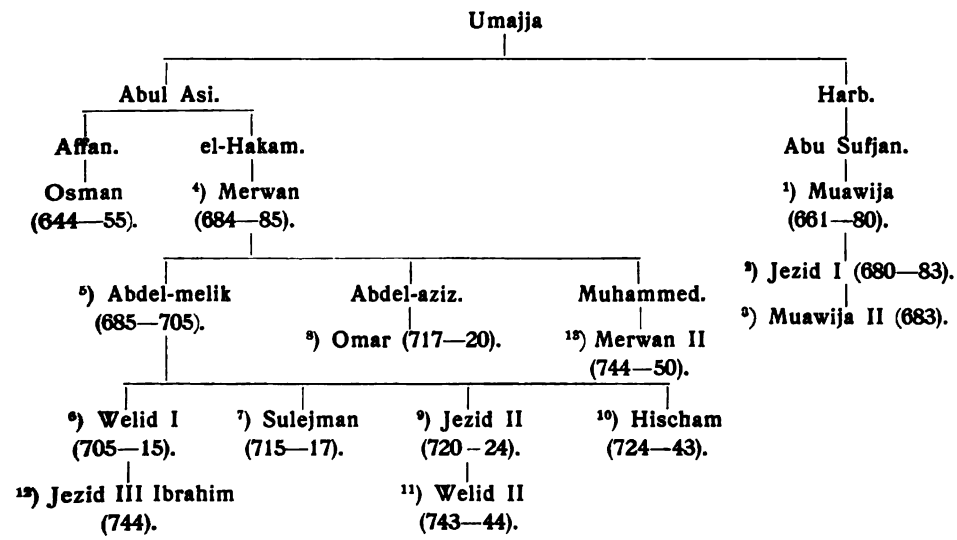

„Mild i Maaden, kraftig i Sagen".

men Sætningen: *suaviter in modo, fortissime in re!* er kun af faa Personer i den politiske Historie bleven gennemført med den Konsekvens og med den Virkning som af den første umajjadiske Kalif.

Jezid I (680—83).

Muawijas Søn, *Jezid I* (680—83), der ved Faderens Død uden Vanskeligheder hyldedes som Kalif i Syrien, var Søn af en Beduinkvinde og havde tilbragt sin Ungdom ude i Ørkenen; her var han opvokset i gammelarabiske Traditioner og havde indaandet en Luft, ren for den Pietisme, som herskede i Mekka og Medina. Han var frejdig, livsglad, gavmild, en Ven af den gamle Poesi og af alt, hvad der kunde gøre Tilværelsen lys og fornøjelig, og han følte derfor en dyb Modbydelighed ved den asketiske og verdensfjendske Livsanskuelse, som de ægte Muhammedanere bekendte sig til. Som Faderen søgte han paa Forhaand altid at naa sit Maal med det gode, men han var af et mere ustadigt Sindelag end denne og havde ikke hans rolige Overlegenhed. De senere Historikere har gjort ham til et udsvævende Uhyre, Indbyggerne i hans Residensstad i hans egen Tid forgudede ham.

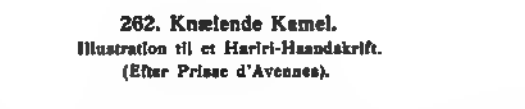

262. Knælende Kamel.
Illustration til et Hariri-Haandskrift.
(Efter Prisse d'Avennes).

Husajn og Abdallah ibn Zubajr mod Jezid.

Da Budskabet om Muawijas Død kom til Medina, blev det Signalet til en ildevarslende Uro. Den umajjadiske Guvernør, der vel vidste, hvorfra Faren truede, kaldte straks Husajn ibn Ali og *Abdallah ibn Zubajr* til sig og opfordrede dem til offenlig at sværge den nye Kalif Troskabsed. Det lykkedes dem at faa ham til at udsætte Hyldingen til den næste Dag, og om Natten flygtede de begge bort til Mekka, indenfor hvis hellige Enemærker de foreløbig var i Sikkerhed. Husajn og Abdallah arbejdede begge mod det samme Maal, nemlig selv at blive Kalif, men foreløbig kunde de godt virke i Fællesskab mod den fælles Fjende. Husajn støttede sine Krav paa, at han var Søn af den folkekære Ali og altsaa Dattersøn af selve Guds Udsending, og blandt Schiiterne i Kufa havde hans Navn god Klang; at han i sin Tid havde afstaaet fra alle Krav, var glemt i samme Øjeblik, som den Mand var død, til hvem Løftet var givet. Abdallah var Søn af Zubajr, en af de mest fremtrædende Islamiter i Muhammeds sidste Leveaar, og som efter dennes Død havde været Kalifemne. Abdallah havde saare store Tanker om sig selv, og det var i Grunden de eneste Tanker, han havde; forøvrigt var han en skinhellig Snakkemaskine, hvem det var en Bedrift at forme en smuk Frase, og som derfor nærede en naiv Tro paa det levende

Abdallah.

Ords Magt. Abdallah støttede sig væsenlig paa det ortodokse Parti i Medina, og det var nu hans Agt at spille Husajn ud mod Jezid og sætte Irak op mod Syrien for bagefter selv at høste Kampens Frugter. Da nu Breve fra Kufa opfordrede Husajn til at komme derhen for at sætte sig i Spidsen for en aabenlys Rejsning, æggede Abdallah ham til at følge denne Kaldelse, og Husajn drog afsted uden at have givet sig Tid til at undersøge, hvilke Magtmidler Indbyderne virkelig raadede over.

Kun altfor snart viste hans højtflyvende Forhaabninger sig at bygge paa et

263. Karavane.
(Illustration til arabisk Haandskrift).

Selvbedrag. Kufaboerne var stærkere i Munden end til Daad, og overfor Kalifens kraftige Optræden svandt de Skarer, der havde flokket sig i Forventning om Husajns Komme, hurtig bort. I Basra styrede Zijads Søn Ubajdallah, der havde arvet hele sin Faders hensynsløse Energi; ham sendte Jezid til Kufa for at undertrykke Røret. Frygtløs trængte han uden Ledsagelse ind i Byen, og da han havde faaet Magt over Kastellet, hvis Kommandant kun var glad ved at blive fri for det uhyggelige Hverv at kæmpe mod Profetens Barnebarn, fik han snart organiseret en Garde af Regeringens Tilhængere, og hans Proklamationers truende Sprog splittede Oprørshæren, hvis Førere blev grebne og henrettede.

Kufa gør Oprør og tilkalder Husajn.

Ubajdallah kuer Kufa.

Da Husajn med sin lille Skare naaede hen mod Kufa, fandt han Stillingen ganske anderledes end ventet. Alligevel vilde denne Alis Søn, der havde arvet

Husajn bliver slaaet og falder ved Kerbela 680.

sin Faders personlige Kækhed, ikke give tabt; han haabede vel ogsaa stadig, at Erindringen om, at han var Muhammeds eget Kød og Blod, skulde samle de Rettroende om hans Faner. Men Skrækken for Ubajdallah var stærkere end Begejstringen for Profetens Æt, og Husajns Skare voksede ikke. Saa sendte Ubajdallah Bud til sin Forpostkommandør, at han skulde bringe Husajn levende eller død til Kufa, og ved den lille Flække *Kerbela* kom det til det sidste Sammenstød mellem dennes halvandet Hundrede Trofaste og en langt overlegen Regeringshær. Efter en fortvivlet Kamp blev Husajn og hans Følge hugget ned til sidste Mand (10. Oktober 680.)

Husajns Fald øger de Rettroendes Uvilje mod Umajjaderne; Perserne nytter Harmen over Drabet.

Da Kalifen hørte, at Husajn var bleven dræbt, tog han sig det meget nær. Han følte allerede, hvilke skæbnesvangre Følger dette Drab vilde faa; det ortodokse Partis Uvilje mod Umajjaderne maatte øges tusindfold, og for alle de Oprørslystne i Rigets østlige Del blev den dræbte Husajns Navn et Enhedsmærke, som gav deres rent politiske og nationale Stræben en religiøs Glorie. De kuede Persere, der stadig haabede paa en national Genrejsning, brugte med fint politisk Instinkt Husajns Navn til Dække, paa samme Maade som Raabet om Hævn for Osman i sin Tid havde bragt Umajjaderne i Vejret. Husajn og hans Broder Hasan blev persiske Folkehelte, og endnu i vore Dage er Graven ved Kerbela et af Persernes helligste Valfartssteder.

Abdallah præker mod Umajjaderne.

Den, der først og fremmest søgte at drage sig Ubajdallahs blodtørstige Ubetænksomhed til Nytte, var naturligvis Abdallah ibn Zubajr. I sit stille Sind var han henrykt over at være bleven sin Medbejler kvit, men fra Prækestolene i det sikre Mekka tordnede han mod de gudsforladte Umajjader, der havde myrdet Muhammeds Dattersøn. Fra Mekka bredte Røret sig let til Medina; her levede jo stadig Efterkommerne af de Mænd, der havde staaet Muhammed nærmest. Guvernøren i Medina, en Fætter til Jezid, søgte at hæmme en videre Udvikling af Oprørsaanden i Byen, og i den Hensigt lod han et Udvalg af de ældste og mest ansete Mænd, med en af de rigtige gamle Troskæmper, Abdallah ibn Hanzala i Spidsen, drage til Damaskus og sendte samtidig Bud til Kalifen, at han endelig maatte se at vinde disse Mænd for sig. Om en var bleven betalt for at udpønse Ondt over Dynastiet, kunde han næppe være falden paa en mere fordærvelig Tanke; det var, som man havde sendt en Flok pietistiske Huguenotter til Ludvig XIV.s Hof og havde vist dem det fra den letfærdigste Side for saaledes at vinde dem for det herskende System. Jezid viste sig overmaade elskværdig mod Gæsterne fra Medina og sendte dem tilbage med rige Gaver; Pengene tog de, men fra det straalende, livsglade, ikke overvættes dydige Hof i Damaskus hjembragte de desuden en dyb Forargelse over denne de Troendes Hersker, der holdt mere af Vin og Musik end af Bønner og Andagtsøvelser, og hvis Vandel de syntes daglig udæskede den himmelske Retfærdighed. Næppe var de kommen hjem igen, før den ulmende Oprørsgnist brød ud i lysende Lue; ved et Møde i Moskeen blev Jezid formelig afsat, og de i Byen boende Umajjader, der savnede baade Ledelse og Sammenhold, forjoges efter at de i Forvejen havde maattet sværge, at de ikke vilde hjælpe de Tropper, som Kalifen jo sandsynligvis vilde sende mod Byen.

Asketiske Medinamænd i det glade Damaskus.

Oprør i Medina.

Endnu en Gang søgte Jezid med det gode at bringe Medinaboerne tilbage til deres Lydighedspligt — ikke for intet var han Søn af den Muawija, der altid havde været sagtmodig i sin Styrke — men da ogsaa dette mislykkedes, sendte han sin Hær mod dem. Denne førtes af *Muslim ibn Okba;* Muslim betyder „den Troende", men det var en sær Skæbnens Ironi, som havde givet den gamle Hærfører dette Navn; hedensk i Sind og Tanke var han opfyldt af rasende Had baade til den nye Religion og til alle de sociale og moralske Omvurderinger, den havde voldt. At blive sendt mod selve den By, hvorfra Profetens Storhed stammede, var for denne gamle Fritænker en sand Sjælefryd, og med al sin prøvede Krigserfaring traf han sine Forberedelser.

Muslim ibn Okba sendes mod Oprørerne.

Paa Marschen mod Medina traf han de forjagne Umajjader. Disse var jo ved deres Ed afskaarne fra at give nyttige Oplysninger om, hvorledes Angrebet bedst kunde gøres, men Merwan ibn el-Hakam kom da — lykkeligvis — i Tanke om, at hans unge Søn Abdelmelik ikke havde aflagt nogen Ed. Denne forklarede da Muslim, at han skulde se at lokke Medinamændene ud af deres By, f. Eks. ved at lejre sig ved Harra Øst for Byen; naar saa Hæren var rykket ud, var der jo — antydede Abdelmelik — den Mulighed, at nogle af de tilbageblevne kunde vindes for Umajjaderne. Muslim forstod en halvkvædet Vise og fulgte til Punkt og Prikke de gennem den ikke edsbundne Abdelmelik givne Anvisninger. Han slog Lejr ved *Harra,* og her stod da Slaget mellem hans Hær og Medinaboerne (26. August 683). Disse gik frem med Fanatismens Tapperhed, da de pludselig hørte Fjendens Krigsskrig bag sig fra Byens Mure; nogle af de tilbageblevne var gaaede over paa det umajjadiske Parti og havde aabnet Portene. I den Forvirring, der nu opstod, fik Muslim en let Sejr. Medina blev besat, og den By, hvorfra Profetens tapre Hjælpere var udgaaede, blev i tre Dage hærget paa det frygteligste. Endnu en Gang havde Mekka, repræsenteret af de umajjadiske Syrere, sejret over Medina.

Abdelmelik giver nyttige Vink.

Slaget ved Harra 683.

Medina hærges.

I selve Mekka sad imidlertid endnu stadig Dynastiets farligste Fjende, Ibn Zubajr. Ogsaa denne Ortodoksiens Stedfortræder haabede Muslim at knuse, men under Fremrykningen døde han, og *Husajn ibn Numajr* tog Hærledelsen. Muslim advarede paa sit Dødsleje sin Efterfølger mod at lytte til Mekkanernes fagre, falske Talemaader, og Husajn, der heller ikke plagedes af religiøse Skrupler, begyndte en regelret Belejring af selve Profetens Fødeby. Under denne gik Kaaba, Islams største Helligdom, op i Luer. Det var allerede ved at se galt ud for Ibn Zubajr, da Belejrernes Hærfører modtog det overraskende Budskab, at Jezid var død, kun 33 Aar gammel.

Muslim dør, Husajn ibn Numajr belejrer Mekka.

Jezid dør.

Inden sin Død havde Jezid faaet sin Søn Muawija II hyldet som Tronfølger. Men denne fulgte allerede et Par Maaneder efter sin Fader i Graven, og Forholdene blev nu fuldstændig opløste, Den dybe Modsætning mellem de sydarabiske og de midtarabiske Stammer i Syrien, mellem Kelb og Kajs, som de to første Kalifer havde vidst at holde nede, brød nu frem i aabenlyst Fjendskab; hertil kom de mange religiøse og nationale Partispaltninger, i Øst var der de demokratiske Charidjiter og de persiske Schiiter, i Mekka stod Ibn Zubajr i Spidsen for de gammelortodokse, og selv indenfor de umajjadisk sindede Krese

Riget p- løsning; indbyrdes Kampe.

havde hvert Kalifemne sine Tilhængere. Intet Under, at det følgende Aarti bliver fyldt af blodige Kampe, hvor alles Haand er mod alle, og hvor det mægtige Rige bringes lige til Undergangens Rand.

Da Husajn ibn Numajr modtog Budskabet om Jezids Død, stod han som Ibn Zubajrs Fjende. Imidlertid havde han allerede en klar Forestilling om, hvilken Opløsning der herskede i Damaskus, og resolut søgte han en Sammenkomst med Ibn Zubajr, hvori han tilbød denne sin Støtte til at blive godkendt som Kalif ogsaa af Syrerne, blot paa det Vilkaar, at alt hvad der var hændt i Slaget ved Harra og ved Belejringen af Mekka skulde være glemt, og at den nye Kalif skulde flytte til Damaskus. Men Ibn Zubajr, der var en ligesaa tarvelig Politiker som højtravende Deklamator, vilde ikke gaa ind herpaa; for Folk, som i deres Formastelighed havde brændt Guds eget Hus, havde han ingen Tilgivelse. „Saa gid da Guds Forbandelse ramme dig og enhver, der tror, at du nogensinde kunde blive Hersker," udbrød Husajn og gav derefter Ordre til Hærens Tilbagetog; nu skønnede han, at det var i Damaskus, og ikke i Mekka, at Rigets Skæbne skulde afgøres.

Ibn Zubajr vil ikke gaa paa Forlig med Syrerne.

Paa Tilbagetoget medtog han *Merwan ibn el-Hakam,* der for anden Gang maatte forlade Medina, hvor Ibn Zubajr atter fik Magten. Som en af de ældste og mest ansete Umajjader fik han i Syrien snart et Parti om sig, men andre samlede sig om Muawija II.s Broder Chalid, og Magthaveren i Damaskus, Dahhâk, der var Kajsiternes Fører, begyndte at kokettere med Ibn Zubajr. Paa en formelig Kongres, hvor Kajsiterne imidlertid ikke var tilstede, blev man tilsidst enige om at vælge Merwan, og denne skred nu ufortrødent til den store Opgave at samle det splittede og organisere det ødelagte.

Syrerne vælger Merwan til Kalif.

Først af alt maatte Opgøret mellem Kajs og Kelb finde Sted og Striden udkæmpes i selve Syrien; paa *Merdj Rahit,* lige Øst for Damaskus, stod i Efteraaret 684 det afgørende Slag. Kajsiterne blev slaaede og Dahhak selv faldt, men Huset Umajjas Sejr fik skæbnesvangre Følger, idet Nederlaget skabte en uslukkelig Hævntørst hos Kajsiterne; i mange senere Slægtled, helt ovre i det fjærne Spanien, skulde der føres Kampe, som kun var Efterdønninger af Slaget paa Merdj Rahit; thi hvor Araberne end kom hen i Verden, Samfølelsen mellem Stammefæller og Forestillingen om den arvelige Hævnpligt fulgte dem overalt, det var de Ideer, som laa dybest i den arabiske Folkekarakter.

Kampen mellem Kajs og Kelb paa Merdj Rahit 684.

Kajsiternes Nederlag og Hævntørst.

Før Merwan kunde forfølge sin Sejr udover Syriens snævrere Grænser, blev han dræbt af sin egen Hustru (Foraaret 685), og den tunge Arv tilfaldt hans Søn *Abdelmelik ibn Merwan* (685—705). Sjældent har vel en Tronfølger begyndt sit Livshverv under vanskeligere og farligere Forhold end netop han: fra Midtarabien bredte Ibn Zubajr sin Magt baade over Ægypten og over de østlige Provinser, her tumlede tillige Charidjiterne og Schiiterne sig i stadige Kampe mod begge Magthavere, og endelig trængte Byzantinerne frem mod Syrien fra Nord. Men sjældent er ogsaa en stor historisk Opgave tilfaldet en Mand, der sad inde med saa mange Betingelser for dens Løsning som netop Abdelmelik. Han forenede Muawija I.s overlegne politiske Snille med omfattende Kundskaber og et stort personligt Mod; han ejede en vis djærv Aabenhed, og hans klare

Merwan dør og efterfølges af sin Søn Abdelmelik (685—705).

Blik tillod ham heller ikke at lyve for sig selv, den Løgn, som ellers er vanskeligst at holde Øje med og undgaa. Da faa Aar efter hans Regeringstiltrædelse hans egen Fætter rejste Oprør mod ham i selve Residensstaden, fik Abdelmelik ham til at overgive sig mod Løfte om personlig Sikkerhed, men for at værne sig mod en Gentagelse af slige Forsøg fra hans egne Nærmestes Side brød Kalifen dette Løfte og dræbte Fangen. Da samme Dag hans Hoffolk kom ind til ham, medens han sad med Koranen opslaaet foran sig og da de hilste ham med den sædvanlige Fyrstetitel, lukkede han Bogen — for stedse — og sagde til den: „Denne Titel er det, som skiller mellem dig og mig." Kun altfor vel indsaa den en Gang saa fromme Abdelmelik, at for ortodokse Betænkeligheder og moralske Skrupler var der ikke Plads hos den Hersker, som skulde samle det søndersplittede Kalifat. Men netop i Kraft af denne Klarhed over sig selv som over andre blev han den store og vise Styrer, hvis Navn for senere Tiders Tradition blev Indbegrebet af Magt og Vælde, ligesom Pragt og forfinet Kultur symboliseredes i Navnet Harun er-raschîd. Vel blev hans Søn og Efterfølger Welids Regering maaske Dynastiets mest straalende Periode, men — for den ydre Politiks Vedkommende i al Fald — fortsatte denne Tid dog kun det, som Faderen saa glimrende havde begyndt. *Abdelmeliks Karakter.*

Mest forrevne var Forholdene ved Abdelmeliks Regeringstiltræden i Østen. De to vigtigste Byer Basra og Kufa hyldede begge Modkalifen i Mekka Abdallah ibn Zubajr, men til en Begyndelse havde denne rigtignok mest kun Herredømme af Navn. Indbyggerne i Basra var særlig optagne af Kampen med Charidjiterne, af hvilke en Sekt, der efter sin Fører Nafi ibn Azrak kaldtes Azrakiter, havde et stærkt Tilhæng i de østlige Provinser. Ibn Zubajrs dygtige Feltherre *Muhallab* slog imidlertid Azrakiterne i flere Kampe, og da Abdallahs Broder *Musab ibn Zubajr* kom for at tage Styret, var alt roligt, og Musab kunde vende sin Opmærksomhed og sine Kræfter mod Kufa. Her havde Schiiterne Overtaget. Medens Charidjiterne var Demokrater og gammeldags Puritanere, tog Schiiternes religiøse og politiske Principer Retning mod Despotiet; for disse Folk, der jo væsenlig var Persere, var den gammelarabiske Tanke om Kalifatet som et Valgrige en Taabelighed; de kunde ikke fatte, at Profeten skulde have overladt Hoben at vælge hans Efterfølger, og ved Hjælp af nogle ret dunkle Udtalelser, som en Gang skulde være faldne fra Muhammed, byggede de en Teori om, at han havde udpeget Ali som sin Efterfølger og at Kalifværdigheden derefter var arvelig i Fatimes og Alis Æt. Som en Følge deraf betragtedes Abu Bekr, Omar og Osman som Usurpatorer, og paavirket af den ægte persiske Idé om Gudmennesket blev Alis Skikkelse efterhaanden mere og mere forklaret, den endte som en Udstraaling af Guddommen selv og blev Midtpunktet for Tilbedelsen. Til Schiiternes religiøse Had baade mod Osmans Æt i Damaskus og mod den selvgjorte Kalif i Mekka kom saa naturligvis den undertrykte persiske Races Forbitrelse mod de arabiske Herskere; endelig rekruteredes Schiiterne mest fra de lavere Klasser, saa at ogsaa et socialt Modsætningsforhold virkede med. *Kampen om Basra og Kufa.* *Musab ibn Zubajr.*

Schiiterne i Kufa var saaledes Fjender baade af Abdelmelik og af Abdallah ibn Zubajr, og det var klart, at naar en af disse to bekæmpede dem, kom han

let til at udrette lige saa meget til Fordel for sin Modstander som for sig selv. I Kufa havde Abdelmelik ingen Tilhængere, derimod var der et arabisk Parti, som søgte at holde sig til Abdallah, men foreløbig kunde dette ikke gøre sig gældende overfor Schiiterne. Disses Leder var *Muchtar*, en ejendommelig Begavelse, der havde gennemløbet alle religiøse Partistadier for tilsidst at ende her, — og for hvem de i Grunden alle var lige gode, blot de kunde udnyttes til hans personlige Fordel; skønt karakterløs og samvittighedsløs var han en overlegen Politiker og en uforfærdet Kriger, og sit selvtagne Herredømme i Kufa hævdede han med blodig Strænghed.

Muchtar.

Ubajdallah bliver slaaet af Muchtar 686.

Det første Forsøg paa at ramme den schiitiske Bevægelse blev gjort fra umajjadisk Side med en Hærafdeling under Ubajdallah ibn Zijad. Muchtar, hvis fuldstændige Mangel paa religiøs Overbevisning kun gjorde det lettere for ham at slaa om sig med profetiske Løfter, havde forkyndt sine Folk, at Guds Engle i Slaget vilde vise sig for dem som hvide Duer, og da han vidste, at et Mirakel aldrig har Skade af en lille Smule Forberedelse, holdt han bagved Slagordenen nogle Kasser med Duer rede. Ubajdallahs Hær var en Blanding af kajsitiske og kelbitiske Tropper. Midt under Slaget, der stod ikke langt fra Mosul i August 686, lod Muchtar sine Duer stige til Vejrs, og omtrent samtidig vendte de kajsitiske Afdelinger Ryg under Raabet: „Hævn for Slaget ved Merdj Rahit!" Det blev første Gang, men langtfra sidste, at det gamle Stammenag mellem Kajs og Kelb greb ind i de store politiske Begivenheder; de forraadte Kelbiter blev et let Bytte for de ved Synet af Duerne opflammede Schiiter, og Ubajdallah selv faldt.

Kajsiternes Forræderi.

Muchtar kom dog ikke til at nyde sin Triumf ret længe. Abdallah ibn Zubajr bød sin Broder Musab gaa imod ham; at man, saalænge den store Kamp mellem Mekka og Damaskus ikke var afgjort, burde se lidt gennem Fingrene med Schiiterne og hellere spille dem ud imod Umajjaderne, laa naturligvis ganske over den doktrinære Prædikants Synskres. Araberne i Irak var forlængst trætte af de tøjleløse Schiiter, som jo oven i Købet for største Delen kun var Persere, og Muchtar maatte — i Aaret 687 — kaste sig ind i Kufas befæstede Borg. Her søgte hans Folk at frelse sig ved at styrte ham og overgive sig paa Naade og Unaade; han selv med et Par enkelte trofaste fandt Heltedøden. Besætningens Fejghed hjalp den intet, thi Musab lod dem alle hugge ned, og som aabenlyst virkende politisk Faktor havde Schiiterne for lange Tider derefter ingen Indflydelse.

Muchtars Fald 687.

Musab og Abdallah.

For at Musabs Sejr kunde udnyttes, krævedes der imidlertid et fuldstændigt Samarbejde mellem de to Brødre, ellers vilde den være vundet ligesaa meget for Abdelmelik som for Abdallah. Men Musab var en frejdig, flot, selvraadig Karakter, der ikke mindst i Følelsen af sin ubestridelige Dygtighed holdt af selv at spille Hersker; Abdallah var bigot og paaholdende, og som det netop gaar de svage Personligheder, overordenlig nøjeseende med ikke at give den mindste Tøddel væk af sine Forrettigheder; kun virkelig store Herskere tør give deres Underordnede frit Spillerum: de véd, at de altid kan bevare og hævde deres egen Overlegenhed. Derfor kom det til idelige Rivninger mellem Brødrene, og den Svækkelse, som derved gennemtrængte hele det zubajritiske Parti, vidste

Abdelmelik fortræffelig at drage sig til Nytte; ihukommende den af Dynastiets Grundlægger fulgte Regel, at man ofte naar længst med fredelige Midler, havde han ladet sine politiske Agenter gennemagitere de østlige Provinser; de sparede ikke paa Guld og endnu mindre paa Løfter, og begge Dele fandt villig Modtagelse; da det i Efteraaret 690 kom til det afgørende Slag mellem Abdelmeliks Tropper og Musab, havde denne paa Forhaand tabt; hans Soldater forlod ham, han selv faldt med et Par Tusind Trofaste. Den dygtige Muhallab, der havde været fraværende under Slaget, gik efter dette over paa Umajjadernes Parti, og dermed var hele Østen vundet for Abdelmelik.

Musab bliver slaaet af Abdelmeliks Hær 690.

Tilbage var nu kun at ramme selve Abdallah ibn Zubajr, der under alt dette havde siddet uvirksom i Mekka, og hvis Bidrag til Kampen indskrænkede sig til en pompøs og opskruet Sørgetale over Broderen. For anden Gang i Løbet af denne Borgerkrig gjaldt det nu at gaa løs paa selve Mekka, og ligesom Jezid havde været saa heldig i Muslim ibn Okba og Husajn ibn Numajr at finde Mænd, der ikke af religiøse Skrupler hindredes i at gaa løs paa Islams Centralhelligdom, saaledes fandt Abdelmelik i sin Hærfører *Haddjâdj* den rette Mand til denne Opgave. Haddjadj havde ifølge Overleveringen været Skolelærer i Tâif, men var kommen ind i Hæren og havde der tjent sig op; han var en kæk Kriger og fra sin Opdragervirksomhed havde han lært at skatte Disciplinens Betydning; med maskinmæssig Hensynsløshed udførte han Krigsherrens Bud, endog mod egne Stammefrænder, og til hans urokkelige Lydighed mod den Foresatte svarede en jærnhaard Strænghed mod de undergivne. I den senere Tradition blev han et umenneskeligt Uhyre; som nyfødt Barn, hed det, havde han ikke villet die, men blev næret med Blodet af en sort Buk, og derfra stammede den Blodtørst, som fulgte ham gennem hele Livet. Abdelmelik var fra først af ikke stemt for at give ham Kommandoen over Toget til Mekka, men lod sig bevæge dertil af en Drøm, som Haddjadj fortalte at have haft og hvori han havde flaaet Ibn Zubajr levende; Abdelmelik troede ikke paa meget mellem Himmel og Jord, men — saa ulogisk er den menneskelige Tankegang — han troede paa Drømme.

Tog mod Abdallah.

Haddjadj.

I Foraaret 692 lejrede Haddjadj sig med sin Hær foran Mekka. Belejringen trak ud i seks Maaneder, men efterhaanden som Nøden steg, blev Overløbernes Tal større, og ifølge den sædvanlige umajjadiske Politik var der en gæstfri Plads tilrede for dem alle i Fjendernes Lejr. Abdallah gik til sin Moder, Esma, en Datter af Abu Bekr; trods sine hundrede Aar og sin Blindhed havde denne Kvinde stadig hele det gammelarabiske, trodsigt ridderlige Sindelag; hun var en af de sidste af hin Kvindetype, som Digterne før Profetens Tid saa ofte havde forherliget, men som snart gik til Grunde i Hoflivets Forfinelse og i det nye Haremsliv. „Moder," sagde han, „hvad skal jeg gøre, nu da mit Folk og min Æt har svigtet mig?" — „Dø skal du, dø med Ære, at ikke Umajjadeslægtens Drenge skal drive Spot med dig!" — Saa gjorde han med en lille Skare det sidste Udfald, men sank til Jorden, truffet af en Sten fra en Kastemaskine; hans Hoved blev efter den gamle barbariske Skik afskaaret og sendt til Damaskus, et velkomment Vidnesbyrd for Abdelmelik om, at hans sidste farlige Fjende var ryddet af Vejen.

Haddjadj belejrer Mekka 692.

Abdallah falder.

Opløsning i Irak.

Efter at hver enkelt Del af Riget saaledes paa ny var kuet, stod der tilbage at organisere det. I Persiens Bjærgkløfter huserede endnu charidjitiske Bander, og Muhallab, som stadig havde beholdt Overbefalingen her, kunde ingen Vegne komme, fordi Befolkningen i Irak, uden Tugt som den var efter den lange Borgerkrig, hvor alt havde været i Opløsning, ikke vilde gøre Krigstjeneste eller overhovedet rette sig efter de udsendte Embedsmænds Paabud. Navnlig var Indbyggerne i Kufa efterhaanden bleven ganske tøjlesløse, og hvis Kalifatet overhovedet skulde kunne løse den ydre Politiks store Opgaver, maatte der først blive fuldstændig Ro og Fasthed i det indre.

Haddjadj bringer Tugt og Orden tilveje.

Her var Haddjadj den rette Mand. I Efteraaret 694 kom han — nys udnævnt til Guvernør over Irak — med et lille Følge til Kufa, og drog straks til Moskeen, hvor Befolkningen ventede. Langsomt steg han op paa Prækestolen og saa' sig en lille Stund tøvende og usikkert om i Forsamlingen, — han var stærkt nærsynet. Kufaboerne saa' heri Tegn paa Ængstelighed, og var straks rede med Spottegloser over det Fæ af en Guvernør, som Kalifen havde sendt dem; ham skulde de da snart blive færdige med. Men saa begyndte Haddjadj at tale, ikke paa den Maade og med de Formler, de var vante til at høre, men i knappe, bryske Sætninger, der sprudede af Energi: „Jeg ser her Hoveder, modne til at mejes, og Høstmanden, det skal være mig. De Troendes Hersker har taget Pilene i sit Kogger for at prøve, hvilken der var den haardeste, og hans Valg er faldet paa mig. Altfor længe har I vandret paa Lovløshedens og Oprørets Vej, men jeg sværger, jeg skal binde jer sammen i Bundter som de tornede Mimoser, for at de kan blive slaaede af med ét Slag. Læg vel Mærke til: hvad jeg siger det gør jeg; de Planer, jeg fatter, dem udfører jeg; naar jeg først paa Læderet har tegnet Omridset til Sandalen, saa er jeg ikke bange for at skære til. I vil nu blive udkommanderede til Krigstjeneste under Muhallab; hvem der om tre Dage ikke er rede, bliver henrettet." Et saadant Sprog var Kufaboerne ikke vante til, og de stod ganske forbløffede. Men helt havde de dog ikke tabt deres gadedrengeagtige Trods; efter Haddjadjs Tale blev hans Udnævnelse oplæst, og som sædvanlig begyndte dette Dokument med Formlen: „Fra de Troendes Hersker Abdelmelik til de Rettroende i Kufa; Fred være med eder!" Hertil skulde efter Skik og Brug Tilhørerne svare: „Og med de Troendes Hersker være Fred!" men der var ikke en eneste, der opløftede sin Stemme. Øjeblikkelig fór Haddjadj op: „Hvorledes? Kalifen hilser jer, og I værdiger ham ikke et Svar. Er det den Høflighed, I er vant til, saa skal jeg snart lære jer noget andet. Om igen!" Saa begyndte Oplæsningen forfra, og nu lød det i et højrøstet Kor: „Og med de Troendes Hersker være Fred!" Haddjadj havde vundet, Personligheden havde sejret over Pøblen. Tre Dage senere stod Kufaboerne under Vaaben og rykkede ud for at hjælpe Muhallab.

Vel forsøgtes senere et Par Gange Oprør, men de blev slaaede ned med Strænghed, og der kom Ro i de østlige Provinser. Takket være den genoprettede Orden steg det frugtbare Iraks Skatteevne overordenlig, og Regeringen fik Midler til med Kraft at fortsætte Erobringskrigene paa Grænserne. Muhallab og senere hans Søn Jezid trænger frem mod Øst, Kalifens egen Broder Muhammed

ibn Merwan besejrer Byzantinerne, og mod Vest rækker Kalifatets Magt ved Slutningen af Abdelmeliks Regering lige til Gibraltarstrædet. Og endda havde Islams Sejrsløb endnu ikke naaet sit Endepunkt.

Abdelmelik søger at gøre Riget til en arabisk Enhed.

Lige saa hastig i sin Gang og lige saa betydningsfuld i sine Resultater var den Udvikling, der foregik i det indre. Af de med Vaabenmagt sammensvejsede Provinser søgte Abdelmelik at skabe et *Rige* med en stærk Centralstyrelse og med en ensartet Embedsstand. Det første Skridt hertil var at fortrænge Perserne og de kristne Syrer fra Embederne og sætte Arabere i Stedet; ganske vist blev man, da det viste sig, at Araberne ikke egnede sig hertil, snart nødt til atter at lade de gamle øvede Administratorer optage i hvert Fald en Del af deres tidligere Virksomhed, men der vandtes i det mindste herved, at *Embedssproget blev Arabisk*, og under Abdelmeliks Søn Welid blev denne Reform helt gennemført. For Fremtiden skreves alle Regeringsdokumenterne paa Arabisk, og da senere nye Riger rejste sig paa Kalifatets Ruiner, arvede de blandt andre Kulturelementer ogsaa det arabiske Sprog; dets rige Muligheder var under de litterære Kancellisters Haand bleven udviklet til en enestaaende, diplomatisk Fuldkommenhed.

Arabisk bliver Embedssproget.

264. Kobbermønt fra Abdelmelik, slaaet i Haleb.

Forside: Kalifen med langt Skæg og Haar og stort Sværd. — I Randen: „Guds Træl, Abdelmelik, de Troendes Hersker".

Bagside: Omdannelse af byzantinsk Trinkors: — Tilhøjre: „Haleb"; tilvenstre: „fuldvægtig". I Randen: „Der er ingen Gud uden Allah ene, Muhammed er Allahs Sendebud". (Efter A. Müller).

Møntvæsnet gøres arabisk.

Som Sproget blev ogsaa *Møntvæsnet* gjort arabisk. Da Omar erobrede det halve Vestasien, havde han naturlig ladet sig nøje med at bruge de Møntsorter, som allerede fandtes; Araberne kæmpede vel mod Korsets Religion, men de byzantinske Mønter med Korsets Tegn modtog de heller end gerne. I hvert af Kalifatets Provinser gjaldt de Mønter, som fra tidligere Tid havde hjemme her, i Ægypten byzantinske Solidi, i Persien sassanidiske Drachmer. Naar den arabiske Regering for at dække det nye Behov slog nye Mønter, brugte man de gamle Præg, men om nogen nøjere Statskontrol med Lødigheden var der ikke Tale; Forvirring og Mistillid, som umuliggjorde Handel og Vandel, blev de uundgaaelige Følger heraf.

Møntreformens Betydning.

Ogsaa til Gennemførelsen af Omars store Skatteordning, som Borgerkrigene havde bragt i Glemme, var det nødvendigt at have et enkelt og konsekvent Møntsystem; i Abu Bekrs Tid havde Skatteopkræverne kunnet klare sig med at tælle de større Summer i Kameler og bruge Faar og Lam som Skillemønt, men under de ændrede Forhold, hvor Byerhvervene mere og mere kom i Forgrunden, gik dette ikke længer. Der krævedes rede Penge, og en Pengesort, man kunde have Tillid til. Endelig havde Abdelmelik med sin Møntreform endnu et Formaal, et rent politisk. Det var fra gammel Tid en rodfæstet orientalsk Mening, at Retten til at præge Mønt var Suverænitetens sikreste Kendemærke. Naar nu Kalifatet fik sin særlige Mønt med Abdelmeliks Præg og Navn, saa blev hver enkelt Skilling, der bragtes til Rigets fjærneste Grænser, et talende Vidnesbyrd om Rigets Enhed, en Forkynder af Herskerens Vælde, en Opfordring til i alle Livets Forhold at give Kejseren, hvad Kejserens var.

Møntfoden. Abdelmeliks Møntreform blev gennemført med stor Dygtighed; Møntfoden blev en dobbelt, og Forholdet mellem Guldets og Sølvets Værdi blev som ti til en; senere forskydes dette Forhold stadig til Ugunst for Sølvet. De prægede Mønter var af stor Finhed; Grundlaget for Guldmønten blev den romerske Solidus, der fik Navnet *Dinar*, medens Sølvmøntsenheden kaldtes *Dirhem* (Drachme).

Postvæsenet. Fælles Sprog og fælles Mønt skulde bringe de enkelte Rigsdele til at føle sig som en Enhed, den hurtige Forbindelse mellem dem skulde ogsaa virkelig gøre dem dertil. Ligesom Achæmeniden Dareios, den store Hersker, om hvem Abdelmelik paa saa mange Punkter minder, havde ogsaa denne et klart Blik for Samfærdselsmidlernes Betydning. Paa Hovedvejene, som forbandt de vigtigste Byer i Riget, oprettede han Poststationer, og ikke blot Regeringens Kurerer, men ogsaa private Rejsende blev befordrede særdeles hurtig; hele Systemet var saa omfattende og raadede over saa rigelige Transportmidler, at ved enkelte Lejligheder kunde endog hele Troppeafdelinger sendes afsted ved Postvæsnets Hjælp. Alene i Provinsen Irak, ganske vist den rigeste og tættest befolkede, kostede Trafikvæsnet 4 Mill. Dirhems aarlig. Institutionen fik derhos direkte politisk Betydning, idet Postmestrene tillige virkede som en Slags politiske Inspektører, der særlig i de fjærnere Provinser skulde vaage over, at Guvernørerne ikke blev for uafhængighedslystne; Regeringens Hovedmiddel derimod var det samme, der endnu stadig bruges i Tyrkiet, nemlig en hyppig Omflytning af Guvernørerne.

Haddjadj fremmer Næringslivet i Irak. I sin Stræben efter at hæve Landets økonomiske Tilstand havde Abdelmelik særlig en udmærket Hjælper i Haddjadj, som i sin Provins Irak virkede baade med stor Omsigt og tillige med hele den Konsekvens og Hurtighed, som kun den uindskrænkede Magthaver, der hverken skal nedsætte Kommissioner eller spørge Parlamenter, kan raade over. Under Borgerkrigenes Uro var Kvægbestanden gaaet stærkt tilbage, og da Oksen var det eneste Trækdyr, der brugtes til Pløjning, lammedes hele Agerbruget herved; Haddjadj udstedte simpelthen et foreløbigt Forbud mod at spise Oksekød, og trykkede derved Priserne paa Trækokser, samtidig med at han ved at yde Landbrugerne i sit Distrikt et Forskud paa 2 Mill. satte dem istand til at skaffe sig den nødvendige Trækkraft til deres Bedrift. Da han saa', at Landbrugets Trivsel ikke blot afhang af, at Produktionen øgedes, men ogsaa af, at Afsætningsmulighederne udvidedes, sørgede han for, at Vandvejene, Eufrat og Tigris med deres Forbindelseskanaler, stadig var farbare; thi kun ad denne Vej kunde Korntransporten betale sig, medens det Korn, der skulde føres paa Kamelryg, naturligvis forblev usælgeligt undtagen i Produktionsstedets umiddelbare Nærhed; den lettere Afsætning sikrede en stadigere Pris, og Følgerne af lokal Misvækst afbødedes bedre.

Finansvæsenet. Statsindtægterne kom fra de to store Skattekilder, som allerede Omar havde skabt, Grundskatten og den personlige Afgift; under de første Umajjader kan Kalifatets aarlige Indtægt sættes til o. 300 Mill. Dirhems. De enkelte Provinser havde hver sin Finansstyrelse, som holdt Mellemregning med Centralstyrelsen og leverede denne det eventuelle Overskud, naar alle Provinsens egne Udgifter var dækkede. De Summer, Kalifen saaledes fik at raade over, brugtes til Hæren og til Centralstyrelsens forholdsvis faatallige Embedsklasse, endelig til Hofhold-

ningen, til Apanager og til den umaadelige Mængde Gaver, som strømmede fra Suverænens private Kasse.

Rigmænd i Damaskus.

Det blev da paa denne Maade uhyre Summer, der sattes i Omløb, særlig naturligvis i Kalifens umiddelbare Nærhed, i selve Residensstaden Damaskus. Rigets Stormænd samlede sig umaadelige Rigdomme, vi hører saaledes om en Statholder med en Aarsindtægt af 13 Mill. Men disse Kapitaler bestod væsentlig i kontante Penge og Kostbarheder, ikke i Jordejendom, og da Orienten aldrig har kendt til Fideikommiser i privat Besiddelse, men kun som fromme Stiftelsers Ejendom, blev denne Rigdom meget flydende; Pengene blev ikke i den enkelte Familie, men løb fra Haand til Haand, og Omsætningen gik rivende hurtig. Heraf kommer utvivlsomt Civilisationens vidunderlig hurtige Opblomstren under Kalifatet, og dens næsten lige saa hurtige Forfald; i Ødselhedens Drivhusvarme, som en østrigsk Historiker har sagt, skød alting hurtig frem, men for saa straks efter at visne.

265. Arabisk Elfenbensskrin.
(Efter Prisse d'Avennes).

Rigdommen ikke i Jordejendomme.

Den store Luksus, som bredte sig under disse Forhold, gik naturligvis Haand i Haand med Byerhvervenes Opsving. De kostbare Sager fremstilledes først, da der var Købere, og omvendt fremmede Efterspørgslen Kappestriden og dermed Industriens Forfinelse og Specialisering. Vaaben, Klædningsstoffer og Bohave egnede sig særlig til Pragtudfoldelse. For Udviklingen af en egenlig billedende Kunst traadte Religionen hindrende i Vejen, idet Koranen forbyder al Afbildning af Guds levende Skabninger; den dekorative arabiske Kunst naar derfor aldrig længer end til den efter sin Hjemstavn opkaldte *Arabeske,* og paa det eneste Omraade, hvor islamitisk Kunst virkelig rækker højt, nemlig Arkitekturen, var Udviklingen endnu ikke rigtig begyndt.

Byerhvervenes Fremgang.

Alligevel var de Huse, som Rigmanden i Damaskus og de større Provinsbyer lod bygge sig, nok saa

Luksus i Husdatyr og Levevis.

266. Det indre af et Hus i Damaskus.
(Efter Oppenheim).

prægtige at se til — indvendig fra. Det orientalske Hus frembyder ligesom det klassiske græsk-romerske — i Modsætning til det moderne — den Ejendommelighed, at hele Huset vender sig indad. Omkring en indre Gaard, den, der i Rom blev til Peristylen, samles Husets øvrige

267. Privathus i Damaskus.
(Efter Østrup: Skiftende Horizonter).

Dele, og disse var udstyrede med en undertiden vanvittig Pragt, hvor rigtignok det kostbare tit blev foretrukket for det smagfulde; Marmor, Ibentræ og Guldbeslag dannede Dekorationerne, kostbare Tæpper dækkede Gulvene, og Aloe og Sandeltræ brændte i Røgelsekar af Sølv. Og til disse Omgivelser svarede i den faatallige Overklasse den daglige Levemaade; den orientalske Middelalder har Sidestykker baade til Apicius og Petronius; senere, under Abbasiderne finder vi endog en Prins nævnt som Forfatter til en Kogebog.

Livslyst og Jagt efter Rigdom.

Den uhyre Luksus stilledes vel ikke til Skue som i det moderne Vesteuropa — overhovedet kender Orienten saare lidet til Begrebet Snobberi i alle dets Afskygninger — men man vidste dog god Besked med den, og denne Luksus i Forbindelse med de bratte økonomiske Omsving i Enkeltmands Stilling virkede naturligvis til, at det moralske Grundlag blev lidt gyngende; i dette yppige Storstadsliv gjaldt det først og fremmest at blive rig og blive det hurtig og nemt, og den Aandsretning, der udgik fra Hôffet, var ikke egnet til at rejse religiøse Hindringer mod dette Livssyn. Denne Forskydning i Tankegangen bort fra den Askese, Islam i Begyndelsen saa kraftig havde prædiket, ytrede sig dog foreløbig kun som en vis æstetisk Forfinelse og en større Ubundethed, der, inden den naaede til grovere og massivere Udtryksformer, kan virke ret tiltalende og kaster et vist romantisk Skær over hele Umajjadetiden. Det var en glad og lystig Tidsalder, hvor Fanatismens religiøse Tryk fra de første Kalifers Aar var veget og man endnu ikke havde prøvet det politiske Tryk, der kom under Abbasiderne, da det persiske Storkonge-Væsen med Folkets slaviske Underkastelse atter kom i Højsædet. I det paa Ørkenranden liggende Damaskus mærkedes endnu en Luftning fra Beduinlivet med dets stærke Hævden af Per-

sonlighedens Værdighed; skønt faa Enkeltmænd har haft saa vid en Magtfylde som Abdelmelik ibn Merwan eller hans Søn Welid, øvedes den dog under jævne og ligefremme Former uden Spor af Hofceremoniel; og det er for Menigmand aldrig saa meget selve Enevoldsmagten som dens ydre Udtryksformer, Etiketten, Afsluttetheden, Mængdens Bliven holdt paa Afstand, der avler Følelsen af Tryk og Ufrihed. Den Selvhersker, der er let tilgængelig, vil som Regel blive folkeyndet.

Kvindernes Stilling under Umajjaderne.

De gammelarabiske Frihedstendenser viser sig i denne Periode tydelig i et vigtigt socialt Forhold, nemlig Kvindernes Stilling. Som tidligere nævnt har man givet Islam for stor Skyld i den orientalske Kvindes Fornedrelse. Islam tillod vel Polygamiet, men gennem alle Tider har af let forstaaelige, økonomiske Grunde Flerkoneriet været en Forret for en lidet talrig Overklasse, medens Befolkningens store Flertal maatte nøjes med den enkelte Kone, som de havde Raad at holde. Selve Haremsvæsenet arvede Araberne jo fra Perserne og særlig fra Byzantinerne; af disse lærte de ogsaa den modbydelige Skik at bruge Gildinger som Husets betroede Vogtere. Kvindens Fornedrelse fulgte ikke — eller i al Fald ikke udelukkende — af, at hun maatte finde sig i en eller flere Medhustruer, men den kom snarere eller væsenlig af den Indespærring, hvorunder hun efterhaanden i Byerne regelmæssig førte sit Liv, med den deraf følgende Mangel paa Opdragelse og Indsnævring af aandelig Synskres.

Paa Grænsen mellem Ørkenfriheden og Haremsfængslet.

Men i Umajjadetiden er denne Udvikling endnu kun i sin Vorden. Kvinden staar da netop lige paa Grænsen af Ørkenens Frihed og Haremets Fængselsliv. Det sædelige Forfald, som blev en Følge af dette sidste, spores allerede, men det Hjælpemiddel, man mente at have fundet derimod i selve Indespærringen, var endnu ikke helt kommen i Brug; og den glade Løssluppethed, der mærkes overalt under Umajjaderne, træder da ogsaa frem i Forholdet til Kvinden.

Elskovsdigtning.

Tydelig ses dette i *Litteraturen.* Ejendommelig for denne Periodes Kærlighedsdigtning er den Aabenhed, hvormed Digteren nævner og beskriver sin Elskede; da Abdelmelik en Gang i Mekka traf den berømteste af alle arabiske Kærlighedslyrikere, *Omar ibn Abi Rebia,* holdt han en ordenlig Tordentale til ham, fordi denne Don Juan paa Listen over sine Erobringer havde opført og lovlig tydelig betegnet to Prinsesser af selve Kalifens Slægt. I denne Tid, hvor den litterære Interesse var saa stærk, gik Kalifhoffets Elskovshistorier gennem Digternes Vers i en Haandevending fra den ene Ende af Riget til den anden.

Omar ibn Abi Rebia.

Politisk Digtning.

Men Regeringen kunde under disse Forhold i givet Fald ogsaa selv benytte Digterne som politiske Talerør. Vi ser saaledes, at Umajjaderne i Damaskus bruger *el-Achtal,* den største i Samtidens litterære Trehed, som Polemiker i Kampen mod det ortodokse og bigotte Parti under Abdallah ibn Zubajr i Mekka; at el-Achtal var kristen, gjorde ham kun saa meget mere skikket til dette Hverv; det viser tillige den Tolerance, ja næsten Ligegyldighed for religiøse Spørgsmaal, der præger Ledelsen i denne Periode.

El-Achtal, Ferazdak og Djerir, Tidens tre store lyriske Digtere.

Arabisk Videnskab begynder.

I denne Tid begynder ogsaa de første svage Spor til arabisk *Videnskabelighed* at dukke frem, og netop i Rigshovedstaden var Forholdene gunstige herfor. Damaskus havde en oprindelig aramæisk Befolkning, men ved det langvarige by-

zantinske Herredømme var Befolkningen bleven halvvejs græsk, om end ikke i Race, saa i Interesser og Tankegang. Nu kom Ørkenaraberne til, og ved Blandingen mellem dem og den beslægtede aramæiske Stamme i Syrien opstaar det lykkelige Krysningsprodukt, der lægger Grunden til den arabiske Kultur. Den stærke teologiske Interesse, der maaske delvis var et Minde om det byzantinske, bevirker, at den videnskabelige Forskning først og fremmest kaster sig over Koranen og dens Tekst, og af dette Studium udvikles den arabiske Filologi, et Fag, der senere stadig tog uforholdsmæssig stor Plads paa de eksakte Videnskabers Bekostning. Ogsaa paa dette Omraade kom den dygtige Haddjadj til at gøre sig fortjent, idet han indførte Brugen af diakritiske Tegn i det arabiske Alfabet; Betydningen heraf forstaas bedst, naar man hører, at uden disse er i dette Alfabet, hvor Vokalerne oftest ikke betegnes, Konsonanterne *b, j, n, t* ikke til at skelne fra hverandre, lige saa lidt som *dj* fra *h*, *r* fra *z* o. s. v.; den gamle Skolemester fra Taif havde ved sin udmærkede Reform øjensynlig ikke glemt, hvor svært hans egne Elever havde haft ved at lære at læse.

Teologi. *Sprogstudium.* *Skilletegn.*

— Denne *indre Udvikling* har kun sin Begyndelse under Abdelmelik, men fortsættes under hans Søn Welid. Den 9. Oktober 705 (15 Schawwal 86 efter Hedjra) døde Abdelmelik i Damaskus, 63 Aar gammel — en skæbnesvanger Alder for de første store Herskere i det muhammedanske Rige; den nærmeste Tronarving, Broderen Abdel-aziz, var død Aaret i Forvejen, og Kalifen fik paa den Maade uden Vanskelighed sit inderlige Ønske opfyldt, at se Tronfølgen sikret for sine Sønner. Ikke mindre end fire af disse kom til at følge ham i Herskersædet, først af dem *Welid ibn Abdel-melik* (705—15).

Abdelmelik dør. *Welid (705—15).*

Medens Faderen havde maattet vinde sin Magt gennem en Række møjsommelige Kampe, der først naar til Ende lige ved Slutningen af hans Regeringstid, arver Sønnen Welid et stærkt og velorganiseret Rige. Hans politiske Opgave bliver da dels at fortsætte den ydre Udvidelse, der jo oprindelig var begyndt i Religionens Navn, men for Kalifatet som for ethvert andet Despoti efterhaanden var blevet en politisk Nødvendighed, dels at fæstne den indre Tilstand og endelig, nu da de rolige Tider tillod det, at lade Civilisation og Kunst sætte deres smykkende Præg paa, hvad Herskermagten havde vundet; Welids Livsgerning blev fortrinsvis fredelig Daad.

Kalifen fortsætter Rigets Udvidelse, men virker mest for Kulturens Fremme.

Hertil medbragte han de bedst mulige Forudsætninger. Arabiske Historikere beretter rigtig nok, at Faderen i hans Barndom havde forkælet ham, saa at hans Opdragelse var forsømt, og det fremhæves, at han i sin Tale hyppig gjorde Sprogfejl. For de grammatiske Stivstikkere, som den arabiske Videnskab allerede i sin første spæde Begyndelse kunde opvise, var dette naturligvis en Dødssynd; maaske udtrykker det den sorgløse, om Smaating ret ubekymrede Maade at se Tingene paa, der saa tit træder frem hos ham; han ejede trods dette megen Energi, og havde godt Overblik og megen praktisk Sans. I Damaskus var han af alle de populære Umajjader den mest afholdte; denne By blev ogsaa særlig Genstanden for hans byggelystne Forskønnelsestrang, og af de filantropiske Reformer, han indførte til Fattiges og Krøblinges Bedste, — et i

Welids Væsen.

hin Tid ganske enestaaende Fænomen — kom de fleste ogsaa særlig Rigshovedstaden til Gode. *Forsorg for Fattige og Krøblinge.*

Blandt Bygningsværker er Welids Navn særlig knyttet til den *store Moske i Damaskus*. Den er et af de smukkeste Eksempler paa den gamle kulturhistoriske Sætning, at Religionerne skifter, men Tilbedelsesstederne bliver de samme. I Oldtiden fandtes her et Soltempel, og oppe over den Bazar, der nu er bygget umiddelbart rundt om Moskeen, hæver sig endnu en pragtfuld Levning af romersk Bygningskunst, der har udgjort en Del af dette Tempel. Saa afløstes dette i den kristne Tid af en Johannes-Kirke, men ved Arabernes Fremtrængen blev denne tvedelt, saaledes at Islam fik den ene Halvdel af Kirken, medens de Kristne fik Lov at holde Gudstjeneste i den anden. I Længden gik dette Partshaverskab naturligvis ikke, og Enden blev da, at de Kristne mod at faa andre Indrømmelser maatte afgive deres Halvdel. Her byggede Welid da en stor og prægtig Moske, som er bleven bevaret lige indtil vor Tid, da i 1898 en stor Del ødelagdes ved en Ildebrand, hvis Ødelæggelser dog nu nogenlunde er bødede; Moskeen er en af Islams vigtigste Helligdomme, ligesom den tilgrænsende Bogbazar siden Umajjadernes Dage har været et af Midtpunkterne for muhammedansk Teologi og for muhammedansk Aandsliv i det hele taget. *Den store Moske i Damaskus.*

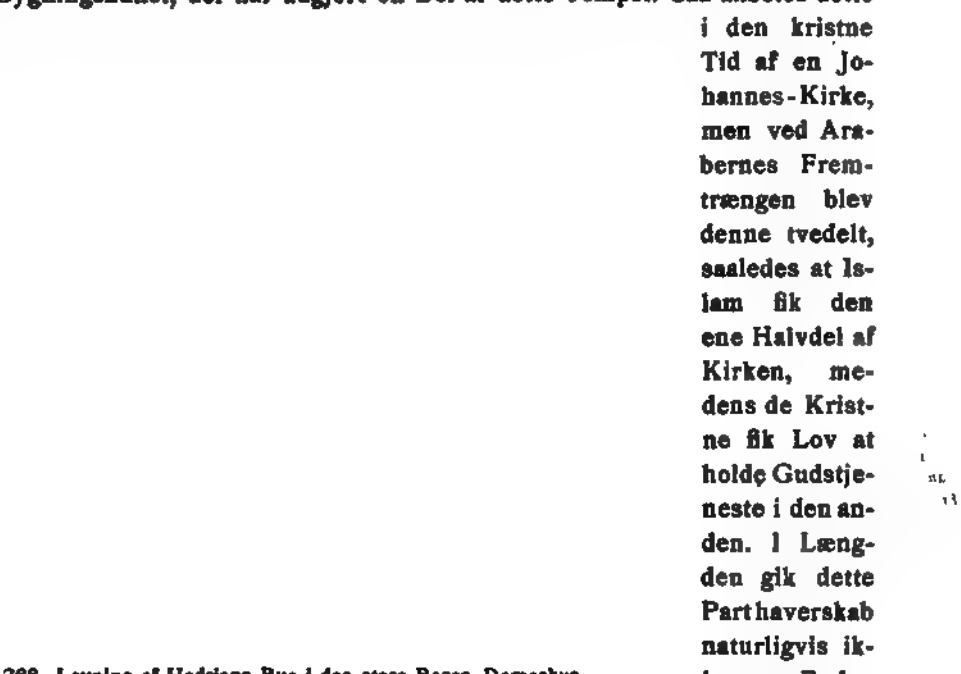

268. Levning af Hadrians Bue i den store Bazar, Damaskus.
(Efter Østrup: Skiftende Horizonter.)

I den ydre Politik fortsatte Welid sin Faders Værk. Welid var i sig selv ikke krigersk, og personlig deltog han aldrig i noget Tog, men han forstod klart, at med Kalifatets en Gang givne Grundlag var den eneste mulige Udenrigspolitik en Udvidelsespolitik, og at enhver Stilstand var en Tilbagegang; Fred i det indre, Krig paa Grænserne var for Kalifatet som for det ældre romerske Kejserdømme den normale Tilstand. Under Welid *fuldendes Nordafrikas Erobring* ved den dygtige *Musa ibn Nusajr*, og denne sender sin Underfeltherre *Tarik* for første Gang over det Stræde, der til vore Dage har bevaret hans Navn (Gibral- *Ydre Politik.* *Musa ibn Nusajr fuldender Nordafrikas Erobring.*

Tarik vinder Spanien. tår af *Gebel Tarik* ɔ: „Tariks Fjæld"). Her laa der et forfaldent, ormstukket Rige og ventede kun paa at blive taget; Tarik fuldbyrdede Erobringen i en Haandevending og skabte derved Muligheden for den vidunderlige særegne Udvikling af den arabiske Aand, som naas i *den spansk-arabiske Kulturperiode.*

Kampe i Østen og mod Byzans. Mod Øst førte de arabiske Felttog nærmest til Generobring af det, der allerede under Omar og Osman havde tilhørt Riget, men som atter var gaaet tabt i de følgende Borgerkrige. Samtidig kæmpes der mod Byzantinerne med stor Kraft, og Lilleasien bliver i det første Aarti af det 8. Aarh. den stadige Skueplads for Welids Broder Maslamas dristige Togter; i Konstantinopel raadede de evindelige teologiske Stridigheder med tilhørende politiske Revolutioner, og de skiftende Kejsere var mere optagne af at værge deres Trone mod Medbejlere end Landegrænsen mod den ydre Fjende.

Kalifatets højeste Magtfylde. Under Welid vinder Kalifatet sin højeste Magtfylde. Mod *Byzans* naar det arabiske Sejrsløb sit yderste Maal og sin Afslutning ved Belejringen af selve Konstantinopel i Aaret 717, to Aar efter Welids Død. Da havde Grækerne endelig en Gang faaet en dygtig og kraftig Kejser i Leo Isaureren (III, 195 f.), og

Angreb paa Konstantinopel glipper 717. trods al Syrernes Tapperhed glippede Islams andet Forsøg paa at nedrive Korset paa Sofiakirken ligesom det første under Muawija; først tredje Gang, syv Aarhundreder senere, skulde det lykkes, da Tyrkersultanen Muhammed II.s Kanoner bankede paa Portene. *Mod Vest* fortsættes Fremrykningen endnu et

Araabernes Sejrsgang stanses i Frankrig 732. Par Aartier; Araberne trænger 718 over Pyrenæerne og sætter sig fast i Narbonne; men 732 falder Helten Abderrahman ibn Abdallah i det afgørende Slag for Karl Martels trosbegejstrede Riddere (III, 205). Loire blev den Grænse, som Islam aldrig naaede at overskride, og fra nu bliver dens Skæbne i Vesteuropa en Tilbagegang, rigtig nok med store og indholdsrige Afbrydelser, og en Tilbagegang saa langsom, at det tager de kristne Vaaben halvottende hundrede Aar at vinde frem fra Tours til Granada.

Kalifatets indre Blomstring. Men ogsaa indadtil naar Kalifatet sin højeste politiske, om end ikke kulturelle Udvikling under Welid. Den Orden i Styrelsen, den Fasthed i Finansvæsenet og den Mandstugt i Hæren, der findes under ham, kan ingen af det følgende Herskerhus, det abbasidiske, vise Mage til. Med Welid ender Islams største og lykkeligste Tid.

Én skæbnesvanger Mangel knyttedes til den af Abdelmelik grundlagte Herskermagt. Den var saa ung, at den endnu ikke havde naaet at skabe den Tradition, der er den mindre begavede Arveherskers sikreste Støtte, det hele stod

Indre og ydre Farer. og faldt med Regentens personlige Evner. Og mange Farer truede, for det første de ydre Fjender, de kristne Riger i Vest, Byzantinerne paa Lilleasiens Grænse og de tyrkiske Stammer mod Øst, for hvem ethvert Svaghedstegn fra det arabiske Rige var et Signal til Angreb; indadtil de undertvungne Perseres altid levende Hævntrang, og endelig i det herskende Folks egen Kres den aldrig forsonede Modsætning mellem syd- og midtarabiske Stammer, mellem Kelb og Kajs; siden Slaget paa Merdj Rahit groede Fjendskabet uslukkeligt i Sindene, og paa Grund af den arabiske Karakters Særhed voksede Hadet fra Slægt til Slægt, efterhaanden som de fjærnedes fra den første Aarsag; Araberen kan

glemme, men aldrig tilgive, og netop den Fjendskabsfølelse, hvis Udspring er slettet, er det vanskeligst at faa udryddet af hans Sind.

Kelb og Kajs.

Abdelmelik havde særlig søgt sin Støtte hos Haddjadj, og denne, der var Kajsit, havde naturligvis ved Besættelse af Embedsposter o. l. draget sine Stammefæller frem paa Kelbiternes Bekostning; Kalifen søgte at skabe en vis Ligevægt ved at bruge disse sidste i Vesterleden, og i Spaniens Historie faar de sydarabiske Stammer derfor mest at sige. Welid fortsatte denne kloge Politik, men ved hans Død (715) kom Sydaraberne, der havde flokket sig om Tronfølgeren, hans Broder *Sulejman* (715—17), ovenpaa, ført af Muhallabs Slægt; Haddjadj var allerede død Aaret i Forvejen, vel vidende, at hvis Sulejman nogensinde blev Kalif, vilde en blodig Regnskabsdag oprinde for Kajsiterne, og Sulejmans første Regeringshandling, nemlig Udnævnelsen af Muhallabs Søn Jezid til Guvernør i Irak, kaldte virkelig ogsaa en skaanselløs Forfølgelse ned over Kajsiterne i denne Provins, og herfra bredtes Uroen til den øvrige Del af Riget.

Sulejman (715—17) forfølger Kajsiterne.

Sulejman, den daarligst begavede af de fire Abdelmelik-Sønner, der naaede at blive Kalif, døde imidlertid allerede efter to Aars Regering og fulgtes af sin Fætter *Omar ibn Abdel-aziz* (717—20). I den senere abbasidiske Historieskrivning kaldes han den eneste fromme Umajjade, men denne virkelig velfortjente Betegnelse maatte Riget dyrt betale. Omar var en bigot og indskrænket Natur, hvis Iver for en bogstavelig Efterfølgelse af de religiøse Forskrifter, paa Trods af alle praktiske og politiske Hensyn, gav sig Udtryk i de dummeste Forordninger. Under Welid var han Guvernør i Medina, og her levede han sig ind i en Kres af ortodokse Fanatikere, for hvem naturligvis baade Abdelmeliks politiske Stordaad og Welids kunstneriske Interesser var Djævelens Gerning, og som ikke godkendte andre Regeringsprincipper end dem, der var fulgte under de to første Kalifer. Hele Omars Virksomhed blev derfor en fortsat Række planløse og usammenhængende Forsøg paa at rense Islam og at føre Simpelheden og Strængheden fra Abu Bekrs Tid tilbage. Naar Koranen sagde, at Tingene skulde være saadan og saadan, saa skulde de ogsaa gennemføres netop saaledes; Omars konsekvente Fanatisme gik ikke paa Akkord.

Omar ibn Abdel-aziz (717—20). Hans bigotte Dumhed.

Skønt dette purpurklædte Hængehoved kun fik Lov at mishandle Riget i tre Aar, lykkedes det ham dog at tilføje baade det og Dynastiet en Grundskade, som aldrig forvandtes. Han begyndte med at afklæde Welidsmoskeen i Damaskus al dens Pragt; den Stads adspredte blot Tankerne og forstyrrede Andagten. Men snart gik han over til større Opgaver. Han sendte en Rundskrivelse til Statholderne, at alle de Penge, der mulig paa uretfærdig Vis var komne i Statskassen, skulde tilbagebetales til rette Vedkommende. Statholderne maatte have været mer end Arabere, hvis de ikke havde skyndt sig at følge dette Bud paa deres egen Maade; ganske vist blev de „rette Vedkommende" nok aldrig fundne, men i alle Statskasser kom der et pludseligt Svind, og Kalifen kunde atter berolige sin ømme Samvittighed. Endnu mere vidtrækkende og endnu mere fordærvelig i finansiel Henseende blev hans næste Genistreg. Efter den gamle Regel var det kun de Kristne og Jøderne, der betalte Grundskat, medens Muhammedanerne blot svarede den langt ringere Tiende; denne Regel havde man

Omar skader Riget og Herskerhuset.

imidlertid af praktiske Grunde paa mange Steder ladet gaa i Glemme, men Omar kaldte den i Kraft igen i fuldt Omfang. Derved satte han for mange en ligefrem Præmie paa en hyklersk Overtræden til Islam, hvorved de kunde slippe for denne Grundskat, og da en af hans Guvernører i en Rapport klagede over det Tab, der saaledes paaførtes Statskassen, svarede Omar, at han haabede, de vantro Undersaatter vilde gaa over til Islam hver eneste en, thi Gud har udsendt Muhammed som Profet og ikke som Skatteopkræver.

Omar ophæver Forbandelsen over Alis Slægt.

Af sin fromme Omgangskres i Medina havde Omar ogsaa lært, at Muawijas Kamp mod Ali egenlig havde savnet al religiøs Føje, og at altsaa hans egen Magt i Grunden hvilede paa en ugudelig Usurpation. Ganske vist drog han i dette Tilfælde ikke den fulde Konsekvens af sin religiøse Opfattelse: saa skulde han have nedlagt Scepteret til Fordel for en af Alis talrige Efterkommere; men han ophævede den Forbandelse, som Umajjaderne meget klogt havde ladet indlægge i Fredagsbønnen mod hele Alis Slægt, og gav Schiiterne frit Lov til at dyrke deres Helgene, Hasan og Husajn, Alis to Sønner. Dette var dynastisk set ganske selvmordersk; thi enhver offenlig Andagt til Alidernes Minde var en lige saa aaben Kritik af det Herskerhus, der havde fældet dem, og der opstod — desværre for Umajjaderne — netop nu kloge Folk, som vidste at udnytte denne Bevægelse til egen Fordel; disse Folk var Efterkommere af Profetens Farbroder *Abbas*. Abbasiderne, der i flere Slægtled allerede havde intrigeret mod Umajjaderne, gik nu sammen med Alidernes Tilhængere, med det Formaal at genvinde den politiske Magt for Profetens Æt; hermed mente den ene Part naturligvis Alis Efterkommere, medens Abbasiderne tænkte paa sig selv.

Alider og Abbasider mod Umajjaderne.

Efter tre Aars politisk Missionsvirksomhed, til Gavn og Glæde for Rigets og Dynastiets Fjender, døde Omar ibn Abdel-aziz; de senere Historikere fortæller, at han blev forgivet af sin Efterfølger, Abdelmeliks tredje Søn, *Jezid II* (720—24), thi af alle ugudelige Umajjader er de tre Jezid'er for den senere Tradition de mest ugudelige. Denne Mordhistorie er dog højst tvivlsom, om end et saadant Mord for enhver Umajjade, ja for enhver, der vilde Kalifatets Vel, maatte staa som en sand Velgerning; desværre var den Skade, det allerede var lykkedes Omar at volde, saa stor, at den ikke mere kunde genoprettes.

Jezid II (720—24).

Og navnlig da ikke under en Hersker som Jezid II, der personlig var særdeles elskværdig og livsglad, men altfor tarvelig en Begavelse, til at han kunde udrette noget. Først under hans Broder, den fjerde og sidste af Abdelmeliks Sønner, *Hischam* (724—43), faar Dynastiet atter en Repræsentant, der kan staa Maal med dets bedste Navne, Muawija, Abdelmelik og Welid, men hvis Virksomhed rigtignok faldt under langt ugunstigere Forhold.

Hischam (724-43).

Hischams Sparsommelighed.

Den senere strænge Kritik over alle Umajjader stempler Hischam som særlig gerrig, og der fortælles mange Historier om hans Karrighed. Det synes dog, som om denne navnlig for en Araber højst anstødelige Egenskab hos en Fyrste var bleven en ligefrem Nødvendighed efter Omars gudelige og Jezid II.s mere verdslige Aareladninger af Statskassen. Men den, der paa Grund af Forgængernes Taabelighed og Sorgløshed skal spinke og spare og paalægge nye Skatter,

har naturligvis ikke megen Udsigt til at blive folkeyndet. Misnøjen kom snart til Udbrud, og navnlig vestpaa fik disse en farlig og voldsom Karakter. *Misnøje mod ham.*

Den oprindelige Befolkning i Nordafrika, Berberne, var efterhaanden alle bleven Muhammedanere, og med deres paa en Gang bornerte og lidenskabelige Karakter havde de hurtig bragt det til den Fanatisme, der endnu den Dag idag er særlig for Nordafrika. Hertil bidrog ogsaa, at mange af Charidjiterne paa Grund af Forfølgelserne i deres Hjemstavn havde søgt et Fristed her, og den Forkyndelse, de bragte, var netop noget for Berberne; det var ikke den kolde officielle Religion, halv Deisme, halv Vantro, hvor der altid prækedes om deres Pligter mod Kalifen, men aldrig om Kalifens Pligter mod dem; det var den fyrige og folkelige Forkyndelse af Menighedens Suverænitet og af alles Lighed indenfor denne. Berberne var ikke Folk, der brød deres Hoveder med dogmatiske Spidsfindigheder, men at den, der plagede dem med ublu Skatter og hvis frække Embedsmænd slæbte deres Hustruer og Døtre bort til Stormændenes Haremer i Damaskus, — at han var en Tyran og en Usurpator, som det ligefrem var ens religiøse Pligt at bekæmpe, det var en religionspolitisk Konsekvens, som det faldt dem ganske naturlig at drage. Netop da Gæringen var paa sit højeste, fik den kajsitiske Guvernør den ulyksalige Idé at ville lade Berberne, som jo var Muhammedanere, betale de samme Afgifter som Jøderne og de Kristne, og øjeblikkelig slog den ulmende Misfornøjelse ud i flammende Handling; paa gammel charidjitisk Vis hæftede de Koraner paa Lansespidser, og under en Fører, der var taget ret ud af Folkets Midte, en forhenværende Vandbærer *Majsara* gik de mod Kalifens Tropper. *Berberne paavirkede af Charidjiterne.* *Berberne gør Oprør.* *Majsara.*

Det sidste Tiaar af Hischams Regering blev nu opfyldt af en Række blodige Kampe mellem Berberne og Kalifens Guvernører i Nordafrika og Spanien, og disse sidste blev gentagne Gange bragte til Undergangens Rand. Tilsidst lykkedes det dog den tapre Kelbit Hanzala at bringe Ro i Afrika, og Hischam havde ved sin Død den Tilfredsstillelse endnu en Gang at se hele Riget samlet under Umajjadernes Herredømme.

Men dermed var det ogsaa forbi. Da Jezid II.s Søn, *Welid II* blev Kalif (743—44), blussede Borgerkrigen mellem Kajs og Kelb op, frygteligere end nogensinde, og hele Riget kom i Oprør, da Kelbiterne myrdede Kalifen; deres Kalifemne, *Jezid III* (744), en Søn af Welid I, blev vel udraabt til Kalif i Damaskus, men fandt intet Steds Anerkendelse; som begge sine Navnefættere fik ogsaa han en meget kort Regeringstid, og Abdelmeliks Brodersøn, *Merwan II* (744—50), der allerede inden Jezids Død havde rejst sig mod ham, blev, støttet af Kajsiterne, Kalif. Han blev den sidste Umajjade; den Energi og Udholdenhed, der skaffede ham Tilnavnet „Æslet", slog ikke til for den uløselige Opgave, at frelse og samle Riget, men den skaffede det højtfortjente umajjadiske Dynasti en værdig Udgang i Historien. *Borgerkrige under de følgende Kalifer (743—50).*

Under den voksende Opløsning og den stadige Borgerkrig indenfor den herskende arabiske Nation, var den af Aliderne og Abbasiderne drevne Agitation bleven fortsat, stadig mere aabenlyst og stadig mere virkningsfuldt; og efterhaanden som det viste sig, at Aliderne ikke var nogensomhelst politisk Opgave *Abbasidernes Oprør.*

voksen, samledes alle Ledelsens Traade hos Abbasiderne, navnlig efter at i 744 de to Brødre *Abul-Abbas* og *Abu Djafar* var bleven Slægtens Overhoveder; de havde for Umajjadernes Forfølgelser søgt Tilflugt i Irak, og herfra var deres Agitatorer, blandt hvilke den ihærdige Abu Muslim, bleven spredte over hele Riget. I Sommeren 747 rejste Abu Muslim første Gang aabenlyst Oprørsfanen; i Modsætning til Umajjadernes hvide Fane blev det opgaaende Dynastis Kendingsfarve sort, og om de sorte Bannere flokkedes alle de Partier i Østen, der af forskellige Grunde var misfornøjede. I Januar 750 faldt det afgørende Slag, hvor Merwan blev fuldstændig besejret; Damaskus, Dynastiets faste Borg, overgav sig et Par Maaneder efter, og i Ægypten fældedes den sidste regerende Umajjade.

Den sidste Umajjade, Kalifen Merwan bliver slaaet 750.

Umajjade-Tiden.

Kun i 89 Aar havde denne Herskerslægt siddet paa Tronen, men store Begivenheder var den bleven Vidne til, og vældige Ting havde den udrettet. Umajjadeslægten blev Legemliggørelsen af den arabiske Aand med alle dens Fortrin og Fejl; efter dens Fald træder selve den arabiske Nation tilbage og Persere, Tyrkere og Mongoler bliver de ledende, ligesom ogsaa selve den orientalske Kulturudvikling faar et mere internationalt Præg og bliver islamitisk, ikke arabisk. I de abbasidiske arabiske Historiebøger har Umajjaderne som nævnt faaet en ilde Medfart, og den europæiske Bedømmelse er til en vis Grad bleven paavirket heraf. Hævdes maa det dog, at ingen anden orientalsk Herskerslægt — og for den Sags Skyld vel heller næppe nogen europæisk — har et i Forhold til den korte Regeringstid saa stort Tal af fremragende Mænd og fødte Førere at opvise, og under Umajjaderne naar Kalifatet sin største Magtfylde. Og deres Tid var ikke blot en stor og mægtig Tid, men ogsaa en lys og lykkelig; Befolkningens økonomiske Forhold var gennemgaaende gode, og — i Modsætning til den ældre Islams asketiske Karakter — en lys og livsglad Opfattelse af Tilværelsen herskede i de ledende Krese og gennemtrængte derfra hele Folkets Liv.

Abbasiderne.

Efter Merwans Fald bredte Abbasidernes sorte Fane Trældommens Liglagen over hele Riget; med den gammelarabiske Frimodighed var det forbi, og persisk Sæd og Skik med Slaviskhed, Hykleri og Grusomhed blev nu raadende. Modbydeligere Æt har næppe nogensinde hersket end netop den abbasidiske; der findes i dens Rækker ubestridelige Begavelser, dog forholdsvis faa, og ikke en eneste vindende Karakter. Fra første Færd viste den hadefulde Maade, hvorpaa den faldne Kalifslægt forfulgtes, hvad Slags Abbasiderne var; Umajjaderne, der var bleven en vidt forgrenet Familie med mange Sidelinjer foruden den regerende, slagtedes som Kvæg. En lykkedes det dog at undkomme, Hischams Ætling, *Abderrahman*, der i det fjærne Spanien atter rejste Umajjadernes hvide Banner og skabte et Rige, hvis straalende Historie endnu har Eventyrets vidunderlige Glans.

Umajjaderne forfølges.

ABBASIDERNE.

750—1258.

Med Umajjadernes Fald havde den arabiske Nation mistet sin Stilling som politisk Enehersker, og med Abbasiderne kom *Perserne* i Forgrunden.

Efter at Alexander den Store havde erobret Persien og styrtet Achæmenidernes Dynasti, blev i Aarhundreder dette Lands Berøringer med de ledende Folk i Historien af en spredt og uregelmæssig Karakter. Medens vi, takket være Grækernes udførlige Skildringer, har et levende Billede af de gamle Perseres Folkekarakter, saa er vort Kendskab til deres Arvtagere, Partherne og Sassaniderne, langt ringere og mere usammenhængende. *Perserne.*

Det Rige, som *Selevkos* efter Alexander den Stores Død dannede sig af en Del af Verdenserobrerens Lande, blev et rent hellenistisk. Den i Overklassen herskende Kultur

269. Gammel Sassanidekonge.
(Sapor).

var græsk, og Regeringens Administrationsformer var græske. Dette gik ogsaa i Arv til Selevkidernes Efterfølgere, da Aar 250 f. Kr. *Arsakes* dannede et nyt Dynasti og skabte et nyt Rige, det *parthiske*. Ganske vist laa Partherne stadig i Kamp med Rom, og det var i Grunden Parthernes Angreb, der blev bestemmende for Romernes Udvidelsespolitik paa Østgrænsen, men kulturelt set var Partherne afhængige af Europa, og det var ikke mindst den hellenistiske Tradition i det velorganiserede Rige, der gjorde dem til saa farlige Modstandere. Rent militært var Romerne naturligvis overlegne, men da disse bestandig maatte føre Krigen saa fjærnt fra deres eget Land, mens Partherne havde deres Fædreland til Operationsbasis, lykkedes det aldrig Romerne at føre Kampen til en lignende endelig Afslutning her som paa Romerrigets vestlige Udkanter; i den romerske Kejsertid indtræder der i visse Perioder en Vaabenhvile, men selve det store Spørgsmaal om, *Partherne.*

hvem Herredømmet over Egnene Øst for det egentlige Lilleasien skulde tilfalde, blev i Grunden altid uløst.

Sassaniderne.

Aar 226 e. Kr. dræbtes den sidste Arsakide, *Artaban V*, af Høvdingen *Ardeschir* (Artaxerxes) Papekan, der grundlægger *Sassanidernes* Dynasti. Og nu ser vi, at de gammel-persiske Traditioner, der var forsvundne ved Achæmenidernes Fald, ingenlunde var uddøde; under den hellenistiske Overklassekulturs Overflade havde de stadig holdt sig levende i Folket, og ved Sassanidernes Rejsning, der var en national Bevægelse, træder de atter lyslevende frem. Sassanidernes Dynasti er i sine Former, sin Tankegang og sin Regeringsmaade en direkte Genoplivelse af det gammelpersiske Storkongedømme.

Udadtil optages hele denne Periode, fra det 3. til det 7. Aarh. e. Kr., af stadige Kampe med Byzans, der dog mere har Karakteren af Grænsestridigheder end af en Krig paa Liv og Død. Sassanidetiden er saare sagnrig; her færdes en stor Del af de Skikkelser, som senere Firdusi skulde forevige i sit persiske Helteepos, „Kongebogen" *(Shahnameh)*, saaledes den berømte Bahram Gur (Varahran V, 420—38). Størst i hele Kongerækken var *Khosru Nuschirvan* (531—78); hans Gerning blev navnlig Fredens. Han indførte gennemgribende Forbedringer i Skattevæsnet, ligesom ogsaa det persiske Landbrug ved fornuftige Forholdsregler fra Regeringens Side naaede en hidtil ukendt Højde; tillige var han Litteraturens Beskytter, og det er under ham, at der indføres fra Indien en hel Række Kulturelementer, der senere med Araberne som Mellemmænd skulde spredes vide om Lande og naa til selve Europa; paa denne Tid oversattes de indiske Fabelbøger, og det i Indien opfundne Skakspil begyndte sin Vandring mod Vest.

270. Sassanidisk Sølvskaal forestillende Kong Khosru Parviz (Kosroes II). (590—628). (Cabinet des Médailles).

Khosru Nuschirvan

Perserrigets Forfald.

Efter Khosru Nuschirvan gaar Riget i Forfald. Herskerklassen var bleven overciviliseret, og uden at ane eller bryde sig om de Uvejrsskyer, som Islams begyndende Fremgang samlede i Synskresen, spildte de Rigets Kraft i indre Tronstridigheder og Paladsrevolutioner; hvor kunde ogsaa nogen tænke sig, at de foragtede, snavsede Beduiner, hvem hidtil Vasalkongen i Hira i Reglen havde kunnet holde i Tømme med egne Kræfter, skulde rejse en Storm, der med ét Slag kuldkastede Sassanidernes aarhundredgamle Magt? Og dog kom det saaledes; Slaget ved Kadesia (636) afgjorde Rigets Skæbne, og den sidste Sassanide, *Jezdegerd III.s* Regering (632—51) blev en fortsat Flugt.

271. Mønt fra Kosroes II.

Under de første Kalifer og Umajjaderne var Persien en blot arabisk Provins. Men under Overfladen, skjult for de arabiske Guvernører, rørte sig et vist nationalt Liv; man gemte Hævnen, men glemte den ikke, og Abbasiderne bragte Oprejsningen.

Persernes moralske Forfald.

Med Abbasidernes Triumf kommer den persiske Nation atter frem i Historiens Forgrundslys. Men hvem var denne persiske Nation? Der er over de gamle Persere, over de Mænd, der levede i Dareios' og Xerxes' Omgivelser, en ejendommelig Romantik, som selv i deres græske Modstanderes Fremstilling trænger tydelig igennem; vi finder her en Ridderlighed og et Højsind som intet andet Steds i Oldtiden, den persiske Stormand i Kongens Følge er i alle Fortrin og Fejl den ægte Adelsmand. Men naar man nu, da Perserne atter træder frem, leder efter disse Egenskaber og maaske venter dem, overraskes man ved den afgrundsdybe Forskel i det rent menneskelige, som de mellemliggende Aarhundreder har skabt; Ridderligheden er bleven til Løgnagtighed og Højsindet til Nederdrægtighed, og en mere moralsk forkommen Nation end den persiske, som den viser sig i Historien fra Abbasidernes Tid og lige til vore Dage, skal man lede længe efter. Kun én Egenskab synes levnet fra Oldtiden, den barbariske Grusomhed i Strafferetsplejen.

Det ariske Element trænges tilbage.

Forklaringen paa denne mærkelige moralske Nedgang fra Achæmenidernes Folk til Abbasidernes synes at ligge deri, at det ariske Element, som i Oldtiden var Overklassen og altsaa toneangivende i Nationens historiske Fremtræden, fra først af har været saare faatalligt; Blandingen med den oprindelige, maaske turanske Befolkning blev fremmet ved det politiske Forfald, og der opstod en Bastardrace, der havde arvet Fædrenes enkelte slette Egenskaber, men ingen af de gode. Det er en besynderlig Ironi, at — igennem Herodots berømte Fortælling — Ry for Sandhedskærlighed er bleven knyttet til Navnet Perser; thi hos intet andet Folk, som det viser sig efter Oldtidens Slutning, er Løgnen i den Grad sat i System som netop her og er bleven det væsenligste Grundtræk i den persiske Folkekarakter. Uordholdenhed, Upaalidelighed og Utaknemmelighed er de tre Hovedelementer i den Politik, som nu bliver den gængse.

Abbasiderne.

Særlig skarpt træder dette frem i selve Herskerslægten. *Abbasiderne* er et af de uhyggeligste og mest frastødende Dynastier i hele Menneskehedens Historie; i den almindelige Bevidsthed har ganske vist den Eventyrglans, som „Tusind og en Nat" har lagt over den femte Abbaside, Harun er-raschid, og dermed over hele hans Æt, udvisket Mindet om det virkelige Forhold, men i den historiske Kritiks Spektralanalyse opløses det samlede Baand af denne Glans til lutter mørke og uhyggelige Streger, hvor Løgnens Sort og Grusomhedens Rødt er de eneherskende Farver.

Ortodoksiens og Persernes Forkæmpere.

Det var den til Gunst for Alis Efterkommere drevne Agitation, som Abbasiderne under det foregaaende Dynastis sidste Leveaar havde vidst at drage sig til Nytte; de talrige og vidt forgrenede Alider manglede i en forbavsende Grad Førerelementer, og de langt klogere og mere maalbevidste Ætlinge af Profetens samvittighedsløse Onkel Abbas havde derfor let ved at tilegne sig alle Fordelene af den Bevægelse, som tilsyneladende skulde skaffe Alis Hus Oprejsning overfor Muawijas. Som en Følge heraf nødtes Abbasiderne til at spille Ortodoksiens Beskyttere mod den umajjadiske Verdslighed; men samtidig stod de som den persiske Nations Forkæmpere mod dens arabiske Undertrykkere. Denne Dobbelthed blev kun mulig gennem et bevidst Hykleri, og denne ægte persiske

Egenskab findes allerede fuldt udviklet hos de første Abbasider, der med Forkærlighed hyllede sig i Fromhedens alt skjulende Klædebon. Men i det lange Løb blev Dobbeltheden skæbnesvanger; medens Umajjaderne havde været et rent og skært arabisk Dynasti, der endog i sin ydre Fremtræden med fuldt Overlæg holdt de gamle Beduintraditioner i Live, blev det Abbasidernes Opgave at sammensmælte arabiske og persiske Kulturelementer, og idet de stræbte at løse denne umulige Opgave, gik de til Grunde.

Mansur (754—75).

Den første Abbaside, *Abul Abbas*, herskede kun fire Aar, altsaa til 754, men dog længe nok til at gøre sig fuldt ud fortjent til Tilnavnet *es-Saffâh* („den blodige"). Hans Politik fortsattes og gennemførtes af Broderen *Abu Djafar*, med Tilnavnet *al-Mansur* („den sejrrige") (754—75). Med velovervejet Grusomhed blev alle Umajjader udryddede for at sikre det nye, „gudbenaadede" Dynasti; kun én, den yngre Abderrahman, lykkedes det at frelse sig til Spanien. Tillige blev de Mænd, ved hvis ihærdige Arbejde Abbasiderne var bragt til Magten, lønnede med Døden, saaledes den tapre Abu Muslim, der mere end nogen anden havde bidraget til Dynastiets Sejr. Grundtanken i denne hjærteløse Politik var stadig den samme: ingen mægtige Satraper, men den størst mulige Centralisation af Statsmagten; Umajjaderne havde efter de frihedselskende Beduiners gamle Synsmaade kun kunnet være *primi inter pares*, Abbasiderne derimod optager ogsaa i det ydre de gamle persiske Hofskikke med Kongen som et utilnærmeligt, halvvejs overjordisk Væsen.

Umajjaderne „de første blandt Ligemænd", Abbasiderne Despoter over Slaver.

Centralisation i Styrelsen.

For den almindelige kulturhistoriske Udvikling havde den ivrige Stræben efter at samle hele Magten paa ét Sted og i en enkelt Mands Haand endel gavnlige Følger. Det Postvæsen, som allerede Umajjaderne efter byzantinske og gammelpersiske Forbilleder havde organiseret, blev yderligere udviklet; dets Opgave var at skaffe Centralstyrelsen hurtige og paalidelige Efterretninger fra alle Rigets Egne, og Postmestrene blev nu særlig en Slags politiske Korrespondenter og et hemmeligt Politi, der havde at se Provinsguvernørerne paa Fingrene. Ligeledes blev Rigets Finansvæsen ordnet, og adskillige Forholdsregler trufne for at bevare og øge Folkets Skatteevne, særlig i Rigets midterste og rigeste Provins, selve Mesopotamien; under de første Abbasider har dette af Naturen og Teknikken lige begunstigede Land sin mest blomstrende økonomiske Periode, navnlig takket være en omhyggelig Kanalisation samt en omfattende Skattereform, der fordelte Skattebyrden mere ligelig efter Jordbundens Kvalitet; den aarlige Afgift alene af denne Provins naaede paa denne Tid op over 100 Mill. Frs.

Postvæsen og Finansvæsen.

Bagdad bliver Hovedstad istedetfor Damaskus.

Endelig fremmedes Centralisationsbestræbelserne ved Anlæget af en ny Hovedstad. Damaskus, den gamle Residens, laa for meget i en Udkant, og der knyttede sig desuden til dette Sted for mange umajjadiske Minder. Mansur anlægger derfor Aar 762 paa den højre Bred af Tigris, hvor der hidtil kun fandtes en ubetydelig Flække med det lykkevarslende Navn *Bagdad* („Guds Gave"), en hel ny Residensstad, der i faa Aar blev en af Verdens største Byer og igennem Aarhundreder Kulturens Midtpunkt; her samledes den orientalske Videnskabs Dyrkere, hvis fælles Sprog blev Arabisk, men som iøvrigt kom fra hele Islams Omraade, og her blomstrede en rig Industri frem, særlig i Vævning, samtidig

med at en driftig og foretagsom Købmandsstand gjorde Byen til et Hovedoplagssted for al Verdens Herligheder; Sindbadskikkelsen i „Tusind og en Nat" er det litterære Mindesmærke, som Traditionen har sat den vovende og vindende Bagdad-Købmand.

Barmekiderne styrer Riget.

Naar det oplyste Despoti, der repræsenteres af de første Abbasider, saa hurtig kunde iværksætte saa store Ting, skyldtes det ikke mindst, at Kalifdynastiet i disse Slægtled havde et i Begavelse jævnbyrdigt, ja snart langt overlegent Vezirdynasti ved sin Side. En Perser, *Chalid ibn Barmek*, kom under Abul-Abbas og Mansur til at indtage en ledende Stilling, og fra ham stammede de berømte *Barmekider*, hvis Ledelse af Staten tydeligst betegner det persiske Elements Sejr over det arabiske; Barmeks Fædre havde været ildtilbedende Præster.

Mahdi (775—85).

Chalids Søn Jahja blev under den tredje Abbaside *Mahdi* (775—85) Opdrager for dennes Søn Harun. Under Mahdi begynder Rækken af de blodige Paladsintriger, hvor Kvinderne kommer til at spille en saare uheldsvanger Rolle, og som mere end noget bidrog til at svække Dynastiet. Ledemotivet er overalt det samme: en ærgerrig Sultaninde søger at bringe sin Søn til Magten ved at udrydde de andre Tronarvinger. Mahdis ældste Søn *el-Hadi* (785—86) blev dræbt af sine egne Tjenere, og hans Broder *Harun* med Tilnavnet *er-raschid* („den retfærdige") (786—809) blev sat paa Tronen ved dette Mord, hvortil hans Moder vist var det egentlige Ophav. Senere skulde den samme Bloddaad gentages med Haruns egne Sønner.

Harun er-raschid (786—809)

272. Sølvdirhem fra Harun er-raschid.

Forside: „Ingen Gud uden Allah ene; han har ingen Fælle".
I Randen: „Denne Dirhem er slaaet i Frelsens Stad i Aaret 190 (= 806 e. Kr.).

Bagside: „Muhammed er Allahs Sendebud".
I Randen: „Ved ham har han sendt Styrelse og den sande Tro, idet han gjorde ham til Hersker over Religionen, selv om Afgudsdyrkerne ikke lød det".

(Efter Müller).

Harun i Sagnet og Virkeligheden.

Over Navnet Harun er-raschid har „1001 Nats" Fortællinger kastet den sagnmæssige Forherligelses uforgængelige Straaleglans. Hartad guddommelig Vælde forenes hos denne Herskerskikkelse, som den fremtræder i „1001 Nat", med en elskværdig Mildhed; selv om han undertiden leger en lidt truende Leg med Genstanden for sine Luner som Katten med Musen, yder han altid fuld Oprejsning, og den retfærdige Sag har altid i ham en usvigelig Værner; om hans Fjender høres intet, thi de er knuste af Frygt; og hans Skatkamre bugner af Guldstykker og Ædelstene; hans tro Storvezir og Følgesvend, naar han om Natten drager ruńdt i Forklædning, Barmekiden Djafar, er raadsnild og aandrig, hans Hær er stærk og lydig og hans Undersaatter velhavende og tilfredse.

Den historiske Kritiks opløsende Bad udvisker hver Farve og hvert Træk i denne Legendes Tegning. Den virkelige Harun var en indskrænket og lunefuld Despot, der forenede Abbasidernes sædvanlige Grusomhed med en vis lurende Ondskab; naar Riget endnu holdt saa nogenlunde sammen, skyldes det Barmekiden Jahja og tre af dennes Sønner, hvorimod den fjerde, Djafar, som i „1001 Nat" er den egentlige Storvezir, blot var en Slags Fornøjelsesraad, som kun skulde sørge for, at Kalifen ikke i et eller andet desperat Lune gik hen og blan-

Djafar.

dede sig i alvorlige Statssager. Naar alligevel netop Harun og ingen anden er bleven den folkelige Legendes kaarne Helt, har dette ved Siden af den velkendte almindelige Mangel paa politisk Kritik, hvormed enhver Folkemasse udkaarer sine Yndlinge blandt Herskerne, sin Forklaring i, at Harun er-raschid netop er den sidste, under hvem Riget i alt Fald i det ydre bevarer hele sin gamle Glans — takket være ikke hans, men Barmekidernes Fortjenester; — han bliver derfor den, til hvem Mindet om Forgængernes virkelige Storhed hæfter sig; den Berømmelsens Høst, som Mansur havde saaet, tilfaldt Harun.

Kampe med Byzans.

I den ydre Politik havde Abbasiderne arvet det foregaaende Dynastis stadige Kampe med Byzans. Under Harun dannes, omtrent i Linjen Malatia-Tarsus, en særlig Militærgrænse med en Række befæstede Punkter, og takket være denne Foranstaltning førtes de fleste Kampe Nord og Vest for denne Linje, altsaa paa byzantinsk Landomraade. Paa ejendommelig Vis kommer i denne Periode de religiøse Hensyn, der hidtil havde været enebestemmende i Forholdet mellem Europa og Asien, til at vige for de diplomatiske; de græske Kejsere var fødte Fjender baade af Abbasiderne mod Øst og Karl den Store og hans Ætt mod Vest, samtidig havde de to sidstnævnte Parter en anden fælles Fjende i det nye umajjadiske Herskerhus i Spanien. Haruns kendte Sendefærd til Karl den Store

Harun søger Samvirken med Karl den Store mod Spanien og Byzans.

bundede da i mere end Nysgerrighed efter at lære fremmede Folk at kende, den var et Forsøg paa at skabe et i virkelige fælles Interesser grundet Samarbejde, et Forsøg, hvis Gennemførelse kun hindredes af de store Afstande. Haruns ledende Mænd fik desuden nok at gøre i det indre af Riget; i Afrika tiltvang en Mand ved Navn Ibrahim ibn Aglab sig en vis Selvstændighed, og i de østligste Provinser rasede en Række Opstande, der tilsidst gjorde Kalifens Indflydelse i disse Egne til et rent Skin, saa at Landet blev et rede Bytte for enhver uafhængighedslysten og kraftig Guvernør.

Barmekidernes Fald.

Det var navnlig i de sidste Aar af Haruns Regering, at Uroligheder voksede. Aarsagen hertil var, at Kalifen i sin egensindige Lunefuldhed selv havde knust den Støtte, hvorpaa hans Herskervælde hvilede; i Aaret 803 blev *Barmekiderne* pludselig *styrtede;* Jahja og hans Søn Fadl, der tilsammen havde regeret næsten enevældig, fængsledes, og Djafar blev henrettet. Ifølge Sagnet havde Harun bortgivet sin Søster Abbasa til Djafar for saaledes at komme udenom

Djafar og Abbasa.

Vanskelighederne ved Haremsetiketten, der forbød ham paa en Gang at have sin elskede Søster og den livlige og underholdende Hofmand hos sig; men han havde samtidig udtrykkelig krævet, at dette Ægteskab kun skulde være en ren Form. Abbasa blev imidlertid virkelig forelsket i den vindende og aandrige Barmekide, og det af Kalifen forlangte Skinægteskab blev Ophav til to Drengebørn. En Tid lang lykkedes det at skjule dette Forhold for Kalifen; tilsidst blev Djafar dog røbet af Misundere ved Hoffet, og den i sin Ættestolthed dybt krænkede Kalif tog en blodig Hævn, der foruden at ramme Djafar paa Livet tillige gjorde det af med Barmekidernes hele Magt.

Haruns Sønner.

Den Indflydelse, der nu gjorde sig gældende hos den egensindige, men svage Kalif, blev af en anden og fordærveligere Karakter. Harun havde flere Sønner, af hvilke den ældste, *Mamun,* var Søn af en Slavinde, medens hans retmæssige

Hustru, *Zubajde*, var Moder til *Emin*. Zubajde, der i „1001 Nat" optræder som et kvindeligt Sidestykke til den idealiserede Kalifskikkelse, var i Virkeligheden en misundelig og rænkefuld Person, lige som saa mange orientalske Sultaners Favoritinder kun optaget af et: at se sin egen Søn udpeget som Tronfølger paa alle Halvbrødrenes Bekostning. Og det lykkedes hende virkelig at faa Kalifen til at tage den uheldsvangre Beslutning; den livsglade Emin, der befandt sig ulige bedre som toneangivende blandt Bagdads forfinede Ungdom end i Hæren eller i Statsraadet, blev kaaret til Tronarving, og den beregnende, videnskabelig anlagte, men fuldstændig samvittighedsløse Mamun fik den østlige Del af Riget til selvstændigt Len med Udsigt til at faa Resten efter Halvbroderen.

Paladsintriger. Emin gøres til Tronarving, Mamun faar Rigets østlige Del til Len.

Denne Ordning var saa bagvendt som vel muligt. Den Centralisation, som Mansur havde arbejdet for, og hvis Endemaal var en Sammensmæltning af det arabiske og persiske Element, blev paa denne Maade modarbejdet, og det var desuden klart, at den herved frembragte, kunstige Magtfordeling vilde ingen af de to Parter i Længden lade sig nøje med. Harun havde da ogsaa næppe lukket sine Øjne, før Brodertvisten brød aabenlyst ud. *Emin* (809—13) erklærede højtidelig Bestemmelsen om Mamuns Tronfølgeret for ophævet, og denne forstod ypperlig at slaa Kapital af Halvbroderens Edsbrud iblandt den rettænkende Del af Befolkningen. Medens Emin ikke kunde holde Styr paa sin egen Hær, hvis enkelte Afdelinger lystig udkæmpede Privatfejder indbyrdes, forstod Mamun ved en systematisk Agitation i Forbindelse med en velberegnet, langsom Krigsførelse at bringe den ene Provins efter den anden under sit Herredømme; tilsidst naaede han frem til Bagdad, der led meget under Belejringen, indtil Emin (25. Septbr. 813) blev fanget og dræbt.

Kamp mellem Brødrene.

Emin dræbes.

Mamun (813—33) var nu Enehersker. Men som han selv havde vundet Kronen i Oprør, blev det hans straffende Lod at værne den mod en fortløbende Række Opstande, under hvilke den sydøstligste Del af Riget tilsidst gik fuldstændig tabt; Begivenhedernes Gang her blev typisk for hele den følgende Periodes Opløsningsproces. En dygtig Feltherre, i dette Tilfælde *Tahir ibn al-Husajn*, en født Perser, sendes ud for at kue et eller andet Røre i Udkanten af Riget; han løser denne Opgave tilfredsstillende, men som vedblivende Guvernør over Provinsen samler han efterhaanden hele Magten i sin Haand, samtidig med at han gør sig yndet blandt Befolkningen, indtil han en skøn Dag ved Fredagsgudstjenesten i Guvernementshovedstadens Moske byder, at man skal udelade Kalifens Navn af Bønnen for Landsherren, og sætter sit eget i Stedet; Nævnelse i Fredagsbønnen samt Retten til at slaa Mønt er efter den muhammedanske Statsret Herskermagtens to Symboler. Undertiden var de oprørske Satraper — som netop ogsaa Tahir — dog kloge nok til at lade Kalifen beholde disse rent ydre Magtens Kendetegn, og tilsidst kom de abbasidiske Kalifers hele Herlighed til at bestaa alene deraf. Tahir stiftede i Korasan et Dynasti, der dog efter et halvt Aarhundredes Forløb fortrængtes af *Samaniderne*; disses Hof blev berømt som et af de fornemste Kulturcentrer i hele Orienten.

Mamun (813—33).

Opstande; Guvernørerne gør sig mere og mere uafhængige.

Men vandt Mamun sig end ikke store Lavrbær som Rigets Bevarer, sikrede han sig et varigt Navn som Videnskabernes Værner. Abbasidernes Hof havde

Mamun Videnskabernes Værner.

allerede under Forgængerne haft en litterær Karakter; men, som venteligt af en Natur som Harun er-raschid, det var særlig den underholdende Del, Skønlitteraturen, der havde fanget hans Opmærksomhed. Men i Mamuns Tid blev den Begyndelse, der allerede under de første Abbasider var gjort til at udnytte den græske Kulturs Efterladenskaber gennem Oversættelse til Arabisk, ivrig fortsat med kraftig Understøttelse fra oven; i Drømme, fortæller Sagnet, viste en dejlig Kvindeskikkelse sig for Kalifen, og paa hans Spørgsmaal om, hvem hun var, lød Svaret, at hun var den græske Filosofi og hendes Skønhed var Fornuftens Skønhed.

Græske videnskabelige Værker oversættes.

Den begejstrede Kalif lod da sine Lærde arbejde for at skaffe denne Skønhed arabisk Indfødsret, og dels fra de græske Originaler, men navnlig fra syriske Gengivelser blev en Række græske Vismænds filosofiske, astronomiske og medicinske Værker oversatte paa Arabisk. Herved lagdes Grunden til den Kultur, i Kraft af hvilken Folkene med Arabisk som Litteratursprog gennem hele Middelalderen blev den klassiske Oldtids Arvtagere og Formidlere, indtil Renæssancen kom og viste Europæerne den direkte Vej til Aandslivets Ungdomskilde; omtrent samtidig var det saa, at de sidste Arabere blev fordrevne fra Europa, og at ved Opdagelsen af de nye Søveje til Indien de østlige Middelhavslande tabte deres økonomiske og dermed ogsaa kulturelle Betydning; nu havde Maureren gjort sin Skyldighed, nu kunde han gaa!

Blanding af arabiske og persiske Elementer.

Hovedgrunden til Aandslivets Blomstring under de ældre Abbasider var *Blandingen af det arabiske og persiske Element.* For Perserne med deres dobbelte Hang til mystisk Grublen og rationalistisk Kritik passede Islam med sin jævne, men ikke altid logiske Dogmatik kun lidet, og de søgte da at lægge den paatvungne Religion tilrette for sig. De undertrykkede og skuffede Aliders Skæbne blev, som alt forhen nævnt, brugt til den særlig persiske Emanationslære, idet selve Alis historiske Skikkelse fortonedes til en guddommelig Aabenbaring, og hans Æts aandelige Førerstilling paa mystisk Vis tænktes fortsat ned gennem Tiden. Paa den anden Side blev den græske Filosofi, man lærte at kende,

Rationalistisk Teologi.

specielt den aristoteliske Logik, brugt i den rationalistiske *Teologi.* Et af de Spørgsmaal, hvorom der særlig var rejst Tvist i den islamitiske Dogmatik, var Koranens Tilblivelse; det i Koranen skrevne var jo af Profeten selv bleven kaldt Aabenbaringer, modtagne fra Gud gennem Englen Gabriel, og forskellige Steder i Koranen antyder, at Muhammed selv vilde have det forstaaet saaledes, at Koranens Ord havde været til fra Evighed af, nedskrevet i en Slags Urskrift, som saa blev aabenbaret stykkevis, da Tidens Fylde kom. Herimod rejste den sunde Fornuft kritiske Indvendinger ved at henvise til de ikke faa Steder i Koranen, hvor en senere Forordning ophæver en foregaaende; hvis Koranen havde været til fra Evighed af, i én Støbning, behøvede sligt jo ikke at forekomme. Denne Tanke var allerede fremkommen under Abdelmelik og hævdedes af de saa-

Mutaziliterne.

kaldte *Mutaziliter* (ɔ: „de udtraadte"), men først nu fik den rigtig Vind i Sejlene. Kalifen Mamun udstedte ligefrem en Forordning, i hvilken den mutazilitiske Lære blev erklæret for den ene rigtige, og der blev endog gjort forskellige Tilløb til noget, der ellers i Islams Historie er saa godt som ukendt, Forfølgelser af anderledes tænkende for deres teologiske Meningers Skyld.

Medens den vakte Spekulationstrang og Lyst til Kritik hos nogle følte sig tilfredsstillet ved det mutazilitiske Brud i den ortodokse Lærebygning, var der andre, hos hvem Nedrivningslysterne gik videre og endte i det rene Fritænkeri; paa persisk Jordbund formede dette sig nærmest som en Slags Panteisme, der søgte Tilslutning til østlige, indiske Kulturfragmenter. Med det persiske Hang til Hykleri bevaredes imidlertid udadtil Forbindelsen med det ortodokse Grundlag, Koranen, som da for at tilfredsstille den mystiske Spekulations-Trang lagdes paa den allegoriske Fortolknings Pinebænk og derved blev saa forvredet, at dens oprindelige Indhold blev ukendeligt, og der blev Plads for alle en panteistisk Livsanskuelses Luftkasteller. Paa denne Maade opstod den mærkelige Aandsretning, man kalder *Sufismen* (Ordet *Sufi* betyder oprindelig en „uldklædt Mand", derefter en teologisk Studerende, endelig en Religionsfilosof). *Sufismen.*

Alle disse religiøse og filosofiske Brydninger foregik imidlertid kun i Overklassen, indenfor de Dannedes ret snævre Kres. Befolkningens brede Lag, ogsaa i det halv persiske Bagdad, var og blev ortodoks; Islams store Simpelhed med dens fuldstændige Mangel paa dogmatiske Krinkelkroge var netop noget for den og tilfredsstillede fuldt ud dens aandelige Behov. Og dette Modsætningsforhold fik senere politisk Betydning. *De lavere Folkelags Ortodoksi.*

Medens den filosofiske Lærdom, man hentede hos Grækerne, saaledes straks blev taget i Teologiens Tjeneste, kom de *eksakte Videnskaber* naturligvis til at virke mere selvstændig. Det var navnlig paa Lægevidenskabens, Matematikkens og Astronomiens Omraade, at man var ivrig efter at faa de græske Visdomsskatte hævede og bragte i Omløb. Det er da ogsaa i disse samme Videnskaber, at den arabiske eller rettere islamitiske Kultur (thi Sproget, men ikke altid Forfatteren var arabisk) gennem hele Middelalderen faar sin største almene Betydning; i Lægevidenskabens Teori naar man ganske vist ikke ud over, hvad Grækerne allerede havde ydet, men der udvikledes en betydelig praktisk Færdighed; den opløsende (analytiske) arabiske Aand fremmede den eksperimenterende Forskning; saaledes hører vi allerede her om Vivisektion; tillige er der bevaret Fortællinger, som tyder paa et godt Kendskab til og en praktisk Behandling af Nervesygdomme. Mere selvstændige blev dog Orientalerne i Matematikken og Astronomien, hvor de endog kom til at fylde adskillige hidtil ubeskrevne Blade i Vidénskabens Bog; for den sidste Videnskabsgrens Vedkommende blev de maaske ogsaa hjulpne ved, at der i visse Krese i Mesopotamien var bleven en Tradition tilbage fra den gamle babyloniske Kultur, som havde holdt sig ned gennem Tiderne. Endnu i vore Dage minder endel tekniske Benævnelser (*Zenith*, *Nadir*, *Azimut* osv.) foruden en hel Række Stjærnenavne (*Atair*, *Deneb* osv.) om, hvormeget den astronomiske Videnskab skylder Araberne. For alle disse Forskninger blev Midtpunktet Bagdad, hvor Mamun grundlagde forskellige videnskabelige Anstalter, deriblandt et Observatorium og et Bibliotek. *Eksakte Videnskaber.* *Lægevidenskab.* *Matematik og Astronomi.*

Ved Siden af den videnskabelige Forskning dyrkedes stadig *Skønlitteraturen*. Den gammel-arabiske Forestilling, at det var Fyrstens og Rigmandens selvfølgelige Pligt at værne og lønne Digteren, havde Umajjaderne trolig taget til Rettesnor, og Abbasiderne hverken vilde eller kunde gøre nogen Forandring heri. *Skønlitteratur.*

At give sig af med Poesi, fremsige ældre Digte eller improvisere nye, blev et væsenligt Led af Underholdningen blandt Kalifens umiddelbare Omgivelser og derigennem i alle dannede Krese samt saadanne, der gerne vilde gaa for at være det. I „1001 Nat", der saavel paa dette Omraade som overhovedet ved de fleste Skildringer af daglige Livsvaner synes at give et ganske virkelighedstro Billede, fortælles der atter og atter, hvorledes Harun er-raschid underholder sig og sine Gæster med poetiske Deklamationer. Med den hos Araberne forbavsende hurtig udviklede Ærbødighed for det klassiske var det stadig den førislamitiske Digtning, der i Form og Anlæg toges til Forbillede, men naturligvis medførte de forandrede Omgivelser og den udvidede Synskres, at nye Ideer fik Indpas; Tankesprogs-Digtningen og Impromptu'et blev særlig yndet, som det var at vente af et Slægtled, hvor Aandrighed og Slagfærdighed værdsattes højere end Dybde og Lidenskab. Et enkelt Vers med et heldig drejet Ordspil eller en overraskende Tankemodsætning kunde indbringe sin Forfatter Tusinder af Guldstykker. Den typiske Digter for hele denne Periode blev *Abu-Nuwas*, Kalifen Harun er-raschids Samtidige og personlige Omgangsven; hans Kærligheds- og Drikkelagssange — stort andet har han ikke frembragt — er fejlfrit formede og fulde af morsomme og kvikke Ting, men man har — ligesom ofte hos Heine — Fornemmelsen af, at Digteren hverken tager sig selv eller nogetsomhelst andet alvorlig; bag det hele skimtes en Forfaldsperiodes overmodige Livstræthed. For at gøre Typen fuldstændig gik Abu-Nuwas paa sine gamle Dage hen og omvendte sig; det af Livsnydelse slappede Nervesystem søgte i Religiøsiteten et nyt Pirringsmiddel, en Fremgangsmaade, som ogsaa andre Forfaldstider har talrige Sidestykker til.

„1001 Nat".

Tankesprogs-Digtning.

Interessen for Skønlitteraturen viste sig ogsaa i den frodige Udvikling af den Videnskab, vi nærmest vilde betegne som *Filologien*. Gennem Koranen var det arabiske Skriftsprog en Gang for alle bleven bundet til en vis Form, medens Talesproget naturligvis fortsatte sin egen Udvikling, der bestemtes af det levende Livs Vilkaar; men Koranens Sprog var i mangt og meget afhængigt af det, de gamle Digtere havde brugt, og Kendskabet til dette blev derfor en af den teologiske Fortolknings Forudsætninger. Men mærkværdig tidlig vaktes ogsaa Arabernes Sans for den rent sprogvidenskabelige Forskning som saadan, rigtignok indskrænket til deres eget Sprog alene og derfor ogsaa afskaaret fra at naa synderlig langt, da den var berøvet alle Sammenligningens Hjælpemidler. Det blev et Tegn paa den fuldendte Dannelse at tale et „korrekt" Arabisk, ɔ: et Sprog, der kom Litteraturens vedtægtsmæssige Kunstsprog saa nær som muligt; en Sprogfejl var værre end en Uhøflighed, endsige da end en umoralsk Handling.

Sprog-videnskab.

Til den intellektuelle Udvikling i Byerne bidrog ogsaa det livlige *Handels-Samkvem* mellem disse. Midtpunktet for hele Trafikken var Hovedstaden *Bagdad*; gennem sin Havnestad Basra havde den Forbindelse med det rige Indien og Østasien og ad Karavanevejene mod Nordøst og Nordvest med Persien, Syrien og Ægypten. Ved Siden af Handelen blomstrede *Industrien;* den gamle babyloniske *Tæppevævning*, hvorfor Landet mellem Eufrat og Tigris i Oldtiden havde været berømt, gik frem paany, og med den hele Tekstilindustrien; endnu min-

Handel og Industri.

Vævekunst.

273. Arabiske Vaaben.
(Efter Prisse d'Avennes).

der de europæiske Sprogs Udtryk som „Baldakin" (Tøj fra Baldac ɔ: Bagdad) og „Musselin" (Stof fra Mosul) om hine Egnes Betydning for Vævekunsten. Ved Siden af denne stod navnlig *Vaabensmedningen* højt, og Folkets kunstneriske Trang fandt netop paa dette Omraade Lejlighed til at udfolde sig. Gennem

Vaaben.

en ejendommelig Udtalelse i Koranen er de muhammedanske Nationer som før nævnt afskaarne fra billedlig Fremstilling af levende Væsner; de kastede sig da over Bygningskunsten og Ornamentikken, og selve Ordet Arabesk minder her om de Stilejendommeligheder, det lykkedes at skabe. I Vaabenindustrien fik Arabernes ornamentale Sans ret Lov til at gøre sig gældende, foruden at der paa det tekniske Omraade naaedes en Fuldkommenhed, som paa enkelte Punkter endog har ladet de nyeste Tider langt bag sig; de berømte *Damascenerklinger*, der allerede vakte Korsfarernes Forbavselse ved deres vidunderlige Forening af Bøjelighed og Styrke, er det end ikke lykkedes den mest moderne Teknik at fremstille Magen til.

Damascenerklinger.

Storstadsliv. Gøglere og Virtuoser.

De økonomiske Forhold gav Livet i Storstaden Bagdad en ret yppig Karakter; Formuer tjentes hurtig, og den voksende politiske Usikkerhed opfordrede yderligere Erhververen til selv at nyde Frugterne af sin Virksomhed; Kafé- og Tingeltangelværter gjorde gode Forretninger, og de Eventyr, den velhavende Købmandsstands Sønner havde med Syngepiger og andre Slavinder, gav rig Næring til Byens Skandalehistorier. Modetyranni og Kunstsnobberi trivedes vel; den fra Nutiden og fra den romerske Kulturs Forfald velkendte Virtuostype optræder ogsaa her, baade paa det litterære og — navnlig — paa det *musikalske* Omraade. Vi ser af „1001 Nat", hvorledes Samtidens berømte Komponister hører til Kalifens Følge og regnes blandt hans mest Fortrolige, og Interessen for Musik blev herigennem Modesag. Af den arabiske Musik fra hin Periode er intet levnet; efter de samtidige Skildringer at dømme stod den højt; vi vilde sandsynligvis, hvis vi kunde kalde den til Live igen, fælde en anden Dom; men vist er det, at den, hvorledes den nu end har lydt, havde megen Magt over Sindene.

Musik.

Abul-Alas Satirer.

For Moralprædikanterne afgav de sociale Skyggesider ved Livet i Bagdad et lige saa rigt Stof som i en moderne Storstad. I den noget senere Digter *Abul-Alas* bitre Samfundsangreb manes alle de velkendte Typer frem: den havesyge og uretfærdige Magthaver, der har naaet sin Indflydelse ikke ved Dygtighed, men ad Skørte- eller Køkkentrappevejen; den griske og hyklerske Prædikant; den uærlige Sagfører; den utro Hustru, alle dem genfinder vi ogsaa her.

Moralsk Forfald.

Sortseere har der været til alle Tider, og kun sjældent eller snarere aldrig skyldes nogen Part af et Folks positive Udvikling deres Prædikener. Alligevel synes deres Fremtræden i den daværende Kulturperiode i Bagdad at have været altfor vel begrundet; vi har i Bagdad i Tiden fra Midten af det 9. Aarh. og nedefter det samme sørgelige Skuespil som saa tit i Historien: et Folk, hvis Civilisation og materielle Udvikling ender med at undergrave Folkets moralske Værd, og denne Civilisationens selvmorderske Karakter viser sig — som hyppig — tydelig i Folkets Forhold til dets militære Pligter. Den persiske Nation var for moralsk forkommen og Indbyggerne i Irak for blødagtige og forkælede, til at de kunde paatage sig de militære Byrder, der var uadskillelig forbundne med Hævdelsen af et Verdensrige som det abbasidiske Kalifat; baade de stadige Krige mód Byzantinerne og Kampene mod de halvvilde Røverstammer paa Rigets Nord- og Østgrænse stillede Krav, som de forfinede Bagdadboere langt fra var voksne. Men ogsaa her gentager Historien sig; den gamle velkendte Tanke

De civiliserede Klasser blødagtige og ukrigerske.

dukker atter frem: Hvad laa vel nærmere end at bruge selve disse Stammer til for Penge at overtage Bevogtningen af de Kulturgoder, som de fra først af havde pønset paa at ødelægge? Disse Stammer var jo *Tyrker*, og som saadanne baade militært brugelige og tillige i deres ubehjælpsomme Ærlighed fuldt ud til at stole paa. Allerede under de første Abbasider finder vi tyrkiske Officerer i Kalifens Hær, og Mamuns Broder og Efterfølger, *Mutasim* (833—42), gaar kun videre ad den Vej, man en Gang var slaaet ind paa, ved at optage tyrkiske Lejesvende i Titusindevis. Og nu var Spillet gaaende: Folket, der friedes for Militærbyrderne, blev yderligere ormstukket og overciviliseret; Lejetropperne tærede langt graadigere paa Statskassen, end de indfødte Hære havde gjort, og jo mere Kaliferne blev politisk afhængige af deres lejede Livvagt og dens Førere, des mere steg naturligvis disses Fordringer. Fyrsten kunde nu ikke længer tage den Mand til Minister, der i sig selv var den dygtigste; han maatte tage den, der var flinkest til at skaffe Penge ved alle Midler ɔ: den mest samvittighedsløse; Suverænen slog paa Ministeren, denne paa Embedsmanden, Embedsmanden paa Bonden — og saadan fik hele Landet Prygl. Al privat Foretagsomhed lammedes, fordi enhver, der vandt Rigdom, altid svævede i Fare for at miste den ved et pludseligt, brutalt Magtbud fra oven; i Administrationen kom der hverken Ro eller Retfærdighed; Embedsmændene, der som Regel maatte købe deres Poster, stræbte nu blot saa hurtig og saa ubemærket som muligt at faa deres Udlæg flerfoldigt igen, og al Retssikkerhed blev da en ren Talemaade. Værst gik det naturligvis den nederste Klasse, der ikke havde andre, den kunde lade det gaa ud over, og da denne Klasse netop dannedes af de jorddyrkende Fellaher, hvis Skatteevne var Statens vigtigste økonomiske Grundlag, blev det hele Samfund ramt igennem deres Fortrykthed og Forarmelse; i det rige Babylonien, selve Hovedstadens Opland og Rigets vigtigste Provins, forsømtes Vedligeholdelsen af Kanalerne, og i skøn Vekselvirkning gik det nu ned ad Bakke; efterhaanden som de Kanalløb, der havde bredt Frugtbarhed viden om, forsumpede og sandede til, skrumpede det skatteydende Agerland ind, og med den synkende Velstand svandt Midlerne bort til at stanse Tidens uundgaaelige Ødelæggelser paa Kanalsystemet. Saa vel Statens som den private Husholdning blev til en desperat Leven fra Haanden og i Munden, der for Bøndernes Vedkommende som Regel endte i en dump selvopgivende Fortvivlelse, og for Overklassens Vedkommende førte til Hensynsløshed og Umoralitet: at faa den størst mulige, rent personlige Livsnydelse ud af hele denne forkludrede Tilværelse blev nu det eneste Formaal.

Tyrkiske Lejetropper.

Mutasim (833—42).

Økonomisk Nedgang.

Kanalerne forfalder; Jorddyrkningen gaar tilbage.

Men dermed var det ogsaa givet, at Folket, det vil altsaa sige Dynastiet, snart var færdigt som politisk ledende Magt. Der manglede ikke Forsøg paa at stanse denne Nedgang. Det var jo de tyrkiske Lejetropper, der var den egenlige Rod til alle de Ulykker, der nu brød ind over Riget, og det var da kun naturligt, at man stræbte at fri sig for dem. Kalifen *Mutewakkil* (847—61) gør det første Forsøg. Idet han saa' sig om efter Befolkningslag, der kunde blive ham en Støtte mod de tyrkiske Kondottierer, faldt hans Blik naturlig paa Underklassen; de øvre Folkelag var allerede for overciviliserede og for sløje, til at man turde

Mutewakkil (847—61).

Kalifen søger Støtte hos Underklasserne og sætter dem i religiøst Røre.

vente sig noget af dem. Og den Løftestang, der kunde sætte Masserne i Røre, fandt Kalifen her, som saa ofte baade før og siden i Orienten, i den religiøse Interesse. Medens Overklassen var bleven rene Fritænkere eller som gode Rationalister hyldede den mutazilitiske Teologis Lære, var Mængden med dennes sædvanlige Blanding af Enfoldighed og Trohjærtethed bleven staaende paa den gamle Ortodoksis Grund; at der var Selvmodsigelser i Koranen, det brød den sig ikke om eller kunde ikke se, men at moderne teologiske Vigtigpetere ikke burde komme og ville være klogere end Profeten selv, det stod for den ganske klart. Denne folkelige Uvilje mod den lærde Kritik forstærkedes yderligere ved den til alle Tider ensartede Misfornøjelse med „den fine Portion", og denne politisk ikke uvigtige Følelse gjaldt naturligvis baade de velærværdige Herrer af det teologiske Fakultet og de tyrkiske Generaler og Regimentchefer, hvis brøsige Optræden i det daglige Liv man ofte nok havde haft Lejlighed til at ærgre sig over. Kalifens Paakaldelse af Underklassen undlod derfor ikke — i hvert Fald i Øjeblikket — at bære Frugt, og han følte sig støttet til denne stærk nok til at fængsle og dræbe den tyrkiske Gardechef Itach; at denne Mand i sin Tid havde været medvirkende til at skaffe Mutewakkil Kalifværdigheden, betød kun lidet for denne; han var ikke for intet Abbaside.

274. Kalif Mutewakkil, 855 e. Kr.
Han har beholdt de sassanidiske Kongers Dragt.
(Efter J. Karabacek).

Aandsfriheden svinder.

Den Ændring i Hoffets religiøse Politik, som Mutewakkil foretog, blev skæbnesvanger for hele den aandelige Udvikling i Islam. Den mutazilitiske Rationalisme havde paa Grund af sin oppositionelle Karakter været gunstig for Aandslivet; saalænge man havde Lov til frit at tænke og tale om selve det aabenbarede Ord, saa længe fik Forskningen ogsaa Lov at tumle sig frit paa alle andre Omraader. Men nu blev der med ét slaaet en Bom herfor. Kalifen havde tilkøbt sig Underklassens Hjælp ved at banlyse Mutaziliterne, men dermed var den golde og døde Bogstavtro sat i Højsædet; naar Koranen, dette Miskmask af en uvidende Mekkaboers Meninger og Anskuelser, blev gjort til en Emanation af selve Guddommen, saa kunde Videnskaben lige saa godt takke af med det samme; der var jo ikke et eneste Fag, hvor ikke Forskningen vilde komme i Fare og dens Resultater udsættes for Kritik, derved at de kom til at gaa i en stik modsat Retning af det i Koranen udtalte. Heldigvis for de orientalske Folk kom Respekten for Aabenbaringen aldrig til at give sig Udtryk i en Inkvisition med tilhørende Baal og Pinebænke — thi den umedgørlige Islams Bekendere har altid været af mildere Sindelag end den menneskekærlige Kristendoms — men for selve Aandslivets Vedkommende blev Resultatet det samme. De schiitiske Persere slap endda nogenlunde fra det, men i alle Lande, hvor den *sunnitiske* o: den til Traditionen bundne Ortodoksi var gældende, blev Respekten for Koranen den frie Forsknings Død. Selv Filosofien blev ligesom i Europa af skola-

Sunniter.

stisk Natur, og de, der søgte at naa videre frem, kom til at staa ganske isolerede. De tyrkiske Lejetroppers Tilsynekomst havde indvarslet Rigets økonomiske Nedgang, Forsøget paa at overflødiggøre dem indledede nu det aandelige Forfald.

Og saa førte dette Forsøg endda slet ikke til noget rigtigt. Underklassen i Bagdad var straks til Tjeneste, hvor det — navnlig i Religionens Navn — gjaldt at banke det aandsaristokratiske Hovmod ud af de spidsfindige Hofteologer, og den saa' med Glæde, at et Par af de brøsige tyrkiske Gardeofficerer forsvandt fra Bagdads Gader, som de saa ofte havde gjort usikre; men til at skabe det militære Værn for Riget, indadtil som udadtil, der kunde overflødiggøre de tyrkiske Lejetropper, hertil egnede den sig mindst af alt. Og i den følgende Tid, der paa ni Aar (861—870) kan opvise ikke mindre end fire Kalifer, gaar det lystig til med Paladsrevolutioner, Kalifmord og blodige Hofintriger mod de kommanderende Generaler. Under disse Forhold aabnedes der rig Lejlighed for Statholderne i de fjærne Provinser, der jo som Regel raadede over større eller mindre Troppeafdelinger, krigsvante fra de stadige Grænsekampe, til at udskære sig selvstændige Riger af det store, herreløse Kalifat, men ved de deraf fremkaldte indre Kampe blev Befolkningens økonomiske Vilkaar mere og mere sørgelige. Agerbruget forfaldt, fordi man aldrig var sikker paa, at ikke en skøn Dag efter veludført Markarbejde en Skare brutale Ryttere fra en fejdende Nabofyrste kom ridende og nedtrampede hele Sæden, og Fellaherne havde ingensomhelst Interesse af at avle mere end lige til Livets Ophold, da de vidste, at de rovgriske Skatteopkrævere under alle Omstændigheder kom og tog, hvad der var tilovers. Lidt bedre stillede var maaske Byerhvervene, thi de hurtig omskiftende Formuer i den øvre Embedsklasse gav ved en stakaandet Udfoldelse af Luksus Industrien og navnlig Kunstindustrien adskilligt at bestille; dog led naturligvis Handelen meget under den stigende Ufred, der gjorde de store Trafik-

Rigets Nedgang.

Paladsrevolutioner, Statholdere river sig løs, Landet forarmes.

275. Arabisk Hus.
„Illustration i Hariri-Haandskrift.
(Efter Prisse d'Avennes).

linjer usikre. Bedst farne var i Grunden trods den økonomiske Nedgang de skønne Videnskabers Dyrkere; den politiske Splittelse skabte en Mængde forskellige Smaahoffer, hvis Overhoveder hver for sig satte en Ære i at optræde som Lærdommens og Digtekunstens Værnere; vi finder atter her en Bekræftelse paa den gamle kulturhistoriske Sætning, at politisk Forfald og litterær Blomstring meget ofte følges ad.

Et kortvarigt Forsøg paa at dæmme op mod den fortsatte Opløsning gjordes under *Mutamid**) (870—892) og hans to Efterfølgere, *Mutadid* (892—902) og *Muktafi* (902—908). Men under dennes Arvtager *Muktadir* (908—932) gik det sidste Skin af Dynastiets Selvstændighed tabt. Efter voldsomme Paladsrevolutioner, hvorunder blandt andet en abbasidisk Prins Abdallah blev udraabt til Kalif under Navnet Murtadi for dog kun at nyde denne Herlighed en Dag og derpaa blive dræbt — vistnok den kortest regerende Fyrste, Historien kender — overgav den ynkværdige Muktadir sin Redningsmand, Livvagtchefen Munis, hele Magten under Titelen *Emir-al-úmara,* og dermed var den statsretslige Form skabt, hvorunder Abbasiderne kom til at leve den følgende Tid; senere kom de under de tyrkiske Sultaner og forblev afhængige de næste Aarhundreder lige til Dynastiets Undergang i Bagdad ved Mongolernes Erobring af Byen i Aaret 1258. *Emir-al-úmara* („Emirernes Emir" d: Overgeneral) er en arabisk militær Titel; denne Titels Bærer blev i den derefter følgende Tid den faktiske Indehaver af al politisk Vælde. Kalifen bevarede kun sin Stilling som den muhammedanske Verdens religiøse Overhoved, og dette fik sit Udtryk i, at hans Navn over hele Islams Omraade nævnedes først i Fredagsbønnen, ligesom ogsaa Mønterne prægedes i hans Navn. Men det var ogsaa det hele; at „nøjes med Møntpræget og Bønnen" blev en arabisk Talemaade for at lade sig afspise med det ydre Skin, medens den virkelige Fordel tilfaldt andre. Dels af politiske Grunde, dels af religiøse søger ogsaa i senere Perioder adskillige Fyrster at opretholde Indbildningen om, at Kalifen er den virkelige Overherre, idet de forhandler eller fører Vaaben paa hans Vegne, saaledes som f. Eks. Saladin under Korstogene. Men mere end en diplomatisk Formel blev dette ikke; det abbasidiske Dynastis egen Historie kom fra nu af kun til at bestaa af en Række ganske underordnede Forsøg paa i Brydningerne mellem de forskellige Herskerhuse, der fører an, at redde sig en lille Smule verdslig Magt i Hovedstaden og dennes umiddelbare Omegn. Undertiden lykkes dette, undertiden er Kalifen reduceret til ligefrem at spise Naadsensbrød hos en eller anden herskende Sultan. Men for det almindelige historiske Overblik har denne rent dynastiske abbasidiske Politik aldeles ingen Interesse; Mansurs og Haruns Ætlinge blev en Kalifrække, hvorefter man daterede Begivenheder, som de selv ikke havde det mindste med at gøre.

Livvagtføreren Emir-al-úmara tager Magten fra Kaliferne.

Kalifen vedblivende Muhammedanernes religiøse Overhoved.

Med Livvagtchefernes voksende Indflydelse i Byen og i Staten var der kom-

*) Siden Mamuns Tid var det staaende Skik, at Kalifen ved sin Regeringstiltrædelse tog sig et nyt, symbolsk Navn. Derfor bærer alle de følgende Kalifer disse højtravende Navne, alle sammensatte med Guds Navn, som al-Mutewakkil al-allah (den, der sætter sin Lid til Gud), al-Mutamid billah (den, der søger sin Støtte hos Gud), al-Kadir billah (den, der er mægtig i Gud) o. s. v. Som Regel anføres kun Sammensætningens første Led og uden Artikel, altsaa Mutewakkil, Mutamid o. s. v.

men et helt nyt Element ind i den islamitiske Kultur, nemlig det *tyrkiske*. De Stammer, hvorfra de ældre Abbasider havde rekrutteret Lejetropper, boede i Egnene umiddelbart Syd og Øst for det kaspiske Hav, senere kom efterhaanden andre til. De talte alle indbyrdes meget nærbeslægtede Dialekter af samme Sprog, og frembød væsenlig ogsaa samme aandelige Fysiognomi. De var ortodokse og som Regel lojale mod deres Chef, uden megen aandelig Bevægelighed og i en paafaldende Grad blottede for Initiativ; de havde megen Sans for Disciplin og Orden og blev derfor som Regel brugbare Soldater uden dog at besidde Frankernes krigerske Fyrighed eller de nordiske Oldtidsfolks umiddelbare Kampglæde. I kulturel Henseende optog de kritikløst det en Gang skabte, hvis Overlegenhed over deres eget Barbari de villig indrømmede, men om nogen selvstændig Arbejden videre blev der aldeles ikke Tale. Den ved Krysning af den tyrkiske Folkestamme med de andre Ætter frembragte Type fik et overvejende Bastardpræg, og dette bidrog paa sin Side ogsaa til Kulturens Forfald. Naar man lige undtager Spanien, hvis Historie har sit ganske særlige Præg, og hvor Forholdene var ejendommelige og gunstige, kan den orientalske Kulturs Tilbageskriden allerede dateres fra det Tidspunkt, da det abbasidiske Dynasti mister sin verdslige Magt. Ganske vist skete der endnu i den rent ydre Civilisation, i Menneskenes Forhold til den omgivende Natur, i Levevis og i Lettelsen af Livsbetingelser adskillige Fremskridt, og ikke mindst paa Grund af denne udvortes Udvikling blev Afvigelsen fra de tilsvarende, samtidige Forhold i Europa iøjnefaldende, saaledes som det navnlig kom for Dagen under Korstogsperioden, hvor de to Verdener stødte sammen, men selve Aandsdannelsen, Menneskets Erkendelse af sig selv baade som Individ og som Statsborger, blev det kun smaat bevendt med; de Begavelser, der var egoistisk anlagte, satte hele deres Kraft ind paa blot at udnytte de brogede Forhold i egen Interesse, paa at blive Storvezir eller Millionær, og de andre, og det var de bedste, trak sig mismodige og opgivende ud af det hele og nøjedes, naar det kom højt, med at

Tyrkerne.

276. Arabisk Ryttер fra 10. Aarh. (Efter Kerabeeck).

Den islamiske Kulturs Overlegenhed over den samtidige europæiske.

Omar Chajjâm. gøre deres „Leid" til en „Lied" som Perseren *Omar Chajjâm*, Haabløshedens fejrede Apostel.

Det hænger nøje sammen med hele denne Tingenes Tilstand, at den følgende Tid blev fattig paa store Mænd, navnlig sammenlignet med den Frodighed, som Islams første Aarhundrede havde haft at opvise paa alle Slags Begavelser, baade de mere og mindre moralsk fuldkomne. Thi vel er det de store Mænd, der selv skaber Tiden, men omvendt er det Samtiden, der lader de store Begavelser komme til deres Ret. Men i den Tid, som nu kommer, var der ikke Brug for disse.

Kalifatets Lande deles i mindre Riger. Ved det abbasidiske Herskerhus' Forfald *deltes Kalifatet i flere Smaariger*, hvis Eksistens hver for sig sjælden blev af lang Varighed. Maaden for disses Tilblivelse er overalt den samme: en dygtig Guvernør eller Lejetropsfører sætter sig fast i sit Distrikt, udvider dette ved Erobring og ved Intriger og danner et Dynasti. Da sjældent den personlige Begavelse fortsættes i dette gennem mange Slægtled, og da denne var den eneste Forudsætning for Rigets Opretholdelse, eftersom al Tradition og Autoritet manglede, opløses disse Riger atter, idet deres Bestanddele flyder sammen til nye politiske Enheder. Vi kan her kun dvæle ved de vigtigste af disse Dynastier, som — foruden Spanien — rejste sig paa Kalifatets Ruiner og tager dem fra Vest til Øst uden at lade os binde altfor strængt af Tidsregningen.

Nordafrika. Ibn Aglab. Allerede under Harun-er-raschid havde, som ovenfor berørt, den til Afrika udsendte *Ibrahim ibn Aglab* sat sig fast her og dannet et Rige, der spændte over hele *Nordafrika* mellem Gibraltarstrædet og Ægypten. Det fra ham nedstammende aglabidiske Herskerhus bevarer under forskellige Omskiftelser Magten til Aaret 909. Hele det 9. Aarh. er i disse Egne optaget dels af Kampe mod Byzantinerne, dels af Slagsmaal mellem de indvandrede Arabere og de indfødte Berbere; kun den religiøse Krigs Begejstring formaaede at holde disse to uensartede Elementer sammen. Det lykkedes Araberne at erobre Sicilien og at faa fast Fod i Syditalien, og det blev paa denne Maade for en væsenlig Del arabisk Kultur og ikke byzantinsk eller latinsk, der kom til at paavirke Normannerne, da de senere satte sig fast i disse Egne.

Arabere mod Berbere. Naar det trods flere dygtige Herskere ikke lykkedes Aglabiderne at skabe et varigt Rige, laa det i den dybe *Modsætning mellem Arabere og Berbere;* de sidste forblev bestandig raa Fanatikere, der kun havde Interesse for en bogstavelig Efterlevelse af Koranens Bud, og for hvem al højere Dannelse ikke blot var noget fremmed, men ligefrem af det onde. Det er værd at lægge Mærke til, at overalt i den vestlige Del af Islams Landomraade, hvor den muhammedanske Kultur har frembragt noget varigt og værdifuldt, navnlig i Ægypten og i Spanien, skyldes disse Ting det arabiske Folkeelement, ikke de indfødte Bestanddele, det optog i sig; i de nordafrikanske Provinser, i Tunis og Algier, leder man forgæves efter en værdifuld Arkitektur eller andre lignende Kulturefterladenskaber. Derimod er der lige til vore Dage intet Sted, hvor den religiøse Fanatisme har holdt sig saa livskraftig som netop i Nordafrika, baade i Marokko og i Egnene bag Tripolis; de religiøse Broderskaber, der endnu omspænder hele Islam og som blandt andet voldte hele Mahdibevægelsen i Slutningen af det 19. Aarh.,

har deres Hjemstavn netop i disse Egne. De fanatiske Berbere havde ondt ved at komme ud af det med Araberne, hvoraf mange oprindelig hørte hjemme i Syrien, hvor man stadig fra Umajjadernes Tid ikke tog det altfor højtidelig med de religiøse Forskrifter, og hvis Befolkning førte den hellige Krig mere for Byttets og de politiske Fordeles Skyld end for at udbrede Troen.

Ægypten. Ahmed ibn Tulun.

Omtrent samtidig med at Aglabidernes Hus gik til Grunde, var det ogsaa forbi med det Rige, som *Ahmed ibn Tulun* havde grundlagt *i Ægypten.* Atter her er det den gamle Historie, kun denne Gang blot endnu mere fremtrædende, at en energisk og kraftig Personlighed skaber et Dynasti, som hans Arvinger savner enhver Betingelse for at opretholde. Ibn Tulun, hvis Fader, en Tyrk, var bleven knyttet til Kalifen Mamuns Hof, kom 868 som Stedfortræder for Guvernøren til Ægypten. Dette Land havde gennem hele Middelalderen samme Skæbne som i Oldtiden lige siden Kong Psammetiks Dage: altid under Fremmedherredømme havde den frugtbare Jordbunds Dyrkere kun at betale til de vekslende Herskere, og da Fellaherne vidste, at hvordan det end gik i den højere Politik, til dem selv blev der ikke levnet mere end lige akkurat til Livets Ophold, blev de i Aarhundredernes Løb fuldstændig afstumpede og ligegyldige for Landets Skæbne; under Persere, Grækere, Romere, Byzantinere og Arabere var Fellahernes Lod bestandig den samme: det tørre Brød og de tørre Hug! Men netop derfor var Ægypten for alle ærgerrige Guvernører det forjættede Land; her var ikke megen Modstand at vente fra Befolkningens Side, her var rige Hjælpekilder at øse af, og endelig laa man saa rart afsides, at meget kunde gaa for sig og mange Planer forberedes, uden at det for tidlig naaede til Centralstyrelsens Kundskab i det fjærne Bagdad. Ogsaa Ahmed ibn Tulun begyndte, saasnart han var kommen til Nillandet, at indrette sig i hyggelig Uafhængighed; den daværende Kalif Mutamids Broder, den dygtige Muwaffak, som var den egenlige Rigsstyrer, var ganske vist ikke af dem, som holdt af at lade sligt gaa upaatalt hen, men paa Grund af de fortvivlede Forhold i Østen kunde han ikke hindre det, og Ibn Tulun fik Tid til at fæstne sit Herredømme; Ægyptens rige Indtægter brugte han dels til Krigstog til Udvidelse af sine Grænser, dels til omfattende Bygningsværker, hvoraf endnu en Del er bevaret. Men Glæden varede kun kort; hans egne Sønner gjorde Oprør imod ham, og allerede 884 døde den kraftfulde Tronrøver, medtaget og opslidt. Af hans mange Sønner evnede ingen at løfte Arven efter ham, og Tuluniderne maatte en Snes Aar efter give Plads for andre med ligesaa tarvelig Adkomst og ligesaa egenkærlige Formaal.

Inden vi gaar over til de Smaadynastier, der paa ganske lignende Vis dannede sig i Kalifatets østlige Provinser, skal vi dvæle ved den underjordiske Opløsningsproces, der netop paa denne Tid tager Fart og i sig rummer Spiren til mange særegne politiske og religiøse Fremtoninger i de følgende Perioder.

Nye religiøse Bevægelser.

Det er tidligere fremhævet, hvorledes Familien Alis Tilhængere allerede under Umajjaderne satte en udstrakt, om end stilfærdig Agitation i Gang mod dette Herskerhus; denne Bevægelse havde navnlig Rod i den persiske Befolkning, og dens Maal var at skaffe den religiøse Særstilling, som Profetens Slægt, Alis og Fatimes Efterkommere havde, politisk Anerkendelse i Form af verdslig Magt.

Ved Paavirkning af persiske religiøse Forestillinger uddannede sig i disse Krese
Imamatet. Læren om *Imamatet*, d: Dogmet om, at Værdigheden som *Imam*, som hele den muhammedanske Menigheds aandelige Overhoved, paa særlig mystisk Vis var arvelig i Alis Slægt. Aliderne bidrog væsentlig til Huset Umajjas Fald, men besynderlig nok manglede denne Slægt ligesom sin Stamfader stadig Evnen til at gribe ind i det rette Øjeblik; da derfor de mindre forknytte Abbasider havde tilrevet sig hele Udbyttet af den i Fællesskab drevne Agitation, gik det de alidiske Krese som de gamle Jøder: da de politiske Forhaabninger, der knyttede sig til Øjeblikket, brast, begyndte man at trække Veksler paa Fremtiden, og der dannede sig flere mere eller mindre mystiske Sekter, for hvem Ali selv efterhaanden antog Præget af en Aabenbaring i Kødet af Guddommen, og som i en af hans Efterkommere ventede den kommende jordiske Frelser. Nogle antog, at der var ialt tolv Imamer, af hvilke den sidste, der pludselig forsvandt, hen imod
Mahdi. Dagenes Ende skal komme igen som *Mahdi* („den af Gud vejledede"); andre samlede sig om den syvende Imam i Rækken, Ismael ibn Djafar, og fik efter
Ismaeliterne. ham Navnet *Ismaeliter*. Med Indblanding af buddhistisk Panteisme dannede der sig efterhaanden en hel Lære om, at der i Verdenshistorien ialt var optraadt syv Profeter, Forkyndere, der kaldtes *nâtik* („den talende"), nemlig Adam, Noah, Abraham, Moses, Jesus, Muhammed og Muhammed ibn Ismael, der blev skudt ind paa Faderens Plads og tillige betegnet som Mahdi; enhver af disse havde haft sin Hjælper, saaledes havde Moses Aron, Jesus Petrus og Muhammed havde Ali, og denne Hjælper var vedkommende Periodes Imam, der hver blev efterfulgt af seks andre, indtil en ny Forkynder opstod. Med dette kunstige System, hvor gammel Talmystik, persisk Emanationslære og Buddhisme efterhaanden var blandet sammen, var man jo allerede ude over den grundlæggende Sætning i Koranen, at Muhammed var den afsluttende i Profeternes Række, og dermed borte fra hele Kernen i Islam. Alligevel lagdes Koranens Ord til Grund for den dogmatiske Udvikling, og dermed aabnedes Vejen for den allegoriske Fortolkning, men tillige for det Hykleri, der har grebet saa dybt ind i hele det persiske Aandsliv. Den persiske Aand var paa Forhaand fjendsk overfor den klare, men saare nøgterne Islam; den hævnede sig for dennes Sejr ved at sprænge Koranens Ramme og gøre den enfoldige muhammedanske Lærebygning til et blot Underlag for pantheistiske Fantasterier.

Abbasiderne havde efter at være kommen til Roret søgt og fundet deres Fordel ved at optræde som Islams Beskyttere, enten det nu var som Mutaziliter i den ældre Tid eller som ortodokse Sunniter efter Mutewakkil; en kættersk For-
Ismaeliternes Missionsvirksomhed. kyndelse som Ismaeliternes kunde derfor naturligvis ikke taales. Følgen deraf blev, at hele den religiøse Agitation, som Ismaeliterne satte i Gang, blev hemmelig; den søgte væsentlig sine Tilhængere i de bredere Folkelag, der med Massens forhaands Hang mod det mystiske var lette at daare og som paa den anden Side savnede kritisk Evne til straks at opdage, at det, der her blev givet ud for Koranfortolkning, stred baade mod Aand og Bogstav i Koranen. Der udviklede sig med den Tilbøjelighed, som Orienten altid har haft for hemmelige Broderskaber, en hel Organisation, der ledede en omfattende Missionsvirksom-

hed; overalt i Islams østlige Lande udsendte den sine „Indbydere" *(dâi)*, der smidig og umærkelig ledede Proselyterne trinvis fra den bogstavelige Koranfortolkning til den allegoriske og derfra videre ind i Panteismen for at ende i den buddhistiske Tænknings højeste Luftlag, hvor man tilsidst blev ét med Guddommen. Efter den voksende Erkendelse inddeltes Tilhængerne i Grader, og der udviklede sig herved de Former for den trinvise Indvielse, der i en senere Tidsalder dels gennem Ignatius Loyolas direkte Efterligning af de østerlandske hemmelige Selskaber blev medvirkende ved Jesuiterordenens indre Organisation, og som dels — maaske med Tempelherrerne som Mellemled — synes at have paavirket de europæiske Frimurerinstitutioner. Det var jo, som vi senere skal høre, netop henimod Korstogsperioden, at hele det ismaelitiske System naaede sin mest indviklede Fuldkommenhed. *Hemmelige Broderskaber.*

De verdslige Ulykker, der under den stigende politiske Opløsning hjemsøgte navnlig de ubemidlede Folkelag, drev naturligvis mange til at lytte til den nye hemmelighedsfulde Forkyndelse, der istedetfor Ortodoksiens golde Trøstesløshed ligesom hævede én op til noget højere. Men med økonomisk Misnøje som Udgangspunkt for en religiøs Bevægelse maatte denne ogsaa efterhaanden fæste Blikket paa de verdslige Interesser, saa meget mere, som selve den Forfølgelse, der ventede ved den mindste Antydning, man vilde give af sin Tankes Indhold, jo kraftig opfordrede til at frigøre sig for Forfølgerne ɔ: sætte sig istand til at bekæmpe dem. Selve den Mand, der, saa vidt vides, bragte hele den ismaelitiske Lære i System, en Perser ved Navn *Abdallah ibn Maimun* blev forfulgt og maatte flakke fredløs om, indtil han fandt et Fristed i Salamja i Nærheden af Hama; men det var først, da en af hans Missionærer i Omegnen af Kufa traf paa en Landmand ved Navn Hamdan, med Tilnavnet *Karmat* („Manden med det hæslige Ansigt"), at Sekten fik politisk Betydning; de efter denne sidste opkaldte *Karmater* satte sig allerede i Slutningen af Mutamids Regering fast ved Tigris' nedre Løb og i et halvvejs kommunistisk Samfund, der i adskilligt minder om Babiterne i det moderne Persien, bredte de Skræk og Ødelæggelse over de omliggende Egne. *Ismaeliterne søger verdslig Magt.* *Abdallah ibn Maimun.* *Karmater.*

Endnu større Betydning fik den ismaelitiske Bevægelse, da Sektens Stormester, der kaldte sig *Said*, i Aaret 902 begav sig fra Salamja til Ægypten og Nordafrika. Her erklærede han, at hans egenlige Navn var Ubajdallah og at han var en direkte Efterkommer af Ali og Fatime. Der er bleven ført en hæftig Strid baade mellem arabiske og senere mellem europæiske Historikere om, hvorvidt dette Udsagn var sandfærdigt eller ikke; vigtigere er det, at Ubajdallah, der, hvis han virkelig var Alide, i Handlekraft og Beslutsomhed skilte sig fordelagtig fra hele sin Slægt, vandt Tiltro i sin egen Samtid; efter nogle Aars Omskiftelser lykkes det ham fra Aaret 909 at faa Magten i Aglabidernes gamle Rige, og han grundlægger her *Fatimidernes* Dynasti, idet han paa Trods af Abbasiderne erklærer sig for *Kalif*, ɔ: for Profetens umiddelbare Arvtager og Overhoved over den islamitiske Menighed. Fra Nordafrika bredte Dynastiet snart sin Magt ogsaa til det herreløse og hjælpeløse Ægypten, hvor den fjerde Fatimide *al-Muizz lidin-illah* (953—75) anlægger den nye Hovedstad Kairo, og hvor Fatimes vir- *Ismaeliternes Stormester Said (Ubajdallah) vinder Ægypten og grundlægger Fatimidernes Hus. 909.*

kelige eller foregivne Ætlinger regerer lige til Aar 1171, da Saladin tager Landet.

De østlige Provinser. Samaniderne. Ubajdallahs Kalifproklamation maatte den rigtige Kalif i Bagdad uden at knystikke i Lommen: Tiderne var ikke til at føre Krig i Afrika. Heller ikke Rigets østlige Provinser tilhørte længer Abbasiderne. I Landene hinsides Oxus havde omtrent ved Begyndelsen af 10. Aarh. *Samaniderne* stiftet et Rige, som vel i Formen godkendte Kalifens Overhøjhed men iøvrigt var fuldstændig frit, og Vest for dem havde allerede tidligere *Jakub ibn Lajth,* kaldet *es-Saffâr* (ɔ: Kobbersmeden) grundet Saffaridernes Hus. Dette stod ikke længe, derimod holdt Samaniderne, der havde deres Residens i Buchara, sig omtrent et Aarhundrede. De var en ikke særlig fremragende, men mild og elskværdig Herskerslægt, som i deres Rige skabte en Oase af Aandsfrihed og Dannelse mellem Tyrkernes stupide Brutalitet og Kalifhoffets moralske Forkommenhed. I Litteraturhistorien nævnes Samaniderne med Ære som dem, der fremmede en national persisk *Rudagi.* Digtekunst; berømtest i den Kres, der samledes her, var Lyrikeren *Rudagi,* Hofdigter hos Nasr II (914—43).

Saa godt som alle disse, der saaledes skar sig mere eller mindre brede Strimler af Kalifens Dragt og syede dem om til en lille Herskerkaabe for sig selv, *Hamdaniderne.* var Persere; med *Hamdaniderne,* Efterkommere af Hamdan, en Høvding under Mutadid (892—902), kommer det ægte arabiske Element endnu en Gang — den sidste — frem i de Ledendes Rækker. Hamdans Sønnesøn Hasan fik Mosul til Forlening samt Æresnavnet *Nasir-eddauleh* („Rigets Beskytter"), og hans Broder *Sajf-eddauleh* („Rigets Sværd") satte sig fast i Aleppo efter flere Kampe med Guvernøren i Ægypten, Tyrken Ichschid, som ogsaa havde Syrien under sig. Fra Aleppo førte Sajf-eddauleh en Række haardnakkede Kampe med Byzantinerne, et Slags Forspil til de kommende Korsfarerkrige; han fejres i den arabiske Historieskrivning dels paa Grund af disse som Troshelt, dels som Videnskabernes og Litteraturens Værner; til hans Hof knyttedes Lyrikeren Mutanabbi, Orientens Victor Hugo, ligesaa alsidig, ligesaa aandrig og ligesaa svulmende som denne.

Den største Betydning og den for Abbasiderne mest skæbnesvangre fik dog *Bujiderne.* af alle de nye Dynastier *Bujidernes.* En Landsknægthøvding *Abu Schodja Buwajh* (tidligere fejlagtig kaldet Bujeh, hvoraf Dynastiets Navn), der havde udmærket sig under en af de ældre Samanider, efterlod sig tre Sønner, Ali, Hasan og Ahmed, der med et i en orientalsk Fyrstefamilie saare sjældent Sammenhold arbejdede til fælles Bedste, snart i Kampe mod Samaniderne, snart mod Kalifen, og derved efterhaanden vandt frem til Magt og Anseelse. Abbasiderne brugte i disse Sammenstød deres sædvanlige Taktik: de søgte at vinde den, de ikke kunde faa Bugt med, men i Længden gik det ikke her. Kalifens Emir-el-umara *Ahmed gør sig til Sultan i Bagdad.* stræbte forgæves at holde Bujiden Ahmed borte; i Slutningen af 945 rykkede han ind i Bagdad, og lod sig af Kalifen *Mustakfi* (944—46) udnævne til Emir-el-umara og tildele Ærestitlen Muizz-eddauleh („Rigets Forstærker"); men samtidig tillagde han sig selv Titlen *Sultan**) for dermed at antyde, at hans var hele

*) *Sultân* er et arabisk Ord, der egentlig betyder „Magt", „Myndighed" og derefter ligesom tilsvarende europæiske abstrakte Ord (Majestæt, Højhed) bruges som Titel. Osmannernes Hersker i senere Tid kaldes kun af Europæere Sultan, medens hans officielle Titel er det persiske *Padischah.*

den verdslige Magt, ikke *underordnet* Kalifen, men *jævnbyrdig* med dennes religiøse Autoritet. Dermed var den Statsskik skabt, som fra nu af blev den gældende, og der optræder ikke mere nogen egenlig Emir-el-umara, om end selve Titlen nu og da forekommer; de forskellige Dynastiers Sultaner regerer ikke som Kalifens Embedsmænd, men selvstændig, skønt de for Formens Skyld stadig lod deres Værdighed stadfæste af den øjeblikkelige Bærer af Kalifnavnet*). Denne modtog af Sultanen en ligefrem Apanage, men — som det allerede gik Mustakfis Efterfølger *Muti* (946—74) overfor Bujiden Ahmed Muizz-eddauleh — Pengene blev ikke altid betalt regelmæssig; den politiske Elendighed, hvori Abbasiderne var nedsunket, blev ikke en Gang forgyldt.

Paa denne Tid herskede i Samanidernes Rige hinsides Oxus Mansur I ibn Nuh (961—76). Han kom i Strid med sin tyrkiske Lensmand Alptegin, og denne Uenighed blev Spiren ikke blot til Samanidernes Undergang, men til et helt nyt Rige, som baade politisk og kulturhistorisk blev et af de mærkeligste i Orientens Middelalder. Alptegin satte sig fast i Gazna (mellem Herat og Kabul), og her

*) *Stamtavle over de 23 første Abbasider:*

(Det i Parentes foran Navnet vedføjede Tal angiver Numret i Rækkefølgen).

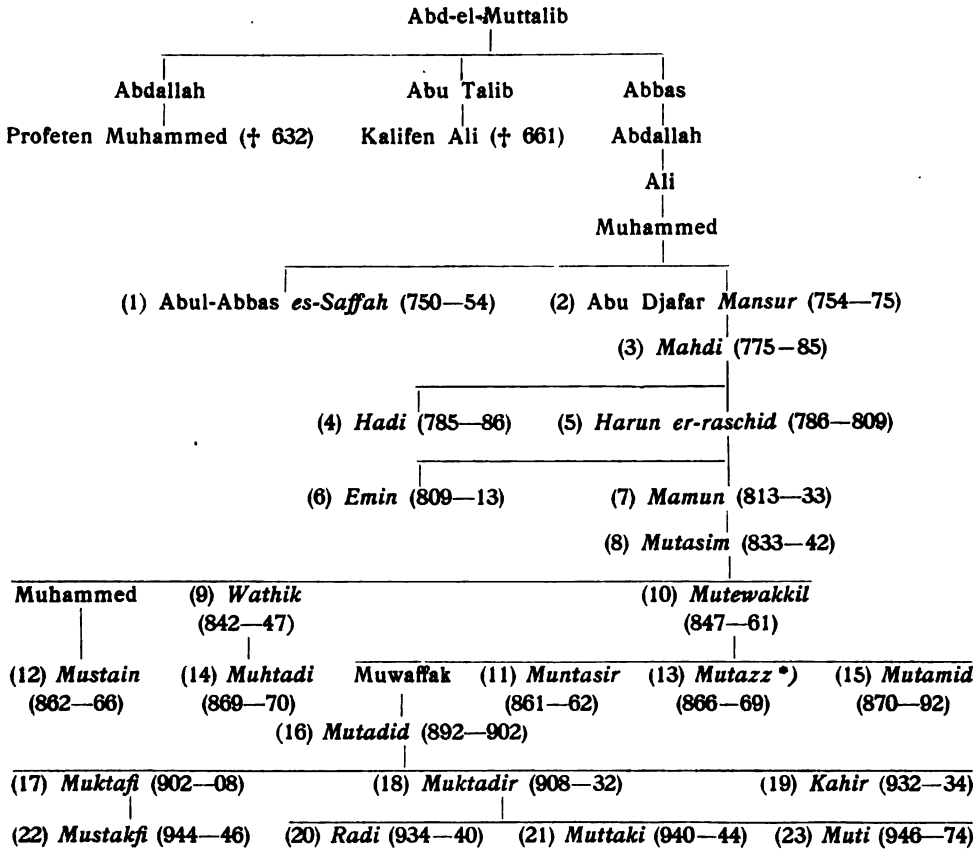

*) Mutazz' Søn Abdallah, der under Navnet *Murtadi* var Kalif én Dag (17. December 908), er ikke talt med.

Sebektegin. arvede hans frigivne Slave *Sebektegin* hans Herredømme, som han styrkede og udvidede ved de stadige Stridigheder mellem Samaniderne; Sebektegin blev en af de netop blandt de tyrkiske Stammer saa hyppig forekommende Slaveskikkelser, der efter at have faaet Friheden faar en militær Kommando overdraget, og derfra og saa til at blive Fyrste var der under hine Tiders politiske Tilstande kun et lille Spring; overhovedet kender den muhammedanske Middelalder, saaledes som det ogsaa ses af „1001 Nat", ganske anderledes stærke sociale Forskydninger i Individernes Skæbne, end vi er vante til i vort endnu stadig feudalt tænkende Europa: idag Slave, imorgen Selvhersker og iovermorgen maaske Krigsfange og

277. Moske i Agra.
(Efter Fotografi).

Bratte Livsomskiftelser. atter røvet al Magt og Herlighed, det er Overgange, som i sig selv for den østerlandske Tankegang intet overraskende og paafaldende indeholder. Dette hænger delvis sammen med den religiøse Opfattelse og dennes stærke Fremhæven af Guds Almagt; overfor den altid nærværende Gud og maalt med Afstanden mellem Gud og Mennesket svandt Forskellen mellem Fyrsten og Tiggeren ind til næsten ingenting. I Forbindelse hermed staar ogsaa det demokratiske Syn, der paa mange Punkter gør sig gældende selv i den orientalske Hofetikette og som ikke en Gang de ariske Kulturminder fra det gammelpersiske Storkongedømme eller Efterligningen efter Byzans helt kunde slukke.

Mahmud ibn Sebektegin skaber Gaznavidernes Rige. Sebektegin døde 997, og hans Søn *Mahmud ibn Sebektegin* blev den egentlige Skaber af det Dynasti, som efter det nye Riges Hovedstad og Udgangspunkt kaldtes *Gaznavidernes*. Ved en fortsat Række Erobringer, dels i Indien, dels i Egnene Syd og Sydøst for det kaspiske Hav bredte Mahmud sit Magtomraade, og aldrig trættet før han fra den ene Ende af sit vidtstrakte Rige til den anden.

Allerede før hans Tid havde muhammedanske Erobrere sat deres Fod i Indien, men først fra nu af indretter Islam sig huslig i disse Egne; persisk Sprog og senere ogsaa persisk Litteratur trænger frem ved Siden af den gamle indiske Kultur, og ved Blandingen af det persiske med de indfødte Dialekter opstaar *Hindustani*, det moderne Indiens Skriftsprog. Den islamitiske Bygningskunst skaber ved Paavirkning fra de ældre indiske Mindesmærker den massive og dog smagfulde Arkitektur, hvoraf det nordvestlige Indiens Storbyer endnu har saa mange smukke Levninger bevarede. Hele den nordlige Del af Forindien var paa denne Tid delt i en Mængde Smaariger, og det faldt derfor ingenlunde vanskelig for Mahmud at udvide sine Grænser paa denne Kant; ivrig Sunnit som han var, arbejdede han ved alle Midler for Troens Fremgang, og det Ry, de orientalske Historikere har tildelt ham, skyldes væsenlig hans Iver som Troens Forkæmper. Og denne Virksomhed fik blivende Betydning; endnu i vore Dage tæller Islam henved 40 Mill. Bekendere i Indien og det netop blandt den kraftigste og intelligenteste Befolkningsrace.

Islam sætter sig fast i Indien.

278. Moskeen i Agra
Det Indre.
(Efter Fotografi).

Af Samaniderne havde Mahmud lært, at en Fyrstes Glans ikke blot beror paa Vaabenmagt, men paa hans Stilling som Videnskabens og Litteraturens Værner. Den krigerske Gaznavide tog Tingen ganske haandfast; de Berømtheder, han fandt i de erobrede Byer, førte han uden at spørge om deres private Mening med hjem til sin Hovedstad og holdt dem dér i et forgyldt Fangenskab, — saaledes den store Astronom og Historiker al-Biruni, — eller han overbød de andre Fyrster for paa denne Maade at drage de store Stjærner til sig.

Mahmud som Videnskabens og Digtningens Værner.

Med stærkest Glans straalede blandt dem alle den persiske Epiker Abul-Kasim Mansur, der under sit Tilnavn *Firdusi* („den paradisiske") skaffede sig Verdensry. Født 940 kom denne Digter, der hidtil havde levet under en samanidisk Statholders Værn, omtrent ved det nye Aarhundredes Begyndelse til Gazna. Det var hans Plan i et stort samlet Heltedigt at fremstille alle den gamle iraniske Histories Heltesagn; han blev paa det rent litterære Omraade den persiske Folkeaands Protest mod den Voldtægt, der var øvet af Islam mod de gamle Traditioner. Digtet gav han det stolte Navn *Shahnameh* („Kongebogen"), og Mahmud, hvem han havde vundet ved at forelæse Brudstykker af Værket, tilsikrede ham sin Understøttelse og lovede ham endog efter dets Fuldendelse et

Firdusi 940—1020.

Shahnameh.

Pengestykke for hvert enkelt Vers. I en lang Aarrække arbejdede Firdusi kunstfærdig og eftertænksomt paa sit udødelige Værk, indtil han kunde overrække Fyrsten et Haandskrift, fyldt med 60 000 Vers. Altsaa skyldte Mahmud ham 60 000 Gulddinarer; thi hvilken anden Mønt end Guld kunde en Fyrste have ment, naar det gjaldt at lønne en Digter? Men Mahmud var ikke for intet Søn af en frigiven Slave. Da Firdusi et Par Dage efter var i Badet, kom Slaverne slæbende ind med en Mængde fyldte Punge, men da Digteren aabnede dem og fandt dem fulde af Sølvstykker, delte han hele Herligheden i tre Dele, en til Overbringeren, en til Badetjeneren og en til en Limonadesælger, der netop havde rakt ham et Glas; selv gik han tomhændet bort. Den opbragte Hersker forviste Firdusi; da denne nu hævnede sig med en Satire — vi har den endnu: et kraftfuldt Vidnesbyrd om en fornem Aands flammende Vrede — blev Mahmud rasende, og da Digteren tyede til den abbasidiske Kalif *Kadir* (991—1031) i Bagdad, forlangte han ham endog udleveret af denne. For en Gangs Skyld udførte en Abbaside en ædel Handling; skønt politiske Hensyn kunde synes at tale derfor, nægtede Kalifen dog at efterkomme Mahmuds Opfordring, og tilsidst fik Firdusi Lov at dø i Fred i sin Fødeby Tus Aar 1020; Sagnet tilføjer, at Mahmud fortrød sin Gerrighed og sendte en Karavane med de lovede 60 000 Guldstykker og andre rige Gaver til Tus, men da den naaede til Byen, mødte den Firdusis Ligtog i Porten!

Mahmud dør 1030. Ti Aar efter døde Mahmud; mellem hans Sønner udbrød der snart Tronstridigheder, og overfor de fremtrængende tyrkiske Stammer, Seldjuker og Turkmener, evnede de ikke at holde sig. Kun faa Aar efter blev de nødt til at opgive det meste af det nuværende Afghanistan, og Tyngdepunktet for Gaznavidernes Rige kom herefter til at ligge i Indien.

Tyrkernes Fremtrængen. Thi netop paa denne Tid, i Begyndelsen af det 11. Aarh., foregaar den store Folkevandring, der bringer *Tyrkerne* i Forgrunden. Vi har allerede tidligere hørt om tyrkiske Lejetropper, og enkeltvis naaede disses Førere ogsaa politisk Betydning, men først fra nu af optræder Tyrkerne som hele Nationer. De tyrkiske Stammer, der alle bindes sammen af de forskellige tyrkiske Dialekters indbyrdes nære Slægtskab, havde oprindelig hjemme i Sydsibirien og Egnene om Altaibjærgene; herfra kom de i Berøring med Kineserne, og kinesiske Historieskrivere giver de første udførligere Meddelelser om disse Folk, ligesom ogsaa et af de ældste tyrkiske Sprogmindesmærker, de berømte Orkhonindskrifter (fra 8. Aarh.), som den danske Sprogforsker Vilhelm Thomsen har udtydet, fortæller om Samkvem, fredeligt og krigersk, med Kineserne. Efterhaanden trængtes Tyrkerne længere frem mod Vest, gennem Turkestan til Egnene omkring det kaspiske Hav, og her kommer de under Paavirkning af Islam og faar Betydning for dennes Historie.

Tyrkernes Karakter. Ensartede som i Sprog var de tyrkiske Stammer ogsaa af Karakter. Begavede med Sans for militær Disciplin var de altid villige til at underordne sig det, de ansaa for bedre end deres eget, og deres fuldstændige Mangel paa Originalitet gjorde dem paa Forhaand afhængige af den Kultur, de forefandt i de Lande, som de trængte ind i; men medens det blev Europas Lykke, at de gothogermanske Folk,

der ødelagde Romerriget, selv var istand til at modtage den klassiske Dannelse og senere føre den videre, blev det Islams uheldige Lod, at det Folk, der fik den politiske Magt, i aandelig Henseende bestandig blev staaende paa Lærlingens Trin; thi vel kan ingen Nation vokse uden militære Sejre, men det kan paa den anden Side heller ikke nøjes med disse alene.

Medens de østlige Dele af Islams Omraade var optagne af de ovenfor skildrede Kampe, havde det af Ubajdallah paa en blot og bar Paastand grundede *fatimidiske Dynasti* i Nordafrika bredt sig mere og mere. Ubajdallah havde jo været Ismaeliternes Stormester; dette betød, at det nu var Schiiterne, der her

Fatimiderne breder sig i Nordafrika.

279. Azhar-Moskeens Gaard, Kairo.
(Efter Prisse d'Avennes: Art arabe).

fik Overtaget, og det laa ganske naturlig for dem at søge Forbund med Karmaternes frygtede Sekt og ved dennes Hjælp hindre Kalifens Stedfortrædere Bujiderne fra at foretage sig noget alvorligt mod Ægypten. Thi naar Fatimiderne overhovedet skulde bestaa — og for dette som for de fleste orientalske Herskerhuse blev naturnødvendig det at hævde sig ensbetydende med at udvide sig — saa var de udelukkende henvist til at gaa frem mod Øst. Mod Vest hindredes nemlig trods enkelte vellykkede Togter al varig Landvinding af det umajjadiske Kalifat i Spanien, som netop paa denne Tid under Abderrahman III (912—61) stod i sin fulde Glans. Fatimiden *Muizz* (953—75) sendte sin Feltherre Djauhar mod Ægypten, der efter at Ichschid og derpaa hans dygtige Vezir Negeren Kafur var død, nu laa i fuldstændig Opløsning; ved Foden af Pyramiderne stod i Aaret 969 det Slag, der vandt ham hele Landet. Umiddelbart derefter gik han i Gang med Nordøst for Amr ibn el-Asis gamle By Fostat at anlægge den nye

Ægypten vindes 969.

Residensstad, der til Minde om Sejren fik Navnet *al-Kâhirah* (Triumfbyen); i senere Aarhundreder fordrejede de italiensk talende europæiske Middelhavs-
Kairo. købmænd dette Navn til *Kairo*. Fostat vedblev at bestaa som en Slags Forstad under Navnet Gammel-Kairo *(Masr-al-atika)*. I den nye By anlagdes en stor Moske, der fik Navnet *al-Azhar* (den straalende); i sit Ydre svarer denne Bygning ikke i nogen særlig Grad til sit Navn, men Muizz' Søn og Efterfølger *Aziz* (975—96) gjorde denne Moske til Hjem for en muhammedansk teologisk og juridisk Højskole, hvis Betydning har holdt sig lige til vore Dage.

Bujiderne og Fatimiderne kæmper om Syrien. Mod Bujiderne i Bagdad fortsattes Kampen stadig, og det lykkedes de ægyptiske Kalifer at hævde deres Magt i Syrien, der jo ogsaa paa Grund af de geografiske Forhold havde lettere Forbindelse med Ægypten end med Eufratlandet. Krigen førtes dog hverken til Stadighed eller med synderlig Kraft, og henimod Aarhundredets Slutning led Fatimiderne det Tab, at Karmaterne, der som Ismaeliter havde været deres Forbundsfæller paa ganske faa Perioder nær, nu i en Række Kampe i det egentlige Arabien mistede deres Magt; denne ejendommelige Røverstat, der mere ved Omgivelsernes Svaghed end ved egen Kraft havde været en Bussemand for hele Islam, ophører nu at være til som politisk Faktor.

Baade Muizz og hans Efterfølger Aziz havde været ivrige Schiiter og i deres Hjærter den ismaelitiske Lære hengiven; da imidlertid i Ægypten baade Størstedelen af den indfødte Befolkning og tillige de tyrkiske Lejetropper, paa hvem Fatimidernes Magt delvis beroede, var Sunniter, vovede de sig ikke synderlig langt frem med offenlig Missionsvirksomhed. Det gjorde derimod Aziz' Søn
Kalifen Hakim i Ægypten (996-1021). *Hakim-biamrillah* (996—1021), der skaber en helt ny Religion; først fjærnt fra hans eget Riges Grænser, i Libanons afsides Dale, lykkes det denne at faa Fodfæste, men der har den da ogsaa holdt sig til vore Dage.

Om Hakim siger den ægyptiske Historiker Makrizi med et Citat af en Digter:

„Hans Handlinger havde ingen Aarsager,
og hans Indskydelsers Drømme ingen Forklaring,"

Hans despotiske Luner. og denne ægyptiske Kalif er virkelig til alle Tider forbleven en psykologisk Gaade. Kun elleve Aar gammel kom han paa Tronen, og i de 25 Aar, han regerede, jog han med stakaandet Hast sine Undersaatter frem gennem en ustanselig Regn af Befalinger og Forbud, Ordrer og Kontraordrer, omfattende det største som det mindste, det mest magtpaaliggende som det mest ligegyldige, og alle opretholdte med en samtidig raffineret og tankeløs Grusomhed. En Dag udsteder han en Forordning om, at Butikker og Værksteder kun maatte være aabne om Natten, for kort Tid efter at forandre det til det modsatte og forbyde al Færdsel paa Gaden efter Solnedgang; en anden Dag forbyder han at spille Skak, og Overtræderne bliver ubarmhjærtig gennempryglede. Ved nogle af Forbudene synes man at kunne skimte den bagved liggende Tanke; naar han saaledes forbyder Kvinder at færdes paa offenlige Steder og yderligere forstærker dette ved et drastisk Forbud til alle Skomagere mod at sælge Damefodtøj, saa har vi her maaske et Forsøg paa at dæmme op for den Usædelighed, hvorfor Kvinderne i

Ægyptens Storbyer gennem alle Aartusinder har været berygtede, og lignende sociale Bestræbelser ligger vel bagved de hyppige Forbud mod Udskænkning af Øl og andre berusende Drikke, men naar vi hos alle paalidelige Forfattere læser, at Hakim forbyder Salg af Lupiner og Moluchie (en Slags Grøntsager), eller at han stanser Forhandlingen af Fisk uden Skæl, saa øjner man ikke længer noget Gran af Fornuft, og kan i disse Forordninger ikke se andet end Udslag af Lunefuldheden hos en kaad Despot, hvem det morer at vise sin Magtfylde ved forstyrrende Indgreb i Dagliglivets Smaating. Og medens Vilkaarligheden her er forholdsvis uskyldig, bliver den mere ondsindet i Hakims Forhold til sine Ministre og ledende Regeringsembedsmænd. I de arabiske Historikeres Fremstilling, der tager et Aar ad Gangen, begynder hvert Afsnit i denne Periode med den staaende Formel: I dette Aar blev de og de høje Embedsmænd afsatte og dræbte og følgende andre indsatte. Ser man saa hen paa Beretningen for det nærmest følgende Aar, møder man der det samme, saaledes at Navnene paa de i det foregaaende Aar indsatte i Reglen her kommer igen paa Listen over de afsatte og dræbte; thi Herligheden som Hakims Vezir varer aldrig længe. Ligesom Caligula elsker han at lege med sine Ofre; en Dag lod han saaledes begge Hænderne afhugge paa sin Førsteminister for umiddelbart derefter at sende ham flere tusinde Dinarer til Foræring, men for at Veziren ikke skulde blive altfor glad over Fyrstens genvundne Naade, lod han Dagen efter ogsaa hans Tunge udskære.

Hans Grusomhed.

Det, som især gør Hakim saa besynderlig, er Modsætningen mellem den Aandsklarhed, ja ligefremme Aandsnærværelse, han ved adskillige Lejligheder udviser, og saa den fuldstændige Mangel paa Sammenhæng mellem hans Handlinger og, som vi har set, endog paa fornuftmæssig Aarsag til hver enkelt. Forklaringen — hvis da en saadan overhovedet kan gives — synes at være den, at vi her har en oprindelig højtbegavet Natur, der ved Despotiets Mangel paa Kontrol har tabt Herredømmet over sig selv; Ismaeliternes panteistiske Læresætninger slog indad, og det endte med, at Hakim ansaa sig for et guddommeligt Væsen.

Modsætninger i Hakims Karakter.

Fornøjelsen for et Menneske ved at være en Guddom beror imidlertid paa at blive anerkendt som saadan, og da Hakim tilbunds havde nydt alle andre Glæder ved at have uindskrænket Magt, endte han da ogsaa med at lade sin egen Guddommelighed forkynde. Han fandt et villigt Redskab i en Ismaelit ved Navn *Darasi*, der prædikede, at Adams Sjæl var gaaet over i Ali og derefter i andre af hans Slægt for tilsidst at havne hos Hakim. Kalifen begunstigede denne nye Forkyndelse af alle Kræfter, men den ægyptiske Befolkning, der taalmodig havde fundet sig i hans mest blodtørstige Luner, var ikke tilsinds at føje ham ogsaa her; Darasi slap med Nød og næppe bort og naaede til de afsides boende Bjærgstammer i Libanon. Her, hvor den ortodokse Islam aldrig ret havde slaaet Rod, men hvor Rester af gammel Sol- og Stjærnedyrkelse og andet Hedenskab endnu trivedes, fandt den nye mystiske Forkyndelse en uventet gunstig Jordbund, navnlig efterat en anden af Hakims Missionærer, Perseren *Hamza*, der ogsaa nær havde sat Livet til i Kairos Gader, kom hid og gav den nye Lære den for-

Hakim erklærer sig for Gud.

Darasi.

Darasi og Hamza stifter Drusernes Sekt i Libanon.

nødne dogmatiske Underbygning; efter Darasi kaldtes Bekenderne af denne Lære *Druser*, og dette Navn har holdt sig til vore Dage. Hovedpunktet er Hævdelsen af Hakims guddommelige Personlighed, som fortrænger baade Muhammed og Ali i den almindelige Bevidsthed; i Ritus er endel hedenske Ceremonier bevarede. Gennem hele Middelalderen indtog Druserne en ret fjendlig Stilling til de omboende Muhammedanere, i den nyere Tid er særlig Modsætningen til Maroniterne, den kristne Befolkning i Libanon, bleven understreget, og Drusere og Muhammedanere er, som ved Urolighederne i 1860, gaaede Haand i Haand.

Hakim forsvinder 1021. I Begyndelsen af Aaret 1021 forsvandt Hakim pludselig, uden at nogen vidste, hvad der var bleven af ham. Snart opstod det Rygte, at han var bleven ryddet af Vejen af sin Søster, men dette Rygte er bleven bevist at være ugrundet. Selv Hakim havde ikke naaet at faa hævet hele den Konto, som det ægyptiske Trællesind havde aabnet for hans despotiske Vilkaarlighed, og det var ikke Retfærdighedens Dolk, der her søgte at bringe Balance i Regnskabet; Hakim forsvandt frivillig, et sidste desperat Forsøg paa at bibringe de stædige Ægyptere Overbevisningen om hans Væsens Guddommelighed: naar ingen formaaede at føre Bevis for, at han var død, kunde han antages bestandig at leve, og Troen paa, at han var Mahdien, vilde da faa Tid til at fæstne sig. Under orientalske Kulturforhold var og er det ikke saa svært at blive borte uden at efterlade sig Spor; man behøver blot at huske paa, hvorledes dette Kunststykke endnu midt i det 19. Aarh. lykkedes i Indien for Nana Sahib, den berømte Fører under Sepoyopstanden i 1857.

Fatimiderne holder sig i Ægypten til 1171. Naar det ikke lykkedes Hakim at sætte Riget overstyr, ligger Forklaringen i, at Ægypten havde en ret betrygget Stilling paa Grund af de politiske Forhold i Nabostaterne, og denne nød Fatimiderne ogsaa godt af i hele den følgende Tid. Fra Vest var der ingen Fare; i det spanske Kalifat var der indtraadt en Nedgang efter den mægtige Rigsforstander Almansurs Død (1002), og Berberne, der snart skulde trænge ind i Spanien, var endnu ikke rigtig kommen til Kræfter. I Øst havde Bujiderne nok at gøre med at klare sig selv, og i Syrien og Palæstina dannede sig Smaastater, der virkede som Stødpuder for mulige Erobringslyster, hvad enten disse udgik fra Bagdad eller fra Kairo. I visse Perioder lykkes det Ægypterne at forsvare deres Erobringer i Palæstina og at hævde baade Jerusalem og forskellige Kystbyer, navnlig ved Hjælp af deres Sømagt, og paa denne Maade bliver de senere Fatimider ogsaa indblandede i Korstogskampene, men iøvrigt faar Dynastiet trods en paafaldende Mangel paa fremragende Begavelser eller interessante Personligheder Lov til at leve sit Liv uforstyrret og bevare Nillandet ubeskaaret endnu i halvandet Hundrede Aar, indtil Saladin (1171) gør Ende paa Herligheden.

Bujiderne trænges af Seldjukerne. Vi vender nu tilbage til Forholdene i Østen, hvor Bujiderne i det 11. Aarh.s første Halvdel kæmpede en stadig vanskeligere Kamp for at hævde sig i Bagdad. Et nyt Sæt af tyrkiske Folk skød sig frem fra Øst, fra de store Stepper hinsides Oxus; det var *Seldjukerne*. Ligesom Øzbegerne og senere Osmannerne havde ogsaa hin Stamme faaet Navn efter en Høvding; i Midten af 10. Aarh. hører vi

om en Stammefører Seldjuk, der leder denne nye Folkevandring, og hans Sønner og Sønnesønner gennemløber, da de kommer til kultiverede Egne, hurtig de sædvanlige Grader som Røverkaptajn, Kondottiere og selvstændig Hersker. Det lykkedes Seldjuken *Togrulbeg* († 1063) at danne sig et formeligt Rige af det abbasidiske Kalifats østlige Provinser, efterat Gaznaviderne var bleven grundig slaaede, og 1055 holdt han sit Indtog i Bagdad; dermed gik *Bujidernes* Dynasti under, og den abbasidiske Kalif kom fra nu af i nogen Tid til at staa i samme Afhængighedsforhold til de seldjukiske Sultaner som tidligere til de bujidiske.

Togrulbeg styrter Bujidernes Hus 1055.

Det tyrkiske „Træk mod Vest" fortsattes af Togrulbegs Brodersøn *Alp Arslan* (1063—72), som ikke med Urette bar sit pragtfulde Navn, der betyder „Helteløven". Han kæmpede dels i Syrien mod de ægyptiske Kalifer, dels og navnlig mod Byzantinerne, og i Aaret 1071 lykkedes det ham endog at tage selve den græske Kejser Romanos IV til Fange. „Hvad vilde du gøre med mig, hvis jeg nu var i dit Sted?" spurgte Alp Arslan sin ufrivillige Gæst, og denne, der ikke kunde komme sig af Forbitrelsen over sit forsmædelige Nederlag, svarede barsk, at han vilde lade ham prygle ihjel. Ogsaa her som saa ofte i denne og den følgende Periode ved Sammenstød mellem Østen og Vesten forblev den moralske Overlegenhed paa orientalsk Side; Alp Arslan frigav sin Fange mod en aarlig Tribut, men da Romanos efter sin Hjemkomst blev dræbt af Oprørere, fik den fredelige Overenskomst ikke blivende Betydning. Alp Arslan og hans Efterfølger forfulgte ikke Sejrene i Lilleasien; dog fik en af Underanførerne, *Sulajman ibn Kutulmysch* († 1086), af Stumperne af Erobringerne skabt sig et Rige med *Konja* (Ikonium) til Hovedstad, og under Korstogene fik dette seldjukiske Sultanat i Konja gentagne Gange Betydning som Islams yderste Forpost.

Alp Arslan i Syrien og Lilleasien.

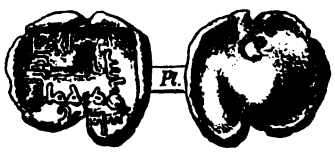

280. Tolerancemærke fra 900 e. K. Brugtes som en Slags Passerseddel for Folk af de tilladte Trosbekendelser. (Efter J. Karabacek).

Konja (Ikonium).

Ved sin Død 1072 efterlod Alp Arslan sin 18aarige Søn *Melikschah* (1072—92) en saare kostbar Arv, nemlig Ministeren *Nizam-el-mulk* („Rigets Orden"); denne, hvis egenlige Navn var Hasan ibn Ali, havde været Kronprinsens Lærer, og var fra denne Stilling, som vi ogsaa senere under de osmanniske Sultaner hører Eksempler paa, rykket op til at være den øverste Leder af Rigets Anliggender. Under hans kloge Styrelse naar det seldjukiske Rige sin højeste Blomstring; takket være Alp Arslans Heltebedrifter truede ingen ydre Farer, og Melikschah og hans Vezir, der en lang Tid arbejdede fortræffelig sammen — nogen ren Nikkedukke var den unge Sultan heller ikke —, skabte en Række betydningsfulde Kulturinstitutioner. Forskellige Universiteter grundlagdes, deriblandt i Bagdad det efter Veziren opkaldte *Nizamijje*, der bestod til 1258, Hospitaler og Karavanserai'er opførtes, og rigelige Understøttelser ydedes til Dyrkerne af Videnskab og Litteratur. Ved stadige Rejser holdt Melikschah sig kendt med Forholdene i sine udstrakte Lande og viste en levende Interesse for de ubemidlede Befolkningsklassers Tarv. Blandt Vezirens litterære Pensionærer har særlig hans gamle Skolekammerat, Perseren *Omar Chajjâm* († 1123) fra Nischapur vundet Verdensry; som forfaren Astronom indførte han en Række vigtige For-

Melikschah (1072—92).

Nizam-el-mulk.

Omar Chajjâms Rubajjât.

bedringer i Kalenderen, og som Digter blev han berømt ved sine *Rubajjât* (firlinjede Vers), der i klassisk Formfuldendthed og med blændende Billeder forkyndte Selvopgivelsens Opfordring til Livsnydelse og Haabløshedens desperate Slaaen sig til Ro i sig selv.

Ogsaa personlig ydede Nizam-el-mulk Bidrag til Litteraturen; vi har under hans Navn levnet et saakaldet „Testamente", en Slags politisk Haandbog med omfattende Regler for Fyrster og Statsministre; Værket vidner baade om dyb Menneskekundskab og en stor historisk Viden.

Nizam-el-mulk styrtet.

Og dog slog i Længden alt dette ikke til for at bevare det ideelle Samarbejde mellem Fyrsten og hans Minister. Ogsaa her gentager sig den samme Historie, som i den nyeste Tid en Bismarck kom til at gennemleve, at selv om en Minister er aldrig saa almægtig overfor Fyrsten, saa er han det ikke overfor Fyrstinden. Melikschahs Hustru, Turkan Chatun, var optaget af de orientalske Favoritinders sædvanlige Familiepolitik, at faa sin egen Søn, der her hed Mahmud, gjort til Tronarving paa de ældres Bekostning. Nizam-el-mulk begunstigede den ældste Søn, Barkiarok, dels for Principets Skyld, dels fordi dennes Moder selv hørte til det seldjukiske Herskerhus, og Sønnen derfor var yndet blandt Rigets Stormænd, hvoraf mange selv var udgaaede af Seldjuks Æt. Efterhaanden som Melikschah blev ældre og kom til stærkere Bevidsthed om sin Magtfylde, blev det lettere for den intrigante Sultaninde at sætte Ondt mellem ham og den ikke mindre selvbevidste Minister, der endog dristede sig til at sige, at Sultanens Krone og Velfærd beroede i hans eget Blækhus. Det endte med et formeligt Brud; Nizam-el-mulk blev afsat og kort efter snigmyrdet, rimeligvis paa Foranstaltning af Turkan Chatun; men kun en Maaned efter fulgte den utaknemmelige Fyrste sin Berømmelses Skaber i Døden.

Efter Melikschah indtræder Opløsningen. Der følger nu langvarige Tronstri-

281. Arabisk Skattekvittering
fra Krigen mellem Harun-er-raschids Sønner, udstedt af Mamuns ægyptiske Statholders Skatteforvalter.

„I Guds, den allebarmhjærtige, almildes Navn! Dette er Kvittering fra Junus ibn Abderrahman, Skatteforvalter for Emiren Abbad ibn Muhammed (Gud bevare hans Liv!) for Skatten for Distriktet el Faijum, dets ekstraordinære Skatter og for dets samtlige Forvaltningsdistrikter.

Abbakire (?), Bageren, en af Beboerne af Distriktet Abba Batreh i Byen el Faijum. Han er mandsmoden, hvid, med Ørnenæse, lange Øienhaar, skaldet i Tindingerne, glat Hovedhaar, før Sandelig, jeg har af dig modtaget Tributen for dit Hovede, ½ Dinar som Skat for Aaret 195. Hvem der skulde møde ham af Skattekræverne for Emiren (Gud bevare hans Liv!) og af mine Tributkrævere og Hjælpere, maa kun møde ham med godt, vil Gud!

Skrevet i Maaneden Ramadhan i Aaret 196 (ɔ: 812 e. K.)

(L. S.) (Paa Gud tror Junus, Søn af Abderrahman).

Abbakire betaler (herved) personlig sin fastsatte Kopskat.

(Efter Karabacek).

digheder og Borgerkrige, som fører til Dannelsen af en Række selvstændige smaa Fyrstendømmer under forskellige Prinser og disses Formynderministre, de saakaldte *Atabeg'er;* i Vesten opstod saaledes uafhængige Riger baade i Jerusalem, Damaskus, Antiokia, Aleppo, Mosul og Edessa, og selv den abbasidiske Kalif i Bagdad kunde begynde at tænke paa atter at tilvende sig lidt verdslig Magt. Alle disse Smaafyrster bekæmper hverandre indbyrdes med politiske Intriger og med Vaabenmagt, hver kun optaget af rent personlige Interesser, og i

Melikschahs Rige splittes

282. Arabisk Hær i Middelalderen.
Fanebærere og Musikanter.
(Efter et arabisk Haandskrift).

de stadig skiftende Forbund og Fjendskaber forskydes den politiske Ligevægt fra det ene Øjeblik til det andet.

Den politiske Opløsningsproces fremskyndedes af en nyopdukkende uhyggelig religiøs Bevægelse, der i over halvandet Aarhundrede kom til at øve en forfærdelig Magt over Menneskesind og Menneskeskæbner. Det var den ismaelitiske Sekts Genfødelse, eller rettere Omformning, under Perseren *Hasan ibn Sabbâh,* en af Historiens mest dæmoniske Skikkelser.

Hasan ibn Sabbah.

Den orientalske Sagndigtning fortæller, at Hasan ibn Ali, den senere Vezir Nizam-el-mulk, i sin Ungdom havde to Venner og Studiefæller; den ene var Omar Chajjam, den anden Hasan ibn Sabbah. Deres fremragende Aandsoverle-

De tre Studiefæller.

genhed drog dem sammen, men iøvrigt var de vidtforskellige. Saa sagde Hasan ibn Sabbah en Dag til de to andre: „Se, vi stræber jo fremad i Verden alle tre; mærkeligt skulde det være, om med vore Evner ikke i det mindste en af os brød sig en glimrende Bane. Skal vi ikke gøre den Aftale, at den af os, som først naar frem, skal hjælpe de to andre?" Den Gang kendte ingen af Vennerne ret, hvad der boede i den unge, ærgærrige Mands Sjæl, og med Ungdommens sædvanlige Blanding af Højmodighed og Ubetænksomhed gik de ind paa Forslaget. Saa skilte Livet deres Veje, men da Nizam-el-mulk var steget fra Prinselærer til Minister, mødte de gamle Venner hos ham og mindede om deres Ungdoms Forsikringsforbund. Omar Chajjam vilde imidlertid ikke modtage andet end en beskeden Pension, for at han i tilbagetrukken Fredelighed kunde dyrke sine astronomiske Studier og anstille sine digteriske Betragtninger over Livets Forgængelighed, den anden derimod, der først indfandt sig efter forgæves at have søgt at komme frem ved egne Kræfter, modtog med Glæde en Ansættelse i Statstjenesten. Men næppe havde han tiltraadt denne, førend han begyndte at intrigere mod sin Ungdomsven og Velgører, og det endte med, at denne maatte jage ham bort. Hasan ibn Sabbah, der allerede tidligere havde knyttet Forbindelse med Ismaeliterne, begav sig nu til Ægypten, hvor denne Sekt under de schiitiske Fatimiders Styre havde megen Indflydelse, men ogsaa her søgte han Lejlighed til at blande sig i den indre Politik; det gik galt, og han reddede kun Livet med Nød og næppe. Efter endnu megen Omtumling lykkedes det ham at bemægtige sig et fast Punkt, en Borg Alamut („Ørnereden") i de uvejsomme Bjærgegne ved det kaspiske Havs Sydkyst, og fra dette sikre Tilflugtssted foretog han en fuldstændig Reorganisation af Ismaeliternes Sekt, hvis Stormester han imidlertid var bleven. De højtsvævende panteistiske Drømmerier, som hidtil havde særtegnet denne Sekt, var rigtig nok ikke noget for den hævn- og magtsyge Hasan ibn Sabbah; for ham kom det an paa først og fremmest at omforme hvert enkelt Medlem af Sekten til et blindt og villigt Redskab for hans politiske Planer, og foruden den vidunderlige aandelige Eksercerskole, som Optagelsen gennem de forskellige Grader tvang Disciplen til at gennemgaa, brugte den dæmoniske Stormester et nyt og virksomt Middel. Han lod den udkaarne unge Mand uformærket bedøve ved Hjælp af Haschisch; efter at være vaagnet af Bedøvelsen fandt Ynglingen sig paa et ukendt Sted i vidunderlige Omgivelser, hvor alle tænkelige Sansenydelser, som Vin, Kvinder, Pragt og Skønhed kunde frembringe, blev ham til Del. Naar han derpaa efter en ny Bedøvelse var vendt tilbage til det virkelige Liv, faldt det ikke svært i den stærkt fortumlede Hjærne at indsmugle Forestillingen om, at det var Glæderne i det virkelige Paradis, som her paa vidunderlig Vis for en kort Tid var bleven forundt et levende Menneske, det Paradis, som sikkert ventede, saafremt han uden Frygt og Betænkning udførte Stormesterens Befalinger. Paa denne Maade opelskede Hasan en hel Slægt af unge Mænd, der ligefrem higede efter Martyrdøden, og som under det betegnende Navn *Fedawi* („den, der har givet sit Liv til Pant") blev hans blodige Ærgærrigheds stumme Tjenere; af hvad Slags de givne Ordrer hyppigst var, fremgaar alene deraf, at Korsfarerne af det arabiske *Hasch-*

Nizam-el-mulk skaffer Hasan Embede, men maa jage ham bort.

Hasan intrigerer i Ægypten.

Han bliver Ismaeliternes Stormester og sætter sig fast i Alamut.

Han opdrager Ismaeliterne til at lyde ham blindt.

Fedawier.

schaschin (ɔ: Haschisch-Spisere) dannede det franske *assassin,* Morder. Overfor en Fedawis Dolk var der kun sjældent nogen Redning; den Snigmorder, der hensynsløst sætter sit eget Liv paa Spil, kan ingen menneskelig Forsigtighed skabe Værn imod. *Haschschaschin.*

Naturligvis kunde Hasan med den Morderbande, som hans djævelske Genialitet havde organiseret, ikke skabe sig et egenligt Rige. Men det var heller ikke dette Formaal, han forfulgte, men derimod et, der i sig selv var endnu videre. Han ønskede og opnaaede ogsaa ved Hjælp af sine tro Fedawier at udøve et Slags aandeligt Rædselsherredømme over hele den islamitiske Verden. Intet Steds kunde man vide sig i Sikkerhed mod Haschisch-Spisernes Dolke, og med særlig Forkærlighed søgte disse deres Ofre blandt Samfundets Spidser. Det var ikke nogen enkelt politisk Retning, Hasan her forfulgte; hans almindelige Princip var det, at enhver fremragende Skikkelse i den politiske eller militære Verden var et værdigt Offer. Selv havde Hasan jo aldrig faaet Lov til at blive noget stort i det borgerlige Samfund, nuvel, saa skulde heller ingen anden blive det; som en blodtørstig Edderkop sad den gamle Stormester i sin utilgængelige Ørnerede og spandt sine skjulte Traade over alle Lande, og Fyrster, Ministre og Feltherrer sprællede værgeløse i det farlige Spind. Foruden Hovedfæstningen Alamut vandt Assassinerne efterhaanden flere andre faste Punkter, særlig i Libanon; her var det, Korsfarerne lærte dem at kende, og til det fjærne Europa forplantede sig de sære og uhyggelige Frasagn om den hemmelighedsfulde Snigmordersekt og dens Høvding, *„den Gamle paa Bjærget"* *(le Vieux des montagnes,* Oversættelse af det arabiske *sjeik-el-djebel).* Frygten for Assassinernes Organisation synes ogsaa at have fremkaldt Lysten til at efterligne den i hemmelige Selskaber. *Hasans Rædsels-herredømme.* *Assassinerne i Libanon.* *„Den Gamle paa Bjærget".*

Hasan ibn Sabbah opnaaede en høj Alder — hans Død sættes til Aar 1124 — og det lykkedes ham at give det Værk, han havde skabt, en Fasthed, som ogsaa kunde trodse kommende Tiders Storme. Vel kom ingen af hans Efterfølgere paa Stormesterstolen til at staa Maal med ham, men alligevel kunde Assassinerne modstaa de gentagne Forsøg, der gjordes paa at bortskære denne Pestbyld i Islam. Atter og atter flænger Fedawiernes Dolke betydningsfulde Huller i den politiske Udviklings Væv; først da ved Midten af det 13. Aarh. Mongolervandringens Bølger skyllede ind over Vestasien, slog disse ogsaa sammen over „Ørnereden" og gjorde det saa temmelig af med Assassinernes Magt. *Fedawierne efter Hasans Død.*

— — Ved Slutningen af det 11. Aarh. var saaledes hele den islamitiske Verden i Asien i fuld Opløsning. Medens Melikschahs Sønner kæmpede om Arven, satte Sulajman ibn Kutulmysch's Søn *Kylydj Arslan* sig fastere i Konja (1086—1107), og Syrien deltes mellem forskellige Lensherrer; Ægypterne, der bestandig higede efter at faa fast Fod i Palæstina, benyttede sig af de stadige indbyrdes Kampe mellem disse og tog, vistnok i Aaret 1096, Jerusalem. I Bagdad sad den afmægtige Kalif, *Mustazhir* (1094—1118), og lod Fredagsbønnen læse saa for den ene og saa for den anden af de seldjukiske Tronkrævere, alt eftersom hver af dem havde Overtaget for en Tid. Og under alt dette Virvar sneg de is- *Opløsning i de asiatiske islamitiske Riger sidst i 11. Aarh.*

maelitiske Fedawier sig omkring som Sendemænd for „den Gamle paa Bjærget"s ødelæggende og opløsende Politik.

Korstogene. Det skulde da synes at være et særlig gunstigt Øjeblik for det store Angreb fra Europa, der netop nu tager sin Begyndelse med *Korstogene,* og der er heller ingen Tvivl om, at den kristne Kirkes ledende Mænd har haft en, om end ikke i alle Enkeltheder klar, saa dog meget levende Forestilling om det almindelige Forfald i Islam: Her laa en hel Verden som et rede Bytte for den, der blot kraftig vilde gribe til; foruden den Adgang til de hellige Steder i Jerusalem og Bethlehem, som det først og fremmest gjaldt at vinde for Kristenheden, er sikkert, endnu inden nogen korsmærket Ridder forlod Europa, større og fjærnere Maal dukket frem i manges Tanke, højtflyvende Forhaabninger om Korsets Triumf i hidtil ukendte Egne!

Hvorfor Korstogene mislykkedes. Naar nu i Virkeligheden Korstogene i deres Helhed blev en fuldstændig Fiasko, og de tillige i Maaden, hvorpaa de gennemførtes, set baade fra et kristeligt og fra et humant Standpunkt, blev til en forargelig Skandale, saa er Aarsagerne hertil hovedsagelig tre: For det første en Miskendelse fra Korsfarernes Side af de politiske Magtforhold og navnlig af de strategiske Vanskeligheder, der var en Følge af de store Afstande og den fremmede Natur, endvidere en overdreven Tillid fra Kirkens Side til den religiøse Begejstrings Holdbarhed, og endelig — og ikke mindst — en paafaldende Mangel paa virkelig store og mægtige Personligheder blandt selve Korsfarerne. Medens Orienten kan møde med i det mindste to saa betydelige Skikkelser som Nureddin ibn Zenki og hans Arvtager Saladin, har Europa i hele den lange Række af Fyrster og Riddere, der drog til det hellige Land, kun én virkelig stor Mand at fremvise, Frederik II af Hohenstaufen, og denne Korsfarer var Pavens Fjende og den arabiske Kulturs Beundrer. De fleste af de andre Korsriddere er enten naive og brutale Eventyrere som Richard Løvehjærte eller samvittighedsløse Landranere og Røverriddere som Bohemund af Tarent; den skikkelige Gotfred af Bouillon, der af Navn førte det første Korstog, er en af de faa, hvis moralske Karakter kan staa for en nøjere Prøvelse; for de andre gik der meget hurtig Politik i hele Korstogstanken; de var som oftest Slægternes yngre Sønner, der uden Udsigt til Arv i Hjemmet her under de nye, baade større og rigere Forhold søgte at vinde sig selvstændige Besiddelser, og som i Kampene for at hævde disse lige saa godt forbandt sig med Muhammedanere som med Kristne, naar de politiske Forhold krævede det.

Korstogskampene lidet betydelige, set fra orientalsk Synspunkt. I denne Omstændighed ligger delvis Forklaringen paa, at Korstogskampene som historiske Begivenheder ikke gjorde nær det Indtryk paa den orientalske Befolkning, som man maaske kunde vente. Med faa Undtagelser kom de Kristne jo ikke til at faa fast Fod for længere Tid undtagen i selve Kyststrækningen i Syrien og Palæstina, og hverken de politiske eller de økonomiske Følger heraf kunde under de samtidige større Kampe i Østen spores synderlig langt. Fraregnet ganske enkelte Hændelser som Jerusalems Fald var det iøvrigt ikke meget, man i Persien og Transoxanien fik at vide om de Kampe, der førtes omkring Damaskus og Antiokia. At de stedlige Lensherrer her laa i uophørlige indbyrdes

Fejder, var man jo allerede vant til, men om disse Smaafyrster hed f. Eks. Ridwân og Dokak eller Bohemund og Raimund, gjorde i og for sig hverken fra eller til, da baade Maaden og Formaalene for deres Politik i alle Tilfælde var de samme. At nogle af dem var kristne, betød intet; fra de smaa armeniske Fyrster Nord for Syrien, som allierede sig snart med den byzantinske Kejser, snart med de muhammedanske Emirer, alt eftersom det passede, var man vant til at se de samme Kristne optræde snart som Fjender, snart som Forbundsfæller. Der er under hele Korstogsperioden egenlig kun to Tidspunkter, da den religiøse Begejstring slaar igennem; det er for de Kristnes Vedkommende ved Indtagelsen af Jerusalem 1099, og for Modstandernes under Saladin, som vinder den hellige By tilbage for Islam. Iøvrigt var Korstogene ren og skær Politik, og det en Politik, hvis Midler for de Kristnes Vedkommende var saa meget hæsligere, som deres Angrebskrig jo — af Navn i hvert Fald — førtes for Troens Skyld; Troløshed og Edsbrud hørte til Dagens Orden, og de arabiske Historikere maa ved Afslutningen af en Kapitulation eller en Vaabenstilstand udtrykkelig fremhæve som noget særlig mærkværdigt, naar de aftalte Betingelser virkelig overholdes. Der blev i denne Henseende syndet meget paa begge Sider, men gennemgaaende stod i almen Moral og Humanitet Korsets Riddere paa et noget lavere Trin end Islams Bekendere: da de Kristne vandt Jerusalem i 1099, skete der til Guds Ære en almindelig Nedsabling af den ikke-kæmpende Befolkning, og Blodet flød i Strømme i den hellige Bys Gader; da Saladin tog den tilbage i 1187, fik alle Franker frit Lejde til at drage bort mod en bestemt Løsesum, og de Kristne, der fra tidligere Tid havde haft fast Bolig i Byen, fik Lov at blive der paa de sædvanlige Betingelser.

Orientalsk Kultur mod vesterlandsk Barbari.

Til Forstaaelse, om end ikke til Undskyldning af Korsriddernes blodtørstige Vildhed maa man huske paa, at da de to Religioner og de to Racer her mødes, er det ikke to forskelligartede Kulturer, der støder sammen, men det er simpelthen Barbari, der staar overfor Kultur. Ikke blot i forfinet Levevis, i Teknik og i Kundskaber stod den muhammedanske Orient i det 12. Aarh. over Europa, men ogsaa i Aandens Udvikling og Tankens Finhed. Den berømte Anekdote om Saladin og Richard Løvehjærte, som Walter Scott har foreviget, giver trods sin apokryfe Natur et træffende Udtryk for Forskellen mellem de to Verdener, der her tørnede mod hinanden. Ved en af de to Fyrsters Sammenkomster faldt Talen paa Vaaben og Vaabenfærdighed, og i hele Datidens Aand var begge Parter straks rede til en Prøve. Richard lod en Jærnstang lægge over to Træblokke, og ved et Kæmpeslag med sit store Riddersværd fik han Stangen slaaet over; Saladin lagde en Uldtot paa den opadvendte Egg af sin krumme Damascenerklinge og ved en lynsnar, energisk Bevægelse i Haandleddet gennemskar han Totten. I al sin fine Stilfærdighed er dette Kunststykke et lige saa stort Bevis paa Styrke som den brutale Englænders Grovsmedepræstation, men som Vaabnene, der anvendtes, var forskellige, saaledes ogsaa de Hjærner, der førte dem.

Kristeligt Had mod arabisk Haan.

Særtegnende i samme Henseende er den Tone, der anslaas i de samtidige Beretninger fra de to Parter. Medens der hos de kristne middelalderlige Krønikeskrivere undertiden mærkes et fanatisk Had, er Grundtonen i de arabiske

Skrifter mere Ringeagt end Lidenskab. Dog gør naturligvis ogsaa fra denne Side den religiøse Følelse sig gældende; med dogmatisk Strænghed betegnes de Kristne stadig som Tilhængere af Flerguderi (en drillende Hentydning til Treenighedslæren), og med et haanligt Ordspil kaldes Opstandelseskirken i Jerusalem *(keniset-el-kijâmet)* for „Møgkirken" *(keniset-el-kumâmet)*. Man sporer ogsaa den stille Skadefryd, naar de muhammedanske Historikere kan fortælle om, hvorledes de kristne Trosheltes Lejre var opfyldte af usædelige Fruentimmer, og hvorledes det Liv, der førtes her, var alt andet end kristeligt.

Ved Korstogene bringes østerlandsk Kultur til Europa.

Paa Grund af den store Afstand i almindelig Udvikling hos de to Parter var det da ganske naturligt, at Orienten gjorde et langt stærkere Indtryk paa de europæiske Nationers udsendte Skarer end omvendt. Det var en hel ny, rig og broget Verden, der her aabnede sig for de kristne Korsriddere, og Fortryllelsen fra disse Armidas Haver kunde mange af dem ikke modstaa. Frederik II af Hohenstaufen havde allerede hjemme paa Sicilien lært at kende og skatte den arabiske Kultur, men gennem mange andre af dem, der tog blivende Bolig i Syrien, navnlig Medlemmer af Tempelherrerne og andre Ridderordner, blev nu en Mængde orientalske Kulturelementer tilegnede for senere at føres til Europa. Industrien og Handelen fik nye Drivfjedre, idet den Luksus, man havde lært i Orienten, stillede større Krav, end man tidligere havde været vant til paa de hjemlige Borge; ny Underholdning (Skakspillet) bragtes med hjem, og Kendskabet til den østerlandske Sagn- og Fabeldigtning fik afgørende litterær Betydning. Men for alt det, Korsfarerne modtog, kom de ikke til at yde Gengæld; Orienten vedblev at leve sit eget Liv, uberørt af denne Række Kampe, der i Europa blev Udgangspunktet for en hel ny Tid, medens de paa selve Stedet kun blev nogle Bioptrin i det store historiske Skuespil og kun fik Interesse, fordi de gav et Par af Islams største og mest vindende Personligheder Lejlighed til at udfolde sig.

283. Den hellige Gravs Kirke.
Jerusalem.

Den første Korsfarerhær, der forlod Konstantinopel 1097, traf de seldjukiske Fyrster ganske uforberedte. Kylydj Arslan søgte at standse den ved Konja, men blev slaaet, og gennem Passerne i Taurusbjærgene trængte de vilde Skarer ind og begyndte Belejringen af *Antiokia*; efter ni Maaneders Kamp lykkedes det at tage Byen, men Borgen forblev i Muhammedanernes Besiddelse, og da samtidig Kerboga Kivam-eddauleh rykkede frem fra Mosul, kom de Kristne i en meget farlig Stilling; de tilbød da at kapitulere mod at faa fri Afmarsch, men Kerboga begik den samme Fejl som Orientalerne overhovedet under Begyndelsen af Korstogskampene var tilbøjelige til, nemlig at undervurdere de europæiske Modstandere, og han forlangte Overgivelse paa Naade og Unaade. Frankerne blev nu drevne til Fortvivlelse, og da samtidig — meget belejligt — en Munk fandt den Lanse, hvormed Jesus var bleven gennemboret ved Korsfæstelsen, gjorde de opfanatiserede Skarer i Tillid til dette Jærtegn et Udfald, og Kerboga blev fuldstændig slaaet.

Det 1ste Korstog 1096—99.

Antiokias Belejring.

Kerboga.

Den hellige Lanse.

Allerede forinden havde en Afdeling af Korsfarerhæren under Balduin bemægtiget sig Edessa (Urfa), og sikret mod Angreb i Flanken østfra kunde Hovedhæren nu drage mod Syd ned gennem Syrien. Fremrykningen foregik med metodisk Langsomhed, og forskellige faste Pladser blev angrebne og nogle af dem erobrede; dels vilde man værne sig mod Overfald bagfra, dels var ogsaa de forskellige ledende Mænd i Korsfarerhæren allerede betænkte paa at skaffe sig faste Støttepunkter for deres fremtidige Lensriger; den snedige Normanner Bohemund blev tilbage i Antiokia og førte herfra en Række Smaakampe mod Muhammedanerne, særlig mod den nærmeste Nabo Ridwân af Aleppo. Ridwân, der var en Brodersøn af Melikschah, er en af Samtidens mest frastødende Skikkelser. Det var ham, der først havde givet Ismaeliterne Indpas i Libanon, og Fedawiens Morderdolk var et af de Vaaben, han med Forkærlighed brugte.

Edessa tages af Balduin.

284. Aleppo. Borgens Indgang.
(Efter Heyck.)

Bohemund af Taront i Antiokia.

Det blev som Følge af den langsomme Fremrykning først i Sommeren 1099, at Korsfarernes Skarer, kommende hen over den tørre Højslette vestfra, fik Øje paa den hellige Stads Kupler og Taarne. Saa stod man da efter aarelange Besværligheder, Farer og Kampe endelig ved Maalet; endnu blot en eneste Kraftanstrængelse, og Pavens Forjættelse om Korsets Triumf i Davids Stad skulde gaa i Opfyldelse! I Jerusalem havde en Mand ved Navn Iftichar-eddauleh Kommandoen for den ægyptiske Fatimidekalif Mustali. Endnu havde de seldjukiske Fyrster, der tillige som Sunniter hadede de schiitiske Fatimider, ikke glemt,

Jerusalem belejres af Gotfred af Bouillon.

hvorledes Ægypterne for faa Aar siden havde benyttet sig af deres indbyrdes Stridigheder til at tage Jerusalem, og med den Skadefryd, som netop under politiske Opløsningsforhold saa ofte blænder Synet for de store, fælles Interesser, var de derfor paa Afstand Vidner til, at den frankiske Græshoppesværm, som var kommen flyvende, nu ogsaa lod det gaa ud over Fjenden. Befolkningen i Jerusalem var dels kristen, dels sunnitisk, og den ægyptiske Kommandant havde derfor foruden Stedets stærke Befæstning kun sin egen Garnison at stole paa.

285. Jerusalem.

Jerusalem tages 15. Juli 1099.

Belejringen kom ikke til at vare mere end omtrent seks Uger. Den 15. Juli lykkedes det Gotfred af Bouillons Krigerskarer at faa Fodfæste paa Muren, og dermed var al Modstand brudt. De følgende Optrin, efter at Korsfarerne var trængt ind i Byen, blev ikke en Kamp, men en Nedsabling; arabiske Forfattere angiver Tallet paa dem, der maatte lade Livet til Guds og den hellige Jomfrus Ære, til 70 000, et Tal, som dog synes noget overdrevent. Efter Erobringen fuldendte Frankerne deres politiske Organisation, og Gotfred blev den første Konge af Jerusalem.

Davids Stad var ikke blot en hellig By for de Kristne, men ogsaa, om end ikke i saa høj Grad, for Muhammedanerne, og Efterretningen om Jerusalems

Fald vakte derfor stort Røre i hele Islam. Til Bagdad naaede Budskabet med Flygtninge fra den erobrede Stad i Midten af August, og deres Fortællinger om de grufulde Myrderier fremkaldte den stærkeste Bevægelse. Den abbasidiske Kalif, Mustazhir, der jo var hele Islams religiøse Overhoved, sendte straks Bud til den seldjukiske Sultan Barkiarok og bad ham gribe til Vaaben mod Frankerne, og Udsigterne til at faa Bønnen opfyldt var gunstige, da Sultanens Vezir netop var stemt for en væbnet Indgriben mod de vantro Fremmede; men medens Sendemændene endnu var undervejs, fik de Melding om, at denne Vezir var bleven ryddet af Vejen af misundelige Kolleger. Hverken den Gang eller senere blev det til noget med en Rejsning fra Bagdad mod Korsfarerne; de syriske og ægyptiske Fyrster kom bestandig til alene at bære hele Krigsbyrden mod Frankerne, og disse kunde nu i Ro og Mag fuldende deres Erobring af hele det aabne Land i Palæstina lige til Askalon; den ægyptiske Feltherre, der søgte at tage Hævn for Jerusalem, blev slaaet. Nu var det da bleven klart for enhver, at den Tro var ganske ugrundet, som mange fra først af havde næret, at det var Fatimiderne i Ægypten, som havde hidkaldt Frankerne for at bruge dem mod Seldjukerne; thi nu var det jo gaaet lige saa meget ud over Ægypterne som over deres sunnitiske Arvefjender.

Røre i Islam over Jerusalems Fald.

Ingen almen islamitisk Rejsning mod de Kristne; Syrien og Ægypten bærer hele Krigsbyrden.

I hele den følgende Tid blev Damaskus Islams faste Borg mod de Kristne. Her regerede først Dokak, en Broder til Ridwân af Aleppo, og senere hans Søns Formynder og Førsteminister (Atabeg) Toghtegin. Denne var en ret dygtig Krig er, men han kunde ikke udrette noget; thi at tilvejebringe noget Sammenhold mellem de muhammedanske Lensfyrster viste sig endnu ganske umuligt. I Aaret 1105 lykkedes det den seldjukiske Sultan Muhammed ibn Melikschah (1105—18) at tilkæmpe sig Eneherredømmet, og ved Hjælp af sin tro Feltherre Maudûd søgte han at holde Styr paa Emirerne i Syrien, men Maududs Virksomhed stansedes brat af en af Hasan ibn Sabbahs morderiske Udsendinge, og da efter Muhammeds Død Tronstridighederne mellem hans tre Sønner kom til at strække sig over en Menneskealder med en deraf følgende Udmattelse af hele den seldjukiske Magt, kunde Korsfarerne være trygge fra denne Side. Det var kun disses egen Faatallighed, der tvang dem til at holde sig til Forsvarskamp; deres stadige Taktik var den ved Hjælp af de som Regel hvert Foraar fra Europa kommende større eller mindre Flaader at foretage enkelte Fremstød, men iøvrigt ikke vove sig for langt frem; saaledes kom i Aaret 1110 Sigurd Jorsalafar fra Norge under Kong Balduin, Gotfreds Efterfølger, med til Erobringen af Sidon.

Damaskus, Islams faste Borg.

Seldsjukernes Splittelse giver Korsfarerriget Lov at bestaa.

Virkelig Fart i Muhammedanernes Vaabenfærd mod de Kristne kom der først ved *Imad-eddin Zenkis* Fremtræden. Han var Søn af en tyrkisk Lensmand, og havde selv først været Sultanens Kommissær i Bagdad; en saadan plejede Seldjukerne at have til at paase, at ikke under deres hyppige Fraværelse de abbasidiske Kalifer skulde faa Uafhængighedsnykker. Derefter blev han forlenet med Mosul, og stræbte nu at skabe sig et selvstændigt Rige. Medens hans Planer ingen Fremgang havde mod Øst, havde han bedre Held med sig i Syrien, hvor han fik at gøre med Frankerne. Men ogsaa overfor de muhammedanske Fyrster i disse Egne vidste han at skaffe sig Fordele, samtidig med at han ved

Zenki af Mosul vinder frem i Syrien.

en, navnlig i hin Periode sjælden Orden og Redelighed i Statsstyrelsen bragte de Byer, der var under hans Herredømme, i en blomstrende Forfatning. Zenki indsaa klart, at skulde det overhovedet blive til noget med Kampen mod Korsfarerne, maatte man kunne raade over en stor og velordnet muhammedansk Styrke. Efterhaanden lykkedes det ham at samle alle de vigtigere Pladser i det indre af Syrien saa nær som Damaskus, hvor Toghtegins Søn Buri evnede at modstaa hans Angreb. Sin største Sejr vandt Zenki Aar 1144, da han erobrede Edessa fra Korsfarerfyrsten Jocelin; paa Grund af dette Punkts strategiske Beliggenhed kunde de Kristne herfra afbryde Forbindelsen mellem Mosul og Syrien og derved lamme alle Zenkis Foretagender. Men ikke af denne Grund

Zenki tager Edessa 1144.

286. Serai i Bteddin.
(Efter Oppenheim.)

alene gjorde Tilbagevindingen af denne By et stærkt Indtryk i Samtiden; det var jo nu første Gang overhovedet efter Frankernes Komme, at Muhammedanerne havde vundet en Sejr af afgørende Betydning. Fra nu af var de Kristne væsenlig henviste til Jerusalem og deres Besiddelser paa selve Kysten og nødte til helt at holde sig til Defensiven. Deres Herredømme paa Havet med den deraf følgende Adgang til stadig at forny deres Styrke og deres Forraad gennem Tilførsel ad Søvejen gjorde ganske vist, at Modstanden blev sejg og langvarig; men fra selve det Øjeblik, da Offensiven tilfaldt Muhammedanerne, var det dermed givet, hvilket Udfald Kampen tilsidst maatte faa.

Nureddin, Zenkis Søn, arver hans syriske Lande.

Aar 1146 blev Zenki myrdet af sine egne Tjenere. Men den politiske Magt, han havde samlet, gik ikke til Spilde. Hans ene Søn Sajfeddin arvede det oprindelige Len, medens den anden, *Núreddin*, satte sig fast i Aleppo og dermed

blev Herre over de syriske Lande, der var den vigtigste Del af Faderens Rige. Medens Zenki havde svækket sin egen Handlekraft ved at have sine Interesser splittede mellem Øst og Vest, mellem Borgerkrigene i Kalifatets Indre og Kampen mod Frankerne, var Nureddin henvist til udelukkende at vende Blikket mod Vest og Syd, og han blev derfor Korsfarerne en endnu farligere Modstander end Forgængeren. Og med priselig Forstaaelse af denne Opgaves Betydning undlod Broderen Sajfeddin at lægge ham Hindringer i Vejen ved en af de Broderkrige, der ellers under Datidens politiske Forhold altid var Reglen.

Nureddins Karakter.

Nureddin var ikke alene betydelig som Hærfører og Statsmand, men tillige en Personlighed af en sjælden moralsk Lødighed, og han bragte derfor ind i Muhammedanernes Kamp den Idealitet, uden hvilken intet Menneskeværk lykkes. I sin personlige Vandel genoplivede han Traditionerne fra Islams bedste Tid; ligesom Kalifen Omar var han asketisk overfor sig selv, og da hans Hustru en Gang klagede over hans Knaphed, anviste han hende Indtægterne af tre Butikker i Emesa, som var hans Privatejendom; iøvrigt regnede han sig selv kun som Bestyrer af offenlige Midler, der tilhørte hele den muhammedanske Menighed og derfor kun burde bruges til Islams Fremme, ikke til Hofholdning og anden privat Luksus. Og denne selvfornægtende Holdning gjorde et saa meget dybere Indtryk, som netop paa denne Tid det moralske Forfald blandt de kristne Lensherrer traadte stadig stærkere frem.

Det 2. Korstog 1147-49.

Det *andet Korstogs* Forløb blev det bedste Bevis paa denne Opløsning. Kong Ludvig VII af Frankrig og den tyske Konge Konrad III havde begivet sig af Sted i Spidsen for en mægtig Hær; ganske vist blev denne stærkt medtaget af de tyrkiske Strejfryttere under Marschen gennem Lilleasien, dog var det endnu en meget anseelig Skare, de to kristne Konger raadede over, da de i Sommeren 1148 naaede Syrien. Efter at have modtaget yderligere Forstærkning af de Pilgrimme, der havde valgt Søvejen, besluttede man sig til at angribe Damaskus. Her herskede den dygtige Muineddin Anaz, der havde gennemgaaet den sædvanlige Udvikling fra Førsteminister (Atabeg) til selvstændig Hersker, og denne sendte straks Bud om Hjælp baade til Nureddin og til Broderen Sajfeddin. Med stor diplomatisk Snedighed fik han tillige forestillet de kristne Fyrster, der allerede havde fast Fod i Palæstina, at det ingenlunde var i deres Interesse at støtte de nyankomne Korsfarere, og da hos hine de politiske Hensyn forlængst havde fortrængt de religiøse, fandt hans Ord villige Øren. Dels direkte ved forræderske Raad, dels indirekte ved Nølen og Uvilje fra de Kristne i Palæstina blev det andet Korstogs Hær bragt i en saadan Forfatning, at den begyndte Belejring af Damaskus maatte opgives, og den natlige Bortmarsch fra Byen blev mere en Flugt end et Tilbagetog. Dermed var det andet Korstog faktisk forbi, og Muhammedanerne kunde nu paa deres Side gaa angrebsvis til Værks.

Korsfarernes Angreb paa Damaskus.

Korsfarerne maa vige.

Nureddin tager Damaskus.

Kort Tid efter døde Muineddin, og de nye Magthavere i Damaskus begyndte at gøre gode Miner til Frankerne. Dette førte til, at Nureddin 1154 tog Byen, og med denne Stad som Udgangspunkt omspændte han nu ved sine talrige Erobringer de frankiske Besiddelser paa Kysten fra alle Sider. Men saalænge disse havde uhindret Forbindelse til Søs, var de ubetvingelige, og fra Søsiden kunde

Muhammedanerne kun angribe med Ægypten som militær Basis. Det var derfor et ganske simpelt strategisk Hensyn, der tvang Nureddin til for den hellige Krigs Skyld at blande sig i Ægyptens Anliggender.

Nûreddin blander sig i de ægyptiske Forhold for at faa Samagt til Kamp mod Korsfarerne.

Her herskede af Navn (1160—71) *el-Adid-lidinillah*, den sidste af det fatimidiske Dynasti; den virkelige Magt var i Hænderne paa de forskellige Ministre. I 1169 benyttede Nureddin, efter flere mindre Tog, den Lejlighed, som et stort frankisk Angreb paa Ægypten frembød; han sendte en Hjælpehær af Sted under Asadeddin, og da det ved dennes Ankomst til Nillandet viste sig, at de ægyptiske Magthavere intrigerede baade mod Syrerne og Frankerne og søgte at spille disse ud mod hverandre, tog Asadeddin resolut Styrelsen af Landet i sin Haand. Imidlertid døde han umiddelbart efter, men da rejste der sig en Arvtager, der paa den mest glimrende Maade skulde fuldende ikke alene det her begyndte, men hele Zenkis og Nureddins store Værk i Kampen mod Frankerne.

Salah-eddin ibn Ejjub bliver Fører for Nûreddins Hær i Ægypten og tager Magten der 1171.

Nureddin havde i sin Tjeneste haft to kurdiske Brødre, den ovennævnte Asadeddin Schirkuh og hans Broder Nedjmeddin Ejjub. Da Asadeddin blev sendt til Ægypten, fik hans Brodersøn *Saladin**) Befaling til at drage med. Lidet anede den unge Emir, at Nillandet skulde blive hans Storheds Vugge, og han fortalte selv senere, at det ikke var med hans gode Vilje, at han havde fulgt sin Onkel. Ved dennes pludselige Død greb Saladin imidlertid straks ind og overtog Ledelsen, idet han ved en Række kloge Forholdsregler hindrede, at dette Personskifte medførte nogen Rystelse, og det frankiske Angreb paa Damiette blev afslaaet. Da Kalifen el-Adid-lidinillah kort efter døde, gjorde Saladin, der som Kurder selv var Sunnit, Ende paa Schiiternes Herredømme i Ægypten ved at lade Fredagsbønnen læse for den abbasidiske Kalif; den virkelige Magt beholdt han selv.

Tvist mellem Nûreddin og Saladin.

Det var nu ikke med udelt Begejstring, at Nureddin var Vidne til den personlige Fremgang, Saladin havde i Ægypten. Denne havde ogsaa en meget tydelig Fornemmelse heraf, og om et Samarbejde mellem de to kunde der heller ikke blive Tale. Dette viste sig, da Nureddin besluttede at rette et Angreb mod de frankiske Fæstninger Syd for det døde Hav, der dannede en alvorlig Hindring for Forbindelsen mellem Syrien og Ægypten, navnlig Borgen Kerak, og dertil forlangte sin Lensmand Saladins Hjælp. Thi denne mente, at det kunde være meget godt, om der foreløbig ikke var altfor nem Passage fra Nureddins til hans Besiddelser, og søgte derfor ved allehaande Udflugter at unddrage sig sin Vasalpligt. Tilsidst blev Spændingen saa stærk, at Nureddin paatænkte et formeligt Angreb paa Ægypten; da blev han bortrevet af en Halssygdom (Maj 1174).

Nûreddin dør 1174.

Saladin bliver Hersker baade over Syrien og Ægypten.

Det var anden Gang, at Døden gjorde Plads for Saladin, og denne forfulgte sit Held. Nureddins mindreaarige Søn Ismael blev fortrængt fra Damaskus, og snart stod Saladin i Spidsen for et Rige, der omfattede omtrent alle Nureddins Besiddelser og Ægypten. Netop paa Grund af dette Riges geografiske Natur maatte Kampen mod Frankerne i Jerusalem og Kyststæderne for Saladin blive den første og vigtigste Opgave, og den kom til at udfylde omtrent hele hans Liv.

*) Den korrekte Form af Navnet er Salâh-eddin („Troens Renhed"); hans fulde Navn var Salah-eddin Jusuf ibn Ejjub. Lessings „Nathan der Weise" har giort Navnet Saladin gængse med Tonen urigtig paa første Stavelse.

Saladin Korstogstidens største Mand

Saladin er Korstogsperiodens mest straalende Skikkelse. Med Nureddins Rige overtog han ogsaa dennes politiske Opgave, at gøre Ende paa Frankerherredømmet i Syrien, og til dennes Løsning medbragte han sjældne Herskergaver; besindig i at lægge sine Planer var han tapper, ja dumdristig i deres Udførelse, og skaansom i Medgang var han udholdende og aldrig forsagende i Modgang; han dømte alle mildt undtagen sig selv, og hans Gavmildhed var ubegrænset. En arabisk Historiker beretter, at han ved sin Død kun efterlod ganske faa Guldstykker, men at han paa den anden Side alene under Belejringen af Acre havde bortgivet 18000 Heste foruden en Mængde Kameler, Klæder, Vaaben og rede Penge. Der er i Saladins overlegne Sagtmodighed og i hans ligegyldige Kasten om sig med Penge et Træk af pessimistisk Menneskeforagt: Folk var jo nu en Gang ikke saaledes, at det kunde nytte at stille store Fordringer til dem, og naar man kunde gøre dem saa glade med det usle Guld, hvorfor saa forholde dem den Fornøjelse?

287. Borgen Kerak.
(Efter Heyck.)

Saladins Eftermæle i Europa.

Fjenders Dom er ikke den daarligste Maalestok for en historisk Personligheds Værd. Ogsaa Frankerne fik et ærefrygtindgydende Indtryk af Saladin, i hvis Fremtræden de vindende Egenskaber hos Mennesket kun forøgede Glansen hos Herskeren; selve Riddervæsnets Ideal, Foreningen af Tapperhed, Fromhed og Godhed, var jo her næsten levendegjort, og de hjemvendende Pilgrimme spredte ud over Europa Frasagnene om Saracenernes store Sultan. Walther v. d. Vogelweide priste „den gavmilde Saladin, som sagde, at Kongernes Hænder skulde være hullede"; Dante satte ham i „*Divina Commedia*" blandt de ædle Hedninge. I den nyere Litteratur har Lessing i „Nathan der Weise" rejst Saladin et kostbart Mindesmærke, og den moderne historiske Kritik har — en mærkelig Undtagelse! — intet fundet at ændre eller slette af de skønne Træk i det Billed, som dér er bleven tegnet.

288. Arabisk Hest. Offergave til den sabæiske Gudinde Dhat-Baadan.
(Indskrift: Dhat-Baadans Hest, Gave fra Lobelatht.)
Mærk det lige Kryds og den svære Underhals
(Efter Grimme.)

Først maatte Saladin naturligvis sikre

Saladin angriber Frankerne, men bliver slaaet ved Ramleh 1177.

sig de faste Punkter i Nureddins Rige i Syrien, og han slog den Hær, som fra Mosul blev sendt imod ham. Dernæst vendte han sig mod Frankerne, men i 1177 led han et stort Nederlag ved Ramleh; det var her, som saa ofte i Korstogskrigene, de kristne Panserrytteres Overlegenhed, der gjorde Udslaget. Kampenes Udfald beroede hovedsagelig paa Rytteriet, men de muhammedanske Ryttere, der paa gammel arabisk Vis var lette og hurtige, væbnede med Sværd og med den spinkle, elastiske Beduinlanse, kunde ikke paa deres smaa Heste staa sig mod de tunge, frankiske Riddere, paa hvis lukkede Hjælme og svære Pansere de bøjelige arabiske Lanser prellede fuldstændig af. For Muhammedanerne var det kun stor Overvægt i Tal eller særlig gunstige Terrænforhold – som i Slaget ved Hittin — der aabnede Mulighed for Sejr. Fodfolkskampene var her som endnu overalt i Europa af underordnet Betydning; det var først senere de osmanniske Tyrker, der gjorde Infanteriet til det afgørende Vaaben.

Saladin vinder Magt.

Det lykkedes dog snart at genoprette Følgerne af Nederlaget, og i de følgende Aar fæstnede Saladin yderligere sin Magt. Han havde imidlertid taget Titlen Sultan og dermed officielt sagt sig løs fra enhver Forpligtelse overfor Nureddins Æt; derimod opretholdt han med Vilje den foregivne Afhængighed af Kalifen i Bagdad; i Kampen mod Frankerne fremstillede han sig som Vaabendrager for hele den islamitiske Menigheds religiøse Overhoved. Vi har en Række Indberetninger fra Saladin til „den høje Divan" ɔ: Kalifens Statsraad i Bagdad, og i flere af disse Aktstykker paakalder han Kalifens Mellemkomst overfor Lensfyrsterne i Mosul og andet Steds, som hindrede ham i hans Foretagender mod de Vantro. Den daværende Kalif, *en-Nasir-lidinillah* (1180—1225) var den sidste Abbaside, som virkelig med Held søgte at give Kalifatet en Del af dets verdslige Magt tilbage, og Saladins Bestræbelser for et Samarbejde var derfor ingenlunde helt ørkesløse, om end Nasir paa sædvanlig Abbasidevis svigtede, da det virkelig gjaldt, ved Belejringen af Acre.

289. Borgen Kerak, indvendig.
(Efter Heyck.)

Saladin og Kalifen.

Kongeriget Jerusalems Tilbagegang.

De kristne Konger af Jerusalem havde paa Grund af indre politiske Forhold ikke lagt Saladins hurtige Magtforøgelse synderlige Hindringer i Vejen. Samme Aar som Nureddin døde Kong Amalrik, af Araberne kaldet Murri (efter Navnets franske Form Amaury), og hans spedalske Søn Balduin IV regerede kun kort. Da ogsaa dennes umyndige Søn Balduin V snart efter døde, gjorde Moderen,

Sibylle sin Elsker Guy de Lusignan, en smuk men højst ubetydelig Mand, til Konge i Jerusalem. Den tidligere Fyrste af Antiokia, Rainaud de Chatillon, blev dennes Lensmand i Slottet Kerak Syd for det døde Hav, og fraregnet Markgrev Konrad af Montferrat, der kommanderede i Tyrus, blev han Saladins eneste virksomme Fjende. *Konrad af Montferrat.*

Den 4. og 5. Juli 1187 lykkedes det Saladin i en to Dages Kamp ved *Hittin*, en Høj Vest for Tiberias, at tilføje Frankerne det afgørende Nederlag; baade Kong Guy og Rainaud og en Mængde andre kristne Fyrster blev fangne; Frankernes Styrke opgives af nogle til 63 000, af hvilke de mistede henved Halvdelen. Fangerne behandledes mildt; kun Rainaud samt alle fangne Tempelherrer og Johanniterriddere blev undtagne fra den almindelige Amnesti; Rainaud havde Saladin forlængst svoret at dræbe, og mod de to Ridderordner førte han en principiel Udryddelseskrig, idet han med rigtigt militært Blik skelnede mellem disse og de almindelige Korsfarere, der ankom om Foraaret for at vende hjem efter Sommerens Forløb. *Saladins Sejr ved Hittin 1187.*

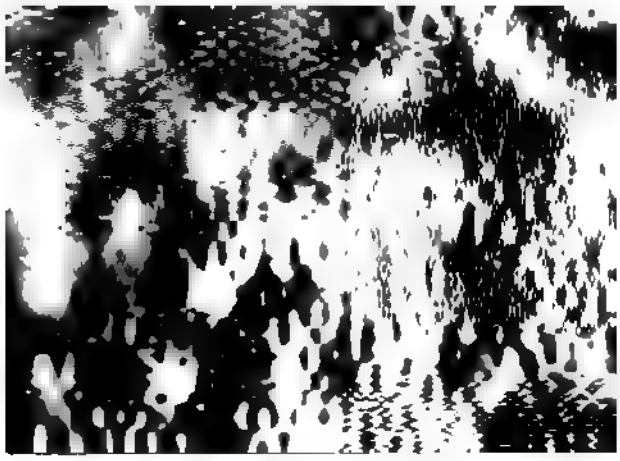

290. Davidsborgen i Jerusalem, set fra Byen.
(Efter Heyck.)

Sejren ved Hittin bragte store Følger; hurtig efter hverandre faldt nu Acre, Askalon, Gaza, Nablus og endelig, 2. Oktober 1187, selve *Jerusalem*. Ogsaa her gik Saladin frem med sin sædvanlige Mildhed, ja da de kristne Skippere ikke vilde føre Flygtningene hjem fra de syriske og ægyptiske Havnestæder, fordi de ikke kunde betale den fulde Fragt, tvang Saladin de græske Sømænd til at sætte Fordringerne ned; Menneskelighedens Bud forenedes her med Klogskabens: det var naturligvis Sultanen kærere at vide de løskøbte Franker i god Behold hinsides Havet, end at have dem som en hjælpeløs og fortvivlet Hob i sit eget Land. *Saladin tager Jerusalem 1187. Hans Mildhed mod de Overvundne.*

Budskabet om den hellige Bys Fald fremkaldte, som venteligt var, det største Røre overalt i Europa. Trods de stærke indre politiske Modsætninger kom, som umiddelbart Svar paa Tiltale, *det tredje Korstog* istand, og det første strategiske Maal for dette blev Generobringen af Acre. Den tidligere Konge af Jerusalem, Guy de Lusignan, havde -- paa Trods af sit Løfte om at forlade Syrien — først søgt at sætte sig fast i Tyrus, men da Markgrev Konrad ikke var tilsinds at vige ham Pladsen, rettede han sine Planer mod Acre, og denne Plads blev da Maalet for Korsfarernes Angreb. *Det 3. Korstog 1187-92.*

Til Lands nærmede sig den gamle tyske Kejser Frederik Barbarossa; med Sultanen af Konja havde denne i Forvejen truffet Aftaler om Gennemmarsch

Frederik Barbarossas Kamp mod Konja-Sultanen og Død 1190.

gennem hans Land og Forplejning for sin Hær; men disse Aftaler blev ikke holdte, og efter en Række haarde Kampe i Maj 1190 indtog Kejserens tapre Søn, Hertug Frederik, Byen. Men hele det tyske Korstog blev et Slag i Luften; thi kort Tid efter druknede den gamle Kejser i Floden Salef (Oldtidens Kalykadnos); hans Hær var paa Toget bleven stærkt medtaget, og de Rester, hvormed Sønnen udenfor Acre forenede sig med de andre Korsfarere, gik fuldstændig op i disse; ogsaa en Del danske Korsfarere kom til at deltage i Belejringen af denne By.

Korsfarerne belejrer Acre 1190—91

I Acre kommanderede den djærve Emir Behaeddin Karakusch; underligt nok er denne paa Grund af sin Forkærlighed for sære og ironiske Udtryk af den orientalske Folkedigtning bleven mindet som Typen paa en halvvejs naragtig Person, hos hvem Snuhed og Dumhed er parret, og han er senere bleven slaaet sammen med den tyrkiske Uglspil, Karagöz eller Chodja Nasreddin. I Virkeligheden var han alt andet end en Nar, og Saladin betroede ham med Forkærlighed de vanskeligste Poster. Belejringen af Acre trak i Langdrag, og udenom de kristne Belejreres Kres drog nu Saladin med sin Hjælpehær en ny Ring, saa at Frankerne kom mellem dobbelt Ild. Men iblandt de muhammedanske Fyrster var der megen Sløjhed, og kun med Møje kunde den utrættelige Saladin holde sammen paa sine Skarer; forgæves sendte han Bud paa Bud til Bagdad og til Fyrsterne i Østen om at hjælpe til for ved en sidste fælles Kraftanstrængelse at drive Frankerne ud i Havet. De vendte det døve Øre til, og da i Foraaret Filip August af Frankrig og Richard Løvehjærte af England ankom foran Acre, var Byens Skæbne beseglet; 12. Juli 1191 erobrede Frankerne Acre.

Saladin indestutter Belejrerne.

Filip August af Frankrig og Richard Løvehjærte kommer og indtager Acre.

291. Den gyldne Port. Jerusalem.

Med feberagtig Hast rustede Saladin sig nu til at modtage Korsfarerne foran Jerusalem. Men Faren drev over; Kong Richard opgav efter nøjere Undersøgelse af Fæstningsværkerne at angribe Byen, og den indre Splid mellem de to vesteuropæiske Fyrster lammede Korsfarerne. Saladin sluttede en Vaabenstilstand

med Kong Richard, og denne vendte hjem til Europa — til Fangenskab og nye Eventyr. Allerede i Foraaret havde en Fedawis Dolk ramt Markgrev Konrad, og dermed var Muligheden for at rejse et nyt, varigt Frankerherredømme i Syrien udslukket. Det kunde nu vare længere eller kortere, inden Korsfarerfanen sank over den sidste Borg — i Virkeligheden blev det lige et Hundredaar —, men selve Korstogstanken ophørte efter det kun halvt fuldendte tredje Korstog at have praktisk Betydning. Sultan Saladin havde løst sin Livsopgave.

Korsfarer-Angreb paa Jerusalem opgives; Kong Richard og Saladin slutter Vaabenhvile.

I Marts 1193 døde Saladin; at han nu betragtede sit Mellemværende med Frankerne som afsluttet, fremgaar ogsaa deraf, at han umiddelbart før sin Død tumlede med store Planer om Tog mod Byzantinerne og til Persien for atter en Gang at samle hele Islams Magt under ét. Men disse Tanker blev aldrig virkeliggjorte; Saladin var den første og den sidste store Mand af Ejjubidernes Æt, og efter hans Død deltes hans Rige mellem hans Broder og hans Sønner, af hvilke det dog kun lykkedes Broderen *el-Melik el-Adil* at fæstne og udbrede sin Magt, og i hele den følgende Menneskealder er Ejjubidernes Historie en Række evindelige indbyrdes Krige, som det kun har liden Interesse at følge i det enkelte.

Saladin dør 1193.

Indbyrdes Kampe mellem Ejjubiderne.

292. Saladins Gravmindе i Damaskus. (Efter Heyck.)

El-Adils Søn, el-Melik el-Kamil (1218—38), arvede efter Faderen Ægypten og Palæstina. Endnu inden Adils Død havde en ny Korsfarerhær under Hertug Leopold af Østrig angrebet Damiette, og 1219 maatte Byen overgive sig. Men Frankernes Mangel paa politisk Sans lod dem ikke forfølge Sejren; Kamil brugte behændig Niloversvømmelsen til at bringe den kristne Hær i en saa vanskelig Stilling, at den maatte opgive sin Erobring mod at faa fri Afmarsch. Det var den pavelige Legat, der havde ledet dette Korstog, og dets uheldige Udfald bidrog meget til at svække den pavelige Autoritet.

Leopold af Østrig angriber Damiette 1219.

En langt farligere Modstander for Kamil blev derimod Pavens Fjende, Frederik II af Hohenstaufen, der landede i Jaffa 1228. Det lykkedes denne kloge Diplomat, der havde tilegnet sig hele den arabiske Kultur, og som brevvekslede med

Det 5. Korstog 1228—29.

Frederik II.s Forlig med Kamil.

arabiske Lærde om filosofiske Spørgsmaal, at opnaa ved Statskløgt, hvad de andre ikke havde opnaaet ved Vaabenmagt. Kamil, der lod sig imponere, afstod ved en godvillig Overenskomst Jerusalem, Bethlehem og Jaffa, samt Forbindelsesvejene mellem disse Punkter og Acre. Det var altsaa ikke nogen egentlig Genoprettelse af Kongeriget Jerusalem, men snarere en Tilsikring af den frie Adgang for de Kristne til de hellige Steder; en Kadi beholdt i Sultanens Navn Styret over de muhammedanske Beboere i Jerusalem, og denne Gang blev det svage Kristenherredømme kun af kort Varighed; efter flere Angreb blev Jerusalem endelig erobret tilbage 1244 af Kamils Søn. Han var ingen Saladin, og denne Gang kom det til at gaa til omtrent som ved Korsfarernes Sejr 1099. Men dermed var det ogsaa Slut; siden da har Jerusalem været i Islams Magt, og den har hørt til de Byer, hvis lykkelige Lod det er ingen Historie at have.

Kamils Søn tager Jerusalem 1244.

Det 6. Korstog 1248—54.

Faa Aar senere gjorde den fromme franske Konge Ludvig IX endnu et Korstogsforsøg og besluttede ogsaa at begynde med et Angreb paa Damiette. I Forvejen var der truffet omfattende diplomatiske Forberedelser og blandt andet sendt et Gesandtskab til Mongolerne med Forsøg paa at bringe et Samarbejde i Stand. Man vidste i Europa, at disse var Islams Fjender, men tillige levede i den almindelige Bevidsthed Forestillingen om den mystiske *Præstekonge Johannes,* der havde et kristent Rige fjærnt i Øst og som man skulde søge at komme i Forbindelse med. Den historiske Kærne i denne Sagnforestilling, der holder sig helt ned til det 17. Aarh. og som ender med at blive stedfæstet i Abessinien, synes at have været en vag Efterretning om et lille nestoriansk Rige i Kaschgar; dette gik imidlertid allerede til Grunde før Aar 1200 og fik aldrig større politisk Betydning. Sendemændene, som Kong Ludvig sendte til den mongolske Chan, medbragte tillige den naive Instruks, at de ogsaa skulde virke for den kristne Mission; de udsendte Munke naaede ogsaa deres Bestemmelsessted og kom velbeholdne hjem igen uden dog at have udrettet noget, hverken som Diplomater eller Missionærer.

Ludvig den Helliges Sendefærd til Mongolerne.

Præstekongen Johannes.

293. Saladins Grav med Dækkæde.
(Efter Heyck.)

I Ægypten regerede paa denne Tid Kamils Brodersøn *es-Salih Ejjub* (1240—

49). Ved et uventet Angreb tog Frankerne Damiette, og samtidig med at de brød op herfra for at gaa løs paa Kairo, døde Sultanen. Skønt Forholdene saaledes til en Begyndelse havde formet sig uventet gunstig, faldt dog den fromme Konges Tog ud til slet intet. Det kom overhovedet ikke til nogen afgørende Kamp, og da Franskmændene omsider maatte vige tilbage mod Damiette, var allerede deres Skæbne afgjort; stadige Skærmysler mindskede deres Tal; der udbrød Sygdom i Hæren, og tilsidst var der for overhovedet at redde Livet kun et tilbage — at overgive sig. I Fangenskabet blev Ludvig Vidne til de blodige Stridigheder, der nu udbrød i Ægypten, og som førte til den sidste ejjubidiske Tronarvings Mord, hvorefter *Mamlukerne* o: den tidligere Sultangarde tilrev sig Magten. Kun ved at yde meget store Pengesummer, som Ludvig for største Delen laante hos de rige Tempelherrer, skaffede han sig og sine Folk Friheden. Først 1254 vendte han efter et længere Ophold i Acre og andre Steder i Palæstina hjem til Frankrig. Aar 1270 gjorde Ludvig et nyt mislykket Korstogsforsøg, denne Gang mod Tunis, og døde under dette af Sygdom. 1291 faldt Acre, den sidste med Vaabenmagt hævdede kristne Besiddelse i Syrien. Korstogstanken, en Gang hele den europæiske Kristenheds begejstrende Fællesidé, gaar uden Sang og Klang ud af Historien.

Ludvig den Hellige angriber Ægypten.

Det 7. Korstog. Ludvig den Helliges Angreb paa Tunis 1270.

Medens Ejjubiderne i Løbet af det 13. Aarh.s første Halvdel kæmpede indbyrdes i Syrien og ved Eufrat, havde det lille seldjukiske Rige omkring Konja, som ved alle de Korsfarertog, der kom til Lands, havde taget det første Stød af for Islam, en kortvarig men smuk Blomstringstid. Højst naaede det under Kylydj Arslan II.s Sønnesøn *Aladdin Kaikobad* (1219—36). Han havde som Prins opholdt sig i elleve Aar i Byzans, og havde her gjort Bekendtskab med vesterlandsk Kunst, og da han kom paa Tronen, gav han den Byggelyst, han delte med saa mange tyrkiske Fyrster, fuldstændig frie Tøjler. Konja blev under ham en af Orientens smukkeste Byer med et Utal af Moskeer, Skoler, Bade og Mindesmærker. Det osmanniske Folk har endnu bevaret Mindet om den byggelystne Hersker, og alle større middelalderlige Levninger i det indre Lilleasien henføres regelmæssig til Kaikobad. Tillige virkede han som Beskytter af Videnskab og Litteratur, og persiske Digtere fandt gæstfri Modtagelse ved hans Hof; den Afhængighed, som tyrkisk Aandsliv har staaet i til persisk Digtekunst lige til vor Tid, tog sin første Begyndelse under Seldjukerne i Konja. Kaikobads Livsværk fik en brat Ende; han blev myrdet af sin egen Søn, og følgende Tiders Borgerkrige og mongolske Indfald gjorde det af med Sultanatet i Konja. Det blev et halvt Aarhundrede senere de osmanniske Tyrker forbeholdt at tage den politiske Arv op, som deres seldjukiske Fættere havde efterladt, og at skabe en Stat, i hvilken i senere Aarhundreder hele Islams politiske Betydning kom til at samle sig.

Seldjukerne i Konja.

Kaikobads Byggelyst.

* * *

Fra Islams Kamp med Frankerne under Korstogene vender vi tilbage i Tiden for at følge de Begivenheder, der imidlertid foregik i Kalifatets Indre. Det vil da blive klart, hvorledes, som allerede fremhævet, Korstogene, der i den sam-

Kampe i Kalifatets Indre.

tidige europæiske Bevidsthed stod som Nummer et paa Verdenspolitikkens Dagsorden, i den orientalske Opfattelse kun blev en enkelt af de mange blodige Landeplager, der hjemsøgte Islams Lande, og det endda hverken den værste eller den varigste.

Melikschahs Rige splittes. Seldjukerne havde fortrængt Bujiderne, men efter Melikschahs Død 1092 splittedes ogsaa hint Dynastis Magt. Af Melikschahs Sønner var den dygtigste *Sindjar.* *Sindjar,* og da denne under Tronstridighederne mellem de andre Brødre fik Lov at beholde det ham anviste Len Korasan i Ro, udviklede han her en anseelig Magt, der imidlertid efterhaanden svækkedes ved stadige Kampe med de østlige og nordlige Naboer.

Folkerøret i Østasien skyder Tyrkerne mod Vest. I det 12. Aarh.s lange Række blodige Krige i disse Egne er Foranledningen altid den samme; ved de voksende indre Rørelser i Østasien mellem Kinesere og Mongoler skydes de tyrkiske Stammer, der har levet som Naboer til disse, stadig længere mod Vest, ind paa Islams Omraade; disse Tyrker, der kun fik politisk Betydning ved det seldjukiske Riges Opløsning, som gav enkelte, ærgærrige og dygtige Høvdinger rig Lejlighed til at fiske i de oprørte Vande, blev saaledes selv en Slags Forløbere for den større og endnu mere ødelæggende mongolske Vandring mod Vest. Det er værd at lægge Mærke til under hele det politiske Virvar paa Islams Landeje i Middelalderens Slutning, hvorledes det tyrkiske Element stadig gør sig gældende paa alle ledende Poster. Noget selvstændigt Kulturarbejde kan Tyrkerne ikke opvise, med delvis Undtagelse af Sultanatet Konja og i senere Tid de osmanniske Tyrker, men alle de *Tyrkiske Herskere i de islamitiske Riger.* vekslende Dynastiers Grundlæggere tilhører den tyrkiske Race: Bujiderne, Seldjukerne, Gaznaviderne, Mamlukerne i Ægypten, Fyrsterne i Chovaresm, Mogulerne i Indien o. s. v., alle er de Tyrker, ja nogle har endog villet gøre selve Mongolerfyrsten Djingischan til en født Tyrk; Ejjubiderne med deres kurdiske Afstamning staar som den eneste Undtagelse. Naturligvis skyldes denne Overvægt af den tyrkiske Nationalitet i alle Førerstillinger Racens umiskendelige militære Egenskaber; men det er med det samme givet, at de Begivenheder, som de kom til at lede og lægge Navn til, mere blev af krigshistorisk Interesse *De golde Kampe.* end af kulturhistorisk Værd. De Hundredtusinder af Menneskeliv, der gik med i dette Aarhundredes talrige og blodige Krige, var i Grunden fuldstændig spildte; der skete meget, og Tiderne var bevægede, men bagefter var det, som om intet overhovedet var sket; vel gav de nedtrampede Sædemarker paany Grøde, og de afbrændte Byer hævede sig atter af Gruset, og de Efterlevende efter Blodbadene avlede nye Slægter, men dermed var man altsaa bestandig lige vidt. Saaledes blev Islam staaende eller rettere gik tilbage ved det stadige indre Kraftspild, medens Europa samtidig gik frem; endnu under Korstogene kunde Østen repræsentere Kulturen, medens Vesten var Barbariet, men allerede et Aarhundrede senere, da Renæssancen spirede frem i Sydeuropa, var Forholdet vendt fuldstændig om, og Islam kom paa Grund af de manglende Egenskaber i de Racer, som bar denne Religion frem, aldrig mere til at indhente det tabte.

Chovaresm-Riget. Sindjars farligste Fjende var Lensmændene i Chovaresm (det senere Chanat Chiva); her havde en Høvding ved Navn Muhammed ibn Anuschtegin faaet

Len med den for hans faktiske Uafhængighed betegnende Titel „*Chovaresm-schah*“ (Konge af Ch.), og dennes Søn *Atsyz* (1128—56) traadte i et fjendligt Forhold til Sindjar. Omtrent samtidig blev denne slaaet af de østfra indtrængende tyrkiske *Kara-chitai*'er, og denne Svækkelse af den seldjukiske Magt blev derefter den indirekte Foranledning til, at *Ghuriderne* (mellem Herat og Kandahar), der havde været Lensmænd af det endnu stadig eksisterende, men ret upaaagtede gaznavidiske Dynasti, rejste sig mod dette. Gaznas fuldstændige Ødelæggelse 1150 bevirkede, at Dynastiet trak sig tilbage hinsides Indus og opslog sin Residens i Lahore. De tyrkiske Riger i Indien kom i den følgende Tid til at ligge i forholdsvis Tryghed for de Storme, som nu skulde bryde ud over hele Vestasien. For den almindelige Kulturhistorie fik disse Riger kun Betydning ved den pragtfulde Arkitektur, som her udviklede sig, og hvorom de talrige Mindesmærker navnlig i Delhi og Agra endnu bærer Vidne. Den islamitiske Kunst indgik som nævnt her en lykkelig Forening med den indiske; dennes Tilbøjelighed til det umaadelige og kæmpemæssige blev under Skønhedsreglernes Tvang omsat til Værdighed og Majestæt, og den islamitiske Kunst, der i Vesten undertiden henfaldt til det bizarre, blev paa indisk Jordbund enkelt, klar og ren i sine Linjer.

Karachitaier og Ghuridér.

Gaznavi-derne trænges til Indien.

294. Stormogulens Sejrssøjle. Delhi.
(Efter Fotogræf.)

Efter Sindjars Død 1157 kom det politiske Tyngdepunkt stadig mere til at ligge i Chovaresm, som tilsidst under Atsyz' Sønnesøns Søn, *Muhammed ibn Takasch* (1200—21) blev den ledende Stormagt i Islams østlige Lande. Med Byen Chovaresm som Hovedstad strakte hans Rige sig fra det kaspiske Hav til Indien og fra hinsides Floden Oxus til den persiske Havbugt, det vil sige, det omfattede omtrent hele det nuværende Persien, Afghanistan og russisk Turkestan. Blandt hans Modstandere var om ikke den farligste, saa dog den mest vedholdende selve den abbasidiske Kalif *en-Nasir lidinillah* (1180—1225). Med en utrættelig Iver, som virkelig havde været en bedre Sag værdig, arbejdede denne paa at sikre sig politisk Uafhængighed og udvide sin verdslige Magt, ved Vaaben, hvor disse kunde strække til, ellers ved Intriger og ved at nytte de sidste Rester af Kalifnavnets religiøse Autoritet; Saladin havde han undladt at hjælpe, da det kneb haardest i dennes Kamp mod de Vantro, men til egen For-

Chovaresm-Schahen i Kamp med Kalifen Nasir.

del var han altid rede til at pukke paa Kalifatets Værdighed. Hvor han formaaede det, søgte han at hindre, at nogen enkelt Magthaver fik Overvægt, men under Tvang var han rede til at give hvadsomhelst sin officielle Godkendelse. Mod Chovaresmschahen Muhammed intrigerede han bestandig, og tilsidst besluttede denne at tage Hævn herfor. Men det var ham ikke nok at ramme Nasir personlig, han vilde tillige gøre Ende paa hele det abbasidiske Herskerhus; i den Anledning sammenkaldte han en Del ansete Ulema'er (Kendere af den kanoniske Ret) og forelagde dem det Spørgsmaal, om en Snigmorder som Nasir — denne havde netop faaet Assassinerne til at myrde Muhammeds Forbundsfælle i Hamadan — fortjente at bevare Stillingen som Islams Overhoved, og om ikke Abbasidernes Hævdelse af Kalifværdigheden idethele byggede paa en Tilsnigelse. Denne Muhammeds Fremgangsmaade blev en Forløber for, hvad der senere blandt de osmanniske Tyrker blev statsretslig Praksis: en Kendelse fra Ulemaernes Kollegium staar over selve den uindskrænkede Sultan. Den af Muhammed sammenkaldte teologiske Ret dømte naturligvis som han ønskede og erklærede, at en vis Ala-el-mulk, en Efterkommer af Ali, var den retmæssige Arving til Kalifatet. Den talrige schiitiske Befolkning i Persien hilste, som venteligt var, denne Afgørelse med Glæde; men da Vaabnene skulde give Ulemaernes Kendelse praktisk Gyldighed, glippede det. Vel vilde Nasirs febrilske Forsvarsforanstaltninger i Bagdad ikke have slaaet til overfor Chovaresmschahens overlegne Magt, men da denne sent paa Efteraaret 1217 førte sin Hær mod Kalifens Hovedstad, indtraf der ved Overgangen over de mediske Bjærgpasser en meget tidlig og stræng Vinter, og da Muhammed vilde trodse Naturmagterne og fortsætte Marschen, blev Resultatet kun, at en stor Del af Hæren gik ynkelig til Grunde. Schahen maatte da opgive Forsøget for denne Sinde og gaa tilbage til Landet hinsides Oxus for at samle en ny Hær mod Bagdad.

Schahen vil have Hævn over Nasir.

Ulemaerne frakender Nasir Kalif. værdigheden.

Muhammeds Vintertog mod Nasir 1217.

Men Tanken om dette Felttog blev aldrig til Virkelighed. Thi nu kom der Øst fra en ny og farligere Fjende — *Mongolerne*, som hidtil havde ført en ubemærket Tilværelse i deres Hjemstavn i Sydsibirien og Vestkina; de lededes den Gang af et af de største men mest barbariske Militærgenier, der har levet, *Djingis-chan*. Denne, der egenlig hed Temudjin (Navnet Djingis-chan betyder efter nogle Forklaringer blot „den mægtige Chan"), havde, efter at være begyndt som simpel Stammehøvding, ved en Række fortsatte Erobringer, først mindre saa større, svunget sig op til Herre over største Delen af Midt- og Østasien. Med Chovaresmschahen havde han først holdt en venskabelig Forbindelse, men da han, efter at have erobret Karachitaiernes Rige, var bleven dennes umiddelbare Nabo, var det i Grunden kun et Tidsspørgsmaal, naar de to mægtige Herskere maatte støde fjendlig sammen. I denne politiske Modstilling mente Kalifen Nasir at se et Middel til at afværge den Fare, der truede ham selv; han sendte Sendemænd til Djingis-chan og tilskyndede denne til Krig mod Schahen af Chovaresm. Denne Forbrydelse, som en senere historisk Kritik ikke har kunnet modbevise, skulde blive frygtelig skæbnesvanger; det var Islams eget Overhoved, der her til Værn mod ganske vist en Fjende, men dog en Trosfælle, indkaldte den Magt, der skulde bringe de forfærdeligste Ulykker over hele Is-

Mongolerne kommer frem.

Djingis-chan.

Kalifenægger Djingis-chan mod Chovaresm.

lam. Den historiske Retfærdighed ramte ogsaa selve Abbasideslægten, men dette blev dog kun en ringe Bod for den Rædsel og Gru, som nu kom over Landene. Vel havde, som alt fremhævet, Sammenstødet mellem Chovaresmschahen og Mongolerfyrsten næppe været til at undgaa, men Kalifens moralske Brøde bliver derfor ikke mindre. Ogsaa nu skulde det erfares, hvor langt lettere det er at mane de onde Aander frem end atter at bringe dem til at forsvinde.

Muhammed taber Modet og dør 1221.

Muhammed ibn Takasch havde hele sit Liv igennem været Lykkens forkælede Yndling. Derfor begyndte han ogsaa med at undervurdere sin Modstander for straks efter det første Sammenstød, som fandt Sted 1219, og som kun ved hans Søn Djelal-eddins Tapperhed hindredes i at blive et Nederlag, at synke hen i

295-96. Broncestatuetter af indiske Ryttere.
(Efter Birwood.)

fortvivlet Selvopgivelse. Schahens personlige Deltagelse i Krigen i de følgende Aar blev dels en rædselslammet Afventen af Fjendens Initiativ, dels en ængstelig Omflakken fra Sted til Sted, til han paa en fjærn og utilgængelig Ø ude i det kaspiske Hav tilsidst fandt et endeligt Tilflugtssted, hvor han syg paa Sjæl og Legeme kunde ende sit Liv 1221.

Mongolernes Krigsførelse.

Imidlertid havde Djingis-chan med den store Feltherres Blanding af hensynsløs Dristighed og systematisk Forsigtighed ladet sine Skarer rykke frem mod Vest. Mongolernes Hovedstyrke var buevæbnede Ryttere, som paa deres smaa og uanseelige men udholdende Heste fór frem med en utrolig Hastighed; foran Hovedkolonnerne færdedes talrige smaa selvstændige Skarer, der fri for alt Tros og andet Paahæng var særlig uhindrede i deres Fart og som derfor kunde sprede sig over vide Strækninger og danne et levende Forhæng, der skjulte alle Hærens Bevægelser. Men det mest virksomme Vaaben for denne

Rædslen for Mongolerne. farlige Fjende blev dog selve den Rædsel, der snart kom til at staa om Mongolernavnet, og som virkede rent ud lammende paa alt Mod og Virkedrift. De arabiske Historikere fortæller, betagne halvvejs af Uhygge, halvvejs af uforstaaende Undren, en Mængde Træk om, hvorledes enkelte mongolske Ryttere kunde trænge ind i en Landsby og hugge hele dens Befolkning ned, den ene efter den anden, uden at nogen vovede at røre sig derimod. Aldrig har noget Folk, der *Mongolsk Grusomhed.* er optraadt i Verdenshistorien som samlet Hær, vist en saa stupid Grusomhed som Mongolerne; de slog ihjel, ikke for derved at opnaa dette eller hint, men blot for at nyde selve den Glæde at dræbe Mennesker. Saa stor en Strækning, som en Mongolerhær kunde spænde over ved Marschen gennem et Land, var viet til den fuldstændigste Ødelæggelse, naar da ikke særlige Hensyn til egen Fordel paalagde Hærens Fører Maadehold; alle Indbyggerne nedsabledes, uanset al Forskel i Alder og Køn, alle Byer brændtes, og alle Spirer til Kultur og *Frygtelige Hærgninger.* Civilisation, Skoler, Biblioteker, Maskiner, tilintetgjordes fuldstændig. Da denne Hærtromle i de følgende Aar førtes adskillige Gange frem og tilbage hen over det nordlige Persien og Afghanistan, forvandledes disse Egne i Løbet af et Aarti til en hel Ørken. I Aarhundreder senere mærkedes i disse Lande Efterveerne af Mongolernes planmæssige Ødelæggelse. I Aarene 1220 og 1221 indtog Djingis-chan Buchara, Samarkand, Chovaresm, Merv, Nischapur og Herat, og i næsten alle disse Byer blev Befolkningen hugget ned til sidste Mand.

Muhammeds Søn Djelal-eddins frugtesløse Kampe (1221—31). Efter Muhammed ibn Takasch' Død optog hans tapre Søn *Djelal-eddin* Kampen mod Mongolerne, med større Kraft end Faderen, men ikke med stort mere Held. Hans tiaarige Regeringstid (1221—31) blev en uafbrudt Omflakken, snart paa Flugt, snart atter til Angreb, i alle Ender og Kanter af det en Gang saa vidtstrakte chovaresmiske Rige; hans vidunderlige personlige Tapperhed gjorde, at de tyrkiske Emirer, med deres disciplinerede Trang til at underordne sig en kraftfuld Hersker, Gang paa Gang flokkedes omkring ham, men overfor den mongolske Magt var alt ridderligt Heltemod unyttigt. Baade Djingis-chan og *Oktai, Djingis-Chans Søn (1227—41).* efter hans Død hans Søn og Efterfølger *Oktai* (1227—41) vilde for enhver Pris hindre, at det chovaresmiske Rige opstod paa ny; i rigtig Værdsættelse af Djelaleddins personlige Betydning satte derfor ogsaa Oktai alt ind paa at faa denne selv i sin Magt; forfulgt af de mongolske Ryttere maatte Flygtningen tilsidst søge Skjul i de uvejsomme Bjærgegne i Kurdistan, men her blev han dræbt af en Kurder, der havde en Broders Død at hævne; dermed var den chovaresmiske Herskerslægts Saga ude.

Mongolernes Angreb paa Lilleasien og Europa. I Løbet af Trediverne af det 13. Aarh. rettede Mongolerne dels deres Angreb mod Lilleasien, hvor det seldjukiske Sultanat i Konja blev undertvunget, dels trængte de Nord om det kaspiske Hav frem gennem hele det sydlige Rusland og forsøgte endog at komme videre mod Vest, indtil de 1241 stansedes ved det store Mandefald ved Liegnitz. Paa dette Tidspunkt stod foruden Midt- og Østasien ogsaa hele Vestasien, med Undtagelse af Syrien, under deres politiske Indflydelse. I Storchanernes fjærne Hovedstad Karakorum afgjordes de vestasi-*Mongolervældet.* atiske Landes Skæbne: Fyrster indsattes og Statholdere veksledes, og Forestillingen om den store Mongolerfyrstes Vælde øgedes med selve Afstanden. Fra

Europa forsøgte som anført Ludvig IX at tilvejebringe et Samarbejde med Mongolerne mod Islam; de var selv Hedninger, men iøvrigt i religiøs Henseende ret ligegyldige, og om Djingis-chan fremhæves endog hans Tolerance.

Mangu (1251—59).

Efter Oktais Død lammedes i nogen Tid Mongolernes Handlekraft ved indre Tronstridigheder, men da det tilsidst lykkedes hans Brodersøn *Mangu* at sikre sig Eneherredømmet (1251—59), udbrød atter en Rædselsperiode for de muhammedanske Lande. Mangu sendte 1253 sin Broder *Chulagu* paa et nyt Tog mod Vest. Chulagu traf sine Forberedelser med den samme omstændelige og planmæssige Forsigtighed, som havde udmærket hans Bedstefader Djingis-chan, hvem han iøvrigt lignede baade i sin Dygtighed som Hærleder og i sin forfærdelige Grusomhed. Først skulde det gaa ud over Assassinerne; en saadan lille Stat i Staterne, der førte sin egen underjordiske Politik paa tværs af alle andre, kunde naturligvis ikke bestaa med de mongolske Nivelleringsbestræbelser, der kun kendte to Vilkaar: Døden eller stum Underkastelse. Den sidste Stormester blev lokket ud af „Ørnereden" og dræbt, og baade denne Borg og den lyssky Snigmordersekts andre Smuthuller i Egnene om det kaspiske Hav blev jævnet med Jorden; saa megen Nytte gjorde i al Fald den store mongolske Hedebrand, at den ogsaa udryddede Giftslangerne; i Syrien derimod holdt de sig endnu i nogen Tid.

Chulagu sendes mod Vest.

Assassinernes Borge om det kaspiske Hav ødelægges.

Men den samme Kniv, der havde bortskaaret Islams Brandbyld, rettedes nu mod selve Islams Hjærte. Med Sammendragning af en Troppestyrke, der vidner om, at selve Navnet Kalif endnu trods alt havde en Klang, hvortil de virkelige Magtforhold langtfra svarede, rykkede Chulagu frem mod den abbasidiske Kalifs Hovedstad Bagdad; efter Chovaresms Fald og Konjas Erobring var Bagdad jo Sædet for den eneste verdslige Magt — fraregnet Syrien —, som endnu var tilbage i Vestasien. Trods alt politisk Forfald og økonomisk Nedgang var Mellemflodlandet mellem Eufrat og Tigris endnu en af de rigeste Egne i Islam; her ventede et herligt Bytte, og endnu mere vinkede de skjulte Skatte i Kalifens Palads i Bagdad, som henlaa der fra den gerrige Nasirs Tid. Kalif var paa dette Tidspunkt *Mustasim* (1243—58), den 37te — og sidste Abbaside.

Chulagu drager mod Bagdad.

At afvende Mongolernes Angreb med Vaaben kunde Kalifen med hans Lilleputriges Magtmidler ikke haabe paa, men Mustasim evnede ikke en Gang at skaffe Abbasiderne en hæderlig Udgang af Historien. I sin vaklende Ubeslutsomhed var han for ængstelig til at iværksætte et fortvivlet Forsvar blot med det Maal at falde med Ære og paa den anden Side var han for indbildsk til at ville lade Islams Overhoved søge en mindelig Overenskomst med den mongolske Hedning. Han gjorde derfor det, som netop for den svage er det fordærveligste af alt, nemlig lidt af hvert. Han lod sine faatallige og frygtsomme Skarer lide et blodigt og ganske unyttigt Nederlag, og efter at Flygtningene havde stuvet sig sammen i Byen, aabnede han Underhandlinger med Fjenden. Disse endte med, at Mustasim 10. Februar 1258 overgav Bagdad i det vanvittige Haab at finde Skaansel hos en Mongol. Chulagu modtog Kalifen tilsyneladende velvillig, men saasnart han havde faaet denne til at vise ham Gemmestederne for Nasirs sammenskrabede Rigdomme, lod han baade Mustasim og hele hans Slægt hugge

Kalifen Mustasims Vaklen.

Mustasim overgiver Bagdad 1258.

Kalifen myrdes, Mellemflodlandet lægges øde.

ned. Bagdad blev plyndret og en Mængde af dens Indbyggere dræbte. Ogsaa Byens Opland led forfærdelig, og fra dette Mongolertog stammer det Forfald, hvoraf Mellemflodlandet mellem Eufrat og Tigris endnu i vor Tid ikke har rejst sig. Da Befolkningen ved Flugt og Drab var svundet overordenlig ind, ødelagdes de Rester, der endnu var levnede af det gamle babyloniske, af de første Abbasider fornyede Kanalsystem, hvorpaa hele Egnens Frugtbarhed beroede. Byen Bagdad vedblev at bestaa, mest dog som et blot Mindesmærke om Fortids Herlighed. Først i vore Dage synes ved de store Jærnbaneanlæg i Vestasien Bagdad og dens Opland atter at skulle gaa rigere og lykkeligere Tider i Møde.

Abbasidernes Fald.

Med Mustasims Fald var det forbi med det abbasidiske Kalifat i Bagdad. Men en enkelt Gren af den gamle Slægt reddede sig ud af det store Skibbrud og opnaaede senere i Ægypten at føre en fortsat Skyggetilværelse som Islams religiøse Overhoved, indtil de osmanniske Sultaner overtog Pladsen som Profetens Stedfortræder blandt hans Menighed.

MONGOLER OG MAMLUKER.

1258—1517.

Chulagu gaar mod Syrien.

Efter Bagdads Fald havde Mongolerhæren i Vestasien kun Syrien tilbage at erobre, og Chulagu fortsatte derfor ufortrødent sin Marsch mod Vest ad den sædvanlige Karavanevej, der førte langs med Eufrat og over Aleppo og Hama til Damaskus; alle disse Byer blev indtagne og behandlede paa sædvanlig mongolsk Vis: kun ubetinget, øjeblikkelig Underkastelse kunde fri Befolkningen for Nedsabling; dette Vilkaar valgte Damaskus og slap derfor bedre end de to andre. Men hermed naaede Mongolernes Sejrsløb — for denne Sinde — sit Endemaal; Islams Frelse kom fra Ægypten.

Mamlukerne i Ægypten.

I Nillandet var Saladins Efterkommere fortrængte af *Mamluk*'erne. Det arabiske Ord „Mamluk" betyder „Slave", og særlig blev dette en Betegnelse for de ægyptiske Gardetropper, der for en stor Del rekrutteredes af Slaver af tscherkessisk og tyrkisk Afstamning fra Egnene omkring det sorte Hav. Som Fremmede i Ægypten dannede disse Livvagtstropper en sluttet, militærisk Enhed, hvis Førere tilrev sig den politiske Magt; deres Landsmænd, paa hvem de støttede sig, blev naturligvis en særlig begunstiget Klasse, og Mamlukerne blev saaledes en Prætorianeradel, af hvis Midte den øjeblikkelige Hersker fremgik, som Regel paa ret voldsom Vis. Den tyrkiske Stamme, til hvilken de fleste Mamluker hørte, var Kipdjäki-Tyrkerne, der havde hjemme Nord for det sorte Hav; i Ægypten, fjærnt fra Hjemmet, udviskedes imidlertid Forskellen mellem disse og de andre tyrkiske Nationer, og den store indbyrdes Overensstemmelse mellem de tyrkiske Dialekter, som blev det militæriske Overklassesprog i det arabisk talende Ægypten, bidrog ogsaa sit til at lade alle Tyrker føle sig som en Enhed. Den sidste Ejjubide fortrængtes af den turkmenske Emir Ajbek, og dennes Søns Formynder, *Kotuz*, lod sig 1259 hylde som ægyptisk Sultan; ham blev det derfor, hvem den betydningsfulde Opgave tilfaldt at tage imod Mongolerne, hvis Lanser allerede blinkede i Horisonten.

Ejjubidernes Fald.

Sammenstødet fandt Sted i Efteraaret 1260 ved *Ajn Djalut* („Goliatskilden", i Nærheden af Nablus). Foran Mongolerne gik den Rædsel, der stod af selve deres Navn: her kom de frygtelige Erobrere, hvis Fremfærd gennem Asien havde skaaret saa dybe, blodfyldte Furer i Landene, og som i deres vilde Hedenskab ikke kendte til Skaansel. De ægyptiske Afdelinger, der var drevne sammen i Hast og hvem kun Mamlukernes Pisk fik til at gaa frem, holdt da heller ikke Stand — overhovedet har den ægyptiske Fellah aldrig udmærket sig ved krigerske Egenskaber —, men de tyrkiske Gardetropper svigtede ikke. Da Mongolerne allerede troede at have Sejren i Hænde, faldt de i et Baghold og led et eftertrykkeligt Nederlag. Deres Fører blev dræbt, og i fuldstændig Opløsning gik Flugten tilbage gennem hele Syrien; Damaskus blev erobret tilbage, og nu kom en bitter Regnskabs Dag for de indfødte Kristne, der ligesom deres frankiske Trosfæller havde stillet sig paa en venlig Fod overfor de hedenske Mongoler. Følgen af Sejren blev, at det sydlige Syrien og hele Ægypten og Afrika skaanedes for de Rædsler, som disse Østens Barbarer havde bragt over Islams øvrige Lande.

Mamluksultanen Kotuz slaar Mongolerne ved „Goliatskilden" 1260.

Syrien genvindes.

Naar Kotuz vandt, kunde han for en væsenlig Del takke sin tapre Emir *Ruknéddin Beibars* derfor. Beibars var en tyrkisk Slave, der i Ejjubidernes Tjeneste var steget til høje Æresposter. Da nu Sejrslønnen skulde fordeles, forbigik Kotuz sin Emir, som havde udbedt sig Guvernørposten i Aleppo; han ansaa det vel næppe for raadeligt at sætte en saa kraftig Personlighed paa en Post, der ved sin fjærne Beliggenhed begunstigede mulige Uafhængighedslyster. Men Beibars var ikke den, der lod sig byde sligt; han besvarede Forbigaaelsen med en Sammensværgelse; paa Hjemvejen til Ægypten blev Kotuz dræbt, og Mordernes Hovedmand tiltraadte uden videre den ledige Tronarv. I Kairo havde man gjort store Forberedelser for at fejre den hjemvendende Sejrherre, og Dekorationerne kom nu godt til Nytte ved Sultan Beibars' Indtog; for de trælsindede Fellaher var Kotuz og Beibars Hip som Hap, og den første havde paa Grund af sine haarde Skattepaalæg ikke været yndet.

Kotuz myrdes af Beibars.

Beibars (1260—77) blev rigtignok ingenlunde nogen blidere Hersker, men han blev en af de dygtigste og interessanteste Sultaner, Ægypten har kendt. Maalt med en moderne Morals Alen vilde han vel komme ynkelig til kort; thi Grusomhed, List og Vold var Hovedtrækkene i hans Færd, men St. Justs berømte Ord om, at Samfundsonder ikke afhjælpes med Rosenolje og Moskus, har særlig Gyldighed for de historiske Forhold, som Talen her er om. Umaadelig skinsyg paa sin Magt forfulgte han med blodig Strænghed enhver Emir, hos hvem han troede at kunne spore den ringeste Antydning af Selvstændighedsnykker, men de menige Mamluker holdt han sammen om sig ved rige Gaver, stræng Mandstugt og sin personlige Tapperheds Forbillede. Og hans Gærning var ikke blot Krigens; han byggede Moskeer og oprettede fromme Stiftelser, han sørgede for nye Vandledninger og organiserede en regelmæssig Post mellem Kairo og Damaskus, han byggede en Flaade og befæstede Alexandria, samtidig med at han genopførte de Fæstninger i Syrien, Mongolerne havde sløjfet.

Sultan Beibars (1260—77).

Beibars forjager Korsridderne.

Under disses Tog gennem Syrien havde de frankiske Korsridderes Politik

nærmest været en velvillig Neutralitet. Ogsaa af denne Grund maatte Mongolernes Overvinder føle sig foranlediget til at rette sine Vaaben mod dem; i hurtig Rækkefølge faldt den ene af Frankernes Byer og Borge efter den anden, Jaffa, Safed, Arsuf, Belfort (Kalat-es-Schakif) og Antiokia; kun Acre og Tripolis blev tilbage for hans Efterfølger at erobre. Og samtidig blev ogsaa Assassinerne drevne ud af deres sidste Smuthuller, og Resterne af den frygtelige Sekt blev den ægyptiske Sultans lydige Tjenere.

Beibars genopretter Kalifatet.

Beibars havde en klar Forestilling af, at hans Herredømme savnede al Legitimitet, og der opstod derfor den Tanke hos ham at skabe sig et religiøst Værn ved at genoprette Kalifatet, som hvis verdslige Beskytter han da kunde optræde. Han fik af sine Guvernører i Syrien Meddelelse om, at en vis Person, der angaves at være en Søn af Zahir, den tredjesidste af de abbasidiske Kalifer i Bagdad, var undkommen fra det mongolske Blodbad i 1258 og i flere Aar havde levet i Ørkenen. Han besluttede at drage Fordel heraf og lod den genfundne Abbaside med stor Højtidelighed føre til Ægypten, hvor han udraabtes til Kalif under Navnet Mustansir. Derefter udnævnte denne formelig Sultanen til sin Vaabendrager og verdslige Magthaver. Det synes at have været Beibars' Hensigt at genoprette Kalifatet i Bagdad, og han udrustede en Hær, som Kalifen skulde føre. Men da han blev gjort opmærksom paa, at han ved Gennemførelsen af denne Plan kun udsatte sig for at skabe sig selv en farlig Medbejler, slog han om og i Stedet for, som paatænkt, at medgive Mustansir 10 000 Ryttere, stillede han kun 300 til dennes Raadighed. Til disse sluttede sig vel forskellige spredte Skarer, men overfor den mongolske Statholder i Bagdad strakte dette ikke til; Mustansir blev slaaet, og der hørtes intet senere til ham.

297. Prædiken i en Moske.
(Efter arabisk Haandskrift.)

Mustansir.

Skyggekalifer i Ægypten.

Sin oprindelige Tanke, at holde sig en Abbaside i Ægypten til Støtte for sin egen Magt, vilde Beibars dog ikke slippe, og han fik derfor opdaget en ny Abba-

side, der sagdes at nedstamme fra en af de tidligere Kalifer. Denne blev nu udraabt under det gammelkendte Kalifnavn el-Hakim-biamrillah, men blev rigtignok stillet paa en væsenlig anden Fod end Mustansir; der blev anvist ham et vist Underhold, men iøvrigt kom han til at henleve sit Liv som Fange paa Borgen i Kairo. Hermed var den Statsskik skabt, der holdt sig, lige til de osmanniske Tyrker erobrede Ægypten; kun ved Sultanskifter blev Skyggekalifen hentet ud af sit Bur for at indsætte den nye Sultan som retmæssig Hersker, iøvrigt hørte man intet andet til ham, end at hans Navn blev nævnet i Fredagsbønnen ved Siden af Sultanens.

Beibars som islamitisk Sagnhelt.

I senere Tiders Sagn blev Beibars en af Islams nationale Helte; endnu lever i det ægyptiske Folks Bevidsthed Mindet om den vældige Kriger, der førte Muhammeds Vaaben til Sejr baade over Kristne og Mongoler, og som skabte en stærk og varig Statsordning i Nillandet. Det var i Virkeligheden vel nok Mamluken *Kilawun*, hvem Hovedparten af Fortjenesten tilkom for at have fæstnet Resultaterne af Beibars' Krigsbedrifter i en Fredstilstands blivende Form; han fortrængte dennes Søn og gjorde sig selv til Sultan (1279—90), og fra ham nedstammer den største Del af den følgende Tids Mamluksultaner. Men Beibars var en mere iøjnefaldende Personlighed; ham gjorde Folket til sin Helt og lagde saa Sagnets Kærlighedskaabe over den historiske Personligheds Synder.

Kilawun.

Senere Mamluksultaner.

Det af Kilawun stiftede Dynastis Historie blev en Række voldsomme og blodige Optrin. Sultaner afsattes, myrdedes og udraabtes, alt efter de i Øjeblikket ledende Emirers Forgodtbefindende, og der er iblandt de Regenter, efter hvis Navne Perioden inddeles, kun saare faa virkelig betydelige Personligheder. Naar alligevel Mamluksultanerne holdt sig saa længe i Ægypten, skyldes dette væsenlig to Aarsager, en militærpolitisk og en økonomisk. Nillandets Beliggenhed gav det en forholdsvis Tryghed, der yderligere øgedes ved, at hverken de vestlige eller de østlige Naboer havde særlige Udvidelsestilbøjeligheder; Berberne sank, efterhaanden som Islam trængtes ud af Spanien og de nordafrikanske Riger henvistes til sig selv, tilbage i deres gamle Barbari, og Nord og Øst for Syrien — der jo var en Provins af Ægypten — var der ikke farlige Fjender, førend de osmanniske Tyrker rigtig genvandt deres Kræfter efter Mongolerstormene. Hertil kom, at Ægypten havde en sikker Indtægtskilde som Mellemstation for Handelen mellem Indien og de europæiske Middelhavsbyer. Trodsende Trosforskel og tilfældige krigerske Sammenstød sejlede de driftige genuesiske og venetianske Købmænd stadig til Alexandria for der at hente alle Østens Herligheder, som var bragte pr. Karavane fra det røde Havs Nordspids. Paa denne Maade kunde Ægypten under en langvarig Fredstilstand og med en merkantil Virksomhed, der ikke havde nogen Konkurrence, trives trods de usikre politiske Forhold i Magthavernes Krese; de Storme, der rasede paa Borgen i Kairo og som bortrev den ene Sultan efter den anden, gik forholdsvis uskadelige hen over Købmændenes og Landarbejdernes Hoveder; der blev Penge baade til at tilfredsstille de graadige Emirers Luner og de byggelystne Sultaners Indfald. Først da Opdagelsen af Søvejen til Indien tilstoppede Velstandskilden, var det forbi med Ægyptens Herlighed; efter den snart paafølgende tyrkiske

Erobring af Landet laa dette derpaa i Aarhundreder i Dvale, indtil i vore Dage Suezkanalen atter har ledet Rigdomsfloden tilbage til sit gamle Leje.

Mongolernes Magt synker. Medens Ægypten saaledes blev et trods alle Mangler stærkt og organiseret Rige, gik det tilbage med Mongolernes Magt. For disse Rytterhorder var det lettere at brænde og myrde end at danne en Stat, og selve de store Afstande mellem de erobrede Strækninger gjorde det i Længden umuligt at holde sammen paa disse. Chulagu blev af Storchanen Kublaichan anerkendt som *Il-chan* (Stammefyrste) og havde dermed i Grunden opnaaet Selvstændighed som Hersker over Persien og alt, hvad der laa Vest derfor. Imellem Persien og Storchanens fjærne Residens Karakorum rejste sig Ætlinge af Djagatai, en Efterkommer af Djingis-chan, og afbrød derved fuldstændig Forbindelsen mellem Ilchanerne, Chulagus Efterfølgere, og deres Stammefrænder i Øst. Derved blev Ilchanernes Rige fuldstændig henvist til egne Kræfter, og da de tapre Mamluker ved Goliatskilden først en Gang havde gjort det af med den overtroiske Forestilling om Mongolernes Uovervindelighed, kom disse i Vestasien til at staa paa fuldstændig lige Fod med de omboende Folkeslag, hvis Høvdinger blev Medbejlere til Herredømmet; hertil kom, at med Undtagelse af den kloge og tapre *Gasan* (1295—1304) var de fleste af Chulagus Efterkommere svage og udygtige Regenter, der tit yderligere svækkedes ved Drikfældighed. Under disse Forhold kunde de forskellige tyrkiske Stammer atter hæve Hovedet; den af dem, hvem den største Fremtid ventede, nemlig Osmannerne, kom ikke til at tælle med i denne Sammenhæng, da deres Stræben gik mod Vest, mod Byzantinerne og Europa, men Turkmener, Øsbeger og andre var til Gengæld saa meget mere foretagsomme. Ilchanernes Rige faldt i Stumper og Stykker, og Enkelthederne i denne forviklede Opløsningsproces lønner det sig knapt at forfølge; værd at lægge Mærke til er det dog, at man endog oplever Eksempel paa, at mongolske Stammefyrster i deres indbyrdes Kampe søger Hjælp mod hverandre hos Mamluksultanerne i Ægypten.

Il-chanernes Rige.

Tyrkerne vinder atter frem.

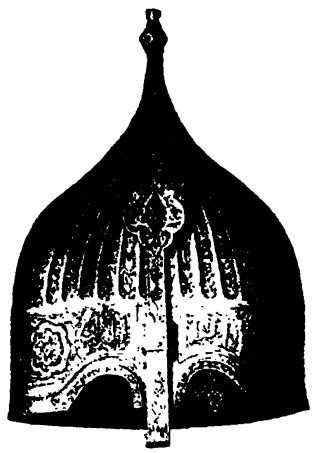

298. Mongolsk Hjælm. (Musæet i Zarskoje Selo.)

299. Mongolsk Rustning fra 14. Aarh. (Musæet i Zarskoje Selo.)

Saaledes var i det 14. Aarh. alle islamitiske

Lande i Asien — fraregnet Syrien — i en bestandig Uro; Grænserne mellem de enkelte Smaariger flyttedes uophørlig under Høvdingernes stadige og ufrugtbare Kampe for at udvide deres egen Magt. En nogenlunde fast Kærne var den persiske Mongolerstat, uden om hvilken andre mongolske samt turkmenske og djagataiske Smaariger dannede sig. *Kampe i det 14. Aarh.*

Da kom han, som endnu en Gang skulde samle hele Magten i Asien i en enkelt Mands Haand og atter gøre Rædslen for Mongolerne levende i Sindene, — *Timur.* *Timur, 1336-1405.*

Timur*) fødtes i en lille By Syd for Samarkand 1336. Hans Fader var en tatarisk Lenshøvding, og Hofgenealogers Forsøg paa at sætte Timurs Slægt i Forbindelse med Djingis-chans har ingen Støtte i de virkelige Forhold. Timur selv var, som hans Navn og hans muhammedanske Trosbekendelse antyder, Tyrk, og de Skildringer, vi har af hans ydre Person, taler ogsaa herfor; han var høj og stærkt bygget og lys af Hudfarve. Af Tænkemaade var han nøgtern, lidenskabsløs og kritisk; han kendte de menneskelige Svagheder til Bunds uden selv at være hæmmet af nogen; han blev aldrig svimmel i Medgang og lod sig aldrig rokke i sin Sindsligevægt af Modgang. Med en Energi, der tilfulde retfærdiggjorde hans Navn, og med en Foragt for Menneskeliv, som vel overhovedet næppe har noget Sidestykke i Historien, stræbte han i hele sit Liv mod Gennemførelsen af sit politiske Princip, at ligesom der kun var én Gud i Himlen, saaledes burde der ogsaa kun være én Hersker paa Jorden. I Virkeliggørelsen af denne Tanke hindredes han kun af Døden; han gik ud af Historien, uovervundet af Mennesker. *Hans Personlighed.*

300. Timur.
(Efter Miniatur i Bodleianske Bibliotek, Oxford.)

Timur arvede ved sin Faders Død hans Len, men blev tidlig fordrevet derfra, og med en Rytterskare paa 60, og efter kort Tid kun paa ti Mand begyndte han *En ringe Begyndelse.*

*) Den Navneform, hvorunder han er mest bekendt i Europa, Tamerlan, er en Fordrejelse af det persiske Timur-i-leng, „den lamme Timur". Timur er et ikke usædvanligt tyrkisk Egennavn, der betyder Jærn. Hans Lamhed stammede fra et Saar i Benet, dog har den næppe været særlig hindrende, da hans Dygtighed som Rytter udtrykkelig fremhæves.

den militære Løbebane, der skulde føre ham til Magtens højeste Tinde. Det er betegnende for ham, at han under sin stadige Higen efter Magt aldrig brød sig om dennes ydre Kendetegn; han lod, da han var bleven Hersker, bestandig vælge en Storchan, hvis Overherredømme han i Formen godkendte, og nøjedes selv med den beskedne Titel Timur Beg eller Emir Timur. Det var hans gen-

Menneskekundskab og Krigsgeni.

nemtrængende Menneskekundskab, der i Forbindelse med hans sikre strategiske Blik gjorde ham til den store Feltherre; han vidste ligesom Cæsar, at det ikke blot gjaldt at kende Stederne, men ogsaa Karaktererne; sine største Sejre vandt han, ikke ved direkte krigersk Overlegenhed paa selve Slagmarken, men ved sin planmæssige Forberedelse og et udmærket Efterretningsvæsen samt i flere Tilfælde ved Forræderi; ligesom han var blottet for Menneskelighed, havde han heller ikke nogen som helst Anfægtelse af Ridderlighed. Det kom for ham ene og alene an paa Resultaterne, Midlerne var ham ligegyldige, naar blot de var virksomme. Han var ikke et Menneske, men en med Liv, Bevidsthed og Genialitet udstyret Ødelæggelsesmaskine.

Timur arbejder sig op.

For et Væsen med saadanne Egenskaber var der under de datidige Forhold rig Lejlighed til at bruge dem. Den Magt, som hver enkelt Høvding raadede over, var saa ringe, og den fjendlige Misundelse, der stadig satte dem op imod hverandre, saa stor, at Timur ret uhindret kunde vende sig mod én ad Gangen, og i hans Hænder var selv den ringeste Skare en hel Hær. Villig underordner han sig i Begyndelsen andre Fyrster blot for at faa fast Fod et Sted, og efterhaanden lykkes det ham ved en vidunderlig Forening af Listighed, personlig Tapperhed og en aldrig forsagende Udholdenhed at forøge sine Rytterskarer og skaffe sig et fast Herredømme, først over et enkelt Distrikt i Landet hinsides Oxus, saa et større Stykke og tilsidst hele Landet. Samarkand blev hans Hovedstad, og i sin følgende Glansperiode sløbte han al Verdens Herligheder sammen her, ligesom ogsaa kunstforstandige Haandværkere af alle Slags førtes fra de erobrede Byer for at udsmykke Verdensherskerens Residens; den Betydning, som Samarkand ogsaa i senere Aarhundreder delvis har bevaret, har Ti-

Samarkand.

301 Shah-Zinda. Samarkand.

Prægtige Gravmæler for nogle af Timurs nærmeste Slægtninge. Kaldes Shah-Zinda, „den levende Konge", fordi en her blsat Fætter til Profeten, Kasim, efter Sagnet lever i det indre af Bjærget, hvorpaa Gravmælerne ligger. Hovedportalen foran, der fører ind til Grav-Gaden, skal være bygget 1434 af Timurs Barnebarn, Ulug Beg; den er prydet med farvede glaserede Mosaik-Fliser. Kuppelbygningen bagved tilvenstre: Mindesmærke for Timurs Amme.

(Efter Sarre: „Denkmäler persischer Kunst".)

mur skabt, men denne ene Bys Fremgang blev rigtignok ogsaa betalt med en hel Verdensdels Ødelæggelse.

Timurs Hær.

De Skarer, som Timur samlede omkring sig, var i Begyndelsen saa godt som udelukkende Tyrker; først senere, da han inddrog det Rige, Chulagus Efterkommere havde hersket over, under sig, fik han ogsaa Mongoler i sin Hær. Trods Hærens uensartede Bestanddele lykkedes det dog hans vidunderlige Evner som Leder at sammensvejse den til et ubrødeligt Hele; de overordenlige Krav, han stillede til hver enkelt Kriger, opfyldtes villig, naar det var ham, der bød. Med den Styrke, som Sammenslutningen giver, forenede hans Tropper en forbavsende Hurtighed, og Timur skyede ikke personlig Møje; rastløs var han paa Færde overalt og ledede alle Bevægelser personlig, en Ilmarsch fra Afghanistan til Syrien og tilbage igen var i hans Øjne for intet at regne.

Timur vinder Magt i Persien, Afghanistan og Indien.

Timur udvidede først sit Herredømme over det østlige Persien og Afghanistan og trængte derefter videre Vest paa; lejlighedsvis gjorde han ogsaa Togter mod Øst og Sydøst — saaledes kom senere hele det muhammedanske Indien under hans Scepter — men da det var i Vestasien, han fandt de farligste Modstandere, blev hans Felttog fortrinsvis rettet mod disse. I den nordligste Del af Lilleasien og i Kurdistan havde nye turkmenske Stammer taget Bolig, efter at Ødelæggelserne under Djingis-chan havde skaffet Plads; disse Stammer kaldtes efter deres Vaabenmærke *Ak-Kojunlu* og *Kara-Kojunlu* („de hvide Lam" og „de sorte Lam"), og mod den sidstnævnte rettede Timur først sine Vaaben; hele det nuværende Armenien blev hærget paa det frygteligste, og Timur trængte frem lige til Tiflis. Derefter kom Turen til det egentlige Persien, der var delt mellem flere Fyrster af *Muzafferidernes* Æt, og disse faldt straks alle til Føje undtagen den tapre *Schah Mansur,* der havde sit Hovedsæde i Tuster. Ispahan blev overgivet til Timur 1387, men da den Garnison, der blev lagt i Byen, opførte sig med sædvanlig tatarisk og mongolsk Tøjlesløshed, blev Indbyggerne saa fortvivlede, at de overfaldt og nedsablede hele Besætningen. Nu paafulgte en rædselsfuld Straffedom; Byen blev atter erobret, og Timur paalagde hver af sin Hærs Afdelinger at aflevere et bestemt Antal Menneskehoveder, ialt 70 000. Det fortælles, at dette Slagteri blev for meget selv for Timurs Krigere, saa at mange af dem foretrak at afkøbe mindre fintfølende Kammerater de Hoveder, de havde samlet; men den jærnhaarde Feltherre fik det Antal, han havde forlangt, og lod dem efter sin vanlige Skik opmure til formelige Taarne paa forskellige Steder i Byen.

Tog mod Vestasien.

De hvide og de sorte Lam.

Muzafferiderne i Persien.

Myrderier i Ispahan.

Taarne af Menneskehoveder.

Schah Mansur og Timur.

I de følgende Aar var Timur beskæftiget med Togter i Egnene mellem det sorte og det kaspiske Hav og vendte sig derfor 1392 atter mod Persien, hvor Schah Mansur havde nyttet Mellemtiden til at udvide sin Magt. Men overfor Timur, der kæmpede baade med Jærn og med Guld, forslog det altsammen intet; Schah Mansur blev slaaet, forraadt af en af sine egne Emirer, der var bestukket af Timur. Natten efter Slaget gjorde den tapre Muzafferide et sidste fortvivlet Forsøg; med en ganske ringe Rytterskare overfaldt han de trætte og intetanende Fjender, og i Mørket og Kamptumlen lykkedes det ham at trænge frem til Timurs eget Telt og at rette et vældigt Hug mod Uhyret. Men paa Ti-

murs stærke Hjælm bed intet Sværd, og endnu skulde meget Blod rinde for hans Skyld; Schah Mansur blev overvældet og dræbt, Timur havde ikke flere Fjender i Persien.

Sultan Barkuk i Ægypten.

I Ægypten regerede under disse Begivenheder Sultan *Barkuk*, den første af de tscherkessiske Mamluksultaner. Barkuk, der — med en kortvarig Afbrydelse 1389 — herskede i Tidsrummet 1382—99, var ligesom Beibars, om hvem han minder i adskilligt, født som Slave; i en ung Alder bragtes han fra Krim til Ægypten, og idet han under de vedvarende Borgerkrige eller rettere Officerskrige om Magten var saa heldig stadig at være paa den rigtige Side, steg han hurtig fra Gardesoldat til Officer, Emir, Øverstkommanderende, indtil han kunde lade sig selv udraabe til Sultan. Barkuk var tapper, hensynsløs og snu, men i politisk Overblik kunde han ikke maale sig med Beibars; Barkuk skønnede vel, at Modstand mod Timur maatte være en Livsbetingelse for de ægyptiske Sultaner og navnlig for Opretholdelsen af deres stærkt truede Herredømme i Syrien; men han forstod ikke, at hertil krævedes et Samarbejde af alle Timurs Fjender i Vestasien; han nøjedes med at pudse disse frem, den ene efter den anden — kun for at blive slaaede —, medens han selv holdt sig tilbage. Timur rettede flere Henvendelser til Barkuk, først fredelige, og derefter, da denne svarede med at lade Sendemændene myrde, mere truende, og der vekslédes et Par for Datidens diplomatiske Sprogbrug højst karakteristiske Skrivelser, hvor Barkuks Pennefører viste sig mest opfindsom i Kraftudtryk. Det hedder saaledes i Ægyptersultanens Svarskrivelse: „Det er besynderligt at ville skræmme Løver med Svin og tapre Krigere med Trosknægte. I siger, at eders Hjærter er som Klippestykker og eders Tal som Sandet, men Slagteren bekymrer sig ikke om Faarenes Antal, og den ringeste Flamme fortærer den største Brændestabel. Sig til eders Skriver, som har villet smykke sin Stil med Veltalenhedens Blomster, at eders Brev har gjort Indtryk paa os som et daarligt Instrument eller som en Flues Summen. „Sandelig, vi vil optegne hans Ord og lade ham bøde saa meget haardere derfor" (Koran). Vi vil lade ham mærke, hvad han har sagt. „Thi Synderne skal en Gang faa at føle, hvilken Lod der er dem bestemt" (Koran)".

Diplomatiske Pennekampe.

Veltalenhedens Blomster.

Timur drager mod Mamlukerne og hærger Syrien.

Saalænge Barkuk levede, blev det dog aldrig til mere end denne Fægtning med diplomatiske Noter, men efter hans Død (1399), da hans mindreaarige, personlig ubetydelige og slet ledede Søn *Faradj* (1399—1412) besteg Ægyptens Trone, var Øjeblikket kommen, da Timur atter vendte sig mod Vest. Nu rykkede ganske vist en ægyptisk Hær frem for at dække Syrien, men der kom ikke meget ud af dette Felttog; Førerne var indbyrdes uenige, og efter nogle mindre Kampe gik det i Huj og Hast tilbage til Ægypten, medens Timur uhindret kunde hærge Syrien paa det frygteligste; var det end altid gaaet forfærdelig til, hvor han fór frem, blev det dog nu værre end nogen Sinde: Mamlukerne skulde lammes med Rædsel, for at de ikke skulde gribe forstyrrende ind i den forestaaende store Kamp i Lilleasien. I Efteraaret 1400 faldt Damaskus, og Timur, der yndede at give Partiet som Schiiternes Forkæmper, lod det gaa særlig ud over denne By, der efterhaanden var bleven et Hovedsæde for den ortodokse Teologi. Ved denne Lejlighed fangede Timur ogsaa den berømte Statsmand og

Damaskus falder 1400.

Historiker, *Ibn Chaldun*, den største Forfatter, som den islamitiske Kultur har frembragt, og en af Historieskrivningens ypperste i hele Verdenslitteraturen. Ibn Chaldun, der var født i Tunis og havde tjent som Diplomat hos de spansk-arabiske Smaafyrster, var senere traadt i ægyptisk Tjeneste, og paa denne Maade førte hans Skæbne ham nu Ansigt til Ansigt med den skrækindjagende Verdenserobrer. Ibn Chaldun havde i sin Virksomhed i Spanien en Gang været som Sendemand hos Pedro den Grusomme; det blev denne Gang en endnu frygteligere Skikkelse, han stededes for, men den dybt skuende og erfarne Menneskekender tabte heller ikke ved dette Møde sin overlegne Ro. Timur kunde i personligt Samkvem være venlig — han synes ogsaa at have haft den for de fleste Tyrker ejendommelige Sans for Humor — og han behandlede den berømte Forfatter meget naadig; desværre har vi ikke fra dette Møde saa indgaaende og paalidelige Efterretninger om, hvilke Ord der veksledes mellem de to Kæmper, Aandens og Sværdets, som vi har fra det ganske lignende Møde mellem Goethe og Napoleon i Erfurt 1807. Men Ibn Chaldun kunde uhindret vende tilbage til Ægypten, beriget med en personlig Erfaring, som kun faa af dem, der havde staaet i Modstandernes Række, ustraffet naaede.

Ibn Chaldans Møde med Timur.

Efter at Syrien var hærget, kom Turen til Landet mellem Eufrat og Tigris. Her mødte Timur en ganske uventet Modstand i Bagdad, som afslog hans Angreb i henved seks Uger. Den tapre Modstand fik den sædvanlige tatariske Løn; efter at Byen var taget, i Sommeren 1401, mere ved List end ved Magt, fik hver af Timurs Krigere Befaling til at aflevere to Menneskehoveder til Opførelse af de sædvanlige Kranietaarne; for at skaffe det forlangte Antal, i alt 90 000, blev foruden den vaabenføre Del af Indbyggerne ogsaa en Mængde Kvinder huggede ned samt endel af de Fanger, der var slæbte med fra Syrien.

Timur mod Bagdad.

Massemyrderier i den erobrede By.

Der var nu i hele Vestasien kun én Modstander tilbage for Timur, nemlig de osmanniske Tyrkers Sultan, *Bajesid I* (1389—1402), kaldet *Jildirim* („Lynet"). Vi har tidligere haft Lejlighed til i Forbigaaende at berøre, hvorledes efter at Seldjukernes Rige i Lilleasien var kommen i Forfald, den osmanniske Stamme af Tyrkerne, kaldet saaledes efter Dynastiets Grundlægger, *Osman ibn Ertogrul* (1296—1326), efterhaanden hævede sig til historisk Betydning og dannede et nyt Rige med Brussa til Hovedstad. Den unge Stormagt bredte sig dels over Lilleasien, dels over Balkanhalvøen, og Bajesids Fader Murad I trængte helt ind i Serbien. Bajesid fortsatte Erobringerne mod Vest, men samtidig søgte han ogsaa at udvide sig mod Øst, og det var da kun et Tidsspørgsmaal, naar han og Timur maatte støde sammen.

Timur og Bajesid.

Timur søgte fra først af at ordne de uundgaaelige Grænsestridigheder i Mindelighed; han var vel næppe helt dristig ved at skulle binde an med „Lynet", dels paa Grund af sin egen fremrykkede Alder, dels og navnlig for den Sløjhed, han begyndte at spore blandt sine Undergivne. Hans Emirer var forlængst trætte og kede af saaledes uophørlig at fare fra den ene Ende af Verden til den anden; de længtes ligesom Napoleons Marskaller efter at faa Ro til at nyde de røvede Rigdomme. Men Bajesid indtog overfor Timurs Tilnærmelser en afvisende og fornærmelig Holdning, og Krigen blev uundgaaelig.

Timur ønsker Fred, men Bajesid fremkalder Krigen.

Angora-Slaget. 1402.

Timur rykkede frem mod Vest i rigtig Erkendelse af, at Bajesid maatte søge ham, naar dennes egen Hovedstad Brussa blev truet, og i Sommeren 1402 skete det store Sammenstød ved *Angora*. Timur havde som altid foretaget sine Forberedelser med største Omhu, og da han erfarede, at der i Bajesids Hær fandtes tatariske Afdelinger, som under de første Mongolerindfald var komne ind i Lilleasien, lod han sine hemmelige Udsendinge agitere blandt disse. Bajesid derimod begik den Fejl, som Timur aldrig havde gjort sig skyldig i, at undervurdere sin Modstander, og de sidste afgørende Øjeblikke, efter at de to Hærmasser allerede havde faaet Føling med hverandre, tilbragte han i sorgløst Overmod med at gaa paa Jagt, de orientalske Fyrsters sædvanlige Beskæftigelse i Fredstid. Resultatet blev da ogsaa, at midt under Slaget gik Bajesids lilleasiatiske Afdelinger over til Fjenden, og kun Serberne og Janitscharerne holdt Stand. Men den trodsige Jildirim vilde ikke give fortabt, og først da hele hans Centrum, der udgjordes af Janitscharernes lansevæbnede Fodfolk, var nedhugget eller forsprængt, vendte han sig til Flugt; men da var det forsilde, og Osmannernes Sultan blev Krigsfange. Sejrherren behandlede Bajesid mildt; først efter at denne havde forsøgt at flygte, blev han — hvis Overleveringens Udtryk er at forstaa saaledes — anbragt i et Jærnbur. Et halvt Aar efter døde den fuldstændig nedbrudte Sultan i Fangenskabet. Timur var nu uindskrænket Herre lige til Middelhavets Kyster.

Bajesid i Fangenskab.

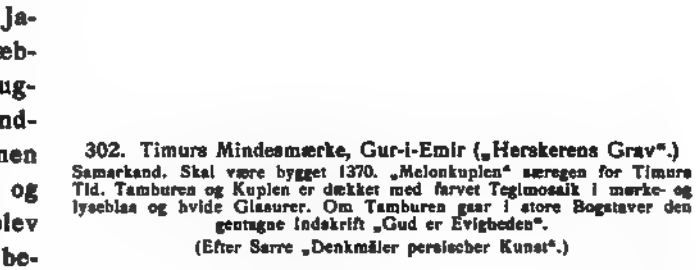

302. Timurs Mindesmærke, Gur-i-Emir („Herskerens Grav“.) Samarkand. Skal være bygget 1370. „Melonkuplen“ særegen for Timurs Tid. Tamburen og Kuplen er dækket med farvet Teglmosaik i mørke- og lyseblaa og hvide Glasurer. Om Tamburen gaar i store Bogstaver den gentagne Indskrift „Gud er Evigheden“.
(Efter Sarre „Denkmäler persischer Kunst“.)

Timur rustar sig mod Kina, men dør 1405.

Det tør maaske betragtes som et Held for Europa, at Timur efter Sejren ved Angora atter vendte Blikket mod Øst, mod Kina. Her var en Menneskealder tidligere Djingis-chans mongolske Ætlinge fortrængt af det indfødte Herskerhus Ming, og Timur, der jo, som alt berørt, stadig opretholdt den Forestilling, at

han var Storchanens Lensmand og Vaabendrager, kunde altsaa paa dennes Vegne gøre et Slags Retskrav gældende i Kina. Med vanlig Omhu udførte han sine Rustninger, og i Begyndelsen af 1405 kunde en Hær paa 200 000 Mand marschere ud gennem Samarkands Porte. Men endelig traf han, hvem Mennesker ikke havde kunnet besejre, sin Overvinder; endnu inden han havde overskredet Jaxartes (Seihun), blev han syg; den 18. Februar 1405 døde Timur.

Selv havde Timur skabt sin Magt; intet havde han arvet, og intet kunde skrives paa Heldets og det blinde Tilfældes Regning. Det var hans egen Udholdenhed, hans eget beregnende Snille, der havde gjort den ejendomsløse Høvdingsætling til den vidt favnende Verdenshersker. Og det bedste Bevis for, at hans egen Personlighed var Grundlaget for hele hans Magt, blev leveret efter hans Død netop ved den Omstændighed, at alt forbavsende hurtig atter blev, som om han slet ikke havde været til. Det osmanniske Rige rettede sig snart efter Slaget ved Angora og kunde endog tillade sig en Luksus af indre Tronstridigheder mellem Bajesids Sønner, og de ægyptiske Mamluksultaner udbredte paa ny deres Herredømme over Syrien. I Persien lykkedes det vel Timurs dygtige Søn Schahroch at hævde sig i sin Levetid, men efter hans Død 1446 opløstes Riget, og større eller mindre Stumper af dette beherskedes af Ætlinge af Timur, der alle udmærkede sig ved samme højtflyvende Stræben og samme Mangel paa Evne til at føre deres Fordringer igennem i Virkeligheden. De førnævnte tyrkiske Stammer, „de sorte Lam" og „de hvide Lam" gør sig atter gældende, og navnlig opnaar de sidste en vis Betydning i det 15. Aarh.s sidste Halvdel under en Fører *Uzun Hasan* („den lange Hasan"), men til Statsdannelser af blivende Værd kom det i Persien først i 16. Aarh., og de Øst og Nord herfor liggende muhammedanske Lande forblev lige til Nutiden fordelte i Smaariger.

Tyrkerne vinder atter frem efter Timurs Død.

Som en Følge heraf blev Islams Tyngdepunkt efter Timurs Fald flyttet mod Vest. Det er ikke Stedet her at forfølge den osmanniske Stats vidunderlig hurtige Opvækst til en Militærmagt af første Rang, derimod skal vi endnu et Øjeblik dvæle ved *Ægypten*. Nillandet selv var baade under de første Mongolerstorme og senere under Timurs Hærgninger bleven ganske uberørt, og de fra tidligere Tid overleverede muhammedanske Kulturinstitutioner, Azhar-Universitetet i Kairo o. l., blev derfor ved Magt. Hertil kom Landets naturlige Frugtbarhed og dets gunstige Beliggenhed som nødvendigt Gennemgangsled for hele Europas Handel paa Indien inden Opdagelsen af Søvejen Syd om Afrika. Hæmmende for Udviklingen var paa den anden Side den Form, Mamlukernes Herredømme havde antaget. Enhver af Sultanerne udgik jo af denne aristokratiske Soldaterklasse, og den almindelige Begivenhedernes Gang var da den, at Sultanens Søn fortrængtes af den Emir, der var indsat til Atabeg, Formynder, og denne gjorde derefter sig selv til Sultan for atter forgæves at prøve paa at bevare Magten i sin Æt. Under disse evige Tronstridigheder steg naturligvis Mamlukkorpsets Magt, da de nye, selvgjorte Sultaner jo var fuldstændig afhængige af deres Livgarde, og selv de kraftigere iblandt dem kunde aldrig frigøre sig for en Følelse af Forpligtelse overfor det Korps, som de ogsaa selv en Gang havde tilhørt. Mamlukerne, der bevarede deres tyrkiske Sprog og stadig fornye-

Ægypten.

Mamluk-styret.

des med Tilgang fra Tscherkesser og andre Sortehavsstammer, følte sig i Ægypten bestandig som fremmede og Erobrere og havde derfor ikke den ringeste Følelse af Ansvar eller Pligt overfor det indfødte Folk. Sultanernes og Emirernes store Byggelyst og øvrige Luksus førte til en fuldstændig Forvirring i Finansvæsnet, og om Retssikkerhed var der for den bredere Befolkning ikke Tale; det gik saa vidt, at man ikke blot købte Embeder, men at man ogsaa for meget betydelige Ydelser kunde købe sig Ret til Forfølgelse af personlige Fjender. Ved Sultanernes uredelige Finanspolitik skadedes hele Handelen, og det kom endog dertil, at de italienske Handelsrepublikker maatte gribe ind ved Hjælp af deres *Konsuler* — en Stilling, som allerede nu i de østlige Middelhavslande fik overordenlig Betydning; de i Ægypten og Syrien boende Europæeres Forhold var ordnede ved de saakaldte *Kapitulationer*, diplomatiske Aftaler, hvis første Oprindelse stammede fra Korstogene, og hvorved Europæerne unddroges Landets egne Domstole og fik særlig Jurisdiktion; efterhaanden som de orientalske Staters Magt sank i Forhold til de europæiske, strammedes Kapitulationernes Baand. Denne Særstilling skaffede ogsaa Europæerne mange økonomiske Fordele, men paa Grund af den ringe Samvittighedsfuldhed, hvormed de europæiske Købmænd ofte, navnlig i ældre Tid, har udnyttet dem, er derved en stærk Følelse af Bitterhed og Forurettelse opstaaet i den indfødte Befolkning, som savnede tilstrækkeligt historisk Overblik til at forstaa, at

Italienske Konsuler.

Kapitulationer.

303. Kaitbeys Moske. Kairo. Set forfra.
(Efter Prisse d'Avennes.)

denne Begunstigelse af de Fremmede var den retfærdige Gengældelse for Nationens egen Mangel paa Evne til at hævde sig.

En rigtignok kun kortvarig Bedringsperiode kom Ægypten til at opleve under *Kaitbey* (1468—96), der efter at være kommen til Kairo som Slave tjente sig op fra Fægtelærer til Sultan. Han forstod at holde Mamlukerne i Ave og at skaffe Ro i Landet. Særlig human og øm i Valget af sine Midler var han ganske vist ikke, men det var Tiden overhovedet ikke til. Hvordan det gik til i de Dage, faar man en Forestilling om, naar man hører, hvorledes han straks ved sin Tronbestigelse lod den tidligere Præsident i Statsraadet piske for at tvinge denne til at udlevere de Rigdomme, han havde sammenskrabet, og da Sultanen syntes, at Bødlen tog for lempelig fat, greb den gamle Fægtemester selv Pisken og tildelte Synderen tyve Slag med en saadan Styrke, at Blodet sprøjtede rundt paa alle de Omstaaende. Denne Kraftanstrengelse blev da ogsaa lønnet med, at den utro Minister rykkede ud med 200 000 Dinarer, skønt han havde erklæret intet at have i Behold. *Kaitbey.*

Kaitbey og sammen med ham adskillige andre af Mamluksultanerne har efterladt sig Minder i de af dem opførte Bygningsværker. Syd for Kairo, langs med Mokattambjærgets stejle Kant, hæver sig en Række Gravmoskeer, som stammer fra disse Sultaner og som nu fører det ukorrekte Navn Kalifgravene. Den smukkeste af disse Moskeer er Kaitbeys, som ogsaa er den eneste, der er nogenlunde bevaret, da den endnu bestandig anvendes til Gudstjeneste for den omliggende lille Forstads Befolkning. Den er med sin fint forsirede Kuppel og sin stilfulde Minaret et smukt Vidnesbyrd om, hvorledes Arkitekturen, denne eneste Kunstart, som Islam fuldt ud har givet Plads for, holdt sig frisk og livskraftig under det almindelige Forfald. *Mamluksultanernes Bygninger.*

304. Kaitbeys Moske. Kairo. Set bagfra.
(Efter Fotografi.)

Den osmanniske Sultan Bajesid II (1482—1513) angreb under Kaitbeys Re-

Osmannerne angriber Syrien.

gering Syriens Nordgrænse, men blev gentagne Gange slaaet af dennes Feltherrer. Under Kaitbeys Efterfølgere var det imidlertid forbi med Ægyptens Kraft til at værne Grænsen; hans Søn Muhammed var en pjanket og udsvævende Yngling, der hver Nat med sine Slægtninge og et Følge af Pager og Slaver drog gennem Kairos Gader, som holdtes fuldt oplyste, men hvor intet Menneske maatte lade sig se, enhver, der blev truffet, blev pryglet og lemlæstet, undertiden endog henrettet. Til andre Tider sejlede han ned ad Nilen med en Sværm af Sangerinder, eller han brød ind i fremmede Huse og voldtog de der boende Kvinder. Efter to Aars vanvittige Udskejelser blev han dræbt, men under hans nærmeste Efterfølgere blev Forholdene ingenlunde bedre. Under Bajesid II.s Efterfølger Selim I (1513—20) genoptog Osmannerne deres Erobringspolitik. I et

Slaget ved Aleppo 1516.

Slag ved Aleppo 1516 blev Mamlukerne slaaet, og deres Sultan *Kansuveh el-Guri* faldt. Det var her som saa ofte i Osmannernes Krigshistorie deres fortræffelige Artilleri, der gjorde Udslaget; overfor det nyttede de beredne Mamlukers personlige Tapperhed intet; mærkeligt nok havde trods al Forraaelse og øvrige sædelige Forfald Mamlukerne bevaret denne Egenskab, som ogsaa endnu ved det 18. Aarh.s Slutning Napoleon kom til at prøve.

305. Dør-Dekoration fra Kaitbeys Moske, Kairo.
Den arabiske Indskrift midt paa Døren lyder: „Vor Herskar, Sultanen, den ophøjede Fyrste, Kaitbey (han være stærk og sejrrig!)"
(Prisse d'Avennes.)

Ægypten erobres.

Tuman-bey II overtog i Oktober 1516 det utaknemmelige Hverv som Mamlukernes Sultan — den sidste — at føre Kampen mod Osmannerne for Ægyptens Frihed og Selvstændighed. Allerede inden han rykkede ud, var hans Skæbne beseglet, idet Selim havde

Slaget ved Kairo 1517.

vundet en af de mægtigste Emirer, *Chairbey*. Den 22. Januar 1517 stod det sidste Slag umiddelbart udenfor Kairos Porte, og Mamlukerne blev fuldstæn-

dig slaaede. En af de fangne Emirer svarede Sultan Selim paa hans spottende Spørgsmaal om, hvor deres gamle Tapperhed var henne, at den var endnu den samme, og at Sultanen kun havde lidet at rose sig af, naar han anvendte en frankisk Opfindelse som Kanoner mod Rettroende; med Kanoner kunde jo selv gamle Kællinger overvinde de tapreste Mænd. Men Sultan Selim var ikke modtagelig for den Slags ridderlige Betragtninger; han lod ogsaa Mamlukerne systematisk forfølge og nedsable, og Tumanbey selv, der var flygtet sydpaa, blev fanget og efter den elendige Forræder Chairbeys Raad hængt paa en af Kairos Porte. Dermed var Mamluksultanernes Herredømme afsluttet, og Ægypten kom til at staa under osmannisk Styre, indtil Muhammed Ali ved 19. Aarh.s Begyndelse atter gjorde Landet selvstændigt. Selim indsatte Chairbey som Guvernør, og i de følgende Aarhundreder, da det gik tilbage med Osmannernes Magt, kunde Mamlukernes Emirer atter gøre sig mere gældende, saa at de tyrkiske Paschaer blev taget af deres Rækker eller, saa vidt de udsendtes fra Konstantinopel, i alt væsenligt var henviste til at rette sig efter dem.

Aandslivet i Ægypten.

I hele den her skildrede Periode, 1260—1517, kom det islamitiske Aandsliv i Ægypten til at ligge saa at sige fuldstændig brak; Videnskaben blev paa enkelte Undtagelser nær kun Teologi, og selv indenfor denne frembragtes intet nyt. Kun i den folkelige Litteratur rørte sig lidt Liv; for al den megen Nød og Elendighed i den virkelige Tilværelse søgte man en Slags Erstatning og Trøst i Fantasien; under de senere Mamluksultaner afsluttes den store Eventyrsamling „1001 Nat" og formes i Ægypten i den Skikkelse, hvori den er bevaret til vore Dage. Denne fantasifulde, men virkelighedsfjærne Digtning er det arabiske Aandslivs sidste Bedrift, dets sidste værdifulde Bidrag til Menneskeaandens store Fælleshusholdning.

„1001 Nat" fuldendes.

Abbasidiske Kalifer i Ægypten.

Under hele Mamluksultanernes Regimente havde man, som allerede berørt, bevaret den uvirkelige Forestilling om, at Sultanerne var de abbasidiske Kalifers Lensmænd og Vaabendragere. Under al Virvaret og under alle Tronstridigheder sad der bestandig paa Borgen i Kairo en Ætling af Abbasideslægten, der havde en lille Hofstat og hvis hele Funktion bestod i ved Sultanskifter sammen med de fire Overdommere højtidelig at indsætte den nye Sultan, hvad enten dette nu blev gjort efter dennes egen eller de omgivende Emirers Befaling. Den sidste Kalif — han bar det historiske Navn *Mutewakkil III* — tog Sultan Selim med sig til Konstantinopel og lod ham formelig overdrage sin Æts Rettigheder som de Troendes Behersker, som hele den muhammedanske Menigheds aandelige Overhoved, til det osmanniske Dynasti. Dette var vel i Strid med Profetens Udsagn om, at Imamatet, det aandelige Førerskab, altid skulde bevares hos Kurajschiternes Slægt, men de muhammedanske Statsretslærere vænnede sig snart til at se bort fra denne Tradition og at hævde den ikke fuldt korrekte, men praktisk sunde Teori, at den, der faktisk var den mægtigste Fyrste i Islam, ogsaa retmæssig burde betragtes som dennes Fører og Overhoved.

Osmannersultanen bliver Kalif.

Arabien kommer under Osmannerne.

Sit første Udtryk fik denne nye Statsret allerede, medens Sultan Selim endnu dvælede i Ægypten, idet der i Kairo indfandt sig en Sendefærd fra Scherifen i Mekka, der hyldede ham som de to hellige Stæders Beskytter, en Titel, der

tidligere havde tilhørt Mamluksultanerne. Med Herredømmet over Ægypten kom ogsaa Arabien ind under Osmannernes Interessesfære; i Mekka bevaredes den lokale Regering med en Scherif i Spidsen, men i Tidens Løb antog den osmanniske Overhøjhed over Arabien mere bestemte Former.

For de osmanniske Sultaner blev Værdigheden som Kalif, som alle rettroende Muhammedaneres Overhoved, dog kun en Titel, lige indtil Sultan Abdul-Hamid II i vore Dage med politisk Genialitet greb den Tanke at genopfriske Kalifnavnets Glans for i den religiøse Autoritet at søge en delvis Erstatning for de svære Tab, som Osmannerne havde lidt siden den Tid, da Sultan Selim gjorde sig til Arving efter den sidste Abbaside.

ARABERNE I SPANIEN.

711—1491.

Herodot fortæller, at Oprindelsen til Fjendskabet mellem Persere og Grækere var et Kvinderov; i de spanske Sagn er det et lignende Forhold, der volder, at det vestgothiske Rige undertvinges af Araberne. Thi medens Historikerne møjsommelig sammenstiller de økonomiske og politiske Faktorer, hvis indbyrdes Vekselvirkning har skabt hver enkelt Begivenhed, griber Folkesagnet et enkelt dramatisk Træk eller danner det uvilkaarlig af sig selv i sin Trang til en simpel Forklaring paa selv det indviklede, og lader dette blive den Tap, hvorom det hele drejer sig.

Sagnet om Kong Roderik og Grev Julian.

Den sidste vestgothiske Konge i Spanien, Roderik, havde — fortæller Sagnet — i Ceuta hinsides Gibraltarstrædet en Ven ved Navn Grev Julian; denne havde en Datter, der efter Datidens Skik blev sendt til Kongens Hof, men Roderik forførte hende, og Faderen svor ham derfor et evigt Had; for at hævne sig sluttede han Forbund med Araberne og blev disses sikre Fører ved hint dristige Togt til Spanien, som endte med det gothiske Riges Undergang.

„La Cava".

Den moderne Kritik har ubarmhjærtig gjort det af med dette Sagn; Datterens Navn er i de spanske Romancer La Cava; dette Ord er det samme som det arabiske *Kahba* (Skøge), og alene denne Navngivning gør hendes Realitet som historisk Person højst tvivlsom. I sin Iver er Kritikken endog gaaet saa vidt, at den har villet fradømme selve Julian al virkelig Eksistens, men dette Overgreb har ikke vist sig holdbart. En Høvding ved Navn Julian har levet og har virkelig hjulpet Araberne i deres Kamp mod den sidste Gotherkonge.

Det gamle Sagn om Roderik og La Cava er, skønt det altsaa er blottet for al historisk Kærne, paa dette Sted alligevel værd at mindes. Det er den romantiske Optakt til et Afsnit i Menneskehedens Historie, saa skønhedsfyldt og saa rigt paa Farver som næppe noget andet. En lykkelig Raceblanding mellem romerske, keltiske, gothiske og arabiske Elementer skabte her en ganske særegen Kultur, saa vidtspændende som Córdobamoskeen med de tusinde Søjler, saa fremmedagtig som Arabeskens Snirkler, saa yndefuld som Alhambras Kniplingsarkitektur og saa forgængelig — som alt virkelig skønt i Verden.

Det vestgothiske Rige laa ved Begyndelsen af det ottende Aarhundrede og ligesom ventede paa en Erobrer.

Samfundsforholdene i Spanien før Vestgothernes Komme.

Den Gang de gothiske Barbarer trængte nordfra ind paa den pyrenæiske Halvø og tog den fra Romerne, frembød Spanien et Billede paa det dybeste sociale Forfald. En stor Del af Jordejendommen var samlet paa ganske faa Hænder; disse Godsbesiddere samt de fornemste Embedsmænd og Højadelen, de saakaldte *clarissimi*, var fritagne for alle Afgifter. Deres begunstigede Særstilling benyttede disse Lykkens Udkaarne til at udfolde en vanvittig Luksus, hvorved de andre Folkeklassers økonomiske Fortrykthed traadte saa meget mere grelt frem. Bedst gik det egenlig Pøblen i Storbyerne, som man efter gammel romersk Skik støttede og kælede for; derimod var Middelstanden i Byerne og hele den mindre bemidlede Landbefolkning saare slet faren. En stor Del af Landbefolkningen var Kolonister, det vil sige, de indtog en Mellemstilling mellem Frihed og Slaveri, og de var stavnsbundne; Krigstjenestens og Skatternes Byrde hvilede fortrinsvis paa dem. De egenlige Slaver behandledes med stor Grusomhed. Dette førte til, at mange, baade Slaver og Kolonister, fortvivlet brød ud af Samfundets Rækker og tyede ud i Bjærgene, hvor de samlede sig i større og mindre Bander, der snart gav sig af med blotte Landevejsrøverier, men undertiden var saa stærke, at man maatte opbyde hele Hære imod dem.

Faa Rigmænd, mange Fattige.

Røverbander.

Barbarernes Ankomst blev under disse Forhold af mange modtaget som en Befrielse, men da efter Vandalernes og Suevernes Hærgninger Vestgotherne endelig erobrede Landet og indrettede sig et Rige (III, 75 ff.), viste det sig snart, at Haabet om bedre Tider blev en Skuffelse. De sociale Ulighedskaar blev lige tunge, og hertil kom endnu to forværrende Omstændigheder: Da Kong Rekkared i 586 havde afsvoret det arianske Kætteri, hævede den katolske Præstestand sig til en Magt i Staten. Saalænge Arianerne førte Ordet i Kirken, havde de katolske Præster med agitatorisk Beregning talt de Fortryktes Sag, men da de nu selv kom ovenpaa, glemte de alle disse skønne Ord og gav de Love, der knugede de Stavnsbundne og de Livegne, den rette dogmatiske Stadfæstelse. Og endnu skarpere optraadte den katolske Kirke mod Jøderne, af hvilke der den Gang fandtes en stor Mængde i Spanien. Under Kong Sisebut, i Begyndelsen af 7. Aarh. blev det ligefrem befalet alle Jøder inden Aars og Dags Frist at omvende sig; de, som efter dette Tidsrums Udløb fastholdt deres Fædres Tro, skulde straffes med 100 Piskeslag, Ejendoms Konfiskation og Landflygtighed. Dette førte naturligvis til en Masse Skinomvendelser. Senere, da man indsaa, at Befalingen i denne Form dog ikke var gennemførlig, forandrede man det derhen, at det daværende Slægtled af Jøderne skulde have Lov til at beholde deres Tro, men Børnene skulde uvægerlig opdrages til Kristne; det 6. Koncilium i Toledo forordnede, at ingen Konge for Fremtiden maatte tiltræde sin Regering, førend han havde lovet at bringe Lovene mod denne afskyelige Race til Udøvelse.

Samfundsforholdene bedres ikke under Vestgotherne.

Jøderne.

I 694 forsøgte Jøderne et omfattende Oprør, og dette blev slaaet ned med Strænghed; alle Jøder blev med et Slag fradømte Ejendom og Frihed. Selv om naturligvis ved den praktiske Gennemførelse af denne Dom meget blev mildnet, takket være Jødernes Rigdomme og deres diplomatiske Snille, var alligevel de Forhold, hvorunder de levede ved Begyndelsen af 8. Aarh., forfærdelige. Og samtidig med at de selv sukkede under Aaget, saa' de deres Trosfæller ovre paa

Jødeopstand 694.

den afrikanske Kyst leve i sikre og trygge Omgivelser under et mildt Herredømme, som for en ringe Afgift sikrede dem uhindret Udøvelse af deres Tro.

De Fattige, de Livegne og Jøderne Fjender af Samfundet.

Den fattige Del af den frie Befolkning, de Livegne og Jøderne, alle tre Parter maatte saaledes paa dette Tidspunkt være bitre Fjender af de bestaaende Samfundstilstande. Efterhaanden havde tillige Udviklingen medført, at i den værnepligtige Hær oversteg de Livegnes Tal langt de frie Mænds, det vil altsaa sige, man troede at kunne forsvare et Land med dem, i hvis Interesse det langt snarere laa at gøre fælles Sag med Fjenden end at vove det mindste for at opretholde de bestaaende, ulidelige Tilstande.

Politisk Tvist.

Og til de sociale Kræftskader, der havde suget Marven af Vestgothernes Rige, kom i Erobringens Øjeblik de politiske. Den retmæssige Konge Vitizas Arvinger var fortrængte af en Usurpator ved Navn Roderik, og denne havde i Adelens Krese mange personlige Fjender; det i Forvejen svage Rige blev herved endnu svagere. Grev Julian, der kommanderede i Ceuta, vistnok i den byzantinske Kejsers Navn, kunde derfor med god Grund tilskynde Araberne i Afrika, til hvem han havde sluttet sig, til at forsøge at angribe Spanien.

Allerede under Muawija var Araberne paa deres Togter naaet frem til Gibraltarstrædet (III, 410) og under Welid fuldendte *Musa ibn Nusajr* den endelige Erobring af hele Nordafrika. I Aaret 710 sendte han forsøgsvis en lille Skare under *Tarif* over til Spanien, og da denne vendte hjem med rigt Bytte, gentoges Forsøget det næste Aar med en større Styrke af Berbere under den frigivne *Tarik ibn Zijad.* Denne satte sig fast paa den uangribelige Naturfæstning, der efter ham bærer Navnet Gibraltar (ɔ: Tariks Fjæld), og den 19. Juli 711 stod ved den lille Flod *Wadi Bekka* (nu Salado) det historiske Slag, der blev afgørende for hele Spaniens Skæbne. Vestgotherne synes aldeles ikke at have haft nogen klar Forestilling om, hvad det var der stod paa Spil; de mente, at det arabiske Indfald kun var et forbigaaende Plyndringstogt som det, der havde fundet Sted det foregaaende Aar. Vitizas Sønner og andre misfornøjede Adelsmænd tænkte derfor at kunne benytte Berberne til at tilintetgøre Roderiks Krigerry. De fægtede kun paa Skrømt, og Slaget blev et afgørende Nederlag for Gotherne; til Kong Roderik selv hørte man aldrig mere noget.

306. Gibraltar.
(Efter Fotografi.)

Musa sender Tarik paa Tog til Spanien 711.

Vestgothernes Nederlag ved Wadi Bekka.

Tariks Sejrstog.

Da Tarik landede, havde han i Virkeligheden heller ikke haft videre gaaende Planer; men da Sejren nu ganske uventet var bleven saa stor, troede han ikke

at burde slippe Taget, og med sin Haandfuld Folk trængte han dristig videre. Det ormstukne Riges Modstandskraft smulrede hen ved hans blotte Nærmelse; de Livegne vilde ikke røre en Finger for at frelse deres Herrer, og Jøderne meldte sig overalt som Muhammedanernes Vejvisere og Forsynere. Efter en ny Sejr ved Ecija gik Tarik lige løs paa Hovedstaden Toledo, der faldt ved Jøder- *Toledo tages.*
nes Forræderi; den gothiske Adel søgte Ly i de galiciske Bjærges Smuthuller.

Tarik havde mod Musas Befaling forvandlet et Røvertogt til et verdenshistorisk Erobringstog. I Reglen dækker en Underfeltherres Held hans Mangel paa Lydighed, men Tarik havde ved sin glimrende Dristighed krysset sin ærgerrige Foresattes Planer; Musa ønskede nok Spaniens Erobring, men vel at mærke *Musa drager til Spanien 712 og fuldender Erobringen.*
kun, naar det var ham selv, der gennemførte den. I Aaret 712 fulgte han efter med en Hær paa 18 000, og den følgende Sommer mødtes han efter flere Erobringer, hvorved særlig Sevilla og Merida havde gjort tapper Modstand, med sin Undergivne i Toledo. Tarik steg af Hesten og gik sin Herre ærefrygtsfuldt i Møde, men den opbragte Musa slog ham i Ansigtet med Pisken og overvældede *Musa og Tarik.*
ham med Bebrejdelser for at have overskredet sine Ordrer. Derefter lod han endog den sejrkronede Erobrer kaste i Fængsel, men en af Tariks Trofaste ilede hemmelig til det fjærne Damaskus og fik udvirket, at Kalifen kaldte begge tilbage, og Musa blev senere draget til Ansvar for flere Uregelmæssigheder, som han i sin ægte arabiske Havesyge havde tilladt sig med det tagne Bytte.

Forinden var imidlertid hele Erobringen af Spanien bleven fuldendt; kun *Pelayo og hans Folk i Nordspanien.*
oppe i en lille utilgængelig Klippehule i Asturien var der en lille Skare paa tilsidst ikke mere end 30 Mand, der under Anførsel af den tapre Pelayo trodsede Muhammedanerne. Disse lod dem efter flere forgæves Angreb være i Fred; lidet kunde man da ogsaa ane, at denne ubetydelige Hob var Spiren til et helt kristent Rige i Nordspanien, og at denne døende Gnist skulde blive til den Flamme, som — rigtignok først efter ialt syv Aarhundreders Forløb — skulde fuldstændig fortære hele den spansk-arabiske Kulturs Herlighed.

Den spanske Befolknings bredere Lag fandt sig hurtig til Rette under de nye *Sejrherrerne og den spanske Befolkning.*
Forhold. Araberne gjorde Córdoba til Hovedsæde for deres Styrelse, og udnævnte herfra Provinsstatholdere og Skatteopkrævere; de Ejendomme, der havde tilhørt Kirken og de flygtede Adelsmænd, samt de Distrikter, der ikke godvillig havde overgivet sig, blev konfiskerede og forlenede til Arabere og Berbere, men den allerede bosiddende agerdyrkende Klasses Vilkaar berørtes kun i ringe Grad heraf. Gennemgaaende optraadte Araberne meget tolerant; da de Kristne betalte den i Koranen paabudte Personafgift, var man af finansielle Hensyn heller ikke synderlig ivrig for, at de opgav deres egen Tro. I social Henseende medførte *De store Landejendomme deles paa mange Hænder.*
den arabiske Erobring de Fordele, at den store Grundbesiddelse nu blev fordelt paa mange flere Hænder, og denne Fordeling mellem en Mængde smaa, flittige Landbrugere blev en af Hovedaarsagerne til Spaniens blomstrende Tilstand; endvidere blev Slavernes Stilling under Araberne langt bedre, end den havde været under Vestgotherne. Det regnedes for et fromt Værk at frigive en Slave, *Slavernes Stilling bedres.*
og det var ikke ualmindeligt, at Slaverne blev fri efter nogle faa Tjenesteaar, navnlig naar de antog Islam. Særlig let Adgang til Frihed fik de, der var Slaver

hos Kristne; naar de gik over til Muhammeds Religion, var de dermed fri, da det ifølge Koranen var Ikke-Muhammedanere forbudt at have Rettroende som Slaver. Naar det for mange gik saa let med Antagelsen af den nye Religion, var Aarsagen hertil den, at Kristendommen i Grunden aldrig var trængt synderlig ned under Overfladen, og endnu helt ned til det 6. Aarh. var Hedenskabet ret livskraftigt. Vestgotherne var uden Vanskelighed fra Arianere blevne Katolikker, blot paa et Kongebud, hvorfor saa ikke ogsaa paa Skæbnens Bud blive Islamiter? De kristne Præster havde været for optagne af deres politiske Interesser til at drive nogen grundig Missionsvirksomhed, og hverken ved deres Forkyndelse

307. Córdoba med Broen og Moskeen.
(Efter Max Junghändel „Die Baukunst Spaniens".)

eller ved deres Eksempel havde de søgt at aabne Folkets Øjne for Kristendommens ophøjede Sædelære.

Arabere og Berbere mod de „Adopterede".

Dog blev det snart netop dem, der havde antaget den nye Religion, hos hvem Misfornøjelse med de nye Forhold kom til at udvikle sig. Disse Renegater, de saakaldte „Adopterede" *(muwalladîn)*, som udgjorde Befolkningens Flertal, blev af de stammestolte Arabere og af de trosivrige Berbere behandlede med Haan og Fjendlighed; de sidste troede ikke ret paa Oprigtigheden af deres Omvendelse, og de andre betragtede sig, Efterkommerne af de gamle Ørkensønner og af Profetens Flugtfæller, som en over al anden Menneskehed uendelig ophøjet Race; Trosbekendelsen gav maaske nok Adgang til Paradiset, men derfor ingenlunde til de fornemme Krese af Lachmiternes eller Fihriternes Ætlinge. I dette

Kajs og Kelb.

Forhold, samt i det gamle, fra Østen medbragte Stammefjendskab mellem Kajs og Kelb, og i Modsætningen mellem Arabere og Berbere laa Spirerne til de Borgerkrige, som snart skulde hjemsøge Islams kostbareste Erhvervelse.

Forinden denne skæbnesvangre Udvikling var kommen rigtig frem, havde

Araberne fortsat deres raske Fremtrængen mod Nord. Allerede 718 gik de over Pyrenæerne, og Narbonne og Toulouse bliver i det følgende Aarti deres faste Støttepunkter. Under Statholderen *Abderrahman ibn Abdallah* foretoges 732 et nyt Krigstog mod Frankrig, men i Slaget ved Poitiers stansede Karl Martel Islams Sejrsgang. Om Slagets Enkeltheder vides intet, men der synes at være bleven kæmpet med Haardnakkethed fra begge Sider; Helten Abderrahman faldt. Snart efter sank de arabiske Besiddelser Nord for Pyrenæerne, og ved Aarhundredets Midte fastsattes de Grænseskel, der i lange Tider blev de gældende. Det arabiske Herredømmes Grænse blev en Linje fra Coimbra til Pamplona; det nordvestlige Hjørne af den pyrenæiske Halvø organiserede sig som det kristne Kongerige Asturien med Valfartsstedet Santiago de Compostella som religiøst Midtpunkt.

Angreb paa Frankrig.

Slaget ved Poitiers 732.

Det Oprør, som Berberne i Nordafrika under den umajjadiske Kalif Hischam rejste i Nordafrika (III, 433), fik paa to Maader ogsaa Betydning for Spanien. Her var Modsætningen mellem Arabere og Berbere ikke mindre, og disse sidste var ikke sene til at efterligne deres afrikanske Fætteres Eksempel. Dernæst blev af den Hær, som Hischam sendte mod de afrikanske Oprørere, en syrisk Afdeling under Kelbiten *Baldj* forsprængt vestpaa og nødtes til at kaste sig ind i Ceuta; herfra sendte den Bud om Hjælp til den daværende Guvernør (Emir) i Spanien, *Abdelmelik ibn Katan,* men denne, der var Kajsit, gjorde sig en sand Glæde af at benytte Lejligheden til her i det fjærne Vesten at tage Hævn for Slagene ved Harra og Merdj Rahit; vel var der henrundet o. 60 Aar siden da, men Mindet om Nederlaget og Hævnfølelsen var lige levende i enhver Kajsits Hjærte, og med koldt Blod lavede Abdelmelik sig til at se de forhadte Syrere dø Hungersdøden i det indesluttede Ceuta.

Arabere mod Berbere.

Baldj i Ceuta.

Men heldigvis for disse blev samtidig de oprørske Berberes Voldsomhed i Spanien saa stærk, at Abdelmelik for overhovedet at redde det arabiske Herredømme blev nødt til at ty til Dødsfjendernes Hjælp og sende Skibe til Ceuta for at føre Baldj og hans Mænd over Havet. De tapre Syrere blev snart færdige med Berberne, men paa ægte arabisk Vis var naturligvis den første Brug, de gjorde af Sejren, at opgøre Regnskabet med Abdelmelik ibn Katan, som blev henrettet paa en grusom og vanærende Maade. Nu var Blodhævnens uhyggelige Maskineri sat i fuld Gænge; thi Abdelmeliks Mord krævede Oprejsning. Ogsaa Baldj faldt, men i den følgende Tids Kampe beholdt Syrerne væsenlig Overhaand. Som i alle Borgerkrige steg Vildskaben forfærdelig hurtig; man begyndte nu, paa Trods af al arabisk Skik, at behandle de overvundnes Hustruer og Børn som Slaver, skønt jo ogsaa de var Arabere. Ja, da Baldjs Efterfølger Thalaba kom tilbage til Córdoba med 10 000 Fanger, hvoriblandt adskillige Kajsiter, blev det endnu værre; for ret at vanære Kajsiterne fandt Syrerne paa at sælge dem ikke til den højst- men til den lavestbydende, og Sønnerne af de Medinamænd, der havde hjulpet Profeten med at grundlægge Islam, borttuskedes mod Hunde og Gedebukke.

Abdelmelik maa søge Baldjs Hjælp mod Berberne.

Abdelmelik dræbes.

Blodhævns-Krige.

Imidlertid begyndte de besindigere at indse, at med de Farer, som omgav den isolerede arabiske Nation i Spanien paa alle Sider, var denne vilde Borger-

krig det rene Selvmord. Omtrent samtidig lykkedes det Hanzala at bringe Ro i Afrika, og da han 743 sendte Kelbiten Abul-Chattar i Kalifen Hischams Navn som Emir til Spanien, fandt denne de fleste Steder en velvillig Modtagelse. Syrerne adlød ham uden Vægring, da han var deres Stammefrænde, og de andre hilste ham som deres Redningsmand, da hans første Regeringshandling var at sætte de 10 000 Fanger i Frihed. Og da han ved en Række kloge Foranstaltninger stræbte at udslette Sporene af Borgerkrigene, saa' det et Øjeblik virkelig ud til, at det arabiske Spanien skulde gaa en rolig og lykkelig Fremtid i Møde, og de Kristne, der allerede havde begyndt at vove sig frem fra Asturiens og Leons Bjærgkløfter, trak atter forsigtig Følehornene ind.

Abul-Chattar bringer Fred i Landet.

Men Araberne var og blev kun Arabere, ligegyldigt hvilket Himmelstrøg Skæbnen end bragte dem under. I alle politiske Forhold lærte de, saalænge de bevarede deres Særegenhed urørt, aldrig ret at se ud over Stammens, Klanens Interesser. De enkelte Medlemmer af Stammen holdt ubrødelig sammen, og en Krænkelse af den enkeltes Ære var en Fornærmelse mod hele Stammen; for dens Magtfylde og for dens Anseelse bragtes de største Ofre. Kun altfor let kom det da til, at personlige Rivninger, som paa Grund af Arabernes prikne Barnagtighed var aldeles uundgaaelige, blev politiske Hændelser af Betydning for hele Nationens Skæbne.

Stammefølelse og Ærekærhed.

En Mand af Stammen Kinana havde en Dag en Retstrætte med en Kelbit og henvendte sig i den Anledning til Emiren Abul-Chattar, men denne holdt med sin Stammefælle, skønt Retten i Virkeligheden var paa Modpartens Side. Klageren gik da til den ansete Høvding, Kajsiten *Sumajl ibn Hatim* og bad ham skaffe sig Ret, og da Sumajl derom henvendte sig til Emiren, kom det til en Ordstrid, som endte med, at den selvkaldede Forsvarer blev jaget ud med et Par varme Ørefigen. „Hvad er det med dig, Sumajl, din Turban sidder jo ganske skævt?" sagde en Mand, som mødte ham udenfor. „Hvis jeg da endnu har Stammefrænder," svarede den forbitrede Høvding, „saa skal de nok vide at sætte den til Rette igen."

Abul-Chattar krænker Kajsiten Sumajl.

Og Stammefrænderne svigtede heller ikke. Da Sumajl kaldte de kajsitiske Høvdinge sammen og meddelte dem, hvad der var hændt, var de straks rede. Da Kajsiterne imidlertid var i Mindretal og derfor ikke havde Udsigter til at opnaa noget paa egen Haand, besluttede man at vinde et Par af de sydarabiske Stammer mod at love Emirværdigheden til en af deres. Dette gik ogsaa i Orden, og i et aabent Oprør blev Abul-Chattar slaaet og afsat og senere dræbt. Efter flere Personskifter lykkedes det tilsidst Sumajl at finde et passende Overhoved i *Jusuf ibn Abderrahman,* som tilhørte den fornemme Æt Fihr, en Sidelinje af Kurajsch. Takket være sin Stamtavle blev Jusuf hyldet baade af Medinamænd og Sydarabere, men den virkelige Herre blev Sumajl, der benyttede nye Oprørsforsøg til paa den blodigste Maade at læske sin Hævntørst paa sine personlige Fjender. Nye Borgerkrige blev Følgen af denne utæmmede Lidenskabelighed, og hertil kom en alvorlig Hungersnød, samtidig med at Baskerne i Pyrenæerne og de Kristne i Kongeriget Asturien blev stadig dristigere i deres hærgende Strejftog. Spanien ligefrem sukkede efter en Herre med Magt og Myndighed,

Sumajl vækker Oprør og Abul-Chattar dræbes.

Sumajl gør Jusuf til Emir.

Blodige Borgerkrige, Hungersnød, de Kristne gaar frem.

den arbejdende Landbefolkning for at faa Fred, de trosivrige for at faa stanset de Kristnes Fremrykken, og de arabiske Aristokrater, fordi de i deres roligere Øjeblikke indsaa, at de fortsatte Blodhævnskrige tilsidst ikke vilde levne en eneste Araber i Landet. Men hvor skulde den vel komme fra, der forenede Ætstorhed med personlig Begavelse? — thi begge Egenskaber var lige nødvendige, hvis det skulde lykkes at samle Herredømmet paa én Haand og gøre det varigt og stærkt. Allerede havde dog Skæbnen udpeget sin Mand, og snart skulde det blive klart for alle, paa hvem dens Valg var faldet.

Umajjaden Abderrahman.

— Den Gang den umajjadiske Kalif Hischam endnu regerede, løb en Gang hans afdøde Søn Muawijas Børn og legede udenfor Paladset, da Kalifens Broder Maslama kom ridende. Han saa' med et tungsindigt Blik paa Børnene, og et af dem, en tiaarig Dreng ved Navn *Abderrahman,* tog han op paa Sadlen foran sig. Kalifen kom ud, og han og Broderen vekslede nogle Ord, som Drengen ikke forstod: „Den store Begivenhed nærmer sig, og denne Dreng vil blive den Mand, du nok véd." — „Er du sikker derpaa?" — „Ja, jeg har læst de aabenbare Tegn i hans Ansigt."

Den lille Abderrahman glemte ikke disse Ord, og under sin Opvækst, hvor han lagde Mærke til, at hans Bedstefader foretrak ham for alle andre, hørte han oftere Profetier, som pegede i samme Retning: Umajjadernes Herskerhus skulde falde — efter Hischams Død hørte der ikke nogen Seergave til at forudsige dette — men en Ætling af Slægten skulde i fjærne Lande genrejse Dynastiet. Lignende Tanker var det, som ogsaa havde foresvævet Maslama.

Abderrahman undgaar Abbasidernes Forfølgelser.

Saa kom Abbasiderne til Magten, og tunge Tider brød frem for den faldne Kalifslægt. Umajjaderne var som jaget Vildt, og da endel tyede ud i Ørkenen, udstedte den forræderske første Abbaside en Bekendtgørelse, at man fortrød den mod Umajjaderne udviste Haardhed, og at de endnu levende skulde have frit Lejde. Da de forfulgte, over 70 i Tallet, i Tillid hertil vovede sig frem fra deres Skjulesteder, blev de grebne og pryglede til Døde. Kun Abderrahman og en Broder undgik denne forfærdelige Lod, men den blodige Abul-Abbas opgav ikke Forfølgelsen. Abderrahmans Skjulested, en Landsby ved Eufrat, blev omringet og kun ved at svømme over den brede Flod undgik Prinsen sine Forfølgere.

Han kommer til Afrika og tænker paa at vinde Spanien.

Under endnu mange Farer naaede Abderrahman Palæstina, og herfra drog han, ledsaget af en trofast Frigiven, Bedr, der bragte ham Penge og Ædelstene fra en skjult Familieskat, til Afrika, hvor man endnu ikke havde hyldet den nye Herskerslægt, og hvor han derfor turde vente at finde et Skjulested, hvor han kunde leve stilfærdig og sikkert. Men Abderrahmans Hu stod ikke til Tryghed og Ro; han tragtede, i Erindring om Maslamas varslende Ord, efter at vinde et Rige, og da der ingen Udsigter syntes i Afrika, vendte han Blikket mod Spanien.

Han knytter Forbindelse med Spanien og skaber sig et Parti.

Her levede adskillige, der som gamle Klienter af Umajjaderne stadig følte en vis Lydighedspligt mod denne Æt. Til disse sendtes den snu og paalidelige Bedr, som berettede om Umajjadeprinsens romantiske Skæbne og søgte at vinde Klienterne med fagre Løfter og Forestillinger om den glimrende Fremtid, der ventede dem, i Fald deres Mand blev Emir i Spanien. Bedrs Tillokkelser vandt villige Øren, og det nye Partis Ledere, Ubajdallah ibn Osman og Abdallah ibn

Chalid besluttede at søge Hjælp hos Kelbiterne, der var fjendlig sindede mod Sumajl, og at lade Abderrahman selv komme til Spanien; i Eftersommeren 755 landede den 24aarige Tronkræver i Nærheden af Malaga.

Abderrahman lander i Spanien 755.

Ved Efterretningen herom holdt Sumajl straks paa, at man skulde gaa lige løs paa den nye Fare og kvæle den i Fødslen. Men Tropperne var ikke oplagte til nye Anstrængelser, og selv den svage Jusuf havde for en Gangs Skyld en selvstændig Mening; han holdt for, at man skulde ordne Sagen i Mindelighed og tilbyde den landflygtige Umajjade rige Forleninger og Jusufs egen Datter til Ægte. Da dette Tilbud kom til Abderrahmans lille Lejr, var Klienterne stemte for at modtage det; deres Iver var kølnet endel, da de havde opdaget, at Kelbiterne ikke var saa lette at vinde for den fremmede Eventyrer, og de greb derfor med Glæde denne Udvej, der sikrede en baade ærefuld og fordelagtig Afslutning paa det begyndte Vovestykke. Allerede saa' det ud til, at Abderrahmans højtflyvende Herskerdrømme skulde omsættes til en langt mere beskeden Virkelighed som underordnet Lensmand, da der forefaldt et af disse uberegnelige, ægte arabiske Optrin, som trods al sin Barnagtighed blev afgørende for Rigets hele Skæbne.

Jusuf byder Forlig.

Ordfører for Sendefærden fra Jusuf var dennes Sekretær ved Navn Chalid. Han var Renegat, altsaa indfødt Spanier, men med en sjælden Dygtighed havde han tilegnet sig alle det vanskelige arabiske Sprogs Finheder, og i den Skrivelse, som han i Jusufs Navn havde stilet til Abderrahman, havde han med Opbydelse af al sin retoriske Kunst udtømt et helt Væld af Sprogblomster; det diplomatiske Aktstykke var, saaledes som Orienten ynder det endnu i vore Dage, blevet et stilistisk Mesterværk. Da Abderrahman fik Brevet, overleverede han det til Ubajdallah og bad denne læse det og svare derpaa; han var for klog til at ville kompromittere sig ved at tage Beslutninger, som han ikke var helt sikker paa at kunne faa sine nye Tilhængere med til. Den gamle Kriger tog Dokumentet og gennemlæste dets Sprogsnørkler med en betænkelig Mine, og Chalid, der misforstod dette Udtryk og kun tænkte paa sit eget Mesterstykke, kunde ikke dy sig for spottende at udbryde: „Du kommer vist til at svede under Armene, Ubajdallah, inden du faar sat noget sammen til at svare paa det!" Denne utidige Bemærkning bragte den gamle Araber ude af sig selv af Raseri; at tænke sig, at han, Krigeren, en Ætling af Ørkenens ædleste Sønner skulde lade sig haane af en Penneslikker, en forløben Spanier! han kastede Chalid Dokumentet lige i Ansigtet og raabte: „Nej, jeg kommer aldeles ikke til at svede, thi jeg agter ikke at svare et Ord!" Dermed var Sagen afgjort, og Vaabnene maatte nu bestemme, hvem der skulde være Emir i Spanien.

Sekretæren Chalid og Ubajdallah.

Forliget forkastes.

Om noget Felttog kunde der imidlertid ikke blive Tale før det følgende Foraar, og Abderrahman og hans virksomme Minister Ubajdallah benyttede da Vinteren til at agitere blandt de arabiske og berberske Høvdinge for Oprør mod Jusuf. Blandt Kelbiterne var der endel, som straks var villige til at gaa mod den bestaaende Regering, ikke saa meget fordi de var begejstrede for Abderrahman, som fordi de havde en blodig Regning at opgøre med Sumajl; i samme Øjeblik de vandt Sejren, vilde ethvert Baand mellem dem og Abderrah-

Kelbiter og Kajsiter.

man være løst. Jusufs og Sumajls kajsitiske Tilhængere var vel færre i Tal, men de blev Modstanderne omtrent jævnbyrdige derved, at der blandt dem var Sammenhold, i alt Fald saa meget, som det overhovedet var tænkeligt blandt Arabere; de vilde allesammen et, nemlig Bevarelsen af den raadende Tingenes Tilstand.

Krigen 756.

Ved Foraarstid 756 satte begge Parter sig i Bevægelse; Abderrahman blev straks hyldet i Sevilla, hvor der næsten kun var Kelbiter, og derfra gik Marschen mod Córdoba op langs Bredden af Guadalquivir, medens Jusufs Hær kom ned imod ham paa den anden Bred. Forgæves søgte Abderrahman, efter at Fjenden havde faaet ham i Sigte, at unddrage sig dennes Opmærksomhed og komme først til Córdoba; Jusuf fulgte nøje alle hans Bevægelser, og tilsidst lejrede begge Hærene sig umiddelbart udenfor Byen efter en haard Marsch, som havde taget særlig paa de kelbitiske Tropper, da disse undervejs havde haft det meget knapt med Levnedsmidler. Abderrahman, der baade ønskede at skaffe sine Krigere rigelig Forsyning og at komme over Floden i Sikkerhed, sendte da Bud til Jusuf; han udtalte sin inderlige Beklagelse over, at dennes tidligere velmente Forligsbestræbelser var strandede ved Sekretæren Chalids uheldige Optræden og foreslog at genoptage Forhandlingerne; for at lette disse vilde han tillade sig at gaa over paa Jusufs Flodbred, og da man jo maatte have lidt Tid at raade over, maatte han udbede sig Tilførsel til sine trængende Soldater. Den skikkelige Jusuf havde endnu ikke lært, hvem han her havde at gøre med; han var straks villig til at forhandle, og sendte endel Okser og Faar til Kelbiternes Lejr, og disse, der allerede var ophidsede til Kamp, havde da den dobbelte Fornøjelse at gøre sig til Gode paa dens Bekostning, de vilde styrke sig imod.

Abderrahmans Krigslist.

Stemningen i Hærene.

Ligesaa meget som denne List opmuntrede Abderrahmans egne Folk, maatte den trykke Stemningen hos Modstanderne, da de opdagede, at det istedetfor Forhandlinger alligevel skulde gælde Vaabenfærd. I Fortrøstning til, at nu ordnede det sig nok i Mindelighed, havde Jusuf ikke fremskyndet Marschen for de Forstærkninger, der var undervejs, og Abderrahman, der forstod hvad Stemninger lige saa godt som hvad Proviant eller strategiske Stillinger var værd, havde med velberaad Hu understreget Lighedspunkterne mellem denne tilstundende Slagdag og den paa Merdj Rahit 684 (III, 418); den Gang havde Abderrahmans Stamfader Merwan paa en Fredag, der tilmed var en Festdag, overvundet Kajsiterne; nu var baade Dagen og den politiske Stilling en tilsvarende. For de overtroiske Arabere maatte denne Parallel virke lige saa nedslaaende paa Abderrahmans Modstandere som opmuntrende for hans Tilhængere.

Mindet om Merdj Rahit.

Kampen ved Córdoba 14. Maj 756.

Fredag 14. Maj oprandt, og Dagens Udfald gav Varseltyderne Ret; Abderrahman udfoldede ogsaa stor personlig Tapperhed, og Jusuf og Sumajl maatte flygte. Om Eftermiddagen kunde den landflygtige umajjadiske Prins i Spidsen for sine sejrrige Tropper holde et Triumfindtog i Spaniens Hovedstad, og idet han straks begav sig til Moskeen og ledede Gudstjenesten, havde han dermed officielt udraabt sig selv til *Emir af Spanien.*

Abderrahman Emir af Spanien.

Som det gaar med mange andre Ting i Livet, er ogsaa en Trone tit lettere at vinde end at hævde, og Abderrahman skulde heller ikke være længe om at er-

fare dette. Naar hidtil de sydarabiske Stammer saa villig havde fulgt ham, var det ikke saa meget af Begejstring over hans ikke altid lige tiltalende Personlighed som af Begærlighed efter at faa Ram paa Kajsiterne og Hævn over den blodige Sumajl. Dertil havde Abderrahman været saare god som Enhedsmærke, men nu, da Sejren var vundet, behøvede man jo i Grunden ikke længere dette; nu var der foreløbig kun ét at tænke paa: ved Drab og Plyndring at skaffe sig Oprejsning for tidligere Uret og for selve Felttogets Møje. Abderrahman paa sin Side satte sig derimod allerede ind i Stillingen som Overhoved og Landsfader ikke alene for Sejrherrerne men ogsaa for de besejrede. Han forbød at plyndre i Córdoba, ligesom han behandlede Jusufs fangne Husstand med stor Mildhed; men dette passede ikke Kelbiterne, til hvem han før Kampen havde slaaet om sig med Løfter om rigeligt Bytte. I omtrent en Menneskealder havde man nu i Spanien ikke kendt noget fast organiseret Herredømme, og de gammelarabiske Frihedsprincipper havde ret faaet Tid til at fylde Sindene. Abderrahmans første Forsøg paa at sætte Grænser for Sejrherrernes Tøjlesløshed fik snart disse til at tænke paa, at han jo selv ligesom de besejrede Kajsiter hørte til de forhadte midtarabiske Stammer; hvorfor da ikke ogsaa gøre det af med ham ligesom med dem og paa en Dag vinde to Sejre istedetfor en? Der var ved at danne sig en ligefrem Sammensværgelse, da en af dem, der havde deltaget i Raadslagningen, gik hen — ikke af Ridderlighed eller Anstændighedsfølelse, men for at hævne en formentlig Tilsidesættelse — og meldte, hvad der var i Gære, til Abderrahman; denne omgav sig skyndsomst med en Garde af fuldt ud paalidelige Folk, saa at Kelbiterne, der allerede havde mærket, hvad der stak i den nybagte Hersker, blev betænkelige og opgav det hele: Abderrahman fik uhindret Lov til at gaa i Gang med sit Livs store Hverv, at gøre det Folk, til hvis Hersker han var bleven kaaret, til virkelige Undersaatter.

Kelbiterne vil hævne sig paa Kajsiterne og svigte Abderrahman.

Emiren tøjler Kelbiterne.

Han skaffer sig en Livvagt og Kelbiterne tør ikke angribe ham.

I en hel Menneskealder (756—788) kom den nye Emir til at arbejde paa denne Opgave, og han medbragte store Evner dertil. Han vidste altid nøje, hvad han vilde, og han regnede alle Midler for gode, naar blot de var virksomme; han var tapper i Krigen men tillige grusom, og klartseende i Diplomatiet men tillige lumsk. Han indsaa, at Despotiet var nødvendigt, hvis Spanien skulde være en ordnet Stat, og for at vinde et betrygget Herredømme betænkte han sig ikke paa at lade den arabiske Nationalkarakters dybeste Ejendommelighed gaa i Løbet: den lidenskabelige Kærlighed til den ubundne Frihed. Netop derved blev Kampen saa haard; thi de arabiske Høvdinge, der her i Spanien havde genoprettet Tilstandene, som de havde været i selve Arabien før Profetens Tid, var ikke tilsinds atter at lade sig indordne som enkelte Led i et stort, samlet Statsmaskineri, efter at de i sin Tid hver havde været Tappen, hvorom alt drejede sig. Abderrahmans hele Regering blev derfor en fortsat Række Kampe mod Oprørere; heldigvis for ham — og for Spanien — manglede disse paa ægte arabisk Vis al Sans for at organisere sig og virke i Fællesskab, og den samlende og ordnende Kraft endte derfor med at blive Herre over de samfundsopløsende Frihedsbestræbelser.

Abderrahman bygger sit Rige.

Kamp mod den arabiske Frihedslyst.

Kort efter Indtagelsen af Córdoba havde Jusuf og Sumajl sluttet Fred med

Abderrahman og hyldet ham, men den gode Forstaaelse blev ikke af lang Varighed. De søgte snart i et Oprør at genvinde deres gamle Magtstilling, men blev slaaede; Jusuf faldt, Sumajl blev fangen og dræbt. *Jusuf og Sumajl dræbes.*

Langt farligere blev det Oprør, som *Ala ibn Mugith* rejste i 763. Thi denne fik Understøttelse af den abbasidiske Kalif i Bagdad, Mansur, som ved Efterretningen om de stadige Uroligheder i Spanien troede Øjeblikket kommet til at genforene den tabte Provins med Riget i Østen. Om Abbasidernes sorte Fane flokkedes alle misnøjede; den repræsenterede jo hverken dette eller hint Parti, hverken Kajs eller Kelb, men hele den islamitiske Menighed. Abderrahman selv blev indesluttet i Carmona og bragt i yderste Nød; men den kække Umajjade bestod ogsaa denne Prøve. Med glimrende Tapperhed foretog han et Udfald, og Ala ibn Mugiths Skarer sprængtes til alle Sider; han selv faldt. Abderrahman lod de fornemste Oprørshøvdingers Hoveder balsamere og med en Seddel ved Øret, der angav Navnet, blev de stukne i en Sæk og af en arabisk Købmand hemmelig bragte til Mekka, hvor Kalifen Mansur den Gang opholdt sig. Da han fik denne uhyggelige Hilsen fra sin Æts Dødsfjende, kunde han, der ellers ikke plejede at plages af nervøse Anfægtelser, ikke lade være med at udbryde: „Lovet være Gud, som har lagt et Hav mellem ham og mig!" Abbasiderne prøvede aldrig mere paa at blande sig i Spaniens Anliggender. *Ala ibn Mugiths Oprør.* *Abderrahmans Hilsen til Kalifen Mansur.*

Ala ibn Mugiths Oprør var ikke det eneste, hvor udenrigske Magter havde en Haand med i Spillet. Da Karl den Store i Maj 777 holdt en stor Rigsforsamling i Paderborn (III, 227), lagde man i den forsamlede Skare særlig Mærke til tre Fremmede i mauriske Dragter; det var arabiske Høvdinge, hvem Rygtet om den store Frankerkonges Magt havde draget hid i Haab om i ham at finde en Forbundsfælle mod den herskesyge Abderrahman. Saa stærkt var Hadet mod denne, at Oprørerne trodsede den lange Rejses Farer og Vanskeligheder og ikke betænkte sig paa at henvende sig til Islams Fjender, naar blot de kunde komme ham til Livs. Karl laante villigt Øre til Maurernes Forslag om Forbund, og det aftaltes, at han med en stor Hær skulde rykke over Pyrenæerne, samtidig med at de tre Høvdinge, der hver for sig mønstrede et anseeligt Parti, skulde optræde paa forskellige Punkter i Landet. *Oprørerne søger Hjælp hos Karl den Store.*

Hvis denne Plan var bleven virkeliggjort, havde det været ude med Abderrahmans Herredømme, ja, maaske med hele Islam i Spanien. Men de tre Forrædere mod deres Tro var dygtigere til at udpønse end til at udføre; der opstod Tvedragt mellem dem, og da Karl det følgende Aar overskred Pyrenæerne, var den ene allerede dræbt og den anden holdt sig uvirksom. Alligevel besluttede Frankerkongen at gaa frem, og han lavede sig allerede til at belejre Zaragoza. Da kom der Ilbud til ham, at hans gamle Fjende, Widukind, atter stod i Spidsen for Sachserne, og at disse fór voldelig frem i Tyskland. I Hurtigmarsch gik det nu den lange Vej tilbage; Hovedhæren slap lykkelig over de pyrenæiske Passer, men Bagtroppen under Grev Ruotland (Roland) af Bretagne overfaldtes i Roncesvalles af de baskiske Bjærgboere (III, 228). *Karls Tog til Spanien.* *Rolands Fald i Roncesvalles.*

Den største Fare, der nogen Sinde havde truet Abderrahman, var saaledes drevet over, uden at han endnu selv havde rørt en Finger. Men derfor var han

Abderrahman slaar Oprørerne ned.

ikke sen til at udnytte Heldets Gave. De endnu tilbageværende Oprørere blev forfulgte og dræbte; de arabiske Høvdinge skulde eftertrykkelig have at vide, hvad der kunde komme ud af at fare til Tyskland og trygle om Frankerhjælp mod Spaniens Emir.

Da Abderrahman døde, var Spanien — fraregnet de kristne Besiddelser i det nordvestlige Hjørne og den af Karl den Store hævdede Grænse Syd for Pyrenæerne — et helt og samlet Rige, og det vedblev trods alle indre Rystelser at være dette i henved halvtredjehundrede Aar. Selv om ogsaa Kulturlivets

308. Moskeen i Córdoba.
(Efter Junghändel.)

højeste Blomstring først indtræder efter Rigets derefter følgende Splittelse i flere Smaastater, er det dog ubestrideligt, at Enhedsrigets Periode var den nødvendige historiske Forudsætning for, at hint rige Liv overhovedet kunde komme til at udfolde sig, og en af de første i Rækken, hvem der skyldes Tak derfor, er Abderrahman I.

Abderrahman begynder paa Moskeen i Córdoba.

Som sine umajjadiske Forgængere i Østen var ogsaa Abderrahman en Værner af de skønne Kunster — saa godt som de strænge Tider da tillod det. Han paabegyndte Opførelsen af den store Moske i Córdoba, som senere under hans Efterfølgere paa mange Maader blev udvidet og udsmykket, og rejste flere andre Pragtbygninger. Han interesserede sig som ægte Araber tillige for Digtekunsten, og digtede selv. I et af hans bevarede Digte sammenligner han sig med

Hans Digte.

en Daddelpalme, der var ført fra sin Hjemstavn i det fjærne Østen og nu var bleven rodfæstet i det fremmede Land. Der er megen dyb Følelse i dette Længselssuk efter Hjemmet, som her uventet bryder ud gennem den haarde Skal hos den kolde beregnende Statsmand.

Men hans egen Samtid kom aldrig til at se indenfor denne Skal. Den Haardhed, som Abderrahmans politiske Hverv krævede, havde gjort ham til en forhadt og ensom Mand, og selv hans egen umajjadiske Slægt, hvis spredte og landflygtige Rester han efter at have faaet Magt havde kaldt til Spanien og med ægte arabisk Familiefølelse forlenet med Rigdom og store Stillinger, selv de deltog i Sammensværgelser mod ham. Saa blev der da intet andet tilbage end i Vaabnene at søge en Erstatning for den Sikkerhed, som Folkeyndest kan give; Abderrahman indkaldte endnu flere Berbere og med disse og sammenkøbte Slaver, delvis af germansk eller slavisk Afstamning, bragte han sin staaende Hær op til den i Samtiden uhyre Størrelse af 40 000 Mand. Men Spydsodde har til alle Tider afgivet et daarligt Sæde, og Abderrahman fik vel Fred, men aldrig Tryghed. *Abderrahmans Magt bygget paa Vaaben.*

I Begyndelsen af Aaret 788 døde Abderrahman. Hans Søn og Efterfølger *Hischam I* (788—96) kunde fare mildere frem og fik derefter ogsaa Ro til med Kraft at vende sig mod de kristne Smaariger i Nordvest. Lige til det spansk-arabiske Enhedsriges Opløsning i 1031 vedbliver nu det samme Forhold at gentage sig, at under de svage Herskere faar de kristne Konger af Asturien og Leon, hvortil snart ogsaa kom Greven af Barcelona, Lov at brede sig, medens omvendt Mænd som Abderrahman III eller Rigsforstanderen Almansur fører de muhammedanske Vaaben frem lige til Atlanterhavets Kyster. Allerede under Hischams Søn og Efterfølger *Hakam I* (796—822) var det de Kristnes Tur at gøre heldige og bytterige Strejftog ind paa Muhammedanernes Landomraade. *Hischam I (788—96).* *Hakam I (796—822).*

Under Hischam og hans Søn begynder en religiøs Udvikling, der blev afgørende for hele Spaniens og Nordafrikas Historie. Medens man i Østen begunstigede den friere teologiske Retning med et Anstrøg af Rationalisme, der repræsenteredes af Fortolkeren *Abu Hanifas* Skole, havde dennes Samtidige *Malik,* der levede og underviste i Medina, især samlet Elever fra Afrika og Spanien om sin Lærestol. Maliks teologiske Princip var den absolute og ubønhørlige Rettroenhed: som Profetens Ord var overleverede, saaledes var de at forstaa, her hjalp ingen Fortolkningskunster og her toges ikke Hensyn til nogen Protest fra den sunde Fornuft. Denne skrappe og ensidige Bogstavtro var rigtig noget for de fanatiske Berbere, og i Beredvilligheden til uden at kny at tage de yderste, mest fornuftstridige Konsekvenser var der ogsaa noget, der passede for den stolte spanske Folkekarakter, som nu begynder at danne sig. Maliks betydeligste Elev *Jahja ibn Jahja* fik hjemme i Spanien en fremragende Stilling, og den ivrige Fanatisme gav Teologerne, der her kaldtes *Fakih's,* en afgørende Indflydelse. Den Magt, som Præsterne til alle Tider har haft i Spanien, beror ingenlunde paa de Religioner, hvis Bekendelse har lydt, men paa noget i selve det spanske Folks Natur. Og det blev ikke blot under Kristendommen, men ogsaa i Islam, at denne Præsteindflydelse — som det i Reglen gaar ved Sammenblanding af Religion og Politik — sjælden blev til det gode. *Den religiøse Udvikling i Spanien.* *Jahja.*

Teologernes Angreb paa Hakam.

Allerede Hakam selv fik dette at føle. Denne kraftfulde Hersker tillod sig at have den formastelige Mening, at det var ham og ikke Teologerne, der skulde regere, og disse var ikke sene til at paakalde Pøblen, der til alle Tider har vist sig lydhør for al Fanatisme. Agitationen blev drevet med den Dygtighed, som spanske Præster altid har forstaaet at udfolde overfor saadanne Opgaver; Gaardmission og Fredagsprædikener virkede med det levende Ords Kraft skrappere end Aviser og Flyveskrifter, og i selve Hovedstadens Moske tordnede Teologerne løs mod den fordrukne oggudsbespottende Emir. Jahja selv blev Leder af en stor Sammensværgelse, denne blev opdaget og straffet med frygtelig Strænghed, men Jahja og andre Fanatikere flygtede til Toledo, Vestgothernes gamle Kongestad, hvor Uafhængigheds-Lysterne stadig var vaagne. Det lykkedes dog Hakam det følgende Aar — 807 — at overliste Toledoboerne; efter Sagnet blev hele Blomsten af Byens Befolkning ved en Indbydelse til Fest lokkede ind i Regeringspaladset, hvor de blev nedhuggede en efter en.

309. Solporten (Puerta del Sol). Toledo.
(Efter Junghändel.)

Oprøret i Córdoba 814.

Det farligste Oprør rejstes i Foraaret 814 i selve Hovedstaden. Hakam, der var en velmenende Mand og oprindelig en mild Karakter, men som ved den fortsatte Agitation blev drevet til at bruge stadig stærkere Midler, havde optaget sin Bedstefaders Politik og regerede med Svøbe og Sværd, siden andet ikke kunde batte. Stemningen i Córdoba var derved bleven stadig mere ophidset; man hilste Emiren med haanende Tilraab, saa ofte han viste sig: „Kom nu til Bøn, din Drukkenbolt!" lød det i et hylende Kor, naar han ved Fredagsgudstjenesten lod Menigheden i Moskeen vente paa sig. Tilsidst bragte en ganske ubetydelig Gnist det hele til at slaa ud i lys Lue: et tilfældigt Skænderi mellem en Soldat og en Haandværker førte til Slagsmaal og Drab, og da Ordenens Haandhævere kom ilende fra Paladset, var de som ved et Trylleslag omgivne af en

hujende Folkehob, der væbnet med, hvad man i Øjeblikket kunde faa fat, jog de forhadte Lejesvende tilbage, hvor de kom fra. Dette Held gav Mængden Blod paa Tanden og Haab om ogsaa at faa Ram paa Lejesvendenes endnu mere forhadte Herre, og i Stormmarsch væltede Folkebølgen fra alle Sider frem mod Slottets Mure. Kasernerne, hvor de paalidelige Gardetropper opholdt sig, laa langt borte ude i Forstæderne, og det slet befæstede Slots Besætning begyndte allerede at tabe Modet. Kun ikke Hakam, som med uforstyrrelig Koldblodighed allerede havde fattet sin Plan. Han lod en lille Skare gøre et Udfald, og da man saa', at Emiren ikke selv var med, havde den forholdsvis let ved at slippe igennem. Efter at have passeret Sværmen gik det i Galop til en af Forstæderne, som hurtig blev sat i Brand paa flere Steder; da man i Folkeskaren opdagede Luerne og Røgen fra det fjærne, fik nogle travlt med at komme hjem at redde, andre derimod vilde stadig frem, og medens Folkehoben saaledes bølgede uvis frem og tilbage, stormede Soldaterne, til hvis Kaserner der nu var gaaet Ilbud, fra alle Sider til; samtidig brød Emiren selv frem med Resten af sine Folk, saa at Oprørerne kom imellem dobbelt Ild. Forfærdelig blev Hævnen; Tusinder dræbtes paa Gaderne, trehundrede ansete Borgere fandt Skaansel under Kampen dog blot for bagefter at korsfæstes med nedadvendt Hoved i en lang Række langs Guadalquivirs Bred. Og ikke nok dermed; hele den sydlige Forstad, hvor de mest urolige Elementer havde deres Tilhold, blev nedrevet og Befolkningen, ialt over et halvt Hundrede Tusind Mennesker, fik Befaling til inden tre Dage at være ude af Spanien; endel af dem drog til Afrika, andre fandt et nyt Hjem paa Kreta. Derimod blev Teologerne, som dog i Grunden havde sat det hele i Værk, behandlede med en overraskende Mildhed.

Straffen.

Et fuldstændigt Modstykke til Hakam blev hans Søn og Efterfølger *Abderrahman II* (822—52). Den indre Civilisation gjorde vel store Fremskridt, og Emiren kunde i sin Pragtudfoldelse med Held kappes med sine Forbilleder, de abbasidiske Kalifer i Bagdad, men med Ro og Orden i Staten gik det tilbage. De gamle Stammekampe mellem Kajs og Kelb tog atter Fart, Merida og Toledo var i stadig Oprørstilstand, og de Kristne hærgede paa Nordgrænsen. Abderrahman var personlig elskværdig, men ganske blottet for Karakterstyrke; han kunde aldrig sige nej, og han lod sig hele sit Liv lede af fire Personer, Teologen Jahja, Virtuosen Sirjab, Evnuken Nasr og Favorithustruen Tarub.

Abderrahman II (822—52).

Hans 4 Yndlinge.

Af disse var den første absolut den mægtigste. Uden at han beklædte noget egenligt Embede, gjorde hans barske Indflydelse sig gældende overalt. Han havde af de uheldige Oprør under Hakam lært, at Præsterne ikke skulde stille sig i Modsætning til Fyrsten, men tværtimod søge at faa Indflydelse ved at gaa sammen med denne og om muligt beherske ham. Og dette lykkedes i fuldt Maal; Abderrahman, hos hvem Religiøsitet og Sanselighed fandtes i en ikke helt sjælden Sammenblanding, blev fuldstændig afhængig af Jahja, hvis Ordrer om Bodsøvelser han nøjagtig fulgte for deraf at øse moralsk Kraft til nye Synder.

Jahja.

Præsterne slutter sig til Fyrsten.

Ved Siden af Skriftefaderen Jahja stod Kunstneren Sirjab, den æstetiske Leder ved Siden af den etiske. Sirjab var Sanger og Komponist; født i Persien havde han i Bagdad været Elev af Harun er-Raschids Hofvirtuos Isak fra Mo-

Sangeren Sirjab.

sul, men denne havde i Kunstnernid vidst at faa ham fjærnet. Sirjab rejste til Spanien for at søge sin Lykke der, og han fandt den. I Córdoba som overalt, hvor Civilisationen, den ydre Dannelse, har udviklet sig stærkere end Kulturen, den indre, stod Musiksnobberiet og Virtuostilbedelsen i fuld Blomst; Sirjab blev Hoffets og Folkets Yndling og fik en lignende Stilling som hos en senere Hersker i Spanien Sangeren Farinelli. Naturligvis udnyttede han Heldet efter bedste Evne, men — lykkeligvis — i den højere Politik blandede han sig aldrig.

Sultaninden Tarub og Nasr. Denne var fuldstændig i Hænderne paa Sultaninden Tarub og hendes Kreatur Nasr. Tarubs snæverhjærtede og egenkærlige Ledelse af Sagerne var ingenlunde skikket til at give Regeringen Myndighed; Oprørsaanden bredte sig, og Rigets militære Kraft sank sammen. Dette viste sig tydelig i 844, da nordiske Vikinger

Vikinger angriber Lissabon og Sevilla. plyndrede Lissabon og Sevilla. Trods deres forholdsvis ringe Styrke og mangelfulde Organisation kunde de dog indjage Beboerne af Kystprovinserne en dødelig Skræk, saa at alt flygtede ved deres Komme. Senere søgte Abderrahman at forebygge Gentagelsestilfælde ved diplomatiske Midler, og han sendte den kloge og aandrige Jahja Bekri, der for sin Skønhed førte Tilnavnet „Gazellen", som overordenlig Sendemand til Norden. Vi har endnu en paa omtrent samtidige Kilder

Udsendinge til Norden. støttet Beretning om dette Tog, der efter de Meddelelser at dømme, Udsendingene har afgivet, er naaet frem til *Danmark;* Vikingernes Konges Rige omtales som en Samling af en hel Mængde større og mindre Øer, af hvilke han bor paa den største (Sjælland?), og desuden endel af Fastlandet (Jylland?). Det lykkedes „Gazellen", fortælles der, ved sin Veltalenhed og sin Vaabenfærdighed at vinde Kongen og faa formelige Aftaler bragt istand; desværre tier Beretningen om, hvad disse gik ud paa. Under Abderrahmans Efterfølger kom Vikingerne igen, men den Gang var Muhammedanerne bedre forberedte.

Med den muhammedanske Præstestands voksende Indflydelse blev dens Tone

Forfølgning af den kristne Befolkning. overfor den kristne Befolkning skarpere. Dette fremkaldte i Abderrahmans sidste Leveaar en ejendommelig Modbevægelse fra den kristne Fanatismes Side, nemlig en formelig Martyrepidemi. For offenlig Forhaanelse af Profeten var der i den muhammedanske Lovgivning Dødsstraf, og nu stod den ene efter den an-

Martyrepidemi. den, Mænd og unge Kvinder, frem paa Gader og i Forsamlinger og talte bespottende Ord om Muhammed blot for paa denne Maade at blive Martyrer for Troen; tilsidst gik det saa vidt, at Abderrahman maatte lade de kristne Biskopper træde sammen og ligefrem forbyde disse unyttige Selvopofrelser, der betegnedes som Selvmord og derfor som forkastelige. Men trods Biskopperne og deres Dekreter lykkedes det Fanatikerne endnu i nogen Tid at holde Liv i Martyrlidenskaben.

Uvilje mellem de indvandrede og indfødte Muhammedanere. Samtidig med den stigende Modsætning mellem Muhammedanere og Kristne udviklede dér sig en Følelse af Uvilje mellem de indvandrede Arabere og de indfødte Spaniere, der efterhaanden havde antaget Islam. Disse sidste saa', at de aldrig vilde blive stillede lige med Ørkensønnernes Ætlinge, og de nærmede sig derfor efterhaanden deres kristne Stammefæller; rundt om i Riget rejste der sig Renegathøvdinge, der søgte at udnytte den nationale, spanske Bevægelse mod Araberne til egen Fordel og grunde hver et nyt Herredømme; en af dem,

Ibn Merwan, der tog Badajoz, søgte endog at støtte sin Magt paa en helt ny Religion, som skulde være en Sammensmeltning af Islam og Kristendommen.

Det var ikke nogen god Udsæd, som Abderrahmans Sløjhed og Karakterløshed havde givet, og bitre blev da ogsaa de Frugter, hans Efterfølgere kom til at høste. Den første af disse var hans Søn *Muhammed* (852—886). Han lignede ikke Faderen, men var lige saa fjærn paa den anden Side fra de gode Egenskabers Middelvej; han var ikke svag, men han var stædig, og han var ikke pjanket, men raa; han var gærrig, hvor Faderen havde været ødsel, og voldsom, hvor denne havde været for mild. De oprørske Byer med Toledo i Spidsen følte i disse Emirens Egenskaber kun en yderligere Opfordring til at fortsætte Modstanden, som styrkedes ved Forbund med de kristne Konger i det nordlige, særlig Alfonso den Store. Aragonien blev et selvstændigt muhammedansk Rige, Toledo en uafhængig Republik, og den umajjadiske Emirs Herredømme omfattede nu kun den mindre, sydøstlige Del af den pyrenæiske Halvø. Og netop fra den sydligste Del af denne, fra Provinsen Reija (Regio Malacitana mellem Malaga og Archidona) kom nu den allerfarligste Fjende, der skulde give den nationale, araberfjendlige Bevægelse et hidtil ukendt Omfang.

Muhammed (852—86).

Omar ibn Hafsun hed Manden. Hans Forfædre havde været vestgothiske Grever, hans Oldefader havde antaget Islam, og hans Fader, Hafs — eller som han af sine Omgivelser kaldtes, med den finere Navneform, Hafsun — levede som Godsejer i Nærheden af Malaga. Sønnen var en ægte spansk Karakter, stridbar, forfængelig og hovmodig, altid rede til Kamp, naar han troede sig fornærmet, og det gjorde han bestandig, men paa den anden Side ogsaa trofast, ordholdende og tapper. Et Drab, som han i sin Ungdom begik i Hidsighed, førte ham bort fra det ordnede Samfundslivs nedtraadte Spor og ud i Bjærgene til det ubundne Røverliv; efter forskellige Omskiftelser blev han med hele sin Bande taget til Fange, men Emiren, der havde gjort blodige Erfaringer om hans fortræffelige Føreregenskaber, tilbød ham en Stilling som Officer i Hæren; med et ikke helt ueffent Ræsonnement har man i Orienten aldrig taget i Betænkning at gøre Røvere til Soldater og Tyve til Politiembedsmænd. Omar blev imidlertid kun kort Tid i Emirens Tjeneste, han følte sig fornærmet over den Behandling, der blev ham til Del, og længtes vel ogsaa efter det ubundne Liv ude i Skovene; uden at betænke sig deserterede han, og idet han fik sin Afdeling til at følge sig, havde han med det samme en anseelig Styrke at raade over. Med List vandt han Slottet Bobastro, der blev det faste Udgangspunkt for alle hans Togter, og fra at være en ganske ordinær Banditfører gik han nu, efterhaanden som Rygtet om hans Bedrifter spredtes, over til at blive Leder af den nationale Bevægelse, der tilsigtede at afkaste det arabiske Aag. Den ene By efter den anden sluttede sig til ham, og først efter et Par Aars Forløb sendte Emiren sin Søn Mundzir imod ham med en Hær. Mundzir var en dygtig Feltherre, og allerede begyndte det at se galt ud for Omar, der havde indesluttet sig i Borgen Alhama, da kom der Bud til Belejrerne, at Emiren var død. Hurtig maatte Mundzir vende tilbage til Córdoba for at overtage den ledige Trone, og Omar var frelst, men da denne nu paa sin Side gik over til Angreb, mærkede han

Omar ibn Hafsun's Oprør.

Mundzir (886—88). snart, at den nye Emir, *Mundzir* (886—88), var tilsinds at tage kraftigere fat end Faderen. Men for anden Gang skulde indre Begivenheder i det umajjadiske Herskerhus frelse den spanske Frihedskæmper: efter kun to Aars Forløb døde den tapre Mundzir, forgivet af sin jævnaldrende Broder Abdallah, der ikke havde taget i Betænkning at købe Emirværdigheden for et Brodermord.

Abdallah (888—912). *Abdallah* (888—912) er den mest frastødende Skikkelse i hele den spanske Umajjadeæt. Ved en Forbrydelse var han kommen til Magten, og ved at vandre videre paa samme Bane stræbte han at hævde sig. Mistroisk til det yderste saa' han Fjender overalt, selv i sine egne nærmeste Omgivelser; foruden tre Brødre dræbte han to af sine egne Sønner, fordi han i dem frygtede Medbejlere til Magten. Med denne blodtørstige Mistænksomhed forenede han en iøjnefaldende Fejghed, og det var i særlig Grad denne Egenskab, der stødte hans Undersaatter fra ham; under Abdallah er det nemlig ikke blot Renegaterne, men ogsaa de gamle arabiske Familier af det rigtige blaa Ørkenblod, der rejser sig mod den uværdige Emir; kun de lejede Tropper og saa Hovedstadens Befolkning havde han at støtte sig til.

Men var Abdallah end ingen Helt, saa var han meget langt fra at være en *Arabiske og spanske Partikampe.* Dumrian. Han indsaa vel, at de arabiske Aristokrater og den oprindelige spanske Befolkning rummede altfor mange indbyrdes Modsætninger, baade sociale og økonomiske, til at de ikke snart skulde støde fjendlig sammen, og hans Politik blev derfor den at lade Partierne slide hverandre op i indbyrdes Kampe, for at han saa bagefter kunde komme og tage, hvad der var tilovers. Teoretisk set var denne Beregning fuldstændig korrekt; Ulykken var blot den, at selve Overgangsperioden, inden Emiren kunde gribe ind, trak saa længe ud, at hele Landet var ved at gaa til Grunde med det samme. Omar ibn Hafsun, der var det spanske Partis erklærede Fører, fik haarde Kampe at bestaa med Araberne, *Sauwar.* der i Kajsiten *Sauwar* havde fundet en fortræffelig Fører.

Det var navnlig i de sydlige Provinser, hvor den rene arabiske Race var *Belejring af Alhambra.* stærkest repræsenteret, at disse Kampe kom til at staa. Og der forefaldt her mange romantiske Optrin. En Gang havde Araberne, overvældede af Befolkningen i Provinsen Elvira søgt Tilflugt i Alhambra, som allerede den Gang var en befæstet Borg. Om Dagen kæmpede de, om Natten arbejdede de for at udbedre den Skade, Fjenderne havde voldet. Da fandt en af dem en Sten, der indviklet i et Stykke Papir var slynget ind over Muren; paa Papiret læstes føl- *Verskamp.* gende Vers:

„Deres Mark og Stæder ligger øde
af vor Hærgnings Sandflugt overstrøede;
til Alhambra har de Tilflugt taget
Nederlagets dybe Saar at bøde;
men de faar kun deres Fædres Skæbne:
Under vore Lanser skal de bløde."

Disse Vers gjorde et dybt Indtryk, og de mest overtroiske mente endog deri at se et uhyggeligt Varsel, sendt fra Himlen. Snart blev man dog klar over, at Versene maatte skrive sig fra en Digter, som man vidste opholdt sig i den fjend-

lige Lejr, og de belejrede Arabere opfordrede derfor deres egen Digter, Asadi, til at forfatte et Svar, som man kunde sende tilbage. Efter de almindelige Regler for en saadan digterisk Væddekamp skulde Svaret være i samme Versemaal og med samme Rimstavelser. Efter lang Betænkning fik Asadi to Vers sat sammen:

„Stolte alle vore Stæder pranger,
ikke mangler vore Marker Grøde;
paa vor faste Borg vi dvæler trygge,
men til Kamp og Sejr vi snart skal møde —"

men det var ham umuligt at finde paa den tredje Strofe. Denne aandelige Afmagt hos deres fejrede Digter, hvem Inspirationens Evne ellers aldrig havde svigtet, gjorde Araberne ganske modløse; den var dem som et Sindbillede paa deres egne Vaabens Afmagt. Men da Asadi beskæmmet var gaaet hjem, hørte han paa en Gang i Mørket en Stemme, som sagde:

„Skræk skal farve eders Kinder hvide,
Blod skal farve vore Lanser røde."

Det var jo netop den manglende tredje Strofe. Asadi vendte sig om, men kunde ingen opdage, og fuldt og fast overbevist om, at han havde hørt en Stemme fra Himlen, ilede han til sine Venner og fremsagde begejstret hele Verset. Da disse hørte den underfulde Sammenhæng, fik de atter Mod; Verset blev kastet ud til Fjenderne, og snart fulgte de belejrede selv efter og bibragte Spanierne et frygteligt Nederlag.

I den følgende Tids Kampe blev Sauwar dræbt og efterfulgtes som Fører af *Said ibn Djudi.* Denne var Kriger, Digter og Don Juan, mere dog af de to sidste end af det første, og overfor Omar ibn Hafsun forslog hans lyriske Ildfuldhed kun lidet. Allerede troede denne at være Spaniens Emir, da blev han i 891 slaaet eftertrykkelig ved Polei af Abdallah, der i Fortvivlelse havde sat alt paa ét Kort og vovet sig frem mod den spanske Overmagt. Men Sejren blev ikke udnyttet; Omar fik atter Tid til at vinde Kræfter, tildels ved Forbund med de Kristne i Asturien, og et Øjeblik kom der endog en Forbindelse istand mellem de spanske Renegater og det arabiske Aristokrati, blot med det Formaal at ramme den forhadte Emir i Córdoba. Men dette Forbund var ikke holdbart, og medens nu alles Haand var vendt mod alle i Borgerkrigen, gik denne efterhaanden i et langsommere Trit; Samfundsondet havde ikke længer en akut, men en kronisk Karakter.

Said ibn Djudi.

Saa meget vanskeligere var imidlertid Helbredelsen, og skønt Abdallah i sine sidste Regeringsaar oplevede flere Smaaheld, forslog det dog kun lidet. Da han døde 912, var Umajjadernes Magt mere indskrænket end under nogen tidligere Hersker i Spanien.

Tilbagegang under Abdallah.

Men umiddelbart efter det dybe Fald fulgte den fuldstændige Oprejsning. Abdallah havde søgt at gøre en Slags Samvittighedsbod for Mordet paa sin Søn Muhammed ved paa alle Maader at foretrække dennes lille Søn Abderrahman, og denne var ogsaa bleven hyldet som Tronfølger. Naar han nu ved Abdallahs

Død, i en Alder af kun 22 Aar uhindret tiltraadte Tronarven, var det dog ikke saa meget i Kraft af denne Hyldingsakt som fordi alle de andre Medlemmer af Slægten indsaa, at han var den eneste, der vilde evne at genoprette Husets Glans.

Abderrahman III (912—61).

Abderrahman III (912—61) er af alle Spaniens *fødte* Herskere, baade muhammedanske og kristne, ubetinget den ypperste. Det var, som i denne ene umajjadiske Ætling alle Forfædrenes gode Egenskaber havde samlet sig uden at give Plads til nogen af de slette; han var ligesaa snu og beregnende som Bedstefaderen Abdallah uden at have dennes Ængstelighed, han var tapper og handlekraftig som Stamfaderen Abderrahman I, men ikke troløs og grusom som denne, og han mindede om sin anden Navne Abderrahman II i Mildhed og Elskværdighed, uden at være pjanket og holdningsløs.

Træthed efter Borgerkrigene.

En mægtig Hjælp i sit Genoprejsningsarbejde havde Abderrahman i selve de brede Befolkningslags Længsel efter Fred. Som altid i Borgerkrige var Kampen bleven ført med stor Vildhed; de faa Fordele, der vankede, tilfaldt kun Førerne, medens hele den agerdyrkende og industridrivende Del af Folket maatte bære Tabene ved Markernes Nedtrampning og Byernes Hærgning. Efterhaanden havde Spanierne ogsaa faaet en Fornemmelse af, at den nationale Rejsning aldrig vilde kunne føre til noget, siden den ikke var lykkedes i første Omgang, og da Omar ibn Hafsun selv døde 917, træt af den aldrig tilendebragte Kamp, var det forgæves, at hans Sønner forsøgte at fortsætte denne. Abderrahman optraadte med en velberegnet Blanding af Mildhed og Fasthed; der var Skaansel og Lejlighed til Fordel og Forfremmelse for enhver, der vilde overgive sig, baade Kristen og Muhammedaner, og Død og Undergang for enhver, der vilde fortsætte Modstanden. Og i Løbet af forholdsvis faa Aar er det utrolige fuldbragt; hele det muhammedanske Spanien er atter samlet til et enkelt og velorganiseret Rige.

Abderrahmans Politik.

Krige mod de Kristne og Fatimiderne.

Samtidig med at Abderrahman var travlt beskæftiget med at hele Borgerkrigens Saar og genoplive Landets Skatteevne, kunde han atter med Kraft gaa mod de ydre Fjender, baade de kristne Riger i Nord og Fatimiderne i Afrika. I Kampen mod disse søgte Abderrahman ogsaa at knytte diplomatiske Forbindelser med de byzantinske Kejsere; dog blev atter her de store Afstande hindrende for et virksomt Samarbejde.

Abderrahman gør sig til Kalif 929.

Et Skaktræk, der væsenlig var rettet mod de fatimidiske Kalifer, var det ogsaa, da der 929 udstedtes Befaling til, at i alle Spaniens Moskeer skulde Fredagsbønnen ikke mere læses for Emiren Abderrahman, men for Abderrahman an-Nasir („Frelseren"), de Troendes Behersker. Idet Dynastiets Genopretter tillagde sig Kaliftitlen, slog han tillige historisk fast, at Spanien nu var Islams Stormagt, med hvilken hverken de vanslægtede Abbasider i Bagdad eller de schiitiske Fatimider i Ægypten ret kunde maale sig.

Abderrahman støtter sig til en staaende Hær af Lejetropper.

Den stærke Sammendragning af al Magt i Herskerens Person, som var den ledende Tanke i hele Abderrahmans Politik, lettedes ved den Svækkelse af det arabiske Aristokrati, som var en Følge af Borgerkrigen. Den nye Kalif støttede sin Magt væsenlig paa en staaende Hær af Lejetropper, der dels bestod af Berbere, dels af Fremmede af germansk og slavisk Afstamning. Faren ved dette Sy-

stem var, at det til Stadighed forudsatte en kraftig Regent; under svage Personligheder slog det altfor let over i Prætorianervælde og banede derved Vej for et politisk Forfald, Mage til det, der var foregaaet i Østen. Abderrahman selv mente, som alle kraftige Herskere, at Farerne ved et velordnet Enevoldsherredømme var mindre end ved et Lensvælde. Til den tyske Konge Otto I.s Udsending, Johannes von Gørz, der har efterladt en livfuld Skildring af det spanske Kalifhof, sagde Abderrahman en Gang: „Jeg vil ikke nægte, at eders Konge er en vis og dygtig Fyrste, men der er noget i hans Politik, som ikke behager mig. Istedetfor selv at beholde den hele Magt overlader han Dele deraf til sine Vasaller, og tror at knytte disse til sig ved at give dem særlige Provinser at styre. Dette er et Misgreb; thi et saadant System fremmer kun Adelens Selvfølelse og Lyst til Oprør." *Enevælde og Lensvælde.*

Den indre Ro i Riget begunstigede en meget hurtig Udvikling, baade materiel og aandelig. Statens Finansvæsen kom i en glimrende Tilstand, og de aarlige Statsindtægter beløb sig til 6 245 000 Dinarer, af hvilke den langt overvejende Del indkom gennem Ind- og Udførselstolden paa Grund af den levende Handelstrafik. Af disse for Datiden store Summer dækkede den ene Tredjedel de ordinære Statsudgifter, den anden henlagdes til Reservefond, og den tredje anvendtes til offenlige Arbejder. Naturligvis kom i første Række Hovedstaden Córdoba til at nyde godt af disse; dens Indbyggertal angives paa denne Tid til en halv Million, den omfattede ialt 113 000 Huse foruden 3000 Moskeer og 300 offenlige Badeanstalter. Over hele Verden gik der Ry af denne Bys Herlighed; den tyske Nonne Hrotsvitha von Gandersheim (III, 335) priser i sit Digt om den hellige Pelagius Córdoba som „Verdens straalende Pryd, den unge herlige Stad, stolt af sit stærke Værn, berømt for den Fryd, den gemmer, glimrende ved Rigdom paa alt." Og ligesaa beundringsværdig var den Stad, Abderrahman selv anlagde en Mil Nord for Córdoba og efter en Favorithustru gav Navnet Zahra („Blomsten"). Om al denne Herlighed i Kalifatet er alle Vidnesbyrdene overensstemmende; den arabiske Historiker Masudi priser navnlig Agerbrugets høje Stilling og de sikre Forhold paa Grænserne, den Rejsende Ibn Haukal er forbavset over den Orden, der hersker i Skatteväsenet, og den Driftighed, hvormed hidtil øde Strækninger er tagne ind til Dyrkning, og den ovennævnte tyske Sendemand Johannes von Gørz er fortabt i Beundring, dels over alle Hovedstadens Vidundere, dels og navnlig over Abderrahmans vældige Krigsmagt, som han havde haft Lejlighed til at se ved de store Parader udenfor Córdoba. *Rigets Trivsel.* *Finanserne.* *Córdobas Pragt.* *Agerbrug.*

Til denne materielle Udvikling svarede den aandelige fuldt ud. Den arabiske Adel havde ganske vist nu mistet sin politiske Magtstilling, men paa andre Omraader vedblev den at være Nationens Fører. De stadige Brydninger og Berøringer, fjendlige og venskabelige, dels med de spanske Renegater, dels med de Kristne i de nordlige Riger, affødte en ejendommelig Romantik, der prægede hele Livsførelsen og gav dennes daglige Former en særlig Finhed. Selv i Krigen herskede en udsøgt *Ridderlighed,* som endog de fanatiske Kristne maatte rose; en levende Interesse for Poesi gennemtrængte alle Befolkningslag og blev, som vi saa' ved Alhambras Belejring, undertiden ogsaa af praktisk Betydning. *Aandelig Højde* *Arabisk Ridderlighed.*

Digtekunst. Den egenlige Videnskabelighed naaede først sin Blomstringstid under Abderrahmans Efterfølger, men *Digtekunsten* stod allerede nu i fuldt Flor; den arabiske Digtnings særlige Former med ejendommelig Rimslyngning blev Forbilledet ogsaa for de europæiske Klangdigte, Sonetten og lignende. Paavirkningen foregik dels direkte over Nordspanien, dels ad en Omvej over Sicilien, der i kulturel Henseende var fuldstændig afhængig af det arabiske Spanien, og hvis Forbilleder atter indvirkede paa Italienerne.

Abderrahmans lykkelige Dage. Den 16. Oktober 961 døde Abderrahman III. Det fortælles, at man i hans Papirer fandt optegnet, hvilke Dage han i sit lange, begivenhedsrige og virksomme Liv havde oplevet, fuldstændig fri for enhver Bekymring; deres Antal var fjorten. Den arabiske Historiker, der meddeler dette, undlader ikke at tilføje nogle fromme Bemærkninger om Jordelivets Forgængelighed og Tant; den gamle nordiske Tankesprogsdigter kunde, hvis han havde kendt den store Kalifs ejendommelige Beregning over Livets Lykkestunder, have tilføjet en helt anden Bemærkning: at det vigtigste og værdifuldeste var glemt, nemlig Eftermælet. Det var kun den ene Halvdel af Regnestykket, naar den spanske Hersker, omtrent som senere Goethe, endte med at udfinde, at fjorten ublandet lykkelige Dage var Udbyttet af et helt langt og rigt Livs Stræben; ved Siden af disse fjorten Dage havde han tillige kunnet bogføre paa Indtægtssiden sit Eftermæle som en af de største og ædleste Skikkelser, Islam overhovedet har kendt. Saalænge arabisk Tale siden hørtes i Spanien, saalænge dvælede Folkesagn og Folkesange ved Abderrahman III.s Tid som Nationens Guldalder. Søndersplittet og afmægtigt var Riget, da han overtog det, og han efterlod det samlet og stærkt; fattigt og forpint var Folket, da han kom, velhavende og trygt, da han gik bort. Glans stod der viden om af Spanien og Córdoba, og alt dette var hans Værk, og hans alene.

Hans Eftermæle.

Hakam II (961—76) Abderrahmans Søn *Hakam II* (961—76) var ved Faderens Død 46 Aar gammel, og uden Vanskeligheder tiltraadte han Tronarven, idet han som Kalif antog Tilnavnet *al-Mustansir-billah* („den der søger sin Hjælp hos Gud"). Hans Gærning, i sig selv fortjenstfuld om end mindre glimrende end Faderens, blev det at bevare det, denne havde samlet. Som Bevarer var han ogsaa fortrinsvis en Fredens Mand, men da de kristne Konger i Nordspanien, som kendte dette Træk i hans Karakter, mente, at de nu kunde bryde de Aftaler, de havde sluttet med Abderrahman, viste Hakam, at han med al sin Fredsvenlighed ikke manglede Handlekraft, og hans dygtige Hærfører Ghalib fik snart de Kristne til at sende Bud til Córdoba med ydmyge Bønner om Fred. Og da i Aaret 966 de nordiske Vikinger, denne Gang næsten udelukkende danske, atter kom til Sydkysten af Spanien, opdagede de snart, at det ikke mere var som for et Hundredaar siden; Hakams velordnede Kystværn gav de tapre, men ikke organiserede Søfarere en saa eftertrykkelig Lære, at de, da de i de følgende Aar paany søgte sydpaa, klogelig holdt sig til de kristne Besiddelser i Nordspanien, hvor der vel var mindre Bytte, men heller ingen Fare.

Hakam beskytter Videnskab og Kunst. Fortrinsvis mindes Hakam som Videnskabens og Kunstens kyndige og gavmilde Beskytter. Han var selv en af de lærdeste og mest bogelskende Fyrster,

Historien har kendt; hans Bogsamling omfattede 400 000 Bind, og Kataloget til denne gennemgik han selv og forsynede mange Bind med biografiske Notitser, ligesom han hverken skyede Umage eller Bekostning for at forøge sin Skat. Han holdt en hel Stab af Afskrivere og havde i hele den arabisk talende og skrivende Verden, selv i det fjærneste Østen, Agenter og Opkøbere, der skaffede ham alle sjældne Værker foruden naturligvis alt nyt. Særlig interesserede den lærde Kalif sig for arabisk Historie og Genealogi, og han gjorde endog i sin videnskabelige Begejstring et maaske mindre vel betænkt Forsøg paa at kalde de gamle Stammeforhold til Live i Folks Bevidsthed; det var jo netop Arvehadet mellem Stammerne, der havde bragt de største Ulykker over Araberne i Spanien, og det var derfor kun godt, at i Tidens Løb de gamle Modsætninger mellem Kajs og Kelb, mellem midtarabiske og sydarabiske Stammer efterhaanden var udvisket. Den følgende Magthaver, Rigsforstanderen Almansur, stansede derfor med velberaad Hu de Tilløb til Stammeorganisationens Genoplivelse, som Hakams arkæologiske Iver havde forledt ham til.

Hans Bogsamling.

Den arabiske *Videnskab* i Spanien havde hidtil i alt væsentligt været afhængig af Østen; i Retsvidenskab, Teologi og Sprogforskning vedblev dette Forhold at bestaa, men derimod kom Fag som Medicin, Matematik og Astronomi, takket være Hakams Omsorg, paa spansk Jordbund til at gøre betydelige selvstændige Fremskridt. Universitetet i Córdoba fik, trods dets naturligvis ensidige muhammedanske Karakter, europæisk Ry. Og den lærde Kalif tænkte ikke blot paa Universitetet, men ogsaa paa Folkeskolen; alene i Hovedstaden oprettede han 27 Skoler, hvor fattige Børn fik fri Undervisning. I det arabiske Spanien kunde paa denne Tid næsten enhver læse og skrive, medens i det samtidige Europa selv de ypperste i Samfundet ikke forstod denne Kunst, naar de ikke tilhørte Præsteskabet.

Arabisk Videnskab i Spanien.

Folkeskoler.

I *Kunsten* blev det Arkitekturen, der kom til at nyde godt af den fyrstelige Mæcens Gavmildhed. Naar den arabiske Nation aldrig har naaet til noget i Billedkunsten, skyldes dette dels Profetens religiøse Misbilligelse af al Fremstilling af levende Væsner, men dels ogsaa Araberens egen Mangel paa plastisk Sans og paa Overblik. Som det ogsaa ses i Digtningen, hager han sig straks fast i en fremspringende Enkelthed og glemmer Helheden; naar han skal beskrive, giver han mere en Fremstilling af det Indtryk, Tingen har gjort paa ham, end en Skildring af Tingen selv. Han kan i et Billede faa fat i en pikant Enkelthed, som naar en gammel Digter sammenligner et Bjærg, der ses i Afstand under et Regnskyl, med en Mand i en stribet Kappe, men Fremhævelsen af denne Enkelthed bidrager i Virkeligheden mere til at forstyrre Skildringens Helhedsvirkning end til at klargøre den; Sammenligningen virker blændende, ikke oplysende.

Kunsten.

Araberne har Sans for Enkeltheder, ikke for Helheden.

Som en Følge af dette Naturanlæg blev Araberne udelukkede fra Maleri og Billedhuggerkunst. Og heller ikke i *Bygningskunsten* formaaede de at tumle med de store Helheder, derimod kom deres Forkærlighed for Udarbejdelsen af Enkelthederne dem her til Gode, som det ogsaa netop ses i Spanien, hvor den arabiske Bygningskunst naar sin største Fuldkommenhed. Det mauriske Byg-

Bygningskunst.

Prydkunst.

ningsværks Plan er hverken indviklet eller storslaaet, derimod er der i Enkelthederne, i Forsiring og Udstyr, en rig Overflødighed, der undertiden næsten virker forvirrende, og denne Ejendommelighed udvikles stærkere i Tidens Løb og naar sit Toppunkt i Alhambras Stalaktitlofter og hele kniplingsagtige Udsmykning. Det fine, lette og yndefulde understreges stadig stærkere, derfor bliver Søjlerne stadig tyndere og Buerne mere dristige; den bedaarende Hesteskobue er et af den arabiske Kunsts mest egenartede og mest værdifulde Fund.

Som Bygmester syslede Hakam hovedsagelig med Udsmykningen af Islams

310. Sala de Justicia og Løvegaarden i Alhambra, Granada.
Drypstens (Stalaktit)-Forsiringer over Dørene. (Efter Fotografi.)

Moskeen i Córdoba.

Hovedhelligdom i Vesten, *den store Moske i Córdoba.* Allerede Abderrahman I havde paabegyndt denne, og de fleste følgende Emirer havde hver føjet noget til. De to største Udvidelser foretoges af Hakam 961—67 og af Almansur 988—1001. Moskeen kom til at bestaa af en langagtig Firkant, der ved et Utal af Søjler — der nævnes indtil 1400, af hvilke henved 900 er bevarede — deltes i 19 Langskibe og 33 Tværskibe; saa mangelfuld som selve Planen end er i dette Værk, saa betagende er alligevel Indtrykket netop paa Grund af den rige Brogethed; her er hverken den mægtige Alvor som i de ægyptiske Helligdomme eller den ophøjede Harmoni som i de græske Templer, heller ikke den geniale Dristighed som i de gothiske Domkirker, og alligevel har Córdobamoskeen, selv

i sin nuværende skamferede Tilstand som katolsk Katedral, en mærkværdig Fortrylleise over sig.

Da Hakam var 60 Aar gammel, ramtes han af et Slagtilfælde, der lammede ham saaledes, at Førsteministeren Djafar al-Mushafi maatte overtage den væsenligste Del af Statsstyrelsen. Hakam havde med sin Yndlingshustru, en Baskerinde, Aurora, eller som hun kaldtes med den arabiske Oversættelse af Navnet, *Subh*, to Sønner, af hvilke den ældste døde som lille, og den anden, Hischam var, da Faderen mærkede Døden nærme sig, kun ti Aar gammel. Det var Hakams højeste Ønske, at denne Dreng skulde blive hans Efterfølger. Han lod derfor Sønnen hylde, medens han endnu selv levede, men den virkelige Afgørelse af, hvorledes Tronfølgen vilde blive, beroede hos de Mænd, der i det Øjeblik, Hakam døde, havde Magten ved Hoffet; den 1. Oktober 976 kom dette Øjeblik.

Mushafi styrer i Hakams Alderdom.

Aurora (Subh).

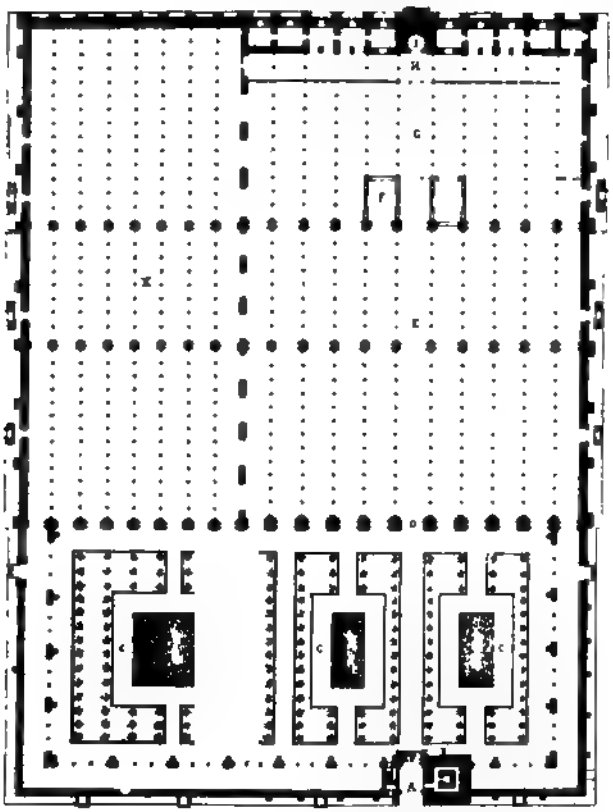

311. Plan af Córdoba-Moskeen i arabisk Tid.
A. Tilgivelsens Port. B. Taarn. C. Orangegaard. D. Hovedindgang. b Moskeens ældre Del, fra 786—96. F. Ophøjet Rum, hvor Imamen stod og fremsagde Bønnerne. G. Tilbygning fra 961—67. H. Rum, hvor Koranen gemmes. K. Tilbygning fra 988—1001.
(Efter Jungbändel.)

Der var ved Hoffet to Partier, af hvilke det ene lededes af Evnukerne Faik og Djaudar, det andet af Mushafi; bag ved denne, i anden Række, stod den Mand, der nu snart kom i Forgrunden, den mærkeligste Mand i hele Spaniens Historie, *Muhammed ibn Abi Amir*.

Tronfølgetvist efter Hakams Død.

Det fortælles om denne, at han en Gang i sine Studenterdage, — det var i Begyndelsen af Kalifen Hakams Regering — havde været ude med nogle Studenterkammerater, og under Maaltidet sagde han til dem: „Nu kan enhver af eder vælge, hvad han har Lyst til at være, naar jeg bliver Minister i dette Land." De fleste gik ind paa, hvad de troede var Narrestreger, og udbad sig forskellige indbringende Æresposter, kun en, der forargedes over denne frække Trækken Veksler paa Fremtiden, bad haanende om at blive ført baglæns paa et Æsel gennem Córdobas Gader. Ibn Abi Amir lovede at huske hver enkelt, og dermed gik Talen over paa andre Ting. Men hvad der for de andre, der snart glemte dette,

Muhammed ibn Abi Amir

Hans tidlige Ærgerrighed.

var forekommet som en mere eller mindre heldig Spøg, var for ham den dybeste Alvor; denne Ytring var et enkelt Udbrud af den lidenskabelige Higen efter Magt og Ære, som sydede dybt inde i den unge Students Sjæl. Han var af fornem Æt; hans Stamfader i syvende Led var en af de faa ægte Arabere, der med Tariks Berberhær første Gang betraadte Spanien. Men Familien var ikke rig, og den unge Muhammed, der kom til Córdoba for at fuldende sine Studier og forberede sig til at gaa den civile Embedsvej, som de fleste af hans Slægt, havde det kummerlig nok. Til at begynde med maatte han slaa sig igennem ved at have en billig Skrivestue, hvor han for Betaling udfærdigede Bønskrifter og Dokumenter, senere fik han en lille Post ved Retten i Córdoba. Men det lykkedes ham ikke at finde Naade for Kadiens Øjne; denne var en lærd Jurist, for hvis nøgterne Tørhed den lidenskabelige, lidt romantiske Yngling kun daarlig passede. Kadien vilde gærne af med ham, men for det gode Familienavns Skyld skulde det være paa en pæn Maade; glad blev han derfor, da han af Ministeren Mushafi tilfældig erfarede, at man ved Hoffet søgte en Intendant for de Domæner, der var tillagte Kalifens ældste lille Søn. Dette var ogsaa netop noget for Ibn Abi Amir, thi var Pladsen end beskedent aflagt, saa havde den én stor Fordel, at han her kom i Berøring med selve den fyrstelige Familie. Kadien medgav ham derfor en Anbefaling, i saa varme Udtryk, som man netop plejer at bruge om den, man selv gærne vil af med, og den unge Skriver blev Hofintendant, 26 Aar gammel.

Ringe Udsigter.

Han faar et lille Embede ved Hoffet.

I sin nye Stilling fik han først og fremmest at gøre med Fru Aurora (Sitte Subh), til hvem han aflagde sine Regnskaber, og snart blev han Bestyrer ogsaa af hendes Godser, og derefter Møntmester. Paa denne Maade fik han en Mængde rede Penge mellem Hænder, og han var Mand for at anvende dem. Hans hyppige Gaver til Haremets Damer var baade kostbare og Vidnesbyrd om Aand og Smag, og enhver Hofmand, der var i Pengeforlegenhed, behøvede kun at henvende sig til den elskværdige og tjenstvillige Møntmester; han klarede alt. Men denne Rundhaandethed blev dog lidt paafaldende, og Kalifen, der vel var en lærd Bogorm, men som alligevel havde Øjne i Hovedet, beordrede en Undersøgelse af Ibn Abi Amirs Regnskaber. Nu var det dennes Tur at benytte de Venskabsforbindelser, hans Flothed med Statens Penge havde skaffet ham; hos en af Ministrene laante han den Sum, der ifølge Bøgerne skulde være i hans Kasse, og da Revisorerne kom, var alt i den skønneste Orden. De, der havde begyndt at skumle over den rundhaandede Møntmester, stod beskæmmede, og Ibn Abi Amir steg til nye Værdigheder, Kadi, Overformynder og Politichef. Og under alle Forhold udmærkede han sig ved Energi, Taktfuldhed og Imødekommenhed.

En elskværdig Møntmester.

Nye Embeder.

Paa denne Tid kæmpede Kalifens Hærfører Ghalib i Afrika. Hans militære Foretagender havde Fremgang, men kostede en utrolig Masse Penge, og Hakam besluttede derfor at udsende en Embedsmand for at se de flotte Officerer lidt paa Fingrene. Hans Valg faldt paa Ibn Abi Amir. Denne stod her overfor en meget vanskelig Opgave; for sin egen Ærgærrigheds Skyld maatte han se at vinde Officererne for sig, thi uden sikre Forbindelser i Hæren kunde han ikke naa videre frem, og paa den anden Side var han nødt til at komme hjem til Hakam

Ibn Abi Amir kontrollerer Hæren.

med et Resultat i Form af ordenlige Besparelser. Det lykkedes den unge Diplomat ved sit smidige Finansgeni at tilvejebringe det utrolige, at faa Hærens Budget bragt ned uden at Officerer og Soldater paa nogen Maade følte sig brøstholdne derved, og særlig for de Menige blev han, der havde været ventet som en uvelkommen Posekiger, nu alles erklærede Yndling.

Saa vidt var han altsaa kommen, da Hakam lukkede sine Øjne. Sultaninden Aurora, om hvem man allerede i nogen Tid havde ymtet, at Ibn Abi Amir var hendes Elsker, arbejdede i Forbindelse med denne og Ministeren Mushafi paa at sikre hendes allerede kaarede Søn Tronfølgen, medens Modpartiet under Faik og Djaudar vilde have Hakams Broder Mughira til Kalif. Da disse to kommanderede Livgarden, var de farlige Modstandere, og i det første Møde, Mushafi umiddelbart efter Hakams Død holdt med sine Tilhængere, var man straks klar over, at man kun ved at fjærne Mughira kunde afvæbne Modpartiet. Men hvem skulde paatage sig at dræbe Prinsen, en Søn af den store Abderrahman? Medens alle Officererne sad tavse og forlegne, tog til alles Forbavselse Civilembedsmanden Ibn Abi Amir Ordet og erklærede sig villig til det uhyggelige Hverv. Med et væbnet Følge ilede han til Mughiras Palads; denne, der straks forstod Meningen med hans Komme, søgte ved ydmyge Bønner at frelse Livet, og Ibn Abi Amir var lige ved at lade sig bevæge, — men nej, man havde allerede vovet sig for langt frem, nu maatte det briste eller bære. Et Vink, og den ulykkelige Prins, hvis hele Forbrydelse var den at være Søn af Spaniens største Hersker, segnede under Soldaternes Sabler; Faik og Djaudar maatte falde til Føje og blev snart efter fjærnede, medens Ibn Abi Amir fik sin Løn for vel udført Tjeneste i Form af en Udnævnelse til Minister.

Auroras Elskør.

Kalifemnerne, Hischam og Mughira.

Ibn Abi Amir paatager sig at dræbe Mughira.

Men endnu havde han Mushafi over sig, og derfor maatte ogsaa denne falde. Den nye Minister satte sig i Forbindelse med den gamle Ghalib, og samtidig med at han skjult intrigerede mod Premierministeren, fik han Ghalib til at give ham Lejlighed til paa et Togt mod Nordgrænsen at vinde ogsaa militær Berømmelse. Ibn Abi Amir var opdraget som Jurist, men dette hindrede ikke den vidunderlig alsidige Mand i fra første Færd at vise sig som en fortræffelig Hærfører. Dækket med Hæder kom han tilbage til Córdoba, og støttet baade af Folkegunsten og af Sultaninden kunde han nu rette det afgørende Slag mod sin Foresatte. Der rejstes den sædvanlige Anklage for Underslæb, for hvilken der aldrig manglede Beviser, og Mushafi blev arresteret og afsat. Samme Dag fik Ibn Abi Amir sit Diplom som *Hadjib* (Premierminister).

Mushafi fjærnes, Ibn Abi Amir bliver Førsteminister.

Den første Brug, han gjorde af sin Magt, var en indgribende Omordning af Hæren. Denne skulde vel være til Værn for Landet, men den skulde tillige tjene som Redskab for Ministeren personlig, og dette blev den bedst, ved at man forstærkede de fremmede Bestanddele, som ikke havde andre politiske Interesser end deres Løngivers. En Mængde Berbere, Slaver og kristne Spaniere blev nu optagne i Hæren, som ved en jærnhaard Disciplin sammensvejsedes til en Helhed; ogsaa Hakams Forsøg paa at genopfriske de gamle Stammeinddelinger i de arabiske Regimenter blev nu fuldstændig udvisket. Den gamle Ghalib skønnede snart, at alle disse Nyindretninger ogsaa gemte en Braad mod ham. Det kom

Hæren bliver Ministerens Værktøj.

til et hæftigt Sammenstød mellem ham og den foretagsomme Minister, og snart efter til væbnet Kamp; men Ghalib faldt, og Ibn Abi Amir var faktisk Landets Eneherre.

Kalifen Hischams Opdragelse.

Den lille Hischam, der havde været en opvakt Dreng, var efterhaanden vokset op til en menneskesky og livsfjendsk Særling. Det synes, som om Moderen Aurora og hendes ærgærrige Elsker med Forsæt har forkvaklet Drengen under Opdragelsen, for at de paa denne Maade kunde sikre sig Magten for bestandig. Hischam, der førte Kalifnavnet *al-Muajjad* („den af Gud hjulpne"), blev aldrig andet end en tom Skygge, der levede skjult i sit Palads og i hvis Navn der regeredes; kun ved enkelte højtidelige Lejligheder blev han hentet frem og i pragtfuldt Optog vist for Folket. Den virkelige Hersker var Ibn Abi Amir.

Ibn Abi Amir hersker ypperlig.

Lang og fuld af moralske Anstødsstene havde den Vej været, der førte denne Stræber til Magtens Tinde. Men da han endelig var naaet herop, var det ligesom der med det samme var foregaaet en hel Forvandling med hans Karakter; de Midler, han havde brugt for at faa Magt, havde overvejende været slette, men de Formaal, hvortil han nu anvendte den, var udelukkende gode: Intriganten, Forføreren, Morderen blev en omsigtsfuld Statsleder, en højsindet Landsfader og en vældig Forkæmper for Religionen; han, der af sine Samtidige for sin Løbebanes mange Krogveje havde faaet Navnet „Ræven", viste sig nu at være en Løve. Paa hele hans Færd, baade offenlig og privat, efter at han var naaet til at blive Rigets virkelige Hersker, havde man i Grunden kun ét at sige, og dette var den for Samtiden saa karakteristiske Indvending, at han ikke havde Sans for Poesi; af de Digtere, han belønnede, fordi det nu en Gang hørte til for en Mand i hans Stilling at beskytte Digtekunsten, var adskillige nogle skrækkelige Smørere og Rimsmede. Men i alt andet viste han sig som en Mand, der fuldt ud kunde staa Maal selv med den store Abderrahman III, ja som i sine Resultater endog overgik denne. I hele sin Herskertid foretog han 52 Togter mod de Kristne, som Regel to om Aaret, og han blev ikke en eneste Gang overvunden. Han førte Islams Vaaben frem lige til Santiago; de store Klokker i Helligdommen her lod han kristne Fanger slæbe paa deres Skuldre den lange Vej til Córdoba, hvorfra de først halvtredje Hundrede Aar senere skulde bringes tilbage paa samme Maade af muhammedanske Fanger. Og ligesom han kraftig sørgede for Rigets Sikkerhed udadtil, vaagede han ogsaa over Ro og Orden i det indre; han, der under sin Opkomst ikke havde taget det saa nøje, blev nu en stræng og ubestikkelig Retfærdighedens Vogter; enhver, selv den ringeste, kunde faa sin Sag frem, om ikke paa anden Maade saa ved en direkte Henvendelse til den altid tilgængelige Minister. Hans Arbejdskraft syntes ganske uopslidelig; „Herskere maa ikke sove," sagde han til Lægen, der vilde raade ham til at skaane sig.

Aurora prøver forgæves at styrte Ibn Abi Amir.

Een var der, for hvem dette kraftige Eneherredømme var bleven en dyb Skuffelse, skønt Landet blomstrede derved, og denne ene var Sultaninden Aurora. Da hun bedrog sin Mand og derefter aandelig myrdede sin Søn for sin Elskers Skyld, havde det rigtignok ikke været Meningen, at han alene skulde høste al Fordelen, og hun sidde i Haremet, forladt og forglemt. Hun besluttede

at styrte den almægtige Minister; hun sikrede sig en Hjælper i Vicekongen i Marokko og søgte at ophidse Kalifen, den viljeløse Hischam, til at træde ud af den Uvirksomhed, hun selv havde vænnet ham til. Men Ibn Abi Amir var den stærkeste; i en enkelt Samtale bragte han Hischam, der maatte indrømme, at han ikke selv kunde regere, til atter at gaa ind under Ministerviljens vante Aag; den marokkanske Vicekonge blev erklæret fredløs, og Aurora søgte i Ensomhed Glemsel for sit Livs selvvoldte Skibbrud.

Imidlertid havde hendes gamle Elsker fortsat sine Bestræbelser for ikke blot

312. Slot (Alcázar) i Sevilla.
(Efter Junghändel.)

at *være*, men ogsaa at *kaldes* Hersker, og saaledes gøre det muligt umærkelig at afløse Umajjadernes Dynasti med Amiridernes. Han tog sig et Tilnavn paa ægte Kalifvis og lod sig kalde *Almansur* (den sejrrige), og under dette Navn var det, at han blev de Kristnes Rædsel; han overdrog allerede 991 Værdigheden som Førsteminister til sin ældste Søn, Abdelmelik, og satte paa de officielle Dokumenter sit eget Segl *istedetfor* Kalifens. Befolkningen i Hovedstaden, der i ærbødig Erindring om den store Abderrahman III lojalt holdt fast ved hans sølle Ætling, var lidet tilfreds hermed, men ingen vovede at knу, og Almansurs stadig voksende Krigerry under Kampene paa Nordgrænsen knyttede Hæren til ham med ubrødelig Troskab.

Han kalder sig Almansur og vil skabe et Dynasti.

Almansur dør 1002.

Efter endnu ti Aars lykkelige og kraftfulde Regering døde Almansur 1002.

Han blev begravet i Medinaceli, og over det muhammedanske Spaniens mest fremragende Mand blev der sat følgende Gravskrift:

De Spor, han efterlod, kan bedst dig sige,
hvad Daad han øvet har i dette Rige;
ej bringer Tidens Kresløb mer hans Lige
som Landets Værner mod de Vantros Krige.

Den tungsindige Spaadom i Gravskriften gik kun altfor nøje i Opfyldelse. En ganske kort Frist undte Skæbnen endnu det spanske Kalifat under Almansurs ældste Søn, der arvede hans Magt og i Lighed med Faderen antog et Tilnavn, *Muzaffer.* Han opretholdt de hæderfulde Traditioner, saa at hans Regering senere kaldtes „den gyldne Tid". Men allerede 1008 døde Muzaffer, efter Beretningerne forgivet af sin egen Broder Abderrahman, der i lige Grad udmærkede sig ved sine ærgærrige Planer og ved sin fuldstændige Uduelighed til at virkeliggøre dem. Han fik Hischam, der stadig sad paa Kaliftronen som en hjælpeløs Nikkedukke, til lovformelig at udnævne ham til Tronfølger, men denne Uforsigtighed blev Draaben, der fik Hadet mod Amiriderne til at flyde over. Der rejste sig et Oprør, Abderrahman blev dræbt, og nu brød en Række Borgerkrige løs. En umajjadisk Tronkræver Muhammed fik Hischam til at abdicere, mod ham opstod en anden, og blodige Kampe foregik i Córdobas Gader. I denne Tummel forsvandt den ulykkelige Hischam II,*) og det Rige, som under Almansur havde været saa straalende og mægtigt, faldt i Løbet af mindre end en Menneskealder i Stumper og Stykker. Tiden 1008—1031 har ikke mindre end syv Kalifer at opvise. Córdoba blev derefter en aristokratisk Republik med Statsraadets Formand Ibn Djahvar som Præsident, og denne Tilstand holdt sig, indtil Byen gik op i Kongeriget Sevilla. Thi efter Kalifatets Forfald og hele det

Muzaffer (1002—8).

Borgerkrige. Riget splittes.

*) *Umajjaderne i Córdoba indtil Hischam II*
(smlgn. Stamtavlen: III, 413):

Hischam ibn Abdelmelik (Kalif i Damaskus 724—43)
|
Muawija
|
(1) *Abderrahman I* (756—88, Emir af Spanien)
|
(2) *Hischam I* (788—96)
|
(3) *Hakam I* (796—822)
|
(4) *Abderrahman II* (822—52)
|
Abdallah (5) *Muhammed* (852—86)
|
(6) *Mundzir* (886—88) (7) *Abdallah* (888—912)
|
Muhammed
|
(8) *Abderrahman III* (912—61, den første Kalif)
|
(9) *Hakam II* (961—76)
|
(10) *Hischam II* (976—1009, 1010—1013)

11. Aarh. igennem er det *Sevilla*, der arver Stillingen som den første Stad i det muhammedanske Spanien, og de fleste af de Smaariger, der rejste sig paa Kalifatets Ruiner, gik i Løbet af Aarhundredet ind under Sevilla, indtil ogsaa dennes Magtstilling blev tilintetgjort og gav Plads for nye statslige Dannelser. *Sevilla bliver Hovedstad.*

Det 11. Aarh. er *Romantikkens Tidsalder* i Spanien. I økonomisk Henseende virkede ganske vist den politiske Opløsning skadelig; de stadige Fejder mellem de nydannede Smaastater og de hyppigere Hærgninger fra de nordspanske Kristnes Side mindskede Sikkerheden og gjorde Landbrugets Vilkaar haarde. I de muromgivne Stæder sporede man dog disse Ulæmper mindre; de mange Smaahoffer fremmede Industriens Udvikling og blev tillige en særlig frodig Jordbund for *Aandslivet*. Fyrsterne i Ronda, Arcos, Huelva, Carmona, Malaga, Algeziras kunde ikke maale sig med en Abderrahman III eller en Almansur i Rigdomsglans og Krigervælde, men de kunde være lige saa ivrige Beskyttere af de skønne Kunster, ja vel i endnu højere Grad, idet deres Opmærksomhed samledes udelukkende herom. Og med disse Hoffer som Udgangspunkter gennemsyrede de æstetiske Interesser hele Livet og gav ogsaa de daglige Omgangsformer, i Fred som i Krig, til Arbejde saa vel som til Fest, en uovertruffen Finhed. Poesien blev saa at sige Allemandseje, og ved Siden af Kunstlyrikken blomstrede den folkelige Romancedigtning. Det voksende Samkvem med de Kristne, baade krigersk og fredeligt, fremmede ingenlunde Fanatismen, men skabte en vis religiøs Fordomsfrihed; man lærte i dem at se ikke Anderledestroende, men Medmennesker. Den gamle barske Trosiver erstattedes af en overbærende Ridderlighed. Man ikke blot digtede Poesi, man oplevede den. *Aandsliv i 11. Aarh.* *De smaa Hoffer fremmer Industri og Kunst.*

Til denne Periode hører ogsaa to af Spaniens betydeligste Digtere, *Ibn Ammar* og *Ibn Zajdun*. Om den første skal vi høre mere senere; Ibn Zajdun kom som ung i Yndest hos Præsidenten i Republikken Córdoba, Ibn Djahvar. Hans Elskovsforbindelse med den skønne og aandrige Prinsesse *Wellâda*, Datter af en af de sidste kortsiddende Kalifer, voldte paa en ikke fuldt opklaret Maade hans Fald; han blev fængslet og sendte forgæves kunstnerisk affattede Bønskrifter om Frihed til Ibn Djahvar; senere lykkedes det ham at flygte og finde en gæstfri Modtagelse i Sevilla. Et lille Samfundsbillede af de Krese, hvori Wellada og hendes Elsker færdedes, har vi i de Vers, som hun bar broderede paa sin Dragt. Der stod paa den ene Side: „Ved Allah, jeg er skikket til det største, og med høje Tanker vandrer jeg egne Veje“, og paa den anden Side: „Jeg byder min Elsker min Kind og skænker ham villig mit Kys.“ Ibn Zajdun er det arabiske Spaniens Petrarca; Wellada, af hvem vi ogsaa har enkelte Digte, synes særlig at have udmærket sig i Tankesprogsdigtningen. *Ibn Zajdun og Wellâda.*

Den poetiske Afglans fra denne Tidsalder kastedes ogsaa over Personligheder, der ingenlunde fortjente dens Forherligelse. Typisk blandt disse er den kristne spanske Nationalhelt *Cid*. Navnet Cid er en Fordrejelse af det arabiske *Sajjid* (Herre); hans virkelige Navn var *Ruy* (Rodrigo) *Diaz de Vivar*, og hyppig betegnedes han ogsaa med Tilnavnet *el Campeador* (paa Arabisk *al-mubâriz* ɔ: den, der rider frem foran Rækkerne og før Slaget udfordrer til Enekamp). I den senere spanske Romancedigtning er Cid Indbegrebet af alle ridderlige Dyder; den *Cid.*

historiske Cid var en samvittighedsløs Landsknægt, der førte Vaaben for kristne og muhammedanske Fyrster uden Forskel, altid kun opsat paa egen Fordel, grusom og troløs. Født omtrent ved Aarhundredets Midte tiltvang han sig efter mange Omskiftelser Herredømmet i Valencia, hvor han døde 1099 efter fem Aars haarde Kampe mod Araberne; hans Enke Ximene maatte overgive Byen.

Abbadiderne i Sevilla.

I Løbet af det 11. Aarh.s anden Halvdel opslugtes som nævnt en hel Række af de nydannede Smaastater af Sevilla. Her havde allerede inden det umajjadiske Kalifats endelige Fald Kadien *Abul-Kasim* (1023—42) vundet sig en vis Selvstændighed. Han gav sig dog ikke selv Fyrstenavn, men da der i Calatrava var opstaaet en Maattefletter, som paa Grund af en forbavsende Lighed med den forsvundne Hischam II udgav sig for denne, lod han ham komme til Sevilla og udraabe til Kalif og førte saa selv Styret i dennes Navn. Abul-Kasims Søn *Abbâd* fortsatte i Begyndelsen efter Faderens Død dette System, indtil han

Mutadid (1042—69).

senere lod sig selv kalde Fyrste under Navnet *Mutadid* (1042—69). Han, hans Fader og hans Søn udgør *Abbadidernes* Dynasti. Mutadid var en grusom, men kraftfuld Hersker, hvis Regering blev en fortløbende Række sejrrige Kampe mod de muhammedanske Nabofyrster, af hvilke han undertvang de fleste; kun Fyrsten af Granada, Badis, var ham jævnbyrdig. Det virkelige Herredømme i Granada udøvedes af den kloge Minister, Jøden Samuel ha-Levi. Skønt de arabiske Fyrster ellers gærne anvendte Jøder i Statstjenesten, navnlig ved Finansvæsnet, var det dog et usædvanligt Særsyn, at en Jøde var den ledende Vezir. Granada var imidlertid netop den By, hvor det jødiske Element var mest fremherskende; den gik endog ligefrem under Navnet „Jødebyen".

Jødernes Stilling i Spanien.

I det hele taget var i det muhammedanske Spanien *Jødernes* Stilling bedre end noget andet Sted i Europa, og netop i det 11. og 12. Aarh. udfolder der sig

Jødiske Digtere og Filosofer.

blandt dem et frodigt Aandsliv; som Regel skrev de jødiske Forfattere i Spanien baade paa Hebraisk og Arabisk. Til de berømteste hører *Salomon ben Gebirol* (1020—70), bekendt i Europa under Navnet *Avicebron;* hans filosofiske

Ben Gebirol.

Værk „Livets Kilde" var paa Arabisk. Tillige var han Digter, men her staar

Jehuda ha-Levi.

han tilbage for *Jehuda ha-Levi,* født 1085 i Toledo, efter Sagnet dræbt udenfor Jerusalem. I hans Digte har det jødiske Folks Zionslængsel givet sig et i Form og Følelse lige fuldendt Udtryk. Størst filosofisk Ry vandt noget senere *Mose*

Mose ben Maimon.

ben Maimon, i Europa kaldet *Maimonides* (1135—1204); han udvandrede fra Spanien til Ægypten og skrev her foruden forskellige dogmatiske Arbejder sit filosofiske Hovedværk: *More nebukim* („de Vildfarnes Vejleder"), hvori han søgte at løse Dualismens store Problem.

Overfor de Kristne var Mutadid underlegen; Ferdinand I af Kastilien og Leon tvang ham til at erlægge en aarlig Afgift.

Mutamid (1069—91).

Mutadids Erobringer i Sydspanien kom hans Søn og Efterfølger *Mutamid* (1069—91) tilgode. Den sidste Abbadides Regeringstid er det muhammedanske Spaniens sidste glansfulde Tid. Mutamid var vel en daarlig Politiker; de Kristne nordfra og Berberne fra Afrika skruede sig efterhaanden sammen om de spansk-arabiske Riger paa en saadan Maade, at kun en overlegen Statsmand eller en kraftfuld Feltherre havde kunnet afbøde Faren, og Mutamid var ingen af Delene

Men han var en sjælden kunstnerisk begavet og vindende Personlighed; selv en aandfuld Digter gjorde han sit Hof i Sevilla til et Samlingssted for alt, hvad der havde Navn i den vestarabiske Kultur. Hans Herskermagt var ikke stor nok til at afværge de politiske Ulykker, der forestod, men den var tilstrækkelig til at give Samtidens aandrigeste Mænd Lejlighed til at leve et gennemført æstetisk Liv saa rigt og harmonisk, som Menneskeheden vel ikke har set det siden den hellenske Kulturs kortvarige Glansperiode. I den senere Overlevering blev *Et æstetisk Hof.*

313. Gaard i Casa de Pilatos, Sevilla.
Maurisk kristelig-(mudéjar)-Stil. (Efter Junghändel.)

Mutamid for Vesten det samme, som Harun er-raschid havde været i Østen; man glemte det politiske Forfald for den æstetiske Fortrylleise.

To Navne er uopløselig knyttet til Mutamids romantiske Historie, hans Ven Digteren *Ibn Ammar* og hans Favorithustru *Itimad*, med Tilnavnet *Rumaikia*. Ibn Ammar var af ringe Herkomst; i sin Ungdom drog han omkring som „farende Sanger" og forherligede med sine Vers alle og enhver, af hvem han kunde vente blot en nogenlunde anstændig Gave til Gengæld; da kom han i Forbindelse med Mutamid, som den Gang var Kronprins, og der opstod mellem den lidenskabelige Prins og den aandrige og slagfærdige Digter et Venskab, hvis Tone til Tider blev helt hysterisk. Da den unge Mutamid blev Statholder i det erobrede Silves, tog han Vennen til Minister, og i sin smidige Flersidighed gjorde denne helt god Fyldest i sin nye Stilling. *Ibn Ammar.*

Itimad (Rumaikia).

En Gang da Mutamid og Ibn Ammar opholdt sig i Sevilla og en Aften spaserede ved Bredden af Guadalquivir, lagde Fyrsten Mærke til, hvorledes Vinden krusede Vandfladen:

„Se, Pustet gør Vandets Flade en Ringbrynje lig" —

udbrød han og sagde derpaa til Ibn Ammar: „Føj du nu det andet Halvvers til!" Denne havde lige straks intet paa rede Haand; da sagde en tarvelig klædt Pige, der stod i Nærheden og havde hørt Fyrstens Ord:

„Hvis Floden nu frøs med et, hvilket prægtigt Panser i Krig!"

314. Sultanens Alkove. Alcázaren i Sevilla.
(Efter Fotografi.)

Denne Pige var Itimad, og paa denne ejendommelige Maade lærte Mutamid den Kvinde at kende, hvem han senere hele sit Liv igennem elskede med uforanderlig Troskab. For Itimads forkælede Luner bragte han de kostbareste Ofre.

Sultaninden „Dyndag".

En Gang da hun saa' nogle Kvinder ælte Ler til Teglstrygning med deres Fødder, beklagede hun sig over at have mistet sin Ungdoms ubundne Liv: „lykkelig vilde jeg være, hvis jeg som disse Kvinder kunde stampe rundt i Leret, men nu, da jeg er fordømt til at være Sultaninde, knuges jeg af Etikettens Lænker." Da Mutamid hørte dette, lod han Mængder af Sukker, Kanel, Ingefær og forskellige velluglende og kostbare Krydderier ophobe i en af Paladsets Gaarde og overhælde med Rosenvand, indtil det hele dannede en Dyndmasse, og derpaa indbød han Itimad og hendes Hofdamer til at stampe rundt i dette. Senere, naar hun i sin lunefulde Uregerlighed blev altfor fordringsfuld, brugte han

Mindet om denne „Dynddag" til at tæmme hende. Ogsaa de kristne spanske Forfattere har bevaret Mindet om dette betegnende Optrin fra Livet ved Mutamids Hof.

Medens man i Paladset i Sevilla bortødslede Tid og Penge til den Slags Leg, trak de politiske Uvejrsskyer stadig tættere sammen om den fyrstelige Æstetiker. Alfonso VI, der havde udvidet sin Magt paa sine Brødres Bekostning og havde taget Titlen Kejser, havde gjort sig de muhammedanske Fyrster tributpligtige, men til Tider lod han sig ikke nøje med Guldet alene. Et Aar rykkede han ogsaa mod Sevilla med en Hær, og de svage Maurere, der ansaa væbnet Modstand for umulig, blev ude af sig selv af Forfærdelse. Kun Ibn Ammar tabte ikke Besindelsen; han kendte Alfonso fra tidligere Tider og havde straks sin Plan rede. Han lod forfærdige et overordenlig kostbart Skakspil, og med dette begav han sig afsted til den kristne Kejser; denne blev grebet af Beundring ved Synet, og den listige Minister foreslog ham da et Parti paa de Betingelser, at hvis Alfonso vandt, skulde Bræt og Brikker tilhøre ham, men i modsat Fald skulde Ibn Ammar have Ret til at faa et Forlangende opfyldt. Alfonso smagte jo lidt paa dette og var betænkelig ved at indlade sig paa noget, hvis Følger han ikke kunde overse, men da hans Ledsagere, hvem Araberen i Forvejen havde bestukket, tilskyndede ham til at forsøge Vovestykket, slog han til, og Spillet begyndte. Alfonso tabte. „Saa forlanger jeg da", sagde Ibn Ammar, „at du trækker dig tilbage med din Hær." Forgæves protesterede Kejseren, han var bundet ved sit Ord og maatte nøjes med, at den sædvanlige aarlige Tribut fordobledes. Ibn Ammar havde reddet Sevilla — for en kort Tid.

Alfonso VI rykker mod Sevilla.

Ibn Ammars Brætspil.

315. Sendemændenes Sal i Alcázaren i Sevilla.
(Efter Fotografi.)

Senere erobrede Ibn Ammar Murcia og naaede her en næsten uafhængig Stilling. Men onde Tunger satte Splid mellem ham og Mutamid. Murcia blev taget; Ibn Ammar flygtede, men blev fanget og af dem, der havde opsnappet

Ibn Ammars Fald og Død.

ham, ligefrem sat til Auktion for sine Fjender. Mutamid købte Fangen; allerede troede denne at have forsonet sin fordums Ven, da en Ubetydelighed paa ny vakte Fyrstens Vrede. Han trængte ind i Fængslet og dræbte selv sin Ungdoms Fortrolige, saaledes som det forlængst var bleven varslet denne i Drømme.

De spanske Arabere søger Hjælp mod de Kristne hos Berberne i Nordafrika.

Men Hævnen for denne Bloddaad udeblev ikke. Atter trængte de Kristne paa, og efter at have taget baade Toledo og Valencia nærmede Alfonso sig paa ny Sevilla. Da fik de spanske Arabere den usalige Tanke at søge Hjælp hos deres berberske Trosfæller hinsides Gibraltarstrædet; i Marokko herskede den mægtige *Jusuf ibn Taschfin* af *Almoravidernes* Herskerhus, og denne var straks villig, kun altfor villig til at komme til Spanien. I Efteraaret 1086 slog Jusufs og Mutamids forenede Hær de Kristne i det blodige Slag ved Zallåka, men snart viste det sig, at Hjælperen hørte til de farlige Trylleaander, som det er lettere at mane frem end at vise bort igen. Jusuf følte sig tiltrukket af det frugtbare og veldyrkede Spanien, og forvissede sig om, at en Erobring af Landet vilde være forholdsvis let. For det første længtes hele Underklassen efter at komme under en enkelt Herskers kraftfulde Scepter; næsten hver Stad havde jo nu sit Hof, hvis Underhold tog hele Landets økonomiske Kraft, og for disse store Ofre fik man ikke en Gang Ro og Sikkerhed, ikke overfor de evig fejdende Nabofyrster og naturligvis i endnu langt mindre Grad overfor de Kristne. Sejren ved Zallaka havde omgivet Jusufs Navn med Glans; her var da endelig den store Islams Forkæmper, der skulde føre det muhammedanske Spanien tilbage til dets gamle Magtstilling.

Jusuf ibn Taschfin og Mutamid slaar de Kristne ved Zallåka 1086.

Dernæst begunstigedes den ærgærrige Berberfyrstes Planer af Præsterne. Det var disse, som havde mest at tabe ved de Kristnes fortsatte Sejr, og de havde paa den anden Side ikke meget tilovers for de andalusiske Smaafyrster, ved hvis Hoffer alskens Verdslighed kun trivedes altfor vel. Den fanatiske Jusuf derimod var en Mand ret efter deres Hjærte. Da denne ansaa Tidspunktet for belejligt, fik han derfor med Lethed hos det ledende Præsteskab en retslig Kendelse for, at han var løst fra alle mulig indgaaede Forpligtelser overfor de spansk-arabiske Fyrster, og at en Anneksion af deres Riger var i Religionens Interesse. I 1091 gik det løs; efter at have taget flere mindre Stater kastede Jusuf sig over Mutamids Rige; først faldt Córdoba og Carmona, og derpaa efter tapper Modstand ogsaa Sevilla. Mutamid blev ført som Fange til Byen Aghmat i Afrika; han udsendte herfra rørende Klagedigte, der fremkaldte Vemodstaarer hos mange, men Lyst til at antage sig hans Sag hos ingen, og 1095 døde den ulykkelige Fyrste i Fangenskab.

Jusuf tager Mutamids Rige 1091.

Almoravi-derne (1091—1145).

Det muhammedanske Spanien kom nu under *Almoravidernes* Herredømme; dette Dynasti omfatter tre Regenter, *Jusuf* (1091—1106), *Ali* (1106—43) og *Taschfin* (1143—45). For den spanske Befolkning blev Forandringen en Skuffelse; ganske vist tilvejebragtes der i Begyndelsen større Sikkerhed mod de ydre Fjender, men indadtil huserede de raa Berbere, den arabiske Races Arvefjender, paa det frygteligste, og for Kulturen blev den Magtstilling, som Præsteskabet tiltvang sig, særlig under Ali, til ubodelig Skade; i de samtidige Digteres Vers lyder atter og atter Klagen over det tiltagende Barbari; det var noget andet end

den litterære Guldalder under Mutamid. Under Ali bliver ogsaa de Kristnes Angreb nordfra hyppigere og stærkere.

Allerede i 1121 opstod der i Afrika en farlig religiøs Bevægelse, rettet mod Almoraviderne. Det var de saakaldte „Enhedsbekendere", paa Arabisk *al-muwahhidûn* eller med den spanske Fordrejelse *Almohaderne;* de lededes af *Muhammed ibn Tumart,* der gav sig ud for at være Mahdi, og skaffede sig Betydning ved at overbyde de ortodokse Berbere i Rettroenhed. Enden blev, at Almoraviderne blev drevne tilbage til Marokko, hvorfra de var komne, og Almohaderne fik Herredømmet i det muhammedanske Spanien. *Almohaderne.*

Mest fremragende i dette Herskerhus blev *Abu Jusuf Jakub al-Mansur* (1184—98). Under ham udfolder sig et vist aandeligt Liv; til hans Periode er knyttet Navnet paa den største arabiske Filosof, *Ibn Roschd,* bedre kendt under den latiniserede Navnefordrejelse *Averrhoes* († 1198). Averrhoes indlagde sig særlig Fortjeneste ved sin Kommentar til Aristoteles, og han fik igennem dette Værk Betydning ogsaa for den kristne Middelalders Videnskabelighed. I den folkelige Bevidsthed kom Averrhoes til at staa som Typen paa den forargelige Kætter; ham tillagde man den lovlig frimodige Ytring: Der er tre Religioner; den ene, Kristendommen, er ganske umulig, den anden, den jødiske, er for Børn, og den tredje, Islam, er for Svin! *Abu Jusuf al-Mansur (1184—98).* *Averrhoes*

316. Dekoration fra Alhambra.
(Efter Junghändel.)

Allerede under al-Mansur begynder imidlertid Forfaldet, saavel det politiske som det aandelige, og dette sidste fik blandt andet sit Udtryk deri, at denne Hersker lod selve Averrhoes sætte i Fængsel for hans dristige Meningers Skyld. Og i den følgende Tid sker Nedgangen stadig hurtigere; den ene Stump efter den anden af Islams gamle Landomraade ædes bort, indtil der omtrent ved Midten af 13. Aarh. kun er en ganske lille Rest tilbage omkring det underskønne, sagnrige *Granada.* *Islams spanske Landområder indskrænkes til Granada-Egnen.*

Granada — med det arabiske Navn *Hisn-ar-Rummân* (ɔ: Granatæbleborgen)

— havde med sin Havnestad Malaga allerede oftere spillet en vis Rolle, og vi har tidligere hørt Alhambra omtale som et befæstet Slot, der belejredes under Omar ibn Hafsuns Krige. Den Glans, der er kommen til at hvile over disse Navne, Granada og Alhambra, skyldes dog hovedsagelig de vidunderlige Bygningsværker, der er levnede her fra den yngste mauriske Periode, og som udgør det afsluttende Kapitel i den spansk-arabiske Bygningskunsts Historie. Man bruger undertiden at skælne mellem den egenlig arabiske Arkitektur og den mauriske, der skulde tilskrives Berberne. Dette er urigtigt; maurisk er den Fællesbetegnelse, som de kristne Spaniere anvendte om alle Muhammedanere uanset Raceforskel, og den er derfra gaaet over i de andre europæiske Sprog. Berberne udgjorde ganske vist et Flertal i Sammenligning med de i Spanien levende, forholdsvis faa Arabere, men det var arabisk Kultur og arabisk Sprog, der satte sit Præg paa det hele, og vi ser da ogsaa, at de Berberfyrster, der gjorde Krav paa at have Dannelse, paa enhver Maade lod sig arabisere og, naar det var gørligt, bragte deres berberske Herkomst i Forglemmelse. Orientalerne selv betegnede den spansk-arabiske Stilart som andalusisk; Andalusien var jo Fællesnavnet for hele det muhammedanske Spanien.

Granada og Alhambra.

317. Dekoration fra Alhambra.
(Efter Jungbändel.)

I Bygningsværkerne i Granada har den arabiske Kunst sat nogle af sine skønneste Blomster. Man genfinder her denne Stilarts to mest fremtrædende Ejendommeligheder, Hesteskobuen og de meget slanke Søjler; hertil kommer den overordenlig rige Anvendelse af Stuk til de saakaldte Stalaktitlofter, og overhovedet en Yppighed, hvis Overlæsselse nu og da minder om, at det er en Kultur i Forfald, vi her har at gøre med; Alhambras Snørkler er adskillige Aarhundreder senere end Córdobamoskeens rige og dog rene og klare Stil. Særlig er i Alhambra Arabesken, den sammenslyngede Vægforsiring, udviklet til en forbavsende Virtuositet. Det arabiske Alfabets ejendommelige Karakter traadte

Den mauriske Bygningskunst.

her hjælpende til; paa Tusinder af Maader finder man paa Alhambras Vægge gentaget det granadiske Herskerhus' simple Devise: *La ghaliba illa 'llâh* („der er ingen Overvinder uden Gud").

Dette Herskerhus grundedes af *Ibn al-Ahmar* af *Nasridernes* Æt, en Mand af den mest ægte arabiske Afstamning; med Stolthed regnede han sin Stamtavle ned fra en af Profetens Flugtfæller. Født omtrent ved Begyndelsen af det 13. Aarh. lykkedes det ham ved Midten af dette at skabe en Stat i Granada, der endnu i halvtredje Hundredaar skulde trodse Kristenhærenes Storme og blive et sidste Tilflugtssted for den særegne spansk-arabiske Kultur, der trods mange Forvildelser dog med Stolthed kunde pege paa saa mange herlige Resultater. *Nasriderne.*

Naar det overhovedet lykkedes det lille Kongerige Granada, der med Byen af samme Navn som Hovedstad egenlig kun omfattede Spaniens sydøstlige Kyststrimmel, at holde sig saa uforholdsmæssig længe, er Aarsagerne hertil væsentlig tre. For det første en geografisk: det sidste lille mauriske Rige havde en overordenlig gunstig defensiv Beliggenhed, dækket af Havet til den ene Side og af Sierra Nevadas uvejsomme Kløfter paa den anden. Dernæst en økonomisk: da ved de kristne Spanieres Fremtrængen en Mængde Muhammedanere samledes her, fik det lille Rige en for sin Udstrækning overordenlig talrig Befolkning, og deriblandt en Del af Spaniens bedste; Kunstindustrien og Handelen kom i en overordenlig Blomstring og gjorde den lille Stat sine Naboer langt overlegen i Kapitalkraft. Endelig en diplomatisk: ved en gunstig Tilskikkelse var de fleste af den nasridiske Herskerslægt særdeles smidige Politikere; stillede midt imellem to højst forskelligartede Fjender, de Kristne, der truede nordfra, og Berberne, der truede fra Afrika, forstod de med mesterlig Overlegenhed bestandig at spille disse ud mod hinanden. I Aarhundreder strides der om Besiddelsen af de tre Smaastæder Algeciras, Ronda og Gibraltar, saaledes at Nasriderne stadig benytter disse som Løn til den ene af de to nævnte Magter for Hjælp mod den anden, og stadig er det de samme tre, der vender tilbage i dette diplomatiske Intrigespil, medens det egenlige Rige Granada lades ganske uberørt. Og under de fortsatte Kampe, der gik udenom eller hen over Hovedet paa Nasriderne, uddrog disse den økonomiske Fordel og omsatte den delvis i deres store Byggeforetagender. *Hvorfor Granada kunde holde sig saalænge.*

Den ivrigste Bygherre var *Jusuf I* (1333—54), hvis Foretagender var saa omfattende, at man ikke mente at kunne forklare den paa anden Maade end ved at antage, at han forstod den Kunst at lave Guld. Han efterlignedes af Sønnen Muhammed V (1354—90). Ved dennes Dødsaar afsluttes den spansk-arabiske Kunsts sidste Blomstringsperiode. *Jusuf I (1333—54).*

Den indbyrdes Uenighed mellem de kristne Stater i Spanien havde ogsaa bidraget til at forlænge Fristen for Granada. Men da Isabella af Kastilien og Ferdinand af Aragonien ved deres Giftermaal lagde Grunden til et samlet spansk Monarki og rettede dettes hele Magt mod Maurernes sidste Skanse, var dennes Dage talte. Ved Arabernes Udgang af Spanien gaar det som ved deres Ankomst dertil; de virkelig historiske Begivenheder lader sig ikke med fuld Sikkerhed skælne gennem det Taageslør, som Sagnet har lagt over dem. Vi hører om Fjendskabet

Abencerradj'erne. mellem de to Adelsslægter Zegri'erne og Abencerradj'erne og om et Elskovsforhold mellem en af disse sidste og Dronningen; vi hører om, hvorledes de derfor alle lokkes ind i Paladset og nedhugges til sidste Mand i den berømte Løvegaard, hvor man endnu viser de blodige Spor af dette Sagnoptrin, og vi hører om, hvorledes den næstsidste Konge, *Abul-Hasan*, bekæmpes af sin egen Søn, *Abu Abdallah* (Boabdil).

Boabdil Historisk er det, at Partiuroligheder og dynastiske Stridigheder svækkede det lille Riges Kræfter, just paa det Tidspunkt, det mest havde dem nødig. De forenede kastilianske og aragoniske Hær-Skarer indtog den ene Borg efter den anden, og da Boabdil efter Faderens Død endelig var Enehersker, rakte hans Scepter ikke udover selve Hovedstadens Mure; to Mil fra Granadas Mure havde Ferdinand og Isabella deres Standlejr i den nyanlagte By Santa fé.

318. Løvegaarden i Alhambra.
(Efter Fotografi.)

Den Magt, som Boabdil saa graadig havde eftertragtet, vidste han kun slet at benytte. Hans Mod svandt bort overfor de fjendtlige Kanoner — thi ogsaa Krudtet spillede en Rolle i disse Kampe, hvor man blandt andet brugte en ejendommelig Slags Haandgranater af brændt Ler — og ved Udgangen af Aaret 1491 var hans Modstandskraft brudt. Mod at faa anvist nogle Godser i Alpujarras og mod Løfte om Religionsfrihed for sine Trosfæller overgav han Granada, og ved Nytaar 1492 plantedes Korset paa Alhambras højeste Taarn. De Boabdil red bort og naaede Højderne ved Padul, hvorfra man har den sidste, betagende Udsigt over Granada, holdt han sin Hest an, og med Udraabet: „*Allah akbar*" (Gud er stor!) brast han i Graad. Men harmfuld udbrød hans Moder,

Granadas Fald 1491.

i hvis Hjærte som i sin Tid hos Abdallah ibn Zubajrs Moder den gammelarabiske, ridderlige Trods bestandig luede: „Vel kan du nu græde som en Kvinde over det, du ikke har vidst at forsvare som en Mand!" Siden da hedder hin Høj „Maurerkongens sidste Suk". Boabdil drog efter kort Tids Ophold i Alpujarras til Afrika og tilbragte Resten af sine Dage i Fez, hvor han i Slotte i andalusisk Stil søgte at glemme, hvad han havde mistet. Han tænkte ikke saa højsindet som Kejser Karl V, der en Gang sagde, at han, hvis han havde været Boabdil, vilde have foretrukket en Grav i Alhambra fremfor et Liv ethvert andet Sted.

319. Arabiske Granater af brændt Ler. (Ordet „Granater" stammer ligesom „Granada" fra Granatæblet; de Jærnstumper, hvormed Granaten fyldtes, minder om Granatæblets mange Frøkorn (*grana*).)

Ved Overgivelsen af Granada var der givet Muhammedanerne Tilsagn om Besiddelse af deres Moskeer samt fuldstændig uhindret Religionsøvelse; de skulde endvidere beholde deres egne Love og Øvrighed, ligesom de ikke paa nogensomhelst Maade skulde fortrædiges i deres tilvante, private Liv. Men disse Løfter blev kun slet holdte; alene Navnet paa Ferdinands og Isabellas Standlejr, Santa fé (den hellige Tro) vidnede om, i hvilken Aand Toget mod Islams sidste Værn var bleven foretaget, og Iveren for den hellige Tro førte til en troløs og barbarisk Politik. I Spidsen for Omvendelsesarbejdet sattes den fanatiske Ærkebiskop Ximenes, der ved alle Midler søgte at kvæle den arabiske Kultur for over dennes Ruiner at bane Vejen for den ene saliggørende, katolske Religion. I Granada var Resterne af de uhyre Biblioteker i Córdoba og Sevilla flydt sammen; alle disse litterære Skatte lod Ximenes samle og opbrænde, og hans gudelige Beundrere, der dog formodenlig overdriver, angiver Tallet af de opbrændte Bind til 1 005 000. Det er bevist som et uhjemlet Sagn, at en muhammedansk Kalif skulde have ødelagt det alexandrinske Bibliotek; men det er en historisk Kendsgærning, at en kristen Kirkefyrste begik en saadan Kulturforbrydelse i Spanien, og det paa en Tid, da Renæssancen allerede forlængst havde begyndt at sprede sine mildnende Straaler over Menneskeheden!

Spanierne bryder de Muhammedanerne givne Løfter.

Ximenes ødelægger de arabiske Bogskatte.

Det var under disse Forhold intet Under, at de besejrede Maurere snart rejste sig til Oprør, og fra nu af og saalænge der overhovedet var en Muhammedaner tilbage i Spanien, blev deres Liv en Kæde af Lidelse og Ulykke. Man forfulgte ikke blot Religionen, men ogsaa Sproget og overhovedet enhver arabisk Kulturejendommelighed. Tilsidst blev under Filip III Resterne af Arabernes Ætlinge, de saakaldte *Moriscos,* ved et Magtbud forjagne, og Sydspanien derved berøvet den flittigste og dygtigste Del af sin Befolkning. Store Dele af Landet forvandledes til en Ørken; men et var jo rigtig nok vundet: kun rettroende Katolikker aandede Spaniens Luft.

Maurernes Oprør.

Moriscos forjages.

I Vesten fik Islam efter Maurernes Undergang aldrig mere nogen Betydning; thi Berberne, der i Nordvestafrika har haft Overtaget lige til vore Dage, viste sig ingen Sinde modtagelige for højere Udvikling. Den ejendommelige spansk-ara-

Islams Tyngdepunkt i Asien.

biske Race, der skabte den mauriske Kultur, uddøde med denne. De hæslige Egenskaber hos Maurernes Overvindere, den snæverhjærtede Fanatisme og Grusomhed, bidrog yderligere til at kaste et forsonende Skær over de besejrede og Glemsel over, hvad ogsaa de kunde have forbrudt. Medens Islams Tyngdepunkt kom til at ligge i Asien, og Religionens Skæbne blev paa det nøjeste forbunden med den militære Frem- og Tilbagegang hos det Folk, som blev dens fremmerste Værn, de osmanniske Tyrker, kom den spansk-arabiske Herlighed til at staa som noget isoleret, uden Forbindelse og uden Fortsættelse. Den opstod, glimrede og forsvandt som Resultat af et saadant Sammenspil af Aarsager, der aldrig tiere kan tænkes at komme igen, og netop derpaa beror ikke mindst dens Trylleri.

LITTERATUR

Af samlede Fremstillinger af den ældre Middelalders Historie skal nævnes: *Kr. Erslev:* Oversigt over Middelalderens Historie I; *Lavisse & Rambaud:* Histoire générale I og den fortrinlige *Histoire de France,* udgivet af *Lavisse* og skrevet af en Række særlig sagkyndige franske Historikere; *Ebert:* Allgemeine Geschichte der Literatur des Mittelalters im Abendlande.

Det byzantinske Rige 395—o. 850. Ch. Diehl: Justinien et la civilisation byzantine au VI. siècle. (Paris 1901); *A. Rambaud:* L'hippodrome à Constantinople, (Revue des deux mondes, 1871) og Empereurs et impératrices d'Orient, (ibid. 1891); *G. F. Hertzberg:* Geschichte der Byzantiner und des osmannischen Reiches bis gegen Ende des 16. Jahrh. (Berlin 1883) (*Oncken:* Allgem. Geschichte in Einzeldarstellungen II, 7); *Krumbacher:* Geschichte der byzantinischen Litteratur, 2. Aufl. (1897). De fleste af *Prokops* Skrifter findes i tysk Oversættelse.

Den kristne Verden i Karolingertiden. A. Marignan: La société mérovingienne (Paris 1899) og Le culte des Saints sous les Mérovingiens (Paris 1899); *A. Kleinclausz:* L'empire carolingien, ses origines et ses transformations (Paris 1902); *Mühlbacher:* Deutsche Geschichte unter den Karolingern; *Fustel de Coulanges:* Institutions politiques de l'ancienne France I—VI; *Inama-Sternegg:* Deutsche Wirtschaftsgeschichte I—II (1879—1890); *Lamprecht:* Deutsches Wirtschaftsleben im Mittelalter I—IV (1885—1886); *Levasseur:* Histoire des classes ouvrières et de l'industrie en France avant 1789, I (1900). Om Jorddyrkernes Stilling i Alm. og om Klostrenes Godsstyrelse findes et ypperlig bearbejdet Kildestof i „Polyptique (ɔ: Jordebog) de l'abbaye de Saint-Germain des Prés", udg. af A. Longnon I—II (Paris 1886—1895) (Heri ogsaa meget nyttige Oplysninger om Mønt, Maal og Vægt paa Karl den Stores Tid). — *H. D. Traill & J. S. Mann:* Social England Vol. I (1901). — *Joh. Steenstrup:* Normannerne I—IV; *A. Bugge:* Vikingerne I—II (1904—1905); *Walter Vogel:* Die Normannen und das fränkische Reich bis zur Gründung der Normandie (799—911) (1906). — *Gregorovius:* Geschichte der Stadt Rom im Mittelalter. — Oversættelser af latinske Kildeskrifter foreligger, paa Fransk i den ypperlige Samling: Extraits des chroniques et des mémoires (eller: Histoire de France, racontée par les contemporains) udg. af B. Zeller og A. Luchaire; paa Tysk i Samlingen: Geschichtsschreiber der deutschen Vorzeit; og paa Dansk i de af Selskabet til historiske Kildeskrifters Overførelse paa Modersmaalet udgivne Skrifter.

Araberne (denne mindre korrekte Benævnelse er af praktiske Grunde valgt for det, der egenlig burde hedde „Islams Historie i Middelalderen"). Hertil er benyttet

udtogsvis de arabiske Historikere *Tabari, Ibn-al-Athir, Masudi, Abu Schamah* (Forfatteren af Kitab arraudatajn, Nureddins og Saladins Historie), *Makrizi, Sojuti* (Husn-al-muhâdara, Ægyptens Historie), *Ibn-Adari* og *Makkari* samt følgende europæiske Værker: *Caussin de Perceval:* Essai sur l'histoire des Arabes avant l'Islamisme, 3 Bd. (Paris 1847—49); *Sprenger:* Das Leben und die Lehre des Muhammad, 3 Bd. (Berlin 1861—65); *Grimme:* Mohammed, 2 Bd. (Münster 1892—95); *Buhl:* Muhammeds Liv (København 1903); *A. von Kremer:* Kulturgeschichte des Orients unter den Chalifen, 2 Bd. (Wien 1875—77) og Geschichte der herrschenden Ideen des Islams (Leipzig 1868); *August Müller:* Der Islam im Morgen- und Abendland (i Onckens Samling), 2 Bd. (Berlin 1885—87); *Weil:* Geschichte der Chalifen, 3 Bd. (Mannheim & Stuttgart 1846—51) og Geschichte des Abbasidenchalifats in Aegypten, 2 Bd. (Mannheim & Stuttgart 1860—62); *Kugler:* Geschichte der Kreuzzüge (Berlin 1880); *Dozy:* Scriptorum Arabum loci de Abbadidis, 3 Bd. (Lugduni Batav. 1846—63), Recherches sur l'histoire et la littérature de l'Espagne pendant le moyen-âge, 2 Bd. (Leide 1881) og Histoire des musulmans d'Espagne 711—1110, 4 Bd. (Leide 1861); *A. von Schack:* Poesie und Kunst der Araber in Spanien und Sizilien, 2 Bd. (Berlin 1865).

Med Hensyn til Omskrivningen af de arabiske Navne er at bemærke, at der ikke er lagt an paa nogen gennemført Konsekvens, men hvert enkelt Navn er gengivet med den Bogstavering og i den Form hvori det tør antages at være mest bekendt; saaledes kaldes den abbasidiske Kalif *Mansur* og den spanske Rigsforstander *Almansur*, skønt det i Virkeligheden er det samme Navn. En Adskillelse mellem det arabiske Lydsystems forskellige Hvisle- og Tandlyde var det af typografiske Grunde nødvendigt at se bort fra, ligesom den i Virkeligheden for alle, der ikke er faglærde, vil vise sig at være unyttig.

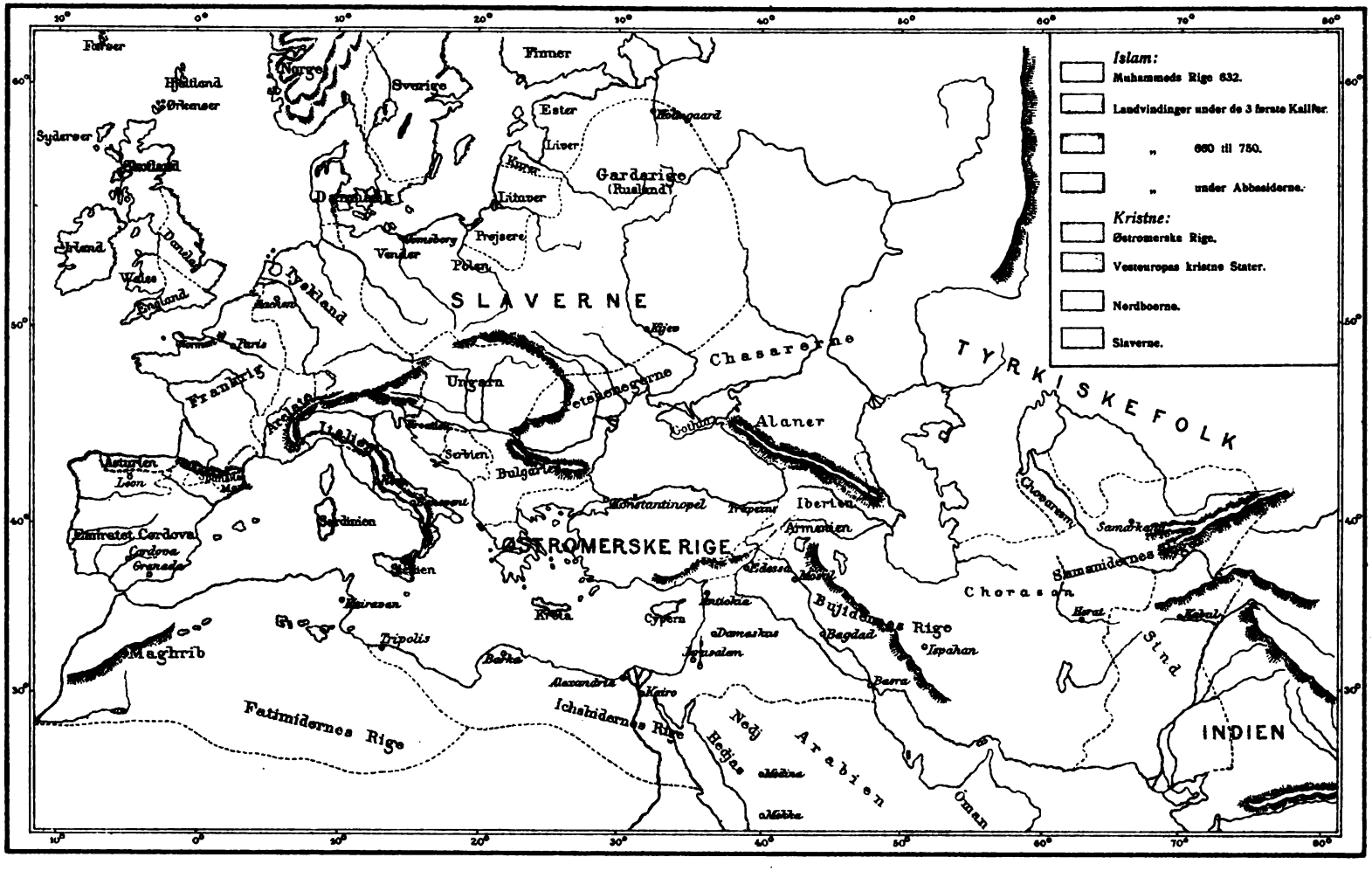

ØSTEN OG VESTEN VED AAR 900.

TREDIE BOG

FEUDALTIDEN

ØSTEUROPA OG BYZANS

De osteuropæiske Folk.

Den ældre Middelalders Historie er overvejende knyttet til det gamle Romerriges Territorium. De nordgermanske Folk træder først sent frem i Historiens Lys, og Østeuropas Befolkning lever længe i en Dunkelhed, som Arkæologiens og Sprogvidenskabens Strejflys vel nu og da trænger igennem men uden at kunne give et sammenhængende Billede af Folkelivets Udvikling og af Begivenhederne. De østeuropæiske Folks Plads i Historien svarer i det hele kun daarlig til deres geografiske Udstrækning.

Indoeuropæere i Østeuropa, baltiske og slaviske Folk.

Fra umindelige Tider har to Folkegrupper af indoeuropæisk Race haft hjemme i Østeuropa: de *baltiske**) eller *litauisk-lettiske* og de *slaviske* Folk. De baltiske Folk — *Letter* i Livland og Kurland, *Litauere* i Litauen og *Prøjsere* (der uddøde som Nation i 16. Aarh.) — har fra Arilds Tid boet ved Østersøens østlige Kyster fra den finske Bugt til Pregel og senere helt hen til Weichsel, efter at Goterne havde trukket sig bort derfra. De baltiske og de slaviske Folk staar oprindelig hinanden ret nær og har vistnok ogsaa altid levet i hinandens Naboskab, saaledes at Slaverne først har boet Syd for de baltiske Folk men dog allerede tidlig har udbredt sig baade Øst og Vest for disse og indskrænket deres Omraade mod Syd og Øst.

Ikke-indoeuropæiske Folk.

Men foruden disse indoeuropæiske Folk, som har boet i Østeuropa i umindelige Tider, er der en Mængde Folk og Folkegrupper af anden Oprindelse, der er indvandrede i senere Tider. Den vigtigste Gruppe er de *finsk-ugriske* Folk: *Finlænderne* (Suomer, Tavaster og Kareler) *Esterne* (i Estland og det nordlige Livland), *Liverne* (der langt op i Middelalderen boede i en Del af det efter dem opkaldte Livland, men efterhaanden er gaaet op i Letterne, hvilket ogsaa gælder *Kurerne* i Kurland) og *Lapperne*, der maaske i fjerne Tider har boet over hele Finland men efterhaanden er bleven trængt op imod Nord. Disse Folk antages endnu i de første Aarhundreder af vor Tidsregning at have boet nogenlunde samlede og længere mod Øst og Syd end nu, Øst for Estland og Livland, i Egnene fra den finske Bugt og Ladoga mod Nord til henimod Düna i Syd. I Tiden mellem 3-400 og 800, sandsynligvis i 4. og 5. Aarh. har Slavernes Fremtræn-

Finner, Lapper m. fl.

*) Det baltiske Hav = Østersøen, Lat.: mare balticum, Fransk: la Baltique; Navnet hidrører fra den romerske Lærde Plinius, der omtaler en stor Ø, Baltia, langt oppe mod Nord.

gen Nord paa drevet dem fra hinanden og hen i de Egne, de siden har boet i.

Ungarerne. Til den finsk-ugriske Folkegruppe hører ogsaa *Ungarerne* eller Magyarerne, der fra Ugrien ved Ural (deraf Navnet Ugrer, Ungrer) i 9. Aarh. langs Donau trængte frem mod Vest og i 895—98 under Høvdingen Arpad tog det Land i Besiddelse, som har faaet Navn efter dem og hvis slaviske Befolkning blev udryddet eller trælbunden. Af andre beslægtede Folk kan nævnes deres Forgængere *Avarerne,* der en kort Tid var en Skræk for Nabofolkene, indtil de, overvundne af Karl den Store (III, 228), saa at sige sporløst forsvinder, allerede før Ungarernes Komme; endvidere *Kazarer, Petcheneger, Bulgarer* o. fl. længere mod Syd, ved det sorte Hav. Mange af de her nævnte Folk er efter kortere eller længere Tids Forløb forsvundne, opløste, udslettede (som Kazarer og Petcheneger) eller komne under fremmed Herredømme (som Finner, Lapper, Ester, Liver, Letter, Prøjsere), og deres Skæbner fremstilles bedst i Forbindelse med de sejrende Folks. Selvstændig historisk Betydning har derimod Slaverne og Magyarerne haft.

De slaviske Folk. Fra deres oprindelige Bopladser i Egnen mellem Weichsel, Karpaterne og Dnjepr har *Slaverne* bredt sig i alle Retninger; men denne slaviske Folkevandring, der antages at være foregaaet omtrent samtidig med den germanske, er saa godt som ukendt, da den kun i ringe Grad har berørt de litterære Folk. I 7. Aarh. synes Vandringerne i det væsenlige tilendebragte, om der end stadig foregaar en slavisk Kolonisation mod Nord og Øst, som bøder Tabene mod Vest til de germanske Folk. Det var et uhyre Omraade, der blev besat af den slaviske Stamme, og al Enhed, hvis en saadan tidligere havde eksisteret, forsvandt. I 4. og 5. Aarh. foregik Vandringerne mod Nordvest, hen i de Egne, hvorfra germanske Folk i Forvejen var udvandrede. I Kystlandet lige fra Holsten til Prøjsernes Land finder vi *Venderne* (bl. a. Vagrierne i det østlige Holsten, Polaberne i Lauenburg, Obodriterne i Mecklenburg o. fl.) og i Indlandet Syd for dem de allerede i 9. Aarh. af Tyskerne undertvungne *Sorber,* boende paa et Omraade, der er begrænset af Elben, Saale, Oder, Bober og Sudeterne. Øst derfor *Polakkerne* og *Schlesierne,* og længere Syd paa *Tjekkerne, Mährerne* og *Slovakerne* i Böhmen, Mähren og det vestlige Ungarn. Andre slaviske Grupper *Slovenerne* slog sig ned i Kärnthen, Krain, Steiermark, og længere Syd paa deres nære Frænder i Serbien, Kroatien og Bulgarien. Fremmede Folkeslag trængte ind iblandt dem, saaledes en Stund Avarerne, og *Bulgarerne,* der i 7. Aarh. østfra brød ind i det af Slaver besatte Møsien, men ret hurtig smeltede sammen med deres talrigere slaviske Undersaatter.

Ikke alle Slaver deltog i disse Vandringer mod Nordvest, Vest og Syd. En Del blev boende i det gamle Hjemland eller drog mod Øst og Nord, enten ind i ubeboede Egne eller Egne, hvor finske og tatariske Folk i Forvejen boede.

Østslaver. Disse *østslaviske* Folk har faaet Navnet *Russere* og det af dem besatte Land Navnet Rusland efter de svenske Normanner *Rus.* Her som saa ofte har en erobrende og herskende Stamme, skønt faatallig og snart nationalt opslugt af det Folk, den herskede over, givet Folk og Land Navn (Frankrig, Franskmænd efter Frankerne, Bulgarien efter Bulgarerne).

Af det vældige Omraade, omtrent det halve af Europa, som Slaverne ved

disse Vandringer bredte sig over, har en Del maaske været ubeboet eller næsten folketomt, saa Besættelsen ikke har kostet videre Kamp, men en stor Del er vundet fra Folk der i Forvejen var bosatte — dette gælder Egnene mod Nord, Vest og Syd. Man har da ogsaa fremhævet, at Slavernes gamle Bosættelsesmaade og Samfundsforhold var gunstige for Landvinding. Prokop siger om dem: „De er ikke en enkelt Mands undergivne, men de har fra Arilds Tid levet i demokratiske Samfund", og dermed maa forstaas, at de i deres halvt nomadeagtige Tilstand uden egenlig Statsdannelse levede i større eller mindre Familieorganisationer, saaledes at hver Familie havde Landsbyens Jord i Fælleseje og at de ligeberettigede Familiemedlemmer afgjorde alle Fællessager paa Landsbystævnet (jfr. de endnu herskende Forhold). Overfor store Farer eller store Foretagender kunde flere Familier midlertidig slutte sig sammen under en fælles Høvding og, da alle var ligeberettigede og lige interesserede i Gruppens Landvinding og Bytte, med stor Virkning værge sig mod eller angribe svagt organiserede Stammer eller indtage folkeforladte Egne til ny Bebyggelse. Men disse midlertidige Familieforbund fik kun lejlighedsvis Betydning, og overfor gentagne fortsatte langvarige Angreb kom Slaverne altid tilkort. Nations- og Statsideen var dem fremmed, og hvor den viser sig i ældre Tid, synes den altid at skyldes fremmedes Indflydelse (Varægerne i Rusland, Bulgarerne i Donauegnene, Frankeren Samo ved Elben) og virker kun forbigaaende. Det kan formodes, at Slaverne før Vandringerne har staaet omtrent paa samme Udviklingstrin som de germanske Vandrestammer, men disse bosatte sig i Lande med romersk Samfundskultur og romerske Statsformer, og hvor ringe end deres Evner til at indleve sig i og udnytte disse Forhold var, fik de et Forspring for de slaviske Folk, der ikke i deres nye Lande forefandt noget tilsvarende. Ogsaa den romerske Kirkeorganisation virkede samfundsdannende i Vestens Lande mange Hundrede Aar før den naaede Slaverne. I de Egne, hvor Slaverne trængte frem, navnlig da mod Nord og Øst, fandtes derimod rimeligvis ingen Samfundsorganisation, der var videre fremskreden end deres egen, og selve det nyvundne Territoriums uhyre Udstrækning, der forudsætter en tynd Befolkning, har virket ligefrem hæmmende paa Samfundsudviklingen.

De slaviske Samfund.

Familie.

Midlertidige Familieforbund.

Samfundskulturen naar senere til Østeuropa end til Vesteuropa.

Men medens de germanske Vandringsfolk næsten gik op i de talrigere og højere kultiverede gamle Indbyggere, tilegnede sig deres Sprog og efter Evne deres Sæder og Livsformer: blev romanske Folk, gik det omvendt med Slaverne; de beholdt for det meste deres Nationalitet. Kun hvor de stødte sammen med mere fremskredne Naboer mistede de den, saaledes især de Stammer, der trængte ned i det byzantinske Riges umiddelbare Provinser, i Grækenland og Makedonien; de vendiske Stammer ved Elb og Oder, der var udsatte for de politisk overlegne Tyskeres Fremdrift mod Øst, mistede i aarhundredlange Kampe baade Land og Liv.

Slaverne slages ikke af ældre Kulturfolk.

Men det blivende Landeje blev endda uhyre stort, og indenfor dette virkede forskellige Forhold til en Gruppedeling af de utallige enkelte Stammer. Fremmede Folk trængte sig ind mellem Slaverne, saaledes Avarerne, der dog forholdsvis hurtig forsvandt igen; mere afgørende blev Magyarernes varige Bo-

Magyarerne skiller Nordslaver fra Sydslaver.

sættelse; der dreves herved en Kile ind mellem Nordslaver og Sydslaver. En forskellig Kirkeorganisation skilte Vestslaverne fra Østslaverne. Polakkerne, Tjekkerne, Slovenerne og Kroaterne blev romersk-katolske og knyttedes derved paa mange Maader til Vesteuropa, medens Rusland fik Kirkeordning fra Byzans, en væsenlig Grund til at Rusland er bleven den egenlige Slaver-Stat.

Vestslaverne romersk-katolske, Østslaverne græsk-katolske.

Tilløb til slaviske Statsdannelser.

Det er imidlertid umuligt i de første Aarhundreder efter Vandringerne at finde bestemte Grænselinjer mellem de forskellige Grupper, som utvivlsomt har dannet sig. Vi maa nøjes med at paapege de enkelte historiske Tilløb til Statsdannelser der berettes om. Det tidligste, der omtales, synes at være fremkaldt ved Avarernes Hærgninger blandt *Tjekkerne.* Det fortælles, at disse i Aaret 623 gav sig under en frankisk Høvding og Købmand ved Navn Samo, hvem det ogsaa lykkedes at organisere Folket baade til Værn og til Angreb, saaledes at han i sin lange Regeringstid (623—668) ikke blot gentagne Gange slog Frankerkongen Dagoberts Hære og kuede Avarerne, men ogsaa gjorde Tjekkernes slaviske Naboer i vid Omkres skatskyldige. Men saasnart han var død, synes hans Rige at have opløst sig. I 9. Aarh. opstod der et *mährisk* Rige under Høvdingerne Rostislav og Svatopluk, maaske ikke uden Paavirkning fra Frankerne. Tyske Missionærer i Krigernes Følge kom tidlig ind baade i Mähren og Böhmen, og Pave Eugenius II udtalte i 824 i en Bulle sin Paaskønnelse af Slavernes Fremskridt i Troen. Men de tysk-romerske Missionærer var ukyndige i Slavernes Sprog og Sæder; deres Lære slog ikke an, og da de tillige vilde grundlægge en romersk Kirkeordning med Tiender o. l., vaktes et stærkt Misnøje imod dem, og Rostislav sendte da i 862 en Sendefærd til Kejser Michael III i Byzans: „En Mængde kristne Prædikere er kommen til os fra Italien, Tyskland og Grækenland og har forkyndt os forskellige Lærdomme. Men vi Slaver er et enfoldigt Folk, og vi har ingen, der kan sige os, hvor Sandheden er. Udpeg os derfor, ædle Herre, en Mand, der kan tale forstandig til os . . .“ Kejseren sendte dem to Brødre Konstantin (eller, med Munkenavn, *Kyrillos)* og Methodios fra Thessalonika, der var kyndige i Slavernes Sprog. Konstantin oversatte Dele af Bibelen paa Slavisk, og de af ham brugte Lydtegn, der omtrent svarede til de græske Kursivbogstaver i 9. Aarh., benyttes endnu i noget lempede Former af Russere, Bulgarer og Serber, saaledes at dette Alfabet og den slaviske Liturgi (Kirkeslavisk) er den græsk-katolske Ortodoksis ydre Kendemærke. De to Brødres folkelige Mission havde god Fremgang, men stansedes temmelig brat af en overmægtig tysk-latinsk Indflydelse, saaledes at Mähren selv gik tabt for den græske Kirke, medens det mähriske Rige overvældedes af Magyarerne o. 900. Hundred Aar senere kom Mähren ind under Böhmen og har aldrig siden været selvstændigt. *Polakkerne* har Sagn om, at en Bonde ved Navn Piast i 9. Aarh. blev valgt til Hertug af Polen og saaledes Stamfader til den ældste polske Hertug- og Kongeslægt Piasterne. Historiske Efterretninger haves dog først fra Slutningen af 10. Aarh., da det lykkedes Piasten Micislav at forene de talrige polske Folkegrupper mellem Weichsel og Oder. 966 antog han Kristendommen, og en romersk Kirkeorganisation grundlagdes, alt under tysk Paavirkning. Hans Efterfølger Boleslav den Tapre var baade Erobrer og Organisator. Medens Erobringerne hurtig tabtes igen, blev det af varig Betydning for Polen, at han ved Forhandlinger med den tyske Kejserfantast Otto III fik Investiturret over de polske Bisper. Den romerske Kirkeorganisation i Polen blev uafhængig af Tyskland; et eget polsk Ærkebispedømme oprettedes med Sæde i Gnesen og med fire Bispedømmer under sig (Krakau, Kolberg, Breslau og Posen). Pavens Støtte og Venskab kostede vel Landet Peterspenge, men Prisen var ikke for høj. I Stridigheder mellem Polen og Tyskland var Paverne oftest paa Polens Side, og i det hele har den katolske Kirke i Polen lige til vore Dage ofte været en baade politisk og national Støtte for Land og Folk. Boleslavs indre Styrelse synes at have hvilet paa et vist konstitutionelt Grundlag, paa Godsejernes politiske Medvirken, saaledes at der fra hans Tid synes at kunne være Tale om en Slags aristokratisk Parlamentarisme (vidt forskellig fra den vesteuropæiske Feudalisme, der først

Tjekkerne under Samo.

Mährerne.

Romersk og græsk Mission.

Kyrillos' Bibeloversættelse og Skrift.

Polakkerne.

Piaster.

Boleslav den Tapre.

Romerkirken og Polen.

Adelens politiske Rettigheder.

sent trængte ind i Polen) af lignende Art som den, der træffes i Ungarn og senere i England. Boleslav I, der i 1024 antog Kongenavn, døde 1025. Ved Delinger svækkedes Landets Kraft udadtil; over en halv Snes piastiske Smaafyrster regerede samtidig (Lillepolen med Midtpunkt i Krakau, Storpolen om Posen, Masovien om Warschau, Kujavien o. fl.) og Tyskheden begyndte at trænge stærkt frem i de vestlige Dele (se IV, 318 ff.).

Böhmen.

I *Böhmen* (Landets Navn er det gamle „Boiohemum", efter de keltiske Boier), der en Tid havde været en Del af det mähriske Rige, samledes de forskellige slaviske Stammer under én Hertug af Premyslidernes Slægt o. 900. Skønt de böhmiske Hertuger (fra o. 1200 Konger) flere Gange udvidede deres Herredømme over Naboer (saaledes Mähren, Schlesien) var Riget svagt og udsat for baade national og politisk Indflydelse fra Tyskland. I 13. Aarh. havde det under Ottokar I og Ottokar II en politisk Stortid; den sidste herskede, foruden over Böhmen og Mähren, over Østrig, Steiermark, Kärnthen og Krain (Slovenernes Omraade), men ved hans Sammenstød med Rudolf af Habsburg tabtes alt undtagen Böhmen-Mähren, alt det øvrige prisgaves Fortyskningen (IV, 111). Medens Böhmen i 9. Aarh. stod under Mähren, havde den byzantinsk-slaviske Mission med Methodios haft Fremgang i Landet, men kun i kort Tid. Magyarernes Indvandring i Ungarn afskar al Forbindelse med Byzans, og tysk-romersk Mission, især under Fyrst Venceslaus den Hellige o. 930, blev eneherskende.

Ottokar I og II.

Serbien og Bulgarien.

Serbiens og *Bulgariens* ældre Historie kendes næsten kun fra deres Krige med Byzans; romersk og byzantinsk Mission kæmpede med hinanden, men den byzantinske sejrede. Serberne og Bulgarerne blev græsk-katolske.

Rusland.

Det største Territorium indtog de *østslaviske* Folk, af hvilke nogle Stammer allerede tidlig samlede sig om vigtige Handelscentrer som Novgorod, Smolensk, Kijev. Nogen politisk Enhed fandtes ikke paa det vidtstrakte tyndt befolkede Omraade, og den ældste Statsdannelse synes at skyldes fremmede Folk. I den russiske Krønike, der tillægges Munken Nestor i Kijev (o. 1100) hedder det:

Nestors Krønike om Rurik og hans Fæller.

„Aar 6367 (byzantinsk Ære = 859 e. Kr. F.) kom Varægerne*) over Havet og krævede Skat af Slaverne . . . Aar 6370 (ɔ: 862) jog Slaverne . . . Varægerne over Havet, gav dem ikke mere Skat og gav sig til at styre sig selv. Men der var ingen Orden: Familie stod mod Familie, og de krigedes indbyrdes. Da sagde de til hinanden: Lad os søge os en Høvding, der kan herske over os og dømme os efter Retten. Og de henvendte sig til *Rus* hinsides Varægernes Hav (thi disse Varæger kaldes Rus; andre hed Sviar, andre Nurmaner, andre Anglianer, andre Goter, men disse hed nu saaledes). Og Slaverne . . . sagde til Rus: Vort Land er stort og frugtbart, men der er ingen Orden iblandt os, kom og hersk over os. Og tre Brødre blev udvalgte med deres Familier, og de tog med sig hele Rus. Og den ældste, *Rurik,* bosatte sig i Novgorod . . . . og det er efter disse Varæger, at Novgoroderne kaldes Russere." — Derefter drog to af Ruriks Mænd bort fra ham og nedsatte sig i Kijev, som da var skatskyldigt til Kazarerne, og mange Varæger sluttede sig til dem, men i 882 blev Kijev erobret af Ruriks Efterfølger Oleg, og Kijev blev fra nu af det „russiske" Riges Hovedstad.

Den russiske Stat grundlægges af Nordboer.

Kærnen i Krønikens naive Beretning er Meddelelsen om, at Grundlæggerne af den ældste kendte Stat i Østslavernes Lande — og netop den Stat, der blev den vigtigste af alle slaviske Stater, — er Nordboere. Det er nu (ved den danske Sprogforsker Vilhelm Thomsens Undersøgelser) hævet over al Tvivl, at

*) Varæger (i Sagaerne Væringer) bruges af Nestor som et Folkenavn. I Konstantinopel er det i Formen Varanger Navnet paa nordiske Krigere og Varangien Navnet paa deres Hjemland. Harald Haardraade kaldes saaledes et Sted „Haraltes, Kongen af Varangiens Søn". Ordet er vistnok nordisk („den der modtager Sikkerhed", „den hvis Stilling er fredlyst", om Krigeren eller Købmanden i fremmed Land, en fredlyst fremmed) og er formodenlig først brugt af „Russerne" om deres nordiske Stammefrænder i Sverige, naar de som Købmænd el. Krigere opholdt sig i „Rusland". Fra Russerne er Ordet da kommen til Konstantinopel.

denne Meddelelse er rigtig, medens Enkeltheder iøvrigt kan være usandsynlige eller urigtige. Traditionen bekræftes af talrige baade historiske (byzantinske, venetianske, arabiske, vesteuropæiske), sproglige (de ældste „russiske" Egennavnes nordiske Oprindelse m. m.) og arkæologiske Vidnesbyrd.

Rus-Navnets Oprindelse og Udvikling.

Ordet *Rus* stammer fra Finnernes Navn paa Sverige: *Ruotsi* (lignende Former hos Esterne og Liverne). Men det finske Navn er sandsynligvis igen af nordisk Oprindelse (beslægtet med svensk *roder*, Aare, idet de Svenskere, der kom over Havet, har kaldt sig Skippere, Rorkarle, Sømænd, en Benævnelse Finnerne opfattede som et Folkenavn (Ruotsi), der ogsaa overførtes paa Landet, hvorfra Sømændene kom). De svenske Sømænd eller Vikinger traf, naar de kom sejlende over Østersøen („Varægernes Hav"), først paa Finnerne, der boede i Kystlandene, og har, som Fundene viser og som ogsaa Nestor antyder, bosat sig som Kolonister i Finnernes og Slavernes Naboskab, sandsynligvis ved Ladoga, og Slaverne har derfor næppe, som Nestors Tradition siger, opsøgt dem hinsides Havet, men henvendt sig til velkendte Naboer i eller nær ved deres eget Land. Slaverne optog det finsk (-nordiske) Navn Ruotsi i Formen Rus; Byzantinerne har da igen faaet Navnet (skrevet Rhōs, senere Rhusioi) fra Slaverne, eller maaske snarere fra Kazarerne, der jo kendte de fremmede fra Kijev og havde megen Forbindelse med Byzans. Gennem latinske Forfattere blev Navnet (i Formen *Russii*) som Betegnelsen for „Ruslands" Indbyggere kendt i Vesteuropa og kom ad den Vej til Norden (hvor det i den givne Form og Betydning var ganske ukendt), saaledes at i senere islandske Kilder Ruzia, Ruzaland, Ruciland træder i Stedet for det gamle nordiske Navn for Landet: Gardarige. Længe før Aar „862" har der været Handelsforbindelser mellem Sverige, Østerlandene og Byzans — en Mængde „kufiske" (efter Byen Kufa i Mesopotamien) d: arabiske Mønter prægede i Tiden mellem o. 700 og o. 1000, særlig dog fra Tiden 880—950, den Tid i hvilken de svenske Vikinger især var i Bevægelse, er fundne i Sverige, hovedsagelig paa Gotland, og vidner om den livlige Flodfærdsel gennem Rusland.

Russerne og Byzans.

Allerede 865 brød Russerne op fra Kijev, sejlede ned ad Dnjepr, over det sorte Hav, hvis Øer og Kyster de hærgede, og viste sig saa pludselig med 200 Skibe foran Konstantinopel — uden dog at kunne udrette noget. Et nyt Angreb paa Byen i 907, ført af *Oleg* (Helge), synes at være gaaet noget heldigere; der blev sluttet en Art Handelstraktat mellem Russerne og Byzantinerne. Under Olegs Efterfølger *Igor* (Ingvar) foretoges to Tog mod Riget, et i 941, der fuldstændig mislykkedes, idet den græske Ild forfærdede og splittede Angriberne, et andet i 944, der gik heldig og afsluttedes med ny Handelstraktat. Saavel i Traktaten fra 907 som i den fra 944, der begge er bevarede, er næsten alle Personnavnene fra russisk Side nordiske, et Vidnesbyrd om den herskende Klasses stærkt skandinaviske Præg endnu paa den Tid. I de følgende Hundrede Aar angreb Russerne flere Gange det byzantinske Rige men uden Held; derimod blev den forlængst indledede Handelsforbindelse vistnok stadig livligere; for deres Pelsværk, Honning og Slaver

Oleg og Igors Angreb paa Byzans.

Handelsforbindelse med Byzans.

320. Russiske Krigere sejler ned ad Dnjepr. (Efter slavisk Haandskrift.)

STORFYRST VLADIMIR MONOMAK AF KIJEV (1113—1125).

Afbildning paa en gammel Kirkefane.

fik Russerne Luksusvarer af Guld og Sølv, vævede Stoffer, Vin, Sydfrugter. De svenske Vikingers Skæbne blev overhovedet en anden end de øvrige Normanners. Efter alt at dømme kom de oprindelig, ligesom deres Stammefrænder, der prøvede Lykken mod Vest, som hærgende Krigere uden andet Formaal end øjeblikkeligt Bytte. Men medens dette Formaal let opnaaedes i Vest, hvor Statslivet var lagt øde og hvor vi derfor længe ikke hører om andet end Plyndring og Ødelæggelse, mødte Russerne en stærk, højt udviklet Stat, som de ikke kunde styrte over Ende og ødelægge, men som de kunde lære af og hvormed de kunde knytte Forbindelse til varig Fordel. Vikingen var ikke blot Kriger og Ødelægger, han var ogsaa Købmand, og denne Egenskab bragte Forholdene netop til Udvikling hos de russiske Normanner. Ogsaa paa anden Maade virkede Byzans' Kultur paa Russerne.

321. Russiske Krigere, 10. Aarh. (Efter et slavisk Haandskrift.)

Atter her er den byzantinske Kirkemission virksom. Allerede o. 950 lod Olegs Enke, *Olga* (Helga) sig døbe, og Aar 988 lod den regerende Fyrste *Vladimir* (et slavisk Navn; efter Igors Tid er næsten alle Navne i Fyrsteslægten slaviske) sig døbe, indførte den byzantinske Kirkeorganisation i Rusland og gjorde Slavisk til Kirkesprog. Vladimir er bleven kaldt Ruslands Klodevig; som denne skildres han som en snedig og hensynsløs Fyrste, der fik Bugt med forskellige oprørske Stammer; naar han lod sig døbe, var det ikke af Agtelse for Kristendommens moralske og religiøse Forskrifter — han selv skal have haft 5 Hustruer og et Harem paa 800 Kvinder — men fordi den byzantinske Mission havde gjort store Fremskridt blandt det slaviske Folk, og fordi han skønnede det hensigtsmæssigt at staa i godt Forhold til det byzantinske Hof; samtidig med at han lod sig døbe, ægtede han en byzantinsk Prinsesse. Hans Efterfølger *Jaroslav* (1015—54) var en stor Organisator og Lovgiver. Under hans Regering synes Forbindelsen med Norden at have været livligere end under Vladimir; han selv var gift med den svenske Olaf Skotkonungs Datter, og mange Nordboere opholdt sig hos ham, deriblandt Olaf den Hellige og Harald Haardraade, der blev gift med hans Datter Elisabeth. Ogsaa senere spores en ret livlig Fyrsteforbindelse mellem Rusland og Norden, men den folkelige Forbindelse ophører, og alt forinden var Russerne, faatallige i Forhold til Slaverne som de var, væsenlig slaviserede. Den byzantinsk-slaviske Kirkeordning, der virkede nationalt samlende paa Slaverne, bidrog til at isolere Rusland baade mod Nord og Vest. Kun i Novgorod, der laa Skandinavien nær, var det nordiske Element endnu længe fremtrædende, indtil de tyske Hansestæder fra 13. Aarh. af bemægtigede sig Handelen med og i denne By og trængte Nordboerne ud.

Byzantinsk Kirkemission.

Vladimir den Hellige eller Store (984–1015).

Jaroslav I.

Russerne og Norden.

Den politiske Enhed varede ikke længe. Efter Jaroslavs Død delte hans 5

Politisk Opløsning. Sønner Landet, og efterhaanden opstod en Mængde uafhængige Fyrstendømmer. Medens den kirkelige Enhed holdt den nationale Enhed i Live, mindede de politiske Forhold i høj Grad om Vesteuropas Feudalvæsen. Under et kaotisk Fyrsteanarki med stadig skiftende Grænser for de talrige Smaariger er der egenlig ingen russisk Statshistorie. Kijev stod fra gammel Tid i Russernes Øjne som den egenlige fælles Hovedstad og „Storfyrsten" dér som Smaafyrsternes Overhoved; men 1169 plyndres den af en af de nordlige Fyrster, og Ruriks Rige er dermed faldet. Den politiske Opløsning er Forudsætningen for *Mongolernes* Erobringer. Djingis-khan slog Russerne ved Kala i 1224, men Khanens Død stansede en Tid Mongolernes Fremrykning, indtil de paany under Batu brød løs mod Volga-Bulgarerne 1237 og Aaret efter ind i Rusland. Først ved Novgorod stansede de, og alle de russiske Smaafyrster maatte hylde Khanen og hans Efterfølgere, der fra det „gyldne Telt" *(orda,* deraf Udtrykket „den gyldne Horde" og selve Ordet „Horde" ɔ: Lejr, Hær, Hob) ved det nuværende Tsarov i over 200 Aar herskede over Rusland. Den mongolske Erobring var foregaaet under forfærdelige Ødelæggelser, men siden lod Khanerne alt bestaa som det var, krævede kun Tribut og Hærfølge af de russiske Fyrster og Afgifter af Folket.

Mongolerne tvinger Russerne under sig.

„Den gyldne Horde".

322. Vladimir Monomachos' Krone.
Guldfiligran-Arbejde med Perler og Ædelstene og Zobelskindsbræmme. Siges at være en Gave fra Alexios Komnenos til Vladimir Monomachos (1113—25). (Museet i Moskva.)

Samfundslivet i Rusland. I Ruriks Rige opbyggedes Samfundslivet af højst forskellige Elementer. Før den normanniske Bosættelse var Landsbyen *(Mir)* omtrent den eneste faste Organisme; dog fandtes der ogsaa Byer ved de store Handelsveje. I Normannertiden opløstes ofte Fællesejet til Personeje, og i hvert Fald brød mange ud af Fællesskabet for at vinde Rigdom og Bytte som Købmænd eller Krigere eller for at opdyrke øde Jord. En Standssondring udvikles. Haandværk og navnlig Handel gik rask frem; Handelen indskrænker sig ikke til Tuskhandel; fra Vladimirs Tid prægedes russiske Mønter efter byzantinsk Mønster. Mange nye Byer anlagdes — før Mongolernes Erobring fandtes o. 300 — og værnedes af Volde; de største af dem blev senere Smaafyrsternes Residenser. Jorddyrkernes Stilling forringedes derimod. Medens Trællene oprindelig væsenlig var Krigsfanger, ses det, at senere mange Frimænd af økonomiske Grunde bliver Trælle,

Landsbyorganismen, Mir.

Stænder udvikles.

Byer.

hvorimod de rige Bønder, der er brudt ud af Landsbyfællesskabet og har indtaget øde Jord eller faaet saadant til Gave eller til Løn af Fyrsten, bliver adelige, krigerske og Hofmænd. Fra Jaroslavs Tid stammer den ældste russiske Lovsamling, der i mange Retninger viser Overensstemmelser med nordiske Forhold; endnu den Gang er Fyrsten mere en germansk-nordisk Fyrste end en byzantinsk, og hele Samfundet, i hvert Fald tilsyneladende og for Overklassens Vedkommende, mere vesteuropæisk end slavisk-byzantinsk, men den livlige Forbindelse — efterhaanden af fredelig Art — med Byzans, den byzantinske Kirkeordnings Indførelse, Fyrstesægteskaber med byzantinske Prinsesser o. m. a. gjorde den byzantinske Paavirkning stærkere og stærkere; mindst vistnok paa det rent politiske Omraade; et bureaukratisk Enevælde var ugennemførligt, dels fordi Samfundet endnu var for primitivt, for nær ved Barbariet dertil, dels fordi

Trælle og Adel.

Jaroslavs Love.

Byzantinsk Paavirkning, mindst politisk, mest kirkelig.

323. Russere bortfører bulgarsk Kvæg.
(Miniatur i et slavisk Haandskrift i Vatikan-Bibl.)

Delingerne — selv et Udslag af primitive Forestillinger om Stat — umuliggjorde den. Derimod fik hele den til Kirken knyttede og derfra udgaaende Kultur et stærkt byzantinsk Præg: Litteratur, Arkitektur, kirkelig Kunst, derunder ogsaa Musik. Den byzantinsk-russiske Kirkeordning var utvivlsomt mere folkelig end den romerske, først og fremmest fordi Kirken i Rusland ikke brugte et helt fremmed Sprog ved den egenlige Kultus; Græsk fik ikke her den Betydning som Latin i Vesten. Men paa den anden Side virkede dette Forhold i Længden maaske uheldig, idet den græske Litteraturs rige Dannelseskilder tilstoppedes for en Gejstlighed, der ikke behøvede andet Sprog end Modersmaalet og som derfor kun kendte den græske Litteratur gennem faa og tarvelige Oversættelser.

Folkelig men udannet Præstestand.

Magyarerne var ved deres Bosættelse i Pannonien endnu nærmest et Nomadefolk, der da ogsaa i den første Del af 10. Aarh. var i stadig Bevægelse og som i barbarisk Vankundighed ødelagde for Fode hvad de kunde. Kong Henrik I.s og Kejser Otto I.s Sejre over dem i 933 og 955 stansede imidlertid deres Fremtrængen mod Vest, og Hærgetogene mod Italien og Frankrig synes ogsaa at være ophørt temmelig tidlig. Allerede under Kampene med Tyskerne var tyske Missionærer virksomme blandt Magyarerne. Ogsaa fra

Magyarerne i Ungarn.

Tysk-romersk Mission

Byzans udgik der en kristen Mission, men den tysk-romerske fik Overtaget. En magyarisk Høvding *Geiza* (972—95) lod sig døbe og fik sin Søn Stefan gift med en bayersk Prinsesse; saa langt hans Magt rakte, blev hans Undersaatter volddøbte, skønt han ved Siden af den kristne Kultus vedblev at ofre til de gamle Guder. „Jeg er rig nok til at tjene to Guddomme," svarede han Bispen, der dadlede ham. Utvivlsomt sikrede han sit Folks Fremtid ved sin Kirkepolitik og ved Forbindelsen med Tyskland; det er troligt, at Magyarerne ellers vilde have faaet deres Forgængere Hunnernes og Avarernes historieløse Skæbne. Geizas Søn *Stefan* fortsatte hans Politik trods national-hedensk Gæring, grundede Klostre og Bispedømmer, og Kejser Otto III tillod Oprettelsen af et ungarsk Ærkebispedømme, hvorved den ungarske Kirke blev uafhængig af Tyskland. Folkelig Modstand mod Kirkeorganisation og tysk Indflydelse voldte i den følgende Tid jævnlig indre Strid, men under *Ladislaus den Hellige* (1077—95) og *Koloman* (1095—1114) fæstnedes den kristne Kirke, og Magyarernes Herredømme udstrækkes til de nuværende Grænser ved Erobringen af Siebenbürgen samt Kroatien og Slavonien. Skønt Magyarerne paa alle Sider var omgivet af Folk af andre Racer, og skønt Landet var rigt nok til at friste Naboerne, hævdede Herskerfolket uden Møje det sent vundne Land, dels fordi Naboerne (med Undtagelse af Byzans, der ogsaa i 12. Aarh. var ret farligt) var svagt organiserede, dels fordi Magyarernes egen Samfundsorden fra første Færd var hensigtsmæssig. Den tyske Historieskriver, Bisp Otto af Freisingen (12. Aarh.) undres over, at Gud i sin Langmodighed har givet saadanne Uhyrer som Magyarerne et saa frugtbart Land, men priser Folkets Lydighed mod Kongen „hvis Vilje overalt gælder for Ret". Ytringerne er Udtryk for den tyske Biskops Misundelse baade over Landets Rigdom og over Statsordningens Fortrin for hvad han i Tyskland havde for Øje. Der tillægges Kong Stefan I den Ytring, at det Land er svagt og usselt, der kun har ét Sprog og ensartede Sæder og Love. De ungarske Konger var ivrige for at hidkalde fremmede Kolonister, især Tyskere, der iøvrigt altid selv villig nok søgte den frugtbare Jord og den indbringende Handel. Stefans Love var for en stor Del ligefremme Efterligninger af tyske Love, men ved Siden deraf spores meget væsenlige Paavirkninger af anden, oprindeligere Art. I Hovedtrækkene viser Forfatningen en stærk Kongemagt støttet og kontrolleret af et Raad af Bisper og Grever. Landet er inddelt i Grevskaber, hvis stedlige Styrere er Kongens virkelige Embedsmænd. I meget synes Forfatningen at minde om den frankiske under Karl den Store, og den rummede vel ogsaa Spirer til Feudalopløsning, der ved Aar 1200 virkelig syntes i Færd med at udvikle sig, saaledes at Bisperne og de store Godsejere og Greverne var ved at dele Centralmagten imellem sig. Men Faren forebyggedes af den *talrige Lavadel,* der i Aaret 1222 tvang Kong *Andreas II* til at udstede *den gyldne Bulle,* Grundlaget for Ungarns Statsforfatning siden da, Ungarns „Magna Charta". Den gyldne Bulle sikrer Frimændene — Lavadel saa vel som Højadel og Prælater — personlig Frihed og Skattebevillingsret paa regelmæssig sammentrædende Rigsdage. Det er en aristokratisk Forfatning — Jorddyrkerne trykkedes ned i Trældom, og Købmænd og Haandværkere, for det meste fremmede, især Tyskere, havde ingen politiske Rettigheder — men hviler dog paa et bredt Grundlag, idet den talrige Lavadel ligestilledes med de fornemste og rigeste og derved hindrede, at disse udelukkende tog den politiske Magt (se IV, 329 ff.).

Geiza.

Stefan.

Ladislaus den Hellige og Koloman.

Samfundsorden.

Stærk Kongemagt.

Lavadelen tvinger Andreas II til at udstede „den gyldne Bulle", der giver Frimændene politiske Rettigheder.

Byzans. Resultatet af den *østromerske Kulturstats* sejge Kamp mod de overmægtige barbariske Fjender, der vældede frem ustanselig og fra alle Sider i Tiden fra Justinian den Stores Død 565 til det makedoniske Dynastis første Hersker, Basilios I, 867 kom paa Tronen, kan kort udtrykkes saaledes, at medens Justinians Rige næsten omspændte hele Middelhavet (med Undtagelse af en Del af Spaniens og Frankrigs Kyst, se Kortet Østen og Vesten o. 600) og omfattede alle Middelhavsøerne lige fra Balearerne til Kypern, var Riget 300 Aar senere indskrænket til Lilleasien, nogle Kystpunkter paa Krim, den sydlige og østlige

Del af Balkanhalvøen, Øerne i Ægæerhavet, de ioniske Øer og nogle ret ubestemt afgrænsede og ret utrygge Besiddelser i Syditalien (Kalabrien, Apulien), hvortil man endelig kunde føje en Del Punkter paa Adriaterhavets Østkyst (hvad Kroaterne og Serberne havde levnet) og Venedig, der dog nærmest var uafhængig (slgn. Kortet: Vesten og Østen o. 900).

Rigets Kamp mod Barbarerne.

Rigets Historie i disse 300 Aar er, ligesom i de følgende 600 Aar Historien om en Kamp for Livet mod mange Gange voldsommere men mere udisciplinerede barbariske Kræfter, en Kamp der naturligvis, saa anspændt som den var, maatte virke noget barbariserende paa Befolkningen, men som dog ikke opsugede hverken det materielle eller det aandelige Kulturlivs Kræfter. De *arabiske* Erobringer er omtalt i forrige Bog; det var nogle af Rigets bedste Dele, der derved gik tabt; men Kulturspildet var dog her gennemgaaende ikke stort. Bortset fra selve Erobringskampenes Hærgninger ødelagde Araberne ikke de Samfundsværdier, som en Snes Slægtleds fortsatte og sammenhængende Arbejde havde frembragt, de Samfundsværdier der kaldes Kultur. Erobringerne betød jo i det væsenlige dette, at en stor Del af Kulturresultaterne forvaltedes videre af Araberne, med nogle Lempelser, baade heldige og uheldige, men i det hele dog saaledes, at Værdierne vedblev at være ligesaa tilgængelige for de kristne Barbarsamfund som de var eller sandsynligvis vilde have været under en fortsat byzantinsk Forvaltning. Noget anderledes forholder det sig med de *kristne Barbarers Erobringer* i *Italien,* Longobardernes og Frankernes. Her gik meget mere i Stykker, men helt lykkedes det dog ikke at faa Bugt med den gamle Bykultur, og de spredte byzantinske Enklaver, f. Eks. Venedig og Amalfi bidrog til at vedligeholde Forbindelsen sydpaa (jfr. III, 336). Erobringerne paa *Balkanhalvøen* betegnede derimod et fuldstændigt og uigenkaldeligt Tab for Kulturen. Af de barbariske Folk, der her trængte frem, var *Bulgarerne* det farligste. Denne tyrkiske Stamme trængte i 7. Aarh. frem over Donau og undertvang de slaviske Stammer, der tidligere jævnlig havde været farlige for Byzans (III, 157). Skridt for Skridt, grundig hærgende, besatte de efterhaanden det meste af Thrakien og Makedonien, idet Byzans dog beholdt de vigtige Kystegne mod Øst lige op til Donaus Munding. 811 drog Bulgarernes Khan, Krum, frem mod selve Konstantinopel, og Kejser Nikeforos I faldt i Kampen. I 864 antog Khanen *Boris* Kristendommen, og Bulgarerne blev døbte, men den græske Mission skabte ikke politisk Afhængighed af Byzans. Boris' Søn *Simeon* (890—927), der var bleven opdraget og uddannet i Konstantinopel, søgte at indføre byzantinske Statsformer i Bulgarien, kaldte sig *basileus* ligesom den østromerske Kejser. 3 Gange truede han Konstantinopel og skød sit Riges Grænser langt frem mod Syd. Men som saa ofte i barbariske Folks Historie var det her den enkelte Personlighed og heldige Omstændigheder, der skabte Opsvinget; da Institutionerne ingen Fasthed havde, og da de følgende „Kejsere" hverken havde Simeons Dygtighed eller Held, gik det jævnt tilbage. O. 970 erobrede Byzantinerne Østbulgarien og 1018 Resten. I henved 200 Aar var der derefter Fred paa denne Kant. *Kroaterne* og *Serberne* kilede sig i 7. Aarh. ind oppe mod Nordvest uden dog at trænge frem til Adriaterhavets Kyst. I lang Tid var de Byzans' „Forbundsfæller", men

Tab til Araberne.

Tab i Italien.

Tab paa Balkanhalvøen.

Bulgarerne.

Simeons Fremgang.

Kroaterne og Serberne.

Ungarer. Forholdet var stadig utrygt. Nord for dem og Nord for Donau boede *Ungarerne,* som de byzantinske Kejsere ofte i Begyndelsen af 10. Aarh. fik Hjælp af mod Bulgarerne; men snart vendte de sig mod selve Riget, samtidig med at de mod Vest hærgede Tyskland. Nogen stor Fare blev de dog aldrig; Kroaterne tog *Kazarer.* Stødet af, og deres Land kom i 11. Aarh. under Ungarn. *Kazarerne,* et tyrkisk Folk Nord for det sorte Hav havde i 7. og 8. Aarh. voldt Byzans Vanskeligheder; men efterhaanden trængte byzantinsk Kultur igennem og bragte Orden og Ro; de blev forholdsvis trofaste Forbundsfæller. I 9. og 10. Aarh. blev Kazarerne *Petchenegər.* imidlertid haardt trængt af *Petchenegerne,* ligeledes et tyrkisk Folk, der fra Ural og Volga i 9. Aarh. trængte frem til Egnen mellem Don og Donau. Den byzantinske Regering fik undertiden Held til at bruge dette helt barbariske Folk mod Ungarerne, Bulgarerne og Russerne, men nogen fast Politik var ikke mulig overfor dem, og jævnlig gjorde de fælles Sag med Rigets Fjender. I 11. Aarh. trængte de flere Gange hærgende ned i Balkanhalvøen, men snart efter forsvinder de helt i fuld- *Russer.* stændig Opløsning. Ogsaa *Russerne* voldte, efter at de var trængt frem til Kijev, mangehaande Vanskeligheder baade ved Kystplyndringer og ved Indlandshærgninger. O. 900 gjorde som nævnt Oleg, Ruriks Efterfølger et Tog mod Konstantinopel og tiltvang sig Handelsfordele; Olegs Efterfølger Igor gentog 941 og 944 Forsøget og fik de tidligere Overenskomster bekræftede og fordelagtig udvidede. En fredelig Handelsforbindelse syntes saaledes indledet, og sammen med den begyndte en kristen Mission hos Russerne. Igors Enke, Olga, lod sig 955 døbe i Konstantinopel og den byzantinske Politiks sædvanlige og forstandige Virkemidler overfor barbariske Naboer: Købmænd og Præster (eller Munke) anvendtes fra nu af i stigende Grad, om end fjendlige Sammenstød endnu i nogen Tid af og til fandt Sted saaledes o. 970, da Russerne trængte frem over Donau men blev slaaede ved Silistria, og 988 da de under Vladimir (d. Store) erobrede den byzantinske By Kerson paa Krim. Vladimir ægtede imidlertid Kejser Basilios II.s Søster Anna og lod sig døbe. Fra da af blev den byzantinske Indflydelse i Rusland stadig stærkere, og da Rigsdelinger og indre Fejder i 11. og 12. Aarh. svækkede Folket, var den russiske Fare forbi.

324. Relikvigemme. ΛΕΙΨΑΝΟΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΤΟΥ ΝΕΟΥ
ɔ: „Levning af den hellige Stefanos den unge", Patriark † 889, Søn af Basillos I. (Efter Schlumberger.)

Rigets økonomiske og militære Magtmidler var bleven overordenlig forringede ved Arabernes Erobringer, og om Tilbageerobring i større Omfang blev der aldrig Tale, saa meget mindre som rørige Fjender paa alle Kanter uophørlig kræ- *Det makedoniske Dynasti (867—1057).* vede militære Anstrængelser og store økonomiske Ofre. Ved den Tid da *det makedoniske Dynasti* (867—1057) kom paa Tronen, omfattede Riget i det højeste 10 000 □ Mile eller omtrent saa meget som Nutidens Frankrig eller Tyskland. Om Folkemængden kan intet bestemt siges, men gennemgaaende var det folketætte, frugtbare og veldyrkede Egne med ikke faa betydelige Byer, altsaa for *Rigets vanskelige Stilling.* saa vidt et gunstig stillet Land, der tilmed styredes godt. Men dets geografisk-militære Stilling var uhyre vanskelig. Dets Kyst-, Grænse- og Forsvarslinjer var

uforholdsmæssig udstrakte. Paa Balkanhalvøen havde Kroaterne, Serberne og Bulgarerne sat sig fast i Indlandet, medens Byzans hævdede Kyststrækningerne paa begge Sider, utvivlsomt til megen Fordel for Handelen og derigennem ogsaa for Statens Finanser, men unægtelig med den store Ulempe, at medens Rigets Besiddelser paa Balkanhalvøen maaske alt i alt ikke var 2000 □ Mile, var Kyststrækningen henved 400 Mil. Var Rigets Lande folketætte og frugtbare, var til Gengæld Forsvaret vanskeligt og i hvert Fald uhyre kostbart. Og dog lykkedes det de makedoniske Kejsere *Romanos II* (959—63), *Nikeforos II Fokas* (963—69), *Johannes Tzimiskes* (969—76) og *Basilios II* (976—1025) at tilbageerobre vigtige Dele, saaledes Kreta 961 og kort efter Syrien, og i 1018 blev hele Bulgarien paany en byzantinsk Provins, saa at Donau og Eufrat atter blev Rigsgrænser, indtil et nyt Krigerfolk fra Østen, de tyrkiske Seldjuker, i 2. Halvdel af 11. Aarh. brød ind over Lilleasien og der grundede Riget Konja (III, 465). Og samtidig med at Tyrkerne hærgede i hele Lilleasien og lammede Rigets økonomiske og militære Kræfter, satte Normannerne sig efterhaanden i Besiddelse af Syditalien.

Tilbageerobringer under de makedoniske Kejsere.

Tyrkernes og Normannernes Erobringer.

Den byzantinske Regering fastholdt med en mærkelig Sejghed Forestillingen om, at Herredømmet over den kristne Verden tilhørte den; endnu i 9. og 10. Aarh. kommer denne Tanke frem i Forholdet til de karolingiske og sachsiske Kejsere. Basilios I ankede over, at Kejser Ludvig II førte Titlen „Romernes Kejser" og ikke nøjedes med at kalde sig „Frankernes Kejser". Ludvigs Svar (871) paa Klagerne er bevaret; det hedder deri bl. a. „. . . Vi har modtaget Styrelsen af dette Folk og denne By (Rom) og det Hverv at værne og udmærke denne alle Kirkers Moder, der har givet vor Slægt Kongemyndighed og derefter Kejsermagt. Ved vor Rettroenhed har vi gjort os værdige til at modtage Styrelsen af det romerske Rige. Grækerne har derimod mistet denne Værdighed ved deres Vranglære og Kætteri . . ." Dette Brev er netop skrevet paa et Tidspunkt, da en *voldsom Lærestrid* førtes mellem det romerske Pavedømme og den byzantinske Kirke repræsenteret af den kloge og lærde *Fotios* (III, 201), en Strid der af den højtstræbende Pave Nikolaus I (858—67) udnyttedes til ogsaa at hævde den romerske Kirkes Overhøjhed over den græske.

Byzans og Vesten.

Strid med Paven.

Anledningen til Striden var et Patriarkskifte i Konstantinopel 857. Patriarken Ignatios, af kejserlig Byrd, en from og nidkær Mand, nægtede paa Advents-Søndag i 857 Rigets virkelige Styrer, Caesar Bardas Nadverens Sakrament, fordi denne levede i forargeligt Samliv med sin Svigerdatter. Bardas fik Kejser Michael III til at afsætte Patriarken, og i hans Sted udnævntes Fotios, der hidtil kun havde beklædt verdslige Embeder og som derfor i Løbet af de 5 Dage nærmest før Jul maatte modtage alle de fornødne Vielser, før han kunde overtage Patriarkatet. Den 20. December blev han munkeviet, 21. blev han „Lector" (Græsk: *anagnostes*, ɔ: Forelæser af Bibelstykker under Gudstjenesten), 22. Underdiakon, 23. Diakon, 24. Præst og endelig paa Juledag Patriark. Selve Fremgangsmaaden stred mod de kirkelige Regler, og Patriarkskiftet vakte stort Røre. Begge Parter søgte Pavens Støtte, og han sendte Legater til et Kirkemøde i Konstantinopel 861, vistnok i den Hensigt at faa Roms Overhøjhed anerkendt som Vilkaar for Godkendelse af Fotios. Den byzantinske Regering havde imidlertid med sædvanlig Omsigt sørget for, at Mødets græske Deltagere stemte som de skulde, og de pavelige Legater blev ved alle Slags Midler saaledes bearbejdede, at de slet ikke fulgte deres Instrukser. Mødet erklærede Ignatios for afsat uden at indrømme Paven nogetsomhelst. Pave Nikolaus blev yderst opbragt over

Fotios bliver Patriark i Konstantinopel.

Kirkemøde i Konstantinopel 861.

Fotios banlyses og afsættes af Paven.

det skete, lod Modparten fremstille deres Klager og lod paa dette Grundlag paa en romersk Synode i 863 Fotios banlyse og afsætte og Ignatios erklære for den retmæssige Patriark. Og samtidig hermed intrigerede han mod den byzantinske Mission og begyndende Kirkeorganisation hos Bulgarerne i den Hensigt at faa den bulgarske Kirke lagt ind under Rom, fik, i Forstaaelse med Khanen, latinsk Liturgi indført og de græske Præster fordrevne. Da nu byzantinsk Mission altid, ogsaa her, var et Middel til at bane Vej for kulturel Forbindelse med Barbarer, til at vinde politiske og Handelsfordele, vakte disse romerske Intriger alvorlig Harme. Tværtimod Pavens og den romerske Synodes Beslutninger beholdt Fotios sin Stilling og ledede nu som Patriark et følgesvangert Slag mod Rom. 867 sammenkaldte han en græsk Synode i Konstantinopel. I Indbydelsen til Prælaterne hed det, at der skulde tages Stilling til forskellige romerske „Kætterier" baade i Lære og Kultus, fornemmelig dog til den nu af den romerske Kirke hævdede Lære om Helligaandens Forhold til de to andre Væsener i Treenigheden. Den gamle Lære herom var, at Helligaanden udgik fra Faderen, *ex patre procedit;* Augustin havde imidlertid hævdet, at den udgik baade fra Faderen og fra Sønnen, og paa et Kirkemøde i Toledo 589 var denne Lære bleven vedtaget for den spanske Kirke, saaledes at det i Symbolet kom til at hedde, at Helligaanden udgaar fra Faderen *og fra Sønnen,* ex patre *filioque* procedit, og denne Lære var i 9. Aarh. trængt igennem i den romerske Kirke. Ordet „filioque" (= „og Sønnen"), der længe havde givet Anledning til megen Tvist, blev nu et Hovedpunkt i Striden mellem Rom og Byzans, idet Fotios hævdede, at Tilføjelsen var en kættersk Tilsnigelse: antages et dobbelt Ophav til Helligaanden, opløses Guddommens Enhed i en Tvehed. — Kirkeforsamlingen vedtog da ogsaa, som den skulde, Pave Nikolaus' Afsættelse og Banlysning over ham og alle der stod med ham.

Den bulgarske Mission.

Striden om Helligaandens Oprindelse.

„Filioque".

Hvilken Betydning den byzantinske Regering og Fotios har tillagt det dogmatiske Spørgsmaal i og for sig lader sig vanskelig afgøre; i hvert Fald laa der bagved det praktiske Interesser af stor politisk Betydning, som sandsynligvis har været den egenlige Drivkraft. Vi har nævnt Striden om den bulgarske Kirkeordning, men netop nu dukkede et ganske lignende Stridsspørgsmaal op. 863 havde den mähriske Fyrste Rastislav bedet den byzantinske Regering om at sende ham Lærere, der kunde undervise hans Folk i Kristendom paa deres slaviske Modersmaal, og Kejser Michael III sendte ham da de to Brødre Konstantin (Kyrillos) og Methodios, af hvilke især Konstantin havde en ypperlig Sprogsans og iøvrigt havde faaet en fortrinlig aandelig Uddannelse af Fotios. 864—67 virkede de to Brødre ihærdig som Missionærer, holdt Gudstjeneste paa Folkets Sprog og oversatte de vigtigste Dele af Bibelen. Deres folkelige Missionsgerning havde god Fremgang, men vakte Nid og Harme hos de tyske, romerkirkelige Missionærer. Mange forargedes over Brugen af Slavisk ved Gudstjenesten: Indskriften over Kristi Kors var paa Hebraisk, Græsk og Latin, og kun disse tre Sprog maa bruges ved Messen. Paven greb ind og stævnede i 867 Brødrene til Rom, hvor Konstantin snart efter døde. Disse tyske og romerske Indgreb i den slaviske Mission bidrog deres til i 867 at øge Modsætningen mellem Rom og Byzans. Alligevel blev det allerede iværksatte Brud straks efter tilsyneladende helet igen som Følge af en Paladsrevolution i Byzans. 24. Sept. 867 blev Kejser Michael myrdet af nogle fremmede Lejetropper, der var tilskyndede dertil af *Basilios*, en lavbyrdig Makedonier, som ved alle Slags Midler havde tjent sig op fra Rideknægt til Staldmester, Overkammerherre og endelig, ved Mord paa Caesar Bardas 866, til Cæsar og Medregent. Som Kejser viste

Kirkestridom den mähriske Mission.

Kejser Michael myrdes; Basilios I slutter Forlig med Paven.

han sig klog, sparsommelig, kraftig og dog forsigtig og indledede den Opgangstid for Byzans, som varede til langt ind i 11. Aarh. Men i Begyndelsen mente han det vigtigt at faa Forlig med Rom, hvortil ogsaa hans Ortodoksi tilskyndede ham, og da Fotios baade som den myrdede Kejsers Ven og som Aandsaristokrat var ham imod, blev han bragt som Forsoningsoffer. Han blev forvist til et Kloster og Ignatios kaldt tilbage 23. November og genindsat. Pave Nikolaus oplevede ikke denne Sejr; han var død en Uges Tid før, men hans Efterfølger Hadrian II fortsatte i hans Aand. Han krævede Fotios højtidelig afsat, og en Kirkeforsamling indkaldtes til Konstantinopel 869. Fotios, der af Erfaring vidste hvad man kunde vente af en af den sejrende Modpart organiseret Forsamling, nægtede at møde for den, men blev tvunget dertil. Han nægtede imidlertid at svare paa de Spørgsmaal, der stilledes ham; „Gud forstaar mig, selv naar jeg ikke taler." Da man saa sagde ham, at hans Tavshed ikke vilde hindre hans Domfældelse, svarede han: „Selv Jesus undgik ikke ved sin Tavshed at blive dømt." Hans halvt hyklerske, halvt formalistiske Optræden var velberegnet; i Virkeligheden var Regeringen utilbøjelig til at efterkomme de pavelige Legaters hovmodige Krav paa fuldstændig Underkastelse, og Fotios' Taktik aabnede Mulighed for senere Indsigelse mod den ganske vist i Øjeblikket uafvendelige Doms Retmæssighed. Paven førte sin Krig igennem; Fotios og alle, der holdt med ham, alle som var bleven viede af ham, banlystes, men Byzantinernes Bitterhed over det romerske Hovmod øgedes. Endnu inden de romerske Legater havde forladt Byen, kom Oprejsningen. Der kom Udsendinge fra Bulgarerkongen for at spørge hvem, Rom eller Byzans, deres Kirke egenlig stod under, og bag denne Henvendelse laa Misnøje med Pavens Kirkepolitik i Bulgarien. Nu viste det sig, at selv Patriarken Ignatios, der skyldte Rom sin Genoprejsning, hævdede de byzantinske Krav paa Ledelse af den bulgarske Kirke; trods Legaternes Indsigelse indviede han en Ærkebiskop for Bulgarerne og indførte byzantinsk Kirkeordning i Landet. Legaterne drog vrede og skuffede bort, og Basilios og Fotios udsonede sig; i Lilleasien voksede den romerfjendlige Stemning stærkt, og da Ignatios døde 878, indsatte Kejseren uden videre Fotios som Patriark. Pave Hadrians Efterfølger Johan VIII var netop da i stor Nød paa Grund af saracenske Hærgninger og trængte til Hjælp fra Byzans. I Stedet for at slynge Banstraalen mod Kejser og Patriark gik han ind paa at lade Sagen afgøre af en *Kirkeforsamling i Konstantinopel.* En saadan samledes 879—80; der mødte ikke mindre end 383 Bisper, og i den græske Kirke kaldes den den sidste almindelige (økumeniske) Kirkeforsamling. Snildt og energisk ledede Fotios Forhand-

325. Byzantinsk Patriark i Højtidsdragt.
(Efter Murbillede i en Kirke i Athen.)

Fotios banlyses af Kirkeforsamlingen i Konstantinopel 869.

Byzans vinder Bulgarien fra Rom.

Fotios bliver atter Patriark 878.

Kirkeforsamling i Konstantinopel 879—80.

lingerne. Mødet anerkendte ham som Patriark; Beslutningerne fra 869 forkastedes; Tilføjelsen af *filioque* i Symbolet fordømtes; den byzantinske Kirkes Uafhængighed af Rom vedtoges. *Dermed var det endelige Brud mellem Vestens og Østens Kirke i Virkeligheden fuldbyrdet.* Der kom vel endnu enkelte Forsoningstider, — under Basilios' Efterfølger Leo VI blev Fotios 888 nødt til at vige sin Stilling til Fordel for Kejserens Broder, hvorved en foreløbig Fred kom istand, men den varede kort. Missionen blandt Slaverne gav Anledning til nye Rivninger; Methodios maatte stadig kæmpe med tyske og romerske Intriger, og efter hans Død 885 blev hans Disciple efter de tyske Missionærers Tilskyndelse dels forjagne dels solgte som Slaver, og den byzantinsk-slaviske Folkekirke i Mähren veg for den romerske Kirkeordning. Pavedømmets Elendighed i 10. og en Del af 11. Aarh. virkede frastødende, det tysk-romerske Kejserdømmes Opprettelse og Pavernes politiske Afhængighed af de tyske Konger forstærkede Modsætningen. Det endelige rent kirkelige Brud, der er fuldstændigt fra Midten af 11. Aarh., følges af et nyt politisk Modsætningsforhold hidført af Normannernes under Pavens Velsignelse fuldbyrdede Erobring af Syditalien, der fra en byzantinsk Provins blev en pavelig Vasalstat. Ved Slutningen af 11. Aarh. er det byzantinske Rige næsten indskrænket til Grækenland, et spædlemmet Kulturvæsen midt imellem to svære Kropkæmper, Tyrkerne mod Øst og den romerske Kristenhed mod Vest.

Brud mellem Østens og Vestens Kirker.

Rom vinder Mähren fra Byzans.

Det byzantinske Rige sidst i 11. Aarh.

Det fast ordnede Statsliv i Byzans.

Det der først og sidst adskiller Byzans fra Vestens Lande er de *faste Former i Statslivet*, Regeringsmaskineriets regelmæssige Gang, den nøje Sammenhæng mellem alle Livsytringer, der er indordnede under gamle, prøvede Institutioner. Denne Fasthed og Orden blev end ikke væsenlig rystet af den mærkelige Usikkerhed, der raader paa Selvherskertronen. Byzans' Historie er rig paa Paladsrevolutioner og Kejsermord. Af de 107 Kejsere, der regerede fra 395—1453, døde 12 i Kloster eller Fængsel, 23 blev myrdede, 18 blindede eller paa anden Maade pinte og lemlæstede, 12 blev afsatte eller trak sig frivillig tilbage, 8 faldt i Krig og kun 34 døde i Fred som Kejsere. I Tiden fra 867 til 1057 naaedes dog en vis Fasthed, saaledes at man kan tale om et herskende Dynasti, det saakaldte *makedoniske*. Legitimitetstanken fik et ceremonielt Udtryk i Titlen *Porfyrogennetos*, „født i Porfyrkammeret", i Paladset, der tillagdes alle ægtefødte Kejserbørn af begge Køn. Men som saa meget ceremonielt i Byzans, der i Afstand tager sig ud som hul Formalisme, medens det i Samtiden var fornuftigt, praktisk og nødvendigt, fik Porfyrkammer-Fødslen med den dertil knyttede *Legitimitetsidé* en helt paafaldende Styrke, der kun kan forklares ved, at Folk, Embedsmænd, Hær og Kirke har indset dens Betydning.

Legitimitetstanken.

Usurpatorer skaffer sig Legitimitet.

Et Par Eksempler fra Kejserhistorien viser det. Da Kejser Romanos II (959—63) døde og efterlod sig 2 umyndige Sønner, tog Feltherren Nikeforos Fokas Magten, men han ægtede de to Børns Moder Theofano, og da Nikeforos 969 blev myrdet af Johannes Tzimiskes, en misfornøjet Hærfører, ægtede Johannes for at gøre sin Magt til Ret en kejserlig Prinsesse og overtog efter den myrdede Kejser Formynderskabet for Romanos' to Sønner, der da ogsaa efter hans Død 976 blev Kejsere. Det var Bulgariens Overvinder Basilios II (976—1025) og Konstantin VIII (1025—28). Den sidste efterlod sig en 50aarig ugift Datter, *Zoe*, der ægtede en gammel Senator og derved gav ham Herskerret; efter

Zoe.

dennes Død 1034 ægtede hun en lavættet Yndling og Elsker, og da dette som det første Ægteskab var barnløst, adopterede hun sin Mands Brodersøn, der ogsaa blev Kejser. Da han imidlertid prøvede paa at faa den gamle Kejserinde tvunget i Kloster, udbrød der Oprør imod ham, og Zoe hævede endelig en fjerde Mand til Kejserværdighed, Konstantin IX, hvem hun ægtede i 1042. Da hun selv døde 1050 og hendes Mand i 1054, blev hendes gamle Søster Theodora Kejserinde til hun døde 1056. Paa sit Dødsleje adopterede hun en dygtig General, der imidlertid allerede 1057 maatte vige for en rig Godsejer Isak Komnenos. Dermed endte det makedoniske „Dynasti", hvis enkelte Medlemmer enten i Kraft af Arv — som Sønner og Døtre — eller Adoption eller Giftermaal alle regerede *legitimt;* Magtens og Rettens Kilde var for dem alle Porfyrkammer-Fødslen, og Oprøret mod den Mand, der vilde klostertvinge den gamle lunefulde og i og for sig alt andet end folkeyndede Zoe, hans Kejserværdigheds Ophav, viser hvilken Magt den tilsyneladende Formalisme havde i Folkets Bevidsthed.

Ceremoniellets Betydning i Statslivet.

Noget tilsvarende viser sig i det hele *Ceremoniel,* der omgiver Kejserens Eksistens. Der er faste Regler for de mindste Enkeltheder i hans Optræden og, hvad der er mærkeligere, for Undersaatternes Holdning overfor Kejseren; selv Folkejublen er regelbunden; der er Regler for hvad der skal raabes, naar Kejseren kører forbi, for i hvilket Omfang Gader og Pladser skal renses og strøs med Grønt og Blomster i forskellige Anledninger. Den lærde Kejser Konstantin VII Porfyrogennetos (912—59) forfattede en højst interessant „Ceremonibog", i hvilken et Afsnit har følgende Titel: „Program for de Ceremonier der er at iagttage ved en højtidelig Triumf paa Forum Augustæum, naar Basileus skal træde i Støvet Agarenernes Fyrste". Man ser heraf i hvilke mærkelig stereotype men pompøse Former Folkets Hyldest var bundet. Politi og Statister er naturligvis bleven brugt i stort Omfang, men det hele Skuespil har for Tilskuere og Deltagere haft en alvorlig politisk-rituel Karakter.

Regelbunden Folkehyldest.

En Solosanger istemmer den byzantinske Sejrshymne: „Lad os synge for Herren, thi han har bevist sin Magt. Hesten og dens Rytter styrtede han i Havet; Herren er min Styrke" o. s. v. (efter 2. Mosebog 15). Derefter fortsættes: „Hil dig, Romernes Konge, Verdens Fryd, hvem den treenige Gud har gjort til Sejrherre, uforlignelige Kriger, Verdens Værner . . ." Saa kommer Optrinet, da den overvundne Fjendefyrste slæbes hen for Kejserens Fødder, saa han kan træde paa ham. Sangeren istemmer en Takkesang: „Hvem er stor som vor Gud? Du er den Gud, der fuldbyrder Undergerninger . . ." Alle tilstedeværende udbryder 40 Gange med lige store Mellemrum: „Kyrie, eleison, vore Fjender er ramt af Herrens retfærdige Dom!" og Patriarken synger en Hymne, der begynder med: „Du er Gud, fordi du er miskundelig og elsker Menneskene." Først saa har Fangen Lov at rejse sig, og Mængden istemmer Hyldestraab til Kejseren: „Længe leve Basileus, den store, fromme, altid sejrrige. Gud give ham et langt Liv. Længe leve Basileus, Guds udvalgte. Herren lede og styre ham altid. Længe leve Basileus, hvem den hele Verden elsker og tilbeder, hvis Arm opretholder Verden. Længe leve Basileus, den modige, altid sejrrige, Folkets Lykke. Længe leve den rettroende Basileus. Guds Søn! giv ham langt Liv! Guds Søn, styr sammen med ham, bønhør os, giv ham langt Liv. Styrk de kristnes Tro, styrk Romernes Magt, øg deres Sejres Tal og Herrens Folks Mod. Længe leve den store Selvhersker. O Herre, giv den rettroende Basileus 100 Aars Regering. O Basileus, Apostlenes Lige, Byen fryder sig og kalder dig en anden David, Troens vise Herold, en Paulus, hvis Skjold er Troen . . ."

Institutionen, ikke Personen hyldes.

Det er Kejserdømmet som Institution meget mere end Kejserens Person, der er Genstand for den højtidelige Hyldest — en Modsætning til Vestens Folk i

denne Tid, for hvem Personen var alt, Institutionen intet. Og Kejserdømmet som Institution stod i den nøjeste Forbindelse med *Statslivets andre Organer,* hvis Funktioner var overordenlig regelmæssige. Kejsere og Embedsmænd kunde styrtes, dræbes, fængles eller klostertvinges, men Kejserdømmet og Embederne var urokkelige og undergik, bortset fra den, Side 196 omtalte, under Leo III gennemførte Sammensmeltning af civilt og militært Styre, ingen væsenlige Forandringer i den hele Tid fra Diokletian eller Justinian til Rigets Undergang.

Rigsstyrelsen.

Centralforvaltningen. Rigsstyrelsen er delt mellem en Centralforvaltning og en stedlig Styrelse. *Centralforvaltningens* højeste Embedsmænd udgør Statsraadet. Den fornemste af dem, Stor-Logotheten, der er Finans-, Trafik- og Indenrigsminister med en Mængde Departementschefer under sig, er tillige Kejserens Kansler. Derefter kommer Hofministeren, der er Over-Ceremonimester og Kabinetssekretær, Krigsministeren, Marineministeren, Intendanturministeren o. fl. Noget egenligt Udenrigsministerium fandtes vistnok ikke; der var et fortrinligt Diplomatkorps, men hvorledes det var organiseret vides ikke. Der var ikke Tale om at have faste Sendemænd rundt om i Barbarlandene men kun om Lejlighedsmissioner; i hvert givet Tilfælde udpegedes en Mand, der saa skulde udarbejde en Plan for sin Virksomhed, og naar Planen var drøftet i Statsraadet og muligvis ændret, fik den paagældende en kejserlig Instruks. Retsvæsenet i den gamle Kulturstat var ordnet yderst omhyggelig. Kejseren er formelt øverste Dommer og modtager Appel fra Underdomstolene, men disse Sager behandles i Virkeligheden af en af højtstaaende Embedsmænd sammensat Højesteret, hvor Kejseren *kan* føre Forsædet men oftest repræsenteres af en Embedsmand, der tillige er en Slags Justitsminister. Det er Kejseren og hans Embedsmænd, der giver Lovene. Senatet vedblev vel at bestaa, men dets Virksomhed er lidet kendt; det synes at have haft Domsret i politiske Sager og at have haft nogen Indflydelse paa Valg af Patriark og Kejser. Iøvrigt er „Senator" en Hæderstitel for høje Embedsmænd og fornemme Godsejere. Riget er inddelt i *Themer* (Provinser), hvoraf der i 10. Aarh. fandtes 29, 12 i Europa, 17 i Asien. Chefen for Themets Administration, saavel den militære som den civile, hedder *Strateg* ɔ: Feltherre, Kommandant; selve Navnet antyder, at det militære Hensyn er det overvejende, hvilket er saa meget mere forstaaeligt som de allerfleste Themer grænser op til upaalidelige eller fjendlige Naboer, med hvem der idelig maa føres Krig. Medens Strategen set fra Byzans er en Lokalembedsmand, er han, set fra Themet, Chef for dettes Centraladministration med dens Stab af Embedsmænd og for de Lokalembedsmænd, der leder Styrelsen af de Underafdelinger, Themet er delt i. Men alle lokale Forvaltningschefer fra de laveste til de højeste er underkastet et nøje Tilsyn fra Byzans. En af Strategen uafhængig Embedsmand har Themets Finansvæsen under sig, modtager Skatterne, kontrollerer Udgifterne og leder Intendanturen, hvorhos han har en ret vidtgaaende Domsmagt.

Themestyrelsen.

Retshaandhævelsen. Svarende til det Præg af en Ordensstat, som den faste Administration gav det byzantinske Rige, giver Lovgivning og Retshaandhævelse det Præg af en *Retsstat.* Efter Justinians Lovbøger fulgte atter og atter nye Samlinger af senere Love og Forordninger og o. 900 en ny samlet Rigslovbog — paa Græsk. Et System af Domstole — Under- og Overretter og Kommissionsdomstole — røgtede Retsplejen, og hvis denne ikke var gratis, var i hvert Fald Sportelvæsenet nøje reguleret. Selve Rettergangen var forholdsvis hurtig, for en stor Del mundlig; Jernbyrd og andre Gudsdomme kendes næsten ikke. Den kirkelige Domsret var i Kriminalsager indskrænket til saadanne, hvor det drejede sig om Gejstlige.

Krigsvæsenet. Den byzantinske *Krigsmagt* synes snarest, trods Formindskelsen af Rigets Omfang, at have været større i denne Tid end i Justinians Dage. Hære paa 30

—40 000 Md. omtales ikke sjældent; Kejser Nikeforos Fokas havde i Kampe mod Araberne i Asien 80 000 Md., og Kejser Romanos IV, der 1071 blev slaaet af Sultan Alp Arslan (III, 465), havde en Hær paa ikke mindre end 100 000 Md. I Sammenligning med de vesteuropæiske Feudalhæres Størrelse er disse Tal overordenlig høje, og da der ogsaa var en vel rustet Flaade, er det forstaaeligt, at Krigsvæsenet kostede Staten meget. En stor Del af Tropperne var Lejetropper, ofte af fremmed Byrd, men ved Siden heraf indrettedes fra 8. Aarhundrede af en fastere Militærordning af en ejendommelig Natur, der til en vis Grad minder om den vesteuropæiske Lensordning (eller, i andre Retninger, om det svenske Inddelingsværk i nyere Tid). Staten overdrog vaabenføre Mænd Jordstykker af en vis Størrelse, mod at de paagældende forpligtede sig til at tjene i Hæren. Indehaverne af disse *Soldaterien* var oftest ikke Grækere men Slaver, Arabere, Armenere, Persere, Tyrker o. s. v., og Forholdet lignede meget det, der kendtes i det gammelromerske Riges sidste Aarhundreder. Af fremmede krævede man, at de skulde lade sig døbe; naar dette var sket, og de havde forpligtet sig til tro Tjeneste, fik de en Jordlod og en Pengesum til de fornødne Bosættelsesudgifter, og Regeringen gjorde alt for at faa dem gifte med Kvinder fra vedkommende Egn. Tallet af Soldaterlen var forskelligt i de forskellige Themer; i nogle var der 4000, i andre 2000. Institutionen har nærmest Karakteren af Arvefæste. Lodderne skulde ikke kunne sælges eller købes eller arves, med mindre den ny Indehaver overtog den til dem knyttede Værnepligt. Foruden den i Themerne fordelte Hær var der i Hovedstaden en kejserlig Garde, der bestod baade af indfødte og af fremmede — der var Persere, Kazarer, Ungarere, Saracenere, Normanner fra Frankrig, England, Rusland, Skandinavien (Væringer, Varanger; Harald Haardraade; endog Islændere som Kolskegg og Bolle Bollesøn). Brugen af Barbarer, af fremmede baade i menige Stillinger og i høje Officersposter er overhovedet stærkt fremtrædende; tildels laa det vel i, at det var vanskeligt at faa nok blandt de indfødte, men tildels skyldes det vistnok ogsaa — navnlig for Kejsergardens Vedkommende — at de fremmede, fastlønnede og mindre interesserede i politiske, økonomiske, kirkelige og selskabelige Stridsspørgsmaal og Rænker som de var, var mere paalidelige end de indfødte.

Soldaterlen.

Kejsergarden.

Væringer.

326. David og Goliat.
Goliat i byzantinsk Krigerdragt. (Efter Haandskrift fra 10. Aarh. i S Marcos Bibliotek, Venezia.)

Hof, Hær, Embedsmænd, Udenrigspolitik (Tributer til Nabofjender ydedes ofte, naar man ikke havde Lejlighed eller Evne til at besejre dem, eller naar en virksom Krig skønnedes kostbarere end den Tribut, der forlangtes), Varetagelse af Statsopgaver til Fremme af Handel, Samfærdsel, Skoler, Fattigvæsen o. l.,

Statsindtægter. alt dette forudsatte vældige *Statsindtægter.* Disses Størrelse til de forskellige Tider lader sig ikke bestemme; paa et enkelt Tidspunkt, ved Slutningen af 12. Aarh., har man dog ment at kunne anslaa dem til godt 2 Milliard Kr. aarlig, hvoraf alene Hovedstaden udredede o. 400 Millioner. Men Statsindtægterne afhang af Folkets Arbejdsomhed og Dygtighed og af Regeringens Omsorg for Næringsvejene, dens Handels- og Toldpolitik. Landetabene synes ikke i Længden at have lammet *Næringslivet.* Med Alexandria var der saaledes en stadig og livlig Handel; over Damaskus og Aleppo Forbindelse med de fjerne Østerlande. Med Barbarerne mod Nord underholdtes en baade livlig og indbringende Handel, især med Russerne, der bragte Naturprodukter som Huder og Pelsværk, Honning og Voks og af Byzantinerne til Gengæld fik Industrifrembringelser. Til Tyskland og Frankrig udførtes betydelige Mængder af Industrivarer, Smykker o. l., dog ikke direkte men gennem italienske Købmænd fra Venedig, Amalfi, Bari. Rigets vigtigste Handels- og Industribyer var foruden Konstantinopel Saloniki, Korinth, Theben, Patras og i Asien Grænsebyen Trapezunt. Konstantinopel var stadig Verdens rigeste og prægtigste Stad; atter og atter henrives de fremmede Købmænd, der ser den. En jødisk Købmand skriver i 12. Aarh.: „Til Konstantinopel kommer der Købmænd fra alle Kanter, fra Babylon, Sinear, Medien og Persien, fra Ægypten, Petchenegernes Land, Rusland, Ungarn, Bulgarien, Italien og Spanien. Ingen By i Verden kan sammenlignes med den undtagen Bagdad . . . Landets Indbyggere, Grækerne, er meget rige paa Guld og Ædelstene; de gaar klædt i Silke med Guldfrynser og Broderier; naar man ser dem i deres fulde Skrud, skulde man tro, de alle var Kongebørn. Landet er stort, og der er fuldt op af Korn, Kvæg og alle andre Varer. Ingen i hele Verden kommer dem nær i Rigdom.“ Alle Næringsveje i Byerne var lavsordnede og undergivne Regeringens Kontrol eller ogsaa underkastede Statsmonopol. Et talrigt Toldpersonale vaagede over, at alle fremmede Varer fortoldedes og den for mange Varer fastsatte Udførselstold betaltes — Statskassen maatte jo forsynes. Da alt gik ordenlig og lovlig til, var selv temmelig glubske Toldsatser ingen væsentlig Hindring for Omsætningen, og sammenlignet med Forholdene i Vesterlandene, hvor Bom- og Bropenge opkrævedes af enhver Godsejer, der havde Magt til det, — med mindre han foretrak ganske simpelt at røve Godset og prygle eller dræbe Købmændene — var det lovordnede Posekigeri i Byzans et Paradis for Forretningsfolk saavelsom for Borgerne i det hele, saa meget mere som Udbyttet tjente almennyttige Formaal. Thi var end baade indirekte og direkte Skatter store og tyngende, til Tider og stedvis endog næsten utaalelige, saa vidste Byzantinerne jo, at den Regering, der opkrævede og forvaltede dem,

Næringslivet.

Konstantinopels Rigdom.

Tungv. men ordnede Statsafgifter.

327. Blysegl for Michael,
„Stortolk for Væringerne“
(μεγαλοδιερμινε του των βαραγγων).
Under Indskriften ses Væringernes Økse (rhomfoie).

til Gengæld havde den Opgave at skaffe enhver Borger Tryghed, Fred og Ro til Arbejde og Nydelse.

Det byzantinske Rige indtager saaledes i alle Henseender en Særstilling i Middelalderens kristne Verden. Omgivet paa alle Sider af griske, misundelige og yderst rørige Fjender holder det sig oppe trods store Landetab — ved snild Diplomati, fortrinligt Hærvæsen, fast og forstandig Styrelse, ved Folkets Flid og Dygtighed skærmet af en fast Retsorden. Det er den gamle romerske Statskunst, der i dette Riges tusindaarige Liv hævder sin Overlegenhed mere iøjnefaldende end nogensinde i det gamle Romerriges Stortid. I Sammenligning med Forholdene i Vestens Lande er Mangler og Skavanker, der maalte med moderne Maalestok kan være alvorlige eller frastødende nok, lidet fremtrædende, og en stor Del af dem er netop udviklede ved den paatvungne, stadige Kamp med barbariske Naboer. Den omhyggelige Lovgivning og den faste Retshaandhævelse gaar Side om Side med en stigende Grusomhed i Straffene — Livsstraffe og hæslige Lemlæstelser —; men dette forklares tildels af, at mange Barbarer i Tidens Løb bosatte sig eller af Regeringen blev bosatte rundt om i Riget — f. Eks. blev Peloponnes' Befolkning saaledes blandet med fremmede Elementer, at der ikke var meget græsk tilbage, — Folk der ikke var indlevede i de gamle civiliserede Samfundsformer og som maatte aves ved skrappere Midler. Besejrede Fjender var ofte Genstand for en forfærdelig Grusomhed: da Basilios II i 1014 havde sejret over Bulgarerne, skal han have sendt henved 15000 Fanger tilbage med udstukne Øjne; kun én af hvert Hundrede fik Lov at beholde det ene Øje, for at de kunde føre de blindede; — men det var ganske vist Gengæld for lignende Behandling fra Fjendens Side. Ogsaa skaanselløs Hærgning af Fjendeland med Ødelæggelse af Huse, Skove, Vinmarker o. s. v. omtales oftere, men det er Nødværge overfor barbariske Horder, paa hvem intet andet virkede end Rædsel og Tilintetgørelse, og som i hvert Fald vilde gøre det samme overfor Byzans, om de fik Lejlighed til det. Vestens Riddere fandt den byzantinske Politik og Diplomati rænkefuld og troløs og navnlig uværdig, umandig, fordi Byzantinerne i Almindelighed foretrak at forhandle og handle sig til Rette fremfor at riskere en Krigs, selv en sejrrig Krigs Ødelæggelser og Forstyrrelser, der virkede anderledes følelig i et civiliseret og ordnet Samfundsliv som det byzantinske end i det vesteuropæiske Feudalsamfund, hvor Herrerne levede af og for Fejder. — Den byzantinske Statsforfatning kan siges at være bygget paa Tvang, paa Kejserdespoti og Embedsvælde, og i Modsætning hertil kan Vesteuropas Feudalsamfund siges bygget paa Frihed. Men Despotiet og Bureaukratiet, hvor kostbart det end var og hvor trykkende det end til Tider kunde føles, hævdede Orden, Lov og Ret; og betød Ordenen selv end paa en vis Maade Tvang, f. Eks. under Form af Lavstvang, kunde enhver dog trygt og i Fred passe sin Næring og tjene sit Brød. Den vesteuropæiske Frihed betød Herremændenes Frihed til at slaas indbyrdes og til at dræbe, pine eller udsuge Jorddyrkere og Haandværkere, for hvem Livet var en stadig Utryghed. Den byzantinske Tvang opretholdt en livlig og indbringende indenlandsk og Verdenshandel og en højt udviklet Industri, medens under den vesteuropæiske Frihed

Gammel romersk Statskunst mod middelalderligt Barbari.

Stigende Grusomhed i Straffene.

Hærgning af Fjendeland.

Byzantinsk Diplomati.

Det byzantinske Despoti hævder Orden og Ret.

Handel og Industri sygnede hen. De værste sociale Ulemper i det byzantinske Rige synes at hænge sammen med det nødvendige krigerske Forhold til Naboerne. Stormændene blev for en stor Del krigerske; der omtales adskillige formelige Stormandsdynastier, hvis Medlemmer vandt øget Rigdom og Magt som Feltherrer og som med lovlige og ulovlige Midler tilegnede sig de smaa Jorddyrkeres Ejendomme. Der er med andre Ord Tale om et Tilløb til Patronats- og Rekommendationsforhold, som dem vi har set i Vesteuropa, men denne statsfarlige Udvikling stødte mod en stærk og virksom Regering, der om end ikke stansede saa dog hæmmede den.

Stormændenes Forsøg paa at tage Smaamænds Jord.

Klostrenes Godsvinding.

De største Jordegodsophobninger var knyttede til *Klostrene;* her laa en gammel Fare for de smaa Jorddyrkeres Selvstændighed. Allerede under Billedstriden søgte Kejserne at stanse Klostrenes Godserhvervelse, men vistnok uden varig Virkning. I 10. Aarh. forbød Kejser Romanos I de Jorddyrkere, der klostergav sig, at give Klostret deres Gaarde, og Nikeforos Fokas forbød endog Oprettelse af ny Klostre og al Overdragelse af Grundejendom til de bestaaende. Men disse Love vakte et saadant Røre og mødte en saadan Modstand, at allerede Basilios II ophævede dem. Disse Regeringsforsøg paa at hæmme Klostrenes økonomiske Udvikling er imidlertid højst interessante, fordi de er Udtryk for en Vurdering af Klostrene, som var Vesteuropa fremmed. Forbudene skyldes ikke religiøs Lunkenhed, tværtimod; Nikeforos var endog en meget from Mand. Men Klostrenes Godsophobning var en Fare for Staten. I Vesten kom dette Synspunkt kun lidet frem, allerede af den Grund, at der saa at sige ingen Stat fandtes, i hvert Fald ikke i byzantinsk Forstand. I Vesten er det Klostrene, der værner om og efter ringe Evne hævder de forkrøblede Rester af den romerske Statskunsts Traditioner, Klostrene der efter ringe Evne røgter de Samfundsopgaver, som de verdslige Herrer lader ligge, Klostrene der gaar fremmest i forholdsvis forstandig Godsstyrelse, Klostrene der værner de kummerlige Rester af Humanitet og Samfundsmoral og som med Rette tager det aandelige og tildels det politiske Førerskab i 10.—12. Aarh. Helt anderledes i Byzans. Her er Staten vedbleven at være den ypperste Kulturmagt, og Klostrenes samfundsnyttige Virken — bortset fra den praktisk-religiøse, at de, som Justinian udtalte, sikrede Staten Guds Velvilje — er i Forhold hertil af underordnet Betydning.

Staten søger at hæmme dem.

328. De hellige Apostles Kirke i Saloniki.
En af de bedst bevarede byzantinske Kirker.
(Efter Schlumberger.)

BASILIOS II I KEJSERLIGT SKRUD

Kejseren har Guldkrone paa Hovedet og gylden Brystpanser, violet Tunika med Guldbort forneden og Guld paa Ærmerne. Kappen er blaa, Spydskaftet og Sværdskeden purpurfarvede, Støvlerne ligeledes purpurrøde med Perlebroderi.

Indskriften lyder (til venstre for ham): „Basileios, i Kristus Tro", (til højre): „Romaernes Basileus, den unge" (Basilios II.s Tilnavn til Adskillelse fra Basilios I).

(Miniatur i et Psalter fra Begyndelsen af 11 Aarh. i San Marco-Biblioteket i Venezia).

Men er de byzantinske Klostres Samfundsnytte saaledes *forholdsvis* langt ringere end Vesteuropas, er der paa den anden Side næppe Tvivl om, at deres Aandsliv, deres aandelige Dygtighed i og for sig kan taale Sammenligning med de vesteuropæiske. Relikvidyrkelse, Mirakeltro og al Slags anden Overtro beherskede Munkene hist som her, men de byzantinske Klostre, der sædvanlig havde ret store Biblioteker, synes ofte med større Skønsomhed at have studeret og afskrevet den gamle Litteratur, der senere skulde bidrage saa mægtig til at forny og fremme Europas Aandsliv. Især blev de vældige Klosteranlæg (fra 10. Aarh.) paa Forbjerget *Athos* et Lærdomscentrum og er vedblevet at være det gennem de vekslende Tider, medens samtidig ogsaa en yderlig gold Mystik har haft sit Hjem dér — bl. a. Læren om, at den fromme ved stum og stadig Fordybelse i sig selv kunde komme til at skue „Forklarelsens Lys", det Lys, der omstraalede Kristus paa Tabor, det uskabte Lys, Guds højeste Aabenbaringsform.

Aandsliv i Klostrene.

Klostre paa Athos.

Men selv som Hjemsted for Aandsliv har de byzantinske Klostre langt fra samme Betydning som Vestens Klostre, af den simple Grund at boglig Syssel og Sans for Drøftelse af allehaande baade praktiske og spekulative Problemer — Historie, Jura, Filosofi — var almindelig i de højere Samfundslag i Modsætning til Forholdet i Vesten, hvor Præster og Munke var ene om alt sligt. Netop i det makedoniske Dynastis Tid synes det *verdslige Aandsliv* at have haft gode Kaar. Mange af Kejserne drev selv litterære Sysler, mest af faglig Art (især Fremstilling af strategiske Spørgsmaal), og de fleste havde i hvert Fald levende litterære Interesser. En af dem, Konstantin VII Porfyrogennetos († 959) har med Rette Ry for Lærdom, og hans Lærdom er helliget netop saadanne Ting, som han som Kejser havde Forudsætninger for at forstaa og som havde praktisk-politisk Interesse. Han har skrevet en Skildring af Basilios I, et Værk om Statsforvaltningen, et om Rigets Forsvarsvæsen, et om Hof- og Ceremoniværsenet, og ved Siden heraf lod han ved andre foretage store Samlinger af Uddrag af den gamle græske Litteratur. Tidens dybeste og alsidigste Personlighed var *Michael Psellos* († 1018), en „Humanist" i samme Forstand som de vesteuropæiske Lærde og Digtere, der 400 Aar senere søgte at bygge et verdsligt Menneskeliv paa den Forstaaelse af Mennesker og Liv, som Fordybelsen i det antikke Aandsliv gav dem, kun med den ganske vist meget betydelige Forskel, at det, som de vesteuropæiske Humanister tilegnede sig, var fremmede Stoffer, der kun sjældent og vanskelig helt gik op i deres øvrige menneskelige Væsen, medens det var hjemligt og fortroligt for Grækeren. Psellos var født i den byzantinske Middelstand; han var uden Formue; flittige Ungdomsstudier førte ham grundig ind i den antikke Litteratur; han blev Professor i Filosofi ved Konstantinopels Universitet, hvor han fremstillede Platons Filosofi med en saadan Varme, at Patriarken med Rette klagede over Kætteri og Hedenskab. Hans Forfatterskab er broget nok: Arbejder om Platon og om Aristoteles (hvem han sætter langt lavere end Platon), om Teologi og Astronomi, om Jura og Historie. Han blev Minister under flere Kejsere, højt agtet ved Hoffet, hvor han med ikke altid lige tiltalende Bøjelighed forstod at lempe sig efter de skiftende Forhold. I de indflydelsesrige Stillinger han havde, og med den utrættelige Aandslivlighed og

Verdsligt Aandsliv.

Konstantin VII.

Psellos.

aabne Sans for alt menneskeligt han besad (og som man vel af hans Eksempel kan slutte ogsaa fandtes hos andre, om hvis Liv og Virke intet Eftermæle taler) virkede han vækkende paa mange i Samtiden, og selv om Eftertidens Ulykker har udslettet Navne og Værker, der kunde fortælle om denne Tids „Renæssance", er der dog bevaret en Mængde skønne og gode Haandskrifter af Antikkens Storværker, der viser, at man ivrig har søgt Fornyelse, Skønhed og Styrke i den europæiske Kulturs Ungdomskilde. I Aandslivets Historie tilkommer der Byzans en ærefuld Plads allerede af den Grund, at det har vogtet Antikkens Arv, indtil Vesteuropa var moden til at overtage den.

Aandslivet ikke folkeligt.

Denne Omhu for den gamle Litteratur staar imidlertid i Forbindelse med et Forhold, der, udsprunget som det er af den byzantinske aristokratisk-bureaukratiske centraliserede Enevældes inderste Væsen, gjorde den gode, den fornemme, den officielle Litteratur lidet frugtbar, lidet folkelig. Det Sprog, Tidens Lærde og Digtere brugte, var, om end nødvendigvis baade i Ordforraad og i Sætningsbygning noget afvigende fra det gammelgræske, dog vidt forskelligt fra det talte Sprog, fra Folkesproget, og forstodes vistnok slet ikke af Folket. Gennem Skoleundervisningen søgte man at forplante Kendskab til og Fortrolighed med det overleverede Bogsprog til de opvoksende Slægtled, men da regelmæssig Skoleundervisning vistnok kun gaves de velhavende, blev det ikke-skoledannede Flertal udelukket fra al Adgang ikke blot til „klassisk" Dannelse men ogsaa til den samtidige Litteratur, der frembragtes af skoledannede Lærde og Digtere, som atter paa deres Side nærede Ringeagt for Folkesprogene. I 12. Aarh. hændte det f. Eks., at en Biskop lod en Helgenlegende brænde, fordi den var skrevet paa „Bondemaal", og erstatte af en mere litterær — en Fremgangsmaade, der minder om de tysk-romerske Missionærers ovenfor omtalte Uvilje mod den slaviske Gudstjeneste paa Folkesproget. I det hele minder Forholdet mellem det officielle Sprog, Digternes og de Lærdes Sprog, og Folkesproget noget om Forholdet mellem Latin og Folkesprogene i den romerske Kirkes Lande, om end Kløften er langt mindre dyb og Tallet af bogkyndige Lægmænd forholdsvis langt større i Byzans end i Vesten. Men her som hist voldte Kløften store Værditab baade for de skoledannede og for de ulærde, for de sidste derved at alskens fantastiske og vankundige Forestillinger trivedes frodig uden Kontrol og Kritik, for de første derved at deres Tankeverden mere og mere tabte Sammenhæng med og Adgang til frugtbar og nødvendig Paavirkning fra Folkelivet.

Litteratursproget helleensk ikke byzantinsk.

De Lærdes Ringeagt for Folkemaalet.

Eftertidens Gæld til byzantinsk Aandsliv.

Det uheldige i Forholdet mellem det officielle Sprog, det officielle Aandsliv og det folkelige Sprog og Aandsliv har imidlertid noget tilsvarende ogsaa i andre Forhold i Byzans. Medens Eftertiden maa finde Iveren for at vedligeholde Fortroligheden med det gamle græske Aandsliv og dets Udtryksformer overordenlig priselig, ikke blot fordi det er denne Iver, der for en stor Del har muliggjort senere Tiders Mennesker i Europa at drage rig Næring af dette Aandsliv, men ogsaa fordi Byzantinerne selv drog Nytte deraf, beror Ulemperne derved paa, at det kun var Overklassen, der i nogen Grad kunde nyde og paaskønne de litterære Skatte, medens Flertallet blev ligegyldigt. Men det samme gælder tildels den hele byzantinske Stats- og Styrelseskunst. Dens *aristokratisk-bureau-*

kratiske Centralisation, hvor fortrinlig den end var baade i sig selv og navnlig i Sammenligning med den middelalderlig-vesteuropæiske Feudalstyrelse, fik et *formelagtigt, stivnet, ufolkeligt Præg,* fordi den store Mængde var udelukket ikke blot fra at have Indflydelse paa den men ogsaa fra Kendskab til og Forstaaelse af den. Sandsynligvis kunde det slet ikke være anderledes, dels fordi Traditionerne i den givne Retning var saa stærke og tilsyneladende berettigede, dels fordi Befolkningen efterhaanden var bleven overmaade blandet ved stærk Tilsætning af allehaande barbariske Elementer. Men hvor forklarligt og maaske nødvendigt end det hele Forhold var, blev det i mange Retninger skæbnesvangert, at det byzantinske Riges Befolkning vedblev at være Undersaatter, at Evne og Vilje til borgerlig Selv- og Samhævdelse blev ringere og ringere.

Statsstyrelsen ufolkelig, aristokratisk-bureaukratisk Centralisation.

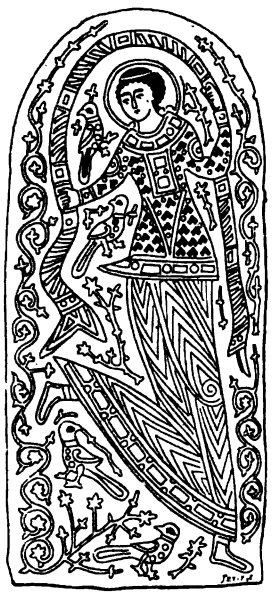

329. Byzantinsk Danserinde. Emalleret Guldplade hørende til Konstantin Monomachos' Krone, fra o. 1050. (National Museet, Pesth.)

Det byzantinske Aandsliv i 10. og 11. Aarh. øvede ingen Indflydelse paa, ja var næsten ukendt for Vesteuropa, hvor Tilførselen af fremmede Aandsværdier alene afhang af den paa Forhaand af dogmatiske Grunde uvillige Præstestand. Det er først i 12., 13. og 14. Aarh. at Vesteuropæere (Franskmænd), ved personligt Samkvem i større Stil, uden Kirkens Forlov, tilegner sig hvad de kan bruge, baade folkeligt og lærdt. Derimod vedblev den byzantinske *Kunst og Kunstindustri* at beherske Europa. Netop i det makedoniske Dynastis Tid naaede den saakaldte Guld-Cloisonné sin højeste Udvikling, og det ypperste Arbejde af den Art findes den Dag idag i Markuskirken i Venedig *(pala d'oro).* Billedstriden havde en Tid stanset eller lammet Billedkunsten, men efter Kamptiden tog Kunstnerne fat igen, væsenlig med samme Maal og Midler som før. Statuekunsten havde aldrig været rigtig yndet i Byzans; Kirken nærede altid her (ligesom hos Jøderne og Muhammedanerne) Uvilje mod Statuernes hedenske Legemlighed, og Skulpturen indskrænkedes derfor næsten til Smaaarbejder i Elfenben (Brevtavler, Bogbind, Relikvigemmer). Anderledes med den maleriske Figurkunst, egenligt Maleri og Mosaikkunst. Den var i høj Grad officiel og toges stærkt i Brug af Kirken. Den er præget af den samme Aand, der spores i byzantinsk Stats- og Aandsliv. Individualiteten forsvinder for Traditionens Krav paa faste Former. Oldtidens Naturalisme svinder mere og mere, erstattet af en dekorativ Stilisering, der kan være af stor Formskønhed men som ogsaa kan udarte til mekanisk Rutine. I Bygningskunsten fulgtes overvejende Traditionen, navnlig i Kirkebygningerne, hvoraf adskillige er til endnu (f. Eks. Teotokos- eller Guds Moders-Kirke i Konstantinopel).

Byzantinsk Kunsts Betydning for Vesteuropa.

Guldemalje.

Maleri og Mosaik.

Kirkebygninger.

Den byzantinske Kunst er lige til Korstogstiden den eneste virkelig originale Kunst i Kristenhedens Lande. Dens Indflydelse spores langt bort — i Rusland, Georgien, Armenien, i Italien (hvor navnlig Venedig er en ligefrem Filial af

den), i Frankrig, hvis romanske Arkitektur staar i den nøjeste Forbindelse med den byzantinske, ja selv i de arabiske Kulturcentrer Damaskus og Córdoba, hvis Kalifer forskriver byzantinske Kunstnere. Byzans vedbliver saaledes i mange Retninger at hævde den Stilling, som Rom og Athen havde i Oldtiden.

Isak Komnenos (1057—59).

Med *Isak Komnenos* (1057—59) brødes Tronfølgeordenen i Byzans. En Militæropstand i Lilleasien, der understøttedes af de lilleasiatiske Godsejeres Misnøje med Regeringens stadige Stræben efter at hæmme deres Overgreb overfor de smaa Bønder, bragte den dygtige Hærfører paa Tronen, og med korte Mellemrum fulgte en Række Kejsere under stadig Uro efter hinanden, indtil den kraftige og kloge Godsejer og General *Alexios Komnenos* i 1081, atter paa revolutionær Vis, fik Magten. Fra da af blev der igen indre Ro og Orden, men ganske vist var der i den urolige Mellemtid styrtet saa mange Ulykker ind over Riget, at selve dets Tilværelse syntes alvorlig truet. Det makedoniske Dynastis Kejsere og Statsmænd havde haft Autoritet nok til at faa Befolkningen til om ikke uden Knurren, saa dog uden alvorligere Modstand at bære overordenlig store Skattebyrder, saaledes at den byzantinske Krigsmagt havde været Fjenderne voksen. Men under de hurtig vekslende Regeringer fra 1057—81 fik Misnøjet Mæle og Mod. Hærudgifterne formindskedes stærkt og samtidig voksede Farerne udefra. Allerede i Fyrrerne havde Byzans maattet kæmpe med Serberne, Russerne og Petchenegerne. 1064 skyllede en tyrkisk Barbarhorde, Uzerne, ind over Donau og trængte frygtelig hærgende frem lige til Saloniki; de fleste af dem blev dog, men først efter at de havde ødelagt Landet, huggede ned, og Resten blev bosat som Kolonister i Makedonien. Langt farligere var imidlertid Normannernes langsomme men ustanselige Fremgang i Syditalien og de seldjukiske Tyrkers voldsomme Fremstormen i Asien (III, 465). Da Alexios blev Kejser, var Seldjukerne Herrer over det indre Lilleasien; Nikaia, den politiske Kristendoms Moderstad, var Hovedstad for det muhammedanske Rige, som Seldjukerne allerede udfordrende kaldte *Rum*. Stillingen syntes fortvivlet, Alexios maatte foreløbig lade Tyrkerne husere i Lilleasien for at vende sig mod Normannerne, der under Robert Guiscard trængte frem til Adriaterhavets Østkyst og belejrede Durazzo, en første Station under et paatænkt Erobringstog ned i Balkanhalvøen. Robert Guiscard og hans Kri-

Indre Uroligheder efter 1057.

Alexios Komnenos bringer Ro og Orden igen.

Landetab under Urolighederne.

Seldjukerne i Lilleasien.

Normannerne gaar mod Balkanhalvøen.

330. Augusta Irene, Alexios Komnenos' 2. Hustru i Festdragt. (Emalje i S. Marco, Venezia.)

gere kæmpede under Pavens Banner; Gregor VII havde paa Forhaand skænket den fromme Hertug alle fremtidige Erobringer som Len. Alexios vendte sig da til Pavens Fjende, Henrik IV af Tyskland, sendte ham 144 000 Guldstykker og en Mængde prægtige Silketøjer og lovede ham yderligere store Pengesummer, hvis han vilde gøre et Tog mod Syditalien og derved tvinge Robert Guiscard til at opgive Fremrykningen mod Balkanhalvøen. Venetianerne sendte en Flaade til Undsætning for Durazzo og fik til Gengæld store Handelsprivilegier i Konstantinopel og et eget Kvarter i Pera, hvor de venetianske Købmænd skulde styres af egne, af Byzans uafhængige Embedsmænd. Men Durazzo maatte overgive sig til Normannerne, der saa fortsatte Syd paa, indtil det endelig i 1083 lykkedes Alexios — ved Opbydelse af de yderste Midler, hvoriblandt Indsmeltning af Guld- og Sølvsager tilhørende Kirkerne — at stanse dem. Da Robert Guiscard døde 1085, var den første Fare forbi og selv Durazzo kom tilbage under Byzans. Men umiddelbart derefter fulgte Hærgetog af Petchenegerne og andre Barbarer, og saa først kunde Kejseren vende sig mod Tyrkerne. Lejligheden syntes forholdsvis gunstig; indre Strid bragte Opløsning i det seldjukiske Rige, — men Byzans var i de sidste 30 Aar bleven saaledes svækket, ved Landetab og Fjenders Hærgninger, at det ikke havde Kræfter til alene at optage den for Rigets Eksistens nødvendige Kamp mod Tyrkerne. Alexios vendte sig da til Europa, til Rom, til Pave Urban II om Hjælp, og i Efteraaret 1095, paa en talrig besøgt Kirkeforsamling i Clermont i Frankrig prædikede Paven den hellige Krig mod Korsets Fjender i Asien.

Venetianerne faar Handelsprivilegier i Byzans.

Normannerne stanses.

Alexios søger Hjælp i Rom mod Seldjukerne 1095.

DET KRISTNE VESTEUROPA I LENSTIDEN

Det 9. og 10. Aarh. havde været en næsten uafbrudt Nøds- og Opløsningstid for det kristne Vesteuropa, for Frankrig, Italien, Tyskland, England. Ungarer, Normanner, Saracenere hærgede Kyster og Indland, hjulpne af og selv fremskyndende den Stats- og Samfundsopløsning, der indenfor det gamle Romerriges Omraade alt var begyndt Aarhundreder før, ved Barbarernes Indtrængen. *Feudalvæsnet* eller Lensvæsnet, hvis enkelte Forudsætninger tidligere (III, 259 ff., 310 ff.) er skildrede, betegner egenlig kun det negative, at alt Statsliv, ja alt Samfundsliv i videre Forstand er opløst. Rigsskatter, Rigshær, Rigsret og Rigslovgivning kendes ikke mere; der er hverken Rigsstyrelse eller Rigsopgaver. Den Greve, Godsejer eller Eventyrer, der er rig, frændestærk eller heldig nok dertil, tager alt det, der én Gang var Statens, Kongens: Skat og Told, Domsret, Møntret o. s. v., selv Retten til at føre Krig, Fejderetten. Han er Konge, saa langt hans Magt rækker. Men Grænserne for hans Magtomraade er altid usikre, fordi andre er ligesaa griske, voldsomme og selvraadige som han. Godsejer fejder mod Godsejer; Fejde er den naturlige og

Feudalopløsningen i Vesteuropa.

Intet Statsliv.

Godsejeren er Konge, hvor han har Magt.

Fejdetid. selvfølgelige Tilstand, Freden Undtagelsen. De Egne, hvorhen de fremmede Fjender aldrig naar, gennemhærges af stedlige ubændige Stormænd, og overalt er der Retløshed og Utryghed. Der er Forskelle; i Tyskland holder sig en vis *Kongerne i Tyskland og Frankrig.* Centralstyrelse gennem Kongerne, medens i Frankrig Kongen kun er en af mange Feudalherrer. Forskellen er dog mere teoretisk end faktisk; selv under de kraftigste tyske Konger og Kejsere lider Landet ved ukuelige Stormænds Fejder, og i 13. Aarh. er Opløsningen dér ligesaa fremskreden, som den var i Frankrig i 10. eller 11. Aarh., medens omvendt Frankrig i 13. Aarh. er ifærd med at samles og ordnes. Men i Filip Augustus' Frankrig som i Frederik I.s Tyskland lider Jorddyrkere og Næringsdrivende, Befolkningens store Flertal, under den krigerske Overklasses ubændige Voldsomhed. Og der er ingen Øvrighed, i hvert Fald ingen verdslig, at klage til eller faa Hjælp af. Den almindelige Utryghed og Lovløshed opløser den moralske Kraft næsten hos alle, ogsaa den overmaade skrøbelige, der maatte være oparbejdet i Tilknytning til kirkelige *Kirkeorganisationen i Opløsning.* Vaner og religiøse Forestillinger. Selv den romerske *Kirkeorganisation*, det levende Minde om Oldtidens Samfundskunst, er i Opløsning. Kirkens Mænd er jo ogsaa Mennesker, og Kirkens Gods er Guld og Jord; ingen religiøs Rædsel er stærk eller varig nok til at skræmme verdslige eller kirkelige Mænds Griskhed fra Guds og hans Helgeners Eje. Den store Samfundsgerning, den kirkelige Organisation havde øvet, da Staten ikke længer evnede at værne de værgeløse og hjælpe de syge og fattige, var den ved at slippe. Kirke- og Klostergods styres ofte af indtrængte verdslige Stormænd, og blandt Bisper og Abbeder var mange i Livsførelse ikke forskellige fra dem. Fattigforsørgelse, Gæste- og Syge- *Kirken samler sig hurtigere end det verdslige Samfund.* huse og Skoler forfalder eller ophæves, ogsaa den kirkelige Administration barbariseres. Men Opløsningen blev dog aldrig fuldstændig, og ordnende og samlende Kræfter rejste sig langt tidligere her end i det verdslige Samfund, saaledes at Kirken endnu en Gang vandt Kulturens Herskerret.

Men medens denne Herskerret er uomtvistelig overfor Stormandsbarbariet, saaledes som dette fremtræder i Europas Hovedlande fra 10. til 13. Aarhundrede, uden sociale Evner, kun hævdende sig ved Vold, ved Vaaben, ser vi i det verdslige Samfunds forkuede Underklasse nye sociale Kræfter frigøres, sam- *Byerne.* les og ordnes til en ny Samfundsorganisme: *By*-Samfundene, der truer ikke blot Krigernes, men ogsaa Kirkens Førerskab. I det Tidsrum, her skal skildres, iagttages derfor fire tydelig adskilte Interessegrupper: Jorddyrkerne, den krigerske, verdslige Overklasse, den kirkelige Stand og Byboerne.

JORDDYRKERNE.

Jorddyrkernes Kaar tømmelig ens i de forskellige Lande. Jorddyrkernes Kaar, saavidt vi evner at erkende dem gennem Tidens Dokumenter, synes langt mere ensartede, end vi paa Forhaand kunde vente, naar vi véd, af hvor forskellig Afstamning det arbejdende Folk var, og hvor forskellig Uviklingen i Italien, Frankrig, Tyskland og England havde været. Efter Afstamning var der Trælles, Koloners og Frimænds Efterkommere. Der var Forskelle, baade retslige og økonomiske, i deres Kaar, men Ligheden er væsenligere og

overvejende, af den ene, stærke Grund, at Jorddyrkerne var en *afvæbnet* Klasse Mennesker, der stod overfor en *krigersk* Overklasse, i en Tid da Ret og Hævd laa under for Lune og Magt. Den Bonde, der ikke evnede at yde Leding, var allerede derved sat ud af sin Klasse (III, 266 f), og jo mindre virksom den gamle Retsordning blev, des hyppigere blev den, der ikke kunde værge sin Frihed, nødt til at underkaste sig den, hvis Værn han søgte mod andres Vold, eller den, der selv øvede Vold mod ham. Men dette Forhold: den værgeløses Afhængighed af Vaabenføreren, er fælles for de barbariserede eller barbariske Samfund i alle de nævnte Lande ved Aar 1000 og i de følgende Aarhundreder. Hertil kommer, at den *Storgodsordning*, der er skildret foran (III, 251 ff.) i 9. og 10. Aarhundrede har bredt sig ud over de nævnte Lande og maa siges at være eller blive den altovervejende i 11.—13. Aarhundrede, ogsaa i Tyskland, hvor der paa Karl den Stores Tid endnu var et stort Antal smaa Fribønder. Aarsagerne til denne Udvikling er ogsaa foran meddelte: Ledingsbyrdens Tyngsel, Utryghed, Tvang, kort: den stærkeres Ret, Næveretten i en Tid, da ingen anden Ret haandhæves ovenfra og ingen anden Ret erkendes af de stærke, da end ikke det elementæreste af alle sociale Moralbegreber findes, det, der vindes ved Overvejelse af, at under almindelig Retløshed er heller ikke den stærke sikker. Vort Tidsrum, som man efter dets sociale og økonomiske Ejendommeligheder kan kalde Lenstiden eller *Feudaltiden*, er da en *hensynsløs aristokratisk Tid*. De krigerske Storgodsejere lever med deres krigerske Svende af deres Hovedgaardstræelles og Fæsteres Arbejde, og forsaavidt er der ingen væsentlig Forskel mellem Kriger-Godsejerens og Bispe- eller Klostergodsets Jorddyrkere.

En afvæbnet Underklasse mod en krigersk Overklasse.

Storgodserne breder sig, Fribønderne svinder i Næveretten Tid.

331. Pløjende Bonde.
(Efter Harley Psalteriet, 11. Aarh.)

Feudaltiden en aristokratisk Voldstid.

Den egenlige *Trælleklasses* Kaar var sikkert bedrede meget ved den stadige Overgang fra Tyende til Fæstere (III, 253). Fæstertrælien var et Arbejdsredskab, der som saadant havde Værdi omtrent som enhver anden Fæster. Og Fæstertrælien var yderligere bleven ret fast knyttet til Jorden, afhændedes ikke som et Stykke Løsøre, men sædvanlig kun sammen med Jorden. Heri og i den større Selvstændighed i det daglige Arbejde laa Fæstertrællens Fortrin for Tyendetrællen. Men trods dette bestod stadig en ikke helt ringe Forskel mellem Fæstertrællen og den „*fri*“ *Fæster*. Jordbaandet var ikke absolut og gjaldt i hvert Fald ikke Trællens ledige Børn. I et Dokument fra 1087, udstedt af et Kloster og en Godsejer, hedder det saaledes: Vi har delt imellem os følgende Trællebørn, Drenge og Piger: Vi Munke har for vor Part af Trællen A's Børn faaet . . . . og af Trællen B's . . . . (Børnene nævnes ved Navne). Undtagen fra Delingen blev et Pigebarn, der endnu ligger i Vuggen. Lever hun, bliver hun vort fælles Eje, indtil vi enes om, hvilket af vore to Herskaber hun skal tilhøre. — Trælleblodets Baand agtes altsaa ikke, hverken af Kirke eller verdslig Godsejer. Men agtede Herrerne undertiden hverken Blodets Baand eller Jordbaandet, maatte

Fæstertrælle og Tyendetrælle

Fæstertrælle og fri Fæstere.

Trællene altid agte det sidste. De var stavnsbundne. „En af vore Trælle, Gandelbert", hedder det i et Klosterdokument fra 12. Aarh., „havde ægtet en Kvinde, Gerberga, der ved dette Ægteskab blev vor Trælkvinde. Gandelbert vægrede sig en Dag ved at erkende sig for vor Træl, og Prioren lod ham da gribe og føre til Klostret, hvor han sad i Fangehullet, indtil han faldt tilføje. Og for at vise, at han ikke mere vilde unddrage sig Trældommen, lod han sig selv og sin Hustru føre ind i vor Kapitelsal, hvor de begge til Tegn paa deres Trældom lagde 4 Denarer paa deres Hoveder, hvilke Penge Hr. Abbeden derpaa i Vidners Paasyn modtog". — Fæstertrællens Afgifter og Ydelser var oprindelig vilkaarlig fastsatte af Herren, til Forskel fra den „fri" Fæsters, der var fastsatte ved lovmæssig Kontrakt. Men paa den ene Side mindskedes Vilkaarligheden rent praktisk derved, at Sæd og Skik i nogen Grad virkede som Lov og Regel, og paa den anden Side var selv de mest retshegnede Kontrakter i en retløs Voldstid lidet virksomme, saa Fæsterkaarene forsaavidt var lidet forskellige for Træl og fri. Alligevel er der visse Byrder, der baade ved deres Oprindelse og deres Natur stiller Fæstertrællen paa en særlig Plads i Jorddyrkernes Klasse.

Fæstertrællens særlige Afgifter.

Hovedskat. Saaledes er *Hovedskatten*, en individuel, sædvanlig aarlig Afgift, et Trælleminde. Herren har oprindelig vilkaarlig paalagt den i Kraft af sin Husbondret. For Ægteskabet mellem forskellige Herskabers Træl og Trælkvinde maa der betales en *Ægteskabsafgift*, og ofte betaltes en saadan ogsaa for Ægteskab mellem samme Herres Træl og Trælkvinde. I sidste Tilfælde er Afgiften maaske et Udtryk for, at Trælkvindens Legeme tilhører Herren, og i visse Egne af Vesteuropa træffes da ogsaa Vidnesbyrd om, at Herren gør Krav paa Samleje med Trælkvinden, før hun overgives Brudgommen *(jus primæ noctis)*, medmindre der betales en Afgift. Endelig er der *„den døde Haand"*, Herrens Ret til at tage sin Træls Ejendele, hvis denne dør barnløs. Trællen har sin Fæstelod i Kraft af Herrens Naade; det er praktisk for Herren at lade Lodden blive i Familien; men er der ingen Livsarvinger, falder Lod og Løsøre tilbage til Herren, den rette Ejer, der kun mod en ofte betydelig Afgift overlader dem til fjernere Slægtninge. Frigivelse af Trælle finder ret hyppig Sted, oftest i meget højtidelig Form, men Frigivelsen betales sædvanlig til dens fulde Værdi, ɔ: saa højt som overhovedet muligt, og ofte tvinger en Herre sin Træl til at købe sig fri. De frigivnes økonomiske Stilling bliver da ikke væsenlig bedre end Trællens, hvorimod deres Retsstilling bedredes noget og deres menneskelige Værdighed anerkendtes — i det ganske vist ringe Maal, hvori Middelalderens Feudalherrer anerkendte menneskelig Værdighed hos den, der ikke kunde værne den med væbnet Haand.

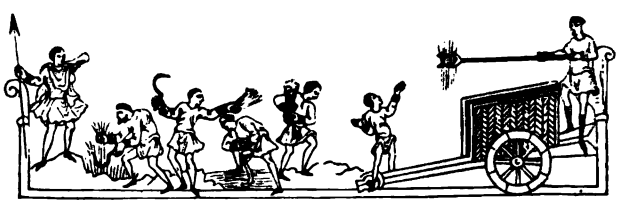

332. Høstscene.
En Mand med Spyd og Horn har Opsyn med Høstkarlene og skal maaske tillige værne dem. (Harley MS. 11. Aarh.)

Ægteskabsafgift; jus primæ noctis.

Den døde Haand.

Frigivelse af Trælle mod Betaling.

De her nævnte Afgifter er særlige Trælleafgifter. Men foruden dem udredede Fæstertrællene en Række andre, fælles for dem og de „fri" Fæstere. Da Træl-

dommen efterhaanden svinder ind, hurtigst i de mest civiliserede Egne som Italien, Sydfrankrig og Normandiet, hvor der ved Aar 1200 næppe er andre end fri Fæstere, bliver de nedenfor opregnede Afgifter og Ydelser altsaa i det væsenligste et Udtryk for Jorddyrkernes gennemsnitlige Byrder og for Feudalherrernes økonomiske Eksistensgrundlag. En Del af disse Byrder stammer i visse forhen romerske Egne ligefra Romertiden; andre er saadanne, som oprindelig var offenlige Ydelser, der betaltes til Statens Embedsmænd, men som under Statsopløsningen Greven eller Godsejeren tilegner sig selv; atter andre er nye Ydelser, som Herren fra Tid til anden vilkaarlig tiltvinger sig. Ofte er det helt umuligt at spore Oprindelsen.

Afgifter fælles for Fæstertrælle og fri Fæstere.

Deres Oprindelse.

De væsenligste Byrder er naturligvis de sædvanlige aarlige *Fæsteafgifter* og -ydelser i Penge, Varer eller Arbejde. Deres Tal og Omfang ved Aar 800 er der foran (III, 255 f.) gjort Rede for; de har vistnok holdt sig nogenlunde uforandrede i de følgende Aarhundreder, om end den voksende Lovløshed hist og her kan have ændret og øget dem; da saa meget fri Ejendom i 10.—12. Aarh. gaar over til Fæstegods, er det gamle Afgiftssystems Omraade naturligvis meget udvidet. Men hertil kommer en broget Mængde af forskellige Ydelser, hvoraf nogle allerede — imod Loven — fandtes før 800, medens andre efterhaanden kommer til. Der er en Række Omsætningsafgifter, som Herren kræver for at godkende Salg eller anden Afhændelse af Fæstet, eller som skal udredes ved Salg af Korn, Kvæg o. l.; Arveafgifter; Færdselsafgifter — for Benyttelse af Veje, Broer, Floder — som oprindelig kun krævedes af fremmede (endda med Urette) men som efterhaanden ogsaa paalægges Hjemmefærdslen.

Fæsteafgifter.

Andre Ydelser

„Jeg, Landri, erkender, at jeg, ledet af Havesyge, der saa ofte lægger Snare for verdsliges Hjerter, har stanset Købmænd fra Langres, der drog igennem mit Herskab. Jeg fratog dem deres Varer og beholdt dem lige til den Dag, da Bispen af Langres og Abbeden i Cluni kom og krævede mig til Regnskab. Jeg har nu selv beholdt en Del af det, jeg havde taget, og udleveret det øvrige til de nævnte Købmænd, der for at faa det og for fremtidig frit at kunne drage gennem mit Herskab har indvilget i at betale mig en Sum Penge i Afgift. Denne Synd forledte mig til en anden. Jeg gav mig til, dels selv dels ved mine Fogder, at afkræve *alle*, der færdes paa mit Omraade, være sig i Købmands- eller i Pilgrimsfærd, Bompenge. *Cluni*-Munkene, der vidste, at der aldrig tilforn var krævet en slig Afgift, klagede herover og opfordrede mig til at slippe dette uretfærdige og ugudelige Krav, og for at sikre de Vejfarende Fred har de betalt mig 300 Solidi".

Rov bliver til Lov.

Denne Erklæring hidrører fra en fransk Godsejer i 11. Aarh., der halvvejs gør Afbigt for øvet Vold, halvvejs aftvinger et Kloster Godkendelse af Selvtægtens Retmæssighed, idet Klostret betaler ham en fast Afgift som Erstatning for, hvad hans Voldsfærd ellers kunde indbringe ham. Den pludselige, vilkaarlige Voldshandling, øvet uden ringeste Ret, vinder Hævdsret i Kraft af blot at være øvet, om end Udbyttet af fortsat vilkaarlig Vold muligvis mindskes noget ved Reguleringen; men til Gengæld bliver det nu sikkert, og kan modtages af Voldsmanden med en god Samvittighed. Der er talrige Vidnesbyrd om lignende Oprindelse til senere faste Afgifter. En tysk Borgherre, der var ifærd med at bygge sig en Borg i Burgund i Nærheden af et Kloster, klagede til Prioren over

Frivillige eller afpvungne Gaver gøres til faste aarlige Afgifter.

Tilfælde optegnede i Klostrene.

sine mange Udgifter og fik ham til at give sig 5 Tønder Vin. Prioren gjorde det kun nødig, og da Borgherren næste Aar gentog sin Bøn, sagde han rent ud Nej. Men Borgherren tog det nu med Magt og krævede senere hvert Aar Afgiften som sin Ret, og ved hans Død gik denne „Ret" over til hans Søn. En fransk Ridder krævede pludselig, uden Ret og uden Grund, af et nærliggende Klosters Fæstere en aarlig Afgift af en Tønde Havre af hver. Efter nogle Aars Forløb tilbød han saa at give Afkald paa Afgiften, hvis Klostret gav ham 20 Solidi. Det gik Munkene da ogsaa ind paa, „idet de foretrak at betale én Gang for alle, hvad de ikke skyldte, fremfor at have en ulovlig Afgift hvilende paa deres Jord for bestandig". Grev Fulko af Anjou bad en Dag Abbeden for et Kloster i Angers om velvillig at laane ham nogle Mænd til at slaa en Eng, han havde liggende midt inde mellem Klostrets Jorder. Kort efter solgte han Engen til en af sine Fogder, der nu krævede som sin Ret, som et Pligtarbejde, hvad der en enkelt Gang var indrømmet Forgængeren som en velvillig Tjeneste, og da Klostret vægrede sig, gav Fogden sig til at hærge dets Jorder. At vi kender disse og mange andre Eksempler paa lunefuld Vold beror paa, at Voldsfærden og Lumskheden er øvet mod Klostre, der har optegnet dem. Men mangefold oftere gik det ud over Herrens egne Fæstere eller en svagere Nabos, og medens Klostret dog havde Midler til at værne sig og sine, baade haandgribelige og aandelige som Bansættelse o. l., var Feudalherrernes Fæstere hjælpeløse, da der hverken var nogen Konge eller Greve eller anden Embedsmand længer til at hjælpe den svage til hans Ret. Atter og atter gentager det samme sig: én Gang øvet Vold vinder Hævd, og Røveri bliver Ret. Og saa er endda al denne Vold med Utrygheden i Følge vistnok væsenlig ørkesløs. Naar man gennemgaar de Snese af Afgifter, der efterhaanden dukker op i en bestemt Egn, faar man et levende Indtryk af, at det ligefrem maa have været umuligt for Fæsterne at overkomme dem, bl. a. allerede af den Grund, at de maa antages hele Tiden at have ydet omtrent saa meget de orkede. Enten er Ydelserne da ikke bleven udredede regelmæssig eller ældre Ydelser er ophørte, noget der da ogsaa foreligger Vidnesbyrd om. Herrens Indkomster er ikke voksede i samme Forhold, som Ydelsernes voksende Mængde kunde tyde paa. Det hele er Udtryk for en i Bund og Grund vilkaarlig, kortsynet og barbariseret Økonomi, i hvilken lunefuld Vold har erstattet fornuftig Omsigt. Ingen af Parterne vinder derved, men Fæsterens Livsmod og Virkelyst knuges og kues af stadig truende Utryghed.

Vold mod hjælpeløse Fæstere.

Det ørkesløse i Voldsgerningerne.

Ydelserne vokser, Herrernes Indtægter ikke, men Utryghedeu tager til.

Af en noget anden Art er en Række *Lejlighedsafgifter*, der svares som en Slags Betaling for ydede Tjenester, men Tjenester, som Herren ganske vist kan tvinge sine Undergivne til at modtage. Fæsterne skal lade deres Korn male paa Herrens Mølle, deres Mel bage i hans Ovn, deres Druer presse i hans Vinperse, og hver Gang som Vederlag afgive en vis Del af Kornet, Melet og Druerne. De skal i hvert enkelt Tilfælde bruge Herrens Vægt og Maal og betale derfor. De skal betale Oldenafgift, Afgift for at skove, for at fiske i Vandløbene — Jagten forbeholder Herren oftest udelukkende sig selv. De maa ikke sælge Korn eller Vin i et vist Tidsrum efter Høsten, for at Herren i denne Tid kan sælge (eller købe af sine undergivne), hvad han ønsker, uden Konkurrence,

Lejlighedsafgifter for Tjenester ydede af Herren.

og naar Fæsterne endelig sælger — Korn, Kvæg, Vin el. lign. — maa de endda som oftest svare Herren en Kendelse af Salgssummen. Atter her er det tvivlsomt, om Udbyttet for Herren har svaret til den Plage, der voldes Fæsterne. Nogle af disse Herrerettigheder — Mølle-, Ovn-, Perseret, Maal- og Vægtret — kan oprindelig have deres Grund i en hensigtsmæssig Ordning. Det var ofte vanskeligt for de enkelte Fæstere at have deres egne Maal, Vægtlodder, Perser, Ovne; hvad Møllerne angaar, kunde vel Haandkværne ikke være uoverkommelige, medens egenlige Møller i hvert Fald forudsatte nærliggende Vandløb, som Herren ejede, hvorfor Møller, selv langt tidligere, ses at have tilhørt Godsejeren. Da Vejrmøllerne kom i Brug, overførtes vistnok oftest den gamle Mølleret ogsaa til dem. Men i de fleste Tilfælde har Vilkaarlighed og den stærkeres Ret været afgørende for Forholdets Oprindelse og Opretholdelse.

Lidet Udbytte, stor Plage.

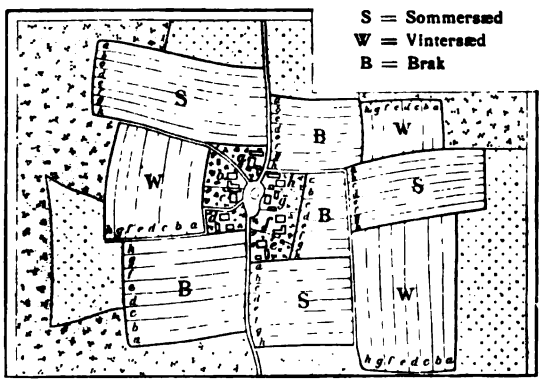

333. Middelalderlig Bondeby med Trevangsskifte.
Til hver Bondegaard (a, b, c, osv.) hører, foruden Have ved Gaarden, de med samme Bogstaver mærkede Jordstriber i Bymarkerne omkring Byen og Medret til Brug af Almindingen derudenom (Skov og Eng). (Efter Heyck.)

De her nævnte Tilstande er endda de sædvanlige dagligdags. Men i Fejdetid øvede den fjendlige Ridder sine brutale Voldshandlinger, slog ihjel, brændte, ødelagde eller bortførte. Jorddyrkernes hjælpeløse Stilling under Fejderne har, mere end al Underkuelse og Vilkaarlighed fra deres Herrers Side, præget deres Livsfølelse og Karakter. Vi faar et Begreb om, hvilken Ulykke disse Fejder førte over Fæsterne, af de *Treuga-Dei*-Eder, som Kirkens Mænd i 11. Aarh. begyndte at aftvinge de krigerske Godsejere i nogle Egne. I Aaret 1023 formaaede Bispen af Beauvais den franske Kong Robert til at aflægge følgende Ed:

Voldshandlinger i Fejdetid.

„ . . . Jeg vil ikke angribe Præster og Munke, der ikke bærer verdslige Vaaben. Jeg vil ikke røve Okser og Køer eller andre Slags Lastdyr. Jeg vil ikke gribe Bonde eller Bondekone eller Købmand, ikke fratage dem deres Penge eller tvinge dem til at løskøbe sig. Jeg vil ikke paaføre dem Tab af deres Gods paa Grund af deres Herres Fejde, og jeg vil ikke piske dem for at aftvinge dem deres Levnedsmidler. Fra 1. Maj til Allehelgensdag vil jeg ikke gribe Hest, Hoppe eller Føl paa Græsgangene. Jeg vil ikke ødelægge eller afbrænde Husene, og jeg vil ikke, under Paaskud af at der er Fejde, rykke Vinrankerne op af Jorden eller høste Vinmarkerne . . . .“

Hvad Krigerne giver Afkald paa i Treuga-Dei-Eder.

I det ældste bevarede Treuga-Dei-Dokument fra o. 1000 hedder det bl. a., at Herrer og Bisper i en vis Egn i Sydfrankrig er bleven enige om, at „ingen maa røve Heste, Føl, Okser, Æsler, Faar, Geder, Svin, ejheller dræbe dem, medmindre den paagældende Herre og hans Folk selv skal bruge dem til deres egen Ernæring. Ingen maa føre noget af disse Dyr til sin Borg eller bruge dem til Borgbygning eller til Belejring. Ingen maa røve Fæstere eller deres Kvinder . .“

Disse jævne, præcise Udtryk, der nævner dagligdags saa at sige selvfølgelige Ting ved deres almindelige Navn, blotter Livets Utryghed. Man ser ogsaa her dukke frem en ny Byrde, som blev tung i 11. og 12. Aarh., da Herrernes Stenborge skød op i Masse, tildels afløsende de gamle Træhuse: Bygningshoveriet. Man har været tilbøjelig til at opfatte denne ny Byrde som et rimeligt Tillæg til de gamle (hvoraf maaske en eller anden, f. Eks. Ydelse af Gavntømmer, faldt bort), idet Stenborgene skulde skabe større Tryghed, ogsaa for de undergivne. Men denne Hensigtsmæssighedsforklaring synes slet ikke at holde Stik. Stenborgen hindrede aldeles ikke røverske Indfald hos Godsets Jorddyrkere, der havde ringe Glæde af at se Herren sikker paa Borgen, mens deres egne Kvinder, Husdyr og Forraad mishandledes, dræbtes og røvedes. Heller ikke medfører Bygningen af Stenborge færre Fejder, tværtimod. Den eneste Fordel for Jorddyrkerne, der da kunde være Tale om, var, at en sikrere Borg sikrede Herrens Forraad af Korn og sligt, hvormed han kunde hjælpe de udplyndrede Fæstere med Saa- og Fødekorn eller lign. Men dels var en saadan helt elementær Hjælp kun ringe i Sammenligning med Plagernes Mængde og i hvert Fald i Herrens egen Interesse, dels var Borgene i denne Tid vist kun undtagelsesvis istand til at gemme større Forraad, byggede som de var fortrinsvis til Værn for Krigerne alene.

Bygningshoveri.

Stenborgene gavner ikke Jorddyrkerne.

334. En Spedalsk.
Haandskrift i Trinity College, Cambridge. 12. Aarh.

Til al denne Utryghed og alle disse dagligdags Byrder, som de krigerske Godsherrers Jorddyrkere saaledes trællede under, kom endelig *periodiske Ulykker* som Pest, Oversvømmelser, Misvækst, der virkede dobbelt ødelæggende, fordi de vankundige og forvildede Mennesker ikke i ringeste Maade evnede at tæmme eller hæmme Naturens Kræfter, der atter og atter overvældede dem lige uforberedte. Tørke og Væde, Kulde og Hede i lidt større Maal end vanligt gjorde den overfladisk og ukyndig dyrkede Jord gold og stansede Sædens og Græssets Vækst. Lidet var nok til at volde Ulykker, og Ulykken ramte snart én Egn, snart en anden. Men den enkelte Egn var en Verden for sig, hvor en hærgende Fejde, en Hagelbyge, en Oversvømmelse fremkaldte Misvækst og Dyrtid, mens der var Overflod faa Mile derfra, uden at dette som oftest kendtes eller kunde komme til Nytte i den hjemsøgte Egn, med mindre en velstyret og rig Klosterorganisation maaske kunde hjælpe. Atter og atter høres der om Misvækst, Hungersnød og deraf fremkaldte Sygdomme, Beretninger, der ganske vist hver for sig kun gælder en enkelt Egn, men til Gengæld er meget hyppige. Sædvanlig nævnes blot, at der det og det Aar var Dyrtid, Sot o. s. v. (i den Egn hvor Dokumentet eller Aarbogen hører hjemme), men undertiden er der ogsaa fyldigere Skildringer. Saaledes fortæller en burgundisk Munk Radulfus (Rolf) Glaber om de forfærdelige Tilstande, der i Aarene efter 1030 herskede vidt omkring i Burgund og Frankrig. Andetsteds fra véd vi, at disse Tilstande

Naturulykkers Hærgen.

Ingen Modstandsevne.

Ingen Samvirken.

Nødstilstand i Burgund og Frankrig efter 1030.

var forberedte ved forskellige Katastrofer i Aarene nærmest før. I Vinteren 1028—29 faldt der i Østfrankrig voldsomme Regnskyl, og den derved fremkaldte Nød, der holdt sig, vi véd ikke bestemt hvorfor, i de følgende Aar, øgedes i 1031 ved den Rædsel, en Maaneformørkelse og en i 3 Dage (fra 9.—11. Marts) synlig Komet vakte. Yderligere kom hertil samme Foraar hærgende Græshoppesværme, der ødelagde baade Korn og Græs, men helt galt blev det 1032, da nye voldsomme Regnskyl ødelagde Korn- og Vinmarker, fremkaldte Oversvømmelser o. l. Tilstanden skildres nu saaledes af den burgundiske Munk:

Radulfus Glabers Skildring.

„Ved den Tid begyndte Hungersnøden at rase, og Verden truedes med snarlig Undergang*). Aarstiderne blev saa ugunstige, at der hverken blev Lejlighed til at saa eller høste, især paa Grund af vedvarende Regnskyl, der oversvømmede Jorden. Elementerne syntes at rase mod hinanden, men i Virkeligheden var de slupne løs af den hævnende Gud, der saaledes vilde straffe de ugudelige Mennesker. Regnen faldt saa vedvarende og Jorden blev overalt saa opblødt, at det i 3 Aar igennem var umuligt at faa saa meget som en Plovfure tilsaaet(!) Da Høsttiden kom, var Jorden dækket af Ugræs og Klinte. Dér hvor Kornet var kommet bedst op(!), gav det kun $^1/_6$ . . . Fra Orienten, hvor denne Plage var begyndt, gik den hærgende til Grækenland, bredte sig derpaa til Italien, saa til Gallien, ja helt over til England. Ingen lodes uberørt af den. Stormænd, Middelstandsfolk og fattige, alle led Hunger og var blege af Sult, og Hungersnøden stansede endog Herrernes Fejder . . . Da man havde spist Kvæget og Fjerkræet, var Hungeren lige haard, og for at stille den maatte man bekvemme sig til at spise Aadsler og anden lige saa modbydelig Føde. Man spiste Rødder og Urter, men alt dette nyttede intet, thi hvem kan bortvende Guds Vrede uden Gud selv. Kun med Afsky dvæler Mindet ved Rædslerne i denne Tid, og vi kan næppe nok tro, det har været saaledes. Ak, Sultens Pinsler kaldte til Live igen hine Rædsler, som Historien dog ellers saa sjældent fortæller om; man saa' Mennesker kaste sig over Menneskekød. Vejfarende Folk blev overfaldne, og i et Øjeblik var deres Lemmer sønderskaarne, ristede og ædte. Mange drog bort fra Egnen for at undfly Hungersdøden; man gav dem Husly, hvor de drog frem, men om Natten myrdede deres Værter dem for at fortære deres Kød. Man saa' Folk vise Børn et Æg eller et Æble for at lokke dem afsides og saa fortære dem. Mange Steder gravede man Ligene op og aad dem. Dette rasende Vanvid naaede snart en saadan Højde, at Dyr syntes bedre end Mennesker at kunne undgaa Mordernes Griskhed. At æde Menneskekød syntes at skulle blive Sæd og Skik. Et Afskum var endog fræk nok til at bringe noget kogt Menneskekød paa Torvet i Turnus for at sælge det. Han blev greben og brændt. Om Natten gik en anden hen og stjal Kødet, der var bleven gravet ned i Jorden. Han

Regntid.

Hungersnød.

Sultens Rædsler.

Kannibalisme.

*) Lige siden de oldkristelige Menigheders Dage var der nu og da opdukket Tanker om Verdens forestaaende Undergang, og i mange af den ældre Middelalders Dokumenter forekommer et Udtryk som: „nu da Verdens Ende nærmer sig" som en staaende Kancelliformel. Men det synes, som Ulykkerne i 10. Aarh. har gjort Tanken særlig levende og almindelig. Munke og Præster forkyndte, at Verdens Slethed nu havde naaet en saadan Højde, at Profeternes og Johannes' Aabenbarings Udtryk maatte finde Anvendelse paa Tiden. Ved Aar 960 hører vi fra Paris om Prædikener, der gaar ud paa, at i Aar 1000 vil Antikrist komme og snart derefter Dommedag. Munken Abbo fra Fleury modbeviser, ud af Evangelierne og Aabenbaringsbogen, denne Antagelse, men den fandt ikke desmindre en frodig Jordbund. Kort efter bredte sig vidt omkring det Rygte, at Verdens Ende sikkert vilde komme, naar Mariæ Bebudelsesdag faldt paa en Langfredag. Fleury-Klostret fik angstfulde Breve derom fra Lothringen, og det overdroges Abbo at svare derpaa: dette Sammentræf vilde finde Sted i Aaret 970 og atter i 992, men i begge Tilfælde stred Antagelsen om Verdens Undergang mod Johannes' Aabenbaring. En fransk Abbed, Adso, forfattede, til Beroligelse for Dronning Gerberga, o. 950 en Afhandling om Tidspunktet for Antikrists Komme, der paa Grundlag af 2. Thess., 2, 3 skydes ud i en ubestemt om end ikke særlig fjern Fremtid. Fra England høres om tilsvarende Ængstelser og Drøftelser. I selve Aar 1000 forefaldt d. 29. Marts, Langfredag, en Jordrystelse, der mærkedes i Lothringen og Østfrankrig og vakte uhyre Rædsel. Men endelig gik Tusindaaret til Ende uden den frygtede Katastrofe. Da Tiderne imidlertid ikke blev bedre, overførtes Spaadommene paa Tusindaaret efter Kristi Død. I 1031 hedder det i et Dokument, udstedt af Kong Rudolf af Burgund: „idet vi ser denne synkende Verdens Undergang for os, venter vi med Bæven alt Køds Ende", og i 1033 vakte en Solformørkelse d. 29. Juni Forfærdelse over hele Burgund.

blev ogsaa brændt. — 3 Mil fra Mâcon, i Châtenay-Skoven ligger der et ensomt Kapel. Nær derved havde et Afskum af et Menneske bygget sig en Hytte, hvor han dræbte Vejfarende, der gik ind, og aad deres Kød. En Dag kom en Mand og en Kone og bad om Husly. Ved at lade Øjnene løbe rundt i Hyttens Kroge opdagede Manden imidlertid Hovedskaller af Mænd, Kvinder og Børn . . . forfærdet slap Manden og Konen ud . . . og meddelte straks Grev Odo og Egnens Folk deres frygtelige Opdagelse. Mange Mænd blev straks sendt hen for at undersøge, om det var sandt, hvad Manden og Konen fortalte . . . de finder ogsaa i Hytten 48 Hovedskaller . . . Skurken blev først hængt og derefter brændt. Jeg var selv Vidne til hans Henrettelse. I samme Egn bar man sig ad paa en Maade, der, saa vidt jeg véd, ellers er ukendt. Mange Mennesker ældede den Smule Mel eller Klid, de havde, sammen med Lerjord og bagte deraf Brød for at stille deres Sult. Paa anden Maade kunde de ikke undgaa Døden, men de opnaaede ikke, hvad de havde ventet. Deres Ansigter blev gustne og magre; medens Huden blev stram og oppustet; deres Tale blev en Klynken, der lignede en døende Fugls Skrig. Der var saa mange døde, at man ikke kunde tænke paa at begrave dem, og Ligstanken lokkede Ulvene til . . . Da man ikke kunde grave en Grav til hver enkelt død, gravede Folk, der var opfyldte af Guds Naade, sommesteder store Fællesgrave . . og Ligene kastedes ned hulter til bulter, ofte halvt eller endog helt nøgne . . . Undertiden hørte Folk Tale om, at der var Egne, hvor denne Svøbe rasede mindre grumt; de forlod da deres Hjem for at drage andetsteds hen, men de faldt udmattede om og døde undervejs. I 3 Aar varede denne forfærdelige Dødelighed, til Straf for Menneskenes Synder".

Sygdom og Død af Sult.

I Munkens Fortælling er øjensynlig meget overdrevent og endel forvirret og selvmodsigende, men der bliver tilbage nøgne Kendsgerninger, bekræftede af mange Dokumenter, der vidner om Lidelser og Nød af en saadan Art, at de sidste, inderste Kulturlag om Menneskevæsenet sprækker og falder af og blotter det vilde Naturmenneske. I Sammenligning hermed er det endda en ringe Ting, at de forkuede Trælle og Fæstere, især i 11. Aarh., i blindt, fortvivlet Raseri, enkeltvis eller i Hobe, nu hist nu her, styrter sig over de haarde Herrer, myrder, plyndrer, brænder for som oftest bag efter at maatte bøje Nakken paany. Men det er den eneste Ventil, der er for Underklassens Nag. Der er *ingen Øvrighed* til at skaffe dem Ret, naar de klager, eller til at paatale Uretten. Thi Herren er Øvrighed. „Mellem dig (Herren) og din Fæster er der ingen anden Dommer end Gud", hedder det, og stort bedre er det ikke, hvor der er Tale om Retssager mellem Fæstere indbyrdes. Rigslove, Rigslovgivning, Rigsdomstole findes ikke mere. Det er foran (III, 313, 315) skildret, hvorledes Domsret og Retshaandhævelse fra Statsmagten er gaaet over til Stormændene og bleven Privateje, værdifuld for Ejeren, fordi den i Kraft af Bødesystemet er en ligefrem Indtægtskilde. Som saadan kan den da ogsaa sælges, købes og deles. Indenfor et bestemt Omraade kan én Herre have Domsret over nogle Fæstere, en anden over andre; én i de vigtigste Sager med de højeste Bøder, en anden i mindre Sager med ringere Bøder. Medens de gamle Grevskabsdomstole (eller tilsvarende) tildels holdt sig i nogle Egne i Tyskland, var de andetsteds, særlig i Frankrig, ophørte i 10. Aarh., og det eneste Minde, der var tilbage om dem var, betegnende nok, den Afgift, de frie Fæstere stadig vedblev at betale for (oprindelig) Fritagelse for Tingmødepligt, en Afgift der nu tilfaldt Godsejeren. Herregaardsdomstolens Sammensætning og Virkemaade og Strafferegelerne veksler fra Sted til Sted og fra Tid til Tid. I Almindelighed ordnes disse Ting ved

Nøden gør Menneskene til Vilde.

Ingen Øvrighed.

Domstolenes Forfald.

Vedtægt mellem Domsherren og hans undergivne (Fransk: *coutume* ɔ: Sædvane). Straffene er yderst barbariske, om end Bødestraffe for Indtægtens Skyld bruges meget; Dødsstraffe (for Drab og Tyveri) medførte i visse Tilfælde Konfiskation af den dømtes Ejendom. Med barok Konsekvens behandledes Selvmord og Selvmordsforsøg som Drab, og Dyr, der havde dræbt Mennesker, blev hængte eller levende begravede.

Godsejernes Færd overfor Jorddyrkerne.

Jorddyrkernes Stilling i 11.—13. Aarh. er da bestemt ved deres Afhængighed af de krigerske Godsejere og kan forsaavidt i og for sig være overmaade forskellig fra Sted til Sted, fordi ingen fælles ydre Lov gælder for disse. En haard Godsejer er haard, en mild kan være mild i Anvendelsen af sin Magt. Men Forskellen i Sindelag overskygges af den for alle fælles *Barbarisering*. En mild Herremand kommer ofte til at handle haardt mod sine Jorddyrkere, uforstandig kortsynet, lunefuldt, imod sin egen saavel som mod deres Fordel, ganske simpelt fordi han ikke véd bedre, fordi Sind og Virke er en Hob af Brudstykker uden Sammenhæng. Derfor synes Bispernes og især Klostrenes Jorddyrkere gennemgaaende bedre stillede end de verdslige Stormænds, fordi deres Herskaber trods al Barbarisering har beholdt nogle af de gamle Traditioner, nogen Omsigt, noget socialt Begreb. Klosterfæsternes Byrder var vistnok ofte i og for sig lige saa store som Herremandsfæsternes, men de var fastere, hvad der i denne Tid var en Fordel, medens det senere, da Forholdene i det verdslige Samfund bedredes, blev til Skade. Det er Vilkaarligheden og Usikkerheden, der er Hovedondet for de verdslige Fæstere. En *skreven Kontrakt* opfattes som et stort Gode, selv om den opretholder tunge Byrder. Et af de ældste bevarede Dokumenter af den Art, fra o. 1080, fastsætter bl. a.:

335. Rettergang i 11. Aarh.
Tvekamp efter Dom; i Baggrunden en Galge.

Skriftlige Kontrakter.

„Ingen skal betale Bompenge af hvad han bærer paa sine Skuldre; undtaget er dog Fjer, Voks, Bikuber og fremmede Købmandsvarer eller særlig kostbare Ting. For et slagtet Svin med Flomme skal betales en Denar, for et Sæt Sengklæder en Denar, for en Hest ligesaa . . . Alt hvad en Mand her fra Godset hidbringer udefra til Føde for sig selv eller sine Husdyr, skal være fritaget for Bompenge, med mindre han sælger det . . .“

De franske Konger og deres Fæstere.

I de fleste Tilfælde er saadanne Kontrakter udstedte mellem en Herremand og „fremmede“ *(hospites)* ɔ: frie Fæstere, der har forladt deres Hjemegn for andetsteds at søge Erhverv ved Skovrydning, ved at genopdyrke fejde-, sot- eller hungerhærgede øde Jorder. Kontrakter mellem saadanne frie, fremmede Rydningsmænd og Godsejere, der altsaa staar frit overfor hinanden, fastsætter i Almindelighed kun ganske bestemte Afgifter og fritager udtrykkelig for alle ubestemte Ydelser. — Klogest synes de franske Konger at have været overfor

Fæsterne paa deres Godser. Fra først i 12. Aarh. haves et Frihedsbrev udstedt af Ludvig den Tykke til Fæsterne i Lorris (nær Orléans).

Kongens Foged og hans Svende skal sværge paa at overholde den for Mændene i Lorris gældende Ret. Afgifterne fastsættes. Alt Stavnsbaand ophæves og enhver fremmed, der har boet paa Godset i Aar og Dag, uden at nogen anden Herre har gjort Krav paa ham, har Borgerret og kan ikke kræves udleveret af den tidligere Herre. Hoveri afskaffes undtagen visse Kørselspligter for dem, der har Heste og Vogn. Beboerne fritages for Borgvagt og for Ægtkørsler, der kræver mere end én Dags Fraværelse fra Hjemmet. Kopskat og ekstraordinære Skatter maa ikke paalægges. I Skovene maa Fæsterne uden Afgift tage Vindfælder og andet rodløst Træ. Købs- og Salgsafgifter indskrænkes og fastsættes. Købmænd, der søger Egnens Markeder, staar under Kongens Værn. Rettergangen for Fogdens Domstol fastsættes, og Bødernes Størrelse formindskes. Alle Forhold, der ikke omtales, bliver som de var tilforn.

Fremskridtet ved denne Ordning ligger ikke i nogen egenlig Indskrænkning i Herskabsretten men i den større Fasthed og i visse praktiske Forbedringer, der i Længden næppe gjorde Herrens Indtægter mindre, men fremmede Erhvervslivet. Eksemplet fulgtes straks mange andre Steder, men det virkelige Fremskridt svarer dog næppe til Kontrakternes Mængde eller Bestemmelser, thi Ulykken var jo, at der ingen overordnet Myndighed var til at paase, at de overholdtes. Alt beror da væsenlig paa Herremandens eget Maadehold og Fremsyn, saalænge den anden Part, Fæsterne, er ude af Stand til ved egen Magt at gøre sig gældende. Men Fæsterne, selv hvor de bor i store Landsbyer, har ondt ved at samle sig og hævde sig samlede. Socialt Begreb synes omtrent ligesaa sjældent hos dem som hos Herrerne, og hvad evner de desuden i deres Fattigdom, i deres usle Træhytter, i deres daglige Afhængighed af Herren paa Borgen? Af gammelt Fællesskab er der vel stadig det kirkelige, Menighedslivet, men det synes ikke at have haft nogensomhelst Betydning ud over sine egne Rammer. Det første virkelige *Interessefællesskab,* der skabes, hviler paa *Skatteordningen.* Mange Steder ser man Herremanden, der oftest mangler alle Forudsætninger for en fornuftig og virksom Administration, opgive Ævred og kræve Skatten af hele Landsbyens, hele Godsets Fæstere under ét og overlade Fæsterne selv at fordele den og opkræve den. Paa den Maade skabes en elementær Solidaritet mellem Fæsterne, et varigt Interessefællesskab, en primitiv *Kommune,* der i 12. og 13. Aarh. faar ikke ringe Betydning. I det gamle Romerrige var det denne Skatteordning, der voldte Ulykke og Opløsning; i den feudale Middelalder skaber den Samfundsfølelse og Fremskridt. Intet udtrykker stærkere det uhyre Forfald i det mellemliggende Aartusind.

Fællesskab mellem Fæsterne.

Skatteordningen skaber kommunalt Fællesskab.

DEN VERDSLIGE HERRESTAND.

Herren lever af Jorddyrkerne.

For at leve et „Herreliv" maatte Krigeren være rig nok til ikke at behøve at arbejde, ɔ: han maatte have (til Eje eller til Len) et saa stort Stykke Jord, at de Penge og Varer og det Arbejde, som Jordens Dyrkere ydede ham, var nok til at sikre ham standsmæssigt Underhold. I sjældnere Tilfælde hidrørte

Indtægterne fra andet end Jordegods. I Karl den Stores Dage og før afgjordes Spørgsmaalet, om en Mand var fri eller ej, væsenlig af, om han havde saa meget Jord — og saa mange Fæstere og Trælle, — at han selv kunde gøre Leding. I Opløsnings- og Fejdetiden i 9. og følgende Aarhundreder blev de Krav, der stilledes til en Mands Frihedshævdelse, af sig selv endnu større, og navnlig viste den mildere Form for Ledingspligt, den foran (III, 266) omtalte Partsleding, saasnart Forholdet ikke længer værnedes af en kraftig hævdet Rigslovgivning, sig aldeles utilstrækkelig til at sikre Frihed; de Frimænd, der ikke var jordrige nok til at kunne yde fuld personlig Leding, blev hurtig afhængige og sank ned i Fæsterklassen. Og jo vildere det gik til, des vanskeligere blev Frihedshævdelsen. Kravene til Vaaben og Rustning voksede. Allerede i 9. Aarh. var Kampen til Hest bleven almindelig og Krigerudrustningen derfor mange Gange kostbarere end før. Brug af Hest i Kamp bliver saa at sige ejendommelig for Herrestanden. Det almindelige, latinske Ord for Kriger, *miles*, kommer ligefrem til at betyde *Rytter*, og *Rytter* bliver *Ridder*, sign. Tysk Ritter, Fransk chevalier. Dog kan man endnu i 10.—12. Aarh. ikke tale om en Herrestand som en fast afgrænset arvelig Stand. Personlige Egenskaber som Snildhed, Mod, Brutalitet, og tilfældige Forhold, Held o. l. mødte ikke faste Samfundsformers Skranker, men støttedes ganske vist heller ikke af andre Menneskers Sympati; Stands- og Rigdomshovmod var naturlige Former for Selvfølelsen, og da Samfundsformerne fæstnedes i 13.—14. Aarh., dannedes ogsaa den næsten uoverstigelige Kløft mellem „Adel" og ringere Stænder.

Krigeren bliver Rytter.

Herrestanden fra først ikke en afgrænset Stand.

336. Ridder med Fanelanse.
Øverst tilvenstre genuesisk Handelsskib fra 1187, tilhøjre Taarn og Blide.
(Efter genuesisk Bysaarbogs-Haandskrift.)

Det økonomiske Grundlag for Herrestandens Liv er da Underklassens Arbejde, og i den Henseende er der ingen væsenlig Forskel mellem Frankrig, Italien, Spanien, England, Tyskland. I en bureaukratisk Enevældestat som det byzantinske Rige eller i et moderne Samfund med dets indviklede sociale Bygning og med dets Borgeres sociale Opdragelse raader ikke den Modsætning som i Feudaltidens Tvedeling mellem arbejdende Jorddyrkere og Haandværkere paa den ene Side og en krigersk Herrestands af sociale Pligtfølelser ganske upaavirkede *Enkeltindivider* paa den anden Side. Den byzantinske Rigmand kunde være standshovmodig saa godt som nogen Vesterlænding, men han var Borger i en Stat, betalte Skat, røgtede et Embede, havde en Opgave udover den nøgne Selvhævdelse. Anderledes i det feudale Vesteuropa, hvor Begreberne Stat og Borger ikke kendtes, hvor Overklassen ikke gjorde Fyldest for sin Stilling ved nogensomhelst Art Samfundstjeneste. Dens Stilling overfor dens arbejdende under-

Herrernes individualisme.

Ingen Samfundspligt med Staten eller de undergivne.

givne var en ren og skær Magtstilling og dens enkelte Individers indbyrdes Forhold kun bestemt af Lune og Lyst eller af Tvang og Trusel. En saadan Individualisme kunde, selv om de økonomiske Forhold var temmelig ensartede fra Sted til Sted, tænkes at have ført til højst forskellige Livsformer i de forskellige Lande, ja fra Gods til Gods. Men saaledes blev det slet ikke; der blev tværtimod en væsenlig Lighed i næsten alle Livets Ytringsformer. Og dette skyldes den gennemførte Barbarisering. Herrestandsindividernes Aandsindhold var væsenlig ensartet, lige primitivt og nødtørftigt overalt og kunde ikke fremkalde stedlige Ændringer i Livsførelse af dybtgaaende Betydning. De ensartede økonomiske Forudsætninger bliver derfor saa afgørende, men Livsførelsens *Retning* er igen bestemt af de foregaaende Aarhundreders Krigervaner og navnlig af det 9. Aarh.s ulykkelige Tildragelser. Saracenernes, Normannernes og Ungarernes Hærgninger tilintetgjorde næsten helt de svage Rester af romerske Statsstyrelsesgrundsætninger eller de spæde Spirer til nyt Statsliv. Krigerskheden blev det eneste frelsende; Fred, Lov, Ret, Orden, alt det et Samfunds- og Statsliv skulde bygge paa, kendtes næppe mere. Og Krigerskheden selv blev kun individuel Selvhævdelse, ikke Kamp for fælles Goder end sige for svage og værgeløse. Overklassen blev altsaa en ikke-arbejdende krigersk Godsejerklasse uden anden Opgave end den nøgneste Selvhævdelse, uden Begreb om sociale Pligter og Opgaver. Krig, Fejde, Slagsmaal blev Tilværelsen for dem, og hvad Tid og Kraft der ikke optoges deraf ødtes i Lediggang, Kedsomhed, Leg, Spil og Drik. Et goldt Luksus- og Sportsliv som det Herrestanden i 10.—13. Aarh. levede, kendes der overhovedet intet Sidestykke til i Historien.

Herrestanden ensartet i de forskellige Lande.

I den almindelige Skildring af Herrestandens Liv vil vi derfor med Føje kunne fremhæve det ensartede i Livsførelsen i det kristne Vesteuropa og foreløbig se bort fra de Forskelligheder, der unægtelig findes, navnlig i Forholdet mellem den enkelte Kriger og de Rester af Statsmyndighed, som hist og her bestod. I Frankrig er Opløsningen mest dybtgaaende; her findes saagodtsom ingen Statsmyndighed i 10., 11. og 12. Aarh. men en 10—20 000 krigerske Smaakonger, et Forhold der først i 12. og følgende Aarh. forandres. I Italien gælder noget lignende, men Bylivet skaber her andre Samfundsformer. I Tyskland søger Kejserne stadig at hævde en vis Centralmyndighed, i Begyndelsen af Tidsrummet med nogen men efterhaanden med ringere og ringere Virkning, saaledes at Udviklingen her i det 13. Aarh. er naaet til et lignende Punkt som i Frankrig i 10. Aarh. Opløsningen er maaske endda mere gennemgribende end i Frankrig, hvor det nationale Kongedømme blev en Samlingskraft, der ganske savnedes i Tyskland, og hvor den i Tyskland ubegrænsede Arvedeling mellem *alle* Krigersønner tidlig indskrænkedes. I Spanien var Opløsningen paa sin Vis ligesaa fuldstændig som i Frankrig, men Udstykningen af Statsmyndigheden mindre, fordi de kristne Krigere, der til Stadighed havde den samme fælles Fjende at kæmpe mod og derfor var mindre optagne af indbyrdes Fejder, samlede sig til større Grupper om Krigshøvdinge. I England endelig, hvor Kongemagten efter 1066 gjorde sig langt stærkere gældende end paa Fastlandet, og hvor derfor Krig og Fejde ikke i samme Grad var Stormandsprivilegium som

Opløsningen i Frankrig og Tyskland.

England.

andetsteds, var Stormændenes Forhold til den faktisk bestaaende Stat noget for sig. — Men disse Forskelle betød, i en Tid da Statsmyndighed overhovedet, allerede paa Grund af Samfærdselsmidlernes Slethed, kun i ringe Grad kunde gøre sig gældende, meget lidt i den daglige Livsførelse, og kan skildres under hvert enkelt Lands særlige Historie, saa meget mere som den for os naturlige territoriale Inddeling i Lande som Frankrig, Italien, Tyskland næsten ikke eksisterede i Datidens Menneskers Bevidsthed og i hvert Fald slet ingen Betydning havde for deres daglige Livsførelse.

De suveræne Herrer.

Vi har foran set hvorledes Statsmyndigheden indenfor Karolingerrigerne, mest i Frankrig og Italien, noget mindre i Tyskland, udstykkedes til enkelte Personer, og vi træffer i 10. og følg. Aarh. en broget Blanding af Herskaber af meget forskellig Udstrækning, ligefra Hertugdømmet og Grevskabet, omfattende Hundreder af Kvadratmile, til de smaa Godser, der omfatter en enkelt Landsbys Omraade eller en Del deraf. Snart er det kongelige Embedsmænd — en Greve, en Vicegreve, en Centenar, en Godsfoged — der er bleven suveræn indenfor det gamle Embedsomraade, snart er det private Godsejere eller krigerske Eventyrere, der har vundet Uafhængighed og Gods. Men den samme Udvikling, der har gjort Greven suveræn, virker indenfor Grevskabets Omraade. Ligesaa lidt som Kongemagten havde evnet at herske og styre, ligesaa lidt evner Greven det. Dels er selve Forstaaelsen af, hvad Regering er eller hvad den tjener til, efterhaanden uddød, dels er, i Forbindelse hermed, Evnen til at regere forsvunden; de rent udvortes Regeringsmidler: Embedspersonale og Samfærdselsmidler findes ikke mere eller er i Forfald. Og endelig er de krigerske Godsejere indenfor det gamle Grevskabsomraade helt afvænnede med at underordne sig Fællesformaal, helt optagne af individualistisk Selvhævdelse. Med andre Ord, Storvasallen, Greven eller Hertugen eller hvad han maatte hedde *regerer* ikke over Grevskabet; han har igen, frivillig eller tvungen, udstykket Suveræniteten til andre, dels til de alt bosatte Godsejere dels til nye, der som Løn for ydet Tjeneste eller Betaling for fremtidig Troskab faar et større eller mindre Jordegods, enten af Grevens gamle Slægteje eller af det, som han har haft Held til at fratage andre Godsejerslægter. Paa den Maade udstykkes den elementære Styrelse, Tiden overhovedet kendte, til Tusinder af krigerske Herskaber, der hver især hyppigst kun omfatter et Gods, en Landsby med Fæsterjord og Herrejord. *Godsstyrelse og Regering er saa at sige smeltet sammen,* et Udtryk for, at man ikke længer havde nogen egenlig Forestilling om Stat eller Regering.

Suveræniteten udstykkes nedefter.

Godsstyrelse og Regering bliver et.

Herrer og Vasaller.

Men der var naturligvis nogen Forskel mellem den Hertug eller Greve, der hævdede en Overhøjhedsret over nogle Hundrede Kvadratmile med Hundreder af Herskaber, og den Kriger, der *kun* havde sit eget Herskabs Fæstere men ingen andre frie Godsejere under sig. Dels havde Storvasallen langt større Godsmængder under sin eller sine Tjenestemænds Styrelse og derfor større direkte Godsindtægter, dels havde han visse Ydelser fra sine Smaavasaller. Og foruden at hans ligefremme Indtægter saaledes var langt større end den jævne Godsejers, var hans Krigsmagt det. Efter Vedtægten skulde, foruden de væbnede Svende, han havde i sit Brød, alle hans Vasaller med deres Svende lyde

hans Ledingsbud og følge ham i Fejde. Men i Virkeligheden arter Forholdet sig helt anderledes. Bortset fra Uviljen mod at underordne sig Fællesformaal, der paa Forhaand gjorde enhver krigersk Godsejer utilbøjelig til at møde, medmindre han var nødt dertil, var for hver især Fejderetten i disse barbariske Tider en Frimands naturlige Menneskeret. Havde Greven og Hertugen Ret til at opbyde deres Undervasaller til *deres* Fejder, havde Storgodsejeren, der maaske var Grevens Vasal men selv havde talrige Godsejere under sig som Vasaller, Ret til at opbyde disse til *sine* Fejder. Utallige Forviklinger kunde opstaa paa den Maade, alene i Kraft af Trinstigen i Vasalforholdet. Og dette saa meget mere som Vasalforholdet mere og mere knyttes til Jorden. De krigerske Svende, som Storgodsejeren havde i sin Tjeneste og som spiste ved hans Bord og fulgte ham paa hans Tog, som altsaa stod i et personligt Troskabsforhold til ham, synes allerede i 10. og 11. Aarh. oftest at være bleven lønnede med Jord, at være bleven Herremænd med undergivne Fæstere. Denne Forandring medførte vistnok i Begyndelsen en større Fasthed i Forholdet. Den fri Kriger, der personlig som Vasal tjente en Herre og levede i hans Hus, kunde, naar han vilde, løse sit Forhold; intet uden hans Ord bandt ham. Som bosat Godsejer, som Herrens Lensmand, bandt Jorden ham. Men det almindelige Anarki virkede ogsaa her. Med egen Husstand, maaske med en befæstet Gaard følte han sig efterhaanden mere selvstændig; han kunde vægre sig ved at følge sin Lensherres Ledingsbud om ikke just i Tillid til ved *egen* Kraft at værge sig mod Følgerne saa dog ved Hjælp fra en anden Stormand, som han kunde finde sin Fordel ved at slutte sig til. Hvad der virkelig sker ved Vasalforholdets Tilknytning til Jordegods er, at efterhaanden næsten al Jord bliver Len, medens Allodierne bliver sjældnere og sjældnere navnlig i Frankrig. Heraf skulde da igen følge, at der skabtes faste Forhold, thi enhver Vasal, der har modtaget et Stykke Jordegods til Len, har som Vasal aflagt Troskabsed og som Lensmand Hyldest *(hommagium)* til Senioren, Lensherren. Hvis nu Ederne holdtes, hvis der skabtes ubrydelige kontraktmæssige Retsforhold, vilde, i de Lande hvor Lensvæsenet blev herskende, den krigerske Herremandsklasse have samlet sig i faste, større og mindre Grupper. Men dette sker ikke; Troskab og Hyldest holdes ikke; Barbariets lunefulde Upaalidelighed gør sig ogsaa gældende her; der skabes ikke faste Grupper men kun kaotisk Anarki. Først i 12. og 13. Aarh. kommer der i Frankrig en vis Fasthed; der dannes store Feudalstater (o. 40, de franske „Provinser"), men denne Organisation er kun naaet gennem Aarhundreders Kampe, ikke ved fri, fornuftmæssig valgt Sammenslutning og Underordning. — Naar det fastholdes, at alt bølger, at intet er fuldkommen fast i de personlige Forhold,

Indviklede Pligter.

Vasallen bliver Lensmand, knyttes til Jorden.

337. Lengivning ved Overrækkelse af Fanelanse.
(Haandskrift fra 12. Aarh.)

Allodierne bliver Len.

Vasallernes Troløshed.

vil man kunne opstille følgende *Trinrække* indenfor de krigerske Herrers Kres. *Trinrække indenfor Herrestanden.*
Øverst Hertuger, Grever, Markgrever, der gør Krav paa Suverænitet over Landomraader paa Hundreder af Kvadratmile med mange Hundrede Godser, hvis Indehavere som Vasaller og Lensmænd skal følge deres Lensherre i Fejde. *1. Fyrster.*
Derefter en Række store Godsejere, der er Herrer over flere ofte spredt liggende Godser, dels arvet Slægteje dels erobret Gods dels Gods, der er Len under en anden Stormand. Saadanne Storgodsejere kaldes forskellig i de forskellige Egne; i Frankrig er det hyppigste Navn *Baron* (der egenlig betyder „Mand" ɔ: Mand *2. Baroner.*
i udpræget Forstand, Kriger) eller *Sire, Seigneur (Senior,* Herre, Høvding); i Tyskland *Herr* (svarende til fransk Seigneur); i England *Lord* (af *hlaf-ord; hlaf* — dansk „Leve", Brød, hele Ordet egenlig — Brødgiver, Husbond) eller *Banneret* (senere forvansket til *Baronet,* af Banner, fordi de førte Banner, Flag, som Samlingsmærke i Kampen); i Spanien *ricos hombres* („rige Mænd"). En saadan Stormands Godser er igen for største Delen overdragne Vasaller som Len, og alle Vasaller og Lensmænd maa følge Baronen i *hans* Fejder, uafhængig af hvilke Pligter Baronen iøvrigt maatte have som en anden Stormands Lensmand. Da de fleste Vasaller efterhaanden faar Jord og bliver Lensmænd, bliver Vasal og Lensmand omtrent enstydige; en Lensmand er altid Vasal ɔ: en Herres „tro Mand", hvorimod der nok stadig er Vasaller, der ikke bliver Lensmænd, men vedbliver at leve i deres Herres Gaard, enten fordi de foretrækker det, eller fordi der ikke skønnes at være Gods tilovers til dem. Dog er det ikke helt sjældent, at der omtales Len, som ikke er Jordegods. Man hører ofte, at en *Len, som ikke er jordegods.*
Kirke af Mangel paa Penge til et i Øjeblikket nødvendigt Formaal, f. Eks. til en ny Kirkebygning, eller tvungen ved Vold sælger Tienden til en Godsejer og denne derefter sælger eller deler den; en Tredjemand kan saaledes komme til at eje $^4/_5$ af $^5/_{12}$ af en Landsbys Korntiende, eller $^2/_3$ af $^1/_8$ af samme Landsbys Vintiende. Og endnu mærkeligere Forhold kan opstaa. Ofte tilhører Kirken en Herremand. Denne udnævner med Bispens Samtykke Præsten og overlader ham som Løn Alterindtægterne og en Jordlod; men ofte ordnes det saaledes, at Præsten sættes paa fast Løn, og Herremanden beholder hvad der bliver tilovers af Indtægterne for Messer, Brylluper, Begravelser o. s. v., og disse Indtægter handler han igen med. Det er sikkert ofte Vasaller, som ikke har kunnet faa passende Jordegods, der faar den Art Indtægter som Len. — Neden under Grever, Hertuger og Storgodsejere kommer altsaa det store Flertal af Krigerklassen, Indehavere af et enkelt Gods (der ganske vist i Almindelighed er større end et *3. Riddere.*
Nutidsgods). De kaldes *Riddere, Ryttere,* og de er saa godt som alle Vasaller og Lensmænd under en af de før omtalte Klasser af Stormænd. Til dem slutter sig endelig den laveste Klasse af Krigere, der omfatter de krigerske *Svende* i de *4. Svende.*
store Godsejeres Tjeneste. I ældre Tid regnes de ikke med til godt Folk, og de er vist ogsaa ofte af Trælle- og Fæsterbyrd. Som andet Tyende maa de ikke bære Skæg eller langt Haar, og ved Bordet faar de grovere Brød end Herren og hans Familie. Men i 12. Aarh. synes de at opfattes som jævnbyrdige af de øvrige Krigere, hvad enten de lever i Herrens Gaard som hans Vasaller eller de har faaet Jordegods eller anden Indtægt til Len og lever som de andre Lens-

mænd. Det sædvanlige Navn for dem er i Frankrig *écuyer* (af *écu*, Skjold, altsaa Skjoldbærere, hvorved deres oprindelige Tjenesteforhold angives), det samme Ord som det engelske *squire*. I Tyskland træffes Navnet *Edelknecht*, i Spanien *infanzon*. — Ligheden mellem alle disse Krigere, hvad enten de er Hertuger eller simple Vaabensvende, er, at de lever for Krig og ikke giver sig af med egenligt Arbejde. Forskellen mellem dem er væsenlig en Forskel i Rigdom og Indtægter. I Tidens Løb bliver Ligheden, Fællesskabet i Syssel og Livsopfattelse det overvejende, saaledes at man i 12. og 13. Aarh. kan tale om Krigerklassen som en afsluttet, arvelig Stand, *Adelsstanden*. Denne Udvikling omfatter ogsaa de Tjenestemænd (Lat. *ministeriales*, Tysk *Dienstmannen*), som de fornemste og rigeste Herrer holdt: *Hofmesteren*, der havde Opsigten med Bordets Ordning og Forsyning og derved ogsaa med en stor Del af Tyendet — hans latinske Navn er dapifer, egl. den, der frembærer Maaltidet; paa Fransk hedder han sénéchal, paa Tysk Truchsess (sign. dansk Drost); *Staldmesteren* (Lat. comes stabuli, Fransk connétable, Tysk Marschalk); *Kældermesteren* (Lat. buticularius, Fransk bouteiller, Tysk Schenk); *Kammermesteren* (Lat. camerarius, Fransk chambrier, Tysk Kämmerer); *Jægermesteren*, Skovfogeden o. fl. I Frankrig gaar disse Tjenestemænd umærkelig over i Lensmændenes Klasse. I Tyskland vedblev de mange Steder længe at staa som en afsondret Klasse, der udgjorde Kongernes og Prælaternes væsenligste Støtte. Oprindelig var de alle af ufri Byrd, og da Stillingerne jævnlig gik i Arv, vedblev der, skønt Indehaverne efterhaanden kom op i Riddernes Klasse, at klæbe noget af deres ufri Oprindelse ved dem. De kaldes ofte med det mærkelige Navn „unfreie Ritter"; deres Retsstilling var ogsaa forskellig fra de frie Mænds og deres Retssager dømtes efter Gaardsretten (Hofretten), ikke efter Landsretten. I 13. og 14. Aarh. finder vi dem imidlertid forsynede med Len ligesom andre Vasaller, og Kongernes Tjenestemænd kalder sig demonstrativt „frei Herr", Friherre eller Baron*).

Tjenestemænd.

„Ufrie Ridderes" bliver til „Friherrer".

Lensmænds Pligter.

Som Lensmand skylder Vasallen sin Lensherre ikke blot Vasaltroskab men ogsaa Lenshylding og visse Lensydelser. Troskabsed og Hyldest maa fornyes, saa ofte Lensherren skifter (ved Dødsfald eller paa anden Maade). Han maa love at vedligeholde Lenet i den Stand, han har faaet det, ikke formindske eller forringe det, og han maa navnlig værge det mod Tredjemands Angreb. Han maa naturligvis love at være Lensherren huld og tro, „agte hans Liv og Lemmer" som det ofte hedder, medens Lensherren omvendt tilsikrer Lensmanden det samme. Men foruden disse almindelige Pligter mod Lensherren paatager Lensmanden sig visse haandgribelige Ydelser, der gerne sammenfattes under Ordet *servitium*, Tjeneste. Først og fremmest maa han *hjælpe ham i Fejde*. Denne Pligt

Servitium. Hjælp i Fejde.

*) Tjenestemændenes Navne er væsenlig de samme som de, Merovingerkongernes (III, 106) og Karolingernes Hofembedsmænd havde. Forholdet har blot bredt sig nedad til de mægtigste Stormænd, aldeles parallelt med den øvrige Opløsning og Udstykning af Kongemagten. Selve Navnenes Betydningsudvikling i de forskellige Sprog er meget oplysende. *Dapifer* betyder, som nævnt, den (Træl), der bærer Maaltidet frem. *Sénéchal*, paa Oldtysk *sinískalh*, ældste Tjener, senere Titel for en af de højeste Rigsembedsmænd. I *Truchsess* ligger ogsaa oprindelig Betydningen bære (Tysk: *tragen*). *Comes stabuli* betyder Staldknægt, Staldopsynsmand. Det franske *connétable* er senere Titel for en høj Rigsembedsmand. Den samme Udvikling er foregaaet med *Marskalk*, afledet af Oldtysk *mara*, Hest (sign. Dansk *Mær*) og *skalk*, Tjener (sign. Dansk „Øjenskalk". Det danske Ord Marsk er en forkortet Form for Marskalk) o. s v.

er oprindelig vistnok ganske ubegrænset; i de gamle Edsformler hedder det ofte, at Hjælp skyldes „mod alle, Mænd og Kvinder, der kan leve eller dø"; men efterhaanden afgrænses den, saaledes at Lensmanden kun skal følge sin Lensherre indenfor et bestemt Omraade og i et bestemt Dagetal (oftest 40) hvert Aar. Lensmanden kan tilsiges til Forsvarstjeneste paa Lensherrens Borg, og han er omvendt pligtig at stille sin Borg til dennes Raadighed, hvis det skønnes nødvendigt for Forsvarets Skyld, men han kan kræve Borgen tilbage i uskadt Stand. Til disse almindelige Fejdehjælpspligter kommer saa en *Række Afgifter og Ydelser*. Ved Overtagelsen af Lenet skal Lensmanden give Lensherren en „Gave", hvis Art og Størrelse er vanefæstnet; det kan være en Lanse, en Guldspore, en Hest, en Pengesum. Ved Lensforholdets Fornyelse — der, selv om Arveligheden er fastslaaet, skal finde Sted ved ethvert Lensherreskifte —, betales en ofte betydelig Afgift; ligeledes hvis Lensmanden med Lensherrens Samtykke sælger sit Len. Lensmanden skal, hvis Lensherren er bleven taget tilfange, hjælpe med til at skaffe de nødvendige Løsepenge; han skal yde Bidrag til Lensherrens Datters Brudeudstyr og naar hans Søn bliver Ridder; i Korstogstiden skal han hjælpe med til Lensherrens Udrustning til Korsfærd. Han skal modtage, huse og føde Lensherren og hans Følge, naar de er paa Jagt i Nærheden; en Lensmand i Akvitanien skal saaledes (o. 1200) give Hertugen og ti Riddere et Maaltid bestaaende af Svine- og Oksekød, stegte Høns og Kaal og Sennep, og selv varte op iført røde Skarlagenshoser og med Guldsporer paa Benene.

Afgifter og Ydelser.

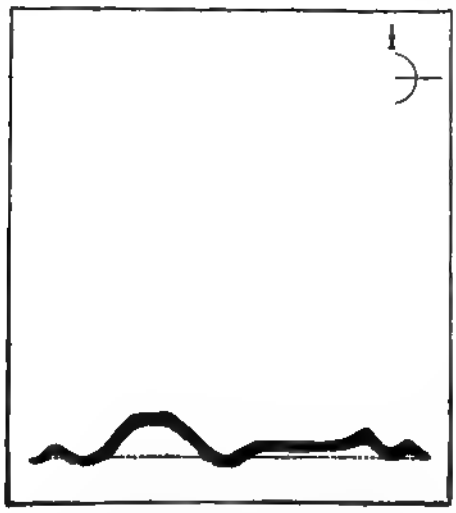

338. Voldsted fra en Træborg i 11. Aarh. Plan og Gennemsnit.

Paa Højen i S. V. laa Borgen (sml. Billedet fra Bayeux-Tapetet: Kampen om Dinan). En Grav gik udenom Højen og den voldbegnede Plads i Ø. Paa denne Plads (Engelsk *bailey*), der var saa stor, at senere Landsbyer har kunnet finde Rum i den, boede Godsejerens Folk. Borge af denne Art var almindelige i England og Frankrig.

Alle disse Pligter og Afgifter er Frimandsydelser, der ved den Maade hvorpaa de udredes adskiller sig fra Fæsterydelser, skønt flere af dem efter deres Art ikke er forskellige fra dem. Personligt Arbejde er ikke forbundet med nogen af dem. Det der paa en Maade svarer til Fæsternes Hoveri er *Hoftjenesten*. Alle Lensmænd er pligtige at møde i Lensherrens Gaard tre Gange om Aaret, sædvanlig ved Paaske, Pinse og Jul. Disse Lensmands- og Vasalforsamlinger er en Æresydelse til Lensherren, hvis Festers Glans forhøjes i samme Grad som Skaren af Lensmænd og Vasaller vokser. Men Møderne har ogsaa andre Formaal. De mødte skal deltage i alvorlige Raadslagninger om Fejde og Fred, om Ændringer i Sædvaneret, Afgifter o. l., og endelig skal de sidde til Doms i Sager mellem Lensherrer og Lensmænd og Vasaller og mellem disse indbyrdes. Dette Hverv er ikke blot en Ret og en Ære men nok saa meget en Pligt og en

Hoftjenesten.

Domspligt.

Byrde. En Dom afføder tit Tvekamp med den tabende Part, og Mødepligten i disse Domssager hævdes da ogsaa strængt. Udebliven uden Grund er Troskabsbrud.

Alle de her skildrede Forhold maa imidlertid ingenlunde opfattes som fast og stadig gældende. Reglerne og Vedtægterne brydes atter og atter. Det personlige Troskabsforhold, Vasalforholdet, var opsigeligt og brødes let og hurtig; men Vasallen uden Len, der levede i sin Herres Gaard, kunde dog kun tjene én Herre ad Gangen. Efterhaanden som Vasallerne faar Len og Lenene bliver arvelige, bliver Vasal-Lensmanden i sit daglige Liv uafhængig af Lensherren; Lenet bliver Hovedsagen, Vasalforholdet det underordnede eller endog snarere en med Lenet forbunden ubehagelig Byrde, som man søger at mindske saa meget som muligt. Den ubegrænsede Troskabspligt søges afgrænset og erstattet af bestemte Tjenesteydelser; Arveligheden medførte jo desuden, at Lenet ofte gik over til Folk, der var Lensherren fremmede, og som kun blev hans Vasaller for at faa Lenet. Men hertil kom, at samme Mand kunde modtage Len af forskellige, altsaa ogsaa, gennem Lensforholdet, blive Vasal af flere Lensherrer paa samme Tid. Det hændte naturligvis ofte, at disse Lensherrer laa i indbyrdes Fejde, og dette var da ogsaa forudset ved Lensforholdets Stiftelse, idet Lensmanden f. Eks. svor A Vasaltroskab „med Forbehold af den Troskab, jeg skylder B", eller at tjene A i Fejde mod alle undtagen mod B. Men herved var jo i Virkeligheden det gamle Troskabsbegreb ogsaa formelt forvansket. Og det var ikke blot Len i Form af Jordegods, der kom til at virke opløsende; i saa Fald vilde der dog efter Sagens Natur have været en vis Grænse; men ogsaa Tjenestehverv, Indtægter, Rettigheder (saasom forskellige Fæsterafgifter, Tiender, Retsbøder af en vis Art og for et vist Omraade, eller Brøkdele af disse Tiender og Retsbøder, Markedsafgifter, Afløsningsbeløb for Mølleret o. l., ja selv Retten til at optage Bisværme i en Skov omtales) gives som Len, og Lensforhold mangfoldiggøres og indfiltres i hinanden, saaledes at det egenlige og oprindelige Vasalforhold slet ikke er til at finde igen. Lensforholdet kommer til at hvile paa en forretningsmæssig Kontrakt, ja bliver selv hyppig en særlig Form for Forretning mellem Adelsmænd. Det er paa den Maade Underlensforholdet ofte opstaar. En Lensmand giver en Del af sit Len til en anden — til sin yngre Broder f. Eks., eller som Betaling for en ydet Tjeneste el. lign. Den

Pligterne mindskes og brydes.

En Lensmand med flere Lensherrer.

Lensforholdet bliver fra et Troskabs- til et Forretningsforhold.

339. Vold og Grav ved en Træborg paa Herefordshire Beacon.

Fæstningen var anbragt paa Toppen af Bjerget, der var afladet og omgivet med Vold og Grav. Længere nede paa Bjerget er en Oldtidsforskansning, der gaar rundt om det i en Længde af o. 9000 Fod. Denne lange Vold og Grav har været til Værn for en hel Stamme, ikke som den middelalderlige Borg paa Toppen for en enkelt Stormand og hans Folk. (Efter Fotografi.)

yngre Broder kunde da igen overdrage en Del af sit Lensgods eller en eller anden Indtægt derfra til en tredje Mand. Set ovenfra bliver der saaledes en Lensherre, A, hans Vasal, B, dennes Vasal, C, der er A.s Undervasal; C.s Vasal, der er B.s Undervasal, A.s Under-Undervasal. Naar dette i sig selv indviklede Forhold, hvor der dog kun er Tale om direkte Vasalforhold til én, forbindes med det foran skildrede Forhold, at den samme Mand kan have Len af — og staa i Vasalforhold til — flere forskellige, og at yderligere den samme Mand paa samme Tid kan være Vasal af en eller flere Lensherrer og Lensherre over en eller flere Vasaller, er det indlysende, at hele Vasalforholdet egenlig er opløst, opløst indefra. I Frankrig er det denne Opløsning og Forvirring, der er Forudsætningen for Dannelsen af de store Len og for Udviklingen af Kongedømmets Magt i 12. og 13. Aarh. Naar Baandet mellem de enkelte krigerske Godsejere slappedes eller brødes, naar de smaa Gruppers Enhed opløstes, kunde Kongemagten, i virksomme Hænder, paany gøre sig gældende. Det viste sig, at den germansk-barbariske Individualisme, der langsomt havde sønderbrudt det Samfund, den romerske Statskunst havde skabt, var uden Evne til at skabe nye brugelige Samfundsformer. 9. -12. Aarh. er en uafbrudt politisk Tilbagegangs- og Opløsningstid. Den romerske Statskunst faar imidlertid Oprejsning. Det er dens Traditioner, der leder dygtige Konger og romerretskyndige Statsmænd i Kampen mod Barbariet og Anarkiet, i Kampen for Ro og Orden, for *Staten*.

Vasalforholdets Forvirring og Opløsning.

Staten vinder frem af Anarkiet.

340. Borgen Runkelstein ved Bozen, bygget 1237.

I 9.—12. Aarh. rejser sig overalt i Vesteuropa, i Tusindevis, de faste *Stenborge*, der giver et saa haandgribeligt Vidnesbyrd om Krigerlivets Anarki, om Samfundslivets Opløsning. I 9. og 10. Aarh. var Træborgen paa den kunstige eller naturlige Jordhøj endnu almindelig (sign. *Bercfrid*, det paa en Høj, et „Bjerg", tømrede Vagt- eller Forsvarstaarn, deraf senere det franske *beffroi*). Et firkantet Taarn, tømret af raat tilhuggede Egestammer, som Fæsterne har fældet i Skoven og kørt til Byggepladsen — det er den primitive Form for Middelalderens faste Borg. Under Taarnet er gravet Kældere og Brønd, og Højen er om muligt omgivet af Vand og dette hegnet af Buske og Palissader. Ofte findes et dobbelt System af Grave og Palissader til Værn for Borgen. Over Graven lagdes en bevægelig Træbro, der let kunde hejses op. Det hele Forsvarssystem var —

De gamle Træborge

ligesom Angrebet — yderst ubehjælpsomt. Hovedulempen var Brændbarheden, der under Angreb noget mindskedes ved, at man dækkede de mest udsatte Steder med friskflaaede Dyrehuder. Alligevel brændte Borgene atter og atter, men rejstes igen forholdsvis hurtig. I Skoven var der jo Tømmer nok, og det var Fæsternes Sag at gøre Arbejdet. I Frankrig, især i Sydfrankrig, hvor der endnu stod saa mange vældige Rester af romerske Stenbygninger, ledes Ridderne let til Brug af Sten istedetfor Træ og Jord. Mange Gange hændte det, at en særlig snedig eller særlig fortvivlet Kriger ligefrem slog sig ned i en romersk Ruin, som han med smaa Midler gjorde til Egnens stærkeste Fæstning. Eksemplet virkede; Stenborge vandt Ry for Fasthed; de mægtigste Herrer søgte at erstatte Trætaarnet med et Kærnetaarn af Sten og efterhaanden at gøre det samme med saa meget som muligt af det øvrige Værn, og Stenborgene bredte sig langsomt Nord paa. I Frankrig og England optog man ogsaa det latinske Ord *castellum* („lille Fæstning"; Fransk *château*, Engl. *castle*). I Bjergegne bygges Borgen ofte paa en Klippekegle med stejle Sider, som det var en Fjende næsten umuligt at indtage uden ved at udhungre eller udtørste den. I Sletteegne bevarer Stenborgen den gamle Træborgs Grundpræg, med det stærke fir- eller flerkantede eller runde Midttaarn (Fransk *donjon*) der, med Indgang en halv Snes Alen over Jorden og med de flere Favne tykke Mure, giver et solidt Værn for Borgens Folk, men som er højst ubekvemt, mørkt, fugtigt og koldt at bo i. I 11. og 12. Aarh. lærer Krigerne paa deres fjerne Togter andre Forhold at kende og begynder selv at stille Krav til Hygge og Komfort. Hvor der var Raad til det, byggedes et *Palais* eller *Palas* med to eller flere Stokværk, og dér indrettedes da Boliger, medens Midttaarnet kun beholdt sin Forsvarsværdi. Rige Stormænd bebyggede hele Pladsen om Midttaarnet, saa der fremkom en indre Borggaard. I Palas'et eller i andre Bygninger indrettedes da ind mod Gaarden aabne Svaler, hvorfra Døre fører ind til Hallen eller til mindre Kamre, der altsaa vender ud ad, og som derfor er temmelig mørke, da Forsvarshensyn ikke tillader store Lysaabninger, og da de der fandtes sædvanlig havde Ruder af Pergament, kun sjeldent af Glas, og tilmed den tykke Mur yderligere svækkede Vindueslysets i Forvejen ringe Magt. Selv i de rigeste Borge var Indendørslivet kummerligt nok. Halvmørkt, fugtigt og koldt var der altid; slet indrettede Kaminer eller Ovne evnede

Stenborge bygges.

Kærnetaarn.

Palas.

Borgenes Ukygge.

341. Kærnetaarn fra Coucy Slot ved Laon.
(Social Engl.)

ikke at opvarme de nøgne, utætte Stenrum; hvor meget man end tog Hynder og Tæpper til Hjælp, hvor meget end Mændene spiste og drak og selv om Kvinderne tog Haand med i huslige Sysler, frøs alle om Vinteren, især Kvinderne, som var langt mere husbundne end Mændene, der kunde tumle sig i Fejder og paa Jagt. Man forstaar, at Vaarens Atterkomst hver Gang hilsedes med Jubel. — Udenom den indre Borg med dens Kærnetaarn, Palas, Kapel, eller hvilke andre Bygninger der nu kan være, fandtes der ofte en hel Forborg, og i hvert Fald ud mod Graven en Ringmur med udkraget Murkrone, Skoldehuller, *Murværnet.* Skydeskaar, Brystværn og, i Pileskuds Afstand fra hinanden, fremspringende, sædvanlig runde eller kantede Taarne, ligeledes med udkragede Tinder. Over Porten er et Taarn, hvorfra der holdes Vagt; i Porten Faldgittere, der kan slaas ned og værne mod indtrængende Fjender eller afskære indtrængte, hvorhos Vindebroen over Graven kan trækkes op og dække Porten. Mangfoldige mere eller mindre snedige Forsvarsmidler foruden og forinden fuldstændiggjorde Værnet, der i det hele var fuldkomnere end Angrebsmidlerne: Blider, Væddere, Belejringstaarnet, foruden de sædvanlige Vaaben. Men toges Borgen med stormende Haand, var de overvundne derinde ogsaa ofte prisgivne Mord og Voldtægt. Kun en lille Brøkdel af Krigerne havde Borge af den her skildrede Art; de fleste maatte nøjes med et enkelt stærkt Stenhus. Men alligevel har Opførelsen af Borge og Stenhuse krævet et uhyre Slid af Fæsterne. *Angrebsvaaben.*

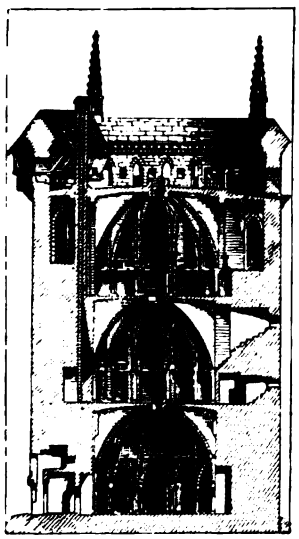

342. Gennemsnit af Coucy-Taarnet.
Fra det ene Stokværk kom man til det andet ad et Hul i Loftet. Øverst oppe en Træforskansning.

Krigerklassens Mænd lever ikke meget indendørs, *Krigerlivet.* kun saa meget som de er nødt til. Indendørslivet keder dem. De har intet at beskæftige Tankerne med; de maa slaa Tiden ihjel med Morskab, med Tærning- og Brætspil og med Drik. De fleste Krigere lærte hverken at læse eller at skrive. Deres Opdragelse var udpræget sportsmæssig. Saa tidlig som overhovedet muligt lærte de at ride, fægte, afrette Jagthunde o. l. Om en Udvikling af Samfundsfølelserne var der *Samfundsfølelserne sløve.* næppe Tale; selv de allerprimitiveste, Kærlighed mellem Forældre og Børn, synes afstumpede, de erotiske rent dyriske. Langt mere end Brud og Moder er Hest og Sværd Genstand for Sværmeri og Ømhed. I det ypperste og ældste af Middelalderens franske Heltedigte, *Rolandskvadet,* taler den døende Roland atter og atter til sit Sværd — vemodig, sorgfuld, beundrende, til det sidste optaget af hvorledes han skal hindre, at det kommer i Fjendens Vold; sin Brud skænker han ikke en Tanke; hans Vaabenfælle og Kejser Karl er ham vel ikke helt ligegyldige, men de staar uendelig tilbage for hans gode Sværd Durendal. Og Hesten. Den er Ridderens gode og nødvendige Kammerat, paa hvis Kraft og Udholdenhed han maa forlade sig i Fejde, i Fare, paa Flugt og paa Forfølgelse. Krigeren er i Sandhed Ridder. „Den bedste Mand, der lever" udtrykkes *Kærlighed til Vaaben og Heste.*

i Riddersprog saaledes: „den bedste Mand, der sidder paa en Hest". At „dræbe mange" hedder: „at rydde mange Sadler". Om en død siges: „han skal ikke længer spore nogen Hest", og at komme til Skelsaar og Alder hedder: „saa snart man kan tumle en Hest". I 10. og 11. Aarh. er Riddersønnen ofte myndig i 12—14 Aarsalderen, ja undertiden i 10 Aarsalderen. Det vil sige, at et kraftigt Barn er saa meget Mand som det overhovedet behøves, og Ridderen er da i Virkeligheden ogsaa Barn (og Barbar) Livet igennem. Først i 12. og 13. Aarh. rykker Myndighedsalderen op, for i den senere Middelalder sædvanlig at indtræde i 21 Aarsalderen; men da er Livet ogsaa i mange Maader forandret, vanskeligere, mere indviklet.

Ridderen myndig i 12—14 Aars Alderen.

Ridder-tjeneste.

I 10—12--14 Aarsalderen forlader Riddersønnen ofte sin Faders Gaard for i Lensherrens eller en anden Barons Tjeneste at uddanne sig videre. Han følger sin Herre i hans Fejder, bærer hans Skjold, iører og afører ham hans Rustning, passer hans Vaaben og hans Heste, udfører hans Ærinder, varter ham op ved hans Bord. Hvis han er rig nok til selv at holde sig med Heste og Rustning og med Svende til Følge og Opvartning, bliver han i 18—20 Aarsalderen slaaet til Ridder. Ridderslaget er i den ældre Tid ligefrem et Næveslag, som Herren giver Ynglingen over Nakken, vistnok som et Udtryk for den Ære, der vises ham. Men dermed følger tillige Overrækkelse af Sværd, Bælte, Brynje, Hjælm, forgyldte Sporer. Da Ridderslagning sædvanlig foregaar ved en af de Lejligheder, hvor Lensherren har samlet sine Lensmænd, og der saaledes er en forholdsvis talrig Forsamling tilstede mest af Mænd, efterhaanden dog ogsaa endel Kvinder — maa den nye Ridder straks vise sine Færdigheder, særlig i Ridning og alle Slags Vaabenøvelser til Hest, Færdigheder der ikke synes at have staaet tilbage for moderne Cirkuskunster. Nu kan Ridderen gifte sig og blive Borgherre, hvis han ikke er det i Forvejen, og han fører sine Fædres Liv uden at føje synderlig mange nye Erfaringer til de ældre Slægters. Fejdelivet er ret ensformigt. Fejderne er vel hyppige, men kortvarige og udkæmpes mellem faa. I Almindelighed er der ingen Brug for Feltherreegenskaber. Slagsmaalene kræver Kraft først og sidst, og den findes i fuldt Maal, i Overmaal, saa den kræver idelig Udfoldelse. Er der tilfældigvis ikke Fejde, søges en Erstatning derfor i kunstig Kamp, i Turneringer, Dystlege, der holdes paa eller ved Lensherrens Borg, naar mange Vasaller er samlede. Kappestriden mellem to Riddere eller to Flokke af Riddere bringer Kraft og Smidighed til fuld Udfoldelse, men letbevægeligt som Sindet er, bliver Legen ofte til Alvor, til Slagsmaal, og Legepladsen dækkes med Lig. Foruden Dystlegene er Jagten en kær Vaabensyssel i

Ridderslag.

Dystlege.

Jagt.

343. Ruiner af Palas i Eger.
(Efter Heyck.)

Fredstid, og den har ved Siden af den sportsmæssige Betydning tillige en økonomisk. Ridderne forsmaar vel ingenlunde Husdyrenes Kød, men Vildtet — Vildsvin, Bjørne, Fuglevildt — giver Kød af kraftigere Smag, og yderligere krydres baade Kød og Vin. Er der endelig ikke Lejlighed til Jagt, øver Ridderne deres Vaabenfærdighed ved at hugge, stikke eller skyde efter en stor udstoppet Dukke, der er fastgjort til en Pæl, eller ved at drille og dræbe de Vilddyr, som i hvert Fald de rigeste har indelukkede i Jordgrave.

Det er yderst paafaldende, saa lidet nyt Feudaltidens Krigere har tilført Krigskunsten, der dog var deres Hovedsyssel, og det skønt Fejderne føres mellem faa, ja ofte er ligefrem Tvekamp; Forbedringer var økonomisk overkommelige; det var ikke store Hærmasser, der paa én Gang skulde forsynes med ny Vaaben. Hver enkelt kendte sine Vaaben, sin Rustning i alle Enkeltheder, saa nøje og inderlig som var de mekaniske og stoflige Ejendommeligheder levende, sjælelige Egenskaber. Men trods alt Vaabensmedenes Haandværkssnille beholder Vaaben og Rustning et vist barnligt Præg. Det eneste afgørende ny i den ældre Middelalders Krigskunst er Brugen af *Hesten* i Krig, der vistnok skyldes Erfaringer fra Kampene med Araberne. Hvad Legemets Dækning angaar var i Karolingertiden det almindelige en Skjorte eller Kjortel af Læder eller Uld, der paa de mest udsatte Steder dækkedes af paasyede Jærnskæl; paa Hovedet bares en Jærnhue, der dog hverken dækkede Ansigt eller Nakke. I 11. Aarh. begyndte Ridderne — som det ses paa Bayeuxtæppet — at bruge en Ringskjorte med Ærmer og Hætte, der dækkede Baghovedet; Skjorten gik ned lige til Hælene, men forkortedes senere, og Benene beskyttedes da af Ringhoser, ligesom Hænderne af Ringvanter. Hjælmen forsynedes med et Næsestykke, og ved Aar 1200 brugtes ofte „Tøndehjælm", der omgiver hele Hovedet, saa Næsestykket altsaa forsvinder; denne Tøndehjælm hviler paa den Baghovedet og Hagen dækkende Ringskjorte, der derfor er foret med et blødt Stof; fra o. 1300 bliver Tøndehjælmen større, saa den hviler paa Skuldrene. Først i 14. og 15. Aarh. kommer saadanne Finesser som det bevægelige Visir, Plader paa Rustningen o. s. v. Til Dækningen hørte ogsaa Skjoldet af Træ og Læder med Metalstriber og en ophøjet Knap i Midten. Indtil Aar 1200 var det meget stort, ofte over to Alen langt, formet som en spidsvinklet Trekant med Spidsen nedad. I 13. Aarh. maledes Ridderens Vaabenmærke paa Skjoldet, og heraf udvikledes de faste Familievaaben, som det var Heroldernes Kunst (Heraldik) at kende og bestemme. Paa Skjoldets Inderside var fastgjort en Rem saa stor, at den kunde naa om Krigerens Hals, og desuden to mindre Remme eller Bøjler. Om Halsen hang Skjoldet, naar der ikke var Kamp; naar Kampen begyndte, dækkede Ridderen sig dermed, idet han stak venstre Haand ind under Remmene eller Bøjlerne. Af Vaaben bar Ridderen Sværd og Lanse (af Ahorn eller Avnbøg, med Spids af Jærn); til Lansen var fæstet en lille Fane, sømmet paa Skaftet lige nedenfor Jærnspidsen.

Riddernes Vaaben. *Rustning.* *Hjælm.* *Skjold.* *Vaabenmærker.* *Sværd og Lanse.*

Den her skildrede Rustning er Ridderens. Den gør ham saa at sige til en vandrende Fæstning. Han er tung og lidet bevægelig; det er nødvendigt for ham at have en Vaabensvend — enten det nu er en ung vordende Ridder eller én der, af Mangel paa Rigdom, aldrig bliver andet end Væbner — til at hjælpe sig med sin Rustning; han maa have to Heste med sig, en almindelig Ridehest, der bærer ham fra Sted til Sted, og en kraftigere Stridshest, der kan bære ham i Kampen, naar han er fuldt rustet; en Vaabensvend maa da altid føre den ene af disse Heste. Men i Fejder var der ogsaa andre Ryttere end de rige Riddere: Væbnere og Svende, der var langt lettere rustede og hvis Heste var mindre kraftige; deres Vaaben var mindre tunge; de bar gerne en Økse og en Bue.

Hestene.

For Herrestanden var Krig, Fejde den naturlige, selvfølgelige, almindelige Tilstand, Fred Undtagelsen; skulde der være Fred i en Egn, maatte der en særlig Akt til. Fra Slutningen af 10. Aarh. udgaar der fra Kirkens Mænd Forsøg

Kirkens Forsøg paa at indskrænke Fejderetten.

paa at hidføre *Indskrænkninger i Fejderetten.* De spores tidligst i Sydfrankrig, hvor en Række Provinssynoder ved ligefrem Henvendelse til Ridderne søger at faa dem til at love ikke at angribe værgeløse: Bønder, Munke, Præster; Brud paa dette Løfte skulde medføre Banlysning. I 1041 udstedte en sydfransk Kirkeforsamling Forbud mod enhver Art Fejde paa Søn- og Festdage, i hele Advents- og Fastetiden, og Aaret rundt i sidste Halvdel af hver Uge *(treuga Dei, pax Dei,* „Guds Vaabenhvile, Guds Fred"), og paa Kirkeforsamlingen i Clermont, hvor der var Folk fra mange Lande samlede og hvor det første „Korstog" blev vedtaget, fornyedes Forbudet og udstraktes til alle kristne Lande. Hvis det var bleven overholdt, vilde hvert Aar have haft o. 240 Fredsdage og 120 Fejdedage, men en saadan Regulering af Krigernes Instinkter og Lidenskaber var naturligvis ugennemførlig, bl. a. allerede af den Grund, at man ingen virksomme Midler havde dertil uden netop ny Fejde. Det synes dog, som man

Treuga Dei

344. Riddersmænd og Dame. 12. Aarh.
Paa Jorden Hjælme, Skjolde og Sværd. Rytteren har sin Hjælm i Nakken.
(Efter Ms. af Geoffrey af Monmouths Historia Britannorum.)

i Frankrig i 11. Aarh. har brugt netop dette Middel, idet der stiftsvis og under Ledelse af Bisperne oprettedes Fredsforeninger med særlige Indtægter, Domstol og „Fredshær" sammensat af en af Sognepræsterne ledet Sognemilits, men det har næppe haft megen Virkning. Enkelte mægtige Lensherrer kundgjorde nu og da „Fred" indenfor deres Omraade og truede Fredsbrydere med Bøder eller Død. I Normandiet var der saaledes „Hertugens Fred", og de normanniske Fyrster i England og Italien indførte dér det samme. I Tyskland forkynder Kejserne jævnlig „Kongefred" eller „Landefred", men uden synderlig Virkning. Ogsaa i Frankrig er Kongen altfor svag til at kunne gennemføre noget saadant; selv Filip den Smukke maa indskrænke sig til at forbyde Fejder og Turneringer, saalænge hans egne Krige varer.

Fredshær.

Ridderslagningen gøres til en kirkelig Ceremoni.

Ogsaa paa anden Maade søgte Kirken at tæmme den ridderlige Vildskab, ved at gøre *Ridderslagningen* til en *kirkelig Ceremoni*, ved at give Ridderens Liv og Syssel en kirkelig Indvielse, omtrent paa samme Maade som man søgte at regulere Kønsforholdet ved at gøre Ægteskabsindgaaelse til en kirkelig Ceremoni, der indvier det ægteskabelige Samliv. Tanken maatte ligge meget nær i Betragtning af, at den Myndigheds- og Mandighedserklæring, som Ridderslaget betød for den unge Kriger, virkelig betegnede et højtideligt og betydningsfuldt Vende-

punkt i Livet. Det fuldkommen verdslige Ceremoniel med Nakkedraget, Overrækkelsen af Sværd, Hjælm, Brynje, Skjold, Lanse, gyldne Sporer, med Badet, der skal styrke Ynglingen til de Kraft- og Smidighedsøvelser, han skal fremvise o. s. v., findes længe før Kirken griber ind. Det ældste kirkelige Ridder-Ritual der kendes stammer fra Tiden o. 1000. Det bestaar af en Bøn om Guds Velsignelse af Ridderens Fane, af hans Sværd og af den hele ridderlige Iklædning. „Herre," siger Præsten, „vi beder dig, bønhør os, velsign dette Sværd, som din Tjener vil bære, lad det tjene til Værn for Kirken, for Enker og Faderløse, for alle Guds Tjenere imod Hedningernes Grumhed". Kirken overtager selve Iklædningen og gennemvæver nu Handlingen med al sin pompøse og dybsindige Symbolik. Badet bliver en mystisk-symbolsk Renselses-Handling, som et andet Daabssakrament, og efter det iføres Ynglingen hvide Klæder som Katekumenerne i gamle Dage; derefter kommer Vaabenvagten, en Nat tilbragt i Kirken; næste Morgen skal han overvære Messen, skrifte og nyde Nadveren, og først saa modtage Iklædningen under alskens Formaninger til Fromhed, Mod, Troskab. Fuldt udviklet fremtræder Symbolikken først i 13. og 14. Aarh., særlig i Frankrig, og det er ingenlunde, heller ikke dér og end mindre andetsteds, enhver Ridder, der faar en saadan Indvielse. Naturligvis virkede dette „ottende Sakramente", hvor det brugtes, aldeles ikke mere end de andre Sakramenter til at forandre Livet og tæmme Lidenskaberne, om muligt endnu mindre, fordi det her drejede sig om det mest centrale, de dybeste instinktive Rørelser i Barbaren. Hvad der naaedes var, ikke at gøre Ridderne mindre brutale, men til Tider at give deres Ubændighed en bestemt Retning, og da særlig for en Tid delvis at forlægge Skuepladsen for deres Lidenskabers Udfoldelse fra Hjemlandene til Orienten, hvor saa mange stævnede hen paa Korstog og ikke kom tilbage. Ridderborgene, navnlig i Frankrig, affolkedes derved for en Tid, og der skabtes Mulighed for ny Samfundsvækst (Byerne), men det var kun for en Tid; Blodtabet erstattedes nogenlunde igen, og Ubændigheden udfoldede sig atter.

Det „8. Sakramente" tæmmer ikke Lidenskaberne.

KIRKEN.

Den kirkelige Stand i Vesteuropa paavirkedes naturligvis stærkt af den politiske og moralske Opløsning; dens Mænd udgik jo fra den almindelige Befolkning, fra Trælle- og Fæsterklassen saavelsom fra Krigerklassen, og Opløsningens Virkninger spores paa alle Trin af de kirkelige Værdigheder, hos Landsbypræsten som hos Bispen. Selve Pavedømmet var, som vi har set, og som naturligt og nødvendigt var, draget med ind i den store Samfundsopløsning; om det end ved selve sin Eksistens og ved de Traditioner, der i den romerkirkelige Verden knyttedes til det, stadig trods al Elendigheden i Rom selv vedblev at være en aandelig Myndighed, et fast Punkt i det bølgende Kaos, var det dog hverken myndigt eller virksomt nok til at samle og lede de spredte og enkelte Kræfter, der nu og da skimtes i Taagen med Forstand og Vilje til at handle i de gamle romerske Traditioners Aand. Først midt i 11. Aarh. bliver Pavedømmet paany en handlekraftig Leder i Vestens Lande.

Opløsning i Kirken.

Ingen almindelige Kirkemøder.

Som i det verdslige Samfund trænges i Kirken de samlende og sammenholdende Organisationer tilbage. Der havde ikke været holdt noget almindeligt Kirkemøde *(økumenisk Koncil)* siden 869, kun Provinssynoder af ren stedlig Betydning. Metropoliterne eller *Ærkebisperne* havde ligeledes siden 9. Aarh. tabt i Indflydelse. Disse to Samlingsorganers Hendøen gaar jævnsides Kongemagtens Hendøen og skyldes hovedsagelig samme Aarsager, om end maaske Pavernes Uvilje mod dem — fordi de indskrænkede hans Myndighed — endnu i 9. Aarh. kan have haft nogen Betydning. Tilbage blev da som Hovedleddet i den kirkelige Organisation Episkopatet, *Bispedømmet,* svarende til Grevskabet i den verdslige. Dets politiske, kirkelige og sædelige Betydning svækkes baade udefra og indefra. Paverne er midt i al Fornedrelsen skinsyge paa Bispemagten, der paa sin Side da ogsaa, mere og mere gennemfeudaliseret, bliver mindre og mindre tilbøjelig til Underordning under fælles Ledelse; Klostrene søger at unddrage sig Bispens Tilsyn og støttes i deres Selvstyrestræben af Paven; denne Klosterpolitik er vistnok i og for sig Udslag af den almindelige Forringelse af politisk Begreb, en af Anarkiets Ytringsformer, men den skulde senere, i Forbindelse med andre Omstændigheder, faa overmaade gavnlige Virkninger. Vigtigere end denne Pave- og Klosterpolitik er dog det hele Samfundslivs Forandring og Opløsning, Feudalismen.

Ærkebisperne taber i Indflydelse.

Bispedømmet Hovedleddet i den kirkelige Organisation som Grevskabet i den verdslige.

Klostrene søger at blive uafhængige af Bisperne.

I den gode Karolingertid udnævnte Kongen Bisperne, og Kirken styredes forsaavidt fra Kongsgaarden. Men denne Kongeret gaar som alt andet i 9. og 10. Aarh. over til Feudalherrerne, hurtigst i Frankrig. Bispeembedet er forbundet med Jordegods og Indtægter, oprindelig bestemte til religiøse (Gudstjeneste, Sjælemesser) og humane (Syge- og Fattigpleje, Skoler) Formaal. Som „Godsejer", eller Forvalter af Jordegods glider Bispen ind i de almindelige Vasalforhold, og *Bispedømmet bliver Len.* Mellem én Biskops Død og den næstes Udnævnelse nyder den Feudalherre, der har Magten, Bispedømmets Indtægter og udnævner til alle de underordnede Embeder. Naturligvis udnytter han sin Ret økonomisk. Udnævnelsesretten er en Herreret som Retten til at tage Told og Bompenge o. l. Den kan sælges, arves, pantsættes, bortgives; den kan tilfalde Herrens ældste Søn eller Børnene i Fællesskab, eller den kan gives en Datter i Medgift. Det forudsættes naturligvis altid, at den udnævnte *betaler* for sin Udnævnelse. Ofte er Forholdet simplere, idet en af Feudalherrens egne Slægtninge, en yngre Søn eller en uægte Søn, er præsteviet og saaledes faar et Bispedømme som Arv, uden at betale for det; dette Forhold er meget almindeligt i hele Vesteuropa, intetsteds dog mere systematisk udnyttet end i Normandiet, hvis Hertuger med al deres Kirkefromhed trodsede alle kanoniske Valgregler. Et videre Skridt i Retning af fuldstændig Feudalisering er det, at mange Bisper i denne Periode var gifte og stræbte at gøre Stillingen arvelig; der er flere Bispedynastier, og, endnu mere feudalt, der er Eksempler paa, at en enkelt Mand har haft flere Bispedømmer; o. 1000 var der i Gascogne en Bisp, der havde 8 Bispedømmer og som endda ved sin Død kunde lade dem gaa i Arv til sin Søn.

Bispedømmet bliver Len.

Feudalherrerne udnævner Bisperne.

Arvelige Bispedømmer.

Det ligger i Forholdets Natur, at hvor Bispedømmet saaledes i det ydre feudaliseredes, maatte det blive Godsejere eller disses Sønner, der kom ind i Em-

bederne. *Bispedømmet* blev afgjort *aristokratisk*, og da den kirkelige Uddannelse vistnok var overmaade tilfældig, i hvert Fald hverken langvarig eller dybtgaaende nok til at præge den vordende Prælats Natur, medbragte de fleste af de ridderlige Bisper deres Riddervaner og Ridderinstinkter i deres Embede. De var griske og ubændige. Eksemplerne vrimler. Et enkelt er nok til at oplyse Forholdet fra mange Sider. *Bispedømmet aristokratisk, Bisperne verdslige.*

En Mand ved Navn Wicfred, Søn af en Godsejer i Pyrenæerne, blev 1016 i en ung Alder Ærkebisp i Narbonne og levede i dette Embede til 1079, i 61 Aar. Frændestærk, grisk og haard kan han uden nævneværdig Modstand behandle sin Provins som et erobret Land. Han sælger Borge, Godser og Jordstykker til verdslige, afhænder Rettigheder og Privilegier, sælger endog Domkapitlets Ejendomme, skønt de ikke tilhører ham. Han vil gerne hjælpe en Broder til et Bispedømme — han véd jo, hvor givtig en saadan Stilling kan være — og køber da ogsaa et sydfransk Bispedømme til ham, men Købesummen skaffer han ved at sælge sine egne Kirkers Malerier, Kors, Relikviskrin, Kalke og kirkeligt Løsøre af ædelt Metal; endel af disse Ting sælger han til Jøder, andet gaar til Spanien. Præsteembederne i sit Distrikt sælger han saa dyrt som muligt og bruger ofte Vold mod sine underordnede for at fravriste dem Penge. De, der bryder *treuga Dei*, idømmes svære Bøder, som inddrives med Strenghed; men de bruges ikke — saalidt som andre Retsbøder — til kirkelige eller humane Formaal; kort sagt, Stiftet er for ham et privat Gods, som han udbytter af al Kraft til egen og Slægtens Fordel. *Biskop Wicfred i Narbonne.*

Helt bortset fra, at Kirkens gennem Aarhundreder ved fromme Gaver, Tiender o. l. samlede Gods mange Steder helt eller delvis unddrages dets oprindelige Bestemmelser, ligger der i saadanne Tilstande en stor Fare for Folkets Forhold til Kirken. Hvor Feudalbisper huserer, er det overmaade vanskeligt at opretholde den gamle Tro paa Kirkens, Helgenernes, Ceremoniernes Betydning. Uvidende Præster, hengivne til Drik, Slagsmaal og Hor ligesom saa mange af deres Sognebørn, uden Tilsyn, Præster af en Godsejers Gunst og Naade eller i Kraft af Køb, maatte selv i de Tider blive til Forargelse for Landsbyernes Jorddyrkere. Hos Tidens Krønikeskrivere omtales oftere Folkebevægelser af kættersk eller kirkefjendsk Art. En belgisk Munk ved Navn Sigebert (af Gembloux) skriver saaledes i 1074: „ . . . Derfor skete det, at mange Lægfolk rejste sig mod Præsterne og prøvede at undvære deres Gudstjeneste; de begyndte med at tvistes om Sakramenternes Gyldighed, de døbte selv deres Børn, idet de brugte den Væske, der kommer frem i Ørerne, som den hellige Olje. Gifte Præster blev ikke hidkaldte til at give den sidste Olje eller til Begravelser; istedetfor at betale dem Tiende brændte man, hvad der dertil var bestemt. Nogle Steder gik man endog saa vidt, at man traadte Herrens Legeme og Blod under Fødder, naar det var bleven viet af gifte Præster, og der opstod falske Lærere, der opfordrede Folket til at afkaste Kirketugtens Aag . . .“ Slige Folkebevægelser har intet at gøre med de spekulative Kætterier, som vi senere skal høre om; de er kun Vidnesbyrd om enfoldige og dunkle Bevidstheders uklare Rejsning mod et Overmaal af Urimelighed. *Feudalbisperne undergraver Folkets Ærbødighed for Kirken.* *Kirkefjendske Folkebevægelser.*

Det gennemfeudaliserede Bispedømme — at der var milde og menneskekærlige Bisper, der førte et retskaffent og efter Tidens Kaar udadleligt Levned, som der blandt de verdslige Krigere var Mænd af tilsvarende Livsførelse, æn-

drer ikke Hovedtrækkene i Udviklingen — tabte efterhaanden al aandelig Myndighed. Bispedømmet blev en særlig Form for Godseje og Godsdyrkelse med dertil hørende Udbytning af Jorddyrkerne, Bispen selv en Feudalherre, hans Præster hans menige Svende, alle førende et Liv uden Arbejde, iøvrigt i ret kaotiske Former med jævnlig Opsætsighed, om end næppe fuldt saa hyppig som i den verdslige Krigerstand. *Overfor Paven* var selve Bisperne gennemgaaende tilbøjelige til *Selvhævdelse*. Naar man imidlertid har talt om, at der i 10. og 11. Aarh. skulde være Tilløb til at hævde et nationalt Bispedømme i Modsætning til Roms universale Krav og sammenlignet disse Tendenser med langt senere Bevægelser (Gallikanismen eller tilsvarende Retninger i andre Lande), miskender man fuldkommen Tidens Vilkaar. I Tyskland kan der maaske være Tale derom i denne Periode, fordi Kejserne ligger i Fejde med Paverne og tildels støttes af Prælaterne, men selv her er det dog næppe rimeligt at tale om Stræben efter en uafhængig Nationalkirke, og i Frankrig er der ikke Antydning deraf, allerede af den Grund at der ingen Nationalitetsbevidsthed findes. Modstanden mod Paven er ganske simpelt Udslag af den samme Individualisme, der skaber Lensopløsningen, af Barbarens Uvilje mod at underordne sig fælles Lov.

Bispernes Selvhævdelse overfor Paven.

Ikke nationale Frihedsraaber men barbarisk Selvraadighed.

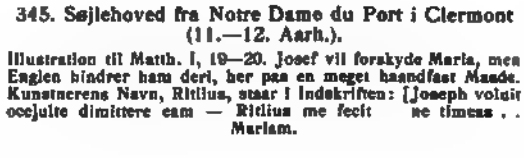

345. Sejlehoved fra Notre Dame du Port i Clermont (11.—12. Aarh.).

Illustration til Matth. I, 19—20. Josef vil forskyde Maria, men Englen hindrer ham deri, her paa en meget haandfast Maade. Kunstnerens Navn, Ritlius, staar i Indskriften: [Joseph volui occulte dimittere eam — Ritlius me fecit ne timeas . . Mariam.

Indenfor *Klosterverdenen* fremkom en lignende Opløsning som i Episkopatet. Mange Klostre var fra første Færd Familieklostre, stiftede af en Konge eller Stormand for hans og hans Families og Efterkommeres evige Sjælefred. I saadanne Klostre havde Stifteren og hans Efterkommere forbeholdt sig Retten til at udnævne eller stadfæste Valget af Abbeden, og naturligvis blev i mange af dem denne Ret øvet i Tidens Aand paa samme Maade og af samme Grunde som ved Episkopatet. Klostertugten forfaldt, Gods og Indtægter udnyttedes rent verdslig, ogsaa de Gaver, der fra Tid til anden bragtes disse Klostres Helgener og andre Relikvier. Men ogsaa mange Klostre af anden Oprindelse mærkedes af Tidens Aand. Benedikts Regler overholdtes næsten intetsteds, og det samfundsnyttige kulturfremmende Arbejde svandt ind til lidet eller intet. Alligevel var det fra Klostrene, at hele Reformationen i 10.—12. Aarh. udgik. Trods alt var der

Forfald i Klosterverdenen.

stadig Klostre, hvor de gamle Traditioners Aand levede. Selve Klosterlivet var jo af en anden Art end Præstens og Bispens, og netop fordi det syntes egenartet, tildels hemmelighedsfuldt for Menigmand, i stadig Berøring med Helgener og Relikvier, bevarede det, hvor Verdsliggørelsen ikke slog aabenlyst ud, Mængdens sky Agtelse. Selv i Familieklostrene stræbte en og anden Feudalherre at opretholde en vis Tugt, en regelmæssig Gudstjeneste, Sjælemesser o. l. for sine Forfædres og sin egen Skyld. Men alligevel er det sikkert, at *Klostrenes Samfundsnytte forringedes* i en uhyre Grad; Saracener- og Normannerhærgningerne havde ødelagt saa meget, og under den efterfølgende Opløsning var det langt fra, at Skaden udbedredes; tværtimod. Enkeltvis findes omtalt, at et eller andet Kloster tager sig af fremmede og syge, og altid fremhæves sligt — der i 8. og 9. Aarh. var en Selvfølge — som noget særlig fortjenstfuldt. Trods al Forvildelse maa der dog have været mange Mennesker, ogsaa, maaske fornemmelig, i Krigerklassen, der undertiden følte sig uhyggelig tilmode ved at se Klosterlivets Forfald. Ogsaa den Gang virkede Bevidstheden om, at Forfædrene havde stolet paa Bønner og Messer og Relikvier, med vældig Vægt paa de levende, der en Gang skulde dø. Alle havde om ikke en klar Forestilling saa dog en Følelse af, at det ikke var som det burde være, at man navnlig ikke kunde stole paa, at det udartede Munkeliv kunde yde tilstrækkelig Sikkerhed for Guds Naade og Værn. Alle vidste, at det var en gudvelbehagelig Ting at tage sig af fattige og syge; det havde man tidligere gjort ved at give Klostrene Gaver, som Abbederne kunde forvalte bl. a. til Gavn for de lidende. Men hvad var der nu blevet af den velordnede Veldædighed, man kendte gamle Frasagn om? Den menneskelige Nød skreg saa højt, at ingen kunde overhøre det, baade til Hverdag og under Landesot og Dyrtid; end ikke den af Krigerne selv haardt følte Nødvendighed af at kunne regne paa Husly og Forplejning under Rejser tilfredsstillede Klostrene længere. Med andre Ord: de Pligter mod Gud og Mennesker, som Lægfolket, der selv ikke forstod at fyldestgøre dem, havde givet Klostrene Midler til at bestride paa hele Folkets Vegne i Haab om evig og timelig Gengæld, disse Pligter forsømtes. Mange følte det, som sagt; nogle søgte at raade Bod derpaa; deres Gavebreve fortæller os netop om deres Ængstelser og Hensigter; men det er som om der gives uden rigtig Tillid, uden Fynd, uden Plan – og uden synderlig Virkning. Et enkelt lille, uanseligt Klo-

Klostrene verdsliggøres ikke helt.

Klostrenes Samfundsnytte forringes.

Følelse af deres Brøst, ogsaa i Krigerklassen.

346. Sjælehoved med Syndefaldet.
Eva frister Adam med en Drueklase. Billedet hørte hjemme i en Vinegn.

Klosterreformationen. ster blev ved en Række tidsmæssige Omstændigheder Udgangspunkt og varigt Midtpunkt for en *ny* verdenshistorisk *Reformation.*

Abbed Berno i Baume. Henimod Aar 900 levede som Abbed for et lille Kloster, *Baume*, i Besançons Stift, en Mand ved Navn *Berno,* af en rig og fornem burgundisk Slægt. Først i en moden Alder var han bleven Munk og var da for Alvor bestemt paa at føre et sandt Munkeliv og at genoprette Klostertugten i det Kloster, hvis Abbed han i Kraft af sin Rigdom og sin Slægt blev. Trods Modstand fra Munkene lykkedes det ham at gennemføre de strenge benediktinske Munkeregler, og det lille Kloster vandt snart Agtelse hos Omegnens Befolkning, der i Brødrenes fromme Liv saa' en Garanti for, at Gud vilde være denne Egn god, og hvis fattige og syge nød godt af Klostrets Fattig- og Sygepleje. Man var ikke vant til sligt, og Klostrets Ry bredtes viden om af Vejfarende, der altid blev gæstfrit modtagne. Det naaede ogsaa Hertug Vilhelm af Akvitanien, Frankrigs mægtigste og godsrigeste Mand paa den Tid. Da hans Krigere jævnlig fortalte ham om det fromme, stille Klosterliv i Baume og om Klostrets venlige Gæstfrihed, besluttede han selv at grundlægge et Kloster med Abbed Bernos Hjælp. Vilhelm ejede bl. a. i Mâcon-Egnen Godset *Cluni,* hvor der stod et forfaldent Kapel. Hertugen holdt undertiden Jagt i Skovene her, og en Dag, fortælles det, mødtes han og Abbeden i Nærheden af Kapellet, og Berno foreslog ham at grunde et Kloster netop dér. Hertugen ømmede sig ved at slippe det udmærkede Jagtterræn og lod sig forlyde med, at et Kloster her vilde blive altfor forstyrret af Jagtraab og Hundeglam, men Berno svarede: „Naa, men saa jag Hundene bort og sæt Munke istedet." Berno fik sin Vilje. 11. September 910 udstedtes et Dokument, ifølge hvilket Hertug Vilhelm skænkede Apostlene Peter og Paul Godset Cluni med Herregaard og Fæstergaarde, Kapel, Korn- og Vinmarker, Enge, Skove, Vandløb, Møller, Koloner og Trælle, paa det Vilkaar at 12 Munke under Bernos Ledelse skulde flytte derhen og her bede for Hertugen, hans Hustru og Søstre og pleje fattige, syge, rejsende og Pilgrimme. Stifteren unddrog endvidere Klostret fra enhver verdslig eller biskoppelig Overhøjhed; ingen Magt i Verden, end ikke Paven, skulde paatvinge det en Abbed, men det stilles dog under Pavens direkte Beskyttelse, og der paalægges det hvert 5. Aar at betale 10 Guldsolidi i Rom. Den Fare, som frit Abbedvalg kunde medføre, afværgedes derved, at de første Abbeder om ikke formelt saa dog faktisk bestemte deres Efterfølger. Enhver af dem valgte nemlig en Medhjælper, som de inden deres Død anbefalede Brødrene at vælge til Abbed, og i Kraft af de paagældendes fremragende Personligheder gik Valgene længe igennem uden videre Modstand. Paa den Maade efterfulgtes Berno (910—24) af Odo (924—42), Aimard (942—58), Majolus (958—94) og Odilo (994—1049), og længe derefter vedblev det, under andre Former, at gaa godt, indtil Paverne og Kongerne i 13. og 14. Aarh. vekselvis tiltog sig Udnævnelsesretten. Den første Cluni-Abbed, Berno's Liv er lidet kendt, og det er da ogsaa først under *Odo,* at Klostrets Ry trænger ud i videre Krese. Odo var ligesom Berno af en godsrig Krigerslægt, men hans Fader var en mærkelig Mand, der ikke blot kunde læse men havde en ikke ringe boglig (latinsk) Dannelse og selv ejede flere Bøger. Han havde Kendskab til Justinians Lovbøger, foruden at han var kyndig i den germanske Ret, hvorfor han ofte søgtes som Voldgiftsmand og Raadgiver i Retssager. Sønnen Odo lærte som Dreng at læse og skrive og blev saa som Yngling sendt til Vilhelm af Akvitaniens Hof for at øves i alskens Ridderidræt. Han blev dog hurtig ked af Krigerlivet, maaske paa Grund af en vedholdende Hovedpine, som han først efter 3 Aars Forløb blev fri for, efterat han havde ladet sig rage i Sankt Martinsklostret i Tours. St. Martin var jo en af Frankrigs ypperste Helgener, som Odo hele sit Liv nærede den største Ærefrygt for og Taknemlighed imod, og han besluttede at blive i Tours i nogen Tid, dog uden at lade sig munkevie. Klostret selv var i Forfald. Saa ringe var Sansen for Fortidens Minder og Storhed, at man solgte den gamle Kejserkrone, der gemtes i Klostret, til Spanien for at skaffe Penge til Normannerne. De boglige Sysler var yderlig forsømte, og Odo gjorde Klostret en stor Tjeneste ved at forfatte og skrive et Udtog af Gregor den Stores „Moralia". Han levede iøvrigt meget asketisk; om Natten gik han hyppig hen

Berno faar Cluni-Klostret oprettet 910.

De første Cluni-Abbeder.

Odo (924—42).

til Sankt Martins Grav, hvor han satte sig med sin Skrivetavle. Ofte maatte han her værge sig mod Dæmonerne, der i Skikkelse af Ræve stormede ind paa ham. 30 Aar gl. besluttede han helt at fly Verden. Han havde hørt tale om Baumeklostret som et Sted, hvor Munkelivet var mere fuldkomment end noget andet Sted, og her søgte han da Optagelse i 909, og sammen med Berno var han virksom for at gennemføre de strenge Klosterregler i Cluni, hvor han efter Bernos Død blev Abbed. Hovedkravene, der stilledes til Munkene, var naturligvis de gamle: Lydighed og Afkald paa enhver Art Privateje, og hertil sluttede sig en Række Enkeltregler, Forbud mod Nydelse af Kød, mod Brug af farvede Klæder, Regler om de enkelte Klædningsstykker, om Mad og Drikke, om Renlighed, om Bønner og Salmesang o. s. v. Munken maatte jo efter den gamle Regel ikke selv være Herre hverken over sit Legeme eller Vilje. For at gennemføre Lydighed uden Modsigelse og uden Tøven, for at hæmme alle Slags lyriske Rørelser og forebygge Ulydighed og Oprør lægges der særlig Vægt paa den videst muligt gennemførte Tavshed der uddannedes i Cluni et helt Fingersprog — og det forbydes, at to Brødre er alene sammen. Salmesangen øves idelig og er i det hele karakteristisk for Klosterreformens hele primitivere Art i 10. og 11. Aarh. Odo gik paa sine Rejser altid og sang, og om Odilo fortælles, at Søvnen tit overvældede ham under Sangen, og at Salmetoner ofte lød fra hans Mund, længe efter at han var faldet i Søvn. Mystisk Askese og barnlig-barbariske Enkeltregler for Livets daglige Gang blander sig med hinanden, og naar Klosterlivet udadtil ogsaa bar Barmhjertighedens Frugter i Form af Hjælpsomhed mod syge og fattige („de lamme og de blinde er Paradisets Portnere" var et af Odos Yndlingsudtryk), forstaar man, at det reformerte Munkeliv maatte rent umiddelbart tiltale den store Mængde. Der er ikke Tale om dybsindig eller sammenhængende Verdensanskuelse eller om Forsøg paa at naa til en saadan. Tidens Barbari yrer sig paa en Maade allerstærkest i Tidens Ypperstes Tankegang; de er deres Tids Mænd. Da Martinsbasilikaen i Tours o. 840 brændte (for tredje Gang), og Folk begyndte at smæde den hellige Martin og udtale Tvivl om hans Magt, holdt Odo en lang Prædiken for Præster og Munke i Tours, — der formodenlig deraf skulde hente Stof til deres Prædikener for Folket; det stærkeste Argument for St. Martins Hellighed og Magt var dette, at selv Romerne satte ham saa højt (de som dog havde Verdens ypperste Helgener), at de mente Valfartsrejser unødvendige for dem, der boede i og ved Tours. Trods al Mystik er hans Prædikener og Skrifter altid prægede af en yderst praktisk Tankegang. Hyppigst dvæler han ved Problemet om det Ondes Stilling i den guddommelige Verdensorden, og ved Spørgsmaalet om Helgenernes Mirakelevne, som nogle paastod var svækket eller ophørt: Man undres over, at det ofte gaar den gode daarlig og den slette godt, men heri aabenbares kun Guds Visdom: de gode straffes her paa Jorden for deres smaa, uundgaaelige Synder for at kunne komme saa meget renere til Paradis; de slette kan her paa Jorden glæde sig over Guds Barmhjertighed, men paa Dommens Dag udelukkes de fra den evige Salighed. Menneskene er i deres Kortsynethed tilbøjelige til at give Helgenerne Skyld for Tidens Ulykker, eller de paastaar, at Helgenerne ingen Vidunderkraft har, siden der ikke mere sker Mirakler. Odo har hertil forskellige Svar. Snart mener han, at Miraklerne var nødvendige i Kirkens ældste Tider, men nu ikke; snart er det paa Grund af Antikrists nær forestaaende Komme, at Mirakler ikke sker, thi naar han kommer, vil det vise sig, hvem der holder sig til Troen af Hensyn til de himmelske Glæder, og hvem der kun lader sig

Klosterreglerne i Cluni.

Reformens primitive Art.

347. En Helgen overvinder de onde Aander, der trænger ind i hans Bedehus. Han piaker dem med en Svøbe.
(Efter Roll of St. Guthlac.)

Odos praktiske Tankegang.

De godes og de ondes Kaar.

Mirakler. lede af haandgribelige Undere. Antikrist og hans Fæller vil nemlig gøre Mirakler i Mængde, og hans Tilhængere vil da ved deres Mirakeltro adskille sig fra de sande troende. Til andre Tider mener Odo dog, at Tidens forfærdelige Syndighed er Skyld i, at der ikke sker Mirakler. Senere Abbeder i Cluni havde iøvrigt alt i levende Live Miraklets Naadegave, navnlig til at helbrede syge. De her anførte Tanker, som Odo atter og atter kommer tilbage til, giver et klart Indtryk af hans lidet dybsindige Tankegangs praktiske Retning; det er de hyppigst forekommende Tvivl og Spørgsmaal, han giver Svar, og Svarene er paa Højde med Spørgsmaalene; de er ikke Dele af en sammenhængende Verdensanskuelse men tilfældige Brudstykker, ikke mere dybsindige, end at de fattes af dem, der tvivler og spørger. Blandt Menigmand synes manikæisk farvede Meninger ofte at være kommen frem, naturligvis i den nødvendige barbariske Form; man bestred Præstestandens guddommelige Indvielse og den præstelige Naadegave — noget som maatte

Slette Præster. ligge overmaade nær, da Flertallet var af Fæster- og Trællebyrd, af Folkets egen Slægt og med Folkets Vaner og Tankegang, der atter og atter bryder igennem den yderst kummerlige Præsteoplærings tynde Fernis. Og fra Præsternes Personer overførte man sin Tvivl til Gudstjenesten og dens Ceremonier, ja til selve Læren om Treenigheden, Daaben, Nadveren for slet ikke at tale om Læren om Bodens og Tiendens evige Nytte. Odo har ogsaa behandlet disse Spørgsmaal, og i samme praktiske Aand som alle de andre. Han hævder strengt de gudstjenstlige Handlingers af Gud givne Gyldighed, selv om det er slette Præster, der udfører dem. Det er i Virkeligheden Kristus, der rækker Sakramentet, og Præstens Person er derfor i og for sig ligegyldig. Men medens denne Betragtning

Klosterordningen. kunde være praktisk udadtil, overfor forargede eller forstokkede Lægmænd, hvem det var mest praktisk at indprente en mystisk-fetischistisk Opfattelse af de kirkelige Handlinger, var den naturligvis højst upraktisk indadtil. For Klosterlivet er *Disciplinen*, alle Enkelt-

Mandstugt. viljers Opgaaen i Loven, i Reglerne, i Abbedens Myndighed, det første og det sidste. Ogsaa dette er praktisk, en absolut Betingelse for et Samliv mellem barbariserede, egenraadige, lunefulde Mennesker. Ved Siden af de mystiske og asketiske Elementer, der fin-

Praktisk Virksomhed. des i hele det middelalderlige Klosterliv, er den *praktiske, udadvendte Virksomhed* stærkt fremtrædende i Cluni, og det er den, der giver den clunistiske Reform dens historiske Betydning. Men det er igen Odo, der er den egenlige Skaber og Organisator, ham der

Ordnet, planmæssigt Arbejde. har vist Efterfølgerne Vejen. Midlet der bruges er maalbevidst *Orden og Plan* i den daglige Livsførelse og i alle Handlinger — dobbelt virksom i en Tid, hvis Mennesker sædvanlig handlede uden Orden og uden Plan, fra Dag til Dag, i Lune og Lidenskab.

Bernos lille Kloster med de 12 Munke udvidedes hurtig. Hertug Vilhelms Eksempel efterlignedes af andre Stormænd, der ved Gaver til Klostret købte sig ind i Himmerig.

Clunis Fremgang. Dette Motiv er uforandret hele Tiden igennem (sign. III, 274 ff.). I Riddervildskaben dukker Angeren og Syndsrædslen atter og atter op, og Munke og Præster prædikede naturligvis, som deres Pligt var, fromme Gavers Fortjenstlighed. Naar det saa rygtedes, at der i et bestemt Kloster førtes et i alle Maader mønsterværdigt fromt og strengt Liv — Strengheden, Askesen maatte jo synes Kødets Trælle særlig fortjenstfuld — saa at Munkenes Bønner maatte menes særlig virksomme, var mangen syndefuld og helvedangst Ridder mere end villig til at skænke Klostret et Jordstykke, der maaske laa ugunstig for ham, udsat for andre Godsejeres Overfald, men forøvrigt ogsaa til at bringe alvorlige Ofre. Vi har set, at selve Clunis Grundlæggelse netop skyldes et saadant Forhold, og én Gang grundlagt og organiseret blev dette Kloster som intet andet Genstand for verdsliges Tillid og overvældet med Gaver, til Trods for at det ikke ejede nogen af de gamle be-

De første Abbeder bliver Helgener. rømte Helgener, medens ganske vist de første Abbeder ret hurtig blev kanoniserede og mirakeldygtige. *Majolus* og *Odilo* havde endog i levende Live Miraklets Naadegave, og især Odilo var berømt i den Henseende; han brugte til sine Helbredelser, alt efter Sygdommenes Art, Majolus' Bæger, Haandspaalæggelse eller Korsets Tegn, og naturligvis desuden i alle Tilfælde Bøn, og ved hans og Majolus' og mange andre berømte Frommes Bønner var der noget rent udvortes gribende, der gjorde et stærkt Indtryk paa de nærværende: de havde Taarernes Naadegave; naar Majolus knælende bad, kunde Jorden blive

fugtig under ham, et mirakuløst Udslag af hans Syndesorg paa egne og især paa andres Vegne, der maatte gøre Bønnen dobbelt virksom.

Clunis landøkonomiske Virksomhed.

I 8. og 9. Aarh. havde den foran (III, 251 ff.) skildrede Villa-Ordning været fremherskende, men Fejderne og Feudalopløsningen i 9. og flg. Aarh.er bragte mange Forstyrrelser deri; Storgodset og de dertil knyttede Herrerettigheder splittedes paa mangfoldige Maader, og rundt om fandtes uorganiske Godsophobninger og spredte Jordejendomme og Herrerettigheder, som det ofte var vanskeligt for Indehaverne at værge. Det var den Slags Grundstykker og Rettigheder, man lettest afhændede til Klostrene, eller man skænkede dem øde Strækninger, som Normanner eller Saracener eller særlig haardnakkede Fejder havde hærget, hvortil endelig ogsaa kom hele Villaer. *Cluni* har her haft en stor *landøkonomisk Betydning* ved at ordne og afrunde spredte Besiddelser og i videst mulige Omfang at genoprette Villa-Ordningen. Paa Grund af de skænkede Jorders spredte Beliggenhed var dette naturligvis ikke gennemførligt lige straks overalt, men ved Køb og Salg og Mageskifter lykkedes det efterhaanden, og i de fleste Tilfælde naaedes derved ikke blot Afrunding og Samling, men tillige at de paagældende Godsejere ved Forretningens Afslutning bevægedes til at tænke paa deres og deres nærmestes Skæbne i Evigheden. Da der paa Forhaand kunde være timelig Vinding for begge Parter ved et Mageskifte, naaede Klostret paa sin Side hensigtsmæssig Afrunding og Ridderen paa sin virksomme Bønner paa lempelige Vilkaar. Men den Slags Forretninger og hele Administrationen af det efterhaanden uhyre omfattende Jordegods krævede et stort Arbejde og megen Omsigt af Clunis Abbed og hans Ministerialer. Processer og Voldshandlinger fra misfornøjede Arvingers Side kunde ofte volde yderligere Vanskeligheder, saa det er en given Ting, at de fromme Abbeder ikke udelukkende kunde være mystiske Sværmere og verdensflyende Asketer.

Jordgaver og Mageskifte.

Godsadministrationens Omfang.

Den egentlige Godsadministration var som omtalt væsentlig af samme Art som den gamle Villa-Styrelse paa Karl den Stores Tid og skal derfor ikke nærmere skildres her. Ogsaa paa andre Omraader er Virksomheden væsentlig beslægtet med Klostervirksomheden før det store Forfald. Ikke faa Landsbyer grundlagdes fra nyt paa øde Jorder. Jordløse Folk meldte sig i stort Tal for at faa Jord; Vilkaarene var som oftest gunstigere og tryggere end under verdsligt Herskab. Klostret lod bygge en Kirke, undertiden ogsaa anlægge en Markedsplads. Kirken var oftest befæstet, saa Befolkningen i Fejdetider kunde ty derhen med deres Redskaber, Klæder, Fødemidler o. s. v. Ofte benyttede Munkene Kirken til Varemagasin og drev her Køb og Salg af alskens Naturalier. Da Clunis store Jordegods var spredt saa at sige over hele Frankrig, og da Administrationen var saa vidt muligt centraliseret, maatte hver enkelt Villas eller Domænes Overskud af Varer føres til Hovedklostret for der at fordeles til de mangfoldige Formaal, Institutionen havde at varetage. Til en Begyndelse stødte denne *Varetransport* mod alle de Hindringer, som Godsejerne overalt havde rejst for at kræve Bom- og Bropenge o. l. I Almindelighed lykkedes det Klostret at faa Herrerne til at give Afgiftsfrihed og fri Færdsel mod den sædvanlige Betaling: Bønner og Messer, og paa den Maade kom der efterhaanden igen i 10. og 11.

Fremgang i Jorddyrkningen ved Cluni-Klostrene.

Varetransport og Handel.

Aarh. en ret omfattende Varefærdsel mellem Landets forskellige Egne. Men heraf udviklede sig igen et begyndende *Handelsliv.* Jo mere Klostrets Ry voksede, des talrigere Gaver fik det, ogsaa i fjerne Egne, saa det daarlig kunde betale sig at føre Varer derfra til Cluni. Man kom derved ind paa Salg af disse Varer paa Stedet eller i Nærheden, eller man forandrede Fæsternes Afgifter paa disse Steder til Pengeafgifter. Men da Klostrenes Økonomi var bygget paa fuld Anvendelse af *alle* Naturalafgifter — hvert Aar udarbejdedes under Abbedens Overtilsyn en Art Budget for næste Aars Anvendelse og Fordeling af Klostrets samlede Indtægter — maatte man igen i Cluni og enkelte andre dertil passende Steder foretage Indkøb af de manglende Varer. Penge dertil havde man jo fra stedlige Varesalg og iøvrigt ogsaa fra mange ligefremme Gaver af Penge eller Kostbarheder af Guld og Sølv. Paa den Maade fødtes som sagt, allerede sidst i 10. Aarh., et vist Handelsliv med faste Markedspladser og med Bosættelse af alle Slags Haandværkere omkring Klostret, i Ly af Klostrets Privilegier. Abbeden har Domsretten over alle, baade fastbosiddende Haandværkere og midlertidig tilstedeværende, ligesom han udsteder Lejdebreve til enhver, der agter sig til Klostrets Marked.

Cluni stræber efter en almindelig Klosterreform.

Den her antydede Virksomhed, der er knyttet til Cluni-Klostret, mangedobledes imidlertid ved en *yderligere Organisation,* som dette Kloster skabte. Odo er ogsaa her Foregangsmanden. Hans Maal var ikke naaet med at gennemføre den benediktinske Reform i Cluni alene, men hans Stræben gik saa at sige ud paa den hele Verdens Genfødelse ved den *samme Reform i alle Klostre.* Et fuldkomment Munkeliv rundt om i den romerkirkelige Verden skulde mildne Guds Vrede, der hvilede saa tungt over den ulykkelige, syndefulde Menneskeslægt, helt bortset fra, at det store, stadig voksende Tal af Munke naturligvis maatte forudsættes at berede sig selv gode Kaar i Evigheden. Efterhaanden som Odos

Reformen breder sig.

Klosters Ry øgedes, fik en og anden stor Feudalherre Lyst til at efterligne Hertug Vilhelms Eksempel og formaaede Odo til at indrette det ny Kloster efter det gamles Mønster samt til at sende nogle Clunimunke dertil forat holde Traditionen ved Magt fra første Færd. Andre, alt fra gammel Tid bestaaende Klostre gennemfører efter Clunis Mønster den benediktinske Reform, stiller sig direkte under Pavens Beskyttelse og unddrager sig Bispernes Overtilsyn; men alle

De reformerte Klostres Kongregation.

stiller de sig i Afhængighed af Cluni-Abbeden. Der dannes en *Kongregation af* de efter Clunis Mønster benediktinsk *reformerede Klostre under Cluni-Abbedens Overledelse;* i denne Organisation indtraadte altsaa ikke blot de fra Cluni selv oprettede men ogsaa mange andre gamle og ny Klostre i de forskellige Egne af Frankrig, i Lothringen, i Italien, Spanien, ja selv i England og enkelte i Tyskland. Hvert enkelt Kloster har naturligvis sin Leder, der overfor Munkene har samme uindskrænkede Myndighed som Clunis Abbed overfor Cluni-Munkene;

Cluni-Abbeden Leder.

Priorer for andre Klostre.

de kaldes imidlertid ikke Abbeder men *Priorer;* der er *kun én Abbed for hele Organisationen* nemlig Cluni-Abbeden; Priorerne vælges ikke af vedkommende Klostres Munke, men udnævnes af Abbeden, — hvilket jo egenlig var et Brud med Benedikts Regel. Efterhaanden blev det almindeligt, at Novicer fra Kongregationens Klostre aflagde Munkeløftet i Cluni og tilbragte de tre første Or-

densaar der. Herved søgtes opnaaet, at Cluni-Skikkene lettere holdtes i Hævd. Men vigtigst for Organisationen og Ensartetheden var dog *Abbedens* stadige *Inspektionsrejser* fra Kloster til Kloster og Oprettelsen af et *General-Kapitel*, en Forsamling af alle Kongregationens Priorer, der jævnlig holdtes i Cluni under Abbedens Ledelse. I 11. og 12. Aarh. er dette General-Kapitel en raadgivende Forsamling, der er helt underordnet Abbeden, men i 13. Aarh. og senere bliver det en Slags repræsentativ Forsamling, der indskrænker Abbedens Myndighed.

Abbedens Inspektionsrejser.

General-Kapitel af Priorerne.

En saadan Organisation gav Cluni-Kongregationen og Cluni-Abbeden en virkelig Myndighed, der utvivlsomt var langt større end nogen Konges eller Feudalherres i 11. og 12. Aarh., en Myndighed der ganske vist ikke gav sig Udslag og vakte øjeblikkelig Opsigt ved Fejde- og Krigsbedrifter, men som virkede jævnt og daglig paa mangfoldige Steder, kryssende og lammende mangen lyrisk Feudalherres lunefulde Indfald. Paa de hyppige Rejser, Abbederne maatte foretage, var det ikke blot Kloster-Inspektionen, der var Formaalet. Der blev Lejlighed til mange Sammenkomster med stedlige Stormænd, med Konger og Kejsere. Ved næsten hver Italiens- eller Romerrejse, de tyske Kejsere foretog i 11. og 12. Aarh., træffer vi Cluni-Abbeden i Italien eller Rom. Odilos Efterfølger, *Hugo I* (1049—1109), der i sin 60aarige Herskertid var virksomt Vidne til Kirkereformationskampene og som med sit Ry for Hellighed, sin Snildhed og sin Godhed valgtes til Voldgiftsmand i mangfoldige vigtige og vanskelige Sager saavel af Konger og Feudalherrer som af Bisper og Paver, har uden Tvivl med Støtte i sin 200 Klostre omfattende Kongregation øvet en langt virksommere og varigere Indflydelse end selve Gregor VII og de andre Reformpaver, hvis larmende Kirkepolitik jo iøvrigt havde Clunis Arbejde som Forudsætning.

Cluni-Organisationen Tidens største Magt.

Klosterreformen indskrænkedes ikke til Cluni og Cluni-Kongregationen. Eksemplet blev fulgt eller paatvunget næsten overalt; Klostertugtens Genoprettelse blev saa at sige, hvor ikke den religiøse Vækkelse alene gjorde Udslaget, en nødvendig Reklame overfor Folket, der unddrog de daarlig ledede og daarlig levende Klostre Tillid og Gaver. Det var i Kraft af den verdslige Verdens Yndest og Tillid, at Klostrenes Magt og Rigdom paany øgedes. Lægfolket, der ikke selv evnede at leve et asketisk-fromt Liv, opfattede Munkelivet som Fromhed øvet paa Lægfolkets Vegne og var derfor paa en Maade ogsaa religiøst interesseret deri, og hertil kom det rent praktiske og haandgribelige: Klostrenes Forsorg for lidende og fattige og al anden nyttig Samfundsgerning. Ganske vist var Cluni og alle Clunistklostre saavelsom de øvrige reformerede Klostre rundt om i Vestens Lande

Klostertugten genoprettes viden om.

348. Klostergaard.
Benediktinerklostret Millstatt i Kärnten, grundlagt 1102. (Efter Heyck.)

Cluni og Paverne. Genstand for *Pavernes* særlige *Yndest*, stod under Pavernes direkte Beskyttelse, frigjorte saa meget som muligt fra Bispernes Tilsyn. Men Pavedømmet var, som vi har set, i 10. og en stor Del af 11. Aarh. i Opløsning, i hvert Fald svagt, og *dets* Værn alene vilde ikke have været Klostrene Støtte nok, havde de ikke nydt Folkets Tillid i samme Grad som denne svigtede Bispedømmet, der var feudaliseret, aristokratisk, uden Evne og Vilje til at opfylde de religiøse og sociale Pligter, som Folket mere eller mindre dunkelt følte paahvilede det. Pavernes Klosterpolitik var nu netop væsenlig bestemt af Hensynet til det feudaliserede Bispedømme. Bisperne rundt om søgte, i feudal Aand, at unddrage sig Pavedømmets, det kirkelige Monarkis Ledelse. De reformerede Klostre og Paverne mødtes da i Interessefællesskab, naar de to Magter hver fra sin Side søgte at mindske Bispedømmets Betydning, men det var de folkekære *Klostre*, der efterhaanden *gav Pavedømmet den aandelige Myndighed* til at tage Kampen op mod baade den bispelige og den rent verdslige Feudalaand, og det blev Klosterlivets Krav paa Askese og paa Lydighed, ɔ: paa personlig Selvtugt og paa social Underordnelsesevne, der i menneskeligt Mon tilsidst kom til at præge ogsaa den ikke regelbundne Gejstligheds Liv.

Klostrene giver Pavedømmet aandelig Myndighed.

Klostrene vil staa direkte under Paven, ikke under Bispen. Stedlige *Modsætninger mellem Klostre og Bisper* kommer frem allerede i 10. Aarh. Bispe-Baronerne krævede deres Overhøjhed over Klostrene godkendt, Æresbevisninger, Afgifter og Ydelser af Klostrene ligesom Feudalherrerne af deres Vasaller. Klostrene vægrede sig og hævdede, at de stod direkte under Paven. Retsspørgsmaalet er uklart. Oprindelig stod ethvert Kloster under Bispens Tilsyn, og egenlig var det vistnok kun de nygrundede Klostre som Cluni, der formelt var selvstændige. Ældre Klostre, der reformeredes, fik Privilegier af lignende Art, men her var Forholdet dog altid tvivlsomt, da de gamle Fundatser ikke uden Modsigelse fra Bisperne kunde erklæres ugyldige, og Bisperne havde Støtte i Traditionen, naar de hævdede Tilsynsret i videste Omfang. Det hele uklare Forhold medførte idelige Sammenstød. Klostrene havde utvivlsomt Tilslutning fra det jævne Folk — og fra nogle af de mægtigste og dygtigste Stormandsslægter, deriblandt Capetingerne i Frankrig, der havde politisk Skønsomhed nok til at indse Klosterreformens ogsaa politisk nyttige Organisationsarbejde. Bispepartiet var ret faatalligt men stærkt: de støttedes af deres Standsfæller, Ridderskabet, de krigerske Feudalherrer, der baade af Naturen var imod al monarkisk Centralisation og økonomisk interesseret i Kirkegodsets Feudalisering, derfor ogsaa i at hævde Klostrenes Vasalstilling. Men for et reformeret Kloster var det i sig selv utaaleligt at modtage Raad eller Bud om Liv eller Tro, ja endog Banlysning o. l. fra ridderlige Bisper, hvis Liv optoges af Fejder, Jagt, Drik, Hor, og som daglig forringede Kirkens sædelige Myndighed. Den allernærmest liggende Følge af Bispens Tilsynskrav, hans *Ret til at besøge Klostrene*, vakte allerede levende Modstand. Hvilken Forargelse for Munkene at have Klostergaarden opfyldt af Bispens larmende Følge, af Heste og Hunde, at se Refektoriets Borde dækkede af højst uklosterlige Spise- og Drikkevarer og Bænkene optagne af jagt- og krigsklædte Svende, højrøstede, fordringsfulde . . . Klosteraarbøger og Krøniker taler om formelige Fejder mel-

Klosterpartiet.

Bispepartiet.

Modstand mod Bispernes Ret til at besøge Klostrene.

lem Abbeder og Bisper i 10. og 11. Aarh., men Bispernes Stilling bliver trods al krigersk Overmagt svagere og svagere. Klostrenes Jordegods og Indtægter vokser stadig, men Bispekirkerne er der faa eller ingen der betænker. Mange *Klostre paatager sig Gudstjenesten ude paa Landet,* en Opgave Bisperne mere og mere forsømte, atter noget der bandt Folket til Klostret og gav Klostrenes Krav om at faa Del i Tienden stærkere og stærkere Vægt. De dygtigste Stormænd begyndte, som et Led i deres Stræben efter at kue Feudalaanden indenfor deres Omraader, at indsætte *Munke fra Cluni* eller andre reformerede Klostre som *Bisper* i de Stifter, de havde Magt over. Ridderne fnøs ved nu hist nu her at se et Bispedømme overdraget en lavættet Munk, men i Længden kom de til kort.

Klostrenes Sejr.

Clunimunke bliver Bisper.

Ingen, hverken Paver, Munke, Konger eller Folk, tænkte dog paa at lade *Episkopatet* forsvinde, thi hele den kirkelige Organisation var knyttet dertil; altsaa maatte man stræbe at reformere det i samme Aand som den, der havde givet Klostrene nyt Liv; Paver og Klostre havde stræbt at forringe Bispernes Myndighed — for at mindske det onde, de øvede; men denne Øjebliks-Politik kunde naturligvis ikke være endelig og varig overfor et Hovedled i den hele Kirkebygning. Efterhaanden som (i 11. Aarh.) Pavernes Stilling styrkes og de bliver istand til at drive Politik paa længere Sigt, efterhaanden som Klosterreformen bliver Regel, saa det enkelte Kloster ikke skal kæmpe mod Bispens feudale Stræben for at gennemføre den, samles Kræfterne om at *reformere* og styrke *Bispedømmet.* Men til Forstaaelse af Pavedømmets stærke Magtvækst i 11. og 12. Aarh. er det nødvendigt at huske, at paa den ene Side Bispedømmet (og for længe siden Ærkebispedømmet) er bleven svækket, ogsaa politisk, i Tiden før det store kirkelige Opsving, og at paa den anden Side de *reformerede Klostre* med deres vældige Rigdomme og deres Folkeyndest kæmper for Pavemagtens Vækst, er *„ultramontane“*. Derfor er det *Paverne,* der tilsidst *kommer til at lede Reformationskampen,* høste Frugterne af de mange Enkeltmænds personlige Indsats. Den monarkiske Centralisation er gennemført i Kirken, længe før den trænger igennem i det verdslige Feudalsamfund; derfor sejrer den vesteuropæiske romerkirkelige Organisation *foreløbig* i Kampen mod Feudalismen (i Kirken). Kampen føres under ret forskellige Vilkaar paa de forskellige Steder. Den er haardest i *Tyskland,* dels fordi Prælaterne dér var langt mægtigere end andetsteds og til en vis Grad kunde samles under Kejsernes Ledelse, dels fordi selve Reformkampen smeltede sammen med Kampen mellem Kejser og Pave om Herredømmet i Rom og i Italien. I *Frankrig,* hvor der var en Mængde „Konger“ og „Stater“, er der aldrig Tale om en samlet Modstand, en fælles Fører; Bispernes verdslige Magt er langt ringere end i Tyskland, — fordi Bispeorganisationen er langt ældre, oprindelig langt bedre end i det sent kristnede Tyskland, hvor Stiftsdelingen blev mere tilfældig, Stifterne oftest langt større. I Frankrig er Cluni-Kongregationen ogsaa langt mægtigere end i Tyskland, Feudalbispernes Modstand derfor paa Forhaand lammet. I *Italien* er Forholdene saa brogede og skiftende, at et samlet eller varigt Resultat ikke kan paavises. I *England* endelig møder de romerske Krav en fast Modstand hos de forholdsvis mægtige Konger.

Bispedømmet skal reformeres.

Reformationsarbejdet styrker Pavens Magt og gør ham til Fører i Reformkampen.

Kampen mod den kirkelige Feudalisme.

Reformkrav til Bisperne og Præsterne.

De *Reformkrav overfor Bispedømmet*, som Paverne fra Midten af 11. Aarh. gjorde sig til Talsmænd for, men som Klostrene havde oparbejdet, og i hvilke Mystik og Askese saavelsom Politik og Samfundsaand finder Udtryk, er at Præsteskabet fra Bispen til Landsbykapellanen skal føre et mere „*kanonisk*"*) *Liv*, navnlig et Liv i ugift Stand. Netop dette Krav er Udtryk baade for Askese — det var jo et Hovedpunkt allerede i Klosterreglerne — og for Politik — Præstecoelibat vilde jo udelukke al Arvelighed. *Coelibatskravet* bliver et Hovedpunkt i hele Reformationskampen. Det var ikke noget nyt Krav; atter og atter havde det været rejst og delvis gennemført paa forskellige Steder tidligere; i 11. og 12. Aarh. samler det alle dem, der drømmer om Gudsstatens Gennemførelse under Feudalopløsningen; kun en fra alle verdslige og kødelige Interesser frigjort kirkelig Stand kan i Aand og Sandhed virke for Guds uindskrænkede Herredømme. Men dette Krav til Livsførelsen maatte forudsætte, at *Raadigheden over de kirkelige Embeder* fravristedes de verdslige Herrer. Reformatorerne maatte erklære den gængse Forretning med kirkelige Værdigheder og Godser utilladelig. Men da denne Forretning var bleven en regelmæssig Indtægtskilde for den verdslige Herrestand, blev Kampen imod den en Kamp mod den verdslige Herrestand lige fra Svenden og Ridderen, der havde Patronat over en enkelt Sognekirke eller et Kapel, til Greven, Hertugen, Kongen, Kejseren. Den verdslige Forretning med kirkelige Embeder og Godser kaldtes *Simoni* efter Simon Troldmand, om hvem det (Ap. G. VIII, 18 ff.) fortælles, at han, da

Coelibat.

Kirken skal raade over kirkelige Embeder.

Simoni.

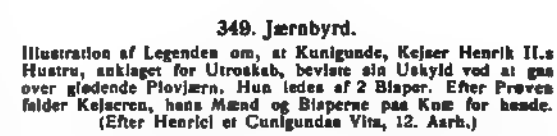

349. Jærnbyrd.
Illustration af Legenden om, at Kunigunde, Kejser Henrik II.s Hustru, anklaget for Utroskab, beviste sin Uskyld ved at gaa over glødende Plovjærn. Hun ledes af 2 Biaper. Efter Prøven følger Kejseren, hans Mænd og Bisperne paa Knæ for hende. (Efter Henrici et Cunigundae Vita, 12. Aarh.)

*) Af det græske Ord *Kanon*, „Regel", „Retsnor". Ved *kanonisk Liv* forstaas da her et Liv i Overensstemmelse med bestemte (kirkelige eller klosterlige) Regler. I andre Forbindelser har „kanonisk" andre Betydninger. *Kanon* betyder en af en alm. Kirkeforsamling vedtaget Beslutning, der gælder som kirkelig Lov; heraf *kanonisk Ret* eller Kirkeret. Endvidere betegner Kanon Samlingen af hellige Bøger, der indeholder Reglerne for kristeligt Liv og Tro, Biblen (*kanoniske Bøger* i Modsætning til de apokryfe). *Kanonikere (Kanniker)* kaldtes oprindelig de i en Kirkes Kanon (Register el. Fortegnelse) indførte Gejstlige ved en Biskopkirke, der var forpligtede til Fællesliv. Kanon betyder ogsaa *Fortegnelse over Helgener*; deraf *kanonisere*, erklære for Helgen.

han havde hørt, at Petrus og Johannes ved Haandspaalæggelse gav Folk den Helligaand, „bragte Apostlene Penge, sigende: giv mig den Magt, at hvem jeg lægger Hænderne paa faar Helligaanden. Men Petrus sagde til ham: Forbandede være dine Penge tilligemed dig selv, siden du har ment at kunne købe Guds Gaver for Penge.“ Strengt taget kunde Forbandelsen herefter jo kun ramme Køb (og Salg) af selve Embedet, og de verdslige Herrer søgte da ogsaa at slippe uden om ved at hævde, at *Kirken bestod af to Dele: Alteret,* der var Helgenens eller Guds, og *Kirken* (Bygning, Indtægter), der var Godsejerens, og som ligesom enhver anden Genstand kunde købes og sælges. Allerede ved Aar 1000 skrev den franske Abbed Abbo af Fleury herimod: „To falske Forudsætninger har ført til den forargelige Forretning med kirkelige Embeder: den Antagelse, at en Kirke *overhovedet* tilhører nogen anden end Gud, dernæst at *Alteret* skulde tilhøre Bispen, *Kirken* en eller anden Godsejer, da dog det viede Rum og Alteret er en Enhed ligesom Sjæl og Legeme. Enhver Kirke forestiller den almindelige Kirke, der ikke tilhører nogen men er Guds, thi Kristus har sagt til Peter: paa denne Klippe vil jeg bygge *min* Kirke.“ Kirkens Førere i Kampen hævdede Enheden af Alter og Kirke, af Embede og Gods og krævede det hele underlagt St. Peters Efterfølgere, medens de verdslige Stormænd i hvert Fald søgte at redde Raadigheden over Godset for sig.

Alteret og Kirken.

Reformkravene sammenfattes i de to Feltraab: For Coelibatet, imod Simonien.

Pavedømmets Ydmygelsestid varede langt op i 11. Aarh. Crescentiernes Overmagt blev vel brudt, men en anden Stormandsfamilie, Greverne af Tusculum blev Byens og Pavestolens Herrer; de gjorde i 1012 en af deres Slægt til Pave under Navnet Benedikt VIII, medens hans Broder som „Senator“ styrede Rom. Ved Forbund med Tyskland (Henrik II) holdt de Crescentierne nede, og Paven selv gjorde endog Tilløb til Reformer i clunistisk Aand, dog uden Resultat. I 1024 efterfulgtes han af Broderen, „Senatoren“, der saaledes paa en bekvem Maade forenede det verdslige Herredømme over Byen med Pavestillingen. Paa én Dag modtog han, Lægmanden, alle de kirkelige Vielser, som en Pave ellers forudsattes at have faaet i sit hele gejstlige Liv (sign. III, 567). Som Pave kaldte han sig Johan XIX. Foran (III, 354) er fortalt om den engelsk-danske Konge Knud den Stores Besøg i Rom i 1027 og om den Stolthed og Oybyggelse, hvormed han fortalte sine Undersaatter om sit Samvær med Paven, Kejser Konrad II o. fl., et højst interessant Vidnesbyrd om, hvor lidet den romerske Elendighed forstodes af eller betød for fjernerestaaende, noget der bidrager til at forklare, at Pavedømmet overlevede denne Periode i Kraft af Kirkeorganisationens sejge Styrke og den romerske Traditions uhyre Magt. 1033 fulgtes saa Johan af en nær Slægtning, en 12 Aars Dreng, Theofylakt, kaldet Benedikt IX. *Pavedømmet* er i bogstavelig Forstand bleven *feudaliseret* paa samme Maade som et Bispedømme og et Gods; det synes at være Tusculanernes Privateje og Arvegods. En Broder til Paven styrer Rom, men saaledes at Staden er en Røverrede, hvor der daglig plyndres og myrdes. Modpaver opstilles af de mægtigste Partier; en Tid er der tre Paver: Benedikt, Sylvester III og *Gregor VI.* Den sidste var endda stærkt clunistisk interesseret og havde købt Benedikt til at

Pavernes Historie efter Aar 1000.

Ydmygelsestiden vedbliver.

Tusculanerne.

Pavedømmet feudaliseret.

3 Paver paa én Gang.

træde tilbage, for at han, Gregor, kunde gennemføre kirkelige Reformer i clunistisk Aand. Da Benedikt alligevel beholdt sin Stilling, og da Tusculanerne indsatte deres Mand, Sylvester, blev der altsaa 3 Paver. Den mærkeligste af dem er Gregor; at han, Clunisten, paa den angivne Maade blev St. Peters Efterfølger viser tydeligere end alt andet, til hvilken Grad Simoni og Feudalisme havde gennemtrængt alt. For at komme ud af denne Paveforvirring henvendte romerske Gejstlige sig 1046 til Kong Henrik III af Tyskland. Denne drog til Italien og bragte forsaavidt Orden, som han paa en Synode i Sutri lod de tre Paver afsætte og udnævnte en Tysker, Bisp Luidger af Bamberg til Pave under Navnet Clemens II, hvorpaa han selv blev kronet til romersk Kejser. Pavedømmet var saaledes fravristet de romerske Stormandsfamilier, men det var saa at sige blevet konfiskeret af den tyske Kejser. En samtidig reformivrig italiensk Abbed, *Petrus Damiani* (Forfatter bl. a. af et Skrift „*liber Gomorrhianus*", en ubarmhjertig Afsløring af den italienske Gejstligheds Usædelighed og Udskejelser) siger udtrykkelig: „Kejser Henrik blev udnævnt til Romernes Patricius, og Romerne tilstod ham Ret til altid at udnævne Paven". Var end Ordenen paa den Maade til en vis Grad genoprettet, var det paa den anden Side ikke noget Fremskridt for Reformatorernes Krav paa Kirkens Frigørelse fra den verdslige Magt. Skønt kirkelig sindet var Kejser Henrik udpræget Simonist, og hans Magt over Pavestolen derfor paa en Maade Simoniens Triumf. Men alligevel betød det, der skete i 1046, en sædelig Genrejsning for Pavedømmet. Henriks tyske Paver var fromme og dygtige Mænd, og en af dem, Leo IX, en Slægtning af Kejseren, var ivrig Clunist. Det er et nyt Vidnesbyrd om, i hvor ringe Grad man i denne Tid kan regne med politisk Fasthed og virksom Myndighed over fjernere Forhold, at *Leo IX*, den tyske Kejsers Pave, straks da han kom til Rom, sammenkaldte Byens Indbyggere og erklærede, at han ikke vilde være Pave uden med deres Samtykke — en ligefrem Fornægtelse af Kejserens Udnævnelsesret. Paa Kirkemøder i Reims og Mainz og i Rom fik han vedtaget højtidelige Fordømmelser af Præsteægteskab og Simoni, af Gejstliges Deltagelse i Fejder og af Verdsliges Udnævnelse af Bisper samt Banlysning over og Afsættelse af simonistiske Bisper i Frankrig, Tyskland og Italien. Da han døde i 1054, kom der ganske vist en ny kejserlig og tysk Pave, tidligere Biskop, Victor II, vistnok fordi de romerske Stormænd igen rørte sig og tvang den romerske Gejstlighed over til Kejser Henrik, men da Kejseren døde i 1056 og Pave Victor i 1057, var de politiske Forhold saaledes forandrede, at en uafhængig kunde vælges til Pave, Monte Cassinoklostrets Abbed, Kardinal Frederik, der antog Navnet *Stefan IX.* Han var ganske vist af tysk Slægt, men Slægten stod Kejserfamilien imod, og hans Valg var fra Romernes Side et Modtræk mod Kejserdømmet. Det hed sig, at der ingen Kejser var, fordi Henrik IV endnu ikke var kejserkronet, og at man saaledes var løst fra Løftet til Henrik III. Ogsaa Stefan var reformivrig og omgav sig med reformivrige Raadgivere, saaledes Petrus Damiani og *Hildebrand,* den senere Pave Gregor VII. Men da han allerede døde 1058, saa' det ud til, at alt skulde opløses i den gamle Forvirring. I Tyskland brød Fejder løs paa alle Sider efter Henrik III.s Død; virksom tysk

Henrik III griber ind 1046.

Synode i Sutri.

Kejseren konfiskerer Pavedømmet og udnævner Paver.

De tyske Paver.

Leo IX, Clunist, ivrig for Reformer.

Stefan IX vælges uafhængig af Kejseren 1057.

Hildebrand.

Indskriden i Rom var derfor udelukket, og tilmed forligtes nu de to romerske Stormandsslægter, der hidtil havde været Dødsfjender: Crescentierne og Tusculanerne, og fik valgt en af deres egne Folk, en italiensk Bisp til Pave under Navnet Benedikt X. Da lykkedes det Hildebrand at faa tilstrækkelig tysk Hjælp til at faa valgt en Modpave, *Nikolaus II*, faa ham ført til Rom og faa Benedikt forjaget i 1059. Men Stillingen var uholdbar. Uden kraftig og varig Støtte fra Tyskland og med de romerske Stormænds fnysende Forbitrelse imod sig kunde Nikolaus umulig holde sig i Længden. Hildebrand drog da ned i Syditalien og forhandlede med Normannerne. Et Forbund blev ogsaa sluttet. Paven tilstod *Robert Guiscard* Titlen Hertug af Apulien og Calabrien og gav ham det af Saracenerne beherskede Sicilien til Len, mod at Robert svor ham Forbund og Troskab. Med Normannernes Støtte mente Paven at kunne hævde sin Frihed saavel overfor Tyskland som overfor de romerske Stormænd.

Hildebrand faar Nikolaus II valgt 1059.

Robert Guiscard bliver Pavens Værner.

Robert Guiscard havde ogsaa lovet at respektere de Bestemmelser om fremtidige Pavevalg, som Nikolaus allerede i April 1059 havde kundgjort paa en Synode i Rom. At den formløse og tilfældige Maade, hvorpaa Pavevalgene i de sidste Aarhundreder var gaaet for sig, var den direkte Aarsag til Elendigheden, var klart for alle. Den, der tilfældig paa det givne Tidspunkt havde Magten i Rom, bestemte hvem der skulde være Pave. Dette var imidlertid igen en Følge af den hele Opløsning rundt om i de vesteuropæiske Lande. Havde Paven været udelukkende Biskop over Rom, havde Forholdet aldeles svaret til den almindelige Feudalisering af Bispedømmet. Men Forholdet forværredes yderligere derved, at Paven var hele den romerske Kirkes Overhoved. Fremmede Fyrster var ogsaa interesserede, og særlig da de tyske Konger. Utvivlsomt havde netop den tyske Indflydelse i den senere Tid flere Gange hidført værdigere Forhold og dueligere Paver, medens de romerske Adelspartier, naar de havde haft Magten, havde draget Kirkens højeste Embede ned i Skarnet. Alligevel er der slet ikke Tale om, om endog blot foreløbig, at slaa ind paa en tysk Politik som det mindste af to rimeligvis nødvendige Onder. *Pave Nikolaus' Dekret om Paavalget er det afgørende, det store Vendepunkt i Kirkereformationen: Paven skal vælges af Kardinalerne.* Uheldigvis er det overleveret i forskellige Affattelser; selve denne dristige Revolution synes at være forkyndt Verden paa en ængstelig, tvetydig Maade*).

Reform i Pavevalgene 1059.

Paven vælges af Kardinalerne.

*) Dekretets Begrundelse er ensartet: „I véd, højtelskede Brødre og Medbisper, og det er ikke skjult for Kirkens ringere Lemmer, hvilke Farer denne vor apostoliske Stol, som jeg efter Guds Vilje beklæder, har udstaaet efter Hr. Stefan, vor Forgængers Død, from Ihukommelse, og i hvilken Grad den derefter har været prisgivet idelige Stormløb fra det simonistiske Kætteris Aagerkarlevold, saaledes at den levende Guds Sjæle alt syntes at vakle og den store Fiskers Net at hvirvles i Dybet og sønderrives af de fraadende Bølger. Derfor bør vi, om I saa synes, Brødre, med Guds Hjælp søge at forebygge fremtidige Farer og sikre Kirkens Stilling, at ikke Ondet skal faa ny Kraft — hvad Gud forbyde — og vinde Overmagten. Derfor dekreterer og bestemmer vi, udrustede med vore Forgængeres og de andre hellige Fædres Myndighed."

Derefter følger Regler om Valgmaaden m. m., der er forskellig affattede, dels i en Form, der synes beregnet paa Tyskland og Kong Henrik, dels i en, der giver de romerkirkelige Krav i deres fulde Skarphed. Det for den tyske Form særegne sættes med Kursiv i Parentes, det særegne romerkirkelige med spærret Skrift: „Naar denne vor almindelige romerske Kirkes Overhoved dør, skal først K a r d i n a l b i s p e r n e *(Kardinalerne)* med den største Omhu forhandle [ɔ: om Valget af en ny Pave] og d e r p a a h i d k a l d e K a r d i n a l k l e r k e n e. D e r e f t e r s k a l d e t ø v r i g e P r æ s t e s k a b og F o l k e t træde til og s a m t y k k e d e t n y e V a l g . . . Med *(— med)* Forbehold af den Ære og Underdanighed, der skyldes vor e l s k e d e *(højtelskede)* Søn Henrik, nuværende Konge og om Gud vil fremtidig Kejser (saaledes som vi alt har lovet ham *(gennem hans Udsending, Longobardiens Kansler W.)*) og hans

Dekretet fastslaar Rom som Hovedstad, ja mere end det, som Repræsentant for hele den kristne Verden. Romere skal vælge, og helst vælge en Romer. Herredømmet skal ikke vige bort fra den evige Stad — den fattige Røverrede med de vældige Minder, Ruinernes og Relikviernes By. I det dybeste Forfald lever de stærkeste Traditioner, Verden har kendt. Hvilken aandelig Højhedsfølelse har ikke fyldt Paven og de romerske Præster, da de samledes om denne Beslutning, et Kampraab mod Simonien i dens farligste Form, et Kampraab, hvis Ekko gjalder i Gregor VII.s Banlysninger 15—16 Aar senere. Var det dristigt og fremsynet, dette Dekret, eller var det blot dumdristigt, kortsynet; var det Logik eller Lyrik? Umuligt at afgøre. Den nærmeste Eftertid syntes at stemple det som det sidste, men Aarhundrederne har givet det Ret. Nikolaus II døde 1061, og nu slog de romerske Feudalherrer sig sammen med de tyske Bisper — en højst unaturlig Forbindelse, der dog havde sin øjeblikkelige gode Grund i fælles Had til den ny Pavepolitik, der forargede Tyskerne som romersk og de romerske Stormænd som kirkelig. Medens Hildebrand fik de romerske Kardinaler til, uden Hensyn til Tyskland, at vælge en reformivrig Italiener til Pave, *Alexander II*, opstillede de forbundne en Modpave. En formelig Krig udbrød, og det var kun ved de normanniske Krigeres Hjælp, at Alexander holdt sig oppe og i 1064 blev anerkendt ogsaa i Tyskland: saa utrygt og verdslig afhængigt var endnu Pavedømmet. Men den ny Pave og hans Raadgiver Hildebrand udfoldede, saasnart Stillingen var bleven sikrere, en voldsom Energi. Rundt om i Landene — selv i Danmark (Adalbert af Bremen og Svend Estridsen) — blandede det pavelige Kancelli sig i Kirkestyrelsens mindste Enkelthe-

Nikolaus II dør 1061; Hildebrand faar Alexander II valgt.

Alexanders og Hildebrands Herske- og Reformiver.

Efterfølgere, der personlig maatte opnaa denne Ret af vor apostoliske Stol *(og de* [ɔ: Kardinalerne] *skal skride til Samtykke af det nye Valg)*. — Forat ikke Bestikkelsens Sot paa en eller anden Maade skal indsnige sig, skal Kirkens Mænd *(tillige med vor ophøjede Søn Kong Henrik)* gaa foran ved Valget af Paven og de andre følge dem, og denne Valgmaades Rigtighed og Lovlighed fremgaar af en nøje Betragtning af de forskellige Kirkefædres Regler og Handlinger, og naar I drager eder til Minde, hvad vor salige Forgænger Leo har udtalt: „det kan ikke tillades at regne saadanne blandt Bisper, der hverken er valgt af Præsteskabet eller ønskede af Folket eller indviede af Bisper i deres Provinser med Ærkebispens Tilladelse." Men da den apostoliske Stol er over alle Bispestole i Verden og derfor ikke kan have en Ærkebisp over sig, er det klart, at Kardinalbisperne fungerer paa Ærkebispens Vegne . . Hvis selve Kirken [ɔ: den romerske, Kirken i selve Rom og Omegn] ejer en dertil skikket, skal de vælge ham; hvis ikke skal der vælges en af en anden Kirke [ɔ: udenfor Rom]. Og dersom slette og ugudelige Menneskers Forvendthed skulde faa saadan Magt, at et rent og retskaffent Valg uden Bestikkelse ikke kan foregaa i selve Byen, skal Kardinalbisperne med Præster og katolske Lægmænd *(de dog)* hvor faa de end monne være, have Ret og Magt til at vælge den apostoliske Stols Biskop, hvor de *(sammen med den sejrsæle Kong Henrik)* maatte skønne, at det kunde ske under heldigere Forhold."

Dekretet slutter med en Forbandelse over hver den, som maatte handle derimod: „Hans Hus ødes, hans Børn vorde faderløse, hans Hustru Enke! Forbandet være han og hans Børn; de skal tigge deres Brød og jages fra Hus og Hjem. Deres Gods skal være i Aagerkarles Haand, deres Arbejdes Frugter røves; al Jorden skal være imod dem og Elementerne være dem fjendlige."

Ved Kardinal (af Lat. *cardo*, „Tap", hvorom noget drejer sig, „Hovedpunkt"; Adjekt. *cardinalis*, væsenlig, fornemst, i Ord som „Kardinaltal", „Kardinaldyd" o. l.) forstaas de 6 Bisper i Roms Omegn, der hver én Gang ugenlig skulde holde Gudstjeneste i Laterankirken, Pavens Residenskirke, samt de fornemste Præster og Diakoner (o. 50) ved Roms Hovedkirker. „Den katolske Kirkes aandelige Senatorer" kaldtes de af Petrus Damiani. — Nikolaus II.s Dekret siger intet om, hvad der skal ske, naar Kardinalerne er uenige. 1130 valgtes 2 Paver af 2 Kardinalpartier, og Skismaet varede 8 Aar. 1159 valgtes baade Alexander III og Victor IV, og Striden varede til 1177. Det 3. økumeniske Koncil i Lateranet bestemte da 1179, at den, der fik $^2/_3$ af Stemmerne, skulde være valgt. Men deraf fulgte saa den Ulempe, at Pavevalgene ofte tog lang Tid, fordi det kunde knibe at samle et Flertal paa $^2/_3$. Paa en Kirkefors. i Lyon 1274 bestemtes da, at Kardinalerne skulde lukkes inde *cum clave* (ɔ: „med Nøgle", deraf „Conclave"); hvis de ikke enedes inden 3 Dage, fik de i de følgende Dage kun sparsom Føde, og de maatte ikke forlade Konklavet, *før* Valget var tilendebragt. Efterhaanden opnaaedes paa den Maade Regelmæssighed og Orden. —

der, afsatte og banlyste simonistiske og gifte Bisper og Præster, greb endog ind i den store Politik ved at vie Vilhelm af Normandiets Tog mod Harald Godwinssøn som en hellig Krig (III, 356). Den daglige og stedlige Reformgerning støttedes og fremmedes naturligvis af den mægtige Cluniorganisation og dens Hold i Folkestemningen, særlig i Frankrig, medens den storpolitiske Modstand, der maatte ventes fra Tyskland, foreløbig var lammet af Oprør og Fejder. I Norditalien vakte Hævdelsen af Cølibatskravet formelig Borgerkrig. Ærkebispen i Milano paastod, at den hellige Ambrosius (II, 560) havde givet Milanos Præster Ægteskabsprivilegium, og Feudaladelen støttede ham mod et folkeligt Reformparti, *Patarenerne,* (ɔ: „de lasede" eller maaske „Bederne", Spottenavn for de hellige, der idelig bad deres Paternoster). Enkelte andre Steder spurgtes lignende Sammenstød. Der var fuldt op af Spænding, og kun de øjeblikkelige politiske Forhold i Tyskland hindrede Kampens aabenlyse Udbrud. Men Spændingen øgede kun Reformatorernes Iver. Hildebrand skyndede utaalmodig paa; han ansaas almindelig for at være den egenlige Leder. Petrus Damiani skrev halvt spotsk til ham: „Paven ærer jeg som det sig bør, men dig tilbeder jeg i Ærefrygt. Du gør ham (Paven) til Herre, men han gør dig til Gud (ɔ: Pavens Herre)"; et andet Sted kalder han den rastløse, allestedsnærværende, ubøjelige Kardinal „Sankt Satan", og klager over, at Reformiveren bliver Tyranni. Hildebrands Folkeyndest i Rom øgedes dog stadig, og da Alexander II døde 1073, udraabte det Dagen efter i Laterankirken forsamlede Folk ham til Pave uden at agte Dekretet af 1059. Han tog Navnet *Gregor VII.* Reformværket fortsattes med øget Fart. Gudstjeneste og Sakramentforvaltning ved gifte og simonistiske Præster forbødes, og deres Embedshandlinger erklæredes ugyldige. Mod Simoniet udsendes Dekret paa Dekret. I et af dem hedder det: „Hvis nogen fremtidig af en verdslig Haand modtager et Bispedømme eller et Kloster, skal han ikke betragtes som Bisp eller Abbed; Sankt Peters Naade skal ikke vorde ham til Del, og han maa ikke sætte sin Fod i Kirken. Hvis en Kejser, en Konge, en Hertug, en Markgreve, en Greve eller nogensomhelst verdslig Magt eller Person formaster sig til at give *Investitur* (Iklædning, Overrækkelse af de biskoppelige Embedssymboler Ring og Stav) for Bispedømme eller anden kirkelig Værdighed, da skal han vide, at han er banlyst."

Modstand mod Cølibatskravet.

Patarenerne.

Hildebrands hæftige Energi.

350. Investitur med Stav. (Efter Miniatur.)

Han bliver Pave som Gregor VII 1073.

Kamp mod Simoni.

Investitur.

Vi har set Nikolaus og Gregor lægge Grunden til en ny hierarkisk-romersk Centralisation ved Dekretet om, at romerske Kardinaler skulde vælge Paven, og deres Tanke var desuden at gøre dem til Pavens stadige Raadgivere og Medarbejdere ved den øverste Kirkestyrelse. Det ny var ikke selve Kardinalinstitutionen, men de fastere Rammer for dens stærkt øgede Indflydelse og Virksomhed. Men det gjaldt ogsaa om at hævde Centralstyrelsens, den pavelige *Kuries* virksomme *Tilsyn* med Kirkens stedlige Myndigheder rundt om i den romerske

Reformer i Kirkestyrelsen.

Pavens Tilsyn med stedlige Myndigheder.

Kirkeorganisations Lande. Tidens Samfærdselsmidler nødvendiggjorde en rent personlig Kontrol. I Karolingerriget havde de kongelige og kejserlige Missi været Centralstyrelsens Organer for stedlig Kontrol med Embedsmændene. Indenfor Kirken havde man fra gammel Tid noget ganske tilsvarende i de pavelige *Legater.* *Legater,* men deres Virksomhed var før Gregors Tid tilfældig og lejlighedsvis — paa samme Maade som Frankerkongernes Sendemænd før Karl den Store. Fra og med Gregors Papat bliver de for Kirken, hvad Karl den Stores Missi havde været, — men kun en kort Tid, — for Frankerriget, et fast Led i Styrelsen. Legaterne er Pavens Repræsentanter, udrustede med al pavelig Magtfylde. I 1077 sender Gregor en Legat til Sydfrankrig, og han paalægger alle at modtage ham med Ærbødighed: „Ved Vor apostoliske Myndighed byder Vi eder at modtage ham, som I vilde modtage Os selv, eller rettere som I vilde modtage Sankt Peter, at adlyde ham i alle Ting og lytte til hans Ord som var de Vor egen guddommelige Røst." Legaten har Myndighed til at afsætte Bisper, til at rose og revse hvem og hvad han vil, — men han selv og hans Virksomhed kontrolleres nøje af Paven og Kurien.

Romerske Faste-Synoder. Et andet Middel til at føre de romerske Styrelsesgrundsætninger ud i Livet var de romerske *Synoder,* der afholdtes hvert Aar, sædvanlig i Fasten, og hvortil Gregor ønskede at samle saa mange af Kirkens Embedsmænd som muligt. De fleste vigtigere Dekreter forelægges her, men det er Paven, der ved sin stærke, lidenskabelige Personlighed behersker Drøftelsen og faktisk afgør Sagerne. Naar han ønsker saa mange Bispers Nærværelse, er det ikke saa meget for Drøftelsens Skyld som for at indvirke paa dem, gøre dem modtagelige og virksomme for sin Politik.

Pavestolens Finanser. De pavelige *Finanser* havde naturligvis en særlig Betydning for den pavelige Politik. De foregaaende Aarhundreders Opløsning havde ogsaa svækket Pavestolens økonomiske Hjælpekilder. Bortset fra at Arabernes Erobringer i Afrika og Spanien havde berøvet den dens Godser i disse Egne (slg. III, 195), var naturligvis en Mængde Gods rundt omkring efterhaanden bleven beslaglagt af krigerske Feudalherrer, og Pavestolens Indtægter i det hele paa mange Maader *Nye Indtægter.* forringede. Paa den anden Side kommer der dog ogsaa *nye* Indtægter. Svarende til hvad der foregaar i den verdslige Verden er der i 10. og 11. Aarh. mange Kirker og Klostre, der „rekommenderer" sig (III, 108, 259) til Pavestolen, stiller sig under dens Beskyttelse, paa højst forskellige Vilkaar, men sædvanlig dog med Forpligtelse til en aarlig Afgift. I 10. og 11. Aarh. betalte saaledes de fleste Klostre, særlig de reformerede, i Tyskland, Frankrig og Italien saadanne *Aarsafgifter.* Aarsafgifter (slg. for Cluni III, 612) og Gregor selv ivrede for at øge disse Indtægter, og for at faa Byer, Godsejere og Konger til at gøre som Klostrene. Som ovenfor nævnt hævdede han Pavestolens Overhøjhed over hele Lande og opnaaede virkelig sine Steder at gøre denne Overhøjhed i Penge. Robert Guiscard, der i 1059 hyldede Paven som sin Lensherre for sine Lande i Syditalien og for Sicilien (som dog først skulde erobres), lovede saaledes hvert Aar at betale Pavestolen 12 Denarer for hvert Spand Okser. Kongerne af England, Aragonien, Ungarn, Polen, Danmark og mange andre Fyrster og Herrer betalte

større eller mindre aarlige Afgifter til Rom, de fleste først fra Gregors Tid. Det er disse Afgifter, der er kendte under Navnet *Peterspenge*. De indgaar alle i den pavelige Kasse. Gregor havde, før han blev Pave, været Leder af Pavestolens Finanser og vedblev som Pave at interessere sig derfor. Ikke blot lykkedes det ham at øge Indtægterne, men ogsaa at gennemføre større Orden, navnlig en regelmæssig Opkrævning rundt omkring, ved stedlige Prælater.

„Peterspenge".

Pavedømmets monarkiske Højhedstanker, saaledes som Gregor VII ofte gav dem Udtryk, søges bragt i systematisk Orden ved *Lovsamlingsarbejder*. Kirkerettens vigtigste Kilder var: Sædvane (uskrevne), Kirkeforsamlingsbeslutninger og pavelige Dekreter. At samle og ordne de to sidste, hvoraf der stadig kom ny, var jævnlig nødvendigt, og der er da ogsaa i den ældre Middelalder udarbejdet forskellige Samlinger til forskellige Tider. Den betydeligste og kendteste Samling fra ældre Tid er de saakaldte *„pseudoisidoriske Dekretaler"* (III, 336) fra Midten af 9. Aarh., en Forfalskning af en kirkelig Lovsamling, „den spanske Samling" fra 7. Aarh., der med Urette tilskreves Isidor af Sevilla. Ægte Kirkebeslutninger er her blandede med falske, idet Forfatteren bl. a. selv har udarbejdet en Mængde „Dekreter" paa den Maade, at han har plukket enkelte Sætninger ud af Pavebreve, Kirkelove og andre kirkelige Skrifter og derefter sammenarbejdet Udplukkene, som han udgiver for at hidrøre fra Paver i 1. og 2. Aarh. Falskneriet*) er gjort til Guds og Kirkens Ære, helt igennem baaret af en fast Tendens til at indskærpe Kirkens Overhøjhed over „Verden", saaledes at f. Eks. Kirkeran skal være en større Synd end Utugt, fordi denne øves mod Mennesker, hin mod Gud, eller at Præster ikke bør dømmes af verdslige, men at omvendt enhver Sag bør kunne dømmes af Kirkens Domstol. Denne Lovsamling benytter Gregor selv meget, sikkert uden at tvivle om dens Ægthed, men dels var der siden 9. Aarh. kommet mange nye Bestemmelser til, og dels var en ny Ordning af Stoffet ønskelig, hvorved den monarkiske Pavepolitik kunde fremhæves stærkere, og efter hans Tilskyndelse fremkom der da ogsaa, om end først efter hans Død, *to nye Samlinger*, begge ordnede saaledes at den pavelige Enevælde træder stærkt i Forgrunden. Forfatteren har, uden at tilvirke ligefrem falske Love, ved Omstillinger og ved Forandringer af Smaaord, forstaaet at benytte de ældre Falsknerier saaledes, at den Myndighed, der forhen tillagdes Kirkeforsamlingerne, nu tillægges Paven, og saavel Gregor som hans Efterfølgere forstærkede efter Evne denne Tendens ved overordenlig fri og vilkaarlige Fortolkninger.**)

Lovsamlingsarbejder.

De isidoriske Dekretaler.

Kirkens Domsret udvides.

Gregors 2 Lovsamlinger indskærper Pavens Enevælde.

Pavevalg ved Kardinalerne, hyppig Udsendelse af pavelige Legater, Afholdelse af romerske Synoder, større og bedre forvaltede Indtægter, systematiske og tendentiøse Lovordnings- og Lovgivningsarbejder — alt dette var Elementer

*) Falskneriet paavistes i 16. Aarh. i den første større protestantiske Kirkehistorie, der forfattedes af magdeburgske Lærde og udgaves paa de protestantiske Fyrsters Bekostning. Værket kaldes *De magdeburgske Centurier*, fordi det er ordnet efter Centurier o: Aarhundreder, og Forfatterne kaldes derfor sædvanlig „de magdeburgske Centuriatorer."

**) Det kirkelige Lovgivnings- og Lovordningsarbejde fortsættes hele Middelalderen igennem. O. 1150 fremkom en ny metodisk ordnet Samling, der skyldes en Camaldulensermunk, *Gratian*, fra Bologna, *(Decretum Gratiani)*. Nye Dekreter nødvendiggjorde fra Tid til anden Tillæg og Omordninger, indtil *Corpus juris canonici*, i 5 Dele, fik sit blivende Omfang i 16. Aarh.

Centralisation i Kirkestyrelsen.

i den monarkiske Centralisation, der efterhaanden højnede Pavedømmets politiske og sædelige Myndighed. Det er Gregors Fortjeneste, at han har haft Blik for disse Tings Betydning og selv efter Evne arbejdet for dem og lagt et godt Grundlag for de følgende Paver. Ikke for intet var han selv Munk og fortrolig med Clunisternes overlegne Administrationskunst. Men hans Temperament var stærkere end hans Forstand. Medens han skabte Grundlaget for den romerske Kirkes Magtstilling i de følgende Aarh., førte hans lidenskabelige, ubeherkede Voldsomhed ham og Pavedømmet ind i Kamp og Kiv paa ugunstige Vilkaar; altfor ofte huggede han Sankt Peters Sværd mod Sten eller mod Uld uden ret at have Rede paa, om Maal og Midler stod i rimeligt Forhold. Trods al Klogskab, trods al Administrationsevne var hans Herskerdygtighed næppe over Tidens Jævnmaal. Han manglede Ligevægt. Det er troligt, at hans voldsomme Fremfærd mod Simonisterne, mod alle de verdslige Herrer, ikke udelukkende og fra første Færd har været bestemt af ren kirkelig Højhedsfølelse, men at han, Sønnen af en toskansk Fæster, til Tider er bleven overvældet af sin Ungdoms og sin Slægts Nag og Bitterhed mod den lovløse verdslige Herrestand og saa, udrustet med en Magtfylde, som han selv spekulativt og dogmatisk digter mangefold større, end Virkeligheden godkendte, behersket af Almuenag og kirkelig Højhedsfølelse, har givet sine Angreb en Retning og et Omfang, som hans Medarbejdere hverken forstod eller billigede, og som han selv ikke var klarsynet nok til at begrænse efter Tidens Kaar. 1081 skriver han til Bisp Herman af Metz:

Gregors Administrationsevne og Voldsomhed.

Hans kirkelige Storhedsfølelse.

„Hvem véd ikke, at Kongernes og Stormændenes Magt er grundlagt af Mennesker, der, drevne af Djævlen og uden at kende Gud, er naaet til at herske over deres Næste ved Hovmod, Vold, Troløshed, Manddrab og alle mulige andre Forbrydelser." Hverken Tanke eller Udtryk heri stemmer med den Opfattelse af verdslig Kongemagt, som han til andre Tider giver Udtryk. Mere rent kirkelige Ideer kommer f. Eks. frem i et Brev, han 1075 skrev til Cluni-Abbeden Hugo I: „Gid du vidste, hvor min Sjæl ængstes, kære Broder, saa vilde du bede til Gud, at Jesus vilde række mig elendige sin Haand og fri mig ud af min Kval. Mange Gange har jeg bedt ham enten tage mit Liv eller gøre mig til et nyttigt Redskab for vor Moder den hellige Kirke, og dog har han hverken friet mig ud af min Kval eller tilladt mig at gøre Kirken de Tjenester, jeg gerne vilde. En dyb Smerte, en knugende Sorg behersker mig, thi Østens Kirke har, drevet af Djævlen, fjernet sig fra den rette katolske Tro (III, 570), og ser jeg mod Vest, mod Syd, mod Nord, ser jeg næppe nogen eneste Biskop, hvis Ophøjelse til Bispeværdigheden eller hvis Livsførelse stemmer med Kirkens Love, eller nogen, der styrer Guds Folk med Kærlighed og ikke ledet af jordisk Magtsyge. Blandt Fyrsterne kender jeg ikke en eneste, der sætter Guds Ære over deres egen eller Retfærd over timelig Vinding. Hvis jeg ikke haabede, at mit Liv vil blive forandret, vilde jeg for ingen Pris blive i Rom . . ."

Hans Virksomhed rundt om i Landene.

Den stundesløse Utaalmodighed, der præger hans Politik, kommer frem her i Vennebrevet, og i sit 12aarige Papats Stormtid sendte han Breve og Legater med Trusler og Formaninger ud over alle den romerske Kirkeorganisations Lande, ret som om han ikke vidste eller tænkte paa, at Pavedømmet i Aarhundreder havde været en Kastebold for nogle romerske Røverridere, for nogle tyske Konger og andre verdslige Stormænd, eller som om han ikke selv daglig var i Fare, naar nogle romerske Krigere slog sig sammen imod ham. Hele

Lande søger han at faa en Slags Lensherrehøjhed over. Vi har set Robert Guiscard hylde Paven som Lensherre. Over de kristne Fyrster i *Spanien* *Spanien.*
kræver Gregor en lignende Højhedsret, og til nogle franske Krigere, der vilde friste den hellige Krigs Eventyr i Spanien, skriver han: „I skal vide, at Spanien alt fra gamle Dage har tilhørt St. Peter, og at det ogsaa nu, skønt Hedninger længe har hersket over det, alene og rettelig tilhører den apostoliske Stol." Til Kong Salomon af *Ungarn* skriver han: „Kongeriget tilhører den hel- *Ungarn.*
lige Stol. Kong Stefan (d. Hellige) har skænket St. Peter det med al Ret og al Magt." Ogsaa af Kong Vilhelm i *England* kræver han Hylding. „Har du glemt, *England.*
at jeg, før jeg endnu var Pave, har givet dig Vidnesbyrd om oprigtig Hengivenhed? Husker du ikke, hvor meget jeg har gjort for dig, hvilken Umage jeg gjorde mig for at hjælpe dig til at erobre din Krone? Min Iver i denne Sag var ilde set af nogle af mine Brødre (Kardinalerne), der dadlede mig, fordi jeg hjalp med til et Tog, der vilde koste mange Mennesker Livet . . ." Men Vilhelm nægtede vedholdende at gaa ind paa Pavens Krav om romersk Overhøjhed — hvor- *Østeuropa.*
imod han villig betalte Peterspenge. I Bøhmen, Dalmatien, Polen, Rusland blander han sig i Tronstridigheder; endog Korstogsplaner mod Seldjukerne laa ham en Tid paa Sinde. Det meste af al denne urolige Virksomhed er ligesaa hensigtsløst som det er goldt. I de Lande, hvor Romerkirke og Pavepolitik havde gammel Rod og vigtige Opgaver — i England og især i Frankrig og Tyskland — udrettede han ikke stort. Vilhelms stærke Kongemagt stængede i England for Bispereformen. I Frankrig, Tyskland og Italien lystres han, hvor Reformklostrene, hvis Folkeyndest overalt er Forudsætningen for Kampen mod Simoni og for Cølibat, allerede har beredt Jordbunden og hvor ikke altfor mægtige Stormænds Interesser staar imod. Derfor møder han i *Frankrig* de fleste *Frankrig.*
Steder forholdsvis ringe Modstand, men indenfor Kongens Omraade kommer han ingen Vegne, skønt han brugte de voldsomste Ord mod Kong Filip. „Hvis han ikke forbedrer sig, vil vi paa en romersk Synode udstøde ham og alle, der viser ham kongelig Ære og Lydighed, af det romerske Kirkesamfund og hver Dag paa St. Peters Alter gentage denne Banlysning." I *Tyskland* træder Kloster- *Tyskland.*
reformationens Betydning for Pavepolitikken særlig stærkt frem i Schwaben, hvor Henrik IV ellers fandt god Støtte, undtagen netop i de Egne, hvor „Tysk- *Investiturstriden med Henrik IV.*
lands Cluni", det store Kloster *Hirsau* i Schwarzwald, øvede sin Virksomhed. Abbed Wilhelm (1069—91) støttede ivrig Kirkereformen, og fra Klostret udgik en stærk „indre Mission"; mange Lægfolk, baade Jorddyrkere og Krigere, knyttedes som Lægbrødre dertil og fulgte i deres Livsførelse delvis Munkereglerne. Og saa langt denne Vækkelse naaede, naaede ogsaa Kravet om Kirkereform, og Henrik IV.s Politik var magtesløs. Men i det store og hele var Forholdene i Tyskland lidet gunstige for den romerske Politik. Bisper og Abbeder havde i de foregaaende Aarhundreder i Fredens, Ordenens, ja selve Kirkens Interesse virket sammen med Kongemagten, og nogen egenlig Modsætning mellem verdsligt og kirkeligt følтes næppe af dem, og hos adskillige spores endog en Art national Stolthed over de tyske Kongers Værdighed som romerske Kejsere og deres Myndighed i Rom. Men netop paa dette Punkt var Gregor og hans Ven-

ner fra første Færd afgjort imod Tyskland. Kampene mellem Gregor og Henrik er ligesaa meget bestemte af Pavestolens Stræben efter politisk Uafhængighed i Italien som af Kravet om egenlige Kirkereformer. Det er disse Kampe, der i den historiske Tradition har givet Gregors Pavetid dens Præg, for saa vidt ganske med Urette som det daglige Reformværk baade i Centralstyrelsen og ude i Landene har haft langt større blivende Betydning, og som disse Kampe ikke væsenlig adskiller sig fra de talløse tidligere. Men for Samtiden og den nærmeste Eftertid — der har formet Traditionen — var der det mærkelige ved dem, til Forskel fra de tidligere, at de kom til at danne Skel, Skel mellem det gamle: Paven som tysk Vasal eller Paven af de romerske Baroners Naade, og det ny: det 12. og 13. Aarh.s stolte, førende Pavedømme. Det var visselig ikke Gregors Kampe med Henrik IV, der hidførte den store Forandring, lidet forskellige som de var fra de ældre Fejder og i deres Forløb lidet ærefulde for Paven — dog med Undtagelse af Canossa-Mødet — saa de i Virkeligheden snarest sinkede og hæmmede Kirkestyrelsens Opsving. Da Gregor i 1073 var bleven valgt til Pave, meddelte han Henrik IV Valget, vistnok med Anmodning om Godkendelse. De tyske og norditalienske Bisper ønskede, at Kongen skulde erklære Valget for uretmæssigt, men han turde ikke. Reformpartiet havde rundt omkring — f. Eks. Hirsau i Schwaben — sine energiske Forposter, der maaske talte dristigere og mere udfordrende end deres virkelige Magt kunde svare til, og Henrik havde Sachsernes Oprør og mange mindre Uroligheder at tumle med, saa han ikke i Øjeblikket kunde ønske en ny Kamp af uberegnelig Rækkevidde, og det saa meget mindre, som Paven foruden de spredte Reformtilhængeres Hjælp kunde regne paa de syditalienske Normanner og paa den godsrige Grevinde Mathilde i Toscana. I 1075 naaede Spændingen imidlertid sit højeste ved Pavens Dekreter mod Simonismen, der var ment som en Udfordring til den tyske Konge. Og paa samme Tid havde Henrik faaet Bugt med Sachserne og med andre Oprørere. I Milano bukkede Patarenerne under for deres Modstandere, der stillede sig under den tyske Konges Værn. I selve Rom begyndte Baronerne igen at røre sig i Forstaaelse med endel misfornøjede Gejstlige, og Henrik selv vovede flere mer eller mindre aabenlyst fjendlige Skridt, forhandlede — om end forgæves — med Normannerne om Frafald fra Paven og indsatte paa Trods af Gregor flere Bisper i Italien. Ved Juletid overfaldt nogle romerske Riddere endog Paven, just som han holdt Messe i Kirken Santa Maria Maggiore, mishandlede og fængslede ham. Han blev dog snart igen befriet af Folket i Rom, men det hed sig, at Overfaldet var sket i Forstaaelse med Henrik. Denne handlede paa sin Side med stor Energi. Allerede 24. Januar 1076 fik han samlet en tysk Kirkeforsamling i Worms, hvor han anklagede Paven for uretmæssige Overgreb og Trusler og navnlig for at have trængt sig ind paa Pavestolen paa ulovlig Vis. Forsamlingen vedtog, at Gregor var uværdig til at være Pave, og et Kongebrev herom overbragtes 22. Februar Paven i Laterankirken midt under en Fastesynode. Gregors Svar lod ikke vente paa sig: Kongen erklæres for afsat og han og hans Tilhængere lyses i Ban (det „store" Ban, *Anathema*, fuldstændig Udelukkelse fra Kirken, Tab af kirkelig Valgret og af Ret til kirkelig

Politiske og kirkelige Krav.

Kampens Betydning for Pavemagtens Opsving overdrevet.

Kampen begynder o. 1075.

Kirkeforsamling i Worms afsætter Paven Januar 1076.

Gregor lyser Henrik i Ban.

Begravelse, til Deltagelse i Gudstjenesten, til Nydelse af Sakramenterne; det „lille" Ban, eller den alm. *Ekskommunikation,* var Tab af kirkelig Valgbarhed og Udelukkelse fra Sakramenterne) og løste alle Lensmænd fra deres Troskabsed. Og samtidig hermed foregik der allerede igen en Vending i de tyske Stormænds Holdning overfor Kongen. Hertug Rudolf af Schwaben, Welf af Bayern o. fl. nærmede sig Paven og førte Forhandlinger med ham gennem Biskop Herman af Metz. I Oktober 1076 mødtes Henriks tyske Fjender og pavelige Legater i Tribur. Kongen selv opholdt sig i Nærheden, i Oppenheim, og søgte at splitte Modstanderne, vinde Tyskerne ved Løfte om Føjelighed mod dem. Men det lykkedes ham ikke: de vilde intet have med ham at gøre, saa længe han ikke havde underkastet sig Paven, og Paven selv havde lovet at komme til Tyskland; hvis Henrik ikke inden 4 Maaneder var bleven løst af Bannet, vilde de anse ham for afsat, og indtil da maatte han ikke foretage nogen Regeringshandling. — Kom Paven til Tyskland under den nu herskende Opløsning, vilde han uden Tvivl kunne samle Henriks Modstandere, og alt Haab vilde være ude. Gregor havde allerede udskrevet til en Kirkeforsamling i Augsburg i Februar 1077, hvor han selv vilde føre Forsædet. Det maatte for enhver Pris hindres. I December 1076, i haardt Vintervejr, drog Henrik ledsaget af sin Hustru og sin lille Søn Konrad over Alperne. De norditalienske Bisper og Herrer, Gregors Fjender, opfordrede ham til Kamp, men han turde ikke sætte alt ind paa dennes uvisse Udfald. Paven havde allerede forladt Rom for at rejse nordpaa og opholdt sig paa den toskanske Grevinde Mathildes Borg Canossa sammen med Abbed Hugo af Cluni. Saavel denne som Mathilde, der var Henriks Frænke, søgte at formilde Paven, men forgæves. Da kom Henrik selv, men Paven vilde ikke se ham, før han havde gjort Bod. Henrik maatte da, i Dagene fra 25. til 27. Januar 1077 staa udenfor Borgmuren, fastende og barbenet, og vente paa Pavens Tilgivelse. Den 28. blev han indladt og Banlysningen hævet, mod at han inden en vis Tid maatte udsone sig med de tyske Bisper og Herrer.

Henriks tyske Fjender gaar sammen med Paven Oktb. 1076.

Henrik iler til Italien for at hindre Paven i at komme til Tyskland Decbr. 1076.

Henrik ydmyger sig for Paven i Canossa Janr. 1077.

Banlysningen hæves.

Paven havde saaledes gjort fælles Sag med Tyskerne, gjort Sagen rent politisk. Der blev intet af Udsoningen. Henriks Fjender, Hertugerne af Schwaben, Kärnthen og Bayern samt Ærkebisperne af Mainz og Würzburg og Bisp Herman i Metz mødtes i Februar 1077 i Forchheim, og da Henrik trods Pavens Opfordring ikke indfandt sig der, valgte de til Konge Hertug Rudolf af Schwaben, der salvedes af Ærkebispen i Mainz. Fejder udbrød over hele Riget. Henrik støttedes kraftig af de fleste norditalienske Bisper og Herrer og havde spredte Tilhængere rundt om i Tyskland, ogsaa i Schwaben og Bayern; Rudolfs Parti havde deres Hovedstøtte i Sachsen og Schwaben. Gregor tøvede længe, inden han tog bestemt Parti. Først i Marts 1080 erklærede han Henrik for afsat, men kort efter, ved Paasketid, mødtes Henriks Bisper i Bamberg og erklærede, at de ikke erkendte Gregor for Pave, og i Juni samledes 30 Bisper under Henriks Forsæde i Brixen og erklærede ham for afsat samt valgte en ny Pave, Clemens III. Gregors Stilling blev utryg. Robert Guiscard, hans nærmeste Hjælper, drev sin egen Politik, fik sin Datter gift med den byzantinske Kejser Michael VII og syntes helt optaget af byzantinske Interesser; en Tid lang var han endog ban-

Vedvarende Fejder mellem Henrik og hans tyske Fjender.

Gregor slutter sig atter til dem og erklærer Henrik afsat 1080.

lyst af Paven, indtil et nyt Forlig kom istand i 1080. Det var paa høje Tid, thi i Tyskland begyndte Henrik at faa Overtaget. 1080 faldt Kong Rudolf, og en ny Modkonge fandt kun ringe Tilslutning. 1081 og de to følgende Aar gjorde Henrik Tog til Italien og truede Rom, og 1084 indtog han Byen. Clemens III blev paveviet og han selv kejserkronet (31. Marts) i Laterankirken, medens Gregor endnu holdt sig i Engelsborgen. Selv Romerne svigtede ham, og hans eneste Haab stod nu til Robert Guiscard, der da ogsaa fandt sin Regning ved at hjælpe. Fik Henrik Magten i Rom, var der Fare for hans eget Hertugdømme. I Hast samlede han en Hob Krigere — baade Normanner og Saracenere og Italienere — og drog mod Rom for at befri Paven. Henrik veg, da Hæren nærmede sig; Romerne søgte selv at værne Byen, men Forræderi bragte den i Roberts Vold. Normanner og Saracenere hærgede den og overgik næsten deres Forfædre i barbarisk Ødelæggelseslyst. Befrierne førte Paven fra Engelsborgen hen i Laterankirken, hvor han banlyste Henrik og Modpaven. Men i den hærgede Stad kunde han ikke blive. Han fulgte med Robert sydpaa og døde allerede 1085, vis paa at have kæmpet for Retten, en Vished han gav Udtryk paa sit Dødsleje: „Jeg har elsket Retten (ɔ: Guds Lov, Kirkens Uafhængighed) og hadet Uretten; derfor dør jeg i Udlændighed." Hans Efterfølger, Victor III, forhen Abbed for Monte Cassino-Klostret, fortsatte hans Politik men uden Resultater og døde et Par Aar efter. Med *Urban II* (1088—99), Franskmand og Clunist, kom der atter Fart i Begivenhederne. Nogen Tid gik det op og ned, men fra 1090 træffer politiske og huslige Ulykker Henrik, den ene efter den anden. Hans Søn Konrad gik over til Paven og lod sig kongekrone 1093, og i 1095 kunde Urban som Sejrherre samle og lede en talrig besøgt Fastesynode i Piacenza, hvor der ogsaa faldt Ord om den hellige Krig mod de Vantro i Asien, og i Sommerens Løb udformedes Planerne, som derpaa velberegnede førtes frem om Efteraaret i Clermont. Det lader sig ikke afgøre, om Urban ved Kejser Alexios' Henvendelse har fattet den dristige Idé at udvide St. Peters Herredømme over hele den kristne Verden, deri indbefattet den forhen kristne, nu muhammedanske, eller om han blot har været ledet af Ønsket om at befri det hellige Land og skaffe Pilgrimmene dertil bedre Kaar. Hvordan det end forholder sig, er selve det første Korstog et haandgribeligt Vidnesbyrd om den grænseløse politiske Opløsning i Vesteuropa og næppe tænkeligt uden de foregaaende Kampe, der sammen med Reformklostrenes og Reformpræsternes Virksomhed havde bragt kirkelige Problemer ind i ethvert Menneskes Bevidsthed.

Henrik gaar frem og indtager Rom 1084.

Robert Guiscard understøtter Paven og hærger Rom.

Gregor dør 1085 i Udlændighed.

Urban II (1088—99) fortsætter Kampen mod Henrik IV.

Korstogstanken.

351. Biskoppen sidder som Dommer i Kirkeretten.
(Efter italiensk Haandskrift af Gratian.)

Mens Titusinder af ubændige Krigere satte Livet til i Asien, gik Kampen mellem Paven og Henrik sin Gang i Tyskland og Italien. Fra Tyskland var Tilslutningen til Korstoget forholdsvis ringe, Gæringen derfor omtrent uformindsket. Mod Urban og hans Efterfølger *Paschalis II* (1099—1118), der paany banlyste Henrik, opstilles en Række Modpaver, men Henrik lammedes afgørende, da ogsaa hans anden Søn Henrik, hvem han selv havde ladet kongekrone i Aachen efter at have afsat Konrad, forraadte ham, maaske af Frygt for ellers ikke at blive anerkendt af Paven. Sveget, ydmyget og krænket af sine nærmeste døde Henrik IV 1106 i Lüttich. Bispen dér lod ham med stor Pragt begrave i Byens Lambertuskirke, men Pavepartiet lod Liget fjerne derfra og føre til Speyer, hvor det laa i et ikke-viet Sidekapel, indtil Banlysningen hævedes i 1111 og det gravsattes paa sædvanlig Maade i Domkirken. Striden var dog ikke endt med Henrik IV.s Død. Henrik V brød hurtig med Paschalis II. Til Pavens Forbud mod Læg-Investitur svarede han, at den tyske Konge ikke kunde opgive denne Ret, da Bisperne havde Rigets vigtigste Landskaber, Indtægter og Rettigheder til Len, og efter mange forgæves Forhandlinger drog han endelig med en stor Hær til Italien, overvandt al Modstand i Norditalien — selv Grevinde Mathilde maatte bøje sig — og nærmede sig i Januar 1111 Rom. I sin for Øjeblikket ganske haabløse Stilling greb Paven en Forligsmulighed, der syntes ligesaa religiøs-ideal som politisk-logisk. Han lod Henrik vide, at hvis han vilde give Afkald paa Investituren, skulde Bisperne (og andre paagældende Gejstlige) give Afkald paa alt Gods, der hørte Riget til, og paa alle Regalier (ɔ: Kronretigheder; der opregnes: Hertugdømme, Markgrevskab, Grevskaber, Fogedier, Møntret og andre Regalier) og kun beholde hvad Gods der i Tidens Løb maatte være skænket. Skulde Bisperne vise sig uvillige, vilde Paven tvinge dem til at give efter. Dette Forslag syntes jo at kunne hidføre et radikalt Opgør mellem Stat og Kirke, men det viste sig straks at være aldeles ugennemførligt. 12. Februar drog Henrik ind i Rom for at blive kejserkronet i Peterskirken. Kirken var omringet af tyske Tropper. Da Pave og Konge havde taget Plads, begyndte efter Aftale Forhandlingerne om Overenskomsten, men der opstod straks stor Larm blandt de tilstedeværende tyske Bisper og Herrer: Bisperne vilde ikke opgive Godser og Feudalrettigheder; og Herrerne, der sad inde med Kirkelen, af hvilke mange ikke bestod af Gods, der var skænket Kirken, men af egenligt og oprindeligt Rigsgods, og som efter Overenskomsten maatte udlevere den sidste Art Len til Riget, til Kongen, gjorde fælles Sag med Bisperne. Det kom til ligefremt Slagsmaal i Kirken, og Kroningen maatte udsættes. Paven og Kardinalerne blev med Magt ført ud af Byen af Henriks Folk, og voldtvungen gik Paven ind paa at anerkende Kongens Investiturret: „Kongen skal i sit Rige give de frit og uden Vold eller Simoni valgte Bisper og Abbeder Ring og Krumstav, og de skal derefter modtage kanonisk Indvielse af den vedkommende Bisp. Den der vælges af Klerus og Folk uden Kongens Samtykke, maa ikke vies, før han af Kongen har modtaget Investitur. Folkebevægelser, der saa ofte opstaar ved Valg, er det Kongens Sag at undertrykke.“ 13. April kejserkronedes Henrik i Peterskirken, og paa Tilbagevejen til Tyskland overværede han i Speyer

Paschalis II (1099—1118).

Henrik IV dør, forraadt af sine Sønner, 1106.

Henrik V gaar mod Rom Jan. 1111.

Paven byder Forlig i Investiturstriden.

Bisperne og Herremændene modsætter sig det.

Paven tvinges til at godkende Kongens Investiturret.

den højtidelige Gravlægning af sin Faders Lig. Canossa var hævnet. Men intet var trygt, alt var i gærende Opløsning. Paven havde lovet ikke at ville banlyse Kejseren; Løftet blev dels omgaaet, ved at andre Prælater gjorde det, dels ligefrem brudt af Paven selv. I Tyskland er der Oprør og Sammensværgelser fra alle Sider; intet Baand holdt. Et Par Gange viste dog Henrik sig som Sejrherre i Rom. Da Grevinde Mathilde ved sin Død skænkede Pavestolen sine Lande, hævdede Kejseren, at selv om hun havde haft Ret til frit at raade over sine Allodialgodser, kunde hun i hvert Fald ikke gøre det samme med de Landomraader, der var Len af Riget, og han drog i 1116 mod Rom, samtidig med at nogle romerske Stormænd forjog Paven. Da Paschalis døde, maatte hans Efterfølger Gelasius II vige for et tysk-romersk Parti i Rom ledet af et Medlem af den senere navnkundige romerske Adelsslægt Frangipani, og Henrik kom atter til Byen og lod vælge en Modpave. Gelasius døde i Cluni. Til hans Efterfølger valgte de Kardinaler, der havde fulgt ham i Landflygtighed, Ærkebisp Guido af Vienne, der tog Navnet Calixtus II, en ivrig Gregorianer og erklæret Fjende af Henrik V. Kampen syntes endeløs og uberegnelig, og endelig sluttedes da 1122 i *Worms* en *Overenskomst* om Investituren.

Overenskomsten brydes. Nye Fejder.

Paven forjages.

Calixtus II.

Konkordatet i Worms 1122.

Kejser og Pave forpligter sig gensidig. Kejseren i følgende Udtryk:

„I den hellige og udelelige Treenigheds Navn. Jeg Henrik, af Guds Naade Romernes ophøjede Kejser overlader af Kærlighed til Gud, den hellige romerske Kirke og Hr. Pave Calixtus og for min Sjæls Saligheds Skyld al Investitur ved Stav og Ring til Gud og Guds hellige Apostle Petrus og Paulus og den hellige katolske Kirke, og jeg indvilger i, at i alle de Kirker (Bispedømmer), der er i mit Kongerige og mit Kejserdømme, skal Valget foregaa kanonisk og Indvielsen frit. Hvad jeg maatte have af Godser og Regalier, der tilhører St. Peter men som er berøvet ham i min Faders eller min Tid, giver jeg tilbage, og hvad der deraf ikke er i mit Værge vil jeg hjælpe trofast med til at skaffe tilbagegivet . . . .“

Paven i disse:

„Jeg Calixtus, Biskop, Guds Tjeneres Tjener indrømmer dig, min elskede Søn Henrik, af Guds Naade Romernes ophøjede Kejser, at Valg af Bisper og Abbeder i Tyskland, der hører til Riget, maa foregaa i din Nærværelse, uden Simoni og uden Vold, paa det at du, hvis der opstaar Strid mellem Parterne, efter Ærkebispens og hans Lydbispers Raad og Skøn, kan yde den værdigste Part Bifald og Hjælp. Den, der bliver valgt, skal af dig gratis modtage Regalierne ved Scepteret og gøre dig Fyldest deraf efter Retten. I de andre Dele af Kejserdømmet (ɔ: udenfor Tyskland) skal den indviede inden et halvt Aar af dig ved Scepteret modtage Regalierne og gøre dig Fyldest deraf efter Retten — herfra dog undtagen alt hvad der maatte tilhøre den romerske Kirke . . .“

Overenskomsten formel og ubestemt.

Naar de to Forsikringer ses under ét, bliver Meningen den, at i Tyskland skal Bisper og Abbeder vælges „kanonisk“, men i Kejserens (eller hans Repræsentants) Nærværelse; derefter overdrager Kejseren den valgte Regalierne (ved Scepteret) og endelig følger Indvielsen og Overrækkelsen af Ring og Krumstav (de kirkelige Embedssymboler). Udenfor Tyskland, ɔ: i den Del af Italien, hvor Kejseren havde Magten, og i Burgund — hvor Kejserens Magt var saare ringe —, skal Valget foregaa uden Kejseren og Vielsen gaa forud for den verdslige Investitur, der ikke behøver at foregaa før et halvt Aar efter. Disse nogenlunde klare Regler betød jo imidlertid ikke særdeles meget ud over Fastsættel-

sen af Formerne ved Valget. Alt kom an paa Udførelsen. Kejseren deltog jo stadig i Valget „for at han (hvis der ikke var Enighed) kunde hjælpe den værdigste Part". I dette ubestemte Udtryk laa alle de gamle Stridsspørgsmaal i Virkeligheden gemte, og kun Fremtidens kirkelige Udvikling kunde afgøre, hvorledes Bestemmelsen vilde virke.

Investiturforliget i England 1107.

Rundt om i Europa stilnede Investiturkampen af. Allerede før 1122 havde Pave Paschalis II 1107 sluttet et Konkordat med Kongen af England. Kong Henrik I gav Afkald paa Investitur med Ring og Krumstav men beholdt Retten til at kræve Lenshylding af Bispen for Regalierne — altsaa et lignende Forhold som i Tyskland. I de andre Dele af det romerske Europa gaar det højst forskelligt, eftersom den politiske og den kirkelige Organisations Styrke er hvert Sted. I Burgund, der stod under Kejseren og hvis Kirkeforhold derfor formelt ordnedes ved Wormserkonkordatet, blev Udviklingen i Virkeligheden ganske upaavirket deraf; Kejsermagten betød intet; de verdslige Stormænd var gennemgaaende dog for lidet mægtige til at kue Kirken; Bisperne blev derfor her uafhængige Territorialherrer. I Italien derimod havde Bylivet udviklet sig saa stærkt, at Bisperne, berøvede Kejserens Støtte, blev afhængige af Borgerskabet i Bispebyerne. I Frankrig er Forholdet yderst vekslende. Selve den franske *Konge* ophører fra Begyndelsen af 12. Aarh. med at udøve Investitur; Kirkens Krav til Formerne skete Fyldest, men i Virkeligheden vedblev Kongerne at have en betydelig Indflydelse. Kongens Omraade var jo imidlertid kun en ringe Del af Frankrig, og i de øvrige Dele er Feudalherrernes Forhold til Bispevalgene vekslende fra Sted til Sted og fra Tid til Tid.

Udviklingen i andre Lande.

Kirkens Fremgang.

Medens den egenlige Investiturstrids Afslutning saaledes væsenlig kun blev en Vaabenstilstand, der hvilede paa ret ubestemte, tildels tvetydige Overenskomster, hvis Fortolkning var et Magtspørgsmaal, og medens den verdslige Indflydelse paa Bispe- og Abbedvalg ogsaa i den følgende Tid gjorde sig gældende paa forskellig Maade efter Sted, Tid og Lejlighed, er der paa den anden Side ingen Tvivl om, at *Kirkens og Præsteskabets Stilling var bleven løftet* og fæstnet under selve Krisen, og at denne Udvikling fortsattes i 12. og 13. Aarh. Men dette skyldes ikke den storpolitiske Investiturstrid som saadan, men en *Folkestemning*, der atter til Forudsætning har det 10. og 11. Aarh.s Klosterreform med alle dens vidtforgrenede religiøse, sociale og økonomiske Virkninger, der erkendtes og paaskønnedes af alle Befolkningslag fra Fæstertrællen til Stormanden og ikke mindst af selve den kirkelige Stands egne Medlemmer. Dette forudsat, havde selvfølgelig den pavelige Centralisationspolitik, der, som vi har set, fra første Færd begunstigede Klosterreformen og Kongregationsdannelsen, og som navnlig fra Gregors Tid virkede med en stadig fastere og fuldkomnere Organisation, en overordenlig Betydning; den omspændte det kristne Vest- og Nordeuropa med dets Hundreder af indbyrdes stridende Smaastater og havde saa mangfoldige og mangeartede Virkemidler, at de verdslige Stormænd oftest i Længden maatte føje sig. De to Magter: den af de reformerede Klostre skabte Folkestemning og den romerske Organisation, gjorde saa at sige umærkelig den verdslige

Kirkevenlig Folkestemning grundet paa Klosterreformen.

Verdslig Indflydelse paa Bispevalget undergraves.

Indflydelse paa Investituren ringere og ringere. Den langsomme Omformning af Bispevalgmaaden, der foregaar i 12. og 13. Aarh., fører de Ideer til Sejr, som Kamppaverne kun halvt eller mindre end det havde virkeliggjort. Wormserkonkordatet selv afgjorde egenlig intet om selve Valgmaadens Enkeltheder, og dog var en virkelig Reform netop her nødvendig. Selv den hidtil for kanonisk gældende Valgmaade: at Bispen valgtes af Bispebyens Præsteskab og Lægfolk, var i sin Ubestemthed lidet heldig og gav Plads for Tilfældigheder og Luner, der ikke baadede Kirken; selv om Valget foregik „uden Simoni og uden Vold" var der, bortset fra at Kejsere, Fyrster og krigerske Stormænd kunde bruge mange Midler, der ikke udtrykkelig kunde stemples som Simoni eller Vold, Muligheder nok for ukirkelige Interessers Medvirken, idet Reglerne for *Valgbarhed* var overordenlig vage. Naar en uvidende og ukirkelig Mand af fornem Slægt, der lige havde faaet den første gejstlige Vielse, kunde vælges til Biskop, var det i og for sig temmelig ligegyldigt, om Valget foregik kanonisk. Saadanne Valg var meget hyppige og egenlig skadeligere for Kirken end selv de mest simonistiske, idet den Slags Bisper ofte saa at sige var købte paa Forhaand af verdslige Interesser. Men netop her virkede Reformaanden inde fra, paa en saadan Maade, at de verdslige Herrer egenlig ikke kunde gøre haandgribelig Modstand. Urban II forbød at vælge til Bisper saadanne Klerke, der ikke havde mindst en af de højere Præstegrader (Underdiakon, Diakon, Præst), og det bliver gældende Regel, at ingen kan naa op til de højere Grader uden at have gennemgaaet *alle* fire lavere Grader (*Ostiarius* ɔ: Dørvogter el. Sakristan, *Lector* ɔ: Oplæser af Bibelsteder ved Gudstjenesten, *Exorcista* ɔ: Djævlebesværger og *Akolut* ɔ: Præstens Medhjælper ved Messen og Nadveren) i bestemt Orden; yderligere føjes hertil, at Oprykning fra den ene Grad til den anden kun kan ske efter en bestemt Tids Forløb. Den hele Ordning minder paafaldende om Trinfølgen i den romerske Republiks Embedsværdigheder. De verdslige Herrer kunde vanskelig gøre Indsigelse imod disse Regler, der fremstilledes som henhørende under den indre kirkelige Disciplin, og dog virkede de i høj Grad følelig ud ad; en langvarig regelbunden Kirketjeneste i underordnede, herremæssig set ydmygende Stillinger var ikke tiltalende for en Krigersøn, der tidligere paa lempeligere Vilkaar kunde faa et Bispedømme, og i de fleste Tilfælde blev i hvert Fald den, der havde gennemgaaet alle Graderne, tilsidst oftest selv gennemtrængt af kirkelig Aand. Men man gik videre endnu. For Optagelse i Præsteskabet kræves visse Betingelser med Hensyn til Alder, Sæder, legemlige og aandelige Egenskaber og endelig til Byrd. Atter her er det den indrekirkelige Disciplin, der stiller sine Krav, men med vigtige Følger ud ad til. Den disciplinære Praksis bliver et langt virksommere Middel i Kampen for Præstecølibat end alle højtidelige Pavedekreter og Konciliebeslutninger, idet Kravene til Byrd bl. a. med stigende Vægt søgte at udelukke uægte fødte og Sønner af Præster. Præstebørn stempledes paa den Maade som ringere Væsener, og den Forbandelse, der hvilede over dem, virkede tilbage paa Præstefaderen og afskrækkede hans Embedsbrødre. Alle Uregelmæssigheder i den hie-

Valgbarheds-reglerne.

Bisperne skal gennemgaa alle Præstegrader i en vis Tid.

Ægte Byrd og andre Betingelser for at blive Præst.

rarkiske Organisation søgtes saaledes forebyggede, og i de fleste Tilfælde var det selve Paven, der afgjorde alle Spørgsmaal om Afvigelser.

Men jævnsides denne Udvikling af den kirkelige Disciplin, der indirekte virkede saa mægtig, gik ogsaa en ivrig Stræben efter at gøre selve *Fremgangsmaaden ved Valg af Bisper mere kirkelig.* Endnu i Begyndelsen af 12. Aarh. foregaar et virkelig kanonisk Valg paa den Maade, at Provinsens Bisper, Stiftets Abbeder, Bispebyens højere Præsteskab og endel Lægfolk navnlig Bispens Vasaller, Egnens Feudalherrer eller — i Tyskland — Repræsentanter for Konge eller Kejser sammenkaldes af Domkirkens „*Kapitel*", der leder Valget og stemmer først. Kapitlet bestaar af Bispens Medhjælpere: Domprovsten, Kantoren, Ærkediakonen, Forstanderen for Domskolen o. fl., der oprindelig havde levet i Fællesliv efter visse kirkelige (kanoniske) Regler (deraf Navnet *Canonici*, „Kanniker"), men som i 9.—11. Aarh. sædvanlig havde delt Kapitelgodset imellem sig, saa hver enkelt havde sit „Præbende". Disse Kanniker havde under sig en Skare af lavere Tjenestemænd (Kapellaner, Vikarer, Kordrenge, Regnskabsførere, Fogder o. s. v.) og øvede derigennem en stor Indflydelse paa Stiftets økonomiske Forvaltning, foruden at de var Bispens stadige Raadgivere og hans Medhjælpere i hans kirkelige Embede. I Løbet af 12. Aarh. vokser nu Kapitlets Indflydelse paa Valget af den ny Bisp overordenlig stærkt. Dets Ret til at stemme først udvides efterhaanden til *Eneret* til at stemme og vælge, og Lægmandselementet udelukkes. Laterankonciliet 1215 fastslaar officielt Domkapitlernes Eneret til at vælge Bisper — m. a. O. Bispevalget er ordnet aldeles tilsvarende til Pavevalget ved Kardinalerne. Selv om de verdslige Fyrsters og Stormænds Stadfæstelsesret og Lensherreret i og for sig ikke berøres af Bestemmelserne, er det klart, at den verdslige Indflydelse i det hele fik langt mindre at betyde nu end før; den valgte var valgt af et kirkeligt Kollegium og efter Omstændighederne ud fra rent kirkelige Hensyn. Reformen indefra virker atter her udadtil. Pavens Autoritet vokser umærkelig under alt dette. For Bispevalget har det den Betydning, at omtvistede Valg med stadig mere afgørende Virkning appelleredes til ham. Centralisationen gik saa vidt, at ogsaa Besættelsen af mindre Kirkeembeder, som Bispen eller den verdslige Stormand tidligere havde haft Raadighed over, bestemtes af Paven. Hen i 13. Aarh. udvides dette til, at Paven ligefrem forbeholder sig (reserverer) Udnævnelsesret til hele Grupper af Embeder, men da er de almindelige kirkelige Hensyn vegne for økonomiske; Retten udnyttes til Pengefordel for den romerske Kurie.

Bispevalget gøres mere kirkeligt.

Kapitlet.

Kapitlet faar Eneret til at vælge Bispen, som Kardinalerne Paven.

Den nye Valgordning fremmer Pavens Myndighed.

352. En Biskops Dragt. (Thomas Beckets Klædning, i Musæet i Sens.)

Klosterlivet, hvorfra den hele kirkelige Reformation havde sit Udspring, ud-

Klostrenes Vækst. foldede sig i 11.—13. Aarh. men særlig i 12. som aldrig nogen Sinde før (jfr. III, 272, Note). Det ærværdige Cluni, hvorfra Genfødelsen udgik, havde ved sin Kongregation skabt en ordnet Centralisation, der gjorde Klostrene til Tidens største religiøse og økonomiske Magt. Cluni selv og dets Kongregation voksede yderligere i disse Aarhundreder, men blev næsten stillet i Skygge af *Nye Ordener.* andre Klostre og Kongregationer, hvis Stiftere overbyder Cluni. I Italien grun-*Camaldulenser og Vallombroser.* des i 11. Aarh. to meget virksomme Munkeordener, *Camaldulensernes* — Italiens Cluniacensere, Pavedømmets ivrige Støtte — og *Vallombrosernes.* I Vallombrosernes Orden indførtes den senere andetsteds optagne Adskillelse mellem Munke, der var præstelærte og viede, og dem der ikke var det. En Munk af den første Slags kaldes *Pater* (Fader) og forretter Altertjeneste; de sidste kaldes *Fratere* (frater — Broder) eller Lægbrødre*); de kan ikke øve Altertjeneste men er dog at betragte som virkelige Munke, der særlig skal tage sig af verdslige Forretninger**).

I Tyskland øvede det før omtalte *Hirsau*-Kloster en vidtstrakt Virksomhed og blev Midtpunkt for en stor Kongregation. I Frankrig grundes 1086 det berømte *Chartreuse*-Kloster nær Grenoble og en halv Snes Aar senere det ikke mindre *Cistercienser og Præmonstratenser.* berømte *Cîteaux*-Kloster nær Dijon (Cistercienserne), Præmonstratensernes Kloster i *Prémontré* ved Laon (et Kannike-Kloster) og en Mængde andre. Om alle de nævnte gælder det, at de blev Midtpunkter for store Kongregationer, og at Kongregationernes Klostre ikke blot fandtes i Moderklostrets Hjemland, men i alle den romerske Kirkeordnings Lande. Cistercienser-Ordenen omfattede saaledes o. 1200 henved to Tusind Klostre i Frankrig, Tyskland, Skandinavien, Spanien, Italien og Ungarn, og fra den udgik flere Ridderordner som Calatrava- og Alcantara-Ordenen i Spanien. Skønt Cluni og dets Kongregation stadig nød stor Yndest og øgede sine Rigdomme, traadte dog Cistercienser-Ordenen i 12. Aarh. i Forgrunden i Folkenes Bevidsthed og naaede større international Udbredelse. Moderklosteret i Cîteaux vedblev at være Ordenens politiske Midtpunkt, *Bernhard af Clairvaux.* men dets Ry fordunkledes af Datterklostret *Clairvaux* i Burgund, der 1115 grundedes af *Bernhard* — i en øde og usund Sumpegn, som ved Munkenes Arbejde hurtig blev sund og frugtbar og fik Navnet Clara vallis („den lyse Dal"). I en Menneskealder var Abbeden i Clairvaux Europas altid urolige Samvittighed. Snart i en sværmerisk Mystiks Vold, snart staalkold rettroende, nøgtern og praktisk satte han Fyrster og Folk i Fart mod fjerne og fantastiske Maal (2. Korstog) eller virkede som Voldgiftsdommer mellem stridende Stormænd, Raadgiver for Paver, Trosdommer over religionsfarlige Tænkere som Abælard. I 1173, 20 Aar efter sin Død blev han af Pave Alexander III kanoniseret; hans Navn blev Ordenens største, og i Frankrig blev det almindeligt at kalde Cisterciensermunke Bernhardinere.

De fleste nye Klosterordener, der grundedes, søgte en Slags Tilværelsesret i en eller anden for hver Orden ejendommelig Ændring i de clunistiske Ordens-

*) *Læg*, Tysk *lai*, Fransk *laïque*, Lat. *laicus*, af det græske *laos*, „Folk", i Modsætning til Præstestanden, den aandelige „gejstlige" Stand; Betydningen „ulærd" hidrører fra, at i Middelalderen Gejstligheden alene var boglærd.

**) Forskellige fra Lægbrødre og -søstre, der har aflagt Klosterløfterne, er de saakaldte *conversi* d: de der har vendt sig (til at tjene Gud); de har kun aflagt Lydighedsløfte og staar i et løsere Forhold til Klostret.

regler, i Almindelighed i asketisk Retning; men Benedikts Regler var stadig Grundlaget, og den hele Klosterorganisation blev væsenlig uforandret. Undertiden træder en vis Skinsyge frem mellem de forskellige Ordener, men der mangler ikke Udtryk for Samfølelsens Glæde over Fællesskabet i Stræben og over de gode Virkninger, religiøse som sociale og økonomiske. Kort men alsidig er denne Glæde udtrykt af Bernhards Ven Skolastikeren og Mystikeren Hugo af Sankt Viktor: *Klostrenes Kappestrid og Samarbejde.*

„Overalt hvor vi ser hen, finder vi Munke og Kanniker, Chartreuser, Præmonstratensere, Cisterciensere, Eremiter og Anakoreter, snart boende alene, snart i Fællesskab paa Ødemarker, i Skove, paa Heder. I forhen folketomme Egne ser vi deres Dyder lyse; de forhen øde Steder smykkes nu af deres Retfærd, deres fromme Vandel, deres gode Eksempel, deres Tavshed og deres Tale, deres Askese og deres Arbejde, deres Kyskhed, deres Tarvelighed i Klædedragt, deres Slid og Møje, deres haarde Leje, deres Nattevaagen, deres skønne Sange, deres rigelige Almisser, deres velvillige Gæstfrihed, kort sagt ved Udøvelse af alle gode Gerninger". Og Bernhard selv udbryder en Gang midt i en Prædiken: „Klostret er et Paradis. Hvor skønt at leve et fuldkomment Liv i Fællesskab i det samme Hus! En græder over sine Synder, en anden priser Herren; én er optaget af at hjælpe sine Brødre, en anden af at undervise; én beder, en anden læser; én er opfyldt af Medfølelse med Synderen, en anden helt optaget af at straffe Synden; én fortæres af Kærlighedens Glød, en anden lever i stille, dyb Ydmyghed; én er optaget af praktisk, udadvendt Syssel, en anden hengiver sig helt til det beskuende, indadvendte Liv. Her er intet mindre end Guds Hus og Himlens Port." *Glæde over Klosterlivet.*

Hugos Skildring omfatter næsten alle Sider af Klostrets Liv og Virksomhed; der er slet ingen Tvivl om, at Klosterorganisationen, navnlig i Frankrig, i 11.—13. Aarh. har overskygget alle andre Samfundsorganisationer, saaledes at Mænd som Bernhard og Hugo henrevne af sværmerisk Fremsyn og dog med praktisk og forstandig Vurdering af deres Tids og Fremtids Samfundsformer, der udenfor Klosterorganisationen ikke kunde synes dem synderlig holdbare eller værdifulde, kunde ane og forkynde en hele Samfundet omfattende „Klostersocialisme" som en nærliggende Mulighed. I Mængde strømmede jo Mænd og Kvinder — af Overklassen — til Klostrene. Krigeren og hans Hustru bestemte et eller flere af deres Børn til Klosterliv, mens de endnu laa i Vuggen. Yngre Sønner og ugifte Døtre, der ikke havde Jord og Gods nok til at leve et standsmæssigt Liv, indelukkede sig af egen Drift i Klostre. For et lille Stykke Jord eller en Pengesum — for ringe til deres Fornødenheder i det verdslige Liv, men under Klostrets kloge og samlede Administration mere end nok til at holde det skadesløs — fandt de i Klostret deres trygge daglige Brød og et næsten sikkert Tilflugtssted for Livet, og de undgik Kampen for Tilværelsen, den fri Konkurrence i det bølgende og utrygge Liv i Verden. Føj hertil Klosterlivets aandelige Glans, der tiltrak Tusinder af syndsangste Mennesker i alle Aldere, eller de overordnede Klosterembeders politiske Glans, der tiltrak Ærgerrigheder ved at love dem Adgang til Bispestillinger eller til selve den apostoliske Stol. Ogsaa de der blev i Verden, de rige og mægtige, de ubændige og kampglade blandt Overklassens Mennesker — de der gav Livet udenfor Klostrene dets urolige og voldsomme Præg — var paavirkede af den „offenlige Mening", *Drømme om Klostersocialisme.* *Klosterlivets Tiltrækning.* *De verdsliges Ærbødighed for Klostrene.*

som Kloster- og Kirkereformationen langsomt havde skabt. Ogsaa for dem var Klostrene hellige Steder, som de ikke forgreb sig paa med samme Lethed som paa deres Standsfællers og Undergivnes Liv og Gods. Ogsaa for dem var det hellige Liv i Klostrene af Værdi, en Borgen for Guds Naade, et Værn mod hans Vrede. Uden selv at gaa i Kloster gav de deres passende Skærv til Klosterlivets og Klostervirksomhedens Opretholdelse. Selv som oftest uden Forstand paa at organisere social Velgørenhed mod Ofrene for deres egen Tøjleløshed, erkendte de til en vis Grad deres Skyldighed og udredede den for Himlens og Helvedes Skyld i Penge og Jordegods. Klostrenes Ledere var nu som før i langt mindre Grad, end Tidens religiøse Litteratur synes at lade formode, udelukkende Helgener og Asketer. De ledede med Dygtighed en uhyre Administration. Naar en stor Del Klostre — som Hugo af St. Viktor antyder — anlagdes paa øde Steder, var Hensigten vel nok tildels den at skabe et uforstyrret og roligt Tilflugtssted for Munkene; men disse øde Marker, Sumpe, Dale, Bjergegne og Skove opdyrkes; vel ledet, flittigt Munkearbejde fremtryller overalt nye Virksomheder. Selv Tidens ivrigste Asketer udtrykker en sund og dyb naturlig Glæde over Naturens Skønhed og Frodighedens Velsignelse.

Klostrenes social-økonomiske Virksomhed.

Naturglæde.

Den hellige Bruno, Grundlæggeren af Chartreuseklostret, skriver, mens han som Eneboer lever et Sted i Kalabrien, til en Ven: „Hvorledes skal jeg finde Ord til at skildre det henrivende Sted, hvor jeg bor, og hvis Luft og Vejrlig er saa dejligt. Denne brede Slette, der strækker sig helt ind mellem Bjergene, disse grønne Enge, de blomsterklædte Græsgange . . Overalt i Synskresen langlige Høje, hvis Toppe harmonisk gaar over i Horisonten. Dybe, stille Dale med rislende Bække og kølige Kilder. Frugtbare, veldyrkede Haver, alle Slags Træer. Intet mangler her, men hvorledes skal jeg gøre dig al denne Skønhed forstaaelig . .“ Saa griber han sig selv i en vis Ængstelse over altfor uforbeholden Livsglæde: „Jeg vil ikke fortsætte. Den forstandige har andre Glæder, der er nyttigere og kærere, fordi de er guddommelige. Hine tjener kun til at oplive Sjæl og Legem, naar de, svage som de er, er udmattede af Spægelse og aandelig Anspændelse. Buen kan ikke altid være spændt, saa vilde den blive mindre god at bruge. Kun de, der af Erfaring kender de øde Steders dybe Stilhed, kan vide, hvilken Nytte og Glæde de giver“. Man forstaar da ogsaa, at de fleste af Tidens Klostre er anlagte med hvad man nu vilde kalde dyb Sans for Naturens Skønhed.

Jo flere Klostre der rejstes, jo flere der af de forskelligste Grunde søgte Ly for Verden i dem, jo større Midler hele Klosterorganisationen fik at raade over, des mere „verdsligt“ maatte nødvendigvis Klosterlivet blive. Den gennemførte Askese var naturnødvendig Undtagelsen. Den kan præge et nyt Kloster, der er i Opposition til andre Klostre, eller den hele Klosterverden i en Kamp- og Gennembrudstid. Men naar Klostrene bliver Tidens stærkeste Samfundsmagt og naar Hundredtusinder lever deres Liv derinde, følger nødvendig noget af „Verden“ med. Hos Tidens litterære Asketer kommer megen Bitterhed frem over *Klosterlivets „Verdsliggørelse“*. Og den asketisk-religiøse Bitterhed er mere højrøstet end Dokumenternes stille Tale om velgørende Samfundsvirke i utallige Enkelttilfælde og om vældigt, uimodstaaeligt Samlings- og Ordningsarbejde i en opløst Tid. Først i 13. Aarh. kan der i det store og hele være Tale om, at Klostrene ikke længer gør Fyldest for de store Midler, de raader over.

Klostrenes Verdsliggørelse.

CITEAUX.

Efter Investiturstormene indtraadte for *Pavedømmet* noget roligere Tilstande. Dog ingenlunde Ro. Det var stadig udsat for hjemlige Baghold og Angreb, dels fra de romerske Stormænd, dels fra Borgerskabet. De tyske Konger vedblev at drive italiensk Politik, og deres Interesser rykkede allerede af den Grund Rom ind paa Livet. Og hertil kom saa Normannerstaterne i Syditalien, der, navnlig efter at Roger II havde samlet dem — Sicilien, Apulien, Kalabrien, Capua, — betød lige saa meget som hele Tyskland. Paven havde flere Gange Grund til at ængstes for at blive klemt mellem Tyskernes og Normannernes Skjolde, saa meget mere som Folket i Rom og Pavestaten stadig var upaalideligt. De større norditalienske Byer udviklede sig mere og mere til verdslige Republikker, hvis velhavende og selvfølende Borgerstand efter ikke ringe Evne indskrænkede Bispernes og Kejserfogdernes Myndighed. Denne borgerlige Selvhævdelse smittede ogsaa *Romerne,* skønt Rom — uden Industri og Handel — stod helt udenfor det øvrige italienske Byliv. Romerne levede af deres By, af dens Ry, dens Historie, dens Relikvier, af Paven og Kurien, af den stadige Strøm af Tilrejsende, bodfærdige Syndere, Pilgrimme, Ansøgere, Procesførende, Prælater i alle Slags Ærind. Hver eneste Borger i Rom var økonomisk interesseret i Fremmedbesøget; man skulde da vente, at Pavedømmets Magt og Storhed maatte være saa at sige et alt andet overskyggende kommunalt, borgerligt Anliggende, der krævede de varsomste Hensyn. Ikke desmindre lod de kortsynede Romere sig rive med af de borgerlige Selvhævdelses-Idéer, der voksede saa naturlig og frodig frem i de norditalienske Handelsbyer. Romerne vilde ogsaa være Herrer i deres By, gøre den til en Slags verdslig Republik som Oldtidens Rom. I de gamle Pilgrimsvejvisere hedder det f. Eks. om Kapitolium, „at det kaldes saaledes, fordi det i gamle Dage var Verdens Hoved *(caput);* dér sad Konsulerne og Senatorerne og styrede Verden; dér var der et Slot, som straalede af Guld og Ædelstene". I 1140erne indrettede Romerne da et „Senat", et Byraad paa Kapitolium, der vilde tage Magten fra Paven og raade over Kejserkronen. Dette borgerlige Røre fik Fart, da i 1145 en asketisk Sværmer, *Arnold af Brescia,* kom til Byen. Han, Discipel af Abælard og som sin Mester kætterstemplet og forfulgt af den mægtige Bernhard af Clairvaux, var fuld af Forargelse over Kirkens Magtstilling, Rigdom og „Verdslighed" og prædikede apostolisk Fattigdom og Ydmyghed, men han var tillige fantastisk grebet af Roms verdenshistoriske Traditioner. En Mand med disse Idéer, som han forkyndte med lidenskabelig Veltalenhed, var som skabt til at blive det romerske Smaaborgerrøres Profet og Tribun. Rom og „Romerfolket" var al Magts Kilde. Rom tilkom det at vælge Kejseren, der skulde være Herre over al verdslig Magt og Gods, medens Paven alene var Sjælenes Herre. To Paver bød han og hans Parti Trods og indbød Kong *Frederik* af Tyskland til at komme og paa Kapitol modtage Kejerkronen af det romerske Senat. 1154 fik Arnold og hans Senat imidlertid i Pave *Hadrian IV,* den eneste Englænder, der har været Pave, en energisk Modstander. Han lyste Interdikt over Rom og tvang den til Underkastelse, fordi han derved overskar Byens Livsaarer. Medens Arnold maatte fly, kom Frederik 1155 til Byen og viste Borgerpartiet den haanligste Ringe-

Pavedømmet efter Investiturstriden.

Fare fra Syditalien.

Romerne og deres By.

Det romerske Senat.

Arnold af Brescia i Rom 1145.

Hadrian IV (1154—59).

Arnold af Brescia hænrettes.

agt, men modtog Kejserkronen af Paven. Arnold blev kort efter fanget, hængt og brændt, og hans Aske strøet i Tiberen, „for at", siger den samtidige tyske Historieskriver, Bisp Otto af Freisingen, „den ikke skulde blive Genstand for den taabelige Pøbels Dyrkelse". Borgerregimentet var forbi; saa vidt havde Kejser og Pave kunnet enes; men de to kraftige Personligheder havde hver for sig Myndighedskrav, der greb ind i hinanden. Allerede ved deres første Møde mærkedes Stejlheden. Frederik vilde ikke holde Pavens Hest, som Skik var, og Hadrian vilde ikke give Kongen Fredskys. Først efter en hel Dags Forhandlinger skete disse Former Fyldest; men dermed var Skinsygen ikke fjernet. Da Kejser Frederik i 1157 holdt Rigsdag i Besançon, mødte Pavens Kansler, Kardinal Orlando Bandinelli, med et Pavebrev, hvori det hedder: „Husk paa, at den romerske Kirke har hævet dig til Storhedens Tinde ved at give dig Kejserværdigheden", og hvori det med et tvetydigt Udtryk antydes, at Kejseren er Pavens Lensmand. Kardinalen var nær bleven hugget ned paa Stedet af Grev Otto af Wittelsbach. Det var Kejseren, der hindrede det, men han sagde rigtignok til Kardinalen: „Hvis vi ikke var i Kirken, skulde du faa at føle, hvor tunge de tyske Sværd er". Da Kardinal Orlando ved Hadrians Død 1159 blev valgt til Pave — han kaldte sig *Alexander III* —, brød Kejseren fuldstændig med Rom. Han opstillede en Modpave og sammenkaldte endog, i 1160, en Kirkeforsamling i Pavia, hvortil der dog naturligvis næsten kun mødte tyske Prælater. Dette højst revolutionære Skridt søgte Kejseren at retfærdiggøre i den Velkomsttale, han holdt til de tilstedeværende: „Jeg har Ret til at sammenkalde et Koncil, thi saaledes gjorde Konstantin, Theodosius, Justinian, Karl den Store og Otto". Pave Alexander var stævnet, men nægtede at møde. „Ingen kan dømme mig, thi jeg er alle Menneskers Dommer". Gamle Kejseridealer staar her overfor samtidsbaarne Pavekrav. Frederik, der kendte noget til Romerretten og som yndede de italienske Romerretskyndige, søgte — uden naturligvis at kende Romerrettens Forudsætninger eller at have nogensomhelst Forestilling om romersk Statsstyrelse, men fortolkende de Brudstykker, han kendte, i tyskmiddelalderlig Aand, — at hævde Kongens Raadighed over Regalierne, baade overfor de italienske Byer og overfor Bisperne. Hans politiske Ideal var Karl den Store, hvem han i 1165 fik Alexanders Modpave til at kanonisere; Aachen kaldes i samtidige Diplomer „Rigets Hovedstad, den hellige By". At gøre denne romantiske Anakronisme til Samtidsvirkelighed var umuligt. Romerkirkens monarkiske Centralisation bares oppe af Tidens stærkeste Kræfter rundt i Landene. Fik Frederik end Støtte af de fleste tyske Bisper, holdt saa at sige hele den øvrige kristne Verden sig til Pave Alexander. Da den banlyste Kejser efter Henrik Løves Frafald i 1176 tabte Slaget ved Legnano imod det norditalienske Byforbund, der støttedes af Paven, maatte han 1177 — 100 Aar efter Canossa — bede om Forsoning. I Markuskirken i Venedig modtog Alexander, omgivet af Kardinaler og Bisper, den bodfærdige Kejser. „Rørt af Guds Aand og med Tilsidesættelse af sin kejserlige Værdighed kastede Kejseren sig for Pavens Fødder", og en formel Udsoning fandt Sted. Men det var atter kun en Vaabenstilstand mellem Kejser og Pave. En virkelig Fred var umulig, saa længe Tysk-

Pave Hadrian og Frederik Barbarossa.

Alexander III (1159—81).

Brud mellem Paven og Kejseren.

Frederik taber Slaget ved Legnano 1176 og maa forsone sig med Paven.

lands Konger drev italiensk Politik, og det romerske Kejserdømme var utænkeligt uden en saadan. Eller saalænge Pavedømmet foruden sin universelle Karakter havde en territorial, og Omsorgen for *Patrimonium Petri* har uafbrudt optaget St. Peters Efterfølgere. Da derfor Kejser Frederik i 1186 fik sin ældste Søn, Henrik, Tysklands og Norditaliens fremtidige Herre, gift med det syditalienske Normannerriges Arving, Konstance, var Faren overhængende for, at Tysklands Konge skulde blive hele Italiens Herre. Naar Kampen ikke straks brød ud, laa det i, at der efter Alexander III.s Død 1181 fulgte en Række gamle, kort regerende Paver, der savnede Energi til at drive dristig og udholdende storpolitisk Diplomati. Hertil kom, at Efterretningen om Jerusalems Fald i 1187 følte som en forsmædelig Ulykke for Pavedømmet og for den kristne Verden, saaledes at da Kejseren i Foraaret 1188 paa „Jesu Kristi Rigsdag" i Mainz forkyndte sin Hensigt: at befri Jerusalem paany, vandt han derved saa stærk en Stilling ogsaa i den kirkelige Verden, at det vilde være højst ubetimeligt at rejse en Kirkekamp imod ham. *Henrik VI* blev saaledes efter Frederiks Død 1190 uden videre Modstand fra Pavedømmet — kejserkronet blev han 1191 — Italiens og Tysklands Herre og drømte Verdensmonarkiets gamle Drøm. Sin Broder Filip af Schwaben fik han gift med den byzantiske Kejser Isaks Datter og krævede paa hendes Vegne i 1195, da Isak blev afsat, Byzans som hendes Arverige; Kongen af Armenien og Kongen af Kypern erkendte ham som Lensherre. Et Korstog skulde dække og forsvare de store Planer, ved hvis Virkeliggørelse Middelhavet paany skulde blive et Indhav i Romerriget. Da styrtede den ufærdige Bygning sammen ved Henriks Død 1197. Styrtede sammen lige til Grunden. I Tyskland brød Anarki løs; mange stærke, bundne Kræfter blev fri. Henriks og Konstances toaarige Søn opholdt sig i Syditalien. Slægtens Tilhængere i Tyskland søgte at værne hans Fremtid ved at vælge hans Farbroder Filip af Schwaben til Konge, men Modstanderne valgte Henrik Løves Søn Otto. Det viste sig atter, at i den verdslige Verden var al Politik fra Dag til Dag, bygget paa Personligheden; Institutionerne manglede. Omvendt havde Kirkeorganisationen intet sat til af sin Fasthed ved en Række personlig svage Pavers slappe storpolitiske Holdning. Og netop i 1198 blev *Innocens III*, en ung, kraftig, kirkestolt Mand, 37 Aar gl., Pave, ivrig for til det yderste at udnytte Kirkeorganisationens vældige Magt rundt i Landene til endelig at skabe det fuldstændige kirkelige Verdensmonarki. I Tyskland tog han Parti for Otto, der lovede at overgive Paven de mathildeske Godser, Mellemitalien, Ravenna og Spoleto, og som 1209, kort efter at Filip var bleven myrdet, blev kejserkronet. Men et Kejserdømme i Frederiks eller Henrik VI.s Aand laa hans Tanke fjernt. Meget klart udtaler han i et Brev til Otto sin Mening om Pavedømmet og verdslige Herredømmer: „Pavedømmet behersker Kongedømmet. Dette har kun jordisk og legemlig Magt, hint himmelsk og aandelig. *Kongen hersker kun over særlige Kongeriger og enkelte Provinser. St. Peter behersker dem alle, thi han er Verdens Herres Stedfortræder*". Otto, der kaldte sig „Kejser af Guds og Pavens Naade", var imidlertid ude af Stand til at opfylde sine Løfter, som han havde givet uden at raadspørge de tyske Fyrster. Innocens, hvem Kirkestatens Sikring laa stærkt

Kejseren faar sin Søn Henrik gift med Syditaliens Arving.

Henrik VI.s Stormagtsdrømme.

Henrik dør 1197, Anarki i Tyskland.

Innocens III (1198—1216).

Pavens Herskerkrav: det kirkelige Verdensmonarki.

paa Hjerte, gik da imod Otto. 1210 banlyste han ham. „Gud har en Gang sagt om sig selv: jeg angrer, at jeg skabte Mennesket", skrev han stolt til Forsvar for sin Handlemaade. Samtidig søgte han Filip Augusts Støtte mod Otto, der var forbunden med Englands Konge Johan. Men sit kraftigste Kampmiddel søgte han andetsteds. Konstance havde efter Henriks Død, truet af oprørske Bevægelser i Syditalien, søgt Pavens Hjælp og hyldet ham som Lensherre over sit Arveland, og da hun kort efter var død, havde Innocens opfyldt sin Lensherrepligt mod den 4aarige Frederik ved at optræde som hans Formynder og som Beskytter af hans Len. Naar han havde kronet Otto, stred dette ikke mod hans Formynderpligter, thi Tyskland og Kejserdømmet var ikke arveligt. I Tillid til sin Myndlings Hengivenhed og kirkelige Sindelag, lod han nu, 1212, Frederik drage til Tyskland, hvor adskillige Fyrster alt i Forvejen havde svoret ham Troskab. I Forbund med den franske Konge — der sejrede over Otto's og den engelske Konges Hær ved Bouvines 1214 — og støttet af Paven, var det ham let at vinde Magten. Otto tilbragte sine sidste Aar paa sine Godser og døde 1218. „Præstekongen", som Otto haanlig havde kaldt Frederik, opfyldte i fuldt Maal Pavens Krav og Ønsker. 1213 lovede han, at alle kirkelige Valg i Riget skulde være fri, og at alle Stridsspørgsmaal skulde appelleres til Rom samt anerkendte alle Pavens Landekrav i Mellemitalien. 1216 lovede han, at han, saasnart han var bleven kejserkronet (hvilket dog først skete 1220), vilde sende sin Søn Henrik til Sicilien som Konge under den romerske Kirkes Lenshøjhed, og at det syditalienske Kongerige ikke skulde blive forenet med „Riget". Saaledes syntes alt at ordne sig efter Pavens Ønske, og skønt Innocens' Efterfølgere i Frederik fandt en Mand, der i ingen Henseende svarede til de Tanker, hans Formynder havde troet at kunne nære om ham, havde Innocens dog Ret i at tro Kejserfaren for stedse fjernet.

Innocens og Syditalien.

Frederik II.s Fejelighed overfor Paven.

Der er næppe den Krog i det kristne Europa som Innocens III ikke naar hen til, ikke blot gennem Bisper og Ærkebisper, men direkte, ved sine Legater. Og fra alle Egne søger Prælaterne til Rom. Ærkebisperne kommer for at faa deres Valg bekræftet og hente *Palliet;* men ogsaa Ærkebispens Lydbisper maa fra 12. Aarh. personlig søge deres Valg bekræftet af Paven, der saaledes skyder Ærkebispen tilside. Bisperne kalder sig nu oftest Bisper af Guds og den hellige apostoliske og romerske Stols Naade. Den pavelige Kurie griber mere og mere ind i stedlige Forhold; et omhyggeligt Sportelsystem gør hver eneste Kancellihandling til en Indtægt; intet er gratis i Rom; Abbeder og Bisper og en Mængde ringere kirkelige Embedsmænd betaler for den pavelige Bekræftelse, og Betalingen retter sig tildels efter Embedets Indtægter. Men ved Siden af dette regelmæssige Sportelsystem, der ganske naturlig udvides med Centralisationen, har Pavestolen en Række andre Indtægter af en noget mere usikker Karakter men til

Innocens' Virksomhed rundt om i Europa.

Paven skyder Ærkebisperne tilside.

Pavestolens øgede Indtægter.

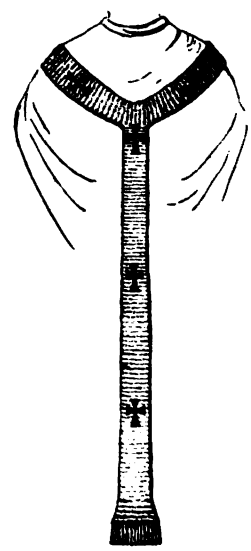

353. Bispe-Pallium.
Vævet af Ulden af hellige Lam i Rom.

Gengæld, naar de kommer ind, meget betydelige. Kort før Innocens' Tid udarbejdede en romersk Præst — den senere Pave Honorius III — en Fortegnelse over alle Romerkirkens gamle og nye Jordegodser, Privilegier og Indtægter af alle Slags, bygget paa gamle og nyere, falske og ægte Dokumenter. Af yderste Evne søgte Innocens og de følgende Paver at udnytte disse tildels misforstaaede eller falske Arkivsager. Peterspenge o. l. indbragte meget. Adskillige Fyrster og Konger tager formelig deres Lande til Len af Pavestolen og betaler aarlige Afgifter, saaledes Kongen af Aragonien og Kongen af England. Denne Art Indtægter er dog usikre og forbigaaende, men selv dette forudsat er Pavestolens Indtægter langt større end nogen Konges eller Kejsers og tillader virkningsfuld Indgriben overalt. Egenlig Velgørenhed lagde næppe Beslag paa meget — den maatte sædvanlig overlades Bisper og Klostre paa hvert enkelt Sted — med Undtagelse af hvad der medgik til selve Rom og Kirkestaten. Hovedsagen var, at Paven i alle Egne af Kristenheden kunde underholde et virksomt Diplomati, især ved Legaterne, og derigennem til en vis Grad virkeliggøre „Kristi Statholders" Krav paa at være alle stedlige Fyrsters fælles Overherre. Allerede Gregor VII havde sammenlignet Forholdet mellem verdslig Fyrstemagt og Pavens aandelige Magt med Forholdet mellem Maane og Sol. Maanen faar sit Lys, sin Magt, fra Solen, Fyrsterne er Pavens Lensmænd. Innocens — og senere Bonifacius VIII — tilegner sig Billedet. Enhver Fyrste, der sætter sig op mod Paven, forbryder sit „Len". Støttet af den Autoritet, Kirke og Kloster har vundet rundt om, kan Paven i Almindelighed regne paa, at Banlysning over den stridige vil være tilstrækkelig virksom; men virker den ikke, er *Interdiktet* det yderste Middel. Ved dette rammes ikke blot den skyldige Fyrste men ogsaa hans Land og Folk. Den regelmæssige Gudstjeneste ophører, de kirkelige Handlinger indstilles (dog med visse Undtagelser saasom Daab, Dødssakramente, stille Messe i Kirkerne). Interdiktet skulde tjene til at indprente Folket Fyrstens Synd, gøre Folket medinteresseret i hans Afstraffelse. Hvor og saa længe Kirkeorganisationen er stærk og Fyrstemagten svag, er Slaget virksomt, men dets Virkning er netop afhængigt af dette Forhold.

Fyrster som pavelige Lensmænd.

Paven Solen, Fyrsten Maanen.

Banlysning og Interdikt.

En særlig Udnyttelse af de kristne Fyrsters Vasalforhold til Kristus eller Kristi Stedfortræder søgte Innocens iværksat i Korstogsøjemed. Jerusalem var stadig i de Vantros Magt, og det var Kristi Vasallers Pligt i deres Herres Tjeneste at tilbageerobre hans Ejendom. Til alle Romerkirkens Lande sendte han Korstogslegater, opfordrede alle Præster til at give $^1/_{40}$ af deres Eje til Udrustning af Korsfarere, og til at opstille Bøsser i Kirkerne til Indsamling af Penge. Men Fyrsterne skuffer ham; de var optagne af deres Fejder og Krige. Kun i Frankrig lykkedes det en Præst ved Navn *Fulko* at vække noget Røre. 1199 fik han ved en Turnering endel Krigere til at tage Korset, men Toget endte i Konstantinopel. Det viste sig, at Pavens, Kirkens Magt over Feudalkrigerne glippede, naar de var i Hob. Det latinske Kejserdømme i Byzans tjente ikke Kirkens Interesse og uddybede yderligere Kløften mellem Østens og Vestens Kirke. I 1213 iværksatte Innocens en ny Korstogsagitation, der brugte de kraftigste Midler: den falske Profet, Dyret i Aabenbaringen maatte være sin Undergang nær; Dyrets Tal var 666 og det var netop 666 Aar siden Muhammed traadte frem; Toget vilde visselig lykkes og give mangefold Løn. Alle der meldte sig, selv den værste Ildgerningsmand, skulde modtages. Denne Gang syntes Paven at skulle faa Held med sig. Kong Johan af England, Andreas af Un-

Innocens' Korstogsiver.

Det „4." Korstog.

garn og Frederik II af Tyskland, alle tre Pavens „Vasaller", tog Korset, og paa det store Laterankoncil 1215 fastsloges Afrejsen til 1217. Men forinden døde baade Innocens og Kong Johan. 1217 drog Kong Andreas afsted i Spidsen for tyske og ungarske Krigere; en fireaarig Krig i Syrien og Ægypten endte uden Resultater. Først 10 Aar senere var Frederik II færdig til at opfylde sit Løfte; han opnaaede, paa Trods af Paven i 1229 at vinde Jerusalem, der imidlertid 15 Aar senere atter tabtes, denne Gang for stedse. O.

Børne-korstog. 1212 skal et saakaldet *Børnekorstog*, iværksat af en fransk Hyrdedreng ved Navn Stefan, have fundet Sted med det Resultat, at nogle Tusind Drenge, Bønder og Kvinder, der var naaet til Marseille, gik ombord i nogle dér liggende sejlklare Skibe, hvis Skippere istedetfor at føre Korsfarerne til Syrien sejlede dem over til Ægypten og solgte dem som Slaver til Muhammedanerne. Hvorledes det nu end forholder sig med dette og et andet lignende Børnekorstog der omtales, er det sikkert nok, at Innocens med ihærdig Energi søgte at rejse Kristi Vasaller til Kamp mod Kristi Fjender. I 1212 fik han et sejrrigt

Spansk Korstog. Korstog istand mod Almohaderne i Spanien, der truede de kristne Riger. Højt oppe mod Nord skyndede han til krigersk Mission mod Prøjserne, mod Liverne, Kurerne,

Nordiske Korstog. Esterne. Nordiske Fyrster (som Valdemar II i Danmark) deltog i Kampene, men en særdeles virksom kirkelig Leder fandt Bevægelsen i Biskop Albert i Riga og en varig Hjælp i den 1204 af Paven stadfæstede Sværdridder-Orden. I Hjertet af det kristne Europa, i

Kætterforfølgelser. Sydfrankrig, var det Kættere, ikke Hedninger, der kaldte Korstogsforbandelsen over sig. Det rige, frugtbare Land laa de nordfranske Korsriddere og den franske Konge saa nær, at det hurtig viste sig umuligt for Paven at lede og tøjle den byttegriske Vildskab, da den én Gang var sluppen løs. Erfaringerne fra Togene mod Korsets Fjender i Orienten gentog sig ved Togene mod Hedninger og Kættere i Europa selv. Trods den vældige Vækst i Kirkens Myndighed rundt om i alle Romerkirkens Lande var det saare langt fra,

Riddermoral. at Kirkens etiske Krav var trængt ind i Riddernes Bevidsthed. Et enkelt af de franske Heltedigte, det ypperlige Digt om „*Raoul de Cambrai*", giver en mægtig gribende Illustration hertil. Digtets Begivenheder er foregaaet i 10. Aarh. og er ogsaa da bleven digterisk skildrede, men saaledes som vi kender Digtet, er det udformet i Korstogstiden; det er blevet rigere og udførligere, men dets Grundstof er ikke væsentlig ændret. Her fortælles da om Helten Raoul, om en Mængde blodige og troløse Handlinger, Overfald paa Byer og Borge, Plyndring, Mord, Brand, Voldtægt; er Helten og hans Følge i Fart, spares heller ikke Kirker og Klostre; Raoul sætter sin Hest ind i Kirken, sin Seng foran Alteret, sin Spurvehøg paa Krucifikset, lader sine Knægte voldtage Nonnerne „thi min Fjendes Sønner elskede dette Kloster". Paa en hellig Langfredag har han paa den Maade plyndret og brændt en By med Nonnekloster og Kirke — men efter alt dette viger han, sulten og tørstig som han og hans Folk er, tilbage for at spise Kød; den Synd at bryde Fasten tør han ikke begaa.

Laterankonciliet 1215. I Aaret 1215 samledes i *Lateranet* i Rom en almindelig *Kirkeforsamling*. O. 400 Bisper, 60 Ærkebisper, deriblandt Patriarkerne i Jerusalem og Konstantinopel, 800 Abbeder og Priorer og en Mængde ringere Klerke deltog; der var Afsendinge fra Kongerne af Tyskland, Frankrig, England, Ungarn, Aragonien, Jerusalem, Kejseren i Konstantinopel. I Indbydelsesskrivelsen havde Innocens fremstillet Planen for Konciliets Arbejde. „To Ting ligger mig særlig paa Hjerte:

Store Planer. det hellige Lands Befrielse og den katolske Kirkes Forbedring . . . Konciliet skal udrydde Lasterne og øge Dyderne, raade Bod paa Uret, bedre Sæderne, udrydde Kætterierne, styrke Troen og stanse alt Troskævl, oprette Fred, værne Friheden, vinde Fyrster og Folk for det hellige Lands Sag". Sammenholdt med Tidens Begivenheder viser dette uhyre Program os paa den ene Side Kirkelederens store Tanker og høje Maal, men paa den anden Side en af Livet og Be-

givenhederne atter og atter modsagt Overtro paa Formler og Dekreter. Programmet udformedes i ikke mindre end 70 næsten alle kirkelige og verdslige Livsytringer omfattende nye Dekreter, der ovenikøbet vedtoges — om nogen Drøftelse var der saa at sige ikke Tale — i Løbet af 3 Dage. Konciliet var en eneste stor Triumf for den virksomme, storsindede Pave, og adskilligt af hvad der vedtoges blev ogsaa iværksat, saaledes Korstoget, hvis Forberedelse Innocens ivrig ledede, indtil Døden overraskede ham i 1216. Men alt hvad der tog Sigte paa Ændring i Livsførelsen, *Kirkens etiske Krav,* viste sig nu som tidligere kun lidet virksomt. Den reformerede Kirke havde vel naaet en ikke ringe Myndighed i Verden. Kloster- og Kirkegodsernes Millioner af Undergivne levede, under en forstandig Administration, tryggere end det 10. Aarh.s Jorddyrkere, og den kirkelige Administrations Eksempel virkede ogsaa paa de verdslige Herrer. Den kirkelige Kultus med dens mange udvortes Virkemidler havde efterhaanden præget mange af det verdslige Livs ydre Former. Den blodige Voldsmand kunde faste, gøre Bod, endog give Almisser og prøve paa at overholde Gudsfreden. En vis Selvbeherskelse var opbygget i Barbarsindene, i Virkeligheden et betydeligt menneskeligt og socialt Fremskridt. Men alt hvad der var opnaaet var kummerlig lidt i Sammenligning med de Krav, Kirkens Mænd førte frem og havde ført frem i Aarhundreder, Krav som Evangelium og Kirkefædre havde givet Udtryk og som udsprang af Forhold, der var 10.—13. Aarh. fuldstændig fremmede. Den nedarvede Lære var livsfjern og formelagtig, og Kirkens Talsmænd evnede ikke at gøre den levende, fordi de selv var Samtidsmennesker langt borte fra den evangeliske Moral, saaledes som den var formet og udtrykt af Mennesker, der havde i hvert Fald endel af den græsk-romerske sociale Kulturs Forudsætninger. Især gælder dette den *lavere Præstestand,* Landsbypræsterne, Kapellanerne, Vikarerne. Kun i ringe Grad var den store Reformbevægelse trængt ned til dem, og en Mængde Dokumenter fra 12. og 13. Aarh. vidner om deres Uvidenhed, deres Plumphed og deres usømmelige Vandel, der gav den satiriske Folkedigtning et ligesaa taknemligt som uudtømmeligt Stof.

Kirkens Indvirkning paa Livsførelsen ringe.

Livets ydre Former ændres noget.

Den lavere Præstestand.

En Visitatsbog fra o. 1250, hidrørende fra Ærkebispen i Rouen skildrer de nordfranske Landsbypræsters Liv saaledes (men Skildringen kan med uvæsenlige Ændringer passe ligesaa godt til andre Lande): Mange har en eller flere Friller, og deres Børn opdrages i selve Præstegaarden. Præsterne er hyppige Værtshusgæster; de drikker sig fulde, slaas, glemmer deres Præstekjole i Kroen eller paa andre og værre Steder; ikke sjælden finder Bønderne deres Præst døddrukken paa en Vej eller en Mark. Adskillige Præster holder ligefrem Smugkro, hvor deres Sognebørn sidder og drikker. De forstaar ikke den latinske Liturgi, kan ikke oversætte de Bibelstykker, de skal forklare, eller de Mønsterprædikener, der er udarbejdede netop til deres Brug. De kan ikke synge, og deres Ledelse af Gudstjenesten giver atter og atter Stof til Latter eller Forargelse.

Forargeligt Præsteliv.

— Hele dette Forhold hænger nøje sammen med den middelalderlige Kirkes Væsen. Dens Organisation var dens Styrke i en Tid, der ellers ikke kendte til Organisation, og den udrettede store Ting alene ved at ændre mange af de ydre Livsformer. Af Nødvendighed blev Organisationen ogsaa det første og det sidste, Reglernes Overholdelse alt, deres Overtrædelse strafværdigere end selv

Kirkens Styrke dens Organisation; Reglernes Overholdelse det vigtigste.

grove Synder. Om Inderliggørelse var der kun undtagelsesvis Tale. Nogen egenlig religiøs eller etisk Vækst lader sig næppe paavise i mere omfattende Krese før op i 13. Aarh. Præsterne udenfor Klostrene er ikke og kan heller ikke være deres Menigheders Lærere og Opdragere; deres Virksomhed indskrænker sig til Gudsdyrkelsen, og Gudsdyrkelsen er Ceremoniel. Menighedens Gudsdyrkelse holder sig da ogsaa væsenlig i de samme Former som 4—500 Aar tidligere og er i Hovedsagen Fetichisme. Relikvidyrkelsen snarere vokser end svækkes. Klostre og Kirker samler Relikvier med stadig frisk Iver og ophober forbavsende Mængder af dem.

Relikvidyrkelse.

Fra et Kloster i Nærheden af Vienne haves en Dagbogsfortegnelse over Relikvierhvervelser i Aarene 1181—1213, der oplyser følgende: Ved Klostrets Grundlæggelse fik Prioren nogle Relikvier af Moderklostrets Abbed. 1182 fortæller en Ven af Prioren denne, at der i et forladt og forfaldent Kapel findes et meget gammelt Relikviskrin fyldt af navnløse Relikvier. Prioren opsøger Kapellet og bortfører Skrinet. Samme Aar giver en Præst Klostret et Stykke af St. Thomas' Kjortel, en Sten fra den hellige Grav og en af de Sten, hvormed den hellige Stefan blev stenet. Prioren selv erhvervede paa en Rejse to Tænder af Profeten Amos, et Stykke af det sande Kors, nogle Knogler og Haar af den hellige Bernhard o. m. a. Klostrets Kældermester skaffede Relikvier af St. Peter, af Johannes Evangelist, af Patriarkerne Abraham, Isak og Jakob. Af andre Relikvier, hvis Oprindelse ikke er bogført, havde Klostret: nogle Stumper af Jomfru Marias Kjole, et Stykke af Krybben i Bethlehem, et Stykke af Jomfru Marias Sko, noget af den Røgelse, som Magerne havde med til Bethlehem, et Stykke af den Sten, hvorfra Jesus fór til Himmels, et Stykke af Maria Magdalenas Bodssærk, Haar og Tænder af forskellige Helgener og Martyrer o. m. a. Alle disse Ting erhvervedes i Løbet af 32 Aar og af et Kloster, der ikke var videre anseligt.

Den ringeste Landsbykirke havde en eller flere Relikvier, og hver enkelt Relikvi havde sine særlige Egenskaber. Om Relikviernes Ægthed var der sjælden Tvivl, og opstod der mellem to Præster eller to Abbeder Strid om, hvilken af to aldeles ensartede Relikvier der var den ægte, slog hver af Parterne sig til Ro med at det var hans. Man stjæler, røver, køber og tilbytter sig Relikvier af den mærkeligste Art, og Lokalpatriotismen er altid paa Vagt mod Mistænkeliggørelser og Tvivl. I Kirkens højeste Krese spores nu og da en vis Misstemning mod den frodige Relikviproduktion og den dertil knyttede Dyrkelse, saaledes paa Laterankonciliet 1215; prøvede en Prælat hist og her paa at gribe ind, mødtes han med afgjort Uvilje, undertiden med Haandgribeligheder. En særlig Fetichisme er knyttet til *Hostien,* der ofte stjæles i Kirkerne og bruges til de forskelligste Ting saasom til Helbredelse af Mennesker og Kvæg; en Kone lagde én i sin Bikube, der hærgedes af Bipest, en anden strøede Stumper af den paa sin Kaal for at beskytte den mod Kaalorm. Jertegn overbeviser Tvivlere om, at det viede Brød og Vin er Kristi Legeme og Blod; Hostien forvandles til en Kødskive, Vinen til Blod (særlig berømt blev Nadverjertegnet i Bolsena 1264, fremstillet bl. a. af Rafael: „Messen i B."). Det mirakuløse i Kristi Naadegave til Menneskene, der jævnlig havde været omstridt, betones stærkere og stærkere; Forvandlingslæren *(Transsubstantiationen)* sloges officielt fast paa Laterankonciliet 1215, og Kristi Legemsfest gøres officiel for hele den romerske

Modvilje mod Relikvierne.

Overtro paa Brødet i Nadveren.

Transsubstantiationen.

Kristenhed af Pave Urban IV i 1264. Det paabydes at knæle i Kirken under Messeofferet og paa Vej og Gade, naar Sakramentet føres forbi, og allerede i 12. Aarh. ophører Præsterne, for at undgaa at noget gaar til Spilde, at give Lægmænd Vinen.

I den store Reformbevægelse var der mange Elementer, som den sejrende Kirkeledelse ikke tog noget Hensyn til, mange Ideer der gik i Retning af religiøs Inderliggørelse og som ikke tilfredsstilledes af den stærke Kirkeorganisations Krav paa Disciplin, mange dunkle, instinktive Rørelser af uciviliseret Individualisme, af Almue-Ubændighed, der blindt gav sig Luner og Indfald i Vold. Der er noget af alt dette i de *Kætterbevægelser* indenfor den kristne Verden, der bryder frem med Styrke i 12. og 13. Aarh. Meget i dem er endnu uopklaret, mange navngivne Sekter lidet kendte ud over selve Navnet. I de Bevægelser, i hvilke der spores dybere og bevidste Personlighedskrav, dukker mange Tanker op igen, der var fødte og kommet til Orde i Oldkirkens Dage under Kulturforhold, der var uendelig meget rigere end de middelalderlige, Tanker der i 12. og 13. Aarh. ofte traadte frem i barnlig-barbariske Former efter Tidens Vilkaar, men som umiskendelig er prægede af en dybsindig Idealitet. Dette gælder saaledes den Bevægelse, der har faaet Navn efter Lyoner-Købmanden *Peter Valdez* („Valdez" vistnok — „fra Vaux", en Landsby nær Lyon). En Vens pludselige Død havde bragt hans Sind i Oprør; for at dulme sin Smerte og finde Ro gav han sig til at læse Biblen og forskellige Kirkefædre; et overvældende Indtryk gjorde Læsningen af Legenden om den hellige Alexius paa ham*). Han gav alt sit Eje bort, forlod Hustru og Venner (1177) og begyndte at prædike for Folket. Alt det onde i Verden skyldtes Rigdommen og Yppigheden. Alt vilde blive godt igen, om det sande apostoliske Liv blev herskende, og dette apostoliske Liv bestod hovedsagelig i Fattigdom og i at vandre omkring og prædike. Forskrifterne hos Matthæus X, 7 ff. toges overordenlig bogstavelig; et Hovedpunkt i hans Lære var, at man ikke maatte bære Sko; Sekten kaldtes derfor ogsaa hyppig „Træskomændene" *(Sabatati)*. Peter selv havde ikke tænkt paa Brud med Kirken, men da han paa en Kirkeforsamling i Verona 1184 blev banlyst, synes han at være traadt i Forbindelse med andre mere revolutionære montanistiske Sekter (som *Petrobrusierne)*, der forkastede Børnedaab, Bønner for de døde, Billeddyrkelse, Messeoffer, kort sagt Kirkens væsenligste ydre Virkemidler og navnlig selve

Kætterbevægelser.

Valdenser.

*) Denne den skønneste af Middelalderens digteriske Forherligelser af umenneskelig Askese var meget læst baade paa Latin og i tidlige Bearbejdelser paa Folkesprogene. Alexius er Søn af fornemme kristelige Forældre i Rom. Han er trolovet med en fornem god og smuk kristen Pige. Paa selve Bryllupsdagen flygter han — fra sin Brud, som han elsker, fra sine gamle kærlige Forældre, som han elsker, — med fuld Bevidsthed om hvilken Sorg han volder dem alle. Han rejser til Lilleasien, til Byen Laodicea, hvor han lever som Tigger, ene optaget af Omsorgen for sin Sjæl. Hans Forældre sender betroede Folk, som kender ham, ud at søge efter ham. De kommer ogsaa til Laodicea. Alexius kender dem og finder en særlig opbyggelig Tilfredsstillelse i at modtage Almisser af dem — hans og hans Forældres Tjenere, medens de ikke falder paa i den pialtede og snavsede Tigger at genkende deres Herre. Efter 17 Aars Forløb vender han, stadig som Tigger, tilbage til Rom. Uden at give sig tilkende henvender han sig i sine Forældres Hus og faar af de to fromme Gamle Lov at leve i et snævert Rum under en Trappe. Daglig er han Vidne til deres Kummer, daglig ser han sin Brud, der aldrig har kunnet glemme ham. Selv taaler han med ydmyg Glæde, at Husets Tyende kaster snavset Linned og slaskens Affald ind over ham; han lever af de Almisser han faar, forlader kun sin Krog for at bede i Kirkerne, og hans Hellighedsry vokser daglig. Saa dør han. Da Liget skal føres bort, opdager man i den dødes Haand et Pergament. Paven kommer tilstede, man læser Pergamentet, der indeholder en Beskrivelse af Alexius' Liv lige fra hans Bryllupsdag. Alt Folket jubler over at have faaet en saa vidunderlig Helgen, medens Forældre og Brud har ondt ved at forvinde Sorgen og Smerten over hans fromme Haardhed.

Præsteembedets Funktioner. Valdensernes Hævdelse af, at enhver Kristen var Præst, at Ejendom og Krig var Synd, maatte bringe dem i Strid baade med Kirke og Fyrster, og hvor Sekten vandt Indgang (Frankrig, Norditalien, Tyskland, Polen, Bøhmen) maatte den lide meget. I Frankrig blev dens Stilling særlig udsat, da den sloges sammen med andre endnu mere revolutionære og kirkefjendske Sekter under det tilfældige Fællesnavn *Albigensere* (efter den sydfranske By Albi, hvor Kætterne ved Aar 1200 havde faaet Magten). Endel af de Lærdomme, der tillagdes disse Sekter, er formodenlig opstaaet uden fremmed Paavirkning og i naturlig Sammenhæng med den almindelige reformatoriske Bevægelse, medens andre sandsynligvis er optagne udefra og bragt i Forbindelse med de hjemmegjorte; navnlig synes landflygtige Bulgarer at have bragt paulikianske Idéer til Sydfrankrig; i 13. Aarh. er Bulgarer *(Bougres)* et almindeligt Skældsord for Kættere, Albigensere. Den navnlig fra Manikæere og Paulikianere kendte religiøse Dualisme, Modsætningen mellem det godes Gud og det ondes Gud, genfindes hos de fleste af Sekterne. Det gamle Testamente forkastedes som den onde Guds Aabenbaring, og selv det ny Testamente ansaas for delvis forfalsket. Sekterne kaldte sig selv *Katharer* ɔ: „de Rene" (deraf „Kætter"). Efter deres Lære var der to Slags Mennesker; den ene Slags har Del i Naaden og kan frelses, den anden ikke, en Art Prædestinationslære, der kunde svække den sædelige Ansvarsfølelse. Som Valdenserne skelnede man indenfor den første Art Mennesker mellem de „troende" og de „fuldkomne"; disse sidste modtog en Art aandelig Daab, der gjorde dem syndefri; ofte modtoges dette Sakrament først paa Dødslejet, og det var ikke ualmindeligt, at en Syg der, efter at være naaet op i de fuldkomnes Klasse ved Sakramentet, begyndte at komme sig igen, opfordredes til eller selv besluttede ikke at tage Næring til sig for ikke at blive helbredet. Troende og fuldkomne forkastede al saavel kirkelig som verdslig Autoritet og de bestaaende, af det ondes Princip prægede Samfundsformer saasom Ægteskab, Ejendom, hele den udvortes Kirke („Gud bor ikke i Huse byggede af Menneskehænder"; „hvor to eller tre er forsamlede i mit Navn, dér er Jeg midt iblandt"). Med Rette kunde Kirken hævde, at saadanne religiøse og sociale Grundsætninger var en Fornægtelse af hele det bestaaende saavel verdslige som kirkelige Samfunds Ret, og det er ogsaa sikkert, at Sekterne fik Tilhæng af mangfoldige Mennesker, der i Førernes Lærdomme fandt et bekvemt Forsvar for deres instinktive Uvilje mod at bøje sig under Samfundshensyn, under Vedtægter og Love. Kætterbevægelserne spores allerede i 11. Aarh. baade i Tyskland og Frankrig, men synes da spredte og ufarlige. Det er først i 12. Aarh. og kun i Sydfrankrig, at de fortættes og styrkes saaledes, at deres oprørske Frækhed spørges viden om.

Albigenser. *Katharer.* *Kætterne samfundsfjendske.*

I 1177 skriver Grev Raimond V af Toulouse til Cistercienserordenens Generalkapitel: „Kætteriet har bredt sig overalt. Det har bragt Tvedragt i Familierne . . . selv Præsterne er smittede deraf. Kirkerne staar tomme og forfalder. Jeg gør alt hvad jeg kan for at stanse denne Landeplage, men jeg føler, at mine Kræfter ikke magter Opgaven. Selv de fornemste Herrer i mit Land har ladet sig rive med, og Mængden følger deres Eksempel, saa jeg hverken vover eller evner at prøve paa at knuse Bevægelsen." En Mængde Rid-

dere, der ikke ansaa det for hensigtsmæssigt selv offenlig at bryde med Kirken, havde Kætterpræster paa deres Borge og lod deres Hustruer og Børn (helst Døtrene) gaa ind i Sekterne. Greven af Foix' Hustru var Valdenser, en af hans Søstre Kathar, en anden Valdenser, han selv en byttegrisk Voldsmand, der havde den Fordel af det hele Røre, at hverken hans egen Samvittighed eller hans Omgivelser hindrede ham i at røve saa meget Kloster- og Kirkegods, han kunde overkomme. En Dag drog han saaledes med et Følge af Krigere, Gøglere og Kvindfolk til et nærliggende Kloster, lukkede Abbeden og Munkene inde i Kirken, plyndrede Klostrets Forraadskamre og tilbragte med sit Følge Natten i Klostrets Sygehus; efter tre Dages Forløb jog han Munkene ud, nedbrød Klostret og brugte Sten og Tømmer derfra til at udvide og befæste sin egen Borg. Kirken i Urgel plyndrede han for hele dens Inventar, dens hellige Kar og dens Klokker og lod kun de nøgne Mure tilbage. I en anden Kirke lod han sine Folk drive Spas med Kirkeprydelserne. En af hans Væbnere satte sin Hjælm paa Hovedet af et legemsstort Krucifiks, bandt sit Skjold og sine Sporer paa det og angreb derpaa den saaledes rustede Statue med sin Lanse.

Greven af Foix' Kirkeplyndringer.

Som Greven af Foix handlede mange andre sydfranske Riddere, og naar saa tillige den øvrige Befolkning var ligegyldig eller fjendsk mod Kirker og Klostre, forstaar man de indtrængende Nødraab fra Egnens kirkelige Ledere og Pavernes (særlig Innocens') harmfulde Iver for at tilintetgøre den farlige Bevægelse. Formaninger, Disputationer, Banlysninger, intet af alt dette hjalp, og tilsidst greb Innocens da til det yderste Middel: den hellige Krig, Korstog mod Kætterne. Og medens de rettroende Krigere fra Nordfrankrig hærgede de rige Kætteregne, virkede Kirken selv ved *Inkvisitionen*. Endnu paa Laterankonciliet 1215, hvor det vedtoges at straffe Kætterne med Tab af alle borgerlige Rettigheder, Ejendomskonfiskation og i visse Tilfælde med livsvarigt Fængsel, fastholdtes det, at Kættersagerne skulde paadømmes af Bisperne eller deres Fuldmægtige. 1229 vedtog en Kirkeforsamling i Toulouse, at Bispen skulde vælge en Præst og to uberygtede Lægmænd i hvert Sogn til at efterspore og angive Kættere. Men denne Ordning viste sig snart uheldig, og kort efter overdrog Pave Gregor IX Dominikanerordenen hele Inkvisitionsvirksomheden, der nu fik nogenlunde faste Former. Inkvisitorernes Hverv var at opspore og forhøre mistænkte, men Domsmagten delte de med en Art Jury af Præster og Retskyndige, hvorhos Bispen altid skulde høres. Imod de sædvanlige kanoniske Procesregler var man her ikke pligtig at gøre den anklagede bekendt med, hvem der optraadte som Vidner — som Grund angaves, at Vidnerne ellers altid maatte frygte Familiehævn — og man tilstedte, ligeledes mod kanonisk Retspraksis, alle Slags Mennesker, Forbrydere, ja selv vantro, at vidne. Tortur kunde anvendes og blev trods pavelige Formaninger til Skaansomhed anvendt meget. Dødsstraf indførtes for Klerke og Tilbagefaldne, men Dommens Udførelse overlodes til de verdslige Myndigheder, der lod de dømte brænde og deres Gods konfiskere. De verdslige Stormænd blev herved interesserede i at faa saa mange som muligt brændt. Den middelalderlige Inkvisitions Rædsler maa derfor fuldt saa meget lægges Ridderskabet som Kirken til Last.

Inkvisitionen.

Medens Kætter-Ondet nogenlunde kunde lokaliseres og let erkendes og derfor ogsaa bekæmpes, var det langt vanskeligere at modvirke den snigende *Ligegyldighed*, der klages over i 12. og i 13. Aarh., hovedsagelig *i de lavere Klas-*

Religiøs Ligegyldighed i de lavere Klasser.

Reformen aristokratisk. *ser.* Kloster- og Kirkereformen i 11. og 12. Aarh. har et stærkt aristokratisk Præg. Kirkens Ledere viste ringe Interesse for den jorddyrkende Almues religiøse og sædelige Opdragelse, og hele den lavere Præstestand vedblev, som omtalt, at være vankundig. Selv Klosterledelsen var eller blev lidet virksom nedad og udad, mere optaget af Administration og indre Klosterinteresser end af udadvendt pædagogisk-religiøs Virksomhed. Og det Byliv, der voksede *Byerne.* frem i 12. og 13. Aarh., var en delvis ny Samfundsdannelse, der kun vanskelig indordnedes i de gamle Rammer. De store Klostre laa for en stor Del paa Landet, og kun i de største af de gamle Byer fandtes Bispekirker med tilstrækkelig talrigt og civiliseret Præsteskab. De øvrige Byers Opstaaen eller Vækst kom saa at sige bag paa de ledende, og det var her ofte smaat med *Tiggermunkene kommer frem.* Gudstjeneste og Sjælesorg. Her var en ny Arbejdsmark, som Kirkeledelsen ikke rolig kunde lade ligge brak, men som den dog savnede Midler til at opdyrke, indtil den fik Øje for *Tiggermunkenes* Brugbarhed. En spansk Kannik ved Navn *Dominicus.* *Dominicus* havde i en Aarrække — før den hellige Krig — prædiket og disputeret blandt de sydfranske Kættere. Modig, lærd, veltalende og taalmodig havde han her, oftest forgæves, stræbt, ved Ordets og Aandens Magt, at vinde de frafaldne tilbage og kun med Uvilje set Riddervaaben fortsætte Ordets Værk. Han fattede da den Plan at grunde en ny Orden for international baade ydre og in- *Dominikaner-Ordenen stadfæstes af Paven 1216.* dre Mission, samlede om sig Franskmænd, Spaniere, Provençalere, Englændere og Tyskere og fik 1216 af Pave Honorius III Stadfæstelse af sin Orden, hvis Medlemmer aflagde de sædvanlige Munkeløfter, medens de, paa Grund af deres Missionsopgave, ikke kunde leve et stille Klosterliv men tvertimod maatte færdes ude blandt Menneskene. „Gaa ud i den hele Verden og forkynd Evangeliet for al Skabningen", var Ordenens Løsen. Som Dominicus selv var en lærd Mand, lagde Ordenen i det hele Vægt paa Lærdom for at kunne disputere med Kættere og Vantro. Som omtalt fik Ordenen (en Tid efter Dominicus' Død, der indtraf 1221) overdraget Inkvisitionen, men dens Virksomhed indskrænkede sig langt fra hertil; dens Medlemmer havde Ret til overalt at prædike og skrifte — deraf Navnet „Prædikebrødrene". Dens hele Opgave er sindbilledlig udtrykt paa dens Vaabenskjold, hvorpaa ses en Hund med en brændende Fakkel i Munden. Ved et Ordspil blev *Dominicani* ɔ: Dominikanere, til *Domini canes*, ɔ: „Herrens Hunde", der skal værne „Faarene", Menigheden, mod Rævene eller Ulvene ɔ: Kætterne (sig. Billedet IV, 11); ved Faklen betegnes Sandhedens Forkyndelse ved Prædiken.

Frans af Assisi. Helt anderledes var *Franciskanernes* Oprindelse og første Udvikling. Stifterens Personlighed er vanskelig at faa Rede paa. En yppig Legendevækst, der groede frem allerede i hans egen Levetid, og som forsaavidt har historisk Værdi, som den viser os det Menneske, der levede i Folkenes Bevidsthed og virkede paa Samtiden, er næppe til at fjerne fra den i snævrere Forstand historiske Skikkelse. En elskelig Personlighed med en enfoldig, aaben Kærlighed til alt hvad der lever, hvis Livsværk var en utrættelig Forkyndelse og Efterlevelse af den Livsvisdom, der er udtrykt i Ordene: „Børnlille, elsker hverandre", saaledes stod *Franciscus* af Assisi allerede for sin Samtid, og saaledes er hans Billede

bevaret til en undrende og beundrende Eftertid. Først som Mand, 23 Aar gl., blev han vakt. Hans Forældre var velstillede Købmandsfolk i den umbriske By Assisi, og hans Ungdom gled hen paa sædvanlig Maade. Efter en haard Sygdom ændrede han sin Livsførelse og ofrede sig for Syge- og Fattigpleje, forlod sin fortørnede Fader og levede nogen Tid som Eneboer, indtil han som saa mange andre i Tiden overvældedes af Evangelieordene om Fattigdommens og Opofrelsens Salighed. Med nogle ligesindede gav han sig til at vandre rundt og prædike Evangeliet for hvem der blot vilde høre derpaa. Godtfolk saa' i Begyndelsen undrende og forarget paa disse hjemløse Landstrygere, men Frans' livsalige Væsen vandt flere og flere. Kirkens Ledere stillede sig en Tid kølig — den strenge Hævdelse af Ejendomsløsheden mindede jo stærkt om Valdensernes og andre Kætterier — men da Frans' Troskab mod den romerske Kirke var utvivlsom, støttede Paverne, Innocens og Honorius, Ordenens Udvikling. 1223 fik *Minoriterne*, „de smaa Brødre", Privilegium paa at prædike og skrifte overalt.

Franciskaner-Ordenen godkendes 1223.

354. Den hellige Frans siger sig løs fra sin Fader.
Faderen klager over hans ædle Godgørenhed; Sønnen tager da Klæderne af sig og giver dem til Faderen: saa har han kun Gud til Fader.
(Maleri af Giotto, Overkirken i Assisi.)

Dominicus havde i Begyndelsen ikke tænkt sig sin Orden som en Tiggermunke-Orden; det var Franciskanernes Eksempel, der blev afgørende for ham. Og det var da ogsaa det gennemførte *Fattigdomskrav*, Ordnernes Medlemmer stillede til sig selv, der blev afgørende for den første Tids overvældende Fremgang. Munkene aflagde de sædvanlige Løfter, men Fattigdomsløftet gjaldt ikke blot personligt og privat Eje; ogsaa Institutionen skulde være fattig og dens Medlemmer bogstavelig henviste til at skaffe sig Føde, Klæder og Husly ved Almisser. Og hvad Bolig angaar, saa var det ikke Meningen at grundlægge store, varige, kostbare Klostre, end sige med tilhørende Jordegods o. l. — hvad Udviklingen senere førte til — men at leje sig ind eller tigge sig Bolig eller benytte andre Ordeners Klostre og Kirker eller i fornødent Fald at bygge saa billig og nødtørftig som muligt. Netop Ordnernes rivende Udvikling og Yndest,

Ordenernes Fattigdom.

Fattigdomskravet maa opgives.

der meget hurtig sikrede dem Plads i næsten alle frommes Testamenter, nødvendiggjorde en til faste Boliger (der efter Tidens Forhold oftest forudsatte Jordegods) knyttet Organisation. Flere Gange i 13. Aarh. førte dette skæbnesvangre Organisationsspørgsmaal til Rivninger, navnlig indenfor Franciskanerne, mellem en strengere Retning, *Spiritualerne,* der holdt paa Fattigdomsløftet efter dets Ordlyd, og *Konventualerne,* der vilde tillade Ordenen som saadan at have Ejendom; men Kirkens Ledere holdt med de sidste, og baade Dominikanernes og Franciskanernes Organisation blev overordenlig stærkt centraliseret — hver under en Ordensgeneral i Rom og Provincialer for hvert Land. Saavel Dominicus som Franciscus fik indrettet Nonneordener; stor Udbredelse fik navnlig *Sancta Claras* Orden, grundet af Franciscus' Samtidige Clara af Assisi. Men af større Betydning var dog begge Ordeners saakaldte Tredje Ordener, *Tertiarierne,* atter her dog særlig de franciskanske Tertiarier, for fromme Lægfolk, Mænd og Kvinder, der uden at opgive deres Sysler i Verden — thi Frans fordømte hverken Ejendom eller Familieliv, der kun for Missionæren og Præsten var en skadelig Byrde — ønskede at følge de hellige Leveregler, saavidt det lod sig gøre, og derved faa Del i Ordenens aandelige Goder. Denne „indre Mission" var i og for sig ikke ny, men den blev nu meget mere omfattende end nogensinde tidligere, og Tiggermunkenes Virksomhed i det hele blev af en anden Art end de ældre Ordeners, for det første derved at de fortrinsvis slog sig ned i Byerne, men ogsaa derved at de i en hidtil ukendt Grad levede og virkede blandt Verdens Mennesker — ved Prædiken og Sjælesorg og ved Syge- og Fattigpleje. Deres Virksomhed var saa at sige til at tage og føle paa, og deres Yndest voksede med rivende Hast over hele den kristne Verden, hvilket vakte en ofte forbitret Skinsyge fra de gamle Ordeners Side og hos Præsterne, i hvis Næring Tiggermunkene greb følelig ind. Og skønt Prædiken (paa Modersmaalet) var deres Hovedopgave, lagde saavel Franciskanerne som navnlig Dominikanerne megen Vægt paa lærde Studier og Undervisning, hvilket atter gav Anledning til Rivninger med Domskoler og Universiteter. Overhovedet er meget af den Litteratur, der er bevaret fra 13. Aarh.s anden Halvdel, præget af en bitter og nidsk polemisk Stemning, der viser, at Tidens aandelige Ledere ikke formaar at underordne sig store fælles Maal, at de forskellige Grupper hver for sig har indrettet sig med Verden og værger deres Stilling baade mod Medbejlere og mod Angreb udefra.

Stríd mellem Spiritualer og Konventualer.

Organisationen.

Tertiarier.

Tiggermunkenes Virksomhed, særlig i Byerne og i Samliv med verdslige.

355. En Tiggermunk prædiker i fri Luft. (Efter Haandskrift i Britisk Mus.)

Prædiken Tiggermunkenes Hovedopgave.

Rivninger mellem Munkeordenerne.

DEN HELLIGE KRIG.

Rejseliv i Feudaltiden.

Skønt Livet i Feudaltiden paa Grund af de ringe Samfærdselsmidler, Faren ved at færdes udenfor det snævreste hjemlige Omraade, den ringe Almensans, skulde synes over-

ordenlig stedbundet, giver Tidens egne Skildringer os dog Indtryk af *Færdsel og Røre* i de herskende Klasser, ja selv blandt *Jorddyrkerne,* hvor stavnsbundne de end var og hvor meget de end savnede Vaaben og Vaabenøvelse til at overvinde Farerne paa Færden. Atter og atter brød de, enkelt- eller hobevis, Stavnsbaandet for at søge mindre haarde Kaar andetsteds. I Virkeligheden var det forholdsvis let at rømme; kun sjældent blev Rømningsmanden, én Gang ude over sit Herskabs Grænser, udleveret til sin Herre, thi der var ingen fælles Øvrighed over og intet Interessefællesskab imellem de forskellige Herskaber, og hvis han iøvrigt undgik de Farer, der truede enhver udenfor hans egne Enemærker, var det let nok at faa øde Jord at genopdyrke paa lempeligere Kaar end Hjemstavnens. Den *kirkelige* Stands *Mænd* færdedes i Embeds Medfør endel mere. Sognepræsten skal rejse til sin Biskop for at aflægge Beretning og modtage Vink, Raad og Bud. Bispen eller hans Stedfortrædere skal tilse Kirker og Præster, hjælpe, rette og straffe; og efterhaanden som Pavemagten vokser, bliver Romerrejser hyppige for alle Kirkens højere Embedsmænd. Abbeder og Priorer rejser til Kongregationsmøder og til Rom; Pavens Legater gennemkrysser store Dele af Europa. Alle længere Rejser var møjsommelige og vilde overhovedet ikke have været mulige uden Klostrenes Gæstfrihed. Og mellem Bedestederne var der Farer og Ulemper nok; selv om Kirkens Mænd i kirkeligt Ærind rejste mindre utrygt end andre — og Prælaterne havde tilmed væbnet Følge — var ingen sikker for Overfald af Røvere og Riddere, og kun selve det tilvante daglige Livs ru Barskhed forklarer, at Ulemperne ikke følte overvældende. *Krigerklassens* Mænd var de eneste, der egenlig var rejseføre. Ridderne var med deres Vaaben og Rustning overlegne overfor enhver Fare undtagen netop den, der truede fra deres egne Standsfæller, og de ringere Krigere var i hvert Fald ganske anderledes gunstig stillede end de fattige, kummerlig væbnede Jorddyrkere. Det er da ogsaa Krigerne, der færdes mest. Der er saa lidt, der binder dem til Hjemmet. Borgen rummer ikke mere Komfort end Nomadens Telt; Feudalkrigeren elsker Pragt og Smykker, som han iøvrigt sædvanlig giver sine Kvinder og sin Kirke, men Hygge og Bekvemmelighed er ham fremmede Begreber; det er først i 13. Aarh. han lærer at sætte Pris paa det. Hans Kvinder forestaar og passer de hjemlige Sysler, og selv Godsadministrationen kan ikke fængsle ham stadig. Hans Sportsinstinkter er de stærkeste og drager ham udad. Vasalforholdet kræver hyppige Rejser baade i Fred og Fejde. Fejde er det sædvanlige og naturlige, og ved Foraars- og Sommertid gennemkrysses alle Egne af Riddere og andre Krigere, der er paa Vej til og fra deres Lensherres Borg eller Hær. Og hvor Kirken, en stor Feudalherre, en Konge har evnet at indskrænke Fejderne, bryder Fejdelysten sig andre Baner, udenfor det fredede Omraade. Ingen Egn i Vesteuropa synes at have fostret saa forholdsvis mange omstrejfende Ridderrøvere som Normandiet, hvis dygtige Hertuger med haard og kraftig Haand søgte at tøjle Krigernes Lyst til at plyndre Landsbyer, røve fra Kirker og Klostre eller fejde indbyrdes. Normanniske Krigere, fredløse og forjagne fra Hjemmet eller af egen fri Vilje i Fejdefærd, træffes de forskelligste Steder, ofte fjernt fra Hjemlandet. Til de almindelige Aarsager til det hvileløse Fejdeliv kommer endelig den særlige, at Krigerklassen, som det synes, har været meget frugtbar. Der tales ofte om Riddere, der har mindst 10—12 Sønner, i flere eller færre Ægteskaber — Forskydning og Skilsmisse er hyppig – med flere eller færre Friller. Selv om endel sætter Livet til i Ynglingeaarene, og selv om endel kan anbringes i Kloster- og Kirkestillinger, er det ofte umuligt at skaffe Gods og Len til de øvrige. Hyppig fejder Brødre indbyrdes om Gods, men den bredeste Vej for Haab og Attraa fører ud ad; Verden ligger jo aaben for de vaabenføre.

Jorddyrkerne.

Kirkemænd.

Krigere.

Religiøsiteten gav nu hele denne Bevægelsestrang særegne Former. En stor Del af de vejfarende er Pilgrimme*), idet ogsaa de, der egenlig rejste i et helt

Pilgrimsrejser.

*) Ordet kommer af det latinske *peregrinus*, „fremmed, Udlænding", der i de romanske Sprog findes i Formerne *pellegrino* (Ital.), *pelegrin* (Provç.) *pèlerin* (Fransk), *peregrino* (Spansk) og ældre Dansk *Pelegrim, Peregrim,* i de forskellige germanske Sprog lignende Former. Ordet er først brugt om de fremmede, der valfartede til Rom,

andet Ærinde klædte sig i Pilgrimsdragt for at nyde godt af det iøvrigt meget mangelfulde Værn, som det hellige Formaal gav Pilgrimmen. Pilgrimsfærden er igen Udslag af *Helgen- og Relikvidyrkelsen,* der er det centrale i hele Religiøsiteten baade hos læg og Klerk. Enhver Landsbykirke, ethvert Kapel har eller skaffer sig Relikvier, og i Bispekirkerne i de større Byer og i Klostrene ophobes Mængder af højst forskellig Værdi. Lønnen, den troende vinder ved at besøge, bede ved og ofre til en saadan Helligdom, afhænger af, hvor mærkelig og dyrebar den er, ogsaa af hvor meget der ofres, af Vejens Længde og Færdens Møje. Medens Jorddyrkerne sædvanlig maa nøjes med, hvad der findes paa Stedet, kan Klerken og Krigeren søge længere bort. I England og Tyskland findes enkelte berømte Valfartssteder, i Frankrig flere, men i Rom er der, skønt Aarhundreders Eksport derfra har forsynet Tusinder af Kirker med Relikvier, stadig den største og værdifuldeste Ophobning. Dog, større Udbytte end selv Apostelgravene i Rom eller andetsteds lover Jesu Kristi egen Grav og den Jord, hvorpaa han og hans trofaste har færdedes. Selv de groveste Forbrydelser mod Gud og Kirken kan sones ved en Jerusalemsfærd. Men det er ganske vist i Reglen kun de rige, der paa den Maade kan løskøbe sig for deres Ugerninger; og de fleste, der drager til det hellige Land, er da ogsaa Krigere.

Helgen- og Relikvidyrkelsen fremmer Pilgrimsfærd.

Valfartssteder.

Rejser til Rom og Jerusalem.

Som vi har set søgte Kirkens Mænd og enkelte verdslige Stormænd at sætte Grænser for Krigernes Fejder, men uden større Held; dog lykkedes det, navnlig i Dele af Frankrig, til Tider at skaffe lidt Ro ved at lede de voldsomme Kræfter udad, mod Syden, mod Orienten. Syden havde altid draget Nordens Folk, og i 10. og 11. Aarh. er allerede den hellige Krig i fuld Gang i Europa — mod Muhammedanerne i Spanien og Italien, og i 12. og 13. Aarh. trænger Strømmen ind over Asien. — Allerede i den sidste Karolingertid opfordrer Paverne Frankrigs og Tysklands Folk til Kamp mod *Saracenerne.* „De, der falder i Kampen for Guds Kirke, faar deres Synder forladt og den evige Salighed", skrev Pave Johannes VIII paa Ludvig Stams Tid, og over denne Tekst blev der rig Lejlighed til at prædike videre i de følgende Aarhundreder. Saracenerne plyndrede jævnlig paa Provences og Italiens Kyster, besatte Pilgrimsveje til Rom, fangede Pilgrimme og aftvang dem Løsepenge. De kristne i *Spanien* klagede over deres Nød med at modstaa de vantro, og de vantro lagde forskellige indbringende Hindringer ivejen for de mange Kristne, der fra hele Vest- og Nordeuropa gjorde Pilgrimsfærd til St. Jakob i Compostella. Spanien og Sicilien interesserede Kirke og Folk mere end Syrien i 10. og 11. Aarh., og mange Krigere fra alle kristne Egne, dog særlig fra Frankrig, drager Syd paa, raadede, hidsede eller tvungne dertil af Kirken og ledede af deres egen Kamp- og Rovlyst. Undertiden hændte det ganske vist, at en kristen Kriger glemte det religiøse Formaal og solgte sit Sværd til en af de indbyrdes kæmpende spanske Emirer. Mangen én indrettede sig efter Evne og Forstand paa muhammedansk og førte et overdaadigt Liv for de Rigdomme, han havde vundet.

Kirken leder Fejdelysten mod Syden og Østerlandene.

Kampe mod Saracenerne.

Spanien.

Santiago.

Kristne Krigere i mavrisk Yppighed.

men senere om alle vejfarende i religiøst Ærinde. Pilgrim betyder altsaa egentlig en Fremmed, en Rejsende. I Ordet *Valfart* betyder *Val-* (Tysk *Wall-, wallen)* „vandre, rejse", altsaa samme Forhold som ved Pilgrim. Ordet *Pelerine* (om et Dame-Overstykke) betyder oprindelig en Pilgrimskappe.

Om en saadan fransk Baron fortæller en arabisk Krønikeskriver Ibn-Haiyan følgende: Han boede i en tidligere muhammedansk Høvdings Hus, klædte sig som Muhammedaner og tilbragte det meste af Tiden henslængt paa en Sofa, omgivet af unge fangne Kvinder. En Dag kom en rig jødisk Købmand for at handle med ham. Først viste Baronen ham med Stolthed sit Bytte fra Kampene, Guld og Sølv og Silke og Brokade; derpaa vinkede han til en af de unge Kvinder og bød hende paa slet Arabisk tage sin Lut og synge for den fremmede. Taarerne randt (fortæller Købmanden) ned ad hendes Kinder, men endelig begyndte hun da at synge noget „som hverken jeg eller, endnu mindre, den kristne forstod; men det besynderligste var, at under Sangen laa den kristne og drak bestandig og morede sig som om han forstod Sangen. Min Forbavselse var grænseløs, da jeg saa' den uhyre Mængde Kvinder og Rigdomme, disse Folk ejede."

Tilsvarende Fortællinger om Bytte og Vellevned bredtes ud over Frankrig og hidsede Riddernes kirkesignede Begær. Navnlig fra Burgund gaar der i Slutningen af 11. Aarh. en stadig Strøm af kristne Krigere til Spanien, anførte af Hertug Odo I eller af hans Baroner. Det var Cluni-Abbeden Hugo, der egenlig organiserede disse Tog. Cluni stod i livlig Forbindelse med de kristne Riger i Spanien, og de kristne Erobringer sydpaa skaffede Cluni-Kongregationen adskillige Godser og tillod Oprettelse af flere Priorater. Ogsaa franske Krigere fik Godser; en burgundisk Baron grundlagde 1095 Grevskabet (senere Kongeriget) Portugal.

Cluni og Spanien.

Medens den hellige Krig paa den pyrenæiske Halvø særlig varetoges af sydfranske Krigere, fik normanniske Krigere Afløb for deres Kraft i *Syditalien.*

Normannerne i Syditalien.

Mellem det berømte normanniske Saint-Michel-Kloster og samme Helgens Kirke paa Monte Gargano (nu Monte Calvo) i Apulien var der fra gammel Tid livligt Samkvem, og mange normanniske Krigere, der hjemme havde faaet indprentet Ærefrygt for St. Michael, opsøgte, navnlig paa Rejser til og fra det hellige Land, hans Helligdom i Apulien. 1016 kom en Hob normanniske Pilgrimme paa Tilbagevejen fra Syrien hertil og traf en fornem Longobarder, Melus, som af Byzantinerne var forjaget fra sin Fødeby Bari. Melus lovede dem Gods og Guld, hvis de vilde hjælpe ham mod Byzantinerne, og de drog da hjem for at hente flere af deres Landsmænd. Næste Aar kom ogsaa en stor Skare Normanner til Apulien; de kunde ganske vist ikke slaa Byzantinerne, men de blev i det herlige Land og hjalp Hertugen af Neapel mod Saracenerne. 1030 grundlagde de Byen Aversa, og flere og flere Krigere kom til. Fejder mellem Grækere, Italienere og Saracenere, mellem Feudalherrer, Stæder og Klostre gjorde Apulien og Kalabrien til en indbringende Tumleplads for de fejdevante fremmede. Samtidens Skildringer viser os en Række ridderlige Røverbander, som røver, myrder, brænder og skænder uden Skaansel, saa Normannernavnet blev hadet og frygtet som 200 Aar før i Frankrig. O. 1038 kom Tankred af Hautevilles Sønner (bl. a. Vilhelm Jernarm, Drogo, Humfred, *Robert Guiscard* (den Snedige), Roger) herned og hærgede alt hvad de orkede. Især udmærkede Robert sig. Han begyndte som almindelig Røver. Fra sit Smuthul i San Marcos Klipper overfaldt han de vejfarende eller gjorde hastige Strejftog ind i Landet og røvede Heste, Okser, Svin og Faar eller Mennesker, som pintes til at løskøbe sig. Efterhaanden udvidede han sin Virksomhed, vandt Borge og Landsbyer, tilsidst hele Landskaber. Brødrenes voksende Magt samlede Byzantinere, Longobarder og Paven imod dem, men Forbundet sprængtes snart igen, og Paven sluttede Forbund med Erobrerne. 1059 svor Robert Pave Nikolaus II Vasaltroskab og Paven forlenede ham med alt hvad han havde erobret og i Fremtiden monne erobre i Apulien, Kalabrien og Sicilien. Robert og hans yngre Broder Roger tog efterhaanden alt fra Byzantinerne (hvis sidste Stad, Bari, faldt 1071), fra Longobarderne (Salerno, Benevent) og fra Araberne (Sicilien, hvis sidste Fæstning overgav sig 1091).

St. Michael.

Melus drager Normanner til Syditalien.

Tankred af Hautevilles Sønner kommer o. 1038.

Robert Guiscards og Brødrenes voksende Magt.

Robert bliver Pavens Lensmand.

Robert og Roger tager Syditalien og Sicilien.

Normannerne var, her som hjemme, meget fromme Mænd, gavmilde mod Kirker og Klostre; i Forbund med Paven følte de sig som Kristi sande Stridsmænd mod Byzantinere og Arabere. Ogsaa i Gregor VII.s Kamp med Henrik IV støttede de Paven, om end ikke med urokkelig Troskab. Robert Guiscards Planer gik imidlertid videre end til Italien; han tænkte i dristig Alvor paa at vinde selve Byzans, men Døden stansede ham i 1085. Kejser Alexios' lærde Datter har i sin „Alexiade" tegnet et levende Billede af den normanniske Kriger: „Denne Robert var af uanselig Byrd, herskesyg, listig og tapper, en farlig Efterstræber af Stormænds Rigdom, *uimodstaaelig i at sætte sin Vilje igennem*, saa han altid naaede sit Maal. Han var højere af Vækst end de højeste, havde rødlig Lød, blondt Haar og lynende Øjne; hans Skikkelse var velskabt, baade hvor den skulde være

Robert Guiscards store Planer og Død (1085)

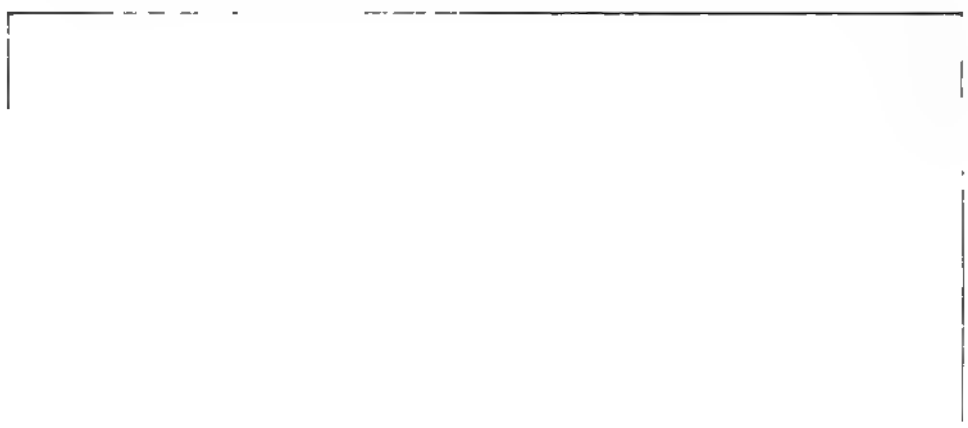

356. Castel del Monte Andria.
Bygget af Robert Guiscard og forskønnet af Frederik II. (Efter Venturi: Storia dell'Arte Italiana.)

bred og hvor den skulde være smal". Da hans Æt snart uddøde, arvede hans Broder Roger af Siciliens Søn, Roger II hele Syditalien med Sicilien og lod sig 1130 kalde Konge. Hans Søn og Sønnesøn regerede efter ham, men ved hans Datter Konstances Ægteskab med Henrik VI af Tyskland gik Normannerriget over til Frederik II af Hohenstaufen. Med enestaaende Kraft og Klogskab og med aaben Sans for byzantinske og arabiske Kulturværdier forstod de vilde Tankredsønners Efterkommere at skabe en velordnet Stat, en kraftig Kongemagt, et rigt Aandsliv (Lægeskolen i Salerno er den romerske Verdens ældste verdslige Højskole) i dette saa at sige improviserede Rige, hvor Grækere, Italienere, Jøder og Arabere levede fredelig Side om Side, med næsten fri Religionsøvelse.

Roger II Konge over Syditalien og Sicilien. Hans Datter ægter Henrik VI.

Den hellige Krig bunder i Feudalkrigernes ubændige Fejdelyst. Dens Retning udad er tildels bestemt af Klostrene og Kirken, men disse Magter virker gennem noget for Krigere og Klerke fælles: den Fromhed, der ytrer sig i Helgen- og Relikvidyrkelse og dermed i Stræben efter at erobre hellige Steder eller sikre Pilgrimsvejene til dem, endelig ogsaa i Troen paa, at Kampen imod de vantro

Den hellige Krigsudsprinder af Fejdelysten og Relikvidyrkelsen.

i sig selv lønnes med Syndsforladelse og Salighed. Den hellige Krig er derfor dels en Form for Pilgrimsfærd og dels en Form for Feudalfejde, vendt udad, mod det fjerne, mod de vantro, i Egne og under Forhold hvor der er Udsigt til at vinde Magt og Bytte. Den hellige Krig føres af det kristne Vesteuropas, mest dog af Frankrigs Krigere fra den Tid, da Kloster- og Kirkereformen, der har sin Rod i *Cluni* og dets væsenlig franske Kongregation, har givet Kloster og Kirke ny Myndighed i det verdslige Samfund. Vi har set den rettet mod de vantro i Spanien og Italien; Erobringen af England var ogsaa en Slags hellig Krig, som Normannerne førte under Pavens Velsignelse. Ridderne havde saaledes i 11. Aarh. begyndt at væbne sig til at kæmpe *i Flok* under Kirkens Banner — et Fremskridt fra den egenraadige Feudalisme, som ikke maa undervurderes. Sidst i 11. Aarh. rettes den mod endnu fjernere Maal.

De franske Krigere tyrigst i den hellige Krig.

Foran er fortalt om Seldjukernes Fremtrængen mod Vest og om den politiske Opløsning i det muhammedanske Asien (III, 464 ff.). Maaske var Seldjukerne (siden 1076) mere hensynsløse Herrer i Jerusalem end deres Forgængere, men det synes dog, som Jorsalfarernes Klager nok saa meget skyldes de mange Afgifter, der krævedes af dem, og de mange ærgerlige Hindringer, de mødte paa Vejen, netop fordi der var saa mange indbyrdes stridende Fyrster i Forasien, der hver for sig søgte Indtægt af Pilgrimmene, og som ikke kunde stanse de private Røverier, der nu, som da Historien om den barmhjertige Samaritan fortaltes, gjorde Vejene usikre. Forholdene her mindede nu noget om de hjemlige Feudalherrers Adfærd, men vakte ikke desmindre de samme Feudalherrers levende Forargelse. Det Patronat, Karl den Store grundede over de kristne i Jerusalem, havde naturligvis forlængst tabt sin Betydning, men i 1021 havde den byzantinske Kejser faaet en lignende Stilling dér som i sin Tid Kejser Karl. Dette Patronat var ikke helt velset af de romerske Kristne og maaske ikke altid helt upartisk, men det blev ogsaa mindre og mindre virksomt, efterhaanden som det byzantinske Herredømme trængtes tilbage (III, 465). Alle disse Ulemper følte des stærkere i Europa, som Jerusalemsrejserne tog til hen i 11. Aarh. Disse Fromhedsrejser foregik langt hyppigere, end man let tænker sig, naar man véd, at en Jorsalfærd fra Mellemeuropa normalt tog et Aarstid (den tyske Munk Lambert af Hersfeld, der har skildret sin Rejse i 1058—59, brugte nøjagtig et Aar). Men hvad hjalp nu Rejsebøgernes Anvisninger, som Pilgrimmene tidligere havde kunnet følge? Man begyndte da i Europa at organisere Masserejser med væbnet Værn; saaledes skal et tysk Pilgrimstog 1064 have talt o. 7000 Mand; her manglede kun selve den Hensigt at erobre det hellige Land, forat det allerede kunde kaldes et Korstog, og naturligvis har saadanne Masserejser vakt æggende Tanker hos mangen vesterlandsk Kriger, ikke mindst under Indtrykket af Syriens herlige Frodighed paa denne Tid. Men den samlende, ordnende, ildnende Tilskyndelse manglede — endnu.

Pilgrimsrejser til Palæstina.

Klager over Seldjukerne.

Pilgrimmene plyndres.

Jerusalemsrejserne tager til i 11. Aarh.

Væbnede Pilgrimstog.

Om man i Vesteuropa har haft nogen Forestilling om de politiske Forhold i Forasien er tvivlsomt men næppe sandsynligt. Kun i *Rom* samledes saa mange Traade fra alle Sider, at der var Mulighed for en Smule Overblik, og navnlig gav Pavens altid stærke Interesse for Byzans mange Indblik ogsaa i de mu-

Paveplaner om Korstog til Orienten.

hammedanske Forhold i Asien. Allerede Gregor VII antydede Planer om Kristentog mod de vantro i Orienten, men det blev ikke til mere end løse Antydninger. Under Urban II, en af Clunis Fostersønner, en født Franskmand, føjede Omstændighederne sig imidlertid saaledes, at det med ét blev Alvor med den hellige Krig mod Orientens vantro.

De kristne stanses i Spanien ved Zallaka 1086.

I 1086 stansedes de kristnes Fremgang i *Spanien* brat ved det store Nederlag ved Zallaka (III, 544). Nederlaget ramte ogsaa franske, særlig sydfranske Krigere; mange faldt, andre mistede Gods, atter andre Udsigten til at faa Gods. Hævntørst og Byttelyst æggede til fornyet Kamp mod de vantro. Og samtidig hørtes om de asiatiske vantros Ufærd mod de kristne, selve den gamle store Kristenby Antiokia var kort før faldet i deres Hænder. For Pave Urban stod den i Virkeligheden søndersplittede muhammedanske Verden fra Spanien til Syrien som en Enhed, og et stort Kristentog mod Syrien syntes ham bedst egnet til at svække de vantro. Da kom i 1095 den græske Kejsers Opfordring om Hjælp; det var ikke den, der fremkaldte det første „Korstog", men den gav vistnok i det givne Øjeblik Stødet til Handling. Omstændighederne var gunstige. De kristne Krigeres, navnlig de franskes Tanker var efterhaanden bleven drejede hen mod den hellige Krig, ogsaa, om det skulde være, mod Orienten, der forjættede Gods og rigt Bytte; mange af dem kendte af Selvsyn Lilleasien og Syrien, og de der kun havde hørt derom, havde i hvert Fald hørt mer end nok til, at deres Attraa æggedes. Og de var jo allerede komne i Vane med at flokkes under Kirkens Banner (Treuga- og Pax Dei-Pagterne i Sydfrankrig, sydfranske og normanniske Krigeres Kampe i Spanien og Italien, Englands Erobring). Det var da ogsaa særlig til Franskmændene, Paven henvendte sig, da han i Novbr. 1095 paa et *Kirkemøde i Clermont* lagde sin Plan offenlig frem.

Kejser Alexios beder om Hjælp 1095.

Pave Urban opfordrer til Korstog til det hellige Land. Clermont-Mødet Novbr. 1095.

Alt var i Forvejen ordnet; allerede paa Fastesynoden i Piacenza s. A. var Sagen bragt paa Bane, saa Kirkens og Klostrets Stormænd var underrettede. I Frankrig var den kirkelige Enhed forsaavidt ubrudt: ingen Modpave havde Indflydelse her; Investiturstriden var ikke bleven saa indgribende som i Tyskland, og endelig var her jo Cluni og dets mægtige Kongregation. Der samledes da ogsaa i Clermont 14 Ærkebisper, 250 Bisper og 400 Abbeder og Priorer foruden Tusinder af sydfranske Krigere. Ingen Kirke kunde rumme Mængden, og Paven holdt da sin store Tale under aaben Himmel. Talen er ikke bevaret, men af senere Beretninger kan det skønnes, at han har skildret Pilgrimmenes og de i Orienten bosatte kristnes Nød og de vantros Ondskab samt givet Mængdens Attraa et evangelisk Slagord: „Enhver skal fornægte sig selv og tage Korset". *Deus lo volt*, „Gud vil det!" lød her og under Korstoget som et ildnende Kampraab. De Tøjkors, der forud var lavede, og som Paven begyndte at uddele, slog ikke nær til, og en Mængde Klædningsstykker maatte skæres i Stykker til Kors, inden Efterspørgslen var tilfredsstillet. Efter Mødet udsendtes yderligere Rundskrivelser til Ærkebisper og Bisper med Ordre til at lade dem gaa videre til de verdslige Herrer. Opfordringen til Krig fulgtes af Løfter om Privilegier og om Syndsforladelse for dem, der „tog Korset". Enhver som maatte falde i Kampen, sikredes der Salighed, og Korskrigernes Hustruer, Børn og Gods stilledes under Kirkens Værn. Fra Paven udgik omhyggelige Forskrifter om Forberedelser, Samling og Veje at følge; alle skulde mødes i Konstantinopel, og til den græske Kejser sendte Urban et (bevaret) Brev om Resultaterne, om hvem der var Hovedførere og med Opfordring til at hjælpe Krigerne tilrette.

„Gud vil det."

Det er denne Pavens Overledelse, der gør det første Korstog mærkeligt og enestaaende i Tidens Historie; uden denne dygtige og anerkendte Myndigheds samlende og ordnende Virksomhed vilde det have været umuligt at samle de Krigermasser, der nu, foreløbig endrægtige, drog ud paa det lange Tog. En sydfransk Biskop, Adhemar, skulde som Pavens Legat følge Toget, men nogen taktisk Eneledelse blev der dog naturligvis ikke Tale om. Man kan skelne flere store Krigerhobe. Grev *Raimond af Toulouse,* ledsaget af Pavens Legat og fulgt af sydfranske Riddere drog til Konstantinopel ad Landvejen, gennem Lombardiet og Dalmatien. Hertugen af Lothringen, *Gotfred af Bouillon* (efter Navnet paa hans Hovedborg i Ardennerne, nær Sedan) med nordfranske og rhintyske Krigere drog gennem Tyskland og Ungarn. *Bohemund af Tarent,* Robert Guiscards Søn, og hans Fætter Tankred med italienske Normanner indskibede sig i Brindisi og drog derefter igennem Makedonien. Den franske Konges Broder (Kongen selv var banlyst) *Hugo af Vermandois,* Grev *Robert af Flandern* og Grev *Stefan af Blois* drog med franske Krigere omtrent samme Vej; Hertug *Robert af Normandiet,* der pantsatte sit Land til sin Broder Vilhelm II af England for at kunne gøre Toget med, sluttede sig til denne Hob. Det var altsaa hovedsagelig franske, italienske og rhintyske Herrer, der drog ud; fra Tyskland (og England) var Tilslutningen ringe, i hvert Fald blandt de store Herrer, hvilket tildels var en Følge af Investiturstriden.

Paven Togets Leder og Ordner.

Togets Førere.

Deltagerne mest Franske, Italienere og Rhintyskere.

Noget anderledes forholder det sig med de Hobe af jævne Folk, som Korstogsprædikanterne samlede, især en nordfransk Munk, *Peter fra Amiens,* en fanatisk Asket, der paa egen Haand drog rundt baade i Frankrig og Tyskland og hidsede Almuen til Korstog. Aaret 1095 var et Misvækstaar; en Mængde forarmede, gældbundne, fortvivlede Mennesker blev et let Bytte for Munkens mystisk-forjættende Taler, og al Slags lovløst Pak sluttede sig til, stolende paa at Korsfarerprivilegierne ogsaa gjaldt dem. Her var ingen kirkepolitiske Hensyn; Tyskere gik med ligesaavel som Franskmænd; en grænseløs Uorden, et hensynsløst Letsind, en bundløs Uvidenhed, kun mulig under Datidens opløste Forhold, udmærkede disse Folkehobe, der allerede i Tyskland havde opspist deres Forraad og som saa hengav sig til ivrige Jødemyrderier. Deres Tog (under Anførsel bl. a. af en Kriger ved Navn Valter Pengeløs) gennem Ungarn og Bulgarien, hvor de naturligvis maatte plyndre for at faa Føden, var et grufuldt Jammertog, og de faa, der naaede over til Lilleasien, blev snart hugget ned af Tyrkerne.

Peter fra Amiens' Almuetog.

Disse Folketog havde imidlertid intet at gøre med Krigernes Planer og Rustninger, der først var færdige, efter at hine var dragne afsted. Krigerne var jo for manges Vedkommende fortrolige med Langfarter og var i hvert Fald alle baade krigskyndige og krigsrustede om end alle uden Begreb om Disciplin og Felttogsorganisation i moderne Forstand; den enkeltes Underordning under en Fører var ganske frivillig og i Reglen yderst ustadig; men Pavens Myndighed og utrættelige Allestedsnærværelse — ved Breve, ved Legater og paa anden Maade — opretholdt eller genoprettede en Endrægtighed, der ganske vist var alt andet end fuldstændig men dog et Særsyn i Middelalderen. Det var en broget Skare, der samledes i Konstantinopel sidst i 1096, og intet viser stærkere det kristne Vesteuropas primitive Samfundsliv end dette, at Ti- maaske Hundredtusinder af bosatte Herremænd og Krigsknægte kunde forlade Familie, Gods,

Krigerne samles i Konstantinopel sidst i 1096.

og Syssel for flere Aar, i hvilke de endda praktisk talt vilde være afskaarne fra al Forbindelse med Hjemmet. Haab om lette Sejre og rigt Bytte, Visheden om at faa Løn af Gud opvejede Betænkelighederne. Ogsaa i Krigerhobene maatte mange selv efter Datidens lempelige Moral kaldes fortvivlet Udskud, og en samtidig Krønikeskriver, Kanniken Albert af Aachen fortæller da ogsaa om overmaade mange „Horkarle, Manddrabere, Menedere og Røvere" blandt Korsridderne, der havde lidet at tabe men meget at haabe af deres Deltagelse i den hellige Krig. Kejser Alexios' Stilling var uhyre vanskelig; han havde aldrig tænkt sig, at et saadant Folkehav skulde bruse ind over hans Hovedstad; med Rette klagede han i Vinterens Løb over de store Udgifter, Korskrigerne voldte ham; hvor vanskeligt maa det ikke have været at skaffe Levnedsmidler til denne fordringsfulde og uregerlige Mængde — der har sikkert, alle ikke-Krigere medregnet, været flere Hundred Tusind —; og hvorledes beskæftige dem, ude af Stand som de var til at holde sig rolige et Øjeblik? Den i de plumpe Vesterlændingers Øjne eventyrlig skønne og rige By, hvor alt attraaværdigt ligefra dyrebare Helgener og Relikvier til Guld og Sølv og Kvinder og Kuriositeter stak enhver i Øjnene altid og overalt, fristede til Overgreb daglig. At tøjle Ubændigheden og holde nogenlunde Fred skulde synes næsten umuligt, tilmed da Livsvaner og Tænkesæt, ja selv Gudsdyrkelse var forskellig, og Vesterlændingerne mødte med forudfattet Modvilje mod de „træske" Byzantinere, der foretrak at handle og forhandle fremfor at slaa løs. At Kejser Alexios og hans By kom Vinteren over med disse Gæster uden større Ulykker er maaske det største politiske Kunststykke, den byzantinske Politik har øvet. Med udholdende Taalmodighed og utrættelig Snildhed døvede og mattede man Riddernes Brovten og Kryhed, forebyggede Gadetumulter — der ellers havde kunnet føre til hvadsomhelst — og tæmmede de fremmedes naive Griskhed. Ja det lykkedes endog Kejseren at faa Førerne til paa Forhaand at hylde ham som Lensherre over de fremtidige Erobringer — en Lenshylding og en Troskabsed, der blev holdt med nøjagtig samme Troskab som sædvanlig hjemme i Vesteuropa. Kejseren paa sin Side lovede at forene sin Hær med Korskrigernes; heller ikke han fyldestgjorde alle Løfter, men det gjaldt jo ogsaa først og fremmest om at blive de ubekvemme fremmede kvit, og i Virkeligheden kunde han saa med Sindsro imødese hvad der videre maatte ske.

Kejser Alexios' Besvær med at forsørge og tøjle Korskrigerne.

Korskrigerne i Palæstina under det første Korstog.

Togets Forløb fra Foraaret 1097—1099 er foran skildret (III, 473). Naar den vældige Korshær med saa megen Møje naaede et forholdsvis beskedent Udbytte, skønt de vantro da var svagere end de længe havde været, laa det i, at Sammenhold og Mandstugt trods al Pavens Omhu var ringe, og i at Landets fremmede Natur maatte berede mange uforudsete Vanskeligheder. Sult og Tørst og Sygdomme tog Liv i Titusindevis. Under Belejringen i Antiokia fulgtes de første Dages Fraadseri, Drikkeri og Udskejelser af Mangel og Savn, snart af den bitre Sult; da Hestene var spist, maatte Seletøjets Læder holde for og endelig Aadsler af Dyr og af Mennesker, medens de levende døde i Hobetal. Efter saadanne Lidelser blev der ikke megen Menneskelighed tilbage hos de overlevende. Endnu lige udenfor Jerusalem led Krigerne forfærdelig af Tørst. Alt dette øgede Vildskaben og forklarer Rædslerne i Jerusalem, da Byen var taget. I et Brev, som Gotfred af Bouillon og Raimond af Toulouse skrev til Paven, hedder det: „Hvis I ønsker at vide, hvad der

er gjort med Fjenderne i Jerusalem, saa skal I vide, at i Salomons Søjlegang og i Templet red vore Riddere i de vantros urene Blod, der gik Hestene op til Knæene". Jerusalems Jøder, Mænd, Kvinder og Børn, blev mishandlede og huggede ned. Om Gotfred af Bouillon fortælles: „Den fromme Hertug var saa opfyldt af Troens Ild, at han i Timevis forsømte Bønnen, idet han ansaa det for priseligere at hævne den hellige Stads Skændsel i de afskyelige Hedningers Blod". De lykkelige, der havde overlevet al Togets Jammer og alle dets Lidelser, og som nu endelig var paa Jordens helligste Sted, gjorde dog na- *Blodbad i Jerusalem.*

357. Nikæa tages af Korsfarerne i 1097.

Efter en Kirkerude fra St. Denis fra o. 1140.

Korsfarerne rider ind ad den ene Port, hvor en Fjende endnu gennembores af en kristen Ridder; ad den anden Port flygter Tyrkerne. En Kriger planter Korshærens Fane paa Muren. I Virkeligheden blev Byen overgiver til Byzantinerne og disses Fane blev hejst. Indskriften: *Franci victores, Parthi fugientes*, „sejrende Franker, flygtende Parther".

turligvis ogsaa andet end myrde og skænde og røve. Med grænseløs Henrykkelse dvælede de paa de af Jesus helligede Steder og flød hen i Anger, Bøn og Lovprisning. — Der udbrød dog snart igen Kiv mellem Korsfarerne, idet nogle, ledede af gejstlige Deltagere, vilde have, at Jerusalem skulde være en selvstændig Kirkestat, i hvilken Patriarken skulde være baade kirkeligt og verdsligt Overhoved, medens de mægtigste Høvdinger og de fleste Krigere krævede Oprettelsen af et rent verdsligt Rige. Da man imidlertid ikke kunde enes om, hvem der skulde være Konge, gik man foreløbig en Mellemvej. Man valgte Gotfred til Stadens Herre — Konge vilde han ikke kaldes — og hans Stilling udtrykkes ved den Titel, han tog: *den hellige Gravs* Værner eller *Foged (advocatus,* det samme Navn, der hjemme i Europa brugtes om Kirkegodsernes og Klostrenes verdslige Bestyrere). Men Gotfred døde allerede i 1100, og Ridderne valgte nu Balduin, Gotfreds Broder til *Konge.* Han lod sig i Julen 1100 krone i Mariakirken i Bethlehem, „Kristi *Gotfred af Bouillon den hellige Gravs Foged.*

Balduin Konge af Jerusalem 1100.

Fødested". Et rent Lenskongedømme blev nu oprettet, og efterhaanden indrettede en Mængde Krigere sig her som i det feudale Frankrig; her som hjemme blev der Feudalanarki og Kiv mellem de verdslige Herrer og de kirkelige Dignitarer, mellem Kongen og Patriarken, mellem denne og Bisperne og med Patriarken i Antiokia. Den græske Kejser fik Nikæa og en Del af Lilleasien. Faren for Tyrkerne var foreløbig forbi og de generhvervede Landstrækninger var en økonomisk Styrkelse af hans Rige; hans Ønsker og Haab var saaledes i al Fald tildels opfyldte. Korskrigernes øvrige Erobringer deltes fra første Færd mellem fiere Høvdinger: Riget Edessa (Balduin), Antiokia (Bohemund), Jerusalem

Korsfarerriger.

358. Korsfarere i Kamp med Tyrker ved Askalon.
(Glasmaleri fra St. Denis.)

med Palæstina og lidt senere Tripoli (erobret af Raimond og hans Sønner). Hertil kom efterhaanden syriske Kystbyer som Cæsarea, Laodicea, Sidon, Tyrus o. fl., som Kongen af Jerusalem erobrede ved Hjælp af Købmænd fra Marseille, Pisa, Genua, Venedig mod at give politiske og Handelsprivilegier; det var Købmændene, der fik det rigeste og sikreste Udbytte af den hellige Krig.

De kristne Krigere i Orienten i Fred med Muhammedanerne.

De i Orienten bosatte Krigere synes ret hurtig at have indrettet deres Levevis efter Forholdene, at have søgt Fred og Forstaaelse med de muhammedanske Nabofyrster, at have vist Tolerance mod baade syriske (græske kristne) og muhammedanske Bønder, Købmænd og Haandværkere og endog jævnlig at have ægtet syriske, armeniske og saracenske Kvinder. En saadan Assimilationspolitik vilde vel, selv om den havde været drevet systematisk, næppe have kunnet opretholde de kristne Riger, men der blev ingen Lejlighed til at at gøre et varigt

Forsøg, fordi stadig nye Hobe af „ufristede og ufordærvede" kristne Krigere kom herover fra Europa, for Bods og Byttes Skyld, og forstyrrede alle Tilnærmelsesforsøg. Nogen virkelig levende Forestilling om de forfærdelige Lidelser, det første Korstogs Krigere og deres Følge havde udstaaet, kunde Folk hjemme næppe have, og i hvert Fald æggede de vidunderlige Sejre over Antiokia og Jerusalem langt mere, end alle Dødsbudskab og Jammerskildringer nedslog. Allerede 1101 drog flere Korshære af tyske, franske og italienske Krigere med talrigt Følge af Kvinder, Munke og andre uberedne Folk af alle Slags til Asien i Haab om endnu større Bedrifter end Forgængernes. De blev fuldstændig oprevne af Tyrkerne, endnu før de havde naaet Syrien. Nogle Riddere lykkedes det at naa Sortehavet og derfra at slippe hjem; alle andre dræbtes eller fyldte Slavemarkederne rundt om. I 1104 drog Bohemund, hvis lille Rige trængtes baade af Grækere og Muhammedanere, til Europa for at samle Krigere til et tredje Korstog, og i 1107 indskibede han sig i Brindisi med en betydelig Hær, men istedet for at føre den til Syrien angreb han Kejseren i Byzans og blev fuldstændig slaaet. I de følgende Aar kom flere mindre Hobe (Sigurd Jorsalfarer 1110), men den store Korskrigs Tid var foreløbig forbi, og de kristne i Syrien væsenlig henviste til sig selv. Heldigvis var de vantro indbyrdes splidagtige, og de kristne hævdede nogenlunde deres Besiddelser tildels ved vekslende Forbund med de stridende muhammedanske Høvdinger. Det var aldeles overvejende franske Krigere, der blev derovre, og som med Titler som Konger, Fyrster, Grever og Baroner var en herskende Overklasse i de erobrede Egne. Der grundedes her et „idealt" Lensvæsen. I det erobrede Land var der jo ingen historiske eller økonomiske Fortidsbaand; Erobrerne kunde indrette sig saa at sige paa bar Bund — kun Jorddyrkerne toges i Arv fra det forrige Regimente og var et nødvendigt Grundlag, her som i Europa, for Herrestandslivet. Naar et Landomraade var erobret, uddelte Fyrsten det i store Len til Ridderne, der til Gengæld lovede Krigstjeneste. Formelt var dette Lensvæsen helt anderledes regelmæssigt end noget Sted i Europa, og det er ved Studiet af den jerusalemske Lensret (*Assises de Jérusalem*, opskrevne o. 1200), at man i tidligere Tid dannede sig et Idealbillede af det vesteuropæiske Lensvæsen, som kun meget lidt svarede til Virkeligheden.

Nye Korsfarere hindrer en Sammensmeltning.

Korshære 1101, hugges ned af Tyrkerne.

Bohemund af Antiokia samler Hær til Korstog, angriber Byzans og bliver slaaet 1107.

Lensvæsenet i Palæstina regelmæssigere end i Europa.

Den jerusalemske Lensret.

Men selv dette regelmæssige Lensvæsen, i hvilket enhver Krigers Pligter maatte synes klart og fast bestemte, hæmmede ikke de enkelte Krigeres Ubændighed, og det kristne Herredømme var trods Fjendernes Splittelse alt andet end sikkert. Feudalindividualismen fulgte Krigerne til Asien, men ogsaa romersk kirkelig Organisationsaand, og det var denne, der i de kristne *Ridderordener* skabte en Modvægt mod Tøjlesløsheden. Straks efter Jerusalems Erobring havde nogle franske Krigere under kirkelig Paavirkning organiseret dels Sygepleje i Jerusalem dels et Værn for Pilgrimme undervejs mellem Kysten og den hellige Stad. Fra dette Samfund udsondredes o. 1120 nogle Krigere, der foretrak Kamp for Sygepleje og dannede en særlig Orden med Regler omtrent som Cluni- eller Cîteauxreglerne, men ganske vist med den afgørende Forskel, at de bar Vaaben og var Krigere; i hvert Fald gælder dette Ridderne indenfor Ordenen,

Kirken skaber Ridderordener til Modvægt mod Feudal-Tøjleløsheden.

Tempelherrerne.

men denne omfattede ogsaa Borgere, der tog sig af Ordenens Økonomi, og Klerke, der passede Gudstjenesten i Kirker og Klostre. Kong Balduin II i Jerusalem overlod Ordenen en Del af Tempelpladsen, hvoraf Navnet *Tempelherrerne*. En anden Orden, der ogsaa i sin Oprindelse var en Sygeplejeorden (knyttet til et allerede o. 1050 af Købmænd fra Amalfi stiftet eller snarere genoprettet Herberg viet Patriarken Johannes af Alexandria, hvilken Værnehelgen dog senere maatte vige Pladsen for Johannes Døberen) var *Johanniterordenen*. Begge Ordener støttedes stærkt af Paven og fik en selvstændig Stilling; deres Formænd kaldtes ikke Abbeder men Stormestre og boede i Palæstina, hvor Borge og Fæstninger rejste sig i stort Tal, baade i Byerne og i det aabne Land. Fyrster og Riddere i hele den romerske Verden skænkede Krigermunkene uhyre Mængder af Jordegods, som Ordenernes internationale og orientalske Administration forstod at gøre særlig indbringende, og for de kontante Indtægter holdtes Flaade og Lejetropper. Johanniterne vedblev iøvrigt ved Siden af deres krigerske Virksomhed at underholde Sygehuse baade i Orienten og i Europa. Ordenerne var i Virkeligheden to nye Krigerstater, uafhængige af Konger og Fyrster, med egen Styrelse, egen Hær og Flaade, egen Præstestand, med Ret til at føre Krig og slutte Overenskomster, naar det passede dem. Medlemmerne var hovedsagelig Franskmænd, et nyt Vidnesbyrd — ved Siden af Korstogene selv og de franske Erobringer i Europa — om den franske Krigerstands vældige Kraft.

Johanniter.

Byzans og Korsrigerne.

Mellem *Byzans* og Korsrigerne var Forholdet stadig spændt. Gensidig Mistænksomhed og Skinsyge hæmmede al oprigtig Samvirken. Selve Kirkeforholdene bidrog hertil, idet Kirkerne maatte anerkende Roms Overhøjhed men dog tildels beholdt deres gamle Kultus, hvoraf fulgte mange Sammenstød. Hertil kom rent politiske Modsætninger. Alexios havde vundet store Fordele ved det første Korstog, ihvorvel Byzans ogsaa havde haft store Udgifter. Men han havde ikke nøjedes med de direkte Landafstaaelser; han havde efter byzantinsk Diplomatis Skik: aldrig at opgive Kravet paa noget Omraade, der en Gang havde hørt til Riget, krævet Lenshylding af Korsridderne og krævede navnlig denne af Bohemund: hvis Syrien ikke helt skulde unddrages Byzans' Indflydelse, var det nødvendigt at hævde Overherredømmet over Antiokia. Bohemund var højlig forbitret over Kravet og ophidsede af yderste Evne sine Trosfæller mod Kejseren. Hans Korstogs ynkelige Skæbne i 1107 tvang ham til Underkastelse, men Harmen mod Grækerne voksede, skønt man ikke kunde undvære deres Hjælp.

Alexios.

Johannes den Gode (1118—43).

Alexios' Efterfølger, *Johannes den Gode* (1118—43) var en rastløs og dygtig Feltherre, der efter en Række Kampe i Europa mod Petcheneger, Serbere og Ungarer kastede sig over Seldjukerne, som han gav nok at bestille uden dog at vinde afgørende Sejre. 1143 beredte han sig til et Tog til Jerusalem for at hjælpe Kongen mod de vantro og forat hævde den byzantinske Lenshøjhed, men han døde i Kilikien, og inden hans dygtige Søn *Manuel* (1143—80) og de øvrige Korsfyrster kunde hjælpe, havde en Seldjukhøvding erobret *Edessa* (III, 476).

Manuel (1143—80).

Edessas Faldægger til det „2.“ Korstog (1147—49).

Efterretningen om dette store Tab vakte Bestyrtelse i Europa, navnlig i Rom og i Frankrig, hvor Edessa-Ridderne havde mange Slægtninge. Paven, Eugenius III, synes dog ikke lige straks at have tænkt paa et nyt, stort Korstog, men

Tanken derom udgik fra en verdslig Fyrste. Den unge franske Konge *Ludvig VII* havde, synes det, allerede forinden Edessas Fald, aflagt Løfte om en Bods- og Korstogsfærd for at sone en stor Synd: han havde i 1143 i en Krig med Greven af Champagne brændt en Kirke, hvori over Tusind Mennesker havde søgt Tilflugt, og Juledag 1145 kundgjorde han for en Vasalforsamling i Bourges, at han vilde gøre et Tog til Syrien for at tilbageerobre Edessa, og opfordrede Ridderne til at slaa Følge. Ridderne var dog meget kølige, og et nyt Møde fastsattes til Paaske 1146. Nu greb Paven ind, og Bernhard af Clairvaux fik det Hverv at prædike Korstog. Tilslutningen voksede i Frankrig, og Bernhard udvidede snart sin Virksomhed. I Julen 1146 prædikede han i Domkirken i Speier for den tyske Konge Konrad III og mange tyske Stormænd. Mirakler i Hobetal havde gjort Abbedens Rejse til Tyskland til en Begivenhed, alle talte om, og halvt modstræbende gav Konrad efter for en folkelig Stemningsbølge; ogsaa han tog Korset sammen med en Mængde Krigere. Bernhard stræbte ivrig og klogt at organisere Toget. Det var jo denne Gang to Konger, Europas mægtigste Stormænd, der gjorde Korstog; her kunde da, mente han, ventes Samling og Orden. Kun Krigere maatte deltage og ingen maatte gaa i Forvejen eller paa egen Haand. „Herrens Hær maa drage afsted samlet og samtidig for overalt og altid at kunne værne sig mod ethvert voldsomt Angreb. Har I ikke ofte hørt tale om denne Munk Peter, der omtales saa meget under det første Korstog? Han styrtede sig ind i saa mange Farer, at hans Hob gik til Grunde. Pas paa, at en lignende Fejl ikke skal volde jer samme Skæbne". Men den kloge og fyrige Abbeds Ord var forgæves. At opfatte Korstoget som et blot Krigs- og Erobringstog stemmede ikke med herskende Stemninger og Synsmaader. Tusinder af Mennesker, der ikke selv var Krigere, var opsatte paa at nytte Lejligheden og i Ly af Krigerne at gøre en Pilgrimsvandring til Bod for Synder eller til Opbyggelse, medens andre havde mindre fromme Formaal. De franske og tyske Krigerhære fulgtes da af store Sværme af ikke-Krigere, Kvinder og Børn, som det var uhyre vanskeligt at skaffe Føde til under Toget og som paa mange andre Maader hæmmede Ledelsen. Hobene drog 1147 tillands til Konstantinopel, hvor Kejser Manuel havde lige saa stort Besvær med dem som tidligere Alexios med det første Korstog. Men allerede i Hjemmet havde Mandstugten og Ordenen vist sig mangelfuld.

Bernhard af Clairvaux's Iver for Korstoget.

Han søger at faa Orden paa Toget.

Korsfarerne i Konstantinopel.

Toget er fyldig skildret af Øjenvidner, deriblandt en fransk Munk ved Navn Odo, Kongens Kapellan, senere Abbed for Saint-Denis, og den tyske Biskop Otto af Freisingen. De fortæller begge om Tumulter ved Opbruddet, Sammenstød mellem Korskrigere og Byernes Borgerskab, der leverede Fødemidler; Byen Worms var saaledes nær bleven plyndret og brændt af en fransk Korshær. Jøder dræbtes i Mængde. „En trosivrig men udannet Munk," fortæller Otto af Freisingen, „ved Navn Radulfus gennemrejste Rhinegnene og opflammede mange Tusind Mennesker til at tage Korset, navnlig i Køln, Mainz, Worms, Speier, Strassburg. I sine Prædikener indflettede han imidlertid uforstandige og ubesindige Opfordringer til at dræbe de Jøder, der boede spredt rundt om i Byerne, da de jo var den hellige Religions Fjender. Denne Lærdoms Sæd slog Rod i mange franske og tyske Byer og voksede saaledes, at mange Jøder blev dræbte . . . men Abbeden af Clairvaux advarede mod sligt og sendte Bud og Breve om . . . at Jøderne vel paa Grund

Billeder fra Toget.

Jødeforfølgelser.

af deres store Forbrydelser burde adsplittes men ikke dræbes, thi der staar skrevet: Gud vil lade mig se med Fryd paa mine Fjender, men slaa dem ikke ihjel, at ikke mit Folk skal glemme dem. Adsplit dem ved din Kraft (Psalm. 59, 12)." — Odo skildrer et Møde i Regensburg mellem Ludvig VII og en byzantinsk Sendefærd saaledes: „Efterat Sendemændene havde hilset Kongen og givet ham deres Herres (Manuels) Breve, ventede de staaende Kongens Svar, thi de turde ikke sætte sig, før de fik Befaling dertil; da dette var sket, satte de sig paa Stole, de selv medbragte. Vi lagde da Mærke til en Skik, Grækerne har, at naar Herrerne sætter sig ned, bliver hele Følget staaende. Deres Dragt er af Silke, kort og stramt siddende, med snævre Ærmer, hvad der gør dem smidige og hurtige i Bevægelsen. Dragtens Form er ens for rige og fattige, kun Stoffet er forskelligt. Hvad Brevene angaar, da kan jeg ikke her oversætte dem, dels fordi jeg skammer mig derved, dels fordi jeg ikke kan (oversætte Græsk); thi den første og største Del af dem brugtes til at smigre Kongen paa en saa lav og krybende Maade, at de kærlige men aldeles ikke oprigtig mente Udtryk langt fra at passe for en Kejser vilde have vanæret den usleste Gøgler . . ." Det byzantinske Diplomatis slebne Færd og indsmigrende Høflighed prællede af paa de mistænksomme og plumpe Vesterlændinge. I den græske Kejsers Land øvede de ustyrlige Krigere alle Slags Voldsomheder, røvede Markernes Afgrøde, brændte Olivenlundene, plyndrede og myrdede. I Filipopel vilde en byzantinsk Gøgler forlyste de tyske Krigere med en dresseret Slange, men drukne og overtroiske som de fremmede var, halvt forfærdede og halvt forbitrede, slog de „Troldmanden" ihjel, og i den Tro, at Grækerne vilde forgive dem, havde de nær ødelagt hele Byen. I Adrianopel var en Slægtning af Konrad taget ind i et græsk Kloster. Her blev han imidlertid dræbt af nogle græske Soldater, og Hertugen af Schwaben stak da, for at hævne Drabet, Ild paa Klostret og indebrændte eller myrdede alle Munkene. I Konstantinopel trængte den tyske Konge i Spidsen for en Hob Riddere ind i en Lystpark, en zoologisk Have med mange sjældne Dyr, og gav sig til at holde Jagt paa „Vildtet", der altsammen blev dræbt. Til alt dette holdt Kejseren gode Miner, indbød Kongerne til sit prægtige Bord og udtrykte for dem de varmeste Ønsker om Lykke og Fremgang mod de vantro, „og Gud give, hans Tale havde været ligesaa ærlig som den var smuk. Hvis ædel Holdning, værdigt Aasyn og venlige Ord altid var Udtryk for Hjertets Meninger, vilde alle tilstedeværende maattet tro, at Kejseren var opfyldt af de kærligste Følelser." De græske Vekslereres Borde med deres Bunker af Guld og Sølv hidsede Ridderne til Rov og Mord; Kongerne søgte at holde Mandstugt ved Hængning, Afskæring af Næse, Øren eller Ben, men det hjalp ikke, thi, som Odo siger: „Et af to var nødvendigt, enten at henrette i Tusindvis paa én Gang eller at finde sig i Udskejelserne." — For Manuel gjaldt det blot om at faa Korsfarerne bort saa hurtig som muligt. Han havde haabet, at de af deres mulige Erobringer skulde holde ham skadesløs, men derom vilde Kongerne ikke høre tale. En fransk Biskop foreslog tvertimod at erobre Konstantinopel. Intet Under da, at Byzantinerne var trevne eller endog upaalidelige Hjælpere, og at de vistnok ofte ledede Korsfarerne vild eller paa anden Maade forraadte dem. Togets videre Forløb var en Kæde af Fejlgreb, Skuffelser, Lidelser og Nederlag. De syriske Korsfyrster synes endog af Frygt for at miste deres Selvstændighed eller endog blot af Vindesyge at have forraadt de nye Korskrigere. En arabisk Krønike fortæller, at da disse og Kongen af Jerusalem belejrede Damaskus, købte Byens Høvding Jerusalems Konge til at trække sig tilbage. „Han gav Kongen 200 000 forgyldte Kobbermønter, og de kristne opdagede først Svigen, efter at Belejringen var hævet". Næsten hele Hæren og dens Følge satte Livet til, og Kongerne vendte mismodige tilbage til Europa. Bernhard var i sin Fortvivlelse nær ved at gaa i Rette med Gud: „Det synes, som om Herren i Vrede over vore Synder har glemt sin Miskundhed og har holdt Dom over Verden før den af ham selv fastsatte Tid. Han har ikke skaanet sit Folk; han har end ikke skaanet sit eget Navn. Hedningerne siger: Hvor er de Kristnes Gud? . . Vi forkyndte Fred, og der er ingen Fred. Vi lovede Sejr, og alt er lagt øde. Visselig er Guds Domme retfærdige, men denne er en dyb, uudforskelig Afgrund, og jeg kan sige, at den er salig, der ikke her forarges." Og virkelig genlyder de manges Forar-

Byzantinsk Sendefærd i Regensburg.

Hærgninger under Toget gennem Byzans.

Byzantinerne og de syriske Korsfyrster forraader Korsfarerne.

Toget mislykkes fuldstændig.

Bernhard af Clairvaux fortvivlet.

gelse i Tidens Krøniker. Otto af Freisingen véd ikke bedre at svare sig selv og de mange, end at Lykke og Lykke er to Ting: „Selv om Toget ikke er lykkeligt med Hensyn til Landvinding eller for Menneskenes legemlige Velvære, var det dog lykkeligt med Hensyn til mange Sjæles Frelse" (idet mange led „Martyrdøden"). Man rasede over de lumske Grækere, over den troløse Kejser Manuel, der dog havde maattet døje saa meget af Korskrigerne, skønt disse vel næppe selv gjorde sig Rede for, hvor pinlig deres Færd maatte virke i Byzans.

Kejser Manuels Kampe mod de vantro.

Efter 1149 optog Manuel paa egen Haand Kampen mod de nu tillidsfulde og krigslystne vantro baade i Asien og Ægypten, og det lykkedes ham ved Mod og Energi at holde dem Stangen men ikke at opnaa væsentlige Fordele. Naar de kristne netop i ham saa' en Legemliggørelse af den byzantinske „Lumskhed", var det forsaavidt uretfærdigt, som han havde flere „ridderlige" Egenskaber end nogen anden byzantinsk Kejser. Han var en Kæmpe af Krop og elskede alskens Sport, deriblandt ridderlige Turneringer. Han var forvoven og dumdristig, udholdende i Kamp og mellem Kampene hengiven til voldsomme Nydelser. Han tog Vesterlændinge i sin Tjeneste og vakte derved sit Folks Uvilje. Han var ivrig for at knytte Ægteskabsforbindelser med Vestens Fyrstehuse og var selv gift med en Svogerske af Konrad III. Normannerne i Italien havde i hans første Regeringstid gjort et Tog ned i Grækenland og bl. a. derfra bortført dygtige Silkevævere. Den altid byzansfjendlige normanniske Politik æggede ham til fantastiske Forsøg paa ved Udnyttelse af Striden mellem Pave Alexander III og Frederik I at genvinde Italien; til Byzantinernes Misfornøjelse gjorde han alvorlige Kirkeforeningsforslag, men alt strandede paa Pavens, Venezias og Genuas bestemte Uvilje mod et byzantinsk Herredømme i Italien. Hans Rastløshed og hans Planers Mængde lammede Kraften i hans Foretagender, og efter hans Død brød Hofrevolutioner, Stormandsoprør og Folkerejsninger Rigets indre Kraft og Enhed. Komnenernes dygtige Dynasti havde holdt Riget sammen, værnet og udvidet dets Grænser, men Vestens Krigere havde imidlertid i Korstogskampene lært til en vis Grad at samles i Hob; de var farligere for det forhadte Byzans, end de havde været nogensinde tidligere.

Manuel og Vesten.

Oprør i Riget efter Manuels Død.

I Europa var Korstogsiveren vistnok kølnet stærkt i de Egne, hvis Krigere i Mængde havde sat Livet til 1147—49. I Egne, der hidtil slet ikke eller kun i ringe Grad havde taget Del i Bevægelsen, Danmark og Nordtyskland, rettedes dog netop i denne Tid energiske Fremstød mod hedenske Nabostammer. Den tyske Hertug Henrik Løve fik ved Siden af Venderkampene ogsaa Lejlighed til at gøre et rigtigt Korstog til det hellige Land (1172), men dette var uden Betydning for Jerusalem-Rigets Stilling, der blev stadig vanskeligere, og i 1187 erobrede *Saladin* det meste af de kristnes Besiddelser, deriblandt Jerusalem.

Nordiske Korstog mod hedenske Naboer.

Henrik Løve gør Korstog til det hellige Land.

For Paven og Kirken var Jerusalems Fald en frygtelig Tilskikkelse. Paven opfordrede alle Fyrster til Krig, paabød Faste og Bønner, lovede enhver, der tog Korset, Aflad og proklamerede en Gudsfred paa 7 Aar. Trods Pavens Iver blev det denne Gang Fyrsterne, der tog Førerskabet. Kejser Frederik I besluttede, uafhængig af Pavens Stilling, selv at føre et Korstog; en saadan Handling stemmede med hans Opfattelse af sin romerske Kejserværdighed, og Jerusalems

Forfærdelse i Europa over Jerusalems Fald 1187.

Fyrsterne tager Førerskabet i det „3." Korstog.

Frederik I af Tyskland. Erobring vilde gøre ham til den kristne Verdens anerkendte verdslige Herre. En Tid lang var han dog vaklende af Hensyn til den franske Kong Filip, der kunde blive farlig, naar han selv var borte. Bedst var det, om ogsaa han tog *Filip August af Frankrig.* Korset, og et Møde fandt Sted (December 1187) mellem de to Fyrster. Filip var absolut utilbøjelig til en Jerusalemsfærd, der ogsaa vilde være højst farlig for ham, da han til Nabo mod Nord, Vest og Syd havde den engelske Konge *Henrik II af England.* Henrik II, Herre i Normandiet og i en stor Del af det sydvestlige Frankrig, og med hvem han laa i stadig Fejde. Kejser Frederik og Kong Filip sluttede nu paa Mødet et Forbund rettet imod Henrik II, og allerede i Janr. 1188 samlede Filip Krigere til et Tog mod Normandiet. Men en stor Del af de franske Krigere baade paa Henriks og paa Filips Side var mere stemt for et Korstog end for hjemlig Fejde; Pave, Bisper og Udsendinge fra det hellige Land drev paa, og ved en Sammenkomst paa Grænsen mellem Ile de France og Normandiet bekvemmede begge Konger sig til at slutte Forlig og tage Korset og hver i sit Land at opkræve en Tiende af dem, der ikke drog med („Saladinstiende"). Saaledes syntes alt at føje sig over alle Forventninger. Kejser Frederik kunde nu trygt gøre alt rede til det store Tog. *Rigsforsamling i Mainz 1188.* En stor Rigsforsamling sammenkaldtes i Mainz og aabnedes i Domkirken paa Søndag „*Lætare Jerusalem*" under Jesu Kristi Forsæde — idet Kejseren overlod Kristus sin Tronstol og selv satte sig nedenfor den. Kejseren, hans Søn og vistnok alle tilstedeværende Herrer tog Korset, og 23. April (St. Georgs Dag) 1189 bestemtes til samlet Opbrud.

359. Kejser Frederik I af Tyskland som Korsfarer.

Indskriften ved Hovedet: Frederik, Romernes Kejser. Foroven: Her er afbildet Roms Kejser Frederik, sejrrig Bannerfører, Himmelkongens Yndling. Ydre Rand: Gid den herlige Kejser, den fromme ophøjede Frederik maa fordrive Saladins Hedninger fra Herrens Land. Indre Rand: Gid denne Bog maa lede ham, Frederik, Saracenernes stadige Fjende, til Steder, hvor Døden aksaaner ham. Ved Figuren tilhøjre (Provst Henrik, der rækker Kejseren sin Bog): Tilegnet af Provst Henrik.

(Efter MS. af Bayreren Provst Henrik. Vatik. Bibl.)

Det tyske Tog ordnes. Ingen, der ikke var fuldt vaabenfør og som ikke ejede mindst 3 Mark Sølv, maatte gaa med; saaledes mente man at undgaa alt skadeligt Paahæng, der havde hæmmet de tidligere Korstog; dette skulde være et Krigstog efter alle Kunstens Regler; et Aars Frist maatte være nok til, at enhver kunde være rustet og rede inden Opbruddets Time. Der skikkedes Sendefærd til de Fyrster, gennem hvis Lande Toget skulde gaa, for at træffe Aftale om uhindret Vandring, Proviantering o. l. Den eneste, der gjorde Vanskeligheder, *Forhandlinger med Byzans og Konja.* var Kejser Isak Angelos i Konstantinopel, der med Rette og efter alle tidligere Erfaringer maatte ængstes for det storladent planlagte Tog, og først efterat Kejser Frederik med dyre Eder havde svoret intet fjendtligt at ville foretage sig mod Byzans, opnaaede han Løfte om fri Færd og om Leverancer til faste, billige Priser. Sultanen i Konja, Kylydj

Arslan II, der følte sig truet af Saladin, lovede Korsfarerne al mulig Imødekommen, et Træk, der yderligere fremhæver det kommende Korstogs Forskel fra de tidligere. I Foraaret 1189 samledes en betydelig Hær af Krigere og Knægte med Kejseren i Regensburg og drog tillands sydpaa, medens en Flok nedertyske Korsfarere drog tilsøs og under Rejsen fik Lejlighed til at hjælpe Kongen af Portugal mod Saracenerne. For Kejseren gik i Begyndelsen alt godt. Kong Bela af Ungarn viste ham ridderlig Høflighed; i Byen Grau lod han et Hus fylde med Mel fra nederst til øverst og et andet Hus med Havre og undte sig selv, Byens Folk og Kejseren den Morskab at se Krigerne storme de to Huse — Stormen kostede tre Mennesker Livet, idet de blev kvalte i Melet. Først paa byzantinsk Omraade begyndte Vanskelighederne. Forraadene var ikke tilstede efter Aftale; Vrangvilje og Misforstaaelser fra begge Sider fremkaldte hyppige Smaakampe, og Kejser Isak vilde i hvert Fald undgaa, at Korshæren kom til Konstantinopel. Endelig kom en Overenskomst istand; Isak lovede fri Marsch, mod at Hæren drog over Hellespont, og Overgangen foregik i Paasken 1190 i Løbet af 6 Dage. Da Hæren kom ind paa seldjukisk Omraade, vilde Kylydj Arslans Efterfølger ikke gøre fælles Sag med de kristne. Korshæren led i Foraarsmaanederne baade af Sult og Tørst; de fornemste Krigere maatte bekvemme sig til at spise Hestekød og Knægtene mørkogte Huder. Med stor Møje lykkedes det dog Korshæren at erobre Staden Konja, men kort efter druknede Kejser Frederik (Juni 1190). Hæren udtyndedes Dag for Dag; nogle Krigere drog hjem, andre døde; Resten naaede til Acre, hvor Sygdomme hærgede dem og bortrev Kejserens Søn Frederik af Schwaben (1191). Nu opgav de fleste overlevende Haabet om Fremgang og vendte hjem; kun faa var tilbage, da Franskmændene kom i April. Under Belejringen indrettede nogle Bremere og Lübeckere paa et Lastskib et Hospital for syge Krigere, og paa dette Grundlag udviklede sig snart en Ridderorden, *den tyske Orden*, med tjenende og kæmpende Brødre ligesom de ældre Ridderordener.

Frederik I drager afsted over Land 1189.

Hæren gaar over Hellespont 1190.

Konja tages.

Kejseren drukner Juni 1190; Resten af Hæren ved Acre.

Den tyske Orden stiftes.

Kejser Frederiks Korstog var saaledes bleven resultatløst, og Titusinder af Krigere og Knægte havde paany sat Livet til. Det tyske Tog var draget afsted uden at vente paa den franske og den engelske Konge, der da ogsaa først efter mange Omskiftelser blev færdige. Kong Filip havde kun modstræbende taget Korset og foretrak at føre Krig mod den engelske Konge for at svække hans Magt i Frankrig. Allerede i Foraaret 1188 brød aaben Fejde ud. Henrik II.s Søn Richard, der var forlovet med den franske Konges Søster Alix, gjorde Oprør mod sin Fader, og Filip udnyttede efter Evne dette Brud. Trods stigende Uro fra de franske Feudalherrers Side, der frygtede hans voksende Magt og som i deres og hans Korstogsløfte fandt Paaskud til at søge at stanse Krigen, vandt han og Richard stadig frem. Ved et Møde mellem Filip, Richard og Henrik i November 1188 krævede Richard, at Faderen skulde erkende ham for sin retmæssige Efterfølger, og da Henrik vægrede sig, vendte Richard ham Ryggen, knælede for Filip, erklærede sig for den franske Konges Vasal for Normandiet og for de øvrige engelske Besiddelser i Frankrig og bad sin Lensherre om Hjælp til at værne sin Ret. Krigen mellem Fader og Søn, mellem den engelske og franske Konge fortsattes; Paven fik tilvejebragt en ny Sammenkomst og Vaabenstilstand, men Filip og Richard krævede som Betingelse for at gaa paa Korstog, at Henriks anden Søn, Johan, drog med, da de ellers frygtede, at han under Broderens Fraværelse vilde tage Magten hjemme. Men Henrik nægtede at lade Johan drage afsted, og Parterne skiltes under drøje Skældsord. Paven truede Filip med Interdikt, men Filip svarede, at han havde Ret til at tugte op-

Kampe mellem den franske og engelske Konge hindrer deres Korsfærd.

Henrik II og hans Sønner.

rørske Vasaller, og at han ikke brød sig om Truselen. „Man kan nok mærke," tilføjede han, „at Pavens Legat har lugtet til de engelske Sterling." Krigen begyndte igen; Kong Henrik var syg til Døden, medens Richard og Filip var unge og kraftige; Stormændene svigtede efterhaanden Henrik og sluttede sig til hans Modstandere, og snart nødtes han til at bede om Fred, Juni 1189. Han anerkendte Filips Lenshøjhed over Fastlandsbesiddelserne, betalte en Sum Penge, udleverede Prinsesse Alix, som han havde holdt i Forvaring, og fandt sig i, at hans franske Baroner svor Richard Troskab, hvilket maatte forudsætte, at Richard skulde være hans Efterfølger som Konge. Endelig svor begge Konger, Filip og Henrik, at de sammen vilde drage paa Korstog ved Midfastetid næste Aar. Dødssyg gik Henrik derefter til Sengs, dog stadig hævngerrig paa Richard og de oprørske Baroner og med Planer om at bruge sin yngre Søn Johan til at skaffe sig denne Hævn. Han bød sin Seglbevarer skaffe sig Listen over de Stormænd, der havde forraadt ham og med Brev og Segl svoret Filip og Richard Troskab. Filip, der havde Listen, udleverede den uden Vægring, skadefro over saaledes at vise Henrik, i hvilket Omfang han var forraadt. Da Seglbevareren kom tilbage til sin Herre og begyndte at læse Listen op, var det første Navn, den døende Konge hørte, Navnet paa hans Søn Johan, paa hvis Troskab og Hævn han havde stolet. Han fik et Slagtilfælde og døde faa Dage efter. I Juli lod Richard sig i Rouen krone som Hertug over Normandiet og i September i London som engelsk Konge og sluttede som saadan Fred med Filip, der saa' sig nødt til at opgive det meste af de tidligere fælles Erobringer. De franske Baroner, der sammen med Richard havde gjort Oprør mod Faderen, fratog han nu deres Len: „jeg kan ikke lide Forrædere, og utro Vasaller fortjener ikke bedre." Sandsynligvis vilde der nu være udbrudt Fejde mellem Filip og Richard, hvis ikke Korstogs-Talsmændene havde faaet Overtaget. En stor Del, baade franske og engelske Krigere var allerede paa Vej til Orienten; Kongerne havde næppe Mandskab nok tilbage til med nogen Mening at fejde mod hinanden, og ved Nytaarstid 1189—1190 aftalte de endelig Korsfærden, der dog først blev iværksat i Juli 1190. Begge gik tilsøs og stansede foreløbig i Messina, hvor de blev til næste Foraar. De to Kongers Hærfølger skændtes og sloges under Uvirksomheden, og Kongerne selv blev hinanden mere og mere fjendske. Richard nægtede at gifte sig med Alix, fordi hun, sagde han, var bleven besvangret af hans Fader, mens hun var i hans Varetægt. Filip fandt sig i Krænkelsen mod at faa 10 000 Mark Sølv, og forligte drog Kongerne da endelig i Foraaret 1191 afsted. Richard erobrede undervejs den byzantinske Ø Kypern og naaede først i Slutningen af Maj, en Maaned senere end Filip, til Acre. Sammen med de tilbageblevne Tyskere satte de ny ankomne al Kraft paa at tage Byen, der havde været indesluttet i næsten to Aar, og hvis Indbyggere led forfærdelig af Mangel paa Drikkevand. Nu endelig overgav den sig, 12. Juli 1191, og forblev derefter i de kristnes Magt i 100 Aar. Men Tilbageerobringen af Acre blev det eneste Resultat af Europas tre mægtigste Fyrsters Anstrængelser endda med Hjælp fra de syriske Korsfyrster og Ridderordenerne. Hæren blev liggende istedet for at drage mod Jerusalem. I Forvejen var der Strid og Spænding nok.

Henrik nødes til Fred med Richard og Filip August.

Johan uden Land og hans Forræderi.

Henrik II dør 1189, Richard Løvehjerte Konge.

Richard og Filip August drager afsted 1190 og bliver paa Sicilien til 1191.

Richard tager Kypern.

Korsfarerne for Acre.

Richard og Filip var Fjender. Allerede en Uge efter Acres Fald bestemte Filip sig til at drage hjem; en af de mægtigste Vasaller i Frankrig, Greven af Flandern var død under Belejringen, og Tanken om at faa fat i en Del af hans Land (Artois m. m.) lod ikke den franske Konge Ro. Naaede han hjem før Richard, var der ogsaa Mulighed for at skade ham hjemme i Frankrig. Hertug Leopold af Østrig blev dødelig krænket af Richard, der rev hans Fane ned fra et Murtaarn og lod den slæbe gennem Jordsøle. Under Uvirksomheden smittede Førernes Eksempel let; Krigerne havde ikke stort andet at gøre end spille (bevarede Lejrstatuter fastslaar, at Riddere og Klerke i et Døgn højst maa bortspille $1\frac{1}{2}$ Pund Sølv, Kongerne saa meget de vil, og i Ærkebispens Nærværelse alle efter Behag) drikke og slaas (hvortil de talrige Skøger gav rig Anledning). Et vildt Pengebegær døvede alle menneskelige Rørelser. Da Saladin tøvede med at udbetale 200 000 Guldstykker, der var lovet som Løsepenge for Krigsfanger i Acre, lod Richard 2000 Gisler myrde, hvorefter Krigerne kastede sig over Ligene og sønderlemmede dem for at finde de Guldstykker, som man troede Gislerne før Udleveringen havde slugt, for at de ikke skulde komme i de kristnes Eje. Richard var her som baade før og siden Typen paa en Vestens Ridder: grum, listig, Kraftkarl, snart gavmild og ædelmodig, snart grisk og hævngerrig, ivrig for at tage sig ud, altid upaalidelig, en Lyriker, der ogsaa var Digter. Han følte sig draget henimod Saladin, var paatrængende med Venskabsytringer, gik endog saavidt, at han vilde tvinge sin Søster Johanne, der opholdt sig hos ham, til at ægte Saladins Broder. Med en saadan Fører og med en helt igennem udisciplineret Hær lod der sig intet alvorligt udrette. Richard sluttede 1192 Fred med Saladin: De kristne beholdt Kysten fra Jaffa til Tyrus; til Jerusalem maatte de kun komme i smaa Hobe og dér endda kun, og i ganske kort Tid, besøge den hellige Gravs Kirke. Richard udleverede de saracenske Krigsfanger til Saladin mod Løsepenge, som han selv beholdt istedetfor, efter Aftale, at løskøbe kristne Fanger for dem. Paa Tilbagerejsen gennem Europa blev han fanget af Hertug Leopold, der senere udleverede ham til Kejser Henrik VI; først 1194 blev han fri; hans aldrende Moder, den i sin Ungdom for Ynde og Letsind saa ofte besungne Eleonore, drog selv til Tyskland for at hente ham. Prisen var dels kontante Penge, 50 000 Mark Sølv, dels Lensed og Tributløfte til Kejseren, men Ed og Løfte kostede intet.

Strid mellem Fyrsterne.

Tøjleløshed blandt Krigerne.

Richard Løvehjerte en Type paa Vesterlands-Ridderen.

Richard slutter Fred med Saladin 1192.

Richard fanges af Leopold af Østrig.

360. Ridder i Rustning fra Begyndelsen af 13. Aarh. Gravmæle i Tempelkirken, London. Tidligere mente man, at naar Figurerne paa Gravmælerne laa med Benene overkors, betød det, at de havde været paa Korstog.

I 1197 satte et nyt, tysk Korstog sig i Bevægelse, iværksat af Kejser Henrik VI. En Mængde Fyrster (deriblandt Landgrev Hermann af Thüringen, Minnesangernes Velynder), Riddere og Knægte (blandt Ridderne Minnesangeren Hartmann von Aue) drog tilsøs over Middelhavet og landede ved Acre. Beirut erobredes og flere heldige Kampe styrkede Haabet om at vinde Jerusalem.

Henrik VI.s Korstog 1197.

Da rygtedes det, at Kejser Henrik var død i Messina, og at alt var i Opløsning i Tyskland. Enhver havde nu sit at skøtte hjemme, og der blev almindeligt Opbrud. Forinden havde en kejserlig Ordre udstyret det tyske Hospital i Acre med rige Midler, for at det og den tyske Ridderorden (der nu fik pavelig Stadfæstelse) kunde staa værdig ved Siden af de franske Tempel- og Johanniterriddere.

Innocens III iværksætter det „4.e Korstog (1202—4).

Trods alle ny og gamle Erfaringer var Pave Innocens III trosivrig, ihærdig og fantastisk nok til straks efter sin Ophøjelse at virke for et nyt, almindeligt Korstog. Der var virkelig endnu tilstrækkelig mange franske Krigere, der havde Mod paa Opgaven. Med Grev Thibaud af Champagne og hans Svoger Grev *Balduin af Flandern* som Ledere flokkedes godt 30 000 Krigere (o. 4000 Riddere, 9000 beredne Svende og o. 20 000 uberedne Krigere). Færden skulde gaa over Havet. For 85 000 Mark Sølv (1 Mark — o. 35 Kroner i Sølvværdi) og Halvdelen af det forventede Bytte paatog *Venezias* Raad sig at overføre Hæren til Ægypten og at proviantere den i et Aar. Venezianerne medsendte som deres Fører deres 90aarige Doge *Dandolo*. En pavelig Legat, der mødte for paa Pavens Vegne at lede Toget, nødtes til at drage bort igen. Sidst i 1202 sejlede en Flaade paa 480 Skibe ud fra Venezia. Dog gik Toget ikke mod Ægyptens Muhammedanere; Venedigs Købmænd havde aldrig ønsket at føre Krig mod Sultanen dér, med hvem de havde gode Handelstraktater; derimod var de utilfredse med Forholdene i *Byzans*, hvor Genueserne og Pisanerne havde Fortrinet for dem. Da Korfarerne kun kunde betale godt Halvdelen af den aftalte Sum, formaaede Dandolo dem til foreløbig at gaa Venedigs Ærind og førte dem mod den kristne (ungarske) By Zara paa Dalmatiens Kyst, der hæmmede Venetianernes Handel paa Adriaterhavets Kyster. Paven banlyste Venetianerne men ikke Korsfarerne, og ingen af Parterne tog noget Hensyn til Banlysningen. Mens Hæren laa Vinteren over i Zara, kom den byzantinske Prins Alexios med Anbefalinger fra sin Svoger Kong Filip i Tyskland. Hans Fader, Kejser Isak var bleven styrtet, blindet og fængslet af Alexios III, og den unge Prins lovede nu Korsfarerne 200 000 Mark Sølv og 10 000 Krigere til Hjælp, hvis de vilde bistaa ham og hans Slægt mod Tronrøveren; tillige lovede han i saa Fald at bringe Byzans ind under Romerkirken. Dandolo drev ivrig paa og lod sig forlyde med, at det jo kun var Begyndelsen af Korstoget. Paven var misfornøjet, men forbød dog ikke Toget.

Korsfarerne og Venedig.

Toget gaar mod Byzans.

Prins Alexios søger Korsfarernes Hjælp.

Det *byzantinske Riges* Stilling var i Løbet af 12. Aarh. bleven meget forandret. Komnenernes Dynasti (1081—1185) havde tilsyneladende bragt det gamle Rige ind i en ny, gunstig Udvikling, og navnlig havde Alexios I ved sin kloge og kraftige Korstogspolitik genvundet en stor Del af Lilleasien og derved tildels genoprettet det svækkede Riges økonomiske Magtstilling, og baade han og hans to Efterfølgere Johannes og Manuel havde hævdet det vundne og værnet Nordgrænsen i Europa. Men alligevel svækkedes Rigets Modstandskraft. I og for sig var dets Omraade ikke stort og dets vidtstrakte Grænser var ikke lette at forsvare, og hertil kom, at Rigsstyrelsens bureaukratisk-centraliserede Karakter netop nu begyndte at tabe sig, mens de krigerske Godsejere trængte sig frem og var ved at

Byzans' Tilbagegang i 12. Aarh.

Komnenerne.

skabe en Slags Feudalvæsen (III, 576). Kirkens og Klostrenes Gods øgedes bestandig til Skade for Statskassen, og den byzantinske Gejstlighed lammede Gang efter Gang Kejsernes kloge Arbejde for at hidføre Kirkeforlig med Rom. Komnenerne stræbte paa mange Maader at knytte Forbindelse med Vesteuropa, hvis politiske Forhold ikke var dem saa fremmede, som de havde været for Kejserne af det makedoniske Dynasti. Svogerskabsforhold blev ret almindelige, og end mere betød det, at mange af Vestens Korskrigere blev tagne i byzantinsk Tjeneste, saaledes at Hærens Karakter ændredes ikke lidt. Men medens Hær og Styrelse saaledes europæiseredes, blev Folkestemningen i Riget mere og mere forbitret mod Vestens Barbarer. I selve Konstantinopel ildnedes Hadet yderligere af rent økonomiske Grunde, idet Venetianere, Genuesere, Pisanere o. fl. havde skaffet sig Handelsprivilegier og særlige Kvarterer, der ikke stod under den almindelige byzantinske Administration (Forholdet frembyder mange Paralleler til Nutidens Forhold mellem Europæere i Kina og Kineserne). O. 1180 menes Tallet af fremmede, af „Latinere" at have været henved 60 000, der for Munke og Præster var Kættere, for Købmænd og Haandværkere Konkurrenter, for alle: fordringsfulde, mistænkelige og ubekvemme Udlændinge. Under de urolige Forhold efter Kejser Manuels Død i 1180, da Paladsrevolutioner, Kejsermord og Pøbelrevolter i Byen lammede Regeringens Ordenshaandhævelse, brød Folkehadet mod de fremmede ud i lys Lue. Præster og Munke hidsede Borgere og Pøbel til at plyndre og myrde; Pavens Legat, der netop var kommen for at forhandle om et Kirkeforlig, blev dræbt tilligemed mange Tusind bosatte Latinere, medens Kvinder og Børn solgtes til Muhammedanerne. Om end Kejser *Isak Angelos* (1185—95) og Kejser *Alexios III* (1195—1203), der begge fik Magten ved Vold og Mord, søgte at forsone Venedig og de andre fortrinsvis italienske Byer, som Myrderierne i 1182 var gaaet ud over, var navnlig Venetianerne blevne utrygge ved Stillingen i Konstantinopel. Og med Rette, thi Hovedstadsbefolkningen, der under Urolighederne havde følt sig som Herrer og som de følgende Regeringer ikke evnede at tøjle, vedblev at være urolig, i voksende Angst for og i stigende Had til „Latinerne". Korstogene 1189—92 gjorde ikke Forholdet bedre, og da Kejser Henrik VI af Tyskland var bleven Konge over det italienske Normannerrige, der, saa længe det havde bestaaet, havde været Byzans' utrættelige Fjende, tvang han den byzantinske Regering til at betale en stor Tribut, som Regeringen kun kunde skaffe Midler til ved en Ekstraskat, „Tyskerskatten", der var meget trykkende. Endda gik Henriks Planer langt videre. Han fik sin Broder Filip af Schwaben gift med en Datter af Kejser Isak for derigennem at skaffe sin Slægt Arveadkomst til Riget, og det Korstog, der udrustedes i 1197, var i Virkeligheden ogsaa rettet mod Byzans.

Feudalvæsen trænger sig ind, Kirken skader Staten.

Hær og Styrelse europæiseres.

Harme i Konstantinopel mod Vestens Barbarer.

„Latinere" i Konstantinopel.

Fremmedmyrderier.

Isak Angelos (1185—95). Alexios III (1195—1203).

Henrik VI.s Planer mod Byzans.

Var Faren, der stadig truede fra „Korstogsfolkenes" Side, saaledes overordenlig stor, øgedes den endda yderligere ved Rejsninger og Indfald af *Bulgarerne* og „*Valakerne*" (ɔ: Rumænerne), der paany var ifærd med at danne et samlet Rige med en broget Nationalitet. Deres Hærgninger og det øgede Skattetryk, Krigen mod dem fremkaldte, bragte Byzantinernes Statsfølelse og den allerede længe af den ovenfor omtalte lensagtige Udvikling undergravede Statsenhed til at bri-

Bulgariske og valakiske Indfald.

Dele af Riget river sig løs.

ste. Paa alle Sider opstod halvt oprørske uafhængige Smaastater (saaledes Kypern, hvor en Komnener gjorde sig til „Kejser", men som kort efter erobredes af Richard Løvehjerte) og Rigsindtægterne mindskedes, saaledes at Hovedstaden ikke længer evnede at stille det nødvendige militære Værn mod det Angreb, der i Virkeligheden længe havde været paatænkt og ønsket af alle Rigets Fjender i Europa, og det var et mere og mere europæiseret ɔ: opløst Rige, Angrebet rettedes imod. Den isolerede Kulturstat, der i Aarhundreder havde maattet kæmpe for Livet mod barbariske Fjender paa alle Sider, havde ingen Kulturværdier kunnet modtage udefra. Og dens Kultur var overvejende statslig, politisk, økonomisk, idet den folkelige Aandskultur, for saa vidt den bares af Kirken, ikke var væsenlig forskellig fra den, der bares af Vestens Kirke, medens dens verdslige Aandskultur var aristokratisk; — et værdigt Mindesmærke for den er Alexios I.s Datter, Anna Komnena's „*Alexiade*", der skildrer Byzans' Historie 1069—1118, derunder ogsaa Korsfarernes Ophold i Konstantinopel 1096. Saaledes blev selve den politiske Kultur isoleret i Byzans og befrugtedes ikke af det øvrige Folkeliv. Dens sejglivede Kraft er et af de mærkeligste Fænomener i Historien; at have faaet Bugt med den, lidt efter lidt, det 12. Aarh. igennem, og endelig ved et sidste rask Kup i 1204, er det kristne Vesteuropas største Bedrift i Korstogstiden.

Kulturen.

Vesteuropas Hovedbedrift i Korstogstiden: Byzans' Ødelæggelse.

Korsfarerne angriber Konstantinopel 1203.

I Begyndelsen af Juli Maaned 1203 angreb Korsfarerne Byen. Alexios III.s Stilling var fortvivlet, idet hans Lejetropper, for en stor Del vesterlandske Krigere, endog Korsfarere, var upaalidelige; kun Varegerne var at stole paa. Folkestemningen i Byen var usikker, og Angriberne søgte at dele den ved at lade udraabe, at de kom med „den rette Arving", Prins Alexios, hvis Fader Isak sad i et af Byens Fængsler. Efter 14 Dages Forløb flygtede Alexios III. Den blinde Isak blev ført ud af Fængslet og paany hyldet som Kejser. Han sluttede da Fred med Korshæren, i hvilken hans Søn opholdt sig; som sin Faders Medregent holdt denne sit Indtog i Byen, og tilbage stod nu kun at opfylde de Løfter, der var givne Venetianerne og Korshæren. En fransk Ridder, *Villehardouin,* der selv tog fremragende Del i Begivenhederne, baade de krigerske og de diplomatiske, skildrer de første Forhandlinger med Kejser Isak, under hvilke netop han selv var Korsfarernes Ordfører, saaledes: „Herre, du ser hvilken Tjeneste vi har gjort din Søn, og at vi har holdt Aftalen; han kan ikke komme herind, førend han har sikret os Opfyldelsen af hans Overenskomst med os, og han beder nu dig bekræfte Overenskomsten i nøjagtig samme Form." „Hvilken Overenskomst?" spurgte Kejseren. „For det første: at lægge hele Romaniens Rige (ɔ: Byzans) ind under den romerske Kirke, hvorfra den for længe siden har skilt sig ud; derefter at give Hærens Krigere 200 000 Mark Sølv og Proviant for et Aar til store og smaa, og paa egen Bekostning og paa egne Skibe at føre 10 000 Mand, Ryttere og Fodfolk efter vor Bestemmelse, *over til Babylons Land* og dér holde dem i et Aar, og at holde i Landet hinsides Havet 500 Ryttere . . ." Den egenlige Korstogsplan fastholdtes altsaa stadig. Men det viste sig hurtig, at Kejseren ikke kunde holde Aftalerne; Sommeren gled hen med Forhandlinger; efter Kejserens indstændige Bøn opholdt Krigerne sig udenfor Byen og kom kun ind enkeltvis eller i smaa Hobe og vendte hver Gang tilbage fulde af Undren over og Attraa efter de ubeskrivelige Herligheder, de havde set. Venetianerne fik mest ud af Ventetiden, thi da Kejseren endelig havde bekvemmet sig til at yde det første Afdrag, 100 000 Mark, fik de 50 000, „thi de skulde have Halvdelen af Erobringerne; af de øvrige 50 000 fik de 36 000, som Franskmændene endnu skyldte dem, og af hvad Pilgrimmene derefter havde tilbage, betalte de dem, der havde ydet kontante Laan til Overfarten". Nogle af Krigerne vilde bryde op og drage mod Østen,

Alexios III flygter; Isak hyldes paany.

Villehardouin.

Forhandlinger med Kejser Isak.

Isak kan ikke opfylde sine Løfter.

men andre vilde blive, i hvert Fald Vinteren over: „Hvis vi gaar til Syrien, vil det være Vinter, naar vi kommer dér, og vi kan ikke føre Krig, og saaledes vil Herrens Værk gaa til Spilde. Men hvis vi venter til Marts (næste Aar, ɔ: 1204), kan vi drage til Babylons Land . . og saaledes erobre Landet hinsides Havet.“ Kejseren bad ogsaa Korshæren blive, da han ellers frygtede Opstand, og „med Guds Hjælp blev Sagen da ordnet saaledes, at Venetianerne atter lovede at holde Flaaden et Aar fra Mikkelsdag, og Pilgrimmene lovede dem atter at holde sammen med dem“. Inde i Byen udbrød der imidlertid en Opstand. *Opstand i Byen.* Isak og Alexios blev afsatte og Alexios V Dukas med Tilnavnet Murzuflos blev Kejser. *Alexios V bliver Kejser* Da dette blev bekendt i Lejren, „holdt Hærens Høvdinge og Dogen Raad, og tilstede var Bisperne og alle Præsterne. De var enige om, at . . . Murzuflos ikke havde Ret til Landet . . . Derfor siger vi eder, sagde Præsterne, at Kampen er rimelig og retfærdig, og hvis I har til Hensigt at erobre Landet og lægge det under den romerske Kirke, vil enhver der falder, hvis han i Forvejen har skriftet, faa Syndsforladelse. Og I maa vide,“ tilføjer Villehardouin, „at dette var til stor Opbyggelse for Baronerne og Pilgrimmene.“ Fra 8.—13. April varede Kampen; den blev uventet haard, og Korsfarerne var ved at opgive den. Men Bisperne opflammede dem paany: forhen stod Byzantinerne under Romerkirken, men nu var de ulydige og sagde, at de, der troede paa Roms Lov, var Hunde; derfor skulde Ridderne gaa løs paa Byen, det var ikke Synd, men en god Gerning . . . Om Søndagen prædikede alle Bisper og Præster for Pilgrimmene, at Kampen var retfærdig, thi Byzantinerne var Forrædere og Mordere . . værre end Jøder, Guds Fjender, og Bisperne sagde, at de paa Guds og Pavens Vegne gav alle Belejrerne Syndsforladelse. — En voldsom Ildebrand lammede Byens Forsvar. *Byen stormes.* Den 12. April flygtede Alexios V; en ny Kejser blev udraabt, Theodor Laskaris, men den 13. brød Korsfarerne ind i Byen.

361. S. Marcos Midtportal
med de ravede Heste fra Konstantinopel.

Korsfarerne rasede som fordum Vikingerne *Hærgning og Bytte.* i en erobret By. I blind Ødelæggelsesgalskab sønderslog de Marmorstatuer og andre Kunstværker, der ingen Brugsværdi havde for dem; Broncestatuerne smeltedes og gjordes til Pengestykker — Venetianerne havde dog Omsigt nok til at skaane og bortføre de fire antikke Bronceheste, der endnu pryder Markuskirken i Venedig — og hvad der var af ærligt Gods gjordes til Bytte. En jævn fransk Ridder, der deltog i hele Toget, *Robert de Clari*, fortæller saaledes om Byttets Deling: „Alle Kostbarhederne skulde bringes hen i et Kloster i Byen . . og 10 Korsfarere og 10 Venetianere sattes til at vogte det. Byttet var saa rigt og der var saa mange kostelige Guld- og Sølvkar, saa meget Guldstads og saa mange Ædelstene, at det var vidunderligt, saa meget Gods der blev bragt did, og siden Verdens Skabelse er der visselig ikke set eller taget saa rigt et Bytte, hverken paa Alexanders Tid eller paa Karl den Stores eller før eller efter dem, og jeg tror ikke, at der i de fyrretyve rigeste Byer i Verden findes saa meget Gods, som man fandt i Konstantinopel, og Grækerne sagde da ogsaa, at de to Tredjedele af al Verdens Rigdom fandtes i Konstantinopel, medens den ene Tredjedel var spredt over den øvrige Verden. Og de, der var sat til at vogte Byttet, tog da ogsaa saa meget de orkede af Guldsager og kostelige Tøjer og enhver af de rige Mænd tog og bortførte, hvad de vilde, og de jævne Krigere fik aldrig deres Del, hverken

de fattige Riddere eller Knægtene, der havde hjulpet til at erobre Byttet; de maatte nøjes med Sølvtøjet . . .“ Det var dog ikke alene Guldet og Sølvet, Krigerne misundte Byzantinerne og som de røvede. Robert de Clari skildrer med synlig Bevægelse den Mængde herlige Relikvier, Byen ejede: „I Slottet Bukoleion var der 500 Værelser . . og 30 Kapeller, deriblandt et, der hed det hellige Kapel; det var saa kostbart og prægtigt, at der ikke var et Dørhængsel, en Slaa, eller noget, der ellers plejer at være af Jærn, som ikke var af Sølv, ikke en Søjle, der ikke var af Jaspis eller Porfyr; der var herlige Ædelstene, og Kapellets Marmor var saa glat og skinnende, at det syntes at være Krystal, og dette Kapel var saa rigt og prægtigt, at man aldrig vilde kunne beskrive dets Skønhed. I dette *Relikvier.* Kapel fandt man meget dyrebare Relikvier, man fandt to Stykker af det hellige Kors, saa tykke som en Mands Ben og en halv Favn lange, og man fandt Jærnspidsen af den Lanse, hvormed Vor Herre blev stungen i Siden, og de Nagler, han fik boret igennem Hænderne og Fødderne, og man fandt i en Krystalflaske en stor Del af hans Blod, og man fandt hans Kjortel, som man tog fra ham, da han var ført ud paa Golgatha, og hans Tornekrone, der var af Strandtisler saa spidse som Syl, og man fandt Vor Frues Særk og Johannes den Døbers Hoved og saa mange andre Helligdomme, at jeg slet ikke kan beskrive det . . .“ Paa lignende Maade fortæller han om en Mængde andre Kirker, Slotte og Klostre. En Rytterstatue af Justinian beskrives saaledes: „Foran Sofiakirken var der en tyk Søjle, der vel var tre Mandsarmes Længde tyk og en Favn høj, og den var gjort af Marmor og derpaa af Kobber ovenover Marmoret, og den var meget godt omgjordet af Jærnbaand. Ovenpaa, paa Enden af denne Søjle laa der en Sten, der vel var en 15 Fod lang og ligesaa bred. Paa denne Sten var der en Kejser, støbt af Kobber, paa en stor Kobberhest . . .“ „Men,“ slutter han sin lange naive Skildring af alle Herlighederne, „jeg maa holde op, thi ingen jordisk Mand, hvor længe han end maatte have boet i Byen, vilde kunne opregne alt. Thi den, der blot fortalte Hundrededelen af de Rigdomme og Herligheder, der fandtes i Kirkerne, Klostrene, Paladserne og i Byen, vilde synes jer en Løgner, og I vilde ikke tro ham.“ Men trods denne Forsikring kan han ikke holde inde; han fortæller om det Kapel, hvori Kejser Manuel var begravet, at der fandtes, foruden ubeskrivelige Rigdomme, „det Bord, hvorpaa Vor Herre blev lagt, da han blev taget ned af Korset, og der kunde man endnu se Spor af de Taarer, Vor Frue havde grædt over ham.“ Relikvierne havde for Korsridderne ikke mindre Brugs- og Handelsværdi end de øvrige Kostbarheder, og i store Mængder røvedes og bortførtes de fra Byen.

Det „latinske“ Kejserdømme. Den 9. Maj 1204 valgte en Forsamling af 6 franske Prælater og 6 fornemme Venetianere *Balduin* af Flandern til byzantinsk Kejser, og 16. Maj salvedes og kronedes han i Sofiakirken af en pavelig Legat. Men det nye *„latinske“ Kejserdømme* omfattede kun en forholdsvis ringe Del af det gamle Rige. Dels vedblev omtrent hele den lilleasiatiske Del at være uafhængig, og her grundede byzantinske Kejserætlinge græske Riger; saaledes opstod Kejserdømmet *Trapezunt*, der vedblev at bestaa som særlig Stat ogsaa efter 1261, og navnlig Kejserdømmet *Nikæa*, grundet af Theodor Laskaris, efterat Korshæren havde jaget ham fra Konstantinopel. Her bosatte ogsaa Patriarken sig, og Byen Nikæa blev den kirkelige Hovedstad for alle de Folk, der havde græsk Kirkeordning. En tredje græsk Stat, *Epirus*, grundedes i Europa, omfattende Albanien og Ætolien. Dels fik Venedig store Stykker af det erobrede, for det første et stort Stykke af Konstantinopel, dernæst betydelige Kyststrækninger i Morea, Albanien og Ætolien, endelig en Mængde Øer, Kreta, de 7 ioniske Øer, Euboia, de fleste af Kykladerne. Dandolo kaldte sig „Herre over halvanden Fjerdedel af det græske Rige“. Et stort Antal nærmest uafhængige Vasalstater grundedes af de fornemste Krigere navnlig mod Syd, i det egenlige Grækenland: Hertugdømmet Athen, Fyr-

Nikæa.

Venedigs Bytte.

stendømmet Achaia o. fl. — Balduin lovede straks efter sin Kroning, at han overfor Grækerne vilde haandhæve deres gamle Love, men Forholdet mellem Kejser og Vasaller og mellem disse indbyrdes ordnedes efter den jerusalemske Lensret. Baronerne indrettede deres Levevis hovedsagelig som de var vant til hjemme, om de end her som andetsteds i de fremmede Lande optog noget af Landets Sæd og Skik. Nogen Sammensmeltning mellem Grækere og Vesterlændinge var der næppe Tale om. Grækernes Had til Sejrherrerne ulmede stadig, og hertil bidrog mere end alt andet Modsætningen mellem den romerske Kirkeordning, der begunstigedes af Kejser og Stormænd, og den græske Kirkeordning, som de fleste Grækere holdt fast ved. De undertvungne, hvad enten det var Grækere eller forgræskede Slaver, dreves sammen i en vis fælles Nationalfølelse, der snart skulde blive Sejrherrerne farlig; men Livsførelsen under Fremmedherredømmet forraaedes og forvildedes. Det græske Folk, der i 1261 gjorde sig fri, var ringere end det, der underkuedes 1204.

„Latinerne" og Grækerne.

De „latinske" Kejsere*) var i en meget vanskelig Stilling. Den græske Befolkning hadede Herrerne, Valako-Bulgarerne var i de første 40 Aar efter 1204 stadige og farlige Fjender, der svækkede „Latinerne", saaledes at de uafhængige græske Riger imens styrkedes og vandt frem. Tilmed mindskedes Tallet af vesterlandske Riddere i Konstantinopel stadig; mange faldt i Kampe mod Bulgarerne, mange vendte hjem og næsten ingen nye kom. Balduin II tilbragte en stor Del af Tiden med at rejse rundt i Vesteuropa for at trygle om Hjælp; men han var fattig og Stillingen var haabløs; ingen vilde hjælpe. I 1261 lykkedes det Kejseren i Nikæa, *Michael VIII Palaiologos* med en ganske lille Hær at overraske og tage Byen. Balduin undslap og prøvede paa at faa et nyt Korstog istand, men uden Held. Han døde 1272. Karl af Anjou, Konge over begge Sicilier og besvogret med Balduin, rustede sig for Alvor til et Erobringstog, men

Michael VIII af Nikæa vinder Konstantinopel tilbage 1261.

362. St. Michaels Kirke i Entraygues.
(Sydfrankrig.)
Efterligning af den byzantinske Kuppelkirke.

*) Balduin I blev allerede 1205 fanget under en Kamp med Valako-Bulgarernes Czar, der skal have ladet hans Arme og Ben afhugge og derefter kastet ham hen som Bytte for Rovfugle; han efterfulgtes som Kejser af sin Broder *Henrik*, der regerede til 1216; derefter kom en Svoger, en fransk Greve, *Pierre de Courtenay*, der kort efter blev taget til Fange af Epiroterne; saa en Kvinde- og Formynderregering for Kejser Pierres Søn, *Balduin II*, der var Kejser fra 1228—1261.

den sicilianske Vesper 1282, der for en stor Del skyldtes byzantinsk Guld og Rænker, gjorde Ende paa alle Planer og Forsøg. Begivenheden i 1261 ramte ogsaa Venetianerne, der mistede deres Besiddelser og Privilegier i Konstantinopel, væsenlig til Fordel for deres Konkurrenter Genueserne. Men det meste af Øriget beholdt de. Hertugdømmet Athen og Fyrstendømmet Achaia (under Slægten Villehardouin) og flere andre af de vesterlandske Vasalstater bevarede endnu længe deres Uafhængighed. Skønt Korstoget 1202—4 ikke naaede til det hellige Land, bærer det med Rette Navnet Korstog og er ikke væsensforskelligt fra de øvrige. Nogle af Deltagerne havde vel Skrupler ved at stanse i Konstantinopel, men de ængstelige beroligedes af Pave og Præster, og et Tog „hinsides Havet" kom ikke istand. Innocens III holdt dog stadig Tanken om Generobringen af Jerusalem fast, og det var hans Virksomhed, det tysk-ungarske Korstog 1217—21 skyldtes (III, 646). Efter nogle lidet betydningsfulde Kampe i Syrien (fra denne Tid stammer den berømte, vældige Tempelherreborg „Pilgrimsborgen" ved Kysten lidt Nord for Caesarea, o. 3 Mil fra Nazareth) drog en Del af Korshæren styrket ved nyankomne Friesere og Nederlændere mod Ægypten.

Det tysk-ungarske Korstog 1217—21.

Angrebet paa Ægypten. De gav sig til at belejre Damiette, der var Landets Hovedfæstning. Sultanen tilbød, for at frelse Fæstningen, en stor Sum Penge, Kongeriget Jerusalem i det Omfang, det havde haft før 1187, derunder ogsaa selve Jerusalem, og dertil endda det Sande Kors, som Saladin havde taget i Jerusalem. Men det gik her som ved Konstantinopel. Endel af Krigerne vilde tage mod Forliget, der jo netop betød Opfyldelsen af Korstogsløftet, men andre stod imod, da der var Udsigt til endnu større Vinding i det rige, frugtbare, sælsomme Land. Pavens Legat holdt med de sidste og ligeledes endel Genuesere, der var med paa Toget. Pavens Legat vilde ikke vide af Fred, før hele Ægypten var erobret, de vantro knuste. Genueserne saa' i Ægyptens Erobring en Mulighed for i dette Land at grunde et Handelsherredømme, der i fuldt Maal kunde holde dem skadesløse for, hvad deres Konkurrenter Venetianerne havde vundet i Konstantinopel. Det blev da besluttet at fortsætte Belejringen, og Fæstningen overgav sig ogsaa, men de kristne spildte nu et helt Aar med at kives om, hvem der skulde være Herre i Damiette, og skønt der 1220 kom ikke faa nye Krigere fra Tyskland (der forgæves raadede til at drage mod Syrien), lykkedes det nu Sultanen, hjulpet af Niloversvømmelserne, som Korsfarerne ikke var fortrolige med, at tvinge Hæren til at opgive alt, Erobringer og Udsigter, for at frelse Livet. Ogsaa dette Korstog blev da en fuldstændig Skuffelse, skønt det lige til det sidste havde forjættet saa meget, mere end noget tidligere siden det første.

Genueserne.

Korstoget mislykkes 1221.

Mens tyske Krigere og italienske Købmænd kæmpede og kivedes i Ægypten, var det vidunderlig energiske franske Ridderskab, der, foruden at være i idelig Fejde hjemme, atter og atter havde sendt store Skarer paa Korstog i Orienten og gødet Syriens Jord med deres Kød og Blod, optaget af et hjemligt Korstog, der lovede lettere Bytte end de skuffelsesrige orientalske Tog. I Aaret 1208 blev Pavens Legat, Bispen i Toulouse, en fanatisk Fjende af Sydfrankrigs mægtigste Herre, Albigensergreven Raimond VI af Toulouse, dræbt af en af Grevens Væbnere. Allerede tidligere havde Innocens III flere Gange opfordret Kong Filip August til at lede et *Korstog mod de sydfranske Kættere,* men Kongen havde hver Gang vægret sig; han var optaget af Krig med Kong Johan af England og kunde ikke dele sin Krigsmagt. Nu, 1208, udsendte Paven en ny Opfordring,

Korstog mod Kætterne i Sydfrankrig 1209—29.

ikke blot til den franske Konge, men ogsaa til de franske Bisper og Baroner. Det hed heri bl. a.: „Derfor (ɔ: paa Grund af Bispemordet) erklærer vi Grev Raimond for banlyst, og da de hellige Kirkelove ikke tillader at holde sit Ord til den, der ikke holder sit overfor Gud, saa løser vi i Kraft af vor apostoliske Myndighed alle dem, der har lovet ham Troskab eller Forbund, fra deres Løfte. Alle Katolikker har, med Forbehold af hvad Ret deres Lensherrer maatte have over dem, Tilladelse til ikke blot at forfølge hans Person, men ogsaa at tage og beholde hans Jord". Raimond blev forskrækket, afsvor alt Kætteri, underkastede sig en ydmygende Bod, men Korstoget var allerede i Gang. Kong Filip deltog ganske vist ikke — han var stadig optaget af Krigen med Johan af England, og han var desuden misfornøjet med Pavens Krigserklæring mod Raimond: „Først naar I har dømt ham for Kætteri", skrev han til Innocens, „har I Ret til at kundgøre Fredløshedsdommen *og opfordre mig, Grevens Lensherre, til efter Loven at inddrage min Lensmands Gods*". I hele sin Regering deltog Filip saa godt som ikke i Korskrigen, men han og hans Efterfølgere ansaa alle Erobringer som paa Forhaand tilhørende Frankrigs Krone. Kongen har saaledes intet ligefremt Ansvar for, hvad der skete i de følgende Aar, men bagefter, da alle Rædslerne var øvede, lagdes det erobrede og hærgede Land under Kronen.

Innocens' Opfordring til Kampen.

Kongen og Paven.

I Aaret 1209 samledes i Nord- og Midtfrankrig en vældig Hær, der talte henved 50 000 Mand; 4 franske Ærkebisper, 7 Bisper, Cîteaux-Abbeden og en Mængde andre Gejstlige var med, derhos Hertuger, Grever og Riddere i stort Tal. En pavelig Legat fulgte Toget, men Overanførslen havde Grev *Simon af Montfort*, en ivrig, rettroende og from Mand, der deltog i det fransk-venetianske Korstog, men havde forladt Hæren, fordi han ikke vilde gaa mod Konstantinopel, da dette den Gang efter hans Mening var imod Pavens Vilje. Toget gjaldt først Byen Béziers, der hurtig blev indtaget, plyndret og brændt. Flere Tusind Mennesker havde søgt Ly i Byens Hovedkirke; de blev alle, Mænd, Kvinder og Børn, dræbt. De „fuldkomne", man fik fat paa, dræbtes med særlig Glæde og Omhu. Fra By til By, fra Borg til Borg i Kætterlandet gik Toget Aar efter Aar — stadig under Afsyngelsen af Hymnen *„Veni, creator, spiritus"* —, medens Korshæren stadig fornyedes. Det rige Languedoc gav et stort Bytte, og Riddervildskaben kunde tumle sig uden Skrupler. Korstogets Historieskriver, Pierre de Vaux-Cernai, Broder til Bispen i Carcassonne og selv en trosivrig Mand, fortæller med from Glæde og med ridderlig Selvfølelse om Krigens Gang. „Da Borgen Lavaur havde overgivet sig (1211), blev Hr. Aimeri og 80 andre Riddere slæbt udenfor. Den ædle Greve af Montfort bød, at de straks skulde klynges op i Galger; men da Aimeri, der var større end nogen af de andre, var bleven hængt, faldt Galgerne om, thi da man havde Hastværk, havde man ikke fæstet dem dybt nok i Jorden. Da Greven saa', at dette kunde volde stor Forsinkelse, bød han, at man skulde hugge alle de andre ned, og Pilgrimmene adlød med stor Iver og havde snart dræbt dem alle paa det samme Sted. Borgens Herskerinde, der var Aimeris Søster og en afskyelig Kætterske, blev paa Grevens Bud kastet i en Brønd, der derefter fyldtes med Sten; derpaa samlede Pilgrimmene alle de andre Kættere, der fandtes i Borgen, og brændte dem levende under megen Jubel". — I 1213, da Kampen gjaldt selve Toulouse, gik Simon af Montfort en Dag ind i en Kirke, hvor der just var Messe. Han kastede sig paa Knæ, foldede sine Hænder, strakte dem op mod Altret og udbrød: „O, Gud, jeg byder dig mit Legem og min Sjæl". Han havde kun en lille Skare Krigere med sig, og Kætterne syntes de stærkeste. Men en af Korstogsbisperne steg, med et Stykke af det hellige Kors i Haanden, op paa en Forhøjning, velsignede Krigerne og sluttede med de Ord: „Gaa bort i Jesu Kristi Navn. Paa Dommens Dag vil jeg være

Krigens Gang.

Simon af Montfort.

Myrderier og Plyndringer.

Vidne for jer og være eder en Borgen for, at alle de, der dør i denne hæderfulde Kamp, skal faa evig Løn og Martyr-Ære uden at have gennemgaaet Skærsilden". Paa alle franske Kirkeforsamlinger i disse Aar fornyedes stadig Banlysningerne over Kætterne. Paven søgte at stanse Rædslerne, men havde dog ikke Fasthed nok til imod Prælaterne at gøre Modstand til det yderste. Krigen fortsattes; Innocens døde 1216, Simon af Montfort faldt 1218, Filip August døde 1223; og stadig fortsattes Ødelæggelsen. Men Ledelsen af Korstogskrigerne var efter Simons Død uheldig. Grev Raimond VII begyndte at tilbageerobre Byer og Borge. Paven og Bisperne bønfaldt Kong Ludvig VIII om at gribe ind. Han betingede sig en stor Skat af Kirken i 10 Aar, og at der skulde tilsikres hans Korshær samme Naade, som hvis den var gaaet til Jerusalem. 1226 brød Kongens Hær op; Kampen varede endnu 3 Aar. 1229 sluttedes Fred i Paris. Det meste af Languedoc, gennemhærget og med en stærkt udtyndet og forpint Befolkning, kom under Kronen.

Freden i Paris 1229.

Det „5.“ Korstog 1228—29.

Samtidig med at det franske Kætterkorstog endelig efter 20 Aars ødelæggende Kamp fik sin Afslutning, blev Jerusalem genvundet af en kristen Korstogsfyrste. Kætteriet var knust og den hellige Stad vundet! Men ingen af Delene blev til Ære for Kirken. Kejser *Frederik II* havde i 1215 taget Korset, men havde ikke fulgt Toget 1217—21, og skønt det af ham lovede Korstog synes at have sysselsat Fyrster og Folk baade i Europa og i Østen og at være ventet med Haab og Frygt, udsatte han det fra Aar til Aar. 1223 trolovede han sig med Kongen af „Jerusalem" Johan af Brienne's Datter og Arving, Isabella, og lovede at drage afsted 1225. I 1225 fejredes Brylluppet — Isabella var i Forvejen i Tyrus bleven kronet til Dronning over Jerusalem — men Frederik var endnu ikke færdig. Han fik af Paven Henstand til 1227, men saaledes, at hvis det da ikke

363. Indgang til St. Michaels Kapel i Aiguilhe.

Figurer og Ornamenter efterligner byzantinsk Kunst og følger de byzantinske Læreboger uden Omtanke. Den velsignende Kristus, Midterfiguren foroven, velsigner paa kættersk (græsk) Maade: han bøjer Tommel- og Lillefingeren sammen inde i Haanden.

Frederik II ægter Arvingen til Jerusalem.

blev Alvor, skulde han være banlyst. Men 1227 kom, og intet skete; den nye Pave, *Gregor IX* (1227—41) mente ikke, Toget kunde udsættes længer; der var i flere Aar prædiket Korstog i Tyskland, og en Mængde Mennesker havde, mod Løfte om de sædvanlige kirkelige Belønninger, taget Korset; skulde disse Mennesker afsted, maatte det ske hurtig. Han opfordrede da alle Korsfolkene til at drage ned i Syditalien, hvor Føreren opholdt sig, og i Sommeren 1227 strømmede en Mængde Krigere og en langt større Mængde ukrigerske og slet forsynede Pilgrimme sammen i Brindisi. Sommerheden og Menneske-Sammenstuvningen i Havnebyen fremkaldte hærgende Sygdomme, de flestes Forraad og Penge slap op. Frederik maatte, skønt selv syg, bekvemme sig til Opbrud og stak i Søen i Septbr. Men efter 4 Dages Sejlads gik han i Land, efter eget Sigende tvungen af Sygdom, og Toget var saaledes atter udsat. En Mængde Mennesker blev derved stedt i Nød, bortset fra, at Korstogsløfterne ikke kunde opfyldes. Nu lyste Paven da Ban over Frederik, og under voldsomme Partikampe i Norditalien og i selve Rom mellem Kejserens Tilhængere og Modstandere gik Tiden til næste Sommer, da Frederik mente, at Forholdene var ham gunstige. Med en forholdsvis faatallig, men veludrustet Hær drog han afsted i Juni 1228 og kom i Septbr. til Acre. De franske Ridderordener var paa Forhaand imod ham: „Kongen af Jerusalem", og var mere end villige til at følge Pavens Bud: at gøre Modstand mod den banlyste. Men paa den anden Side var Sultan Kamil (III, 483), dels paa Grund af Vanskeligheder i sit eget Rige, dels fordi Hohenstaufernavnet nød overdreven Agtelse i Orienten, villig til Overenskomst med Frederik, der selv var en smidig Diplomat. I Begyndelsen af 1229 sluttede de to Fyrster Fred: Kamil afstod Kejseren Byen Jerusalem, undtagen to Moskeer, desuden flere Byer og Forbindelsesvejene mellem Acre og Jerusalem. Men Jerusalems Patriark (der boede i Acre) forbød nu Pilgrimmene at besøge Jerusalem, hvor en banlyst var Herre. 18. Marts drog Kejseren og hans Følge ind i den hellige Gravs Kirke i Jerusalem; Kejseren gik op til Alteret, tog Jerusalemskronen og satte den paa sit Hoved. Men Dagen efter lyste Patriarken Interdikt over selve den hellige Stad, og efterhaanden over enhver By, i hvilken Kejseren opholdt sig paa Tilbagevejen til Kysten. Dette Korstog indtager saaledes en ejendommelig Plads i Rækken af hellige Krige. Det maatte være til Forargelse for mange kristne, at en banlyst Kætter med et Faatal af Krigere opnaaede, hvad saa mange Hundredtusinder under Kirkens Velsignelse var dragne ud for, uden at naa andet end for de flestes Vedkommende at sætte Gods, Liv eller Førlighed til. Tanken stod stille overfor dette, og sikkert led Kirkens Myndighed noget. Da Patriarkens Interdikt over Jerusalem naaede Byen, grebes mange af Frederiks Krigere af Harme: Kristus selv havde tilladt, at Kejseren ved hans hellige Grav kaldte sig Jerusalems Konge af Guds Naade, og nu vovede disse Østens Præster at stemple Guds aabenbarede Vilje som Djævleri, ja at udelukke „Kristi Brud", Jordens helligste By, Himmelporten paa Jorden, fra den hellige almindelige Kirke! Denne Strømning sporedes ligeledes sine Steder i Tyskland, men der findes ogsaa Forargelsesudbrud i modsat Retning.

Frederik II og Paven.

Frederik sættes i Ban.

Frederik i Palæstina 1228.

Overenskomsten med Kamil; Frederik faar Jerusalem m. m.

Den hellige Stad i Interdikt.

Kristelig Forargelse over Frederiks Held.

Krigernes Harme over Kirkemændene.

1231 forligedes Paven og Kejseren, Banlysningen hævedes og Toget aner-

Forlig mellem Frederik og Paven og nye Stridigheder.

kendtes, til Beroligelse for Deltagerne, som Korstog. Men snart brød Striden løs igen mellem de to Herskere, og Paven udstrakte Kampen til det hellige Land; han fik Venetianerne til at angribe Syrien, og de vantro angreb de kristnes Byer, tog Acre og i 1244 selve Jerusalem. I 1245 samledes en Kirkeforsamling i Lyon, og Pave Innocens IV manede her til fornyet Kamp for Jerusalem. Da der saa godt som ingen tyske Prælater var mødt, og da Forsamlingen vedtog Kejserens Afsættelse, og da endelig ogsaa Hohenstaufernes Fjender i Tyskland og Italien var ligesaa optagne af den hjemlige Kamp som Frederiks Parti, kunde der hovedsagelig kun blive Tale om et fransk Korstog. Et saadant kom ogsaa istand, dog vistnok uden afgørende Paavirkning fra Pave og Kirkeforsamling.

Jerusalems Fald 1244.

Det „6." Korstog 1248—54.

Kong *Ludvig IX* havde, ligefra han kom til Skelsaar, været optaget af Tanken om Kamp mod de vantro; i denne Henseende var den ellers forsigtige og kloge Konge mærkelig fantastisk. Mongolernes Sejr over de kristne ved Liegnitz 1241 havde voldt ham stor Sorg. Da den latinske Kejser i Konstantinopel samtidig kom i Nød, havde han i dyre Domme afkøbt ham nogle af de allerhelligste Relikvier — Tornekronen, det Sande Kors, den hellige Lanse, den hellige Svamp — for at give ham Midler til Kampen. I 1244 blev han meget syg og gjorde Korsløfte. Hans Moder, Dronning Blanca, modsatte sig hans Plan, og hans Omgivelser viste sig mere end lunkne, og Kongen maatte baade lokke og true for at faa dem til at gøre deres Pligt som hans Mænd. I flere Aar forberedte han Toget, og da han selv som Konge havde et stort Antal Vasaller — den franske Kongemagt var nu større end nogen anden Fyrstemagt i Europa — og hans tre Brødre (deriblandt Karl af Anjou) fulgte med deres Mænd, behøvedes der ikke stor Tilslutning af andre franske Krigere. 1248 stak han i Søen med en Flaade, der var leveret af Genueserne. Efter en alt for lang Dvælen paa Kypern drog han til Ægypten; Damiette indtoges 1249, men n. A. slog Ulykkerne ned over Korshæren; Hungertyfus og uafladelige Angreb udtyndede Dag for Dag Hæren, og tilsidst maatte den overgive sig. Kongen maatte løskøbe sig selv og sine Vasaller for $3^1/_2$ Mill. byzantinske Guldstykker — en efter Datidens europæiske Forhold uhyre Sum — medens de andre Krigere, forsaavidt de ikke selv kunde løskøbe sig, blev druknede. Efter sin Hjemkomst var han stadig optaget af nye Korstogsplaner, skønt Udsigterne til at opretholde et Kristenherredømme i Syrien blev ringere Dag for Dag. 1256 forefaldt i Acre en vild Gade- og Havnekamp mellem Venetianere og Genuesere; 1259, i samme By, blev saa godt som alle derværende Tempelriddere hugget ned af Johanniterne; Fællesfølelsen mellem de kristne Kolonister, der aldrig havde været stor, svandt efterhaanden helt bort. Mongolernes Fremtrængen ved Aar 1260 vakte hos de kristne i Europa Haab om Islams Undergang, men de ægyptiske Mamluk-Sultaner hævdede sig sejrrig imod dem, og Sultan Beibars erobrede i 60erne den ene af de syriske Korsbyer efter den anden, 1268 det rige Antiokia. I Europa døde Korstogsiveren da ogsaa hen, selv Paven, Clemens IV, var yderst lunken, da Ludvig IX i 1266 meddelte ham sin Hensigt at gøre et nyt Korstog, og i Frankrig selv mødte Planen kun Uvilje.

Ludvig IX gør Korstogsløfte.

Angreb paa Ægypten; Hæren maa overgive sig.

Kampe mellem de kristne i Syrien.

Beibars' Erobringer i Syrien.

Uvilje mod nye Korstog hos Folk og Ridderskab.

Digteren *Rutebeuf* lader i en Samtale mellem en korstogsivrig og en lunken den sidste sige: „Man kan tjene Gud, levende paa sin Odelsjord og uden at forlade Landet; jeg laster ingen; hvis jeg drager afsted, hvad skal der saa blive af min Kone og mine Børn? Det er tidsnok at slaas, naar Sultanen kommer her til Landet". Kongens fortrolige Ven, *Joinville,* der havde fulgt ham paa det første Korstog og som har skildret Kongens Liv, blev sammen med Kongens andre Baroner og Prælaterne stævnet til Paris 1267. Kongen havde ikke meddelt nogen, hvad han havde i Sinde, vistnok for at kunne forraske de uvillige. „Da jeg havde hørt Messen, gik jeg", siger Joinville, „hen i Kongens Kapel (Sainte-Chapelle), og jeg saa' ham da staaende oppe ved Relikvierne, af hvilke han lod det Sande Kors tage ned. To Riddere af hans Raad gav sig til at tale sammen, og den ene sagde: „hvis Kongen ikke tager Korset nu, vil jeg være en Løgner". Og den anden svarede: „hvis Kongen tager Korset, bliver det en af de sørgeligste Dage, Frankrig har oplevet; thi hvis vi ikke tager Korset, bliver Kongen vred paa os, og hvis vi tager Korset, bliver Gud vred, thi vi tager da ikke Korset for hans Skyld, men af Frygt for Kongen"." Rutebeufs Ord udtrykker den almindelige Folkestemning, Joinvilles Ridderskabets. Det sidste af Korstogene blev da ogsaa bragt istand ved Kongens og hans Slægts egen Magt og Vilje og uden større Deltagelse fra det almindelige Ridderskab. Joinville selv blev stærkt opfordret til at drage med, men han modstod alle Bønner: „Jeg sagde dem, at hvis jeg vilde handle efter Guds Vilje, maatte jeg blive her og hjælpe og værne mine Folk, thi hvis jeg tog Del i Korstogseventyret, skønt jeg klart saa', at det vilde være til Skade og Ulykke for mine Folk, vilde jeg fortørne Gud, der gav sit Legeme for at frelse sit Folk . . . og de, der støttede Kongens Planer, gjorde en Dødssynd. Skønt han var meget syg, vilde han dog, om han var bleven i Frankrig, have kunnet leve længe nok til at gøre mangen god Gerning; thi Riget var da i god Fred i det indre og med alle Naboer, men siden han drog afsted, er alting gaaet galt".

Det „7." Korstog 1270.

Under en saadan Stemning i Folket foregik da det *sidste Korstog,* et rigtigt Fyrstekorstog — foruden Ludvig selv deltog hans Broder og Sønner, Kongen af Navarra, to engelske Prinser o. fl. Skønt Hensigten var at drage mod Jerusalem, maaske over Ægypten, ligesom forrige Gang, bestemte Ludvig sig dog i sidste Øjeblik til at gaa til *Tunis,* vistnok under Paavirkning af sin Broder Karl af Anjou, Konge af Sicilien, og lokket af Haabet om at kunne omvende Emiren af Tunis og maaske faa Hjælp af ham mod Sultanen i Ægypten. Flaaden lejedes atter denne Gang af Genueserne og stak i Søen i Juli Maaned 1270. Efter 13 Dages Sejlads gik Krigerne i Land ved Kartago. Hundedagenes Varme var utaalelig, og i Lejren udbrød Sygdom. 25. August døde Kong Ludvig selv. Kort efter indtraf imidlertid Karl af Anjou med friske Kræfter og førte Korsfarerne mod Emirens Hær, og i Oktober sluttedes en Fred efter Karl af Anjous Ønske: Emiren skulde betale alle Togets Omkostninger og — en aarlig Tribut til Kongen af Sicilien. Derefter drog man tilbage til Sicilien og overvintrede dér. Vinterstormene rev en stor Del af de opankrede Skibe løs og kastede dem som Vrag op paa Kysten, hvorefter Karl af Anjou i Kraft af Strandingsretten tog dem. Nogle Englændere, hvis Skibe var i Behold, drog 1271 til Palæstina, men udrettede intet. Sultan Beibars af Ægypten fortsatte sine Erobringer fra de kristne i det hellige Land. 1271 indtog han den vældige Johanniterborg Øst for det døde Hav, der er kendt

Angreb paa Tunis.

Ludvig IX dør.

364. Tempelherre-Segl med en Ridder, der hjælper en saaret Fælle.

De kristne Byer i Syrien tabes.

under Navnet Kurderslottet, og kort efter de tyske Ridderes Hovedfæstning Monsfortis eller Starkenberg. Hans Efterfølgere fortsatte. Acre faldt, efter et tappert Forsvar, i 1291, og derpaa overgav alle de tilbageværende Korsbyer sig frivillig. En stor Del af de kristne Krigere, deriblandt alle *Tempelherrerne*, drog til Kypern, der endnu i næsten 200 Aar var i de kristnes Magt, andre drog til Armenien, hvor italienske Købmænd i Havnebyen Lajazzo ved den kilikiske Bugt grundede en for Europas Orienthandel vigtig Handelsplads. *Johanniterne* erobrede 1310 Rhodos og flere andre Øer. De *tyske Riddere* havde alt i Forvejen deres hjemlige Virkefelt som Krigsmissionærer i Prøjsernes Land og Nabolandene. 1309 tog Stormesteren Ophold i Marienburg.

Ridderordenerne fortrækker fra det hellige Land.

Korstogenes Indvirkning paa Vesteuropa.

Mennesketab.

Den hellige Krig i Orienten var forbi. I 200 Aar havde den snart stærkere snart svagere sysselsat alle Samfundsklasser i det kristne Europa, og mange Hundred Tusind Mennesker — noget rimeligt Tal er det umuligt at angive, da næsten alle samtidige Talstørrelser er fantastiske — havde sat Livet til. Kampen selv havde været forgæves. De ubændige Enkeltmandskræfter spildtes — og skønt Læretiden var lang, lærte de kristne Krigere ikke Sammenholdets og Underordningens Kunst. For Europas sociale Kultur har Korstogene væsentlig været ufrugtbare, eller værre end det, forsaavidt som de ofte yderligere forvildede de i Forvejen ubændige. Selve de Fremskridt i Borgbygning, som Kendskabet til antik, byzantinsk og arabisk Fæstningsbygning medførte, udnyttedes i Hjemmet naturligvis kun til Selvhævdelse*). Ridderskabets Blodtab var maaske gavnligt, særlig for Frankrig, hvorfra de fleste Korskrigere udgik og hvor der da ogsaa i 12. og 13. Aarh. viser sig en ikke ringe Fremgang for de samlende Kræfter, navnlig for Kongedømmet. Men Ridderskabets inderste Væsen, Individualismen, ændres ikke eller kun lidt, og udfolder sig med ny Kraft i 14. Aarh. For Kirkens Myndighed virkede Korstogene i mange Retninger opløsende. De kristne Europæere, der bosatte sig i Orienten, var til liden Opbyggelse for Pilgrimme og Korsfarere. Deres hjemlige Laster udfoldede sig mere tvangfrit herovre og befrugtedes af de nye Omgivelser. De overleverede Meninger om Muhammedanerne som vilde Hedninger afløstes efterhaanden af Erkendelsen af, at de var Monoteister og i de fleste Henseender forud for de kristne i Dyg-

Ringe Kulturvinding

365. Vægmaleri i Domkirken i Chartres.
Efterligner de fra Orienten indførte vævede Tæpper. Middelalderlige Forestillinger om fremmede Dyr o. l. hidrører for en stor Del fra orientalske Vævarbejder.

Ridderskabets Aareladning.

Togene skader Kirkens Myndighed.

*) Korsridderne begyndte i Orienten, for at finde sig tilrette i Mængden af internationale Krigere, at kendetegne sig selv ved *malede Tegn paa Skjoldet*. Disse malede Tegn blev derefter ofte *Familiemærker*, „*Vaaben*", og det at kende disse Vaabenmærker blev efterhaanden en særlig Videnskab, *Heraldik*, dyrket af Herolder. Vaabenmærkerne bidrog til at holde Standefølelsen ilive og til at udvikle Standshovmodet. Eftertidens fleste Stormandsætter kan netop føre deres Slægt tilbage til Korstogstiden, sjeldent længere.

tighed, i Livskunst, i Kundskaber. Utvivlsomt tilegnede mange Krigere sig endel af disse Fortrin. De lærte at gøre sig Livet bekvemmere, omend langt fra al Luksus var bekvem; de lærte endel nye Nærings- og Nydelsesmidler at kende, endel nye Vaaben og Redskaber*). Endel nyt Forestillingsstof, geografisk, økonomisk og poetisk, optoges, men tilegnedes næppe saaledes, at det befrugtede Erkendelsen. Det er i Korstogstiden, at den episke Digtning særlig i Frankrig udfolder sig i sin vidunderlige Frodighed, men det fremmede Stof, den antikke Digtning, det orientalske Sagnstof, præges af den hjemmegroede Fantasi og synes ikke væsenlig at have præget denne. *Ny Luksus.*

I én Henseende har Korstogene hidført en overordenlig vigtig Udvikling: for Europas *Handel* og derigennem *Bylivet* i det hele. De Kystbyer, der laa ved eller stod i nem Forbindelse med Middelhavet, fik i første Række Fordelene. Før Korstogene var en stor Del af Orienthandelen gaaet over Donau, og Donaubyer som Wien og Regensburg havde tidlig derved naaet Rigdom og Anseelse. Men i 11.—13. Aarh. blev Levanthandelen overvejende draget til Italien, tildels Frankrig. Indlandshandelen i Tyskland gik mere og mere over til Byer som Augsburg, Ulm, Basel, Nürnberg, Strassburg. De indlandske Handelsforbindelser udvikledes, og Udlandene som Norden og England droges med ind i dem. Guldudmøntningen begyndte igen i 13. Aarh., især i Italien (Venedigs Dukater, Florens' Floriner, med Liljer, *flores)* og i Rhinbyerne (rhinske Gylden). *Korstogene vigtige for Handelen og Bylivets Fremme.*

BYERNE.

Oldtidens Byliv gik til Grunde i Folkevandringstiden og i Aarhundrederne derefter, da Industri og Handel sygnede hen. Mange romerske Byer forsvandt. De, der holdt sig, skyldte for en stor Del den gamle Kirkeorganisation deres Bestaaen. De vigtigste romerske Byer var eller blev *Bispebyer;* i dem laa Egnens Hovedkirke; her boede Bispen med en Skare af Præster og Kirketjenere og skaffede Byens Folk noget om end ikke tilstrækkeligt Værn mod krigersk Vold. Bispen blev da ogsaa Byens Herre og Styrer, eller Abbeden for et stort, rigt Kloster blev det, og sikrede den ikke talrige verdslige Befolkning et nødtørftigt *Romerske Byer.* *Bispebyer.*

*) I de romanske og germanske Sprogs Ordforraad er der i Middelalderen optaget en Mængde Ord af orientalsk Oprindelse. Man har tidligere ment, at de fleste af disse Ord skulde være optagne i Korstogstiden og saaledes give en ligefrem Maalestok for, hvad Europæerne havde lært ved Berøringen med Muhammedanerne. Den historiske Sprogforskning har dog vist, at Forholdet ikke er saa simpelt. Det er kun faa Ord, der ligefrem er „Korstogsord"; en stor Mængde er optagne tidligere, særlig i Italiensk, ved Samkvem med Byzans, der i den ældre Middelalder stod i en saa livlig Forbindelse med Orienten. Fra Italien er atter endel af disse Ord kommen ind i andre Sprog. Fra Araberne i Spanien er ogsaa før Korstogstiden ikke faa Ord optaget i Fransk og derfra i andre Sprog. For adskillige orientalske Ords Vedkommende er det endnu umuligt at bestemme, naar de er optaget i de europæiske Sprog. Den følgende Liste indeholder kun Ord, der er blevet væsenlig fælleseuropæiske og som i Løbet af Middelalderen er kommet ind i vore Sprog:

Ord for Handelsforhold, Skibsfart, Krig: *Admiral, Arsenal, Basar, kalfatre, Magasin, Tambur, Tara, Tarif.* Ord for Nærings-, Nydelses- og Lægemidler: *Aprikos, Artiskok, Boraks, Estragon, Lemon, Natron, Orange, Safran, Salep, Sesam, Spinat, Sukker;* Ord som *Alkohol, Eliksir, Sirop, Sorbet* er orientalske, men Tingene er kun delvis nye. Ord for Luksusstoffer, Luksusgenstande, Komfort: *Alkove, Ambra, Atlask, Azur (Lazur, lapis lazuli), Damask* (damascerede Metalsager), *Divan, Jasmin, Kattun* (sign. Fransk *coton*, Engl. *cotton*), *Lak, Madras, Moiré, Musselin, Papegøje, Sofa, Taburet, Tæppe, Tapet* (Græsk: *tapetion*, Fransk: *tapis*). — Brugen af *Vejrmøllen* synes at være indført til Europa af Korsfarere eller Pilgrimme. *Skakspillet* synes at være bragt til Italien og Spanien af Saracenerne og Maurerne.

Udkomme (III, 279 ff.). Endel Byer kom dog i verdslige Krigeres og Fyrsters Besiddelse, eller Bispen og en verdslig Herre delte Herredømmet. I 10. Aarh. naaede gennemgaaende Handels- og Bylivet sit laveste Punkt, men Opgangen spores allerede i 11. Aarh. Ved denne Tid finder vi imidlertid ikke blot de gamle romerske Bispebyer men ogsaa endel *andre, der ikke var til i Romertiden*, men som af forskellige og tilfældige Grunde er skudt op i de mørke Aarhundreder, nogle i Ly af et Kloster (som Saint Denis, Saint Omer, Münster) eller af en Borg (Montpellier, Montauban, Brügge, Gent o. m. fl.), andre omkring en Markedsplads e. l. Men alle var de smaa og fattige. I de gamle Romerbyer klumpede Befolkningen sig sammen paa den mindst mulige Plads for at have saa lille et Omraade som muligt at befæste; de romerske Fæstningsværker udnyttedes, saa godt det lod sig gøre; oftest var de mere udstrakte end nu nødvendigt, og det overflødige, fortrinlige Materiale anvendtes da til andet Brug. Politiske Rettigheder havde Beboerne ikke, og før 11. Aarh. regnes der ikke med Byerne undtagen i Sydfrankrig og navnlig i Italien. Da de *italienske Byers* Udvikling i flere Retninger er forskellig fra de andre, skal de omtales for sig.

Nye Byer.

De italienske Byer.

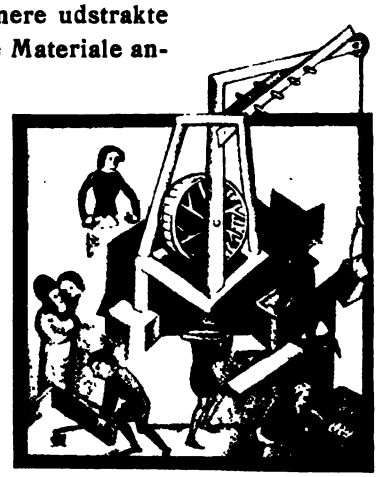

366. Taarnbygning.
(Efter Miniatur i Rudolf af Ems' „Verdenskrønike".)

Byerne fremtrædende i Italien.

Italiens *Folkeliv* er hele Middelalderen igennem mere *bypræget* end noget andet Sted, baade i de longobardiske og de byzantinske Dele, omend baade Handel og Industri gik overordenlig tilbage og det romerske Bystyre fuldstændig forsvandt. I de lombardiske Byer var det Bisperne, der blev Byernes Herrer og som af Landsherrerne fik Doms- og Politimagt, Udskrivningsret og hvad andet der hørte med til Styrelsen. Folket har vel paa en Maade Del i Styrelsen, forsaavidt det deltager i Valget af Bispen, men Bispen udnævner de forskellige Embedsmænd. Da disse sædvanlig udtages blandt Borgerne, opøves der i Borgerskabet en vis kommunal Styreevne, der kommer til sin Ret efter Investiturstriden. Samtidig med at Lægmandsdeltagelsen i Bispevalget trænges tilbage af Domkapitlerne, prøver *Lægmændene* rundt om at *tiltage sig Bystyret*. Da Byerne er forholdsvis betydelige, er baade Kejserne og de stedlige Fyrster ivrige for at vinde dem, hvorved deres Uafhængighedskamp lettes, uden at derfor de verdslige Herrer faar nogen varig Fordel derved. Det kommunale Selvstyres Gennembrudstid er Tiden 1050—1150. I Spidsen for Bystyrelsen kommer valgte *Konsuler*, der dog i de fleste Sager maa forhandle med et *Byraad* og, sjældnere, med en Borgerforsamling *(parlamentum)*. Maaden, hvorpaa Konsulerne og Byraadene vælges, er lidet kendt og var vistnok højst forskellig fra By til By, alt efter Byens Befolkningsforhold. I de fleste Byer fandtes en Overklasse af Kriger-Godsejere (i Modsætning til det øvrige Europa, hvor disse ikke boede i Byerne), derefter de velhavende Købmænd og nederst de lavsordnede Haandværkere. Ofte var det kun de to førstnævnte Klasser, der gennem Valgret og Valgbarhed deltog i Bystyrelsen. Byforfatningen og Byretten er iøvrigt forskellig fra Sted til Sted, en Blanding af gamle romerske og nyere longobardiske og andre Regler. Fortidsminderne levede dunkelt i Bevidsthederne, og i adskillige Byer, især dog i Bologna, genoptoges tidlig Romerretsstudiet, der tilførte Byretten nye Elementer, og samtidig med den kommunale Frigørelse opstaar der lærde Skoler, hvis omfattende Undervisning ofte berettiger dem til Navnet *Universi-*

Bystyret.

Godsejere i Byerne.

teter. Bylivet var uroligt; Kriger-Godsejerne indrettede deres Boliger til Fæstninger og fejdede mod hinanden; i Florens og Genua var Ridderskabet længe talrigt og mægtigt, og dets Magt hvilede tungt paa deres undergivne blandt Haandværkerne. Men den borgerlige Selvfølelse voksede i alle Erhvervsklasser, og Ridderskabet svækkedes i samme Forhold. Bypatriotismen udvikledes overalt; hver By var jo som en Stat. Kejser Frederik I.s Forsøg paa at styre i de lombardiske Byer som hjemme i Tyskland vakte Modstand, baade fordi det følte som en Frihedsindskrænkning, og fordi tyske Herrer næppe vilde have Forstaaelse af det italienske Bylivs Tarv. Kejseren vilde indsætte en af ham paa Tid udnævnt Embedsmand, en *Podestà,* som Foged i Byerne, som Indehaver af den øverste Myndighed, altsaa ogsaa som Herre over Konsulerne. Overfor denne Fare for Tab af Selvstyre dannede Byerne i 1167 *det lombardiske Byforbund* (Milano, Cremona, Bergamo, Brescia, Mantua, Ferrara, Verona, Vicenza, Padua, Lodi, Piacenza, Parma, Modena, Bologna og tillige Venedig), og i det væsentlige førte de deres Sag til Sejr. De fleste Steder forsvandt Podestaen, og hvor han blev, valgtes han af Borgerskabet. De toskanske Byer fik gennemgaaende samme Frihed som de lombardiske.

Indre Kampe i Byerne.

Frederik I og de lombardiske Byer.

Byforbund.

Den Forestilling om Fællesfølelse mellem Byerne indbyrdes, som Tyskerkampen maa vække, maa imidlertid stærkt begrænses og især begrænses til Anledningen. I Byerne som i den feudale Verden er der ingen almindelig Fællesfølelse. Hver By er en Verden for sig og sig selv nok, paa Forhaand paa Fjendevagt mod Naboen, og dannes der end af og til senere mindre Byforbund, er Formaalet Kamp mod andre Forbund eller Enkeltbyer, og Forbundene selv veksler i Sammensætning. Og ikke nok hermed. I hver enkelt By er der Strid og ofte formelig Fejde. Haandværkerlavene, hvis Betydning voksede med den voksende Industri og Handel, kræver Del i Bystyret.

Indbyrdes Kampe mellem Byerne.

I *Milano* f. Eks. dannede Bagerne, Slagterne o. fl. en særlig Kommune med eget Raadhus og egne Embedsmænd. Undertiden gik Købmandslavene *(popolo grasso,* „de fede") sammen med Haandværkerne *(popolo menuto,* „de magre") imod Ridderne, men til andre Tider stod de to Klasser imod hinanden, og Adelen søgte at vinde frem ved Striden. Kejservenlige og kejserfjendlige Partidannelser lammede yderligere det kommunale Selvstyres Vækst, og i 13. Aarh. fik i Milano en adelig Slægt, Familien della Torre, en politisk Magtstilling i Byen, der varede, indtil Modpartiet, Viscontierne, o. 1300 fortrængte den. Lignende Udvikling findes i mange andre Byer. Politisk Kortsyn og Snæversyn hæmmede næsten overalt den fulde Udfoldelse af republikansk Bystyre, som Borgerskabets individuelt dygtige Fremme af det økonomiske Erhvervsliv let kunde have virkeliggjort. *Florens,* der stod under Markgreven af Toscana, gjorde sig saa godt som uafhængig under Investiturstriden. Haandværk og Handel (Uld- og Silkeindustri, Pengeforretninger) blomstrede tidlig, og de velhavende Borgere følte sig snart stærke nok til gennem mange vekslende Kampe at prøve at frigøre sig for de krigerske Adelsmænds kommunale Overmagt. 1250, da Adelen var svækket af Stridigheder, tog Borgerskabet Magten, dannede en Borgervæbning, nedrev Adelens Borgtaarne og brugte Stenene til en ny Bymur. Efter nye Kampe gennemførtes 1282 en ren Borgerforfatning. Lavene (Dommere og Notarer, Klædehandlere, Vekselerere, Uldvævere, Læger og Apotekere, Silkevævere og Buntmagere, hvortil kom endnu 5 mindre ansete Haandværkerlav) styrede Byen gennem valgte *Priorer* (ɔ: Øverster), der tilsammen kaldtes *Signoria,* og Adelsmændene behandledes strængt, straffedes f. Eks dobbelt saa haardt som Borgerne, maatte for at faa Embeder indskrives i et af Lavene o. l. Dog kom Byen ikke til Ro endnu; Lavskampe mellem fornemmere og ringere Lav og andre politiske Partimodsætninger, der baade før og senere dækker sig under de fra Tyskerkampene laante Betegnelser *Guelfer* (Welfer) og *Ghibelliner* vedblev at holde Befolkningen i Aande og nære en vis Krigerskhed hos Borgerskabet (sign. IV, 217).

Milano.

Florens.

Syditaliens Byer. De *syditalienske* Byer, der fra byzantinsk eller saracensk Overherredømme eller fra Uafhængighed var kommen under Normannerne, bøjedes ind under Normannerfyrsternes forholdsvis kraftige monarkiske Styrelse, men den byzantinsk-arabiske Bykultur udviklede sig frit under en skønsom og tolerant Regering. Kystbyerne som Tarent, Neapel og Palermo vandt særlig frem i Korstogstiden, hvorimod Amalfi, der i lang Tid havde været selvstændig og længe før Korstogene drevet Handel paa Orienten, under Normannernes Overherredømme (siden 1077) gik tilbage og 1137 blev erobret og delvis ødelagt af Pisa.

Pisa. *Pisa,* der i Middelalderen laa Havet nærmere end nu og som ad Arnofloden var tilgængelig for Tidens største Skibe, døjede haarde Kampe med Saracenerne, Kampe der hærdede Befolkningens Selvfølelse og som endte med Sejr. I 11. Aarh. kunde Pisanerne endog med deres Flaade hjemsøge Afrikas Kyster, og 1063 vandt de en stor Sejr over Palermo — der svækket faa Aar efter erobredes af Normannerne. Af det rige Palermo-Bytte bestemtes en stor Del til Opførelse af Pisas prægtige Domkirke. Ved Erobring af Sardinien og Korsika fra Saracenerne, i 11. Aarh., blev Pisa Norditaliens mægtigste Bystat, og i Korstogstiden vandt den Rigdom og øget Magt ved Fragtfart til Orienten, ved Handelskolonier og Handelsprivilegier i Østens Byer. Men Genua og Venedig var haarde

Genua. Konkurrenter, særlig dog *Genua,* der laa saa nær. Skønt faktisk uafhængige var baade Pisa og Genua optagne af tysk-italiensk Politik, Pisa paa Hohenstaufernes Side, Genua jævnlig modsat. Trods indre Kampe i Genua mellem Riddere og Borgere og trods vekslende Forfatninger vandt denne By stadig fremad i 12. og 13. Aarh. paa Pisas Bekostning. Revolutionen i Konstantinopel i 1261 skaffede den dér en lignende Stilling, som Venedig havde haft før, og dens orientalske Handel overgik langt Pisas. Hohenstaufernes Fald ramte ogsaa Pisa, der inden Udgangen af 13. Aarh. tabte baade Sardinien og Korsika og Fastlandsbesiddelser til Genua; da ogsaa dens Havn efterhaanden sandede til, mistede den aldeles sin gamle, stolte Sømagtsstilling, medens Genua med sine Handelsprivilegier og Besiddelser i det græske Rige, sine i Korstogstiden vundne Kolonier og Handelsforbindelser i Tunis, Tripolis, paa Kypern, Lesbos o. fl. med Held syntes at kunne hævde sig jævnsides Venedig.

Venedig. *Venedig,* Middelalderens mægtigste og rigeste By næst Konstantinopel, er i Modsætning til de fleste andre italienske Byer ikke nogen gammel Romerby. Den skylder tvertimod Romerrigets Opløsning sin Grundlæggelse. Folkevandringstrængslerne i 5. og 6. Aarh. drev mange af Venetiens Indbyggere fra Fastlandet ud paa de af Fiskere beboede Laguneøer. Her var Sikkerhed mod Fastlandsfolkene, og her udviklede sig allerede i 6. Aarh. en livlig Søhandel. Efter Østgoterrigets Fald hyldede de smaa Øbyer Kejseren i Byzans men beholdt deres Selvstyre. Longobardernes og Kroaternes Fremtrængen — navnlig de sidstes, der besatte en Del af den dalmatiske Kyst og var flinke Søfolk — nødte de mange Smaabyer til Samvirken, og i 697 valgte de i Fællesskab en Hertug

Dogen. *(dux, doge)* til livsvarig Høvding, og dette Embede blev med korte Afbrydelser et fast Led i Forfatningen i 1100 Aar (den sidste Doge, Luigi Manin, nedlagde sit Embede i 1797). Smaabyerne paa Øerne var saaledes blevne en politisk Enhed, og Enheden styrkedes snart ved andre fælles Forfatningsorganer. En Tid var der Fare for, at Byens Stilling i

Byen og Kirken. Kirkeorganisationen skulde blive underordnet, idet den longobardiske Patriark i Aquileia gjorde Krav paa at være Venedigs Overhoved, men Paverne, der ikke var Longobarderne gunstige, lod uden formel Godkendelse Venetianerne have deres egen Ærkebisp, hvis Legitimitet senere søgtes fæstnet ved en Række dristige og dygtige Brevfalsknerier. Venedigs Ærkebisp blev paa Grund af Byens afsides Beliggenhed ikke afhængig af Rom, og paa Grund af den ganske vist yderst løse politiske Afhængighed af Byzans snarest stillet som de byzantinske Prælater, ɔ: *under* Dogen. Ærkebispen maatte ikke sammenkalde Synoder uden Dogens Tilladelse ejheller vælge Bisper, og det var Dogen, der indsatte Bisperne. Ved denne Ordning undgik Venedig alle de kirkepolitiske Rystelser, som Investiturstriden fremkaldte i det romerske Europa; der var i Venedig ingen Modsætning mellem Stat og Kirke, Venetianernes Fromhed var udelt; den gode Borger var en god Kristen og omvendt. Symbolet paa Enhed af Borgersind og Fromhed blev den højer-

værdige Relikvi, som Dogen Giustiniani Partecipaccio i Begyndelsen af 9. Aarh. skaffede Byen, idet han lod to fornemme Borgere købe (eller stjæle?) den hellige *Markus'* Lig i Alexandria, hvor det under de Vantros Herredømme ikke var sikkert, og bringe det hjem i hans eget Hus, der laa paa Øen Rialto *(rivus altus)*. I sit Testamente bestemte Dogen en Sum Penge til Opførelse af et Kapel for Helgenen, og dette Kapel byggedes ved Siden af Dogens Bolig. I 11. Aarh. erstattedes det af den nuværende St. Markus Kirke, næst Sofiakirken Kristenhedens prægtigste, bygget og smykket (især ved Mosaikker) efter byzantinsk Forbillede. St. Markus blev Byens Værnehelgen som f. Eks. St. Martin blev Tours', og mere end det, hans Dyrkelse blev Statsreligion i udpræget Grad. Rialto blev som Dogens og St. Markus' Opholdssted Republikkens hellige Midtpunkt. *St. Markus.*

Dogens Magtstilling kunde imidlertid let blive en Fare for Republikkens Frihed. I den ældste Tid, da Byens øvrige Forfatningsvæsen var lidet udviklet, gjorde Dogerne ofte Forsøg paa at gøre Stillingen arvelig, navnlig ved at udnævne en Søn, en Slægtning eller en anden medinteresseret fornem Mand til Medregent. Men de ledende Købmænd var altid paa deres Post, saa meget mere som de ærgerrige Doger sædvanlig søgte Støtte i den misfornøjede Underklasse. Man prøvede paa forskellige Maader at sikre sig og greb i fornødent Fald til Tidens sædvanlige Middel: at dræbe eller snigmyrde den mistænkelige, men Midlet fremkaldte altid Forstyrrelser, og det er et i den ældre Middelalder enestaaende Vidnesbyrd om politisk Klogskab, at Venetianerne ved Love og Forfatningsbestemmelser, der haandhævedes med haard Fasthed, fik Bugt med de Barbariets Børnesygdomme, der saa længe hærgede det øvrige Europa. Gennem adskillige mere eller mindre uholdbare Forsøg paa at ordne By- eller Statsstyrelsen naaede man til i 1172 at oprette *det store Raad* og senere et *Senat*, to Institutioner der efterhaanden drog næsten al lovgivende og udøvende Myndighed til sig, og Dogens Magt, der trods alt med Byens voksende Rigdom og Anseelse kunde blive faretruende, søgtes yderligere indskrænket ved Haandfæstninger, hvis Bestemmelser ændredes og øgedes fra Dogevalg til Dogevalg. Senatets udøvende Myndighed iværksattes gennem *Signorien* bestaaende af Dogen og 9 andre Mænd. Valgmaaden for Raad og Senat var enestaaende kunstig og indviklet, bestemt af grænseløs Mistænksomhed baade nedad og opad; ligesaa Sammensætningen af de forskellige Udvalg og Afgrænsningen af og Kontrollen med deres Virksomhed. Resultatet blev en aristokratisk-republikansk Styrelse, der udøvedes med ubøjelig Fasthed*). Medens de italienske Byers Arkitektur med det hele fæstningsagtige Præg, der den Dag idag falder i Øjnene, bestemtes af de evindelige Partikampe med Fejder og Belejringer, var derfor de venetianske Købmænds Paladser med deres tre Etager — Stuen bestemt til Varelager og Kontorer, derover en Festsal, ofte med aaben Loggia ud mod Kanalen, og øverst daglige Borum — udelukkende Forretnings- og Vaaningshuse.

Dogens Magt begrænset.

Det store Raad og Senatet.

Den udøvende Myndighed.

367. Venetiansk Mønt.
Forsiden: Enrico Dandolo og St. Markus.
Bagsiden: Tronende Kristus.
(Kgl. Møntkab., Berlin.)

*) Reglerne for *Valg af Medlemmerne af det store Raad* udelukkede i og for sig ingen Folkeklasse fra Deltagelse, men faktisk blev det de rige og ansete Familier, der fik den afgørende Indflydelse. Hver af Stadens 6 Kvarterer valgte (ved en vistnok meget udstrakt Valgret, som det dog er umuligt at faa virkelig Rede paa) to Valgmænd; det blev naturligvis sædvanlig Kvarterets rigeste og anseteste Mænd, der med passende Afveksling blev valgt. Hver af disse 12 Valgmænd valgte saa 40 Mænd, hvoraf kun 4 kunde være af Valgmandens egen Slægt — dette for at umuliggøre Familiesammensværgelser. Disse 480 udgjorde da det store Raad. *Valget af Dogen* foregik efter Midten af 12 Aarh. paa følgende Maade: Det store Raad udtog af sin egen Midte ved Lodtrækning 30 Mænd, der ved Indbyrdes Lodtrækning udskød 21, saa der blev 9 tilbage. Af disse 9 valgte de 4 hver 5, de 5 hver 4, ialt 40. Disse 40 valgte igen af deres egen Midte 12, der atter valgte 25 andre. Af disse 25 udskiltes ved Lodtrækning 9, af hvilke hver valgte 5 andre. Disse 45 udskilte saa igen ved Lodtrækning 11, af hvilke de 8 valgte hver 4, de 3 hver 3, ialt 41 Valgmænd. Naar disse 41 var godkendte af Raadet, valgte de endelig Dogen. Ved hver Udskilning foregik der yderligere ved et indviklet System af Kugleafstemninger (Ballotation) en fint mærkende Kontrol med de foreløbige Valgmænds Kvalifikationer. Selve Dogevalget foregik i et lukket Rum (sign. Pavevalgets Konklave), hvor Valgmændene, der forpleiedes paa Statens Bekostning, maatte blive, til Valget, ved skriftlig Afstemning og med paabudt Drøftelse af hver enkelt Kandidats Kvalifikation, var afgjort, ɔ: til en enkelt Kandidat fik 25 Stemmer.

Venetiansk Politik. Med faste Samfundsforhold kunde Stadens snu og haardhændede Storkøbmænd, fulgte af de politisk lidet indflydelsesrige men økonomisk ret velstillede Underklasser af Haandværkere, Arbejdere og Sømænd, drage Fordel af den øvrige Verdens Vankundighed, følge Korsfarerne og kile Handelskolonier med Handelsprivilegier ind overalt, i Østens Byer og paa Middelhavsøerne, og i selve Konstantinopel, snart som Forbundsfæller snart som Fjender, faa Raadighed over hele Kvarterer og over Handelsvejen over det sorte Hav. Jævnkloge Konkurrenter havde de kun i andre italienske Byer, af hvilke dog alene Genua havde Magt nok til at blive virkelig farlig. Det store Kup mod Konstantinopel og Oprettelsen af det „latinske" Kejserdømme var Højdepunktet, men Genua lurede stadig paa Lejlighed til Angreb. Hohenstaufernes Fald gav det Bevægelsesfrihed, og da det latinske Kejserdømme i Konstantinopel — hvortil var knyttet Venedigs Privilegier og dets Handelsvej over Sortehavet — samtidig stærkt svækkedes, lykkedes det Byen ved at støtte den græske Kejser i Nikæa at styrte Regeringen i Konstantinopel og selv, som Løn for Hjælpen, at faa de Kvarterer og Rettigheder, som Venedig havde haft, selv om Venedig ganske vist ikke mistede sine talrige Kolonier i og ved Middelhavet. Venetianerne fortrængtes fra Konstantinopel-Sortehavslinjen og maatte søge sig en sydligere Handelsvej over Ægypten-Arabien (IV, 233 ff.).

Byernes Udvikling i andre Lande. De italienske Byers økonomiske Opsving og deres kommunale Selvstyre eller statslige Uafhængighed er noget forud for Udviklingen i *de andre Landes Byer,* fordi deres Handel, særlig Orienthandlen blomstrer frem noget tidligere. Byernes kommunale Selvstyrebevægelse følger hovedsagelig Tidens store Handelsveje. Middelhavsbyerne kommer først, efter de italienske de sydfranske Byer, af hvilke adskillige hele Middelalderen igennem havde staaet i Handelsforbindelse med Orienten, derefter Byerne ved Rhinen, den store Handelsvej mellem Syd og Nord, endelig de øvrige indlandske og fjernere Byer. Det er især 12. og 13. Aarh., der er Byernes Frigørelsestid. I den ældre Middelalder er Byerne stillede som Landet; de staar under en Bisp, en Abbed, en Godsejer, en Fyrste, har samme Ret og samme Byrder som Jorddyrkerne, er selv i høj Grad jorddyrkende og Genstand for Krigernes Vold og Vilkaarlighed. Velstand og Selvfølelse fremkalder Harme over Ydmygelser, Tvang og Vold. En Kres af Borgere eller undertiden hele Borgerskabet slutter sig sammen i edsvorne Forbund og forlanger Selvstyre og fast Overenskomst med Byens Herre. Ofte maa de sammensvorne gennemføre deres Krav med Vaaben i Haand, og jævnlig mislykkes Forsøget og maa gøres paany under heldigere Forhold, men den kommunale Revolution gennemførtes dog i de fleste Tilfælde ved andre Midler. Feudalherrernes Fejder indbyrdes byder undertiden gunstig Lejlighed, idet de to Parter hver for sig tinger med Byen, og Borgerskabet slutter Overenskomst med den, der gaar ind paa de fordelagtigste Vilkaar. Feudalherrerne er altid i Pengetrang. En vil gøre et Korstog, en anden en Pilgrimsfærd til det hellige Land; en vil grunde et Kloster, en anden pønser paa en besværlig Fejde; en er Fange og skal skaffe Løsepenge, en anden skal skaffe sin Søn et kirkeligt Embede o. s. v. Han skal bruge mange flere Penge, end hans sædvanlige Indkomster kan give ham. Saa forhandler han med den By han ejer, og Borgerskabet tilbyder ham en Sum — men mod Selvstyreprivilegium. Atter her ses Handelens Betydning: det er de kontante Penge der gør Udslaget; Byerne faar deres Privilegier, medens det aabne Lands Jorddyrkere, der sædvanlig ikke har Penge men kun Na-

Byernes Kamp mod Feudalherrerne.

Pengenes Magt.

turalier og som iøvrigt, spredte som de er, heller ikke med Virkning kan slutte sig sammen, bliver i deres Stilling. Hvad Byerne opnaaede var naturligvis forskelligt efter Tid og Sted. Det almindelige, og det der skiller Byen ud fra det aabne Land, er at Byen har sit Torv, at den er befæstet, at den har sin egen Byret, et mere eller mindre omfattende Selvstyre, hel eller delvis Toldfrihed ved Landsherrens Toldsteder, og at dens militære og økonomiske Pligter er mindre end Landets. Alle disse Byprivilegier er ofte erhvervede enkeltvis og efterhaanden ved Tid og Lejlighed. Forskelligt fra Forholdet paa Landet, hvor der var forskellig Ret for Krigere og Jorddyrkere, er det endelig, at alle Byens Indbyggere sædvanlig har samme Ret, forsaavidt de da var Byretten undergivne. Men ganske vist var der næsten i alle Byer en eller flere Grupper af Mennesker, der ikke stod under Byretten men under Kongen, en Godsejer, en Biskop. Byens gamle Borg med dens Folk stod oftest under en Borgfoged, Vicegreve ell. lign., som selv var Kongens eller Bispens Embedsmand. Bispen beholdt Myndigheden over Byens Kloster, Munke og Præster. Ofte stod et bestemt Kvarter eller en enkelt Gade udenfor Byretten. Der var derfor Stof nok til Kiv og Kamp, helt bortset fra, at de almindelige Overenskomster, som Borgerne havde sluttet med den tidligere Herre, og som de omhyggelig gemte, ikke agtedes mere end alle andre Overenskomster i Tiden. Ogsaa Bylivet bar Mærker af Feudalaandens Upaalidelighed og Tøjlesløshed, og Borgerskabet var ligesaa ivrigt for Byens Fæstningsværn som nogen Borgherre. Palissader, Jordvolde eller Mure og Grave omsluttede den, og selv Borgherrens Donjon eller Kærnetaarn har sit Sidestykke i mange Byers Vagt- og Klokketaarn (Fransk: *beffroi*), hvorfra der er Udsigt over By og Omegn, saa Fjendefare kan kendes og kundgøres i rette Tid, og hvorfra Livets daglige Gang fra Morgen til Fyraften reguleres af Klokkeslagene. Den By, der har faaet Selvstyre, er stillet som en Vasal overfor sin Lensherre, medens den forhen var stillet som en Landsby af Fæstere overfor Godsejeren. Dens Pligter og Ydelser er fastsatte ved Kontrakt; den skal betale en større eller mindre aarlig Afgift, den skal yde Leding og anden Krigshjælp men i bestemt Omfang; ofte ses Borgerne at have købt sig fri for Ledingspligten, der faldt dem ubekvem, da de jo ikke som Ridderne først og fremmest var Krigere men Købmænd og Haandværkere. Dog er denne Uvilje mod Ledingen ikke Udtryk for, at Borgerne overhovedet var ukrigerske. Forholdene tvang dem til altid at være rede til at værne sig selv. Som Vasallen har ogsaa Byen Fejderet og bruger jævnlig denne Ret, snart mod en Naboby, snart mod en Godsejer.

By og Land.

Byretten.

368. En Vaabensmed.
(Efter Haandskrift fra 13. Aarh.)

Byerne Fæstninger.

Vagttaarn, Barfred.

Byernes *Forfatningsformer* er højst forskellige, allerede af den Grund at Selvstyrets Omfang er yderst vekslende fra Sted til Sted og i den samme By fra Tid til Tid alt efter Magtforholdet mellem By og Lensherre. I Styrelsens

Forfatningsformer.

indre Organisation er der Forskelle, som tildels er bestemt af de forskellige politiske og sociale Forudsætninger i de forskellige Dele af Europa.

Sydfranske Byer. I *Sydfrankrig* foregik Bylivets Vækst og Frigørelse under lignende Forhold som i Italien. Et forholdsvis stort Antal Krigere boede her ofte i Byerne og gik sammen med Købmændene mod Lensherren og gjorde Byen fri. I Spidsen for Styrelsen sattes da valgte *Konsuler* med et *Raad* og en Borgerforsamling *(parlamentum)* ved deres Side (altsaa: Magistrat, Borgerrepræsentation og Folkeforsamling). Den lovende Udvikling hæmmedes imidlertid ved Kætterkrigerne, og den franske Kongemagt, der gjorde sig stærkt gældende i 13. Aarh., blev farlig for det republikanske Selvstyre. I det *nordlige* Frankrig og Flandern skete Frigørelsen kort efter de sydlige Byers. Efter enkelte spredte Forsøg allerede i 11. Aarh. mylrer de frie Kommuner frem i første Halvdel af 12. Aarh. (Arras før 1100, Noyon 1108, Valenciennes 1114, Amiens o. 1115, Soissons 1126, Brügge og Lille 1127, Gent og Lüttich o. 1130), og Bevægelsen fortsættes til ind i 13. Aarh. Her var det sædvanlig udelukkende de næringsdrivende Borgere, der forenede sig mod Byherren, en Godsejer, en Fyrste, en Bisp; i Forvejen var de organiserede i „Broderskaber", „Venskaber", „Gilder", og flere eller færre af disse Borgerlav sammensvor sig og tvang Byherren til mod Pengeafgift at give Byen et Frihedsbrev *(charte)*. Derfor kaldes disse Byer ofte *„sammensvorne Kommuner"*, og Ordet „Sammensværgelse" bruges af Krønikeskriverne om Byrejsningerne. En ren Borgerforfatning blev Resultatet. Styrelsen ledes af en Magistrat, der i Flandern, Artois og Burgund kaldes *échevins* (af „scabini", Tysk: „Schöffen", ligesom Karolingertidens stedlige Dommere, der i disse Egne tildels havde holdt sig), i de vestfranske Byer *jurés* („de svorne"); ofte findes en enkelt Magistratsformand med Titlen *maire* (Lat. „major", ligesom Villa-Forvalteren). I *Midtfrankrig*, hvor Kongedømmet efterhaanden i Kommunerejsningstiden bredte sin Magt, naaede Byerne ikke egenligt Selvstyre men kun en Fastsættelse af Afgifter og højst en egen borgerlig Domstol for ringere Sager. De Byer, der tidligere havde vundet Selvstyre, mens de stod under en Feudalherre, mistede dette, naar Kongen gjorde sig til Herre over Lenet. Allerede Filip Augusts Kronjurister hævdede, at egenlig var alle Byer, baade de der laa paa feudalt Territorium og de der laa paa Kronens Domæner, Kongens Byer, og i Løbet af 13. og 14. Aarh. søgte Kongerne paa alle Maader at blande sig i Bystyrelsen, navnlig paa Rettergangens Omraade ved at inddrage stedse flere Sager under Kongens Domsret. Sædvanlig støttede Kongerne sig ved denne Indblanding paa de lavere Lag, der var misfornøjet med den oftest ret aristokratiske Styrelse. Det kongelige Medstyre bragte de fleste Steder større indre Ro og en mere demokratisk Forvaltning, men Byfriheden gik tabt, og Byens Afgifter øgedes.

Nordfranske og flamske Byer.

Gilder.

Midtfranske Byer.

Tyske Byer. Ogsaa i *Tyskland* er 12. og 13. Aarh. Byernes Gennembrudstid. I de gamle romerske Egne laa adskillige gamle Romerbyer, hvis Udvikling nogenlunde svarer til de franske Romerbyers, og i Tiden før 1100 er der desuden hist og her opstaaet nye Byer i Ly af en Borg, et Kloster, et Bispesæde; i 11. Aarh. forekommer allerede Ordet „Borger" *(burgensis,* Beboer af et befæstet Sted, Burg, Borg). Men saavel Romerbyer som de andre har samme Kaar som Landet, er undergivne den frankiske Greve eller den Godsejer, der har Magt over Territoriet. I 12. og 13. Aarh. opstod der imidlertid en stor Mængde Byer — alene i det nordøstlige ɔ: det ikke forhen romaniserede Tyskland over 350 — de fleste ganske smaa og alene opstaaede paa Territorialherrens Foranledning og til hans Fordel. Naar undtages de tidlig betydelige rhinske Byer, synes de tyske Byer gennemgaaende at have ordnet deres Forhold til Byherrerne fredeligere end de

franske og italienske, men de opnaaede ganske vist ogsaa kun et ringere Maal af Selvstyre i den nævnte Periode.

Bystyrelsen.

Byherren styrede Byen ved sine Ministerialer, en Foged, en Borggreve, en Tolder o. fl., hvis da ikke Byen — og det gælder de gamle Byer i Franken og Sachsen — havde bevaret et vist Selvstyre fra gammel Tid, thi i saa Fald bestod det gamle karolingiske arvelige *Schöffen*kollegium. I de bayerske og schwabiske Byer findes næsten intet Spor heraf, og de feudale Ministerialer styrer. Efterhaanden faar dog et Udvalg af de mest velhavende Købmænd Indflydelse ved Siden af Ministerialerne og danner et Byraad. Der spores i denne Udvikling en tydelig Indflydelse fra Italien, et forstaaeligt Udslag af de tyske Kejseres italienske Politik. Ordet *Raad* er en ligefrem Oversættelse af det latinske *consilium* og *consiliarii* („Raadmænd", beslægtet med Ordet Consul) og er i den bypolitiske Betydning taget fra de italienske Byretter. Ofte gik saa Ministerialerne og Raadmændene sammen og dannede et Bypatriciat, der med fælles Styrke vendte sig mod Byherren og tiltvang sig nye Privilegier og Uafhængighed. Under Landets fremskridende politiske Opløsning bliver det almindeligt at søge og let at opnaa *kejserlige* Privilegier, at komme til at staa direkte under Kejseren, under Riget, at blive *Rigsstad,* hvilket i 13. og 14. Aarh., da Kejsermagten næsten forsvandt, var enstydigt med at blive en fri Stad — forsaavidt Byen da evnede at værge sin Frihed. De Byer, der vedblev at staa under Territorialherrerne, kaldtes, i Modsætning til Rigsstæderne, *Landstæder* og havde sædvanlig en ringere Grad af Selvstyre. Storpolitiske Begivenheder kunde i kort Tid ændre en Bys Stilling. Da saaledes Henrik Løve mistede sine Lande i Kampen mod Kejser Frederik, blev hans By Lübeck (grundlagt af Grev Adolf af Schaumburg 1143) kejserlig og fik under Frederik II Privilegium som fri Rigsstad.

Rigsstæder og Landstæder.

Byernes Fremgang.

Byernes Folketal gik vistnok ret stærkt frem i 12.—14. Aarh., væsenlig ved Tilgang af Jorddyrkere udefra, der søgte Næring som Haandværkere eller som Tyende hos Byens egne Jorddyrkere — thi Landbruget var en meget væsenlig Del af Borgerskabets Næring. Byerne søgte at hævde den Grundsætning, at „Byens Luft gør fri", og den Jorddyrker, der i et Aar havde boet i Byen, nægtede man at udlevere til hans Godsejer. De tyske Byers Forfatning var gennemgaaende mere aristokratisk end de franske Byers. De lavsordnede Haandværkere havde nok en vis faglig Organisation, med Forstandere, der snart var udnævnte af Øvrigheden snart valgte af Haandværkerne, men det er først i 14. Aarh., at Lavene fik Adgang til Raadet. — Under Opløsningen i 13. Aarh. maatte Byerne staa deres Prøve i Forsvaret for deres Frihed og Næring, og det er et Vidnesbyrd om en forholdsvis højt udviklet Samfundsaand, at de jævnlig i Fællig søgte at værne deres Interesser, naar den enkelte By ikke evnede det. Det almindeligste Ord for et Købmands- eller Byforbund er *Hansa* (egenlig — Hob, Skare, Forening), der forekommer baade i Tyskland, Frankrig og England, men som navnlig er bleven kendt gennem den tyske Hansa, grundet i 13. Aarh. af Lübeck og Hamburg, der i 14. Aarh. fik verdenshistorisk Betydning. Da Fyrster og Herrer ved Rhinen ved Midten af 13. Aarh. hærgede Land og By med Fejder og lagde Toldsteder ved Rhinen, saa mange de kunde, indgik de truede Byer et Forbund, *det rhinske Byforbund* (1254), og der omtales en Mængde andre, mindre Sammenslutninger med lignende Formaal.

Byforbund.

Hansa.

Rhinske Byforbund.

Engelske Byer.

I *England* er Adskillelsen mellem By og Land langt mindre fremtrædende end paa Fastlandet og Byerne i det hele vistnok mindre fremtrædende. Kom-

munal Selvstændighed som paa Fastlandet kendes saa godt som ikke. Uden større Kamp lykkedes det de fleste Byer at faa deres Afgifter til Byherren fastsatte, men ud derover naaede man ikke. Den normanniske Kongemagt, der her var stærkere end Kongemagten noget Sted paa Fastlandet, tillod ikke Selvstyre, og det er *sammen med* Godsejerne og Prælaterne, at de engelske Byer kæmper mod Regeringens Tvang og Vilkaarlighed, *sammen* med dem, at de opnaar deres Privilegier og Ret til Deltagelse i Statsstyrelsen under Edvard I. I Byernes indre Liv var det Købmændenes faglige Foreninger, Gilderne, der havde størst Betydning, og først sent naaede Haandværkerne stærkere frem. De vigtigste Handelspladser var Havnebyerne ved Kanalen og Byen London. London var Landets rigeste By og havde ogsaa en forfatningsmæssig Særstilling, idet den styredes som et særskilt Grevskab af en eller senere flere valgte Sheriffer og havde sin særlige Folkeforsamling.

Byerne kæmper sammen med Godsejere og Prælater mod Kongen.

Ildebrande i Byerne.

Af 12. og 13. Aarh.s Byer er der saa godt som intet tilbage. Husene var, navnlig i nordligere Egne, for en stor Del af Træ, og Ildebrande hærgede dem atter og atter. I Worms var der store Ildebrande 1221, 1231, 1242, 1259, 1269 og 1298, og noget lignende gælder de allerfleste Byer. Ogsaa dette gjorde Livet utrygt, og naar det ikke virkede helt overvældende, var det fordi Hus og Levemaade var indrettet saa tarvelig, at der selv i værste Fald ikke var særdeles meget at miste, og fordi det tabte temmelig let erstattedes. Af varigere Bygninger fandtes vistnok kun helt eller halvt offenlige, — Kirker, Klostre, Taarne og andre Fæstningsværker, kommunale Vare- og Salgshuse — derimod endnu ikke eller dog kun sjældent Raadhuse, idet de store Forsamlinger og Raadsmøderne holdtes i Kirken, i Bispegaarden eller under aaben Himmel. Det er først efter Midten af 13. Aarh., at Gotikkens verdslige Storværker begynder at kappes med de kirkelige om at præge Byens Ydre.

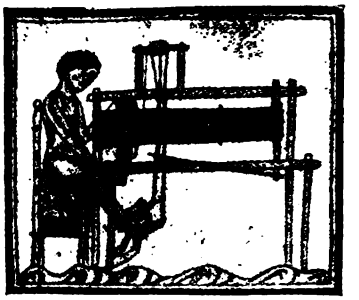

369. En Væv fra 13. Aarh. (Efter Haandskrift i Cambridge.)

Handelen.

Byernes Livskilde er først og fremmest *Handelen,* og naar det begyndende Handelsopsving spores i Bylivets Udvikling i Vesteuropa allerede i 11. Aarh., saa er Aarsagen den, at Langvejsvalfarterne — der staar i Forbindelse med Klosterreformen og Kirkerøret — netop da bliver hyppige, og at Korskrige mod Maurerne i Spanien, normanniske og andre Krigeres Erobring af England og Syditalien bringer Krigerhobe i Bevægelse frem og tilbage. Hertil kom saa i 12. og 13. Aarh. den hellige Krig i Orienten, der dels i sig selv betød en vældig Folkefærdsel af Krigere og Pilgrimme dels førte til ligefremme Handelsforbindelser mellem Orientens og Vestens Købmænd. Naturligvis bragte Handelssamkvemmet Liv i Haandværket, der, før indskrænket til og bestemt af det snævreste stedlige Forbrug, nu kunde indrette sig paa videre Afsætning paa Torve og Markeder rundt om i Europa (udenfor Italien f. Eks. Paris, Rouen, Orléans, Toulouse, Saint Denis, Troyes, Aachen, Frankfurt, Ypern, Brügge, Lille,

Korstogene.

Stanford, Winchester, Cambridge), af hvilke adskillige havde en helt international Karakter. Her solgtes og købtes europæiske Haandværks- og Landbrugsprodukter, og paa nogle Steder ogsaa orientalske Varer. Fra Orienten var det væsenlig Luksusvarer, der kom til Europa, medens Europa til Gengæld sendte Klæde, Lærred, Vaaben, Vin, Olje og — Penge, Guld og Sølv, til Orienten. Indførslen fra Orienten dækkedes ikke af Vareudførsel, og allerede i 12. og 13. Aarh. spores Bekymring over Pengesvindet i Europa. Pengevæsenets Udvikling i denne Tid er endnu meget dunkel. Stor Betydning for Pengehandelen og Kreditten havde de italienske Handelsselskaber med Hjemsted i Florens, Pisa, Lucca, Siena, Milano, Genua, Venedig og med faste Kontorer i Vestens Handelscentrer, overalt kendte under Navnet *Lombarder*. Veksler omtales allerede ved Aar 1200. Kreditvæsenets Ordning modarbejdedes af de kirkelige Aagerlove, men Livets Krav brød igennem Kirkens Regler, og Genoptagelsen af Romerretsstudiet i 12. Aarh. — især ved *Retsskolen i Bologna* — styrkede Følelsen af de verdslige, praktiske Kravs Retmæssighed. Ved Siden af Italienerne indtager *Jøderne* en betydelig Plads i disse Aarhundreders Pengehandel. Fordem gjaldt Kirkens Aagerlove ikke; de var Fremmede. Deres internationale Forbindelser, der strakte sig til Spanien og til Orienten, stillede dem gunstig baade i Vare- og Pengehandel, og i Virkeligheden var de uundværlige. Men deres Kaar var yderst utrygge, og Utrygheden voksede med deres Betydning; i Korstogstiden meldes der atter og atter om Forfølgelser, Plyndring og Mord, fremkaldt dels af kirkelig Fanatisme dels af borgerlig Misundelse og Had. De „fremmedes" Privilegium blev ofte en Forbandelse for de retløse.

Indførsel og Udførsel.

Pengehandel.

Lombarder.

Romerretsstudiet.

Jøderne.

370. Apotek 12. Aarh.
(MS. Trin. Coll., Cambridge.)

Som vi har set, er det sædvanlig *Købmændene*, der i vort Tidsrum er de ledende i Byerne, og *Haandværkerne*, der er de underordnede. Dette er baade forstaaeligt og rimeligt, thi det var Købmændene, der skaffede Haandværket Afsætning, Købmændene, der i alle Forhold havde Risikoen. Købmandens Færd ad Floder og Indlandsveje og paa Havet er farefuld, spændende og møjsom; den kræver og udvikler Mod og Snildhed. Indlandsvejene er slette; de saa vel som Flodvejene opfyldte af Told- og Bomhuse, hvis krigerske Ejere aftvinger Købmændene vilkaarlige Afgifter og som er uudtømmelige i med Vold og List at skaffe sig ubillig Fordel af de ringeagtede og forhadte Kræmmere. Og paa Havet er Færden yderst farlig, fordi der intet ordenligt Fyrvæsen er og fordi

Købmænd og Haandværkere.

Handelens Farer.

Strandingsretten er barbarisk, fraset enkelte, stedlige Forholdsregler, der kendes fra Vestfrankrig (fra Øen Oléron, *les rôles d'Oléron*, givne i 12. Aarh. af Hertugen af Guienne og senere af de franske Konger i 14. Aarh. udstrakte til at gælde for alle Frankrigs Kyster) og fra Italien *(consolato del mare)*. Købmændene indsaa tidlig det baade nødvendige og nyttige i Sammenslutning, ikke blot indenfor den enkelte By og overfor den enkelte Byherre men ogsaa mellem By og By til Værn mod det feudale Ridderskab, der lignede sig selv overalt.

Byerne og Kongen mod Feudalherrer og Kirken.

Bylivet er en helt ny Samfundsmagt, der præger Middelalderens sidste Aarhundreder. Kirkeorganisationen er i den her behandlede Periode den stærkeste Magt og har Kulturens Herskerret. Bysamfundene vokser op, i Begyndelsen i Ly af Kirken men snart vendte mod den. Bylivet former sig naturlig og nødvendig som Organisation, primitive Interesseorganisationer som i Lavene, videregaaende, fremtidsfrugtbare som i Handelsselskaber og Byforbund, der sprænger Feudalaandens Skranker og peger langt ud over dens Synskres. I Slutningen af 13. Aarh. er de verdslige Magter, Kongen og Byerne, mange Steder i Europa saa voksne, at ikke blot det feudale Ridderskab men ogsaa Kirkeorganisationen trues af dem.

HOVEDRIGERNE.

Tyskland.

Tyskland. Det karolingiske Tyskland indfattedes af Rhinen og Elben. Allerede tidlig mærkedes folkelige og storpolitiske Udvidelseskræfter i tre Retninger.

Stræben mod Italien.

Mod *Syd* drog *Italien*. Historiske Traditioner og storpolitiske Drømmerier æggede det „officielle Tyskland", Kejserdømmet og dets kirkelige og verdslige Støtter, til idelig gentagne Forsøg paa at herske over det rige Land med den evige Stad og grunde Verdensmonarkiet: golde og tomme Fantasterier, Kraftspild, der udtærede Tyskland og hæmmede de nye borgerlige Kræfters Gennembrud i Italien.

Landene mod Vest.

Mod *Vest*, mellem Rhinen, Rhone og Alperne bredte sig et stort Landomraade, hvis politiske Fremtid længe syntes usikker, nærmest med Hældning mod Tyskland. Dette Lands historiske Kaar er delvis bestemt af den vilkaarlige Deling ved Verdun-Forliget 843 (III, 302). Af den lange Landstrimmel, der (foruden Italien) tilfaldt Lothar, opstod snart to adskilte Territorier, *Lothringen* og *Burgund*.

Lothringen.

Lothringen er ved selve sit Navn Minde og Vidnesbyrd om et dynastisk Lunes historiske Betydning. Omstridt mellem tyske og franske Karolinger kom det til Tyskland under Otto I, men blev snart delt i *Øvrelothringen*, ɔ: Landet mellem Maas og Vogeserne (med Byerne Trier, Metz, Verdun, Toul, Nancy), og *Nedrelothringen* (Hennegau, Brabant, Namur, Lüttich, Luxemburg). Under den svage tyske Rigsmyndighed groede Lensvæsenet frodig frem overalt, yderligere fremmet af sproglige og økonomiske Modsætninger mellem Fransk og Tysk, mellem Storgodsstyrelse i nogle (sydvestlige) Egne og primitivere Landboforhold i andre. Det gennemfeudaliserede Territorium vedblev vel at staa under „Riget", hvad der Middelalderen igennem havde ringe eller ingen praktisk Betydning, men i nyere Tid med stærkere dynastiske og statslige Interesser blev afgørende for Forholdet mellem Tyskland og Frankrig. Om de *burgundiske* Rigers Samling til et „Rige",

Burgund.

det *arelatiske Burgund*, i 933 (omfattende Landskaberne Franche Comté eller Høj-Bur-

gund, Savoien, Lyonnais, Dauphiné, Provence, en Del af Schweiz m. m.*) er foran fortalt (III, 309). De arelatiske eller burgundiske „Kongers" Myndighed i Landet var ringe og blev i Løbet af 10. Aarh. stadig mindre, medens Feudalanarkiet havde frit Spil. Da „Kong" Rudolf den Dovne 1032 døde barnløs, arvedes Kongeværdigheden af Konrad II af Tyskland, og det saaledes stiftede statsretlige Forhold mellem Kongeriget Burgund og de tyske Konger og romerske Kejsere fastholdtes navnemæssig i de følgende Aarhundreder. Det var et rigt Land med mange betydelige Byer (Nizza, Toulon, Marseille, Arles, Genf, Besançon, Vienne, Lyon), og for den tysk-italienske Kejserpolitik var det af Interesse, at det gav en bekvem Forbindelsesvej mellem Tyskland og Italien. Men Forbindelsen med „Riget" var yderst løs, Befolkningen aldeles overvejende fransk og Landegrænsen for en stor Del ret ubestemt. Den tyske Rigsmyndighed gjorde sig derfor kun lidet gældende, og da den i selve Tyskland svækkedes, samtidig med at det franske Kongedømme styrkedes, gled i 13. og 14. Aarh. Stykke efter Stykke af det lensopløste tyske Rigsland over til Frankrig.

Udvidelse mod Øst.

Helt anderledes er Forholdet mod *Øst*. Paa Karl den Stores Tid var Rigsgrænsen her *Kristen*grænse. At skyde denne Grænse frem, atter og atter, til den sidste Hedning var bleven indlemmet i en kirkelig Organisation og underkastet en kristen Stormand, var baade det karolingiske og det ottoniske Kejserdømmes Opgave. Den romerske Kirkepolitik viser her en Magt over Stormandskrigernes Sind, der er langt større end Kirkens moralske Indflydelse. Selv i de Tider, da den kirkelige Centralisation og Pavedømmet var svagest, hidsede den stedlige Kirkeorganisation utrættelig med alle Midler den nærmeste mægtige Stormand til Missionskrig blandt Hedningerne hinsides Stiftsgrænsen. Tyskhedens vældige Fremgang mod Øst skyldes i første Række Kirkeorganisationen, dernæst stedlige Stormænd, men saa godt som slet ikke Konge og Kejser. Hedningerne er ubetinget Fjender; kristnede optoges de i den kirkelige Organisation, i den kristne Statsorden og er ikke længer principielt fredløse.

De slaviske Grænsefolk kristnes og fortyskes.

Danmark og Norden blev forholdsvis tidlig kristnede, de enkelte Tilløb til Missionskrige fra tysk Side blev derfor uden varig politisk Betydning. Anderledes med de *slaviske Grænsefolk*. Ved Udgangen af 12 Aarh. var Slaverne mellem Elb og Saale kristnede og fortyskede (af Markgreverne af Lausitz og Meissen); Slaverne mellem Elb og Oder gik det paa lignende Maade; her føres Kampen af de sachsiske Hertuger og Greverne i „Nordmarken", der i 12. Aarh. kaldte sig Markgrever af Brandenburg; Tjekkerne i Bøhmen værgede sig bedre; deres Fyrster blev kristne, hvilket frelste deres folkelige Selvstændighed, selv om de i politisk Henseende kom til at staa under de tyske Habsburgere. Ogsaa hinsides Oder trængte Tyskerne frem. Pommern, Polen, Schlesien oversvømmedes af Kolonister, Jorddyrkere, Købmænd, Haandværkere, Soldater. Men Pommern beholdt et indfødt Dynasti indtil 17. Aarh., Schlesien søndersplittedes i Smaariger og stod ikke under noget Fællesoverhoved, før Bøhmens Konger i 14. Aarh. fik Lenshøjhed; Polen vedbliver at være et slavisk, romersk-kristent Kongerige. — Men tysk Indvandring og Indflydelse fandt endnu fjernere Virkefelt op mod Nord langs Østersøens Østkyst, hvor Befolkningen, Finner, Liver, Ester, Litauere, Letter, Prøjsere levede som Hedninger i primitivt, afmægtigt Barbari. Disse Folk blev, indtil Rusland fik Magt, Genstand for de vestlige Nabofolks Attraa. Sverig tog Finland, Danmark Estland, men Tyskernes Erobringer blev langt de betydeligste. Den tyske *Hansa* spredte sine Kontorer langs Kysten; en tysk

Folkene ved Østersøens Østkyst.

*) Noget helt andet er Hertugdømmet B., Bourgogne, helt fransk, et af de mange franske Stor-Len, der i 10. Aarh. faktisk blev uafhængigt og som først 1361 kom under Kronen. Det var dette Burgund, der 1363 af Johan den Gode overlodes hans yngste Søn Filip den Dristige.

Ridderorden, *Sværdriddernes,* blev grundlagt i Riga; en anden, *de tyske Ridderes,* grundlagt i Palæstina, slog sig ned i Prøjsernes Land, da den maatte forlade Orienten. De to Ordener forenedes i 13. Aarh. og herskede over et stort og rigt Land, hvis vigtigste Dele, Livland og Prøjsen, opfyldtes af tyske Kolonister og var som tyske Forposter i det fjerne europæiske Østen. Mod Nord strakte dette Herredømme sig helt op til Narva, og mod Syd bragte Erobringer fra Pommern og Polen Ridderne i Forbindelse med Markgreverne af Brandenburg, en Forbindelse af fremtidig verdenshistorisk Betydning.

Tyskernes vigtigste Gerning i Middelalderen.

Kolonisationen mod Øst.

I Eftertidens Øjne er det da mod Øst og ikke mod Syd og Vest, Tyskerne finder og løser deres historiske Opgaver, mod Øst Tysklands Overfylde af Kraft finder frugtbar Anvendelse og varigt Virke. Alle Lag i Folket er med: Grænsegreverne, Ridderskabet (der samledes i Ridderordenerne), Præster og Munke, Købmænd og Jorddyrkere; med Ild og Sværd, med Prædiken, med By-Organisation, med Spade og Plov erobrer de Landene paa middelalderlig haardfør Vis og med den overlegne Kulturs faktiske Ret. Kun de tyske Konger og romerske Kejsere er oftest uvirksomme i Arbejdet for dette Fremtidens Tyskland, et Vidnesbyrd om, at det middelalderlige tysk-romerske Kejserdømme i Bunden er ufolkeligt og væsenlig ufrugtbart for Tyskland. Selve *Kejsertanken* var gold, fordi de nødvendige Magtmidler til at gøre den gældende i Europa manglede.

Kejsertankens Goldhed.

Den tyske Konges ringe Magt.

Den første Betingelse for dens Virkeliggørelse havde været, at den romerske Kejser som tysk Konge var virkelig Herre over Land og Folk, Krigsherre og Skatteherre. Men dette var ikke Tilfældet. Ganske vist havde Feudalopløsningen i Tyskland ikke som i Frankrig gjort Kongen til en stedlig Stormand, jævnbyrdig med Hundrede andre. Den tyske Konge var forsaavidt Tysklands Konge, som han hyldedes i alle Dele af Landet. Begrebsmæssig var han Landets Krigsherre, øverste Lovgiver og Dommer, alle Krigeres Lensherre — men Virkeligheden svarede ikke til Begrebet. Hertuger og Markgrever og Mængden af ringere Stormænd var uden Statsfølelse. Ligefremme Oprør er hyppige, men værre end disse var den daglige, selvfølgelige, instinktive Selvhævdelse i Form af indbyrdes Fejder, der af sig selv gjorde Kongens Krigsherremyndighed uvirksom. Rigsskatter fandtes ikke. Kongens *Indtægter* var Naturalydelser fra Slægts- og Krongodset, Retsbøder, Krigsbytte og Tributter fra overvundne, Told- og Færdselsafgifter, men alle disse Indtægter var højst usikre; Forleninger og Gaver af alle Slags formindskede dem i høj Grad, og ved større Krigsforetagender var Stormændenes Hjælp — der aldrig var beregnelig og som altid maatte betales paa en eller anden Maade — ganske nødvendig. End ikke mod Stormandsoprør slog Kongens egne Kræfter til; han maatte bruge andre Stormænds Hjælp. *Rigsdage* vedblev at holdes; Kongen drog jo bestandig rundt fra Kongsgaard til Kongsgaard, og ofte sammenkaldte han da den paagældende Egns Stormænd. De jævne Krigere trængtes mere og mere tilbage i disse Møder, medens de mægtigste Stormænd gjorde sig gældende paa deres og paa Kongemagtens Bekostning. Kort sagt: det gamle personlige Kongedømme vedblev at bestaa og dets Former opretholdtes, men i Virkeligheden var her en lignende Statsopløsning som den tidligere i Frankrig. Enkelte stærke Personligheder blandt de tyske Konger kunde vel en Tid give Formerne noget Liv og Indhold, men Udviklingsretningen i det store og hele er bestemt af de opløsende Kræfter. Det svækkede yderligere Kongemagten, at det for ofte hændte, at den regerende Konge ingen Søn havde — modsat Kapetingerne i Frankrig. I Tyskland var som i Frankrig Kongemagten hverken arvelig eller afhængig af Valg — eller den var baade det ene og det andet. Indenfor samme Dynasti gjaldt Arveret fra Fader til Søn, men Faderen søgte altid at faa sin Søn valgt, mens han selv levede. Uddøde et Dynasti eller var der ingen Sønner, krævedes et virkeligt Valg, der foretoges af de mægtigste Stormænd, Hertuger, Markgrever, Bisper og Abbeder.

Selvraadige Stormænd.

Usikre Indtægter.

Rigsdage.

Dynastiskifter.

Med Henrik II var det sachsiske Hus uddød (III, 346), og Rigets Stormænd valgte den frankiske Greve *Konrad*, paa mødrene Side af Ottonernes Slægt og selv gift med en Slægtning af Rudolf III („den Dovne") af Burgund, en Ætling af Karl den Store. Det nye, *frankiske* Dynasti var saaledes beslægtet med de to ældre Dynastier af tyske Konger og romerske Kejsere. Legitimitetshensynet gjorde sig altsaa gældende ved Valget, og det var da ogsaa Bisperne, der under Ærkebispen af Mainz's Førerskab afgjorde Sagen. Herredømmet i *Italien* var meget løst; i de norditalienske Byer rørte Selvstændighedslyster sig allerede stærkt. Norditaliens mægtigste Stormand, Ærkebispen af Milano, Heribert, trodsede Kongen og fandt Støtte i Byerne. I det *burgundiske* Rige, der gik over til Konrad ved Rudolfs Død i 1032, var hans Myndighed om muligt endnu mindre. I *Tyskland* selv følger Kongen en Politik for Dagen og Vejen. Hertugernes Magt søges modvirket ved Begunstigelse af de mindre Lensmænd; disse faar Arvelighed for deres Len, men til Gengæld skal de yde Kongen Leding, hvis Ledingsbudet forkyndes dem Aar og Dag før de skal møde. Hensigten var at vinde dem for Kongen og drage dem bort fra Hertugerne; men det sikre var kun, at Arveligheden blev en Kendsgerning, hvorimod Ledingspligten, allerede i Kraft af den lange Stævningsfrist, fik ringe Betydning, navnlig naar Kongen havde Brug for den til Kamp mod *tyske* Stormænd. Kongen havde vel ogsaa nærmest tænkt sig den udnyttet til Fjernkrig, der kunde planlægges længe i Forvejen, Kejser- og Erobringskrig, Øjemed, der var en tysk-folkelig Politik fremmede. I Øjeblikket syntes Konrads Politik imidlertid ganske hensigtsmæssig. Hans Søn og Efterfølger *Henrik III* (1039—56) var alt som Tronfølger bleven Hertug af Schwaben og Bayern og syntes saaledes istand til at holde Hertugerne Stangen. Hans Kongetid var dog yderst anspændt. Med skiftende Held førte han Krig med Bøhmen og Ungarn; hans eget Land hærges af Venderne; i Sachsen ulmer Oprør mod det frankiske Kongehus; i Lothringen kræver Hertug Gotfred den Skæggede hele Lothringen som Hertugdømme, medens Henrik kun vil indrømme ham Øvre-Lothringen; de norditalienske Feudalherrer som Markgreverne i Turin og Toscana er upaalidelige. I 1052 blev den mægtige Markgreve Bonifacius af Toscana, der tillige var Greve af Mantua, Modena og Reggio, myrdet, og hans Enke Beatrice ægtede kort efter den oprørske Hertug Gotfred af Lothringen. Beatrices Datter og Gotfreds Svigerdatter var Markgreviinde Mathilde af Toscana. — Overfor alle stridige Kræfter i og udenfor Tyskland søgte Henrik III en Støtte i Kirken. Baade hans fromme Hustru Agnes af Poitou og han selv var paavirket af de clunistiske Reformationstanker og indsaa, at et feudaliseret Episkopat ogsaa politisk vilde være en Ulykke for Tyskland. Han modarbejdede derfor i Tyskland al Simoni og søgte Bispernes og Abbedernes Hjælp til at indskrænke Blodhævn og Fejder. Men Feudalanarkiet havde allerede sat sine Mærker paa Kirkens Styrere, saa han ofte mødte Vrangvilje og ligefrem Modstand hos dem, og hos Kirkens Øverste, Paven i Rom, var ingen Hjælp at vente. Hans romerske Politik (III, 622) højnede Pavedømmets moralske Myndighed, men Pavedømmet selv konfiskeredes af de tyske Konger, og da de clunistiske Idéer med Hildebrand naaede ind i den pavelige

Det frankiske Hus. Konrad II (1024—39).

Arvelige Len.

Henrik III (1039—56).

Krige og Opstand.

Henrik og Kirken.

Politik, maatte Pavedømmet bryde med sin Velgører. Den kirkepolitiske Kamp mellem *Henrik IV* (1056—1106) og *Henrik V* (1106—25) og Pavedømmet er foran skildret. Den er vel ikke Tidens hele politiske Indhold, men den berører dog alle Forhold. Den blev langvarig og uafgørende, fordi ingen af Parterne indtog en fast Stilling, Kampen skiftede atter og atter Vilkaar, og først længe efter Wormserkonkordatets Tid traadte det tydelig frem, at det var Kirkeorganisationen, der var styrket. I Tyskland selv var Henrik IV.s Stilling næsten hele Tiden utryg. Han var kun 6 Aar, da Faderen døde, og i hans Barne- og Drengetid reves kirkelige og verdslige Stormænd om ham — en Tid var saaledes Ærkebisp Adalbert af Bremen hans Formynder. Da han blev myndig, viste han sig hensynsløs og lunefuld. I Goslar levede han et udsvævende Liv, og rundt om i Sachsen og i Thüringen søgte han med Vold at udstrække Kronens Ret til en Mængde Gods, der mentes oprindelig at have tilhørt den, men som forlængst var kommet paa privates Hænder. Det ulmende sachsiske Oprør brød ud i lys Lue, og egenlig lykkedes det aldrig Henrik at blive Herre over det. Skønt Sachserne led et stort Nederlag ved *Unstrut* 1075, rejste de sig igen Aaret efter, da Kampen med Gregor VII brød løs, og mange Stormænd udnyttede Lejligheden til at svække Rigsmyndigheden. Paa et Møde i *Forchheim* 1077, et Par Maaneder efter Canossa, vedtog de at vælge en ny Konge, *Rudolf af Schwaben*, og enedes om, at Kongemagten fremtidig ikke skulde tilfalde nogen ved Arv, men at Kongens Søn kun kan blive Konge ved frit Valg. Borgerkrigen blev nu almindelig over hele Tyskland. Henriks egne Sønner, Konrad og Henrik, rejste sig mod ham. Legemlig og aandelig opslidt døde han 1106, mens han endnu var i Kirkens Ban og med sit Eftermæle prisgivet de kirkelige Forfatteres Fanatisme. Hans snu, troløse, ogsaa i Tyskland lidet afholdte Søn, *Henrik V*, naaede at faa Investiturstriden formelt afsluttet ved Overenskomsten i Worms 1122, der gjaldt baade Tyskland, de kejserlige Dele af Italien og Burgund. Men en virkelig Afgørelse var dette Konkordat som sagt ikke og kunde ikke være det, fordi alle Forhold var usikre. Den kongelige Rigsmyndighed var under Henrik IV og V bleven yderligere svækket, og *Dynastiets Uddøen* med den barnløse Henrik V førte til ny Forvirring og Uro.

Henrik IV (1056—1106).

Henriks Stridigheder i Tyskland.

Rudolf af Schwaben vælges til Modkonge 1077.

Henrik V (1106—25).

371. Konge fra 11. Aarh. (Efter en Bibel, Henrik IV gav til Hirsau Kloster.)

Tronstrid efter Henrik V.s Død.

Hohenstaufer og Welfer.

Nærmest i Slægt med det gamle Kongehus var Hertug *Frederik II* af *Schwaben*, der var Arving til Kongehusets Egengodser. Slægten stammede fra Borgen *Hohenstaufen*, bygget paa og opkaldt efter en Klippekegle i Rauhe Alp. Frederiks Fader havde været gift med en Søster til Henrik IV, han selv var gift med en Datter af Hertug Henrik den Sorte af Bayern af *Welfernes* gamle Slægt (III, 296), der foruden Hertugdømmet Bayern havde vidtstrakte Godser i Sachsen (bl. a. Lüneburg), vundne ved Ægteskab. Hohenstauferne og Welferne var vistnok Tysklands mægtigste Slægter, Hohenstauferne desuden nær forbundne med det gamle Dynasti og derfor i egne Øjne dets Arvtagere. Men Henrik Welf lod Frederik i Stikken, og Ærkebisp Adalbert af Mainz fik sin Kandidat valgt,

Hertug *Lothar af Sachsen*, Markgreve af Meissen og Lausitz, en aldrende Mand, der var graanet i Kampe med slaviske Nabofolk (Knud Lavards Ven), en brav Tysker med Sans for Tysklands folkelige Opgaver, men uden politisk Begavelse til at føre den Kejserpolitik, som ogsaa han under Traditionens Tryk blev tvunget ind i. I Norditalien voksede Byernes Lyst og Evne til Selvstyre; i Syditalien fuldendte Roger II netop nu den normanniske Statsdannelse; i Rom var Fejde mellem to Paver, og Lothars Pave, Innocens II var kun Herre over endel af Byen, saa Kejserkroningen (1133) maatte foregaa i Lateranet istedet for i Peterskirken. I Tyskland rejste Hohenstauferne straks Oprør mod den ny Konge, og først efter 10 Aars Forløb blev der sluttet Fred. I Kampen havde Lothar haft en værdifuld Støtte i Hertug Henrik den Sortes Søn *Henrik (den Stolte)*, der blev gift med hans eneste Datter, Gertrud, og derved Arving til hans Familiegods i Sachsen. Lothar døde 1137. Henrik paastod, at han paa Dødslejet havde indsat ham til Hertug af Sachsen; og hvad enten han nu fik Sachsen eller ej, var han med det ny Tillæg til sine Arvegodser og som Hertug i Bayern — hvortil kom, at han som pavelig Lensmand forvaltede Mathilde-Godserne i Toscana, — Tysklands mægtigste og godsrigeste Mand. Han ventede nu at blive valgt til Konge, men hans Magt afskrækkede Fyrster og Bisper, der 1138 valgte *Hohenstauferen Konrad*, Broder til Frederik af Schwaben. En voldsom Kamp udbrød nu mellem de to Slægter. Den ny Konge lyste Henrik i Rigets Acht, forlenede Bayern til sin Halvbroder, Babenbergeren Leopold af Østrig, og Sachsen til Albrecht Bjørn, Greve af Askanien, der som Markgreve i Nordmark havde kæmpet energisk og heldig mod Venderne. 1139 døde Henrik, men hans 10aarige Søn *Henrik (Løve)* opstilledes af sin mægtige Slægt som hans Arvtager, og 1142 sluttede Konrad Fred. Den unge Hertug fik Sachsen (men ikke Bayern) tilbage, dog ikke Nordmark, som Albrecht Bjørn beholdt, og hvorfra han fortsatte sin fremtidsfrugtbare Kamp mod Venderne, hvis Land han endelig 1157 erobrede; tyske Kolonister bosattes i Mængde ved Elb, Havel og Spree, hvor de bl. a. grundede Byen Berlin. Allerede 1150 havde Albrecht arvet Brandenburg og kaldte sig derefter Markgreve af Brandenburg.

Lothar af Sachsen bliver Konge (1125—37).

Konrad af Hohenstaufen vælges til Konge.

Efter Freden med Welferne kæmpede *Konrad III* uheldig mod Polen, og inden han endnu havde faaet Tid til at beskæftige sig med Italien og Kejserkronen, lod han sig 1146 lokke til at tage Korset. Da han vendte tilbage fra det mislykkede Korstog 1149, havde han nok at gøre med Welferne, der atter rejste Oprør, og han døde 1152 uden at være bleven Kejser. Den truende Kongsemnekamp mellem Staufere og Welfer forebyggedes imidlertid, idet Konrads Brodersøn, Frederik II af Schwabens Søn, *Frederik*, udsonede sig med sin Fætter Henrik Løve, der fik Løfte om at faa Bayern tilbage og derfor medvirkede til Frederiks Kongevalg. Dette foregik derfor let og hurtig. Den 30aarige viljestærke og kraftige Konge higede mod Rom. Hans Maal var, skrev han til Paven straks efter sit Valg, „at genoprette Romerrigets Storhed i dets gamle Glans". Allerede 1154 drog han afsted. Paa den *roncaliske Slette*, nær Piacenza, holdt han efter gammel Skik *Rigsdag*, og Rigsvasallerne, verdslige og kirkelige, og Byernes Konsuler mødte for at modtage Bekræftelse paa Len og Privilegier. Den fortrinlige Ridderhær paa 1800 Mand, hvoraf Henrik Løve stillede Halvdelen, holdt nogenlunde Byernes oprørske Lyster nede. Efter at være kongekronet i Pavia drog Frederik til Rom, hvor Pave Hadrian just havde faaet Bugt med Arnold af Brescia, og Kejserkroningen foregik i Peterskirken 18. Juni 1155. Foreløbig var da alt lykkedes, og paa en Rigsdag i Regensburg 1156 ordnedes den welfiske Sag. Henrik Løve fik Hertugdømmet Bayern tilbage, dog saaledes at Østmarken og nogle Grevskaber udsondredes og som eget Hertugdømme,

Konrad III (1138—52).

Frederik I Barbarossa (1152—90).

Tog til Italien 1154.

Henrik Løve faar Bayern, Henrik af Babenberg Østrig, 1156.

Østrig, overdroges Babenbergeren Henrik, Leopolds Broder og Arving, der som Erstatning for Tabet af det øvrige Bayern fik store Privilegier, saasom at Arveretten til Hertugdømmet ogsaa udstraktes til Døtre, selvstændig Jurisdiktion, Fritagelse for Rigstjeneste. Kejser Frederiks hidtidige Politik syntes hverken tysk eller monarkisk. Henrik Løve fik med sine to Hertugdømmer en Magtstilling, som ingen tidligere tysk Konge havde taalt, og Østrig fik en næsten uafhængig Stilling; for en tysk Konge var det en høj Pris for Kejserværdigheden. Men Frederik *vilde* være Kejser, og Indrømmelserne betød vel heller ikke stort mere end en Stadfæstelse af noget i Forvejen nødvendigt. I sin øvrige Styrelse i Tyskland slog han ind paa en Vej, der i hvert Fald foreløbig syntes at kunne føre bort fra det stadig mere om sig gribende Feudalvæsen, idet han

Kongsgodset styres af Tjenestemænd.

ophørte med at *bortforlene* Rigs- og Husgods og lod det styre af kongelige Tjenestemænd, *Ministerialer* (III, 598), der var hans personlige og umiddelbare undergivne, Folk han kunde byde over og stole paa, som ydede ham et altid rede, altid slagfærdigt Krigsfølge. Disse „ufri Riddere" blev en udmærket Støtte for baade hans tyske og kejserlige Politik. Ulykken var kun, at de senere, under mindre kraftige Konger, udviklede sig til almindelige Feudalherrer, saaledes at alle gamle Kongsgaarde blev Røverreder. I Øjeblikket var denne Reform af Styrelsen — og i lignende Retning stræbte Kejseren at omforme Styrelsen af de Regalier, der var underlagt Bisperne, — nyttig og klog, fordi den dog begrænsede Lensvæsenet, men at komme selve dette til Livs paa dets eget Omraade laa slet ikke i hans Tanke, der var helt middelalderlig og først og fremmest rettet paa at virkeliggøre det karolingiske Kejserideal.

372. Løvesøjle
oprejst af Henrik Løve i Braunschweig 1166.

Frederik mod de italienske Byer.

Det italienske Byliv med det selvfølende Borgerskab og de folkevalgte borgerlige Konsuler havde frastødt ham allerede 1154. Han var fast bestemt paa at gøre Kejsermagten gældende, og paa en *Rigsdag 1158* paa den roncaliske Slette lod han efter Samraad med nogle romerretskyndige Jurister fra Bologna opstille en Liste over de kejserlige Rettigheder, som Lensmænd og Byer hidtil uretmæssig havde nydt og som nu skulde vende tilbage til Kejseren, deriblandt alle Slags Told- og Færdselsafgifter, Møntret o. l. Hovedsagen var dog, at han krævede Ret til at indsætte Grever og Bystyrere. Byernes Konsulforfatninger ophævedes, og rundt om indsattes kejserlige Ministerialer som Podestaer. Endvidere krævede Frederik Mathilde-Godserne — der var paveligt Len — indragne, og fremførte de gamle Kejserkrav paa Højhed over Kirken. Pave Alexander III og mange lombardiske Byer gjorde Modstand, men 1162 syntes Frederik Sejrherre. Milano indtoges; dens Borgere maatte udvandre, dens Huse nedbrødes og Grunden fordeltes til misundelige Nabobyer. Ved *Besançon* holdt Kejseren en glimrende Rigsdag, hvor han forkyndte det kejserlige Verdensherredømme over Fyrster og Kirke, og hvor hans Modpave mod Alexander,

Milano ødelægges.

Victor IV, lyste Ban over denne. Af fremmede Fyrster var bl. a. mødt Valdemar I fra Danmark, der hyldede Frederik som sin Lensherre; derimod klagede Kejseren over, at „andre Provinser"s Konger, som Frankrigs og Englands ikke var mødt, men tværtimod støttede den banlyste Pave.

Men Virkeligheden brød snart Drømmene. Podestaregimentet i de italienske Byer var skadeligt for den materielle Udvikling og krænkende for den borgerlige Selvfølelse. Byerne enedes og sluttede 1167 *det lombardiske Forbund*, genrejste i Fællig Milano og byggede en Slags Centralfæstning, som de til Ære for deres Kampfælle Alexander III kaldte Alexandria. I en Aarrække prøvede Frederiks Ministerialhære forgæves at knuse Forbundet og erobre Alessandria. 1176 drog han selv med alt hvad han kunde rejse af Krigsfølge derned, men led et stort *Nederlag ved Legnano* i Nærheden af Milano. Han sluttede nu en foreløbig Vaabenstilstand med Stæderne og udsonede sig med Pave Alexander (III, 642). Stilstanden med Stæderne fulgtes 1183 af en Fred, der overlod dem Regalierne og borgerligt Selvstyre, dog saaledes, at Konsulerne skulde stadfæstes af Kejseren og Byerne erkende Kejserens Lenshøjhed samt yde et Penge-Vederlag for Regalierne. Inden denne Ordning, der betød en Opgivelse af de stolte Kejserkrav, var truffet, var der imidlertid sket store Ting i Tyskland. Da Kejseren 1176 drog til Italien, havde *Henrik Løve* nægtet at følge. Han var optaget af Kampe mod slaviske Naboer og stod fremmed overfor Frederiks Kejserpolitik. I sine Hertugdømmer søgte han at gennemføre et mere monarkisk Styre og opbragte derved navnlig de sachsiske Bisper. Mange Fjender havde han desuden rundt om i Tyskland, og da han ikke efter Stævning vilde møde for at forsvare sin Krigsfølge-Nægtelse, *fradømte en Fyrsteret ham* 1180 *hans Len.* Den østlige Del af Sacsenh fik Albrecht Bjørns Søn; den vestlige Del kom som et selvstændigt Hertugdømme under Bispen af Køln; Bayern fik Otto af Wittelsbach. Henrik Løve beholdt sit Husgods i Sachsen, Brunsvig og Lüneburg, men maatte dog selv gaa i Landflygtighed til England. — De gamle Stammehertugdømmers Tid var nu forbi. De var sprængte og fordelte med nye Grænser. Men Sprængningen blev ikke til Gavn for Kongemagten, der da heller ikke var ene om at gennemføre Opløsningen; den var nok saa meget hidført af de ringere Stormænd indenfor Hertugdømmet, og det var dem, der i Længden fik Fordelen og blev selvstændige Territorialherrer.

Det lombardiske Forbund 1167.

Frederiks Nederlag ved Legnano 1176.

373. Brakteat med Kejser Frederik I.s Rytterbillede. (Kgl. Møntkabinet, Berlin.)

Kamp mod Henrik Løve.

Henrik Løve mister Bayern m. m. og maa flygte til England.

Efter Freden med de italienske Byer og efter at de welfiske Sager var ordnede, holdt Kejser Frederik 1184 en stor *Rigsdag i Mainz*, hvor Fyrster og Riddere strømmede til fra alle Kanter for at fejre Kejsersønnernes „Schwertleite", deres Optagelse i Krigerstanden. Under Festen fik Kejseren Bud om Absalons store Pinsedags-Sejr over Hertug Bugislav af Pommern. Den betød, at Pommern foreløbig kom under dansk Lenshøjhed, at Kong Knud af Danmark kunde kalde sig Daners og *Venders* Konge, at Kejser Frederik ikke støt-

Rigsdag i Mainz 1184.

Absalons Sejr over Bugislav.

tede den folkelige tyske Udvidelseskamp mod Øst, som Henrik Løve havde
Kejser-politik. været saa ivrig for. Kejserens Tanker var stadig kejserlige. Han fik sin ældste Søn Henrik gift med det italienske Normannerriges Arving. Herved droges Normannerne bort fra Paven, og det kejserlige Herredømme vilde paa alle Sider omslutte Paven og endelig tvinge ham til at føje sig under det kejserlige Universalmonarki. Det var ogsaa Kejsertanker, der drev Frederik til Korstog 1189.
Henrik VI (1190—97). Hans Søn, *Henrik VI,* der blev Konge efter hans Død i 1190, drog saa snart han kunde til Rom og blev kejserkronet og derfra mod Syd for at tage sit Land i Eje. Pest hærgede hans Hær, og i Tyskland rørte Welferne paa sig; Henrik Løve kom tilbage med engelsk Hjælp og sluttede Forbund med den danske Konge og nordtyske Stormænd. Atter syntes Kejsertankerne at opløses i intet. Da bragte et uventet Held en foreløbig Vending til Gunst for Kejseren: Richard Løvehjertes Fangenskab. England, der skulde hjælpe Henrik Løve, maatte udrede en stor Løsesum og blev kejserligt Len. Henrik drog atter mod Syd, sejrede, kronedes i Palermo og fik en Søn. Storkejserdømmet syntes paany sikret
Henriks Kejser-planer. Henriks Kejseridé træder klart frem i en Plan, han forelagde de tyske Stormænd ved denne Tid: Normannerriget skulde indlemmes i Riget og Kejserdømmet gøres arveligt. Til Gengæld skulde Indehaverne af de store Rigslen fremtidig besidde disse med Arveret baade paa Sværd- og Spindesiden og i Sidelinjer, og Bisperne skulde atter have Regalierne. Hans Tanker gik endnu videre: til Herredømmet over det byzantinske Rige, til et Korstog, der skulde genskabe ikke alene Karl den Stores Kejserrige, men det alkristne romerske Verdensherredømme paa Jorden (III, 643, 675). Saa døde han, 1197, og hans Tankebygning med ham. Fyrsterne havde ikke villet gaa ind paa hans Forslag, ængstelige som de var for det arvelige Kejserdømme, og det betød nu kun lidt, at de havde lovet ham at vælge hans Søn til hans Efterfølger, thi denne, Frederik var kun 2 Aar gammel. —

Tronkampe i Tyskland mellem Staufer og Welfer. Det er foran fortalt, hvorledes Pave Innocens III hævdede Roms Lenshøjhed over Normannerriget og blev Frederiks Formynder. I Norditalien sluttede Byerne det toskanske Forbund imod Kejserdømmet, og i Tyskland brød almindelig Fejde løs. Stauferpartiet valgte Henrik VI.s Broder, *Filip af Schwaben,* til Konge og Fører, medens Welferne valgte *Otto,* Søn af Henrik Løve i hans Ægteskab med den engelske Konge Henrik II.s Datter. Otto IV.s Morbroder Richard Løvehjerte sendte ham Hjælp, medens Filip August af Frankrig støttede Filip; ogsaa andre ikke-tyske Fyrster blandede sig i Striden, saaledes Hertug, senere Kong Valdemar II af Danmark; Innocens' Stilling var vaklende, men da Filip 1208 blev snigmyrdet af Otto af Wittelsbach, og mange af hans Tilhængere sluttede sig til Otto, der giftede sig med den myrdede Modkonges Datter, anerkendte ogsaa Innocens ham, mod at han opgav alt Krav paa Mathilde-Godserne, afstod hele Mellemitalien, Ravenna og Spoleto til Pavestolen og lovede frit Bispevalg i Riget. Men disse Indrømmelser var gjort uden Fyrsternes Samtykke, og Otto kunde eller vilde ikke udføre dem. 1210 blev han da banlyst af Paven, der 1212 sendte den unge Frederik til Tyskland, efter at denne havde lovet at udskille Syditalien fra Riget. Men det var Englændere og Franskmænd, der nu

havde Afgørelsen af, hvem der skulde være tysk Konge, og Afgørelsen kom i Slaget ved *Bouvines* 1214, hvor Filip August sejrede over Welfere og Englændere. En af Frederiks første Handlinger som tysk Konge var at afstaa Landet Nord for Elb og Elde til Danskerkongen Valdemar II. Hohenstaufer- og Kejserpolitikkens Sejr over Welferne varslede intet godt for Tysklands Fremtid. *Slaget ved Bouvines 1214.*

Frederik II var mindre Tysker end nogen af hans Forgængere. Han var opdraget i Italien, følte sig kun hjemme dér og kom sjælden til *Tyskland*, hvor derfor Monarkiet langsomt gled ud af Spillet. Blot han fik Krigere derfra, var Resten ham ligegyldigt. For at faa dem, lod han Stormændene blive saa godt som uafhængige; selv Kongens Domsret ofredes dem, og han ligefrem støttede dem i deres feudale Stræben efter at kue Byerne. Bisperne fik Ret til at slaa Mønt og hæve Told, kort sagt paa alle Omraader opgaves Frederik I.s Stræben efter at hævde Regalieretten. Resultatet blev da ogsaa, at Tysklands Feudalisering fuldbragtes, saaledes at den kunde bryde aabenlyst igennem ved Hohenstaufer-Dynastiets Uddøen. *Frederik II (1215—50).* *Hans Ligegyldighed for Tyskland.*

Helt anderledes i *Normannerriget.* Her var alt forud lagt tilrette for en monarkisk Politik. Æren herfor tilkommer den byzantinsk-arabiske Styrelse, som Normannerhertuger og -konger havde været forstandige nok til at bygge videre paa. Under Frederik II udformes denne Styrelse til en monarkisk-bureaukratisk Centralisation, der dels ligner den byzantinske, dels det 17. og 18. Aarh.s Enevælde. *Det syditalienske Rige.*

Lensherrerne mister deres Styrelses- Doms- Fejde- og Skatteret og bliver kun Godsejere. Kun Kongens egne Folk maa bære Vaaben, Adelsborgene nedrives. Kirken bliver skattepligtig og mister Domsretten over Lægfolk undtagen i Hor-Sager. Byerne mister deres Selvstyre. Al Styreret udgaar fra Kongen, der alene har Ret til at give Love. Et Justitskollegium i Capua er Højesteret; et Finanskollegium leder Skattevæsenet og styrer Domænerne. Landet er med Hensyn til det stedlige Styre inddelt i 9 Distrikter, og i hvert Distrikt har en *Camerarius* („Kæmner", Skattedirektør) Ledelsen af Finansvæsen og civil Administration, en *Justitiar* af Rets- og Politivæsen; hvert Distrikt er igen inddelt i mindre Fogedier. De høje Embedsmænd maa ikke eje Gods indenfor deres Distrikt — den skarpest mulige Modsætning til Forholdet i Feudalsamfundet. Alle Embedsmænd har fast Løn og har faglig Uddannelse, der gives dem af et Universitet i Neapel. Retsplejen er gratis og tildels skriftlig. Afgørelse ved Tvekamp indskrænkes til visse Sager mellem Riddere; Jærn- og Vandprøver afskaffes, „fordi de er imod Naturen og ikke egnede til at bringe Sandheden frem" — en Motivering, der er et betegnende Modstykke til Innocens III.s, der ogsaa var imod Gudsdomme, men „fordi man ikke skal friste Gud". En almindelig Grundskat i Forbindelse med Udførselstold og Statsmonopoler gav Kongen Midler til at holde en Lejehær jævnsides Lensopbudet. *Centraliseret Enevoldsstyre.*

Man kan vanskelig tænke sig Frederik II.s Styrelse i Normannerriget og i Tyskland fremgaaet af en bevidst Plan. Snarere er den begge Steder bestemt af Forhold, han forefandt og gled ind i uden særdeles kraftig personlig Energi. Hans Personlighed, forsaavidt den kan erkendes gennem Tidens Skrifter, synes da ogsaa at mangle Enhed og Midtpunkt. Som sin 500 Aar yngre Navnefælle var han ved Gildebord i Vennekres en uforlignelig Vært, sprudlende aandfuld, hensynsløs dristig i Vid og Spot. Han samler ved sit yppige Hof Digtere og Lærde fra alle Kanter, særlig dog arabiske og provençalske, læste selv Oversættelser af Aristoteles og Averroes, drøftede religiøse, filosofiske og astrologiske Spørgsmaal med sine vantro eller kætterske fortrolige. Hvad der sivede ud om hans Udtalelser vakte Forfærdelse og Forargelse. Pave Gregor IX udbryder i et Kampskrift (1239) imod ham: „Denne Pestilensens Konge har sagt, at Verden er bleven narret af tre Be- *Frederik II.s Personlighed.*

dragere, Jesus, Moses og Muhammed; de sidste var i det mindste døde i Ære, men den første var bleven hængt paa et Kors. Dertil har han forsikret eller rettere løjet, at alle de var Taaber, der tror, at Gud, som har skabt Naturen og alt, skulde kunne være født af en Kvinde...“ Den guelfiske Historieskriver *Villani* (o. 1300) samler hvad han hørte om ham i denne Karakteristik: „Det var en meget dygtig og tapper Mand, lærd, indtagende, universel i alle Ting. Han kunde Latin og vort Folkesprog (ɔ: Italiensk), Tysk, Fransk, Græsk og Saracensk. Han var rig paa alle Dyder, gavmild, tapper og klog i Vaaben, og meget frygtet. Han var vellystig paa enhver Maade og førte et yppigt Liv og var en Kætter og Epikuræer, og han troede ikke paa et Liv efter dette.“ Men det synes som hans Kætteri og Spot kun var Leg og Letfærdighed. Kætterske Bevægelser i Italien og Tyskland sloges ned med forfærdelig Grumhed; saaledes blev de friesiske *Stedinger* o. 1230 prisgivne et formeligt Korstog, der i Vildskab om muligt overgik Albigenserkrigen.

Frederik II.s Kejserpolitik.

Mest uformidlet med hans legende Fritænkning staar dog hans rent middelalderlige *Kejsertanker,* der fuldstændig svarer til Frederik I.s. Han kalder sig selv „det guddommelige Forsyns Udøver, Guds Medhjælper og Stedfortræder“. Kejsertanken var Alvor for ham, og i Kampen for den brød hans og hans Slægts Magt sammen. Kampen begyndte 1236. Den rettedes først mod de norditalienske Byer, deres Selvstyre og deres Forbund, men bag Stæderne stod Paven. Gregor IX lod Frederik vide, at han ikke vilde taale Angreb paa de lombardiske Byer, der havde stillet sig under hans Værn; han anfører det konstantinske Gavebrev, der giver Paven Herredømmet i Vestens Lande og kun giver Kejseren „Sværd-Magten“ under Pavens Kontrol. Frederik paa sin Side forkynder som sin Hensigt ogsaa at drage *Mellemitalien* ind under Kejserdømmets Myndighed. Krigen mellem Pave og Kejser er da fra første Færd erklæret. Frederik stolede paa sin veløvede Leje- og Ledingshær, og sikkert var den alle andre Krigersamlinger overlegen; men han havde ikke regnet med en *ny folkelig Kraft,* der nu stillede sig i Pavens Tjeneste: de franciskanske Tiggermunke og Tertiarierne. En lidenskabelig Agitation fra By til By, fra Landsby til Landsby hidser Italiens Folk til den hellige Krig mod Kætterkejseren. Denne Folkebevægelse var ikke til at faa afgørende Ram paa, den brød bestandig løs paany, døvende og mattende de kejserlige Vaaben. Enkeltsejre vandt Frederik nok af. Selv nu var der Splid blandt de truede Byer; var end de fleste „guelfiske“, havde Kejseren ogsaa sine Tilhængere „Ghibellinerne“, som Hohenstauferpartiet kaldtes i Italien. Denne Splid øgede Ødelæggelsen og trak Afgørelsen ud. Under en Belejring af Rom i 1241 døde Gregor IX, og Pavestolen stod tom i halvandet Aar. Endelig valgtes *Innocens IV,* der indledede Forhandlinger med Kejseren men snart afbrød dem igen. I „Rigsbyen“ *Lyon,* der dog i Virkeligheden var uafhængig, sammenkalder han en *Kirkeforsamling 1245,* og her lyses Frederik i Ban som Meneder, Kætter og Kirkeskænder. Kejseren sender Opraab om Hjælp ikke blot til Tyskland men ogsaa til Europas Konger, hvis Stilling trues, dersom Paven sejrer. Men Kongerne hjalp ikke, og i Tyskland havde Kejserens sløve Politik undergravet hans Magt. Fyrsterne følte sig selvstændige og havde ingen Interesse i at opretholde end sige styrke Kejsermyndigheden; Bisperne gled bort, tildels forskrækkede af Pave og Tiggermunke, og Byerne, der under andre Forhold kunde have været en Støtte, havde Kejseren selv kortsynet stødt fra

Kampen mod Gregor IX og Byerne i Italien.

Frederiks Sejre brydes af den franciskanske Folkebevægelse.

Guelfer og Ghibelliner.

Innocens IV fortsætter Kampen og banlyser Frederik.

sig. De tyske Modkonger, som valgtes (Henrik Raspe, Vilhelm af Holland), og Kejseren kappedes i at pantsætte Rigsgods for at faa Midler til at føre Kampen. 1250 døde saa Frederik*) og 1254 hans Søn *Konrad IV.* I Tyskland var Hohenstaufernes Magt nu forbi. Konrad efterlod en Søn af samme Navn, kun to Aar gl. (af Italienerne kaldet *Corradino*, „den lille Konrad"), i hvis Navn Frederiks ægte Søn *Manfred* styrede i Italien. Pave *Urban IV* fortsatte imidlertid med ubøjelig Fasthed Kampen mod „Øgleætten", som Innocens IV havde kaldt Hohenstaufferslægten. I Kraft af den fordums pavelige Lenshøjhed over Normannerriget forlenede han det til Ludvig den Helliges Broder *Karl af Anjou.* Imod ham faldt Manfred ved *Benevent 1266,* og den unge Corradino blev slaaet ved *Tagliacozzo* 1268, fanget paa Flugten og henrettet paa Torvet i Neapel.

Konrad IV (1250—54).

Hohenstaufernes Fald; Karl af Anjou vinder Syditalien.

374. Kejser Frederik II.s Guldbulle fra 1237.

Forsiden: Kejseren paa Tronstol; i højre Haand holder han Scepteret med Dobbeltkors, i venstre Rigsæblet. Indskrift: FRIDERIC DI GRA ROMANOR IMPATOR ET SEP AVGVST ET REX IERLEM SICILIE, „Frederik, af Guds Naade Romernes Kejser og altid Augustus og Konge af Jerusalem og Sicilien".

Bagsiden: Portbygning med 4 Taarne. Indskrift: ROMA CAPVT MVNDI REGIT ORBIS FRENA ROTVNDI, „Rom, Verdens Hoved styrer den runde Jordkres' Tøjler".

Italien og Tyskland hærgedes forfærdelig i denne Tid. En samtidig Krønikeskriver, Franciskanermunken *Salimbene* skildrer Tilstanden i Italien o. 1250 saaledes: „Folk kunde ikke pløje, saa eller høste eller bo i Landsbyerne. Kun i Nærheden af Byerne arbejdede Mennesker værnede af Stædernes Krigere, og dette maatte være saaledes paa Grund af Marodører, Røvere og Landstrygere, der havde formeret sig altfor stærkt. De fangede Mennesker . . . og førte Kvæget bort. Og naar de fangne ikke løskøbte sig, hængte de dem op ved Fødderne eller ved Hænderne, brød deres Tænder ud eller stak Tværtræ eller Torne i Munden paa dem, for at de hurtigere skulde løskøbe sig. Saa' en Mand en anden Mand paa Vejen, glædede det ham ligesaameget som om han saa' Djævlen. Og Landet blev øde og folketomt. Vildsvin og Ulve fandt ikke som forhen i Landsbyernes Nærhed Faar og Lam, de kunde æde, thi Landsbyerne var afbrændte, og derfor flokkedes Ulvene udenfor Stæderne og hylede af Hunger, og om Natten kom de ind i Stæderne og aad Mennesker,

Hærgninger under Kampene.

*) Kætterkejseren vedblev at leve i Folketroen længe efter sin Død. Mange vilde slet ikke tro, han var død, og Franciskanermunke forkyndte, at han, i hvem de saa' Antikrist, vilde vende tilbage for at ødelægge Kirken. I Slutningen af 12 Aarh. levede i Kalabrien en Cisterciensermunk, Joakim af Floris, der troede og troedes at have fuaet Naade til rigtig at fortolke de hibelske Spaadomme. I hans apokalyptiske Skrifter fandt de franciskanske Spiritualer Hjemmel for deres ievrigt meget forskellige Opfattelser af Verdensbegivenhederne, saaledes at de bande kunde hævde, at Frederik II var Antikrist, og det modsatte, at han var Kirkens sande Værner, den fuldkomne og retfærdige, der vilde komme igen og fuldende sit Retfærdsværk, medens Pave Innocens IV var Antikrist. Den ældste Udtydning synes navnlig at være hævdet af Dominikanermunke i Schwaben, Hohenstaufernes Stamland. Flere falske Frederik'er fremstod, 1259 én i Syditalien, der fik stort Tilhæng men snart fangedes og henrettedes af Manfred, i 1284 en i Køln, Wetzlar o. fl. St. (Dietrich Holzschuh, forhenværende Tjener hos Frederik II), lidt senere én i Lübeck. Fra Slægt til Slægt arves og øges Legender om Kejseren; han skal genoprette Freden og erobre det hellige Land. I 14 Aarh. stedbinder Folketroen ham til Bjerget Kyffhäuser i Thüringen, hvor der laa en gammel Kongeborg. I 16. Aarh. er Folketroen usikker paa, om det er Frederik II eller Frederik I (Frederik „Rødskæg"), der sidder med Skægget groet fast i eller buskende sig omkring Stenbordet. Rückerts Ballade fra 1813 „Barbarossa" gav Sagnet littierært Liv og knyttede det til Frederik I. Ved Siden af den gamle Borgruin staar siden 1896 et af tyske Vaabenbrødre stiftet mægtigt Kejser Wilhelm-Monument. Kyffhäuser-Sagnet er en tysk Stedfæstelse af en gammel, næsten overalt udbredt Myte (Holger Danske, Widukind, Karl d. Store, Artus o. s. v.).

der laa og sov i Søjlegangene eller paa Lastvogne . . .“ Guelfere og Ghibellinere fejdede mod hinanden i samme By eller By mod By, og i disse Kampe satte mangen By sin Selvstændighed, sit Selvstyre til. Allerede nu fremtræder hist og her en „Tyran“ som Stadherre, saaledes den grusomme *Ezzelino da Romano* i Verona o. fl. Byer, Frederik II.s Hærfører og Svigersøn. Efter hans Død 1259 blev Byerne dog igen fri.

Rigsopløsningen i Tyskland.

I Tyskland fuldendes Rigsopløsningen, saaledes at de mægtigste Stormænd faar fuldstændig „Landeshoheit“, uden at de dog evner at kue de indenfor Territorierne bosatte Ridderes Fejder og Røverier. Byernes Stilling bliver ugunstigere end f. Eks. i Frankrig, dels fordi ethvert Kongeværn mangler, dels fordi Herrernes sociale Interesse og Forstaaelse er om muligt endnu ringere i Tyskland end andetsteds. Alligevel gaar Byerne fremad, enkeltvis eller i Forbund (som Hansaen). Omtrent uanfægtet af Kejserkampenes Larm trænger Tyskheden stadig frem mod Øst. Netop under Frederik II begyndte den tyske Ordens Stormester, *Herman af Salza* Erobringen af Prøjsernes Land. 1237 forenedes Sværdridderne og de tyske Riddere, og Aaret efter, ved Forliget i Stensby ved Vordingborg, ordnede Fællesordenen Forholdet til Danmark, der fik Estland. Herefter var der fri Bane.

Fremgang i Byerne og mod Øst.

Frankrig.

Frankrig. I Middelalderens mørke Aarhundreder udvikles en stor Del af de Provinsejendommeligheder i Frankrig, der lige til vore Dage har stedbundet Folkelivet i Landets forskellige Egne. Ved Aar 1000 var Landet splittet i Tusinder af smaa faktisk suveræne Herskaber; men der skimtes allerede Omrids af et forholdsvis ringe Antal større Omraader, hvor enkelte Krigerslægter faar en vis Myndighed over Egnens Godsejere og lægger Grunden til retlige, økonomiske og sociale Forhold, der giver Omraadet, „Provinsen“, en vis Ensartethed. Hvis Landets Historie indtil ind i 12. Aarh. skulde skrives for sig, og vi intet vidste om den følgende Tid, vilde det næppe være muligt at finde et enkelt Midtpunkt. Normandiet, Akvitanien (ɔ: Gascogne, Auvergne m. m.), Languedoc (under Greverne af Toulouse), Flandern, Champagne og mange flere lignende Territorier, hvor en enkelt Slægt med mere eller mindre varigt Held søger at udøve en vis Overmyndighed over nogle Hundreder af krigerske Godsejere, vilde, set med Samtidens Øjne, træde mere i Forgrunden end det *kapetingiske Hus*' Territorier ved Seine. Naar alligevel Eftertidens overskuende Blik dvæler ved denne Slægts Historie og kun flygtig strejfer enkelte af de Hundrede andre Stormandsslægter, der i Samtiden ofte overskyggede den, da er det fordi denne Slægt var Bærer af Frankrigs Kongstanke, fordi denne Slægt i Løbet af 300 Aar tilbagevandt og samlede en væsenlig Del af den Rigsmyndighed, der var bleven adsplittet i 9. og 10. Aarh., og fordi den til en vis Grad samlede de Tusinder af splittede Landsdele til et Hele, m. a. O. fordi denne Slægt paany grundede saavel den politiske som den territoriale Enhed; den skabte *Frankrig*.

Splittelse o. 1000.

Kapetingernes Gerning.

Det lader sig nu ogsaa nogenlunde forklare, hvorledes Kapetingerne blev Bærere og Fuldbyrdere af denne Kongstanke fremfor f. Eks. Hertugerne af Akvitanien, Greverne af Toulouse, Hertugerne af Normandiet. Den Hugo Capet, der i 987 blev kronet som „Gallernes, Bretonernes, Danernes, Akvitanernes,

Goternes, Spaniernes og Baskernes" Konge, var faktisk lige saa lidt Konge over disse Folk som i vore Dage Kongen i Danmark er „de Venders og Goters". Han var Herre over Paris, Orléans, Senlis og Melun, endda med Forbehold af Bispernes og Klostrenes Selvstyre; han havde Kongsgaarde i nogle andre Byer som Laon og Soissons, nogle spredte Godser i Picardie, Champagne, Bourgogne, Auvergne, men et virkeligt Herredømme over et sammenhængende Territorium var der ikke Tale om, ikke en Gang i Slægtens gamle Hertugdømme Ile de France, hvor de enkelte Feudalherrer havde gjort sig ganske uafhængige. Men han og hans Efterfølgere havde en mægtig Hjælper i *Præstestanden*. Det var Kirken, der kongeviede Hugo og hans Slægt. Trods enkelte Rivninger var Bisper og Abbeder Landet over ved Bøn og Ban og rede Penge Kongstankens, Samlingens virksomme Støtter. For dem var Kapetingerne de to foregaaende kirkeviede Dynastiers lovlige Arvinger, — og i nogen Grad bredtes gennem Prædiken denne Forestilling ogsaa blandt Menigmand i Land og By, der oplærtes til i Guds Konge at se Retfærdighedens Vogter og Svaghedens Værner. De suveræne Feudalherrer tænkte helt anderledes. For dem var Kongen, hvis han overhovedet var noget andet end Hundrede andre krigerske Godsejere, de mægtigstes, Grevernes og Hertugernes Ligemand, hvem de ved *Valg* havde givet en vis Æresforrang. For det store Flertal af Godsejere var han næppe nok et Navn. I Senlis havde kirkelige og verdslige Stormænd *valgt* Hugo til Konge, og de sidste hævdede stadig Kongeværdighedens *Valg*karakter. Kirken derimod hævdede, at det var det karolingiske, kirkeviede Arvekongedømme i dets fulde Omfang, der var overført paa Kapetingerne. Allerede Hugo søgte at forlige denne Modsætning ved straks at faa sin Søn kronet som sin Efterfølger, og hans nærmeste Efterfølgere gjorde som han, dog saaledes, at Kroningsceremonien altid fulgtes af Stormændenes Valg, og i lang Tid var der ved hvert Tronskifte eller Tronfølgervalg Stormandsoprør. Men tilsidst sejrede Arveretstanken, hvorved Samlingspolitikkens Kongstanke mægtig fremmedes. Det kapetingiske Dynasti havde det sjældne Held i over 300 Aar aldrig at savne en direkte mandlig Arving. Dette Held har haft en uberegnelig Indflydelse paa den lykkelige politiske Udvikling i Frankrig. Endelig kom til denne Række Omstændigheder de kapetingiske Kongers egen overlegne Dygtighed. De var sig bevidste at være Kongstankens Bærere og handlede i Almindelighed i denne Tankes Aand. Derfor samler Frankrigs politiske Historie sig om dette Dynasti.

Hugo Capet har kun Magt paa sine egne Godser.

Præstestanden hjælper Kongen og holder paa Arvekongedømme.

Godsejerne holder paa Valgkongedømme.

Kongerne sørger for at forene Valg- og Arvekongedømme.

De kapetingiske Konger har altid Sønner.

De *første Kapetinger* (Hugo 987—96; Robert II, 996—1031; Henrik I, 1031—60; Filip I, 1060—1108) havde kun ringe Magt. De var mere opsatte paa at gøre Kongemagten gældende over hele Landet — hvilket var umuligt, da mangfoldige Stormænd var mægtigere end Kongerne, — end paa virkelig at herske der, hvor de havde nogen Magt, i Ile de France og de Egne hvor deres Slægtsgods laa. Følgen var, at Feudalherrernes Magt og Selvstændighed voksede ogsaa dér, at de stedlige Embedsmænd og godslønnede Krigere gjorde sig uafhængige paa det ene af Kronens Godser efter det andet, at der rejste sig faste Borge rundt om i Kronlandet, saaledes at enhver Rejse, Kongen foretog sig fra et Gods til et andet, maatte foretages med væbnet Følge for at slippe forbi

De første Kapetinger vil være Konger i hele Landet og udretter derfor intet.

fjendske og oprørske Borgherrer paa Vejen. Tæt udenfor Paris laa saaledes Borgen Montlhéry, hvorom Filip I sagde til sin Søn: „Pas godt paa den Borg; jeg er bleven Olding ved at bekæmpe og erobre den." Erobringen af et enkelt Borgtaarn i Nabolaget var en Livsopgave for Frankrigs Konge ved Aar 1100.

I 12. Aarh. nøjes Kongen med at gøre sin Magt gældende i sine Huslande.

Men selve Erkendelsen heraf var nyttig. I 12. Aarh. træder de karolingiske Rigstanker i Baggrunden, og Kongerne samler deres Kræfter til Kamp for det nærmeste, for at gøre Kongemagten gældende indenfor Slægtens Huslande. Disse var o. 1100 spredte over $^1/_8$ af det nuværende Frankrigs Omraade med Ile de France som Midtpunkt, men Domænen var meget langt fra at være alt eller endog blot Hovedmassen indenfor dette Omraade. Det almindelige Forhold var, at Kongen i hver enkelt Egn havde en Kongsgaard, en Fæstning, et Taarn, der beherskede den nærmeste Omegn, medens iøvrigt Hundreder af større eller mindre Borgherrer rundt om hævdede deres Suverænitet. De vigtigste kongelige Enklaver var Paris, Dreux, Orléans, Bourges, Sens, Melun, Beauvais, Senlis, Noyon, Compiègne, Soissons, Laon, Péronne. Adskillige Bispe- og Klosterbyer som Amiens, Reims, Chartres, Arras, Tours kunde regnes med, forsaavidt de var Kongen tro. Det var *Ludvig VI* eller den Tykkes (1108—37) krigerske Hovedsyssel at sikre Forbindelsesvejene mellem disse Borge og Byer, at kue saa mange som muligt af de smaa suveræne Borgherrer i Nærheden af Kongeborgene og værne Bispe- og Klosterbyerne mod deres Griskhed. Kongens og Kirkens Interesser faldt sammen, og Kirken var ham da ogsaa god; den hjalp ham med Bønner, Prædikener og Penge, og denne Konge naaede ved en forstandig Begrænsning af sin Opgave dels at hæve Kongedømmet op af den Ringeagt, hvori det var sunket baade i Feudalherrernes og i det jævne Folks Øjne, dels at genvinde en stor Del af Domænen og derved skabe et økonomisk og militært Grundlag for Dynastiets fremtidige Arbejde. Ved Siden heraf er hans Forhold til Stormændene udenfor Domæneomraadet af underordnet Interesse.

Ludvig VI (1108—37) hæver Kongemagten.

Stridigheder med England-Normandiet.

Det stærke anglonormandske Herredømme følte som og var en stadig Fare for det kapetingiske Dynasti, og Rænker og Smaafejder gjorde stadig Forholdet spændt. Naar den forholdsvis svage franske Konge ikke bukkede under for den mægtige Fjende og Nabo, var Grunden, her som saa ofte overfor andre mægtige Feudalherrer, at andre Nabofyrster som Greven af Flandern, Greven af Anjou havde *deres* Fejder med den anglonormandske Konge, og at hvis oprørske Smaavasaller i Ile de France sluttede sig til Konge-Hertugen, var der i Normandiet og England ogsaa oprørske Smaavasaller, der lammede *hans* Kraft. Et stadig bølgende Kaos af Forbund og Troskabsbrud gør Kampens Kaar næsten lige paa begge Sider. Men den franske Konge vinder frem indenfor sit eget Omraade, fordi han dér med Fasthed forfølger et Maal. I Ludvig VI.s sidste Leveaar hændte der dog noget, som syntes at skulle bringe Kongeriget en Udvidelse af mange Gange større Udstrækning end de Smaagodser, han hidtil havde brugt sine Kræfter til at bringe tilbage under Domænen. Hertug Vilhelm X af Akvitanien, det største „Rige" i Frankrig, omfattende Grevskaberne Gascogne, Poitou, Limousin m. m., døde sønneløs under en Valfart til St. Jakob i Spanien; hans eneste Datter, *Alienor* eller Eleonore var trolovet og blev straks

Kongens Søn Ludvig ægter Eleonore af Akvitanien.

efter gift med Ludvigs Søn, Ludvig den unge. Nogen virkelig Magtvækst gav denne Erhvervelse dog ikke, thi Omraadet var gennemfeudaliseret og desuden for langt borte fra det gamle Kongeland.

Kapetingerne og Kirken.

I 11. Aarh. var Kapetingernes Forhold til Paven ofte spændt; de radikale kirkelige Reformkrav, der da fremsattes fra Rom i al deres Voldsomhed, mødte Modstand. Under Ludvig VI blev Forholdet bedre. Pavens Kamp med Tyskland nødte ham til Fordragelighed overfor den franske Konge, i hvis Land han endog ofte opholdt sig, naar Rom var truet. Den franske Konge blev „Kirkens ældste Søn". Kongens Anseelse styrkedes derved, navnlig overfor Kirkens Mænd men gennem dem ogsaa overfor Folket, og vel at mærke over hele Frankrig, idet Bisper og Præster, der trængtes af de store Feudalherrer, naturlig kom til at se med Sympati paa den fjerne Konge og overfor Folket fremhæve hans Fromhed og indprente det, at han i Virkeligheden var hele Landets viede Konge. Den Folkestemning, der saaledes lidt efter lidt skabtes, var ikke uden Betydning for Kongens og Kirkens Samlingsstræben i hele den følgende Tid. Baade under Ludvig VI og *Ludvig VII* (1137—80) var Abbeden af Saint-Denis *Suger* († 1151) Kongemagtens virksomme og kloge Støtte, altid ivrig for at indskærpe som Kongepligt at værne de vaabenløse, Jorddyrkeren og Munken (*arator* et *orator*, den der pløjer og den der beder) mod Vold. Foran er omtalt det Friheds-brev, som Ludvig VI gav Indbyggerne i Lorris; det blev kendt viden om i Landet og attraaet af alle; det bar Bud til de undertrykte om, at der fandtes en Konge, som vilde værne de svage (III, 592).

Ludvig VII (1137—80).

Suger.

Ludvig VII.s Korstog en Fare for Samlingspolitikken.

Ludvig VII.s Korstog, der holdt ham og mange af hans tro Krigere borte fra hans Land i 3 Aar, var nærved at volde den kongelige Samlingspolitik alvorligt Afbræk. Ganske vist blev Suger hjemme og ledede Styrelsen med sædvanlig Klogskab, men Kongens og hans Krigeres Fravær gjorde de ubændige Borgherrer dristigere, og de gjorde et med yderste Møje afværget Forsøg paa at afsætte den endnu sønneløse Konge og vælge hans Broder. Suger oplevede Kongens Hjemkomst men døde kort efter. I 1152 lod Ludvig sig, under Paaskud af for nært Slægtskab, skille fra sin Hustru Eleonore. Han havde flere Gange tidligere ytret Ønske derom — den digterpriste, skønne og letfærdige Dronning, der ingen Sønner havde født Kongen, havde alt mange korte Elskovsforhold bag sig; hendes Mand havde taget hende med paa Korstog, fordi han ikke turde lade hende blive hjemme, men hendes Liv i det hellige Land voldte ham kun nye Ærgrelser og bidrog til Korstogets kranke Skæbne — men Suger havde altid modsat sig det af Hensyn til hendes store Arveland, som Kongen ved Skilsmissen vilde miste. For Kongens Magtstilling betød, som omtalt, Akvitanien ikke meget, men uheldigvis giftede Eleonore sig kort efter Skilsmissen med den anglo-normandske Prins Henrik, Søn af Greven af Anjou og Touraine og af Henrik I af Englands Datter Mathilde, der var Arving til Normandiet og Bretagne m. m. Foruden disse vidstrakte Lande i Frankrig fik Henrik af Anjou nu Eleonores Arv, blev m. a. O. Herre over hele Vestfrankrig, et Landomraade, der var adskillige Gange større end den franske Konges Land, — og i 1154 blev han endda Konge i England. Imidlertid var hans franske Magt mindre farlig end den

Kong Ludvig skilles fra Eleonore 1152.

Hun ægter Henrik II af England.

Ludvig og Henrik.

kunde se ud til, thi bortset fra Normandiet var det altsammen feudaliseret; i Akvitanien f. Eks. ændredes Forholdene naturligvis ikke, fordi Eleonore skiftede Mand. Ludvig VII blev senere gift to Gange og fik endelig i sit tredje Ægteskab med en Datter af Greven af Champagne i 1165 en Søn Filip (med Tilnavnet Augustus, fordi han var født i August Maaned), der som fransk Konge ypperlig forstod at tumle med Eleonores og Henrik II.s Sønner. Allerede Ludvig VII udnyttede med stor Dygtighed Kirkekamp, Feudalfejder og Sønnesvig mod Kong Henrik. Thomas Becket og Pave Alexander III fandt Hjælp hos ham, og Henrik og Eleonores Sønner, der saa snart de blev voksne gjorde Oprør mod Faderen, støttedes og hidsedes saaledes, at de tvang ham til at dele de franske Lande imellem dem. Enheden i Kong Henriks Rige brast, der blev ingen rigtig Kraft i hans Kamp mod Ludvig VII.

Filip August (1180—1223).

Filip August (1180—1223) var endda en langt større Mester end Faderen i at bruge sine Fjender imod hinanden. Alle Levnedsskildringer fremhæver hans Klogskab eller rettere hans Forsigtighed og Listighed. Han var sine samtidige overlegen, ikke som Frederik II af Hohenstaufen, der i sin Overlegenhed var Samtiden en Fremmed, en Gaade. Filip havde næsten alle samtidsmæssige Egenskaber. Han var særdeles gudfrygtig og helgentroende; han var grum og troløs, graadig i Mad og Drikke, temmelig kvindekær. Men han var ikke skrydende og lunefuld; han var vedholdende, smidig og underfundig, og det var de sidste Egenskaber, der herskede og gjorde ham de bryske Feudalriddere overlegen.

Hans Karakter.

Oprørske Stormænds Godser inddrages.

Ved Tronskiftet udbrød der et af de vante Stormandsoprør, som Kongen først efter 6 Aars Forløb fik kuet, men da ogsaa saa eftertrykkelig, at mange gode Kvadratmile Land i Oise- og Sommedalene gik fra Greverne og Hertugerne over i Kronens Eje. Endnu større Udbytte fik Filip August af den hver eneste Sommer fornyede Kamp mod Kong Henrik og hans Sønner. Han brugte Sønnerne mod Faderen, Broder mod Broder, Vasaller mod Lensherre. Efter Henrik II.s Død blev Richard dog Hovedfjenden. Under hans Korsfærd og Fangenskab (III, 673) brugte Filip August hans Broder Johan imod ham. Efter sin Hjemkomst havde Richard dog Held til at vinde flere Sejre over Filip, hvis Stilling blev ret utryg, da Kejser Henrik VI døde i 1197, idet Welferen Otto IV, Richards Søstersøn, var nøje knyttet til Kongehuset i England. Men Richard døde allerede 1199 under Belejringen af en oprørsk limousinsk Vasals Borg. Endda var Filip ret vanskelig stedt: han havde netop da kaldt Banlysning over sig selv og Interdikt over sit Land.

Kampe mod Henrik II og Richard Løvehjerte.

Richard dør 1199.

Filip August skiller sig fra Ingeborg af Danmark.

1193 havde han efter sin første Hustrus Død ægtet den danske Prinsesse Ingeborg Valdemarsdatter, vistnok af Hensyn til sin Kamp mod Henriksønnerne i England, da det danske Kongehus jo kunde siges at have gamle Krav paa England. Men allerede Dagen efter Brylluppet nægtede Filip at fortsætte Samlivet med hende. Den virkelige Grund er uvis; men han fik nogle Bisper til at erklære Ægteskabet ugyldigt, fordi Ingeborg var for nær i Slægt med hans første Hustru, og kort efter ægtede han en tysk Fyrstinde Agnes af Meran. Ingeborg klagede til Paven, og fra Danmark drog Anders Sunesøn til Rom for at føre hendes Sag, men Pave Coelestins Formaninger til Filip var frugtesløse. Ogsaa Innocens III fandt døve Øren, men saa lagde han Interdikt over Landet og Filip maatte — foreløbig — give efter; Agnes blev sendt bort og Ingeborg paany Dronning

Innocens III lægger Interdikt over Landet og Filip maa bøje sig.

(1200). Johan af England havde ikke forstaaet at udnytte den Uro, Interdiktet vakte. Filip havde endog under selve Interdiktet ved Trusel om at hjælpe Arthur, en Søn af Johans ældre Broder Gotfred af Bretagne, til at blive Konge efter Richard, faaet Johan til at gøre flere ydmygende Indrømmelser for at vinde Kronen. Selv paa dette Tidspunkt var Filip utvivlsomt den stærkeste, og dette kom ham snart tilgode paa mere haandgribelig Maade. Johan havde i 11 Aar levet i barnløst Ægteskab med en Kusine. I 1200 fik han Paven til at opløse Ægteskabet, og straks efter bortførte han Greven af Angoulêmes Datter Isabella, der var trolovet med den franske Grev Hugo af Slægten Lusignan, og holdt Bryllup med hende s. A. Lusignan'erne var Johans Vasaller, og Kongen havde aabenbart forbrudt sig mod sine Lensherrepligter men vilde ingen Oprejsning give. Hugo appellerede sin Sag til sin Lensherres Lensherre, Kongen af Frankrig. Filip var ikke sén til at nytte Lejligheden, saa meget mindre som han her kunde handle overensstemmende med Lensretten. Han stævnede Johan for sin Domstol, og da han ikke mødte inden Fristens Udløb, dømte Pairs-Retten ham skyldig i Feloni (1202), hvoraf fulgte, at han ikke længer kunde besidde noget Len under den franske Konges Lenshøjhed.

Filip og Johan Udenland.

Johan dømmes fra sine franske Len.

Her var et af de sjældne Tilfælde, hvor der bag Dommen stod Magt til at udføre den. Filip drog da ogsaa straks ind i Normandiet og havde endda det yderligere Held, at Arthur af Bretagne, der kunde have nærmest Arveret, blev fanget af Johan og kort efter døde i Fængslet. I 1204—6 *erobrede* Filip nu ikke blot *Normandiet,* hvis Indbyggere, forpinte af mange Aars Fejder og Ledingsudskrivninger, villig gik ind under den franske Konges Herredømme, men ogsaa *Anjou, Maine, Touraine* og en *Del af Poitou.* Det franske Kronland blev dermed næsten tredoblet i Omfang, og den franske Konge var nu den mægtigste Seigneur i Frankrig. Englands Konger beholdt kun en forholdsvis ringe Del af det franske Land, Landskabet Guyenne, der først kom under Frankrig 1453. Johan prøvede at skaffe sig Oprejsning ved Forbindelse med Welferpartiet i Tyskland; Slaget ved Bouvines 1214 blev et Nederlag baade for Englænderne og for Welferne. Derimod glippede Filips Forsøg paa ogsaa at vinde England fra Johan, og Filip indskrænkede sig siden til at arbejde paa det ene fornødne, Udvidelse af Kronlandet og Styrkelsen af Regeringsmyndigheden. Under *Ludvig VIII* (1223—26) fik Kongedømmet fast Fod i Syden, i det kætterske Languedoc (III, 681 f), og under *Ludvig IX* (1226—70) organiseredes en virkelig og virksom kongelig Styrelse i Kronens Lande, der nu omfattede henved 3000 Kvadratmil.

Filip vinder Normandiet, Anjou, Maine, Touraine m. m.

Slaget ved Bouvines 1214.

Ludvig VIII (1223—26).

Ludvig IX, den Hellige (1226—70).

Et Par Menneskealdre tidligere vilde Erobringerne fra Henriksønnerne og i Sydfrankrig have været uden væsenlig Betydning for den franske Konges Magtstilling, ja vilde maaske snarest have svækket den, fordi han vilde være bleven ført ind i endeløse Feudalfejder mod de stedlige Stormænd. Love, Skikke, Samfundsliv, selv Sprog var forskellige i Nord og Syd, og Kongen af Ile de France vilde have mødt samme Modstand hvert enkelt Sted som enhver anden ny Herre. Helt anderledes nu. Kongedømmet havde faaet et godt Lov paa sig; dets Anseelse var, ved Kirkens Medvirkning, trængt langt udenfor Domænen. En fransk Fædrelandsfølelse var ved at vokse frem, og Kongen var Fædrelandets Legemliggørelse. Under denne Udvikling vokser selve Kongedømmet langt op og ud over Lenskongebegrebet; Karl den Stores Regeringsmyndighed, hvorom der stadig havde levet dunkle Traditioner, dukker langsomt op igen i Virkelighedens Verden; under Filip August opstaar igen efter 300 Aars Forløb en *Rigslov-*

Kongen har nu Magt rundt i Riget.

givning, og selve den gamle Romerrets monarkiske Aand føres af romerretskyndige „Legister" ind i Kongens Raad. Ludvig IX.s Frankrig bliver Europas første Stormagt, ikke blot fordi det er o. 3000 Kvadratmile stort, men ogsaa eller især fordi det er en virkelig Stat.

Ludvig den Helliges Personlighed.

Ludvig IX var ved sin Faders tidlige Død kun 11 Aar gl. Hans højtelskede Moder og Formynderske Blanca af Kastilien gav ham en omhyggelig, strængt sædelig, alsidig og praktisk Opdragelse. Han lærte Latin for selv at kunne læse den hellige Skrift og Regeringsdokumenterne, men lagde ellers kun Vind paa det praktisk brugbare af Tidens Lærdom. En tidlig udviklet Pligtfølelse og Arbejdsiver tøjlede hans stærkt udviklede Hang til Opgaaen i en asketisk Gudsfrygts Fromhedsøvelser. Han blev en af Middelalderens skønneste Menneskeskikkelser, en Mand med Rod i sin Tid men med sin Tids Dyder i deres højeste Udvikling. Saavel i hans Mindreaarighed som i hans første Regeringstid løb Feudalherrerne Storm mod Kongemagten saaledes som Filip August havde udviklet den. Den største Del af Frankrig stod jo stadig udenfor Kongemagtens daglige og direkte Indflydelse, men Herrerne følte sig dog paa mange Maader trykkede af de kongelige Fogder i de Kongen underlagte Naboegne og frygtede ganske naturlig Kongen selv, der uden Sammenligning nu var Landets mægtigste Herre. Feudalherrerne støttedes af Henrik III i England, der higede efter paany at hævde Herredømmet over sin Slægts Arv i Frankrig. Men den franske Konge blev Sejrherre paa alle Kanter. Ved Overenskomsten i Paris 1259 opgav Henrik III højtidelig alle Krav paa Normandiet, Anjou, Maine og Poitou mod at beholde Hertugdømmet Guyenne. De franske Stormænd blev kuede til Fred og maatte finde sig i den kongelige Regerings Indblanding i deres Styrelse. Nogen væsenlig Domænevækst for Kronen hverken tilsigtedes eller opnaaedes. Kong Ludvig var slet ikke en overlegen Fremtidsaand som maaske Frederik II eller senere Filip den Smukke. Hans politiske Ideer var ikke monarkiske i en langt senere Tids Forstand; langt snarere var han en rigtig Lenskonge, der ikke tænkte paa at ændre den Ordning, han forefandt, eller krænke arvede Rettigheder — hvis han da skønnede, Ordningen og Rettighederne virkelig var retmæssige og ikke Frugt af Vold og Tilsnigelse eller stridende mod Rimelighed og god Orden. En praktisk, jævn, sund Fornuft uden andre store almindelige Principper end Gudsfrygt og Retfærd i Liv og Gerning ledede hans Politik, der væsenlig er rettet paa at fæstne, styrke og videre udvikle det af hans Forgængere vundne. Hans Kongegerning blev den skønneste, folkeligste og frugtbareste i Frankrig. Han var ikke Samtiden fjern og fremmed men folkelig og hjemlig, kun mere pligttro og retsindig end sine Omgivelser. Derfor blev han æret og tilbedt næsten som en Helgen; derfor kunde han ogsaa overfor Kirken hævde Kongemagtens Interesser uden ringeste Afslag. Han blev trods sin næsten utidsmæssige Gudsfrygt ikke en Præstekonge, skønt han fortrinsvis brugte Præster

Feudalherrerne angriber Kongen, men knæs.

Overenskomst med Henrik III af England 1259.

375. Ludvig IX.
Relikvigemme fra Ste-Chapelle.

Kong Ludvigs Folkeyndest.

eller snarere Munke, særlig Franciskanere i sin Tjeneste. Hans stærke Kristenfølelse drev ham dog trods Modstand fra hans fromme Moder, fra hans nærmeste Venner og Raadgivere til to mislykkede Korstog, der kostede Landet uhyre Pengesummer. Alligevel forenedes Syd- og Nordfrankrig — for første Gang — i en virkelig national Sorg, da hans Død i de vantros Land spurgtes. Nordens Truverer og Provences sidste Trubadurer tolkede Folkesorgen, og Kongeligets Hjemfærd gennem Italien til Frankrig var én lang Række af Jertegn, der fortaltes fra Mund til Mund. 1297 helgendømte Kirken Ludvig, men den største Ros for hans Minde er den, at han efter sin Død næppe æredes højere end mens han levede.

Filip III (1270—85).

Hans Søn *Filip III* (1270—85) øgede ved Arv Kronens Omraade endel. Hans Regering førtes i Faderens Spor og endte med et ulykkeligt „Korstog" mod Kongen af Aragonien, der som Manfred af Hohenstaufens Svigersøn havde støttet og udnyttet Sicilianernes Oprør mod Karl af Anjou, Filips Farbroder, i 1282 (IV, 250). Med Filip IV, den Smukke, træder den franske Kongemagt ind i en ny Udvikling, der tildels er Fortiden fremmed.

Rigsstyrelsen. Kronlandets Vækst.

Som omtalt er det særlig Ludvig IX, der har organiseret Kongedømmets virksomme Styrelse af Kronlandet og dets Indgriben i de udenfor Kronlandet herskende Stormænds Styrelse af deres Lande. Men Forudsætningen er rigtignok selve *Kronlandets* Vækst. Hugo Capet havde kun virkelig Myndighed i det Omraade, der direkte var hans Ejendom, hvor han som Konge var sin egen Lensherre, hvor han ogsaa før han blev Konge var Herre; selve Kongedømmet skiftede naturligvis ikke Karakter ved at gaa fra Karolinger til Kapetinger, uden forsaavidt den ny Kongeslægts moralske Autoritet maaske paa Forhaand var endnu mindre end den gamles. Derfor vokser Kongemagten fra først af kun med Kronlandets Omraade; hver Gang et Len — et enkelt Gods med Taarn eller Borg eller en Provins — erobres eller paa anden Maade bliver Kongens Ejendom, betyder det, at en Fjende, en uafhængig Stormand, erstattes af en kongelig Foged; hver Gang faar Kongen mere Alburum; hver Gang øges hans Indtægter og hans Krigsstyrke. Paa Ludvig IX.s Tid er Kronlandet langt det største Herskab i Frankrig, og forudsat at Styrelsen af dette Kronland virkelig sikrede Kongen tilsvarende Magt indenfor Omraadet, skulde Kongen saaledes være mægtigere end nogen af sine Vasaller. Dette er nu ogsaa Tilfældet; den kongelige Styrelse er langt fastere og forstandigere end nogen af de andre Stormænds og Kongens Magt derfor endogsaa forholdsvis større end nogen af disses, i Virkeligheden stor nok til at hævde sig overfor dem alle tilsammen eller i hvert Fald overfor saa mange af dem som det nogensinde blev muligt at samle i fælles Oprør, og det skønt Kongen af England var med dem. Og ligesom det kapetingiske Kronland paa Ludvig den Helliges Tid er Begyndelsen til Kongeriget Frankrig, saaledes er de *Styrelsesorganer* og *Styrelsesgrundsætninger,* der da findes, Grundlaget for de følgende Aarhundreders indre Politik. Det er den franske Nation, der lægges Grunden til i de 300 Aar.

Styrelsesorganer. Embedsmænd, Vasaller, Hjælpere.

De første Kapetingers Hof- og Regeringspersonale var omtrent som andre Stormænds: En Række Embedsmænd (Seneskal, Connétable, Kansler o. fl. sign. III, 598), der paa samme Tid har Hofstillinger og Regeringssager; Kongens Vasaller der til visse Tider samles i Kongens Gaard for at deltage i Raadslagning, Rettergang og Fester — der er blandt disse *Pairs* baade verdslige og kirkelige Stormænd —; og endelig endel oprindelig helt underordnede Skrivere og Hjælpere, simple Riddere og Klerke, der gaar Herrerne til Haande. *Kronvasallernes og Prælaternes* Deltagelse i Styrelsen er temmelig uregelmæssig, de selv ofte vanskelige at forhandle med, enten fordi de mangler Kendskab til Sagerne eller fordi de er modvillige; da de ikke har bestemte, hver enkelt især paahvilende Forretninger, glider de saa meget lettere ud, saa snart Regeringsarbejdet er vokset

Hjælperne vigtigst og virksomst i Styrelsen. op til at kræve stadig Syssel og saglig og faglig Indsigt, og Kongen er bleven mægtig nok til i nogen Grad at handle paa egen Haand. Men saa kommer de forhen *underordnede Hjælperes Tid* til at gøre sig gældende i den daglige Styrelse. Disse simple Riddere og Klerke, af hvilke mange er romerretskyndige — *Legister* —, er stadig tilstede, kan *Legister.* deres Ting og er Kongen lydige og hengivne; navnlig Klerkene er dels i Kraft af deres kirkelige Dannelse og Tænkemaade dels i Kraft af deres Romerretsstudier — Ludvig IX lader Digesterne oversætte paa Fransk og der grundes Retsskoler i Orléans og Angers — gennemtrængte af monarkiske Ideer; Dag efter Dag, i Sag efter Sag har de Lejlighed til at paavirke Kongens Tankegang og Afgørelser, til at give de Dokumenter, de udarbejder, en bestemt Form, til at indsmugle nye Vendinger, nye Motiveringer, til umærkelig og efterhaanden faktisk at grunde en ny Tradition for senere Afgørelser. Det er især i 13. Aarh., at dette monarkiske Element i Kongsgaarden, Legisterne, faar selvstændig Betydning, uundværlige som de er, altid nærværende altid sagkyndige. Medens Kronvasaller og høje Hof- og Kronembedsmænd danner en Slags Fortsættelse af gamle Dages Rigsmøder, *Parlamentet,* og Legisterne oprindelig kun er Herrernes Tjenere, der gør Arbejdet uden at have Indflydelse paa Sagernes Afgørelse, bliver de sidste, jo flere og jo mere indviklede Sagerne bliver, i Kraft af deres Sagkundskab mere og mere Kongemagtens Organer. Under feudale Forhold evner Krigeren at ordne alle Sager. Anderledes nu. Legisterne indfører *Fagdeling* i Regeringsagerne. Alt under Ludvig IX lægges Grunden til *Rentekammer, Raad og Parlament.* *Rentekammeret,* der leder Finansstyrelsen og kontrollerer Fogdernes Regnskaber, Kongens *Raad,* der behandler de almindelige politiske og administrative Sager, og til *Parlamentet* (i snævrere Forstand), den kongelige Domstol. Og som Karl den Stores Kongsgaard havde været det, bliver Ludvig den Helliges og hans Efterfølgeres en Planteskole for Embedsmænd, der fører de monarkiske Centralisationsgrundsætninger ud i alle Egne af Kongens Lande. — Medens Raadet i Sammensætning og Virksomhed bevarer meget af det gamle og især vedblev at være af en lidet sluttet Karakter, idet Kongen paa sine Rejser tilkaldte stedlige Vasaller i hver Egn til at raadslaa med dem, som fulgte med ham, f. *Parlamentet i Paris.* Eks. om Skatteudskrivninger, bliver Rentekammer og navnlig *Parlament* mere og mere fastknyttet til Hovedresidensen *Paris* (Domhuset, Palais de Justice IV, 14). Parlamentet er sammensat dels af faste af Kongen udnævnte og lønnede Medlemmer, Riddere og Klerke, dels af de høje Kronembedsmænd, dels endelig af Baroner og Prælater, der hidkaldes efter Skøn og Lejlighed og efter Sagernes Art. Kong Ludvig optræder jævnlig selv som Dommer paa patriarkalsk Vis — Folket mindedes længe den fromme og retfærdige *Domstolens Virksomhed.* Konge siddende som Dommer under en Eg i Vincennes-Skoven — men *Institutionens* Virksomhed var dog langt betydningsfuldere. Her maatte alle Sager fremføres, der ikke lod sig afgøre paa staaende Fod, uden skriftlige Bevisligheder. Fra Ludvig IX.s Tid holdes Protokol over de afsagte Kendelser, hvorved der lægges en fast Grund til ny Retspraksis. En Mængde Sager, der tidligere slet ikke vedkom Kongen, drages ind under *Appelsager.* Parlamentet, enten ved *Appel* fra en anden, stedlig Domstol, feudal eller kongelig, eller ved at en hel Del særlige Sager erklæres for *Konge-Sager* og helt unddrages de andre Domstole, m. a. O. Parlamentet bliver en Slags *Højesteret.* Appelsagerne var især saadanne, der tidligere paa Grund af mangelfuld Bevisførelse af den paagældende Domstol henvistes til Afgørelse ved Tvekamp (med blanke Vaaben eller med Stokke, eftersom Parterne var Krigere eller ej), en under den ældre Middelalders Rettergangsformer meget almindelig Udvej, der naturligvis ikke var gunstig hverken for Retten eller for den Svage, eller saadanne hvor den dømte, utilfreds med Dommen men uden Adgang til nogen anden Domstol — thi Appel var ukendt — ikke havde anden Udvej end den iøvrigt ofte benyttede: at udfordre sine Dommere en efter en til Tvekamp. Ludvig den Hellige for- *Konge-Sager.* bød alle retslige Tvekampe og indførte istedet Appel til sin egen Domstol. Konge-Sagerne var et højst ubestemt Begreb, som Legisterne ihærdig og trods en vis Modstand fra den i Grunden feudalt tænkende Konge søgte at udvide det mest mulige; de regnede dertil Enkers og umyndiges og fremmedes Sager, Vold mod Kongens Embedsmænd, Røveri mod vejfarende, Falskmøntneri, Helgbrud, Simoni og Sager, der angik Kirker og Klo-

stre stiftede af Kongeslægten, altsaa ogsaa endel Sager som kirkelige Domstole tidligere havde afgjort. Appel- og Konge-Sagernes Afgørelse af den kongelige Domstol var et Brud med den gamle feudale Ordning; Vasallerne Riget over nødtes til at underkaste deres egne Sager en andens, Kongens, Dom. Legisterne ønskede ogsaa, i Romerrettens Aand, at fastslaa Kongens Eneret til Lovgivning og Beskatning, men hverken Filip August eller Ludvig IX mente at kunne gaa saa vidt; de raadførte sig med Kronvasallerne om Love og Skatter for Kronlandet, med de andre store Feudalherrer, naar der var Tale om hele Landet. Men allerede det, at Kongen giver sig i Kast med Rigslovgivning, er betegnende for Monarkiets Fremgang. Stormændenes Fejderet søgte Ludvig IX at indskrænke; han fornyede en ældre, hidtil uvirksom Bestemmelse om, at Fejder ikke maatte begynde før 40 Dage efter at den formentlige Krænkelse havde fundet Sted *(Quarantaine-le-Roy);* i Løbet af denne Tid stræbte Kongen da at forlige Parterne, som begge saa længe stod under Kongens Værn; den Part, der brød Freden, forbrød sig mod Kongen, og hans Sag blev en Konge-Sag. Lykkedes Mæglingen ikke i de 40 Dage, stod det Parterne frit at fejde mod hinanden. Denne Kongefred lykkedes det nogenlunde at gennemføre i Kronlandet men ikke udenfor dette.

Rigslovgivning.

Fejderetten indskrænkes.

Kongens *Indtægter* er Tidsrummet igennem væsenlig af samme Art: Godsejer- og Lensherreindtægter, Indtægten fra Kirke- og Klostergods under Bispe- eller Abbedlighed, Afgifter af Kirkers og Klostres nye Erhvervelser, Retsbøder, ved særlige Lejligheder Skatter; men Indtægternes Størrelse vokser med Kronlandets og med selve Kongemagtens Vækst — fra 1150—1250 fordobles de omtrent, fra 80 000 til 150 000 Mark Sølv, og Kongen har sædvanlig et aarligt kontant Overskud, som det betros Tempelherrerne at opbevare eller frugtbargøre. Disse Indtægter tillod Kongerne at holde Lejetropper ved Siden af Lensopbuddet, at pengelønne Embedsmænd, at løse forskellige humane Opgaver (Ludvig IX grundlagde saaledes det berømte Blinde-Asyl *les Quinze-Vingts* (15 × 20) for 300 Blinde), at bygge (Ludvig IX byggede saaledes det prægtige Sainte-Chapelle i Paris). Et Vidnesbyrd om Kongemagtens Vækst er det, at Ludvig IX drev igennem, at kun Kongens Mønt skulde gælde i Kronlandet, og at den i hele Frankrig udenfor Kronlandet skulde modtages til den af Kongen fastsatte Værdi jævnsides de stedlige Møntherrers Mønt, en Forholdsregel der i høj Grad lettede Handel og andet Samkvem. Kongens Mønt var god og Guldpenge sloges i ikke ringe Mængde.

Kongens Indtægter.

Den *stedlige Styrelse* af Kronlandet var indtil Filip August ordnet paa samme Maade som hos de store Feudalherrer ved uadelige Fogder *(prévôts),* der hver indenfor sit Omraade øvede Retspleje, opkrævede Skatter og Afgifter og udbød Leding. Fra o. 1200 findes over dem nogle højere, adelige Embedsmænd, *baillis,* der hver for sig har et større Omraade at styre og som bedre kunde gøre sig gældende overfor Feudalherrerne. For at kontrollere disse ridderlige Fogder og holde dem til Pligt og Lydighed mod Kongen oprettede Ludvig IX en Institution, der svarer til de karolingiske *missi, les enquêteurs (enquête* = Undersøgelse), der var udrustet med kongelig Fuldmagt til at modtage og afgøre alle Klager over Embedsmænd og til at træffe alle Slags administrative og retslige Afgørelser.

Kronlandenes Styrelse.

England. Vilhelms Erobring af England i 1066 medførte en gennemgribende Forandring af Overklassen i Landet, men lod Underklasserne saa godt som urørte. Det kan kort udtrykkes saaledes, at o. 20 000 Angelsachsere, faldne, flygtede eller dømte for Oprør, erstattedes af o. 20 000 Franskmænd. Da hele Englands Befolkning temmelig sikkert da kan regnes til henved 2 Mill., var det nye, franske Element talmæssig kun ringe. Men Hovedsagen er, at det var *Samfundets øverste Lag,* der var blevet *fransk.* Den store Rigs-Jordebog, *Domesday-book,* som Kongen lod udarbejde i sine sidste Aar, og som oplyser Jordfordeling, Besiddelses- og Brugsformer, Kongens Indtægter m. m. over hele England (undtagen de nordligste Egne), optæller o. 300 000 Familier. Heraf var over 9000

England.

Ved den normanniske Erobring bliver det øverste Folkelag fransk.

Vasaller, de færreste dog direkte Kronvasaller, de fleste Undervasaller; 35 000 Fribønder, 200 000 Fæstere og Landarbejdere og 25 000 Trælle. Blandt de 20 000 Franskmænd fandtes den største Del af Vasallerne og ikke faa af de rigeste Fribønder. Det var Franskmænd, der havde Kronen, alle store Godser (som Len), de fleste Bispedømmer og Abbedier; og Kongen tilegnede sig Kong Haralds Slægtgods og hvad der var af Krongods. Det normanniske Lenssystem indførtes med dertil hørende Ledingsordning. Den ny Ridderhær, der helt igennem var fransk, var uden al Sammenligning stærkere end den gamle angelsachsiske Hær og end alt hvad den angelsachsiske Underklasse kunde opstille — den gamle Frimandskrigstjeneste til Fods *(fyrd)* opretholdtes, men var i lang Tid uden Betydning — og endelig byggede Kongen faste Stenborge rundt om i Landet (f. Eks. *Tower* i London), hvorfra franske Borg-Fogder beherskede Omegnen. Den franske, krigerske Overklasse kunde saaledes nok holde angelsachsiske Oprørslyster nede. Vanskeligheden for Kongen laa snarere i at tøjle selve Vasallerne, hvilket ogsaa vilde have været umuligt, hvis det almindelig franske Lensvæsen havde gjort sig gældende. Men Vilhelm var fra Normandiet vant til at kræve og opnaa Lydighed af Vasallerne — lige siden Rollos Tid havde jo Normandiet i saa Henseende kendt andre Forhold end det øvrige Frankrig — og fra første Færd gennemførte han det samme i England. Han krævede Troskabsed ikke blot af de direkte Kronvasaller men ogsaa af disses Vasaller, og Hævdelsen af dette Krav lettedes ved, at de store Kronvasallers Len ikke udgjorde samlede Herskaber, men laa spredt ud over hele Landet. Saaledes *hæmmedes* de andetsteds velkendte selvstændige *feudale Gruppedannelser* af en Storvasal og hans Vasaller. Men dette var ikke alt, maaske end ikke Hovedsagen i Vilhelms Stræben efter en monarkisk Styrelse. Efter Erobringen kundgjorde han for Folket, at han vilde styre efter *Edvards* (Edvard Bekenderens, hvis lovlige Arving han jo hævdede at være) *Love* „med de Tilføjelser, der maatte være det engelske Folk tjenlige", m. a. O. at han ikke kom som Erobrer, som Fjende, men som engelsk Folkekonge, og til en vis Grad holdt han Løftet. Medens i det franske Feudalsamfund alle Jord-

Underklassen holdes nede.

Vilhelm og Vasallerne.

Vilhelm lover at styre efter „Edvards Love."

376. Normannisk Bygning.
St. Johns Kapel i „det hvide Taarn", London, bygget af Vilhelm I.

Ista sunt Capitula que Barones petunt et dominu
cedit:

Post decessum antecessorum heredes plene etatis h
reditatem suam per antiquum releuium exprimendum in c

Heredes qui infra etatem sunt et fuerint in custc
etatem peruenerint, habebunt hereditatem suam sine relet

Custos terre heredis capiet rationabiles exitus . con
et seruitia sine destructione et uasto hominum et rerum s
custos terre fecerit destructionem . et uastum . amittat c
et custos sustentabit domos . parcos . viuaria . stagna .
et cetera ad terram illam pertinentia de exitibus terre eiu
heredes ita maritentur . ne disparagentur et per consi | l
quorum de consanguinitate sua.

Ne vidua det aliquid pro dote sua uel maritagio po
mariti sui . sed maneat in domo sua per . xl . dies post
sius . et infra terminum illum assignetur ei dos . et | mai
tim habeat et hereditatem suam.

Rex uel Balliuus non saisiet terram aliquam pro
catalla debitoris sufficiunt . nec plegii debitoris distringan
pitalis debitor sufficit ad solutionem . si uero capitalis de
cerit in solutione . si plegii uoluerint habeant terras debi
debitum illud persoluatur plene . nisi capitalis debitor m
terit se esse inde quietum erga plegios.

Rex non concedet alicui Baroni quod capiat auxiliu
hominibus suis nisi ad corpus suum redimendum . et a
primogenitum filium suum militem . et ad primogenitam
semel ma | ritandam . et hoc faciet per rationabile auxili

Ne aliquis maius seruitium faciat de feodo militi
debetur.

Ut communia placita non sequantur curiam domini
assignentur in aliquo certo loco . et ut recognitiones capi
dem Comitatibus in hunc modum ut Rex mittat duos Ju
. iiij^{or} vices | in anno qui cum iiij^{or} militibus eiusde
electis per Comitatum capiant assisas de noua dissaisin
tecessoris et ultima presentatione . nec aliquis ob hoc sit
| nisi iuratores et due partes.

Ut liber homo amercietur pro paruo delicto: secun
delicti, et pro magno delicto: secundum magnitudinem
continemento suo . villanus etiam eodem modo amerciet
nagio suo . et | mercator eodem modo salua marcandis
mentum proborum hominum de visneto.

Ut clericus amercietur de laico feodo suo secun
aliorum predictorum . et non secundum beneficium eccl

Ne aliqua uilla amercietur pro pontibus faciendis a
ubi de iure antiquitus esse solebant.

Ut mensura vini bladi et latitudines pannorum et r
emendetur . et ita de ponderibus.

Gengivelse.

s Rex con-
abebunt he-
:arta.
›dia cum ad
tio et fine.
suetudines .
uarum et si
ustodiam . |
molendina .
sdem . et ut
.ium propin-
st decessum
mortem ip-
:itagium sta-
debito dum
.tur dum ca-
:bitor | defe-
toris . donec
ıonstrare po-
m de liberis
d faciendum
filiam suam
um.
s quam inde
| Regis . sed
antur in eis-
sticiarios per
n Comitatus
ı . morte an-
summonitus
dum modum
delicti saluo
ur saluo way-
:a per sacra-
dum modum
:siasticum.
l riparias nisi
erum aliarum

Ut assise de noua dissaisina et de morte antecessoris abbreuientur . et similiter de aliis assisis.

Ut nullus vicecomes intromittat se de placitis ad coronam pertinentibus sine coronatoribus . et ut Comitatus et Hundrede sint ad antiquas firmas absque nullo incremento exceptis dominicis maneriis Regis.

Si aliquis tenens de Rege moriatur: licebit vicecomiti uel alii Balliuo Regis seisire et inbreuiare catallum ipsius per uisum legalium hominum. Ita tamen quod nichil inde amoueatur donec plenius | sciatur si debeat aliquod liquidum debitum domino Regi . et tunc debitum Regi persoluatur. Residuum uero relinquatur executoribus ad faciendum testamentum defuncti . et si nichil Regi debetur: omnia | catalla cedant defuncto.

Si aliquis liber homo intestatus decesserit . bona sua per manum proximiorum parentum suorum et amicorum et per uisum Ecclesie distribuantur.

Ne vidue distringantur ad se maritandum dum uoluerint sine marito uiuere. Ita tamen quod securitatem facient quod non maritabunt se sine assensu Regis si de Rege teneant . uel dominorum suorum de quibus tenent.

Ne Constabularius uel alius Balliuus capiat blada uel alia catalla nisi statim denarios inde reddat . nisi respectum habere possit de uoluntate venditoris.

Ne Constabularius possit distringere aliquem militem ad dandum denarios pro custodia castri si uoluerit facere custodiam illam in propria persona uel per alium probum hominem si ipse eam facere non possit per rationabilem causam | et si Rex eum duxerit in exercitum sit quietus de custodia secundum quantitatem temporis.

Ne vicecomes uel Balliuus Regis uel aliquis alius capiat equos uel carettas alicuius liberi hominis pro cariagio faciendo nisi ex uoluntate ipsius.

Ne Rex uel Balliuus suus capiat alienum boscum ad castra uel ad alia agenda sua nisi per uoluntatem ipsius cuius boscus ille fuerit.

Ne Rex teneat terram eorum qui fuerint conuicti de felonia nisi per vnum annum et vnum diem . sed tunc reddatur domino feodi.

Ut omnes kidelli de cetero penitus deponantur de Tamisia . et Medeweye . et per totam Angliam.

Ne breue quod uocatur precipe de cetero fiat alicui de aliquo tenemento vnde liber homo amittat curiam suam.

Si quis fuerit disseisitus uel prolongatus per Regem sine iudicio de terris libertatibus . et iure suo . statim ei restituatur. Et si contentio super hoc orta fuerit: tunc inde disponatur per iudicium . XXV. Baronum. Et ut | illi qui fuerint dissaisiti per patrem uel fratrem Regis . rectum habeant sine dilatione per iudicium parium suorum in Curia Regis. Et si Rex debeat habere terminum aliorum cruce signatorum: tunc Archiepiscopus et Episcopi | faciant inde iudicium ad certum diem appellatione remota.

dyrkere o: alle, der ikke var Klerke eller Krigere, var Godsejerne undergivne baade økonomisk og retlig, var og blev der i England et stort Tal *Fribønder*, og selv *Fæsterne* var langtfra saa afhængige her som hist. Vilhelm opretholdt de gamle *Shire* (Grevskabs-) og *Hundred* (Herreds)-*Møder*, hvor Frimændene mødte og bl. a. deltog i Rettergangen. Som Kongens Repræsentant mødte *Sheriffen*, der var en kongelig Embedsmand, og hvis Hverv det var selv eller ved sine Fuldmægtige at føre Forsædet ved Retssager, foruden at han var Politifoged, Ledingsfoged, Skatteopkræver. Selv om Godsejerne fik delvis Domsret over deres Fæstere, var Folkemøderne dog et Selvstændighedsværn for en ret bred Middelstand, og Kongemagten vandt folkelig Styrke ved at holde Haanden over dette Stykke folkeligt Selvstyre, der iøvrigt ogsaa bragte Franskmænd og Englændere i Samvirke. Det gamle *Witenagemote* fik en Slags Fortsættelse i de lensmæssige Stormandsmøder, *curia regis* eller *consilium baronum* (Kongens Raad eller „Hof", Stormandsraad), der indførtes efter fransk Skik, men nogen fast Medvirken i Styrelsen fik de ikke. Den daglige Styrelses Hovedorganer blev de høje Rigsembedsmænd: Justitiaren, Kansleren og Skatmesteren. Skatmesteren forvaltede Kongens Indtægter — Godsindtægter, Lensydelser, Retsbøder og Lejlighedsskatter (som Danegeld, der sidste Gang opkrævedes, da Knud den Hellige truede England) — og kontrollerede Sheriffernes Regnskaber. Under Henrik I organiseredes denne *Centralforvaltning*, saaledes at Rigsembedsmændene to Gange aarlig samledes med nogle faa af Kongen udvalgte Baroner og afgjorde de vigtigste Sager — siddende rundt om et Bord dækket med en til Regnebræt tjenlig skakbrætagtig Dug (*scaccarium, exchequer*, endnu *Chancellor of the Exchequer* = Finansminister). Paa lignende Maade organiseredes ogsaa Kongens *Domstol* for Sager, hvori Kronen havde Interesse, for Vasallernes Sager og Appelsager fra stedlige Domstole. — Indenfor *Kirken* hidførte Erobringen vistnok grundigere Forandringer end i det verdslige Samfund. Det engelske Element fortrængtes her forholdsvis meget. Den nationale Isolation afløstes af en livlig Forbindelse med det romerske Europa. Til Ærkebisp i Canterbury indkaldte Vilhelm fra Normandiet den italiensk fødte *Lanfranc*, og fra Normandiet kom ogsaa under Vilhelm den Røde den ligeledes italienskfødte *Anselm*, der blev Lanfrancs Efterfølger som den engelske Kirkes Primas. Det var Tidens største Lærde og dybeste Tænkere; gennem en Skare af romersklærte Kloster- og Kirkefolk bragte de europæisk Aandsliv ind i England. Politisk fik Kirken dog ikke megen Indflydelse. Vilhelm I føjede Paven ved at betale ham Peterspenge, ved Gennemførelse af romersk Liturgi, ved Coelibatsbud o. l., men hævdede iøvrigt Kongens Overhøjhed over Kirken, udnævnte og investerede Bisper, stadfæstede Synodebeslutninger og stillede Kirkegodset ligesom de verdslige Len i Retning af Ledingsydelser. Da Anselm overfor Vilhelms Efterfølgere søgte at gøre gregorianske Ideer gældende, maatte han forlade Landet.

Jord-dyrkerne.

Frimænds-møder.

Stormands-møder.

Rigsembeds-mænd.

Central-forvaltning.

Chancellor of the Exchequer.

Rigsdomstol.

Kirken.

Lanfranc og Anselm af Canterbury.

Kronen og Kirken.

En Nationalitets- eller Racemodsætning mellem den *ny Overklasse* og *Angelsachserne* er der ikke megen Tale om. Modsætning mellem Overklasse og Underklasser er nu som før langt væsenligere — om end næppe saa stor som paa Fastlandet. En enkelt Lov, udstedt af Vilhelm, viser dog, at der i den første

Normanner og Angelsachser.

Tid har været endel angelsachsisk Harme mod Erobrerne, om det end var særlige Forhold, nemlig nogle haarde Jagtlove, der voldte den: findes Liget af en dræbt Mand, skal det antages at være en af Kongens Mænd, medmindre det bevises, at det er af en Englænder; kan dette ikke bevises, skal Herredet, hvori Liget er fundet, udrede en stor Bøde. At *Hof-* og *Borgsproget* var *fransk* var naturligvis en Ulempe; men i *Love og Dokumenter* er det ikke Fransk men *Latin* der bruges, saaledes at Forholdet ikke var meget forskelligt fra det samtidige paa Fastlandet. Ved Domstolene med den mundlige Procedure var Sagen vanskeligere, og nogen tilfredsstillende Ordning naaedes ikke, om end efterhaanden flere og flere Englændere ogsaa lærte at tale Fransk.

Sproget.

Vilhelm I døde 1087 under en Krig med sin Lensherre Kongen af Frankrig. Hans ældste Søn Robert blev Hertug i Normandiet, hans næstældste, *Vilhelm den Røde,* Konge i England. Vilhelm regerede paa Grundlag af de af Faderen udviklede Styrelsesformer enevældig og despotisk og blev især forhadt for sine grusomme Jagtlove. En Dag i 1100 fandtes han død, gennemboret af en Pil, ude i en Skov. Da Robert af Normandiet endnu ikke var vendt hjem fra Korstoget, tog Erobrerens yngste Søn *Henrik* (med Tilnavnet den Lærde) Magten, og da Robert efter sin Hjemkomst søgte at gøre sin Førstefødselsret gældende, udbrød Krig mellem Normannerne i Normandiet og Normannerne i England. 40aarsdagen efter Slaget ved Senlac stod et afgørende Slag ved *Tinchebrai* i Normandiet. Robert blev slaaet og fanget og Henrik vandt ogsaa Normandiet. Han fortsatte i sin Styrelse sin Faders Politik. Han udstedte et *Charte,* hvori han lovede at overholde Edvards Love; han værnede efter Evne Landefreden til Gavn for Englænderne, hvis Hengivenhed han yderligere vandt ved at ægte en Ætling af det gamle Kongehus, en Datter af Kong Malcolm af Skotland. Da hans eneste Søn druknede, indsatte han sin Datter *Mathilde,* der 1125 blev Enke efter Kejser Henrik V, til sin Arving, men efter hans Død 1135 krævede hans Søstersøn, *Stefan af Blois,* Kronen. Tronfejden gav det hidtil tøjlede Feudalanarki Evne til at røre sig. „Stormændene fyldte Landet med Borge og Borgene med Djævle . . . og Folk sagde, at Kristus og alle hans Helgener sov", siger den engelske Krønike. Men den romerske Organisation groede under Fejdestormene. „Guds Borge, i hvilke den sande salvede Konges Tjenere holder Vagt og øves i Krig mod Synden", skød op omkap med Herreborgene, især Cistercienserklostre, og i 1148 grundedes af Gilbert af Sempringham en særlig engelsk Orden, Gilbertinerordenen, baade for Mænd og Kvinder. Da de almindelige Domstole i denne urolige Tid virkede højst uregelmæssig, blev de kirkelige Domstoles Virksomhed stærkt udvidet. Det var ogsaa Kirken, der mæglede Forlig i 1154, saaledes at Stefan anerkendte Henrik (II), Mathildes Søn i hendes andet Ægteskab med Gotfred den Smukke Plantagenet, Greve af Anjou. *Henrik II* var 21 Aar gl., klog, kraftig, viljestærk og magtkær, men ikke frigjort for Barbarens Ubændighed, der sønderslog meget af det, hans Herskerevner havde opbygget. 19 Aar gl. havde han ægtet den tidligere franske Dronning Eleonore. Hans eget og hendes franske Arveland samt England og Normandiet (og senere Bretagne) var Europas største Herskab. Hans Fætter Malcolm IV af Skotland

Vilhelm II Rufus (1087—1100).

Henrik I Beauclerc (1100—35).

Tronkampe mellem Mathilde og Stefan af Blois.

Fremgang for Stormænd og Præster.

Henrik II Plantagenet (1154—89)

aflagde 1157 Lenshylding; Northumberland og Cumberland indlemmedes endelig varig i England, og der lagdes Planer til Erobring af Irland, uden at dette dog førte til store Resultater*). Men det lensopløste franske Herredømme, som han ofrede sin meste Tid og sit største Arbejde, snarere svækkede end styrkede hans Magt; de dygtige franske Konger forstod at bruge Feudalherrerne og Henriks egne uduelige og oprørske Sønner imod ham og naaede efter hans Død at faa Magten i det meste af hans franske Rige (III, 715). Henriks historiske Betydning er knyttet til hans Kongegerning i selve England, til den afgjort monarkiske Styrelse, han efter Borgerkrigen søgte gennemført. Der er en egen fygende Voldsomhed over hans første Aars Virken. Et sjældent fortroligt Venskab, frugtbart i Raad og Daad, knyttede ham til hans Kansler *Thomas Becket*, der var Søn af en normannisk Købmand i London og som i en Række Aar havde været Medhjælper hos Ærkebispen af Canterbury, inden han 1155 blev Englands Kansler. Han havde studeret Romerret i Bologna og var gennemtrængt af monarkiske Ideer. Stormændene var svækkede af Blodtab under Borgerkrigen og i Korstogsfærd, og da Henrik havde faaet de fremmede Lejetropper sendt ud af Landet, slog han ned paa Herrerne. Deres nye Borge nedreves, bortforlenet Krongods inddroges, Skakbordsraadets Virksomhed genoprettedes og udvidedes, og Kongens Indtægter flerdobledes. Thomas var sin Ven og Herre en tro og villig Hjælper i alt, ogsaa ved Beskatning af Kirkegodset, og da Kirkens stærkt øgede Selvstændighed fra første Færd var Kongen imod, og en gennemgribende politisk, økonomisk og retlig Forandring i dette Forhold var hans Hovedformaal, gjorde han sin *Kansler* til *Ærkebisp i Canterbury* for saaledes at have den engelske Kirkes Primas som Raadgiver og Hjælper i sin Kirkepolitik. Da skete det mærkelige, at denne Kongsmand blev Kirkemand, en stejl Værner af Kirkens Frihed, et af alle Tiders mærkeligste Vidnesbyrd om Institutionens og Traditionens Magt over Mennesker. Livsførelse og Meninger skiftede brat hos den ødsle, verdslige Hofmand. Han nedlagde sin Kanslerstilling, fordi han ikke kunde tjene to Herrer, fjernede sig fra Hoffet og levede som Munk, og han

Irland.

Henriks franske Kampe.

Henriks Kongegerning i England.

Thomas Becket bliver hans Kansler.

Stormændene tøjles.

Henrik og Kirken.

Thomas bliver Ærkebisp i Canterbury.

Brud med Kongen.

*) Saa langt tilbage *Irlands* Historie er kendt, er Landet delt i 5 Riger, hver under en Konge *(ri)*, men de smaa Stammehøvdinger, ialt o. 200, der selv kaldte sig Konger, er i Virkeligheden uafhængige. Evige Klan-Kampe og Kampe mellem Femkongerne om at blive Overkonge *(ard-ri)* er Landets ulykkelige Historie. Kongedømmet var ikke arveligt; Tronfølgeren valgtes i Kongens levende Live, derfor ogsaa Fejder mellem Kongen eller Kongens forbigaaede Sønner og Tronfølgeren. Derfor havde Vikingerne let Spil, og det er kun mærkeligt, at de ikke erobrede hele Landet. Under Kampene med Vikingerne hærgedes Landet, og Folket forvildedes yderligere. Slaget ved *Clontarf* 1014 stansede de fremmedes Fremgang, men Kongefejder og Klankampe vedblev. Den gamle kristne Kultur i Irland vegeterede kummerlig, isoleret og stivnet. Forskellige Afvigelser fra romerske Kirkevaner vakte jævnlig Klage fra Rom, og selvom Hadrian IV (den engelske Paves) Bulle, hvorved Irland overdroges Henrik II, mod at han sørgede for en romerkirkelig Organisation i Landet, muligvis er et Falskneri, er det sikkert, at de kirkelige Forhold havde ikke ringe Del i, at Englands Konge bestemte sig til at kræve Herredømmet over Irland. En landflygtig irsk Konge lovede 1168 Henrik Lensed mod at faa Hjælp. Grev Richard af Pembroke fulgte ham tilbage til Irland og blev „Konge" i Leinster 1171, hvorefter Henrik II selv drog derover og hyldedes næsten over hele Landet. Han søgte at gennemføre en romersk Kirkeordning, men selve det engelske Herredømme blev kun virksomt i et smalt Bælte langs Østkysten.

I det klandelte *Skotland*, hvis rent keltiske nordlige Højland og mere og mere angelsachsiske sydlige Lavland kom under samme Konge i 9. Aarh., var Enheden yderst ringe og Samfundsforholdene barbariske. Vikingerne satte sig fast paa Øerne og hærgede Kysterne; Klan- og Kongefejder holdt i selve Skotland Folket nede i gammelt Barbari. Blandt Kongerne kan nævnes Duncan I, der o. 1040 myrdedes af sin Frænde Macbeth, der atter blev fortrængt af Duncans Søn Malcolm, Vilhelm Erobrerens Fjende. Engelsk Indflydelse gjorde sig, navnlig efter 1066, mere og mere gældende. I Lavlandet trængte engelsk Sprog igennem; Edinburgh blev Rigets Hovedstad; Kongerne aflagde Lensed til Englands Konger.

modsatte sig alle Henriks Planer. Men Kongen var stejl som han. Paa et *Rigsmøde i Clarendon 1164* lod han vedtage, at Prælaternes Valg skulde foregaa i Kongens eller hans Fuldmægtigs Nærværelse, at den valgte skulde aflægge Kongen Lensed og at alle Sager fra de kirkelige Domstole skulde kunne appelleres til Kongen *men ikke til Paven,* hvortil føjedes en Række andre Bestemmelser, der lagde Kirken under Kongen. Fjendskabet mellem Thomas og Kongen blev stadig hidsigere; Thomas flygtede til Frankrig; Paven, Alexander III, var ængstelig og kølig men lovede dog endelig Thomas at banlyse Henrik, og da Ludvig VII samtidig truede med Krig, søgte Henrik Forlig med Thomas, 1170. Thomas vendte tilbage til England, men banlyste forinden de af Kongen indsatte Prælater. Kongens Vrede brød op igen: „Hvad er det for ynkelige Karle, jeg har i mit Hus, at ingen kan skaffe mig Hævn over den genstridige Præst," udbrød han en Dag. Nogen Tid efter erfor han, at fire af hans egne Folk havde myrdet Ærkebispen i selve Domkirken i Canterbury. Hans ubændige Vrede havde voldt en Udaad, som han selv ikke for Alvor havde tænkt paa. Folk og Kirke helgendømte den myrdede, og Kongen maatte for at undgaa Ban sværge sig uskyldig og valfarte til Thomas' Grav og dér lade sig piske af Munke. Han maatte ogsaa tilbagekalde Clarendon-Beslutningerne, skønt de i Praksis nogenlunde vedblev at følges, og i hans Sønners Oprør og anden huslig Sorg saa' Samtiden Guds Straf over Helgenmorderen. Thomasfejden hæmmede men stansede ikke hans Kongeværk. Alle stedlige og indbyrdes rivaliserende Domstole skulde underlægges Kongen. Kongens Domstol *(curia regis)* aabnedes for alt og alle, hvilket i Kraft af Bødesystemet betød stærkt øgede Indtægter; dens Virksomhed blev mere regelmæssig, dens Sammensætning dels fastere dels mere faglig. *Retskyndige Medlemmer* deraf *sendes rundt* i Grevskaberne og dømmer, men saaledes at Anklage og Forundersøgelse sker ved *juries,* sammensatte af stedlige og stedkendte Frimænd. Den feudale Immunitet mister al Betydning. Sherifferne skal hjælpe hinanden fra Shire til Shire og fange flygtende Forbrydere. Bosiddende Folk maa ikke huse fremmede, for hvem de ikke vil svare for Retten; end ikke Klostre maa uden Anmeldelse huse fremmede, medmindre de er dødssyge. Intetsteds i Vesteuropa var Folk og Kirke i den Grad underkastet Rigslovgivning; intetsteds var Kongen saaledes Lovens Kilde. Feudalismen ramtes i sin Rod og kom aldrig til Kræfter igen. Den feudale Jurisdiktion var Herrerne næsten helt berøvet, og tilmed ramtes de ogsaa militært ved en *Ledingsreform.* Hver to Riddere forpligtedes til i deres Sted at stille én, der skulde blive ved Kongens Hær, saalænge det forlangtes. Ledingspligtige Riddere kunde for Penge, *scutagium,* blive fri for personlig Tjeneste, og Kongen kunde

Clarendon-Mødet 1164.

Kampen mellem Henrik og Thomas.

Thomas myrdes 29. Decbr. 1170.

Kongen maa opgive Clarendon-Beslutningerne, men følger dem alligevel.

377. St. Thomas af Canterbury i Ærkebispeskrud. Mærk Bisperingen udenpaa højre Haands Hanske. (Efter The Black Book of the Exchequer.)

Omrejsende Dommere og Nævninger.

Rigslovgivning.

Ledingsreform.

Scutagium.

for disse Penge holde Lejetropper; istedet for en Vasalhær med begrænset og betinget Ledingspligt fik han paa den Maade næsten en staaende Hær. Da Stormændene hist og her deltog i Sønnernes Oprør, genoplivede han den gamle Folkevæbning *(fyrd)* omfattende alle Frimænd; ogsaa herved øgedes Kongens Magt over de krigerske Stormænd. En stærk, næsten despotisk Kongemagt var saaledes oparbejdet og gik i Arv til Henriks Sønner, *Richard Løvehjerte* (1189—99) og Johan Udenland (saaledes kaldet, fordi Faderen ikke havde givet ham Land at raade over, da han blev myndig). Richard var næsten ikke i England i sin Kongetid, men under *Johans* uduelige, lunefulde og despotiske Styrelse brød Reaktionen frem fra alle Sider. Johans Nederlag mod Filip August, der medførte Tabet af det meste af de franske Arvelande, svækkede hans Stilling ogsaa i England; tunge Skatter og alskens vilkaarlig Troløshed opbragte Folket imod ham, og da Innocens III i 1206 havde faaet valgt den lærde, fromme og kraftige *Stefan Langton* til Ærkebisp i Canterbury imod Johans Vilje, og dette Valg bragte Kongen til i Raseri at forgribe sig paa de Munke i Canterbury, der efter Pavens Opfordring havde foretaget det, lyste Innocens 1208 Interdikt over England. Johan trodsede først; han pinte og truede Jøderne og Klostrene til at betale en stor Sum Penge og holdt Misnøjet nede med Lejetropper, men da Paven 1212 erklærede ham for afsat og overdrog England til Filip August, blev han angst, udsonede sig med Paven, tog England til Len af ham, lovede ham en aarlig Afgift og at anerkende Stefan Langton. Men Englænderne, alle fri Stænder og Klasser, vilde nu ikke mere taale Kongens Vilkaarlighed. Nederlaget ved Bouvines 1214 svækkede yderligere Johans Stilling. Stormændene med Ærkebispen i Spidsen krævede Henrik I.s Charte overholdt. Kongen drog Lejetropper sammen. Riddere og Klerke rustede „Guds og den hellige Kirkes Hær", hvortil ogsaa Byen London sluttede sig. 15. Juni 1215 bekvemmede Johan sig da til at underskrive en Række Artikler formulerede af Ærkebispen og kendte under Navnet *Magna Charta*, „det store Frihedsbrev", en Haandfæstning der indskrænker Kongens Magt og værner dem, som direkte led mest under Vilkaarligheden, d. v. s. hovedsagelig Stormandsklassen og Kirken; dog fik London og andre Byer deres Privilegier stadfæstede, og alle Frimænd sikredes mod ulovlig Forfølgelse og Straffe. Hovedartiklerne var: Scutagium og Skat undtagen de sædvanlige Lensafgifter maa ikke paalægges Vasallerne uden Samtykke

Folkevæbning.

Richard Coeur de Lion (1189—99).

Johan Udenland (1199—1216).

Johan og Paven.

Johan tager sit Rige til Len af Paven.

Opstand mod Johan.

Magna Charta underskrives 15. Juni 1215 paa Runnymede.

378. Kong Ludvig og Kong Henrik forstøder St. Thomas, men Folket beder om hans Velsignelse.
(Efter MS. fra 13. Aarh. med et anonymt Digt om Thomas Becket's Liv.)

af Baroner og Prælater paa et Raadsmøde (senere sædvanlig kaldet *parlamentum*). Vasallernes Afgifter ved Ejerskifte fastsættes; Vasallerne maa bortgifte deres Børn omtrent som de vil. Stormændene maa ikke straffes uden af deres Ligemænd; ingen Frimand maa fængsles eller jages bort uden efter lovlig Dom af hans Lige og efter Lands Ret; Kongen maa ikke (som før) modtage Penge for gunstige Domme; ens Maal og Vægt skal gælde overalt. Chartet indeholder ikke meget nyt; det har sin Værdi og sin Interesse ved sin faste skriftlige Udformning og ved sin Tilblivelsesmaade, og endelig ved den Maade, hvorpaa dets Overholdelse søgtes sikret: Baronerne skal udnævne 25 Mænd, deriblandt Londons *Mayor*, der, hvis Kongen bryder Haandfæstningen, først skal paaminde ham og, hvis dette ikke hjælper, derefter med Nationens Vaabenmagt tvinge ham, en Bestemmelse der egenlig ikke lovede godt for en rolig og fredelig Fremtid. Der udbrød da ogsaa straks Krig mellem Kongen og Stormændene. Johan fik Paven til at løse sig fra sin Ed og erklære Chartet ugyldigt, og Baronerne tilbød Filip Augusts Søn Englands Krone. Saa døde Johan 1216, og efter nogen Tids Kampe enedes Stormændene om at samle sig om hans mindreaarige Søn *Henrik III* (1216—72). Men Uroen blev ved. Kongen lededes af fremmede Yndlinge; fremmede fik Borge og Len; Paverne krævede store Afgifter af Krone og Kirke til Kampen mod Hohenstauferne. Kongen var ødsel og vilkaarlig, og overalt var der Misnøje. Chartet brødes atter og atter, men virksom Modstand var længe umulig, da Kirken og Lavadelen ikke vilde lade Baronerne ene om at værge Chartet. Men i 1258 da Paven, støttet af Kongen, krævede $^1/_3$ af alle Indkomster, medens Folk paa Grund af daarlig Høst døde i Hobetal af Sult og Savn, kunde Stormændene, ledede af *Simon af Montfort* (Søn af Albigensernes Fjende) og støttet af Folkestemningen paatvinge Kongen de saakaldte *Oxfordprovisioner:* Et staaende Udvalg af Baroner skulde føre Tilsyn med hele Styrelsen, og istedet for det ældre Parlament, der bestod af alle Kongens Vasaller, skulde nu et Udvalg af 12, valgte af Baronerne, samles 3 Gange aarlig. Dette Udvalg havde vel en langt fastere Karakter end det gamle Parlament, men det var meget ensidig sammensat, og Lavadelen og Frimændene blev snart misfornøjede. Kongen troede at kunne udnytte Spliden, og lod Paven løse sig fra sin Ed paa Oxfordprovisionerne. En Borgerkrig udbrød. Kongen og hans Søn blev fangne. Simon af Montfort, der, skønt Franskmand, havde vundet stor Folkeyndest, og som forstod, at Landets Ro og lovlige Forhold ikke kunde bygges alene paa en snæver Overklasses Kontrol med Kongemagten, sammenkaldte i *1265* et *Parlament* bestaaende dels af Baroner af hans eget Parti, dels Bisper og Abbeder, dels endelig 2 Riddere fra hvert Grevskab og 2 Repræsentanter for hver af de vigtigste Byer. Fuldt lovligt var dette Parlament næppe, og varig Betydning fik det i og for sig ikke, men dets nye Sammensætning varsler den kommende Ordning. — Baronerne svigtede snart efter Simon, Kongens Søn blev fri; Simon faldt i Kamp mod ham, men den kongelige Vilkaarlighed tøjledes i Henriks sidste Aar af hans egen Søn Edvard (IV, 63 ff.). Den økonomiske Udvikling i Landet førte ogsaa henimod en bredere folkelig, antifeudal Styrelse. Storvasallernes Len opløstes mere og mere, især ved ubegrænsede Arvedelinger; Byernes Folketal og

Friheds-brevets Betydning.

Nye Kampe.

Johan dør.

Henrik III (1216—72).

Misnøje og Oprør.

Stormændene paatvinger Kongen Oxford-Provisionerne.

Simon af Montfort sammenkalder Parlamentet af 1265.

Simon falder. Kongen tøjles af Prins Edvard.

Velstand voksede, de jævne Frimænd gik fremad; deres Deltagelse i Rettergangen gav dem Almensans og Selvfølelse. Den franske Overklasses Indflydelse bliver mindre og mindre, og den føler sig mere og mere som engelsk.

KUNST OG LITTERATUR.

Den romerske Kirkeorganisations Overlegenhed og Vælde i Feudaltiden lader sig ogsaa erkende paa haandgribelig Maade i de til vore Dage bevarede *Kirkebygninger.* Middelalderens Kirkebygningskunst udtrykker Tidens højeste Evner og Stræben, og Udviklingen her ligger klarere for os end paa de fleste andre Livsomraader. Indenfor Udviklingens Mangfoldighed skal kun fremhæves en enkelt men til Gengæld grundig virkende Faktor: Stenhvælvingsarbejdet, og kun en enkelt Kirketype: den, der har udviklet sig af den gamle Basilika og hvis Grundtræk er fæstnede i Karolingertiden (III, 291), den der bliver fremherskende i Vesteuropa. *Kirkebygninger.*

I Karolingertiden er der af den gamle Basilika skabt den Grundform, som i det væsenlige findes i de efter Aar 1000 byggede saakaldte *romanske* eller *Rundbuekirker* og i den deraf videre udviklede, i 12. Aarh. fremtrædende saakaldte *gotiske* eller *Spidsbuestil:* et Langhus med et højt, bredt Midtskib mellem to, sjældnere 4 smallere, lavere Sideskibe; et Tværskib, der adskiller Koret mod Øst fra Langhuset; under det ophøjede Kor en Krypt; Taarne, byggede sammen med selve Kirken, — over Korsskæringen, ved Tværskibets Ender, eller, senere almindeligst, to Taarne for Vestenden, et foran hvert Sideskib (eller hvert Par Sideskibe) indfattende Vestfaçadens Midterdel, der har Midtskibets Bredde og i hvilken Hovedindgangen findes*). Kirkens Ydre bliver mere og mere udarbejdet og udsmykket i Modsætning til de gamle Basilikaer, og medens det oprindelig fritstaaende Taarn fra først af er rejst af Nyttehensyn, som Klokketaarn („Stadens Røst") og tildels som Vagttaarn, bliver Hensynet til Skønhed eller til imponerende Virkning fremherskende senere, da der hyppigst findes to eller flere Taarne. I det Indre ophobes i Slægtled efter Slægtled stedse flere Skatte og Helligdomme, samtidig med at der efter barbarisk Evne arbejdes paa Rummets maleriske Udsmykning efter byzantinske Forbilleder. Men altfor ofte volder Fejde eller Ulykkestilfælde Ødelæggelse. Der gaar Ild i Træloft og Trækonstruktion, Kirken styrter sammen og Relikvier og Kostbarheder tilintetgøres. Disse bitre Erfaringer avler hos Kirkens Ledere en Stræben efter at gøre Kirkebygningen solidere og kraftigere, og denne Stræben støttes af den fra Klostrene (Cluni) udgaaede Kirkereformation. Praktiske og ideale Krav mødes i Ønsket om og Forsøg paa at omgive det viede Kirkerum og alle dets Helligdomme med Stenværn paa alle Sider, ogsaa *foroven*, at skaffe Kirkerne Stenloft, at overhvælve dem. Den ligefremmeste Maade at gøre dette paa var at bygge en hel Hvælving (af Mørtel eller Sten) paa samme Maade som man byggede en Bue over en Dør, den saakaldte *Tøndehvælving.* Det prøvede man først at gøre over Krypten, og det gik let og godt. Den massive Hvælvings stærke Sidetryk optoges næsten helt af Jorden, og den overhvælvede Krypt modstod baade Ild og anden Vold. Hvor tryg kunde man ikke være, om man ogsaa fik det egenlige Kirkerum gjort ildfast og ubrydeligt paa samme Maade. Man prøvede at tøndehvælve Sideskibene, der var forholdsvis smalle og lave. De gamle Basilikaers Søjler og Ydermure kunde ikke staa mod den tunge Hvælvings Sidetryk, men man kom over Vanskeligheden ved at gøre Ydermurene tykkere og lavere og ved at erstatte de ranke Søjler og Murpiller indenfor med sværere og lavere Murpiller eller gennembrudt Mur. Dog, alt var jo forgæves, hvis det høje, brede Midtskib ikke værnedes paa samme Maade. Man prøvede ogsaa at tønde-

Den vesteuropæiske Kirkeform. *Ildfaren ved Træloft.* *Tøndehvælving.* *Krypten.* *Sideskibene.* *Midtskibet.*

*) Undertiden findes 2 Tværskibe og i saa Fald ogsaa 2 Kor, et mod Øst og et mod Vest.

hvælve dette; oftest gik det galt; Sidetrykket pressede Midtskibsmuren ud, og Kirken styrtede sammen. Man prøvede igen, gjorde Piller og Mure lavere og tykkere, Lysaabningerne faa og smaa, og i nogle Tilfælde havde man forsaavidt Held med sig, som man virkelig fik en solid Kirkebygning, men en Kirkebygning af en barnlig-barbarisk Karakter, helt Masse, uden Aand og Intelligens, et lavt, mørkt og klamt Kirkerum. Det kunde endda gaa i Sydfrankrig og Burgund, hvor man havde nok af Sol og Lys, men længere Nord paa følтes Resultatet utilfredsstillende. Et stort Fremskridt skete ved Brugen af *Kryshvælving* istedetfor Tøndehvælving. Denne kræver i hele sit Forløb Hvile paa en sammenhængende Mur, den maa begynde langt nede og tillader ikke højt siddende Aabninger. Kryshvælvet (der fremkommer ved at to Tøndehvælv skærer hinanden) frembyder derimod den store Fordel, at Lysaabninger kan indsættes omtrent i Højde med Hvælvingsissen istedet for som ved Tøndehvælvingen i Højde med Hvælvingsroden, samtidig med at Hvælvingstrykket tildels ledes over og samles i Kryshvælvingsspidserne, saaledes at Sidemurene kan fortykkes og forstærkes paa de Punkter hvor Trykket hviler, medens Mellemrummene kan gennembrydes og gøres noget tyndere. Saalænge man vedblev at mure Hvælvingen massiv, jævntyk, var dog Konstruktionen stadig ubehjælpsom, og først Brugen af *Krysribberne* bringer det store frugtbare Gennembrud i Bygningskunsten. Ribberne bærer Hvælvingen, medens Mellemrummene mellem Ribberne, de sfæriske Trekanter, Hvælvingskapperne, kun faar den Opgave at være rumbegrænsende og derfor kan mures ganske tynde. Hvælvingens Vægt og Sidetryk bliver paa den Maade mange Gange mindre end før, følgelig kan Sidemurene gøres langt mindre massive, og Kirken kan bygges langt højere. Men i Nordfrankrig foregik nu i 12. Aarh. en yderligere Udvikling paa Grundlag af Krysribbeteknikken. At støtte de Punkter af Muren, hvorpaa Ribberne hviler, med en fremspringende Fortykkelse af Muren, *Stræbepiller,* kom man temmelig tidlig ind paa, og for de lave, smalle Sideskibes Vedkommende var Stræbepillen meget virksom. Vanskeligere var det at støtte de opover Sideskibene ragende Ydermure af det bredere Midtskib, thi selv om Ribbehvælvet tyngede og pressede langt mindre end den gamle massive Hvælving, var det jo meget bredt, dobbelt saa bredt som det over Sideskibene, og jo højere man ønskede Midtskibet, des vanskeligere blev det at afstive Murene. Man løste Vanskeligheden derved, at man fra de Punkter i Midtskibets Ydermure, hvor Hvælvingstrykket gennem Ribberne samledes, byggede fri *Stræbebuer* over til Sideskibenes Ydermure; ved disse Stræbebuer lededes Hvælvingens Sidetryk hen paa de Stræbepiller, der optog Trykket fra Sideskibshvælvingerne, og som man yderligere forstærkede. Men hertil kom en ny Konstruktion af Hvælvingen: istedet for Rundbuehvælvingen *Spidsbuehvælvingen.* Rundbuehvælvingen, der fordrer samme Issehøjde paa alle fire Sider, forudsætter regelmæssige, kvadratiske Rum og giver Kirken et skematisk, bundet Præg. Spidsbuen, der kan være mere eller mindre spids eller stump, tillader derimod at give Buer af samme Spændvidde forskellig Højde eller Buer af forskellig Spændvidde samme Højde; Hvælvingsfagene behøver derfor ikke at være kvadratiske; uregelmæssige Rum kan overhvælves, langt større Frihed og Afveksling opnaas. Men Spidsbuen øver desuden et langt mindre Sidetryk end Rundbuen, og desto mindre jo spidsere og højere Buen er; dens Tryk gaar overvejende nedad, i Jorden, i Grundvolden; den muliggør netop den *Højde,* man higede efter at give Kirkerummet. Nu da de *tre Elementer,* der udgør den *gotiske* Stils Ejendommelighed, er samlede: *Krysribberne, Spidsbuen* og *Stræbesystemet,* har Menneskeaanden vundet Sejr over Stoffet, Massen er erstattet af Kraft. Alle Murflader forsvinder, kun Piller er tilbage som stærke Sener. Lyset strømmer ind ad høje brede Vinduer, Hvælvingerne synes næsten at svære over det mægtige lyse og luftige Rum. Alt er nøje udregnet og udmaalt og dristig udført; alt griber ind i hinanden, alt er sammenarbejdet — men brister det et enkelt Sted, er der Fare for det heles Sammenstyrtning.

Krys-hvælving.

Krysribber.

Stræbepiller.

Stræbebuer.

Spidsbuer.

Gotik.

Bygnings-arbejdet.

Den fuldendte gotiske Kirkebygning er en Legemliggørelse af Ordenens og Aandens vældige Magt baade over Stoffet og over Enkeltviljernes Kaos; hver

enkelt Sten har sin forud beregnede og nøje udmaalte Plads i Helheden, og dog varer Arbejdet paa de store Bispekirker Aartier eller Menneskealdre, hvorfor man da ogsaa ser, at det hist og her glipper, at Menneskene bliver trætte, før Planen er gennemført. Men i en Tid da Orden og Samvirken var ringe paa alle andre Omraader, er Kirkebygningerne og særlig da de gotiske Kirker et haandgribeligt Vidnesbyrd om Kirkeorganisationens Magt. Kirken er Tidens eneste Samlings- og Fælleshus, som alle har været med til at rejse og som giver alle Ly, ikke blot til Andagt men saa at sige til alle sociale Livsytringer. Den ringeste Landsbykirke er et Stenpalads i Sammenligning med Jorddyrkerens usle Pindeværkshytte, om den end vanskelig kan hævde sig mod Krigerens Stenhus. Men Byens Bispekirke hæver sig over enhver verdslig Bygning i Størrelse og Pragt. Den rummer 5, 10, 15 Tusind Mennesker. Med Klosterkirker og Sognekirker og Kapeller er Middelalderens Smaabyer langt rigere

Kirken Tidens Fælleshus.

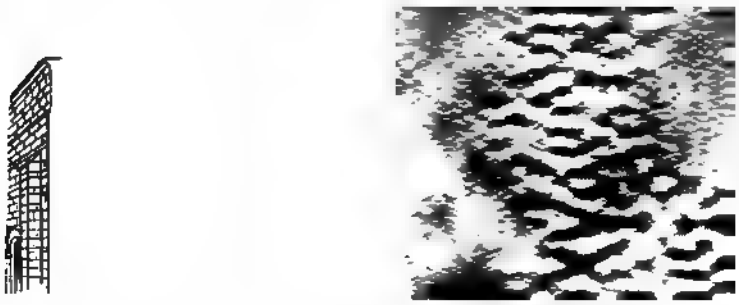

379—81. Bygningsudviklingen.

379. Tandehvælv 380. Kryshvælv (a Hvælvingsspids, b Hvælvingskappe). 381. Halvt Tværsnit af den Sakibede Notre Dame i Paris, med: a Strøbebuer, b Strøbepille. (Woermann: Geschichte der Kunst II.)

paa Kirkebygninger end Nutidens mange Gange større Byer; Kirken har Plads, mere end Plads nok til alle.

Rundbuekirkernes *Udsmykning* var væsenlig af malerisk Art. De gotiske Kirker, hvor Murfladerne næsten er forsvundne, har ingen Plads til Vægmaleri, men de vældige Vinduer smykkes til Gengæld med Glasmaleri, og hertil kommer en overdaadig Anvendelse af Skulptur paa Ydermurenes Façader — paa Katedralen i Chartres findes over 5000 Figurer i Sten eller Marmor, deraf o. 2000 Menneskefigurer; et næsten ufattelig stort Menneskearbejde er her som ved andre Katedraler nedlagt ikke blot i selve Raabygningen men nok saa meget i Udarbejdelsen af den dekorative og kunstneriske Vrimmel af samvirkende Enkeltheder. Vinduernes Malerier og Façadernes Billedhuggerarbejder er en samlet Anskuelsesundervisning i Bibel- og Helgenhistorie, i Teologi, Filosofi og al anden Videnskab, en Encyklopædi over saa at sige alt hvad Tidens Menneskebevidsthed rummer lige fra de subtileste dogmatiske Problemer til den mest grovkornede folkelige Fantasis naturfødte Indfald. Allerede i 13. Aarh. tager Lægmænd Del baade i Bygning og Udsmykning af Kirkerne; den forhen traditions- og dogmebundne væsenlig byzantinsk paavirkede Billedkunst præges stærkere og stærkere af friere Naturiagttagelse.

Smykværk.

De første gotiske Kirker rejses i Nordfrankrig, tidligst i Saint Denis ved Pa-

De gotiske Kirker rejses først i Nordfrankrig.

ris, hvor den store Statsmand Abbed Suger er Bygherre. Snart efter faar Paris sin herlige Kirke for Vor Frue, bygget fra o. 1160—1235, i Løbet af 13. Aarh. opføres de storladne Domkirker i Chartres, Reims, Amiens, Rouen og mangfoldige andre. Og den franske Bygningskunst trænger, som den franske Digtning, sejrrig frem over hele Vesteuropa; dens Monumenter findes lige fra den pyrenæiske Halvø til op mod Polarkresen, hvor Nordens prægtigste Kirke byggedes i Trondhjem. —

Aandelig Modsætning mellem Klerk og Lægmand.

Middelalderens Kirkebygninger er det kraftigste Udtryk for Kirkeorganisationens aandelige Overlegenhed i Samtiden og for dens Magt over Menneskene. Kirken kunde bringe Krigere, Købmænd og Jorddyrkere til at yde store Ofre, i Arbejde, Naturalier, Penge. Men den dybere, inderligere, den *moralske* Paavirkning er, som ofte nævnt, ringe, hvilket er let forklarligt. Kirkens Ledere og dybeste Aander havde deres Bevidsthedsindhold fra helt andre Kilder end Menigmand, end Kriger, Købmand og Jorddyrker. Allerede Sproget skilte. Det er

Det lærde Sprog.

langt det bedste af Middelalderens Litteratur, der er skrevet paa *Latin* og skrevet udelukkende for Klerke, for de lærde. Den ydmygste Munkeklerk saa' egenlig med aristokratisk Hovmod paa det store Flertal af Menneskene, den uviede Lægmandsverden; Medlemmerne af „Guds Stat" følte sig som et kosmopolitisk Aandsaristokrati, der vel kunde tale om den Opgave at gennemtrænge og underlægge sig „Verdens Stat", men aldrig følte nogen virkelig Sympati med den. Den mest asketiske Ydmyghed er egenlig blottet for menneskelig Kærlighed. De oldkirkelige hedning- og verdensfjendske Traditioner holder sig i den kirkelige Standsoptugtelse, stadig nærede af den rigtige Bevidsthed om, at en Afgrund skilte Verdens Mennesker fra Buddenes og Evangeliernes Krav til Livsførelse. Men Kirkens Mænd var ogsaa deres Tids Mænd, og den kirkelige Bevidstheds Indhold var i forbavsende Grad *Lære.* Hvor stærkt den end indprentedes, blev den væsenlig kun Lære, der nok kunde præge Livsformerne, men ikke Livsfølelsen. Det var en helt anden Tid og helt andre Mennesker, der havde følt, tænkt og formet den Lære, Middelalderens Kirke arvede, og som den modtog med Ærefrygt uden alvorlige Forsøg paa at tilegne sig den gennem Tilpasning. De allerfleste af Tidens ypperste staar underlig ufrit overfor den store romerske

Spekulation mere end Tilegnelse.

Arv, som ingen virkelig forstod men alle opdroges til at ære. *Spekulation* og Retorik har en langt større Plads i Liv og Digtning end Tilegnelse og Følelse, og Livet fornægter atter og atter Læren.

Læren om Ejendom og Fattigdom.

Betegnende er f. Eks. *Drøftelsen af Ejendom og Arbejde.* Her var jo Jesu Liv en ligefrem Lære, og adskillige Kirkefædre havde udfra deres egne særlige Forhold givet Læren videre Anvendelse, saaledes Ambrosius, der hævder som Guds Vilje, at Jorden og dens Frugter skal være fælles for alle, men at Havesygen, Synden, har fremkaldt Pordeling og Ejendomsret. Gennem Gregor den Store blev denne Opfattelse fastslaaet, og den hævdes af Middelalderens største Kirkelærer *Thomas Aquinas;* den tyske Cisterciensermunk *Caesarius fra Heisterbach* (o. 1200) skriver rent ud: „Enhver rig er en Tyv eller en Tyvs Arving." Men de der krævede apostolisk Fattigdom tilbageført i Kirken, stempledes som gale eller Kættere, og Frans af Assisis Ord: „ved Guds Søn er Fattigdommen blevet den kongelige Dyd, de udvalgtes Segl" er en Stemningsformel for et løftet og bevæget Sind, ikke en varig Leveregel hverken for Tiggermunke eller for Verden. Men skønt Fat-

tigdomslæren er en traditionsbunden, livsfjern Spekulation, bygger Kirkelærerne, ogsaa Thomas Aquinas, deres Samfundslære og Socialøkonomi paa den; f. Eks. stemples Rente som Aager, skønt baade Forholdene i den verdslige Verden og Kirkens egen Økonomi nødvendigvis indrettes efter Virkelighedens Krav. Det yderste Kompromis, som Thomas af Hensyn til Syndens faktiske Magt i Verden gaar med til, er: Ejendomsret til det nødvendige; men „Havesyge er en Synd, der bestaar i at stræbe efter Rigdom udover det nødvendige", i Overensstemmelse med Augustins: „Den der har Overflod, ejer andres Gods". Spekulationen svarer paa Tænkningens Omraade til *Askesen* paa Livsførelsens Omraade. Askesen er væsenlig gold og lam, ofte kun en dyb Tilfredsstillelse af Egenkærligheden. Den øves for Guds Skyld, for Salighedens Skyld, men uden Kærlighed. „Almisse er Fastens Krydderi", siger Cæsarius ligefrem. Og *Almisse* er da ogsaa Kirkens og Klostrenes Form for social Virksomhed, visselig ikke i og for sig at ringeagte, saaledes som Tidens Kaar var, men dog mærkelig ufrugtbar, thi at arbejde paa at udrydde Fattigdom faldt ingen ind; det udtales mere eller mindre ligefrem, at dette vilde være Synd mod den fattige, saavelsom mod den rige. Sygeplejen vurderes paa samme Maade; den er langt mindre Udslag af Menneskekærlighed end af Gudsfrygt og Egenkærlighed; de højst priste Ydmyghedshandlinger — som f. Eks. den, at den hellige Elisabeth af Thüringen (13. Aarh.) kyssede de spedalskes væskende Saar, — er mindst af alle Udslag af Næstekærlighed. Tanken om Gudsstaten paa Jorden lever vel stadig i Sindene, men kun som Lære, som Spekulationsgenstand; dens Virkeliggørelse troede ingen for Alvor paa. Fremskridtsidéen, selv i kirkelig Forklædning, er Tiden fremmed. Verden og Livet ses i mørke Farver. Men omvendt smykkes *Døden* med alle Livets lyseste Farver. I Vinterkulden spirer Blomsterne op om Helgenens Lig; Liljer blomstrer frem af den dødes Mund som et Tegn fra Gud paa, at den miskendte har levet kysk; den helliges Lig stinker ikke af Forraadnelse men udsender en sød Duft; hver Gang en af Munkene i Altenburg skulde dø, fandt han i Forvejen i sin Korstol en hvid Rose, en Velkomsthilsen fra det hinsidige, fra de hensovede, salige Brødre. Den religiøse Digtning er rig paa Fantasi af den Art, og den retoriske Spekulation uudtømmelig i Omskrivningen af Grundtanken, men hvad hjalp det altsammen mod den ubønhørlige Døds- og Helvedangst, og hvad hjalp det mod Vildmandsinstinkterne i Verden! Vistnok er der Klerkedigtning, der synes livsglad, — en Del af den Digtning, der skyldes *Vaganterne*, de unge Klerke, der vandrer rundt i Verden, inden de faar Grad og Embede, eller blot havarerede Eksistenser, — men meget af det, der synes Udtryk for Glæde over Naturen, for Livsnydelse og Livsmod, er vistnok Retorik, og hvor vi kan følge det samme Menneske fra hans Ungdoms Digtning til hans Manddoms Syssel, ser vi Manden fornægte og angre Ynglingens Gerning.

Askesen egenkærlig.

Synet paa Liv og Død.

Vagantdigtning.

Ligesom Fromhed i Livet væsenlig er lagttagelse af Ceremonier og Forskrifter paa given Tid og Sted — et i og for sig ikke foragteligt Resultat af Kirkens Opdragervirksomhed, — medens Livet ellers føres paa Barbarinstinkterne, saaledes er *Filosofien* væsenlig en Evne til sportsmæssig Tumlen med Formler, hvis Oprindelse og inderste Sammenhæng sjælden eller aldrig fuldt forstaas, og hvis mulige Rækkevidde, hvis de blev omsatte til virkelig Erkendelse, enten slet ikke anes eller, hvis en Anelse dukker op, tilsløres med ængstelige Spidsfindigheder. Traditionen baade ægger og ængster, den er baade hedensk og kirkelig, den er Aristoteles, Bibel og Kirkefædre.

Filosofien formæl.

Aristoteles kom gennem Ny-Platonikerne i Forhold til den oldkirkelige Spekulation, og hans Navn blev derigennem helliget. Gennem Boethius' Oversættelse og Kommentar blev hans *Logik* indført i den romerske Kirkeverden og gennemterpedes i Kloster- og Domskoler under Læreres og Elevers stolte Bevidsthed om, at man derved trængte ind i Antikkens dybeste Visdom, samtidig med at man iøvrigt tilegnede sig Kirkelærens evige

Aristoteles.

Sandheder. I den barbariserede Form hvori Logikken lærtes, frembød den i og for sig ikke megen Fare for Kirkelæren, men kunde med sin kirkelige Autoritet bruges til alskens baade skarpsindig og spidsfindig Tumlen med kirkelige Dogmer og Forestillinger. Arabiske (Avicenna, Averroes) og jødiske (Maimonides) Filosofer havde dyrket ikke blot Aristoteles' Logik men ogsaa hans *Fysik* og *Metafysik*, og da denne arabisk-jødisk-syrisk-græske*) Filosofi i Slutningen af 12. Aarh. blev indført i den romerske Kirkeverden, dækket af Aristoteles-Navnets én Gang vundne Ukrænkelighed og Autoritet, blev Forholdet mellem Filosofien og Teologien vanskeligere. Det ny Lærestof grebes af Tidens skarpeste Tænkere. Den første systematiske Bearbejdelse af det foretoges af den tyske Dominikanermunk *Albertus Magnus* (1193—1280) vistnok sin Tids „lærdeste" Mand, højt æret over hele det romerske Europa og jævnlig regnet for Troldmand. I uhyre Værker nedskrev han sin aristoteliske Viden om og Spekulation over Teologi, Filosofi, Astronomi, Matematik og Kemi og bærer med Rette efter Tidens Kaar Tilnavnet *doctor universalis*. Men hans Naturvidenskab er læst og lært, ikke set og erfaret. Hos ham som sædvanlig hos Tidens kristne Lærde er der hverken Mod til eller Tanke om at bygge sine Forestillinger paa Iagttagelse og Erfaring; Lærebøgerne lukker Horisonten. Med Filosofien og Teologien gaar det paa lignende Maade.

Albertus Magnus.

Tidligere i Middelalderen dukker hist og her en Tænker op, der frit og naivt bygger paa sin Fornuft og sine Iagttagelser (f. Eks. *Johannes Scotus Erigena* i 9. Aarh., for hvem Fornuften var det højeste og Filosofien den sande og fuldkomne Religion; han hævdede, at al Viden gaar fra de synlige Ting til de usynlige); men deres Tanker og Resultater, enkeltstaaende som de er, gaar oftest stille ad Glemme. Det 12. Aarh.s faste Kirkeorganisation virker i Skolernes Undervisning og i Enkeltmands Tænkning saaledes, at Kirkens Lærebygning ikke blot *kræver* Ukrænkelighed, men ogsaa væsenlig *nyder* den i Bevidsthederne. Skolefilosofien, *Skolastikken*, gaar ud paa at vise, at Kirkelæren er overensstemmende med Fornuften, men rigtignok med den bestemte Forudsætning, at hvor der synes at være en Uoverensstemmelse, er det Fornuften, der er paa Afveje; Aabenbaringen er Udgangspunktet, og al Viden maa gaa fra de usynlige Ting til de synlige. Allerede *Anselm af Canterbury* havde givet denne Filosofi dens prægtige, knappe Formel: *credo ut intelligam* d: „jeg maa tro for at kunne forstaa", først Troen giver Fornuften den rette Forstaaelse af alt. Indenfor denne Grænse faar saa ganske vist Tænkningen Lov at røre sig frit — som en Rytter i en Cirkus — men skarpe Øjne fulgte de ubændigste Tænkere, naar de af de-

Scotus Erigena.

Skolastik.

Anselm af Canterbury.

382. Fransk og italiensk Gotik.
1. fra Abbeville, 2. fra Verona.
(Efter Ruskin.)

*) Averroes oversatte en hebraisk Oversættelse af en Kommentar til en arabisk Oversættelse af en syrisk Oversættelse af den græske Aristoteles — en lang Omvej, der stærkt medtog den oprindelige Lære.

res Spekulationer over Kirkelærens mange Mysterier, Treenighed, Gud-Menneske, Skabelse af intet, Englenes Natur o. s. v., saa at sige dem selv uafvidende dreves ud mod Kresens Skranker. Den franske Tænker *Abailard* († 1142), som man med nogen Overdrivelse har kaldt det 12. Aarh.s Voltaire, er en saadan ubændig Tankesportsmand. Imod Anselm opstiller han Formlen: *intelligo ut credam*, „jeg maa forstaa for at kunne tro", Troen maa ledes af Fornuften, og Mennesket kan i Virkeligheden kun tro, hvad det ogsaa forstaar. *Abailard*

Formlen synes dristig nok, men Dristigheden selv er dialektisk, thi Forstaaelse er for Abailard som for de skolastiske Tænkere i Almindelighed noget helt andet end for Nutidens Mennesker, idet han mere eller mindre ubevidst gaar ud fra en Række Forudsætninger som givne og selvfølgelige og saa indenfor Forudsætningernes Kres tumler med Begreberne, overbevist om at de Syllogismer og Argumentationer, der efter Logikkens Love har Gyldighed indenfor Kresen ogsaa har det udenfor, har universel Gyldighed. Abailard naaer derfor ogsaa det i Virkeligheden forud givne Resultat, at Kirkelæren stemmer med Fornuften. Men ganske vist *kunde* hans Fremgangsmaade under andre Forudsætninger føre til Kætteri, og Bernhard af Clairvaux var ham en glubsk Modstander, medens dog andre meget fromme Mænd tog ham i Forsvar, f. Eks. Cluni-Abbeden Peter den Ærværdige. Abailard var sin Tids mest søgte Lærer, og mens han ledede Domskolen i Paris, havde han til Lærlinge en Række Mænd, der senere vandt stort Navn. Hans Lærer- og Skribentvirksomhed oplyses ganske godt af et enkelt af hans Værker *Sic et Non* o: „Jo og Nej", en Opstilling af Grunde for og imod forskellige kirkelige Læresætninger, bygget paa Materiale fra Kirkefædrene og andre kirkelige Skrifter; Forfatteren tager ikke selv Parti men overlader Læser (og Tilhører) at drage sine Slutninger. Det i sig selv interessanteste af hans Arbejder er en (kun delvis bevaret) Samtale mellem en „Filosof" (en Hedning, der kun kender og følger „Naturens Lov"), en Jøde og en Kristen, en meget fordomsfri Fremstilling af forskellige religiøse Forestillinger og Læresætninger, der vidner om en vis rationalistisk Humanisme*). Abailards egne Meninger er det ikke let at faa fat paa, dels fordi den sportsmæssige Tankevirksomhed er ham meget mere værd end Resultaterne, dels fordi han overfor Angreb og Trusler altid er meget dialektisk. I Karakterstyrke syntes han at staa langt tilbage for sin Elskerinde og Hustru Héloïse. *Abailards Tænkning.*

Før 13. Aarh. optages saa godt som intet nyt videnskabeligt Stof af de lærde. Men omkring 1200 kommer gennem de aristoteliske Skrifter — gennem autoritetsbaarne *Bøger*, ikke gennem selvstændige Iagttagelser og Erfaringer — forholdsvis meget helt nyt Stof, der optages med uhyre Flid og samles og formes i store encyklopædiske Værker; det fuldstændigste i stoflig Henseende skyldes Ludvig den Helliges Ven, Dominikaneren *Vincens af Beauvais*. At bringe dette Stof i Sammenhæng og Overensstemmelse med Kirkelæren blev Skolastikkens Opgave. Albertus Magnus var den første, der gjorde Forsøget, men hans Arbejde stilledes snart i Skygge af hans Discipel og Ven „den himmelske Lærer" *(doctor angelicus) Thomas Aquinas*, en Grevesøn fra Aquino i Syditalien († 1274, helgendømt 1322), den Dag idag den romerske Kirkes autoriserede almindelige Lærefader i filosofisk og teologisk Videnskab. Ligesom Albert var han Dominikanermunk og som saadan ivrig Talsmand for det pavelige Kirkemonarki. *Encyklopædier.* *Thomas Aquinas.*

*) Den religiøse Tolerances Idé, som det *maaske* har været Abailards Hensigt at begrunde, er sandsynligvis naaet til ham fra jødiske Filosofer; den er langt skarpere fremstillet i den berømte jødiske Parabel om *de tre Ringe*, der i Middelalderen ofte bearbejdedes baade paa Latin og paa Fransk og Italiensk, og som Lessing har benyttet i „Nathan der Weise".

Thomas' Teologi.

Hans Lærebygning og Verdenssystem er da ogsaa paa alle Punkter en Begrundelse og en Bekræftelse af Kirkelæren ved Hjælp af en kristnet aristotelisk Filosofi. Aristoteles havde med gennemført Anvendelse af Teorien om et metafysisk Grundforhold mellem Stof og Form fremstillet Verden og Livet som et System af Udviklinger, i hvis Trinrække det lavere (det uudviklede, Anlæg, Mulighed, Evne) var Stoffet, hvori det højere (Anlæggenes, Mulighedernes Virkeliggørelse) realiseredes. Denne „Udviklingslære" bliver for Thomas som et Springbræt, hvorfra han med Lethed føres over Kløften mellem den naturlige Religion, den menneskelige Fornuft og den aabenbarede Religion, de evige Sandheder, Kirkelæren. Den menneskelige Fornuft er som et lavere Trin en Forberedelse til det højere Trin, Aabenbaringen; Naturens Verden paa samme Maade en Forberedelse til Naadens Verden; i de lavere Stadier findes de Anlæg og Muligheder, der bliver til Virkelighed paa det højeste Stadium. Paa den Maade forsones Tro og Viden. I Teologien er der Fornuftsandheder, som det naturlige Menneske ved egen Kraft kan naa til, — og her er Aristoteles den store Lærer „en Kristi Forgænger i Naturens Verden" — men der er ogsaa aabenbarede Sandheder, Kristendommens Mysterier, Skabelsen, Gudmennesket, Treenigheden o. s. v., overfor hvilke den lavere, uudviklede naturlige Fornuft glipper, men som Mennesket naaer til gennem den guddommelige Aabenbaring. Imidlertid er disse Mysterier skønt ufattelige for Fornuften ikke stridende mod den. Alt hvad der sker har sin Aarsag, men der er to Slags Aarsager, nogle som kan erkendes af det naturlige Menneske: de sekundære, andre: de primære, der kun kan blive Genstand for Tro gennem Aabenbaringen. Ogsaa Mirakler har deres Aarsager, men de frembringes af primære, altsaa ikke menneskelig erkendelige Aarsager med Overspringen af de sekundære. Denne Sondring — der siden har behersket Teologien — gør det muligt at forene Filosofien med Teologien, thi Mirakler og Mysterier strider ikke mod Fornuften, den lavere uudviklede menneskelige Fornuft, de ligger blot over denne Fornuft, fattelige for den højere, guddommelige Fornuft, som Aabenbaringen byder Menneskene Del i. Derfor er Kirkelæren al menneskelig Fornufts Fuldkommengørelse, Kirken staar over alle verdslige Magter. Gennem Sakramenterne (Daab, Konfirmation, Nadver, Bod, sidste Olje, Præstevielse, Ægteskab), som Kirken forvalter, udstrømmer den guddommelige Naade over Menneskenes i sig selv urene og ufuldkomne Liv og vier dets vigtigste Øjeblikke mellem Fødsel og Død. Kirken forvalter en Skat af gode Gerninger, øvede af Kristus og Helgenerne udover hvad der var fornødent til at tilfredsstille Gud: dette opsamlede Overskud kan fordeles som Aflad til dem, der ikke fyldestgør Guds Bud. Kirken er saaledes baade Indehaver af den guddommelige Visdom og Forvalter af den guddommelige Naade. Enhver Tale om religiøs Tolerance er derfor egenlig baade dum og syndig, og det er Kongers og Fyrsters Pligt at straffe alt Kætteri. — Ogsaa *Verdensopfattelsen* har Thomas givet den filosofisk-religiøse Udformning, der blev den gældende ortodokse. Jorden er Verdens Centrum (dette bevises ogsaa religiøst, bl. a. derved, at Gud sendte sin Søn til Jorden), og Jerusalem er Jordens Midtpunkt. Omkring Jorden drejer de bevægelige Himle sig uden om hverandre: Planethimlen, Fiksstjernehimlen o. s. v.; yderst findes den i evig Stilhed hvilende Himmel, hvor Gud og alle de salige Aander bor; den omslutter Verdensaltet og udenfor den er der intet.

Fornuftsandheder og aabenbarede Sandheder.

Primære og sekundære Aarsager.

Kirken.

Verdenssystem.

Skolastikkens Systematik.

Hvad der med en vis Ret vækker ogsaa Nutidens Beundring for den skolastiske Videnskab er dens gennemførte *Systematik;* den har spundet et haarfint Net af Argumentationer for Systemet, saa fint at den tvivlende næppe vidste, hvor han skulde finde den egenlige Mangel; thi hvem tænkte vel paa at rive hele det skrøbelige Spind istykker? Ja, en enkelt Mand, Thomas' Samtidige, den engelske Franciskanermunk *Roger Bacon* var tankefrisk nok til at erkende dets Skrøbelighed og til at vise hvori Skrøbeligheden bestod: i selve Forudsætningerne for Tankevirksomheden, i Troen paa Autoriteter og Traditioner. Iste-

Roger Bacon.

det for at tro paa Thomas og Aristoteles skulde Menneskene prøve paa selvstændig at iagttage Naturen og undersøge Videnskaben. Heller maatte man brænde alle Oldtidsværkerne, end at de skulde hæmme Evnen til frie Iagttagelser og Slutninger. I hans egne Arbejder findes overraskende naturvidenskabelige Ideer og Hypoteser, der synes at foregribe langt senere Opfindelser. Men hans Virksomhed bar ingen Frugt i Samtiden og gik snart ad Glemme.

Den skolastiske Videnskab, der udformedes i 12. og 13. Aarh., lærtes af de fremmeligste Klerke over hele den romerske Verden, ikke saa meget gennem Bøger, skønt der snart fremkom nogenlunde overkommelige Lærebøger og Uddrag af Mestrenes uhyre Folianter og det baade paa Latin og paa Folkesprogene især Fransk, som gennem mundlig Undervisning og Disputereøvelser paa de Steder hvor de ypperste lærde opholdt sig. I denne Tid opstaar de første *Universiteter.* *Universiteter.*

I den ældre Middelalder var Undervisning væsentlig knyttet til Klosterskolerne, der for det meste kun havde stedlig Betydning, hvorvel enkelte til Tider kunde trække Folk til sig langt borte fra, f. Eks. Skolen i Bec i Normandiet i 11. Aarh., hvor de to senere engelske Ærkebisper Lanfranc og Anselm var Lærere. Men efterhaanden som Kirkereformationen skred frem, og Bispedømmet fik ny Kraft, voksede Katedral- eller *Domskolerne* op, især i Frankrig (Tours, Reims, Chartres og navnlig Paris), medens Klosterskolerne mere og mere indskrænkede sig til Opdragelse af de vordende Munke. Ved Domskolen lededes Undervisningen af Domkapitlets Kansler eller af en Kannik, *scholasticus*, ofte dog tillige af flere Underlærere, *magistri*, der var fastere eller løsere knyttet til Skolen, og som fortrinsvis underviste i de for alle studerende fælles forberedende Fag, *artes* („frie Kunster": Logik, Grammatik og Retorik, deraf *magister artium*, „Mester d: Lærer i (de frie) Kunster"). En Skoles Søgning afhang ofte af en enkelt Lærers Ry, og flyttede denne Lærer, fulgte gerne mange Disciple med. Katedralskolerne fandtes altid i Byer, og hvis en saadan Skole paa Grund af en Lærers Ry drog mange til sig, blev det ikke alene Bispen eller Kapitlet, der var interesseret i Skolen men ogsaa Borgerne, da de fremmede *Domskoler.* *Borgerne og Studenterne.*

383. Spansk gotisk Kirke. Katedralen i Toledo.

Skolarer bragte Penge til Byen. Disse to Forhold skaber de ældste Universiteter navnlig
Paris. det i *Paris*. Den skolastiske Filosofi, som den foredroges af Abailard, drog Skolarer til sig allevegne fra; Kirken og Borgerskabet fik Kongen til at give Studenterne visse Privilegier, der maatte gøre det fordelagtigere for dem at studere i Paris end noget andet Sted, saaledes at Fremmedstrømmen kunde ventes at vedblive, selv om den enkelte i Øjeblikket berømte Lærer gik bort. Naar der da var tilvejebragt en vis Fasthed og en vis Søgning var sikret, sluttede Lærerne sig sammen — ligesom Haandværkere og Købmænd
Lærerlavet. — i et Lav, der kaldtes *universitas magistrorum*, „Lærernes Lav", hvorved de opnaaede at kunne værne deres Interesser baade overfor deres Forstander, Kansleren, og overfor Byen eller Kongen. Hvis Lavet truede med at gøre Strejke eller at udvandre, vilde Frygten for Truslens Iværksættelse ofte bringe Modparten til Føjelighed. Ligesom nu Undervisningen var delt i Fag: Teologi, Jura, Medicin og „artes", saaledes delte Lærernes Lav
Fakulteter. sig i tilsvarende Grupper eller *Fakulteter*. Den talrigste Gruppe var „Artisternes" Fakultet (omtrent svarende til Nutidens filosofiske Fakultet), thi hertil hørte dels alle *Lærere* i artes, „magistri artium", dels alle *Studenterne* ved de tre andre Fakulteter, idet man sædvanlig først skulde være magister artium ɔ: have gennemgaaet *artes*-Studierne, de fælles, forberedende Studier (svarende til Svendetiden med Mesterstykket som Afslutning i Haandværkerlavene) for at kunne begynde Studiet af de højere Fagvidenskaber. Artist-
„Universitet". ernes Fakultet kaldes derfor ogsaa *universitas magistrorum et scholarium* („Lærernes og Disciplenes Lav") og dette Navn bruges ofte om hele Institutionen, hele det „lærde Lav" og har i sin forkortede Form „Universitet" holdt sig til vore Dage. Hvad *Eleverne* under Artistfakultetet angaar, de der studerede *artes*, svarede de dels til vor Tids Gymnasiaster (sign. Udtrykket „studiosus artium") dels til Studenterne ved det filosofiske Fakultet. Det talrige Artistfakultet i Paris, der bestod af Folk fra alle Egne af det romerske Europa,
„Nationer". delte sig af praktiske Grunde i forskellige *„Nationer"*; indenfor den *„engelske* Nation" fandtes *provincia Dacia*. Tidlig omtales Legater og Stiftelser for fattige Studenter bl. a. en Fællesbolig for danske Studenter, „Collegium dacicum"; berømtest af alle disse Kollegier var det, der 1257 blev grundlagt af Ludvig den Helliges Kapellan Robert Sorbon
Sorbonnen. for Teologer; dets Navn, *la Sorbonne* gik snart over paa hele det teologiske Fakultet. Blandt de Tusinder af Studenter fra alle Lande, der studerede i Paris, var det kun meget faa, der førte Studierne frem til den højeste Afslutning: den teologiske Doktorgrad. De allerfleste nøjedes med at blive magister artium i en Alder af godt en Snes Aar. Teologien tog derefter henved 15 Aar, medens Jura og Medicin kun tog omtrent halvt saa lang
Studiefag. Tid. Det medicinske Studium var paa en vis Maade det, der dreves tarveligst, helt skolastisk, med Læsning af Oldtidslærebøger (Galen), med Forelæsninger og Disputatser — men uden praktisk Øvelse i Dissekering eller Hospitalsgerning. Ogsaa al den øvrige Undervisning var skolastisk Tankegymnastik mere end Meddelelse af Stof, som der jo ikke var meget af, og især efter at den thomistiske Lærebygning var fuldendt, var Stoffet og dets Form givet, saaledes at de dialektiske Øvelser blev et og alt. Naar en Argumentation var ført efter Logikkens Regler, var man ogsaa sikker paa, at Sagforholdet var klaret; det „rigtig" tænkte var ogsaa virkeligt. Jura var vistnok det Studium, der var mest frugtbart — ogsaa det bedste Brødstudium — thi her var, i hvert Fald delvis, selve Studiets Genstand Udtryk for Realiteter. Retsstudiet var tvedelt: kanonisk eller Kirkeret og Romerret (der ikke studeredes i Paris men i Orléans).

Andre Universiteter. Pariseruniversitetet er opstaaet i 12. Aarh. Andre Steder, navnlig i Italien, fandtes allerede tidligere Fagskoler (Lægeskolen i Salerno, Retsskolen i Bologna), af hvilke nogle senere udviklede sig til Universiteter med flere Fakulteter. I England grundedes Universitetet i Oxford ikke længe efter det i Paris. Men Paris var og blev den vigtigste Studieby, og saa godt som alle 13. Aarh.s fremragende Forfattere og lærde tilbragte en kortere eller længere Tid dér som Studenter eller som Lærere.

Vi har set det *franske Ridderskab* skaffe noget af sin ubændige Kraft Afløb i Korskrig i Orienten, Spanien og Sydfrankrig; med Gotikken drager den franske

Kirkebygningskunst sejrrig ud over Vest- og Nordeuropa; fra Pariseruniversitetet breder fransk *Lærdom* sig, om end denne Lærdom paa Forhaand er ligesaa fælles-kirkelig som den er fransk. Mere forbausende end alle disse Udslag af de vældige Kræfter, der fandtes i dette Folk, er dog den franske *Digtnings* Magt over Sindene over hele det kristne Europa, ligefra Grækenland (efter 1204) og Italien til Island. Ved Siden af den frodige, alsidige Digtning i provençalsk og nordfransk Folkemaal i 11. og 12. Aarh.. fortjener de andre europæiske Kristenfolks Digtning næppe Navnet Litteratur; med Undtagelse af den mærkelige norsk-islandske Digtning findes intet Sted noget alsidigt litterært Udtryk for Folkelivet uden netop i Frankrig. *Fransk Digtning.*

Den nationale *episke* Sagndigtning har allerede i *Rolandskvadet* i 11. Aarh. frembragt sit Mesterværk, og inden for denne Digtart frembringes i 11. og 12. Aarh. en omfangsrig Litteratur. Nær den staar den episke Eventyrdigtning i Korstogstiden, isprængt med fremmede (keltiske, byzantinske og antikke) Elementer, Digtninge om den hellige Gral, om Tristan og Isolde, Perceval, Alexander Magnus, Troja, Æneas og om Korstogsbedrifter, — Digtninge, hvori baade Dagliglivets Virkelighed og en barnlig Fantasis Drømme om nært og fjærnt er smeltet sammen til en Skildring af Ridder-Eventyr- og Elskovsliv, der blev forbilledlig for alle andre Folks Digtning. Den *lyriske* Digtning i Provence, med Digternavne som Hertug *Vilhelm af Akvitanien*, („en af de mest høviske Mænd og største Kvindeforførere i Verden"), *Bertrand de Born* (der efter et lunefuldt Fejde- og Elskovsliv gik i Kloster) og *Bernard de Ventadour* (Eleonore af Poitous Hofdigter), blomstrede som al anden provençalsk Litteratur kun i kort Tid men vidunderlig frodig — der er f. Eks. bevaret lyriske Digte af *412* Forfattere tilhørende alle Lag af Folket fra Tiden mellem det første Korstog og Albigenserkrigenes Slutning. Men ogsaa i Nordfrankrig — hvorfra det provençalske Aandslivs Ødelæggelse senere udgik — skabtes i 12. Aarh. en frodig lyrisk Digtning, baade navnløs og knyttet til historiske Personligheder *(Conon de Béthune*, Borgfogden i Coucy, *Jehan Bodel)*. Endog *Skuespillet*, der iøvrigt endnu længe holdt sig som en Del af Kirkens Gudstjeneste, fremtræder i 12. Aarh. paa Folkemaalet, og *Satiren* og *Dyrefablen* har allerede frembragt Mesterværker. Krigere som *Villehardouin* († o. 1212) og *Joinville* (1224—1319) fortæller fyndig og levende Samtids-Historie paa Modersmaalet. Sproget er nu saaledes uddannet, at det jævnsides Latinen kan bruges ogsaa i den skolastiske Videnskabs Tjeneste og bringe de videnskabelige og moralske Problemer ud i

Episk Digtning.

Lyrik i Provence og Nordfrankrig.

Skuespil, Satire, Historie.

384. Dante Alighieri (1265—1321).
Freskobillede af Giotto i Bargello-Kapellet i Florens. Billedet blev opdaget i Juli 1840 og derpaa slet restavreret. Her efter en Tegning af Kirkup udført inden Restavrationen. Øjet var ødelagt ved en Beskadigelse af Murfladen.

videre Krese, hvilket sker i stort Omfang i 13. Aarh. Men da er ogsaa fransk Sprog og fransk Litteratur saa at sige universal. „*Romanen om Rosen*" blev en Haandbog i almenmenneskelig Dannelse ligesom Oplysningstidens populærvidenskabelige og filosofiske Hovedværker. I *Tyskland* efterlignes den franske Ridderdigtning af Hohenstaufertidens Minnesangere som *Wolfram von Eschenbach*, og selv det urgermanske Sagnstof udformes i *Niebelungenlied* og *Gudrun* under stærk fransk Paavirkning. I *Walther von der Vogelweides* lyriske Digtning er den folkelige, tyske Tone stærkere, og den demagogiske Magt i hans politiske Digtning gjorde ham til en værdifuld Forbundsfælle for Kejserdømmet. I *Italien* optoges baade den provençalske (især ved Frederik II.s Hof) og den nordfranske Digtning som i et nyt Hjem, og en virkelig italiensk Digtning kommer først frem o. 1300 med *Dantes* mægtige Værker, hvori den franske Skolastiks Tankeverden har fundet sit myndigste Udtryk. Dante selv havde været i Paris, og hans Landsmand og Lærer *Brunetto Latini* havde endog skrevet sit „Skatkammer", en Haandbog i alskens Viden, paa Fransk „fordi det franske Sprog er det behageligste og det, der er bedst kendt overalt". Det fyndigste og mærkeligste Udtryk for det franske Sprogs og Aandslivs Verdensstilling i 13. Aarh. træffes dog helt oppe i Norge, i „Kongespejlet", hvis Forfatter lader Faderen, der giver sin Søn gode Raad, sige: „Og hvis du vil være fuldkommen i Vidskab, da lær alle Sprog, men først og fremmest Latin og Fransk, fordi disse to Tungemaal gaar videst om."

Rose-Romanen.

Tysk Digtning.

Italiensk Digtning.

LITTERATUR

M. H. t. almindelige Arbejder, Haandbøger og Kildeskriftsoversættelser henvises til S. 550. Nedenfor anføres kun Hovedværker om større Tidsrum.

Byzans. Schlumberger: Un empereur byzantin au X. siècle, 1890. *Anna Komnenas* Alexiade, p. Dansk v. Hovgaard.

Østeuropa. Nestor-Krøniken p. Dansk v. C. W. Smith, 1869. *Vilh. Thomsen:* Ryska rikets grundläggning genom Skandinaverna, 1882. *Rambaud:* Histoire de la Russie, 1900. *Schiemann:* Russland, Polen u. Livland bis ins 17. Jahrh. (i Onckens Samling).

Vesteuropa. De S. 550 anførte Arbejder af *Inama Sternegg, Levasseur, Gregorovius, Lamprecht,* samt *Traill & Mann:* Social England. *Viollet:* Histoire des institutions de la France I—II, 1890—98. *Delisle:* Etudes sur la condition de la classe agricole en Normandie, 1851. *Waitz:* Deutsche Verfassungsgeschichte V—VIII. *Alwin Schultz:* Das höfische Leben zur Zeit der Minnesänger I—II, 1889. *Roth v. Schreckenstein:* Ritterwürde u. Ritterstand, 1886. *V. Vedel:* Helteliv, 1903. *Sackur:* Die Cluniacenser I—II, 1892—94. *Heimbucher:* Die Orden u. Kongregationen der kathol. Kirche I—II, 1896—97. *Hinschius:* System des katholischen Kirchenrechts I—VI, 1869 ff. *Hegel:* Städte u. Gilden der german. Völker im Mittelalter I—II, 1891. *Below:* Entstehung der deutschen Stadtgemeinde, 1889, og Ursprung der deutschen Stadtverfassung, 1892. *Manitius:* Deutsche Geschichte unter d. sächs. u. salischen Kaisern, 911—1125. *Jastrow u. Winter:* Deutsche Geschichte im Zeitalter der Hohenstaufen, 1125—1273. *Mrs. J. R. Green:* Henry II. *Henry Havard:* Histoire et philosophie des styles I-II, 1900. *Woermann:* Geschichte der Kunst II, 1905. *Dehio u. Bezold:* Die kirchliche Baukunst des Abendlandes I—III, 1892—1901. *B. Hauréau:* Histoire de la philosophie scolastique I—III, 1872—80. *Eicken:* Geschichte u. System der mittelalterlichen Weltanschauung, 1887. Histoire de la langue et de la littérature françaises I—II. *Kr. Nyrop:* Den oldfranske Heltedigtning, 1883. *V. Vedel:* Ridderromantikken i fransk og tysk Middelalder, 1906. Ill. Verdenslitteraturhistorie udg. af Jul. Clausen. *Denifle:* Les universités françaises au moyen-âge, 1892. De paagældende Afsnit af „Verdenskulturen". Iøvrigt henvises til Litteraturangivelserne i Gröbers „Grundriss der romanischen Philologie", II, 3, og i Pauls „Grundriss der germanischen Philologie", 2. Udg. III.

NORDEN I DEN ÆLDRE MIDDELALDER.

DET var ved Aar 800, at de nordiske Folk kom saa vidt i indre Udvikling og i Samkvem med andre Folk, at deres Liv og Færden blev til sammenhængende Historie; men forud for dette historiske Daggry havde Landene været beboede i Aartusinder. Alene *Stenalderen* i Danmark spænder vel over 3000 Aar og gaar tilbage til Tider, da Naturforholdene var forskellige fra de nuværende: Land og Hav var anderledes fordelt, og Landet opfyldt af store Fyrreskove, der gennemstrejfedes af Elsdyr og Urokser. Og *Broncealderen,* der efterfulgte Stenalderen, har strakt sig over et Aartusinde, indtil den omtr. i 5. Aarh. f. Kr. afløstes af *Jærnalderen,* der optager 12—13 Aarhundreder, før den historiske Tid bryder frem. „Køkkenmøddinger" og Grave, Vaaben og Redskaber afgiver et rigt Materiale til Forstaaelse af Menneskenes daglige Levevis i de fjerne Tider; men Beretning om historiske Begivenheder giver de os saa godt som aldrig. *Stenalder, Broncealder, Jærnalder.*

Kulturvæksten i Norden var altsaa senere og trægere end i Middelhavslandene. Og dog har Norden haft Forbindelser baade vestpaa og sydpaa. Stenalderens Redskaber røber Paavirkning fra Vesteuropa. Broncekulturen er efter sin Art en helt fremmed Kultur. Ikke et Gram af den skinnende Malm tilvejebragtes i Norden; alt bragtes hertil fra Middelhavslandene ad Mellemeuropas Floder og omtuskedes med det efterspurgte Rav. Det var den vidt grenede etruskiske Stamme, som blev Moder til den nordiske Broncealder; men den fremmede Kultur bearbejdedes selvstændig, hvorom de mægtige Lurer er et af de stærkeste Vidnesbyrd, og naaede netop i Norden mærkelig højt. Alligevel kunde den hele Broncekultur kun leve, saalænge den ikke var afskaaret fra sit Kildespring. Da Gallerne erobrede det etruskiske Norditalien, maatte Broncealderen i Norden gaa over i en Jærnalder, der ganske var præget af Poslettens og Alpelandenes nye Herrer. Og da Romerne senere betvang Gallerne, banede efterhaanden romersk Kultur sig Vej gennem Germaniens Skove til de nordiske Kyster. Romerske Vaaben smykkede Høvdingen, romerske Statuetter hans Træbolig, romerske Sølvmønter fyldte hans Pung, romerske Vinkar og Glasbægre fulgte ham i Graven. Senere omformedes Romerrigets Skrifttræk til Runer, og romersk-keltiske Guder fremstilledes paa Guldhornene og den store Sølvbolle fra Gundestrup (Fig. 386). Ny Impulser kom fra Folkevandringsrigerne; deres vilde Dyreornamentik fandtes ogsaa i Norden. Hen imod den historiske Tids Gry kommer endelig den mangfoldige vesterlandske Paavirkning med den fantastiske irske Udsmykningskunst som Hovedmotivet. Altsammen Vidnesbyrd om, at selv om Norden var fjernt fra Verdenshistoriens Skueplads, manglede der dog ikke Bindeled med Verdenskulturen. *Paavirkning udefra.*

Og hvor omfattende en Udvikling betyder ikke disse lange Tidsrum! Fra den ældre Stenalders simple Flintflækker til Folkevandringstidens granatindlagte Jærnsværd og Vikingetidens guldprydede Økser; fra de ældste Indbyggeres plumpe Kanoer til Osebergskibets rige Udskæringer (Fig. 388) og Gokstadskibets *Kulturudvikling gennem Oldtiden.*

elegante Skrog (Fig. 219); fra de første usle Hytter mellem Bjerge af Skaldynger til den senere Oldtids Landsbyer eller Storgaarde; fra de vilde Østersskraberes haarde Kamp for Tilværelsen og frem til ordnet Landbrug og lange Handelsrejser over Havene. Dertil Udviklingen i Gudsdyrkelse: i Stenalderen ærer man de afdødes Sjæle og bygger dem Stendysser og Gravkamre; Naturdyrkelsen føjer sig til, og i Broncealderen har man den gennemførte Paakaldelse af de store Naturfænomener; man ofrer Solen et stort Solbillede (Trundholm-Fundet i Odsherred, Fig. 385), Havet en Stabel af smaa Guldbaade, Lurerne og Guldkar henlægges parvis under aaben Himmel som Gave til Guddommen. I Jærnalderen naaer man efterhaanden til de faste Templer (Hov), de blodige Ofre og de menneskelignende Guder, Aserne; ligesom hos andre germanske Folk var *Ti* (Tyr) oprindelig den øverste Gud, men efterhaanden traadte han i Skygge, og Thor, Odin og Frey blev Hovedguderne. Endelig Udviklingen af det leddelte Samfund med Høvdinger, ja endog Konger, i Spidsen, Familiernes Sammenslutning i Herreder og Fylker, Smaastammers Sammensmeltning i større Enheder, fælles Thing, hvor Folket i større Landsdele selv vedtager Ret og afsiger Domme. Takket være Kongemagten havde Svearne gennem mange Aarhundreder haft et samlet Rige, men ogsaa Danmark var længe før den historiske Tids Begyndelse blevet en Enhed.

385. Solbillede fra Broncealderen fundet i Odsherred. (Nationalmuseet i København.)

Etnografiske Forhold. De *etnografiske Forhold* i Nordens forhistoriske Oldtid er vanskelige at udrede. Oldsagsfundene viser Overgang fra Kultur til Kultur lige fra Stendyssernes og Jættestuernes Tid, saa at Skifterne mellem de forskellige „Aldere" ikke betyder Folkeskifter. Mange antager derfor, at med den yngre Stenalder er de høje, blonde Arier indvandrede og har efterhaanden udbredt sig mod Nord indtil det store svenske Søbælte og Trøndelagen, medbringende de drøvtyggende Husdyr og Svinet og pløjende de første Marker til Kornavl. I Danmark og Sverige er Typen, som findes i Stenalderens og den ældre Broncealders Grave overvejende langskallet, dog med Blanding af Kortskalle-Typen. Men hen i Jærnalderen træffer man en endnu højere og mere udpræget Langskalle-Type; nye Indvandrere har blandet sig med de forrige. I Norge er der den Dag idag en vis Modsætning mellem en kortskallet, lavstammet Kystbefolkning og en lysere, højere og langskallet Befolkning i det Indre; denne Iagttagelse har fremkaldt interessante Hypoteser, men Raceblandingen gør sig dog gældende, og det etnografiske Spørgsmaal er ikke endelig løst. Mange Steder er vel den ældre undersætsige Befolkning gjort til Trælle — Kvadet om Rig, den berømte Digtning om Samfundslagenes Oprindelse, skildrer netop Trællene med denne Races Væsenstræk — eller fortrængt Nord paa („Smaafinnerne" i Norge). Efterhaanden er de nordiske Lande blevne beboede af en Mængde Herskerstammer, der formodentlig

var nær beslægtede og havde fælles Sprog. Paa Kejser Augustus' Tid boede bl. a. i Jylland *Kimbrer*, der hundred Aar tidligere havde sendt Folkeskarer ind i Romerriget, og *Harder;* begges Navne findes endnu i Egnene Syd for Limfjorden, idet Himmerland minder om Kimbrerne, Har Syssel er opkaldt efter Harderne. I denne „romerske" Tid har Nordens anseteste Stamme været *Svearne* ved Mälaren; de sendte store Flaader ud paa Østersøen. Syd for dem boede forskellige *gotiske* Folk. Af norske Stammer nævnes *Heinerne* ved Mjøsen, der ogsaa senere kaldes „Heiðsær", Heinernes Sø (deraf Heiðsæviþing, Eidsivathinget). Senere dukker andre Stammer op, Trønder imod Nord, Ryger og Hørder imod Vest, Raumerne imod Sydøst o. s. v. *Ældste nordiske Folkenavne.*

Folkevandringstidens Uro har ogsaa sat sig *Spor i Norden.* De jyske Harder og norske Hørder er sikkert et og samme Folk, der er sprængt. Og er de norske *Ryger* identiske med det Folk, der før Vendertiden gav Rygen Navn, og med de Rugiere, der trængte indenfor Romerrigets Grænse, har vi et endnu stærkere Vidnesbyrd om Folkesplittelse. De hidtil nordiske *Heruler* naaer helt ned til Illyrien, men nogle vender sig atter mod Norden, trænger gennem Danernes Land og bosætter sig i Vestgøternes Nabolag. Mosefund i Østjylland og Fyn vidner om hele Folkekampe. *Hadbarder* (ɔ: Longobarder) bryder op fra deres daværende Hjem Syd for Østersøen og voldgæster de danske Øer, men bliver slaaede. *Goternes* Skarer var allerede gaaede fra Sverige til Østersøens Østkyster og videre til Sydrusland og Donau; men nogle synes at være blevne paa Gulland (Guterne), andre paa Øland, hvis Indbyggere kaldtes Ø-Greutunger*). En Smaakonge fra Norge opsøger Theoderik den Store i Italien og bliver hans haandgangne Mand. Malstrømmen fremkalder endog Vikingefærd, 300 Aar før den egentlige Vikingetid. Daner (Jyder) hærger Landet om Rhin og Maas, men slaas tilbage af Klodvigs Sønnesøn Theudebert, og deres Konge Hugleik falder (o. 515). Halvhundred Aar senere trænger Daner og Sachser ind i Friesland, men slaas atter tilbage af Frankerne. Atter halvhundred Aar derefter hærger norske Vikinger Hebriderne og bosætter sig paa Ørknøer og Shetlandsøer. *Folkevandringsbrydninger i Norden.*

386. Sølvbolle fra Gundestrup i Jylland. (Nationalmuseet i København.)

I alt dette brogede Virvar er der dog ikke blot Opløsning, men tillige kraftige Nydannelser. Under Omvæltningerne vokser Kongemagten sig stærk, og krigerske *Konger* danner *Riger* i større Stil, i visse Maader svarende til Folkevan-

*) Greutunger var det gamle Navn paa Østgoterne.

Sveavælde og Ynglinger. dringsrigerne Syd paa. *Sverige* er blevet et samlet Rige „Svithjod" (det svenske Folk), under *Upsalakonger,* der kaldes Skilfinger eller *Ynglinger,* fordi de sagdes at nedstamme fra Guden Yngve-Frey; historiske Personer er Ottar og hans *Jyder og Daner.* Søn Adils i 6. Aarh. Smaastammerne i Jylland er blevne til ét Folk, *Jyderne,* og Øst for dem har *Danerne,* „Spyd-Danerne", grundlagt et stærkt Rige under *Rolv Krake.* *Skjoldung*-Ætten i Lejre, hvis ypperste Mand er *Rolv Krake.* Grum som de samtidige Folkevandringskonger baner han sig Vej til Tronen ved at dræbe sit Søskendebarn; men han evner at samle de ypperste Krigere om sig og knytte dem til sig med Hengivenheds og Troskabs Baand. Det er denne Hirdmandsfølelse, der lever og aander i det gamle „Bjarkemaal". Rolv fældes tilsidst af en tilsidesat Frænde, Hjarvard, og Lejre synker i Grus; den historiske Halvklarhed, der knytter sig til Rolvs Navn, afløses atter af Mulm. Men Rigsudvik-*Danmarks Enhed.* lingen har fortsat sig, *Danerne* har gennemført Enheden, og hele Landet fik Navn efter dem; tilfældig forekommer Navnet Danmark dog først ved Aar 900. Ved den historiske Tids Begyndelse har Dankongen endog udstrakt Danervælden til „Vestfold" langs Kristaniafjords Vestkyst.

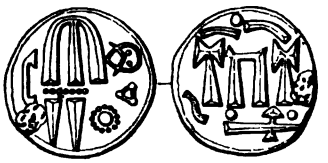

387. Nordisk Mønt fra 9. Aarh.
Efterligning af Dorstad-Mønt. Paa Dorstadmønten stod CAROLVS paa Forsiden, DORSTAT paa Bagsiden; nogle af disse Bogstaver kan skæines i Efterligningen; de tre Tegn midt paa Bagsiden gengiver saaledes TAT.
(Efter Danmarks Riges Historie.)

De vesterlandske Riger fik efterhaanden Indflydelse paa Nordens Lande, især da Frankervælden under sin stærke Vækst nærmede sig Danmark. *Kulturpaavirkning fra kristne Lande.* Dermed begyndte omsider den *kristne Kultur at trænge ind,* om end saare langsomt. Angelsachseren Villibrord, der var „Friesernes Apostel", prøvede forgæves at prædike i Jylland (o. 700); men Nordboernes Handelsforbindelser med kristne Lande og *Dorstad.* særlig med det rige *Dorstad* i Friesland havde deres Virkning; ad den Vej udrettedes der sandsynligvis mere end ved Ansgars berømte Kristenforkyndelse i Danmark og Sverige. Som man snart efter i Norden efterlignede Dorstadmønten, saaledes blev den Gudstjeneste, man mødte i den friesiske Handelsby, ikke uden Indflydelse paa Sindene. Mange danske og svenske Handelsmænd lod sig korsmærke eller *primsigne* for at staa sig bedre med den kristne Verden, og kristelige Tanker sneg sig ind i Nordboernes Gudetro, som det bl. a. mærkes i den storslaaede Digtning *Voluspaa:* Verden tænkes oprunden i Herlighed, men smittet ved Syndefald, og alting, ogsaa Guderne, skal gaa til Grunde i Ragnarok, for at en lutret Verden kan opstaa af Asken. Uskyldens Gud Balder træder i Forgrunden og laaner Træk af „den hvide Krist". Under denne Blanding med fremmed Sæd opløses Hedendommen, og Vejen er jævnet for Kristendommens Sejrsgang.

Danmark i Fjendskab med Frankervælden. Og dog var denne Udvikling fremdeles kun langsom. Den kryssedes nemlig dels af de nu begyndende Vikingetog, der især skyldtes en relativ Overbefolkning i Norden, og som skabte Gæring og Uro, dels den politiske Modsætning til Frankervælden, der ængstede de nordiske Lande. Carolus Magnus blev ganske vist det beundrede Forbillede for Nordens Konger, og begge hans Navne, især Magnus, anvendtes tidlig i de nordiske Fyrsteslægter; men ikke uden Grund

ansaa man hans Verdensherredømme for faretruende. Da Sachseren Widukind rejste sine Landsmænd mod Karl den Store, havde han derfor et Rygstød hos den danske Kong Sigfred. Og da Karl ved Sachsernes Underkuelse udstrakte sit Rige til Danmarks Grænse, da byggede den danske Kong *Gudfred* det mægtige Folkeværn, som kaldtes *Danevirke,* og gjorde Indfald i det store Naborige, medens hans Flaade voldgæstede Frieslands Kyster. Gudfred truede endog med at trænge frem til Kejserstaden Aachen, og det var Karls Held, at hans Modstander faldt for Morderhaand (810). Men under slige Forhold var Kristenforkyndelsen i Danmark paa Forhaand afvist som en Umulighed; man véd det af Skrifter fra de berømte Lærde ved Karl den Stores Hof.

Gudfred og Danevirke.

Iværksættelsen af en nordisk Mission muliggjordes kun ved en fuldstændig Ændring i den politiske Stilling. Danmark, der var Bolværket mod Syd, søndersledes snart af Kampe mellem to Grene af Kongeslægten, og skønt Frankervælden efter Karl den Stores Død i sig selv var svækket, kunde den gaa fremad paa denne Kant. Gentagne Gange søgte en dansk Konge, *Harald,* Ly hos Ludvig den Fromme, og ved sit tredje Besøg modtog han Daaben (826). Allerede tre Aar før havde Ærkebiskop *Ebo af Reims* søgt at udnytte Omslaget til Kristenforkyndelse ved Danmarks Grænse, og da nu Harald vendte hjem som kristnet, fik han to Munke i Følge. Den ene af dem var Frankeren *Ansgar,* som skulde blive „Nordens Apostel". Foreløbig var hans Forsøg dog mislykket. Harald var upaalidelig, snart blev han for stedse fordrevet fra Danmark og maatte nøjes med det friesiske Len, som Ludvig havde skænket ham, og Ansgar var afskaaret fra at prædike Nord for Ejder. Efter nogle Aars Forløb drog han da til *Sverige,* hvor Kong Bjørn modtog ham godt. Paa *Bjørkø* i Mälaren, hvor man i Nutiden har udgravet en befæstet Byplads, dannede han endog en lille Menighed, og til Løn blev Ansgar ved sin Hjemkomst gjort til Ærkebiskop af Hamburg (831). Det var dog kun en Ærestitel, hvorved den nordiske Mission overdroges ham; endnu hørte ikke et eneste Stift, ja næppe nok nogen Kirke under det ny Ærkesæde.

Danmark svækket af indre Kampe.

Haralds Daab.

Ebo og Ansgar.

Ansgar i Sverige. Bjørkø.

Og Udsigterne til Fremgang blev snart endnu mørkere. Frankervælden svækkedes yderligere af Strid og spaltedes i flere Riger, mer eller mindre svage, og *Vikingetogene* fra Norden fik et langt mægtigere Omfang. Gudfreds Søn *Haarik,* der var bleven Enekonge i Danmark, tillod hele Flaader at voldgæste de frankiske Kyster, og selv drog han op ad Elben og ødelagde Hamburg, saa at Ansgar var en hjemløs Flygtning (845); samtidig jog Svenskerne de fremmede Forkyndere fra Bjørkø. Omsider mandede Frankerkongerne sig dog op, og Haarik søgte Fred. Ansgar blev nu hyppig brugt som Statsafsending, og den barnlige og sværmerske Munk viste et overraskende politisk Snille, saa han skaffede sig Lejlighed til Kristenforkyndelse og fik opført en Trækirke i Slesvig, Østersøhandelens Knudepunkt; under *den yngre Haarik* føjedes hertil en Kirke i Ribe. Det var Handelspladserne, der saaledes fik kristne Gudshuse, maaske mest for de fremmede Handelsmænds Skyld; men der var altid gjort en Begyndelse, og den unge Haarik sendte endog trods sin hedenske Tro Gaver til Pave Nikolaus I. Ogsaa den ødelagte Mission i Bjørkø kaldtes til Live paa ny, og Ansgar drog

Haarik'erne.

Missionen genoptages i Danmark og Sverige.

selv til Sverige for at ordne Sagen. Hans senere Aar var dog mest optagne af de tyske Stiftsanliggender, særlig Sikringen af Ærkesædets Forbindelse med Bispedømmet Bremen, som var tillagt Ansgar efter Hamburgs Ødelæggelse, og efter hans Død (865) førte de smaa kristne Nybygder i Jylland og Sverige kun en kummerlig Tilværelse. Til Gengæld lod flere Vikingehøvdinger sig døbe i Vesterland; det gik her som saa ofte: de barbariske Sejrherrer blev selv overvundne af den Kultur, de mødte.

Vesterlandsk Kulturpaavirkning

Ingensteds var denne vesterlandske Kulturpaavirkning saa mangeartet som i det vestenfjældske Norge, blandt Egder, Ryger, Hørder, Sygner o. s. v. Skarevis sejlede Mændene ud af de trange Fjorde og fór viden om i Vikingefærd, men nedsatte sig efterhaanden til Stadighed paa Ørknøerne, Shetlandsøerne og Syderøerne og dannede endnu fjernere Riger, fremfor alt Dublin paa Irland. Særlig Samkvemmet med den mærkelige irske Dannelse blev frugtbringende; denne Krysning mellem nordisk og irsk synes at have bidraget til den kunstige Skjaldedigtning i Norden, som netop opstod i Vestnorge; den irske Harpe fortrængte efterhaanden den gamle germanske Strengeleg, den irske Ornamentik fik Indfødsret i Norden, og irske Agerbrugsredskaber kom i Brug.

Irsk Kultur i Norge.

388. Skib fra Beg. af 9. Aarh.
Udgravet i Gravhøj, Oseberg ved Kristianiafjord.
(Efter G. Gustafson: Norges Oldtid.)

Politisk Udvikling laa der dog ikke i denne Kulturvækst. Fjældene skiller som mægtige Mure de snævre Dalstrøg, saa hver Fjord eller hver Dal bliver en lille Verden for sig; selve Naturforholdene vanskeliggjorde derfor Statsenhed. Og havde enkelte af de vestnorske Fylker faaet Konger, saa havde disse ikke nogen virkelig Magt; overalt raadede en udpræget Høvdingevælde, baaren af *Herserne*, der baade var Krigsførere, Offergoder og Retsplejens Haandhævere, og dette Fylkesaristokrati maatte i egen Interesse være fjendlig stemt mod Enhedstanken, dets Magt beroede netop paa Splittelsen, paa den enkelte Høvdings Uafhængighed. Bortset fra de rent politiske Forhold kunde man ganske vist føle

Norsk Splittelse og Fylkesaristokrati.

sig som ét med Frænderne i Nord og Syd; men betegnende er det dog, at Samlingsnavnene Nordmænd og Norvegr (ɔ: Nordvejen) øjensynlig ikke hidrører fra Nordmændene selv, men fra Nabofolkene i Syd. Trønderne i deres lavere Egne havde ganske vist sluttet sig sammen under en Jarl; men de deltog mindre i Vikingefærden og levede mere for sig, egnede sig derfor ikke til at grundlægge Rigets Samling. *Vikens* folkerige Bygder blev derimod Udgangspunktet for Enhedsdannelsen. Her sluttede man sig sammen om det fælles Eidsivathing, og her havde man i 9. Aarh. en kraftig Kongeæt. Efter Navnene at dømme var den snarest en Gren af den danske Kongeslægt, men selv yndede den at nedlede sit Udspring fra Upsalakongerne, som det ses af Thjodolf fra Hvins Skjaldekvad „Ynglingatal". Utvivlsomt har imidlertid baade Danmarks og Sveriges udviklede Kongedømmer været Forbillede for den opadstræbende Kongeæt i Viken. Efter at Halvdan Svarte havde gjort Begyndelsen ved at lægge Oplandene under sit Herredømme, fuldendte *Harald Haarfager* Samlingen af de norske Fylker. Først drog han over Dovre og betvang Trøndelagen og det nordligere Haalogaland. Dernæst gik han i Lag med det sværeste Værk at underlægge sig de vestenfjældske Fylker. Haard og sejg var Modstanden, den fælles Fare samlede de splittede Stammer, og de kaldte Nybyggerne fra Vesterhavsøerne til Hjælp, fremfor alt Dublins Konge Olav Hvide; men Harald vandt Sejr i Hafrsfjord (872), og Norges Enhed var dermed en Kendsgerning.

Norges Samling udgaar fra Viken.

Harald Haarfagers Sejrstog.

I et saa udpræget Fjældland som Norge kunde Kongevælde og dermed Rigsenhed kun opstaa ved voldsomme Begivenheder. Men selve Kongedømmet bar ogsaa Præg af sin krigerske Oprindelse. Det lignede de hurtig fremvoksede germanske Kongedømmer paa Folkevandringstiden, og i sit hele Statsstyre laante det Træk fra den samtidige Karolingervælde; netop paa Grund af sin bratte Udvikling fik det saaledes et europæisk Tilsnit. Overalt indsatte Harald Haarfager sine Ombudsmænd, og han krævede Afgifter af sine Undersaatter, saa det hed sig, at han havde „tilegnet sig al Odel i Norge". Fylkesaristokratiet maatte udvandre eller bøje sig; de mægtigste blev hans Jarler, Herserne hans Lendermænd; Høvdingernes Førerstilling i Folket skulde saaledes udøves i Kongens Navn. Stor var Modstanden mod dette ny monarkiske System, og de utilfredse havde Tilhold hos Landsmændene paa Vesterhavsøerne. Da gjorde Harald et Krigstog og underlagde sig Øerne, og nu var der mange, der søgte til Færøerne og Island.

Harald Haarfagers Kongedømme.

Høvdingers Modstand og Udvandren.

Dels fra Norge selv, særlig det vestenfjældske, og dels fra de norske Nybygder paa Vesterhavsøerne blev saaledes det hidtil næsten ukendte *Island* bebygget. Det første „Landnaam" fandt Sted 874, og nu fulgte Bosættelse paa Bosættelse i halvhundred Aar (Landnaamstiden). Det var norske Høvdinger, der veg for Harald Haarfagers Overmagt for paa den fjerne Ø at fortsætte nedarvet Levesæt; en talende Symbolik var det, naar den norske Herse tog sit Gudehov og noget af Tempelmulden med sig til Island. Der udformedes da ogsaa dér et Samfund, der opretholdt, ja endog skærpede sit aristokratiske Præg, idet Gudsdyrkelsen med den dertil knyttede Lov og Ret blev Forfatningens Grundlag. Høvdingen blev *Gode*, hans Følge og de senere Nybyggere, som søgte til hans

Island bebygges.

Hov, blev helt afhængige af ham, saa at hvert „Godord" var en lille Stat for sig. Og dog afværgede man snart, at alt faldt fra hinanden i Smaastumper: *Fristaten dannes.* man oprettede *Althinget,* hvorved Island blev en samlet Fristat, og dannede de mindre Retskrese, Herredsthingene, som hver især samlede 3 Godord. Saaledes fortsattes den gamle norske Forfatning, kun at Høvdingerne fik endnu større og mere personlig Magt. Men kulturelt afspærrede Islænderne sig ikke fra Omverdenen, de stod i livlig Forbindelse med de andre nordiske Lande, fremfor alt med Norge, og de udfoldede videre de Aandslivets Spirer, som de vestnor- *Islandsk Aandsliv.* ske Fylker havde fostret; deres *Skjaldedigtning* og *Sagafortælling* blev Blomsten i Nordens Litteratur og en af de mærkeligste Foreteelser i Verdenslitteraturen. Og medens de fleste andre nordiske Nybygder efterhaanden mistede politisk og kulturel Selvstændighed, idet Svenskernes Russerstat blev slavisk, Danelagen engelsk, Normandiet fransk o. s. v., stod Island gennem Aarhundreder som selvstændig nordisk Stat med ægte nordisk Kultur.

Danmark og Sverige ved Aar 900. I *Danmark* og *Sverige* er Tiden o. Aar 900 ret uklar. Det synes som om der er ikke saa lidt af Opløsning og gennem Opløsningen atter pludselige Nydan- *Vikingefærden svækker.* nelser. Med Kristendommen gik det snarere tilbage end fremad. Ingen kunde løfte Arven efter Ansgar, og Frankerrigerne var splittede, de hærgedes baade i Nord og Syd og manglede Autoritet til at støtte Missionen. Normannernes Vikingetog naaede Højmaalet og blev ofte til Udvandringer i ret stor Stil; de vilde Hærgninger umuliggjorde det fredelige Kulturarbejde (jfr. III, 315 ff. 346 f.). Havde Vikingetogene i Begyndelsen ved at udløse den krigerske Daadtrang snarest fremmet det stille Arbejde i Hjemmet, saa svækkedes Rigerne nu, da saa vældige Skarer drog ud paa Havet; mange blev paa Valen, særlig mindedes man længe det Nederlag, Kong Arnulf tilføjede Normannerne ved Dylefloden (891); andre nedsatte sig fjernt fra Hjemmet, Svenskere i Rusland, Danskere i England, Frankrig, Friesland og *Opløsning i Danmark. Svenske Erobrere. Gnupa.* viden om. Ialfald Danmark led ved dette Tab af unge Mænd. En *svensk* Kongeætling Olav tilrev sig *Hedeby,* der omgaves med en mægtig Vold, og hans Sønner Gurd og Gnupa sad efter ham som Konger i Sønderjylland eller en Del deraf. Andre Dele af Landet tog Danskeren Hardeknud med Støtte af Landsmænd i England, og da *Gnupa* hærgede Tysklands Kyster, drog det tyske Riges Fornyer Henrik I imod ham, gjorde ham skatskyldig og paatvang ham Daaben (934). Nu *Riget styrkes. Gorm og Tyre.* vandt den danske Kongeslægt frem, Hardeknuds Søn *Gorm den Gamle* fældede Gnupa (936), og Gorms Dronning *Tyre* udbedrede Danevirke og vandt derved sit be- *Harald Blaatand. Danervælde.* rømte Tilnavn *Danmarksbod.* Med deres Søn *Harald Blaatand* opstod omsider en ny Danervælde. Gnupas Søn Sigtrygg blev fordreven, og Danmarks Enhed var genoprettet; men Harald fik endvidere Herredømmet

389. Runesten fra Vedelspang ved Slesvig.
Indskrift: „Ví - Asfrid gjorde dette Mindesmærke, Odinkars Datter, efter Sigtrygg Konge, sin og Gnupas Søn."

over Dele af Holsten, og paa Øen Wollin havde han den stærke Jomsborg, hvor hans udvalgte Krigere, „Jomsvikingerne", laa som Forpost, ja han udstrakte endog sin Arm efter de to nordlige Riger og opnaaede virkelig for en Tid Herredømmet over *Norge*.

Norge efter Harald Haarfager.

Her var Forholdene nemlig hurtig ændrede siden Harald Haarfagers Dage. Dennes Kongedømme havde et meget personligt Præg; det var ham og ikke Folket, der havde gennemført Norges Enhed. Kongedømmet var derfor en „Odel" i Kongeslægtens Eje; ligesom i Frankerriget kunde det gaa i Arv til alle Kongesønner. Harald skiftede da ogsaa Riget mellem sine mange Sønner, dog saaledes at én af dem, *Erik Blodøkse*, var Overkonge. Men denne Ordning var lige saa skrøbelig som den tilsvarende Statsskik hos Merovinger og Karolinger. Erik lod sig drive frem af sin danskfødte Dronning, Gunhild; han ryddede sine Brødre af Vejen og gjorde sig ved Svig og Vold saa forhadt, at han maatte drage af Landet; senere omkom han som Flygtning i England. Saaledes smuldrede den ny Kongemagt, og Fylkesaristokratiet hævede atter Hovedet; Folket fulgte villig sine Høvdinger; deres folkelige Førerstilling havde jo Aarhundreders Hævd, medens deres Hverv som Kongedømmets Repræsentanter var ufæstnet og ufrivilligt. Paa den anden Side havde Kongedømmet dog vundet saa megen Autoritet, at der ikke var Tale om atter at ophæve det. Men Stormændene valgte selv den ny Konge, idet de indkaldte Haralds yngste Søn *Haakon Adelstensfostre* fra England, og de forpligtede ham til at finde sig i Kongemagtens Indskrænkning. Hvor folkekær Haakon end var, blev hans Herredømme da temmelig svagt. Hans Forsøg paa at indføre Kristendommen strandede helt paa Folkets Modstand, selv maatte han endog svigte sin Tro og deltage i hedenske Blót. Imidlertid havde Gunhild og hendes Sønner fundet Ly hos Harald Blaatand, og ved dansk Hjælp fældede de Haakon i Kampen ved Stordøen (o. 960). *Harald Graafel* og de andre Gunhildssønner blev nu Konger under Harald Blaatands Overhøjhed; men da de først havde Magten, vilde de ryste det danske Herredømme af sig og samtidig hæve det norske Kongedømme indadtil. Det blev nu Fylkesaristokratiets Tur at søge Forbund med Danmark; dets Førstemand, Trønderen *Haakon Jarl*, flygtede til Danmark, gik i Harald Blaatands Tjeneste og lod sig døbe. Nu udspilles der et blodigt Drama, hvori Frændesvig er Hovedmotivet. Skønt Harald Graafel var den danske Konges Fostersøn, lokkes han ned til Danmark og dræbes, hvorefter Drabsmanden, Harald Blaatands Brodersøn Guld-Harald, der var ham ubekvem, ligeledes ryddes af Vejen. Dernæst tog Harald Blaatand Norge i Besiddelse, men gav Haakon Jarl det nordenfjældske og overlod ham tillige Styrelsen af det vestenfjældske. Dog varede det ikke længe, før det nationale Frigørelsesværk i Norge gentog sig. Da Haakon Jarl følte sig tryg, afrystede han det danske Herredømme og Kristendommen, og til Hedningernes Fryd blev han den store Blót-Jarl. Til Hævn sendte Harald sine Jomsvikinger imod ham, men Haakon Jarl sejrede i Hjørungavaag og havde nu en stærk Stilling som Norges Befrier.

Kongemagtens Nedgang. Haakon Adelstensfostre.

Gunhildssønnerne. Dansk Overhøjhed.

Haakon Jarl.

Norges Frigørelse.

Ogsaa overfor *Sverige* havde Harald Blaatand ærgerrige Planer. En svensk Kongeætling, Styrbjørn, flygtede til ham og blev hans Høvding paa Jomsborg.

Senere da Styrbjørn vilde tage Riget fra sin Farbroder *Erik*, gav Harald ham (sin Broder?) Toke Gormsøn og en Hær til Hjælp; men Sveakongen sejrede paa Fyrissletten, Danerne flygtede, Styrbjørn og Toke faldt, og Erik fik Tilnavnet *Sejrsæl*.

Danske Nederlag i Sverige.

Erik Sejrsæl.

Størst Navn fik Harald Blaatand i Danmarks indre Styrelse. Paa den mægtige Runesten, han rejste mellem sine Forældres hedenske Gravhøje ved Kongsgaarden Jælling, kalder han sig „den Harald, der vandt sig hele Danmark og Norge *og gjorde Danerne kristne*". Under ham foregik virkelig det store Trosskifte i Danmark, og Harald selv førte an. Den ydre Anledning til Kongens Omvendelse var den Jærnbyrd, som den tyske Missionspræst Poppo underkastede sig for at godtgøre Kristendommens Sandhed (o. 960). Væsenligere er det dog, at den store kristne Nabostat fra Henrik I.s Tid havde taget et stærkt Opsving og nu i Otto I havde faaet en Hersker, der imponerede de Danske. Harald Blaatand holdt som Regel Fred med Otto, og allerede før Midten af 10. Aarh. kunde Ærkebiskop Adaldag af Hamburg oprette 3 Bispestole i det hedenske Land: Slesvig, Ribe og Aarhus. Harald Blaatands og det danske Folks Overgang til Kristendommen var derfor Udbyttet af en jævn Kulturpaavirkning, der atter bundede i de ændrede politiske Forhold. Dog var man ikke blind for, at Organisationen af den kristne Kirke kunde bruges af Tyskland i Udvidelsespolitikkens Tjeneste, saaledes som det netop fandt Sted overfor Venderne. Ved Budskabet om Otto den Stores Død (973) slog Harald Blaatand derfor ind paa Angrebspolitik; men Otto II overraskede de Danske ved et Hævntog, satte Ild paa Danevirkes Træværk og beholdt Landet mellem Volden og Ejder. Denne „Danske Mark" blev dog tilbageerobret af Harald, da Otto II havde lidt sit store Nederlag i Syditalien (III, 343).

Trosskiftet.

Danmarks Forhold til Tyskland.

Harald Blaatand havde været dristig i sine Planer overfor Udlandet, men han led Skibbrud. Indadtil var hans Kongedømme myndigt — Eftertiden knyttede Lovgivningsværk til hans Navn —, men særlig i sin Iver for at gøre Folk til Kristne fór han ikke altid med Læmpe. Dette fremkaldte Misnøje, og store Skarer, bl. a. nogle hedenske Høvdinger, rejste sig og kaarede hans vennesæle og taalsomme Søn *Svend Tveskæg* til Konge. I Kampen omkom Harald (o. 985); men hans Jomsvikinger hævnede ham ved at fange Kong Svend og afpresse ham svære Løsepenge. For atter at vinde Skatte og Ry fornyede Svend Tveskæg Hærgetogene til England og gjorde saaledes Vikingefærden til et Rigsforetagende. Medens han aftvang Angelsachserne store Summer i „Danegæld", hævnede Erik Sejrsæl det Angreb, Danskerne tidligere havde rettet mod ham, og tilrev sig Herredømmet i Danmark. Svend drog da hjem fra England og angreb Svenskerne i det stærke Hedeby. Haard var Kampen, et Par af de største danske Runesten minder endnu om Mandefaldet i Svends Hird; men Svenskerne blev fordrevne, Erik Sejrsæl døde, og Svend ægtede hans Enke Sigrid Storraade. Dermed havde han gjort Fjenderne til Forbundsfæller og kunde nu staa des stærkere overfor den Fare, som truede fra den fornyede Kongemagt i *Norge*.

Svend Tveskæg.

Svends første Englandstog.

Kamp med Svenskerne i Danmark.

Lykken havde gjort Haakon Jarl overmodig, og han gjorde sig forhadt ved Kvinderov og anden Voldsfærd. Folket rejste sig mod ham, og Jarlen blev myr-

det (o. 995). Ved samme Tid kom Harald Haarfagers ypperste Ætling, Vikingekongen *Olav Tryggvesøn,* fra England og krævede sit Fædrenerige. Nordmændene modtog den raske Helt med Glæde, men sandede snart, at de havde faaet en myndig Herre, der vel kunde vinde Hjerter, men ogsaa være grum som den vildeste Viking. I England var Olav bleven kristnet, og vel var hans Kristendom uden dybere Forstaaelse og isprængt med hedensk Overtro, men han kæmpede for den med glødende Overbevisning. Kun i Viken var der den Gang, under Paavirkningen fra Danmark, opstaaet kristne Menigheder; ellers var Landet hedensk, og ved „Blót-Jarlen" var der kommet nyt Liv i Asadyrkelsen. Men Olav drog omkring i Bygderne, nedhug Thorsstøtterne og tvang med Vaabenmagt Folket til at lade sig døbe. „Han hærgede Norge til Kristendom", siger Sagaen, og hele hans Fremfærd var virkelig et Vikingetogt til Kristengudens Ære; i sin 5aarige Kongetid gennemførte han Folkets Kristning. Olav var fulgt af Præster fra England, og den norske Kirke blev Datter af den angelsachsiske: Kirkesprog, Kirkeskik og Kristenret røbede angelsachsisk Paavirkning, og de norske Stavkirker havde deres Forbillede i England, men udviklede sig forøvrigt efterhaanden til at blive Udtryk for en særegen national Stil.

Olav Tryggvesøn i Norge.

Olav gennemfører Kristendommen.

Angelsachsisk Indflydelse.

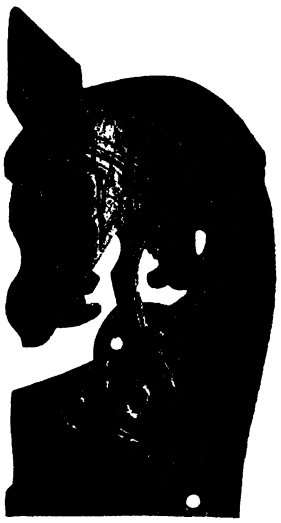

390. Dyrehoved udskaaret i Egetræ; fra Gokstadskibet. (Efter Gustafson: Norges Oldtid.)

Olav Tryggvesøns Missionsiver strakte sig til de norske Udlande. Han tvang den færingske Høvding Sigmund Brestesøn til at blive hans Lensmand og modtage Daaben, hvorefter Sigmund paa *Færøerne* gennemførte Trosskiftet med lignende Haardhed som Olav i Norge. Til *Island* sendte Olav Tryggvesøn Forkyndere, som den døbte Islænder Stefner Thorgilssøn og den tyske Præst Thangbrand. Begge gjorde de sig ganske vist umulige, da de anvendte deres Herres og Mesters haardhændede Fremgangsmaade, men alligevel lod efterhaanden ansete Goder sig døbe, saaledes den vise Njál og hans Sønner. Flertallet gjorde dog lidenskabelig Modstand. Kristen-Partiet fik en uforfærdet Fører i *Hjalte Skeggesøn,* og nær var det kommet til Kamp paa selve Althinget. Da enedes man om at lade Lovsigemanden Thorgejr afgøre Sagen, og skønt hidtil Hedning fældede han den Kendelse, at Kristendommen skulde være raadende og alt offenligt Blót straffes med Landsforvisning; men lønlig maatte man dyrke de gamle Guder, æde Hestekød og fortsætte den hedenske Skik at udsætte Børn (Aar 1000). Kort forinden havde Islændere grundlagt en Nybygd i *Grønland.* Ogsaa dertil kom Kristendommen ved den af Olav Tryggvesøn omvendte Leif den Lykkelige, der gjorde lange Opdagelsesrejser og kom til „Vinland" i Amerika.

Kristendom paa Færøerne, Island og Grønland.

Haakon Jarls Sønner var flygtede fra Norge for at søge Ly hos Svend Tveskæg i Danmark og Olav Skotkonung i Sverige, og disse Konger følte sig udæskede af den foretagsomme norske Konge. De dannede da et Forbund imod ham, og en Gang da Olav havde været i Venderlandet, overfaldt de ham med

Forbund mod Olav Tryggvesøn.

Svolder-slaget. uhyre Overmagt ved Øen *Svolder.* Olav værgede sig længe; men da Fjenderne entrede hans Kongeskib „Ormen den lange", sprang han i Havet (1000). Norge deltes mellem Sejrherrerne, Splittelse og Fremmedherredømme afløste Olav Tryggvesøns stolte Kongegerning. Og nu, da Trossagen blev givet fri, vendte mangen Nordmand tilbage til Hedendommen.

Erobringen af England. Blodbadet paa Danskerne i England 1002 (III, 352) kaldte Svend Tveskæg til nye Vikingetog, der førte til Erobring af hele det store Rige (1013). Disse Krigstog fik imidlertid fredelige Kulturvirkninger for Danmark. Som Svend slog Mønt efter angelsachsisk Forbillede, saaledes hentede han ogsaa Præster i England, og da samtidig Forbindelsen med det hamburgske Ærkesæde svækkedes, fremmedes angelsachsisk Indflydelse paa den unge danske Kirke. I Kongens Frænde Odinkar fik Danmark sin første indfødte Biskop, og han samlede hele Jylland under sin Bispestav; dermed var Kirken ikke længer en fremmed Gæst, den fik et mere nationalt Præg.

Danmark under Harald (1014—18) og Knud den Store (1018—35). Svend Tveskæg døde brat i sit nye Rige, den danske Hær veg tilbage, og Svends Søn *Harald* (1014—18) maatte hjælpe sin Broder Knud til at genvinde Faderens Herredømme i England (III, 353). Danmark var da fremdeles i denne Tid optaget af Vikingefærd. Men da Maalet var naaet, og *Knud den Store* tillige havde efterfulgt Harald i Danmark, samledes Interessen om Kulturarbejdet. Knud var her Folkets Fører. Han var betaget af den højere Dannelse, som han mødte hos det overvundne Folk, og den fordums Viking blev en ivrig Forkæmper for de kirkelige Ideer, ja traadte i nøje Forbindelse med den Vækkelse, der udgik fra det franske Kloster Cluni. En Hovedopgave for ham var at grundlægge ny Blomstring for det erobrede Land; han maatte derfor fjerne de raa Vikinger fra England, og dette vakte Misnøje hos de Danske og kunde kun gennemføres ved store Ofre fra Knuds Side (jfr. III, 353). En anden Hovedopgave for Knud var at befæste Kristendommen hos de Danske. Der byggedes Trækirker i stort Tal og tilvejebragtes en hel Sogneordning efter angelsachsisk Mønster, med Smaaafgifter til Kirken som Marieskud, Plovskat o. s. v. Og medens Odense og Roskilde var dukkede op som Bispesæder i den foregaaende Slægtalder, fik Landet Øst for Sundet nu sin egen Bispestol i Lund. Fra England og fra det af Cluniacenserne paavirkede Lothringen kom Bisper og Præster til Danmark; endog et Par Smaaklostre blev grundlagt (ved Slesvig og Lund). Knud var en Tid til Sinds at lægge den danske Kirke under Canterbury, men opgav dog at bryde med det hamburgske Ærkesæde. Han stod sig nemlig godt med Kejser Konrad II; Kejseren frafaldt de gamle Krav paa „den danske Mark", og der aftaltes Ægteskab mellem Knuds Datter Gunhild og Konrads Søn Henrik (III).

Kirkens Fremme i Danmark.

Forholdet til Tyskland.

Olav Haraldsøn i Norge (1015—28). Medens Danskerne i de nærmeste Aar efter Svend Tveskægs Død kæmpede for at genvinde Herredømmet i England, gik *Norge* tabt for den danske Kongeæt og for Jarlesønnerne og Svenskekongen. *Olav Haraldsøn den digre,* der hidtil havde været i England og Normandie, kom til Norge og vandt sit Fædrenerige (1015—16). Dette Skifte betød ikke blot Kongedømmets Genoprettelse, men en national Fornyelse. Olav Haraldsøn var lidenskabelig og daadkraftig som sin Frænde og Navne, men manglede hans Evne til at rive Folket med sig. Han

blev Kirkens og Kongemagtens Organisator. Voldsomt udryddede han hvad der endnu var af Hedendom i Oplandenes afsides Dale og paa hver Udø; han byggede Fylkeskirker, der kunde være Midtpunkter for Sognedannelse i Bygderne; sammen med sin Hirdbiskop Grimkel fik han vedtaget Kristenlove, og de indarbejdedes i de verdslige Love, som den vestenfjældske „Gulathingslov" og den nordenfjældske „Frostathingslov", der bearbejdedes af Olav og efterhaanden vandt Gyldighed i videre Krese. Med ikke mindre Kraft fór han frem imod Stormændenes Selvraadighed, selv de stolteste Høvdinger maatte bøje sig for hans Vælde; da Erling Skjalgsøn paa Sole underkastede sig, tilføjede han dog truende: „Den Tjeneste vil være dig den bedste, som jeg yder frivillig", men Kongen agtede ikke derpaa. Af Olavs hensynsløse Haardhed og Hævngerrighed groede der et Had, som tilsidst skulde volde hans Fald.

Kristendommens endelige Sejr.

Myndigt Kongedømme.

Udadtil havde Olav ligesaa storladne Planer. Han vilde saaledes overtale Islænderne til at give sig under hans Magt, men de afviste hans Sendebud. Især gjaldt det ham at maale Kræfter med den mægtige Nabokonge, der raadede baade for Danmark og England. Men først maatte han sikre sig *Sveriges* Støtte. Her var *Olav Skotkonung* bleven døbt, forskellige Kristenforkyndere kom til Landet især fra Danmark og Norge, og i Sydsverige begyndte man flere Steder at rejse Trækirker; men i det hele og store var Landet endnu hedensk, og medens Ansgars kristne Nybygd i Bjørkø gik til Grunde, var det store Gudehov i Upsala saa æret som nogensinde. Olav Skotkonung var Svoger til en af Haakon Jarls Sønner og maatte derfor være Olav Haraldsøns Fjende; det begyndte da ogsaa med Grænsefejder, men det svenske Folk var uvilligt til at bære Krigens Byrder, Lagmanden Thorgny truede Olav Skotkonung til at slutte Fred, og Sveakongen gav endog Olav Haraldsøn sin Datter. Hans Søn og Efterfølger *Anund Jakob* følte sig utryg ved Knud den Stores Udvidelseslyster — Knud lod endog slaa svensk Mønt — og droges helt over paa norsk Side. Medens Knud var i England, hærgede de forenede Konger paa Danmark. Hurtig kom Knud dog til, og det viste sig, at han var den stærkeste. Vel blev Kampen i Helgeaa (1026) ikke nogen Sejr for ham; men hans Fjender maatte alligevel vige, Olav Haraldsøn opgav endog sin Flaade og drog hjem gennem Sverige.

Olavs Udenrigspolitik.

Olav Skotkonung og Anund Jakob i Sverige.

Norsk-svensk Angreb paa Danmark.

Saa overlegen følte Knud sig, at han straks efter drog paa Pilgrimsfærd til Rom. End mere viste hans Overlegenhed sig dog deri, at han ved hemmelige Bud og Gaver sikrede sig de utilfredse norske Høvdinger, indtil han helt havde undergravet Olav Haraldsøns Magt. Frafaldet kom, og Olav flygtede til Sverige og videre til Rusland, medens Knud den Store uden Sværdslag tog Norge i Besiddelse (1028). Senere søgte Olav med Hjælp fra Anund Jakob at genvinde sit Rige, men Trønderne under Kalf Arnesøn og Thore Hund fældede ham ved *Stiklestad* (1030). Knud den Store satte sin Frillesøn Svend over Norge; Moderen, den angelsachsiske Ælgife (Alfifa) fulgte med, og hun fik Skyld for Knuds myndige Styresæt. Stormænd som Kalf Arnesøn og Ejnar Tambeskælver, der halvvejs havde faaet Løfte om Jarleværdighed, nagedes af Skuffelsen, og Folket harmedes over nye Afgifter og Paalæg, der vel stemmede med dansk men ikke med norsk Skik. *Alfifatidens* „Trællekaar og Ufrelse" var altsaa Udbyttet af

Nordmændenes Kamp mod deres egen Konge! Den faldne Olav blev derfor deres onde Samvittighed; der ymtedes om Jærtegn ved hans Grav, og hans Legeme blev gravet op og skrinlagt i Nidaros. Snart blev *Hellig Olav* saa fejret en Folkehelgen, at intet andet Land havde hans Lige. Dette blev Danerherredømmets Dødsdom. Ejnar Tambeskælver og Kalf Arnesøn hentede Olavs unge Søn Magnus fra Rusland, og Svend maatte fly til Danmark (1035). Det nationale Kongedømme var genoprettet i Norge, og denne Gang fik det varig Bestaaen, styrket af Olavs Helgenry.

Samme Aar døde Knud den Store i England. Ingen nordisk Konge har haft saa udstrakt en Magt. Tre Riger adlød ham. Skotland erkendte hans Overhøjhed, Samland og andre Egne i det nuværende Prøjsen var ham underlagte ligesaavel som Jomsborg med det nærmest liggende Venderland. Han foretrak England, dér var han oftest, og dér blev hen afholdt og beundret; netop derfor nød han mindre Folkeyndest i Danmark, og Drabet paa hans Svoger Ulf Jarl, hvis Aarsager er uklare, var her en Plet paa hans Minde. Men om hans Vælde herskede der kun én Mening: han var Knud *den rige* (ɔ: den mægtige).

Storhedstiden under Knud efterfulgtes for Danmarks Vedkommende af en brat Nedgang, og Norge fik nu for nogle Aar Førerskabet. *Hardeknud,* der skulde have arvet begge sin Faders Riger, maatte se sin Halvbroder Harald Harefod tilrive sig Herredømmet i England, og da han omsider fik den engelske Krone (1040), udsugede han Landet og døde snart efter, kun kendt for Voldsomheder. Herredømmet ved Østersøens Sydkyst var gaaet tabt, Jomsborg blev Vendernes Sørøverborg, og Mellemværendet med Norge var vel afgjort paa fredelig Vis, men gav den unge norske Konge Udsigt til at blive Danmarks Drot. Dette skete netop ved den barnløse Hardeknuds Død.

Magnus den Gode i Norge og Danmark (—1047).

I *Norge* havde *Magnus Olavsøn* til Begyndelse villet hævne sin Fader; men da talte Høvdingerne ham til Rette, Spændingen afløstes af Venskab mellem Kongen og Stormændene, Ejnar Tambeskælver var ham endog som en Fosterfader, og Magnus fik Ry som *den gode.* I *Danmark* mødte han straks Modstand. Støttet fra England kæmpede Ulf Jarls og Estrids Søn *Svend* imod ham, men gik dernæst i hans Tjeneste og blev, imod Ejnar Tambeskælvers Raad, hans Jarl i Danmark. Venderne havde da begyndt Hærgetog mod Landet; men Magnus gjorde sig fortjent ved at ave dem baade til Lands og til Vands (Slagene paa Lyrskov Hede og ved Jomsborg). For at faa Modvægt mod England traadte han i nær Forbindelse med det hamburgske Ærkesæde og stansede derved den angelsachsiske Indflydelse paa den danske Kirke. Han drømte endogsaa om at erobre England og saaledes blive Knud d. Stores Arvtager. Da svigtede Svend Estridsøn sin Troskabsed og rejste sig mod Magnus. Den norske Konge hærgede grumt paa Fyn og Falster, men Svend samlede altid nye Skarer om sig. Under alt dette maatte Magnus dele sit Kongedømme med Farbroderen *Harald Haardraade,* der hidtil havde eventyret som Væringhøvding i Konstantinopel; i Forening fortsatte de Kampen mod Svend, men Magnus døde som Følge af et Fald, og dernæst sluttede alle Danskere sig om Svend (1047).

De to Konger, der nu stod overfor hinanden, var Modsætninger: *Harald*

Haardraade en vældig Kriger, men raa og ubændig i sin Kamplyst, voldsom og troløs i sin Styrelse, *Svend Estridsøn* mindre dygtig som Hærfører, men langt større som Statsmand, vennesæl, klog og smidig. Begge var de istand til at føre deres Folk fremad; Svend havde en overlegen Verdensmandsdannelse, og Harald havde trods alt dog faaet sin Synskres udvidet ved Opholdet i den byzantinske Verden. Begge søgte de at frigøre deres Landskirker fra Hamburgs Indgriben, men deres Veje var saare forskellige: Harald afviser groft Ærkebiskop Adalberts Højhedskrav, skalter og valter med Kirken som en byzantinsk Enevoldsherre og er uforstaaende nok til at indsætte Østerlændinge som Bisper; Svend Estridsøn holder gode Miner med Adalbert, men krysser hans Planer, forsigtig og snildt, samtidig med at han knytter den danske Kirke nøje til sig og gør den helt national. Svend Estridsøn var den, der udrettede mest. Han gav Danmark dets endelige Inddeling i Stifter og organiserede hele Kirken, han hævede Bisperne og var Ven med de ypperste af dem (Vilhelm i Roskilde, Egin i Lund), han traadte i nøje Forbindelse med Rom, og ved alt dette hævede han sit Kongedømme og gav det et nyt kulturelt Grundlag. De første Stenkirker rejstes; der dreves Mission ved Østersøens Kyster, og Tyskland afstod ham Dele af Holsten. Harald Haardraade havde dog ogsaa betydelige Fortjenester: han hævede Oslo og grundlagde her en Bispestol for Viken, hvor han lod sin myrdede Frænde Halvard skrinlægge som Helgen, endvidere byggede han i Nidaros en ny Kirke til Hellig Olavs Ære, og han fornyede Norges Herredømme over Ørknøerne; men med Svig ryddede han Høvdinger som Ejnar Tambeskælver og Kalf Arnesøn af Vejen, og hans Forurettelser drev andre af Norges bedste Mænd over paa Svend Estridsøns Side. Haralds Kamp for at vinde den danske Krone var væsenlig en Række grusomme og unyttige Hærgetog, selv Sejren i Nisaa (1062) bragte ham ikke Maalet nærmere, og snart derefter maatte han lade Svend i Fred. Saa greb han efter nye Eventyr; men hans engelske Erobringstog endte lige saa goldt og kostede ham selv Livet (Slaget ved Stanford Bro 1066, jfr. III, 356). Svend Estridsøn styrkede snart sin Stilling ved at træde i Forbindelse med Haralds unge Sønner; selv ægtede han deres Moder, og han gav Olav Kyrre en af sine Døtre. Med Sverige havde Svend altid haft Venskab; han ægtede Anund Jakobs Enke Gunhild, men bøjede sig for Adalberts Krav om Ægteskabets Opløsning, da de var hinanden nær i Slægt; og den svenske Kong Emund opgav Bleking, som havde tilhørt Sverige, men ved den Tid var kristnet af Biskop Egin fra Danmark. I sin sidste Kongetid følte Svend sig stærk nok til at optage Kravene paa Englands Krone; men intet af de Tog, han lod udgaa mod Vilhelm Erobrer, førte til noget. Ved sit store Kulturarbejde indtager Svend derimod Pladsen som en af Danmarks bedste Konger.

Norge under Harald Haardraade (—1066) og Danmark under Svend Estridsøn (—1076).

I *Sverige* gik Udviklingen langsommere og var mere indadvendt. Fra Olav Skotkonung var Kongerne kristne, og denne Konges Tilnavn tyder paa Indførelsen af Skattevæsen; naar Olav og Anund Jakob slog Mønt, er det ogsaa Vidnesbyrd om Kulturens Fremgang. Tidlig i 11. Aarh. blev Skara Bispesæde og Vestgöternes Land kristnet. Andre gøtiske Egne fulgte efter, bl. a. Gulland, hvor Olav den Hellige havde grundlagt Missionen i sin Udlændigheds Tid.

Sverige i 11. Aarh.

Skara Bispesæde. Kristendom blandt Gøter.

Emund, den sidste Konge af Upsalaætten vilde ligesom Harald Haardraade frigøre Kirken for det hamburgske Ærkesædes Overhøjhed, men hans Efterfølger godkendte atter Adalberts Ret. Sverige har fra dette Aarhundred en enestaaende Mængde Runesten, med sindrig slyngede Runebaand. Ogsaa kristne fulgte den hedenske Gravskik, men de indristede Korset mellem Runebaandene. En saadan Runesten er rejst af den Mand, som kristnede Jämtland; dette Land stod forøvrigt snart under Sverige, snart under Norge, men i kirkelig Henseende var det svensk. Andre Runesten minder om store svenske Høvdinger, der fortsatte Vikingefærden langs Østersøens Kyster, og baade fra dette og foregaaende Aarhundrede vidner arabiske Mønter, der især er fundne paa Gulland, om udstrakt Handel ad Ruslands Floder. Overhovedet søgte Sverige fremdeles Forbindelser østpaa, og derfor er dets Historie mindre kendt.

Gøtalandets Forrang.

Da Upsalaætten uddøde (1060), kom Gøtalandet ved sin kristne Kultur end mere i Forgrunden; *Stenkil* fra Vestergøtland blev Konge.

Stenkil (1060—66).

Der grundlagdes en Bispestol blandt Svearne i Sigtuna, men Bispen blev fordrevet, og nu udgik der fra Upland en stærk og varig hedensk Modbevægelse. Under denne Splittelse gik Riget tilbage; Møntprægningen ophørte. Stenkils Sønner, Inge I og Halsten, søgte at fremme Kristendommen og traadte i Forbindelse med Rom. *Inge I* udstrakte end- og sine Bestræbelser til Upland, men blev fordrevet af Blót-Svend. Senere fældede han ham, og nu fik Kirken Indpas i Upland, ligesom Inge kom i nærmere Forbindelse med de andre nordiske Lande. Sverige fik Bispesæder, men flere Egne var endnu hedenske.

Inge I (1066—o. 1112).

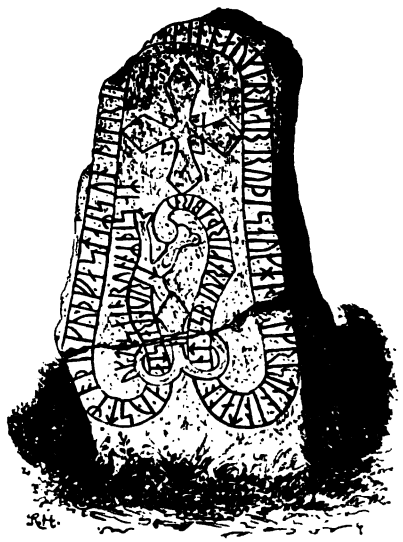

391. Frøsøstenen i Jämtland.
Af Indskriften: „Østman Gudfastsøn lod rejse denne Sten og gøre en Bro; han lod Jämtland kristne."
(Efter Sveriges Historie II.)

Island i 11. og Beg. af 12. Aarh.

Paa *Island* trængte Kristendommen efterhaanden igennem, dog uden at bryde den gamle hedenske Forfatning med dens halvt præstelige, halvt verdslige Høvdingedømme. Godordenes Tal fastsloges, og dermed hævdedes Forfatningen i dens Grundtræk; saa kunde der i Enkeltheder ske kulturelle Fremskridt, saaledes da der efter den vise Njåls Raad oprettedes en Højesteret, „Femterdommen", og Tvekamp ophørte at være Retsmiddel. Ættefejder hæmmede imidlertid Udviklingen. Berømtest er Mordbranden paa Bergthorsvall, hvorved Njål og hans Sønner omkom. Og dog, selv i dette Drama gør de nye Tanker sig gældende, idet Drabsmanden Flose soner sin Blodskyld ved Pilgrimsfærd til Rom. Fremmede Bisper gæstede Island for kortere eller længere Tid, men udrettede lidet. Mere Vægt havde det, at Høvdingerne omdannede deres Gudehov til Kirker og selv blev Præster; det var Godeværdigheden omplantet paa kristen Grund. Enkelte Høvdingsønner studerede i de store Lande og hjembragte europæisk Kultur. Med Isleif fik Landet sin første indfødte Biskop (1056). Han op-

rettede en Præsteskole paa sin Gaard Skaalholt og efterfulgtes af sin Søn *Gissur* (1082—1118). Denne gjorde *Skaalholt* til fast Bispesæde og fik indført Tiende. *Bispestole.* Det sagdes om ham, at han i sig havde Stof baade til Vikingehøvding, Konge og Biskop. Bisper og Præster var i alt Fald først og fremmest Høvdinger, Præstestandens Afsondring fra det øvrige Samfund kendtes ikke, Cølibatet trængte heller aldrig igennem paa Island. Nordlændingernes Fjerding fik (1105) sin egen Bispestol, *Holar*, hvor den fromme Jon Øgmundssøn, senere æret som Islands Nationalhelgen, var Biskop. 1133 fik Island sit første Kloster, Thingeyrar paa Nordlandet. Det var en lykkelig og fredelig Tid for Øen, og det nationale Liv havde sin bedste Blomstring. Lovene nedskreves og forbedredes, ifølge en Althingsbeslutning 1117, og *Are Frode* grundlagde den berømte islandske Historieskrivning paa Folkesproget. *Are Frode.*

Norge havde efter Harald Haardraades Tid stor Fremgang i Kultur. Vel var det uheldigt, at der i Kraft af Kongemagtens Arvelighed Gang efter Gang var Samkonger. Dette kunde volde Spænding; mellem Magnus Barfod og hans Fætter Haakon Magnussøn trak det endogsaa op til Kamp, ja da Haakon døde, stod nogle af hans Mænd alligevel som Fjender af Magnus, men de trak det korteste Straa. Og selv om dette oldtidsagtige Oprør mod selve Kongemagten mislykkedes, kunde Høvdingedømmet dog atter vinde frem i Samfundsstilling, og Spiren til den følgende Tidsalders Stormandsvælde var dermed givet. Kristen Sæd trængte stærkere igennem, især under den fredelige *Olav Kyrre*, der var sin Fader Harald Haardraade saare ulig. Olav byggede Kristkirken i Nidaros og overflyttede hertil Hellig Olavs Skrin; han anlagde Bergen, hvorved Handelslivet tog Opsving, og gjorde Nidaros, Bergen og Oslo til faste Bispesæder, saa at Grunden lagdes til Norges Stiftsinddeling. Hirden fordobledes, Kongehallen og Hofdragten indrettedes efter vesterlandsk Mønster, og Købstadborgerne sluttede sig sammen i Gilder. Dette Fredens Arbejde afbrødes dog under *Magnus Barfod*, den sidste Viking paa Norges Trone. Han gjorde Vesterhavstog, hvorved Ørknøerne og Syderøerne atter kom under Norge, og Man, der længe havde været et Normannerrige, erhvervedes. Senere stredes han med den svenske Kong Inge om Landet Vest for Gøtaelv og Vænern, indtil Erik Egode mæglede

Norge (1066—1130).

Olav Kyrre (1066—93).

Magnus Barfod (1093—1103).

392. Vaage Stavkirkes Portal.
Vistnok fra Begyndelsen af 12. Aarh.
(Efter L. Dietrichson: Vore Fædres Verk.)

Forlig, og Magnus ægtede Inges Datter Margrete Fredkulla (1101). Men Vikingelivet fristede atter Magnus, han længtes mod de fjerne Egne, hvis Nationaldragt han havde anlagt (deraf hans Tilnavn) og hvorhen en Kvindes Kærlighed drog ham; han fór ud paa et nyt Vesterhavstog og fældedes under Strandhug paa Irlands Kyst. Hans Sønner *Sigurd* og *Eystein* arvede Riget. Sigurd havde arvet Faderens Hang til Eventyr, men under Paavirkning af den vesteuropæiske Kultur forvandledes Vikingefærden til Korstog; meget udrettedes der ikke ved dette Tog, men Sigurd blev dog den berømte „*Jorsalfarer*". Eystein virkede stille i Hjemmet: han anlagde Havne, Skibsnøster og Fjældstuer, byggede Kongehallen ved Bergen og overtalte Jämtlands Indbyggere til endelig at give sig under Norge. Trods indbyrdes Modsætning samvirkede Brødrene i Arbejdet for Kirken: Tienden indførtes i mange Egne, nye Bispesæder oprettedes i Stavanger, paa de norske Nybyggerøer, ja endog i Grønland, og Norge fik sine første Klostre, idet en Stormand stiftede Nidarholm (Munkholm) og Eystein grundlagde „Munkeliv" ved Bergen. I sine sidste Aar sad Sigurd som Enekonge. En Ægteskabssag voldte Sammenstød med Kirken, og efter sin Ungdoms Oplevelser paa Korstoget led han af Udvé, indtil Sindssygen brød frem; Anelser om den Kamp mellem Kongsemnerne, som skulde udbryde ved hans Død, formørkede yderligere hans Dage.

Sigurd Jorsalfarer (1103—30) og Eystein (1103—23).

Ogsaa *Danmark* havde i den tilsvarende Tid, *Svendssønnernes* Tidsalder, god Kulturvækst, om end gennem stadige Brydninger mellem nyt og gammelt Tankesæt. Stenkirker begyndte at rejse sig, bl. a. i Roskilde; Domkapitler knyttedes til flere af Bispekirkerne; enkelte Klostre grundlagdes, og alménkirkelig Skik trængte stærkere igennem; Kongemagten gik i Spidsen for Udviklingen og vovede en selvstændig Lovgivning, til Gunst for de kulturelle Ideer; Købstadmændene begyndte at spille en større Rolle, og i Slutningen af Tidsrummet befæstedes et Par Byer paa europæisk Vis.

Danmark i Svendssønnernes Tidsalder.

Svend Estridsøn efterlod sig talrige Frillesønner; men Kongedømmet kunde ikke ligefrem arves som i Norge, endsige udstykkes; man samledes om en enkelt Konge, og det føjede sig saaledes, at 5 af Svendssønnerne efter hinanden besteg Tronen. Efter Svends Død holdtes der mod Sædvane et almindeligt Folkevalg, paa Isøre. Knud, der var den betydeligste af Brødrene, fremstillede sig som Kongsemne, men Folket fulgte sædvanlig Skik og valgte den ældste, den milde *Harald Hén,* og Knud maatte drage af Landet. Harald indrømmede ved denne Lejlighed Folket nogle Love, som det ønskede og hvorved man nærmest vendte tilbage til ældre Retsskik; særlig afskaffedes Tvekamp som retslig Afgørelse, og Renselseséd traadte i Stedet. Danskerne ærede Harald for disse Love og brugte dem som en Slags Haandfæstning overfor de følgende Konger. Forøvrigt magtede Harald ikke de vanskelige Forhold; flere af Brødrene rejste sig og søgte Hjælp hos Olav Kyrre, men Gregor VII tog sig af den fromme Harald og skrev strengt til den norske Konge.

Harald Hén (1076—80).

Efter Haralds tidlige Død fik *Knud den Hellige* den Krone, han higede efter. Myndig og højtstræbende vilde han til det yderste hæve baade Kongedømme og Præstestand og kue, hvad der stod ham i Vejen, særlig Stormændene. Store

Knud den Hellige (1080—86).

Gaver tilflød Kirkerne, fremfor alt Lunds Domkirke, Bisperne fik Rang med Kongesønner, Præster gik forud for Hirdmænd; der sattes streng Straf for Brud paa Fasten, og Knud søgte, om end forgæves, at indføre Tiende. Ogsaa humane Ideer fremmedes: Knud værnede om Enker og faderløse, Fremmede nød samme Beskyttelse som Landets egne Børn, frigivne Trælle skulde behandles som virkelige Frimænd, og for at naa sit Maal udstedte Knud Love uden at søge Folkets Samtykke. Udadtil havde Knud store Planer. Han var en modig Kriger og havde været Fører for de to Englandstog i Faderens Kongetid; senere havde han besejret Sørøverfolkene i Kurland. Nu var det hans stolte Drøm at erobre England, han rustede en mægtig Flaade og fik Hjælp fra Olav Kyrre. Flaaden laa samlet i Limfjorden, som den Gang var aaben mod Vest; men Knud selv blev opholdt ved den sydlige Landegrænse, fordi han som Tilhænger af det gregorianske Parti var udsat for Kamp med Henrik IV. Lediŋgsmændene lod da hans Broder Olav gaa som Bud for at kræve ufortøvet Iværksættelse af Toget eller ogsaa Hjemlov; men Knud sendte Olav som Fange til sin Svigerfader, Flanderns Greve. Alligevel maatte han give Hjemlov (1085). Hans Haardhed mindskedes ikke, han lod sine Fogeder begaa alskens Overgreb, og Folket stemplede ham som Ransmand af Friheden. Da brød Oprør ud i Vendsyssel og forgrenede sig til hele Jylland og Fyn. Knud flygtede og blev dræbt i Albanskirken i Odense (1086). Nu udløstes *Olav* og kaaredes til Konge; men han var afhængig af Stormændene, Kirkereformerne stansede, og frygtelige Uaar, der forøvrigt hærgede hele Vesteuropa, skaffede Kongen Tilnavnet „*Hunger*". Venderne gjorde atter de danske Farvande usikre; det var som Himlens Vrede hvilede tungt over Danmark, og Præsterne udnyttede Folkeangsten til et nyt Omslag; de skrinlage Knud som Helgen (1095), og Olavs paafølgende Død var som en Stadfæstelse af Knuds Hellighed.

Olav Hunger (1086—95).

Med *Erik Egode*, der havde staaet Knud nær, kom Fremskridtsretningen atter til Roret. Baade de frugtbare Aaringer, der afløste Uaarene, og de personlige Egenskaber, som udmærkede Erik, skaffede ham Folkeyndest, og støttet herpaa hævede han Kongedømmet paany. Lovgivningsarbejdet fortsattes, Voldsfærd kuedes, Vendernes Røverfærd stansedes; Erik sikrede endog sin Søstersøn Henrik Herredømmet over de vestlige Vender og underlagde sig Rygen. Kirken fik paany gode Dage, sandsynligvis er Tienden for en Del bleven gennemført nu, og Erik fik Paven til at kanonisere Knud den Hellige, en ny Skrinlæggelse fandt Sted, og til sin Broders Ære grundlagde Kongen Klosteret i Odense. Fremfor alt fik Erik Egode *Lund* ophøjet til *Ærkesæde*. Hvad Svend Estridsøn og Knud den Hellige allerede havde virket for, det opnaaedes nu. Storstriden mellem Kejser og Pave jævnede Vejen, idet den hamburgske Ærkebisp var banlyst som Kejserens Tilhænger; men alligevel var der Vanskeligheder at overvinde, saa at Afgørelsen fra Rom først kom 1103, efter at Erik var draget ud fra Danmark. Da blev Asser den første nordiske Ærkebisp, og han paabegyndte en ny og større Domkirke. Erik Egodes Tid er Korstogstiden, og det mægtige Røre satte Spor i Danmark. „Da forlod de Danske deres Drik", siger en engelsk Krønikeskriver. En af Eriks Brødre, Svend, drog ud paa Korstog, men dræbtes i Lille-

Erik Egode (1095—1103).

Lund Ærkesæde.

asien; selv var Erik greben af Bevægelsen, som han paa to Italiensrejser havde set paa nært Hold, og da Jerusalem var erobret, var han den første Konge, der drog som Pilgrim til det hellige Land; undervejs døde han paa Kypern (1103).

Eriks Frillesøn Harald Kesje var Rigsstyrer under Faderens Pilgrimsfærd, men gjorde sig saa forhadt ved Voldsfærd, at man vragede ham ved Kongevalget, og Eriks andre Sønner var endnu Børn. Kronen tilfaldt saaledes den sidste af Svendssønnerne, *Niels*, en svag og snæversynet Mand, der af Gerrighed indskrænkede Hirdmændenes Tal saa stærkt, at Retshaandhævelsen i Landet led derunder; indenfor selve Hirden eller Vederlaget kom Tugten i Forfald, og da Niels forholdt Venderfyrsten Henrik hans Mødrenearv, begyndte Vendernes Hærgninger paany. I de kirkelige Forhold var Niels gammeldags; da Cølibatsbevægelsen naaede Danmark, androg han Paven om, at Præsteægteskab maatte være tilladt i Landet. En Modvægt mod Niels var dog hans Dronning Margrete Fredkulla, tidligere gift med Magnus Barfod, og end mere Erik Egodes Søn *Knud Lavard*, der blev Grænsejarl i Sønderjylland og antog den tyske Hertugtitel. Knud sejrede over Henrik, men skaffede ham dernæst hans Ret og blev hans Ven; senere efterfulgte han Henrik og hans Sønner som Venderfyrste. Som Bannerfører for europæisk Kultur dannede han Rytterhære og byggede Taarne og Mure ved Slesvig, ligesom han støttede de kirkelige Bestræbelser, særlig Vicelins Mission blandt Venderne, og lod sig vælge til Oldermand for „Edslaget" i Slesvig, det første danske „Gilde". Hans ridderlige Personlighed stillede Niels i Skygge; men fulgtes han af Beundring, saa fulgtes han ogsaa af Misundelse. Sit Tilnavn tro afværgede Margrete Fredkulla dog Splid i Kongeætten; men efter hendes Død dannede Knuds hadefulde Fætter Henrik Skatelaar en Sammensværgelse mod hans Liv og vandt Niels' Søn Magnus, hvis Udsigt til Kongekronen var truet. Tilsidst lykkedes det dem at myrde Knud Lavard i Haraldsted Skov (1131). Knuds Broder Erik Emune rejste sig til Hævn og tog Kongenavn. Han var ofte uheldig og maatte en Tid fjæle sig til Norge. Omsider vandt han ved sit Rytteri en stor Sejr ved *Fodevig;* Magnus Nielssøn, der var bleven Faderens Medkonge, og Henrik Skatelaar blev nedhuggede. Niels flygtede og vilde ty til Kejser Lothar, hvis Overhøjhed han havde maattet godkende som Bod for Drabet paa hans Fostersøn Knud Lavard; men Slesvigs Borgere hævnede deres Oldermand og dræbte Kongen (1134).

Niels (1104—34).

Knud Lavard.

Haraldsted-mordet.

For Danmark blev Haraldsted-Mordet Indledningen til en sørgelig Tidsalder, fuld af Strid og Opløsning. Lige saa skæbnesvangert blev det for Norge, at Magnus Barfods Søn Harald Gille kom fra Irland og Sigurd Jorsalfarer døde; der opstod Kampe, som varede over et Hundredaar. Og i Sverige stod Gøter mod Svear, og Tronkrig blev den røde Traad i Landets Historie. I *alle tre Riger* var der saaledes *Kamp mellem Kongsemner.* Men i alle tre Riger vandt Kirken dog frem under de blodige Rædsler, Klostre opstod, Norge og Sverige fik sine Ærkesæder, og pragtfulde Stenkirker rejstes. Danmark kom først ud af det politiske Uføre, Valdemarernes Storhedstid oprandt nemlig allerede 1157. Sverige overstod sine Kampe noget ind i 13. Aarh., Norge lidt senere.

Tronkampenes Tidsalder i de nordiske Lande.

Sveriges Historie ligger atter her mindst klar for os; vist er det imidlertid, at Kulturudviklingen var langt tilbage, indtil den i Slutningen af 12. Aarh. begyndte at tage Fart. Efter Inge I fulgte hans Brodersønner Filip og Inge II, men kun kort Tid var de Konger, og efter den sidstes Død (o. 1123) var Landet helt i Opløsning. Den danske Kongesøn *Magnus Nielssøn*, der havde svenske Godser efter sin Moder Margrete Fredkulla, blev Konge i Vestergøtland, men evnede ikke at strække sit Herredømme videre. Ved samme Tid var der endnu saa megen Hedendom tilbage, at man baade fra Norge og Danmark gjorde Kors- *Sverige o. 1120—1250.*

393. Varnhems Klosterkirke.
(Efter „Verdenskulturen" III.)

tog til Smaaland og Øland. I Østergøtland blev *Sverker I* Konge, og han fik efterhaanden Herredømmet i hele Landet. Skønt Sverige endnu ikke var fuldt kristnet, gjorde den svenske Kirke overraskende Fremskridt: Sverker traadte i Forbindelse med Kristenhedens Orakel, Bernhard af Clairvaux, og grundlagde ved franske Cisterciensere 3 Klostre, Alvastra, Nydala og Varnhem; et Bispesæde stiftedes i Linköping, og Romaskatten, som allerede Knud den Store havde indført i Danmark, svaredes nu ogsaa fra Sverige. Men Upsvearne rejste sig mod Sverker og kaarede *Erik den Hellige* til Konge. Dermed var den langvarige Strid mellem den gøtiske Sverkers-Æt og den upsveaske Eriks-Æt begyndt; den første støttedes fra Danmark, Eriks-Ætten fra Norge. Da Kardinal Nikolaus Brekspear (den senere Pave Hadrian IV) kom for at oprette et svensk Ærkesæde (1152), maatte han opgive det paa Grund af Splittelsen. Sverker blev myrdet af en af sine egne Mænd (o. 1156); men det er tvivlsomt, om Erik derfor fik hele *Sverker I (o. 1130—o. 1156).* *Strid mellem Sverkers-Ætten og Eriks-Ætten.*

Erik den Hellige (o. 1150—1160). Sverige. Paa sit Omraade blev han imidlertid en fremragende Konge, der oprettede Bispesæder i Svealandet og ved et Korstog lagde Grund til Svenskernes Herredømme i *Finland.* Dette Lands Folkestammer, Suomer, Tavaster og Kareler, dyrkede Naturmagter og trolddomskyndige Halvguder; en Rigdom af mytologiske Kvad — senere optegnede under Navn af *Kålevala* — var dem egen; men ellers stod de lavt. Efter Eriks Tog blev Suomerne kristnede. Erik skal ogsaa have foranlediget Fremskridt i Sveriges Lovgivning; men Folket vedtog selv Love, der navnlig opretholdtes ved Retsforedrag af Lagmændene, medens skriftlige Optegnelser i det væsenlige først kendes fra 13. Aarh.

Korstog til Finland.

Magnus Henriksøn. En Dansker, Henrik Skatelaars Søn *Magnus,* tilrev sig imidlertid Herredømmet over en Del af Sverige; ved et lumsk Overfald dræbte han Erik i Østre Aros, det nuværende Upsala (1160), men fældedes selv af Sverkers Søn *Karl.*

Karl Sverkersøn (1160—67). Denne blev Konge over hele Sverige, og nu kunde Landet endelig faa sit *Ærkesæde,* i Gammel *Upsala* (1164, flyttet til det ny Upsala 1273). Men Erik den Helliges Søn *Knud,* der havde Rygstød i Norge, vandt Tronen ved at overfalde og dræbe Karl og sikrede sig Herredømmet ved at slaa hans Brødre, der støttedes fra Danmark. Dermed fik Sverige Fred for længere Tid. Dog ødelagde Østersø-Vikinger Sigtuna, og nu anlagdes Stockholm som Værn for Mälarens Bredder. Handelen tog Opsving, og endelig fik Sverige atter Møntvæsen. Jævnsides Kongen stod den mægtige *Folkungeslægt,* hvis ypperste Mand, *Birger Brosa,* blev Jarl for hele Landet og havde en fyrstelig Stilling. Ham skyldes det vistnok, at Eriks-Ætten efter Knuds Død atter maatte vige Tronen, idet *Sverker II Karlsøn,* der var opvokset hos Valdemarerne og støttedes af dem, blev Konge; han ægtede Birger Brosas Datter. Paavirket af den fremskredne Kirkelighed i Danmark gav Sverker II Præstestanden Privilegier og fik indført Tiende; men paa andre Omraader var man endnu tilbage, bl. a. raadede den ellers forlængst afskaffede Investiturskik. Efter Birger Brosas Død (1202) rejste Eriks-Ætten sig, men var uheldig; kun én af Knud Eriksøns Sønner, *Erik,* undkom og tyede til Norge. Senere lykkedes det imidlertid Erik Knudsøn at jage Sverker til Danmark; Sunesønnerne — af hvilke en havde været hans Svigerfader — søgte at genindsætte ham, men led Nederlag ved Lena (1208), og to Aar senere faldt Sverker ved Gestilren.

Knud Eriksøn (1167—95).

Folkungeætten og Jarledømmet.

Sverker II Karlsøn (1195—1210).

Erik Knudsøn (1208—16). *Erik Knudsøn* udsonede sig med Valdemar II og ægtede hans Søster; han var den første svenske Konge, der lod sig krone. Da han døde sønneløs, gik Kongeværdigheden endnu en Gang over til Sverkers-Æt; men *Jon Sverkersøn* blev Ættens sidste Mand; han vilde kappes med Valdemar II i Estland, men led Nederlag overfor Esterne. *Erik Eriksøn,* der var født efter Faderens Død, blev nu Konge, den sidste af Eriks-Ætten. Endnu Barn blev han fordrevet til Danmark af sin Frænde *Knud den Lange,* og vel var dennes Herredømme svagt, men paa den anden Side var Valdemar II paa Grund af Ulykkerne efter sit Fangenskab ude af Stand til at hjælpe sin Søstersøn Erik. Først efter Knud Langes Død vendte Erik tilbage og maatte endda døje nye Rejsninger; men ved at besvogre sig med *Birger Jarl* til Bjälbo vandt han Folkungerne, og Knud den Langes Søn blev overvundet og halshugget. De kirkelige Ideer trængte stærkere igennem,

Jon Sverkersøn (1216—22).

Erik Eriksøn (1222—29 og 1234—50).

Birger Jarl.

især ved Kardinal Vilhelm af Sabinas Optræden paa Mødet i Skeninge (1248); her paabødes Cølibatet og Oprettelse af Domkapitler, der skulde have frit Bispevalg, og saaledes fik man endelig i Sverige den alménkirkelige Ordning. I denne Tid opstod de første Dominikaner- og Franciskanerklostre. Tavasternes Hærgetog og Russernes Sejr ved Njeva (Alexander Nevski) bragte den finske Nybygd i Fare; men ved et Korstog sikrede Birger Jarl Suomerlandet og erobrede Tavasternes Omraade (1249). Efter Eriks Død fik han sin Søn Valdemar gjort til Konge, men var selv Sveriges Styrer og hævede hurtig det forpinte Land, baade politisk og kulturelt (IV, 296).

Sveriges Samfund henimod Folkungetiden.

Trods den Fremgang, Kulturen i Sverige havde haft, mindede Samfundsbygningen endnu meget om Oldtiden. Statsbaandet var fremdeles ret svagt. Var der velbyggede og veldyrkede Egne, saa skød mægtige Skovstrækninger sig ind imellem dem og hæmmede eller hindrede Samfærdslen; Vejene var faa, og Røvere gjorde dem usikre. De mange Landskaber havde hver sin Lovgivning, og Fællesfølelsen var begrænset. Kom en Østergøte eller en Upsvea til Vestgøtalagens Omraade, havde han dér ikke samme Retsbeskyttelse som en Vestergøte. I løsest Forhold til Riget stod Gulland, der havde eget Sprog og i visse Maader egen Kultur. Den blomstrende Handel, der i gamle Dage havde trukket den forbavsende Mængde romerske, byzantinske og arabiske Mønter til Øen, var nu ved at koncentrere sig i *Visby*, der især havde nøje Forbindelse med Novgorod og Lübeck og blev stærkt befolket af tyske Købmænd, saa at denne Sveriges eneste betydelige Handelsby lidet kom til at støtte det nationale Opsving. Var Rigets Sammenhold, forfatningsmæssig set, kun ufuldstændigt, saa skulde de langvarige Tronkrige ikke gøre det bedre. Kongedømmet var derfor svagere end i Norge og Danmark. Stadig indskrænkedes det da ogsaa af et mægtigt Aristokrati. Dette var dog ikke som i Norge en talrig og leddelt Oldtidsadel, men bestod af spredte Høvdingeætter, enten de nu havde Førerskabet for Almuen i en enkelt Kres eller de som Folkungerne havde Indflydelse over hele Riget. Forøvrigt var Sverige et udpræget Bondeland. Nogen Præstevælde fandtes ikke, til Trods for de store kirkelige Fremskridt fra Tiden o. 1200. I anden Henseende modtog Sverige først i Folkungernes Kongetid mere indgribende Paavirkning af alméneuropæisk Samfundsudvikling. Denne Tid svarer derfor til Valdemarernes i Danmark, og den giver paa samme Maade Sverige Førstepladsen i Norden.

Danmark i Tronkampenes Tidsalder.

I *Danmark* blev Fodevig-Slaget vel en foreløbig Afgørelse af den voldsomme Tronstrid; Knud Lavard var hævnet, og *Erik Emune* sad trygt som Konge. Men varig Fred opnaaedes ikke. Harald Kesje havde taget Kongenavn i Jylland, men Erik overrumplede sin Broder og lod ham og hans Sønner dræbe; kun Olav undkom. Hensynsløshed overfor Kirken førte til Sammenstød med Assers Brodersøn Eskil, hvem Erik selv havde gjort til Biskop i Roskilde. Rygen, der havde frigjort sig, blev atter betvunget, men kun for kort Tid, og endnu mindre baadede det de Danske, at Erik blandede sig i den norske Tronstrid. Indadtil var hans Styrelse overmyndig. Vel tog han sig af Almuen, men samtidig blev han hadet af Stormændene og efter faa Aars Forløb blev han dræbt paa Thinge af Sorteplog. De nærmeste Kongsemner var Børn, og man valgte derfor *Erik Lam*, Søn af Erik Egodes Datter og en norsk Stormand i dansk Tjeneste. Han var en fyrig Kriger, der havde bidraget til Morbroderens Sejr ved Fodevig, men forøvrigt var han en svag Karakter. Skønt Eskils Valg til Ærkebisp skete mod Eriks Vilje, kom denne Bannerfører for Kirkevælden dog

Erik Emune (1134—37).

Erik Lam (1137—46).

snart til at beherske den ubetydelige Konge. Dette var imidlertid kun til Gavn for Landet. Skæbnesvangert blev det derimod, at Erik Lam kom til at staa overfor svære politiske Vanskeligheder. Harald Kesjes Søn *Olav* opkastede sig til Modkonge og nedhuggede Eriks tro Hjælper, den ny Roskildebisp Rike; hver Gang han blev slaaet, søgte han Ly i Sverige. Efter en uhørt blodig Krig lykkedes det endelig Erik Lam at fælde sin Modstander ved Thjuteaa i Skaane (1143), men dermed var hans Daadkraft udtømt; Venderne, der havde udnyttet Spliden til nye Hærgetog, evnede han ikke at ramme. Erik var snart en brudt Mand, døende gav han sig i Odense Kloster (1146). — Midt i al den politiske Strid og Svækkelse gik Kirken dog fremad, under Førerskab af en saa højt begavet Mand som *Eskil*. Lunds Domkirke blev indviet 1145, Ribe og Viborg Domkirker blev byggede, og talrige Stenkirker rejstes, alvorlige og strenge med deres Granitudsmykning, deres svære Mure og smaa rundbuede Vinduer. Der opstod ny og større Klostre, og ved sin Forbindelse med Bernhard af Clairvaux fik Eskil de første Cisterciensere ind i Landet. Den danske Historieskrivning blev til. Tidligere havde indvandrede Englændere skildret Knud den Helliges Martyrhistorie og Knud Lavards Levned; nu begyndte man ved Ærkesædet at gøre historiske Optegnelser, og i „Roskildekrøniken" fik Danmark sin første Fædrelandshistorie, skrevet ud fra Stormandsklassens Synsmaade, med bitre Udfald imod Erik Egodes og Erik Emunes myndige Kongedømme.

Olav Haraldsøn Modkonge. *Kirkens Fremgang.* *Eskil.*

Erik Lams Fratræden og Død gjorde kun ondt værre. Dybere og dybere spaltedes det danske Folk, og Sønderlemmelsen blev mere end rent forbigaaende. Sjællændere og Skaaninger valgte Erik Emunes Søn *Svend*, Jyderne kaarede *Knud*, en Søn af Magnus Nielssøn, og Kampen begyndte straks. Under den stærke cisterciensiske Bevægelse, der førte til det 2. Hovedkorstog, sluttede de to Medbejlere sig ganske vist sammen til fælles Korstog mod Venderne (1147), men den gensidige Mistillid lammede Foretagendet, og Tronkrigen begyndte igen. Hidtil havde Knud været den angribende, men snart blev han hjemsøgt i Jylland af den sejrende Modstander, og Svend gav sin Fætter *Valdemar* det sønderjyske Hertugdømme, som hans Fader Knud Lavard havde haft. Knud Magnussøn flygtede af Landet, og vel trængte han frem med tyske Hjælpere, som han havde vundet ved at love Bremens Ærkebisp ny Højhed over den danske Kirke; men han blev atter slaaet og tyede paany til Tyskland. Paa Mødet i Merseburg 1152 greb Frederik Barbarossa Lejligheden til at skaffe sig Lenshøjheden over Danmark. For den Købesum opnaaede Svend at blive Enekonge, men han skulde forlene Knud med Sjælland. Svend opfyldte dog kun delvis sit Løfte, og hans Upaalidelighed bevirkede, at Valdemar nærmede sig til Knud. Vendernes Hærgninger greb om sig, Østjylland og Fyn laa øde, de sydlige Øer var forsvarsløse. Roskildebrødrene under Vetheman tog dog mange af deres Skibe, og Svend selv tilføjede dem enkelte Nederlag; men der var ikke fast Plan i hans Stræben, snart nøjedes han med at give Sachserhertugen Henrik Løve store Summer for at bekæmpe Venderne, og Henrik svigtede sine Forpligtelser. Tilmed vakte Svend Uvilje ved haarde Paalæg og ved at indføre tysk Retsskik og indkalde Tyskere, der var ligesaa overmodige som han selv. Med

Svend Eriksøn og Knud Magnussøn. *Valdemar Hertug.* *Vendernes Hærgninger.*

Ærkebiskop Eskil havde han bitter Strid, og hans onde Anslag mod Valdemar skilte de to Fætre for bestandig. Tilsidst lod *Knud* og *Valdemar* sig hylde paa Viborg Thing. Svend flygtede fra Danmark og søgte Hjælp hos Tyskerne, ja endog hos Venderne. Hans Hærgetog manede til Fred; men for at opnaa den greb man til en Udvej, der viste, hvor dybt nedværdiget Folket var blevet: man kuldkastede formelig Danmarks gamle Enhed og tredelte Riget. Valdemar, der var traadt i Forgrunden, valgte først og tog Jylland som sin Del, Svend valgte Skaane, Øerne tilfaldt Knud. Alt ændredes dog straks ved Svends Forræderi under „Blodgildet" i *Roskilde*. Det lykkede ham at myrde Knud, men Valdemar

Knud og Valdemar Konger.

Riget tredeles.

Blodgildet i Roskilde.

394. Vendisk Stenrelief,
vistnok Guden Svantevit. Indsat i Bergens Kirkemur, Rygen.
(Efter Fotografi.)

undkom til Jylland, hvor han ægtede Knuds Søster Sofie og dermed sikrede sig hans Mænd. Svend fulgte efter og angreb Valdemar, men blev overvundet og som enlig Flygtning nedhugget paa *Grade Hede* („Svend Grade"). Dermed gryede endelig en ny Tid for Danmark (1157).

Svend Gradæs Fald.

I forbavsende kort Tid hævedes det danske Folk fra Modløshed, Splittelse og Vanmagt til Vælde og Lykke. Dette Opsving har skaffet *Valdemar I* Tilnavnet „*den Store*". Dog maa han dele Æren med den Kres af udmærkede Mænd, som stod ved hans Side: Brødrene Esbern Snare og Absalon, Sune Ebbesøn, Peder Thorstensøn og andre. Størst af disse var *Absalon*, der ved Valdemars Indflydelse blev Biskop i Roskilde (1157); ingen anden dansk Mand har i den Grad formet sin Samtid som han, og den Harmoni, som var ham egen, kom ogsaa til at præge Danmark. Alt det bedste, som var i Folket, virkede sammen, fremfor alt de stærkeste Kulturmagter, Kongedømmet og Kirken.

Valdemar I (1157—82).

Absalon.

Det var Absalon, der samlede de Danske til den store nationale Opgave:

Vendertogene.

Venderkampen. Han opdrog sine Landsmænd til at bekæmpe og besejre den farlige Fjende. Stadig trængtes Venderne haardere af Tyskerne, der overalt vilde bane sig Vej til Østersøen; deres Vikingetog til Danmark var derfor ikke Udslag af simpel Rovlyst, men af Selvopholdelsesdrift, det var en Livssag for dem at vinde Gods og om muligt skaffe sig et nyt Fædreland. Under Danmarks Opløsning synes Vender allerede at have slaaet sig ned paa de sydlige Øer, og Falstringerne spillede under Dække med dem for at hytte sig selv. Kamp paa Liv og Død var derfor en Nødvendighed for Danskerne. Og det var ikke nok at afslaa fjendlige Indfald; skulde Farvandene gøres trygge, maatte Venderne

395. Arkon.
Til højre Klinten og Havet, til venstre Voldes.
(Efter Fotograf.)

rammes i deres Hjemstavn, Selvværget maatte formes som Angreb. Det var Betingelsen for Danmarks Trivsel, ja for Danmarks Tilværelse. Men idet Kampen var Korstog, førte man tillige Kristendommens Sag mod Hedendommen, Kulturens Sag mod Barbariet; baade politisk og kulturelt stod Venderne nemlig meget lavere, deres Samfund var lidet udviklet, deres Handel forsvindende. Absalon var Sjælen baade i Forsvar og Angreb. Først maatte han kæmpe mod Danskernes Selvopgivelse. Det første Vendertog strandede paa deres Slaphed, og det næste var lige ved at faa samme Skæbne. Men fra den Stund blev det anderledes. Navnlig gjorde Absalon raske Strejftog med sine Sjællændere, der begejstret fulgte ham; snart kunde man iværksætte større Rigstog. Særlig hærgede man *Rygen*, indtil Øen endelig erobredes ved det berømte Tog 1169, da Arkons Klinteborg faldt og Ryboerne kristnedes. Ærgerlig over de Danskes Fremgang hidsede Henrik Løve nu Fastlands-Venderne til nye Hærgninger; men Valdemar og Absalon vandt Sejr. Overfor Henrik Løve gjorde man dog

Rygens Erobring 1169.

Indrømmelser for at faa Fred (1171). Senere fejdede Danmark sejrrig mod Pommern, og Sachserhertugens Fald styrkede yderligere Landets Herredømme ved Østersøen. Samtidig havde man værget Sund og Bælt. Absalon laa ofte ude med sine Skibe endog om Vinteren, og stærke Kystborge rejstes: Kong Valdemar byggede Vordingborg ved Flaadesamlingsstedet og Taarnet paa Sprogø, Esbern Snare Kalundborg, Absalon Borgen paa Sundholmen foran Havn, som Valdemar havde skænket ham, og paa Fyn byggedes Nyborg, Svendborg og Faaborg. I Ly af Borgene opstod Købstæder, fremfor alt blomstrede Havn (København) op under Absalons Haand. *Kystborgene.*

Valdemar I.s Tid var endvidere en Sommer for det danske Klostervæsen. Cistercienserne førte an, de blev Banebrydere for Fremskridtet, og særlig fik deres Agerbrug og Havebrug stor Betydning for hele Landet. Eskil havde allerede tidligere faaet Esrom omdannet til Cistercienserkloster, og der tilflød det nu store Jordegodsgaver. Derfra hentedes Munke til Vitskøl, som Valdemar grundlagde som Tak for sin Sejr, og til Absalons Ætteklostre Sorø, der nu omdannedes og gjordes til en af de rigeste kirkelige Institutioner i Danmark. Hertil kom flere andre Cistercienserklostre, endog i de nys erobrede vendiske Egne. Med dem kappedes Præmonstratenserne i Børglum og Lunde Stifter. Anselige Klostre fik Johanniterne i Antvorskov og Augustinerne i Æbelholt, hvis fyrige Abbed, Vilhelm fra Paris, væsentlig bidrog til de lærde Studiers Blomstring og Forbindelsen med Frankrig. Privilegier skænkedes med rund Haand til Bispesæder og Klostre, og Kirker rejstes i Mængde. Teglstenen kom nu i Anvendelse, saaledes i Ringsted, Sorø og Vitskøl Klosterkirker og i den mærkelige Korskirke, som Esbern Snare byggede i Kalundborg. *Klostervæsenet.* *Cistercienserne.* *Kirker. Teglsten.*

396. Kirke i Altenkirchen paa Rygen.
Viser gammel dansk Bygningskunst.
(Efter Fotografi.)

I Forbigaaende hæmmedes den kirkelige Udvikling dog, da den store Strid

Strid med Eskil.

mellem Kejser og Pave forgrenede sig til Danmark. Ærkebiskop Eskil var ivrig Tilhænger af Alexander III, mens Kong Valdemar sluttede sig til Frederik Barbarossa. Det kom til Brud imellem dem; i sin kirkelige Nidkærhed begyndte Eskil endog Fejde og maatte gaa i Landflygtighed til Frankrig. Efterat Valdemar under et Møde med Kejseren havde maattet godkende hans Overhøjhed, fjernede han sig dog fra Frederiks Kirkepolitik, og nu begyndte han at sikre Rigets Sydgrænse ved at bygge den lange Teglstensmur foran Dannevirke. Ved Absalons Mægling udsonedes Kongen og Eskil omsider, og deres Samarbejde fornyedes. Paa *Ringstedmødet 1170* skrinlagdes Kongens Fader, Knud Lavard, der i Forvejen var kanoniseret af Paven, og Valdemars ældste ægtefødte Søn Knud, der af Ledingshæren var kaaret til Tronfølger, kronedes. Det var den første danske Kongekroning, en Styrkelse baade for Konge og Præstestand. Samtidig sluttedes Fred med Norge. Her havde Erling Skakke bedt om Valdemars Hjælp for sin Søn Magnus, men da han vandt Riget ved egne Kræfter, svigtede han sit Løfte om Afstaaelse af Viken. Valdemar søgte forgæves at vinde det omtvistede Land, Erling svarede med et Hærgetog og forbandt sig med Henrik Skatelaars Søn Hertug Buris, der tragtede efter Kronen; men Buris blev straffet med livsvarigt Fængsel (1167), og Erling tog ved Fredsslutningen Viken til Len af Valdemar.

Valdemar og Frederik Barbarossa.

Ringstedmødet 1170.

Forholdet til Norge og Buris Henriksøn.

Sikringen af Tronen for Valdemars Æt fremkaldte en ny Sammensværgelse, men den blev slaaet ned. Eskil, hvis Dattersønner var skyldige, nedlagde da sin Ærkebispestav og blev Munk i Clairvaux (1177). Af Paven havde han faaet Tilladelse til at udse sin Efterfølger og valgte da *Absalon;* men denne vilde ikke forlade sine Sjællændere, med hvem han havde udført sin Stordaad til Genrejsning af hele Danmark; med dem havde han ogsaa aftalt en Kirkelov, hvorved Bispetienden endelig vedtoges (en lignende Lov kom til at gælde for Skaane). Omsider modtog han dog Ærkebispeværdigheden, lydig mod Pavens Bud; men han vedblev tillige at styre Roskilde Stift. Skaaningerne rejste sig imidlertid mod Absalons Frænder, der blev Fogeder paa Ærkesædets Godser, og mod Absalons Tiende- og Cølibatskrav, og Valdemar maatte dæmpe Røret med Vaabenmagt. Aaret efter døde Kongen (1182), og Skaaningerne fornyede deres Rejsning, men ogsaa denne Gang blev den hurtig slaaet ned. Splittelsens Aand tilhørte Fortiden og kunde ikke længer trives.

Eskils Afgang.

Absalon Ærkebisp.

Skaaningernes Oprør.

Under *Knud Valdemarsøn,* der var Absalons Fostersøn, blev den store Ærkebisp i endnu højere Grad Føreren. Frederik Barbarossas Højhedskrav blev afvist, og da Kejseren til Hævn hidsede Fyrst Bugislav af Pommern mod Danmark, vandt Absalon i Farvandet ved Rygen den største Søsejr, Danskerne nogensinde har vundet (1184). Dernæst hærgedes Pommern, indtil Bugislav og andre Fyrster gav sig under dansk Overhøjhed; fra den Tid var den danske Drot tillige „Vendernes Konge". Herefter nedlagde Absalon Sværdet og helligede sig væsenlig til kirkelig Virksomhed. 1191 opgav han Styrelsen af Roskilde Stift og fik sin Frænde Peder Sunesøn valgt til Biskop; Peder byggede den nuværende Roskilde Domkirke, efter nordfranske Forbilleder, og Frue Kirke i København, der af Absalon var skænket til Bispestolen. Opflammede af Esbern

Knud Valdemarsøn (1182—1202).

Sejren over Bugislav.

Snare drog danske Stormænd ud for at deltage i det 3. Hovedkorstog, og nu da Vendertogene var endte, gjorde man Korstog til Finland og Estland.

Biskop Valdemars Forræderi.

Da truedes Landet brat af en frygtelig Fare. *Valdemar,* en Frillesøn af den myrdede Kong Knud, var efter Studierne i Paris bleven Biskop i Slesvig, og noget senere tiltraadte Kongens unge Broder Valdemar Hertugembedet i Sønderjylland. Biskop Valdemar viste til Begyndelse kirkelig Iver og stiftede bl. a. Ry Cistercienserkloster; men bag hans slebne og vindende Væsen ulmede en voldsom Magtbrynde, og da han kom i Strid med sin Navnefrænde, dannede han en Kæmpesammensværgelse mod sit Fædreland, bestaaende af Kejser Henrik VI, nordtyske Fyrster, Sveriges og Norges Konger. Hans Rænker blev opdagede, og han flygtede, men kom igen med fremmed Hjælp og lod sig trods Bispevielse udraabe til Konge (1192). Lynsnart knuste Hertug Valdemar hans Hær, og Bispen førtes til Søborg, hvor han sad fangen i 14 Aar. Hvor meget end Biskop Valdemar fortjente Forræderens Løn, var hans Fængsling dog et voldsomt Brud paa kirkelig Grundlov. Paven bad og truede; men Fædrelandets Tarv gik for alt, Absalon og de danske Bisper fylkede sig som en Æresvagt om den danske Trone, og Pagten mellem Konge og Præstestand stod sin Prøve. Biskop Valdemars Forbundsfælle, Grev Adolf III af *Holsten* blev slaaet og ført til samme Fængsel, og Danmarks Grænse blev skudt frem til Elben. Saaledes nærmede Danmark sig Stormagts Rang, da Absalon døde (1201). Kong Knud og flere af de store Mænd fra Valdemar I.s Tid fulgte ham snart i Graven. Men deres Arvtager var Knuds Broder Valdemar, der ved sine krigerske Evner, sit politiske Snille og sin ubøjelige Viljekraft allerede var bleven Folkets Fører. Han blev Danmarks største Konge.

Holsten erobres.

Absalons Død.

Historieskrivning og Pariserstudier.

Begejstringen for Fædrelandet og Fortidens Daad havde været det bærende i Absalons hele Gerning, og den satte endnu Blomst i den store Danmarkskrønike, som hans Klerk *Sakse* skrev paa kunstfuldt og elegant Latin (deraf hans Tilnavn „Grammaticus"). Lægmanden Svend Aggesøn, der hørte til Valdemarernes Hird, skrev, ligeledes paa Latin, en lille Danmarkskrønike og en Udsigt over Vederlagets Historie. I det hele stod Danskerne højt i Kultur. Tyskeren Arnold fra Lübeck maatte prise de Danskes Dygtighed ved Studierne i Paris, der drog ikke blot Klerke, men ogsaa verdslige Stormænd. Overhovedet fik den høje kirkelige Aandsdannelse i Frankrig største Betydning for Danmark. Videst naaede *Anders Sunesøn,* der efterfulgte Absalon som Ærkebisp og blev navnkundig ved sit skolastiske Læredigt „Hexaëmeron".

Valdemar II (1202—41).

Valdemar II sikrede sig straks den ny Landvinding ved at tage Lauenburg, der hidtil havde holdt sig mod de Danske, og forpligte Grev Adolf III til fuldstændigt Afkald paa hele „*Nordalbingien*", og over dette Lydland satte han sin Søstersøn Grev Albert af Orlamünde. For at vinde Hjælp i Striden mod Stauferne stadfæstede Otto IV den danske Konges nordalbingiske Herredømme, og Valdemar nyttede snart Lejligheden til ogsaa at sætte sig fast Syd for Elben og slaa Bro over Floden. De Danskes Fremtrængen paa tysk Grund var dog Otto en Torn i Øjet, og da han ved sin Medbejlers Død (1208) blev Eneherre i Riget, stod han straks som Danmarks Fjende, ivrig støttet af Biskop Valdemar, der

Herredømme over nordtyske Egne.

paa Anders Sunesøns og den blide Dronning Dagmars Forbøn var løsladt fra Søborg og trods sin Ed til Kong Valdemar havde modtaget Valg til Ærkebiskop i Bremen, skønt han derved paadrog sig Pave Innocens III.s Banlysning. Valdemar II brød da med Welferne og gik over paa Staufernes Side, han sluttede sig til Frederik II, Innocens III og Filip August og bidrog til Otto IV.s Nederlag. Under alt dette tvang han nye Østersølande under sin Højhed, særlig Grevskabet Schwerin, og fik af Frederik II Stadfæstelse paa alle tysk-vendiske Lande hinsides Elben og dens Biflod Elde (1214). Ved Østersøen havde Valdemar overhovedet sine vigtigste Interesser, dens vestlige Del var allerede omspændt af hans Herredømme. Der laa heri en stor politisk Tanke: efterhaanden som Tyskerne lagde Venderlandet under sig, opblomstrede Handelsbyer, fremfor alle Lübeck, der allerede havde stillet den gamle danske Handelsby Slesvig i Skygge; fortsattes denne Udvikling, blev det til Danmarks Fortræd, derfor gjaldt det om at blive Herre over de tysk-vendiske Egne, mens det tyske Rige var svækket af Tronstrid. Mindre Værdi havde Forholdene i Nord for Kong Valdemar. Han indsatte vel Bagleren Erling Steinvæg til Konge i Viken, imod at han hyldede ham som Overherre (1204), men støttede ham ikke mod Birkebejnerne og blandede sig ikke senere i Norges Anliggender. Personlig hjalp han heller ikke Sverker Karlsøn i Sverige.

Forholdet til Norge.

397. Ribe Domkirke.
(Efter H. C. Amberg.)

Estlandstogene.

En stor Udvidelse af Østersøvælden opnaaedes ved *Estlandstogene*. Som det foregaaende Slægtleds Vendertog foranledigedes de ved Hedningers Vikingefærd og udsendtes med Korsflaget paa Mastetoppen; men de var dog i ringere Grad Udslag af berettiget Nødværge og skyldtes meget mere den unge Stormagts stolte Drøm om nye Erhvervelser. Allerede 1206 gjorde Valdemar Tog til Øsel uden dog at sætte sig fast for længere Tid, og Indblandingen i Nordtysklands Forhold hindrede foreløbig en kraftig Politik i det fjerne Østen; ved et Tog 1210 fik Valdemar dog Hertugen af Pomerellen (omkring Danzig) til at give sig under dansk Højhed. Først 1219 foretoges det berømte Korstog, hvorved Reval-Esterne blev betvungne efter en haard Kamp, over hvilken Sagnet har kastet Glans; Sejrens nationale Betydning fik Udtryk i, at Korsfanen fra dette Tog efterhaanden blev Rigsflag. De følgende Aar fæstnede Valdemar „Sejr" sin Stilling ved nye Tog, hvorved Øsel ogsaa blev dansk, og der oprettedes 2 estiske Bispestole. Men de fjerne Besiddelser var truede af oprørske Ester og deres Hjælpere, Russerne, og for at sikre sig mod de tyske Sværdriddere i Livland

opgav Valdemar ikke blot den Højhed, han havde tiltvunget sig over dette Land men ogsaa de sydlige Esters Egne. I disse Aar fristede Valdemar tilmed den Modgang, at hans anden Dronning, den skønne Berengaria, døde fra ham.

Lyø og Bornhøved.

Brat kom det sørgelige Vendepunkt i Valdemars Historie. Den højsindede men uforsigtige Tillidsfuldhed, som var Kongeslægten egen, blev hans og Danmarks Ulykke. Grev Henrik af Schwerin, der var sin Lensherres Gæst, overrumplede den store Konge og hans ældste Søn Valdemar paa *Lyø* og førte dem til en Borg hinsides Elben (1223). De Danske var som lammede, derom vidner en latinsk Klagesang, og Ærkebiskop Anders Sunesøn trak sig tilbage til Eneboerlivet, ramt af Spedalskhed. Pavens Trusler mod Grev Henrik mægtede intet, og Kejseren higede blot efter selv at faa det kostbare Bytte i sin Magt for at afpresse sin fordums Forbundsfælle svære Indrømmelser; den unge Grev Adolf IV trængte frem for at genvinde sin Faders Land, og andre nordtyske Fyrster sluttede sig til ham for at bryde Danmarks Overvælde til evig Tid. Rigsstyreren, Albert af Orlamünde, kastede sig imod dem, men fangedes under Nederlaget ved Mølln og blev tillige med Valdemarerne ført til Schwerins faste Borgtaarn. Kun ved Løfte om svære Løsepenge og ved at opgive alt Land hinsides Ejder undtagen Rygen slap Kongen ud af Fængslet (1225). Men da Valdemar havde tilvejebragt de første Summer og dermed udkøbt sin Søn, fik han Paven til at løse ham fra den Ed, der var ham aftvunget; nu skulde Sværdet dømme i Striden. I Begyndelsen var Valdemar atter sejrsæl, Fjenderne blev slaaede ved Ejder, Rensborg erobret og Ditmarskerne betvungne. Da knuste Nederlaget ved *Bornhøved* alle Forhaabninger. Valdemar undkom med Nød og næppe, hans kække Søstersøn Otto af Lüneburg blev fangen (1227).

Valdemar II.s Fredstid. Estland genvindes.

Valdemar II opgav nu Kampen og udløste paa taalelige Vilkaar de fangne (1230). Rensborg beholdt han, og med megen Statskløgt søgte han fredelige Forbindelser med nordtyske Fyrster, ja sluttede sig endog sammen med Grev Adolf imod Lübeck. Estland, der i Ulykkesaarene var kommet under de tyske Riddere, vandt han ved Pavens Støtte tilbage uden Sværdslag, dog imod at afgive Ridderne en af sine estiske Provinser (Forliget i Stensby 1238). Derimod holdt Valdemar sig klogt tilbage, hvor der skulde voves højt: han støttede ikke sin Søstersøn Erik Eriksøn i Sverige, og han tillod ikke nogen af sine Sønner at blive Modkonge mod Frederik II. Krigene og Løsepengene havde da ogsaa gjort Skaar i Danmarks Velstand. For at skaffe Overblik over Finansforholdene udarbejdedes efter Fredslutningen og den unge Valdemars sørgelige Død en Fortegnelse over Kongelevet (Krongodset), Kongens Indtægter m. m.; det er „Kong Valdemars Jordebog", uvurderlig til Forstaaelse af Landets indre Forhold i denne Tid. Fremfor alt var Valdemar den berømte „*Lovfører*", der med kraftig Haand ændrede og bedrede Retsvæsenet. Ved kongelige Forordninger afskaffedes overlevede Skikke (som Jærnbyrd) og værnedes om kirkelig Sæd. Nævningevæsenet udvikledes, til større Betryggelse for de retslige Afgørelser paa Thinge. De sjællandske og skaanske Love optegnedes, og jyske Vedtægter bearbejdedes af den gamle Biskop Gunner af Viborg og andre retskyndige og forsynedes med et Forord, der med Tanker og Udtryk hentede fra kanonisk Ret giver Grund-

Lovgivning.

regler for Statsstyre. Denne *jyske Lov*, der tilsigter en samlet Rigslovgivning, gav den gamle Konge paa et Stormandsmøde i Vordingborg. Det var hans sidste og ikke mindst fortjenstfulde Kongehandling. Straks efter døde han (1241).

Aandsliv. Valdemar II.s Tid danner Overgang fra gammelt til nyt. Ved hans Hof hørtes endnu den islandske Skjald, men ogsaa den tyske Minnesanger. Runer og Oldkvad er endnu ikke glemte, men samtidig kvæder man Folkeviserne og træder Dansen dertil. Skolastik og Disputerekunst har fundet Hjemsted i Danmark (Anders Sunesøn og Biskop Gunner), med Roskilde Domkirke begynder Gotikken, og i Byerne opstaar der Dominikaner- og Franciskanerklostre. Ifølge Arnold af Lübeck var Udlandets ridderlige Idrætter trængt ind og europæisk Hofdragt kommen i Brug. I kirkelig Kultur og ydre Levemaade er Folket *Samfundet.* nær ved at staa Maal med de fremmeligste. Samfundsudformningen var derimod længer tilbage; den svarede i meget til Karolingertidens. Den nordiske Oldtidsstat brydes med *Kongen.* alméneuropæiske Strømninger. *Kongemagten* stod stærkt; det ses af den udvidede kongelige Lovgivning og den Vægt, som Hofembederne, især Drostens, Marskens og Kanslerens, faar i Statslivet. Den ældste Kongesøn var udvalgt Konge, først Valdemar den unge og efter hans Død hans Halvbroder Erik (Plovpenning), hvorved der er gjort Skridt hen imod Kongedømmets Arvelighed; men Valdemars øvrige Sønner fik Landsdele at styre, og saa-*Lidet Lens-* des havde man Tilløb til det Lensvæsen, der saa længe havde raadet i Hovedlandene. Disse *væsen.* fyrstelige Lensmænd havde dog meget begrænset Myndighed, og det lavere Lensvæsen kendtes slet ikke, den feudale Statsopløsning var derfor fjernt fra at gennemsyre Landet. Fremdeles *Stænder.* var *Stænderne* i Færd med at træde frem. Omgærdet af sine Privilegier stod *Præstestanden* allerede udsondret fra det øvrige Samfund, dens Medlemmer kunde kun stævnes for kirkelig Domstol; denne Udskillelse tog til, efterhaanden som man søgte at indføje kanonisk Ret i den nationale Kirkelov, Domkapitlerne fik frit Bispevalg, og Cølibatssagen blev tvunget igennem med Kongemagtens Støtte. Dernæst var en bestemtere udformet *Adel* i Færd med at opstaa. Ansete Stormænd udgjorde sammen med Bisperne Kongens Raad, en Rigsrepræsentation, der drøftede de vigtigste Statssager og uden hvis Samtykke Krongods ikke kunde afhændes; men desuden var der dannet en langt større og bredere Tjenesteadel, idet Storbønder blev Hærmænd eller Herremænd hos Konge, Hertug eller Bisp, altid rede til at forsvare Riget og til Gengæld fritagne for de almindelige Skatter. De dannede et Slags udvidet Vederlag, og man søgte da ogsaa at binde dem til Kongen ved den gamle Vederlov fra Knud den Stores Dage. Paa den anden Side overtog de ikke, som Krigsadelen i de store Lande, hele Forsvarsvæsenet; endnu spillede det folkelige Ledingsudhud den største Rolle, og i Valdemarstiden blev dette gjort baade retfærdigere og lempeligere, idet Ledingspligten blev fordelt efter Ejendommenes Værdi og kunde afløses for Penge, saa at fredelig Dont trods de mange Krigstog kunde trives og Landet opnaa ukendt Blomstring. *Købstadborgerne* var ogsaa i Færd med at gøre sig gældende som særlig Stand. Da Kysterne var blevne trygge, opstod eller opblomstrede talrige smaa Købstæder, der stod under Kongens særlige Værn og fik eget Thing og andre Rettigheder; den første Stadsret er givet i Valdemarstiden, og Gilderne fremmede Borgernes Sammenhold. Hos *Bondestanden*, der var Folkets store Hovedmasse, var Selveje endnu helt overvejende, og der var ikke nogen Kløft mellem den og de andre verdslige Stænder. Landsbyforfatningen med dens ligelige Fordeling af Jordlodderne mellem Bønderne og med de store fælles Græsgange var en linjeret Udvikling af de oldgermanske Forhold. Trællene gik *Landets* over til at blive smaa Landbrugere. Landet var godt opdyrket. De danske Heste var efter-*Blomstring.* spurgte, der udførtes aarlig op imod 10 000 over Ribe, hvilket efter middelalderlige Handelsforhold er ret forbavsende. En anden Velstandskilde var de store Sildefiskerier ved Øresunds Kyster, hvortil der knyttedes Markeder. Overhovedet var der megen Rigdom og Samfundslykke, saa Valdemar II.s Tid kom til at staa som det store Forbillede.

Norge efter 1130. *Norge* oplevede efter Sigurd Jorsalfarers Død en voldsom Krise: Kongsemne stod mod Kongsemne, og Stormænd solgte deres Gods for at købe Vaaben og

Skibe. Ulykken skyldtes dels Opfattelsen af Kongedømmet som Kongeslægtens Privateje, hvori enhver Kongesøn, ægte eller uægte, kunde kræve sin Lod, dels Stormændenes Egenkærlighed, der bragte dem til at spekulere i Tronstriden for derved at opnaa større Magt og følgelig lod dem flokkes i størst Tal om de viljesvageste Konger, endelig Skinsygen mellem de forskellige Landsdele, særlig mellem Trøndelagen og Viken.

Magnus den Blinde og Harald Gille (1130—36).

Efter overstaaet Jærnbyrd var Ireren *Harald Gille* af Sigurd Jorsalfarer godkendt som Broder. Dog maatte han love ikke at gøre Krav paa Tronen, saalænge Sigurds Søn *Magnus* levede. Men da Magnus Sigurdsøn var hadet for sin raa og overmodige Færd, søgte mange Høvdinger efter Sigurd Jorsalfarers Død til den svage Harald Gille, hvem de let kunde styre. Harald, der bestandig var bleven haanet af Magnus, brød da straks det Løfte, han havde givet Kong Sigurd, og Magnus var nødt til at dele Kongemagten med ham. I 3—4 Aar var de Samkonger, men under idelige Rivninger. Endelig begyndte Magnus Krig og sejrede ved Fyrileiv (1134), saa Harald Gille maatte fly til Danmark. Med nogen Støtte fra Erik Emune vendte han tilbage, og saa stort var Frafaldet nu fra Magnus Sigurdsøn, at Harald vandt en let Sejr i Florevaag ved Bergen (1135). Magnus blev grusomt lemlæstet og blindet og sat i Nidarholm Kloster; Stavangers Biskop blev hængt, fordi han mistænktes for at skjule hans Skatte. Trods al Udaad syntes Harald Gilles Magt nu fæstnet; en af hans Tilhængere, Ragnvald Kale, vandt Jarledømmet paa Ørknøerne; han byggede Magnuskatedralen i Kirkevaag, for sin Tid Nordens ypperste Kirke, og gjorde senere Korstog. I Norge som i Danmark udnyttede Venderne imidlertid Uroen, ved et Hærgetog ødelagde de Konghelle. Borgerkrigens Rædsler fornyedes tilmed snart. Efter eventyrlig Omflakken optraadte den kraftige Kriger *Sigurd Slembedjakn* som Tronkræver, idet ogsaa han sagde sig at være Søn af Sigurd Jorsalfarer, og da Harald Gille lumskelig vilde rydde ham af Vejen, myrdede han Kongen i Bergen (1136). Men Haralds Hirdmænd dømte ham fredløs, idet de slog paa deres Skjolde („Vaabentag"), og Høvdingerne tog Haralds smaa Sønner *Sigurd Munn* og *Inge* til Konger. I Nordhordland og Sogn blev Sigurd Slembedjakn vel hyldet, men da han ellers stødte paa Modstand, søgte han at styrke sin Sag ved at tage *Magnus „den blinde"* af Klostret og gøre ham til Medkonge. Modpartiet sejrede imidlertid ved *Minne*, hvor den lille Inge blev baaret i Kamptummelen og blev Krøbling deraf. Erik Emune haabede nu paa Fordel ved at støtte de besejrede; men hans Tog til Viken mislykkedes. I Slaget ved Holmengraa endte Magnus

398. Magnus-Katedralen paa Ørknøerne.
(Efter Dietrichson: Monumenta Orcadia.)

Sigurd Slembedjakn.

den Blinde dernæst sin usle Tilværelse; Sigurd Slembedjakn blev fanget og grusomt pint til Døde (1139).

Haraldsønnerne.

Dermed sagtnede Tronkampene for en Tid, Handelen trivedes, og nye Købstæder opstod. De to unge Haraldsønner maatte vel dele Kongedømmet med en ældre Broder, *Eystein*, der kom fra Skotland og senere foretog et plumpt Vikingetog til dette Land og til Nordengland; men indre Kampe var der ikke. En Trusel var dog altid de to ældste Brødres haarde og voldsomme Sind; naar Sigurd Mund kunde lade Høvdingen Ottar Birting myrde, fordi han var gaaet fra hans Tjeneste til Inges, og til Trods for at han var gift med Harald Gilles Enke, da varslede det om kommende Ufred. Endnu brød det imidlertid ikke løs, og derfor kunde den kirkelige Udvikling ret pludselig gøre store Fremskridt. Fra England kom Cisterciensermunke og -nonner til Norge og nedsatte sig ved Bergen og Oslo (Lyse, Nonnesæter og Hovedø Klostre), og Romersædets Afsending, Kardinal Nikolaus Brekspear gjorde *Nidaros* til *Ærkesæde* og oprettede en ny Bispestol i Hamar, saa det norske Ærkesæde havde 4 Lydbisper i Norge og 6 paa de norske Nybyggerøer (1152). Tillige oprettede han Domkapitler ved Bispekirkerne. Men trods denne alménkirkelige Organisation, som Norge fik, vedblev Kongerne at indsætte Bisper.

Kirkeligt Opsving.

Nidaros Ærkesæde 1152.

399. Borgund Stavkirke
i Sogn, fra o. 1150.
(Efter Dietrichson: „Vore Fædres Verk")

Kamp mellem Haraldsønnerne.

Snart var det ude med Freden. Sigurd Mund og Eystein opgav indbyrdes Kævlerier for at styrte deres vanføre Broder. Men de fleste og mægtigste Høvdinger stod samlede om den milde og vennesæle Inge „Krogryg", og Afgørelsen kom hurtig ved de unge Kongers Sammenstød med *Gregorius Dagsøn*, Inges ypperste Mand. Først fældede Gregorius Kong Sigurd (1155), senere blev Kong Eystein dræbt, forladt af sine Mænd (1157). De forrevne Rester af deres Parti kaarede dog Sigurd Munds 10aarige Søn *Haakon Hærdebred;* men betegnende nok var de egenlige Førere to Stormænd, der var kommet i rent personligt Uvenskab med Hovedmændene paa Inges Side, Gregorius Dagsøn og Erling Skakke. Som en dristig Røverskare fór Haakons Mænd omkring i Landet med deres Barnekonge; snart søgte de at sætte sig fast i Trøndelagen, snart i Kong-

Haakon Hærdebred.

helle, overalt blev de forjagne. Da havde de Held til i en Skærmyssel at fælde Norges ukronede Konge, Gregorius Dagsøn, og nu var det ude med Inge; i Slaget paa Isen ved Oslo blev han dræbt (1161). Partiet holdtes dog oppe af den snu *Erling Skakke;* han fik sin Søn *Magnus* gjort til Konge, fordi han var Dattersøn af Sigurd Jorsalfarer, men forøvrigt veg han til Danmark for at søge Hjælp hos Valdemar I. Det lykkedes ham imidlertid ved egne Kræfter at vinde Landet helt op til Bergen, og da Haakon Hærdebred drog imod ham, overraskede han ham ved Sekken og dræbte ham (1162). Oplændingene samledes endnu om Haakons Broder *Sigurd Markusfostre;* men Hæren, der nærmest var en Stimandsflok, blev oprevet af Erling Skakke i Slaget paa Re ved Tunsberg (1163), og den unge Konge blev snart grebet og halshugget.

Inges Død.

Erling Skakke.

Sigurdspartiets Nederlag.

For at bøde paa Manglen ved *Magnus Erlingsøns* Adkomst til Tronen overtalte *Erling Skakke* Ærkebiskop *Eystein Erlendsøn* til at krone ham (1163). Det var den *første Kongekroning* i Norden, men et Modstykke til den Kroning, som foregik i Danmark 7 Aar senere. Den myndige Ærkebisp udnyttede Lejligheden til at ydmyge Kongedømmet og hæve Bispevælden til svimlende Højde. Det fastsloges nemlig, at Hellig Olav havde Lenshøjheden over Kronen; Kongen og hans Hird skulde give fuld Tiende, ved Kongens Død skulde hans Krone ofres til Hellig Olav, og Ærkebispen, Bisperne og 12 af *dem* udnævnte Mænd fra hvert Stift skulde træde sammen som et Valgkollegium; thi vel havde Kongens ældste ægtefødte Søn Ret til at blive hans Efterfølger, men gjorde „Ondskab eller Uforstand" ham uskikket, da skulde det bispelige Valgkollegium vælge en af hans Brødre eller nærmeste Arvinger, og Flertallets Vilje gjaldt kun, hvis Ærkebispen og Bisperne gik med det. Denne pludselige Præstevælde svarede ganske vist lidet til den norske Kirkes indre Udvikling, men bag sig havde den det gamle norske Fylkesaristokrati, der gerne saa' Kongedømmet trængt tilbage; Eystein Erlendsøn var beslægtet med de fleste trønderske Høvdinger, og Bisperne var i det hele af Stormandsæt. Rent udvortes set stod Bispevælden imidlertid forbavsende overlegent. Det er i hele Verdenshistorien noget enestaaende, at det nationale Ærkebispedømme havde det nationale Kongedømme for sine Fødder. Hertil passede det, at Ærkebispen fik dobbelt saa høje Bøder som Kongen og holdt kongelig Hird. Selvfølende begyndte Eystein da ogsaa den Omdannelse af Kristkirken, der skabte Nordens ypperste Bygningsmindesmærke.

Magnus Erlingsøns Kongedømme (1162—84). Kroning 1163.

Opskruet Bispevælde. Stækket Kongemagt.

Erling Skakke havde sikret sin Søns Kongedømme ved Indrømmelser til Kirkens Stormænd. Yderligere søgte han Sikkerhed ved Forfølgelse af Sigurd Munds Æt: hans Datter Cecilie blev gjort til en svensk Lagmands Frille, og en uskyldig Yngling, der opdagedes at være hans Søn, blev grusomt henrettet, skønt han var Ven med den unge Kong Magnus. Erling var derfor hadet. Fremstod der Kongesætlinger imod ham, fandt de altid Tilhængere; men al Modstand blev slaaet ned. Saaledes gik det ogsaa, da *Eystein Meyla* optraadte. Han var Søn af Kong Eystein Sigurdsøn og fik lidt Hjælp fra den svenske Jarl Birger Brosa, der var gift med hans Faster; men hans Krigere var saa fattige, at de bandt Birkebark om Benene, og snart blev han fældet (1174), hvorpaa *„Birkebejnerne"* atter tyede ind i de øde svenske Grænselande. I Värmland fandt de hos Cecilie

Birkebejnerne og Sverre.

Sigurdsdatter en Landsmand, *Sverre*, der paastod at være Sigurd Munds Søn. Skønt opvokset i beskedne Kaar paa de afsides Færøer og oplært til Præst, var han kommen til Norge for at gribe Kronen; men da han fandt Magnus Erlingsøns Herredømme saa fast underbygget, havde han mismodig opsøgt sin Søster i Sverige. Ved Trusler tvang den pjaltede Skare ham nu til at blive deres Fører (1177), og det blev Indledningen til en Kongestyrelse, som hører til de mærkeligste historiske Foreteelser.

Sverres Eventyr.

Sverres Omflakken i de første Aar under alskens Farer, under utrolige Lidelser og Afsavn, er som et fantastisk og spændende Eventyr. Men ligesaa eventyrligt er det, at han af de usle Stimænd, der var hele hans Kongerige, dannede en ypperlig Krigerskare; allerede herved lagde hans overlegne Evner sig for Dagen. Hans Mænd var til Begyndelse 70 i Tallet, og aldrig naaede han at samle nogen stor Styrke, men han bødede derpaa ved snildt udtænkte Planer.

Erling Skakkes og Magnus Erlingsøns Fald.

Derfor kunde han i Kampen paa Kalveskindet ved Nidaros fælde Erling Skakke (1179), og nu var han Herre over Trøndelagen. Da Magnus Erlingsøn angreb ham her, led han blot Nederlag (Slaget paa Ilevoldene) og flygtede til Danmark (1181). Sverre strakte nu sin Magt Syd paa og afslog Fjendens Angreb, saa Magnus atter maatte ty til sin danske Frænde. Da han kom igen, stod det afgørende Slag i *Norefjorden* (1184); Magnus faldt, og Sverre var Eneherre i Landet.

Sverres Styrelse (1184—1202).

Med stor Klogskab befæstede Sverre sit Herredømme. Det var Fylkesaristokratiet, han havde nedkæmpet, og for at naa sit Maal havde han hensynsløst paakaldt de demokratiske Instinkter. I sine æggende Taler havde han haanet Modstanderne som Mjødvomme og Guldhalse, og naar han fældede Høvdingerne, gav han deres Embeder til sine lavættede Birkebejner. Paa Folkets brede Lag vilde han rejse et stærkt og myndigt Kongedømme. Men han søgte Tilknytning til den fjernere Fortid. Han yndede at fremstille sig som Forsynets Redskab, der bødede paa Erling Skakkes Forsyndelser mod Norges gamle Forfatning og førte Folket tilbage til Hellig Olavs Lov. Selv gjorde han Krav paa at være Hellig Olavs rette aandelige Søn, kaldte sig derfor ogsaa Sverre Magnus. Ikke des mindre peger Sverre mere fremad end tilbage. Han kastede Vrag paa det gamle nordiske Krigerideal, han var den nøgterne, beregnende Politiker, i Virkeligheden en moderne Skikkelse, Aarhundreder forud for sin Tid. Det viste sig i hans hele Statsstyre, der vendte sig baade mod Høvdinge- og Præstevælde.

Som han overvandt Stormændene i Kampen, saaledes trængte han dem tilbage fra deres høje Samfundsstilling. Meget af deres Magt beroede derpaa, at de var Folkets juridiske Autoriteter; nu berøvede Sverre dem denne Stilling,

Lagmænd og Sysselmænd.

idet han indsatte *Lagmænd*, der skulde være Lovlærere og Voldgiftsmænd, i mange Tilfælde faktisk Dommere, altsammen i Kongedømmets Navn. Og havde der hidtil kun været *Sysselmænd* i enkelte afsides Landsdele, blev der nu over hele Landet indsat saadanne ansete Ombudsmænd, hvis Opgave det helt og holdent var at varetage Kongedømmets Interesser. Disse Sysselmænd blev saaledes de monarkiske Ideers Forkæmpere og fik en stærk Stilling, i visse Maader paa Bekostning af Lendermændene, hvis Anseelse mere bundede i deres Adel end i deres rent ydre Stilling som Kongedømmets Repræsentanter.

Paa samme Maade tog Sverre Kampen op mod det præstelige Aristokrati. Han omstyrtede Erling Skakkes Overenskomst med Ærkebiskop Eystein, førte Ærkebispens Indtægter og Hird tilbage til deres tidligere Omfang, indsatte Bisper og haandhævede Kongens Patronatsret ved de af Konger byggede Kirker. Alt dette fremkaldte bitter Strid med den iltre Ærkebiskop *Erik den Blinde*, og Ærkebispen flygtede brat til Danmark, hvor Absalon og Abbed Vilhelm af Æbelholt tog sig af ham. Den rænkefulde Biskop *Nikolas Arnesøn* af Oslo, en Halvbroder til Kong Inge, havde Sverre at takke for sit Embede, men indlod sig paa Forræderi imod ham, og da han blev overbevist om sin Brøde, tvang Sverre ham til at forestaa hans Kroning (1194). Erik den Blinde banlyste nu baade Sverre og de Bisper, der havde været ham følgagtige; men Sverre, der ikke skyede uærlige Kampmidler, lod oplæse en falsk Pavebulle om Ophævelse af Bandet. Imidlertid var Biskop Nikolas ogsaa flygtet til Danmark, hvor han udsonede sig med Ærkebispen, og snart skulde Sverres Stilling blive farlig nok. *Sverres Kamp mod Præstevælden.*

Hidtil havde Sverre forholdsvis let besejret de Oprørsskarer (Kuvlunger, Vaarbælger, Øskægger), der rejste sig imod ham. Men paa dansk Grund dannede udvandrede Nordmænd nu *Baglernes* store Parti (1196). Man samledes om et Kongsemne, der gaves ud for Søn af Magnus Erlingsøn; men den virkelige Leder var Biskop Nikolas Arnesøn. Partinavnet hidrørte fra *bagall*, det irske Ord for Bispestav, som var optaget i det norske Maal; dermed var antydet, at det var selve Hierarkiet, som rejste Kamp paa Liv og Død mod Sverre og hans *Birkebejner*. Paven støttede Baglerne ved at banlyse Sverre; men da han tilbød Nabofyrsterne Norges Krone, var det forgæves. Baglerne udspredte onde Rygter om „den Djævels Præst"; men Sverre svarede med den berømte „*Tale mod Bisperne*", som udarbejdedes af en retskyndig Klerk. I dette Skrift kræves Lydighed mod Kongen som en religiøs Hovedpligt, fordi Kongen er Guds Stedfortræder og „skal styre Bispen eller Ærkebispen til Ret og Skel", kort sagt, ogsaa overfor Kirken hævdes Kongedømmets Autoritet med et Fynd og en Klarhed, som Kronjuristerne i de store Hovedlande næppe naaede Aarhundreder senere. Saaledes havde den yderliggaaende Bispevælde fremkaldt sin Modsætning, den videst drevne Kongevælde. Lige saa djærvt værgede Sverre sig mod Baglernes Røvertog; men en Tid lang saa' det galt ud for ham, en Vinter havde han kun Trøndelagen tilbage, og Nikolas Arnesøn hoverede allerede. Som altid fandt Sverre dog Udvej, han endte som Sejrherre, trodsende Pavens Ban og Interdikt til sin sidste Stund (1202). *Baglerne.* *Sverres Sejr og Død.*

Hvor meget end Sverre havde Eventyreren i sig, var hans Kongegerning dog ikke Døgnets Værk. Bisperne skønnede det og modtog derfor det Forlig, *Haakon Sverresøn* tilbød dem: Kirken skulde nyde den Frihed, den havde faaet ved den romerske Kardinals Overenskomst med Haraldsønnerne, men uden Skade for Haakons „fulde kongelige Værdighed". Det var mere en Vaabenhvile end en Afgørelse, men den havde sin Virkning. Baglerhøvdinger gik i Haakons Tjeneste, deres egen Konge omkom i sin Forladthed. En Fredstid syntes saaledes at være i Frembrud med den vennesæle Haakon Sverresøn. Da døde den unge Konge, ifølge Rygtet forgivet af sin Stifmoder, og nu fulgte den værste *Haakon Sverresøn (1202—4).*

Borgerkrig, hvor Bagler og Birkebejner søndersled hverandre og ødelagde det fælles Fædreland, og det skønt de Ideer, der havde samlet dem, snart var glemte, saa at alt druknede i lokale og personlige Interesser.

Krig mellem Birkebejner og Bagler.

Da Haakon snart efterfulgtes i Døden af sin lille Brodersøn, maatte *Birkebejnerne* forlade den gamle mandlige Arvefølge, de ellers havde kæmpet for; Cecilies yngste Søn *Inge Baardsøn* fik Kongenavn, men hendes ældste Søn *Haakon Galen,* der paa Grund af sin halvsvenske Byrd maatte nøjes med Jarleværdigheden, var den virkelige Styrer. *Baglerne* samledes i Danmark og valgte *Erling Steinvæg,* som udgaves for Søn af Magnus Erlingsøn; Valdemar II indsatte ham til Konge i Viken, men Biskop Nikolas fik sin Søstersøn *Filip* sat ved hans Side som Jarl. I Kampene havde Birkebejnerne i Begyndelsen Overtaget; men 1207 lykkedes det dog Baglerne at overrumple Nidaros, saa Inge Baardsøn kun undslap med største Nød. Som Regel var Birkebejnerne stærkest i Nord, Baglerne i Syd. Erling døde (1207), og nu naaede Biskop Nikolas sit Maal, at se Filip som Baglerkonge. Men Folket var led ved de frygtelige Kampe og tvang ham til at erkende Inges Overhøjhed; til Gengæld ægtede han Sverres Datter.

Haakon Galens og Skule Baardsøns Jarlevælde.

Atter syntes en Fredstid at gry. Da kaldtes Uroen til Live af den ærgerrige *Haakon Galen,* hvem Hierarkiet støttede for at genvinde sin Vælde. Han tvang sin svage Halvbroder Inge til at godkende hans Ret til hele Riget, om han overlevede ham, medens Sverres Sønnesøn, den lille Haakon Haakonsøn, der var født efter Faderens Død og hidtil havde været Birkebejnernes Yndling, paa Grund af sin uægte Byrd helt blev skubbet til Side. Haakon Galens Død (1214) baadede lidet, eftersom Inges yngre Halvbroder *Skule Baardsøn* overtog hans Rolle og arvede Præstemagtens Støtte. Skønt han hverken paa mødrene eller fædrene Side var af Kongeæt, var Kronen dog hans Maal, og baade hans Magtsyge og hans glimrende Egenskaber gjorde ham farlig. Den døende Kong Inge nødtes til at gøre ham til Jarl; men med alle sine Kunstgreb kunde Skule ikke hindre, at *Haakon Haakonsøn* blev valgt til Konge (1217). Nogle Pjalteskarer og Røverflokke, „Slitunger" og „Ribbunger", samledes om foregivne Ætlinger af Magnus Erlingsøn og søgte at kalde den gamle Partiaand til Live; men de fleste Bagler stod sammen med Birkebejnerne, og Rejsningerne blev slaaede ned. Skule Jarl fiskede imidlertid i rørt Vande; forgæves bejlede han atter til Kronen, men Kong Haakon, der for Fredens Skyld ægtede hans Datter, maatte give ham hele det nordlige Norge til Len. Endda spillede Skule, tilligemed Biskop Nikolas, under Dække med det fornyede Ribbungeparti; men Bispen døde midt i sit Rænkespind og Haakon vandt Ribbungernes Fører, Haakon Galens Søn Junker Knud, hvorpaa Partiet splittedes (1227). Skule indyndede sig nu hos Præstestanden og søgte mere umiddelbart at komme Haakon til Livs, og denne gik i sin Eftergivenhed saa vidt, at han tilstod Skule Hertugtitlen og Tredjedelen af hvert Syssel. Men Skules Ærgerrighed lod ham ikke Ro, før han paa Trøndernes Thing blev udraabt til Konge (1239). Da optraadte den sagtmodige Haakon med Kraft. Vel sejrede Skule ved Laaka over Junker Knud, der var bleven Haakons Jarl; men dernæst maatte han flygte til Nidaros og skjule

Haakon Haakonsøn (1217—63).

TRONDHJEM DOMKIRKES LANGKOR OG HØJKOR.

Til Olav Kyrres Kristkirke, der ikke var længere og bredere end Midtskibet i den nuværende Domkirkes *Kor*, føjede Ærkebiskop Eystein Erlendsøn i sine første Aar et stort Tværskib i romansk Stil. Men da Sverre fik Magten i Trøndelagen, tog Eystein Ophold i England 1180—83, hvor han saa' Canterburys Domkirke rejse sig i den ny *gotiske* Stil. Her fik han Ideen til den videre Omdannelse af Kristkirken i Nidaros. Efter sin Hjemkomst nedbrød han Olav Kyrres Kirke, og paa dens Grundvold rejste han det prægtfulde Midtskib af Koret, bestaaende af et Langkor til det ny Domkapitels Kanniker og det ottekantede Højkor til St. Olavs Helgenskrin, og udenom disse rejstes Sideskibe og Koromgang, alt i gotisk Stil. Ligeledes paabegyndtes Langskibet i Vest i gotisk Stil. Norge kom derved et Stykke forud for Danmark i arkitektonisk Udvikling. Eystein døde dog allerede 1188, og gennem flere Menneskealdere fortsattes Værket, indtil alt det rige Stenhuggerarbejde med de karakteristiske Mandehoveder var færdigt. Men det storslaaede Anlæg er Eystein Erlendsøns.

sig i Elgesæter Kloster. Haakons Mænd fik Nys derom, satte Ild paa Klosteret og nedhuggede Skule, da han søgte ud (1240). *Skules Fald.*

Endelig kunde Folket trække Vejret efter Tronkrigenes lange Mareridt. Som Valdemarstiden i Danmark hurtig bragte Magt og Lykke efter Splid og Opløsning, saaledes gik det ogsaa med Norge under Haakon Haakonsøns kloge og kraftige Styrelse. Et Led i dette Fredsværk var det endelige *Forlig mellem Konge og Præstestand.* Haakon var saare gavmild overfor Kirker og Klostre, fremmede overhovedet de religiøse Interesser, men i Princippet opretholdt han Sverres myndige Kongedømme. Da Bisperne vilde sælge ham Kongekroning for en Fornyelse af Magnus Erlingsøns Kroningséd, afviste han med Fasthed en saadan Handel og henvendte sig til Paven; 1247 blev Haakon da højtidelig kronet i Bergen af Kardinal Vilhelm af Sabina, og det uden at indvillige i Hierarkiets Krav. Forud havde han dog taget det Hensyn til de kirkelige Ideer, at han — ligesom tidligere Valdemar I i Danmark — lod sin yngre ægtefødte Søn blive Tronfølger med Forbigaaelse af den ældre uægtefødte, og denne Ordning blev Grundlaget for hans *Tronfølgelov af 1260,* hvorved der for bestandig rammedes en Pæl igennem Tronkrigenes røde Spøgelse. Under Kardinalens Ophold i Bergen fastsloges det ogsaa, at Jærnbyrd, der oftere havde hjulpet Lykkejægere til Kongenavn, skulde afskaffes, saaledes som det allerede tidligere var sket i Danmark og de europæiske Hovedlande. Domkapitlerne fik frit Bispevalg, Haakon forbeholdt sig kun Ret til at stadfæste den valgte. Ligeledes var den Udgave af Frostethings Kristenret, der kom i Haakons Tid, imødekommende overfor de kirkelige Ideer, som allerede Ærkebiskop Eystein havde fremsat; men paa den anden Side var det *Kongen,* som udstedte Kirkeloven. Overhovedet paabegyndte Haakon den Lovbedring, der gjorde hans Efterfølger berømt (IV, 293); særlig indskrænkede han Blodhævn og stansede Ættefejder. Atter her har vi Modslaget mod Splittelsen; overalt gør nu den stærke Statsmagt sig gældende, men Statsmagten er ét med Kongedømmet, Haakon havde en Magtfylde som ingen anden Fyrste paa den Tid. Et Værk af ham er ogsaa den ypperste nordiske Kongebolig fra Middelalderen: Haakonshallen i Bergen. *Fredstid. Kongen og Kirken. Lovgivning.*

400. Haakonshallen i Bergen.
(Efter Dietrichson: „Vore Fædres Verk".)

Udadtil fik Norge hurtig baade Anseelse og Magt. Ludvig IX tilbød Haakon

Norges Magtstilling. de mest smigrende Vilkaar, om han vilde være hans Fælle paa Korstog; men Haakon undslog sig. Paven saa' igennem Fingre med, at han ikke opfyldte sit Korstogsløfte, og vilde gøre ham til Modkonge mod Frederik II; men trods sin Kirkelighed vilde Haakon ikke bryde med Stauferne. Hans Datter ægtede en kastiliansk Prins. Den Spænding, der havde været overfor Sverige, fordi Ribbunge-Krigen trak ind paa svensk Grund, afløstes af Forbund, Haakon og Birger Jarl blev Venner. Under Rivningerne med Danmark viste Haakon, at Norge nu var blevet Nordens Stormagt; fra dansk Side bejlede man derfor snart til hans Venskab. *Island og Grønland forenede han med Norge.* Og da Suderøerne eftertragtedes af de skotske Konger, gjorde Haakon „den gamle" et *Tog til Skotland,* hvorved han dog ikke udrettede synderligt. Under Hjemfarten døde den store Konge i Kirkevaag paa Ørknøerne (1263).

Haakon den Gamles Død (1263).

Samfundet. Fremmed og norsk Kultur. Der er noget vist alméneuropæisk ved Haakon den Gamles Personlighed, og det samme præger i hans Tid den norske Kultur. Fremmed Hoftone har faaet Indpas, Hertugtitel og Junkernavn dukker op; *„Kongespejlet"*, der er forfattet af en Kong Haakon nærstaaende Mand, er stærkt paavirket af de store Landes Ridderliv, en hel Række af franske Ridderromaner blev oversat paa norsk, for en stor Del efter Kong Haakons Bud, og Kardinal Vilhelm af Sabina var overrasket over den Dannelse og Levemaade, han fandt i Norge. Alménkirkelig Skik vandt længere frem og dybere ned; en Mængde Stenkirker rejstes, Apostelkirken i Bergen havde endog til Forbillede det pragtfulde Sainte Chapelle i Paris; latinske Legender blev oversatte, Kongens tidlige afdøde Søn Haakon overførte den oldkristelige Roman „Barlaam og Josafat" paa sit Modersmaal. Norge fik nu ogsaa sine Dominikaner- og Franciskanerklostre, og i Finmarken begyndte man at kristne de fra Rusland indvandrede Bjarmer. Trods alt byggede *Samfundsudviklingen* dog væsenlig paa det gamle nationale Grundlag. Af og til drømte *Præstestanden* endnu Stormagtsdrømmen, men ellers bøjede den sig for Kongen; overhovedet var de kirkelige Ideer saa lidet gennemførte, at Hierarkiet aldrig kunde slaa dyb Rod; bl. a. trængte Cølibatet langt mindre igennem end i Danmark og Sverige. Var Norge saaledes bagud i visse Sider af alménkirkelig Udvikling, saa havde det derimod godt Forspring med Hensyn til *Købstadvæsen* og *Handel.* Længe havde der været særlige Markedsvedtægter, men nu fik Byerne deres udformede „Bjarkøretter", der nedstammede fra Landskabslovgivningen, men optog fremmede, særlig engelske Elementer, især ved at udjævne den sociale Klassedeling og give alle lige Ret. Gildernes Udvikling kom Byerne til Gode; betegnende for det hele Opsving er det, at Kongens Foged („Gældkær") gik over til at blive borgervalgt Byfoged. Især over *Bergen* havde Norge stor Udførsel af Trælast, Tørfisk og Sild; det meste gik til England, og mellem de to Riger var der ligefrem Handelstraktater. At Tyskerne senere skulde tilrive sig den blomstrende Handel, det anedes lidet i denne Tid. — *Kongedømmet* havde vundet Sejr over Stormændene og stod stærkt, med fremtrædende Indflydelse paa Lovgivningen; dets Arvelighed var fastslaaet, og de faste Regler for Arvefølgen sikrede Rigsénheden. Men selv om den gamle folkelige *Oldtids-Adel* havde mistet sin politiske Magtstilling, gav den dog i mange Maader Folket dets Præg, og den stod som Hindring for Opkomsten af en kongelig Tjenesteadel af *middelalderlig* Art, svarende til den danske Hærmandsklasse og det senere svenske „Frälse"; en saadan Rytteradels Udvikling vanskeliggjordes da ogsaa af Landets Fjældnatur. Paa den anden Side afgrænsede det gamle Aristokrati sig mindre og mindre *nedefter,* dets lavere Lag, især „Hölderne", gled jævnt over i Bøndernes Klasse, der samtidig fra neden modtog Tilgang af Løjsingerne, de frigivne Trælle. Paa dette Omraade har Norge sin Udvikling for sig selv; alméneuropæisk Indflydelse mærkes lidet eller intet.

Islands indre Forhold ændredes stærkt i 12. og 13. Aarh., dels ved at der gjordes Adskillelse mellem Stat og Kirke, hvilket efter islandske Forhold vilde sige Høvdingedømme og Præstedømme, dels ved at Høvdingedømmet i sig selv udartede til voldsom og herskesyg Faamandsvælde. *Island i Slutningen af Fristatstiden.*

Godordet var hedensk i sin Oprindelse og lidet skikket til at være Grundlag for alménkirkelig Kultur. Trængte Kristendommens Aand nogenlunde igennem, maatte Høvdingedømme og Præstedømme skilles, de lod sig ikke længer sammensvejse i én Mand. Saalænge Ærkesædet var det fjerne Hamburg eller Lund, greb den alménkirkelige Udvikling ikke ind; men da Island kom under det ny norske Ærkesæde, fremskyndedes Bruddet med Fortiden. Ærkebiskop Eystein forbød de islandske Præster at deltage i Thingtrætter, bære Vaaben og have verdsligt Embede; hans Efterfølger Erik den Blinde vilde afskaffe den Skik, at Høvdinger valgte Præster og raadede for Bispe- og Kirkegods. Høvdingerne gjorde stærk Modstand mod de kirkelige Krav; men den alménkirkelige Udvikling lod sig ikke udestænge, og den fik stærk Støtte, da to ansete islandske Bisper, der allerede i levende Live betragtedes som Helgener, optraadte som dens begejstrede Talsmænd; det var *Thorlak Thorhalsøn* i Skaalholt (1178—93) og *Gudmund Aresøn* i Holar (1201—37). Den sidste krævede i Henhold til kanonisk Ret, at Kirkens Mænd alene maatte stævnes for kirkelig Domstol, og i sin Iver gik han saa vidt, at selv Ærkebispen af Nidaros maatte holde igen. Ved denne Hensynsfuldhed fik Ærkebispen des fastere Tag i den islandske Kirke, og 1237 kunde han omstyrte de Bispevalg, Islænderne havde foretaget, og beklæde Bispestolene med norske Præster, der ikke var indviklede i de islandske Høvdingeætter. Navnlig Biskop Henrik i Holar blev da ogsaa den norske Politiks Hovedagent. Det var saaledes den kirkelige Underordning under Nidaros, der banede Vej for Islands statslige Afhængighed af Norge. Kardinal Vilhelm af Sabina bød ligefrem Islænderne at give sig under Kong Haakon. *Kirken udskilles fra Staten.*

Saaledes havde den alménkirkelige Udvikling taget Præstedømmet fra Høvdingerne. Men jævnsides hermed bevirkede selve det *verdslige* Høvdingedømmes Omdannelse en Sprængning af Islands gamle Forfatning. Godordenes Tal var jo nemlig fastslaaet, og de var arvelige; følgelig indehavdes de af forholdsvis faa Slægter, og som Gode-Ætter uddøde, kom der ikke nye til. Den enkelte kunde samle flere Godord, de kunde endog købes og sælges, og de, der i Forvejen var Magthavere, stængede de andre ude. Saaledes fordeltes al Magt efterhaanden paa faa Hænder. Disse Stormænd var en Svøbe for Almuen. Den lange Fredstid afløstes nu af endeløse Fejder. Selv mellem de nærmeste Frænder var der blodige Kampe, saadan var *Sturlungernes* Skik. Stundum møder man paa Althinget med 1000 Mand; raa Overfald og Mordbrand gaar jævnsides de uendelige Retstrætter. Den store Hovedmasse af Befolkningen vaandede sig under sine Tyranner, men øjnede ikke Udvej. Da voldte disse Tyranner deres egen Undergang, dels ved at ødelægge hinanden, dels ved at drage Norge ind i Striden. *Oligarkisk Udvikling.* *Sturlungetiden.*

Sturlungetidens ypperste Mand var *Snorre Sturlesøn.* Tidens Fortrin naaede Højdepunktet i denne den nordiske Middelalders største Krønikeskriver, men han er tillige mærket af Tidens Fejl; om end mindre voldsom og krigersk end *Snorre Sturlesøn.*

de fleste andre Sturlunger var han dog en grisk Godssamler, der ved hensynsløse Retstrætter forøgede sin Magt uden Ophør. Under et Ophold i Norge (1218—20) sluttede han Venskab med Skule Jarl. Fra norsk Side paatænktes der den Gang et Tog til Island, fordi norske Købmænd var blevne forurettede eller myrdede paa Øen; dette Hævntog afværgede Snorre, men kun ved at stille i Udsigt, at han og hans Frænder fredelig vilde arbejde for norsk Overhøjhed. Man tog Snorre paa Ordet, og han rejste hjem som Haakons Lendermand for Island. Yderligere forøgede han nu sin Magt, det saa' ud som skulde han tilsidst blive Eneherre paa Øen. Men det var ikke for det norske Kongedømme han arbejdede, han sad Haakons Bud overhørig, og hans Forbindelse med Skule maatte yderligere gøre ham mistænkt. Skules Fald drog da ogsaa Snorres efter sig. Haakon vandt hans Fjende og fordums Svigersøn *Gissur Thorvaldsøn*, og denne overfaldt og dræbte Snorre Sturlesøn paa Reykjaholt (1241). Dette førte atter til blodige Fejder mellem Gissur og Sturlungeætten; Kong Haakon blev tagen til Dommer og vandt des sikrere Fodfæste paa Island. En Tid var Snorres Brodersøn *Thord Kakale* Haakons Tillidsmand; men ogsaa han arbejdede kun for sin egen Magt og blev kaldt tilbage til Norge. Istedetfor blev Gissur Thorvaldsøn og et Par andre Høvdinger sendt som Haakons Agenter til Island; men Gissur var nær omkommen ved en frygtelig Mordbrand (1253), og under den paafølgende Fejde anklagedes han af Biskop Henrik og stævnedes til Norge. Haakon søgte nu ad andre Veje at bringe Island under sig, men uden Held. Han bekvemmede sig da til at sende Gissur Thorvaldsøn til Island som *Jarl*, og da Gissur fremdeles kun lunkent virkede for Kongens Sag, fik han Hirdmanden *Halvard Guldsko* ved sin Side. I Forening gennemførte de da Haakons Vilje; Althinget godkendte den norske Konges Overhøjhed og Ret til at indsætte en Jarl og kræve Skat, imod at Islands Love og Domstole stod ved Magt, Embedsmændene blev indfødte og islandske Købmænds Afgifter i Norge bortfaldt (1262). Dette tiltraadtes efterhaanden over hele Øen, sidst i Østfjerdingen (1264). Allerede 1261 havde Grønlands Nordmænd efter Tilskyndelse af deres Biskop givet sig under Haakon.

Island kommer under Kong Haakon.

401. Snorres Bad ved en varm Kilde.
Reykjaholt, Island.
(Efter Collingwood: Icelandic Sagasteads.)

Medens Norge kun havde en spæd Historieskrivning — Ærkebiskop Eystein Erlendsøns Olavs-Legender og den ham tilegnede latinske Norgeskrønike, der

ender med Sigurd Jorsalfarers Død for ikke at berette om de grænseløse Forbrydelser og Afskyeligheder, som fulgte, — udfoldede Stamfrænderne paa Island i dette Tidsrum deres Mesterskab i *Sagakunsten.* Den gamle Sagafortællen blev til den malende og dog saa klare Saga*skrivning,* der genspejler de islandske Høvdingers ejendommelige og rige Aandsliv. Nordmændene erkendte villig deres Overlegenhed: Sverre lod Abbed Karl fra Thingeyrar skrive hans Saga; „Fagrskinna" og Haakon Haakonsøns Saga bestiltes hos Islændere, sidstnævnte hos Snorres Brodersøn *Sturle Thordsøn.* Men ogsaa uden saadan Tilskyndelse syslede Islænderne flittig med Norges Kongesaga. Ypperst er *Snorre Sturlesøns „Heimskringla"*, storslaaet som Kunstværk, uvurderlig som Kildeskrift. Mindre gav man sig af med de andre nordiske Landes Historie; en sagnblandet Danmarkshistorie har man dog i „Knytlinga-Saga". Især nedskrev man de mange islandske Ættesagaer, fra Landnaamstiden og ned til den samtidige Sturlungealder, „Kristnisaga" og Bispesagaen, Færø- og Ørknøsagaerne o. s. v., dertil Sagaer om Sagnhelte (Völsunge-Saga, Didrik af Berns Saga, Rolv Krakes Saga o. s. v.) eller helt uhistorisk Opdigtning — hvad Sverre kaldte „Lyvesagaer" og satte højst —, endelig Oversættelse og Bearbejdelse af Helgenlevneder og Legender, fransk og tysk Ridderdigtning o. s. v. Endvidere samledes gamle Gude- og Heltekvad. I sin *Edda* (Læren om Digtekunst) samstillede Snorre ældre og yngre Skjaldevers for derved at give en Poetik og bearbejdede den nordiske Mytologi. *Skjaldedigtningen* fortsattes, om end noget afbleget, i hele Tidsrummet. De sidste berømte Skjalde var Snorre Sturlesøn og hans to Brodersønner, Sturle Thordsøn, der besang Haakon Haakonsøn, og Olav Thordsøn Hvitaskald, der besang Valdemar II.

Islandsk Sagaskrivning.

Digtekunst.

LITTERATUR

Sophus Müller: Vor Oldtid (Kbhvn. 1897). *G. Gustafson:* Norges Oldtid (Kria. 1906). Danmarks Riges Historie I, af *Johs. Steenstrup* (Kbh. 1897—1904). *Kr. Erslev:* Valdemarernes Storhedstid (Kbh. 1898). Sveriges historia, utg. af E. Hildebrand, I: Forntiden, af *Oscar Montelius;* II: Medeltiden, af *Hans Hildebrand* (Stockh. 1903). *Hans Hildebrand:* Sveriges Medeltid I—III (Stockh. 1884 ff.). *J. E. Sars:* Udsigt over den norske Historie I—II (Kria. 1877 ff.). *P. A. Munch:* Det norske Folks Historie I—IV (Kria. 1852 ff.). *O. A. Øverland:* Ill. Norges Historie I—III (Kria. 1885 ff.). *K. Maurer:* Island von seiner Entdeckung b. z. Untergange des Freistaats (München 1874). *Bogi Th. Melsteð:* Islendinga Saga I—II (Kbh. 1902 ff.). *A. D. Jørgensen:* Den nordiske Kirkes Grundlæggelse og første Udvikling (Kbh. 1875—78). *C. Rosenberg:* Nordboernes Aandsliv I—II (Kbh. 1878—80). *Axel Olrik:* Vikingetidens Aandsliv (Kbh. 1907).

RETTELSER OG TRYKFEJL

Side 34. Fig. 50. Relief paa Marmorstol, fundet i Villa Ludovisi 1886, stammer fra tidlig græsk Tid. Emnet er maaske Afrodites Fødsel.
Side 156. Linje 4 f. o.: 110 000 *læs* 11 000
Side 268. Billedunderskrift: Miniarurmaleri *læs* Miniaturmaleri
Side 297. Fig. 209. Monogrammet er ikke Ludvig den Frommes, mén Ludvig den Helliges (paa et Dokument fra Septbr. 1260).
Side 328. Billedunderskrift: Bygget *læs* (Bygget
Side 403. Billedunderskrift: Fvrste *læs* Fyrste
Side 417. Nederste Marginalnote: Riget p- *læs* Riget i Op-
Side 474. Linje 4 f. n.: Konge *læs* Styrer